

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

OSMAN BÖLÜKBAŞI VE SİYASAL HAREKETİ



Adem ÇAYLAK

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

**İKTİDAR MUHALEFET
İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE’NİN SİYASAL
HAYATINDA
OSMAN BÖLÜKBAŞI VE
SİYASAL HAREKETİ**

Doç.Dr.Adem ÇAYLAK

Ankara-2010

5846 Sayılı Kanuna göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları

Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

Çaylak, Adem

İktidar- muhalefet ilişkileri bağlamında Türkiye'nin siyasal hayatında Osman Bölükbaşı ve siyasal hareketi ./Adem Çaylak- Ankara: AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

XIV,632s. 24 cm._(Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını)

Eser, doktora tezidir.

Kaynakça (s.585-607)

ISBN: 978-975-16-2258-7

1. BÖLÜKBAŞI, OSMAN,1911-2002- BİYOGRAFİ

2. BÖLÜKBAŞI, OSMAN,1911-2002- SİYASİ HAYATI

3. SİYASETÇİLER,TÜRK-BİYOGRAFİ

4. SİYASİ TARİH- TÜRKİYE-1946-1973

I.E.a II. Seri

320.092

320.0956103

KİTAP SATIŞI:

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Ziyabey Caddesi Nu:19

06520 Balgat / ANKARA

Tel : 009 (0.312) 285 55 12

Belgegeçer : 009 (0.312) 285 65 73

e-posta : bilgi@atam.gov.tr

web : [http:// www.atam.gov.tr](http://www.atam.gov.tr).

e-magaza : <http://e-magaza.atam.gov.tr>

ISBN : 978-975-16-2258-7

İLESAM : 10-06-Y.0150-312

BASKI : Özkan Matbaacılık/0312 395 48 92

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE SUNUŞ.....	V	
KISALTMALAR.....	XIII	
GİRİŞ.....	1	
BİRİNCİ BÖLÜM		
I BÖLÜKBAŞI'NIN SİYASET ÖNCESİ HAYATI		
A. BÖLÜKBAŞI'NIN SOYKÜTÜĞÜ	29	
B. BABASI HACI AHMET AĞA	34	
C. HACI OSMAN BÖLÜKBAŞI.....	38	
II. BÖLÜKBAŞI'NIN 1946-50 ARASI SİYASAL HAYATI		44
A.BÖLÜKBAŞI'NIN DP'YE GİRİŞİ.....	46	
1 .DP'NİN I.KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI	53	
2. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ VE DP'DE YAŞANAN KRİZ	63	
3. BÖLÜKBAŞI'NIN DP'DEN İSTİFA SÜRECİ.....	67	
B. MP'NİN DOĞUŞ SÜRECİ VE BÖLÜKBAŞI.....	85	
1. MP'NİN KURULUŞU VE BÖLÜKBAŞI	103	
2. MP'NİN PROGRAMI	105	
3. MP'NİN CHP VE DP İLE GİRİŞTİĞİ MÜCADELE VE BÖLÜKBAŞI	110	
C. İNÖNÜ VE BAYAR'A SUİKAST İHBARI VE BÖLÜKBAŞI.....	117	
D. 1950 SEÇİMLERİNDE MP VE BÖLÜKBAŞI	134	
İKİNCİ BÖLÜM		
I BÖLÜKBAŞI'NIN 1950-60 ARASI SİYASAL HAYATI		
A. 1950 YILINDA BÖLÜKBAŞI.....	145	
B. MP' NİN KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI	153	
C. 1951 YILINDA BÖLÜKBAŞI.....	156	
D. MP' NİN II. KONGRESİ VE GELİŞEN OLAYLAR.....	162	
E. MP' NİN III. KONGRESİ, MP'DE KRİZ VE BÖLÜKBAŞI.....	166	
F. MP' NİN IV. KONGRESİ MP'DE BÖLÜNME VE BÖLÜKBAŞI.....	176	
G. MP' NİN KAPATILMASI, YANKILARI VE BÖLÜKBAŞI	193	
H. CMP'NİN KURULUŞU VE PROGRAMI (1954).....	211	
İ. CMP-CHP İŞBİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1954 SEÇİMLERİ	214	
J. KİRŞEHİR'İN İLÇE YAPILMASI VE BÖLÜKBAŞI	219	
K. 1955 YILI GELİŞMELERİ, CMP'NİN I.KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI'NIN CMP LİDERİ OLMASI	241	
L. MUHALEFETİN İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI (1956).....	255	
M. KİRŞEHİR'İN YENİDEN İL YAPILMASI 1957.....	277	
N. BÖLÜKBAŞI'NIN DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI VE TUTUKLANMASI (1957).....	290	
O. MUHALEFETİN GÜÇ BİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1957 SEÇİMLERİNDE BÖLÜKBAŞI	320	

P. BÖLÜKBAŞININ TUTUKLULUK HALİNİN SONA ERMESİ	333
R. 1958 YILI GELİŞMELERİ , CMP'NİN 'ÜÇÜNCÜ KUVVET' GİRİŞİMİ VE CKMP.....	339
S. CKMP'DE PARTİ İÇİ ANLAŞMAZLIK VE BÖLÜKBAŞI.....	349
T. 1960 DARBESİ ÖNCESİ CKMP VE BÖLÜKBAŞI	360
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
I BÖLÜKBAŞI'NIN 1960-1973 ARASI SİYASAL HAYATI	
A. 1960 DARBESİ DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI VE CKMP	389
B. CKMP' NİN V.KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI (1961)	413
C. YUVARLAK MASA TOPLANTILARI VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI(1961).....	417
D. 1961SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI.....	425
E. BÖLÜKBAŞI'NIN CKMP'DEN İSTİFASI VE YENİDEN MP'Yİ KURMASI.....	444
F. II. İNÖNÜ KOALİSYONU DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI (1962-63).....	461
G. BÖLÜKBAŞI'NIN İNTİHARA TEŞEBBÜS HADİSESİ (1963)	476
H. III. İNÖNÜ HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİNDE BÖLÜKBAŞI'NIN KATKISI (1965).....	484
İ. BÖLÜKBAŞI'NIN KOALİSYON ORTAĞI OLMASI 1965	494
J. 1965 SEÇİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI.....	509
K. AP İKTİDARININ İLK YILINDA BÖLÜKBAŞI (1965-66).....	515
L. 1967-1969 YILLARI ARASI MP VE BÖLÜKBAŞI	535
M. 1969 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI HAREKETİNİN PARÇALANMASI VE ÇÖKÜŞÜ	548
N. BÖLÜKBAŞI'NIN AKTİF SİYASETTEN AYRILIŞI VE SİYASETE BAKIŞ AÇISI.....	558
SONUÇ DEĞERLENDİRME	573
KAYNAKÇA.....	585
EKLER	608
EK1 OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN MİLLET PARTİSİ GENEL BAŞKANLIĞINA SUNDUĞU ÖNERGE.....	608
EK2 KIRŞEHİR VİLAYETİNİN KALDIRILMASINA VE NEVŞEHİR KAZASINDA (NEVŞEHİR) ADIYLA YENİDEN BİR VİLAYET KURULMASINA DAİR KANUN.....	610
EK3 OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN MP GENEL BAŞKANI OLDUKTAN SONRA YAYINLADIĞI İLK TAMİM	613
EK4 NEVŞEHİR VİLAYETİNE BAĞLI KIRŞEHİR KAZASINDA (KIRŞEHİR) ADIYLA YENİDEN BİR VİLAYET KURULMASI HAKKINDA KANUN	614
EK5 OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN TÜRK SİYASAL EDEBİYATINA GİREN ÜNLÜ SÖZLERİ.....	616
EK6 OSMAN BÖLÜKBAŞI KRONOLOJİSİ.....	621
DİZİN.....	625

ÖNSÖZ VE SUNUŞ

Türkiye’de çok partili siyasal döneme geçişle birlikte cereyan eden iktidar-muhalefet ilişkisi bağlamında yapılan araştırmaların çoğunluğunun, daha çok dönemin iki ana siyasal aktörü olan CHP ve DP ekseninde yapılmış olması ve çok partili siyasal hayata geçişten 1971 askeri muhtırasına kadar olan çalkantılı dönemecin pek çok köşe başında bulunan Osman Bölükbaşı ile temsil ettiği hareketin derinliğine incelenmemiş olması yakın dönem Türk siyasal tarih yazını için bir eksiklik olsa gerektir. Bu çalışma, bir tür mikro tarih çözümlemesi sayılabilecek ölçüde Bölükbaşı’nın temsil ettiği siyasal hareketin karanlıkta kalmış yönlerini günışığına çıkarma saikiyle kaleme alınmıştır. Böylece CHP ve DP’den farklı bir siyasal dil ve söyleme sahip olduğu varsayılan Bölükbaşı ile temsil ettiği siyasal hareketin incelenmesiyle, hem Türk demokrasisinin karanlıkta kalmış farklı yönlerinin açığa çıkabileceği, hem de CHP ve DP gibi Türk siyasal tarihinde “devlet iradesi”ne ve “millet iradesi”ne dayandığı ileri sürülen iki siyasal kutbun, demokrasi, özgürlükler ve iktidar-muhalefet ilişkisi gibi benzeri konularda yaklaşım tarzlarının ne denli birbirlerinden farklılaştıkları ya da benzeştikleri hususunun daha bir netliğe kavuşturulabileceği düşünülmüştür.

Aynı şekilde bu çalışmayla, güçlü hitabeti ve keskin dili ile Türk siyasal hayatında sert muhalefetin en iyi örneğini verdiği düşünülen Bölükbaşı ve temsil ettiği siyasal hareketin, bugüne kadar açığa çıkmamış toplumsal ve ideolojik temellerine inilebileceği ve Bölükbaşı özelinden hareketle de Türkiye’nin niçin pürüzsüz bir demokrasiye kavuşamadığının bazı izdüşümlerinin aralanabileceği varsayılmıştır. Çok partili hayata geçiş ve sonrası ile ilgili yapılan çalışmalarda Bölükbaşı ve temsil ettiği harekete, genellikle genel geçer bir iki cümle ile değinilmiştir. Bunlar da daha çok, Bölükbaşı’nın nüktedan, renkli ve muhalif siyasal kişiliği ile Türk siyasetine bir farklılık kazandırdığını söylemekten öteye geçmeyen değerlendirmelerdir. Kimi konuşma ve eylemleri ve yaptığı sert muhalefetle o günlerin

siyasetinde en az İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Celal Bayar, Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Ekrem Alican vd. kadar etkili olduğu düşünülen Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin beslendiği kaynakları, Türk siyasal yelpazesindeki yerini incelemeyi amaç edinen bu çalışma ile yakın Türk siyasal tarihinde bazı yönleri ile kendinden söz ettirmiş bir siyasal hareketin (MP), bugüne kadar açığa çıkmamış kimi yönlerinin açıklığa kavuşturulabileceği düşünülmektedir.

Son olarak bu çalışmanın, bir bakıma Türk siyasal edebiyatına katkısının olabileceği öngörülmektedir. Şöyle ki, güçlü hafızası, nüktedan kişiliği ve hazır cevaplılığı ile ünlü olan Bölükbaşı, Türk siyasal hayatına dair kimi konuşmaları ve veciz sözleriyle, siyasal edebiyatın gelişiminde büyük rol sahibi olmuştur.

Daha Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde lisans öğrencisi olduğum 1990'lı yıllarda, Bölükbaşı'nı aktif siyasetten çekildiği o mütevazı evinde birkaç arkadaşla ziyaret etmiş ve uzunca bir mülakat yapma fırsatı elde etmiştim. Bu çalışmada ortaya çıkacak etkenlerin bir sonucu olarak Türk siyasetine “kırgın” ve “küsün” bir halinin olduğunu daha o dönemde gözlemlemiştim. Siyasal hatırat da bırakmayan Bölükbaşı, ne gazetecilere ne de siyasal araştırmacılara kapısını açmamış ve tüm ısrarları geri çevirmiştir. Böylesi bir durum, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareket konusunda çalışma yapmayı daha da tahrik etmiştir. Kendisiyle doktora tezi hazırlamaktan büyük onur duyduğum hocam Prof. Sina Akşin'in teklifi ile uzun zamandır tasarladığım bir projeyi, doktora tezi boyutunda uygulamaya geçirmek beni çok sevindirmiştir. Bu doğrultuda hemen çalışmaya girişilmiş ve ömrünün son demlerini daha çok hastanede geçiren Bölükbaşı ile iki kez görüşme olanağı bulmuş isem de, Bölükbaşı, her şeyin zabıtlarda ve o dönemin gazetelerinde olduğunu ileri sürerek, sorularımıza açıklama getirmekten kaçınmıştır. Ancak, yine de, sohbet esnasında Bölükbaşı'nın siyasal hayatı ve Türk siyasetine bakış tarzı konusunda bazı ipuçları elde edilebilmiştir.

Yukarda kısaca izah edilen nedenlerin etkisiyle girişilen bu çalışmanın, ilk bakışta üstesinden kolay gelineceği tasavvuru ile hareket

edilmişse de, vefat etmeden önce Bölükbaşı’nın fazlaca konuşmaktan kaçınması ve hatırat bırakmaması, ilkin işimi zorlaştırmıştır. Aynı şekilde, Bölükbaşı’nın eşi Mediha Hanım’ın konuşmaması ve oğlu Büyükelçi Deniz Bölükbaşı’nın, kendisinde var olduğu söylenilen küçük çaplı Bölükbaşı arşivinden bizleri yararlandırmak istememesi de, bizleri başkaca arayışlara itmiştir. İlk etapta hocam Sina Akşin’in tavassutu ile Bölükbaşı’nın öz yiğeni Çağpar Fıkrıkoca ile temasa geçilmiştir. Çağpar Fıkrıkoca, Bölükbaşı’nın ablasının oğlu olup, Bölükbaşı’nın aktif siyaset yıllarını derinlemesine bilen ve değerlendiren bir kişi olarak, verdiği bilgi, belge ve görüşleri ile bu çalışmaya katkısının büyük olduğu belirtilmelidir. Burada kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Yine Fıkrıkoca’nın yönlendirmesiyle, Bölükbaşı’nın Kırşehir’de mukim ve 82 yaşında olan üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile görüşülmüş ve özellikle kendisinden Bölükbaşı’nın siyaset öncesi yaşamına dair çok değerli bilgiler temin edilmiştir. Kendisine müteşekkirim. Ayrıca Bölükbaşı’nın soykütüğü çalışmasını AÜ DTCF’den rahmetli Prof. Faruk Sümer danışmanlığında gerçekleştiren ve çalışmayı yaparken bizzat Bölükbaşı’nın talimatları ile hareket eden arkeolog-araştırmacı Hasan Şahin’in çok değerli koleksiyon ve araştırma dosyalarının bu çalışmada katkısı çok büyüktür. Hasan Şahin, Bölükbaşı’nın doğduğu Kırşehir’in Hasanlar köyünden olup yakın akrabasıdır. Hasan Şahin’e buradan teşekkürü bir borç bilirim. Aynı şekilde, söz konusu soykütüğünün sonraki çalışmasını yürüten ve İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesi olan Prof. İlhan Şahin’le de, Bölükbaşı hareketi konusunda görüşmede bulunulmuştur.

Yine, Bölükbaşı ile aynı siyasal hareket içinde yer alan ve partinin en önde gelen isimlerinden olan General Sadık Aldoğan’ın kızı Gönül Özansu ile uzun bir görüşme yapılmıştır. Gönül Hanım sağladığı belge ve aktardığı çok değerli bilgilerle, özellikle 1946-54 arası dönemde Bölükbaşı ve Aldoğan’ın siyasal hareketi konusunda bizleri çok aydınlatmıştır. O dönemde genç bir kız olarak MP hareketi içinde olan Gönül Hanım, babası tutuklandığı sıralarda MP’nin radyo bildirilerini okuyan kişidir. Gönül

Hanım'ın eşi ve 1965'te Bölükbaşı'nın MP'sinde Balıkesir milletvekili olarak parlamentoya giren Mesut Özansu da, 1960 sonrası Bölükbaşı hareketi konusunda aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Özansu çiftine de, teşekkürlerimi sunarım. Öte yandan Bölükbaşı'nın en sık görüştüğü ve çok yakın dava arkadaşının oğlu gazeteci Hulusi Turgut'la da İstanbul'da bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Turgut, hatıra bırakmayan Bölükbaşı'nın hatıralarının bir kısmını gazetesinde (**Sabah**) yayınlamıştır.

Diğer taraftan Bölükbaşı'nın siyasal hayatı ve kişiliğini daha iyi temellendirebilmek gayesiyle, Bölükbaşı'nın doğduğu Kırşehir'in Hasanlar ve daha küçük yaşlarda iken babasının taşındığı Kırşehir'in hemen yakınındaki Güzler köylerinde inceleme ve gözlemlerde bulunulmuştur. Hasanlar'da köyün en yaşlısı ve ağıt üslubu ile söylediği dörtlüklerle tam bir halk şairi olduğu gözlemlenen Esmen Şahin (Prof. İlhan Şahin'in annesi)'den, tarihe mal olmuş bazı Bölükbaşı sözleri temin edilmiş ve Esme Şahin'in Bölükbaşı hakkında söylediği ağıtları kaleme alınmıştır. Bunların, Kırşehir eksenli siyaset yapan Bölükbaşı'nın siyasal kişiliğinin daha iyi anlaşılmasında katkısı büyük olmuştur. Ayrıca Bölükbaşı'nın okuduğu İstanbul Erkek Lisesi ile siyasete atılmadan önce matematik öğretmeni olarak çalıştığı Haydarpaşa Lisesi ve Bölükbaşı'nın asistanlık yaptığı ve meşhur Fatin Hoca'nın ilk müdürü olduğu Kandilli Rasathanesi'nden de, bir takım bilgiler temin edilmiştir. Fatin Hoca, Bölükbaşı'yı siyasete kazandıran bir bilim adamıdır.

Tüm bu görüşme ve incelemeler yapılırken, bir taraftan da, dönemin gazeteleri taranmış ve bizzat dönemin içinde yaşamış siyasetçi ve gazetecilerin hatıra ve kitapları okunmuştur. 1946'dan 1973'e kadar uzanan Bölükbaşı siyasal hayatının 27 yılını kapsayan ve her biri değişik dönemlere ışık tutan **Cumhuriyet, Yeni Sabah, Başkent, Kuvvet, Kudret, Millet, Millet Yolu, Millet Sözü, Demirkırat, Ant, Millet'in Sesi, Büyük Millet, Vatan, Zafer, Ulus, Tasvir, Son Posta, Son Havadis, Günaydın, Tercüman** ve **Akşam** gibi gazeteler ile **Forum, Yön, Akis** ve **Kim** gibi dergiler de taranmıştır. Bu arada, İnönü, Bayar ve Menderes'in hatıra ve

belge niteliğindeki kimi kitapları da incelenmiştir. Bu arada, 1950–1973 yılları arasında milletvekilliği yapan, Türk siyasal tarihinde en uzun konuşma rekorunu elinde bulunduran Bölükbaşı’nın, Meclis konuşmalarını içeren ve tez çalışmasının yapıldığı o dönemde ilkokul üçüncü sınıfa giden küçük kızım Elif’in o uzun boyunu da aşan Meclis tutanaklarını okumak, beni gerçekten çok müşkül duruma sokmuştur. Yeri gelmişken, Meclis tutanaklarının taranması ve gerekli notların alınmasında bizlere yardımcı olan saygıdeğer meslektaş ve arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Şuayıp Özdemir’e, Dr. Cemal Fedayi’ye, Dr. Adnan Akın’a ve Dr. Faruk Çakır’a, buradan ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca, çalışmanın büyük çoğunluğu Meclis Kütüphanesi’nde gerçekleştirilmiştir. Tutanakların temin edilmesinde ve gazete ve dergilerin taranmasında yardımcı olan, başta Meclis Kütüphanesi eski müdürü Ali Rıza Cihan olmak üzere, Kütüphane müdür yardımcısı Cihan Erkal ve Mikro Film Bölümü yetkililerinden İhsan Güler ve Ömer İmamoğlu’na da teşekkürü bir borç bilirim.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışma, doktora tezinin sadece Bölükbaşı ile temsil ettiği siyasal harekete indirgendiği kısmını teşkil etmektedir. Tezin özellikle teorik çerçevede iktidar-muhalefet ilişkisini ve Türk siyasal hayatında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e ve oradan da çok partili hayata geçişte iktidar-muhalefetin etkileşiminin tarihsel kökenlerinin irdelendiği kısmı, bu çalışmada kısmen yer almıştır. Yine de çalışma uzun hacimli olmuştur. Çalışmayı sınırlandırmak için gayret sarfedilmişse de, hem bir mikro tarih çalışması olması hem de yaklaşık 30 yıl süren ve Bölükbaşı gibi aktif ve çok konuşkan bir siyasetçinin siyasal hayatını ele alması itibarıyla, bunun önüne geçilememiştir. Benzer şekilde, Bölükbaşı’nın siyasal hareketi verilirken, dönemin siyasal gelişmeleri bağlamında, iktidar ve diğer muhalefet partilerinin Bölükbaşı hareketi ile ilgili karşılıklı etkileşimlerinin çözümlenmesi gibi etkenler de çalışmanın çapını büyütülmüştür.

Çalışmanın giriş bölümünde, Türkiye’de siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin tarihsel arka planı verilmiş ve bu çerçevede Bölükbaşı hareketinin

genel gelişim çizgisi içinde Türk demokrasisindeki yerinin ne olduğunu tayin edilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde Bölükbaşı'nın soykütüğü, siyaset öncesi yaşamı ve siyasete girişi incelenmiştir. Aynı yerde ayrıca 1946–50 arasında Bölükbaşı ile temsil ettiği siyasal hareketin ayrıntılı çözümlemesi yapılmıştır. İkinci bölüm, 1950–60 yılları arası DP iktidarı döneminde, muhalefet partisi lideri olarak Bölükbaşı'nın özellikle DP iktidarı ile girdiği mücadeledeki söylem ve eylemleri ile ana muhalefet partisi CHP'nin lideri İnönü ile ilişkilerine ayrılmıştır. Üçüncü bölüm ise, 1960 darbesi ile başlayan yeni siyasal düzende, Bölükbaşı'nın aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına değin, içinde bulunduğu siyasal ortamdaki mücadelesi ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir.

Öte yandan özellikle tez çalışması boyunca, bir taraftan yazamamanın verdiği sıkıntı ve diğer taraftan da ailevi maişet yanında bir de, doktora çalışmasının gerektirdiği giderlerin etkisiyle, ciddi derecede maddi ve manevi buhranlar yaşadığımı itiraf etmek durumunda kalmam, herhalde Türkiye'de bilimsel çalışmalara verilmeyen değeri açığa çıkarması açısından dikkate değer olsa gerektir. Buna rağmen, çalışmanın bütün safhalarında sıkıntılarımı paylaşan ve mikro tarihe verdiği önem ve gösterdiği yöntemle, metodoloji sorununu aşmamı sağlayarak çalışmanın bu aşamaya gelmesinde büyük katkısı olan tez danışmanım Prof. Sina Akşin'in, rahatlatıcı, yol gösterici ve hatta kimi zaman burs temin etmeye yönelik girişimleri için kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca tüm bu sorunları, aynı çatı altında benimle paylaşmak durumunda kalan sevgili eşim Ergül'e de, hezeyanlarımı dinlemenin yanında, yazdığım metinleri tashih etmesi ve rutin metinleri bilgisayara girmesi gibi gayretleri için şükranlarımı bildirmem, sanırım fazla bir semahat olmayacaktır. Yine tez çalışması döneminde çalışma uzadıkça, Bölükbaşı'nı neredeyse büyük dedesi gibi görmeye başlayan ve “*Babacığım! Bugün hangi yıldasın?*” diye serzenişte bulunan değerli kızlarım Esra ile Elif'i de, sunamadığım ilgi ve bazen çalış(ama)manın verdiği sıkıntı ile kendilerine yüklenmem nedeniyle gösterdikleri sabır için kutlarım.

Aynı şekilde, hediye ettiği diz üstü bilgisayarla, kütüphanelerde ve sahada yaptığım araştırmalarda kullanarak büyük zorlukların üstesinden gelmemi temin eden saygıdeğer ağabeyim Sami Kılıç’a, buradan sevgi ve saygılarımı sunarken, engin bilgisayar bilgisi ve deneyimi ile çalışmada karşılaştığım teknik zorlukları aşmamda yardımcı olan sevgili kardeşim Bülent Çelik’e de, teşekkürü bir borç bilirim. Geçerken, büyük bir yekün teşkil eden gazetelerin birkaç yılının okunması ve notlar alınmasında yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşım Ali Çiftçi’yi de burada anmak gereklidir. Tezin yazımı aşamasında açtıkları rahat çalışma mekânı için İkizler apartmanı sakinleri Yaşar Çakmak, Erhan Erenoğlu ile Abdurrahman-Zeynettin Çetin’e de teşekkürlerimi sunarım. Bu arada, çok değerli anne ve babama ve kıymetli ablam Döndü Alagöz ile candan ağabeyim Kemal Alagöz’e, çalışmanın üstesinden gelmem için yaptıkları teşvik için en içten şükranlarımı ifade ederken, çalışma boyunca türlü sıkıntılarımda madden ve manen yanımda olan çok değerli arkadaş ve ağabeylerim Erhan Özen’e, Yahya Kemal Cihangir Erenoğlu’na, Behzat Erenoğlu’na, Mustafa Kükrek’e, Yavuz Kocamış’a, Kudret Bülbül’e, İsmail Akbal’a, Nasuh Uslu’ya, Berdal Aral’a ve Mehmet Dikkaya’ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca basılmadan önceki nüshayı okuyan ve teknik düzeltimleri yapan Arş.Gör. Mehmet Demir’e teşekkür ederim. Yine çalışmanın hakem ve yayın sürecinde teknik desteklerinden ötürü Dr. Hüseyin Tutar’a da minnettarım.Eserin yayınlanmasında emeği geçen başta Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof.Dr.Cezmi ERASLAN, Atatürk Araştırma Merkezi Merkez Sekreteri Mustafa CÖHCE olmak üzere bütün Kurum çalışanlarına ve Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı Mukaddes ARSLAN’a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A. g. e.	: Adı geçen eser
A. g. g.	: Adı geçen görüşme
A. g. y.	: Adı geçen yayın (Dergi, gazete gibi yayınlar kastedilmiştir)
AP	: Adalet Partisi
AÜHFY	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AÜSBFY	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
C.	: Cilt
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Derl.	: Derleyenler
DP	: Demokrat Parti
DTCFD	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Eds.	: Editörler
GİK	: Genel İdare Kurulu
GP	: Güven Partisi
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hürriyet Partisi
İÜEF	: İÜEF
KM	: Kurucu Meclis
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
Mv.	: Milletvekili
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMMVY	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TKP	: Türkiye Köylü Partisi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Yay. Yön.	: Yayın Yönetmeni
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Bölükbaşı'nın siyasal hareketini ve bu hareketin Türk siyasal ve toplumsal hayatında edinmiş olduğu yeri, Türk demokrasisinin kurumlaşması¹ sürecinde incelemeyi amaç edinen bu çalışmanın siyasal ve toplumsal tarihe ilişkin bir tür temellendirilmesinin yapılması, konunun daha derinlikli boyutuyla anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Bu amaçla, Türk siyasal hayatında muhalif söylemi ile dikkati çeken Bölükbaşı'nın siyasal hareketine geçmeden önce, Türkiye'de siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi ve demokratikleşme süreci genel hatları ile çözümlenmeye çalışılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlayan gelişmeleri ve bugünkü siyasal ve toplumsal yapıyı gereği gibi kavrayabilmek için öncelikle Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısının çok kısa da olsa gözden geçirilmesi yararlı olabilecektir. Cumhuriyetle birlikte zihniyet ve kurumsal olarak çok köklü bir değişim sürecine girilmişse de, özellikle devlet-toplum ilişkisi ve toplumun davranış kalıbı hızlı bir şekilde bu sürece eşlik edememiş ve her toplumda olduğu gibi Türkiye de kendi öz aşamasından etkilenmiştir. 1946 yılında çok partili siyasal hayata girilmesine rağmen, Türkiye'de hala tam anlamıyla demokrasinin olup olmadığı tartışması yapılmaktadır. Demokrasi ve siyasal özgürlükler bağlamında Türkiye'de siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin tarihsel arka planının verilmesi, Bölükbaşı hareketinin, genel gelişim çizgisi içinde Türk demokrasisindeki yerinin ne olduğunu tayin edebilecektir. Burada öncelikle, siyasal muhalefet açısından, demokrasinin ne anlama geldiği ele alınacak, ardından siyasal muhalefet ve Osmanlı'dan

¹ Burada demokrasinin kurumlaşması ile kastedilen, toplumsal ve siyasal alanda tam bir eşitlik ve özgürlüğün sağlanmasıdır. Bu anlamda Türkiye'de çok partili dizgeye geçiş, biçimsel anlamda bile demokrasiye geçiş değildir. Türk demokrasisinin kurumlaşması ile genel olarak Türkiye'de II. Meşrutiyet'le girilen siyasal süreçte, demokratik anlamda ne oranda bir gelişme kaydedilip kaydedilmediği kastedilmektedir. Burada, çok partili dizgeye geçişle birlikte, iktidar-muhalefet ilişkisi çerçevesinde Bölükbaşı ve temsil ettiği siyasal hareketin, Türk demokrasisinin genel gelişim çizgisi içinde katkısının olup olmadığına bakılacaktır.

Cumhuriyet'e siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi, başka bir deyişle “*yöneten-yönetilen*”² ilişkisinin kimi ana hatları tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği gibi, demokrasi, her şeyden önce kendisinden başkasının varlığını tanıma kültürüdür. Başka bir deyişle, aynı bütünün içinde birbirinde farklı, hatta birbirine karşıt olan, kısacası aynı zamanda hem birbirlerine benzeyen hem de birbirinden ayrılan birey ve öbekleri bir arada yaşatmak iradesidir.³ Bu anlamıyla siyasal muhalefetsiz bir demokrasinin düşünülemeyeceği bir gerçektir. Demokrasinin çok sağlam toplumsal temellere dayanabilmesi için toplumsal isteklerle siyasal sunular, başka bir deyişle toplum ile siyasal partiler arasında bir uyuma ulaşmak gerekir. İşte bu nedenle en güçlü bir demokrasi siyasal özgürlüğü tanımış, genel kapsamlı bir toplumsal karşıtlığa dayanan demokrasidir.⁴ Demokratik rejimlerin, partilerin toplumsal kesimleri hakkıyla temsil etmeleri için gerekli hukuksal ve siyasal zemini kurmaları, buna karşılık siyasal partilerin de vücut buldukları bu zemini tahrip etmeden hareket etmeleri, demokratik kültürün oluşumunda asgari bir gereklilik halini almıştır.⁵

Öte yandan Türkiye’de siyasal partilerin doğuşundaki farklılık, Türkiye’nin siyasal ve toplumsal yapısının dayandığı temeli açıklayacak olması açısından da dikkate değerdir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de siyasal partilerin, Batı’da olduğu gibi işlevsel eksen etrafında toplanan çatışmalardan doğmadığı, aksine yerel (territorial) eksen etrafında toplanan çatışmalardan doğduğu belirtilebilir.⁶ Bununla anlatılmak istenen,

² Teorik olarak siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi, “*yöneten-yönetilen*” ilişkisinden farklı iki siyasal kategori olmasına rağmen, Türkiye’nin siyasal tarihinde siyasal iktidar ile muhalefetin ilişkisi, bir tür “*yöneten-yönetilen*” ilişkisine benzer bir nitelik göstermiştir. Bunun nedeni Türkiye’de siyasetin cepheleşmesi ile ilgili olsa gerektir. Aşağıda da göreceğimiz gibi Türkiye’nin siyasal tarihinde, bir siyasal tabakalaşma olgusu, beraberinde idare eden ile idare edilen arasında, belki de demokrasinin kurumlaşmasının da önüne geçen bir nitelik göstermiştir. Bunun da, yapıcı bir siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin önüne geçerek, iktidar ile muhalefet arasında bir tür ölüm-kalım mücadelesinin oluşmasına yol açtığı düşünülmektedir. Bunun değişik yöndeki uygulamalarına aşağıda değinilmiştir.

³ Alain Touraine, **Demokrasi Nedir**, Çev., Olcay Kunal (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1997), s. 277.

⁴ A. g. e., s. 81.

⁵ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Demokrasi ve Siyasal Partiler** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), s. 1.

⁶ Siyasal partilerin doğuşu ile ilgili bkz., Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler** (Ankara: AÜHFY, 4. Bası, 1983). Burada işlevsel eksen, ekonomik ve ideolojik değer çatışmalarını anlatır. Yerel eksen ise, devlet yönetiminde merkezîyetçi eğilimlere karşı tepki olarak doğan çeşitli etnik, dinsel, dilsel ya da kültürel azınlıkların kendi çıkarlarını ve özelliklerini devlet içinde kabul

gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet döneminde siyasal iktidarın icrası ile ilgili mücadeleler, yönetici elitin temsil ettiği “merkez” ile yönetilenlerin oluşturduğu “çevre” arasında vuku bulmuş, partiler de bu çatışmaların bir ürünü olarak vücut bulmuşlardır.⁷ Bu durum, Türkiye’de siyasal partilerin tabakalaşması⁸ ile ilgilidir. Ancak bu tabakalaşma, başlangıçta belirli bir rol oynayan her toplumsal kesimin bir sınıf teşkil etmesi ve partilerin de, yalnızca bu sınıflara tekabül etmesi anlamında değildir. Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye’sinde siyasal partiler, sosyo-ekonomik bir tabakalaşma sonucu meydana gelen bir mücadelenin kadrosu olarak görülemez. Türkiye’nin imparatorluk ve cumhuriyet dönemi partileri, bir siyasi tabakalaşmanın ifadesi olmuşlardır. Başka bir deyişle, Türkiye’de siyasal partiler, toplumda var olan siyasi tabakalaşmadan doğmuş ve onun mücadele alanı olmuştur. Siyasi tabakalaşma ise, toplumu katı bir şekilde “yöneten” ve “yönetilen”⁹ olarak ikiye ayırmıştır. Başka bir deyişle, Türk siyasal yaşamının Osmanlılardan beri iki genel cephe arasındaki etkileşimlerle belirlendiği bir durum ortaya çıkmıştır. Kongar’ın ifadelendirdiği gibi, bunlardan birincisine, “devletçi-seçkin” cephe, ikincisine de “gelenekçi-liberal” cephe denmiştir.¹⁰ İşte Türkiye’de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e görülen siyasi teşekküller, her şeyden önce idare edenlere karşı bir direnmenin, idarenin iktidarını sınırlandırmanın, bu iktidara ortak olmanın ve bu iktidarı cumhura geçirmenin ifadesidir.¹¹ Türkiye’de siyasal iktidar-siyasal muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimi de, Osmanlı’nın son dönemlerinden Cumhuriyet’in çok partili siyasal hayatına kadar geçen sürede Türk demokrasisinin yönünü tayin ettiği söylenebilir.

ettirme isteklerini ifade eder. Yerel eksene, “merkez-kenar ekseni” (center-periphery axis) de denmektedir. Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 37-38.

⁷ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, s. 34.

⁸ Tabaka, tabaka farkındalığı ve bunların değişik anlam ve kullanımları için bkz., Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, Çev., N. Yavuz, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 1992) içinde, s. 78-79.

⁹ Türkiye’de kökleri Osmanlı’da saklı katı “yöneten-yönetilen” ilişkisinin kurumlaşma biçimi için, bkz., Adem Çaylak, **Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi** (Ankara: Vadi Yayınları, 1998).

¹⁰ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, C. 1-2 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), s. 143.

¹¹ Bahri Savcı, “Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti ve Sosyal Muhtevalı Politika Meyli”, **AÜSBFD**, C. 13, S. 1 (1958), s. 42-43.

Demokratik bir rejimde muhalefet belki iktidardan daha önemli bir siyasal mekanizma iken Türk siyasal kültüründe muhalefetin iktidar karşısında kurumlaşma biçimi sorunludur. Türk siyasal kültüründe siyasal muhalefet, toplumsal yapının her bir yönünü (ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla) temelli bir tartışma konusu yapmaktan ve iktidarı aşırıp ona yol gösterici olmaktan azade kalmıştır. Muhalefet, sadece devleti kontrol eden ya da siyasal iktidarı elinde bulunduran kişi, grup veya hanedana karşı direnmek ve onun meşruluğunu kabul etmemek¹² çerçevesinde cereyan ettiği sürece, Türkiye’de siyasal ve toplumsal yapının demokrasi yönünde evrilmesi sorunlu olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin en azından 1960’lı yıllarına kadar -bazı yönleri ile günümüze kadar- siyasal muhalefetin söylemi bu çerçevenin dışına çok az çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun klasik döneminde¹³ mutlak monarşinin temsilcisi merkezîyetçi bir devlet vardı. Bu haliyle Osmanlı toplumu bir “*statü toplumu*”¹⁴ görüntüsü içindeydi. Bir tarafta ayrıcalıklı sınıf olarak askeri sınıf (yönetenler), öbür tarafta reaya sınıfı (yönetilenler) vardı. Bu sınıflardan ilki, saltanat beratı ile padişahın kendilerin dini ya da idari etki tanıdığı kimseleri, yani saray memurlarını, mülki memurları ve ulemayı içine alan “askeri sınıfı”, ikincisi ise, vergi ödeyen, fakat idareye hiçbir şekilde katılmayan bütün Müslim ve gayr-i Müslim zümrelerden oluşan “reaya sınıfı”nı oluşturmaktaydı.¹⁵

Osmanlı toplumunda sosyal bölünmenin en etkili çizgisi olarak “*merkez*” ve “*çevre*”, Batıdaki ekonomik ölçütlere dayalı sosyal sınıflar değil, aksine bölünmenin ve çatışmanın en derin temelli kültürel, siyasal ve

¹² Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984), s. 7.

¹³ Klasik dönem derken, Osmanlı Devleti’nin güç açısından zirvede olduğu dönem, İstanbul’un fethini kapsayacak şekilde, özellikle Kanuni dönemini (1520-1566) içine alan bir zaman dilimi kastedilmektedir. Sina Akşin, “Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”, **Toplum ve Bilim** 1 (Yaz 1977), s. 31.

¹⁴ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev., Taha Parla (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 3. Baskı, 1993), 182-183. Weber’in statü düzeni tasvirinin, Osmanlı durumuna çok uygun düştüğü, Osmanlı toplumunda piyasanın yerini, büyük ölçüde devlet ayrıcalıkları (statü imtiyazları) sağlayacak nüfuzlu ilişkiler uğrunda rekabetin aldığı dile getirilmiştir. Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji** (İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı, 1993), s. 113.

¹⁵ Halil İnalcık, “The Nature of Traditional Society: Turkey”, (Eds.) R. E. Ward and D. Rustow, **Political Modernization in Japan and Turkey** (Princeton University Pres, 1968) in, s. 44.

biraz da devletin iktisadiyatı belirlemesiyle oluştuğu birer toplumsal zümrelerdi. Bu toplumsal zümreler, kendini ve başkalarını belirli tabakalara yerleştirme geleneğine dayalı olarak mesleki, dinsel, ırksal ve sınıf eksenli tabaka bağlılığı biçiminde ortaya çıkmıştır.¹⁶ Osmanlı’da çatışmalara uzun vadede bakıldığında, bunların kabaca cemaat/devlet ekseninde odaklandığı ve çevresel güçlerin merkezin baskın çıkması karşısında hiçbir zaman elle tutulur bir biçimde, devletten bağımsız bir özerk (autonomy) alan açmadığı bir durumla karşılaşmıştır.¹⁷ Osmanlı’da merkez, Osmanlı Devleti’nin bir arada tutmayı başardığı merkezi bürokratik aygıtı olduğu kadar, bu devletin işlemlerini mümkün kılan meşruiyetin özünü de temsil eder. Çevre ise, geri kalan toplumsal alana, merkezden ayrı yaşayan ve onunla ancak gevşek bir bütünleşme içinde olan kurumlara işaret etmektedir.¹⁸ Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluk olarak değerlendirilen merkez-çevre, birbirinden düşünüş ve davranış tarzı, semboller alanı ve temel amaç (birinde devletin bekası, diğerinde çok değişik bileşenleri ile devlet sultanından kaçan toplumun yararı) bakımından keskin olmayan bir ayrışma içerisinde olmuştur. Diğer taraftan, merkezin derli toplu (yeknesak) olması karşısında, çevre, bölük pörçük bir pozisyona sahip olmuştur.¹⁹

Ancak ne var ki, on altıncı yüzyılın ilk yarısından on dokuzuncu yüzyıla kadar uzanan dönemde Osmanlı klasik dönemindeki kurumlaşma biçimi önemli değişikliklere uğramıştır. Söz konusu kurumlaşmayı sağlayan unsurların başında bulunan tımar sistemi yerini iltizam sistemine bırakmıştır.²⁰ Klasik dönemde merkezin çevre üzerindeki egemenliğini sağlayan unsurlardan birisi olan tımar sisteminin yerini, iltizam sisteminin almaya başlaması merkezin çevre üzerindeki mutlak denetimini zayıflatmıştır.²¹ Bu bir anlamda çevrede “*iktidar boşluğu*” doğurmuştur. Bu

¹⁶ Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, s. 79.

¹⁷ Şerif Mardin, “Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, s. 22.

¹⁸ Şerif Mardin, “Türkiye’de Gençlik ve Şiddet”, Çev., Mustafa Erdoğan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yay., 1991) içinde, s. 275.

¹⁹ Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, s. 45.

²⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1993), s. 26 ve Şerif Mardin, “Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişimi” (1838-1918), **Siyasal ve Sosyal Bilimler** (İstanbul: İletişim Yay., 1992) içinde, s. 52.

²¹ Metin Heper, “Osmanlı’da Devlet Geleneği”, **Türkiye Günlüğü** 13 (Kış 1990), s. 143.

boşluktan yararlanarak merkez karşısında daha özerk bir bünye oluşturabilecek bir kesim olan ayan sınıfı, merkez-çevre ayrımı üzerine dayanan Osmanlı toplumsal-siyasal yapısında bir değişimin öncüsü olabildi. Ne var ki, süreç içinde ayan sınıfı, zaman zaman merkezi otorite karşısında önemli bir güç odağı olmakla birlikte, esasında resmi otoriteyi taşrada temsil edici görevler üstlenmiştir. Bu açıdan, ayan zümresini Akşin'e katılarak, yönetenler sınıfının ademimerkezi bir kolu olarak değerlendirmek gerekmektedir.²² Bu noktada Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısında bir değişimin öncüsü olabilecek yerel güç odaklarından en önemlisi olan ayan ile padişah arasında imzalanan Sened-i İttifak'ın (1808) da gereken toplumsal dönüşümü temin edemediği görülmüştür.²³

Ayrıca Osmanlı Devleti, krallık mülkleri, eyaletler, imtiyazlı şehirler ve topluluklar gibi Batı'da varolan hükmi grupların (tüzel kişiliği haiz yapılar) gelişmesine iyi gözle bakmamıştır.²⁴ Bu anlamda Orta ve Doğu Avrupa'daki aristokrasi ile sadece belli bir "çiftlik"e belli bir süre sahip olan Osmanlı ayan ve eşraf arasında büyük fark vardır.²⁵ Batı'da ve özellikle İngiltere'de çitleme hareketinin (*enclosure*) başlamasıyla birlikte tarımın ticarileştiği ve feodal senyörün, giderek malikanesinin maddi kaynaklarını kar amacıyla etkili bir biçimde işleten akıllı bir işadamına benzeyen bir toprak beyine dönüştüğü görülmüştür. Ayrıca bu tutum, yalnızca toprak sahibi yukarı sınıflara özgü olmayıp, üstte "gentry"nin, altta daha az zengin tabakaların sınırlarıyla bir parça örtüşebilen bir tabaka olan "yeoman" sınıfının da başlıca özelliği idi. Bunların hepsinin kapitalist sınıfının oluşumunda önemli rolleri olmuştur. Batı'da tarım kapitalizmi akımını başlatanlar, eski düzene karşı verilen savaşımın galipleri, "yeoman"lar arasında çıkan ve hatta onlardan çok, toprak sahibi yukarı sınıflardan gelen kimselerdi.²⁶ Bu açıdan Osmanlı'ya baktığımızda ne ayanın "gentry", ne de

²² Akşin, "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı...", s. 36.

²³ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990) içinde, s. 90-91. Ayrıca bu konu ilgili ayrıntılı bir çözümleme için bkz., Sina Akşin, "Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması", **AÜDTCF Tarih Bölümü Dergisi**, C. XVI, S. 26, 1994.

²⁴ Şerif Mardin, "Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet", Çev. Fahri Unan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), içinde, s. 111-112.

²⁵ Metin Heper, "Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi", **Toplum ve Bilim** 9-10 (Bahar-Yaz 1980), s. 17-18.

²⁶ Barrington Moore Jr., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli-Alaeddin Şenel (Ankara: Verso Yayınları, 1989), s. 13-15.

köylü tabakasının “*yeoman*” olabildiği görülmüştür. Osmanlı köylüsü, hiçbir zaman Batı’daki gibi malikanenin katı hukuksal çerçevesi ile senyöre karşı kişisel sorumluluk içine sokulmamıştır. Ayrıca ayan, köylülüğü çözecek ve dönüştürecek bir politika izleyememiştir.²⁷ Bu durum, memurlar sınıfının köylü ile devlet arasına kurumsallaşmış her hangi bir aracı sınıfa yasallık vermemesi ile açıklanabilir. Dolayısıyla iktidar sahibi olmuş ve bir “*hanedan*” oluşturmuş bir ayan, hukuksal korunmadan yoksun bir çerçevede işi görmüştür.²⁸ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e taşınan burjuvalaşma ve toplumsal tabakalaşma yönündeki çarpıklığın bir nedeninin de, bu tarihsel süreçte yattığı söylenebilir.

Öte yandan Osmanlı toplumunda Tanzimat’la başlayan batılılaşma/yenileşme sürecinde, klasik döneme ilişkin siyasal-toplumsal tabakalaşma örüntüsü ve bu zeminde yükselen siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi biçimsel anlamda önemli değişikliklere uğramakla birlikte, öz itibarıyla aynı kalmıştır. Önce askeri alanda Batı teknolojisini esas almakla başlayan, sonra eğitim ve idare gibi alanlara da yayılan reform hareketleri ve yenileşme çabaları doğrultusunda alınan önlemler ve girişilen uygulamalar yönetici sınıf içindeki güç dengesinde bozulmalar meydana getirmiştir. Daha sonraki anayasalaşma çabalarında baş rolü oynayacak asker-sivil bürokrat aydın tabaka,²⁹ siyasal iktidarın dizginlerini eline aldıkça, yapılan reformlar ve iktisadi yapıdaki (toprak sistemi) değişiklikler yüzünden eski nüfuzlarını kaybeden diğer toplumsal tabakaların (sipahiler, şehirlerdeki esnaf ve zanaatçılar ve daha sonra da yerel eşraf ve küçük tüccar kesimleri) muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bunlara bir de yapılan yenilikleri dine aykırı göstererek, toplumdaki dinsel nitelikli muhalefet hareketlerinden yararlanan gelişmeler eklenmiştir. Böylece Osmanlı’nın son dönemlerinde görülen ve etkisi Cumhuriyet döneminde de devam edegelen siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin iki boyutu genel hatları ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasal muhalefetin iki temel direğinden biri, devlet müdahalesi karşısında pazarı savunan iktisadi temelli muhalefet hareketleri, diğeri yine devlet karşısında

²⁷ Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, s. 28.

²⁸ Şerif Mardin, “Türkiye: Bir Ekonomik Kodun Dönüşümü”, Çev. Levent Köker, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları içinde, s. 211.

²⁹ Osmanlı’da sivil bürokrasinin geçirmiş olduğu evrimin ayrıntılı bir şekilde çözümlenışı için, bkz., Carter Findley, **Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform**, Çev. L. Boyacı-İ. Akyol (İstanbul: İz Yay., 1994).

mahalli gelenekleri ve dinsel inanış biçimlerini savunan dinsel içerikli muhalefet hareketleri.³⁰

Benzer şekilde devleti kurtarmaya yönelik tüm reformlar, belirli tabakaların muhalefeti ile karşılaşmıştır. Genel olarak Osmanlı'nın son dönemlerinde dış güçlerin etkisiyle yapılan reformların getirdiği yeni düzenin kendi zararlarına geliştiğini düşünen toprak sahipleri, köylüler, şehirlerdeki küçük esnaf, memur ve işçilerin muhalefetleri bunda etkili olmuştur. Ayrıca yapılan reformlara karşı olan geleneksel-dinsel muhalefet hareketleri geniş Müslüman kitleyi etkilemiştir. Bu arada reformlar yüzünden bazı somut çıkarları zedelenenler, Müslüman toplumda varolan muhalefet potansiyelini kendi yararlarına kullanmaktan çekinmemişlerdir. Dinsel nitelikli muhalefetin merkez ve çevrede bulunan çeşitli güçlerce (Ulema ve eşraf gibi) oluşturulmasının yanında, geleneksel muhalefeti temsil eden ancak dinsel temele dayanmayan diğer muhalefet türünde ise, eşraf (özellikle toprak sahipleri) merkezi otorite karşısında “*kenar*”³¹ muhalefetin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır.³² Bunların yanında, merkezden yapılan reformlara değil, paşaların yönetimine karşı olan ve Tanzimat gibi düzenlemeleri yeterli bulmayarak anayasal bir düzene geçişi savunan, yeni açılan okullarda Batılı esaslara göre eğitim görmüş olan genç aydınlar diğer bir muhalefet odağı olarak yer almıştır.³³ Osmanlı İmparatorluğu içinde değişik nitelikte muhalefet odakları olsa da örgütlü muhalefetin ilk ciddi temsilcileri Yeni Osmanlılardır.³⁴ Bunlar, sultanın şahsından çok Tanzimat paşalarının istibdadına “*liberal-dini*” bir tepkide bulunan bir grup gazeteci-aydındır.³⁵ Bunların önemi, Osmanlı Devleti'nin I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde etkili olan siyasal hareketlenmelere bir ölçüde ilham kaynağı olmalarıdır.³⁶

³⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, s. 164.

³¹ Metin Heper, “Osmanlı Siyasi Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi”, **Toplum ve Bilim** 9-10 (Bahar-Yaz 1980), s. 3.

³² Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 234-235.

³³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859 – 1952** (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1952), s. 78.

³⁴ Yeni Osmanlılar hakkında bkz., Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1996).

³⁵ Şerif Mardin, “Yeni Osmanlıların Hakiki Hüviyeti”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, Üçüncü Baskı, 1992) içinde, 278.

³⁶ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980), s. 17.

Burada Yeni Osmanlılar’ın muhalefetlerinde kilit önemi haiz olan “hürriyet” söyleminin arka planına işaret edilmesi, daha sonraki dönemlerde görülen muhalefet hareketlerinin kimi özelliklerini de açığa çıkarabilecektir. Yeni Osmanlılar’daki hürriyet fikri, Batılı anlamda “*şahsi hakların*” korunmasına yönelik değil, aksine toplumun işleyişinin istenilen tarzda tutulmasıyla ilgili “*kolektivist bir hürriyet*” anlayışı etrafında odaklanmıştır.³⁷ Namık Kemal’in “*ne efsunkar imişsin ah ey didar-ı hürriyet*” sözünden de anlaşılacağı gibi hürriyet fikri, Yeni Osmanlılar elinde, Türk kamu efkarına romantik şekliyle intikal etmiştir. Başka bir ifade ile hürriyet mefhumu, romantik bir ifadeden öteye geçmediği gibi sadece iktidarda bulunanların baskı ve yönetiminden kurtulmak olarak anlaşılmıştır.³⁸ İşte Türk siyasi hayatının daha sonraki dönemlerinde görülen iktidar-muhalefet ilişkisinin önemli bir boyutunu oluşturan hürriyet fikri ve bu doğrultuda yapılan siyasi mücadeleler, böyle bir arka plandan tevarüs edilmiştir.

Yeni Osmanlılar’dan sonra gelen Jön Türk’lerin kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti de, Batı’dan esinlendiği fikirlerin etkisinde kalarak, Osmanlı Devleti’ni Meşrutiyet yoluyla hürriyete kavuşturmak ve istibdadı yıkmak isteyen bir teşekküldür.³⁹ Jön Türkler her ne kadar Abdülhamit’in baskıcı yönetimi karşısında hürriyetçi bir söylem tutturmuşlarsa da, Jön Türk’lerin de derin anlamda “hürriyetçi” ve “halkçı” olduklarını söylemek zordur. Onların siyasi faaliyetlerinin odak noktasında “devlet”, “devlete zeval gelmemesi” fikri varolmuştur.⁴⁰ Öte yandan Jön Türkler de Yeni Osmanlılar gibi ortak bir program etrafında toplanarak belirgin, tutarlı ve bilinçli bir muhalefet politikası izlememişlerdir. Tunaya’nın ifadesi ile, “*Jön Türkler yapmakta değil yıkmakta müttefiktirler ve bu isteklerine milliyetçi, ihtilalci ve infıradcı teşekküller de katılmakta tereddüt etmemişlerdir*”.⁴¹ Bu akımın çok geniş ve birbirinden farklı muhalefet odaklarını yapısında barındırıyor olması ve üyelerinin sorunların kökenini araştırıp çözümlemesini yapmaya ilişkin kuramsal formasyondan uzak oluşları da

³⁷ Şerif Mardin, “Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet”, s. 121.

³⁸ A. g. e., s. 103-122.

³⁹ Tarkan Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 74.

⁴⁰ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908** (İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, 1992), s. 301-305.

⁴¹ Tarkan Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 750.

iktidar-muhalefet ilişkisinin sağlıklı bir temelde yükselmesinin önüne geçmiştir.⁴² Birbirinden farklı kesimlerin oluşturduğu bu akım, II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra belli bir fikir etrafında tek bir örgüt halinde birleşememiş, farklı cemiyetlerin oluşmasına yol açmıştır. Bunlar içinde en önemlisi daha sonradan İttihat ve Terakki adını alacak olan, İttihadi Osmani adındaki gizli örgüt olup, bunun içinde de zamanla ayrılma ve birleşmeler olmuştur.⁴³ Söz konusu gruplar, iki temel noktada yani, yönetim anlayışı ve muhalefetlerinin başarıya ulaşmasında izleyecekleri politika ve yöntem konularında farklı görüşlere sahip olsalar da, muhalif oldukları ve savundukları şeyler konusunda aynı kalmışlardır.⁴⁴ Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti ve sonradan Fırkası, gerekse Sabahattinci grubun etkili olduğu diğer fırkalar, muhalefetlerinde Tanzimat bürokrasinin başlattığı halktan kopuk olma geleneğini sürdürmekle kalmamışlar, sultanın iktidarına karşı gelenlerin partileri olmuşlardır. Belli bir sosyal gruplaşma ve sınıflaşma düzeni ile uzvi bir bağları olmamıştır.⁴⁵ Bu durum, daha önceleri sözünü ettiğimiz gibi, toplumun siyasal tabakalaşma düzeni (idare eden-idare edilen biçiminde) ile ilgili olsa gerektir.

II. Meşrutiyet dönemi, Türk siyasal tarihi ve özellikle de Cumhuriyet tarihi için “*Siyasi bir laboratuvar*”⁴⁶ olarak nitelendirildiği kadar ehemmiyetlidir. Bir kere bu dönem, Cumhuriyet tarihi açısından dönüm noktası olacak gelişmeler bakımından bir başlangıç noktası olmasının yanında⁴⁷, siyasal partileşme, iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşması ve Cumhuriyet dönemine taşınması açısından da önemlidir. II. Meşrutiyet dönemi Türk siyasal hayatında siyasal partilerin geçirdiği değişim ve iktidar-muhalefet ilişkisi açılarından da bir geleneğin başlatıcısı olmuştur. Siyasal partiler içinde hizipleşme ve bölünmelerin ilk çekirdekleri bu dönemde

⁴² Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi (1908-1980), Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, s. 387.

⁴³ Bu ayrılma-birleşme ve bu suretle ortaya çıkan çeşitli fırkalar hakkında bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C. 1 (İstanbul: İletişim Yay., Birinci Baskı, 1998), s. 44 vd.

⁴⁴ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 241.

⁴⁵ Bahri Savcı, “Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti...”, s. 49.

⁴⁶ II. Meşrutiyet’in bu şekilde nitelendirilişi için, bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyet’in Fikir Cereyanları** (İstanbul: Teksir Baskı, 1948), s. 189.

⁴⁷ Sina Akşin, “Önsöz”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, s. 11-12.

atılmaya başlamıştır.⁴⁸ Bu bakımdan Tunaya’nın, İttihat ve Terakki’yi “*doğuran partiler*” sınıfına koyması yerindedir.⁴⁹ Öte yandan İttihat ve Terakki’nin tecrübesiz, mutlakîyetçi yönetim tarzı, dışa bağımlılıktan doğan zorluklarla çabucak birleşmiş ve İttihat ve Terakki karşısında gittikçe büyüyen ve çılgılayan bir muhalefet oluşmuştur. En çok eleştiri, hürriyeti ilan eden bir örgütün, Abdülhamit istibdadı yerine, Merkez-i Umumi istibdadı kurduğu yolunda olmuştur.⁵⁰

Bu dönemde asıl önemli muhalefet, partilerin tek başlarına yaptıkları muhalefet olmayıp, hepsinin birleşmeleri sonucu kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın oluşturduğu akımdır. Bu bir çeşit birleşik muhalefet cephesidir.⁵¹ O dönemde İttihat ve Terakki’ye karşı kişi, dernek, grup veya parti bu birleşik muhalefet cephesinin yani Hürriyet ve İtilaf Fırkası saflarında birleşmişlerdir.⁵² Bu haliyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası son derece türdeş olmayan unsurlardan kuruluydu. En büyük amaçları İttihat ve Terakki iktidarını yıkmaktı. Böylece parlamento için de o güne kadar İttihatçılar karşısında dağınık kalan muhalefet toplanma olanağı bulmuş ve iki parçalı (kutuplaşmış) bir meclis ortaya çıkmıştır.⁵³ Bu durum, Türk siyasal hayatında bir tür cepheleşme siyasetinin başlangıcını oluşturmuştur denilebilir. İttihat ve Terakki dönemi ile siyasette normal usullerin dışına çıkılmış, siyasal sistem ve iktidar-muhalefet ilişkisi suikastlerden idam

⁴⁸ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi** (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991), s. 47.

⁴⁹ Tarık Zafer Tunaya, “Doğuran Partiler”, **Vatan**, 15 Mayıs 1949. Tunaya, bu yazısında Türk siyasal hayatında partilerin kendi içinde yaşadığı bölünme ve hizipleşme sonucu kurulduklarını anlatmaktadır. Gerçekten de daha sonra görüleceği gibi Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi içinde bulunanlarca kurulmuş ve Demokrat Parti de kendi içinden Millet Partisi’ni doğurmuştur.

⁵⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi**, C. 3 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 487.

⁵¹ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), s. 51-54.

⁵² Hüseyin Cahit Yalçın, Fırka’nın “*yönetim kurulu ve kurucuları diye duyurulan sayın kişiler arasında öylelerini yan yana görüyoruz ki kazanda yirmi yıl birlikte kaynatılsalar uyumları olasılığı bulunmadığını herkes kabul eder... Bu kişiler, yapmak için değil yıkmak için birleşmişlerdir... Hürriyet ve İtilaf Partisi, ülkede iş görmek üzere kurulmuş sürekli ve verimli bir parti değildir, olumlu bir güç değildir. Anca İttihat ve Terakki’yi yıkmak ve kırıp dökme için işe yarayabilir bir güç olmak üzere ana rahmine düşmüştür...*” diyerek Türkiye’de siyasi parti oluşumlarındaki çarpıklığa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası özelinde bir ölçüde işaret etmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), s. 230.

⁵³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C. I, s. 296.

sehpalarına götürücü çok sert bir ölüm- kalım savaşına dönüşmüştür. Ancak buradaki sorumluluk sadece İttihat ve Terakki'nin olmasa gerektir. Tunaya, yüzyılların birikmiş sorunlarını hürriyet ilan etmekle, Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymakla ve padişahı tahttan indirmekle çözülebileceği “*hayalperestliği*” içinde olan dönemin Osmanlı aydını ve yöneticilerini eleştirerek, yönetime Hürriyet ve İtilaf gelse de sonunun İttihat ve Terakki ile aynı olacağının altını çizmiştir.⁵⁴

Öte yandan II. Meşrutiyet rejimi, daha sonraki devrelerde (Mütareke, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi) tekrarlanacak devri (cyclique) hadiselerin başlangıcını oluşturması bakımından da dikkate değerdir. Tunaya, gayr-i memnun ve muhalif teşekküllerin müstebit ilan ettikleri bir rejimi yıkmak için birleşmelerinin 1908 ve 1911 yıllarında olmak üzere iki defa vuku bulduğunu ve daha sonra tekrarlanacak olan bu hadiselerin, siyasi partiler tarihinde devriliğin ilk halkalarını oluşturduğunu dile getirmiştir.⁵⁵ Gerçekten de, her iki olayda da istibdat addettikleri bir yönetime karşı, birbirinden farklı ve türdeş olmayan muhalefet kütleleşmiş ve hürriyet getirmek inancıyla varolan sistemi yıkmak istemişlerdir. Bu dönemle birlikte, siyasi potansiyel ikiye ayrılmış, İttihatçı ve İtilafçı şekilde tezahür eden bir cepheleşme oluşmuştur. Bu gelişmelerin Türk siyasal hayatında, mahalle kahvehanelerinde bile huzur bırakmayacak bir siyasi çatışma ve huzursuzluk ortamı yarattığı ifade edilmiştir.⁵⁶

Mütareke dönemi ile birlikte siyasal mücadele, Padişahın başını çektiği İstanbul Hükümetleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği önce Anadolu ve sonradan tüm ülkeyi saracak olan Müdafaa-i Hukuk hareketi arasında vuku bulmuştur.⁵⁷ Mütareke döneminde İstanbul'da otuzdan fazla siyasi teşekkül kurulmuştur.⁵⁸ Ancak bunların hemen hemen hepsi, Bahri Savcı'nın yerinde ifadesiyle, “*İmparatorluk bakiyesini muhafaza devri*

⁵⁴ Tark Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki**, C. 3, s. 489.

⁵⁵ Tark Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 752.

⁵⁶ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, s. 97.

⁵⁷ İttihat ve Terakki'nin “*artçı*” kabinesi İzzet Paşa Hükümeti (14 Ekim 1918 – 11 Kasım 1918) ve Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan İstanbul Hükümetleri ile Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Müdafaa-i Hukuk hareketi arasındaki mücadele ve ilişkilerin ayrıntılı çözümlemesi için, bkz., Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, 2 Cilt (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998).

⁵⁸ Bunlar için, bkz., Tark Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, C. II (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999).

partileridir”.⁵⁹ Bunların karşısında ise yer yer Anadolu ve Trakya’nın değişik bölgelerinde kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yer almıştır.⁶⁰ Tunaya, o dönemdeki bu iki yaklaşımı “muhafazakar” ve “inkılapçı” iki telakkinin çarpışması olarak nitelendirmiştir.⁶¹

Öte yandan bu dönemde Osmanlı Devleti’nin son İttihatçı hükümetinin (Talat Paşa Hükümeti) istifasıyla yönetim, yine padişah ve geleneksel saray paşalarının eline geçmiştir. Bu dönemde özellikle Damat Ferit Paşa kabineleri zamanında Meşrutiyetin ana muhalefet partisi olan Hürriyet ve İtilaf Partisi yönetime ağırlığını koysa da pek etkili olamamıştır. Zaten mücadele, Vahdettin’in temsil ettiği Saray ile İttihat Terakki ekseninde cereyan etmiştir.⁶² Böylece görünürde, siyasal mücadelede bir tarafta İttihatçı diğer tarafta Sarayın güdümündeki İtilafçı çekişmesi yine hakim olmuştur. Çünkü İtilafçılar yönetimden yana ağırlıklarını koyarlarken, İttihatçılar Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri safında ve Saray ile onun hükümetleri karşısında yer almışlardır. Ancak bu dönemin koşullarında gerçek anlamda siyasal mücadeleden ve iktidar-muhalefet ilişkisinden söz etmek pek yerinde olmasa gerektir. Bu dönem, tam anlamıyla bir intikal (geçiş) ve Tunaya’nın ifadesiyle, bir iktidar boşluğu (interregnum) dönemidir.⁶³ Özellikle 1919’da yapılan ve daha çok Müdafaa-i Hukukçuların başarılı olduğu seçimlerden sonra açılan son Mebusan Meclisi’nin basılarak dağıtılması üzerine, artık parlamento düzeyinde bir iktidar-muhalefet mücadelesi kalmamıştır. Bundan sonra Müdafaa-i Hukukçular, Ankara’da

⁵⁹ Bahri Savcı, “Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti”, s. 54.

⁶⁰ Mondros Mütarekesi’nin ardından Anadolu ve Trakya’da kurulan bu örgütlerle ilgili olarak, bkz., Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 478-533. Bu cemiyetler, yurdun kurtarılmasını tek amaç olarak gördükleri için, her ne kadar fırkacılıkla ve İttihatçılıkla bir ilgilerinin olmadığını belirtse de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin büyük çoğunluğu İttihatçı idiler. Bkz., Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali** (İstanbul: Örgün Yay., Beşinci Baskı, 1981), s. 94. 1918 Mütarekesi’nden sonra Anadolu’da gelişen milli direniş hareketlerinde İttihatçılar gerek birey ve grup olarak, gerekse bazı örgütlenmeler yoluyla etkili oldukları için, ilerde Milli Mücadele kazanıldıktan sonra iktidar savaşı, eski İttihatçılar ile bu hareketi başarıya ulaştıran ve daha çok İttihatçılarla ilgileri oldukları halde organik bir bağı bulunmayan daha genç subayları örgütleyen Mustafa Kemal Paşa arasında olacaktır. Milli Mücadele sırası ve sonrasında bu iktidar savaşının ayrıntılı çözümlemesi için bkz., Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Bağlam Yay., 1992), s. 11-47.

⁶¹ Tark Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 472-473.

⁶² Mütareke dönemindeki Saray-İttihatçı çekişmesi için, bkz. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 34-40, 78-81.

⁶³ Tark Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, C. II, s. 33.

hükümet kurulana dek, İstanbul Hükümeti'ne karşı muhalefetlerini toplumsal çerçevede yürütmüşlerdir. Ancak ön planda ele alınan konu, devletin kurtarılması olmuştur.⁶⁴

Önce yerel kongrelerle başlayıp daha sonra Erzurum ve Sivas Kongresi ve ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dönemeçleri ile ulusal bir nitelik kazanan Müdafaa-i Hukuk hareketi ya da sosyal yapısı dikkate alınarak söylenecek olursa asker-sivil bürokrat ve aydınların eşrafla kurduğu bu ittifak da türdeş görünümünden uzaktır. Başka bir deyişle, ortak amaç için bir çeşit geçici ittifak kurulmuştur. Muhalefetin kütleleşmesi diye de nitelendirilen bu geçici ittifak, daha önce sözü edilen “*devri hadiselerin*” bir üçüncü görünümünü vermektedir. Ancak bu üçüncü oluşumla daha önceki oluşumlar arasında fark vardır. İttihat ve Terakki, 1876 Kanun-ı Esasi ile kayıtlı sistemin, meşruti bir saltanatın ihyasını isterken, Müdafaa-i Hukukçular ve bu arada Mustafa Kemal, “*hilafet ve saltanatın tahlisi*” amacından uzaklaşarak ihya (yeniden diriltme) siyasetine dayanmamış, inkılapçı bir görüşle meşruti bir monarşi yerine, 1921 Anayasası ile, “*İcra kudreti ve teşri salahiyyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli eder*” (1921 Anayasası maddesi) formülünden hareket ederek yeni bir sisteme doğru gitmiş ve bu amaca ulaşmak için milli bağımsızlık savaşımı vermiştir. Başka bir deyişle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sadece yıkıcı olarak kalmamış, aynı zamanda yapıcı olmuştur. Ancak bu üçüncü geçici ittifak da, yine birbirinden farklı, geniş ve türdeş olmayan bir topluluk olarak belirmiştir. Ortak amaç olan ulusal bağımsızlık kazanıldıktan sonra, yıkılanın yerine konacak rejimin ne olduğu tartışılmaya başladığı anda, yine görüş ayrılıkları belirmiş, gruplaşma ve hizipleşmeler ortaya çıkmıştır.⁶⁵

Ulusal bağımsızlığı sağlayan Milli Mücadele hareketi, 23 Nisan 1919'da Ankara'da ilk Meclis'i açmıştır. İşte bu tarihten itibaren, Milli Mücadelenin öncü kadrolarını oluşturan asker-sivil yönetici bürokratlar arasında, zaferin kazanılmasından sonra yapılması gerekenler konusunda esaslı görüş ayrılıkları belirmiştir. Çünkü Meclis'te bulunan üyeler, birbirlerinden çok farklı düşünce, inanç ve görüşlere sahiptiler.⁶⁶ Bu durum,

⁶⁴ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 248.

⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 755-56.

⁶⁶ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 575-578. Zürcher de, Kurtuluş Savaşı'nda İttihatçıların oynadığı role değinerek, bunun daha sonraki yıllarda ortaya çıkan iktidar

bağımsızlık sonrası siyasi iktidar sorunu olarak, askeri zaferden sonra merkezi otoriteyi sağlayacak olan siyasi iktidarın kim/kimler tarafından ele geçirileceği konusunda, Milli Mücadeleyi birlikte yapmış öncü kadrolar arasında ilerde bir ayrışmayı getirmesi doğaldı.⁶⁷ Başlangıçta Milli Mücadele hareketi, Anadolu’nun Avrupalı güçler tarafından bölünmesine karşı direnen güçlerin bir tür gayr-i resmi ittifakı olarak doğmuştu. Kentli orta sınıf ve aydınlar (hukukçu, gazeteci ve öğretmenler gibi), ordu ve devlet görevlileri ile Anadolu eşrafından (toprak ağaları ve tüccarlar gibi) oluşan bu zımni ittifak, bağımsızlık sonrası yeni rejimin niteliği konusunda fazlaca bir fikir birliği içinde değildi. Dolayısıyla ilerde bu ittifakın içinde belli gerilimlerin olması muhtemeldi.⁶⁸ Bundan sonraki süreçte, siyasi iktidar mücadelesi yapan sınıf ve zümreler, İstanbul kökenli büyük ticaret burjuvazisi, Anadolu küçük burjuvazisi, büyük toprak sahipleri ve asker-sivil devrimci aydınlar olarak belirmiştir.⁶⁹

Böylece çok farklı görüş ve tabakaları tek bir neden altında bir araya getiren sözü edilen gayr-i resmi ittifakın, ortak amaca ulaşıldıktan sonra ortaya çıkacak başlıca muhalefet hareketlerine temel oluşturması son derece beklenebilir bir sonuç olmuştur. Nitekim bu ittifakın ilk temsil edildiği yer olan TBMM açılır açılmaz farklı görüşler ortaya atılmış, her biri kendine göre programlar yapan çeşitli gruplaşmalar oluşmuştur.

Bu konuya değinen Mustafa Kemal Paşa da, I. Meclis’te zaman geçtikçe birlik olarak çalışmanın güçsüzleştiğini anlatmıştır. Anayasa çalışmaları boyunca I. Meclis’te birbirinden farklı Tesevüt Grubu (Dayanışma Grubu), İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Grubu ve İslahat Grubu gibi bir takım grupların oluştuğunu belirten Mustafa

mücadelesinin niteliğini belirlediğini, ayrıca “*Hukuk-u Milliye*”yi savunmuş İttihatçı ve İttihatçı denetimindeki Karakol Cemiyeti gibi bir dizi örgütler ve ordu birliklerindeki üst rütbeli subaylar için, Mustafa Kemal’in liderliğinin gönüllü olarak kabul edilmiş bir taktik zorunluluk olduğunu belirterek, daha sonraki aşamada milliyetçi hareketin lideri olarak Mustafa Kemal Paşa’yı tanınmış bir İttihatçı önderle ile değiştirme girişiminin, Dokuzuncu Ordu Kumandanı Kazım Karabekir’in Mustafa Kemal Paşa’dan yana açık desteğini vermesiyle birlikte suya düştüğünü anlatmaktadır. Erk Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 29-30.

⁶⁷ Cemil Koçak, “Siyasi Tarih 1923-1950”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yay., 1990) içinde, s. 86.

⁶⁸ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yay., İkinci Baskı 1996), s. 15-21.

⁶⁹ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası** (Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı, 1994), s. 59-64.

Kemal, Misak-ı Milli ile saptanmış olan ilkelerde her bakımdan görüş ve amaç birliği olduğu halde, Anayasa ile konulan ilkeler üzerinde tam bir birlik sağlanamadığını, sonunda işe el koyarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurarak, yeni devletin dayanması gereken esasları bu grup çatısı altında şekillendirdiğini dile getirmiştir.⁷⁰ İşte, Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'ne bir Anayasa projesiyle meclisin mahiyetini ve görevlerini açıklayan bir milli siyaset programını (Halkçılık Programı) sunması Mecliste çatışmalara yol açmıştır. “*Muhafazakarlar*” olarak adlandırılan bir grubun, ilerde saltanatın kaldırılmasıyla sonuçlanacak yeni bir siyasal yapının doğmakta olduğunu sezdiklerini belirten Karpaz, özellikle Anayasanın kabulünden sonra (20 Ocak 1921) Meclis'te “*Muhafazakarlar*” ve “*Yenilikçiler*” olmak üzere başlıca iki kesimin oluştuğunu vurgulamıştır.⁷¹ Ayrıca dönemin dış şartları açısından Rusya ile girişilen iyi ilişkiler, bir kısım mebuslarda ve Meclis dışı bazı kimselerde, komünizan bir tabakalaşma eğilimi yaratmıştır.⁷² Zaten 1920'nin sonu ve 1921 başında Anadolu'daki duruma bakılırsa, önce Yeşil Ordu ile daha sonra ise Millet Meclisi'nde Halk Zümresi'nde örgütlenen ve düşüncelerinin pek çoğu, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alacak ölçüde güçlü olan açık bir sol muhalefetin varlığı bilinmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, bu türden sol muhalefeti de denetim altına almak için kendi direktifleri doğrultusunda güvenilir yandaşlarına Türkiye Komünist Fırkası'nı kurdurmuştur. Resmi Komünist Fırkası, bir tür muvazaa⁷³ partisiydi.⁷⁴ İçinde 1946'da Demokrat Parti'yi kuran ve sonradan muvazaa ile suçlanan Mahmut Celal (Bayar) Bey de vardı. Daha sonra, gerçek komünistler ve bazı köktenci solcular Halk İştirakiyun Fırkası'nı kurmuşlarsa da, parti kapatılmıştır.⁷⁵

⁷⁰ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk – Söylev 1920-1927**, C. II (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, 1987), s. 793-97.

⁷¹ Kemal H. Karpaz, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), s. 54.

⁷² Bahri Savcı, “Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti...”, s. 58.

⁷³ Siyaset bilimi literatüründe “*muvazaa*” terimi, iki siyasal parti ya da örgütün birbiri ile danişıklı ve anlaşmalı bir çeşit mücadele biçimini anlatmak için kullanılmaktadır. Bkz., Tolga Ersoy, **Muvazaa Partileri** (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2000).

⁷⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C. II (İstanbul: Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, 1966), s. 377.

⁷⁵ Bu örgütlerin kuruluş nedenleri ve faaliyetleri için, bkz., Mete Tuncay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925** (Ankara: AÜSBFY, 1967). Ayrıca o dönemde sol'un ve sol örgütlerin önemli olmadığı ve bunların bastırılışındaki asıl nedenin de onların güçlerinden çekinilmesi olmayıp, hükümetin muhafazakar muhalefete karşı durumunu sağlamlaştırmak olduğu

Meclis içindeki tüm bu hizipleşmeler ve sonu gelmeyen tartışmalar karşısında, Mustafa Kemal Paşa, Meclis’te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturup grubun başına geçmiş ve Meclis’te beliren diğer oluşumları ortadan kaldırmıştır. Ancak bu grubun kurulmasıyla birlikte, muhalefet çekirdeği gittikçe büyümeye başlamıştır. İki karşıt kutupta toplanan görüş ayrılıkları (İslamcı-muhafazakar ve yenilikçi-Batıcı görüş) devam etmiş ve zamanla bu kez Müdafaa-i Hukuk Grubu kendi içinde Birinci ve İkinci Grup şeklinde ikiye bölünmüştür.⁷⁶ Bu aşamada Meclis içindeki siyasi tartışmalar iyice yoğunlaşmıştır. İkinci Grup, Birinci Grubun örgütlenmesinden sonra ona karşı 1921 yılı sonlarında örgütlenmeye başlamıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusan’ın dağıtılmasından sonra Malta’ya sürülen ve çoğunluğu İttihatçı olan bazı kişiler de, Malta’dan döndükten sonra bu gruba katılmışlardır. Grubun 120 kadar üyesinin olduğu belirtilmiştir.⁷⁷ Ancak daha önceki muhalefet hareketlerinde olduğu gibi İkinci Grubun bileşimi de türdeş bir yapıda değildi. Bu grup, saltanatçı-hilafetçi mebuslardan, Mustafa Kemal Paşa’nın gittikçe artan otoritesinden, onun diktatör olacağı endişesine kapılıp, şahsına muhalif olanlardan, İttihat ve Terakki Fırkası’nı yeniden ihya etmek isteyen aşırı İttihatçılardan ve Birinci Gruba alınmamaktan kırınglık duyan mebuslar ile Birinci Grup içinde rahatsız olup ayrılanlardan müteşekkildi.⁷⁸ Ayrıca İkinci Grubu, kökleri Osmanlı’da saklı merkez-çevre ikiliğinin Türk Kurtuluş Savaşı’nda ortaya çıkmış çevresel bir görünümü olarak gören Şerif Mardin de, bu türden bir gruplaşmayı, görevinden alınmış memur sınıfı üyelerinin önderliğinde bulunan eşrafin partisi olarak zikretmiştir.⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın önderi olduğu Birinci Grubun gözünde, İkinci Grup, “mürteci”lerden kurulu bir topluluktan ve siyasi iktidar mücadelesinde hesaba katılması gereken en önemli ve güçlü muhalefet

yolundaki yorum ve açıklamalar için, bkz., Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984), s. 27 vd.

⁷⁶ I. Büyük Millet Meclisi’nde Birinci ve İkinci Gruplar’ın bileşimi ve özellikle de İkinci Grup’un muhalefeti konusunda, bkz., Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet - İkinci Grup** (İstanbul: İletişim Yay., 1994).

⁷⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal**, s. 401.

⁷⁸ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 600-601.

⁷⁹ Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, s. 48.

akımını temsil etmekteydi.⁸⁰ Bahri Savcı, Birinci Grubu daha laik, inkılapçı ve devletçi zihniyetini benimseyenlerin toplandığı bir tabakalaşmanın ürünü olarak görürken, İkinci Grubu, meclis diktatoryasına taraftar, ancak şahsi otokratlığa muhalif olan muhafazacı, liberal ve daha az disiplinci bir zihniyetten doğan bir tabakalaşma olarak değerlendirmektedir.⁸¹ Bunların yanında İkinci Grup, özgül bir programı olmayan, gevşek bağlarla bir araya gelmiş bir muhalefet koalisyonu idi. Bütün olarak bakıldığında, Mustafa Kemal Paşa grubundan daha tutucu oldukları doğruysa da, üyelerinin hepsi dinsel gericilerden ibaret değildi. Temelde onları bir araya getiren, Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe daha fazla kendini gösteren şahsi otokrasiye kayacağı yönündeki endişeleri idi.⁸² Başka bir deyişle, bu grubun teşekkülü ve çalışmasında da, geçmişte örneklerini görmüş olduğumuz muhalefet hareketlerine temel olan, baştaki yönetici kadroya şahsi karşı duruşlarının egemen olmasıdır.

Meclis'in bu döneminde gruplaşmaların varlığına ve hükümet karşısında muhalifleri bir araya toplama girişimlerine rağmen, gerçek anlamda plan ve programa dayalı örgütlenmiş bir muhalefetin varlığından söz edilemez. Dolayısıyla muhalefet, genelde şahsi çatışmalar ve kırgınlıklar temelinde, Hilafet ve Saltanatın korunması ve Meclis'le hükümetin görev ve yetkilerinin sınırları gibi konularda odaklanmıştır. Muhalefetin dağınık, karmaşık ve belirsiz oluşunda, İkinci Grubun bileşimi ve kökenleri açısından Birinci Gruptan pek farklı olmayışı ve bunun bir sonucu olarak bir gruptan diğerine geçme olaylarıyla sık sık karşılaşılmasının rolü olmuştur. Bu arada, I. Meclis döneminde görülen muhalefet, Milli Mücadeleyi birlikte yapmış öncü kadrolar arası siyasi iktidar mücadelesi (İttihatçıların muhalefeti de bu çerçevede ele alınmalıdır) olduğu kadar, muhalefetin İslamcı-Muhafazakar niteliğinin ağır bastığını da belirtmek yerinde olsa gerektir.

I. Meclis döneminde görülen Birinci Grup ve İkinci Grup biçiminde görülen siyasal bölünme ve ayrışma, 1923'te yenilenen seçimde İkinci Grup üyelerinin pek çoğunun mebus seçilmelerinin engellenmesi sonucu ortadan kalkmış gibi görünse de, II. Meclis'in açılması ve 1924 Anayasası'nın kabulü ile birlikte mücadele yeniden başlamıştır. Özellikle daha I. Meclis zamanında Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922) ve daha sonra

⁸⁰ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih 1923-1950", s. 88-89.

⁸¹ Bahri Savcı, "Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti...", s. 58-60.

⁸² Enk Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 37.

Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923) ve en önemlisi de Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924) ile birlikte ülkedeki siyasal iktidar mücadelesi, bir tür rejim kavgasına dönüşmeye yüz tutmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra iki büyük gruplaşmanın memleketteki ve Meclis’teki vaziyetleri daha açıkça belli olmaya başlamıştır. Meclis’in ikinci dönemi ile birlikte Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin sonunu bildiren Dokuz Umde’lik⁸³ bir beyanname ilan ederek, Cumhuriyet Halk Fırkası’nı kurmuştur.⁸⁴ Böylece siyasal kutuplaşmanın bir kanadı, siyasal bir parti olarak açığa çıkmıştır. Siyasal gücü elinde tutan ve laik reformları bir bir ardı sıra gerçekleştiren iktidara karşı artan yakınmalar, Cumhuriyet’in ilanı ve halifeliğin kaldırılması sırasında iyice kendini göstermeye başlamış ve CHP içinde ayrılıkların baş göstermesine ve nihayet ayrılanların yeni bir parti kurmalarına yol açmıştır.

İşte bu şartlar içinde Cumhuriyet döneminin ilk örgütlü muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur.⁸⁵ Yeni fırkanın kurucuları Meclis içinde Mustafa Kemal’e karşı birleşen eski İttihatçılar ve Gazi’nin yakın silah arkadaşlarıdır.⁸⁶ Cumhuriyet Halk Fırkası içinde bir siyasi bunalıma yol açarak, TCF’nin kurulmasına sağlayan en önemli etmenlerden birisi de Cumhuriyetin ilanı olduğu kadar, bunun yapılış tarzıydı. Milli Mücadelenin öncü kadroları içinde bulunan bazı kimseler

⁸³ “Dokuz Umde”nin önemli noktaları şunlardı: Ulusal egemenliğe bağlılık, Saltanatın kaldırılması kararının değiştirilemezliği, güvenliğin sağlanması, ekonomik ve sosyal alanda kalkınma, ordunun refahının sağlanması, bürokraside reform yapılması gibi hususlar. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk – Söylev**, C. II, s 957-59.

⁸⁴ Cumhuriyet Halk Fırkası ve daha sonra Partisi’nin kuruluş ve daha sonra geçirdiği aşamalar için, bkz., Hikmet Bila, **CHP Tarihi 1919-1979** (Ankara: Doğu Matbaacılık). Akşin, İttihat ve Terakki’nin Milli Mücadele’nin kadrolarını oluşturduğunu belirterek, “*Böylece İT, zaman içinde CHP’ye dönüşmüş oldu...İT ile CHP arasında yakın ideolojik, sosyolojik bağlar ve hatta kadro bağları bu tarihi birlikteliğin önemli işaretlerindendir*” demek suretiyle, CHP’nin kökenine ilişkin farklı bir yorum getirmektedir. Bkz., Sina Akşin, **İttihat ve Terakki ve Jön Türkler**, s. 312.

⁸⁵ TCF, 17 Kasım 1924 tarihinde Halk Fırkası içinde Hükümete ve özellikle Başvekil İsmet Paşa’ya muhalefetle başlayan gelişmelerin sonucunda kurulmuştur. Mecliste önce dörtler teşekkül etmiştir. Bunlar da Milli Mücadele kahramanları, eski Birinci Grup üyeleri ve Müdafaa-i Hukukçulardır. Rauf, Canbulat, Adnan Beyler ve Refet Paşa’nın girişimleri sonucu Halk Fırkası içinde istifalar başlamış ve ordudan ayrılan Ali Fuat ve Kazım Paşa (Karabekir)’nin liderliğinde TCF kurulmuştur. Bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 606-608.

⁸⁶ Erdoğan Teziç, **Siyasal Partiler – Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976), s. 243-244.

(Rauf Bey, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa ve Kazım Paşa gibi), Cumhuriyet ilan edilirken kendilerine danışılmadığını, gerekli hazırlıkların ve görüşmelerin yapılmadığını, durumdan haberdar edilip kendileri Ankara’da yok iken böyle bir kararın verildiğini düşünerek, Mustafa Kemal Paşa’ya bir tür kırgınlık içindeydiler.⁸⁷ Kazım Karabekir Paşa’nın Milli Mücadeleye ilk atılanlardan biri olduğu ve yaptıkları karşısında kendisine hak ettiği değer ve mevkiin verilmemesinden ve memleketin ilerlemesi bakımından arzu ettiği sonuçların alınmamasından şikayetçi olduğunu belirten Tekin Erer, meşru yollardan giderek Paşa’nın hükümeti elde etmek için siyasal mücadeleye atılıp TCF’nin kurulumunu sağladığını belirtmektedir.⁸⁸

Yeni partinin kurucuları Mustafa Kemal Paşa ile temas ederek hareketlerinin kendisine karşı olmadığını beyan etseler ve Mecliste hücumlarını Başvekil İsmet Paşa Hükümeti’ne yöneltse de, asıl muhalefetin Mustafa Kemal Paşa’ya olduğu belirtilmiştir.⁸⁹ TCF’nin dayandığı esas, muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin Millet Meclisi’nde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı düşüncesi idi. Parti kuruluş beyannamesinde⁹⁰, ne bir kişinin ne de birkaç kişinin tahakkümüne yol açacak “*Oligarşik meramlara*” karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak amacı zikredilirken, hiç şüphesiz Mustafa Kemal Paşa ve grubu kastedilmiştir. Zürcher, TCF’nin dayandığı esasların, teorik anlamda partinin beyannamesinde ve programında belirtildiği gibi, iktidarın köktenci ve otoriter eğilimlerine direnişin damgasını taşıyan siyasal liberalizmin ve demokrasinin klasik bir ifadesi olarak yorumlanacağını ve TCF’nin kurulmasının nedenlerini anlatan beyannamenin, on dokuzuncu yüzyıl liberal siyaset kuramının ortodoks bir metniymişçesine okunabileceğini belirtse de⁹¹, demokrasi ve hürriyet özlemlerinin sosyal bir tabana dayanmayışı, Mustafa Kemal Paşa çevresindeki iktidar rekabetinin bir ürünü olmaları ve iktidarı elinde bulunduran gruba direnmek ve meşruluğunu kabul

⁸⁷ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 49.

⁸⁸ Tekin Erer, **Türkiye’de Parti Kavgaaları** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, Basım Yılı Belirtilmemiş), s. 28.

⁸⁹ Tark Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, 1859-1952**, s. 606-607.

⁹⁰ Parti programından önce yayınlanan beyannamenin tam metni için, bkz., Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 615. Ayrıca partinin nizamnamesi için, bkz., **Türkiye’de Siyasal Dernekler**, C. II (Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1950). s. 63-71.

⁹¹ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 128.

etmemek yönündeki eğilimleri nedeniyle, TCF’nin de, kendinden önceki çarpık muhalefet geleneğinin bir devamı görünümünde olduğu zikredilmelidir.

Ayrıca TCF muhalefetinin kurumlaşmasının kişisel çekişmelerden mi yoksa belirli bir siyasal programa sahip ideolojik farklılaşmadan mı doğduğu yolunda tartışmalar vardır. Suna Kili, TCF için, “*Kuruluşunda bu parti ile CHP arasında bazı konularda görüş ayrılığı yanında her iki partinin üyelerinin bazıları arasında da, kaynağı Milli Mücadele dönemlerinden gelen bir ‘şahsiyet mücadelesi’ de vardı*”⁹² demektedir. Samet Ağaoğlu’nun görüşü ise, bu partinin, “*geniş ölçüde Atatürk çevresindeki iktidar rekabetinin sonucunda doğduğu*”⁹³ yolundadır. Ayrıca Mustafa Kemal, oldukça erken bir tarihte **The Times** muhabirine 21 Kasım 1924’de verdiği beyanatta, CHP ile TCF arasındaki siyasal farklılıkların, ihmal edilebilecek kadar küçük olduğunu ve bölünmenin yalnızca kişisel düşmanlıklardan kaynaklandığını dile getirmiştir.⁹⁴ Tunaya da, her iki partinin ilişkisini “*Tipik bir tarzda gergin, şahsiyetle memzuç bir mücadele halinde cereyan ettiğini*”, ancak Halkçılarla Terakkiperverlerin anlaşılmadıkları noktaların, Meclis hükümet sistemi ile (kuvvetler ayrılığı) parlamentarizm (mutedil bir kuvvetler ayrılığı) sistemleri arasındaki farklarda mündemiç olduğunu anlatmıştır.⁹⁵ Öte yandan TCF, Cumhuriyetin ilk yılının karışık döneminde Mustafa Kemal Paşa’yı frenlemek isteyen “*ılımlı yenilikçilerin*” oluşturdukları siyasal bir hareket ve “*Kemalist rejimin radikal otoriter eğilimlerine ılımlı, liberal muhalefeti*” temsil ettiği şeklinde de değerlendirilmiştir.⁹⁶ Aynı şekilde Kongar da, partinin “*gelenekçi-liberal*” cephe tarafından Mustafa Kemal Paşa şahsında “*devletçi-seçkinci*” cepheye karşı kurulduğunu dile getirmiştir.⁹⁷

⁹² Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, -Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme- (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, 1976), s. 77.

⁹³ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru** (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), s. 20.

⁹⁴ Bu beyanatı, Zürcher aynen kitabına almıştır. Bkz., Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 182-185.

⁹⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 611.

⁹⁶ Nevin Yurdsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994), s. 308-323.

⁹⁷ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, s. 151.

TCF, daha sonra 1925 yılının Şubat ayında Doğu illerinde patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, bu ayaklanma ile ilintisi olduğu ve parti programının 6. Maddesi'nde zikredilen, "*Fırka efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkardır*"⁹⁸ ifadesinin dini siyasete alet etmek anlamına geldiği gerekçesiyle, hükümete iki yıllık süre için geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun Kanunu'nun (4 Mart 1925) kendisine verdiği yetki ile Hükümet tarafından 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır.⁹⁹

Bu partinin kapatılmasının temel amacının, siyasal rakipleri tasfiye etmek olarak değerlendirilmekle birlikte¹⁰⁰, TCF'yi iktidar karşısında bu kadar tehlikeli yapan şeyin, TCF'nin birbirinden çok farklı toplumsal grupları ya da CHP'nin dayandığı ideolojiye tümüyle karşıt bir ideolojiyi temsil etmesinden değil, tamamen CHP'nin de içinden çıktığı ulusal hareketin nüvesini oluşturan gruplarca oluşturulmuş olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca, TCF'nin parti örgütlenmesinin biçimsel olarak demokratik olduğu, ancak çoğu geleneksel demokratik partiler gibi güçlü oligarşik eğilimlerinin bulunduğu ve bu açılardan CHP ve hatta İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Demokrat Parti'de de seçkinlerin egemen oldukları ve güçlü oligarşik tutumların görüldüğü zikredilmiştir.¹⁰²

Bundan sonra ancak 1930'larda, dünya koşullarının da etkisiyle izlenmeye başlayan iktisadi politikayla birlikte, Cumhuriyet döneminin ikinci önemli muhalefet denemesi olarak, ancak bu kez iktidar çevrelerinin kurulmasına önayak olduğu, güdümlü nitelikte bir muhalefet partisi olarak örgütlenen Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Türkiye'de 1922-30 yılları ve sonrasında yapılan devrimler tahmin edileceği üzere iktidara karşı bir direnme yaratmıştır. Ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ülkedeki etkileriyle birlikte, ekonomik açıdan bunalan halkın tüm huzursuzlukların kaynağını bürokratik yönetici kadroda görmelerine yol açmıştır. Yine CHP iktidarının devrimlerin yerleşmesi ve bu devrimleri kabul içselleştirecek bir toplum yaratmak amacıyla her türlü muhalefeti

⁹⁸ Bkz., Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s.618.

⁹⁹ Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 614. Erdoğan Teziç, *Siyasal Partiler*, s. 245.

¹⁰⁰ Şerif Mardin, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 49.

¹⁰¹ Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s. 124.

¹⁰² A. g. e., s. 98.

susturmak için uyguladığı politika, ülkede bir muhalefet partisinin kurulmasının gerekli kılmıştır. Bu itibarla SCF, bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın teşvik ve icazeti ile Ali Fethi Bey liderliğinde 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur.¹⁰³

Bilindiği gibi Serbest Fırka, daha sonra iktidarın uygulamaları karşısında hoşnutsuz olan tüm toplum kesimlerinin ve öteden beri siyasal iktidara muhalif, ancak gizil bir durumda bulunan dinsel nitelikteki potansiyel muhalefetin geniş desteğine mazhar olmaya başlamasıyla, iktidarın parti üzerinde baskısı artmış ve muhalefetin memleketi anarşiye sürüklediği, toplumsal yapıdaki irtica olaylarına açıkça karşı tavır almadığı ve gericilere ödün verdiği yolundaki eleştirileri üzerine, kendini feshetmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁴ Çıkarları birbirinden farklı olan toplumsal kesimlerin desteğini alan Serbest Fırka denemesi de göstermiştir ki, Türkiye’nin siyasal ve toplumsal hayatında demokrasinin tüm biçim ve içerikleri ile kurumlaşabildiği bir muhalefet kültürünü bünyesinde barındırabilecek bir toplumsal sınıf bilinci henüz yerleşmemiştir.

Türk siyasal tarihinde yaşanan somut olayların da gösterdiği gibi, Cumhuriyet döneminde de karşılaşılan siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi ve bunların birbirlerine bakış açılarına hakim olan siyasal kültür açısından İkinci Meşrutiyet ve öncesinde görüldenden büyük farklılık görülmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda batılılaşma süreci ile birlikte, özellikle Meşrutiyet dönemlerinde daha sonraki toplumsal ve siyasal süreçte de tekrarlanarak gelenekselleşen bazı tutum ve anlayışların tohumları atılmıştır. Bu tohumların atılmasında baş rolü, anayasalı bir yönetime kavuşmaya yönelik bir muhalefet başlatan ve Batılı değerlerle yetişmiş genç aydınlar oynamıştır. Bu aydınların, muhalefetlerinde belirli bir sosyal tabana dayanmayışları, halkla iletişim kurmayışları ve en önemlisi de baskıcı yönetimlere karşı yürüttükleri “*hürriyet*” mücadelesinde, hürriyetin anlamını “*kolektivist*”, biçimsel ve içeriği doldurulmamış bir tarzda ele almaları, yukardan aşağıya doğru gerçekleştirilen toplumsal ve siyasal yaşamı

¹⁰³ Türkiye’de Siyasal Dernekler II, s. 73.

¹⁰⁴ Fırka lideri Ali Fethi Bey’in 15 Kasım 1930 tarihinde müzakere edilen, “*Belediye intihabına karıştırılan fesad ve yolsuzluklar hakkında Dahiliye Vekili’nden istizahta bulunulmasına dair*” önergesi Fırkanın fesih kararı almasına sebebiyet vermiştir. Burada, siyasi tarihimiz içinde çok önemli yeri olan ciddi tartışmalar yapılmıştır. Müzakerelerin tam metni için, bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 3, İçtima: 4, s. 319 vd.

dönüştürme çabalarının ve çarpık ve yapıcı olmayan iktidar-muhalefet ilişkisinin başlangıcını oluşturmuştur.¹⁰⁵ Böylece sosyo-ekonomik yapısı iç etkileşim yoluyla durağanlıktan kopamayan toplum, bundan sonra hep yukardan yapılan hukuksal ve siyasal düzenlemelerle değiştirilmeye çalışılmıştır. Halbuki Batıda toplumların kendi iç dinamikleri neticesinde ortaya çıkan değişimler sonucu, yeni güçler devletin karşısına birey ve grup özgürlüğünü/özerkliğini korumak amacıyla dikilmişler ve siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin sağlıklı bir toplumsal zeminde yükselmesinin yolunu açmışlardır. Batı'daki "*kamuoyu*" ve "*milli çıkar*" kavramlarının arkasında, topluluğun iktisadi kesimlerinin oluşturdukları bir kişi ve grup özerkliği fikri vardır. Bundan dolayı Batı'da "*milli çıkar*" dendiği zaman "*kişi*" ve "*grup*" özerkliği akla gelir. Türkiye'de ise siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinde temel tartışma konusu olan "*milli çıkar*"ın kişi ve grup özelliklerine bağlı olmayan kolektif bir anlamı oluşmuştur.¹⁰⁶ Bundan dolayı da Türkiye'de siyasal iktidar ve muhalefetiyle, "*hürriyet*" fikri etrafındaki tartışmalar genellikle, bir varlık mücadelesi halini almıştır.

Öte yandan, İdris Küçükömer'in belirttiği gibi, bizdeki batı(lı)laşma, mevcut üretim ilişkilerinden kopuk, iktisadi temeli olmayan, sadece Batı'nın geçirdiği aşamaların bir ürünü bir takım kurumların (askeri, eğitim, siyasi ve hukuki kurumlar), üst yapısal bir biçimde ülkemize aktarılması ameliyesi şeklinde tezahür etmiştir.¹⁰⁷ Durum böyle olunca, daha sonraki dönemlerde de, siyasal süreçte yer alan güçler, muhalefet konusuna da belirli ve tutarlı bir politika ile değil de, yine biçimsel açıdan yaklaşmışlar ve bazı somut hesapları göz önünde tutmuşlardır. Başka bir deyişle, muhalefetin anlam ve işlevi hem iktidar, hem de muhalefet partilerince yeterince kavranılamadığı gibi çarpık ve yozlaşmaya eğilimli bir siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi oluşmaya başlamıştır. Muhalefet, iktidarın politikasını ve uygulamalarını eleştirerek onun üzerinde etki yapmak ve kendi görüş ve seçeneklerini de

¹⁰⁵ Türk siyasal düşüncesinde "*hürriyet*" fikrinin toplumsal temelden yoksunluğunun ve siyasal muhalefet hareketlerinin sadece başta bulunan iktidarı yıkmak olarak algılandığının anlatımı için, bkz., Şerif Mardin, "Atatürk Devrimlerini Hazırlayan Faktörler (Siyasi Batılılaşmamızda Üç Engel)", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1992) içinde, s. 174-179.

¹⁰⁶ Şerif Mardin, "Sivil Toplum", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, İkinci Baskı, 1991) içinde, s. 16.

¹⁰⁷ İdris Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması** (İstanbul: Bağlam Yayınları, Birinci Basım, 1994), s. 55, 68, 83.

ortaya koymak gibi bir yaklaşımı esas almamış, ilk iş olarak iktidarı ve başında bulunan kişiyi düşürmeyi planlamış ve bu yönde bazen normal usullerin bile dışına çıkmıştır. İktidar ise, muhalefeti kendisinin bir alternatifi olarak değil de, kendisine zarar vermeyecek, sadece eleştirilerde bulunacak ve iktidarını düşürmeye çalışmayacak bir güç olarak düşünülmüştür. Ayrıca bu durum, çok değişik görüşteki muhalefet partilerinin ve anlayışların (Hürriyet ve İtilaf ve ileride göreceğimiz gibi Demokrat Parti geleneğinde olduğu gibi), sırf iktidarı devirmek için bir araya gelmeleri ve bu çerçevede halktaki dinsel potansiyel de dahil olmak üzere pek çok aracı kullanmaları sonucunu doğurmuştur.¹⁰⁸ Ayrıca iktidarın otoriter ve hürriyeti kısıtlayıcı politikasından memnun olmayan muhalefet, bu kez kendisi iktidara geldiğinde, daha önce savunduğu hürriyetin zeminini ortadan kaldıracı bir politika gütmüştür. Sonuç olarak, Türk siyasal hayatında yapıcı bir muhalefet geleneği ve içeriği doldurulmuş bir siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi yerleştirilemediği ve sistemden sapma yolundaki alışkanlıkların başlangıcını oluşturduğu söylenebilir.

Gelinen bu aşamada, 1946’da DP’nin kurulmasıyla birlikte kurumlaşmaya başlayan çok partili siyasal hayat içinde DP saflarında siyasete giren Bölükbaşı’nın ve temsil ettiği siyasal hareketin ayrıntılı bir çözümlenmesi, Türkiye’de demokrasi ve hürriyeti vurgulayan “1946 ruhu” ve “yeter söz milletindir” sloganı ile 1950’de iktidara gelen DP’nin hiç de varsayıldığı gibi demokratik ve özgürlükçü bir hareket olmadığı anlaşılabilecektir. CHP’nin anlayış ve kadrolarından devşirilerek gelen DP’nin daha muhalefet yıllarında (1946-1950) hem parti içinde hem de iktidara karşı ortaya koyduğu manzaraya bakıldığında, çarpık ve demokratik olmayan iktidar-muhalefet ilişkisinin Türk siyasetinde geçmişten beslenerek gelen bir çok özelliğini bünyesinde taşıdığı iddia edilebilir. Bunu anlamanın yolu, DP saflarında siyasete atılan Bölükbaşı ile arkadaşlarının ve temsil ettikleri siyasal hareketin başına gelenlerin derinlemesine analizinden geçmektedir. Bölükbaşı ekseninde yürütülen çalışmanın ileriki bölümlerinde görüleceği gibi çok partili siyasal hayatın kuruluş, süreç ve biçimi ile DP’nin Türk siyasetine kazandırdığı “*popülist politik söyleme*” bakarak, 1946 ile birlikte Türkiye’de bir ölçüde “*muhalefetsiz bir demokrasi*”nin

¹⁰⁸ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 254-255.

kurumlaşmaya başladığı yolunda bir değerlendirmede bulunmak pek de yabana atılabilecek bir yaklaşım tarzı olmasa gerektir.

Öte yandan Türk siyasal tarihinde DP muhalefeti ile başlayan popülist politik söylemin özelliği, iktidarı elinde bulunduran hakim ittifakı sorgulayan ve iktidar dışı kalmış tüm toplum kesimlerinin bir takım söylemlerle iktidara karşı harekete geçirilmesidir. Başka bir deyişle, popülist politik söylemde, kitleleri birleştirebilecek yaygın folklorik öğeler, belirli bir şekle sokularak dinci, milliyetçi, faşist, sosyalist, liberal ya da başkaca bir ideoloji ile karıştırıldıktan sonra, hakim ideolojiye karşı yöneltilebilmektedir. Bu açıdan aslına bakılırsa DP hareketi, halkçı-laik ideolojinin popülist bir biçimde yeniden yorumlanmasıdır.¹⁰⁹ Başka bir açıdan bakılırsa, Cumhuriyetçi elit, “*modern millet*” yaratmak için giriştiği icraatta kendisi ile geleneksel halk arasında bir çelişki yaratmıştı. Daha sonra “*tarih dışı*” olarak görülen bu toplum kesimi, demokrat elitlerin “*halk*” nosyonu, Cumhuriyetçi elitlerin “*millet*” nosyonuna baskın çıkar çıkmaz, tarih sahnesine toplumsal güçler olarak çıkmışlardır. Başka bir deyişle, siyasal sistemde tek partiden çok partili demokrasiye geçişle birlikte “*milliyetçi devrimcilik*”ten, “*popülist liberalizm*”e geçilmiştir.¹¹⁰ Eroğul’un belirttiği gibi, çok partili düzene geçiş sürecinde, “*Halkın figüranlıktan pek ileri gidemeyeceği bir tür biçimsel demokrasi*” kurgulanmıştır.¹¹¹ DP ve onu temsil eden güçler, harekete “halkçı” ve “demokratik” bir görünüm verseler de, bu hareketin bir tür “otoriter popülist” bir hareket olduğu, daha muhalefet döneminde parti içinde uyguladığı anti-demokratik tutum ve eylemlerinden anlaşılabilecektir. Millet Partisi (MP) eksenli Bölükbaşı hareketini doğuran DP’nin bu tutumu ilerde ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Sonuç olarak, 1946 demokrasisi, siyasal partilerin doktrin, program ve politika yönünden iyiden iyiye birbirine benzediği, aşırı sağ ve aşırı ol kutupların temsilinin asla söz konusu olmadığı bir yasallık zemini oluşturmuştur.¹¹² Yönetici seçkinler, siyaseti tek parti rejimini siyasal

¹⁰⁹ İlkay Sunar, “Demokrat Parti ve Popülizm”, *CDTA*, C. 8 (İstanbul: İletişim Yayınları), s. 2076-86.

¹¹⁰ Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeoloji* (Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere), Çev., Eli Levi (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1986), s. 70.

¹¹¹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi* (Ankara: İmge Yay., 2003), s. 20-21.

¹¹² Bu konuda Eroğul, çok partili düzende sol kanatın öngörülmediği, hatta sağın tüm eğilimlerinin (Osmanlı düzenine geri dönmek isteyen gericiler, laikliğe karşı olan şeriatçılar,

seçkinler merkezinde tutmak ve aşırı sağ ve sol akımları, siyasal faaliyetin dışında bırakmak için daha önce gösterdikleri çabaları, 1946-50 dönemi çok partili hayata geçişte de göstermişlerdir. Bölükbaşı özelinde de görüleceği gibi çok partili hayata geçişin kararını veren yönetici seçkinler, geçişin biçimini de belirlemek istemişlerdir. TCF ve SCF ve DP’nin kuruluşunda, yönetici seçkinlerin ideolojisi ve siyasal kültür özellikleri arzu edilen Batı demokrasisi ile çelişmiştir. DP yöneticileri de aynı siyasal gelenekten geldiği içindir ki, çok partili sürecin ileriki aşamalarında parti-içi muhalefete hoşgörü ile bakmamışlardır.¹¹³ Yönetici seçkinlerin DP ile oluşturmaya çalıştıkları çok partili sistem, gerçekten rekabetçi ve çoğulcu bir parti sistemi olmamış, muhalefet partilerinin sadece görünüşte var olduğu bir “hegemonyacı parti” rejimi hüviyetine bürünmüştür.¹¹⁴

Bu durum, ileride değinileceği üzere siyasete DP saflarında katılmış Bölükbaşı ve bir çok arkadaşının, DP’den ayrılması sürecinde daha iyi anlaşılabilir. Bunlara yeri geldiğinde değinilecektir. Ancak burada öncelikle, Bölükbaşı’nın siyaset öncesi yaşamı anlatılacak, ardından Bölükbaşı’nın DP’ye giriş ve kopuş öyküsü, DP’nin daha muhalefet yıllarında, parti içinde yaşamış olduğu ciddi kırılmalar bağlamında ortaya konulacaktır.

Nazilere özenen faşistler gibi) temsilinin asla söz konusu edilmediği bir “demokrasi” yaratılmaya çalışıldığını ve meşru olarak kabul edilen tek muhalefetin, iktidarın ideolojisinden pek farklı olmayacak bir tür yarı-liberal bir sağcı muhalefet olduğunu dile getirir. Bkz., Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 115.

¹¹³ Nihal Kara, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı, 1945**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982, s. 344, 394, 400.

¹¹⁴ Nihal Kara-İncioğlu, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Tarih ve Demokrasi/Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Yay., 1992) içinde, s. 69-86.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. BÖLÜKBAŞI'NIN SİYASET ÖNCESİ HAYATI

Bölükbaşı, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatının Atatürk döneminden sonra en önemli dönüm noktalarını oluşturan çok partili siyasal hayata geçiş, DP iktidarı, 1960 İhtilali ve 1971 Muhtırası gibi dönemleri, bizzat siyasetin merkezinde yer alan bir siyasal aktör olarak yaşamakla kalmamış, aynı zamanda sözü edilen dönemlerin oluşumu ve gelişiminde söz sahibi de olmuştur. Türk siyasetinin en çalkantılı dönemlerini bizzat yaşamış ve etkilemiş bir siyasal liderin doğduğu ve yetiştiği kültür havzasının derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle Bölükbaşı'nın siyasal söyleminin ve bu doğrultuda vermiş olduğu siyasal mücadelenin oturmuş olduğu zeminin arka planı bir ölçüde aydınlığa kavuşabilecektir.

Bölükbaşı'nın siyaset öncesi yaşamı, doğduğu yer, soykütüğü ve yetiştiği toplumsal-kültürel ortamların bir bütünsellik içinde ele alınmasıyla işlenecektir. Bu şekilde ele alınmasının elbette nedenleri vardır. Böylelikle, tarih çalışmasına konu olan bir siyasal lider aracılığıyla, verili bir durumda dönemin toplumsal-kültürel yapısı daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca farklı bir siyasal kişiliğe sahip olan Bölükbaşı'nın, siyasal hareketine yön veren kültürel-toplumsal arkaplanın derinlemesine bilinmesi, Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin daha iyi kavranması sonucunu doğuracaktır. Bu çerçevede ilkin, Bölükbaşı'nın soykütüğü üzerinde durulacaktır.

A. BÖLÜKBAŞI'NIN SOYKÜTÜĞÜ

Bölükbaşı'nın soykütüğü çalışması, yıllar önce Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi tarih profesörlerinden Prof. Faruk Sümer danışmanlığında, arkeolog-yazar Hasan Şahin¹¹⁵ tarafından yapılmıştır.

¹¹⁵ Hasan Şahin, Bölükbaşı'nın yakın akrabasıdır. 1965'ten beri Bölükbaşı'nın soykütüğü hakkında çalışmaktadır. Ancak Hasan Şahin, 3 klasörden fazla bilgi ve belgeleri içeren çalışmasını yayınlamamıştır. Yapmış olduğu ayrıntılı soy ağacı çalışmasını, Bölükbaşı ile de sık sık paylaşmış ve onun direktifleri doğrultusunda gereken düzeltmeleri yapmıştır. Soykütüğünün bir nüshası da Bölükbaşı'nda kalmıştır. Bölükbaşı'nın oğlu Deniz Bölükbaşı

Bölükbaşı'ların soykütüğü 16. Yüzyılın başlarına kadar uzanır. Osman Bölükbaşı, Bölükbaşı soyadının asırlarca evvel büyük dedeleri Süleyman Bölükbaşı'nın taşıdığı askeri bir unvan olarak kendilerine intikal ettiğini¹¹⁶, Soyadı Kanunu'ndan önce de bu adı kullandıklarını ve sadece tescil ettirdiklerini belirtmiştir.¹¹⁷ Bölükbaşı, anne tarafının Akkoyunlu Devleti'ni kuran Akkoyunlu Türkmen oymağına, baba tarafının ise, Akkoyunlu Devleti'nin çöküşünden yüz küsur sene sonra Kırşehir havalisine gelerek yerleşen Oğuz Türkleri'nin Bayat boyundan Karacakurt Türkmen oymağına

ile yapmış olduğum görüşmede söz konusu soykütüğünün kendisinde olduğunu belirtmesine rağmen, bunu bizlere sunmaktan kaçınmıştır. “Deniz Bölükbaşı ile Görüşme”, 16. 05. 2003. Soykütüğüne, çalışmayı yapan Hasan Şahin'in değerli katkıları ve özverisi sonucu ulaşılmıştır. Burada soykütüğüne ilişkin anlatacağımız, Hasan Şahin'in yaptığı ancak yayınlanmayan çalışmasından alınmıştır. “**Hasan Şahin’le Görüşme**”, 22. 06. 2003. Öte yandan Hasan Şahin'in bu çalışmasına, yine akrabası İstanbul Üniversitesi tarih profesörü İlhan Şahin'in de katkısı büyük olmuştur. Soykütüğünün bir nüshası da Prof. Dr. İlhan Şahin'de bulunmaktadır. Bu konuda, Prof. İlhan Şahin’le de, İstanbul Üniversitesi'nde bir görüşme yapılmış ve gerekli notlar alınmıştır. “**İlhan Şahin’le Görüşme**”, 13. 02. 2002. Yine Bölükbaşı'nın siyaset öncesi yaşamı ile bilgi, belge ve canlı tanıklarla görüşmek üzere 29. 10. 2003 ve 02. 11. 2003 tarihleri arasında Bölükbaşı'nın doğduğu ve yetiştiği yerler olan Hasanlar Köyü, Güzler Köyü ve Kırşehir İli'nde bulundum. Burada önce, Kırşehir'de Osman Bölükbaşı'nın üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile görüştüm. Daha sonra Hasanlar Köyü'ne gittim. Orada köyün en yaşlı kişisi ve Bölükbaşı'nın yakın akrabası olan Esme Şahin’le ve köyün ileri gelenleri ile görüştüm. Esme Şahin, aynı zamanda Prof. İlhan Şahin'in annesidir. Ayrıca köyün coğrafi, fiziksel ve stratejik konumu ile ilgili gözlemlerde bulundum. Ardından Güzler Köyü'ne (Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Ağa'nın 1922 yılında arazi ve çiftlik alarak taşındığı köy) gittim. Daha sonra Kırşehir'de Hacı Bey Bölükbaşı'nın yanında bulunan ve Bölükbaşı'nın siyasal hareketinde bulunmuş bazı şahıslarla görüşmelerde bulundum. Burada yazacağım bilgiler, her hangi bir yazılı kaynak olmadığı için, daha çok görüşme ve bilgilerden kaynaklanmaktadır.

¹¹⁶ Bölükbaşı soyadı ile ilgili olarak kendisi ile görüştüğümüz, Hacı Bey Bölükbaşı (Osman Bölükbaşı'nın hayatta bulunan tek üvey kardeşi, 82 yaşında), Bölükbaşı'nın kendisine verdiği bilgiyi şu şekilde anlatmıştır: “*Türkler, Malazgirt Meydan Muharebesi ile Anadolu'nun kapısını açarlar. Öbek öbek, bölük bölük gelen Türklerin çok sayıda çadırları var. Bizim sülalemizin büyüklerine, işte bu çadırların, oymakların ve bölüklerin amiri anlamında Bölükbaşı denmiştir. Ordan isim olarak bu sülaleye Bölükbaşı denmiştir*”. “**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**”, 31. 10. 2003 ve 01. 12. 2003.

¹¹⁷ Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 27. 7. 1973. Öymen'nin Bölükbaşı ile yapmış olduğu bu röportajda Öymen, Bölükbaşı'ya, “*Hitabet ve şairliğin size soydan geldiği söylenir. Doğru Mu?*” diye sorması üzerine, Bölükbaşı, “*Ailemiz fertleri, güzel konuşmalarıyla tanınmışlardır. Aralarında okuyup yazma bilmedikleri halde irticalen şiir söyleyenler çoktur. Mesela babamın annesi merhume Hacı Zeliha ve merhume halam Gülizar, okur-yazar olmadıkları halde şairdiler*” yanıtını vermiştir. Bölükbaşı'nın soykütüğünde aileden her ferdin ölümünden sonra yakılan ağıtlar da yer almaktadır. Bölükbaşı'nın hitabet gücünün bir geleneği olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra da göreceğimiz gibi, Bölükbaşı, siyasal faaliyetinde yazı ve makalelerinden ziyade, güzel konuşmaları ve nutukları ile yer almıştır. Bu da Onun şifahi (sözlü) bir kültür geleneğinden geldiğini göstermektedir.

mensup olduğunu anlatmıştır.¹¹⁸ Karacakurt ya da Karacayurt¹¹⁹ Türkmen aşireti Anadolu’ya geldikten sonra şimdiki Şanlıurfa’nın Karacadağ yöresine yerleşmişler ve ismini de oradan almışlardır.¹²⁰ Bu aşiretin ilk liderleri, Türkmen Karaca Kethüda ve Kurt Karaca Bey beylerdir. Aşiret, yaklaşık altı yüz yıl bu bölgede yaşamıştır. Urfa’da bulunduğu süre zarfında önce Akkoyunlu Devleti’nin daha sonra da Dulkadirli Beyliği’nin kuruluşunda katkısı olmuştur. Daha sonra aşiretin bir kısmı, 1518’lerde Uzunyayla üzerinden Kırşehir’e gelirken, diğer bir kısmı ise 1613’ten sonra Bozulus (Diyarbakır çevresindeki Türkmenlere verilen ad) yıkıldıktan sonra hayvanları ile birlikte Adana üzerinden Torosları aşarak 1660’larda Karaman’a gelmişlerdir. Burada iken aşiretin başkanı Mustafa Bölükbaşı (1600-1670)’dir. Ardından aşiret başkanı Cafer Bölükbaşı (1620-1678) olmuştur. Aşiret yine Karaman’dadır. Aşiret Karaman’dan sonra Nevşehir ve Aksaray dolaylarına geldiğinde Nevşehir’in Dadal mıntıkasında bir müddet yaşamıştır. Bu esnada aşiretin başkanı, Süleyman Bölükbaşı (1650-1730)’dir. Daha sonra Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sadrazam olunca (1718-1730) o havalideki aşiretleri ve bu arada Karacakurt aşiretini de Nevşehir’e yerleştirmek istemiştir.¹²¹ Aşiret bunu kabul etmemiş ve Kırşehir havalisine göç etmiştir. Bununla birlikte Damat İbrahim 59 hanenin Nevşehir’e yerleşmesini temin etmiştir. Bu zorla iskan durumu karşısında

¹¹⁸ “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 27. 7. 1973.

¹¹⁹ Bölükbaşı’nın geldiği aşiretin **Karacakurt** mu yoksa **Karacayurt** mu olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bölükbaşı, Öymen ile yaptığı görüşmede, Karacakurt ismini kullanmaktadır. **Günaydın**, 27. 7. 1973. Daha sonraları, yazılı herhangi bir eserde belirtilmemesine rağmen, Karacakurt ifadesinden Bölükbaşı’nın **Kürt** olduğu yolunda spekülasyonlar yapılmışsa da, dönemin aşiretleri ve oymakları üzerinde çalışan Prof. İlhan Şahin, bunun gerçeği yansıtmadığını, kendisinin de içinde bulunduğu Bölükbaşı soyunun tüm gelenek, adet ve görenekleri ile ailenin geçmişteki ileri gelenlerinin söyledikleri ağıt ve şiirlerden de anlaşılacağı üzere, Bölükbaşı soyunun tamamen Türkmen soyu olduğunu tarafıma anlatmıştır. “**İlhan Şahin’le Görüşme**”, 13. 02. 2002.

¹²⁰ Urfa’nın Karacadağ bölgesinde, halen Bölükbaşı köyü bulunmaktadır.

¹²¹ Damat İbrahim Paşa, Muşkara adlı köyün gelişmesi sonucu vücut bulan Nevşehir’i oluştururken, köyün nüfusunu artırmak için Niğde ile Konya arasındaki geniş bir bölgede yaşayan Boynu İncelü Türkmenleri’nden hatırı sayılır bir nüfusun 1727 yılında buraya yerleşmesini sağlar. Bu dönemde Karacakurt Türkmenleri de Boynu İncelü Türkmenleri’ndendir. Bkz., İlhan Şahin, “Osmanlı Anadolu’su Göçebelerinin Yazılı ve Sözlü Kaynakları”, **İÜEF Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, Bildiriler**, 6-7 Haziran 1996 (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1997), s. 172. Bu konu ile alakalı olarak bkz., Ahmet Refik, “Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, XIV/3 (1340), ss. 156-185.

aşiret, bu ızdırap ve şikayetlerini bir takım ağıtlarda dile getirmiştir. Bu bir bakıma Bölükbaşı sülalesinin, göçebe oldukları ve sabit bir yerleri olmadığı bir zaman dilimi içinde yaşadıklarının dile getirilişidir.

Osmanlı'da göçebelerle ilgili yazılı kaynaklar¹²², daha çok devlet zaviyesinden verildiği için, onların sözlü kaynaklarına da (ağıtlar, türküler gibi kimi dörtlükler) bakılması gerektiğini belirten İlhan Şahin, Damat İbrahim Paşa tarafından zorla iskana tabi tutulan Boynu İncelü Türkmenlerinden birisi olan Karacakurt Türkmen aşiretine ait bir ağıt sunmaktadır. Bu ağıt şöyledir:¹²³

Damat Paşa yine ferman yollamış
Gelsin aşiretler otursun deyü
Olmaz Paşam olmaz biz de insanız
Ayrırma eş dosttan sana yalvarırız

Karacakurt aşireti tam bir göçer ruhu ile hareket ettiği için belirli bir otoritenin altında bulunmanın verdiği rahatsızlıktan dolayı, 1727'lerde o dönemdeki aşiret başkanı Kadir Bölükbaşı (1700-1780) başkanlığında bulundukları bölgeden ayrılarak, Kırşehir civarındaki, Hasanlar Köyü'ne yerleşmişlerdir. İşte Kadir Bölükbaşı ile birlikte aşiretin bundan böyle sabit olarak ikamet edecekleri belde Hasanlar Köyü olmuştur. Burası Kadir

¹²² Bu yazılı kaynaklara örnek olarak bkz., Selahaddin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", **DTCFD**, II (1943), ss. 107-116. İlhan Şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin Hukuki Nizamları", **Türk Kültürü**, XX/227 (1982), ss. 285-294.

¹²³ İlhan Şahin, "Osmanlı Anadolu Göçebelerinin Yazılı ve Sözlü Kaynakları", s. 172. Araştırmacı Hasan Şahin de Nevşehir'in Türkmen mahallesinde yapmış olduğu araştırmadan aynı dörtlüğü aktarmaktadır. Ancak onun aktardığı dörtlük biraz farklıdır:

Damat Paşa yine haber yollamış
Gelsin Aşiretler otursun deyü
Padişahım düşer miydi şanına
Damat vezirinde insaf kalmamış
İnsaf Paşam insaf biz de insanız
Ayrırma eş dosttan sana yalvarırız

Eşinden ayrılmış köşek (deve) bozular
Derdim artar yarelerim sızılar
Anadan ayrılmış emlik kuzular
İnsaf eyle Paşam biz de insanız
Ayrırma eş dosttan et tırnak kanız.

"**Hasan Şahin'le Görüşme**", 06. 12. 2003. Bu dörtlükler, dönemin sosyo-ekonomik yapısı ve siyasal durumu hakkında kısa ama özlü bilgiler vermektedir. Bölükbaşı soyunun, geçimlik kaynağının hayvancılığa dayandığı konusunda da bizleri bilgilendirmektedir.

Bölükbaşı’na Niğde Sancağı tarafından temlik (yurtluk) olarak verilmiştir. Kadir Bölükbaşı’nın bu olaya işaret eden bir dörtlüğü ise şöyledir:¹²⁴

Hasanlar Başköyü temlike yurdum
Küheylan at besledim, çadırlar kurdum
Nice kanlı kinli davalar gördüm
Davalarım vardı Niğde’de benim

Daha sonra aşiretin başında Kara Süleyman lakaplı Süleyman Ağa¹²⁵ (1730-1800) görülmektedir. Kadir Bölükbaşı’nın en küçük oğludur. Babasından bir müddet sonra ağabeyi Ahmet Ağa’dan aşiret başkanlığını almıştır. Süleyman Ağa’nın Mehmet isminde bir oğlu daha vardır. Bundan sonra Kara İbrahim Ka¹²⁶ (1770-1840) aşiretin başına geçmiştir. Kara İbrahim Ka’nın üç kız üç oğlu vardır. Bunlardan Koca İhtiyar Ağa lakaplı Hacı Süleyman Ağa (1800-1890) aşiret başkanlığını devralmıştır. İşte bu başkan ile birlikte, aile fertlerinin isimlerinin başına genelde “*Hacı*” takısı eklenmeye başlanmıştır. Hacı Süleyman Ağa’nın biri kız¹²⁷, dört çocuğu vardır. Bunlar, Hacı Mustafa, Hacı Halil, Hacı İbrahim ve Senem Hanım’dır. Bunlardan Hacı İbrahim Ağa (1839-1920) aşiret başkanı olmuştur. Hacı İbrahim Ağa’nın iki eşi vardır. Birincisi Hasanlar Köyü’nden Havva Hanım, ikincisi Akçağıl Köyü’nden Hacı Zeliha Hanım’dır. Hacı Zeliha, Osman Bölükbaşı’nın babaannesidir. Bu kadınlardan beş erkek, üç kız olmuştur. Bunlar, Kara Mehmet Ağa, Ali Ba (Bey), Osman Bölükbaşı’nın babası **Hacı Ahmet Ağa** (1881 - 23. 05. 1950), Rıza Ağa (1915 yılında Çanakkale Harbi’nde şehit düşmüştür), Hacı Ese Ağa ile Senem Hanım, Gülizar Hanım ve Pembe Hanım’dır.

¹²⁴ Bu dörtlüğü, Osman Bölükbaşı’nın babası Hacı Ahmet Bölükbaşı’nın üçüncü eşi ve Hacı Bey Bölükbaşı’nın annesi Fatı Bölükbaşı’dan 1965 yılında, Hasan Şahin dinlemiş ve kayıtlara geçirmiştir. “**Hasan Şahin’le Görüşme**”, 06. 12. 2003.

¹²⁵ Bölükbaşı’nın sülalesine “*Ağalar*” sülalesi de denmektedir.

¹²⁶ Ailenin ya da aşiretin ağası, büyüğü anlamına gelen Ka ifadesi, Anadolu’nun yerel şivesi olarak halen kullanılmaktadır.

¹²⁷ Senem isimli bu kızın, kardeşleri istemediği bir adamla evlendirdiği için kendisini astığı, yaptığım görüşmelerde tarafıma söylenmiştir.

B. BABASI HACI AHMET AĞA

Osman Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Ağa (1881- 23. 05. 1950)¹²⁸ Hacı İbrahim Ağa ile Akçağıl Köyü'nden Zeliha Hanım'ın oğludur. Hacı Ahmet Ağa, kapısında çok sayıda yarıcının olduğu asil, Kırşehir'in ileri gelenlerinden ve geniş arazisi olan bir tür toprak ağasıydı. Aşiret, tarihlerindeki göçebe geleneğinin bir ürünü olarak temelde hayvancılıkla uğraşıyorsa da, tarımsal üretim yaptıkları geniş bir araziye de sahipti. Ahmet Ağa'nın atalarından kalma zenginliği olsa da, onun döneminde ailenin toprakları ve zenginliği iyiden iyiye artmıştır. Bölükbaşı sülalesinin en dikkat çeken ismi olmuştur. H. Ahmet Ağa zamanında ailenin Hasanlar Köyü'nde yaklaşık 15-20 bin dönüm arazisi vardı. Ancak bunların, 3034 bin dönümü tapulu arazi hükmündeydi.¹²⁹ O dönemde H. Ahmet Ağa aşireti, devlet adına yed-i emin sıfatıyla köylüden aşar alırdı.¹³⁰ H. Ahmet Ağa,

¹²⁸ Hacı Ahmet Ağa, Kör Ahmet Ağa olarak da bilinir. Küçüklüğünde bir hastalık geçirdiği için, gözlerinde biraz görme bozukluğu olduğu anlatılmıştır. **“Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”**, 31. 10. 2003.

¹²⁹ Adnan Menderes Hükümeti'nin iş başına geldiği ilk yıllarda siyasi nedenlerle Bölükbaşı'nın memleketi ve doğduğu yer olan Hasanlar Köyü'ndeki tapusuz arazilerine el konulduğu, bu iş için Menderes'in Demokrat Parti (DP) Kırşehir milletvekillerinden Amiral Rifat Özdeş'i görevlendirdiği, Bölükbaşı'ların hudutları sabit arazilerinin hudutları yıkılarak, arazinin Bulgar göçmenlerine tahsis edildiği ve Yurtyeri isimli bir köy oluşturulduğu tarafıma canlı tanıklarınca anlatılmıştır. **“Hacı Bey Bölükbaşı ve Esme Şahin ile Görüşme”**, 01. 11. 2003. Bu olaya temas eden ve Esme Şahin tarafından 1960'larda söylenen bir ağıt şöyledir:

Her zaman böyle Menderes işlerin
Akıl verdin kaldırttın hudut taşların
Padişah gibi indirdiler tahtından
Mümkün ise haydi kurtar başların

Bölükbaşı'nın kardeşleri bu konuda dava açmışsa da, davayı kaybetmişlerdir. Bölükbaşı'nın bu davada müdahil olmadığı belirtilmiştir. **Çağpar Fıkırkoca ile Görüşme**, 16. 3. 2003. Çağpar Fıkırkoca, H. Ahmet Ağa'nın kızı Zeliha Fıkırkoca (1910- 1987)'nin oğludur. Kendisi, entelektüel ve araştırmacı bir kişiliğe sahiptir. Özellikle dayısı Bölükbaşı hayatta iken, onunla pek çok kez birlikte olmuşlar ve dayısının siyasi hareketi konusunda fikir teatisi yapmışlardır. Bölükbaşı'nın siyasi hareketinin derinlemesine araştırılmasına çok değer veren Çağpar Fıkırkoca, tezin araştırması aşamasında, sunmuş olduğu belge ve yaptığı değerlendirmelerle bizlere çok yardımcı olmuştur.

¹³⁰ Hacı Ahmet Ağa'nın ailenin başında olduğu yıllar olan Osmanlı'nın son dönemi ile Kurtuluş Savaşı'nın başladığı o sıkıntılı zamanlarda, civarda büyük bir kıtlık baş gösterir. Civardaki köy, nahiye ve kazalar da büyük yoksulluklar başlar. Bu durum karşısında, H. Ahmet Ağa, yed-i emin sıfatıyla daha önceden karşılığını vererek, köylüden topladığı ürünleri ambarlarını açarak yoksul köylülere dağıttığı anlatılır. Bu konularla ilgili bilgiler, Hacı Ahmet

Milli Mücadele yıllarında, 1921 yılında, Hasanlar Köyü’nden Kırşehir’e göç etmiştir.¹³¹ Burada Kırşehir’in doğusunda bulunan ve arazisi daha verimli olan Güzler Köyü’nden zamanla 5-6 bin dönüm arazi satın almıştır.¹³²

H. Ahmet Ağa, bölgesinde zengin, sözü dinlenir ve itibarlı bir şahıs olduğu için, Milli Mücadele yıllarında oynadığı rol bakımından da dikkate değer bir özellik gösterir. Bölükbaşı’nın anlattığına göre, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongreleri’nden sonra Ankara’ya geçerken, H. Ahmet Ağa, yüzlerce atıyla Mustafa Kemal Paşa’yı Kırşehir-Kayseri şosesi üzerinde İlice mevkiinde karşılamış ve ona açtığı Milli Mücadele davasında yanında olduğu mesajını vermiştir.

Öte yandan, Milli Mücadele yıllarında adına “*Heyet-i Nasiha*” (Nasihah Heyetleri) denilen ve Mustafa Kemal Paşa’nın her ilin ileri gelenlerinden bir heyeti Ankara’ya davet etmesi ve Milli Mücadele hakkında halkı aydınlatmalarını, tereddütleri ortadan kaldırmalarını istediği heyetlerde, babası H. Ahmet Ağa’nın Kırşehir heyetinde bulunduğunu anlatan Bölükbaşı, babasının ve heyet üyelerinin Kırşehir’e döndükten sonra

Ağa’nın hayattaki tek oğlundan ve Hasanlar Köyü’nde mukim ve H. Ahmet Ağa’nın dedesinin kardeşinin torunu olan ve ağıt ve türkülerini tam bir halk şairi olduğu gözlemlenen Esma (Esme) Şahin (80 yaşında)’den alınmıştır. “*Esme Şahin’le Görüşme*”, 01. 11. 2003. ve “*Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme*”, 31. 10. 2003. Ayrıca bizzat Osman Bölükbaşı, bu durumu Örsan Öymen’e anlatmıştır. Bkz., Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, *Günaydın*, 26. 7. 1973.

¹³¹ Ailenin göç etme nedeni, Hasanlar Köyü’nün hayvancılık açısından iyi olmasına rağmen, tarımsal üretimde topraklarının daha az verimli olmasıdır. Yine o dönemde Hasanlar Köyü’nü zaman zaman eşkiyanın bastığından bahsedilerek, göç etmede bu durumun da etkisinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca köyde o dönemde okul olmadığı için, çocuklarının eğitimi için Kırşehir’e taşınmıştır. Bu göç hadisesi ile birliktedir ki, Bölükbaşı da oldukça geç bir yaşta (10 yaşında-1922 yılında) ilkokula başlamıştır. “*Çağpar Fıkrıkoca ile Görüşme*”, 16. 03. 2003. Bu göç hadisesi ve Hasanlar Köyü’ne ait bir ağıtta şöyle seslenilir:

Büyük bir köydür Hasanlar Köyü
Tükendi kalmadı ağaların soyu
Ne bir emmim kalmış, ne de bir dayı
Hani namlı şanlı ağalar nic’oldu?

Teker teker gitmiş, kalmamış biri
Kimi çoktan göçmüş, kimisi yeni
Kiminin mezarı yok olmuş, hani?
Yeller eser olmuş, şimdi nic’oldu?

“Bölükbaşı Anlatıyor”, *Günaydın*, 27. 7. 1973.

¹³² Bu konudaki bilgi, Güzler Köyü’nün en yaşlısı ve olayları çocukluğundan ve kendisine anlatılanlardan aktaran Akif Gök (90 yaşında)’ten alınmıştır. Akif Gök, H. Ahmet Ağa’nın Güzler’deki araziye ve çiftliği oğlu biraz deli dolu olan Mehmet Ağa’dan aldığını, daha sonra da Güzler Köyü’nde zaman içinde pek çok arazi satın aldığını belirtmiştir. “*Akif Gök ile Görüşme*”, 01. 11. 2003.

görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerini ve Milli Mücadele aleyhinde Kırşehir Sancağı'nda hiçbir ayaklanmaya izin vermediklerini zikretmiştir.¹³³

H. Ahmet Ağa, dört evlilik yapmıştır. İlk eşi, Osman Bölükbaşı'nın da annesi olan, kökeni Akkoyunlu Türkmenleri'ne dayanan ve Kozaklı İlçesi Büyük Yağlı Köyünden Hacı Hamza'nın kızı Fatma Hanım'dır. Fatma Hanım, Bölükbaşı çok küçük iken veremden ölmüştür. Çağpar Fıkrıkoca, Bölükbaşı'nın annesini erken kaybetmesinin, onu bir gönül adamı yaptığı, hayatında sarsıcı etkiler yaptığı ve onu bir şefkat arayışına ittiğini belirterek, yazdığı şiirlerinde aşk ve hayal kırıklıklarının derin izlerinin olduğunu anlatmıştır.¹³⁴ H. Ahmet Ağa'nın Fatma Hanım'dan Zeliha, Elmas, Nazik, Muazzez ve Canfidan isimlerinde beş kızı, Osman (Bölükbaşı) isminde de bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. H. Ahmet Ağa'nın ikinci eşi, Fati Hanım (1894-1977)'dir. Fati Hanım, H. Ahmet Ağa'nın amcasının kızıdır. H. Ahmet Ağa'nın Fati Hanım'dan olma Hacı Bey Bölükbaşı (1922-) isminde bir oğlu olmuştur. Daha sonra da boşanmışlardır.¹³⁵ Fati Hanım, H. Ahmet Ağa'nın Çanakkale'de şehit olan Rıza Ağa isimli kardeşinin ilk

¹³³ “Osman Bölükbaşı ile Görüşme”, Kasım 1990. Görüşmenin günü, o zaman not edilmediği için, şimdi hatırlanamamaktadır. Bölükbaşı, siyasi hatırat bırakmamıştır. Kendisi ile yurt dışı ve yurt içinden araştırmacıların yapmak istedikleri görüşmeleri genellikle geri çevirmiştir. Ancak, ben ve üç arkadaşım (Sami Kılıç, Yahya Kemal Cihangir Erenoğlu, Yusuf Ejder ve Mustafa Saka), daha A. Ü. Siyasal Bilgeler Fakültesi'nde öğrenci iken (1990 yılının son ayları), kendisini ziyaret etmiştik. Bizleri, “Ben normalde hiçbir araştırmacı ve bilim adamı ya da gazetecinin görüşme taleplerini kabul etmiyorum, ancak siz öğrencisiniz” diyerek kabul etmiş, ancak üzerimizde her hangi alıcı bir cihaz olup olmadığını, bizzat kendisi kontrol etmiştir. Kendisi ile ilk görüşmemiz o tarihte yapılmıştır. 5-6 saatlik görüşmede bizlere Milli Mücadele yıllarından başlayarak, siyasi hayatın önemli dönemeçlerini ve bu dönemdeki liderleri anlatmıştır. Aslında fazlaca konuşmak istemese de, öğrenciliğimizin verdiği rahatlık ve bunun kendisi tarafından hoşgörü ile karşılanacağına ilişkin düşünce ile ısrarlı sorularımızla kendisinden bir takım bilgi ve değerlendirme almaya çalıştık. Ancak, her hangi bir şekilde not tutulmasına karşı olduğu için, görüşme daha çok sohbet havası içinde geçmiş ve ayrıntıları not edememiştik. Ancak sonraki süreçte bu görüşmeye ilişkin bazı notlar alınmıştır.

¹³⁴ “Çağpar Fıkrıkoca ile Görüşme”, 16. 03. 2003.

¹³⁵ H. Ahmet Ağa, Hasanlar Köyü'nden Kırşehir'e göç etmek isteyince, Fati Hanım gelmek istememiştir. Bunun üzerine H. Ahmet Ağa, eşini boşamıştır. Boşanma işi ile ilgili olarak H. Ahmet Ağa'nın şunu söylediği belirtilir: “Mavzer diye almıştım, kara martin çıktı”. “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 31. 10. 2003. Ayrıca aynı görüşmede Hacı Bey Bölükbaşı, babasının çocuklarının okuması için elinden gelen her şeyi yapan, ileri görüşlü bir insan olduğunu anlatmıştır. Hacı Bey, okumamış ve çocukluğunda da biraz yaramaz olan bir çocukmuş. Bir gün Hacı Ahmet Ağa, oğlu Hacı'ya sinirlenmiş ve “Amcamın kızını aldım, zihnini soğuk çıktı” demiştir. Bu bakış açısı da gösteriyor ki, H. Ahmet Ağa, daha o dönemlerde akraba evliliğinin çocuklar üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu bilincindedir.

eşidir. Rıza Ağa’dan A. Türkmenoğlu¹³⁶ isimli çocuğu dünyaya gelmiştir. Ayrıca Fati Hanım, Rıza Ağa’dan önce de diğer kardeş, Kara Mehmet Ağa ile nişanlı olmuştur. Mehmet Ağa’nın Rus Harbi’nde ölmesiyle birlikte Rıza Ağa ile evlenmiştir. Bu da, o dönemde Anadolu’da dul kalan kadının diğer erkek kardeşle evlenmesi geleneğinin yaygın olduğunu göstermesi açısından önemli olsa gerektir. H. Ahmet Ağa’nın üçüncü eşi, Şaziye Hanım’dır. Şaziye Hanım’dan çocuğu yoktur. Dördüncü eşi, Kırşehir’in Toklügen Köyü’nden Kürt olduğu söylenen Zebi(ye) Hanım’dır. Ondan da Rıza isimli bir çocuk olmuştur.

H. Ahmet Ağa, Osman Bölükbaşı’nın ilk defa milletvekili seçildiği tarihten dokuz gün sonra, 23. 05. 1950 tarihinde vefat etmiştir. Osman Bölükbaşı, babasının kendisine çok düşkün olduğunu, maddi ve manevi her şeyini ona borçlu olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir:¹³⁷

...Cennetmekan babam, çok zeki, nüktedan, filozof, hazırcevap, hoşsohbet, aynı zamanda son derece dürüst ve hayırsever bir insandı. Hayrı gösteriş için yapanlardan değildi. Yaptığı bir çok hayırları ancak ölümünden sonra öğrenebildik...O benim için her sıkıntılı anımda sırtımı dayadığım bir Erciyes Dağı idi. Siyasi hayata girmemi hiç arzu etmediği halde, mücadelelerimden ve halkın şahsıma karşı gösterdiği sevgi ve güvenden son derece mutlu olmuştu. 1946’da Kırşehir’de bir mitingde yaptığım konuşmayı halkın içinde dinlerken, bir köylünün duyulanarak: ‘-Hay seni doğuran ana cennete gitsin... demesi üzerine, bu sözü söyleyen köylüye dönerek: ‘-Keramet yalnız anasında mı? Babasının hiç mi hissesi yok?’.

Hacı Ahmet Ağa, oğlunun siyasi hayata girmesini istememiş ve Bölükbaşı siyasete girdiği zaman, oğluna siyasetin Türkiye’de almış olduğu biçimi eleştiren şu tarihi sözleri söylemiştir: *“Bu devirde, akşam nikahları*

¹³⁶ Osman Bölükbaşı sülalesinde dört değişik soy isim gözükmektedir. Soyadı Kanunu’na kadar ailenin kullandığı sıfat, Bölükbaşı’lardır. Ancak Kanun’dan sonra, Bölükbaşı soyadından başka, ailenin bir kısmı Türkmenoğlu, Özdemir ve Şahin soyadlarını almıştır. H. Ahmet Ağa’nın kardeşi Ali Ba (Bey), Türkmenoğlu soyadını almıştır. Ali Bey, genellikle ailenin, hayvan ticaretini yönetmiştir. **“Hacı Bey Bölükbaşı”**, 01. 11. 2003.

¹³⁷ “Osman Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 26. 7. 1973.

*üstüne yemin edip söz verecek, sabah da sözlerinden rahatça dönebilecek insanlar çaktır. Siyaseti de böyleleri ele geçirir”.*¹³⁸

C. HACI¹³⁹ OSMAN BÖLÜKBAŞI

1 Mart 1911¹⁴⁰ tarihinde Kırşehir’in Mucur İlçesi, Hasanlar Köyü’nde¹⁴¹ (1, 63, 26) doğan (Hacı) Osman Bölükbaşı, Nevşehir İli, Hacıbektaş İlçesi,

¹³⁸ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 20. 01. 2002 ve “Osman Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 26. 7. 1973.

¹³⁹ Asıl ismi Hacı Osman Bölükbaşı’dır. Meclis kayıtlarında “Osman Bölükbaşı” kullanılmaktadır. Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757, **TBMM Olumluk Kağıdı**. Nüfus kaydında “Hacı Osman Bölükbaşı” olarak geçmektedir. 12. 8. 1933 tarih ve A- 477076 numaralı Kırşehir Nüfus Dairesi’nce verilen **Nüfus Hüviyet Cüzdanı**.

¹⁴⁰ Resmi nüfus kağıdında (12. 8. 1933 tarih ve A- 477076 numaralı Kırşehir Nüfus Dairesi’nce verilen **Nüfus Hüviyet Cüzdanı**) ve Meclis kayıtlarında (Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757, **TBMM Olumluk Kağıdı**) doğum tarihi olarak 1 Mart 1913 geçse de, Bölükbaşı doğumunun aslında Mart 1911 olduğunu beyan etmiştir. “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16. 03. 2001. Ayrıca, Bölükbaşı son yıllarında en çok görüştüğü gazeteci Emin Çölaşan’a da doğum tarihinin 1911 olduğunu belirtmiştir. Bkz., Emin Çölaşan, “İhtiyar Dostum Osman Bölükbaşı”, **Hürriyet**, 21 Ekim 2001; Emin Çölaşan, “İhtiyar Dostumun Ardından”, **Hürriyet**, 8 Şubat 2002. Ayrıca, Bölükbaşı’nın soykütüğü çalışmasını birlikte yapan ve aynı zamanda Bölükbaşı ile yakın akraba ve aynı köylü olan, tarihçi İlhan Şahin ile arkeolog Hasan Şahin de, Bölükbaşı’nın doğum tarihi olarak 1 Mart 1911’i kaydetmişlerdir. “**İlhan Şahin’le Görüşme**”, 13. 02. 2002; “**Hasan Şahin’le Görüşme**”, 22. 11. 2003.

¹⁴¹ Yürürlükteki idari teşkilatlanmada Hasanlar Köyü, Nevşehir İli, Hacıbektaş ilçesine bağlı, 30 köyün en zengin köylerinden birisidir. Kırşehir-Mucur’dan sonra gelen Ankara-Kayseri yolunun 12 km kuzeyinde bulunan bu köyün 1730’lardaki ismi, Hasanlar Baş Köyü’dür. Bunu, yukarda naklettiğimiz üzere 1720’lerde bu köye yerleşen Kadir Bölükbaşı’nın türküsünden de anlayabiliriz. Yukarıda tamamını verdiğimiz üzere, Kadir Bölükbaşı’nın türküsü şöyle başlar: “*Hasanlar Başköyü temlike yurdum...*”. Cumhuriyet’ten önce, 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi’ne göre köy ilk olarak Mucur Nahiyesi, Kırşehir Mutasarrıflığı, Niğde Sancağı, Karaman Eyaleti’ne bağlanır. 1877’de Konya İli, Niğde Sancağı, Mucur Nahiyesine, 1902’de Kırşehir’in sancak olması ile birlikte, Ankara İli, Kırşehir Sancağı, Mucur Nahiyesi’ne, 1918’de Kırşehir Sancağı, Mucur İlçesi, Hacı Bektaş Nahiyesi’ne bağlanır. Cumhuriyet dönemi, 1924 düzenlemesiyle Kırşehir İli, Mucur İlçesi, Hacı Bektaş Nahiyesi’ne bağlanan Hasanlar Köyü, 01. 01. 1948’de 17. 12. 1947 tarihinde ilçe olan Hacı Bektaş İlçesi’ne bağlanır. Köy, 07. 07. 1954 tarih ve 8748 sayılı Kanun’la Kırşehir İlçe haline getirilince, aynı tarihte il yapılan Nevşehir İli, Hacı Bektaş İlçesi’ne bağlanır. 19. 06. 1957 tarih ve 9637 sayılı Kanun’la, Kırşehir, tekrar il statüsüne kavuşmasına rağmen, Hasanlar Köyü, Hacı Bektaş’ın Nevşehir İline bağlı olması statüsü devam ettirildiği için, Nevşehir İli, Hacı Bektaş İlçesi’ne bağlı kalır. Köylülerle yapmış olduğumuz görüşmelerde, kendilerinin resmi muameleler dışında Hacı Bektaş ve Nevşehir’le hiçbir bağlarının bulunmadığını, ticari, sosyal, yerleşim ve ekonomik açıdan tüm bağlarının ve gidip gelmelerinin Kırşehir’le sürdüğünü tarafıma anlatmışlardır. Ayrıca, bu konularla ilgili, o dönemde Millet Partisi milletvekillerinden olan Hayri Çopuroğlu’nun hatıraları için, bkz., Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999).

Hasanlar Köyü (014, 2, 1) nüfusuna kayıtlıdır. Dikkat edilecek olursa, Bölükbaşı Kırşehir’de doğmasına rağmen, nüfus kaydı Nevşehir’dir. Bunun nedeni, ileride anlatacağımız üzere, siyasi nedenlerle 20 Temmuz 1954’te Kırşehir’in, Nevşehir’e bağlı ilçe haline getirilmesidir. Nevşehir’e de il statüsü verilmiştir. Daha sonradan DP iktidarı yapmış olduğu yanlışlıktan dönerek, Kırşehir’i tekrar il statüsüne kavuşturmuşsa da, Kırşehir meselesi devamlı bir şekilde DP aleyhine bir tartışma konusu olmaya devam etmiştir.

Bölükbaşı, beşi öz kızkardeşleri (Zeliha, Elmas, Nazik, Muazzez ve Canfidan Hanımlar) ile ikisi üvey erkek kardeşleri (Rıza Bölükbaşı ve Hacı Bey Bölükbaşı) arasında, Zeliha Hanım (1910-1987)’dan sonra ailenin en büyük çocuğudur. H. Ahmet Ağa’nın Fatma Hanım’dan olma tek erkek çocuğu olan Osman Bölükbaşı, Hasanlar Köyü’nde okul olmadığı için, ancak babasının Kırşehir’e göç etmesiyle birlikte, 1922 yılında (10 yaşında) ilkokula başlamıştır. Hacı Bey Bölükbaşı’nın anlattıklarına göre, H. Ahmet Ağa, Osman Bölükbaşı’nın okuyup büyük mertebelere gelmesini çok arzu etmiştir. Babasının Kırşehir’e taşınmasında Osman Bölükbaşı’nı okutma arzusunun yeri büyük olduğu belirtilir (1922). İlkokul hatıraları ile bilgisine başvurduğum Hacı Bey Bölükbaşı, Bölükbaşı’nın ilkokulda fazla ders çalışmadığını, zeki olduğunu ve özellikle matematik derslerinde sorular sorulur sorulmaz, anında yanıtladığını anlatmıştır.¹⁴²

İlkokulu Kırşehir’de bitiren Bölükbaşı, o dönemde Kırşehir’de lise olmadığı için, 1927 yılında İstanbul Erkek Lisesi’nde lise eğitimine başlamıştır. Bölükbaşı, ortaokul ve liseyi burada bitirmiştir. Bölükbaşı’nın İstanbul Erkek Lisesi’ne gidişinde en önemli pay, kuşkusuz babası H. Ahmet Ağa’nındır. Orta Anadolu’nun küçük ve görece yoksul bir şehri olan Kırşehir’in o dönemdeki koşulları göz önüne getirildiğinde, H. Ahmet Ağa’nın hayli zengin bir çiftçi ve tüccar olarak, ancak ülkedeki seçkin ve zengin ailelerin başarılı çocuklarının okuyabildiği bir lisede okumak için oğlunu İstanbul’a göndermesi, kuşkusuz H. Ahmet Ağa adına başlı başına büyük bir uzak görüşlülük olsa gerektir. Dönemin İstanbul Erkek Lisesi’nin eğitim-öğretim süresi, ortaokulu da kapsayacak şekilde 6 yıldır. İstanbul Erkek Lisesi şu anda olduğu gibi, o dönemde de her Türk gencinin okumak için hayalini süsleyen ve başarılı öğrencilerin eğitim gördüğü Türkiye’nin en

¹⁴² “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 31. 10. 2003.

kaliteli ve seviyeli bir eğitim kurumlarından birisidir.¹⁴³ Okulda genellikle seçkin ve zengin ailelerin çocukları okumaktaydı.¹⁴⁴ İstanbul Erkek Lisesi'nden 1933 yılında “pekiyi” derece ile mezun olan Bölükbaşı, yaşamının en önemli dönemecine girecektir.¹⁴⁵ O dönemde Maarif Vekaleti'nin lisans eğitimi için açmış olduğu burslu yurtdışı sınavını kazanan Bölükbaşı, Fransa'da lisans eğitimi almaya hak kazanmıştır. Trenle Fransa'ya giderken önce Almanya'nın Ressen şehrinde bir hafta kalmış ve ardından Marsilya'ya ve Bordeaux'da geçmiştir. Bölükbaşı, Fransızca'sını geliştirmek için Bordeaux'nun Victor Hugo Lisesi'nin Fen Bölümü'nün son sınıfında bir müddet okumuştur.¹⁴⁶ Daha sonra Fransa'da bulunan Türk Öğrenci Müfettişliği'nin kararı ile Fransa'nın kuzey batısındaki Nancy

¹⁴³ İstanbul Erkek Lisesi'nin temelini ilk özel okul olarak, Selanik'li Abdikamil Efendi ile Emekli Bahriye Yüzbaşısı Nadir Bey'in kurdukları Şems-ül Mekatip oluşturur. 1896 yılında Maarif Nezareti okulu satın alarak resmileştirmiştir. Okulun ismi, değişik zamanlarda Numune-i Terakki, İstanbul Leyli İdadisi, İstanbul Sultanisi oldu. 1923 yılında İstanbul Erkek Lisesi ismini aldı. 1917 yılında okulun Almanca öğretim yapmasına karar verildi. 1982 yılında okulun adı, şimdiki adı olan, İstanbul Lisesi olarak değiştirilmiştir. Bkz., <http://www.istanbullisesi.com/history.asp>. Site erişim tarihi, 20. 01. 2002.

¹⁴⁴ İstanbul Erkek Lisesi, Bölükbaşı'nın okuduğu yıllarda eski Düyun-u Umumiye binasında hizmet vermektedir. O dönemde okulun müdürü Celal Ferdi Gökçay'dır. İlerde Türk siyasetinin en önemli mevkilerinde bulunacak, Samet Ağaoğlu, İsmail Rüştü Aksal, Burhan Apaydın, Tahsin Banguoğlu, İhsan Sabri Çağlayangil, Necmettin Erbakan, Ferruh İltar, Fuat Köprülü, Bahri Savcı, Mümtaz Tarhan ve Mesut Yılmaz gibi ünlüler de, İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuşlardır. “Sadık Akkuş ile Görüşme”, Şubat 2002. (Sadık Akkuş, halihazırda İstanbul Erkek Lisesi'nin müdürüdür. Kendisi ile yaptığımız görüşmede, bizlere dönemin arşivini açarak, bir takım bilgilere ulaşmamızı sağlamışsa da, İstanbul Erkek Lisesi'nin 1933'ten önceki arşivi yandığı için, fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Ayrıca, <http://www.istanbullisesi.com/state.asp> ve <http://www.ielder.org.tr/school.asp>. Site erişim tarihi, 20. 01. 2002.

¹⁴⁵ Osman Bölükbaşı'nın İstanbul Erkek Lisesi'nde okurken başından geçen bir anıyı, aynı dönemde birlikte okudukları Dr. Hasan Rıza Akyürek, eşi Ayfer Akyürek (Ayfer Akyürek, Osman Bölükbaşı'nın kızkardeşi Zeliha Hanım'ın kızıdır)'e anlatmış ve bize de Ayfer Akyürek, Çağpar Fıkrıkoca kanalı ile şu şekilde nakletmiştir: “O sene İstanbul Erkek Lisesi'nde birinci sınıfta Kırşehir'li bir hoca'nın oğlu, ikinci sınıfta ben ve lise 3'te de Osman (Bölükbaşı) sınıf birincisiydik. Bu durum karşısında Okul Müdürü, ‘Kırşehirililer bütün dereceleri ile okulu fethetti’ demiştir”. Ancak içimizde en çalışkanı Osman'dı. O, ders çalıştığı zaman, bütün melekelerini teksif ederdi. Bir konuda yoğunlaşması o kadar ileriye ki, arkadaşlarının, onun dikkatini dağıtmak için tüm uğraşları sonuçsuz kalırdı”. “Ayfer Akyürek'le Görüşme”, 28. 10. 2003.

¹⁴⁶ “Deniz Bölükbaşı ile Görüşme”, 16. 05. 2003. Ahmet Deniz Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı'nın tek erkek çocuğudur. Hukuk eğitimi almıştır. Daha sonra Hariciye'ye giren Deniz Bölükbaşı, diplomat olarak değişik ülkelerde görev yapmıştır. Daha sonra siyasete atılan Deniz Bölükbaşı, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde MHP listesinden Ankara milletvekili seçilmiştir.

şehrinin, Nancy Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik ve Astronomi Bölümü’ne kaydını yaptırmıştır.¹⁴⁷ Üniversiteden 1937 yılında “*Licencie es Sciences*” diploması alarak mezun olmuştur.¹⁴⁸ Fransa’da öğrenci iken ilk

¹⁴⁷ Osman Bölükbaşı’nın lisans eğitimi için neden, Fransa’nın Alman sınırına yakın Nancy’yi tercih ettiği sorulabilir. Nancy Üniversitesi Osman Bölükbaşı’nın bir tercihi değildir. Bu, o dönemde Fransa’da bulunan Türk Öğrenci Müfettişliği’nin kararı ile olmuştur. Ayrıca Nancy Üniversitesi’nin Matematik ve Astronomi Bölümü, matematik alanında Fransa’nın en iyi bölümlerinden birisi olduğu için, matematikte başarılı olan Osman Bölükbaşı’nın Nancy’ye gönderilmesi uygun görülmüştür. “**Çağpar Fıkırkoca ile Görüşme**”, 17 Şubat 2001. Çağpar Fıkırkoca, bu konuyu dayısı Osman Bölükbaşı ile konuştuklarını ve durumun tamamen bundan ibaret olduğunu bildirmiştir. Bölükbaşı, Fransa’da öğrenci iken, Gaskonya Körfezi’ndeki Biarritz şehrinde Atlas Okyanusu’nu seyrederken “**Dalgalar**” isimli şu şiiri yazmıştır:

Hisler tabutundan kalktı dalgalar
Ezeli ateşi yaktı dalgalar
Gidelim beraber sonsuzluklara
Bir mazi bu gönle aktı dalgalar

Sermiş saçlarını nurdan tül gibi
Bakıyor uzaktan sanki el gibi
Dikeni bağrında gonca gül gibi
Mehtaba kolunu uzat dalgalar

Ölümünden pervasız aşka susamış
Külleri nar olmuş maziye anmış
Leylayı ağyarın kolunda sanmış
Hislerin mahşeri bu gün dalgalar

Vursan da başını kayaya taş
Çırpına çırpına dövünsen boş
Hissizdir şu alem döktüğün yaş
Kimse göz yaşını silmez dalgalar

Ezelden ebede bir nağme olsan
Ben gibi bir sevdanın bağrına dalsan
Aşkın dilberinden bir buse alsan
Söner mi bağrında ateş dalgalar

Bu şiir Hasan Şahin’den alınmıştır.

Öte yandan, Osman Bölükbaşı ile aynı zaman dilimlerinde, Fransa’da eğitim gören ve sonradan Türkiye’de belirli fikirlerin temsilcisi olacak ünlü isimler de bulunmaktadır. Remzi Oğuz Arık (1950’den sonra Remzi Oğuz Arık’ın Köylü Partisi, Osman Bölükbaşı’nın Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’ni oluşturacaktır), Nurettin Topçu ve Tahsin Banguoğlu gibi ünlü kişilerle birlikte olan Osman Bölükbaşı, ağabey konumunda bulunan Remzi Oğuz Arık’ın “*Bugün Anadolu için ne düşündün?*” sorusuna, Balzac’ın cümlelerini de ezberleyerek, “*Türkiye’nin en büyük hatibi kim?*” sorusuna, “*Bölükbaşı cevabını verecekler*” dermiş. Bkz., Mehmet Niyazi, “Dünyamız Biraz İssizlaştı”, *Zaman*, 16. 02. 2002.

¹⁴⁸ **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX Dönem 1950-54, VII. Cilt** (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998), s. 679-680. Mezuniyet sırasında Bölükbaşı’nın başından geçen bir olay, bir siyasi aktör olarak Bölükbaşı’nın siyasetteki çizgisinin daha iyi değerlendirilmesine yol açabilecek niteliktedir. Üniversiteyi derece ile bitiren Osman Bölükbaşı’na okul yönetimi, mezuniyet töreninde ne istediğini sorar. Bölükbaşı da, bir hafta boyunca okulda Türk bayrağının asılı kalmasını ister. Bunun üzerine okula Türk bayrağı asılır. “**Osman Bölükbaşı**

evliliğini¹⁴⁹ yapan Bölükbaşı, yurda döndükten sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Matematik alanında dikkatleri üzerine çeken Bölükbaşı, 4 Haziran 1938'de Kandilli Rasathanesi Mülazımlığı'na atanmıştır. O dönemde Kandilli Rasathanesi Müdürü, cüppeli Fatin Hoca diye de bilinen, meşhur matematikçi Mehmet Fatin Gökmen Hoca'dır.¹⁵⁰ 24 Eylül 1938'de asaleti onaylanan Bölükbaşı'nın üzerinde Fatin Hoca'nın etkisi büyük olmuştur. İlerde anlatacağımız üzere, kendisine bilimsel anlamda hocalık yapan Fatin Hoca, aynı zamanda Bölükbaşı'nın siyasete atılmasında en önemli çok etkili olmuştur. Bölükbaşı'nın Rasathane'deki görevi, 1Ekim 1940'da Haydarpaşa

ile Görüşme", 15. 04. 2001. Ziyaretimizde böyle bir vakıanın kendisine sorulması üzerine tebessüm eden Bölükbaşı, fazlaca bir şey söylemese de "*bunlar bilinen vakalar*" diyerek konuyu daha fazla açmamıştır. Bu olay, değişik kaynaklarda da geçmektedir. Bkz., Seda Şimşek, "Anadolu Fırtınasının Çileli Yılları", **Akşam**, 08. 02. 2002.

¹⁴⁹ Osman Bölükbaşı'nın siyaset öncesinde yaşamış olduğu ilk evliliği pek bilinmemektedir. İlk evliliği ile ilgili bilgiler, Hacı Bey Bölükbaşı ile Çağpar Fıkırkoca'dan alınmıştır. Bölükbaşı'nın ilk eşi, Kırşehir'in ilçesi Mucur kökenli Kayseri müftüsünün kızı Memduha Hanım'dır. Bölükbaşı, İstanbul Erkek Lisesi'nde okuduğu dönemlerin sonuna doğru, yaz tatilinde Kırşehir'de bulunduğu sırada yapılan bir kır gezintisinde Memduha Hanım'la tanışır. Bölükbaşı'nın ablası Zeliha Hanım, Mucur'dan Ali Rıza Fıkırkoca (Ağır Ceza Reisi) ile evlenir. Bölükbaşı, ablasını ziyaret için gittiği Mucur'da bir kır gezintisi sırasında tanıştığı Memduha Hanım'a gönülünü kaptırır. Memduha Hanım o dönemde, Konya Öğretmen Okulu'nda okumaktadır. Bu aşk, daha sonra evliliğe dönüşür. Osman Bölükbaşı ile Memduha Hanım, Fransa'da evlenirler. İlginçtir ki, Memduha Hanım'ın şahidi, dönemin Türk Büyükelçisi'dir. Bu tutkulu aşk evliliği on sene kadar sürer. Ancak Bölükbaşı'nın ilk eşinden çocukları olmaz. Siyasete atıldığı 1946 yılından önce Bölükbaşı, Memduha Hanım'dan ayrılır. Bölükbaşı, o kadar çocuk istemektedir ki, not defterlerinde hayali çocuklarına Oya, Bora, Gül diye isimler verdiği ve onlarla hayali konuşmalar yaptığı, yeğeni Çağpar Fıkırkoca tarafından tarafına nakledilmiştir. "**Çağpar Fıkırkoca ile Görüşme**", 28. 10. 2003 ve "**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**", 29. 10. 2003.

¹⁵⁰ Mehmet Fatin Gökmen Hoca (1877-1955), Kandilli Gözlemevi'nin kurucusu ve ilk müdürüdür. Sultan Selim Camii Muvakkithanesi'nde dönemin başmüneccimi Hüseyin Hilmi Efendi'nin yanında çalışırken, ünlü bilim tarihçilerinden Salih Zeki Bey'in dikkatini çekmiş ve onun teşvikiyle 1901 yılında yeni açılan Riyaziyat Medresesi'ne (Matematiksel Bilimler Fakültesi) girmiş ve 1904 yılında buradan birincilikle mezun olmuştur. Daha sonra astronomi ve olasılık hesabı dersleri vermiştir. 1910'da dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından 1868'den beri görev yapmakta olan ve 31 Mart Vak'ası (13 Nisan 1909) sırasında binası ve aletleri tahrip edilen Rasadhane-i Amire Müdürlüğü'ne atanmıştır. Fatin Gökmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, 1923 yılında Hükümete sunduğu bir öneri ile daha önce kendisinin bugünkü İcadiye Tepesi'nde kurduğu Gözlemevi'nden ayrı bir meteoroloji teşkilatının oluşturulmasının gerekli olduğuna değinmiş ve Gözlemevi'nin Belçika'daki Uccle Kraliyet Gözlemevi gibi astronomi ve jeofizik gözlemevi olması için gerekli binaları yaptırmış ve aletleri satın almıştır. Böylece bugün de faaliyet halinde bulunan Kandilli Gözlemevi (Rasathanesi)'nin temelleri atılmıştır. Bkz., http://www.bilimtarihi.gen.tr/kimkimdir/mehmet_fatin_gokmen.html. Site erişim tarihi, 21. 01. 2002.

Lisesi Matematik öğretmenliği stajerliğine atanıncaya kadar sürmüştür. 1 Ekim 1940’ta yabancı dil sınavına girerek Fransızca dili zammı almaya hak kazanan Bölükbaşı’nın, 12 Ocak 1941’te ikinci ataması yapılmıştır. 7 Ekim 1941’de stajerliğini tamamlamış ve öğretmenliğe yükseltilmiştir. Bu arada, 6 Eylül 1941’de eylemli askerlik görevini yapmak üzere hazırlık kıtasına alınmıştır. 1 Kasım 1941’de Yedek Subay Okulu’na girip 30 Nisan 1942’de topçu asteğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Bu arada Haydarpaşa Lisesi’ndeki görevi aralıklarla devam etmiştir. Askerliğini önce İstanbul Davutpaşa Ölçme Alayı ve Polatlı Topçu ve Atış Okulu’nda yapan Bölükbaşı, 1 Mayıs 1942’de iltihak ettiği Polatlı Topçu ve Atış Okulu’ndan teğmen rütbesiyle 31 Mart 1944’te terhis olmuştur. Burada matematik dersleri de vermiştir. Askerlik sonrasında eski görevi Haydarpaşa Lisesi matematik öğretmenliğine dönmüş ve bir süre çalışmış olmasına rağmen öğretmenlik görevinden 17 Temmuz 1944’te ayrılan Bölükbaşı, memleketi Kırşehir’e dönmüştür.¹⁵¹ Babası Ahmet Ağa ile birlikte Kırşehir’deki çiftliklerinde tarım ve Yozgat’ın Sakılı Beldesi’nde kiremit, tuğla ve kereste ticareti ile meşgul olan Bölükbaşı, 1946 yılında DP’den siyasete atılmıştır. 27 Aralık 1948’de Mustafa-Ülfet kızı Mediha (1923) Hanım’la ikinci evliliğini gerçekleştiren Bölükbaşı’nın¹⁵² Mediha Hanım’dan Ahmet Deniz

¹⁵¹ Buradaki bilgilerin alındığı kaynaklar: **İstanbul Haydarpaşa Lisesi Personel Arşivi**, 18 Kasım, 2003; **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM-IX. Dönem, 1950-54, C. VII (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998), s. 679-680. Haydarpaşa Lisesi Personel Arşivi’nde 17. 7. 1944’te görevinden ayrıldığı belirtilen Osman Bölükbaşı, görevinin başına gelmediği gerekçesi ile 07. 06. 1945 tarih ve 299 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı kararı ile mustafî sayılmıştır.

¹⁵² Mediha Hanım, 1923 doğumlu olup, Ankara İsmetpaşa Kız Enstitüsü’nden mezun olmuştur. Demokrat Parti’nin ilk mücadeleye atıldığı 1946’lı yıllarda, Cebeci çayırında yapılan meşhur mitinglerde Osman Bölükbaşı’nı dinlemiş, daha sonra gazetelerde, onun çeşitli yerlerde konuştuğu nutuklarını okumuştur. Daha sonra bir ahabap evinde onunla tanışmış ve nihayet Ocak 1949 yılında Bölükbaşı ile evlenmişlerdir. Kendisi hala hayattadır. Mediha Hanım, Ankara’nın zengin ve tanınmış ailelerinden biri olan Yağcıoğlu eşrafının kızıdır. Kendisi ile görüşme talep ettiğimizde önce, tereddüt geçirmişse de daha sonra görüşme talebimizi kabul etmiştir. Daha sonraları ise bazı konuların aydınlığa kavuşturulması amacıyla, görüşme taleplerimizi geri çevirmiştir. Yaptığımız görüşmede de, özellikle Osman Bölükbaşı ile ilgili sorduğumuz sorulara, ayrıntılı cevaplar vermekten kaçınmıştır. Ancak, eşi ile ilgili olarak Mediha Hanım, *“Eşim Osman Bölükbaşı, çok duygulu bir insandı. Dürüst, mert ve eteğindeki tüm taşları döktüğü için acı çektirilmiş bir insandır Bölükbaşı. O, hakikati eğirmeden, bükmeden muhatabının doğrudan yüzüne söylediği için, bu, birilerinin işine gelmemiştir. Siyasette eşim, ne yemiştir ne de yedirmiştir”* biçiminde bir değerlendirmede bulunmuştur. **“Mediha (Bölükbaşı) Hanım’la Görüşme”**, 17. 03. 2003.

(1949), Fatma Gül (1953) ve Gönül Hürriyet (1957) adlarında üç çocuğu dünyaya gelmiştir.

II. BÖLÜKBAŞI'NIN 1946–50 ARASI SİYASAL HAYATI

DP, siyasal “merkez”e karşı, bölük pörçük ve dağınık “çevre”sel güçleri temsil eden bir siyasal örgüttü.¹⁵³ O dönemin koşullarında homojen olmasa da belirli toplumsal sınıflara¹⁵⁴ dayanan DP, tek parti iktidarının otoriter uygulamaları ile İkinci Dünya Savaşı koşullarının bir ürünü olarak halkta halihazırda birikmiş muhalefeti açığa çıkarmıştır. DP kurulur kurulmaz, ülkede tek parti iktidarı ve uygulamalarından hoşnut olmayan tüm toplum kesimleri, muhalefetlerinin kaynakları farklı olsa da, DP’ye katılmıştır. Akşin’in tabiriyle, DP, CHP iktidarını yıkmak için toplanmış “*türlü-çeşitli*” unsurların oluşturdukları bir muhalefet bloku idi.¹⁵⁵ Başka bir deyişle, DP, Tunaya’nın belirttiği gibi, “muhalefetin kütleleşmesi” diye adlandırılan, geniş ve türdeş olmayan bir muhalefeti temsil etmiştir.¹⁵⁶ Bu toplumsal

¹⁵³ DP muhalefetine bir “çevre” hareketi olduğu yolunda değerlendirmeler için, bkz. Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayacak Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, s. 57.

¹⁵⁴ DP, daha çok kentteki ticaret burjuvazisi ile kırsal alandaki toprak ağası ve yerel eşraf tarafından desteklenmiştir. DP’nin muhalefetine dayandığı toplumsal sınıflar konusunda, Keyder şunları ifade etmiştir: “... *Muhalefet platformunun evrensel iktisadi ve dini özgürlük ilkelerine başvurması popülist söylemi yansıtıyordu; bu özgürlüklerin içeriği bir sınıf eğilimini kolayca ele vermiyordu... Yine de, bürokrasinin mutlak otoritesine karşı evrensel ilkeler temelinde direniş, ayrı sınıf çıkarlarının farkına varmış olsun olmasın bütün toplumsal sınıfların bazı kesimlerini birleştirdi. Yasadışı Komünist Partisi bile 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’yi aktif biçimde destekledi.*” Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1993), s. 170.

¹⁵⁵ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980), s. 193. DP, bir fikre inananlar”ın kurduğu bir parti olmaktan ziyade, birlikteliklerini CHP iktidarına karşı olmak”tan alanların oluşturdukları bir parti idi. Öyle ki, partiyi, birbirlerine karşı olduğu olan İslamcı Necip Fazıl Kısakürek ile liberal Ahmet Emin Yalman da destekliyordu. Solun her tür lüsüne karşı olan Prof. Kenan Öner (DP’nin kuruluşundan hemen sonra İstanbul teşkilatını kuran ve ilk başkanı olan Öner, Adliye Müsteşarlığı’ndan gelme, hukukçu bir üniversite hocası idi. Ayrıca DP’nin teşkilatlanması ve halka yayılmasında çok emeği olmuştur. Daha sonra DP kurucuları ile anlaşamayıp, partiden ayrılmış ve MP’nin kuruluşuna katılmıştır) ile başlangıçta partinin program çalışmalarına katılmış olan sosyalist Zekeriya Sertel de “araşsal” da olsa başlangıçta DP eksenli politika yapmıştır. Bkz., Erman Şener, “Demokrasimizde DP Damgalı Dönem: 1946-47’nin Öyküsü”, **Milliyet**, 20 Eylül 1987.

¹⁵⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler: 1859-1952** (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1952), s. 76.

sınıflar içinde, muhafazakar bir gelenek içinden gelen ve aynı zamanda Batı’da eğitim almış bir kısım aydınlar da yok değildir. Orta Anadolu’nun muhafazakar/milliyetçi bir toplumsal çevresinden gelen, üniversite eğitimi Fransa’da Riyaziye (Matematik) üzerine yapan ve özellikle Fransız Devrimi’nin “*hürriyet*” fikrinden¹⁵⁷ epeyce etkilendiği¹⁵⁸ düşünülen (bu husus, Bölükbaşı’nın ileriki bölümlerde yer alacak konuşma ve üslubunda çok açık bir biçimde görülebilecektir) Bölükbaşı, dönemin söz konusu aydınlarından birisidir.

Bölükbaşı’nın, bir tür “*toprak ağası*” ve “*yerel eşraf*” çocuğu olması, sınıfsal çözümleme literatüründe Bölükbaşı’nın da, siyasette egemen sınıfların sözcülüğünü üstlenmiş olduğu yolunda bir varsayım ileri sürülebilir.¹⁵⁹ Ancak Bölükbaşı’nın, bir “*toprak ağası*”nın çocuğu olmasına ve Batı’da eğitim görmesine rağmen, Tanzimat’tan bu yana gelen ve Batı’da eğitim almış asker-sivil bürokrat aydın geleneğinin, seçkinci anlayışından oldukça farklı bir siyasal kişilik olduğu halk üzerinde yarattığı etkiden anlaşılabilecektir. Kitleler üzerinde, konuşma kabiliyetinin yanında, tüm siyasal hayatı boyunca halktan kopmayan biri olduğu görüntüsüyle yarattığı etki, oya tahvil edilemese de, Türk siyasal tarihinde, Bölükbaşı’ya bir “*halk*

¹⁵⁷ Fransız Devrimi ve devrime yön veren hürriyet (özgürlük) fikri konusunda., bkz., Pierre Gaxotte, **Fransız İhtilali Tarihi**, Çev. Semih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yay., İkinci Baskı, 1969), özellikle, s. 35-50.

¹⁵⁸ Çağpar Fıkrıkoca, Osman Bölükbaşı’nın siyasal hareketinin referans kaynağı ve kalkış noktasının Fransız Devrimi olduğunu belirtir. Fıkrıkoca, bu konuda dayısı Bölükbaşı ile uzun konuşmalarının olduğunu ve Bölükbaşı’nın okuduğu kitapların da, genellikle hürriyet eksenli bir mahiyet taşıdığını anlatmıştır. “**Çağpar Fıkrıkoca ile Görüşme**”, 7 Şubat 2002.

¹⁵⁹ Çağpar Fıkrıkoca, Bölükbaşı’nın dedeleri ve babası H. Ahmet Ağa’nın, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde de görülebileceği gibi feodal yapılarda rastlanan tipik bir “*toprak ağası*” olmadığını anlatmıştır. Ailenin soykütünün anlatıldığı kısımda da görülebileceği gibi, Bölükbaşı ailesinin temel uğraş alanı tarımdan ziyade hayvancılığa dayanır. Zaten göçebe geleneğinden gelen aile, yerleşik düzene geçtikten sonra hayvancılığın yanında tarımsal faaliyette de bulunmuş olsa da, yerleştikleri Orta Anadolu’nun o dönemdeki toplumsal yapısı göz önüne getirildiğinde, aşirete dayalı bir ağalık sisteminin artık pek de yaygın olmadığı görülebilecektir. **Çağpar Fıkrıkoca ile Görüşme**, 17. 2. 2001. Ayrıca, Bölükbaşı sülalesindeki, aile reislerine “*ağa*” denmesi, ailenin Bölükbaşılar yanında “*ağalar sülalesi*” ismini almış olmasının da etkisinin olduğu, aile büyükleri ve Hasanlar Köyü’nde yapmış olduğumuz görüşmelerden anlaşılmıştır. Ancak, aile özellikle Osman Bölükbaşı’nın babası Hacı Ahmet Ağa zamanında bir ölçüde “*tipik*” bir aşiret düzenini hatırlatan geniş topraklara sahip olmuştur. Hasanlar Köyü’nde tapulu olmasa da 10-15 bin dönüm, daha sonra Hacı Ahmet Ağa’nın Güzler Köyü’nden satın aldığı 5-6 bin dönüm arazi göz önünde bulundurulduğunda, Osman Bölükbaşı’nın olmasa da, babasının bir “*toprak ağası*” hüviyetine büründüğü bir gerçektir.

adamı” ünvanı vermiştir.¹⁶⁰ Bu çalışma, bir ölçüde de Bölükbaşı’nın “*halk adamı*” kimliğinin siyasetteki yansımalarına ilişkindir. Şimdi, Bölükbaşı’nın DP saflarında siyasete girişi, üstlendiği görevi ve bu dönemde yapmış olduğu konuşma ve yazıları gözden geçirilecektir. Bu yapılırken, aynı zamanda Bölükbaşı’yı ilgilendirdiği oranda, dönemin kimi olaylarına temas edilecektir. Yine, Bölükbaşı ile aynı düşünüşe sahip olarak DP saflarında siyasete katılan ve ilerde Bölükbaşı ile aşağı yukarı aynı nedenlerle DP’den ayrılan ya da atılan ve DP’ye karşı parti içinde başlatılan muhalefet hareketinde yer alan kimi siyasetçilerin önderlik ettiği ya da içinde bulunduğu süreçlere de değinilecektir. Böylece Bölükbaşı hareketinin dayandığı siyasal ve toplumsal zemin ve bu hareketin söylemi daha iyi anlaşılabilir.

A. BÖLÜKBAŞI’NIN DP’YE GİRİŞİ

Çok partili düzene geçiş ve DP’nin kurulması ile birlikte tek parti yönetimine muhalif olan ülkedeki bazı bürokrat ve aydınlar gibi,¹⁶¹ Bölükbaşı da devlet yönetimi ve topluma ilişkin düşüncelerini gerçekleştirmek için, her birinin kökeni, yönelimi ve siyasal ideolojisi farklı

¹⁶⁰ Örsan Öymen’in “1946’dan bu yana nice politikacılar gelip geçmiştir ki, halktan çıkmışlar, halk adına konuşmuşlar, fakat halktan kopmuşlardır. Osman Bölükbaşı, 28 koca yılı siyasette geçen hayatı boyunca bir ‘halk adamı’ olarak kalmıştır. Bunu neye bağlıyorsunuz?” şeklindeki bir sorusuna, Bölükbaşı, “Bir köylü, bir halk çocuğu olduğumu hiçbir zaman unutmadım. Kaldırımdan çıktım, fakat kaldırımın üstüne çıkmadım. Halkın içinden çıktıkları halde kendilerini halkın üstünde görenlere özenmedim. Bu toprağın, bu toplumun insanı olarak kaldım. Avrupa’da okumuş olmam beni kökümden koparmadı. Her zaman şu sözleri zevkle tekrarlarım: - Ben bu boz toprağın uşağıyım. Sarayım çalı dibi!” şeklinde bir cevap vermiştir. Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 27 Temmuz 1973.

¹⁶¹ Bunlardan birisi de, Ahmet Ağaoğlu’nun oğlu, Samet Ağaoğlu’dur. Samet Ağaoğlu, DP saflarında politikaya atılmaya karar vermek üzere olduğu günlerin birinde, ablası Süreyye Ağaoğlu kendisini Bakanlıktaki odasında (1 Temmuz 1946’da istifa eden Ağaoğlu, Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü yapıyordu) ziyarete gelir. Görüşmelerinde ablası Ağaoğlu’na şunları söyler: “Siyasi hayata atılmana diyeceğim yok. Fakat kimlerle beraber oluyorsun? Düşündün mü bunu? Bayar, evet... Menderes’i tanımam. Koraltan’ı şöyle böyle bilirim. Ama Köprülü’yi iyi tanırız değil mi? Ta çocukluğumuzdan beri... Onun ne kadar vefasız, dedikoducu, arkadan vurucu olduğunu bilmiyor musun? Ziya Gökalp’e, babama (Ahmet Ağaoğlu’nu kastediyor) yaptıklarını, Mütarekede Ali Kemal’le beraber olduğunu, Reşid Galib’i nasıl hançerlediğini hatırlasana... Atatürk’ün arkasından söylediklerini şimdi de İsmet Paşa için söylüyor. Fuat Beyin peşinden nasıl gidersin sen?”¹⁶¹. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1992), s. 35.

olsa da, dönemin tüm muhalefet kütlesini bir araya getiren DP saflarında siyasete atılmıştır. Dönemin “*hürriyet mücadelesi*” akımında aktif bir rol oynamak isteyen Bölükbaşı, babasının tüm karşı koymasına karşın¹⁶² siyasete girmeyi çok arzulamıştır. Ancak onun siyasete atılmasında kuşkusuz en önemli pay, Kandilli Rasathanesi Müdürü Mehmet Fatin Gökmen Hoca’dır.¹⁶³ Bölükbaşı’nın DP ile ilişkisi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü hocalarından Prof. Mehmet Altay Köymen aracılığı ile olmuştur. Köymen, İstanbul Rasathane Müdürü Fatin Hoca kanalı ile Bölükbaşı’yı Fuat Köprülü’ye tavsiye etmiştir.¹⁶⁴ Ağaoğlu’nun anlattığına göre de Bölükbaşı’yı, Müdürü Fatin Hoca, Fuat Köprülü’ye tanıtmış ve partiye çok faydalı olabileceğini söylemiştir.¹⁶⁵ Metin Toker ise, Fatin Hoca’nın eski dostu ve DP kurucularından Köprülü’ye, eski asistanından bahsettiğini ve Fatin Hoca’nın bu genç asistanı için, “*Ağzı iyi laf yapar, madem ki, bir parti kuruyorsunuz, bunun gibileri size lazım olur. Özellikle Orta Anadolu’yu çok iyi bilir*” şeklinde bir değerlendirmede bulunduğunu yazmıştır.¹⁶⁶ Daha sonra Köymen’in telgrafı ile DP’nin Sümer Sokak’taki

¹⁶² Bölükbaşı’nın babası Hacı Ahmet Ağa, oğlunun siyasete atılmasını hiç istememiştir. H. Ahmet Ağa’nın gözünde o dönemdeki siyasetin olumsuz bir çağrışımı vardır. O, günümüz siyasetinde samimiyetin kalmadığını, siyaseti her türlü dalavere, ikiyüzlü ve bugün söylediklerini yarın inkar edenlerin doldurduğunu belirterek, oğlunun böylesi bir yapıya girerek, acı çekmesini istemediğini anlatmıştır. Oğluna olan sevgisinden siyasete atılmasını istemediği, hem Bölükbaşı, hem de yakınları tarafından söylenmiştir. “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16. 03. 2001 (Bu görüşme, ölümünden 11 ay önce rahatsızlığının iyice arttığı bir dönemde, Numune Hastanesi’ndeki özel odasında yapılmıştır). Bölükbaşı, siyasete atılmak istediğinde H. Ahmet Ağa kendisine şöyle der: “*Bu devirde, akşam nikahları üstüne yemin edip söz verecek, sabah da sözlerinden rahatça dönebilecek insanlar çoktur. Siyaseti de böyleleri ele geçirir*”. Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 20. 01. 2002 ve “Osman Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 26. 7. 1973.

¹⁶³ DP’nin kuruluşunun ilk aylarında Bölükbaşı ile çok iyi arkadaş olan ve birlikte Anadolu’yu karış karış dolaştıkları Samet Ağaoğlu, Fatin Hoca’nın Bölükbaşı hakkındaki kanaatlerini şu edebi cümlelerle özetler: “*Boğaziçinin yüksek bir tepesinde kurulu, üstü açık, yuvarlak bir binadan gök yüzünde yıldızlar keşfine koyuldu. Fakat üstadı [Fatin Hoca], memleketin meşhur, sarıklı astronomu ondan tetik davranarak yepyeni bir yıldız bulmuştu: Gözlerini teleskopa yapıştırmış, boşluğun karanlıklarını araştıran bu genç asistanı!..O sıralarda henüz kurulan Demokrat Partinin başlarından bir profesöre (Fuat Köprülü’yü kastediyor) arkadaşını tanıştırdı ve Paristen Kandilli tepesine tırmanmış genç adam, oradan da Anadolu yollarına düştü*”. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler** (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965), s. 56.

¹⁶⁴ “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16 Mart 03. 2001.

¹⁶⁵ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 47.

¹⁶⁶ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye** (İstanbul: Milliyet Yay., 1970), s. 120.

merkezine gelen¹⁶⁷ ve Köprülü tarafından Celal Bayar ve diğer kuruculara tanıştırlan Bölükbaşı, güçlü konuşma kabiliyeti ile kurucuları etkilemiştir. DP'nin kuruluş sıkıntıları çektiği ilk günlerde, DP'nin kitlelere yaygınlaştırılması işinde, tabir caizse, Bölükbaşı, tam aranılan isimdi. Ardından 500 lira maaş ile DP'nin ilk parti müfettişi olan Bölükbaşı, daha ilk günlerden itibaren parti içinde dikkati çeken bir sima olarak belirmiştir. Bölükbaşı'ndan sonra DP'ye katılan Ağaoğlu da partinin müfettişi olmuştur. Cihad Baban, hatıralarında, bu ikilinin kimi zaman birlikte, kimi zaman tek başına Anadolu yollarına düştüklerini, kitleleri DP ile buluşturdıklarını, DP'nin çevrede teşkilatlanma işini üstlendiklerini ve zamanla da iyi bir ahbap-çavuş ilişkisi geliştirdiklerini zikretmiştir.¹⁶⁸ Baban, Bölükbaşı'nın siyasete girişini şu cümlelerle anlatır:¹⁶⁹

Bölükbaşı, su katılmamış 1946 demokratıdır... O zaman, yeni muhalefetin yani DP'nin, gözbebeği olduğunda hemen herkes, hatta kimseleri kolay kolay beğenmeyen Samet [Ağaoğlu] bile müttefikti. Bölükbaşı, Demokrat Parti kurulduğu zaman, bu partinin aylıklı müfettişi olmuştu. Orta Anadolu'yu durmadan geziyor, o zamana kadar alışılmamış sert bir üslupla, yıllar yılı tek parti baskısı altında yaşayan insanların küllenmiş cesaretlerini ateşliyordu. Çankaya'da oturan İnönü'yle sultanlar arasında paraleller çizdiği zaman, o zamana kadar duyulmamış bu sözler, vatandaşların hayranlığını harekete getiriyordu. Demokrat Parti liderleri,

¹⁶⁷ DP'nin ilk merkezi, Cemal Tunca'nın kuruculara tahsis ettiği Sümer Sokaktaki evidir. Daha sonra Cemal Tunca, kurucuların kararı ile beşinci üye olarak Genel İdare Kurulu'na katılmıştır.

¹⁶⁸ Gazeteci Cihad Baban, DP'nin ilk kurulduğu aylarda, Ankara Palas'ın **Tasvir** gazetesi bürosunda Samet Ağaoğlu'nun Bölükbaşı'yı kendisine tanıtırken söylediği cümleleri şöyle aktarır: "*Sana Anadolu Fırtınası'nı tanıtayım. Bölükbaşı bir fırtınadır, bir kere yaşadığı çevrenin insanları ne düşünürler, ne duyarlar iyi bilir, hitabeti sürükleyici, kendisi fevkalade cesur...Ne diyorsun kitleleri hop oturtup hop kaldırıyor! DP için büyük kazanç... Müthiş alkışlanıyor*". Cihad Baban, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 400. Cihad Baban, önce **Tasvir**'de (1946'dan başlayarak), daha sonra 1955'te **Tercüman** gazetesinde başmakaleler yazmıştır. 1946'da DP mebus olan Baban, 1956 yılında DP'de beliren anlaşmazlık üzerine kurulan Hürriyet Partisi (HP)'ne geçmiştir. 1960'da Millî Birlik Komitesi iktidarı zamanında kurulan Kurucu Meclis'te Basın-Yayın ve Turizm Bakanı olacaktır. **A. g. e.**, s. 11-13.

¹⁶⁹ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 446-447.

onu sadece teşkilatı ayağa kaldıracak bir parti mensubu zannediyorlardı. Fakat Bölükbaşı, kendi kendisi hakkında öyle düşünmüyordu. O gezdikçe, ismini, nüfuzunu yerleştiriyor, bir gün hiç kimseye bir şey söylemeden başa oynayabilmenin çarelerini araştırıyordu.

Bölükbaşı’nın güçlü konuşma yeteneğini iyi keşfeden Bayar, CHP etkisi ve baskısı altında bulunan teşkilatlanma sorununu ve kitlelerin DP’ye yönelmesi sürecini Bölükbaşı ile çözmeye çalışmıştır. DP saflarına katılmış ateşli ve aktivist politikacılar olmuşsa da, Hükümet etkisindeki memleketin her yerine korkusuzca giderek, DP’nin teşkilatlanması ve bu doğrultuda kentsel ve kırsal alanlardaki demokratların harekete geçirilmesi işinde, hiç kimsenin Bölükbaşı kadar etkili olmadığı, o dönemde en yakın arkadaşı Ağaoğlu tarafından şu şekilde anlatılmıştır:¹⁷⁰

İsmi, pervasızlık derecesine varan cesareti, ataklığı, biraz da gururlu laubaliliği sayesinde pek az siyaset adamına nasip olmuş bir hızla bütün memlekete yayıldı. Orta Anadolu halkı ise, mayası kadar görünüşü de kendi toprakları kokan bu yeni yüzü heyecanla kucaklayarak bağrına basmıştı. Demokrat Parti’nin kuruluş devresinde rolünü, hizmetini küçümsemek mümkün değil. Şehirlerin aydınlarından, tüccarlarından çok, esnaf ve işçisine, köylerin ağalarından çok, köylülerine yanaşmasını biliyor, sonra iyi konuşuyordu.

Pek çok yerde Partinin il, ilçe ve belde teşkilatlarını kuran Bölükbaşı-Ağaoğlu ikilisi, zamanla iyi bir dost olmuşlarsa da, siyasetin azizliği olsa gerek ki, ileriki yıllarda birbirlerine düşman olmuşlardır.¹⁷¹ Bu süreç, ilerleyen bölümlerde görülecektir.

¹⁷⁰ Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 56-57.

¹⁷¹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 47. Ağaoğlu, Bölükbaşı’yu şu şekilde anlatmaktadır: “Tahsili kuvvetli idi. Konuşması kuvvetli idi. Uzun boyu, esmer yüzü, yürüyüşü ve esprileri ile dikkati çekiyordu. Hislerine kolaylıkla kapılıyor, buna karşılık fikirlerini cesaretle savunabiliyordu. Politika merdivenlerini hızla çıkmak istiyor, ama bunun için de ne hislerinden, ne de alışkanlıklarından en ufak bir fedakarlığı razı oluyordu. Eziyet çekmesini bildiği kadar, eziyet çekirtmekten de hoşlanıyordu. Yaradılışının bu hamuru ile çorak Orta Anadolu’nun adamı idi”.

Özellikle Karadeniz, Orta Anadolu ve Güney Bölgeleri il ve ilçe teşkilatlarının kurulmasında baş rolü oynayan Bölükbaşı, daha o günlerde kamuoyunda “*Anadolu Fırtınası*” olarak isimlendirilmiş ve kitleler üzerinde yarattığı etki ile kendinden çok söz ettirmiştir.¹⁷² Bölükbaşı’nın, kitleleri peşinden sürükleyen siyasi nutukları ve teşkilatçılığı ile DP’nin gelişmesi ve daha sonra iktidara gelmesinde baş rolü oynayanlardan birisi olduğu ileri sürülmüştür.¹⁷³ Bu konuda Bölükbaşı, DP’nin kurulduğu günlerde her il ve ilçede teşkilatlanmasının zorluklarından bahsetmiş ve kendisinin özellikle İç Anadolu, Güney ve Kuzey Bölgelerde partinin teşkilatlarını kurduğunu belirtmiştir. Bölükbaşı, o dönemde her il ve ilçede CHP’nin etkisi ile yerel idarecilerin kendilerine çok büyük zorluklar çıkardığını, hatta büyük baskı, tehdit ve zorlamalarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Bölükbaşı bir ölçüde partinin kurucularını kastederek, “*Onların giremediği şehirlere bizler giderek, Partinin tüm yurt sathında teşkilatlanmasını temin ettik*” biçiminde konuşmuştur.¹⁷⁴ Bölükbaşı, partinin müfettişi olduktan sonra, yurdun her bir köşesinde katıldığı toplantılarda, konuşmalarının ana teması, “*hürriyet*” ve “*demokrasi*” olmuştur. Örnek olarak, partisinin Ayaş Kongresi’nde konuşan Bölükbaşı, geniş ve teminatlı bir hürriyet havasından istifade edemeyen bu memleketin bir korku içinde yaşadığını ve saltanattan devrolunan tek partili denetimsiz bir idarenin şu veya bu farkla devam ettiğini anlatmıştır. Bu zihniyeti kati olarak tasfiye etmek kararında olduklarından bahseden Bölükbaşı, bunun Türk milleti adına bir kurtuluş olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷⁵ Vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınmasını, Anayasa’nın özüne uygun hareket edilmesini, millete “*vasilik*” taslanmaması gerektiği üzerinde duran Bölükbaşı, memlekette bir “*demokrasi faciası*”nın cereyan ettiğini de eklemiştir.¹⁷⁶

¹⁷² Parti müfettişi olarak, DP saflarında geçen “*hürriyet*” ve “*demokrasi*” mücadelesi gerçekleştiren Bölükbaşı’nın mitinglerine hakim olan sloganlardan birisi şöyledir:

Sesimiz gür olacak,
Vidandlar hür olacak,
Efendi bir olacak

O da millet olacak. Bkz., Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 27 Temmuz 1973.

¹⁷³ Mehmet Altay Köymen, “Prof. Mehmet Fuat Köprülü’nün Siyasi Hayatı”, **Yeni Forum**, C. II, S. 48 (1981), s. 12.

¹⁷⁴ “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16. 03. 2001.

¹⁷⁵ **Başkent**, 18. 11. 1946.

¹⁷⁶ **Kuvvet**, 16. 03. 1947.

Öte yandan DP ilk kurulduğunda iktidarın musahaması ile karşılaşsa ve teşkilatlanma derecesi fazlaca endişe verici bulunmasa da,¹⁷⁷ Bölükbaşı gibi tek parti ideolojisini sorgulayan, İnönü’nün şahsında iktidarı acımasızca eleştiren, sert üsluba sahip yeni isimlerin¹⁷⁸ partiye katılmaları ile birliktedir ki, siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi iyiden iyiye kızısmaya başlamış ve DP bir iktidar mücadelesi içine girmiştir. İlk başta CHP’deki kanaat, DP’nin iktidar mücadelesi içine girmeyeceği, teşkilatlanmada belirli ölçütler içinde kalacağı yolunda idi.¹⁷⁹ Ancak bahsettiğimiz gibi sert muhalefet yapan ve CHP ile İnönü’yü tek parti döneminde yaptıkları ile sorgulayan bir grubun DP’ye katılmasıyla birlikte DP, iktidar mahfillerince “*intikamcılar*” ve “*yıkıcılar*” olarak eleştiriye tabi tutulmuştur.¹⁸⁰

Bu arada, CHP iktidarı, DP’nin hızlı gelişmesi ve teşkilatlanması karşısında, muhalefete fazla vakit tanımamak kaygısıyla¹⁸¹ genel seçimleri bir yıl öne almış ve CHP’nin 9-11 Mayıs 1946 tarihli kurultayı’nda kabul ettiği ilkeler doğrultusunda tek dereceli seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır.¹⁸² Seçimler yaklaşırken DP, İnönü’nün tarihi şahsiyetini dengeleyecek, Mareşal Fevzi Çakmak nezdinde çok önemli bir destek de bulmuştur. Çakmak, tarihi olduğu kadar dindar ve

¹⁷⁷ Necmettin Sadak, “Demokrat Partiyeye Hoş Geldin Deriz”, **Akşam**, 09. 01. 1946.

¹⁷⁸ Bunlar, Prof. Kenan Öner (Eski Adliye Müsteşarı. DP’nin ilk İstanbul il başkanı olarak, 15. 02. 1946 tarihinde İstanbul teşkilatını kuran Öner, DP kitlesi üzerinde çok ağırlığı olan bir isimdi. Özellikle, DP’nin İstanbul’da güçlü bir hale gelmesi, onun sayesinde mümkün olmuştur. **Vatan**, 15. 02. 1946), Dr. Mustafa Kentli, General Sadık Aldoğan, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer, Osman Nuri Köni, Enis Akaygen gibi isimlerdi. Hemen hemen hepsi, DP’den koparak Millet Partisi (MP)’ne girecek olan bu isimlere, CHP içinden gelseler de, İnönü’nün şahsında “*şeflik*” sistemine ve iktidara karşı daha sert bir muhalefet yapılması konusunda yukardaki isimlerle aşağı yukarı aynı düşünen Yusuf Hikmet Bayur (öteden beri CHP içinde şiddetli muhalefet yapan Bayur, 22 Ocak 1946 tarihinde CHP’den çıkarılmışsa da, DP’ye katılmamış, ancak parti içinde ihtilaf başlayınca kadar DP’yi desteklemiştir. **Vatan**, 23. 01. 1946) Emin Sazak, Yusuf Kemal Tengirşenk gibi önemli isimler ve Cumhuriyetin başından, 1944’te İnönü tarafından emekli edilinceye kadar Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Mareşal Fevzi Çakmak da eklenince, DP’nin iktidara yönelik muhalefeti, iktidarı ve DP kurucularını endişelendirecek derecede sert bir tutum almaya başlamıştır.

¹⁷⁹ **Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri** (Aralık 1933-Mart 1950), Yay. Haz. Haluk Kılçık, C. 1 (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., 1991), s. 93-94.

¹⁸⁰ Örneğin, **Ulus**’ta Falih Rıfkı Atay, “*Demokrat Parti bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir*” şeklinde yazmıştır. **Ulus**, 4. 7. 1946.

¹⁸¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Yay., 4. Baskı, 2003), s. 34.

¹⁸² Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yay., 1976), s. 20.

muhafazakar kitle üzerinde ağırlığı ve saygınlığı olan bir kişiliktir. 1944 yılında genelkurmay başkanlığından emekli olduktan sonra CHP'nin tüm ısrarlarına karşı siyasete girmeyen Çakmak, Bayar'ın ricası üzerine DP listesinden bağımsız aday olmayı kabul etmiştir. Bayar, Tevfik Rüştü Aras'la birlikte Çakmak'ı ziyaret etmiş ve DP hakkında kamuoyunda oluşan muvazaa iddiasını, partiye Çakmak'ı alarak ortadan kaldırmak istemiştir.¹⁸³

Böyle bir hava içinde çok partili siyasal hayatın ilk genel seçimleri (21 Temmuz 1946) yapılmıştır. Zaten her yerde tam olarak teşkilatlanamayan DP, diğer yerlere oranla İstanbul'da daha başarılı olmuştur. Bunda Çakmak'ın ağırlığının yanında, DP'nin İstanbul il başkanı Kenan Öner'in etkisinin büyük olduğu bir görülmüştür.¹⁸⁴ Seçimlerden sonra hiç bitmeyecek bir biçimde DP'liler, seçimde yaşanan yolsuzlukları ve mazbata oyunlarını dile getirmişlerdir. 21 Temmuz seçimlerinin, seçim sistemindeki aksaklıklar (açık oy gizli sayım gibi) ve devlet görevlilerinin seçimde CHP yanlısı tutumları¹⁸⁵ nedeniyle, ilerde DP saflarında büyük tartışma ve ihtilafları yaratması açısından çok daha önemli bir yanı olmuştur. Yapılış tarzında ve sonuçları itibariyle bu seçimlere yönelik tenkitler, Meclis'in meşruiyetini sorgulama noktasına kadar gitmiş ve bu durum, özellikle iktidar-muhalefet arasında ilişkilerinin en kritik ve çetin bir aşamaya geldiği tarihlerde, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından iktidar ile muhalefeti uzlaştırmak ve tıkanan siyasal alana yeni bir yön vermek amacıyla yayımladığı meşhur 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar sürmüştür.

21 Temmuz seçimlerinde DP'nin 16 ilde adayı yoktu. Bu illerden birisi de Kırşehir'di. Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'den DP'nin aday koymaması, Bölükbaşı'nın siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası

¹⁸³ “Mareşal Çakmak'ın Hatıraları”, **Hürriyet**, 9. 5. 1975. (Anlatan: Mareşal Çakmak, yazar: Murat Sertoğlu).

¹⁸⁴ Kenan Öner, basınla yakın bir ilişki kurarak, seçim sandıklarını gazetecilere kontrol ettirerek, oyların çalınmasını önlediği belirtilmiştir. Bkz. Haydar Seçkin, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz** (İstanbul: Anka Ofset Matbaası, 1990), s. 70; Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi** (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1948), s. 26 vd.

¹⁸⁵ İlerde DP'nin “müfrit” kanadından sayılacak ve MP'nin kuruluşuna katılacak olan Fuat Arna'nın (siyasette Bölükbaşı'nın en yakın arkadaşlarından birisidir) kaymakamlık görevinden istifa etmesinin altında, seçimlerde iktidar ile işbirliği yapılmasını telkin eden ve CHP Genel Sekreterliği'nce mülki idarelere gönderilen talimat, bunu göstermektedir. Arna, partinin adamı olmadığını belirterek, talimatın bir nüshasının basına, bir nüshasını da hocası Öner'e gönderir. Bkz., Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, s. 88-89.

olmuştur. Kırşehir’den aday olamayan Bölükbaşı, Kırşehir’e yakın bir bölge şehri ve halkının üzerinde etkisinin büyük olduğu Yozgat ilinden milletvekili adayı olmuştur. Bölükbaşı, seçimlerde 93 binin üzerinde oy aldığı halde, milletvekili seçilememiştir. Bunun nedeni, Bölükbaşı’ya göre, CHP etkisindeki yerel görevlilerin seçim sonuçlarını içeren mazbatalarını yakması ve seçimlerde tam bir yolsuzluk yapılmasıdır. Bölükbaşı, seçim sonuçlarına itiraz etmiş ve bu doğrultuda Yozgat’ta çetin bir mücadeleye girişmiştir. İnönü’ye hakaret ve Sorgun seçim komisyonunu tahkir suçlarından aleyhinde dava açılan Bölükbaşı, tutuklanmış ve Sorgun Cezaevi’ne gönderilmiştir. Daha sonra Yozgat Ağır Ceza Mahkemesi’nin¹⁸⁶ verdiği beraat kararı ile serbest kalan Bölükbaşı için, Sorgun Cezaevi, siyasetteki ilk hapisane durağıdır.¹⁸⁷

1. DP’NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI

DP birinci büyük kongresi 7 Ocak 1947 günü başlayarak beş gün sürmüştür. Kongrenin Türk demokrasi tarihindeki yeri büyük olmuştur. Ayrıca partinin bütün hayatında etkisi görülecek olaylara da sahne olmuştur. Bu kongrenin, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar etkisi sürüp giden parti içi kavgaların başlangıç kaynağı olduğu söylenebilir. Kongrede olup bitenlerin, ilerde Bölükbaşı’nın siyasal hayatta yerini tayin ettiği de belirtilebilir.

Kongrede, delegeler adeta bir ihtilal havası estirecek kadar coşkuyla hareket etmişlerdir. Bayar’ın anlattığı kadarıyla, içinde Öner, Ağaoğlu, Bölükbaşı, Mükerrrem Sarol ve Osman Sarol’un bulunduğu bir grup, parti milletvekillerinin Meclis’ten çekilmelerini istiyor, iktidarı, milletle karşı karşıya getirmekte çıkar yol görüyordu. Buna karşılık, Menderes, Refik Şevket İnce, Ekrem Hayri Üstündağ, Hulusi Köymen’in sözcülüğünü yaptığı ve zaman zaman Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu ve Refik Koraltan tarafından

¹⁸⁶ O dönemde Yozgat Ağır Ceza Mahkemesi Reisi, Bölükbaşı’nın kızkardeşi Hacı Zeliha Fıkrıkoca’nın eşi Ali Rıza Fıkrıkoca’dır. “Çağpar Fıkrıkoca ile Görüşme”, 16. 03. 2003.

¹⁸⁷ Bölükbaşı, o günleri şöyle anlatır: “1946 seçimlerinde Yozgat’tan 93.000 gibi rekor bir oyla milletvekili seçildiğim halde, o seçimlerde başvurulmuş malum sandık ve tutanak oyunlarıyla, Büyük Millet Meclisi’ne değil, Sorgun Cezaevi’ne gönderildim. Yozgat Ağır Ceza Mahkemesi’nin verdiği beraat kararı, bir iftira ve tertibe hedef olduğumu tescil etti”. “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 28. 07. 1973.

desteklenen bir başka grup, Meclis'ten çekilme ile oluşabilecek ihtilal fikrinin karşısında olmuşlardır.¹⁸⁸

Kongre, İstanbul delegesi Öner'in kongre başkanlığına seçilmesiyle başlamış ve ardından Bayar, uzun bir konuşma yapmıştır. Bayar konuşmasında, demokrasinin gelişmesi için, alınması gereken tedbirleri anlatmıştır. Üç noktada toplanan bu tedbirler -özetle, anayasaya aykırı kanunların tasfiyesi, Seçim Kanunu'nun güvenceli hale getirilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması- tüm kongre çalışmalarının ana teması olmuştur.¹⁸⁹ Anadolu'nun değişik il ve ilçelerinden gelen delegeler, konuşmalarında iktidara ve uygulamalarına çok sert bir üslupla tepki göstermişlerdir. Kongrede konuşan ilk delege olan Ağaoğlu, *"Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hakimiyetine son vermek kararı topladı"* diye konuşmuştur. Denizli delegesi Fikret Başaran, *"7 ocak tarihi hürriyet bayramıdır. Millet iradesi ile oynamak ateşle oynamaktır"* diye bağırarak, Bursa delegesi Fuat Arna, *"İstibdat devrinde millet padişaha karşı, 'senden büyük Allah var' derdi. Bugün de biz iktidar sevdalılarına, senden büyük millet var diyoruz"* diyerek konuşmuştur.¹⁹⁰ Sadık Aldoğan, *"Yapılacak iş, Anayasayı tadil etmek değil, Anayasaya aykırı kanunlar yapan Cumhuriyet Halk Partisi'ni yaptığı kanunlarla beraber süpürüp atmaktır... Sosyal bir inkılap yapılmadıkça hürriyet sıfırın üstüne çıkmayacaktır. 23 senede değişen sadece şekildir. Üst tarafı eski hamam eski tas.."* diye haykırmıştır.¹⁹¹

Kongrede, özellikle Bölükbaşı büyük tesir bırakmıştır. Bölükbaşı yapmış olduğu konuşması ile tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Bölükbaşı'nın konuşmasında geçtiği öne sürülen ve pek çok kaynakta zikredilen,¹⁹² *"bu memleket 23 senedir kızıl bir sultan idaresinde sevk ve idare olundu"* gibi bir ifadeyi, Bölükbaşı, daha sonra tekzip etmiş ve nutkunda kızıl sultanlar tabirini kullanmadığını, sadece tek parti zihniyetini ortaya koyacak şekilde, Abdülhamit'ten bahisle, *"taçsız-tahtsız sultan istemiyoruz. 23 senelik*

¹⁸⁸ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes** (İstanbul: Baha Matbaası, Tarih Belirtilmemiş, Meclis Kitaplığına Giriş Tarihi 1969), s. 71.

¹⁸⁹ Orhan Mete, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi** (İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947), s. 5-18.

¹⁹⁰ **A. g. e.**, s. 21-23.

¹⁹¹ **A. g. e.**, s. 31-32.

¹⁹² Bunlara örnek olarak, Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye** (İstanbul: Milliyet Yay., 1970), s. 232 ve Cem Eroğlu, **Demokrat Parti**, s. 47 verilebilir.

idarenin adı ile tadı bir olmamıştır” şeklinde bir ifade kullandığını belirtmiştir.¹⁹³ Bölükbaşı’nın konuşmasının özeti şu şekildedir:¹⁹⁴

Türk Milleti’nin hürriyetini bayrağına yazmış olan DP’nin bir siyasi doktrin partisi olmayıp, 18 milyonun birden bir tahakküm zihniyetine karşı, kanun yoluyla mücadelesini teşkilatlandıran bir millet partisi olduğunu tebarüz ettirerek, partimiz tahakküm zihniyetinin tasfiyesini istiyor. Bu tasfiyeyi isteyen milletin hakiki mümessilleriyiz. Birinci Cihan Savaşı’ndan sonra dünyayı saran ve demokrasilere saldıran totaliter dalgaya Halk Partisi de uymuştur. CHP’nin tek millet ve tek şef yolundaki hareketlerini bugün hatırlatmaktan üzüntü duymaktayım. Onlar tahammüllerini bir Müstakil Grup muhalefetine göre hazırlamışlardı. Ondan ötesine tahammülleri yoktur. İnhisarcı ve mütehakkim zihniyetlerinde en ufak bir değişiklik yapmamışlardır. Biz davayı Türk Milleti’nin halledebileceğine inanıyoruz. Bütün millet davanın özünü kanuna ve kanunu milletin ruhuna, vicdanına bağlayan bir demokratik idareyi bu millet kuracaktır. Bu millete neler denmişti? Reşit değildir dendi, vasiye ihtiyacı vardır dendi. Halbuki arkadaşlar, muhtelif hareketleri ile bu sözleri ifade etmek isteyen, onların bu hareketlerinin aynı Abdülhamit de yapıyordu. O da milletin vasiye ihtiyacı vardı diyordu, millet reşit değildir diyordu. Aradaki fark şu ki, Abdülhamit bu sözleri alenen söyledi, onlar ise hareketleri ile bunu ima ettiler. Arkadaşlar! Bu sözler ve hareketler, müstebitlerin parolasıdır. Onlar, kendilerini ilahi bir (vasi) olarak görürler. İşte millet bu zihniyeti yıkacaktır. Taçsız- tahtsız sultan istemiyoruz. 23 senelik idarenin adı ile tadı bir olmamıştır. Hitler ve Mussolini’ye yazıldığı gibi ne kasideler yazıldı. Bu iki diktatörün akıbetini bugün hatırlatmak bir talihsizliktir. Halk

¹⁹³ Osman Bölükbaşı, “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, **Kuvvet**, 17. 01. 1947.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 9. 1. 1947 ve **Kuvvet**, 9. 1. 1947. Ayrıca bu konuşmanın çok az bir bölümünün yer aldığı kaynak için., bkz., Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958** (İstanbul: Fakülteler Mat., 1979), s. 47-48.

Partisi, Demokrat Parti'ye türlü isnatlarda bulundu. Hatta arkadaşlar utanmadan sıkılmadan Ruslar'ın aletidir dendi. Eğer biz Ruslar'ın aletiysek, eğer biz vatan haini isek, niçin Hükümet bizi idam sehpasına götürmüyor. Eğer biz böyleyse ve Hükümet bu vazifesini yapmıyorsa, işte vatan haini odur... Artık iktidar partisinin gayesi anlaşılmıştır. Bu dava Türk Milleti'nin davasıdır. Olgun ve kahraman milletimiz, kendi davasını kendisi başaracaktır. Sahte hamiler istemiyoruz ve inanmıyoruz.

Birlik ve beraberlik havası içinde cereyan eden kongrede bir takım ayrışmalar da yok değildi. Kongre üyeleri, parti yöneticileri kimler olmalıdır konusunda birbirlerinden, öncelikle geldikleri memleket coğrafyasına göre uzaklaşıyorlardı. Bu coğrafi ayrılık ilkin, *“Kongre başkanı kim olacak?”* sorusu ile başlamıştır. Kurucular ve en çok Ege illeri delegeleri Karaosmanoğlu'nu, İstanbul ve Orta Anadolu delegelerinin büyük kısmı ile Bölükbaşı, Öner'in kongre başkanı olmasını istemişlerdir. Seçimi Öner kazanmıştır. Öner, seçimlerden sonra parti Kurucularına ve en çok da Fuat Köprülü'ye karşı çıkmıştı. DP milletvekillerinin Meclise katılmadan *“sine-i millete”* dönmesini isteyenlerin başında geliyordu. O ve onun gibi düşünenlere göre, Meclise girmek Halk Partisi iktidarını ve iktidarın devlet yönetimindeki *“totaliter”* görüşlerini, hele seçimlerdeki baskı ve hilelerini en azından affetmekti. Öner ve arkadaşları, gerçekte Köprülü'yü doğrudan doğruya, Menderes'i ise, Köprülü'ye vuracakları darbe ile bir kenara itmek ve Bayar'ı ele alarak parti sevk ve idaresine hakim olmak istemişlerdir. Bu arada Tengirşenk ve Sazak, çeşitli amaçlarla ve kurucular tekeline önlemek taraftarı gözüükerek gizlice Öner'i tutmuşlardır.¹⁹⁵

Delegeler arasında ikinci çekişme, yine sessiz olarak, Genel İdare Kurulu (GİK) üyelerinin sayısı ve kimler olacağı konularında belirmiştir. Bayar, başkanlık seçiminde olduğu gibi, bu konularda da sessizdi. Partinin kurucuları dört kişi idi. Bunlara bir çeşit müşavir olarak, Sazak, Tengirşenk, Cemal Tunca ve Refik Şevket İnce katılmıştı. Menderes ve Köprülü, GİK'in dokuz kişiden oluşmasını istiyorlardı. Amaç, GİK'te nüfuzlarını kuvvetlendirmekti. Ağaoğlu, Bölükbaşı, Sazak ve daha bir çokları partide

¹⁹⁵ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 416.

kurucuların etkisini azaltmak için daha geniş kadrolu bir GİK istiyorlardı. Tartışmalardan sonra kurulun sayısının on beş kişiden oluşması kabul edilmiştir.¹⁹⁶ Aslında GİK üyelerinin dokuz kişiden oluşmasını isteyen Kurucular ve özellikle de Köprülü ve Menderes ikilisi kafalarında isimleri belirlemişlerdi. Kurucuların yanına Sazak, Tengirşenk, Refik Şevket İnce ve Cemal Tunca gibi isimler de eklenmişti. Kurucular ve özellikle de Köprülü, Tengirşenk’e hiç sıcak bakmamışlardır. Bu mevcut yedi kişiye iki isim daha katılacaktı. Esas mücadele bu iki kişi üzerinde olmuştur. Köprülü ve Bayar, bu iki ismi önceden telkin etmişlerdi. Bunlar, Tahtakılıç ve Karaosmanoğlu idi. Kurucular ve özellikle de Köprülü-Menderes ikilisi, Ağaoğlu ile Bölükbaşı’nın GİK’e seçilmesini istememişlerdir. Özellikle Orta Anadolu, Karadeniz, Orta Batı ve Doğu illerinden gelen delegelerin pek çoğunun, parti müfettişleri olarak Bölükbaşı-Ağaoğlu ikilisine gösterdikleri sevgi karşısında, Menderes ve Köprülü rahatsız olmuşlardır. Çünkü onlar, bu iki aktif, hırslı ve muhalif tabiatlı gençlerin GİK’e girerek, kendilerinin nüfuzlarını sarsmalarını istememişlerdir. Onların seçilmesi demek, Kurucuların parti üzerindeki inhisarının zayıflaması demektir. Menderes ve Köprülü, Bölükbaşı ve Ağaoğlu’nun seçimlere girmemeleri doğrultusunda kendileri ile görüşüp ikna etmişler ve aleyhlerinde her türlü propagandayı yapmaktan kaçınmamışlardır.¹⁹⁷

Diğer taraftan, DP’nin birinci büyük kongresine yaklaşılacak günlerde Ağaoğlu ile Bölükbaşı bir anlaşmaya varmışlardı. Parti müfettişlikleri döneminde iyice kaynaşan Ağaoğlu-Bölükbaşı ikilisinin vardıkları anlaşma, GİK’e genç kuşakların temsilcisi olarak girme fikriydi. Her ikisi de DP müfettişi olarak Anadolu’yu karış karış gezmişler ve pek çok il, ilçe ve belde teşkilatlarını kurmuşlardı.¹⁹⁸ Parti üzerinde kurucuların ağırlığı ve

¹⁹⁶ A. g. e., s. 44-45. Genel İdare Kurulu’nun 15 kişi olmasını teklifini sunan ve ısrarla destekleyen Emin Sazak olmuştur. Bkz., Orhan Mete, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi**, s. 36.

¹⁹⁷ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 416-17.

¹⁹⁸ Bu konuda Bölükbaşı, DP’nin kurulduğu günlerde her il ve ilçede teşkilatlanmasının zorluklarından bahsetmiş ve kendisinin özellikle İç Anadolu, Güney ve Kuzey Bölgelerde partinin teşkilatlarını kurduğunu belirtmiştir. Bölükbaşı, o dönemde her il ve ilçede CHP’nin etkisi ile yerel idarecilerin kendilerine çok büyük zorluklar çıkardığını, hatta büyük baskı, tehdit ve zorlamalarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Bölükbaşı bir ölçüde Partinin kurucularını kastederek, *“Onların giremediği şehirlere bizler giderek, Partinin tüm yurt sahinde teşkilatlanmasını temin ettik”* diye konuşmuştur. **“Osman Bölükbaşı ile Yapılan Görüşme”**, 16. 03. 2001.

belirleyiciliği karşısında, ancak genç insanların ve bu arada kendilerinin GİK'e girmeleri ile bir denge sağlanabileceği düşüncesinde idiler. Bu düşüncelerini Sıtkı Yırcalı'ya da açmışlardır. Ancak O, *“Balıkesir’de parti başkanı olarak kalacağım”* diyerek onların bu mücadelesine katılmamıştır. Bu arada Ağaoğlu ile Bölükbaşı'nın GİK'e seçilebilmek için delegeler üzerinde yaptıkları hararetli telkinleri farkedenden Köprülü-Menderes ikilisi, kongre binasına yakın bir otele Ağaoğlu ve Bölükbaşı'nı çağırarak, bu yaptıklarının doğru olmadığını bildirmişlerdir. Görüşmede Tahtakılıç da bulunmuştur. Bunun üzerine Ağaoğlu ve Bölükbaşı, Tahtakılıç'ın da kendileri ile aynı yaşta olmasına rağmen seçilebilmek için propaganda yaptığını dile getirmeleri karşısında, Menderes, Tahtakılıç'tan da seçilmek için yaptığı propagandayı bırakmasını istemiştir. Görüşmede daha genç olan Oğuz, Tahtakılıç, Bölükbaşı ve Ağaoğlu gibi partililerin GİK'e girmek için çalışma yapmamaları karara bağlanmasına karşın, Tahtakılıç ile Oğuz'un daha bir gün geçmeden seçilebilmek için propagandalarına devam ettiklerini gören Bölükbaşı ile Ağaoğlu, eskisinden daha aktif kendileri için çalışmışlardır. Gizli oyla yapılan seçimde, genç kuşaklardan Tahtakılıç, Oğuz, Dinçer ile Ağaoğlu GİK'e seçilmeyi başarmışlardır.¹⁹⁹

Ağaoğlu'nun anlattıklarına bakılırsa, Bölükbaşı delegelere kendisini, *“Ne de olsa hamurları tek parti devrinin teknesinde yoğrulmuş kuruculara karşı GİK’te demokrat düşüncenin bir garantisi olmak”* vaadi ile takdim etmiş, nefes nefese konuşması ile delegeden delegeye koşmuş, ancak isteğine kavuşamamıştır. Yine Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın hem 1946'da milletvekili seçilememesini hem de GİK'te yer bulamamasını bir türlü affedemediğini, bunu kurucuların kendisine yapılmış bir komplosu sayarak, bundan sonra verilen işleri benimsemeyerek yapmadığını belirterek, 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasına kadar DP'nin hırçın çocuğu

¹⁹⁹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 47-48. Kongrede 548 delegeden verilen 548 oyun 541 reyini kazanan Bayar, DP genel başkanlığına seçilmiştir. GİK üyelerine seçilen zatların en çok rey alanları sırası ile şöyledir: 1-Emin Sazak 2-Adnan Menderes 3- Refik Koraltan 4- Fuat Köprülü 5- Refik Şevket İnce 6- Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 7-Cemal Tunca 8- Yusuf Kemal Tengirşek 9- Akmet Tahtakılıç 10- Ahmet Oğuz 11- Enis Akaygen 12- Samet Ağaoğlu 13- Cemal Ramazanoğlu 14- Hasan Dinçer. Dokuz kişilik Haysiyet Divanı'na da sırası ile, Abdurrahman Münip Berkkant, Osman Nuri Köni, Fuat Hulusi Demireli, Necati Erdem, Kenan Öner, Hamit Şevket İnce, Enis Akeygen, Hulusi Köymen, General Sadık Aldoğan seçilmiştir. Orhan Mete, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi**, s. 49-50.

olarak kaldığını dile getirmiştir.²⁰⁰ Gerçekten de Bölükbaşı’nın GİK’e seçilememesi, onun siyasi hayatında, perdesi kongreden birkaç ay sonra açılacak yeni bir devrenin önemli bir sahnesini teşkil etmiştir.

DP’nin birinci kongresinde yaşandığı ileri sürülen bir başka gelişme de, parti içinde bir grubun, Çakmak’ı Bayar yerine DP liderliğine geçirmek yönünde bir girişimidir. Bunlar DP İzmir il haysiyet divanı üyelerinden Dr. Mustafa Ali Kentli önderliğinde (ileride görüleceği üzere, Kentli DP içinde kuruculara karşı ilk muhalefeti başlatan ve daha sonra partiden ihraç edilen ilk kişidir. Kentli, ileride MP’nin kurucularından olacaktır), emekli general Rasim Aktuğ ve arkadaşlarıdır.²⁰¹ Onların nazarında Bayar’ın günahı, 1946 seçimlerinin sonucunu fiilen ve hukuken kabul etmek, CHP’ye ve bilhassa İnönü’nün muhataplığına rıza göstermektir. Kentli, DP’nin il haysiyet divanı üyeliğinden 1947 içinde istifasını verirken o günler hakkında bir ifşaatta bulunmuştur. Kentli, kongre esnasında başkan Öner’in bir emrivaki yaparak Mareşal’i DP lideri seçtirmek istediğini belirtmiştir.²⁰² DP içinde iktidara karşı sert muhalefet edilmesini isteyen ve ilerde DP’nin “müfrit”leri olarak gösterilecek Öner ve Bölükbaşı’nın bu girişimde rol oynayıp oynamadıkları bilinmese de, böylesi bir durumun yaşanması, DP’de içten içe başlayan bir bunalımın ve ayrılığın ilk belirtileri olması bakımından önemli olsa gerektir.

Nihayetinde DP birinci büyük kongresi, memleketin büyük meselelerini ayrıntılı olarak tetkik edip karara bağlama işini “Ana Davalar Komisyonu” ismi ile teşkil ettiği bir heyete vermiş ve komisyon da vardığı neticeleri “Hürriyet Misakı” ismi ile kongreye bildirmiştir. Bu misak, Bayar’ın açış nutkunda da belirttiği üç şarttan meydana gelmişti: Bunlar, (1) Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasanın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması, (2) vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak amacı ve milli hakimiyet prensibini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanunda değişiklikler

²⁰⁰ Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 58-59.

²⁰¹ **Ant**, 12. 2. 1947.

²⁰² Kentli bu ifşaatında şöyle demiştir: “Ankara’da Büyük Kongre devam ederken Mareşal’in evi bir kabe gibi ziyaret edildi. Kongre içinde yaratılmak istenilen Mareşal aleyhtarlığı bir sabun köpüğü gibi söndü. Eğer Mareşal DP’nin başına geçmek isterse, bunu biz DP için kat’i bir zafer amili olarak kabul ederiz. Eğer içimizde bunu çekemeyenler varsa onlar parti içinde yalnız mağlup olmakla kalmayacaklar, hürriyet mücadelesi aleminde de silinip gideceklerdi. Fakat Mareşal kongre devam ettiği müddetçe böyle bir arzu izhar etmedi”. **Son Posta**, 11. 2. 1947. **Cumhuriyet**, 10. 2. 1947

yapılması, (3) devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşememesi esasının kabulü.²⁰³ Ancak misakın en önemli kısmı ve daha sonra DP saflarında büyük kavgaları ateşleyecek yönü, bu maddeler tahakkuk etmediği takdirde muhalefetin Meclis'i terk etmesine ilişkin kararın, DP GİK'e verilmesi idi. Kongrede delegelerin pek çoğu ve bu arada Bölükbaşı büyük kongreye ait olan Meclis'ten çekilme yetkisinin, kurucuların hakim olduğu GİK'e verilmesi taraftarı olmamasına rağmen, kurucular ağırlıklarını koyarak istedikleri kararı çıkartmışlardır.²⁰⁴

Öte yandan kongre, DP'nin yöneleceği uzun vadeli bir politikanın planını yapmaması ve parti içi demokratik kanalları çalıştırmaması açılarından eleştirilmiştir.²⁰⁵ Gerçekten de kongre, ülkenin ve demokrasinin gelişimi açılarından esaslı politikaların üzerinde durmaktan ziyade, hükümetin ve günlük politikaların tenkit edilmesi üzerinde durmuş ve bütün amacı DP'yi iktidara getirmenin yollarını aramaktan ibaret kalmıştır.

Ayrıca kongrede alınan kararlar, iktidarı memnun etmemiştir. Hükümet çevreleri, kongrede alınan kararları, "*hürriyeti baltalama misakı*" ve "*kanun ve nizam fikrini yıkmak istidadı gösteren gayretler*" olarak nitelendirmiştir. Alınan kararlardan İnönü de memnun olmamıştır. **Ulus** gazetesinde, Bayar'ı öven, fakat Mareşal'in etrafında kümelenen müfritleri eleştiren bir yazıda, Bayar ve arkadaşlarının Mareşal, Öner ve Bölükbaşı gibi pek müfrit oldukları söylenen kimselerle bir uzlaşmaya mı gidecekleri yoksa, gelecekte onlardan bir fedakarlıkta mı bulunacaklarına temas etmiştir. Ayrıca, DP liderleri ile görüşen Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, Bayar ve arkadaşlarından İnönü'ye iletilmek üzere Çankaya'ya şu mesajı ilettiği belirtilmiştir: "*İfratçılara karşı bu kadarını yapmak zorunluluğundaydık*".²⁰⁶ Eğer bu söz doğruysa, DP liderlerinin hem kendi tabanına hem de iktidarın başı olan İnönü'ye karşı ikili bir tutum içinde olduğu söylenebilir.

Tüm bu gelişmeler karşısında Bölükbaşı, bir taraftan **Kuvvet** gazetesinde yazarak, diğer taraftan da yurdun değişik bölgelerinde katıldığı DP toplantılarında konuşmalar yaparak, özellikle kongre sonrası siyasal gelişmelerden bahisle Hürriyet Misakı'nın iktidarda yarattığı tepkilere, özellikle hürriyet ve demokrasi eksenli cevaplar vermiştir. Bölükbaşı,

²⁰³ Orhan Mete, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin...**, s. 52-54.

²⁰⁴ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş** (İstanbul: Kaynak Yay., 1982), s. 155.

²⁰⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), s. 156.

²⁰⁶ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 234.

özellikle kongredeki konuşması ile şimşekleri üzerine çekmişti. Nadir Nadi yazısında, bilhassa Bölükbaşı’nın konuşmasının çok çirkin olduğundan hareketle, *“Taçsız sultanlar, kızıl hükümdarlar devrinde yaşıyorsak, bu sözleri açıkça söylemeye kim cesaret edebilirdi?”*²⁰⁷ diyerek, Bölükbaşı’nın sözlerinin kendi kendisini yalanlayan bir manasızlık vesikası teşkil ettiğini dile getirmiştir. Bölükbaşı, **Kuvvet**’teki bir yazısında eleştirilere cevap vermiştir.²⁰⁸ Bölükbaşı, kongredeki nutkunda *“kızıl sultanlar”* tabirini kullanmadığını, şahıslara değil, tek parti zihniyetine hücum ettiğini dile getirerek, sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: *“Kullandığım ‘taçsız ve tahtsız sultanlar’ terkibi ise, yalnız saltanattan devrolunan bir zihniyeti taşıyan ve kendilerini milletin ve kanunların üstünde gören bir zümreyi tebarüz ettirmek içindi”*. Bölükbaşı, Atatürk’ün de aynı zihniyetin düşmanı olduğunu hatırlatmış, inkılabın zaruretlerinden istifade eden bu zihniyet erbabının, Serbest Fırka tecrübesinde olduğu gibi, demokrasi yolunda atılan adımları bir takım şüphe ve vehimler yaratarak durdurmaya, Kuvay-ı Milliye ruhunu felce uğratmaya ve Anayasa’nın demokratik ruhuna aykırı olan bir durumu devam ettirmeye muvaffak olduklarını, dolayısıyla tasfiyesi icap eden şeyin şahıslar olmayıp, denetimsiz bir sistem ve onun yarattığı bir tahakküm zihniyetinin olduğunu zikretmiştir. Bölükbaşı, aynı yazısında, bir başka konuya da değinerek, iktidara mensup çevrelerin ve basının, DP’nin idealist unsurlarını hırs ve ifratla [aşırılıkla] damgaladıklarını, bunların tasfiyesini istediklerini ve böylece DP içinde bir ikilik yaratmaya çalıştıklarını dile getirmiştir.

Bölükbaşı, Adana’da yaptığı bir konuşmasında, DP birinci kongresinin totaliter gidişin yarattığı lakayd ve rehavet havası içinde felce uğramış gibi gözüken Kuvay-ı Milliye ruhunu yeniden şahlandırıldığını söyleyerek, DP milletvekillerinin, *“demokratik şekiller”* altında devam eden tek parti zihniyetinin bir nikabı (maskesi) olmak için seçilmediklerini, Hürriyet Misakı’nda belirtilen hususlar yerine getirilmedikçe, DP milletvekillerinin de Meclis’te bu gidişin bir şahidi olamayacaklarını anlatmıştır. Konuşmasında, *“Milli Misak”* ile *“Hürriyet Misakı”* karşılaştırması yapan Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür: *“Türk milleti, hürriyeti dıştan tehdit edenler karşısında vaktiyle ‘Milli Misak’ı, şimdi de*

²⁰⁷ Nadir Nadi, “Hürriyet İçinde İstibdad”, **Cumhuriyet**, 11. 1. 1947.

²⁰⁸ Osman Bölükbaşı, “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, **Kuvvet**, 17. 1. 1947.

*Türk Milleti'nin büyük bir ekseriyetini temsil eden Demokrat Parti, hürriyeti içten tehdit eden bir durum karşısında 'Hürriyet Misakı'nı kabul etmiş bulunuyor'.*²⁰⁹ Kırşehir'de yaptığı bir konuşmada da, CHP'nin muhalefete karşı takındığı tavrı tenkit eden Bölükbaşı, CHP'nin uzun seneler devam eden “zoraki vasilik” gidişinin verdiği bir alışkanlıkla, muhalefeti vesayeti altına almak isteyerek bir çeşit “veto hakkı”nı kullanmanın peşine düştüğünü iddia etmiştir.²¹⁰ Bölükbaşı, iktidarın muhalefet üzerinde baskısını iyice artırdığı ve Başbakan Recep Peker'in muhalefete çatarak, “*İstiklal Mahkemeleri'nin hala yürürlükte olduğunu hatırlatırım*”²¹¹ sözleri karşısında, 1947 yılının Mayıs ayında yaptığı bir konuşmasında şunları söylemiştir: “*Adaletle karşı itimadımız olduğu gibi, adaletsizliğe karşı da sonsuz azim ve cesaretimiz vardır. Vaktiyle değirmenini zorla almak isteyen Prusya Kralı'na hitaben 'Sen Kralsın fakat Berlin'de hakim var' diyen Alman köylüsü gibi bizi açık veya kapalı şekilde tehdit edenlere karşı, 'hiçbir şey yapamazsınız, emri vicdanından alan ve bir fazilet heykeli gibi yükselen adaletin meçhul askeri Türk hakimleri vardır' diyoruz*”. Bölükbaşı, aynı konuşmasında, CHP'nin demokrasi anlayışını, “vetolu demokrasi” şeklinde nitelendirmiştir.²¹² Niğde mitinginde ise Bölükbaşı, “*CHP'nin çift parti maskesi altında devam ettirmek istediği demokrasi oyununun iltifat gören bir oyuncusu olmayı Demokrat Parti'nin kabul edemeyeceği her halde anlaşılmıştır*” biçiminde konuşmuştur.²¹³ Bölükbaşı, aslında bu konuşması ile DP ileri gelenlerine bir tür mesaj vermeye çalışmıştır. İlerde ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere, Bölükbaşı'nın özellikle DP birinci kongresinden

²⁰⁹ **Kuvvet**, 24. 2. 1947.

²¹⁰ **Kuvvet**, 16. 3. 1947.

²¹¹ Ara seçimler öncesi Başbakan Recep Peker, 1 Nisan 1947 tarihinde İzmir'de yaptığı bir konuşmada, seçimlere katılmamanın suç olduğundan bahisle, İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını hatırlatmıştır. Ayrıca bu dönemde yaptıkları konuşmalar yüzünden, Köprülü, Menderes, Emin Sazak ve Sadık Aldoğan'ın dokunulmazlıklarının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkereleri Mayıs ayında Meclis'e sunulmuştur. Bu gelişmeler için, bkz., Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 30-31 ve Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 52-55. Tüm bu gelişmelerin, DP liderlerini ciddi bir şekilde endişeye sevketmiş ve parti içinde bir takım önlemler almaya zorlamış olabileceği, daha sonraki gelişmeler göz önüne alındığında, olası gözükmetedir. Öyle ki, Bayar, iktidarın DP'yi kapatmayı düşündüğünü bile yazmaktadır. Bkz., Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s. 71.

²¹² **Kuvvet**, 16. 5. 1947.

²¹³ **Kuvvet**, 7. 4. 1947.

sonra takip edilen politika konusunda kurucularla arasının yavaş yavaş açıldığı görülecektir.

2. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ VE DP’DE YAŞANAN KRİZ

21 Temmuz seçimlerinden sonra başlayan ve hemen hemen her konuda gittikçe şiddetlenen anlaşmazlıklar ve çatışmalar öyle bir aşamaya gelmişti ki, Eroğul’un da belirttiği gibi, uzlaştırıcı bir girişim olmadığı takdirde çok partili rejim, bir çıkmaza sürüklenme tehlikesi ile karşı karşıyaydı.²¹⁴ Bu doğrultuda iktidar ile muhalefeti uzlaştırma gayretleri iyiden iyiye artmıştır.²¹⁵ Tüm bunların sonunda meseleye İnönü el atmış ve bu çerçevede muhalefet lideri Bayar’la bir çok görüşme yapmıştır.²¹⁶ Bu görüşmelerde Bayar, İnönü’ye bir takım teminatlar vermiştir. Bunlar; DP’nin muhtelif hatiplerinin (Bölükbaşı, Aldoğan ve Öner gibi sert muhalefet yanlıları kastediliyor) hareket ve sözlerinden doğacak mesuliyetten Bayar’ın sorumlu olması, DP içinde “müfrit” kimseler hakkında icap eden muamelenin yapılması, İnönü’nün arzusu hilafına Meclis’te ve partide bir hareket olmayacağını teminatı ve ordunun politikaya karıştırılmasının tamamen aleyhinde olduğunun gösterilmesidir.²¹⁷ Görüşmelerin ardından meşhur 12 Temmuz Beyannamesi yayınlanmıştır.²¹⁸ Beyanname DP grubunda

²¹⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 55.

²¹⁵ 12 Temmuz Beyannamesi’nin yayımlanmadan önce, iktidar ile muhalefeti uzlaştırma gayretleri, DP’den Köprülü ile Nihat Erim, yine DP Ankara il başkanı ve Ankara Ticaret Odası ikinci başkanı Üzeyir Avunduk ile CHP Ankara idare heyeti üyesi ve Ankara Ticaret Odası başkanı Vehbi Koç arasındaki bağlantılarla başlamıştır. Bu konuda bkz., Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, s. 257. ve **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara, Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949), s. 10-12. Ayrıca **Vatan** gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman, İnönü-Bayar görüşmesi için “arabulucu” rolü ifa etmiştir. Bkz., Ahmet Emin Yalman, “Tek Çıkar Yol”, **Vatan**, 12. 6. 1947. Burada Yalman, İnönü-Bayar görüşmesinin tek çıkar yol olduğunu savunmakta ve muvazaa iddialarını reddetmektedir. Ayrıca “arabulucu” rolü için, bkz., Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim** (İstanbul: Rey Yay., 1997), s. 1393.

²¹⁶ 12 Temmuz Beyannamesi’ne giden süreçte İnönü’nün Bayar’la görüşmelerinin içeriği için, bkz., İsmet İnönü, **Defterler: 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, 2 Cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2001), s. 453-468.

²¹⁷ İsmet İnönü, **Defterler: 1919-1973**, s. 455.

²¹⁸ Beyannamenin tam metni için, bkz., Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, ss. 83-84. 12 Temmuz Beyannamesi’nin İsmet Paşa kamuoyu ile paylaşmadan önce Vehbi Koç’u Köşke davet ederek, onun görüşünü de almıştır. Koç, “Çek isabellidir Paşam, kamuoyuna duyurulması müsbet tesir uyandıracaktır” biçiminde bir değerlendirmede bulunmuştur. Vehbi

müzakere edilirken kurucular tarafından “*Bu vesikada bizim için hiçbir taahhüt yoktur, karşı tarafın-yani Halk Partisi hükümetinin- şimdiye kadar yaptıklarının itirafı ve silahlarını kendiliğinden bırakmasıdır*” diye müdafaa edilse de,²¹⁹ Çankaya’da gizlice yürütülen temaslar neticesinde beyannamenin yayımlanması, iktidar ve muhalefet cephelelerinde bir bölünme yaratmıştır.

Beyannamenin yayınlanması ile hem CHP’de hem DP’de bir tür “*müfrit*”- “*mutedil*” ayrımı net olarak ortaya çıkmıştır.²²⁰ İnönü’nün rehberliğinde hareket eden ve başını daha çok Erim’in çektiği “*mutedil*” denilen 35’lerin, parti meclis grubu toplantısında Peker aleyhine oy vermesi ile birlikte, CHP’de “*müfrit*” kesimin temsilciliği yapan Başbakan Peker, Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen ve Cevdet Kerim İncedayı gibi siyasi aktörlerin siyasetteki ağırlıkları ortadan kaldırılmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, 1947’nin Eylül ayı başlarında Peker hükümeti istifa etmek durumunda kalmıştır. Beyanname, Türk demokrasisinin gelişiminde önemli bir belge olmakla birlikte, ne var ki, Türk siyaseti iktidar ve muhalefet saflarından “*müfrit*” denilen kimseler ile her türlü sağ ve sol görüşe sahip ideoloji sahiplerinin dışlanacağı dar bir yasallık çerçevesinde hareket eder duruma getirilmiştir.

Esas sarsıntı DP’de yaşanmıştır. Beyannamenin ilan edilmesinden bir gün önce, Bayar, DP GİK’i toplantıya çağırmıştır. Bildirinin içeriği açıklanınca, GİK ikiye ayrılmıştır. Bildiriye karşı olanlar, İnönü’nün devlet başkanlığı ile parti başkanlığından birisini bırakmadan demokrasi oyunu oynamak istediğini iddia etmiştir. Tengirşenk’e göre, İnönü’nün böyle bir bildiri yayımlamaya sıfat ve yetkisi yoktur. Bildirinin kabul edilmesi ile birlikte, onun yasadışı davranışı da kabul edilmiş olacaktır. Tahtakılıç da aynı düşüncede idi. Bayar, Menderes ve Köprülü’ye göre ise beyanname, Cumhurbaşkanı ile Başbakanı bir noktada bağlamaktadır. Kurucular, bu bildiri ile iktidarın DP’yi parçalamak hesabı olsa bile, fiili şartlar karşısında bildiriye reddetmek de DP’yi parçalanmaktan kurtaramaz diye düşünmüşlerdir. Uzun tartışmalar sonucunda Refik Şevket İnce’nin ılımlılar

Koç, **Hatıralarım, Görüşlerim ve Öğütlerim** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yay., İkinci Baskı, 1987), s. 47-48, 62.

²¹⁹ Ayni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası** (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), s. 254-257; **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 19

²²⁰ Hikmet Bayur, “Parti Mücadelelerimizde Müfritler ve Mutediller”, **Kuvvet**, 25. 7. 1947.

tarafını tutması ile DP GİK, Tengirşenk’in muhalefet oyu vermesine rağmen bildiriye kabul etmiştir.²²¹ Bayar, bildirinin kabulü ile muvazaa isnatlarına muhatap olacaklarını ve partinin parçalanabileceğini düşünerek, bildiriye imza koymada tereddüt etmişse de, imzalamasa bile DP’de parçalanmanın önüne geçemeyeceğini bildiğinden, bildiriye imzaladığını dile getirmiştir.²²²

İşte, önce GİK’te başlayan ayrılık ve bölünme, DP’nin diğer önde gelen “müfrit”lerini harekete geçirmiştir. Mareşal, Bölükbaşı ve Öner gibi etkili liderlerin etrafında toplanan müfritlerin iddialarına göre, İnönü, Türkiye’ye demokratik bir düzen getirmekten çok, batı dünyası için göstermelik bir muhalefet yaratmış ve başına da “*mutemet adamı*” Bayar’ı “*münasip*” görmüştü. Bayar, “*milli şef*”e boyun eğmiş ve DP bir “*muvazaa*” partisi olarak siyasete atılmıştı.²²³ DP’nin parçalanma sürecinde hayli etkili olan Köprülü, CHP ileri gelenleri ile girmiş olduğu “*dostluğun*” bir işareti olarak, bildiriye çok olumlu bulurken, aşırı kanadın görüşlerini temsil eden Bayur ise beyannameye itimat etmemiş, demokratların mücadele ruhunun ortadan kaldırıldığını iddia etmiş ve DP’yi muvazaa yapmakla suçlamıştır.²²⁴ Mareşal Çakmak, beyannameyi, “*bir tilki masalı*” olarak nitelendirmiştir.²²⁵ Öner’e göre, tüm bu olup bitenler, iktidarın Bayar’la gizlice anlaştığının ve muhalefetin bir muvazaadan ibaret olduğunun göstergesiydi.²²⁶ DP GİK içinde “müfrit”lerin sözcülüğünü yapan Tahtakılıç, çok sonraları yazdığı bir kitabında, Bayar ve ekibinin kendi hesaplarına “*dikensiz bir gül bahçesi*” yaratmanın peşinde, kongreye hakim olan özgürlükçü akımdan rahatsızlık duyduklarını ve partiye egemen olmak için “*müfritlerin partide yeri yoktur*” formülü ile hareket ettiklerini ileri sürmüştür.²²⁷ Tahtakılıç ve arkadaşları özellikle Köprülü’nün DP merkezinde yaşananları Erim’e aktarmasından çok rahatsızlık duymuşlardır.²²⁸ Benzer şekilde Bölükbaşı da, o günlerde

²²¹ 12 Temmuz Beyannamesi’nin DP Genel İdare Kurulu’nda yarattığı sarsıntı ve yaşananlar için, bkz., **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 13-16; Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**; Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, 169-170.

²²² Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s. 86.

²²³ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951** (Ankara: Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, 1983), s. 155.

²²⁴ **Kuvvet**, 27. 7. 1947; **Millet Dergisi**, 8. 7. 1948.

²²⁵ **Cumhuriyet**, 16. 8. 1948.

²²⁶ Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, s. 22.

²²⁷ Ahmet Tahtakılıç, **Dönüşü Olmayan Yol** (Ankara: Akademi Matbaası, 1989), s. 130-135.

²²⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 421, 432.

yaşananları ve DP kurucularının görüşlerini, “Yeni evde eski adetler” olarak nitelendirmiş²²⁹ ve beyanname karşılığında partinin mefkureci unsurlarının DP kurucuları tarafından satıldığını iddia etmiştir.²³⁰ Sonuç olarak müfritlere göre, DP’nin esas gayesi tek parti diktatörlüğünü ve milli şefliği tasfiye etmektir. Bu başarılmadıkça bir uzlaşma olmamalıydı.²³¹

Öte yandan Bayar, partisinin İstanbul il kongresinde “Bu beyanname istikbale ait bir vadin senedinden ibarettir. Zamanı gelince tediyesini isteyeceğiz...”²³² ...Biz 12 Temmuz Beyannamesi’ne arkamızı çevirmiş olsaydık, bizi memleketi ihtilale sürüklemekle itham ederlerdi”²³³ diyerek bir bakıma bildiriye imzalamaktan başka seçeneklerinin olmadığını itiraf etmiştir. Bayar ve ekibinin İnönü ve CHP ile bir bahar havası içine girmesinde, aynen Serbest Fırka örneğinde olduğu gibi, DP’nin kapatılma korkusunu yaşadıklarını Bayar’ın şu sözlerinden çıkartmak mümkündür: “O zaman Halk Partisi’ne karşı izlediğimiz siyaset dolayısıyla bize yapılan tavsiyelerin yüzde beşini yerine getirmiş olsaydık, bugün DP diye bir örgüt ortada mevcut da olamazdı...”²³⁴ ...Dünyadan haberleri yok, yarın bizi feshedebilirler ve kimsenin sesi çıkmaz”.²³⁵

DP liderleri parti içindeki bu görüş ayrılığını konuşmak üzere, 22 Temmuz 1947’de, her ilden iki delegenin katıldığı küçük istişari kongreyi toplamışlardır. Bu kongrede de sert tartışmalar yaşanmış ve beyannameyi

²²⁹ **Yeni Sabah**, 7. 3. 1948.

²³⁰ **Kudret**, 16. 05. 1949.

²³¹ **Yeni Sabah**, 19. 2. 1948. Bu grubun en ateşli temsilcilerinden biri olan General Sadık Aldoğan’a, “İnönü’ye niçin bu kadar sertsiniz”? diye sorulduğunda, Aldoğan Paşa, “Amacımı ve saldırı sebebini bilmeyenler vaktiyle aramızda bir şeylerin geçmiş olabileceğini düşünebilirler. Aramızda ne kişisel ne de askerlikteki görevlerim nedeniyle hiçbir olay geçmemiştir. İsmet Paşa, beğendiğim birçok yanları olan değerli ve gerçekten büyük bir kişidir...Ancak Milli Şef İsmet İnönü’ye gelince...Milli Şeflik ve onun temsilcisi İ. İnönü, özgürlük yolunda karşımıza dikilmiş en büyük engeldir...İşte benim saldırılarım Milli Şeflikten önceki İsmet Paşa’ya değil, kendisini bu duruma getirmiş olan Milli Şef İsmet İnönü’yedir. Bu saldırılarımın Milli Şefin de eleştirilebileceğini halka göstermek istiyorum” biçiminde konuşmuştur. Bkz., Nahit Saçlıoğlu, **Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan** (İstanbul: Günlük Ticaret Tesisleri, 1990), s. 24-25.

²³² **Cumhuriyet**, 18. 01. 1948.

²³³ **Vatan**, 23. 01. 1948; Şükrü Esirci, **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri, 1946-50** (İstanbul: İş Bankası Yay., 1999), s. 211.

²³⁴ Bayar, bu sözleri iktidara geldikten sonra, 1952 yılında söylemiştir. Bkz., Tekin Erer, **Türkiye’de Parti Kavgaları** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, Yayın Yılı Belirtilmemiş), s. 229.

²³⁵ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları; DP’nin Altın Yılları: 1950-54** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990), s. 49.

reddeden bir hava oluşmuşsa da,²³⁶ DP liderleri bu havayı dağıtmak amacıyla önce iktidara karşı sert bir bildiri yayınlamış, ardından kongre, Bayar’ın belirttiği, “*Fiili neticelere intizar*”²³⁷ formülünü kabul ederek dağılmıştır.

Tüm bu gelişmelerden sonra parti içi muhalefet, DP kurucularını İsmet Paşa’nın ağına düştüğü ve partinin kurucular tarafından İnönü’nün kucağına terk edildiği gerekçeleriyle suçlayarak başkaldırmışlardır. İlk isyan edenler, Bölükbaşı, Sadık Aldoğan ve Mustafa Kentli olmuştur. Kentli, DP genel başkanı aleyhinde sözler söylemesi üzerine, 19 Haziran 1947’de haysiyet divanına verilerek erken tarihte partiden çıkarılmıştı.²³⁸ Küçük İstişari kongreye katılmak üzere Ankara’ya gelen Bölükbaşı, parti binasında yapılan toplantıda konuşturulmamıştır. Ağaoğlu’nun anlattıklarına bakılırsa, Bölükbaşı, kulis ve yan odalarda 12 Temmuz Beyannamesi hakkında DP kurucularının verdiği bilgilerin kandırıcı, ortada muhalefeti satma, İnönü’ye alet olma durumunun olduğunu, her önüne gelene anlatmanın çabası içinde olmuştur.²³⁹

3. BÖLÜKBAŞI’NIN DP’DEN İSTİFA SÜRECİ

Bölükbaşı, partinin ilk müfettişi olarak, DP’nin kitlelerce tutunmasını sağlayan çok etkili isimlerinden biri olmasına rağmen, çok arzu ettiği GİK’e girememiştir. DP kurucularının, Bölükbaşı’yı GİK’e sokmamak için ellerinden geleni yaptığı da bir gerçektir. Bu durum, onu hayli etkilemiş ve DP’den kopuşunun ilk perdesini teşkil etmiştir.²⁴⁰ Bölükbaşı, kongrenin ilan ettiği Hürriyet Misakı’na çok önem vermiş ve bu doğrultuda gittiği her yerde katıldığı toplantılarda, CHP’yi ve tek parti zihniyetini hedef alan ateşli ve sert konuşmalar yapmıştır. Ancak 12 Temmuz Beyannamesi’ne yaklaşıldığı günlerde, İnönü ile DP liderleri arasında esen “*balayı*” havası, Bölükbaşı’nın sert nutukları ile çatışmıştır. DP liderleri de Bölükbaşı’nın kitleleri ayağa kaldıran ve Meclis’in meşruiyetini sorgulayan ateşli nutuklarından rahatsız

²³⁶ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 20-21.

²³⁷ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s. 90.

²³⁸ **Vatan**, 19. 06. 1947.

²³⁹ Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 59.

²⁴⁰ İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler** (İstanbul: Kervan Yayınları, 1975), s. 32; Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, 58-59.

olmaya başlamışlardı. Bölükbaşı'nın DP'den ayrılma ya da istifa etme süreci, 1947'nin başından 1948'in başına dek, yaklaşık bir yıl sürmüştür.

Bölükbaşı'nın kongrede irat ettiği nutuk, iktidar çevrelerinde olduğu gibi DP liderlerinin de tepkisini çekmiştir. DP liderlerinden Köprülü'nün, parti içinde “müfrit” ve “mübalağalı” konuşanları eleştiren ve itidal politikası takip edilmesini salık veren yazısı bunun örneklerinden birisidir.²⁴¹ DP merkez yönetimine giremeyen ve sert konuşmalarından rahatsız olunan Bölükbaşı, nihayet birinci kongrenin ardından DP parti müfettişliği görevinden istifa ettiğini bildiren ve içinde biraz da alınganlık hissedilen bir istifa mektubu yazmıştır. Bu mektup aynen şöyledir:²⁴²

Sayın Celal Bayar

Demokrat Parti Başkanı

Ankara

Demokrat Parti'nin kurulduğu ilk günlerde bir tesadüf beni karşınıza çıkardı. Müşterek ideal uğruna her şeyimi feda, hatta hayatımı istihkar ederek bir seneden beri cephe hattında çalıştım ve yoruldum. Davamız karanlık ve tehlikeli günlerini geçirmiş ve millete mal olmuş bulunuyor. Bu itibarla davaya alaka duyan unsurlar da çoğalmıştır. Sayın Fuat Köprülü'nün dünkü makalesinde temas ettiği, müfrit ve mübalağalı konuşanlara bu merhalede ihtiyaç kalmadığı anlaşılmıştır. Normal günlerin istilzam ettiği evsafa elemanlar bulmak imkanı daima mevcuttur. Demokrasi davasının basit bir neferi kalmak üzere bir seneden beri fahriyen yaptığım müfettişlik vazifemden affımı saygılarımla dilerim.

21/1/1947

Demokrat Parti Müfettişi

Osman Bölükbaşı

İstifa mektubunun içeriğinden anlaşılacağı üzere, Bölükbaşı, DP liderlerine karşı yoğun bir sitemkarlık ruhu içindedir. Bu durum, onun

²⁴¹ **Kudret**, 20. 1. 1947.

²⁴² Bölükbaşı'nın istifa mektuplarını, Samet Ağaoğlu yıllar sonra yayınlamıştır. Bkz. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 433-34.

DP’den kopma sürecinin her safhasında görülmüştür. Bölükbaşı’nın müfettişlik görevinden istifası, DP GİK’te kabul edilmeyerek kendisine iade edilse de, Bölükbaşı, almış olduğu görevleri gönül rahatlığı ile yapamamış ve devamlı parti yönetimi ile bir takım sorunlar yaşamıştır.²⁴³ Bölükbaşı, bir konuşmasında, “*Hadise şahsi değildir. Hakikatte davaya tevcih edilen silahın ilk kurşunu bana değmiştir*”²⁴⁴ diyerek, DP liderlerinin iktidarla girdiğini iddia ettiği muvazaa hareketinde ilk kurbanın kendisi olduğunu anlatmıştır. **Kudret** gazetesinde, “*İnönü’nün tasfiyesini istediği müfritler ve ilk kurban Osman Bölükbaşı*” başlığı ile yayınlanan ve Bölükbaşı ile görüşülerek yazıldığı anlaşılan gelişmelere yakından bakıldığında, Bölükbaşı’nın DP’den kopma ya da koparıma sürecinin sancılı olduğu görülebilecektir.

Parti müfettişliğinden istifası kabul edilmeyen Bölükbaşı, Bayar tarafından haziran 1947 başında, parti teşkilatını teftiş ve miting düzenlemek için Gaziantep’e gönderilmiştir. Bölükbaşı burada, mevcut parti ihtilaflarını halledip miting de düzenleyerek merkeze dönmüştür. Bu arada İnönü-Bayar görüşmeleri başlamıştı. Çok başarılı geçen bu seyahatten sonra Ankara’ya dönen Bölükbaşı, soğuk karşılanmış ve ağır tahriklere maruz kalmıştır. Bunun nedeni, Bölükbaşı’nın Gaziantep ve Maraş seyahatleri sonrası, bu iller teşkilatında bulunan bir takım kimselerin, “*Bölükbaşı’nın nutukları halk üzerinde fena tesir yapıyor*” biçiminde, Bölükbaşı aleyhine genel merkez nezdinde bir kampanya başlatmalarıdır.

Bunun üzerine, 18 Haziran 1947 tarihli DP GİK toplantısında Bölükbaşı’nın teşkilatlara yapmış olduğu ziyaretlerdeki tutumunun ve konuşmalarının aşırı olduğu yolunda bir görüşme yapılmıştır. Bu toplantıda, Cemal Tunca Gaziantep’te cereyan eden olaylar üzerine Bölükbaşı’nın parti müfettişliğinden çıkarılmasını istemiş, ancak Ağaoğlu, Bölükbaşı’nı müdafaa ederek, bir ay izinli sayılmasını teklif ederek, meselenin kapanmasını sağlamıştır.²⁴⁵ İlginç olan, Bayar’ın Bölükbaşı için daha önceleri “*mücahit*” demesine ve Bölükbaşı’nı defalarca övmesine rağmen, GİK’te “*Bu arkadaş dava için zararlıdır*” ifadesini kullanmasıdır. Bölükbaşı’nın yakın dostları olan Refik Koraltan ve Ağaoğlu, kendi akıbetlerinden endişeye düşerek, Bölükbaşı’nın Bayar’la görüşmesini ve

²⁴³ Samet Ağaoğlu, **Aşina Yüzler**, s. 59.

²⁴⁴ **Kudret**, 18. 6. 1949.

²⁴⁵ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 79.

konuyu açmasını tavsiye etmişlerdir. Bayar’la görüşmesinde Bölükbaşı, *“Davanın selameti beni gayri faal olarak bir köşede kalmamı icap ettiriyorsa derhal istifa edeceğim”* demiştir. Bayar da, *“Osman Bey, böyle bir şey yok. Bir ay sonra buluşup müşterek bir faaliyet raporu hazırlayalım”* mukabelesinde bulunmuştur.²⁴⁶ Dönüşte müfettişlikten istifa kararı alan Bölükbaşı, temmuz ayı içerisinde İstanbul’a gitmiştir. İstanbul’da bulunduğu sırada davet edildiği parti toplantılarında ya da gazetelerde konuştuğu görülünce Bayar, Ağaoğlu’ya (yanlarında Ankara il idare kurulu üyeleri de bulunmaktadır) şunları söylemiştir:²⁴⁷ *“Bu zat parti müfettişi midir, nutukçu mudur? Kendisine yazınız konuşmasın”*. Halbuki bir buçuk yıldır memleketi karış karış dolaşan ve her gittiği yerdeki toplantılarda konuşan Bölükbaşı, bu faaliyetlerinden ötürü GİK’te hiç tenkit edilmemiştir. Hatta Mayıs 1947 başında Zonguldak teşkilatının arzusuna rağmen miting yapmayan Bölükbaşı’ya Bayar telefonla, *“Arkadaşların arzusunu red edemeyiz. Rica ederim konuşunuz”* demiştir.²⁴⁸

Daha sonra 22 Temmuz 1947’de 12 Temmuz Beyannamesi’nin ilanının DP teşkilatlarında doğurduğu rahatsızlığı konuşmak ve bir karara varmak için Ankara’da toplanan küçük istişari kongreye katılan Bölükbaşı, burada konuşturulmadığı gibi DP liderlerince de soğuk ve mesafeli karşılanmıştır. Küçük kongrede bulunan Bölükbaşı, Bayar’ın sözlerinden haberdar olmuştur. Tahtakılıç aracılığı ile Bayar’la görüşmek isteyen Bölükbaşı’nın bu isteğine Bayar yanaşmamıştır. Bunun üzerine Bölükbaşı, küçük kongre devam ederken (23 Temmuz 1947 tarihinde) müfettişlikten istifa ettiğini bir kere daha genel başkanlığa bildirmiştir.²⁴⁹

Bölükbaşı’nın bu istifa mektubu, çok dikkate değer bir özellik göstermektedir. Mektup, Bölükbaşı’nın DP içinde yaşadığı sancılı süreci ve zamanla DP liderlerinin kendisi hakkında oluşan olumsuz bakış açısını mükemmel bir üslupla vermesinin yanında, ilerde ülkeyi 1960 İhtilali gibi sancılı bir dönemece soktuğu düşünülen DP zihniyetinin oluşumunu çok önceden görüp açık bir biçimde ortaya koyan bir siyasetçinin, siyasal edebiyatımıza örnek olabilecek bir iç hesaplaşması niteliğini haizdir. 23 Temmuz tarihli DP genel başkanlığına hitaben yazılan ve içinde DP

²⁴⁶ Kudret, 18. 6. 1949.

²⁴⁷ Kudret, 18. 6. 1949.

²⁴⁸ Kudret, 18. 6. 1949.

²⁴⁹ Kudret, 18. 6. 1949.

liderlerine sitemkar bir halet-i ruhiyeyi yansıtan yoğun bir teessür ve ızdırıp bulunan istifa mektubu, önemine binaen, büyük bölümü ile şöyledir:²⁵⁰

Harcı vefakarlık olan bir dava içinde kaderlerini birleştirmiş olan ve göğüslerinde madalya yerine karanlık günlerin hatıralarını ve ızdıraplarını taşıyan insanlar arasına itimatsızlığın girmesi ve hele davanın asaletine kendi aralarında riayeti unutacak kadar değişmiş olmaları karşısında, birbirlerinden ayrılmaları kadar tabii ve tabii olduğundan daha acı bir şey düşünemiyorum.

Bir milletin hak ve haysiyetine hürmetkar olmayan bir nizamı tasfiye davası ile ortaya çıkanların bir buçuk seneden beri her şeyini, babasını, ailesini feda eden, hapishane köşelerinde ve mahkeme kapılarında sürünürken, partiden lafzı bir alakayı dahi görmeyen ve hayatını istihkar ederek, cephe hattında çalışan bir arkadaşın haysiyetine hürmet etmedikleri ve vefakarlığın icaplarını bir an için olsun düşünmedikleri hadiselerle sabit olan arkadaşlarından ayrılması bir ananın evladından ayrılması kadar acı da olsa mukadderdir. Bu memlekette adına siyaset denilen ve çok kere her gayr-i meşru harekete bir meşruiyet bahşeden karanlık bir işi bir türlü benimsememek ve bunun icaplarını yerine getirememek talihsizliğine ve daha doğrusu saadetine ermiş bir insanın, uğruna hayatını vermekten dahi çekinmeyeceği maksadlı husumetlerin sahipleri tarafından olduğu kadar, milletçe bilinen bir adama karşı ömrünü Allah’ına ve imanına vakfetmiş bir mümine (kafir) der gibi, *“bu dava için zararlıdır”* hükmünü sizlere verdirmeye ve bunu her tarafa yaymaya muvaffak olmaları karşısında, (inkılap kendi öz evlatlarını yiyor) hükmüne varıp çekilmesi ve inandığı davayı üstündeki takma sıfat dışında yaşatmak

²⁵⁰ Bölükbaşı’nın parti müfettişliğinden ikinci kez ayrıldığını bildiren istifa mektubu, yıllar sonra Ağaoğlu tarafından yayınlanmıştır. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 431-33. Ayrıca, bu istifa mektubunun tam metni için, bkz., **EK 4**.

için mücadele etmeye karar vermesi herhalde bir hak ve haktan çok bir vazifedir...

...Siyaseti her türlü fenalığı meşru kılan bir saha ile telakki eden bir zihniyeti tasfiye ederek, onun yerine şövalye ruhunu ikame edeceğimiz düşüncesine ben ve benim gibi düşünen bir çok memleket evlatları bu davaya atılmıştır...

...Duyduğum ızdırabın gerçek sebebi, ömrümü harcamaya karar verdiğim bir dava için zararlı olduğum hükmünü sizlere verdim diye muvaffak olanların, bu davaya ihanet teşkil eden zihniyetlerinin Demokrat Parti'de hakim olmak istidadını gösterdiğini ve tasfiyesini istediğimiz bir zihniyetin kendi içimizde yaşamakta olduğunu müşahade etmemdir.

İktidardan uzak bulunduğumuz ve davanın asaletini, samimiyeti en çok muhafaza etmemiz icab eden şu günlerde, parti içinde esen bu havanın bu millet için ne tehlikeli bir kader hazırlayabileceğini düşünmemek ve bu düşüncenin ızdırabını duymamak mümkün değildir.

Tesadüflerin bu davada mücahededesiz kahraman ve bir damla ter dökmeden dava ve söz sahibi yaptığı entrikacıları, hususi maksad sahiplerini dinleyen ve en yakın arkadaşlarına müdafaa hakkı tanımadan hüküm veren hürriyet, hak ve haysiyet davası yolcularının bir adaletsizliğin aleti olduklarını ve entrikaları yapanlar kadar manen mes'ul olduklarını, her insaf sahibi müşahade etmek zorundadır...

...Bu itibarla, siyaset oyunlarında nimet ve iltifat toplamak için, bu davaya atılmadığımı ve omuzlarımı sadece hakkın yükselmesi için bir basamak yapacak bir adam olduğumu, hiç olmazsa kendi vicdanıma karşı isbat etmek için, Genel Kurul'un verdiği Müfettiş ünvanını, ona iade etmek vazifemi yerine getirmeye karar verdim.

Müfritlerin tasfiyesini istemekte devam eden iktidara karşı, Genel Kurul’un bir tavizi telakki edilebilecek bu istifa ile belki de itidal politikanıza hizmet etmiş olurum...

Görüldüğü gibi, Bölükbaşı’nın mektubunda dikkat çeken beş önemli iddia vardır: Bunlar, (1) Türkiye’de siyasetin her türlü gayr-i meşru harekete, meşruiyet kazandıran bir karanlık iş olduğu, (2) büyük davalarda, en idealist olanların daha dava başarıya ermeden, “*inkılap kendi öz evladını yer*” anlayışı içinde, entrikalarla susturulduğu, (3) DP içinde anti-demokratik despotik bir zihniyetin, daha muhalefet yıllarında görüldüğü, (4) DP kurucularındaki zihniyetin, ilerde ülke için tehlikeli bir kaderi hazırlayacağı, Bölükbaşı’nın böylesi bir bakış açısıyla 1960 İhtilali’ne giden sürece işaret ettiği söylenebilir, (5) DP liderlerinin mücahedesiz ve bir damla ter akıtmadan birden bire “*kahraman*” ilan edilerek, çevirdikleri entrikalarla, demokrasi davasını, hususi maksat sahiplerine sattıkları biçiminde sıralanabilir.

Kudret’te yayınlanan istifa sürecine devam edecek olursak, Bölükbaşı’nı istifa kararından vazgeçirmek için 22 Temmuz toplantısına iştirak eden pek çok delege ve bazı GİK üyeleri (Koraltan, Tahtakılıç ve Ağaoğlu gibi) çok uğraşmışlarsa da aldıkları cevap şu olmuştur: “*Hadise şahsi değildir. Hakikatte davaya tevcih edilen silahın ilk kurşunu bana değmiştir. Bu çatının altında bir dalalet havası esiyor. Hareketim bir intiharsa, emin olunuz davaya faydalı olmak için intihar ediyorum ve bir tehlike işareti veriyorum*”. Daha sonra, Bölükbaşı’nın istifa mektubundan haberdar olan Bayar, Tahtakılıç’ın da bulunduğu bir toplantı esnasında Bölükbaşı’na hitaben, “*Osman Bey, baba-evlat birbirinden ayrılamaz, davayı beraber yürüteceğiz. İstifanızı kabul etmiyorum*” şeklinde konuşsa da, Bölükbaşı istifasını geri almamıştır. Ayrıca, Gaziantep seyahati ve çalışmaları üzerine oluşan istifayı örtbas etmek isteyen Kuruculara yakın isimler, “*Bölükbaşı’nın Gaziantep seyahati iyi netice vermemiş. Nutukları halk üzerinde fena tesir bırakıyormuş. Gaziantep DP İl Başkanı Ekrem Cenani, Bölükbaşı’nı şikayet etmiş*” biçiminde bir değerlendirmede bulunmuşlarsa da, Bölükbaşı, Gaziantep dönüşünde Ekrem Cenani’den bir mektup almıştır. Mektupta Cenani, Bölükbaşı’ya Antep’teki çalışmaları için övgüler dolusu teşekkürler etmektedir. Tüm bu gelişmelerden sonra Bayar,

22 Temmuz toplantısında, Bölükbaşı'nın istifa mektubunda da ısrarla istediği gibi, Gaziantep ve Maraş delegeleri üzerinde bir soruşturma yaptırmış ve Bölükbaşı hakkında daha önce söylenenlerin bir iftira olduğu açığa çıkmıştır. Ancak Bayar ve ekibi, bunlara her hangi bir cezai müeyyide uygulamamıştır.²⁵¹

22 temmuz toplantısı sonrası Bölükbaşı, “Demokratların Amentüsü ve Son Toplantı” başlıklı bir makale yazmıştır. Makalede, demokrasi gelişmesi adı altında bir buçuk seneden beri “*çift parti maskesi*” adı altında devam ettirilmek istenen bir demokrasi oyunu oynandığından bahseden Bölükbaşı, yine tek parti zihniyetini mahkum etmekle birlikte, DP liderlerinin takip ettikleri siyaset tarzına da göndermeler yapmıştır. Ayrıca bu zamana kadar Türk siyasetine egemen olan “*hikmet-i hükümet*” anlayışı yerine, DP'nin “*hikmet-i millet*” düsturunu yerleştirmek için eline gelen fırsatı teptiğini anlatan Bölükbaşı, memlekette bir “*Kuvay-ı Milliye Ruhu*” doğduğunu dile getirmiş ve makalesini şu şekilde bitirmiştir: “...*Bu toplantının bir rehavet havası yaratacağı ve bir ‘müfritler’ ve ‘mutediller’ çarpışmasına müncer olacağı ümidine kapılanlar, münakaşayı ‘sünnet’ ve tesanüdü ‘farz’ olarak kabul eden demokratların ‘Hürriyet Misakı’nda birleştiklerini bir kere daha gördüler... Amentüsü ‘Hürriyet Misakı’ olan ve yeni evde eski adeti devam ettirmemek azmini taşıyanlar mutedil veya müfrit diye bir tasnife tutulamazlar*”.²⁵²

Bölükbaşı, bir başka yazısında da, şahısları ve olayları somut olarak zikretmese de, adeta DP liderlerini ima ederek, DP kurucularının demokrasi davasını sulandırmamasını salık vermiştir. Makalede öncelikle, Tanzimat'tan beri sürdürülen hürriyet mücadelesi anlatılmıştır. Bu mücadelenin özünün, devleti kanuna ve kanunu milletin vicdanına bağlamak olduğunu, ancak bu boyutun Türk Devriminde eksik kaldığını ve DP'nin bu eksiği tamamlamak üzere sahnede yerini aldığını zikreden Bölükbaşı, ne yazık ki, hürriyet için mücadele etmiş olanların bir tahakküm sarhoşluğuna tutularak davayı unuttuklarını ve boğduklarını ileri sürmüştür. Daha sonra, millete hizmet etmiş olanlara tanınan “*fetih hakkı*”nın, ülkemizin en büyük zaafı olduğunu, şahısların gayenin üzerinde adeta Tanrılaştırılarak bir tür “*vasilik zihniyeti*” doğduğunu ve en önemlisi de bu süreçte, tufeyli ve riyakar bir zümrenin

²⁵¹ **Kudret**, 18. 06. 1949.

²⁵² Osman Bölükbaşı, “Demokratların Amentüsü ve Son Toplantı”, **Kuvvet**, 1. 8. 1947.

entrika ve dalavereleri sonucu, davanın gerçek, idealist ve prensip sahibi olanlarının dışlandığını iddia eden Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:
253

...Bu suretle, “*abdestsiz camiye girenler*” hakiki mü’minleri kapı dışarı ettirmenin yolunu bulmuş oluyorlar. Bu tasfiyeden kurtulmağa muvaffak olan temiz ve bahtiyar insanlar da ekalliyette ve ekseriya tesirsiz bir durumda kalmak zorunda kalıyorlar... Hem davayı hem de onun kahraman mümessillerini boğan bu zehirli hava içtimai bünyeyi ifsada devam ediyor. Boğulacak bir hale gelen cemiyet yeni bir hamle yapmak istediği zaman, en büyük mukavemet bu kölelerden geliyor. Filhakika, Fransız ahlakçısı La Rochefoucault’un dediği gibi, ‘*kölelik, insanları köleliği müdafaa edecek kadar alçaltıyor*’... Omuzlarında taş taşıyarak bir Cami’nin temelini atmış olanlar için ortaya bir Kilise’nin çıkmasına mani olmak hak ve vazifelerin başında gelir. “*prensiplerin bekareti*”ni korumak hususunda vazife almış bir nöbetçi hassasiyetiyle hareket etmeyenler, kendi davalarına ihanet etmiş ve neticesi bir “*efendi*” değiştirmekten ibaret olan, bedbaht bir mücadelenin zavallı kahramanları durumuna düşmüş olurlar.

Gıdası şahsiyat imha etmekten ibaret buluna totaliter bir nizamın, insanları, yemini bekleyen bir tavuk haline getirmeğe çalışan havası içinde bir çok manevi kıymetleri zaafa uğramış bir memlekette, senelerden beri hürriyete vurulmuş bulunan, “*mazeretler zinciri*”ni koparma mücadelesinde vazife alanlar azami bir hassasiyetle prensipleri her şeyden üstün tutmağa ve aksi halde “*yeni ev*” içinde “*eski adet*”in kolaylıkla hortlayacağını ve vasıtaların yani şahısların gayeye hakim bir duruma geçeceğini unutmamak durumundadırlar...

²⁵³ Osman Bölükbaşı, “En Büyük Zaafımız ve Prensiplerin Bekareti”, **Kudret**, 17. 08. 1947.

Tüm bu süreçlere bağlı olarak Bölükbaşı, **Kudret** gazetesinde bir dizi makale yazmıştır. Makalenin ilkinde, bir buçuk yıldır süren hürriyet ve demokrasi mücadelesinde Türk hakimlerinin çok önemli bir işlevi olduğunu ve olmaya devam edeceğini zikretmiştir.²⁵⁴ İkinci makalesinde, İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile kendisini geri dönüşü imkansız bir biçimde millete ve tarihe karşı bağlamasına rağmen, hala CHP içinde Beyanname hükümlerine aykırı hareket eden ve tek parti zihniyeti ile olaylara yaklaşan kişilerden (Cevdet Kerim İncedayı gibi) örnekler veren Bölükbaşı, hürriyeti bir şahsın veya bir zümrenin bir lütfu ya da “*ihsan-ı şahanesi*” olarak kabul etmelerinin, davalarını inkar mahiyetinde telakki edeceklerini ve bunun da asla söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Bölükbaşı, DP içinde kendisi gibi “*müfrit*” olarak suçlananları savunarak, makalesini şöyle bitirmiştir: “...*Prensipleri medeni cesaretle müdafaa eden Demokrat Parti'nin mefkureci unsurları mı müfrittir, yoksa kitaplarıyla amel etmek istemeyenler, prensipsizliği müdafaa edenler mi müfrittir...*”.²⁵⁵ Diğer makalesinde ise, CHP'nin “*müfrit*” kesimini eleştirmiş ve 12 Temmuz Beyannamesi ile esen bahar havasının bozulmaya yüz tuttuğunu dile getirmiştir.²⁵⁶

Bölükbaşı, nihayet 29 Ağustos 1947 tarihli **Kudret** gazetesinde 30 Ağustos 1947 tarihinde intişar edeceği kamuoyuna bildirilen, “12 Temmuz Rüyası” isimli çok önemli bir yazı yazmıştır. Ancak, bu yazı neşrinden önce DP genel merkezine intikal etmiş ve DP GİK'te tetkike tabi tutulmuştur. Köprülü'nün teklifi ile makalenin neşrinin parti menfaatlerine uygun düşmediği kanaatine varılmış ve DP yöneticilerinin **Kudret** gazetesi üzerindeki nüfuzu kullanılarak, makalenin yayınlanmasının önüne geçilmiştir.²⁵⁷ Bunun üzerine Bölükbaşı, 1 Eylül 1947 tarihinde DP genel başkanlığına hitaben şu mektubu yazmıştır.²⁵⁸

Demokrat Parti Başkanlığı'na
Ankara

²⁵⁴ Osman Bölükbaşı, “Adalet ve Türk Hakimi”, **Kudret**, 20. 8. 1947.

²⁵⁵ Osman Bölükbaşı, “İnönü-Peker Seyahati, Bir İkaz ve Bir İzah”, **Kudret**, 23. 8. 1947.

²⁵⁶ Osman Bölükbaşı, “Bir Tamimin Tahlili ve Nihat Erim'e Cevap”, **Kudret**, 25. 8. 1947.

²⁵⁷ **Kudret**, 19. 6. 1949.

²⁵⁸ Bu mektup için, bkz. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s.434-435.

01/09/1947

Milli bir idealin tahakkuku uğrunda kaderlerini birleştirmiş insanların, bütün fiil ve hareketlerinin gayeye faideli olmak maksadına matuf olacağı tabiidir. Bu itibarla, davaya bütün varlığı ile inanmış bir insan sıfatıyla yazılarımı ve fiillerimi Demokrat Parti’nin temsil ettiği büyük davanın, hürriyet davasının emrinde birer vasıta olarak düşündüğümün partice kabul edileceğini umarım.

29 Ağustos 947 tarihli “**Kudret**” gazetesinde 30 Ağustos 947 tarihinde intişar edeceği umumi efkara bildirilen “12 Temmuz Rüyası” adlı makalemin malumat ve muvafakatım olmadan Parti Merkezi’ne celbedilerek, Genel İdare Kurulu’nca bir tetkike tabi tutulduğunu ve neşrinin parti menfaatlerine uygun olmadığı kararına varılarak, neşredilmemesi hususunun partiye aid olmayan “**Kudret**” gazetesine, partinin gazete üzerindeki nüfuzuna güvenilerek, bildirildiğini öğrenmiş ve tesbit etmiş bulunuyorum. Eğer bu tarzda hareket parti menfaatlerine, daha doğrusu partinin gayelerine bir hizmet teşkil etmiş ise, bundan bir bahtiyarlık duyacağımı ifade etmek isterim.

Yalnız, bu hadisenin ileride tekerrür edecek ve bir takım ihtilatlar tevlid edebilecek bir nevi hadiselerde emsal teşkil etmesi ve arkadaşlar arasında kırgınlıklara sebebiyet vermesi noktası üzerinde durmak ve tenvir edilmemi rica etmek ihtiyacını hissetmiş bulunuyorum.

Partice tarafıma bir karar tebliğ edilmiş bir karar bulunmamakla beraber, 23/7/947 tarihinde Parti Müfettişliği’nden istifa etmek suretiyle, fiilen hiçbir sıfat taşımayan parti üyesi bir vatandaş durumuna geçmiş bulunuyorum. Parti tüzük ve programına uygun hareket etmekten başka bir mükellefiyeti kalmayan bir parti üyesinin, herhangi bir meselede görüşlerini yazmasının en mukaddes bir hak olacağı davamızın bir esası olacağı kanaatindeyim.

Malumdur ki, Demokrat Parti her şeyden evvel (Hürriyet, Hak ve Haysiyet) davasını temsil eden bir teşekküldür. Hürriyet mücadelesi yapan bir teşekkülün, kendi içinde demokrasi esas ve icablarına riayetkar olması ve prensiplerin bekareti üzerine titremesi tabiidir.

Bu itibarla Genel İdare Kurulu'muzun aldığı kararın ve gazete üzerine tesir yaparak, yazımın neşrine mani olmasının, temsil ettiğimiz davanın prensipleriyle ne dereceye kadar kabili telif olduğunun tesbit ve açıklanmasında büyük faide mülahaza ediyorum.

(Parti menfaati icab ettiriyor) gibi muhtevası şahsi ve keyfi takdirlere müsaide ve tüzüğümüzde mevcut olmayan mülahazalarla en mukaddes bir hakka her ne surette olursa olsun, bir tavsiye hududunu geçerek, müdahale etmenin arzu edilmeyen ihtiyatlar doğurması ve kurmak istediğimiz millet iradesine ve hukuka bağlı devlet idealini tehlikeye koyması ihtimali zannımızca variddir.

Binaenaleyh bu mesele hakkında partice bir karara varılmasını ve tenvir edilmemi, şahsi alinganlıktan daha çok, prensipler üzerinde hassas olduğuna inanmanızı dileyen bir arkadaşınız sıfatıyla istirham ediyorum.

Saygılarımla
Osman Bölükbaşı

Bu mektuba rağmen Bölükbaşı, ne DP genel merkezinden ne de Bayar'dan herhangi bir yanıt almamıştır. Tüm bu gelişmeler üzerine, Bölükbaşı, 10 Eylül 1947 tarihinde, DP genel merkezine hitapla istifanamesini şu şekilde kaleme almıştır:²⁵⁹

Teraküm eden hadiseler, bir buçuk seneden beri saflarında amansız bir mücadele neferliği yaptığım DP'den ayrılarak müstakil bir vatandaş sıfatı ile demokrasi davasına daha

²⁵⁹ **Kudret**, 19. 06. 1949.

fazla hizmet edebileceğim kanaatini verdi. Hayattan istifa edebilirim ve fakat “Hürriyet Davası’ndan asla” sözüne ölünceye kadar sadık kalacak bir insanın hürriyet davasını temsil eden DP’den ayrılması çok acıdır. Uzun ve ızdıraplı bir iç mücadele ve tereddütlerden sonra vardığım bu kararı bildirdiğim şu anda, evladını gömmüş bir ananın ızdırabı içindeyim.

DP’yi karanlıklar içinde parlayan bir meşale telakki etmiş ve ona koşmuştum. Bir buçuk seneden beri o meşale sönmesin diye hayatımın sönmesini bile çok kere göze almış, tehlike ve korku mefhumlarını kafamdan ve gönlümden silmiştim. Nefesimle alevlendirmeye çalıştığım o meş’ale evvela benim gözlerimi kör etmeye çalıştı. “Kendü [kendi] elimle kesip yare verdiğim kalem, fetvayı hununa hakkımı yazdı ibtida” diyen Şairin hisleri içindeyim.

Siyasetin koparmayacağı bağ, söndürmeyeceği ümit ve kirlletmeyeceği hava meğer yokmuş. Siyasetin yaşayan manası buymuş demek. En karanlık günlerden başlayarak bir buçuk senelik kader ve dava arkadaşlığından sonra temiz duygularla bağlandığım sizlerden, hareketlerinizin zaruri bir neticesi olarak ayrılmaya mecbur olurken, Allah’tan en büyük dileğim Türk Milleti’ni yeni bir inkisarı hayalden koruması ve sizlerle mücadeleye beni mecbur etmemesidir. Bu akıbeti sistemli bir şekilde hazırlamış olanlara karşı bir kin duymadığımı temin etmek isterim. 12 Temmuz Beyannamesi’nin meyvalarının toplandığı kabul edilen bu sevinçli gününüzde partiden ayrılışım, belki de sizlere ve politikanıza bir hizmet teşkil edecektir. Kat’i hükmü zamana, millete ve tarihe bırakıyorum. Maalesef bu gün şeklen de olsa diyebileceğim, işinizde sizlere candan muvaffakiyetler ve demokrasi davasını tehlikeye koyan bir zihniyetin esiri, dünkü dava arkadaşlarıma intibah temenni eder, saygı ve teessürlerimi bildiririm.

Osman Bölükbaşı

Ancak genel kurul üyelerinin bazıları ve bir çok teşkilatın devamlı ısrarları üzerine, Bölükbaşı, Bayar'la 20 Eylül 1947 tarihinde uzun bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Bayar'ın izhar ettiği arzu üzerine Bölükbaşı, parti üyesi kalmaya zor da olsa ikna edilmiş ve hadise bir şekilde kapanmıştır.²⁶⁰ Hatta öyle ki, Bölükbaşı, istifa dedikodularını bertaraf etmek için 23 Eylül 1947 tarihli Kudret'te DP davasını şiddetle müdafaa eden bir makale bile kaleme almıştır.²⁶¹

Ayrıca Bölükbaşı, Ağaoğlu ile birlikte Ankara il idare kurulu üyelerinin de hazır bulunduğu bir DP toplantısına katılmıştır. Ardından 30 Eylül 1947 tarihinde göğsünde DP rozeti taşıyarak, 1946 seçimleri sonrasında cereyan eden hadiselerden kalma, Yozgat'taki duruşmasına gitmiştir. Bölükbaşı, Yozgat'ta iken, dosyasında bulunan istifa mektuplarından da yararlanan Bayar ve ekibi, 3-4 Ekim 1947 tarihli gazetelerde Bölükbaşı'nın istifa ettiğini ilan etmişlerdir. Gazetelerin haberlerine bakılırsa, Bölükbaşı, son duruşmada hazır bulunmak üzere DP avukatlarından ve Bölükbaşı'nın hemşehrisi olan Osman Şevki Çiçekdağ ile birlikte 30 Eylül'de Yozgat'a gitmiştir. DP Yozgat il başkanı her ikisini de evine yemeğe davet etmiştir. Yemek sırasında Bölükbaşı ile Çiçekdağ arasında sert tartışmalara varan büyük bir kavga yaşanmış ve Bölükbaşı, Bayar hakkında ağır sözler söylemiştir. Yine gazetelere yansıdığı kadarıyla, Çiçekdağ da Bölükbaşı'na sert karşılıklar vermiş ve Bölükbaşı'nın savunmasını yapmayarak Ankara'ya dönmüştür.²⁶² Gazetelerin verdiği haberlere çok şaşırın Bölükbaşı, 6 Ekim tarihinde **Ulus** gazetesine bir telgraf göndererek, yazılanları tekzip etmiştir. Telgrafta şöyle denilmiştir.²⁶³

Demokrat Parti'den ayrılışımın Yozgat'ta geçtiği iddia edilen bir hadisede sayın Celal Bayar hakkında ağır sözler söylemiş olmamla izah edildiğini hayret ve teessürle gördüm. Demokrat Parti'ye girdiğim gündenberi Celal Bayar hakkında daima derin bir hürmet hissi duydum ve bu hissim

²⁶⁰ **Kudret**, 20. 6.1947.

²⁶¹ Osman Bölükbaşı, "Kördüğömler ve Milli Hakimiyet Kılıcı", **Kudret**, 23. 9. 1947.

²⁶² **Cumhuriyet**, 4. 10. 1947 ve **Ulus**, 4. 10. 1947.

²⁶³ **Ulus**, 6. 10. 1947.

devam etmektedir. Bu itibarla Yozgat muhabirinizin verdiği haber tamamen hilafı hakikattir. Bu dedikodunun mahiyetinin tesbiti için bizzat DP’ye müracaat etmiş bulunuyorum. İstifama esrarlı bir mahiyet vererek DP aleyhine bir takım yorumları tahrik etmek isteyen yazınız karşısında Bölükbaşı’nın Demokrat Parti dışında da olsa ölünceye kadar demokrasi davası içinde kalacağını ve bir vatandaş olarak mukaddes saydığı bu mücadelede eski hararet ve metanetiyle kendine düşeni yapmakta devam edeceğini, dava arkadaşlığının hatırasına karşı daima hürmet besleyeceğimi söylemekle iktifa ediyorum.

Öte yandan, DP Yozgat il başkanı ve DP müfettişi olan Haşim Tatlıoğlu, yanlış anlaşılmayı önlemek için genel kurul üyesi Emin Sazak’a yazdığı 2 Ekim 1947 tarihli mektubunda, Bölükbaşı’nın DP davasına Yozgat’a geldiği günden beri sadakat ve hararetle sarıldığını, DP’yi ve Kurucularını eleştiren hiçbir sözünün olmadığını, aynı zamanda Bayar hakkında kötü konuşmak şöyle dursun, daima hürmetkar konuştuğunu yazmıştır. Bölükbaşı da, 5 Ekim 1947 tarihinde DP genel merkezine şu telgrafi çekmiştir:²⁶⁴

Son görüşmemizle ve 23 Eylül 1947 tarihli **Kudret**’teki makalemle tamamen kapanmış bulunan bir hadisenin tekrar ortaya çıkarıldığını, köylere arkadaşlarımla Ocak kurmak üzere gideceğim bir sırada büyük bir teessür ve hayretle gazetede okudum. Bunun sebebi bir tezvirat ise, partinin ve şahsımın şerefi namına bir tahkikat açılmasını diler ve Gaziantep hadisesini hatırlatırım. Eğer başka sebeplerle, eldeki kağıttan istifade edilmek istenmişse bu hareketin manasının takdirini millete ve tarihe bırakırım.

Bu arada, Yozgat teşkilatından pek çok kişi Bayar’a telgraf çekmiş ve Bölükbaşı’nın Yozgat’ta çok büyük bir gayretle çalıştığını, köylerde ocak

²⁶⁴ **Kudret**, 20. 6. 1949.

teşkilatları kurduğunu ve aralarındaki meselelerde hakemlik yaptığını anlatarak, istifanın Yozgat'taki tüm demokratları üzdüğünü ve bunun bir işfalkar izahattan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda mesele hakkında izahat vermek için tarafsız bir temsil heyetini Ankara'ya göndermişlerdir. Heyet, Bayar'la görüşmüştür. Ancak, görüşmelerde Köprülü'nün Bölükbaşı'na korkunç bir kızgınlık içinde olduğunu görmüşlerdir. Bayar, heyete, *“İstifayı kabul etmiş değiliz. Bölükbaşı'nı evladım gibi severim. Yazmayın diyoruz, yazıyor. Osman Bey, konuşma diyoruz konuşuyor. İnönü, vaadetti. Vaitlerini yerine getirecektir. Osman Bey iki ay konuşmasın, yazmasın. Kendisinden büyük hizmet bekliyorum. Babasına selam söyleyiniz. Kendisinin gözlerinden öperim”* biçiminde konuşmuştur. Heyet, istifanın tekzibini istemişse de, Bayar buna yanaşmamıştır. Buna rağmen Yozgat heyeti sevinçle Kırşehir'de bulunan Bölükbaşı'nın yanına uğramış ve durumu ona anlatmıştır. Daha sonraları Yozgat delegesi olan iki zat ile görüşen (1 Ocak 1948) Bayar, *“Osman Bey'le aramızda hiçbir şey yok. Kendisine itimadım vardır. Ondan hizmet bekliyorum”* demiştir. Delege *“Bölükbaşı'nın hizmet kabul edeceğini sanmıyoruz”* deyince Bayar, *“O halde görüşelim”* demiş ve 5 Ocak 48'de ikisi Yozgat delegesi olmak üzere, üç kişinin önünde Bölükbaşı ile Bayar görüşmüştür. Bölükbaşı, Bayar'a 20 Eylül 1947 tarihinde, son görüşmelerinde, istifa hadisesinin kapandığının hatırlatmıştır. Bayar, *“Gazetelere biz vermedik, benim de arkadaşlarım var. Bana diktatör derler. İstifanızı geri aldığınıza dair bir mektup yazınız”* demiştir. Buna cevaben, Bölükbaşı, *“Vesika şart ise, Yozgat'tan çektiğim protesto telgrafı kafî değil midir?”* diye sormuştur. Bayar'ın ısrarı üzerine Bölükbaşı, iki cümlelik bir dilekçe yazmıştır. İlk cümlesinde oynanan oyuna da temas ederek, *“Bence kapanmış bir hadisenin herkes için kapanması kararındayım”* şeklinde yazmıştır. Ayrıca Bölükbaşı, Bayar'a, *“Beni buraya davaya bağlılık getirdi. Bu çatı altında selam vermeyeceğim insanlar vardır”* diyerek sitemini de izhar etmiştir. Bayar da, Öner ve Aldoğan'ı eleştirerek şunları söylemiştir: *“Gevşeme var diyorlar, karşımızdakiler zayıf bulurlarsa adamı çiğnerler. Benim daha iki ay sabrım var. Sadık Aldoğan kim oluyor da Afyon'da biz diye konuşuyor. Genel Kurul aciz değildir. Kudretini gösterecektir”*. Bu görüşmeden de somut bir şey çıkmamış ve zaten aşağıda da görüleceği gibi Ocak 1948 başından itibaren DP'de “müfrit” sayılan Öner gibi isimlerin

yavaş yavaş yollarını ayırmaya ya da DP genel merkezi tarafından tasfiye edilmeye başlamasıyla birlikte ki, Bölükbaşı, Bayar’a 31 Ocak 1948’de şu kısa telgrafi çekmiştir: “*Şahidi olduğumuz hadiseler son fedakarlığımı manasız bir hale getirmiştir. Ayrılan yolunuz açık olsun. Saygı ve vedalarımıla*”.²⁶⁵

Bu arada, yukarıda zikredilen son gelişmelerden önce, 14 Aralık 1947’de Öner, Bölükbaşı’nın daha önce İsmet İnönü ve CHP hakkında Sorgun’da yapmış olduğu konuşma dolayısıyla Yozgat Savcılığı’nca hakkında açılan bir davada avukatı sıfatı ile Yozgat’a gitmiştir. Ağaoğlu, Bölükbaşı’nın, aleyhine açılmış bu davada DP genel merkezinin ilgisiz kaldığını düşünerek, başta Bayar olmak diğer GİK üyeleri hakkında çok sert ve sinirli konuşmalar yaptığını ve Şubat 1948’de Bölükbaşı’nın, DP Kırşehir il teşkilatı’nı dağıtmak için parti örgütüne baskı yaptığını iddia etmiştir.²⁶⁶ O sıralar Bayar, Osman Şevki Çiçekdağ, İhsan Şerif Özgen ve Ağaoğlu’nu yanına alarak Yozgat, Yerköy ve Çiçekdağ’a bir ziyaret yapmıştır. Bunun üzerine Bölükbaşı, DP genel merkezine partiden ikinci defa istifa ettiğini bildiren bir telgraf çekmiştir.²⁶⁷ Ağaoğlu’na bakılırsa, Bölükbaşı’nın sitemi, Bayar’ın aynı bölgenin çocukları olduğu halde Osman Şevki Çiçekdağ’ı yanına alması, kendisini dışlamasıdır.²⁶⁸

Öte yandan, Tarsus’ta **Yeni Sabah** muhabirinin, “*DP’den istifadan sonra bu partiyi yıkmak için bazı girişimleriniz olduğu yolunda gazetelere çıkan iddialara ne dersiniz?*” biçiminde bir sorusu üzerine, Bölükbaşı, “*Hükümünü evvel veren ve delillerini sonra tedarikle meşgul hakimler karşısında savunmanın anlamsızlığını müdrikim. Demokrasinin kurulması için mücadelemden beni alıkoyacak kimse yoktur ve bunu demokratım diyen DP’liler daha iyi bilirler*” diyerek, yalnızca müfteriler dinlenerek hüküm verildiğini anlatmaya çalışmıştır.²⁶⁹ Refik Koraltan da yıllar sonra yayınlanan not defterlerinde²⁷⁰ Bölükbaşı için, “6 Eylül 1947 tarihinde DP

²⁶⁵ **Kudret**, 20. 6. 1949.

²⁶⁶ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 93-94.

²⁶⁷ Bölükbaşı bu telgrafında, “*Bizleri ana yurdumuzda bile küçültmek isteyen bu tavır, tek parti zihniyetinin bir delilidir*” şeklinde bir cümle ile istifa ettiğini bir kez daha açıklamıştır. Bkz. Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 61.

²⁶⁸ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 121.

²⁶⁹ **Yeni Sabah**, 19. 1. 1948.

²⁷⁰ **Milliyet**, 22. 5. 1983 (Refik Koraltan’ın Not Defterleri). Bölükbaşı’nın istifa mektubunun tarihi 10 Eylül olmasına rağmen, Koraltan, istifanın 6 Eylül’de konuşulduğunu bildirmektedir.

Genel İdare Kurulu toplanıyor. Bölükbaşı'nın musirren istifa talebi teessürle kabul edildi. Ne yazık! Bu faal arkadaş sırf bir hiç yüzünden kendini bu duruma sürükledi. Ne nasihat ne ikaz etkili olmadı. 22 Eylül 1947'de idare toplantısında Bölükbaşı'nın partiden ihracı kabul edildi” diyerek, aslında Bölükbaşı'nın çok önceden istifasının kabul edildiğini söylemiştir. Bu da, Bölükbaşı'nın Bayar'la irtibatlarının istifa kabul edildikten sonra da devam ettiğini gösterir. Başka bir deyişle Bölükbaşı'nın DP'den istifa süreci çok sancılı, iç çekişmeli ve ızdıraplı olduğu belirtilmelidir. Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın istifasını şu şekilde değerlendirir: *“Başta Bayar olmak üzere, Genel Kurul'un hoşgörüsünden yararlanan ve her kavgadan sonra, yüzünün gözünün öpülmesinden Bölükbaşı'nın çıkardığı mana, DP ileri gelenlerinin kendisinden korkmalarıdır. ‘Ayrılırsam parti yıkılır’ demeğe varan sözlerinin arkasında gizlediği siyasi emel, ne yapıp yapıp partiyi ele geçirmek, bu olmadığı taktirde, belki parçalamaktan da geri durmamak mıydı acaba”*.²⁷¹ Ancak şurası bir gerçek ki, DP içinde mücadele etmek için elinden gelen her şeyi yapan Bölükbaşı'ya şartlar izin vermemiştir. Yukarda dercedilen istifa mektuplarından da anlaşılacağı üzere, Bölükbaşı, DP'den ayrılma sürecinde çok büyük tereddütler geçirmiştir. Bayar'la irtibatlar, görüşmeler devam etse de Köprülü ile Menderes ikilisinin, DP'den ayrılan, istifa eden ya da tasfiyeye uğrayan diğer “müfrit” DP'lilerin durumunda da görüleceği üzere, Bölükbaşı'nın adeta istifaya mecbur edilmesinde çok etkili oldukları anlaşılmaktadır. Mehmet Altay Köymen bir yazısında, Bölükbaşı gibi bir “demokrasi havarisi”nin, şu veya bu şekilde DP'den tasfiye edildiğini ve istifaya mecbur bırakıldığını yazmıştır.²⁷²

Bölükbaşı, DP'den ayrılışı ile ilgili olarak ilerde yapacağı bir değerlendirmede, *“DP'den ayrılmakla demokrasi davasından ayrılmadım. Ölünceye kadar demokrasi davası için mücadele edeceğim. Hareketim bir din değiştirmek değil, sadece arkasında namaz kılınamayacak bir imamın bulunduğu camiyi terk ederek, başka bir camiye geçmektir”* biçiminde konuşmuştur.²⁷³

10 Eylül'de yazıldığı belirtilen istifanamenin 6 Eylül'de görüşülemeyeceği açıktır. Burada ya Koraltan'ın not defterlerinde bir yanlışlık var ya da DP GİK, Bölükbaşı'nın **Kudret**'te yayınlanmayan makalesinin nedenlerini Bayar'dan sorduğu 1 Eylül tarihli mektubu görüşmüştür. Araştırmamızda, bu iki seçeneği dışlayacak üçüncü bir belgeye rastlanmamıştır.

²⁷¹ Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 60.

²⁷² Mehmet Altay Köymen, “Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı”, s. 13.

²⁷³ **Kudret**, 12. 11. 1948.

B. MP’NİN DOĞUŞ SÜRECİ VE BÖLÜKBAŞI

12 Temmuz Beyannamesi’nin yayımlanmasıyla birlikte, DP içindeki çatışma ve ayrılık hepten artmıştır. Beyanname eğer planlı bir düşünüşün sonucu ise, gerçekten de DP içinde çoktan beri başlamış olan ayrılığın fiile neticeleri beyannamenin yayımlanmasından sonra iyice belirmeye başlamıştır.

9 Eylül 1947’de istifa eden Peker kabinesi yerine, 10 Eylül 1947’de kurulan Hasan Saka kabinesinin teşekkülünden sonra Cumhurbaşkanı İnönü, 12 Temmuz Beyannamesi’nin uygulama alanında tahakkuk ettiğini göstermek ve Doğu illerinde beliren Komünistlik, Kürtçülük akımları ve Rus ajanlarının kışkırtmaları karşısında CHP ve DP’nin ortak hareketini temin etmek amacıyla Doğu illerine bir seyahat tertip etmek istemiştir. İnönü, beyannamenin uygulamaya geçirilmesi yönünde, Doğu illerine yapacağı seyahat için DP’den bir milletvekilini de yanında götürmeyi amaçlamıştır. Bu cihetle DP GİK, 10 Eylül 1947 tarihli toplantıda, İnönü’nün Bayar’dan istemiş olduğu bir DP’li milletvekilinin, gönderilip gönderilemeyeceği görüşülmüştür. Konu DP GİK’te enine boyuna tartışılmış ve nihayetinde DP Muğla mebusu Nuri Özsan’ın, İnönü refakatinde seyahate katılması kararı alınmıştır. GİK zabıtları incelendiğinde, Tengirşenk, Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Refik Şevket İnce, Enis Akaygen gibi kurul üyeleri, bir DP’li milletvekilinin seyahate katılmasının, öncelikle İnönü’nün CHP başkanlığından ayrılması ile imkan dahiline girebileceği doğrultusunda görüşler ileri sürmüşlerse de, DP kurucuları, bu seyahatin DP’nin daha kuvvetlenmesi için bir fırsat olarak görülmesi gerektiği fikrinde ısrar etmişler ve çetin tartışmalardan sonra Nuri Özsan’nın İnönü ile birlikte seyahate katılması kararı alınmıştır.²⁷⁴

Daha sonraları Nuri Özsan, bu seyahatta İnönü ile (1) partilerin “müfrit” elemanlarının tasfiye edilmesi gerektiği ve (2) milletvekili ödeneklerinin artırılması konusunu görüştüklerini GİK’e iletmıştır. Ayrıca Özsan, seyahat esnasında İnönü’nün kendisine şöyle dediğini de belirtmiştir: “Ben hem devlet hem parti başkanıyım. Kendi partimin içindeki müfritleri halledebilirim. Fakat siz ne yapacaksınız? Mesela Yusuf Kemal Tengirşenk

²⁷⁴ Demokrat Parti Genel İdare Kurulu’nun 10 Eylül 1947 Tarihli İçtima Zabıtları için bkz., Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 436-441.

işini nasıl halledeceksiniz?”. Nitekim, o günlerde Ağaoğlu, Nihat Erim’i ziyaret etmiştir. Bu görüşmede Erim, Ağaoğlu’na, Tengirşenk yanında Öner, Aldoğan, Tahtakılıç ve Bölükbaşı’nın tasfiyeleri meselesinin ne olduğunu sormuştur. Ayrıca Erim, tasfiye meselesini Köprülü’nün kendisine söylediğini de aktarmıştır.²⁷⁵

Bu çerçevede önce Aldoğan, 18 Aralık 1947’de, yazdığı sert yazılar ve yaptığı ateşli nutuklar yüzünden DP GİK’te tabir caizse hesaba çekilmiş,²⁷⁶ ardından 12 Temmuz Beyannamesi’ne muhalefet şerhi koyan Tengirşenk, gerek basın, gerekse DP kurucuları tarafından eleştirilerek, DP’den tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Aldoğan’la genel merkez konuşması, mahrem tutulması yönünde bir karar alınmış olmasına rağmen, Köprülü’nün, telefonla Erim’i arayarak Aldoğan meselesini Erim’e aktardığı, bizzat partinin sekreteri Basri Aktaş tarafından Tahtakılıç’a söylenmiştir. Ayrıca, Aldoğan’ın GİK’te *“ifade”* verdiği gün, başka bir vesileyle Erim’i ziyaret eden Nuri Özsan, Erim’in kendisine, *“DP GİK bugün toplanacak ve Aldoğan meselesini halledecekti, ne oldu, haberin var mı?”* diye sormuştur.²⁷⁷

DP’nin parçalanması ve MP’nin doğumuna yol açan olayların belki de en önemlisi, DP’nin İstanbul il başkanı Öner’in önce başkanlıktan sonra da partiden istifasıdır. Öner’in DP içinde ağırlığı büyüktü. Ayrıca, Öner’in 1946 seçimlerinde gösterdiği başarı ve o günlerin meşhur komünistlik davasında Hasan Ali Yücel’le girdiği polemikte uzun süre devam eden davayı kazanması,²⁷⁸ onun tüm ülkedeki DP’lilerin saygı ve hayranlığını kazanması sonucunu doğurmuştur. Hatta, o günlerde DP’li bir genç olarak İstanbul’da Öner’le görüşen İsmet Bozdağ, Öner’in, birinci kongre sonrası

²⁷⁵ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 23; Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, s. 260-261.

²⁷⁶ Sadık Aldoğan’nın özellikle o günlerde yaptığı Afyon konuşması zikredilerek, Aldoğan, *“görüşmek”* adı altında bir çeşit maskeli sorgudan geçirilmiştir. Aldoğan, sorulara verdiği cevapta, *“Maksadım partiye ve demokrasiye hizmetten ibarettir. Şayet DP’nin bu konularda saptanmış bir politikası varsa, bu izah edilmeli ve ben de konuşma ve yazılarımda bu çerçeve dahilinden dışarı çıkmayayım”* diyerek, DP kurucularının kendisi hakkında hazırladıkları tertibi, boşa çıkarmış olduğunu belirtir. Bkz., Nahit Saçlıoğlu, **Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan**, s. 25-26.

²⁷⁷ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 26-27.

²⁷⁸ 18 celse süren ve 35 şahit dinlenen davayı Öner kazanmıştır. Mahkeme Hasan Ali Yücel hakkında, Öner’in komünistlik suçlamasını ele alan iddialarını sabit görerek, davayı 20.11. 1947’de bitirmiştir. **Vatan**, 20. 11. 1947. Ayrıca, Öner-Yücel davası hakkında bkz., Kenan Öner, **Öner ve Yücel Davası** (İstanbul, 1947).

(Nisan 1947), kuruculara karşı olağanüstü kongre tertip etmek yönünde bir takım girişlerde bulunduğunu bizzat kendisine söylediğini ileri sürmüştür. Bu teşebbüs Bozdağ tarafından, DP yöneticilerine ulaştırılmış ve Öner’in girişimi suya düşmüştür.²⁷⁹

Öner’in DP’den istifa etmesinin ya da kendi ifadesiyle “*istifaya mecbur bırakılmasının*”²⁸⁰ yukardan beri anlatılan, yani DP kurucularının takip ettiği yumuşak muhalefet politikasına katılmayışi ve kurucuların parti içinde bir tahakküm saltanatı oluşturdıkları iddiası gibi genel nedenlerinin yanında, bir de öznel nedenlerinin olduğu bir gerçektir. DP’nin kendi içinde yaşadığı buhran da, iktidarla sıcak ilişkiler kuran Köprülü ile iktidara karşı sert muhalefet yapılmasını isteyen Öner arasında yaşanan gerilim ve kavgaların çok önemli bir yeri vardır. Özellikle Köprülü, Öner’in parti içinde bir ağırlık kazanmasını istememiş ve sürekli DP İstanbul teşkilatlarına baskı yapmıştır. Ancak DP içinde Köprülü-Öner anlaşmazlığının kökenleri, DP İstanbul il teşkilatının kurulması ile başlamıştır. Öner İstanbul il başkanı olmasına rağmen, Köprülü müteşebbis heyetlerin kendisine bağlı kişilerin seçilmesi için çok çaba sarfetmiştir. Köprülü’nün bütün hırsı, İstanbul teşkilatının kurulması sorumluluğunun Yusuf Ziya Öniş’e verilmesinden kaynaklanmıştır. Öner’in İstanbul’a başkan olmasını Öniş teklif etmiş, Bayar da onaylamıştır.²⁸¹ İstanbul’un bir çok ilçe kongrelerinde Öner ekibi ile Köprülü ekibi karşı karşıya gelmiştir. Örneğin Beyoğlu ilçe kongresinde, Öner’in hizbi ile Köprülü-Menderes’in desteklediği hizip çarpışmıştır.²⁸² İlginç olan Köprülü’nün Beyoğlu ilçe kongresi başkanlığını kabul etmesidir. Bu durum Öner’i iyice sinirlendirmiştir. Böylece Köprülü ile Öner arasında zaten var olan soğukluk, İstanbul’un ilçe idare kurullarına Köprülü’nün kendi istediği kişileri seçtirmesi yüzünden iyice artmıştır. İki lider arasındaki duygusal geçimsizliğe bir de İstanbul teşkilatında yaşananlar eklenince, DP içindeki hizipleşme büyük bir ivme kazanmıştır.²⁸³ Ayrıca Menderes’in de

²⁷⁹ İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, s. 37-40.

²⁸⁰ **Yeni Sabah**, 14. 1. 1948.

²⁸¹ Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, s. 9-10.

²⁸² Çok erken tarihlerde olan bu çarpışmayı, Tanin gazetesi, “*Demokrat Parti’deki Hizip Kuvvetleniyor*” biçiminde vermiştir. **Tanin**, 31. 12. 1946.

²⁸³ Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958**, s. 31, 36. Köprülü-Öner kavgası aslında daha eskiye dayanır. Köprülü’nün Maarif, Öner’in Adliye Müsteşarlığı yaptığı dönemde bu iki bürokrat arasında nedeni bilinmeyen kırılganlıklar oluşmuştur. Bkz., **a. g. e.**, s. 37.

İstanbul teşkilatlarında Öner'in ağırlığını durdurma ve teşkilatlara kendi adamlarını sokmak için, mutemed adamı Mükerrerem Sarol'u Aydın'dan İstanbul'a görevlendirmiş olması da Öner'in, Köprülü-Menderes hizbine olan kinini bir kat daha artırmıştır.²⁸⁴ Süreç içinde, Köprülü-Menderes ikilisi iki yakın adamını (Orhan Köprülü-Mükerrerem Sarol) Öner'in başına musallat etmiştir. Bunlar, İstanbul teşkilatı içinde yer altı faaliyetleri yapmışlar, hizipler kurmuşlar ve başkanın nüfuzunu kırmak için ellerinden gelen her türlü tertibi esirgememişlerdir.²⁸⁵

Tüm bu gelişmeler üzerine Öner, 27 Aralık 1947 tarihinde DP GİK'e gönderdiği mektupla DP İstanbul il başkanlığından istifa etmiştir. Öner, istifasında, yine kurucular tahakkümünden, zümre siyasetinden yakınlık, kurucuların ve özellikle de Köprülü'nün, partide hayali bir müfritler zümresi olduğu yolundaki şikayetlerinin artık dayanılmaz bir noktaya geldiğini dile getirmiştir. Ayrıca Öner, CHP kadar DP'nin de efendisi haline getirilen İnönü'nün istekleri doğrultusunda kurucular tarafından partide bir tür mutedil-müfrit ayrımının yapıldığı ve müfritlerin partiden uzaklaştırılmaları için her türlü tedbirin alındığı suçlamasında bulunmuştur.²⁸⁶

Bu arada Öner ve DP'deki "müfrit"ler aleyhine propagandalar almış başını yürümüştür. Vatan gazetesi, DP'de kazan kaldıranları "*komünistlik*"le suçlamış ve "*kızıl tahrikçilerin takip ettikleri esas gaye: DP'yi ikiye bölmek istiyorlar*" başlıklı bir yazı yayınlamıştır.²⁸⁷ Ayrıca, el altından "*ekanimi selase*" diye adlandırdıkları Bayar-Köprülü-Menderes üçlüsüne karşı el altından bir hareket başlatıldığını, istifa ile İstanbul il kongresinde kuvvet gösterisi yapılarak, Anadolu'da bir olağanüstü kongre tertip edilmek istendiği ve bununla da Bayar ekibinin yıkılarak Öner başkanlığı ve Mareşal'in fahri önderliğinde yeni bir harekete zemin hazırlanmak istendiği iddia olunmuştur.²⁸⁸ Bu iddialara cevap veren Öner, suçlamaları kesin bir dille yalanlamış ve Yalman'ın efendisini (kastedilen İnönü'dür) memnun etmek için bunları yazdığını dile getirmiştir.²⁸⁹ Süreç içinde Öner, 16 Ocak

²⁸⁴ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 39.

²⁸⁵ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 308.

²⁸⁶ **Vatan**, 12. 2. 1948 ve **Cumhuriyet**, 12. 2. 1948; Ayrıca istifa mektubunun tam metni için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 465-467.

²⁸⁷ **Vatan**, 12. 1. 1948 (Yazının Ahmet Emin Yalman tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır).

²⁸⁸ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 1419-20.

²⁸⁹ **Tasvir**, 13. 1. 1948.

1948 tarihinde, yani DP’nin İstanbul il kongresinin yapılacağı 18 Ocak’tan iki gün önce, DP’den istifa ettiğini açıklamıştır.²⁹⁰

Bu sıralarda yapılan İstanbul il kongresi, Önerci grupla genel merkez yanlısı grup arasında bir çatışmaya sahne olmuşsa da, Bayar’ın kongreye ağırlığını koyması ve yaptığı konuşma ile kongre genel merkez yanlısı bir seçimle sonuçlanmıştır.²⁹¹ Daha sonra yapılan Balıkesir il kongresinde Bayar, *“Bir memleket için anayasa nasıl muta (bağlanılması gereken) ise, Demokratlar da nizamnamelerine o derece bağlıdırlar. Onun hududu dışına çıkanlar, kulağından tutulup Haysiyet Divanı’na verilirler. O da olmazsa partiden atılıp geçer giderler. Biz şahsa aldanmayız”* biçiminde konuşmuş ve DP içinde yaşanan ve yaşanacak olan istifa ve tasfiyelere ilişkin bakış açısını ortaya koymuştur.²⁹²

Bu arada, DP Beşiktaş ilçe idare kurulu başkanı Misbah Uras, Bayar’a bir ihbar mektubu göndermiştir. Mektupta, Öner’in İstanbul kongresi sırasında bir takım gizli faaliyetlerde bulunduğu, kongre esnasında kendisine bağlı bir grupla DP genel merkezini şiddetli bir protesto ile tenkit edecek bir komplo hazırlığı içinde olduğu ve kongre sonrası Ankara’da Mareşal, Hikmet Bayur, Mustafa Kentli ve Bölükbaşı ile yeni bir parti için görüşmelerde bulunduğu iddia edilmiştir. Mektupta belirtildiğine göre, Öner, Ankara’da önce Mareşal’i ikna ederek, ondan yeni partinin kurucuları arasına girmesini istemiş, daha sonra Bayur’la görüşmüş ve Bayur, yeni oluşuma Atatürk inkılaplarının devamı olması şartı ile evet demiş, ancak bunun için para gerekeceğini söylemiştir. Öner, para meselesinin İstanbul’daki kendi yanlısı arkadaşları ile ödeneklerini partiye iade etmeyen milletvekillerinden karşılanacağını belirtmiştir. Mektupta, ayrıca Bölükbaşı’nın Hatay ve Maraş dolaylarında propaganda yapmak üzere bir miktar yol masrafı istediği ve Öner’in de bu parayı yakında Bölükbaşı’ya vereceklerini ifade ettiği iddia edilmiştir.²⁹³

Tüm bu gelişmeler, DP genel merkezi yanlısı gazetelerde Öner’in DP’yi parçalamak için yaptığı bir suikast girişimi olarak değerlendirilmiştir. **Vatan**’da Mümtaz Faik Fenik, Öner etrafındaki *“mecelleciler”*in, DP’yi yıkmak için her türlü aracı meşru kıldıklarını ve DP’yi bir muvazaa partisi

²⁹⁰ **Vatan**, 17. 1. 1948.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 18. 1. 1948.

²⁹² **Vatan**, 23. 1. 1948.

²⁹³ **Cumhuriyet**, 10. 2. 1948.

olarak göstermek için de her türlü “çirkin” oyundan kaçınmadıklarını belirterek, müfritlere yönelik şiddetli bir kampanya başlatmıştır.²⁹⁴ **Tasvir** gazetesi de, DP içindeki ikilikten bahsederek, “müfrit” zümrenin partiyi ele geçirme teşebbüsü içinde olduğunu ileri sürmüştür.²⁹⁵

Bu durum karşısında Öner, Uras mektubunda yazılanları yalanlamıştır. Tekzibinde DP yöneticilerine yönelik İstanbul’da kendi başkanlığında bir şikayetname yazıldığı iddiasının tamamen bir iftiradan ibaret olduğunu, Uras mektubunun, İstanbul’da hasıl olan cereyanı bastırmak görevi ile gelen Refik Koraltan’la baş başa verilerek Park Otel’de hazırlandığını iddia etmiştir.²⁹⁶ İlginçtir ki Toker, bu mektubun Refik Koraltan başkanlığında Park Otel’de yazıldığını doğrulamıştır.²⁹⁷

Bu sıralarda Hikmet Bayur da DP’yi hedef alan bir dizi makale kaleme almıştır. Bayur, muhalefetin DP kurucularının zihniyeti ile yaşayamayacağını, DP’nin acele bir tasfiye görmesi gerektiğini ve Bayar gibi konuşanların ancak, yeni bir istibdat idaresi kurabileceklerini ileri sürmüştür.²⁹⁸ Bayur, DP’nin bu hali ile memlekete hayır değil, zarar getireceğini, “*DP iyi bir tasfiye görmezse, ilerde bir diktatörlük idaresi kuracağını*”, bunun ilk örneğinin, Bayar’ın Balıkesir nutkunda söylediği, “*Nizamname hududu dışına çıkanlar kulaklarından tutulup Haysiyet Divanı’nda atılırlar*” cümlesi ile verildiğini öne sürmüştür.²⁹⁹

Öte yandan, DP içinde yaşanan iç parçalanma ve ayrılıkların bir nedeni de GİK ile parti meclis grubu arasında yaşanan gerilim ve kavgalardır. DP meclis grubunun başkanvekili Köprülü idi. Böylece DP içinde Öner-Köprülü çekişmesi, GİK ile meclis grubu anlaşmazlığına bürünmüştür. Köprülü’nün gruptaki otoriter yönetimi ve grup idare kurulunu hiçe sayan, milletvekillerini tesadüf eseri buraya gelen insanlar olarak gören yaklaşımı, grup idare kurulunu harekete geçirmiştir. Milletvekilleri hakkında Köprülü’nün, “*Bunlar da kim oluyor, bizim sayemizde mebus oldular, ben onların ellerini bile sıkmaya tenezzül etmem*” dediği yazılmıştır.³⁰⁰

²⁹⁴ **Vatan**, 10. 2. 1948.

²⁹⁵ **Tasvir**, 10. 2. 1948.

²⁹⁶ **Tasvir**, 11. 2. 1948; **Cumhuriyet**, 11. 2. 1948.

²⁹⁷ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 317.

²⁹⁸ Yusuf Hikmet Bayur, “Halkımız Hürriyet Misakını Suya Düşürenlerden Hayır Bekliyoruz”, **Akın**, 28. 1. 1948; **Yeni Sabah**, 30. 1. 1948.

²⁹⁹ **Yeni Sabah**, 10. 2. 1948.

³⁰⁰ **Kudret**, 30. 5. 1950.

DP meclis grubunda, o sıralarda milletvekillerinin itimadını kaybetmiş olan Köprülü olayının patlak vermesine ödeneklerle ilgili bir takrir yol açmıştır. Grupta maaş farklarının partiye teslimi konusu görüşülürken Muğla milletvekili Necati Erdem, bu meselenin tartışma konusu yapılmaması hakkında bir takrir vermiştir. Toplantıya başkanlık eden Köprülü, tüzüğe aykırı bulduğu bu önergeyi oya koymakta direnince anlaşmazlık baş göstermiş ve böylece ödenekler meselesi grupta bir Köprülü meselesine dönüşmüştür. Esasında Köprülü, Kasım 1947’deki grup idare heyeti seçiminde 38 oydan, ancak 21’ini alarak güçlkle başkanlığını korumuştur.³⁰¹ Grup idare kurulu, Bayar’dan Köprülü’nün istifasını istemiştir. Menderes, Koraltan, Ağaoğlu, Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce gibi partinin ileri gelenleri ise *“Köprülü’nün istifasını istemek, Kenan Öner meselesinden beri partide gerçekleştirilmek istenen büyük bir komplonun parçasıdır. Ya onlar ya biz”* diyerek Bayar’a adeta tercihte bulunması çağrısında bulunmuşlardır.³⁰²

Bu arada, parti grup idare kurulundan Hazım Bozca, Hakkı Gedik, Osman Nuri Köni ve Fikri Apaydın istifa etmiştir. Bu istifalar, Köprülü’nün Grup başkan vekilliğinden düşürülmesini amaçlamıştır. Bunun üzerine 4 Şubat 1948 tarihinde Bayar başkanlığında toplanan DP meclis grubu, grup idare heyetinden boşalan üyelükler yüzünden, seçimlerin başkan hariç yenilenmesine karar vermiştir. Uzun müzakerelerden sonra, grup idare kurulunun yeniden seçilmesi kararlaştırılmış ve yapılan seçimde Köprülü tek bir rey alabilmiş, böylece grup ikinci başkanlığından düşürülmüştür.³⁰³ Ancak kurul üyelerinin tüm ısrarlarına rağmen Bayar da istifa etse de oybirliği ile Bayar, tekrar grup başkanlığına seçilmiştir. Daha sonra yapılan seçimlerde grup idare kurulu ikinci başkanlığına Fuat Hulusi Demirelli 28 oyla seçilmiş ve grup idare kurulu yenilenmiştir.³⁰⁴

Bu gelişmeler üzerine, DP GİK, 5-10 Şubat 1948 tarihleri arasında peş peşe yaptığı toplantılarda, DP meclis grubunda yapılan seçimlerin tüzük hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürmüş ve teşekkül eden yeni grup idare heyetini kabul etmediğini karara bağlamıştır. Bu karara Hasan Dinçer,

³⁰¹ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 37.

³⁰² Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 124-125.

³⁰³ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 37.

³⁰⁴ 4 Şubat 1948 tarihli DP Meclis Grubu Toplantısı zabıtları için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, ss. 468-476.

Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz muhalif kalmışlardır. Ayrıca GİK, tüzük hükümlerine aykırı bir hareket neticesinde başkan seçilen Bayar'ın da grup başkanlığından çekilmek mecburiyetinde kaldığını açıklamıştır.³⁰⁵ Daha sonra 11 Şubat 1948 tarihinde tekrar toplanan GİK, eski ve yeni idare heyetlerinde vuku bulan istifalar üzerine yeni bir seçim yapıldığını ve yapılan seçimde grup başkanlığına tekrar Bayar'ın, ikinci başkanlığa Fuat Hulusi Demirelli'nin seçildiklerini bildirmiştir.³⁰⁶

Ancak zamanla, DP meclis grubu ile GİK arasında gerginlik iyice artmıştır. Bayar ilk zamanlar meclis grubu ile GİK, daha doğrusu Menderes-Köprülü hizbi arasında bir uzlaşma yaratmak istemişse de, Köprülü-Menderes hizbinin resti karşısında, daha fazla dayanamamış ve tavrını genel merkezden yani ılımlılardan yana koymuştur. O sıralarda Bayar, Köprülü-Menderes hizbinin Ege'de başlattıkları kampanyaya katılmak için İzmir'e gitmiştir. İzmir'de iken Köprülü-Menderes hizbinin baskısı ile 26 Şubat 1948'de İzmir konuşmasında DP meclis grubu başkanlığından ikinci kez çekildiğini açıklamıştır.³⁰⁷ Bayar, bu açıklama ile net bir şekilde tercihini, Menderes, Köprülü, Koraltan gibi genel merkez politikasını oluşturan kişilerden yana koymuştur.³⁰⁸ Bu durum, parti içinde ipleri kopma noktasına getirmiştir.

Öte yandan Meclis'te Mithat Sakaroğlu, Osman Nuri Köni, Emin Sazak ödenekler konusunda Bayar'ı hedef alan sözler sarfetmişlerdir. Bunun üzerine DP GİK, 9 Mart 1948 tarihli toplantısında, milletvekilleri Necati

³⁰⁵ 5-10 Şubat 1948 tarihli DP Genel İdare Kurul toplantı zabıtları ve yayınlanan tebliğ için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, ss. 477-510.

³⁰⁶ **Tasvir**, 12. 2. 1948; Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 509-10; **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 38-41. Bu seçimde genel merkez kanadından Köprülü, karşı hizipten de, Osman Nuri Köni seçilememişlerdir.

³⁰⁷ **Kudret**, 27 Şubat 1948. Baban, İzmir'de gerek il başkanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın evinde, gerekse de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun evinde, Menderes ile Köprülü'nün Bayar'ın üzerine yüreyerek, tehdit ettiklerini ve net bir şekilde "ya onlar, ya biz" diyerek rest çektiklerini, bu durum karşısında da, Bayar'ın Menderes ve arkadaşlarının istifaları ile partinin çökmesinden çekinerek, kurucuları tuttuğunu anlatır. Ayrıca, Baban, bu hizbin daha o günlerde, partide bir kısım insanları tasfiye ederek, tam bir hegemonya kurmanın heveslisi olduklarını ve bu durumun da demokrasimiz açısından tehlikeli bir çıkış, kötü bir başlangıç olduğunu yazar. Bkz., Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 36-38; Ayrıca Bayar'a yapılan baskı konusunda bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s.187.

³⁰⁸ Toker, "Tereddütlerinin sonunda Bayar, meclis grubu yanında vaziyet alsaydı, Türkiye'nin demokrasi tarihinde ne bir Menderes, ne bir Köprülü yer bulurdu, aksine mesela bir Tahtakılıç, Ahmet Oğuz gibi MP'liler birinci planda olurlardı" biçiminde yazmıştır. Bkz., Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 302.

Erdem, Mithat Sakaroğlu, Osman Nuri Köni, Ahmet Kemal Silivri ve Sadık Aldoğan’ın, haysiyet divanına verilmesine ekseriyetle karar vermiştir.³⁰⁹ Bunlardan Osman Nuri Köni zaten 7 Mart’ta DP’den istifa etmişti.³¹⁰ Bu arada, GİK üyesi Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer partide yaşanan gelişmelerden ve en son alınan haysiyet divanı kararlarından memnun olmayarak 10 Mart 1948 tarihinde GİK üyeliğinden istifa ettiklerini açıklamışlardır.³¹¹ DP meclis grubu da, 11 Mart 1948 tarihli toplantısında, Bayar’dan boşalan grup başkanlığına Fuat Hulusi Demirelli’yi, ikinci başkanlığa da Ahmet Tahtakılıç’ı seçmiştir.³¹²

Bu arada genel merkez de tasfiyelere devam etmiştir. 11 Mart 1948 tarihli DP GİK toplantısında, milletvekilleri Hazım Bozca ile Ali Rıza Kırsever’in haysiyet divanına verilmesine ittifakla karar verilmiştir.³¹³ Öte yandan, 16 Mart 1948 tarihli toplantıda da, GİK’ten istifa eden 6 kişinin toptan haysiyet divanına verilmesine, Suphi Batur’un muhalefet reyile karar verilmiştir. Daha sonra 19 Mart 1948 tarihinde merkez haysiyet divanı başkanlığına yazılan bir yazıyla, istifa eden 6 GİK üyesi hakkında gerekenin yapılması istenmiştir.³¹⁴ Bu kişiler, 24 Mart 1948’de haysiyet divanı kararı ile partiden çıkarılmışlardır.³¹⁵

³⁰⁹ **Yeni Sabah**, 10. 3. 1948; DP Genel İdare Kurulu’nun bu kararı için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 546. GİK’te karara muhalif olanlar, Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer’dir.

³¹⁰ **Yeni Sabah**, 7. 3. 1948.

³¹¹ **Kudret**, 11. 3. 1948. DP içindeki parçalanmanın en önemli kanıtı sayılan, söz konusu Genel İdare Kurulu üyelerinin istifa mektubu için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 547;

³¹² **Kudret**, 12. 3. 1948. 11 Mart 1948 tarihli DP Meclis Grubu Tebliği tam metni için, bkz., **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 60-61 ve Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 548.

³¹³ 11-12 Mart 1948 tarihlerinde toplanan GİK zabıtları okunduğunda DP’de alınan tüm karar ve uygulamalarda gerçekten bir tür *“kurucu diktatoryası”*nın varlığı açıktır. Belirtilen tarihli GİK’te alınan kararlar için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 549-558.

³¹⁴ DP GİK üyesi 6 önemli ismin istifalarının görüşüldüğü 16 Mart 1948 tarihli toplantıda konuşulanlar ve alınan kararların merkez haysiyet divanı başkanlığına yazıldığı 19 Mart 1948 tarihli yazının tam metni için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 559-568.

³¹⁵ **Vatan**, 25. 3. 1948.

Daha sonra DP'li bir kısım milletvekili, ihraçların büyük kongre tarafından tasvip edilmesine kadar, çıkarılanların grup toplantılarına alınmalarını savunmuşlarsa da, istekleri kabul edilmeyince büyük kongreye kadar parti grup toplantılarına katılmama kararı almışlardır.³¹⁶ DP'de yaşananlardan ve kurucuların parti üzerindeki tahakkümünden şikayetçi olan 10 DP'li milletvekili, Nisan 1948 tarihinde parti meclis grubuna devam etmemeye karar verdikleri yönünde bir beyanname yayınlamışlardır. Beyannamede, Hürriyet Misakı'nda çizilen gayeden uzaklaşanları doğru yola getirmek için yapılan tenkit hakkına hürmet edilmesini istemişlerdir. Ayrıca büyük kongre tarafından haysiyet divanına yedek üye seçilmediği ve zamanla haysiyet divanı asıl üyelikleri boşalmış olduğuna göre, haysiyet divanı üyelikleri parti kurucularına ram olan kişilerce doldurulduğu ve çıkarmaların bu surette yapıldığı da vurgulanmıştır.³¹⁷ Bu beyanname karşısında DP GİK, söz konusu 10 milletvekilinin parti ile alakalarının kesilmiş sayılmalarına ilişkin bir karara varmış ve bunu tamim olarak kamuoyu ve teşkilata bildirmiştir.³¹⁸

Bu arada, milletvekilleri Suphi Batur ve Enver Kök de partiden ayrılmışlardır. Böylece bağımsız milletvekillerinin sayısı hayli artmıştır. Bu bağımsız milletvekillerinden 13 tanesi (Ali Rıza Kırsever, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Behçet Gökçen, Mehmet Aşkar, Hazım Bozca, Ahmet Çınar, Fethi Erimçağ, Şahin Laçın, Mithat Sakaroğlu, Ahmet Kemal Silivrili, Hasan Dinçer, Haydar Arslan) 13 Mayıs 1948'de Meclis'te "*Müstakil Demokratlar Grubu*" adı ile yeni bir grup kurmuşlardır. 18 Mayıs'ta bir bildiri yayınlayan müstakil demokratlar, gerçek demokrasiyi kendilerinin temsil ettiklerini, GİK'in tahakkümüne boyun eğerlerse milletvekilliği görevini hakkıyla yapmış olmayacaklarını, bu yüzden büyük kongre toplanıncaya kadar bağımsız bir grup olarak kalmaya karar verdiklerini açıklamışlardır.³¹⁹ Ülkede demokrasiyi geliştirmek amacıyla kurulan müstakil demokratlar grubu, DP'nin ikinci büyük kongresi öncesi,

³¹⁶ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 69. DP kurucularını diktatörlükle suçlayan milletvekilleri şunlardır: Ali Rıza Kırsever (Çanakkale), Asım Gürsu (Muğla), Ahmet Ali Çınar (Burdur), Behçet Gökçen (Çanakkale), Bahaettin Ögütmen (Edirne), Fethi Erimçağ (Edirne), Haydar Arslan (İçel), Mehmet Aşkar (Afyon), Mehmet Öktem (Edirne), Şahin Laçın (Afyon).

³¹⁷ **A. g. e.**, s. 69.

³¹⁸ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 181.

³¹⁹ **Kudret**, 18. 5. 1948.

“Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler” isimli bir bildiri yayınlayarak, DP kurucularına yönelik şiddetli ithamlarda bulunmuşlardır.³²⁰ Ancak ilerde görüleceği gibi, DP ikinci kongresi, grubun tezlerini kabul etmemiş ve ihraçları onaylamıştır. Müstakil demokratlar daha sonra, ilerde kurulacak olan MP’ye katılmışlardır.

DP’de sözü edilen istifalar ve çıkarmalar devam ederken, daha önce DP’den istifa süreci anlatılan Bölükbaşı ile ilgili gelişmeler de, bu hareketlerle bağlantılı bir şekilde cereyan etmiştir. DP’deki tasfiyeler, teşkilatları da ayağa kaldırmıştır. Gazetelerde “*DP Yurt Teşkilatlarında Galeyan, Yerel Teşkilatlar Ayaklanıyor*” başlıkları ile verilen bu durum, DP genel merkezini ciddi bir biçimde sarsmıştır. İlk ayaklanma Karadeniz’de başlamıştır. 9 vilayetin (Sinop, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Tokat, Amasya, Çorum ve Sivas) il başkanlarına telgraf çekilmiş ve 23 Mart 1948’de Samsun’da yapılacak bölge toplantısına her ilin iki delege ile katılması çağrısında bulunulmuştur. Bu telgrafın, Bölükbaşı’nın isteği doğrultusunda Samsun il başkanı Süleyman Balkan tarafında çekildiği iddia olunmuştur. Bu arada, Maraş DP teşkilatı, Köprülü ile Menderes’in GİK’ten istifasını istemişlerdir. Pek çok teşkilat da bu yönde bir karar alınmasını istemiştir. Samsun toplantısında, son ihtilaflar ile Köprülü-Menderes ikilisinin istifa etmesi için kendilerine telgraf çekilmesi konularının görüşüleceği bildirilmiştir.³²¹

Bu gelişmeler üzerine, hızlı davranan DP genel merkezi, 16 Şubat 1948’de il idare kurullarına gönderdiği bir tamimde, Öner ve Bölükbaşı’nın baş gösteren son hareketlerinden ve yapılan ifşaattan, partinin ahenk ve dayanışmasını bozmak gayesi ile partiye tekrar girmeye teşebbüs etmelerinin muhtemel olduğundan bahsedilerek, bunun önlenmesi istenmiştir.³²² Ayrıca başka bir tamimde de, DP genel başkanlığı, DP teşkilatlarından Bölükbaşı’nın parti mensubu olarak karşılanmamasını ve ona itibar edilmemesini de istemiştir.³²³

³²⁰ Bkz., **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949).

³²¹ **Yeni Sabah**, 21. 3. 1948.

³²² Bu tamimin tam metni için bkz., Şükrü Esirci, **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri**, s. 506.

³²³ 23 Şubat 1948 tarihinde İl İdare Kurulu Başkanlıklarına yazılan 73 sayılı tamim, şu şekildedir: “*Partimizden istifa etmiş olan ve bir daha Partimize alınmaması Genel İdare Kurulumuzca karar altına alınmış bulunan Osman Bölükbaşı’nın herhalde hakkında alınan*

Bu tamimler gönderilirken Bölükbaşı, DP teşkilatlarını gezmekte ve DP içinde Öner önderliğinde başlayan ayrılık hareketinde, özellikle DP teşkilatları temelinde faal bir rol oynamaktaydı. Bu çerçevede Bölükbaşı'nın 23 Mart 1948'de Samsun'da yakın 10 ilden delegelerin katılacağı bir “isyan” toplantısı yapacağı iddia edilmiştir. Yalman'ın ileri sürdüğüne göre, Bölükbaşı Samsun'a gitmiş, orada partiden istifa eden, sonra bunu geri alan Samsun il başkanına misafir olmuş, onunla beraber on vilayetten Samsun'a delegeler çağırma, DP kurucularına karşı isyan şeklinde bir bölge toplantısı yapmaya teşebbüs etmiştir.³²⁴ Bu konu ve Bölükbaşı'nın DP kurucuları aleyhine DP teşkilatlarında gerçekleştirdiği iddia edilen diğer faaliyetlerine ilişkin, 4 Nisan 1948'de DP genel başkanlığından il idare kurullarına gönderilen bir tamimde de, şu ifadelere yer verilmiştir.³²⁵

...Kayseri teşkilatımızdan aldığımız 15. 3. 1948 tarihli mektupta (Osman Bölükbaşı'nın Maraş Kurtuluş Bayramından avdetinde Kayseri'ye giderek yeni parti hesabına faaliyette bulunduğu ve kendisiyle teşrik-i mesai eden 3 kişinin Haysiyet Divanına verildikleri) bildirilmiştir.

Ayrıca Bay Osman Bölükbaşı'nın Boğazlayan Teşkilatını bozmak için bir arkadaşımızı vazifelendirmek istediği ve bizzat kendisi Kırşehir İl Teşkilatımızı dağıtmak için teşebbüse girişmiştir. Birkaç gün evvel Amasya'dan bir rapor aldık. 24.3. 1948 tarihli ve 8 numaralı olan bu mektuba bağlı bir raporda aşağıdaki fıkra yazılıdır: “23. 3. 1948 tarihinde Samsun'da yapılmak istenilen toplantı karşısında Amasya Demokrat Parti teşkilatının durumu şöyle hülasa edilebilir. 17. 3. 1948 Çarşamba günü, Başkan Celal Topalak, ticaret ve şahsi bir iş için Samsun'a gitmiştir. Bu tarihte teşkilatımızın böyle bir toplantı hakkında malumatı

*kararın malum olmaması sebebiyle olacak, bazı teşkilatımız tarafından kendisi Partimiz mensubu imişçesine karşılanmış ve kabul edilmiş olduğunu öğrenmekteyiz. Bu gibi hareketlere meydan bırakılmamak üzere içtimai ve siyasi mevki ne olursa olsun Partimize mensup olmayan herhangi bir zatın teşkilatımız tarafından davet olunmasının, ancak Genel İdare Kurulumuz vasıtasıyla yapılabileceğinin teşkilat kademelerimize bildirilmesini...”. Demokrat Parti Başkanı, Celal Bayar. Bkz., Şükrü Esirci, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s. 507.*

³²⁴ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 1429-30.

³²⁵ Şükrü Esirci, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s. 522-524.

yoktur... 19. 3. 1948 tarihinde Genel Kurul’dan aldığımız tel üzerine Samsun’da on il delegeleriyle bir toplantı yapılmak istenildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. O andan itibaren İl ve Merkez İlçe Kurulumuz içtima ederek muhtemel bir davet karşısında şiddetle red cevabı verilmesini ve Merkezce alınan kararların samimiyetle tasvibedildiğini huzurunun ittifakiyle karar altına almış ve bu mealde nokta-i nazarımız İlçe teşkilatına telefonla bildirilmiştir”. Hemen bu tarih ve bu dakikayı takiben Celal Topalak ile Samsun’a giden Faruk Çöl, makine ile gelerek İl, Merkez, İlçe ve diğer Demokrat Partili arkadaşlarımızın huzurunda Başkan Celal Topalak’ın on Vilayete davetiye telgrafı çektiğini bildirerek (Not: Bu telgraf, Osman Bölükbaşı ile Samsun’a gelen Bay Süleyman Balkan tarafından da ayrı bir telgrafla teyid edilmiştir), kendisinin Amasya’da ittihaz edecek (alınacak) karara inkıyat edeceğini (uyacağını) ilave etmiştir.

Samsun’da yapılacak toplantı ile varılmak istenen neticenin ne olduğu hakkında sualimize, Faruk Çöl arkadaşımız naklen: Genel İdare Kurulundaki zevatın tasfiye edilmesi ve ancak Celal Bayar’ın şimdilik bir etiket olarak muhafaza edilmek istenilmesini söylemiştir...

Bu tamimde, Bölükbaşı’nın Samsun merkezli bir bölge toplantısı gerçekleştirmek suretiyle, DP Kurucularının parti içindeki ağırlıklarını ortadan kaldırmak istediği iddia olunmuştur. İçinde Bölükbaşı olsun ya da olmasın, böylesi bir toplantının Samsun’da organize edilmek istenirken, kim bilir belki de, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’da başlayan hareketinden ilham alınmış olabilir. Bölükbaşı’nın o dönemdeki konuşmalarına dikkat edilecek olursa, 1946’dan sonra Türk milletinin Kurtuluş Savaşı’ndan sonra bir tür “hürriyet mücadelesi” içinde olduğu teması işlenmektedir. DP içinde bunun gibi, içten ve dıştan kurucuların tahakkümünü ortadan kaldırmak için yapılan girişimler, genel merkezin aldığı sert tedbirlerle ortadan kaldırılmıştır. Samsun toplantısı da, kurucular tarafından zamanında öğrenilmiş ve ilgili vilayetlere haber verilerek uyarılmıştır. Başarısız kalan bu teşebbüse de DP çevrelerinde, “Suya düşen Karadeniz toplantısı” adı

verilmiştir.³²⁶ Olay, parti içi anlaşmazlıkta örgütün, DP genel merkezini desteklediğini ve kurucuların teşkilata hakim olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

DP içinde hizipleşmelerin arttığı dönemde, bu türden hareketleri, bir takım tertipli hareketler, bozguncu faaliyetler ve DP'yi parçalamayı amaçlayan nifak ürünü çalışmalar olarak niteleyen DP, 20 Mayıs 1948'de bir tamim daha yayımlamıştır.³²⁷ Tamimde, DP içinde birinci kongreden itibaren başlayan parti içi anlaşmazlıklara ve ardından gelen ayrılıklara değinilmiş, tüm bu hareketler DP'yi içten yıkmaya yönelik kasıtlı ve tertipli birer faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Tamimde Bölükbaşı'nın teşkilatlar temelinde yaptığı faaliyetlere de değinilerek, *"...İki ücretli parti müfettişimizin (biri Bölükbaşı, diğeri Fuat Arna) teşkilatımız arasında vazifelerini kötüye kullanarak tertipçilerin emrinde çalıştıkları ve bir çok yerlerde üstü kapalı telkin ve tahriklerde bulundukları sonradan öğreniliyor... Bu teşebbüsün tatbikine ilk olarak, Samsun'da girilmiştiir..."* biçiminde ifadeler kullanılmıştır.

DP'deki ihtilaf ve Samsun toplantısı konularında, **Tasvir** gazetesinin sorularını yanıtlayan Bölükbaşı, DP'deki ihtilafı, zihniyet ve itiyatları (alışkanlıkları) ayrı insanların bir araya gelmelerinden ve bunun neticesi olarak da, yeni evde eski adetin zamanla hortlamasından doğduğunu dile getirmiştir.³²⁸ Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Uzun seneler devam etmiş olan tek parti nizamı insanları aynı düşünce kalıbına dökmeye ve yemini bekleyen bir tavuk haline getirmeye çalışmış ve her devrin ve her davanın adamı olacak kadar siyasi karakteri zayıf bir zümre yetiştirmiştir...Demokrat Parti her kademesinde bu nevi insanlara az veya çok yer vermiştir...Bilhassa 12 Temmuz Beyannamesi ile bununu örttüğü anlaşılan karşılıklı vaadler DP'deki bazı şahsiyetleri yakın bir iktidarın sarhoşluğuna tutturmuş ve bunlar bu beyannameyi ve tahtındaki vaadleri kendilerini ikbale götürecek emin bir basamak zannetmek

³²⁶ **Cumhuriyet**, 23. 3. 1948.

³²⁷ DP içinde olup bitenleri DP kurucularının bakış açısı doğrultusunda anlatan bu tamimin tam metni için, bkz., Şükrü Esirci, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, ss. 532-541.

³²⁸ **Tasvir**, 2. 4. 1948.

gafletine düşmüşlerdir...Tahakkümü öldürecek bir işte rol oynayan medeni cesaret sahibi, mizaçları ve mazileri baş eğmeğe müsait olmayan insanlar müfrit diye damgalanmıştır. 12 Temmuz vaadlerine karşı şükran hediyesi olarak bu hoş gitmeyen arkadaşlarının başlarını sunmak hareketlerine girişenler, davanın ruh ve asaletini ayaklar altına almak suretiyle iki yüzlü politikanın ustası tanınan Machiavelli’ye hocalık edecek bir kemale sahip olduklarını isbat etmişlerdir...Adına tasfiye denilen bu geniş tahakküm hareketine başvuranlar... ve partinin anayasası dedikleri tüzüğün Genel Kurula tanıdığı tefsir yetkisini kendi keyfi hareketlerinin meşru gösterecek hükümler doğuran bir kaynak haline getirenler, iktidara geldikleri gün, şimdi Halk Partisi’ne karşı müdafaa eder gözüktükleri Anayasa’yı çiğneyecekleri bir bedahettir sanırım.

Ayrıca gazetecinin “*Samsun toplantısı sizin eseriniz olarak gösteriliyor. Bunu neye hamledersiniz?*” şeklinde sorusuna da Bölükbaşı şu şekilde karşılık vermiştir:

...İftiranın siyasette cari bir silah olduğunu maalesef her gün görmekteyiz... Samsun’a DP başkanı dostum Süleyman Balkan’ın daveti üzerine gitmişim. 10 Mart tarihini taşıyan bir tamimde parti teşkilatı tarafından eskisi gibi karşılanmamdan ve kabul edilmemden şikayet edilmekte ve bu gibi hallere meydan verilmemesi demokrasiye uygun bir tarzda istenmektedir. DP’de ahenk ve tesanüdü bozan amillerin hulasasını bu tamimin ve benzerlerinin taşıdığı küçük ruhta görüyorum...Ege’de, Adana’da, Trakya’da yapılan karma toplantıları tüzüğe aykırı bulmayan ve buralardan çekilen tasvip telgraflarını gazetelere geçirten Genel Merkez, Samsun’da yapılmak istenen toplantıyı bir suikast saymak garabetine düşmüştür... Samsun’da yapılmak istenen toplantı ile şahsen hiçbir alakam yoktur. Mamafih vehimlerini şahit, ihtiraslarını hakim yapanların

hükümlerinden kurtulmaya imkan olmadığını takdir edersiniz.

Aynı şekilde, **Yeni Sabah** gazetesinin,³²⁹ “*DP İl merkezinde yapılan toplantıda Refik Koraltan, sizin ve arkadaşlarınızın hareketini Çerkes Ethem’in hareketine benzetmiştir. Bu hususta ne dersiniz?*” şeklinde sorusuna yanıt veren Bölükbaşı, DP içinde cereyan eden hadiselerle Çerkes Ethem’in ihanet hareketini mutlaka kıyaslamak gerekiyorsa, bu benzerliği, demokrasi mücadelesinde muarızımız olan Halk Partisi’nin genel başkanı İnönü’de ve onun 12 Temmuz Beyannamesi’ne sığınmış olan DP kurucularının hareketlerinde aramanın daha isabetli olduğunu ileri sürmüştür. Bölükbaşı devamla, “*Mesnedsiz ve delilsiz olarak diünkü en yakın dava arkadaşlarını uluorta lekelemek ve Çerkes Ethem’lerle kıyaslamak yoluna sapanların, ellerinde iktidar olsa bu ithamlarının tabii bir neticesi olarak idam sehpaları kurarak, muarızlarını ipe çekecekleri muhakkaktır. İktidara geçmeden bu kadar ölçüsüz ithamlara ve tecavüzlere cüret edenlerin ve Büyük Kongre’yi toplamayarak millet önünde hesaplaşmaktan kaçınanların milletin beklediği hürriyeti bu memlekete getirmek şöyle dursun, birer hürriyet ve demokrasi diktatörü olacaklarına hükmetmek için fazla bir düşünceye lüzum yoktur sanırım*” diye konuşmuştur. Bu konuşmasıyla Bölükbaşı’nın, gelecekte DP iktidarının yöneleceği, anti-demokratik tutumu önceden görmüş olduğuna hükmetmek yanlış olmasa gerektir.

Ayrıca, DP’den ilk ihraç edilen Dr. Mustafa Kentli de, genel kurulun ısrarı ve haysiyet divanının kararı ile memleket ve milletin itimadını kazanmış DP’lilerin tasfiye edildiğini, kurucuların fikirlerine aykırı söz söylemenin, partiye karşı işlenmiş bir suç sayıldığını, söz hürriyetini kaldırmak için “*Kuruculara muhalefet*” hareketinin Çerkes Ethem hareketine benzetilerek susturulduğunu ve bunun da DP’yi çok kötü sonlara hazırladığını ileri sürmüştür. Kentli, DP kurucularının memlekete fikir ve söz hürriyeti getiremeyeceğini, çünkü demokrasi prensiplerinin ilkin parti içinde ve muhalefette iken tatbik edilmesi gerektiğini öne sürmüştür.³³⁰ Kentli, bir başka yazısında ise, DP’yi buhrana götüren üç nedeni sıralamıştır:

³²⁹ **Yeni Sabah**, 27. 3. 1948.

³³⁰ Mustafa Kentli, “Demokrat Partide Buhranın Sebepleri I”, **Yeni Sabah**, 1. 4. 1948.

Bunlar, (1) parti içinde fikir hürriyetine yer verilmemesi, (2) tüzük hiçe sayılarak keyfi bir yönetimin hakim olması, (3) DP’nin Anayasa’dan kaynaklanan devletçi bir programa sahip olması.³³¹

Bu sırada **Tasvir**’de Hamdullah Suphi Tanrıöver’in bir makalesi yayınlanmıştır. DP kurucularını muvazaa ve sahte demokratlıkla suçlayan ve DP’den ayrılarak MP’yi kuracak olan sert muhalefet yanlıları, devamlı surette bu makaleye göndermede bulunacaklardır. Bu makalede Tanrıöver, makalenin yazıldığı tarihten sekiz ay önce DP kurucuları (Bayar, Köprülü ve Menderes) ile Bayar’ın evinde yaptıkları bir sohbetten bahsetmiştir. DP’den ayrılanların muvazaaya delil olarak kullandıkları bu yazıda Hamdullah Bey, Bayar, Köprülü ve Menderes’e bir takım sorular sormuştur. Hamdullah Suphi’nin yazısında, DP kurucularının sorulan sorulara karşılık, ihtilale ve karışıklığa karşı olduklarını, İnönü ile bir şekilde “gizlice” anlaştıklarını, 1950 seçimlerinin kanuni vaktinden evvel yapılmasına taraftar olmadıklarını ve İnönü’den daha iyi bir devlet başkanı olmadığına inandıklarını belirten yanıtlar verdiklerine ilişkin bir iddia vardır.³³² Bayar, bu yazıdan on gün önce Erzincan’da yapmış olduğu bir konuşmada bu türden iddiaların bir söylentiden ibaret olduğu yanıtını vermiştir. Bayar, belirtilen konuşmasında şunları söylemiştir:³³³

Şimdi size bir dedikodudan bahsedeceğim. Bunu bütün milletin bilmesini istiyorum. Diyorlar ki, ben, Demokrat Parti Başkanı Bayar, Devlet Reisi İnönü’ye demişim ki, “*Demokrat Parti ekseriyeti elde ettiği zaman, seni Cumhurbaşkanı yapacağım.*” Bu meseleyi bir lahza mütalaa etmenizi rica ediyorum. Karşımdaki zat CHP Genel Başkanı’dır. Partisi davayı kaybedecek; biz seçimleri kazanacağız; O davasına hıyanet edecek, bizim Cumhurbaşkanlığı namzetliğimizi kabul edecek. İktidara 300 milletvekili ile geçilir. Bunlar Devlet Reisini gizli reylerle seçerler. İşte ben o anda bu üç yüz Demokrat milletvekilinin karşısına çıkacağım ve kuvvetini

³³¹ Mustafa Kentli, “Demokrat Partide Buhranın Sebepleri II”, **Yeni Sabah**, 4. 4. 1948.

³³² Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Demokrat Parti”, **Tasvir**, 3. 4. 1948.

³³³ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 159-160.

sizden almış olan bu heyecanlı adamlara, “*Filan zata cumhurbaşkanlığı vaad ettim. Beni mahçup etmeyiniz, seçiniz.*” diyeceğim. Bu mümkün mü?”

Tanrıöver’in makalesi üzerine Sadık Aldoğan, üç Kurucunun GİK’in haberi olmadan, gizli bir komite gibi iktidardaki partinin yetkili bir rüknü ile uzlaştırıcı bir konuşmaya yeltenilmesini şiddetle eleştirmiş ve buradan yola çıkarak, kurucuların memlekette uyanmış muhalefeti susturmak için menfur bir suikast yoluna saptıklarını iddia etmiştir.³³⁴ Ancak Köprülü, bir yazısı ile Tanrıöver görüşmesinde konuşulanlardan muvazaa sonucu çıkarmanın, DP iktidarını ele geçirmek amacı taşıdığını, bu olmazsa da DP’nin mirasına konarak yeni bir parti kurmak yolunda tertip olduğunu söyleyerek, şiddetli bir karşılık vermiştir.³³⁵

DP’deki ihtilaf konusunu bitirirken, daha sonraları **Kudret** gazetesinin açıkladığı bir takım bilgilere de yeri gelmişken temas edilmelidir. Bu gazetenin iddiasına göre, DP’deki ilk ihtilaf, 1948 başlarında İnönü’nün DP kurucuları ile yaptığı gizli görüşmelerde, DP’den atılmasını istediği isimleri vermesiyle başlamıştır. Bu isimler, Öner, Tengirşenk, Bölükbaşı, Aldoğan, Tahtakılıç ve Ağaoğlu’dur. Daha sonra bu isimlere başka isimler de eklenmiştir. Partiden ihraç edileceğini anlayan Ağaoğlu, derhal Bayar’la temasa geçer ve temasın neticesinde, İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı seçiminde tek oy vermeyen kişi olan Hikmet Bayur aleyhine bir yazı yazarak, durumu tenkit etmiş³³⁶ ve Ağaoğlu ihraç edilecekler listesinden ismi silinmiştir.³³⁷

DP GİK’ten istifa edenlerin başında gelen Tahtakılıç da, istifaları ile ilgili olarak yıllar sonraki açıklamasında, “*Biz bu istifalarla DP mensuplarını uyarmak ve sarsmak istedik, kitlenin bize hak verdiğine inanıyorduk. Tahminlerimiz yanlış çıktı. Kitle hakkın ve doğrunun yanında yer alacağına kuvvetlinin yanında yer aldı*” şeklinde konuşarak, Türk siyasi

³³⁴ Sadık Aldoğan, “Tanrıöver’in Açıkladığı Hakikat”, **Yeni Sabah**, 7. 4. 1948.

³³⁵ Fuat Köprülü, “Muvazaa İftirasının İç Yüzü”, **Millet Yolu**, 15. 5. 1948.

³³⁶ Bu konu ile ilgili olup olmadığı bilinmez ama, Ağaoğlu, özellikle Bayur’u hedef alan yazılar yazmıştır. Bunlara örnek olarak, **Cumhuriyet**, 7-10. 2. 1948 ve **Millet Yolu**, 15. 5. 1948 yıllarında yazılmış yazılara bakılmalıdır.

³³⁷ **Kudret**, 14. 6. 1949. Yukarda yazılanlar, **Kudret** gazetesinin iddialarıdır. Ancak, DP genel merkezince tekzip edilmemiştir.

hayatının temel bir yarasına vurgu yapmıştır.³³⁸ DP’deki buhranın bölünmeyle sonuçlanmasını bir bakıma doğal ve kaçınılmaz bulan Abidin Daver de, *“Nasıl ki DP, CHP’den doğduysa, bu partiye muhalif olanları sinesinde toplayan DP de daha kuruluşu sırasında başka bir hizbe gebe kalmıştı...Bugünkü ayrılık, DP’nin bünyesinde ilk doğuş ve kuruluş günlerinden beri mevcut hastalığın neticesiydi, Aynı kazanda kaynatılmaya çalışılan ve birbirleriyle bir türlü uyuşamayan, hatta birbirini bozan maddeler ayrılıyorlardı”*³³⁹ diyerek, bölünmeye farklı bir sosyolojik bir içerik kazandırmıştır.

İddialar ne olursa olsun DP’den ihraç edilen “müfrit”lere hak vermemek mümkün değildir. DP’de partinin iktidar yıllarında da devam edecek bir cephe birliğinin (Bayar, Menderes, Köprülü) kurulduğu doğrudur. Özellikle ihraçlardan sonra önemli kararlar kurucular tarafından alınmış ve partide GİK’in hiçbir ağırlığı kalmamıştır. Ağaoğlu’nun da belirttiği gibi, DP’de yaşanan çıkarmalar ve istifalar sonucu oluşan GİK daha çok, dört kurucunun bir işletme makinesi halini almıştır. Böylece görünüşü itibariyle eskiye oranla daha mütenasid, fakat eski canlılığından çok şey kaybetmiş, rengi çok solmuş bir GİK tipi yavaş yavaş belirmiştir. İkinci büyük kongreden sonra ise, GİK’ler genellikle parti liderlerinin kararlarını tescil eden kurullardan ibaret olmuşlardır.³⁴⁰ DP kurucuları, bunun tahakküm olmadığını, parti disiplini ile karıştırıldığını öne sürmüşlerse de,³⁴¹ DP kurucularının daha muhalefette iken, *“istibdat”*ın bir çeşidine son vermek için giriştikleri mücadelede yeni baskı ve istibdat usulleri geliştirdikleri gerçeğini ortadan kaldıramamıştır.

1. MP’NİN KURULUŞU VE BÖLÜKBAŞI

DP kurucuları ile anlaşılmayarak DP’den ayrılanlar ile DP’den çıkarılanların, hem bizzat muhalefet partisi olan DP’ye hem de iktidar partisi CHP’ye karşı oluşmuş bir cephenin mümessilleri olarak kurdukları MP, DP’nin ikinci büyük kongresinden evvel, TBMM’nin sekizinci döneminde DP’nin iktidara

³³⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 434.

³³⁹ Abidin Daver, “DP’nin Geçirdiği Buhran”, **Cumhuriyet**, 15. 3. 1948.

³⁴⁰ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 154.

³⁴¹ **Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Aralık 1933-Mart 1950), C. I, s. 273.

karşı yeterli derecede muhalefet yapmadığı gerekçesiyle siyasi hayattaki yerini almıştır.³⁴²

MP'nin kurucularından Öner, daha 6 Mayıs 1948'de yaptığı açıklamada, *"Bu parti, ne şunun ne de bunun değil, sadece milletin ilk hakiki muhalefet partisidir...Hedefimiz evvel be evvel memleketi CHP'nin elinden kurtarmaktır...Fakat bugünkü gelişmeler karşısında evvela DP ile mücadele zarureti de hissetmekteyiz...İktisadi sahada liberal, ictimai sahada ırkçılık ve Turancılığa kapılmadan, milliyetçi olacak olan parti, inkılapçı sahada ihtiyacı, zaruretləri zorlamadan daima müterakki hamlelerle ilerlemek olacaktır"* şeklinde konuşmuştur.³⁴³ Partinin kurulma çalışmaları devam ederken Köprülü, muhalefeti parçalamanın vatana ihanet olduğunu, DP'yi yıkmak isteyenlerin zımnen iktidar partisinin tabii bir müttefiki olduklarını ve onların teşvik ve korumasına nail olduklarını iddia etmiştir.³⁴⁴

Nihayet 6 Temmuz 1948 yılında yapılan açıklama ile yeni partinin adının Millet Partisi (MP) olduğu, fahri başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak'ın,³⁴⁵ genel başkanlığa Hikmet Bayur'un, genel başkanvekilliğine Osman Nuri Köni'nin, genel sekreterliğe Dr. Mustafa Kentli'nin ve genel muhasipliğe de Mareşal'in damadı Şefik Çakmak'ın getirildiği ilan edilmiştir. MP'yi kuranlar kendilerine *"kurucu"* demekten sakınmışlar, bunun yerine *"müessis"* kavramını kullanmışlardır. Buna göre, MP'nin müessisleri, başta Mareşal Çakmak (İstanbul Mv.) olmak üzere, Hikmet Bayur (tarihçi ve gazeteci, 1946 seçimlerinde DP listesinden bağımsız olarak aday olmuşsa da kazanamamıştır), Kenan Öner (Avukat ve Eski DP İstanbul il başkanı), General Sadık Aldoğan (Afyon Mv.), Osman Nuri Köni (İstanbul Mv.), Dr. Mustafa Kentli (tıp doktoru), Enis Akaygen (İstanbul Mv.) ve

³⁴² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952**, s. 713.

³⁴³ **Tasvir**, 6. 5. 1948. Aynı yerde Öner, partinin kuruluşu için çalışanların sadece partiyi memlekete takdim etmekten ibaret olduğunu anlatarak, partinin kurucusu olmadığını özellikle belirtmek gereğini hissetmiştir.

³⁴⁴ Fuat Köprülü, "Son Hadiselerin Meydana Koyduğu Hakikatler", **Millet Yolu**, 8. 5. 1948.

³⁴⁵ MP'nin başında Mareşal'in olması, MP'nin halk üzerinde etkinlik yaratacak bir güçte olduğu izlenimi yaratmakla kalmamış, başlangıçta DP liderlerini bile endişeye sevk etmiştir. MP kurucuları, başlangıçta parti genel başkanlığına Mareşal Çakmak'ı getirmeyi düşünmüşlerdi. Ancak, Çakmak'ın bu görevi kabul etmemesi üzerine Hikmet Bayur genel başkanlığa getirilmiştir. Mareşal de partinin onursal başkanı olmuştur. Bu konu hakkında değerlendirmeler için, bkz., Çağlar Kırçak, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik: 1876-1950**, I. Kitap (Ankara: Bilar Yayınları, Yayın Tarihi Belirtilmemiş), s. 345-346.

Osman Bölükbaşı (çiftçi ve DP’nin eski parti müfettişi)’dir.³⁴⁶ MP’nin ilk GİK’i, şu isimlerden teşekkül etmiştir: Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli, Enver Kök, Suphi Batur, Yusuf Kemal Tengirşenk, Müstakil Demokratlar ile Afyon’da kurulan Öz Demokratlar Partisi’nin katılımı ile birlikte, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Şahin Laçın ve Reşat Aydın’ın olmuştur.³⁴⁷ MP kurulur kurulmaz, 8 milletvekili partiye katılmıştır.

20 Temmuz 1948 tarihinde MP, resmen kurulmuştur. MP’nin kuruluşu, bir “*mükemmelleşme*” olarak nitelendirilmiş ve muhalefetin, DP Kurucularının vicdan ve adalet çerçevesinde yürümeyen vesayetinden kurtularak, MP sayesinde siyasi rüşde ve bağımsızlığa kavuşması biçiminde değerlendirilmiştir.³⁴⁸ MP’nin kuruluşu bir çok etkene bağlanmıştır. Bayur bunları şöyle sıralamıştır: (1) halkın bugünkü iktidardan bıkmış olması, (2) halkın bugünkü muhalefetten şüphe etmesi ve muhalefete inanmaması, (3) yurduna bağlı ve hiçbir muvazaa şüphesi uyandırmayan bir muhalefetin komünizm propagandası ile mücadele edebilecek olması, (4) yeni hiçbir esaslı düşünce ileri sürülmeden ve belirli hedefler gösterilmeden yalnız iktidarı devirip yerine geçmek için yapılan muhalefetin artık yeterli görülmemesi.³⁴⁹ Aynı şekilde Nurettin Ardıçoğlu da, muhalefetin parçalanmasını iki etkenle açıklamıştır: Birincisi, iktidarla uzlaşma yolunda bazı grupların takip ettikleri politika, yani muvazaa, ikincisi, yine aynı grupların “*tahakküm saltanatı*” politikasıdır.³⁵⁰

2. MP’NİN PROGRAMI

Bölükbaşı’nın da kurucusu olduğu MP’nin programı ve dayandığı ideolojik zeminin kısa da olsa gözden geçirilmesi, Bölükbaşı’nın siyasetteki yerinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayabilecektir. Burada, ilkin MP’nin programının, konumuz açısından önemli yönleri ele alınacak ve daha sonra

³⁴⁶ **Kudret**, 6. 7. 1948.

³⁴⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s. 712. Reşat Aydın’ın, MP içinde yer alması da, daha sonra Bayar ve İnönü’ye suikast ihbarı meselesinde de göreceğimiz gibi, ilk fırsatta MP’yi sabote etmeye çalışmıştır. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 183.

³⁴⁸ Vasfi Raşid Seviğ, “Büyük Millet, Büyük Allah”, **Kudret**, 20. 5. 50.

³⁴⁹ Hikmet Bayur, “Millet Partisi”, **Kudret**, 20. 7. 1948.

³⁵⁰ Nurettin Ardıçoğlu, “Muhalefetin Bugünkü Manzarası”, **Kudret**, 17. 7. 1948.

MP'nin CHP ve DP ile giriştiği mücadeleden yola çıkılarak, MP ve Bölükbaşı'nın siyaset anlayışı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

CHP ile DP'nin program ve siyasal ideoloji bakımlarından birbirlerinden çok da önemli bir farkları olmaması karşısında, MP'nin siyasi doktrin ve ideolojik bakımlardan bu iki partiden farklı bir özellik taşıdığı, programının hem iktisadi sahada liberal hem de milli örf ve ananeler bakımından “*muhafazakar bir demokrasi*”yi açıkça ilan ettiği dile getirilmiş ve zaten MP kurucularının daha DP saflarında iken “*Müfrit Demokrat Muhafazakarlar*” olarak tanındığı belirtilmiştir.³⁵¹

Programının birinci maddesinde, cumhuriyet, adalet, liberallik ülkelerine ve milliyetçilik esasına bağlı olduğunu belirten MP, insanların tabii ve vazgeçilmez özgürlüklerinden hareket eden ve ferdiyetçi felsefeye dayanan klasik demokrasiyi esas almıştır. Her biri hukuk devleti teşkil eden ve ferdi hak ve hürriyetleri teminat altına alan Batı demokrasilerinin yanında olduğunu, bir zümrenin ya da bir sınıfın diktatörlüğünü çağrıştıran totaliter “*Doğu demokrasileri*”nin karşısında olduğunu beyan eden MP, Anayasa'nın hakiki demokrasiye uymayan hükümlerini ve bilhassa CHP'nin siyasi umdelerini (altı ok), devletin ana vasıfları haline sokan Anayasa'nın ikinci maddesinin kaldırılmasını talep etmiştir.³⁵² Parti, ekonomi sahasında bireysel mülkiyet esasına dayalı, mutedil (ılımlı) liberal inanca sahip olduğunu belirtmekle birlikte, liberalliklerinin “*bırakınız yapsınlar*” formülü ile ifade edilen başı boş bir liberallik olmadığını, her türlü tekele, sermayenin haksızlıklarına ve aşırı kar ihtirasına karşı olduklarını, bu itibarla sosyalist cereyanlar karşısında liberalizmin kendi iç bünyesinde yaptığı ıslahatlara, yani devletin tanzimci müdahalesine ve sosyal adalet anlayışına sahip, ancak Türkiye’de en aşırı bir şekilde uygulanan devletçilik ve devlet sermayeciliğine karşı olduğunu özellikle belirtmiştir.³⁵³

Partinin ana vasıflarından birisi de milliyetçiliktir. Dayandığı milliyetçilik, muhafazakarlıkla yan yana ve birbirini tamamlar niteliktedir. O dönemde ülkede dört çeşit milliyetçilik telakkisinin bulunduğu belirtilmiştir.

³⁵¹ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966), s. 62. Ayrıca bkz., Nurettin Ardıçoğlu, “Millet Partisinin Program ve Felsefesi”, **Kudret**, 21. 7. 1948.

³⁵² **Millet Partisi, Program ve Tüzük** (Ankara: Millet Partisi Yayınları, 1948), s. 3-5; Millet Partisinin Programı, **Milletin Sesi**, 8. 10. 1948.

³⁵³ **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 8-9; Millet Partisinin Programı, **Milletin Sesi**, 6. 12. 1948.

Bunlar, (1) Kemalist milliyetçilik,³⁵⁴ (2) Anadolu milliyetçiliği,³⁵⁵ (3) ırkçı-Turancı milliyetçilik,³⁵⁶ (4) ananeci mutedil Türkçülük’tür. MP, ananeci mutedil milliyetçi bir partidir. MP, Kemalist milliyetçiliği “*tebaa milliyetçiliği*” olarak yorumlayarak, bu milliyetçiliğin CHP ve DP’nin programında yer aldığını öne sürmüştür. Ayrıca, Kemalist milliyetçilikten ananeciliği ile, Anadolu milliyetçiliğinden de Anadolu dışında ikinci bir ufuk var inancı ile ayrıldığı, ancak ırkçı-Turancı milliyetçilikle hiçbir şekilde bağının olmadığı ve kana ve soya dayalı milliyetçilik türünü reddettiği ileri sürülmüştür.³⁵⁷ Ayrıca sekizinci maddede, “*Parti din müessesesine ve milli ananelere hürmetkardır*” ifadesinin yer alması da, partinin muhafazakar bir

³⁵⁴ Atatürk milliyetçiliği ya da Kemalist milliyetçilik, çok uluslu imparatorlukların parçalanması ile ortaya çıkan ulusal devletin sınırları dışındaki soydaşlarının yaşadıkları toprakları almak siyaseti gütmeyen, emperyalizme karşı çıkmış, çoğulcu bir yapı kurmayı amaçlayan, sınıflaşmayı önleyerek uluslaşmayı amaç edinen bir milliyetçiliktir. Bkz., Baskın Oran, **Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme** (Ankara: Dost Kitabevi, 1988), s. 17-19.

³⁵⁵ İkinci Dünya Savaşı dönemindeki sağ akımlardan birisi olan “**Anadoluculuk**” akımı, 1946 sonrası siyasal gelişmelerde etkili olmuştur. Hilmi Ziya Ülken’in “Memleketçilik” diye adlandırdığı bu fikir akımı, II. Meşrutiyet’te ön planda olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık akımlarına bir tepki olarak Mütareke döneminde doğmuştur. Ülken, hareketin ilk tohumunun Türk Ocağı içinde “*Büyük Türkçülük*”e karşı, bir çeşit “*Küçük Türkçülük*” ya da “*Türkiyecilik*” şeklinde 1917’de atılmış olduğunu belirtmektedir. Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi** (İstanbul: Ülken Yay., Üçüncü Baskı, 1992), s. 477. Anadolu milliyetçiliğini savunanların başında, Şevket Raşit Hatipoğlu bulunmaktaydı. Bu akımda yer alanların çoğu Ankara Ziraat Fakültesi’nin hocalarıydılar. **Tohum** dergisinde görüşlerini açıklamışlardır. Anadoluculuk akımı, ırkçı-turancı harekettten farklı olarak yönetici seçkinlerin anlayışına daha yakın bir milliyetçilik ideolojisini savunmuştur. Bu dönemde CHP içinde “*Anadolucular*” diye bir grup bile ortaya çıkmıştır. Bu grup 1946 sonrası sola karşı girişilen hareketlerde etkili olmuştur. Nihal Kara, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Kararı (1945)**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982, s. 218. 1940’lardan sonra Anadoluculuk akımının yeniden filizlendiği **Millet** dergisi sol akımlara, Turancılığa ve kan esaslı milliyetçiliğe karşıdır. Türk milliyetçiliği için Anadolu’yu esas almaktadır. Cahit Okurer, “Mücadeleci Milliyetçilikten Müşterek Milliyetçiliğe Geçiş”, **Millet**, S. 14 (Haziran 1943), s. 63-64. **Millet Dergisi**, 1942-44 yılları arasında çıkmıştır. Sahibi, Hüseyin Avni Göktürk, Yazı İşleri Müdürü ise 1950’den sonra **Türkiye Köylü Partisi**’ni kuracak olan Remzi Oğuz Arık idi. Öte yandan Anadoluculuk akımı içinde bir çok CHP’li ve DP’li kişiler vardır. Bu akımın fikirlerini yansıtan **Millet** dergisinde Şevket Raşit Hatipoğlu, Sadi Irmak, Tahsin Banguoğlu, Nihat Erim gibi CHP’li ve Samet Ağaoğlu, Osman Turan, Fethi Çelikbaş, Seyfi Kurtbek gibi DP’liler de vardır.

³⁵⁶ ırkçı-Turancı milliyetçilerin başında Nihal Atsız, Sait Bilgiç, Reha Oğuz Türkkan gelmekteydi. Görüşlerini Türkkan’ın çıkardığı **Ergenekon** dergisi ile **Orkun**, **Özleyiş**, **Gökbörü** dergilerinde sunmuşlardır.

³⁵⁷ Nurettin Ardıçoğlu, “Millet Partisi Program ve Felsefesi: 5, Milliyetçilik”, **Kudret**, 29. 7. 1948; Zeki Mesut Alsan, “MP’nin Milliyetçilik Anlayışı”, **Kudret**, 5. 5. 1950.

kimliğe sahip olduğunu göstermektedir.³⁵⁸ Parti, din mefhumunu, milliyet kurumunun bir unsuru olarak kabul etmekle birlikte, programda dinin ve ananelerin “*devletin nüfuz sahası dışında kaldığı*” biçimindeki bir ifadeden yola çıkılarak, partinin laik olduğu belirtilmiştir.³⁵⁹

MP’nin muhafazakarlık anlayışı da, milliyetçilik anlayışına benzemektedir. Programın değişik yerlerinde, “*Parti, din müessesesine ve milli ananelere hürmetkardır...Parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük hisselerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve Devletin nüfuz sahasının dışında kalırlar*” gibi ifadeler ve aile kurumu yücelten yaklaşım tarzı açısından, MP’nin hayli muhafazakar bir kimliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, on üçüncü maddenin ikinci fıkrasında, “*Her devrin icabatını tesbit etmek, o devirde yaşayan neslin en mukaddes hakkıdır ve o devirde yaşayan bir neslin milli ve içtimai faaliyetleri tanzim ve idare edebilir*”³⁶⁰ denmekle, katı muhafazakarlık anlayışında bir yumuşamaya gidildiği görülmektedir. Bu bakımdan MP’nin “*mutedil muhafazakarlık*” anlayışı içinde olduğu öne sürülebilir. MP’nin programı, o dönemde muhafazakar cereyanın ortaya çıkışına önemli bir örnektir. MP, çok partili düzene geçildikten sonra gittikçe ivme kazanan İslamcı ve muhafazakar hareketler içinde, o zamanki havaya oranla daha İslami ve muhafazakar bir görüşün ilk örneğini veren bir siyasi parti olarak dikkati çekmiştir.³⁶¹

Ayrıca MP, muhafazakar anlayışına uygun olarak, inkılapçılığı “*tekamülcülük*” olarak yorumlamaktadır. Tekamülcülük, “*İnsan tabiatını ve içtimai amil ve şartları zorlamadan daima ilerlemek*” biçiminde algılanan tekamülcülük,³⁶² aslına bakılırsa Kemalist inkılapçılık anlayışına alternatif bir tutum olarak ileri sürülmektedir. Bu konuda parti programının inşasında etkili olduğu anlaşılan Ardıçoğlu’nun değerlendirmeleri hayli ilginçtir. Kemalist inkılapçılık devrinin kapandığı, o günün şartlarında ihtiyaçlarına gereken cevabı verdiği, artık yerini başka bir teze bırakması gerektiği

³⁵⁸ **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 4-5; Millet Partisinin Programı, **Milletin Sesi**, 8. 10. 1948 ve 15. 10. 1948.

³⁵⁹ Nurettin Ardıçoğlu, “Millet Partisi Program ve Felsefesi: 5, Milliyetçilik”, **Kudret**, 29. 7. 1948.

³⁶⁰ **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 6.

³⁶¹ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay., 2003), s. 169.

³⁶² **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 6.

savunulmuştur. Bu tezin, ulusun “*kendi kendine düşüniş*” tezi olduğu, Türkiye’de devrimler döneminin sona erdiği, artık “*milli intibah devri*”nin (ulusal uyanma devri) başladığı ileri sürülmüştür. Böylece, milletlerin kendi tarihine yöneleceği ve inkılaplarla benimsenen kurumların, tarihten gelen örf, adet, gelenek ve göreneklerle birleşerek, bizzat kendi ulusal kültürlerini yaratabilecekleri ve istikrara kavuşabilecekleri dile getirilmiştir.³⁶³

Öte yandan parti, din işleri ile devlet işlerinin ayrı tutulmasını kabul etmekle birlikte, partinin, Türkiye’de çeşitli din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini amaçla teşkilat oluşturmalarını ve dini vakıfların bu teşkilata devredilmesini savunması, laiklik anlayışında farklı bir görüşe sahip olduğunu göstermektedir. Din işlerinin cemaatlara bırakılmasını savunan parti, ilk ve orta öğretimde din derslerinin ilave edilmesini ve üniversitelerde ilahiyat fakültelerinin kurulmasını, ancak din derslerine katılımın, öğrenciler reşit oluncaya kadar, aile reisinin iradesine bırakılmasını talep etmiştir.³⁶⁴ Din işlerinin devletten ayrı, özerk bir teşkilat tarafından idare edilmesini beyan eden MP’nin laiklik anlayışı, Türkiye’de o güne dek hakim olan laik düzene ters idi.³⁶⁵ MP programında da yansıttığı gibi, devletin resmi laiklik anlayışından farklı, kendine özgü bir laiklik anlayışı geliştirmiştir. Din hayatı ve dini kurumlar tam anlamıyla “*mü’minler cemaatine*” bırakılmasını, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar kaldırılmasını talep eden MP, dini hayatı düzenleyen kanunların da kaldırılmasını istemiştir. Onlara göre, ibadet şekillerini ve din adamlarının kılık kıyafetini düzenleyen kanunlar, vicdan özgürlüğüne aykırıdır olmakla kalmayıp, aynı zamanda anti demokratiktir. CHP ve DP’yi, “*devletleştirilmiş bir dini hayatı*” savunan partiler olarak gören MP, bu anlayışları özgürlük rejimine aykırı bir tutum olarak telakki etmiştir.³⁶⁶

Bütün bunlara ilaveten, programda o dönem için hayli ileri olan diğer hususlar şunlardır: Bireysel haklara getirilecek sınırlandırmaların Anayasa’ya uygunluğunu denetleyecek bir yüce mahkemenin (Anayasa Mahkemesi) kurulması, kanunların daha esaslı bir şekilde incelenmesini sağlamak için halk tarafından seçilmiş bir Ayan Meclisi (ikinci meclis) teşkil

³⁶³ Nurettin Ardıçoğlu, “Millet Partisi Program ve Felsefesi: 6, Muhafazakarlık”, **Kudret**, 31. 7. 1948.

³⁶⁴ **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 5-6.

³⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, s. 169.

³⁶⁶ Nurettin Ardıçoğlu, “Sahte Laikler Bize Mürteciler Diyorlar”, **Kudret**, 17. 4. 1950.

edilmesi (madde 35), Cumhurbaşkanının bir dönem için seçilmesi (madde 37), Asliye mahkemeleri ile Yargıtay arasında ikinci bir kaza kademesinin bulunması (madde 51), köylülere toprak ve tarım araçları dağıtılması, ancak bu yapılırken özel mülkiyete saygı gösterilmesi (madde 116).

Muzaffer Sencer, MP'nin CHP iktidarının giriştiği devrimlere ve özellikle CHP'nin laiklik anlayışına karşı, öncelikle ilkel bir üretim ilişkisi içinde bulunan küçük köylü ve küçük kent burjuvazisinin ideolojisi olan din ve alt kültür milliyetçiliği gibi tepkileri örgütlemek amacını güttüğünü, ancak bu ideolojiye ekonomik bir içerik kazandıramadığını, ekonomik içeriğini geniş ölçüde ihmal ettiği bir Batılı hürriyet idealini CHP'nin ilkelerini eleştirerek temellendirmeye çalıştığını ve endüstri ve ticaret burjuvazisine ters düşecek bir anlayışın sözcülüğünü yaptığını ileri sürerek, yerel bir parti havasıyla, DP karşısında gelişme olanağı bulamadığını ileri sürmüştür.³⁶⁷ Serhan Yücel de, MP'nin tek handikapının muhalefeti bölmek olmadığını, parti kurucularının çok yaşlı ve her şeye peşinen itiraz eden görünüme sahip olmalarının da, milletle MP'nin yakınlaşmasına engel olduğunu belirtmiş, ancak MP'nin kuruluş sırasındaki haliyle siyasi tarihin belki de en “**yerli**” partisi olduğunu öne sürmüştür.³⁶⁸ Son olarak belirtilmelidir ki, partinin kurucularından Aldoğan, MP programının, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nda zikredilen hususları içerdiğini iddia etmiştir.³⁶⁹

3. MP'NİN CHP VE DP İLE GİRİŞTİĞİ MÜCADELE VE BÖLÜKBAŞI

MP'nin kurulması üzerine DP GİK, genel başkan Bayar imzalı, 26 Temmuz 1948 tarihinde teşkilatına gönderilmek üzere bir tamim yayınlamıştır. Tamimde, MP, bozguncu hareket olarak nitelendirilmiş ve DP'nin temsil

³⁶⁷ Muzaffer Sencer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (İstanbul: Geçiş Yay., 1971), s. 207-211.

³⁶⁸ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti** (İstanbul: Ülke Yayınları, 2001), s. 70.

³⁶⁹ “**Gönül Aldoğan (Özansu) ve Mesut Özansu ile Görüşme**”, 11. 2. 2002 (İstanbul, Levent’te Sadık Aldoğan’ın Evinde Yapılan Görüşme). Gönül Aldoğan, Sadık Aldoğan’ın kızıdır. Gönül Özansu’nun eşi, Mesut Özansu ise 1965’te Balıkesir’den MP milletvekili seçilen ve o tarihlerde Bölükbaşı’nın partisi MP’ye “*sosyal devlet*” anlayışı sokmak isteyen kişidir.

ettiği muhalefet davasına MP’nin “*ihamet*” ettiği iddia olunmuştur.³⁷⁰ MP kurulduktan sonra, DP’li yöneticiler muhalefeti ikiye böldüğü için yeni partiye yönelik hücumla geçmişlerdir. Bayar, partisinin Çeşme mitinginde yaptığı konuşmasında MP kurucularını “*ihirasa kapılmış kimseler*” olarak nitelendirerek, iki parti arasında şiddeti gün geçtikçe artacak bir polemik yaratmıştır.³⁷¹ MP’nin doğuşu ile CHP ve İnönü, DP’nin bir iç bölünme aşamasına geçişi yüzünden büyük bir memnuniyet duymuşlarsa da, zamanla CHP’nin yayın organı **Ulus** MP’yi şiddetle eleştirmiştir. MP’nin DP’den ayrılanlar tarafından kurulması, “*muhalefetten kopan şiddet yanlısı ütöistler*” şeklinde değerlendirmelere yol açmış ve DP’yi parçalamak düşüncesiyle MP’nin kurulduğu ve itibar görmediği ileri sürölmüştür.³⁷²

MP’ye destek veren **Kudret** ve **Yeni Sabah** gazeteleri hariç, **Vatan**, **Cumhuriyet**, **Son Telgraf** ile **Son Posta** ve kısmen de **Ulus** ve **Tasvir** gazeteleri, MP’yi sert bir dille eleştirmişlerdir. **Cumhuriyet**’te Nadir Nadi, MP adını tuhaf bulduğunu, bu adı seçerken tüm milleti temsil etmek gibi bir iddiaya kapılıyorlarsa, kendileriyle beraber olmadığını, ancak aşırı sağ bir karakter taşıyan programı, yurdumuzda kurulan bütün partilerin birbirine eş olması tuhaflığını ortadan kaldıracağı ve böylece solcu bir partinin de kurulması imkanını yaratabileceği açısından dikkate değer bulmuştur.³⁷³ Nadi, bir gün sonraki yazısında, şeflik sistemine karşı mücadele açan MP’nin sayın sunucularının, halk karşısına yeni bir şef namzetiyle çıkmalarını da (Mareşal kastediliyor) MP adına bir çelişki olarak görmüştür.³⁷⁴ DP yanlısı Cihad Baban ise, Türkiye’de partilerin henüz bir program ve doktrin esası üzerine kurulmadığını, bu açıdan MP’nin sağlam doktrini olan bir programa sahip olduğunu, ancak yeni partinin MP adını almasını sakıncalı bulduğunu belirterek, MP’nin mücadele silahını iktidar partisine yöneltmesini temenni etmiştir.³⁷⁵ Ahmet Emin Yalman ise MP’yi

³⁷⁰ Tamim için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 583 ve DP İstanbul İl İdare Kurulu Propaganda Servisi, **Başbakan Adnan Menderes’in Nutku** (Ankara, 1952), s. 7. DP’nin muhalefet yıllarındaki yaklaşım biçimi için bkz., Halit Tanyeli-Adnan Topsakaloğlu, **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi: 1945-1950**, C. 2 (İstanbul: 1959), s. 143.

³⁷¹ **Vatan**, 23. 8. 1948; **Cumhuriyet**, 23. 8. 1948 (Bayar’ın Çeşme Mitingi).

³⁷² CHP’nin MP hakkında değerlendirmeleri için, bkz., **Ulus**, 27. 7. 1948 ve Nadir Nadi, “Son Hücum”, **Cumhuriyet**, 19. 6. 1949.

³⁷³ Nadir Nadi, “Millet Partisi”, **Cumhuriyet**, 23. 7. 1948.

³⁷⁴ Nadir Nadi, “Millet Partisi”, **Cumhuriyet**, 24. 7. 1948.

³⁷⁵ Cihad Baban, “Yeni Parti Kurulurken”, **Tasvir**, 21. 7. 1948.

“ifrat partisi” olarak tanımlamış ve partiyi takdim edenleri teker teker ele alarak bu kişilerin aynı parti kazanında kaynamalarının mümkün olmadığını öne sürmüştür.³⁷⁶ MP için “ihtilal partisi”³⁷⁷ ve “küfürbaz dervişler partisi”³⁷⁸ ifadeleri dahi kullanılmıştır. Ayrıca Hüseyin Cahit Yalçın, Mareşal’in İnönü’yü yıkmak için MP’yi kurduğunu ileri sürmüştür.³⁷⁹

DP’nin ve basının hücumları ve MP’nin “ihtilal partisi” olduğu iddiaları karşısında, Bölükbaşı, “Bize ihtilalci diyorlar. Bu adi bir iftiradan başka bir şey değildir. Böyle bir şey olsa idi şimdi çoktan hapishaneleri boylamıştık. Ne Hikmet Bayur ne de Mareşal ihtilal yapabilirler. Zaten onların gayesi, ihtilal yapmak değil, memlekette kanun hakimiyetini tesis etmektir...Memlekette kanun hakimiyetini tesis ettirmek ihtilalcilikse, evet biz ihtilalciyiz. İhtilaller, sosyal kudretsizliğin siyasi kudretle mütenasip olmayışından doğar” biçiminde konuşmuştur.³⁸⁰ MP’liler Bayar’ın Çeşme mitinginde söylediklerini bir savaş ilanı olarak kabul ederek, DP’ye karşı başlattıkları muhalefet hareketini daha da şiddetlendirmişlerdir. Ayrıca Hikmet Bayur, “12 Temmuz anlaşması ve Çeşme nutku kahramanlarıyla, Halk Partisi’ni birbirinden ayırmak artık mümkün değildir. Birinciler, ikincilerin aleti ve kalkanı olmuştur” diyerek, DP’ye ağır bir mukabelede bulunmuştur.³⁸¹ Mustafa Kentli de, “Muvazaa Cephesi Nasıl Kuruldu?” başlıklı yazısında, 1945 yılının sonlarında Menderes ile Köprülü’nün CHP’den çıkarılmaları üzerine kendilerine, “Partiden ayrılışınızı tebrik ederim. Halka hiçbir zaman bu kadar yakın değildiniz. Söz milletindir” şeklinde bir telgraf çektiğini, bu itibarla DP’nin “yeter söz milletindir” sloganının ilk defa bu telgrafta kullanıldığını belirttikten sonra, o günlerde DP’nin programının hazırlanışı konusunda Menderes’in kendisine anlattığı olayı nakletmiştir. Buna göre, o günlerde Çankaya köşkünde verilen bir ziyafette İnönü, Peker, Saraçoğlu ve diğer CHP ileri gelenleri yanında Menderes de bulunmuş ve DP programı fasıl fasıl, madde madde Menderes tarafından okunmuştur. Elbirliği ile münakaşa ve müzakere edilen DP programına son şeklini İnönü vermiştir. Kentli’nin iddiasına göre,

³⁷⁶ Ahmet Emin Yalman, “Millet Partisi Hakkında Düşünceler: I-II,” **Vatan**, 25-26. 7. 1948.

³⁷⁷ Hikmet Bayur, “İhtilal Partisi İftirası”, **Kudret**, 29. 8. 1948.

³⁷⁸ **Ulus**, 13. 10. 1948.

³⁷⁹ **Ulus**, 21. 8. 1948.

³⁸⁰ **Kudret**, 28. 3. 1949 (Bölükbaşı’nın Öztürk Bucağı açılışı konuşması).

³⁸¹ Hikmet Bayur, “Yurdumuzdaki Gayritabilikler”, **Kudret**, 27. 8. 1948.

Menderes’in anlattığı bu olay, kurulan muvazaa cephesinin ilk gizli görüşmesidir.³⁸² Menderes bu iddiaya karşılık vermiştir. Böyle bir konuşmanın olduğunu, ancak Kentli’nin iddia ettiği gibi DP programının oluşturulduğu günlerde değil, DP kurulduktan 2-3 ay sonra Çankaya’da bulunduğunu ve DP programını İnönü’ye izah ettiğini zikretmiştir.³⁸³

MP’nin DP’ye karşı yönelttiği en önemli eleştiri muvazaadır. MP’ye göre, DP içi ve dışı aynı olmayan bir partidir. Daha kuruluşunda Bayar ile İnönü arasında muvazaa vardır. Bayar’ın başında bulunduğu bir siyasi hareket muvazaadan başka bir şey yapamaz. Bayar, İnönü’nün kuklasıdır.³⁸⁴ DP’nin iki gruptan oluştuğu, birinci grubun DP genel merkezi ve ona tabi olanlar, ikinci grubun ise demokrasiye inanan DP kitleleri olduğu ileri sürülmüş ve bu nedenle gerçek demokrasi taraftarlarının MP’ye katılmaları da istenmiştir.³⁸⁵ Muvazaa konusunda Bölükbaşı da, Bayar’ın CHP’den istifa ederken 19 Eylül 1945 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmaya değinmiştir. Konuşmasında Bayar, CHP’den ayrılırken büyük bir üzüntü duyduğunu, ancak üzüntüsünü hafifleten etkenin İnönü’nün muhalefet görevini kendisine vereceğini ve her türlü yardımda bulunacağını kendisine söylediğini belirtir. Bölükbaşı, buradan yola çıkarak bunun, bir muvazaa belgesi olduğunu iddia etmiştir.³⁸⁶

Öte yandan, basında MP’nin bir irtica partisi olduğu yolunda bir takım değerlendirmeler yapılmıştır. Mesela Hüseyin Cahit Yalçın, MP’yi “*Derviş Vahdeti Halifeleri*” biçiminde nitelendirerek, MP şeflerinin 31 Mart Vak’ası şeriatçılarını canlandırır gibi Türk milletinin kalbine kanun yerine Allah korkusunu ikame etmek istedikleri, MP’nin siyaset sahnesinde din perdesine bürünerek hareket ettiği ve bu halleriyle de 31 Mart şeriatçılarından MP’lilerin farkı olmadığı yorumunda bulunmuştur.³⁸⁷ Yapılan bu ağır tenkit, MP’lilerce, “*iktidarın kendi kalem efendilerine verdiği son emir*” olarak nitelendirilmiş ve MP’nin özgürlük savaşımını elinde tuttuğu, halkın MP ile beraber olmasını, iktidarın bir türlü

³⁸² Dr. Mustafa Kentli, “Muvazaa Cephesi Nasıl Kuruldu?”, **Kudret**, 30. 8. 1948.

³⁸³ **Adnan Menderes’in Konuşmaları...**, s. 317-318.

³⁸⁴ Hikmet Bayur, “Partiler ve Programları Arasında yapılan Karşılaştırmalar”, **Kudret**, 9. 8. 1948; Nurettin Arıçoğlu, “Celal Bayar: Muvazaa”, **Kudret**, 2. 5. 1950.

³⁸⁵ Hikmet Bayur, “Bay Celal Bayar’ın Yeni Söylevleri”, **Kudret**, 12. 1. 1949.

³⁸⁶ **Millet**, 12. 4. 1953.

³⁸⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, “Derviş Vahdeti Halifeleri”, **Ulus**, 5. 1. 1949.

hazmedemediği ve hırçınlaştığı dile getirilmiştir.³⁸⁸ Bundan böyle, MP'nin din konusunda eleştirilmesi karşısında, MP ileri gelenleri, din konusundaki düşüncelerine açıklık kazandırmak için bir dizi makale yayınlacak ve MP de bir beyanname neşredecektir. MP'nin din ve laiklik konusundaki eleştirilerinin ağırlık noktası, laiklik uygulamalarında dine baskı yapıldığı yönünde olmuştur.³⁸⁹

Dönemin İslamcı yayın organı **Sebilürreşad** da MP'nin beyannamesini aynen iktibas ederek, bir ölçüde MP'yi desteklediğini göstermiştir.³⁹⁰ Yine dergi, MP İstanbul Mv. Enis Akaygen'in Beyoğlu'nda yaptığı bir konuşmaya temas ederek, MP'nin yegane doktrin partisi vasfını taşıyan bir parti olduğuna değinmiş,³⁹¹ derginin bir başka sayısında da M.Raif Ogan CHP ve DP'yi aynı kategorik düzlemde değerlendirip, her iki partinin de fikir, din ve vicdan hürriyeti açısından farklı olmadığını, MP'nin ise din ve iman mevzuunda öncekilerle kıyas kabul etmeyecek derecede hassas ve hürmetkar olduğunu vurgulamıştır.³⁹² Derginin sahibi Eşref Edip de "Partilerin Din Siyaseti" isimli makalesinde din ve vicdan hürriyeti, laiklik ve parti umdeleri açısından, MP'nin CHP ve DP'den hayli farklı olduğunu anlatarak, seçimleri CHP ya da DP'den birinin kazanmasıyla, MP'nin dağılıp yaşayamayacağını iddia etmiştir. Ona göre CHP ile DP laiklik temelinde birlikte hareket ederek, bu temelde farklılık arzeden MP'yi boğmak istemişlerdir.³⁹³ Kuruluşundan itibaren, Atatürk'e ve devrimlere aleyhte tavır gösterilmeyeceği bir prensip olarak kabul edilmiş olmasının rağmen, Öner'in ölümü ve Mareşal'in hastalanmasından sonra bazı parti yöneticilerinin irtica ve Atatürk düşmanlığı konusunda, bu prensibe uygun davranmadıkları görülmüştür. İzzet Mühürdaroğlu, **Milletin Sesi** isimli gazetede, "MP 26 senenin muhalifidir" başlıklı yazısı ile Cumhuriyet dönemini sert bir dille eleştirmiştir.³⁹⁴

³⁸⁸ Mustafa Kentli, "Yalçın'ın Tehevvürü", **Kudret**, 7. 1. 1949.

³⁸⁹ Nurettin Arıçoğlu, "Laiklik, Dine Tahakküm Değildir", **Kudret**, 9. 1. 1949; Sadık Aldoğan, "Siyasi Hak ve Hürriyet Anlayışında Demokrat Parti'den Ayrılıyoruz", **Kudret**, 16. 3. 1949; Mustafa Kentli, "Din Hürriyeti Meselesi", **Kudret**, 28. 3. 1949.

³⁹⁰ "Millet Partisinin Beyannamesi", **Sebilürreşad**, S. II/48 (Haziran 1949), s. 63-64.

³⁹¹ "Mutlak Bir Vicdan Hürriyeti İstiyoruz", **Sebilürreşad**, S. III/51 (Temmuz 1949), s. 11.

³⁹² M.Raif Ogan, "Reylerimizi Kimlere Vermeliyiz?", **Sebilürreşad**, S. III/73 (Mart 1950), s.361-362.

³⁹³ Eşref Edib, "Partilerin Din Siyaseti", **Sebilürreşad**, S. IV/1976 (Nisan 1950), s. 6-9.

³⁹⁴ Bu makalede, "...*Millet Partisi de çeyrek asırlık bir tahakküm idaresinin azimli ve samimi muhalifi olarak doğmuştur. Yani altı okun muhalifidir. Altı oku kabul etmiş olan Halk ve*

Bu arada 20 Haziran 1949’da toplanan DP’nin ikinci büyük kongresi sırasında, partiler arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Daha önce DP haysiyet divanı kararlarıyla partiden ihraç edilen milletvekilleri ile geçici olarak DP meclis grubuna katılmayacaklarını açıklayan Müstakil Demokratlar Grubu milletvekilleri büyük kongrede kendi görüşlerini kabul ettirmek istemişlerse de, DP kurucularının kongreye hakimiyeti neticesinde buna engel olunmuş ve böylece MP’nin kuruluşundan beri DP içinde devam eden parti içi muhalefetin son halkası da tasfiyeye uğramıştır. DP ikinci kongresinde bir delege, “12 Temmuz Beyannamesi ödenmeyen bir borç senedidir. Beyannamenin metnini bulalım, onu elbirliği ile yakalım” demiştir. Aslında kongreye hakim olan hava, DP’nin muhalefet yolunda pasif kaldığı, DP yöneticilerinin haysiyet divanı ve GİK seçimlerini tüzüğe uygun yapmadığını, ihraçların haksız yapıldığı yolundaki suçlamalarla geçmiş ve bunun gibi durumların soruşturulması istenmişse de, kurucular değişik yol ve yöntemlerle bunun önüne geçmişlerdir.

MP’lilere göre, ikinci büyük kongresinde Milli And’dan sonra ilan edilen hükümet tebliği ve buna DP’nin cevabı önceden hazırlanmış birer tertip idi. Bütün bunlar kongreden önce, İnönü-Bayar ve Günaltay-Bayar arasında daha önce geçen gizli görüşmelerde hazırlanmıştır. Bu görüşmelerde Bayar, İnönü ve Günaltay’dan yardım istemiş ve kongrede kendilerine muhalif olanları susturmak için, böyle bir rapor yayınlamak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. İkinci kongre ile ilgili Bölükbaşı da şunları söylemiştir:³⁹⁵

Bu beyanname, vaktiyle Nihat Erim’in hürriyet üzerine örtmek istediği şalın, millet karşı gösterilen bir ucudur. İki gaye takip etmektedir: (1) CHP’nin millete ve dünyaya karşı oynamak istediği demokrasi komedyasında, sahneye sürdüğü DP kurucularının 12 Temmuz anlaşmasından bu

Demokrat Partiler birleşebilirler, fakat liberal esasları kabul eden, anane ve mukaddesata ve Türk tarihine büyük hürmet gösteren, çift meclis usulünü kabul ederek ihtilalci olmadığını ilan eden Millet Partisi gibi bir parti nasıl Atatürk’ün izinde yürüyebilir ve onun prensiplerini tahakkuk ettirebilir?...Millet Partisi diğer partilerden çok esaslı noktalarda ayrılmıştır...Millet Partisi, son (10) senenin değil, (26) senenin muhalifidir” biçiminde tamamen Atatürk ve devrimleri karşıtı bir tutum alındığı görülmektedir. Makalenin tümü için, bkz., **Milletin Sesi**, 11. 8. 1949.

³⁹⁵ **Kudret**, 30. 6. 1949.

yana ve bilhassa müdafaasız hüküm veren son kongreyle meydana çıkan hakiki hüviyetlerini gizlemek, onları ciddiye aldığı hissini vererek iğfal edilmiş bulunan demokrat kütlenin hakiki muhalefeti temsil eden Millet Partisi safında yer almasına engel olmaya çalışmak, (2) bir tedhiş havası yaratarak MP'yi ve bunun dışında diğer hakiki muhalifleri tehdit ve baskı altında tutmak... Hakiki muhaliflerin tek gayesi, memleketi kana boyamadan Nihat Erim'in hürriyet üzerine örtmek istediği şalı, Halk Partisi zihnietü üzerine örtmekten ibarettir.

Öte yandan, 1950 seçimlerine kadarki dönemde, ilerde MP'nin siyasi hayatını belirleyecek çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. MP'nin akıl babası ve bizzat kurucusu Öner (d. 1881)'in 8 Mart 1949'da³⁹⁶ ve büyük tarihi şahsiyeti ile halk üzerinde çok etkisi olan MP Fahri Başkanı Mareşal (d. 1876)'ın, hemen 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesi vefat etmeleri, MP'yi derinden sarstığı gibi, kamuoyu nazarında CHP ve DP karşısında daha savunmasız bir konuma itmiştir. Bir kere, MP'nin felsefesini iki kişi oluşturmuştu. Birisi Bayur, diğeri Öner'di. Bu nedenle MP'nin ideolojisi, "*Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm*" olarak nitelendirilmiştir.³⁹⁷ Bunlardan Bayurculuğun, siyasal olaylara refleksiyle cevap veren bir düşünce olarak liberal düşünceye uymadığı ve İslam'a tenkitler yaptığı ileri sürülürken, Önerizmin, ahlak, anane ve din ile insanın manevi bir silaha büründüğü, böylece liberalizmin özgürlükçü felsefesine dayandığı iddia olunmuştur.³⁹⁸ Mareşal'in ise tarihten gelme bir ağırlığı vardı. Şu kadarı belirtilmelidir ki, gerek Öner, gerekse Mareşal MP'nin aşırı politika usullerine kaçmalarını önleyen ve iktidar ile muhalefetin saldırıları karşısında çok önemli işlevler ifa eden siyasal aktörlerdi.

³⁹⁶ *Vatan*, 9. 3. 1949.

³⁹⁷ Cafer Tayyar Kankat, "Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm I", *Millet*, 9. 7. 1953.

³⁹⁸ Cafer Tayyar Kankat, "Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm II", *Millet*, 10. 7. 1953 ve Cafer Tayyar Kankat, "MP'nin İdeolojisi Kenan Önerizm ve Bayurculuk", *Millet*, 20. 7. 1953.

C. İNÖNÜ VE BAYAR’A SUİKAST İHBARI VE BÖLÜKBAŞI

1950 seçimlerine yaklaşıldığı günlerde, partiler arasındaki mücadele normal usullerde cereyan ederken, MP Denizli milletvekili Reşat Aydın’ın³⁹⁹ İnönü ve Bayar’a suikast yapılacağı ihbarında bulunması, siyasal mücadelenin yönünü ve içeriğini birden bire değiştirmiştir. Aydın’ın ihbarına göre, MP Afyon milletvekili Sadık Aldoğan ile Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna, İnönü ile Bayar’ı öldürmeyi kararlaştırmışlar ve hükümeti devirmek üzere birleşmişlerdir.⁴⁰⁰ Aydın’ın anlattıklarına bakılırsa, İstanbul’da yapılan MP’nin bir toplantısından sonra, aralarında Aydın, Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna’nın bulunduğu bir grup konuşurlarken, Aldoğan Paşa, işlerin iyi gitmediğinden dem vurarak, MP’nin çok hırpalandığını, vaziyete İnönü’nün hakim olduğunu, onu ortadan kaldırmak lazım geldiğini söyleyip çıkıp gitmiştir. Aydın buna iştirak edemeyeceğini dile getirmiştir. Daha sonra Aydın, Aldoğan’ın evine davet edilmiştir. Orada yine Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna bulunmaktadır. Aldoğan’ın, Aydın’ya, “*Düşündük, önce Bayar’ı yok edelim ve bunu İnönü yaptırdı diyerek, Mareşal’e bir tebliğ yayınlatır, biz de iktidara geçeriz*” diye söylediği ileri sürülmüştür. Ayrıca Bayar öldürüldükten sonra, iktidar partisi

³⁹⁹ Reşat Aydın, 1946 seçimlerinde Denizli’de DP listesinden aday gösterilmiştir. Fakat oyların iptal edileceği endişesi ile seçim günü sandıklar açılmadan, DP’den çekildiğini ilan etmiş ve CHP’ye bunu telgrafla bildirmiştir. Daha sonra CHP milletvekili olur. Daha sonra Aydın, DP’ye karşı yapmış olduğu harekettten kaynaklanan havayı dağıtmak için DP’ye girmeye çalışmış ve bu doğrultuda DP başkanlığına iki telgraf çekmiştir. Bu iki mektupta da DP’yi göklere çıkarmıştır. Birinci mektubun tarihi belli değil. İkinci mektup, 25 Eylül 1946’da yazılmıştır. Aydın, tüm isteğine rağmen, DP’ye alınmaz. Daha sonra MP’ye geçen Aydın, siyasi geleceğini düşünerek DP’nin ikinci büyük kongresinden (Haziran 1949) sonra DP’ye tekrar yanaşmaya çalışmış, Bayar’a “*Mefkure Babam*” hitaplı mektuplar yazmışsa da bir türlü DP’de iltifat görmemiştir. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 372. Mektupların tam metni için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 372-373. Bunun üzerine Aydın, yeni kurulan MP’ye girmiş ve MP’nin Ankara il idare kurulu başkanı olmuştur. Burada iken MP’lilerle pek anlaşılamayan Aydın, bir ara parti teşkilatına gizli bir yazı göndererek, teşkilat faaliyetinin CHP’den ziyade DP’ye hücum yönünde olmasını istemiştir. MP ileri gelenleri Aydın’ın bu şekilde hareket etmesini iyi karşılamamışlar, son tamimden sonra partiden istifa etmesini istemişlerdir. Aynı zamanda Aydın, teşkilatta çalışanlarla iyi geçinmediği ve Ankara, Kırıkkale idare kurulundaki bazı üyeleri de gücendirdiği bildirilmiştir. Suikast ihbarının yapıldığı günlerin hemen öncesinde, MP genel idare kurulunun 5 Ekim’de Aydın meselesini konuşacağı, istifasının isteneceği, aksi takdirde partiden ihraç edileceği söylenmiştir. **Vatan**, 3. 10. 1949; **Cumhuriyet**, 18. 11. 1949.

⁴⁰⁰ **Cumhuriyet**, 17. 11. 1949.

aleyhine çıkacak bir halk ayaklanmasının kargaşalığından yararlanarak, İnönü'yü de öldürecekleri ve bu suretle iktidarı ele geçirecekleri de iddia edilmiştir. Aydınli, “*durumu*” Emniyet Müdürü Naci Pergel’e ihbar etmiştir. Daha sonra mesele Başbakan’a açılmıştır. Ayrıca, Aydınli’nin Başbakanla konuşması plağa alınmıştır. Beyanat üzerine savcılık harekete geçmiştir.⁴⁰¹

İhbar hadisesinin duyulması ile birlikte başbakanlık 16 Kasım 1949 gecesi bir tebliğ yayımlayarak, Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna’nın Cumhurbaşkanını öldürmeyi kararlaştırdıkları ve kendisine de teklifte bulundukları Aydınli’nin durumu hükümete ihbar ettiği, hadiseye Ankara Cumhuriyet Savcılığı’nın el koyduğu bildirilmiştir. Daha sonra, Cumhuriyet Savcılığı’nın vaki talebi ve olayın gelişimi üzerine, Ankara Üçüncü Asliye Mahkemesi’nin vermiş olduğu karar gereğince, sanıklara isnat olunan eylemi ağır cezalı mevaddan bulunmuş ve suç izlerinin ortadan kaldırılması ihtimali de göz önünde bulundurularak, Bölükbaşı ile Arna 17 Kasım 1949 günü, öğleden sonra tevkif edilmiştir. Aldoğan ve bu suçla ilgileri olduğu şüpheli bulunan ve İstanbul’da oturan Nuri Leflef ve MP Kadıköy ilçe başkanı İzzet Mühürdaroğlu’nun evlerinde ve bürolarında aramalar yapılmıştır.⁴⁰²

Bölükbaşı, Arna ve Nurettin Ardıçoğlu, Bölükbaşı’nın İtfaiye Meydanı Kurtuluş Apartmanı’nda bulunurlarken, Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Lüfti Musluoğlu, beraberinde sivil ve resmi polisler ile birlikte ve ellerinde arama ve tevkif müzekkeri olduğu halde, Bölükbaşı’nın evine gelmişlerdir. Savcılığın araması dört saat kadar sürmüştür. Aramalarda parti beyannamelerinden yayınlara, özel vesikalardan mektuplara kadar her türlü evrak alınmıştır. Alınan evraklar arasında, Osman Nuri Köni’nin Bölükbaşı’na hitaben yazdığı ve Aydınli’nin parti haysiyet divanına verilmesi ve partiden ihraç edilmesini istediği bir mektup da bulunmuştur. Daha sonra Bölükbaşı ve Arna tutuklanarak, akşam üstü Savcılığa götürülmüşlerdir.⁴⁰³ Bölükbaşı, tutuklandığı sırada henüz yeni evli idi. Bir de 21 günlük bir bebeği vardı. İsmi Ahmet Deniz Bölükbaşı idi. Bölükbaşı, evinde tutuklanıp çıkarken, oğlunu kucağına almış ve ona şöyle seslenmiştir: “*Oğlum Deniz, baban gidiyor, belki geri gelmez. Bu memleketin pisliğini az su temizlemez diye adını Deniz koymuştum. Şayet gelemesem bu pisliği sen*

⁴⁰¹ **Akşam**, 17. 11. 1949.

⁴⁰² **Yeni Sabah**, 17. 11. 1949.

⁴⁰³ **Ulus**, 17. 11. 1949.

temizle”.⁴⁰⁴ Bu duygularla beraber savcılığa giden, Bölükbaşı, Adliye Sarayı koridorunda Bayar’a çatarak, “*Tabii şimdi, hürriyet kahramanı Celal Bayar’a karşı hazırlanan bu melunca tertibi protesto eden binlerce telgraf gelecek ve bunlar basına aksettirilecektir*” biçiminde konuşurken, Arna da, “*İnönü’yü öldürüp meşhur olacaktınız. Bu iddia melunca tertip edilmiş bir komplodan başka bir şey değildir*” diye konuşmuştur. Bölükbaşı ve Arna Adliyede iken savcının odasından çıkan Aydınli, “*Ben ihbar etmedim, işte isbat ediyorum*” diyerek onlarla konuşmak istemişse de, yanlarında bulunan Nurettin Ardıçoğlu, “*Artık burada seninle konuşacak kimse yok*” diyerek, Aydınli’yi terslemiş ve Bölükbaşı da Aydınli’nin yüzüne bakmamıştır. Bundan sonra İkinci Sulh Mahkemesinin kararı ile tutukluluk hallerinin devamına karar kılınan Bölükbaşı ile Arna, cezaevine gönderilmişlerdir.⁴⁰⁵ Tevkif kararı çıkınca, Bölükbaşı, “*Bu ne biçim ihbardır. Bunun başı sonu birbirini tutmuyor. Güya biz İnönü’yü öldürecekmişiz de ondan sonra gazete ile beyanname neşredip Hükümeti ele geçirecekmişiz! Bu ne biçim iştir. Böyle iş olur mu? O zaman ne gazete kalır, ne şu kalır, ne bu kalır...*” diyerek, ihbarı yapan zata ağır konuşmuş ve bir ihbarı bile beceremediğini dile getirmiştir.⁴⁰⁶

Aynı gün yine öğleden sonra Aldoğan’ın evinde de arama yapılmıştır. Aldoğan, araştırmanın dört saat sürdüğünü, tüm özel evrakının, sandıklarının bile arandığını ve bu arada evinin etrafının bir polis kordonu ile sarıldığını anlatmıştır. Daha sonra Meclis’e gelen Aldoğan, MP meclis grubunda Hikmet Bayur ve arkadaşları otururlarken, büyük bir asabiyetle, “*Bu ne rezalet, komünist dünyasında bile olmaz*” diye haykırarak, başından geçen olayları anlatmış ve Aydınli’nin ihbarı ile Bölükbaşı ve Arna’nın da tevkif edildiklerini ve haklarında verilen kararı okumuştur. Bu durum orada bulunanlar arasında tam anlamıyla soğuk bir düş etkisi yaratmıştır. Bunun üzerine, orada bulunanlar Aydınli’ya “*Ne duruyorsun, Savcılığa git*” derler. Aydınli, kendisine bu olaydan bir gün önce telefon edilerek savcılığa kadar gitmesinin istendiğini, ancak bu daveti kendisi ile Tahtakılıç hakkında bir tahkikat yapıldığına hamlederek savcılığa gitmediğini bildirmiştir. Savcılığa giden Aydınli, savcıya, kendisinin bir ihbar yapıp yapmadığını sormuştur. Savcı, Aydınli’nin bizzat gelerek bir ihbarda bulunmadığını, ancak 12 Kasım

⁴⁰⁴ “Osman Bölükbaşı ile Görüşme”, Kasım 1990.

⁴⁰⁵ *Ulus*, 17. 11. 1949.

⁴⁰⁶ *Zafer*, 17. 11. 1949.

1949 tarihinde Başbakanlıktan Adalet Bakanlığı'na, oradan savcılığa gelen bir yazıya istinaden, Aydınlı'nın ihbarı, önemli bir şahsa, yüksek bir makama (bu kişi Başbakan Şemsettin Günaltay'dır) yaptığını ve bu ihbara ilişkin Başbakanla Aydınlı arasında geçen konuşmaların kaydedildiği iki adet plağın da ellerinde olduğunu Aydınlı'ya söylemiştir. Aydınlı, ihbarı ve Başbakanla aralarında geçen konuşmayı kabul etmemiş ve bunların birer tertip olduğunu iddia etmiştir.⁴⁰⁷

Suikast planına dahil olan Bayar, “*Bende kurşun geçirmez muskası vardır, beni kimse öldüremez*” biçiminde konuşmuştur.⁴⁰⁸ MP genel başkanı Bayur, Aydınlı'yı aradığını, Aydınlı'nın ihbarı tekzip ettiğini, ancak partiye uğramayarak epey bir sis perdesi bıraktığını belirtmiştir. MP'liler ihbarın Aydınlı tarafından yapıldığı kanaatinde olmuşlardır. MP Ankara il başkanı olan Aydınlı, MP Kırıkkale il teşkilatına, parti genel merkezinden habersiz bir tamim göndererek, CHP'ye karşı yumuşak davranılmasını, bütün hücumların DP'ye yöneltilmesini istediği ve bu yüzden de Kırıkkale teşkilatının dağıldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu tamim ve Aydınlı'nın parti genel politikasına uymayan bazı konuşmaları üzerine, Aydınlı'nın Ankara il başkanlığından uzaklaştırıldığı ve Bölükbaşı ile Osman Nuri Köni tarafından partiden çıkartmak üzere Aydınlı'nın haysiyet divanına verilmesi konusunda bir çalışmanın olduğu da belirtilmiştir. DP yanlısı haber kaynaklarına göre, çok yakında MP'den çıkarılacağını sezen Aydınlı'nın bir intikam hissi ile davranarak böyle bir ihbarda bulunduğu ileri sürülmüştür. Yine aynı kaynaklarda geçen bilgiye göre, ihbar hadisesini Adalet Bakanı'nın çok önceden bildiği de iddia olunmuştur. Şöyle ki, Adalet Bakanı, ihbardan çok önce, Meclis kürsüsünde MP'li Osman Nuri Köni'nin bir takririne cevap verirken bir ara MP'lilere dönerek, hükümet ve Cumhurbaşkanı aleyhinde konuşanlar hakkında ellerinde bazı vesikalar olduğunu, isterlerse Meclis'e arzedebileceğini dile getirerek, bu ihbar hadisesi ile ilgili olarak malumatlarının olduğu hissisini uyandırmıştır.⁴⁰⁹ Tahtakılıç ise, “*Ya büyük bir iftira veya iftira komplosu karşısında bulunmamız muhtemeldir*” şeklinde basına beyanat vermiştir.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ **Yeni Sabah**, 17. 11. 1949.

⁴⁰⁸ **Vatan**, 17. 11. 1949.

⁴⁰⁹ **Zafer ve Vatan**, 17. 11. 1949.

⁴¹⁰ **Cumhuriyet**, 17. 11. 1949.

İhbar hadisesi açığa çıktığı günlerde, **Ulus** gazetesine içinde çelişkiler olan garip bir beyanat veren Aydınli, “...*İnönü gibi bir devlet adamına karşı suikast yapmak değil, bunu düşünmek dahi dehşet vericidir...Onun şahsına karşı, Bölükbaşı ve Fuat Arna gibi partimiz mensuplarının şiddetli lisan kullanmaları, iktidarın bazı tedbirler hazırlamasına ve tertipler kurmasına yol açabilir. Kim bilir belki de bizden seçimleri kazanacağız diye korkuyorlar ve bizleri birbirimize düşürmek istiyorlar*” şeklinde konuşarak, partisi içinde bir suikast teşebbüsü olup olmadığını, ne yapıp ne yapmadıklarını bilmediğini, zaten partiye bile uğramadığını, böyle bir şey olsa bile memleket menfaati uğruna ilgililere durumu bildirmeyi bir borç bildiğini de ifade etmiştir.⁴¹¹

Ancak, Aydınli, **Yeni Sabah** gazetesi muhabiri Bilal Akba’ya, kendisine bu konu ile ilgili olarak, biri 27 Ekim 1949 tarihli, diğeri 13 Kasım 1949 tarihli olmak üzere iki davet geldiğini ifade etmiştir. Davetiyeler üzerinde kaydedilmemesine rağmen, ilk davetin Ankara Emniyet Müdürü Naci Pergel’den, ikinci davetin Başbakan’dan geldiğinin anlaşıldığını belirten muhabir, bu davetlerle ilgili olarak, Aydınli’nın, kendisine, Naci Beyi 1943’den beri tanıdığını, davetine gittiğini, memleket meseleleri hakkında konuştuklarını, ifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Aydınli, Emniyet Müdürü’nün, Bölükbaşı, Arna hakkında bazı haberler aldığından bahsettiğini anlatmıştır. Aydınli, hükümetin MP’den 14 arkadaşı birden mahkemeye sevkettiğini, buna karşılık Bölükbaşı ve arkadaşlarının da bir harekete geçmelerinin beklenebileceğinden bahsetmiştir. İkinci davete de giden Aydınli, Naci Beyin yanında Başbakanı da görmüş ve şaşırmıştır. Emniyet Müdürü, Aydınli’dan kendisine anlattıklarını Başbakan’a da anlatmasını istemiştir. Aydınli, bu konuşmaların kesinlikle bir ihbar olmadığını, ihbarın bir insanın iradesi ile bildiği bir şeyi resmi makama haber vermesi olduğunu belirtmiştir. Bu konuşmalarda, Aydınli’nın, önce Bayar’ın öldürüleceği, bunun İnönü’ye yıkılacağı ve ortalık karışınca da bir Mareşal bildirisi ile MP’nin iktadarı ele alacağından bahsettiği de belirtilmiştir.⁴¹²

Ancak daha sonra, Aydınli, 18 Kasım 1949 tarihinde **Yeni Sabah**’ta yayınlanan ve Aydınli’nın evinde geçen yukarıdaki konuşmayı tektip etmiştir. Aydınli, böyle biri gelmedi ve konuşmadım dese de, Aydınli’nın

⁴¹¹ **Ulus**, 17. 11. 1949.

⁴¹² **Yeni Sabah**, 18. 11. 1949.

evine giden muhabir, Bilal Akba takma isimli Aydınli'nın aile dostu olan Osman Korkut'tur. Aralarında samimi bir konuşma geçmiştir.⁴¹³ Aydınli, kimseye bir ihbarda bulunmadığını, Başbakanla konuşmalarının plağa alındığı bilgilerinin tamamen bir tertipten ibaret olduğunu ileri sürse de, Aydınli'nın Başbakanla konuşmalarını içeren iki adet plağın metni daha sonra **Akşam** gazetesinde aynen yayınlanmıştır.⁴¹⁴ Hükümet, Aydınli'nın bu ihbar ve isnadı üzerine derhal harekete geçeceğine, Başbakan bir açılış için Ankara dışına çıkmıştır. Hükümetin bu hareketsizliği karşısında Aydınli sinirlenmiş ve sabırsızlanmıştır. Bir vesileyle Balıkesir'den dönen trende bulunan Bayar'la görüşmüş ve aynı ihbarı Bayar'a da yapmıştır. Bu ihbarın 8-9 Kasım günü olduğu söylenmiştir. Bayar, ihbarı kanuni mercilere anlatacak yerde, Kazım Özalp kanalıyla durumu İnönü'ye haber vermiştir. Özalp de hükümete aynı hadiseden bahsedince, kanuni merciler harekete geçmiştir.⁴¹⁵ İhbarın kamuoyuna duyurulduğunun ertesi günü, Aydınli'nın MP'ye uğramadığı görülmüştür. Ancak savcılığa giderek, suallere cevap vermiştir. Arkadaşlarına, "*Bütün iş üzerime yıkıldı*" diye serzenişte bulunmuştur.⁴¹⁶ Yine hiçbir makama ihbarda bulunmadığını belirten Aydınli, 19 Kasım'da MP'den istifa etmiştir. Daha sonra Aydınli'nın ihbarı devamlı yalanlaması ve yeterli delil bulunamadığından, Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek görülmemiş ve komplo tahkikatı 22 Kasım'da resmen durdurulmuştur.⁴¹⁷

Bu arada, Arna ve Bölükbaşı'nın avukatları Nurettin Ardıçoğlu ve Nihat Akpınar savcılığa başvurarak, tahliye talebinde bulunmuşlardır. Tahliye talepleri reddedilmiştir. Ancak ertesi günü, yani 21 Kasım'da tahliye

⁴¹³ **Yeni Sabah**, 18. 11. 1949.

⁴¹⁴ Plağa alınan konuşmaların yayınlandığı metinde, konu ile ilgili olarak konuşan Başbakan'la Aydınli'nın ve bazen araya giren Naci'nin (Emniyet Müdürü) kimi sözleri kesik ve tamamlanmamış gözükse de, bu metinden Aydınli'nın Başbakan'a suikast ihbarında bulunduğu çok açık olarak anlaşılmaktadır. Burada Aydınli, Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna arasında geçen konuşmaların korkunç olduğu, bu adamlardan her şey beklenebileceği, bunların önce Bayar'ı imha edip sonra çıkan kargaşada İnönü'yü yok edecekleri, bir bildiri ile iktidarı alacakları, bu işin çok menfur bir yönü olduğu, Bölükbaşı'nın tüm gelirini babasından aldığı, babasının çok zengin olduğu, Arna'nın parasız olduğu halde, gereğinden çok para harcadığı, Bölükbaşı ile Arna'yı Bölükbaşı'nın babasının idare ettiği gibi kendi içinde bir bütünlük göstermeyen ifadelerle, Başbakan'ın sorularına cevap verdiği görülmektedir. İki plağın tam metinleri için, bkz., **Akşam**, 15-16. 1. 1950.

⁴¹⁵ **Vatan**, 18. 11. 1949.

⁴¹⁶ **Cumhuriyet**, 18. 11. 1949.

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, 23. 11. 1949.

talepleri reddedilen komplo iddiası sanıkları, savcılığın re’sen verdiği kararlarla birden bire tahliye edilmişlerdir. İhbar meselesinde MP, bütün mesuliyeti DP ve Bayar’a yüklemek istemişlerdir. İş bununla da kalmamış, Aydınli bir kenara bırakılarak bu ihbar hadisesinin başlıca mürettibinin (düzenleyicisinin) Bayar olduğu ileri sürülmüş ve işi Kazım Özalp’e açması ile en büyük günahı kazanmış olduğu iddia edilmiştir.⁴¹⁸

22 Kasım 1949’da tahliye olan Bölükbaşı ve Arna yanlarında avukat Nurettin Ardiçoğlu ve gazeteci Yalçın Uraz olduğu halde otomobille Bölükbaşı’nın evine giderlerken, Sıhhiye’de yürüyen Bayar’a rastlamışlardır. Otomobili Bayar’ın yanında durdurmuşlar ve Bayar’a yönelik sözlü saldırılarda bulunmuşlardır. Yalçın Uraz’ın ağır hakaretlerini müteakip, Fuat Arna, Bayar’a şöyle bağırıştır: “*Ruslardan para aldığımıza dair şerefsiz iftiralarınızı duydum. Senin bir sahtekar adam olduğunu zaten ilan etmiştim. Şimdi buradaki vatandaşları da işhad (şahit) ediyorum. Şerefsiz adam, yalancı hürriyet kahramanı! Seni herkesin önünde rezil ediyorum*”. Bayar, bu sözlü saldırıya hiçbir karşılık vermemiş ve sözü Bölükbaşı almıştır. Bölükbaşı, Bayar’a dönerek, “*Vaktiyle İnönü’yü öldürtmek lazım diye Erzurum’dan gelen bir mektubu hasıraltı etmiştin. Şimdi de bize tuzak kurmak için girişilen bu tertipte baş artist rolünü alarak, Kazım Özalp’a ‘belki muhafaza tedbirleri alırlar, İnönü’ye bildiriniz’ demek suretiyle hem İnönü’ye kur yapıyor, hem de bizleri yani **muvaazasız muhalefeti vurmak istiyorsun**, hem de kendini suikastlara hedef olan bir devlet adamı ve hürriyet kahramanı göstermek fırsatını kazanıyorsun. Bütün hakikatleri ifşa edeceğim. Neden Erzurum mektubundan*⁴¹⁹ İnönü’ye

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 22. 11. 1949.

⁴¹⁹ Aydınli’nın ihbarı sonucu gözüaltına alınan Bölükbaşı, savcılığa verdiği ifadelerinde Celal Bayar’ı ve DP ileri gelenlerini suçlayarak, asıl ihtilalci, bozguncu, komitacı ve tertipçi başta Bayar olmak üzere DP ileri gelenleri olduğunu anlatmıştır. Bölükbaşı, DP saflarında olduğu yıllarda Yozgat ve Erzurum’dan gelen mektuplardan bahsederek, Celal Bayar ve DP ileri gelenlerini ihtilalcilikle suçlamıştır. Ağaoğlu’nun anlattıklarına göre, Yozgat mektubunun içeriği şöyledir: “*Bölükbaşı, henüz DP’de ve müfettiş iken, Yozgat’ın bir ilçesinde Başkan veya İdare Kurulu üyesi olan Celal Aral isminde biri bana bir mektup gönderdi. Bu mektupta, birkaç bin atlı ve silahlı ile Ankara’yı basmak için Genel Kurul’dan emir beklediğini bildiriyordu. Mektubu Genel Kurul’a verdim. Okundu. Hemen orada yakılmasına ve sahibinin partiden çıkarılmasına karar verildi. Tabi ki Bölükbaşı da bundan haberdar oldu*”. Ağaoğlu, Bölükbaşı’nın Erzurum mektubu diye bahsettiği ve Celal Bayar’a gelen mektubun ise, bir zamanlar Erzurum’dan Cevat Dursunoğlu’nun Demokrat Parti’ye karşı ağır bir tertibi olduğunu anlatmaktadır. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 357.

bahsetmemiştin? Biz adam öldürürüz, köpek öldürmeyiz” diye ağır sözler söylemiştir. Bayar, bu sözler karşısında sessizliğini korumuş ve yoluna devam etmiştir. Ardından Bölükbaşı ve arkadaşları otomobile binerek, Bölükbaşı’nın evine gitmişlerdir. Evde Hikmet Bayur, Tahtakılıç, Arna, Nurettin Ardıçoğlu ve Nihat Akpınar bulunmaktaydı. Bu arada bir gazetecinin, yukarıda nakledilen sözleri Bayar’a söyleyip söylemediklerini sorması üzerine, Bölükbaşı, “Bizler söylediklerimizi imzalamaktan içtinap etmeyiz [kaçınmayız]. Polis romanlarında olduğu gibi plaklara ses veren ve ses alanlardan değiliz” diyerek, gazetecilerin yazılarının altına imzasını atmıştır. Arna da, Sıhhiye olayının aynen yazılmasını istemiş ve yoksa tekzip edeceğini söylemiştir. Olayın bir tertip olduğunu, aktörlerin ve rejisörlerin akılsızlığı yüzünden komedyalar olarak sonuçlanan oyuna “MP’ye tuzak” adını taktığını söyleyen Bölükbaşı, iftira silahının geri teptiğini, sarsıntıdan perdenin yırtıldığını, kuklanın ipini tutanların başlarının gözüktüğünü belirtmiştir. Kendisini üzen tek şeyin başbakanın, bu oyunda şu veya bu şekilde hazır bulunması olduğunu dile getiren Bölükbaşı, bu oyunda Bayar’ın oynadığı rolün millet tarafından kavranmasını görmekle bahtiyar olacağını ve hiçbir şeyden korkmayacaklarını ifade etmiş ve Namık Kemal’den şu beyti okumuştur: “Ne mümkün zulm ile bid’at ile imhayı hürriyet, Çalış idraki kaldır, muktedirsen ademiyetten”. Arna da, Bayar’ın Kazım Özalp vasıtasıyla vaki ikaz üzerine Adliyenin harekete geçmesinden yola çıkarak, bu ihbarın asıl tertipçisinin Bayar olduğunu iddia etmiştir.⁴²⁰ Diğer taraftan, komplo iftirasının vatandaş nezdinde MP’ye puan kazandırdığı bir sırada, Bölükbaşı ve arkadaşlarının hapishane çıkışı Bayar’a yönelik hakaretleri, MP açısından olumsuz bir etki yapmıştır.⁴²¹

Aydınli, bu olayla ilgili olarak yazdığı bir yazıda, Bölükbaşı ve arkadaşları hakkında bir kamu davasının hazırlanmasını tahrik eden zabıt varakasının altında emniyet müdürünün imzasının bulunduğunu, dolayısıyla da muhbirin o olduğunu savunmuştur. Aydınli, Ekim ve Kasım aylarında vaki olan davet üzerine emniyete gittiğini, hasbihaller sırasında memleket meseleleri üzerinde karşılıklı olarak bazı endişelerde bulunduğunu, ikinci gidişinde Başbakan’ın da orada hazır bulunduğunu, aralarında samimi bir

⁴²⁰ **Cumhuriyet, Yeni Sabah, Vatan, Zafer**, 22. 11. 1949. **Vatan** ve **Zafer**, Bayar’a yönelik saldırıyı, “Çirkin tecavüz ve küstahça bir tecavüz” başlıkları ile vermişlerdir.

⁴²¹ **Cumhuriyet**, 22. 11. 1949.

sohbet olduğunu, ancak bu hasbihalleri, bazı politika meraklılarının kendi menfaatlerine çektiğini ve istedikleri gibi oynadıklarını ileri sürmüştür.⁴²²

Daha sonra suikast ihbarı asılsız çıkan ve bir müfteri konumuna düşen Aydınli hakkında takibata geçilmiş ve hükümet Meclis’e gönderdiği tezkere ile Aydınli hakkında savcılıkça gereken adli muamelenin yapılabilmesi için dokunulmazlığının kaldırılması talebinde bulunmuştur.⁴²³ Tali komisyon dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermiş olmasına rağmen, adalet ve anayasa komisyonlarından oluşan karma komisyon, bir muhalif oya karşı, Aydınli’nin dokunulmazlığının kaldırılmaması yönünde karar vermiştir. Muhalif oy kullanan Mardin mebusu Mehmet Kamil Boran’dır. Karma komisyonun raporunda, suçun mahiyeti itibariyle dokunulmazlığın kaldırılması lazım geldiği kaydedilmekle birlikte, Anayasa’nın ilgili maddeleri ve 25 senelik teamül de düşünülerek bu karara varıldığı belirtilerek, keyfiyetin Meclis’in takdirine bırakıldığı dile getirilmiştir.⁴²⁴ Ancak, Aydınli’nin dokunulmazlığı, karma komisyon kararına rağmen, büyük çoğunluğun oyu ile kaldırılmıştır. Bunun üzerine Aydınli tevkif edilmiştir.⁴²⁵ Aydınli, pek çok kez tahliye talebinde bulunmuşsa da, ancak 31 Ocak 1950 tarihinde kefaletle tahliye edilecektir.

Bu arada, suikast ihbarı ile ilgili olarak, Aldoğan’ın dokunulmazlığının görüşüldüğü karma komisyona Cumhurbaşkanlığından gelen ve içinde Bayar’dan dinlediklerini Çankaya’da anlatan Özalp’in ifadelerinin yer aldığı not basına bildirilmiştir. 9 Kasım 1949 tarihli ve Çankaya köşkünde geçen bu konuşma sureti şöyledir:⁴²⁶

Hilmi Uran, Faik Ahmet Barutçu, Nihat Erim’le akşam yemeğindeyiz. Kazım Özalp’in acele mülakat istediğini haber verdiler. Yemeğin sonunda geldi...hizmet edenler çekildikten sonra konuşacak şeyler olduğunu ima etti ve biraz sonra şunları anlattı: “*Bay Celal Bayar’a son seyahatinde şimdi MP’de olan bir milletvekili gelerek yalnız ve mahrem konuşmak istediğini ve adını bildirmemesini söyleyerek şu malumatı vermiş: Millet Partisi ileri*

⁴²² Cumhuriyet, 23. 11. 1949.

⁴²³ Son Posta, 24. 11. 1949.

⁴²⁴ Cumhuriyet, 27. 11. 1949.

⁴²⁵ Cumhuriyet, 2-3. 13. 1949.

⁴²⁶ Son Posta, 26. 11. 1949.

gelenlerinden Osman Bölükbaşı, Fuat Arna ve İzzet Mühürdaroğlu ve Sadık Aldoğan'ın da hazır bulunduğu konuşma esnasında Celal Bayar'la İsmet İnönü'ye suikast yapılması meselesini mütalaa etmişler. Celal Bayar'ı imha ederek bu hadiseyi Halk Partisinin yaptığını Mareşal'e bir beyanname ile ilan ettirip memlekette maksatlarına varmayı düşünmüşler...muhtemel karışıklıkları ve tepkileri bastırabilirler diyerek suikastın İnönü'ye yapılmasını tercih etmişler... Celal Bayar, bu adamların bunu yapacak istidatta olduklarını ve zaten Fuat Arna'nın eğer milli emniyetten masrafını almıyorsa, membaı malum olmayan masraflar yaptığını sözlerine ilave etmiş. Bu işte komünistler faal rol oynayabilirler onlar adamı ve vasıtayı tedarik ederek politikacıların tasavvurlarının tahakkuku imkanını hazırlayabilirler demiş". Bayar'ın ricası, Özalp'in bu malumatı bana ıblâğ etmesi olmuştur. Bayar, kendisine haber veren adamın meseleden milli emniyet müdürü bay Naci'ye de bahsettiğini söylemiştir...Cumhurbaşkanının notudur. Görülmüştür. Kazım Özalp, Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliği.

Başbakan Şemsettin Günaltay ise gazetecilere yaptığı görüşmede, Aydınlı'nın elinden bir yazılı ihbar alınmasını ilgililerden istediğini, ancak Aydınlı'nın buna yanaşmadığını, ardından emniyeti ziyaretinde kendisinin de bulunduğunu ve Aydınlı'nın sözlerinin plağa kaydedildiğini belirterek, bu olayın tamamen Aydınlı'nın ihbarından ibaret olduğunu ileri sürmüştür.⁴²⁷

Suikast ihbarı ile ilgili olarak Özalp, Bayar'dan duyduklarını savcılığa da anlatmıştır. Savcılıktaki ifade ile Bayar'ın Özalp'e anlattıkları arasında bir çelişki olduğunu gören ve suikast ihbarına olumsuz yönde bulaşmaktan çekinen Bayar, teşkilata bir tamim yayınlamıştır. Bu, olayı ayrıntıları ile anlatan uzun bir yazıdır. Bayar tamimde, olup bitenleri DP'ye ve parti başkanı olarak şahsına yapılan bir manevi suikast silsilesinin yeni bir safhası olarak değerlendirmiş ve ihbar olayını hemen hemen açıkça CHP'nin bir tertibi olarak göstermiştir. Bayar, Özalp'e söyledikleri ile Özalp'in

⁴²⁷ Cumhuriyet, 27. 11. 1949.

Aldoğan’ın dokunulmazlığını görüşen komisyonda okunan savcılığa vermiş olduğu ifadelerinin aynı olmadığını fark eder etmez, derhal Özalp’e giderek, ifadesinde zuhuller (farklı anlatım) olduğunu, bunları savcılık nazarında düzeltmesini istemiş ve Özalp’den kendisini teyitten çekinmeyeceği teminatını almıştır. Daha sonra Bayar, savcılığa bir mektup yazarak, Özalp’in savcılıkta sunduğu ifadelerde geçen, *“Bu işte komünistler faal rol oynayabilirler onlar adamı ve vasıtayı tedarik ederek politikacıların tasavvurlarının tahakkuku imkanını hazırlayabilirler ve Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna bu vasıtalarından faydalanabilirler”* gibi ifadelerinin olmadığını, ancak Arna’nın daima partilerin ihtilafı meseleleri içine girdiğini, bu durumun da kendisinde Arna’nın milli emniyetin adamı olduğu yolunda bir his uyandırdığını, bunu da Özalp’e söylediğini dile getirmiştir. Bayar tamimde, Ankara Savcılığı’na verdiği ifadeyi tekrarlamıştır. İfadesinde, Soma’dan trene bindiğini, Balıkesir’e kadar arkadaşları ile birlikte yolculuk ettiğini, Aydın’ın kendisi ile konuşmak isteğinin selamlaşmasından belli olduğunu, kondüktör ile, *“görüşmek isterse yalnız gelsin, vaktim müsaittir”* diye haber gönderdiğini belirtmiş ve daha sonra Aydın ile kendi kompartımanında baş başa yaptıkları gizli konuşmayı aynen aktarmıştır. Bu konuşmada Aydın, Milli Emniyet Müdürü’ne anlattıklarının aynısını Bayar’a da anlatmıştır. Daha sonra Bayar, Ankara’ya gelerek, böylesi bir olayı arkadaşlarına (Köprülü, Koraltan, Ağaoğlu) açtığını ve daha sonra devlet başkanı mevzu bahis olduğu için, ifşa ciddi de gevezelikte olsa, belki muhafaza tedbirleri alırlar diye durumu Özalp kanalı ile İnönü’ye bildirdiğini zikretmiştir.⁴²⁸ Ağaoğlu, suikast ihbarı ve DP’nin alacağı hareket tarzının konuşulduğu parti merkezini Özalp’in aradığını ve Bayar’a şunları

⁴²⁸ **Son Posta**, 30. 11. 1949; Ayrıca bu konu ilgili olarak bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 360-61. İnönü ve Bayar’a suikast yapılacağı ihbarı ile ilgili olarak DP GİK toplanmış ve nasıl bir hareket tarzı izleyeceklerini konuşmuşlardır. Ağaoğlu’nun anlattıklarına göre Bayar, telaşlı bir şekilde yanındakilere *“muhbir vaziyette kalıyor muyuz?”* diye sormuştur. Bu arada GİK üyesi Kemal Özçoban, suikast ihbarı ile ilgili olarak Aydın ile aralarında geçen bir hadiseyi anlatmıştır. Buna göre Özçoban ile Aydın Kızılay’da rastlaşırlar, Aydın, *“Sorma başıma neler geldi”* diye meseleyi açar. Özçoban, geçmiş olsun dedikten sonra *“Endişelenme, kanunları tetkik edelim, yeter ki sen bana hakikati söyle”* der ve ekler, *“Hakikaten böyle bir ihbar yaptın mı?”*. Aydın, *“Yaptım, itiraf ediyorum”* cevabını verdikten Özçoban’a hadiseyi anlatmış. Özçoban’ın anlattıklarına göre, Aydın, Başbakan’a hadiseyi anlatırken, *“Meşum bir karar verilmiştir”* cümlesini de kullanmıştır. Toplantıdan sonra, Bayar’ın Aydın’dan işittiklerini Özalp’e anlatması tasvip edilmiştir. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 354.

söylediğini nakletmiştir: “Ben sizinle görüştüğten sonra İnönü’ye gittim. Sözlerimi dikkatle not etti. Hal ve tavrından Reşat Aydın’ın size daha evvel söylemiş olduğundan haberi bulunduğunu hissettim. Hatta Reşat Aydın’ı ‘ya Başbakan, ‘Bayar’a haber ver’ demiş.”⁴²⁹

Daha sonra konu, Aydın’ın dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili Karma Komisyon raporunun görüşüldüğü Meclis Genel Kurulu’nda ele alınmıştır. İhbar hadisesi ile ilgili olayları, karma komisyon Sözcüsü Ali Rıza Türel anlatmıştır.⁴³⁰ Türel’in anlattıklarına bakılırsa, işin resmi makamlar tarafından öğrenilmesi ve adalet makamlarınca soruşturma konusu yapılması ilk olarak Aydın’ın Milli Emniyet Başkanına yaptığı ihbarla başlamıştır. Milli Emniyet Başkanının, Başbakana yazdığı 12 Kasım 1949 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, Aydın 25 Ekim 1949 Salı günü kendisini görmeye gitmiş ve ona mühim meseleler anlatacağını bildirmiştir.

Aydın’ın Milli Emniyet Başkanına anlattıklarına bakılırsa, kendisinin de mensup olduğu MP, son günlerde milletvekili ve idare heyeti azası olmadıkları halde bazı toplantılar yapmıştır. Toplantıların ilki, devlet reisi hakkında ağır sözler sarfettiklerinden dolayı bazı parti mensuplarının mahkemeye verilmiş olmaları meselesini konuşmak için yapılmıştır. Toplantı sonunda Aldoğan’ın, Arna ve Bölükbaşı hazır olduğu halde kendisine, “*heyet-i umumiye vaziyeti nasıl mütalaa ederse etsin, İnönü bizleri bir gün imha etmeyi düşünmektedir*” biçiminde sözler sarfettiğini anlatan Aydın, söz konusu kişilerin, buna budalaca müsaade edeceklerine daha çabuk davranarak İnönü’yü imha etmeyi tasavvur ettiklerini ve kendisini de bu işe iştirakini istemişlerdir. Aydın bazı vatani fikirler ileri sürerek bu teklifi reddetmiş, konuyu Bayar’a açmak istese de buna cesaret edememiştir. Seçim Kanunu tasarısı hakkında ilim heyetine verilecek cevabı hazırlamak için, aşağı yukarı aynı kişilerin nezdinde ikinci bir toplantı yapılmıştır. Aldoğan bu sefer, şimdilik İnönü’yü imha etmekten vazgeçtiklerini, onun yerine Bayar’ı imhaya karar verdiklerini söylemiştir. Sonra cinayeti, İnönü’nün yaptırmış olduğuna halkı propaganda ile inandıracaklarını ve Mareşalin imzası ile beyanname neşrederek milleti iktidar partisi ile onun şefi aleyhine ayaklanmaya davet edeceklerini anlatmıştır. Aydın, durumu önce Naci Pergel’e, daha sonra bir seyahat

⁴²⁹ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 355.

⁴³⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949), s. 232-239.

esnasında Bayar’a anlatmıştır. Bayar seyahatten döndükten sonra 14 Kasım günü tekrar bu mevzuda kendisiyle görüşmüştür. Başbakanla konuşma hadisesi iki plakla tespit edilmiş, uzmanlarca dinlendikten sonra da bir zabıt varakası ile bu işitilen sözler kayıt altına alınmıştır. Karma komisyon raporunda Aydın’ın 25 Ekim tarihinde Naci Pergel, 14 Kasım tarihinde ise Başbakanla görüştüğüne dair iki adet kartvizitin adliye olduğu önemle vurgulanmıştır. Çünkü 16 Kasım’da mesele aleniyet kazandığında Aydın Naci Pergel’e telefon açarak, ne kendisiyle ve ne de Başbakanla bu mesele hakkında hiçbir şey görüşmediğini iddia etmiştir.

Karma komisyon sözcüsü Türel’in ifadelerinden anlaşıldığına göre, tahkikat esnasında Aydın, resmi makamlar önünde evvela hadiseyi tamamıyla inkar etmiş, daha sonra ise kaçamak ifadelerle tevil yoluna sapmıştır. Aydın, 18 Kasım’da ise ihbar ve şikayette bulunmadığını yineleyerek, davet üzerine Emniyet Başkanının yanına gittiğini ve kendisine atfedilen şeyleri bir hasbihal münasebetiyle Naci Pergel’e söylediğini anlatmıştır. Trendeki konuşmayı da, Bayar’ın davetine icabetle yaptığını ileri sürmüştür.

Karma komisyon sözcüsü Ali Türel’in sunulan rapordan sonra, Aydın kürsüye gelmiş ve ihbar hadisesinin kendisi üzerine yıkıldığını, hakikatin ortaya çıkmasını herkesten çok kendisinin istediğini, memleketin kardeş kavgalarına zamanı olmadığını belirten hissi bir konuşma yapmış ve verilecek kararın en isabetli karar olacağını ifade etmiştir.⁴³¹

Komisyon raporu konusunda söz alan CHP’den Mümtaz Ökmen, Bayar’ın imzalı DP tamimine değinmiştir. Ökmen, tamimde bu işin bir hükümet tertibi olduğunun ima edildiğini, MP’nin de bunu şen’i bir iftira telakki ettiğini söyleyerek, adaletin tezahür etmesi ve hakikatin anlaşılması için Aydın’ın adalete teslim edilmesi gerektiğini söylemiştir. MP’den Necati Erdem ise, ortada şen’i bir iftira ve ihbar hadisesinin varolduğunu, ancak Aydın’ın bunu kabullenmediğini belirterek, ortada gizlice yapılan tertibatla Aydın’ya ihbar suçu isnat edilmek istendiğini ifade etmiştir. Erdem’e göre, ihbar hadisesi ile muhalefet ezilmek istenmiştir. MP’den Ahmet Oğuz da, Bayar’ı kasıtlı, jurnalın savcılığa verilmemesinin sebepleri olduğunun altını çizmiştir. En son kürsüye Başbakan Günaltay gelmiş ve

⁴³¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949), s.239-240.

Aydınli'nın ihbarını emniyet kanalı ile öğrendiğinde, Emniyet Müdürü'ne, “*Aydınli söylediklerini imza etsin*” diye talimat verdiğini, ancak Aydınli'nın bundan kaçındığını belirterek, yüksek makamların muhafazası için alınan tedbirlerin yerinde olduğu cihetiyle, konuya ehemmiyet vermeyerek, seyahate çıktığını, dönüşünde aynı zatın ihbarı DP başkanına da yaptığını öğrenince, Aydınli'yı tekrar dinlediğini, kafasında kat'i kanaatler oluştuğunu ve böylece konuyu adalete intikal ettirdiğini belirtmiştir. Daha sonra oylamaya geçilmiş ve başta MP milletvekilleri olmak üzere pek çok milletvekilinin müstenkif (çekimser) kaldığı oylama neticesinde, büyük bir çoğunlukla Aydınli'nın dokunulmazlığı kaldırılmış ve Aydınli adalete teslim edilmiştir.⁴³²

Tüm bu olanlar karşısında Bölükbaşı, Bayar'ın yayınladığı tamime ve bu tamimi 30 Kasım 1949 tarihinde, “Bayar Son Hadiseleri İzah Ediyor” başlığı ile duyuran **Zafer** gazetesine bir tekzip göndermiş, ancak gazete bunu yayınlamamıştır.⁴³³ Bunun üzerine Bölükbaşı, tamime uzun bir broşür yayınlarak cevap vermiştir. Broşürde Bayar'ın ihbarı CHP'nin yeni bir tertibi olarak göstermesi karşısında, Bölükbaşı, tertibin hazırlanmasında Bayar'ın eli olduğunu iddia etmiştir. Bölükbaşı, Aydınli'nın hükümetçe ilkin kıymet verilmeyen şifahi ihbarını bir takım ilaveler ve şahsi mütalaalarla İnönü'ye duyuran ve bu surette hükümeti harekete geçiren Bayar'ın, bu ihbar hadisesinde bir alet durumunda bulunan Aydınli'dan çok daha günahkar bir konumda bulunduğunu ileri sürmüştür.⁴³⁴ Bölükbaşı, Bayar'ın neden herkesin yapması gerektiği gibi savcılığa ihbarda bulunmayıp, perde arkasında ihbarla uzaktan yakından bir ilişkisi olmayan Özalp kanalı ile İnönü'ye haber ulaştırdığını da sorgulamıştır. Bölükbaşı'na göre, Bayar bu tutumu ile bir taraftan iktidara şirin gözükmenin hesabını yapmış, diğer taraftan da ihtilalci ve intikamcı bir parti olarak sunduğu MP'yi vurmanın çarelerini aramıştır.

⁴³² İhbar hadisesi ile ilgili Karma Komisyon raporunu görüşüldüğü Meclis Genel Kurul görüşmeleri için, bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949), s. 232-252. Ayrıca bkz., **Cumhuriyet**, 1. 12. 1949.

⁴³³ **Zafer** gazetesi tekzipi yayınlamayınca Bölükbaşı, 8 Aralık 1949 tarihinde hazırlamış olduğu broşürü, tarafsız İstanbul gazetelerinin muhabirlerine verdiğini, ancak onların da Bayar'ın kurtarmak için yapılan tesirler sonucunda tekzip metnini yayınlamaktan kaçındıklarını ifade etmiştir. Bkz., Osman Bölükbaşı, **Suikast İftirasının İçyüzü ve Celal Bayar** (Ankara: Biricik Matbaası, 1949), s. 1.

⁴³⁴ Bölükbaşı, **a. g. e.**, s. 2.

Bölükbaşı, suikast ihbarının arka planı ve ihbarın tertipçisi olarak gösterdiği Bayar hakkında iddialarının yer aldığı ayrıntılı yazısını şu cümlelerle bitirmektedir:⁴³⁵

... Bayar’ın teşebbüsü üzerine hükümet harekete geçmiş ve hakkımızda tevkif kararı vermiştir. Bu da Bayar’ın suikast oyunundaki mesuliyetinin, fırsat bu fırsattır diye arayıp bulduğu ve bir alet olarak kullandığı Reşat Aydın’ının mesuliyetinden çok daha ağır olduğunu gösterir... muhalif gözüken bir parti liderine yakışmayacak bir hafiflikle “*bende kurşun geçmez muskası var. Beni kimse öldüremez.*” demek suretiyle hem hadiseyi benimsemiş, hem de Devlet Reisi için tavsiye ettiği tahaffuz tedbirlerini kendisi için almaya lüzum görmeyerek sağda solda gülünç bir cesaret nümayişi yapmıştır... Ne hazindir ki, 26 Temmuz 1946 tarihinde Sorgun Ceza evinde yatan Bölükbaşı’ya “*Demokrasi uğrunda mücahedenizi taktirle takip ediyoruz. Çekmekte olduğunuz ıztıraplardan biz de muhtarız. Adaletin yakında tecellisini bekliyoruz.*” diye 4196 sayılı telgrafi çeken Celal Bayar... oynadığı karanlık oyuna rağmen parti teşkilatına gönderdiği tamimde manevi bir suikast ve tertip karşısında bulunduğunu iddia edecek kadar cüretkar davranan ve masum bir insan tavrı takınmak isteyen Bayar, ‘ev sahibini bastıran yavuz hırsız’ rolünde gözükmemektedir... Karma komisyonda iki Demokrat Parti milletvekilinin Aldoğan lehinde reylerini kullanmış olmalarını kendi masumiyeti için delil olarak ileri sürmeye çalışan Celal Bayar’a şunu söyleyelim ki, biz Demokrat Parti’nin bütün mensuplarının Bayar’ın oyunlarına alet olabileceğini hiçbir zaman iddia etmedik ve etmiyeceğiz. Bayar’ın tezatlarla dolu sözleri şimdilik ‘Allah herkesi kazdı’ kuyuya düşürür’ demekle iktifa edeceğiz.

Ağaoğlu, suikastle ilgili ortada bir tertip olduğunu ve üç ihtimalin bulunduğunu belirtmiştir: (1) Aydın’ının kendisi, (2) Aydın ve Milli Emniyet’le işbirliği içinde CHP yöneticilerinden bir kısmı, (3) Aydın ve

⁴³⁵ a. g. e., s. 6-7.

Milli Emniyet’le işbirliği içinde DP yöneticilerinden bir kısmı. Ağaoğlu, bu ihtimallerden en zayıfının üçüncüsü, en kuvvetlisinin ikincisi olduğunu, birinci ihtimalin ise ancak akli dengesini yitirmiş birisinin yapması halinde mümkün olacağını savunmuştur. Bunlardan daha çok ikincisi üzerinde duran Ağaoğlu, böylece iktidarın iki muhalefet partisini birbirine düşürmeyi ve en önemlisi de tüm muhalefetle birlikte, en başta DP’yi tehdit ve korku altında bırakmayı planlamış olabileceğini iddia etmiştir. Böyle bir suikast ihbarının, haberi olsun ya da olmasın İnönü bakımından muhalefeti sindirecek tam bir fırsat olduğunu savlayan Ağaoğlu, iktidarın DP’nin “*Tesanüd Andı*”na “*Husumet Andı*” ismini takarak, DP’yi ihtilalcilikle suçladığını, şimdi de ikinci muhalefet partisini suikastçilik ithamı altında bırakmak istemiş olabileceği yorumunda bulunmuştur. Ağaoğlu, bunlar olmasa bile en azından iktidarın, Bayar’ı muhbir durumunda göstererek, halkın gözünden düşürmeyi tasarlamış olabileceğini de eklemiştir.⁴³⁶

DP yanlısı Mümtaz Faik Fenik de, yazısında, suikast ihbarının siyasi bir yönü olduğunu, ihbar Bayar’a yapıncaya kadar, hükümetçe işin ciddiye alınmadığını, bu işte iktidarın büyük rolü olduğunu belirterek, eğer ihbar Bayar tarafından açığa çıkarılmasaydı, Bayar hakkında bir takibata mı girişilecekti biçiminde iktidarı suçlamıştır.⁴³⁷ Nadi Nadi ise, **Cumhuriyet**’teki yazısında, Bayar’ın tamimine değinerek, Bayar’ın kendisi ve partisi hakkında tertiplerden şüphelendiğine ilişkin ifadeleri karşısında şaşırdığını ve kimsenin bu ihbar hadisesini büyüterek, bir politika silahı olarak kullanmamasını istemiştir.⁴³⁸ İhbar hadisesi ile gelişen olayları “*Bir şok tedavi*” olarak gören A. Emin Yalman da, “...*Aydınlı, böyle bir ihbar yapmakla hiç farkında olmadan siyasi hayatımıza büyük bir hizmette bulunmuştur... MP de kızacak yerde, buna memnun olmalıdırlar... Bu sayede her türlü şüphenin altından kalkmış olacaklardır... 23 yıl evvelki bir suikast ihbarında bir çok mebusun masuniyet için müracaatta bile bulunulmadan İstiklal Mahkemesi’ne sevkedildiklerini hatırlayacak olursak, siyasi kanun telakkilerimizin o zamandan beri çok geliştiği neticesine varmış oluruz*” diye yazmıştır.⁴³⁹

⁴³⁶ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 374-375.

⁴³⁷ Mümtaz Faik Fenik, “Suikast İhbarının Siyasi Cephesi: Müphem Kalmış Bazı Noktalar”, **Zafer**, 20. 11. 1049.

⁴³⁸ Nadir Nadi, “Komplo ve Tertib”, **Cumhuriyet**, 1. 12. 1949.

⁴³⁹ Ahmet Emin Yalman, “Bir Şok Tedavisi”, **Vatan**, 20. 11. 1949.

Suikast ihbarı ile ilgili olarak, herkesin siyasi hesaplarla kendi penceresinden olaylara baktığı görülmektedir. Şu kadarı belirtilmelidir ki, çok partili siyasal hayata geçişin daha dördüncü yılında ve 1950 seçimlerine az bir zaman kala, böyle bir olayın yaşanması, Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkilerinin normal seyri içinde yürümediği, siyaseten kural dışı bir takım faktörlerin siyaseti yönlendirdiği bir durum ortaya çıkmıştır. Suikast ihbarı kimin yaptığı çok önemli değildir. Konu adalete intikal etse ve Aydınlı bu konuda suçlu görülse de, ihbar hadisesinin perde arkası bir türlü aydınlığa kavuşturulamamıştır. Önemli olan ihbar hadisesinin siyasal sonuçlarıdır.

İhbar hadisesi ile birlikte, MP ve onun ileri gelenleri kamuoyu önünde, memlekette bir tedhiş havası yaratan, ihtilalci siyasetçiler olarak görülmeye başlanmıştır. DP’nin hakiki muhalefet görevi yapmadığı iddiası ile DP’den kopan ve siyasete atılan MP’lilerin siyasetteki artan etkileri, bir ihbar hadisesi ile azaltılmaya çalışılmıştır. Mahmut Goloğlu, o dönemde Öner’in öldüğünü, Çakmak’ın yaşlı ve hasta olduğunu, genel başkan Bayur’un sesinin politika konuşmacılığına yeterli olmadığını, Aldoğan’ın büyük toplulukların alkışlarını toplamasın rağmen, peşinden kimseyi sürükleyemediğini belirterek, MP’nin tüm ağırlığının Bölükbaşı’nın omuzlarına yüklendiğini dile getirmiştir. Goloğlu, kuvvetli bir hafızası, inceleme ve araştırmalarla olayların içine girebilen muhakeme gücü ile toplulukları etkileyen bir konuşmacılığı ve kolay kolay aşınmayan bir enerjisi olduğunu söylediği Bölükbaşı’nın MP’de yerinin büyük olduğunu anlatmıştır.⁴⁴⁰ Bu bileşenlerle düşünülecek olursa, ihbar hadisesi fırsat bilinerek, iktidar ve DP tarafından MP’nin kamuoyu nezdinde siyasal gücünün zayıflatılmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu çerçevede Bölükbaşı gibi kitleleri derinden etkileyen bir siyasal liderin önü de, suikast yapabilecek bir kişi görünümü verdirilerek kesilmek istendiği ileri sürülebilir.

İhbara ve yapılan tertibe ilişkin elde kesin bir vesika olmamakla birlikte, ihbar hadisesinde hükümet, önceden gerekli tedbirleri almamakla ve ilgililerle konuşmamakla büyük bir hata içinde olmuşsa da, esas sorumlu kanadın DP ve Bayar olduğu gözlemlenmektedir. İhbar hadisesinden en yararlı çıkan parti, DP olmuştur. Böylece DP tarafından, hem kamuoyuna ihbarın iktidarın bir tertibi olduğu mesajı verilip iktidara yüklenilmiş, hem de ihbar hadisesi ile en büyük rakipleri MP’nin kamuoyunda ihtilalci, tedhişçi

⁴⁴⁰ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş: 1946-1950**, s. 242-243.

bir örgüt olarak yıpratılması temin edilmiştir. Tüm bunlardan önemlisi de, bu tip olaylardan en çok yara alan kurumun, Türk demokrasisi olduğu söylenmelidir. Siyasetin normal usullerin dışına çıktığı, iktidar-muhalefet ilişkilerinin bu tip ihbarlarla farklı bir yöne kaydırıldığı bir siyasal iklimde, demokrasinin sağlıklı bir zeminde yükselebilmesi olasılığı düşük olsa gerektir.

D. 1950 SEÇİMLERİNDE MP VE BÖLÜKBAŞI

Seçim kanunundaki anti demokratik hükümler kaldırılmadığı için DP ve MP 1948 ve 1949 tarihli ara seçimlerine katılmamıştır. 1948 ara seçimlerinden sonra iktidara gelen Günaltay Hükümeti, yeni bir seçim kanunu hazırlamak için ilim heyeti teşekkül ettirmiştir. Günaltay hükümeti tarafından kurulan ilim heyeti, üniversite profesörleriyle, Yargıtay, Danıştay ve en kalabalık üç baro olan İstanbul, İzmir ve Ankara barolarının mensupları arasından seçilmiş 11 hukukçudan oluşmuştur.⁴⁴¹ Bu arada seçim kanunu ile ilgili partilerin görüşleri de sorulmuştur. MP, görüşünü 22 Mayıs 1949'da Başbakan'a bildirmiştir. MP, önceki seçimlerde suç işlemiş kişiler ve seçime hile karıştıran şirretler –sıfat ve mevkilerine bakılmaksızın- cezalandırılmadıkça, yeni bir seçim kanunu hazırlığı mesuliyetine iştirak edemeyeceğini bildirmiştir.⁴⁴² Yeni seçim kanununun Meclis görüşmeleri sırasında en uzlaşmaz tavır takınan parti MP olmuştur. MP seçim sistemi üzerindeki fikirlerinden ziyade fikirsizliğini ortaya koymuştur. MP mebusları kendi görüşlerini açıklayacakları yerde, hazırlanan tasarıya hücum etmişlerdir.⁴⁴³

Neticede seçimlerin tek dereceli, genel, eşit, gizli oy açık sayım ve çoğunluk ilkelerine dayalı bir şekilde yapılmasına ilişkin yeni seçim kanunu kabul edilmiştir. Ayrıca DP'nin başından beri bastırdığı, seçimlerde adli teminat ilkesi de yürürlüğe girmiştir.⁴⁴⁴ Seçim kanunun kabul edilmesinden sonra Meclis, 24 Mart 1950'de dağılmıştır. Hükümet seçimlerin 14 Mayıs'ta

⁴⁴¹ A. Haluk Ülman, "21Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun Geçirdiği Hazırlık Safhaları", **AÜSBFD**, C. 12, S. 1 (1950), s. 64.

⁴⁴² **Yeni Sabah**, 22. 5. 1949.

⁴⁴³ A. Haluk Ülman, "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz", **AÜSBFD**, C. 12, S. 2 (1957), s. 55.

⁴⁴⁴ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 61-62.

yapılacağını açıklamıştır. Bundan sonra siyasal partiler seçim platformlarını ilan ederek, kampanyaya başlamışlardır.

MP’den Nurettin Ardıçoğlu, seçim kanununun kabulünden sonra DP ile CHP arasında başlayan yakınlaşmanın bir koalisyonla sonuçlanacağından bahsedildiğini belirterek, bunun gerçek muhalefeti ortaya çıkaracağını ve böylelikle maskelerin düşeceğini ileri sürmüştür. Ona göre, gerçek muhalefet, ancak CHP’yi yok sayarak yapılabilecektir. CHP ile anlaşma ve müzakere yolunun açılması ise, baskı ve şiddeti meşrulaştıracaktır. DP muhalefet yapmamakta, kendini CHP’ye teslim etmektedir.⁴⁴⁵ Gerçekten de 1950 seçimleri öncesinde CHP ile DP ileri gelenleri arasında gizli görüşmeler yapıldığı, DP’nin 1955 yılında toplanan kurultayında açıklanmıştır. İki parti arasında ilişkilerin iyi olduğunu halka ispat amacıyla demokratlar seçimler sırasında kabinede kendilerine bir yer verilmesini istemişlerse de, CHP’liler seçim kanununda bu koalisyonun oluştuğunu ileri sürerek, DP’nin bu isteğini geri çevirmiştir. Ayrıca, iki parti liderinin seçilmesini garanti altına almak amacı ile aday listelerinde açık yerler bırakmak için özel tedbirler alınması da görüşmelerde konuşulmuştur. CHP’liler yeni dönemde DP’lilere 50 milletvekili sözü vermişlerse de, bu görüşmelerin kesin bir sonuca bağlanamadığı söylenmiştir.⁴⁴⁶

1950 seçimleri öncesinde, MP’nin seçimlerde başarısını etkileyecek önemli olaylar meydana gelmiştir. Meclisin dağıldığı tarihte, daha önce yaptığı konuşmalardan dolayı (Temmuz 1949 İstanbul, İzmir ve 5 Mart 1950 Kumkapı konuşmaları) Aldoğan’ın dokunulmazlığı, 24 Martta kaldırılmıştır.⁴⁴⁷ MP, Mareşal imzasıyla bir bildiri yayınlayarak, Anayasa ve insan haklarının çiğnendiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁸ 5 Mayıs 1950’de tutuklanan Aldoğan, polis nezaretinde Ankara’dan İstanbul’a götürülmüştür. 5 Mayıs akşamı Aldoğan’ın MP adına yapması gereken radyo konuşmasını, kızı Gönül Aldoğan (Özansu) yapmıştır. Gönül’ün yaptığı konuşmayı, Aldoğan evinde polis nezaretinde dinlemiştir. İfadesi alındıktan sonra, Aldoğan, serbest bırakılsa da, İstanbul radyosunda, MP adına seçim konuşması yapıp, sokağa çıkınca, polis onu tekrar tevkif etmiştir. Kızı Gönül, “*Namık Kemal, Magosa zindanına atılmakla, Mithat Paşa Taif Zindanı’nda boğdurulmakla*

⁴⁴⁵ Nurettin Ardıçoğlu, “DP ile CHP Arasında Koalisyon İddiası”, **Kudret**, 26. 2. 1950.

⁴⁴⁶ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 200.

⁴⁴⁷ **Kudret**, 25. 3. 1950.

⁴⁴⁸ **Kudret**, 29. 3. 1950.

Abdülhamit'in tahtan indirilmesine mani olunamadı" diyerek, babasının tevkif edilmesine tepki göstermiştir.⁴⁴⁹ Daha sonra kefaletle, 1950 seçimlerine günler kala tahliye edilen Aldoğan, tahliye edilirken, "*Küçük hapishaneden büyük hapishaneye geçiyorum. İçinde yaşayan vatandaşların hür olmadığı bir vatan, hapishaneden başka bir şey değildir*" biçiminde konuşmuştur. Bu arada bu olaylara sinirlenerek sert bir yazı yazan Arna da, 16 Nisan'da hükümetin manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanmıştır.⁴⁵⁰

Bunların yanında, seçimlerden önce MP'nin kamuoyu nezdindeki itibarını ve seçimlerdeki başarısını ciddi bir biçimde etkileyen bir gelişme olmuştur. Mareşal Çakmak'ın 10 Nisan 1950 tarihinde ölümü,⁴⁵¹ hem MP'yi etkilemiş hem de partiler arasında seçimler öncesi başlayan mücadelenin daha bir kızışmasına neden olmuştur. Özellikle, Mareşal gibi tarihi bir şahsiyetin ölüm haberinden sonra, bayrağın yarıya indirilmemesine ve radyonun normal yayın akışı içinde müzik yayına devam etmesine isyan edenler, Mareşal'in İstanbul'da resmi törenle yapılan cenaze merasimini, İslamcı bir gösteriye dönüştürmüşlerdir.⁴⁵² Cenaze törenindeki nümayişe, **Sebilürreşad**, **Büyük Doğu** ve **Millet** gibi İslamcı ve muhafazakar basın katılmış ve CHP hükümeti ve bilhassa laiklik politikasına hücum etmişlerdir. Ezan kanuna aykırı olarak Arapça okunmuş ve tekbirler getirilmiştir. **Sebilürreşad** dergisinde bu merasimle ilgili yazılar yayınlanarak, "*İlahi müesseselerin insan eliyle yıkılmasına imkan olmadığına*" vurgu

⁴⁴⁹ "**Gönül Özansu ile Görüşme**", 11. 2. 2002. Gönül Özansu, Sadık Aldoğan'ın kızıdır. 1965'te Bölükbaşı'nın partisi olan MP'den Balıkesir milletvekili olarak giren Mesut Özansu'nun eşi. Gönül Özansu Aldoğan'la yaptığımız görüşmede, babasının çok özgür ruhlu bir insan olduğunu, iktidarlar karşısında eğilip bükülmediğini anlatmıştır. Ayrıca MP hareketinde, Aldoğan'ın Nurettin Arıçoğlu ile birlikte partinin fikir hamlesinde etkili olduğunu, Bölükbaşı'nın ise eylem hamlesinde kendini gösterdiğini dile getirmiştir. Dönemin basına yansımaları yönleri konusunda kendisinden ilginç bilgiler alınmıştır.

⁴⁵⁰ **Yeni Sabah**, 11. 5. 1950. Arna, **İzinsiz Muhalefet** dergisindeki "*Kıyamet*" isimli makalesi yüzünden tutuklanmıştır.

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1950.

⁴⁵² **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1950. **Kudret**'in iddiasına bakılırsa, Associated Press, Mareşal'in hatırasına hürmeten öldüğü akşam için başka haber vermeyeceğini bildirmiş olmasına rağmen, (**Kudret**, 11. 4. 1950) Ankara ve İstanbul radyolarının müzik yayınlarına devam etmesi ve resmi olarak bayrakların yarıya indirilmemesi hayli şaşırtıcı olduğu kadar, cenazedeki olayları tahrik ettiği de söylenebilir.

yapılmıştır.⁴⁵³ Eşref Edip, cenaze merasimi ile 31 Mart olayı arasında bağ kurma girişimlerine, “...*Bu hadiseyi MP’nin dini taassubu körükleyen bir nümayişi gibi göstermek istediler...Neredeyse üniversite gençliğini 31 Mart mürettepleri mevkiine koyacaklardı...Her ne ise, beklenmeyen bu muazzam hadise, Halk ve Demokrat Partililerce ümit edilen neticenin aksini tevlid etti. Millet Partisi halk nazarında büyük bir mevki ve otorite kazandı*” biçiminde cevap vermiştir.⁴⁵⁴

Bu başkaldırma hareketinden MP sorumlu tutulmuştur. Din konusunda, MP sunucularının ve bu arada Fahri Başkan Mareşal’in gerek şahsı gerekse de görüşleri ile dini siyasete alet ettiği suçlamasında bulunulmuştur.⁴⁵⁵ Tarihe mal olmuş Mareşal’in şahsiyetinin rejim düşmanlığının bir aleti olarak kullanıldığı iddia edilmiştir.⁴⁵⁶ Cumhuriyet kurulumu beri ilk defa, dinin siyasete alet edildiği öne sürülmüştür.⁴⁵⁷ Mareşal’in cenaze töreninde cereyan eden olaylardan yola çıkılarak, MP, Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne, Hitler’in siyaset tarzına, İngiliz Mosley Partisi’ne, dini taassuba dayanan Kızıl Moskofluğa ve Amerika’da mevcut nizama karşı kin bayrağını açan Henry Wallace partisine benzetilmiş ve MP’nin dini siyasete alet ederek mevcut nizama karşı ihtilalci yol ve yöntemlerle hareket ettiği iddia olunmuştur.⁴⁵⁸ MP’nin seçimler yaklaşırken bu olayı siyasal propaganda malzemesi olarak kullanması düşünülebilirse de, cenazedeki İslamcı gösteriye dönüşen karışıklıkları tertiplemesi uzak bir ihtimaldi. DP’nin ise, el altından bu olayı kullanmaya kalktığı da ileri sürülmüştür.⁴⁵⁹

MP’ye göre, cenazedeki olayları, “irtica hortluyor” diye yorumlamak, bir kaşık suda fırtına koparmaktır. Bu olaylar büyütülecek şeyler değildi. Kabahatın tekbir getirenlerde değil, vicdanlar üzerinde zalimane baskı yapılmasında aranması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶⁰ MP Genel Başkanı Hikmet Bayur da, “*Memlekette dini irticaa yoktur, siyasi irtica*

⁴⁵³ “Allahü Ekber-Allahü Ekber... Ve Lillahilhamd”, **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950), s. 11-12; Cevat Rifat Atilhan, “Azametli Bir Gün”, **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950), s. 15.

⁴⁵⁴ Eşref Edip, “Partilerin Din Siyaseti”, s. 10.

⁴⁵⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 199.

⁴⁵⁶ Ahmet Emin Yalman, “Mareşal Çakmak ve Rejim”, **Vatan**, 14. 4. 1950; **Vatan**, 18. 4. 1950.

⁴⁵⁷ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 125.

⁴⁵⁸ Ahmet Emin Yalman, “Millet Partisinin Millet Borcu”, **Vatan**, 16. 4. 1950.

⁴⁵⁹ Metin Tokar, **DP’nin Altın Yılları: 1950-54**, s. 20.

⁴⁶⁰ Nurettin Ardıçoğlu, “Sahte Laikler Bize Mürteci Diyorlar”, **Kudret**, 17. 4. 1950.

vardır. Ölülere için mevlit okutmak her Müslümanın tabii hakkıdır ve tekbir getirmek de suç değildir” biçiminde konuşmuş ve tüm bunların MP’nin önlenemez yükselişini durdurmak ve DP ile CHP arasında varolan muvazaanın örtbas edilmesi için yapıldığını ileri sürmüştür.⁴⁶¹ MP yanlısı **Kudret** gazetesine bakılırsa, CHP ile DP, MP’nin yükselişini ezmek için Mareşal’in cenazesindeki dini tören ve tekbir getirmeye bakarak, MP’yi bir irtica partisi olarak damgalamak istemişlerdir. Bayar da cenaze merasimini irtica diye nitelendirmiştir. Bayar’ın bu tutumunu Günaltay ile yaptığı görüşme sonrası gösterdiği iddia edilmiştir. Ayrıca Bayar-Günaltay görüşmesinden önce, Köprülü-Emin Erişirgil görüşmüşlerdir. Köprülü, Erişirgil’e irticayı yok etmek ve MP’yi ezmek için DP’nin CHP’nin yanında yer alacağını söylemiştir. Bütün bunları MP mahfillerinde, DP ile CHP arasındaki danışıklı dövüşün tezahürleri olarak yorumlanmıştır.⁴⁶² Bölükbaşı da CHP’yi, *“Zümre saltanatını devam ettirmek ve siyasi irticayı yaşatmakla”* itham etmiş ve buna örnek olarak da, CHP’nin Alevi oylarını çekmek için Hacı Bektaş Çelebisi’nin oğlu Rıza Ulusoy’un hiç alakası olmadığı halde Çorum’dan aday yapılmasını göstermiştir.⁴⁶³

MP nisan ayından itibaren yoğun propaganda faaliyeti içine girmiştir. 1950 seçimleri MP’nin katıldığı ilk seçim olması bakımından önemli olsa da, MP’nin zor bir dönemden geçtiği kabul edilmelidir. Partinin en önemli iki ismi, Mareşal ve Öner ölmüşler, Aldoğan ile Arna tutuklanmışlardı. Partinin bütün yükü, Bayur, Tahtakılıç, Vasfi Raşit Seviğ, Kentli ve özellikle Bölükbaşı’nın üzerine kalmıştı. Diğerlerinin miting meydanlarına hakim olamayan üslupları karşısında, Bölükbaşı müthiş hitabet yeteneği ve kuvvetli hafızası ile dikkatleri üzerine çekmiştir. 1950 seçimlerinde partinin kullandığı malzemeler, partinin kurulduğundan beri öne sürdüğü hususları içermiştir. Parti üzerine vurulmak istenen gericilik damgası reddedilmiş,⁴⁶⁴ Mareşal’in ölümü esnasında, hükümetin gösterdiği duyarsızlık halka şikayet edilmiş,⁴⁶⁵ ve basına ağır eleştiriler yöneltilerek,

⁴⁶¹ **Kudret**, 21. 4. 1950.

⁴⁶² **Kudret**, 21. 4. 1950.

⁴⁶³ **Kudret**, 29. 4. 1950.

⁴⁶⁴ **Cumhuriyet**, 16. 4. 1950.

⁴⁶⁵ **Cumhuriyet**, 17. 4. 1950.

MP’ye karşı yaklaşımların önyargılı olduğu vurgulanmıştır.⁴⁶⁶ Ayrıca DP hala muvazaa ile suçlanmıştır.⁴⁶⁷

1950 seçim meydanlarının yıldızı Bölükbaşı’dır. Bölükbaşı partisinin Kızılcahamam mitinginde iktidara ve DP’ye şiddetle çatarak, “...Demokrasi her şeyden önce bir zihniyet meselesidir. İnönü, demokrasinin bu memlekette yerleşmesini samimi olarak istiyorsa, çekilmelidir. Her nizam ancak mümessilleriyle birlikte sahneden çekilebilir. Millet bu hakikati San Francisco denilen ananın doğurduğu 65’lik muhaliflerden [Bayar’ı kastediyor] daha iyi anlamıştır” şeklinde konuşmuştur.⁴⁶⁸ MP, 1950 seçimleri öncesi Kırşehir’de Bölükbaşı sayesinde büyük bir gelişme göstermiştir. Kırşehir DP örgütü, MP’nin Kırşehir’deki inkişafını durdurmak için Bayar’ı Kırşehir’e davet etmişlerdir. Ancak Bayar beklenen ilgiyi görmediği gibi, halkın Bayar ile Bölükbaşı’yı suikast ihbarında kim haklı kim haksız biçiminde karşı karşıya getirme girişimlerine Bayar katılmamış ve partisinin kongresini bile beklemeden Kırşehir’den ayrılmıştır. Bu olay, Bölükbaşı’nın Kırşehir’de daha iyi bir yer edinmesini sağlamıştır.⁴⁶⁹ Bölükbaşı, Yalova ilçe teşkilatının açılışında kurdeleyi keserken, “Kesilen her kurdelenin koparılan bir zincir manasına gelmesini Allah’tan dilerim” biçiminde konuşarak, iktidara ve DP’ye göndermeler yapmıştır.⁴⁷⁰

Bölükbaşı, kendisi ile yapılan bir mülakatta, Cumhuriyet adı altında zümre saltanatını devam ettirenlerin siyasi irticayı yaşattıklarını, MP’nin CHP ile DP’nin müşterek bir iftira suikastine maruz olduğunu, MP’yi vurmak için bir dini irtica efsanesinin icat edildiğini öne sürmüştür. Vaktiyle, Bayar’ın dini irtica var diye hükümete giderek kanun çıkarınız dediğini, şimdi de milleti hükümete jurnal etmek ve **Ulus** gazetesinin takdirlerine mazhar olmak için dini irtica var dediğini anlatan Bölükbaşı, vicdan ve din hürriyetini savunan MP’nin program ve faaliyetinin irtica ile hiçbir alakasının olmadığını, asıl CHP’nin kendi saltanatını devam ettirebilmek için, Hacı Bektaş Çelebisi’nin oğlu Rıza Ulusoy’u hiç alakası

⁴⁶⁶ **Cumhuriyet**, 17. 4. 1950.

⁴⁶⁷ **Cumhuriyet**, 23. 4. 1950. MP’nin İzmir mitinginde konuşan Mustafa Kentli, MP’nin iktidarda gözü olmadığını, amaçlarının kuvvetli bir muhalefet grubu olarak Meclis’e girmek olduğunu dile getirmiştir. **Cumhuriyet**, 7. 5. 1950.

⁴⁶⁸ **Kudret**, 18. 7. 1949.

⁴⁶⁹ **Kudret**, 23. 1. 1950.

⁴⁷⁰ **Kudret**, 9. 4. 1950.

olmadığı halde Çorum'dan aday göstererek, dini siyasete alet ettiğini ileri sürmüştür.⁴⁷¹

Partisinin Cebeci mitinginde on binden fazla kalabalığa konuşan Bölükbaşı'nın söyledikleri sözler hayli önemli ve ilginç olduğu için, buraya aynen alınmıştır:⁴⁷²

Dört sene evvel bu meydanda, hakları tecavüze uğramış bir milletin vicdanından kopan infial sesini CHP'nin sağır kulağına [İnönü'yü kastediyor] duyurmak için, o gün hapishaneden çıkmış bir vatandaş olarak sizlere hitap etmiştim. Bugün hapishaneye girmeye namzet bir vatandaş olarak sizlere hitap ediyorum. Esasen bugünün şartları içinde BMM'ye girmekle hapishaneye girmek arasında şeref bakımından bir fark görmüyoruz...Namuslu bir seçim yapılacağını vadedenler, birkaç kişinin gizli bir nikah kıyar gibi kimsenin görmediği bir köşede tertiplelediği zabıtlara dayanarak, Meclis'in dağılacağı gün Aldoğan'ın dokunulmazlığını kaldırdılar. Elli yıllık bir hizmetten sonra aramızdan ayrılan ...Mareşal'in ölüsü ortada iken kindar zihniyetin köçek havaları çaldırdığına tanık olduk. Kin ve ihtirasın dalaletle sevkettiği dostlarımıza Namık Kemal'in ağzıyla cevap verelim. “*Ne mümkün zulm ile bidat ile imhayı hürriyet, Çalış idraki kaldır muktedir isen ademiyyetten*”. İdam sehpaları karşısında bile din hürriyetini müdafaa edeceğimizden hiç kimsenin şüphesi olmasın... Bu memlekette sağır bir zihniyet hakimdir. Bu tek parti zihniyetidir. Kulaklarını alkışa açar, milletin şikayetine kapar. Bu zihniyetin sırtı yere gelmedikçe, milletin yüzü gülmeyecektir. Bu zihniyeti atacağınız güllerle değil, vereceğiniz reylerle yıkacaksınız. Bu tahakkuk edince; “*Sesimiz gür olacak, vicdanlar hür olacak, efendi bir olacak, o da millet olacak*”

⁴⁷¹ Kudret, 29. 4. 1950.

⁴⁷² Kudret, 7. 5. 1950.

MP’nin etkili isimleri tarafından meydanlar dolup taşsa, MP yurt genelinde örgütünü tam olarak kuramadan, ancak 22 ilde örgütlenerek seçimlere girmiştir.⁴⁷³ Seçim sonuçlarını göre, MP 240. 209 oy almıştır. Oy oranı % 3. 03’tür. Bir tek Kırşehir’den Bölükbaşı milletvekili seçilmiştir.⁴⁷⁴ Bölükbaşı, Kırşehir’de neredeyse seçmenlerin yarıya yakınının oyunu alarak milletvekili seçilmiştir. İlginçtir ki, DP lideri Bayar, saatte bir Kırşehir’i arayarak Bölükbaşı’nın kazanıp kazanamadığını sormuştur.⁴⁷⁵ Kırşehir’den diğer milletvekillerini DP kazanmış, ancak en çok oyu Bölükbaşı almıştır.⁴⁷⁶ 1950 seçimlerinde karma listeli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu seçim sisteminde, seçmen değişik partilerin adaylarından karma bir liste oluşturabilmekte, liste içinde en fazla kişisel oy almış adaylardan, söz konusu ilin temsilci sayısı kadar milletvekili seçilmektedir.⁴⁷⁷ Bölükbaşı’nın Kırşehir’den MP milletvekili olarak Meclis’e girmesi bu şekilde mümkün olmuştur.

⁴⁷³ MP’nin seçime girdiği iller, Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Burdur, Çankırı, Çorum, Edirne, Eskişehir, İçel, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Kütahya, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop, Trabzon’dur. Amasya’da teşkilatı olduğu halde aday gösterilmemiştir. MP’nin teşkilatlanmasındaki güçlükler ise şöyle sıralanmıştır: 1948’de siyasete atılmak isteyenlerin çoğu DP’ye girmiştir. Bunların ve halkın çoğu 12 Temmuz Beyannamesi’nin anlamını anlayamamış ya da bir kere DP’ye girdik onu iktidara getirip ne yapacağını görmeden ondan ayrılamayız demişlerdir. Diktatörlüğü önce yıldırma sonra da yıkmak için sert ve pervasız mücadelenin lüzumunu çok az kimse takdir etmiştir. Kurulduğu günden itibaren, siyaset içi ve siyaset dışı türlü tertiplerle hem CHP hem de DP’nin ve de basının hücumuna uğramıştır. MP liderleri hakkında boyuna davalar açılmış, liderleri hapse atılmıştır. Bu yüzden pek kişi MP’ye girmekten çekinmiş ve DP’de rahat muhalefet yapmışlardır. Ayrıca muhalefetin parçalanma düşüncesi ve CHP’nin kuvvetlenmesi korkusu ile birleşince MP gelişmemiştir. Bkz., **Millet Partisi I. Büyük Kongresi Genel Müteşebbis Kurulu Mesai Raporu, Kudret**, 18-20. 6. 1950.

⁴⁷⁴ **CHP Araştırma Bürosu, Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri** (Ankara: Güven Matbaası, 1959). Bölükbaşı’nın Meclis arşivinde bulunan özlük dosyasındaki mazbatasına göre, 1950 seçimlerinde Kırşehir’deki seçmen sayısı, 76. 500’dür. Seçime iştirak edenlerin sayısı ise, 69. 759’dur., Osman Bölükbaşı’nın aldığı oy, 28. 034’tür. **TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: IX, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak.**

⁴⁷⁵ **Kudret**, 18. 5. 1950.

⁴⁷⁶ Kırşehir’de MP listesinden aday olanlar, Osman Bölükbaşı, Bay Cemil, Ahmet Bilgin, Nafi Çopuroğlu idi. **Kudret**, 18. 4. 1950.

⁴⁷⁷ Cemal Aygen, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, **AÜSBFD**, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), s. 205.

MP, 1950 seçimlerini şu şekilde yorumlamıştır: “*Davulu Millet Partisi çaldı, parsayı Demokrat Parti topladı*”.⁴⁷⁸ Ayrıca MP, seçim sonuçlarını milletin zaferi olarak değerlendirmiş⁴⁷⁹ ve partinin başarılı olamaması ise şöyle açıklanmıştır:⁴⁸⁰

...Halkın, Halk Partisi’ni kovayım diyerek hareket etmiş ve bunu için de MP’yi en yakından sevenler bile, DP’ye oyunu vermiştir...22 vilayetten aday gösterebilen MP’nin hepsi kazansa bile CHP tahakkümünün yıkılamayacağını düşünen halk, 63 vilayetten seçime giren DP eliyle tahakkümün yıkılacağına kanaat getirmiştir. ...Demokratik muhalefetin oyları ve CHP’den duyulan hoşnutsuzluğun getirdiği tepki oyları kestirmeden DP’ye kaymıştır. Yani oyları parçalamayalım mantığı ile hareket edilmiş ve oylar DP’ye kaymıştır. Başka bir deyişle, davulu MP çalmış, parsayı Bayar toplamıştır.

Seçim sonuçları ile ilgili olarak MP bir bildiri yayınlarak, 14 Mayıs seçimleri ile Türkiye’de şeflik idaresinin yıkıldığını ve bunun MP sayesinde sağlandığı iddia edilmiştir. Ayrıca tarihte ilk defa fiili bir diktatörlüğün halkın oyu ile sona ermiş olduğu, CHP’nin geçmişi dolayısıyla muhalefet ve murakabe vazifesini yapamayacağı, bundan böyle Meclis’te muhalefet görevini tek milletvekili (Bölükbaşı) ile MP’nin yapacağı dile getirilmiştir.⁴⁸¹

Görüldüğü gibi, 1950 seçimlerinden sonra MP kendisinin bir numaralı muhalefet partisi olacağını iddia etmiştir. Onlara göre, CHP kötü bir geçmişe sahipti. DP’yi tenkite kalktığı zaman, “*Seni tecrübe ettik, bugünkü fenalıklar senin ektiğin tohumların filizidir*” diyebilirlerdi. Oysa, MP için böyle bir ithamda bulunmak mümkün değildi. Böylece MP’nin tek kişi ile muhalefeti üstleneceği söylenmiştir.⁴⁸² İlerde görüleceği gibi, CHP

⁴⁷⁸ Haydar Seçkin, *Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz*, s. 76.

⁴⁷⁹ Vasfi Raşit Seviğ, “Yaşasın Büyük Millet”, *Kudret*, 16. 5. 1950.

⁴⁸⁰ Nurettin Ardıçoğlu, “Yeni Durum Karşısında Millet Partisi”, *Kudret*, 18. 5. 1950.

⁴⁸¹ *Kudret*, 19. 5. 1950 (MP’nin 1950 seçimleri sonrası beyannamesi).

⁴⁸² Nurettin Ardıçoğlu, “Ölmek Var, Dönmek Yok”, *Kudret*, 19. 5. 1950; Nurettin Ardıçoğlu, “Tek Muhalif Parti: Millet Partisi”, *Kudret*, 24. 5. 1950.

seçim yenilgisini henüz üzerinden atamadığı DP iktidarının ilk yıllarında Bölükbaşı, neredeyse Meclis’in tamamına yakın mebusa sahip olan DP’nin anti-demokratik uygulamalarına, tek başına cesurca mücadele verecektir. Bu durumun, en azından CHP kendini toparlayıncaya kadar DP’nin demokratik sistemle bağdaşmayan uygulamaları karşısında bir denge oluşturduğu ve bazı meselelerin Meclis gündemine taşınmasını sağladığı belirtilebilir. 1950-54 arası Meclis muhalefet saflarında kendilerini dinletebilen Faik Ahmet Barutçu, Avni Doğan’la birlikte üç mebustan birinin Bölükbaşı olduğunu belirten Ağaoğlu Bölükbaşı ile ilgili şunları zikretmiştir: “...*Hücumlarını Demokrat Partiye değil, Menderes’e ve birkaç arkadaşına yapıyor, kırbacını arada sırada da Halk Partisi saflarında gezdiriyordu...Fakat itiraf etmeli, muhalefet işini, Halk Partisinin kaybettiği otuz dört mebusla, bir türlü büyümeyen kendi partisinin kazanmamış adaylarının yerini tek başına doldurarak yapmaya başladı*”.⁴⁸³

Öte yandan DP’nin iktidara geldikten sonra “*devri sabık yaratmama*”, yani eski dönemin sorumlularından hesap sormama vaadini yerine getirmesi, MP’liler tarafından şiddetle eleştirilmiş ve muvazaa iddialarının yeniden ortaya atılmasına yol açmıştır. MP’lilere göre, 14 Mayıs’ta iktidar değişikliğinin pazarlığı, DP liderleriyle CHP arasında seçimden önce yapılmıştı. Eski dönemin sorumlularından hesap sormamak bunun en kesin deliliydi. CHP, iktidarı devralacak kimselerden, hesap sorulmayacağına dair teminat almış ve bu suretle dürüst ve hilesiz bir seçim yapmaya razı olmuştu. DP kurucuları, CHP içinden çıkmış ve onun sorumluluklarına katılmış kimselerdi, eski arkadaşlarını hiçbir zaman mahkeme önüne çıkartamazlardı.⁴⁸⁴ MP’ye göre, DP’nin iktidara geçmesiyle birlikte kurucuların Meclis’e hakim olmaları tehlikesi doğmuştu. Bunun sonu bir tür diktatörlüğe kadar gidebilirdi. Kurucuların parti örgütü üzerindeki tahakkümleri malumdu. Bir parti başında böyle yapanlar, iktidara geçince neler yapmazlardı ki...⁴⁸⁵

DP iktidara geldikten sonra CHP’ye olduğu kadar MP’ye de sert bir tavır takınmıştır. DP’liler Meclis’te “*MP’yi halk bertaraf etti, bizden aldıkları yirmi milletvekilinden birini bile seçtirmediler*” diye konuşmuşlardır. Ayrıca, seçimlerden hemen sonra, genel merkezde kendisini

⁴⁸³ Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 62-63.

⁴⁸⁴ Nurettin Ardıçoğlu, “Hesap Sorma ve Muvazaa”, **Kudret**, 3. 6. 1950.

⁴⁸⁵ Nurettin Ardıçoğlu, “DP Kurucuları ve Meclis”, **Kudret**, 29. 5. 1950.

ziyaret eden bir grup üniversite öğrencisinin, “*Hocamız Vasfı Raşit, Hikmet Bayur, Tahtakılıç ve Aldoğan neden seçilemediler*” biçimindeki bir sorusuna, Bayar, “*Memleket küfürbazlara itibar etmemiştir*” diye karşılıkta bulunmuştur.⁴⁸⁶ İkinci bölümde görüleceği üzere, özellikle Bölükbaşı’nın birinci Menderes hükümeti programını sert bir şekilde tenkit etmesi Menderes’i çileden çıkarmıştır. Başbakan, bu tenkitlere cevap verecek yerde MP’ye hücum ederek, MP’nin kindar olduğunu, halkın onu tasfiye ettiğini, komünizm ile mücadelede kendileri ile birleşmediğini, dış politika görüşünün ise bulanık olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁷ Bunun üzerine Bölükbaşı söz almak istemişse de söz verilmemiş, bunun üzerine Bölükbaşı, yeni Meclis ve iktidar için, “*1950 modeli demokrasi*” diyerek yerinden bağırması ve ardından dışarı çıkmıştır.⁴⁸⁸

Meclis, 22 Mayıs’ta milletvekillerinin yemin etmeleri ile ilk faaliyetine başlamıştır. Gazeteci Yalçın Uraz’ın anlattığına göre, Uraz’ın yanında oturan Bayan Rezzan Yalman, eşi Ahmet Emin Yalman’a dönerek, “*Nazar boncuğu nerede?*” diye sormuştur. Emin Yalman, “*Kim nazar boncuğu?*” deyince, “*MP’nin tek mebusu*” yanıtını almıştır Rezzan Hanım’dan. Yalman, “*Yemin ederken görürsün*” yanıtını vermiştir. Sıra Kırşehir’e gelmiş ve Bölükbaşı’nın ismi okununca, gazeteciler ve mebuslar arasında bir kaynaşma başlamıştır. Bayar’ın kızı bile, yanındakilere Bölükbaşı’nı işaret etmiştir. Bir gazeteci, “*MP, Meclis’te en aşağı 100 milletvekili ile temsil ediliyor*” deyince, “*Ne gibi*” diye sorulmuş, gazeteci, “*1 Bölükbaşı, 100 mebusa bedeldir. Nedir ondaki ikna kabiliyeti. Konuştuğu insanı müdafaa ettiği tez üzerinde ikna edemediğini şimdiye kadar görmedim*” biçiminde yanıt vermiştir. Ayrıca Bölükbaşı, milletvekili yeminini ezbere okumuştur.⁴⁸⁹

Bu arada MP’yi Meclis’te tek başına temsil eden Bölükbaşı sevinçle üzüntüyü bir arada yaşamıştır. Bölükbaşı, yemin etmesinden saatler sonra, her şeyini borçlu olduğu babası Hacı Ahmet Ağa’nın vefat haberi ile adeta yıkılmıştır. Babası, 23 Mayıs 1950 tarihinde, müptela olduğu kalp rahatsızlığından kurtulamayarak Ankara’da vefat etmiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ **Kudret**, 19. 5. 1950.

⁴⁸⁷ Nurettin Arıçoğlu, “Ellerinden Gelse Bir Kaşık Suda Boğacaklar”, **Kudret**, 4. 6. 1950.

⁴⁸⁸ **Kudret**, 3. 6. 1950.

⁴⁸⁹ **Kudret**, 23. 5. 1950.

⁴⁹⁰ **Kudret**, 24. 5. 1950.

İKİNCİ BÖLÜM

I. BÖLÜKBAŞI'NIN 1950–60 ARASI SİYASAL HAYATI

Bu bölümde Bölükbaşı'nın DP iktidarı dönemindeki siyasal hayatı ile temsil ettiği MP hareketi ayrıntılı bir biçimde çözümlenmiştir. Dönemin siyasal gelişmeleri bağlamında, Bölükbaşı'nın DP'nin demokrasi ve hürriyet anlayışı konusunda sert muhalefetinın siyasal dilini anlamak ve Bölükbaşı (MP) ile İnönü (CHP) arasında DP iktidarı konusunda kimi zaman yaşanan yakınlaşmaları kavramak için, başta Bölükbaşı'nın Meclis konuşmaları olmak üzere, Bölükbaşı ile diğer MP'li liderlerin siyasete ilişkin söz ve eylemleri derinlemesine analize tabi tutulmuştur. Ancak Bölükbaşı'nın Meclis konuşmaları, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketi daha iyi anlamak bakımından hayli ilginçtir. Ayrıca MP ile ilgili bilgiler, MP'nin yaptığı parti kongreleri, MP içinde yaşanan ayrışmalar ve DP ile CHP'nin MP hakkındaki görüşleri çerçevesinde sunulmuştur. Özellikle siyasal arenada MP ile ilgili tartışmalar, MP'nin bunlara verdiği karşılıklar ve MP içinde zamanla başlayan anlaşmazlık (inkılapçı ve muhafazakar ikilik temelinde) ve partinin kapatılması ile sonuçlanan gelişmeler, genellikle MP'nin kongreleri öncesi ve sonrasında yaşanmıştır. Haliyle, bu gelişmeler içinde Bölükbaşı'nın oynadığı role de kongrelerde yaşananlar çerçevesinde değinilmiştir. Başta Bölükbaşı olmak üzere MP'li diğer siyasal aktörlerin söz ve eylemlerini irdelemek, aslında “1946 ruhu”nun temsilcisi olduğunu iddia eden DP'nin iktidarda iken demokrasi anlayışının aydınlığa kavuşturulması açısından önemli olduğu düşünülmüştür.

A.1950 YILINDA BÖLÜKBAŞI

Meclis'te MP'nin tek temsilcisi olan Bölükbaşı, Meclis çoğunluğuna dayanan Menderes hükümetinin uygulamaları karşısında tek başına mücadele etmiş ve Menderes başta olmak üzere tüm DP'li milletvekillerini karşısına alan etkili bir muhalefet yapmıştır. Aslında Bölükbaşı'nın Meclis

konuşmaları bile Bölükbaşı'nı değerlendirmek için yeterlidir. Bölükbaşı, devamlı bir şekilde, Menderes hükümetini eski düzeni, tek parti dönemini devam ettirmekle suçlamıştır. Ona göre, 1950 öncesinden siyasi zihniyet ve kadro bakımlarından tam bir ayrılık olmadıkça ve geçmişten hesap sorulmadıkça, yani “*devri sabık yaratılmadıkça*” demokrasinin memlekette tam anlamıyla kurulup gelişmesi mümkün değildir.

1950 seçimlerinden sonra Bölükbaşı'na asıl şöhretini veren özelliği ise güçlü hitabeti olmuştur. Bölükbaşı, özellikle 1950-60 arası DP iktidarı döneminde kendinden çok söz ettirmiştir. Seçim yenilgisini henüz üzerinden atamayan CHP, Meclis'te muhalefet görevini tam anlamıyla üstleninceye kadar, neredeyse tüm milletvekilliklerini uhdesinde barındıran geniş DP meclis grubu karşısında Bölükbaşı'nı bulmuştur. Bu itibarla Bölükbaşı'nın, DP'nin çoğunluk diktatoryasına gidebilecek pek çok uygulaması karşısına dikilerek etkili bir muhalefet görevini tek başına üstlendiği belirtilmelidir. Bölükbaşı, 1950-60 arasında başbakan Menderes için bir kabus olmuştur. Menderes, Bölükbaşı ile kürsü polemğine girmekten kaçınmıştır. Cihad Baban'ın anlattığına bakılırsa Bölükbaşı, tek başına DP meclis grubunu derinden etkilerdi. Aşağıdan laf atana öylesine bir karşılıklıta bulunurdu ki, o zat o sözün altında ömrü boyunca kalmamak için, Bölükbaşı'nın gözüne hiç gözükmemeyi tercih ederdi.⁴⁹¹ On yıllık iktidarı döneminde Menderes için tam bir kabus olan Bölükbaşı hakkında Menderes, “*siyaset şeriri*” (siyaset fesatçısı) tabirini kullanmıştır.⁴⁹² Bu dönemde Menderes için Bölükbaşı'nın söyledikleri çok önemli olmuştur. DP iktidarı döneminde bir dönem bakanlık yapan Seyfi Kurtbek, Menderes'in Bölükbaşı fobisini şu şekilde anlatır: “*Şu Menderes'i bilmezsiniz, ona gelsinler ve haber versinler ki, düşman dört kolorduyla sınırlardan içeri girmiştir...Telaşlanır, fakat tam o sırada birisi ortaya çıksa ve 'beyefendi! Bölükbaşı filan toplantıda sizin hakkınızda şöyle atmış, böyle tutmuş' dese, o zaman Menderes, dört kolorduyla ilerleyen düşmanı unuttur ve Bölükbaşı'ya veriştirmek için ilk rast geldiği adamı saatlerce meşgul eder*”.⁴⁹³ İşte güçlü hitabeti, keskin dili ve hazırcevaplığı ile siyaset meydanlarında boy gösteren Bölükbaşı, 1950 DP iktidarı ile

⁴⁹¹ Cihad Baban, **Politika Galerisi, Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 449-450.

⁴⁹² Hidayet Yavuz, **Konuşmalarıyla Adnan Menderes** (İstanbul, 1958), s. 70.

⁴⁹³ Cihad Baban, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Yay., 1970), s. 135.

birlikte ilk icraatını, Adnan Menderes hükümetinin programı hakkında yaptığı konuşma ile göstermiştir. Bölükbaşı’nın bu dönemki konuşmalarına temel olan tema, tek parti döneminde meydana geldiğini iddia ettiği kanunsuzlukların ve kötülüklerin üzerine gidilmesi olmuştur. Ona göre, yeni dönemle birlikte açılacak olan “*demokrasi inkılabı*” ancak bu şekilde gelişebilecektir.

Menderes, hükümet programında, iktidar değişikliği ile memlekette ruhi ve maddi hiçbir sarsıntıya meydan vermemek için bir “*devr-i sabık yaratmayacak*”larını, yani sorumlularından geçmişin siyasi ve ekonomik hiçbir hesabını sormayacaklarını, millete mal olmuş inkılapları koruyacaklarını, irticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları bir araç olarak kullandığını iddia ettiği aşırı solcu hareketlere geçit vermeyeceklerini, irticai tahrike müsaade etmemekle birlikte din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceklerini açıklamıştır.⁴⁹⁴ Bu konuda Bölükbaşı’nın konuşmasına geçmeden şu belirtilmelidir ki, Bayar, daha sonraları “*devri sabık yaratmayacağız*” fikrinin karşısında olduğunu itiraf etmiştir. Bayar, on beş yıl içinde (1946-60) Menderes’le iki konuda bağdaşmadığını söylemiştir. Bunlar, devri sabık yaratmamak taahhüdü ve CHP’nin mallarının hazineye intikalidir. Bayar, 1950 öncesinde işlenmiş idari ve siyasi suçların affedilmesi yoluna gidilmesinin pratikte hiçbir faydasının olmadığını, bu durumu halktan ve Meclis’ten gelebilecek baskı karşısında savunmanın zor olacağını belirterek, bu fikir doğrultusunda alınan genel idare kurulu kararının isabetli olmadığını, ancak kendisinin kerhen imzaladığını açıklamıştır.⁴⁹⁵

Hükümet programı hakkında söz alan Bölükbaşı, uzun seneler devam eden diktatörlük idaresini yıkmak için beş yıldan beri Türk milletinin yaptığı mücadelenin, nihayet 14 Mayıs tarihinde yıkıldığını belirterek, programı bir hükümet programından ziyade parti programına benzetmiştir. Daha sonra Menderes’in devri sabık yaratmayacağız sözü üzerine çok şiddetli eleştirilerde bulunmuştur. Hükümetin mazide olup biten kötülöklere, manevi zaafılara, kanunsuzluklara, suistimallere ve edinilen gayri meşru servetlerden bahsetmediğini, mazide olan biteni hata, israf ve ifrat

⁴⁹⁴ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem, 1950-54**, C. 1 (Ankara: TBMMVY, 1998), s. 174-176.

⁴⁹⁵ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes** (İstanbul: Baha Matbaası, Tarih Belirtilmemiş, Meclis Kitaplığına Giriş Tarihi 1969), s.141-143.

kelimelerinin üzerine yüklemeye çalıştığını anlatan Bölükbaşı, ülkede vatandaş hak ve hürriyetlerinin önünde fiili ve hukuki setler olduğunu, bu setler ortadan kaldırılmadıkça ve mazide tek parti devrinin sorumluluğunu üstlenmiş kişilerden hesap sorulmadıkça yeni iktidarın da millettten umduğu itibarı göremeyeceğini iddia etmiştir. Hükümetin “*bir devri sabık yaratmayacağız*” sözü ile mazinın üzerine sünger çekmeye hakkı olmadığını, geçmiş seçimlerde suç işlemiş olanların ve millet aleyhine her türlü kanunsuz harekette bulunan ve haksız servet edinenlerden hesap sorulması gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, bunun memlekette bir tedhiş havası yaratılarak yapılmayıp normal adalet cihazının çalıştırılarak gerçekleştirilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Ayrıca, bir demokrasi inkılabı gerçekleştirmek için mazinın hesabının sorulmasının gerekli olduğuna değinen Bölükbaşı, mücadelelerini, iktidarda bulunan adamların değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesi için yaptıklarını dile getirmiştir.

Anayasa konusunda da fikirlerini açıklayan Bölükbaşı, fiili diktatörlüğün Anayasa’da değil, Anayasa’nın rafa kaldırılmasından doğduğunu, iktidara gelen her partinin Meclis’teki gücüne güvenerek, Anayasa’da tadilat (değişiklik) yapmaya kalkışırsa memlekette kurulması istenen istikrarın kökünden kazınacağını ve bunun önüne geçmek için mutlaka çift meclis sistemine geçilmesi ve Anayasa’ya aykırı kanunları iptal edecek bir anayasa mahkemesinin oluşturulması gerektiğini söylemiştir. Öte yandan yabancıya alet olduğuna inandıkları ve esasında yıkıcı saydıkları sol cereyanları programlarında katıyetle reddettiklerini belirten Bölükbaşı, din konusundaki görüşleri programlarında açıkladıklarını, dinin devlet işlerine karışması ne kadar zararlı ise, devletin de dini tasallutu altında bulundurmasının da o kadar zararlı olduğunu anlatmıştır. Bölükbaşı, son zamanlarda her hadisede bir irtica arayan bir zihniyetin oluştuğunu iddia ederek, irtica konusunda hükümetin izleyeceği yolu sormuştur. Bölükbaşı, “*Hazır bir damga gibi vatandaşın alınına vurulmak istenen irticadan Hükümet ne anlamaktadır?.. İrticadan biz şunu anlıyoruz denmedikçe, hiçbir muhalifi kendisini emniyette telakki edemeyecektir. Din işlerinin idaresini bir cemaat işi mi, yoksa bir devlet işi mi telakki ediyorlar?*” diye hükümete sorular sormuş ve MP’nin din işlerinin idaresini bir cemaat işi olarak ele aldığını anlatarak, Ceza Kanunu’na bir takım hükümler konularak, en

masum dini duyguların izharının bile irtica ile lekelenmemesini arzu ettiklerini söylemiştir.⁴⁹⁶ Muhalefetin hükümet programı hakkındaki eleştirilerine cevap veren Menderes, Bölükbaşı’nın şahsında MP’yi kindar olarak suçlamış ve MP’lileri ihtirasa sapmış kişiler olarak sunmuştur. Bunun üzerine söz almak isteyen Bölükbaşı’na söz verilmemiş ve Bölükbaşı CHP’lilerle birlikte genel kurulu terk etmiştir. Salonu terk ederken Bölükbaşı, “1950 modeli demokrasi böyle olur” diyerek bağirmiştir.⁴⁹⁷

Meclis’teki tartışmalardan sonra Kayacık Beldesi’nin açılışına katılan Bölükbaşı, burada yaptığı konuşmada, “...Ellerinde bayrak tuttuklarını iddia edenlerin koltuklarının altında Haç bulunduğu kısa zamanda anlaşılmıştır. Onları seçmiş bulunan millet, kendilerini yapılacak tenkitlerle tahlil edecek ve doğruya doğru eğriye eğri diyecek şuura sahip olmuştur” biçiminde konuşmuş ve DP’nin rozet değiştirdiğini ancak mefkureyi değiştiremediğini ileri sürmüştür. Kendilerinin adalete hırsız yakalaması gerektiğini söylediklerini, ancak kendilerine kindar denildiğini, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere tüm hükümet erkanının mal beyanına tabi tutulmasını istediklerini, sordukları sorulara cevap verilmediğini anlatan Bölükbaşı, iktidarın değiştiğini ama ne yazık ki, zihniyetin değişmediğini söylemiştir. Bölükbaşı, DP’nin eski defterleri karıştırmayacağı vaadi ile iktidara geldiğini, bu yüzden seçimlere hile karıştırılmadığını da sözlerine eklemiştir.⁴⁹⁸

Yine Bölükbaşı, Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı (15 Mayıs 1950’den önce işlenen suçların affını öngören tasarı) konusunda Meclis’te yapılan görüşmelerde sert bir üslup kullanmıştır. Bölükbaşı konuşmasında, bunun bir af kanunu olmayıp bir tür tecil kanunu olduğunu, 1946’dan beri hürriyet için mücadele edenlerin bu kanunla af edilmediğini, eski iktidarın kötülüklerine alet olanların hala işbaşında bulunduklarını, bunlardan hesap sorulmadığını, geçmiş dönemde vatandaşın reyini çalanların, mazbataları tahrif edenlerin bu kanunla af edildiğini belirterek fertler tarafından işlenen tecavüzlerin bir dereceye kadar affedilebileceğini, ancak yüzlerine kanun maskesini takarak kanunları hiçe

⁴⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Dördüncü Birleşim (31. V. 1950), s. 54-64.

⁴⁹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Beşinci Birleşim (2. VI. 1950), s. 142-143.

⁴⁹⁸ **Kudret**, 6. 6. 1950.

sayanların ve her iktidara karşı uşaklık yapanların asla affedilmemeleri gerektiğini ileri sürmüştür. İdare cihazını kötülükleri yapanlardan temizlemedikçe ve bunun için gerekli kurumlar kurulmadıkça 14 Mayıs inkılabının tatlı bir hatıradan ibaret kalacağını dile getiren Bölükbaşı, devletin kanuna, kanunun da milletin vicdanına bağlanarak bu işlerin düzeleceğini savunmuştur.⁴⁹⁹ Daha sonra Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu ile birlikte bir takrir (önerge) veren Bölükbaşı, 1946'dan itibaren yapılan seçimlerde suç işleyen İcra Vekilleri Heyeti üyeleri ve devlet memurları ile Türklerin kamu hakları aleyhine suç işleyenler, adam öldüren, işkence yapanlar hakkında af kanununun birinci fıkrasının hükmünün tatbik edilmemesini (yani bunların affedilmemesini) ve bu hususlarda kanuni zaman aşımının bu kanunun neşri tarihinde başlamasını istemişlerdir. Bu konuda bir konuşma yapan Bölükbaşı, 1946'dan beri yapılan seçimlerde işlenmiş suçların zaman aşımı dolayısıyla takip edilemeyeceği husususun yanlış olduğunu, hukukta zaman aşımını kesen bir takım sebeplerin var olduğunu, geçmişteki kanunsuzlukların zaman aşımı ileri sürülerek kesilmesiyle gelecek için bu gibi suçlar hakkında gerekli tedbirlerin alınamayacağını ve af konusunda bu şekilde davranıldığı taktirde de, gelecekte her iktidarın idare cihazını kendi amaçları doğrultusunda kullanmayacağı gerçeğini kimsenin garanti edemeyeceğini vurgulamıştır. Bölükbaşı'nın taktiri nedeniyle Meclis'te sert tartışmalar yaşanmıştır. Bölükbaşı, kendisi ve partisi hakkında sataşmalara yanıt vermek istemişse de Meclis'e hakim olan DP milletvekillerinin oyları ile kendisine söz verilmemiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, *"İşte 14 Mayıs demokrasisi ve hukuk devleti budur"* diyerek tepkisini dile getirmiştir. Ardından takrir reddedilmiştir.⁵⁰⁰ Bu sırada Menderes hükümetinin 25 Temmuz 1950'de TBMM'ye danışmadan Cumhurbaşkanı Bayar başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla Kore'ye 4500 asker gönderme kararı alması, siyasi çevrelerde tartışmalara yol açmıştır. ABD'nin harekete geçirmesiyle Birleşmiş Milletler (BM) genel sekreteri üye devletlere çağrıda bulunmuş ve Kuzey Kore'nin saldırısına uğrayan Güney Kore'ye asker gönderilmesini istemiştir. Bu aşamada Kore Savaşı DP açısından bulunmaz

⁴⁹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Yirmi İkinci Birleşim (13. VII. 1950), s. 612-615.

⁵⁰⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Yirmi İkinci Birleşim (13. VII. 1950), s. 651-58.

bir fırsat olarak görünmüştür. Bir taraftan BM çağrısına olumlu karşılık verilmiş, diğer taraftan 11 Ağustos 1950’de Nato’ya başvuru yapılmıştır. Kore’ye asker gönderilmesi konusu yaz ayları boyunca tartışılmıştır.⁵⁰¹ Muhalefet partileri CHP ve MP Kore meselesinde aynı fikirde hareket etmişlerdir. Aslında muhalefetin itirazı şekle ilişkindir. Başka bir deyişle muhalefet, Kore’ye Türk askerinin gönderilmesine değil, kararın Meclis ve muhalefet devre dışı bırakılarak alınmasına karşı çıkmıştır. İşin hükümet tarafından bir oldu-bittiye getirilmesinden sonra, her iki muhalefet partisi de birer bildiri yayınlamışlardır. MP bildirisinde, Cumhuriyet devrinde ilk defa Türk askeri savaşa gönderilirken hükümetin Meclisi toplayıp onu haberdar etmemesi eleştirilmiş ve bu tarihi kararın incelenmesi için Meclis derhal toplantıya çağırılmıştır. CHP bildirisinde ise, Hükümetin bu kararı alırken muhalefeti bertaraf ettiği ifade edilmiştir.⁵⁰² Ayrıca MP Başkanı Hikmet Bayur yazdığı yazılarla DP’nin sonucu meçhul bir maceraya atıldığı, Nato üyesi ülkelerin pakt sayesinde Türkiye’den daha fazla güvende oldukları halde asker göndermediklerine ama bu pakta alınmayan Türkiye’nin savaşa katıldığına dikkat çekmiştir.⁵⁰³

Sonuçta, Meclis açılır açılmaz hükümet hesap vermeye çağırılmıştır. Biri CHP genel başkanı İsmet İnönü’ye, diğeri MP Kırşehir milletvekili Bölükbaşı ile Bağımsız Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu’na ait iki gensoru önergesi verilmiştir. İnönü, 22 Kasım’da verdiği takirle, dış politika ve memleketin askeri emniyeti meseleleri hakkında Meclis’te genel bir görüşme açılmasını isteyen bir gensoru vermişse de,⁵⁰⁴ Menderes’in DP meclis grubunda yaptığı konuşmada belirttiği üzere, İnönü’nün takririnin açıklıkla yazılmadığı gerekçesiyle nizamname hükümleri gereği reddedileceği belirtilmiştir. Aynı konuşmada Menderes, Bölükbaşı’nın takririni kabul edeceklerini de söylemiştir.⁵⁰⁵ Böylece 1 Aralık’ta İnönü’nün gensoru takriri Meclis’te DP çoğunluğu tarafından reddedilmiş ve Bölükbaşı

⁵⁰¹ Kore Savaşı ve tartışmalar için, bkz., Mim Kemal Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore, 1950-53** (İstanbul, 1990); Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası** (Ankara, 1990).

⁵⁰² **Kudret**, 27 Temmuz 1950.

⁵⁰³ Hikmet Bayur, “Kore’ye Asker Gönderilmesi”, **Kudret**, 27. 7. 1950 ve “Kore Savaşı’na Türkiye’nin İştiraki Hakkında”, **Kudret**, 28. 7. 1948.

⁵⁰⁴ **Vatan**, 23. 11. 1950.

⁵⁰⁵ **Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri** (Mayıs 1950-Aralık 1951), C. II, Yay. Haz. Haluk Kılçık (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 1991), s. 184-185.

ile Türkoğlu'nun gensoru önergesi bir muhalif oya karşı (muhalif oy veren Halide Edip Adıvar'dır) Meclis'te kabul edilerek, görüşmelerin 11 Aralık'ta yapılacağı bildirilmiştir.⁵⁰⁶ Bölükbaşı ile Türkoğlu'nun verdikleri gensoru önergesinde, hükümetin, Meclis'e danışmadan, muhalefet ve kamuoyunu aydınlatmadan böyle bir tarihi karar verdiği, bu durumun hükümeti zaafa uğrattığı ve bir hukuk devleti kurulduğu yolundaki iddianın temelsiz kaldığı dile getirilerek, hükümet kararının yarattığı endişelerin milli egemenliğin yeri olan Meclis'te yapılacak müzakerelerle ortadan kaldırılmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰⁷

Gensoru önergesi 11 Aralıkta Meclis genel kurulunda görüşülmüştür. Kore kararına ilişkin gensoru görüşmeleri 10 saat sürmüştür.⁵⁰⁸ Önerge okunduktan sonra söz alan Menderes, BM'ye ahdi bağlarla bağlı olduğunu ve esasen BM kararlarındaki maddelerin üye devletleri bu şekilde bir karar almaya zorladığını ileri sürmüştür. Ayrıca Menderes, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 26. maddesine değinerek, Kore'ye asker gönderme kararının bir harp kararı olmadığını anlatarak, Anayasaya uygun olmayan bir karar verilmediğini dile getirmiştir. Başbakan'dan sonra kürsüye gelen Bölükbaşı, BM çağrısının bir tavsiye niteliği taşıdığı, bu sebeple bir yükümlülük özelliği bulunmadığını, asker gönderilmesinin Meclis'in yetkisinde olduğunu belirtmiş ve hükümetin güvenlik açısından hiçbir garanti almadan niçin yurtdışına asker gönderdiğini sorgulamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, Türk Devleti'ni Kore'ye asker göndermeye mecbur edecek hiçbir anlaşma ve şartın olmadığını öne sürerek, Meclis'in toplantıya çağrılmasının bir Anayasa gereği olmadığını savunan Menderes'e cevap vererek, "*BMM kubbesi altında görüşülmeyecek hiçbir mesele düşünemiyorum. 4500 kişinin hayatı üzerinde karar verme yetkisi yalnızca TBMM'ye aittir*" biçiminde konuşmuştur. Muhalefetin tezlerine hükümet adına cevap veren Menderes, asker gönderme kararının BM kararlarına uyularak alındığını, Türkiye'nin BM örgütüne girmekle kendi egemenlik haklarından bir takım sınırlamalar yapmayı peşinen kabul ettiğini, Meclis daha önce bu anlaşmayı onayladığına göre, Kore kararının Meclis'ten ayrıca geçirilmesine gerek olmadığını belirtmiştir.

⁵⁰⁶ **Ulus**, 2. 12. 1950.

⁵⁰⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: 1, C. 3, On Üçüncü Birleşim (1. XII. 1950), s. 5-6.

⁵⁰⁸ **Cumhuriyet**, 12. 12. 1950.

Daha sonra Bölükbaşı, Başbakanın kendisine cevap verdiğini, partisi namına konuşacağını belirterek söz istemişse de, partisinin grubu olmadığı gerekçesiyle Bölükbaşı’ya söz verilmemiştir. Ancak CHP adına söz alan Faik Ahmet Barutçu söz hakkını Bölükbaşı’na vermiştir. Bölükbaşı tekrar kürsüye gelerek, *“Başbakanınızın sözlerini kuzu gibi dinliyorsunuz, bize geldi mi esasa gir”* diye bağıriyorsunuz deyince Meclis’te ani bir fırtına kopmuş ve Abdullah Gedikoğlu ve Ümran Nazif Yiğiter Bölükbaşı’na şiddetle hücum etmeye başlamışlardır. Milletvekilleri, *“Terbiyesiz, sözlerini geri al, biz kuzu değiliz”* diyerek salonda bağırma ve yumruklarını sıkmağa başlamışlardır. Bölükbaşı, *“Peki sizin dediğiniz olsun, kuzu değilsiniz, kurtsunuz kurt”* diyerek karşılıklı bulunmuştur. Bu ifade Meclis’i iyice hareketlendirmiştir. Gürültüler arasında Bölükbaşı, *“Kurt, kuzu deyince kızırıyorsunuz. Bağırıyorsunuz. Fakat bize Sovyet Rusya gibi düşünenler denilince sesinizi çıkarmıyorsunuz, alkışlıyorsunuz”* diyerek, sözlerine devam etmiştir. Daha sonra Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü ile Bölükbaşı’nın söz düelloları devam etmiştir. Ardından muhalefetin iddialarının isbat edilemediği vurgulanmış ve önerenin Hükümet izahatının Meclis’ce tasvip edilmesine dair olan ikinci kısmı açık oya sunulmuştur. Bölükbaşı ve CHP’liler hükümet izahatını tasvip etmediklerini ve bu surette hükümete ademi itimat (güvensizlik) beyan ettiklerini belirten kırmızı rey vermişlerdir. Neticede Kore kararı, 311 rey kabul, 39 rey ret ve bir çekimser oyla kabul edilmiştir.⁵⁰⁹

B.MP’NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI

MP’nin birinci büyük kongresi, 1950 seçimlerinden hemen sonra, 17-19 haziran tarihlerinde yapılmıştır. Birinci kongrenin önemi, 1950 seçimlerinin MP açısından bir tür değerlendirmesi olmuştur. Kongre öncesinde Nurettin Ardıçoğlu, MP’nin durumunu şu şekilde değerlendirmiştir: *“... MP, bir taraftan ‘muhaliğin muhalifi’ bir parti olarak demokrasi inkılabının dejenere edilmesini önledi, diğer taraftan hedefini iyi seçen büyük bir taarruzla memleketteki zümre tahakkümünü yıpratı...”*⁵¹⁰

⁵⁰⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 3, Toplantı: 1, On Yedinci Birleşim (11. XII. 1950), s. 136-195.

⁵¹⁰ Nurettin Ardıçoğlu, “Büyük Kongre Delegelerine Açık Mektup”, **Kudret**, 17. 6. 1950.

Kongre başkanlığına seçilen Ord. Profesör Vasfî Raşit Seviğ, MP'nin Atatürkçülükten ayrılmadığını, partinin çalışmalarının Atatürk inkılaplarına kazanç olduğu, MP'nin bir Çerkez Ethem hareketi olmadığını, MP'nin bir softalar partisi değil, laikler partisi olduğunu, devletin hiçbir din ve mezhebin denetimi altına giremeyeceğini, taassubun devlete hakim kılmayı kabul etmedikleri gibi devletin de herhangi bir dine karşı taassupla hareket etmesinin kabul edilemeyeceğini ve MP'nin gerçek muhalefet partisi olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹¹ Kongre başkanı Atatürk'ün muvakkat kabrine çelenk konacağını ve bir heyetin seçilmesi gerektiğini söyleyince, delegeler arasında bir tartışma çıkmıştır. Kimi delegeler (Ertuğrul Akça gibi) DP ve CHP'nin geleneğini devam ettirmemek gerektiğini, çelengin Atatürk'ün kabrine değil, Ulus'taki meçhul askerler abidesine konmasını isterlerken, kimileri Atatürk'ün kabrine çelenk gönderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Daha sonra çelenk Atatürk'ün kabrine gönderilmiştir.⁵¹²

Ardından genel müteşebbis kurulu başkanı Hikmet Bayur, faaliyet raporunu okumuştur. Raporda hürriyet ve millet iradesinin hakimiyeti noktasında diktatörlüğe ve müstebit idareye karşı Türklüğe yakışır bir vazife gören MP'nin muhalefeti övülmüş ve partinin hangi şartlar altında kurulduğu anlatılmıştır. Ayrıca, *"MP çerçevesinde şefe ve şeflik sistemine karşı pervasız bir mücadele açılmamış olsaydı, 12 Temmuz Beyannamesinden sonra muhalefetin soysuzlaşması mukadderdi"* denilerek, sert ve pervasız mücadelenin nedeni, diktatörlüğü önce yıldırma, sonra da yıkmak olarak gösterilmiştir.⁵¹³ Daha sonra delegeler birer birer söz almışlar ve MP'nin seçimlerdeki başarısızlığı ve parti içi demokrasi konularında söz söylemişlerdir. Avukat Rıfat Şeref Gözübüyük'e göre, MP, disiplinsiz olduğu, lüzumundan fazla sert konuştuğu, eski muhalefet partisi ile çok meşgul olduğu ve partinin tüzüğünün ehemmiyetle tanıtılamamasından başarısız olmuştur.⁵¹⁴ Kongrede bir konuşma yapan Bölükbaşı da şunları söylemiştir:⁵¹⁵

⁵¹¹ **Kudret**, 18. 6. 1950.

⁵¹² **Vatan**, 18. 6. 1950.

⁵¹³ Millet Partisi I. Büyük Kongresi Genel Müteşebbis Kurulu Mesai Raporu, **Kudret**, 18. 6. 1950.

⁵¹⁴ **Kudret**, 19. 6. 1950.

⁵¹⁵ **Kudret**, 20. 6. 1950.

MP memlekette hakkın, demokrasinin, siyasi hayatta ahlak ve doğruluğun hakim olmasını isteyen bir partidir. MP manevi cephenin kuvvetlenmesini her partiden daha çok ister. Bize mürteci damgası vurmak isteyen sabık iktidarla müttefik yeni iktidar, milletin istediği meseleyi kabule mecbur olmuştur. Bu kürsüden Menderes’e cevap vereceğim. Bir zamanlar psikopat sözü üzerine Meclisi terk edenler MP’nin tasfiye edildiğini söylediler. Onlarsa şimdi Meclis’te bize söz vermediler ve yetiştikleri mektebe sadakatten ayrılmadılar...CHP’den bahsederken “sayın” diyorlar, bana gelince “bir tek milletvekili” diye hitap ediyorlar. Evet ben BMM’de bir tek kişiyim fakat yüzbinlerce insanın verdiği bir imanla sizleri orada temsil etmeye çalışacağım.

Kongrede Mustafa Kentli de Cumhuriyet rejimi, din ve Anayasa tadili konusunda MP’nin görüşlerini aksettirecek şu ilginç konuşmayı yapmıştır:⁵¹⁶

Müslümanlık, dininde ikrah yani zorbalık yoktur diyenlerin dinidir. Bu telakkinin modern manası vicdan hürriyetidir. Kur’an’da başka bir ayet, sizin bir dininiz benim de bir dinim var diyor. Bu da laikliğin ifadesidir...Vicdan hürriyetine hem dindar olmak hem de dinsiz olmak dahildir...Yine Müslümanlık, siyasi sahada cumhuriyet rejimini tavsiye eder. Devlet reisinin ırsen intikalini reddeder...Milletimizin itikatlarında ve geleneklerinde en medeni milletlerin bile övünecekleri prensipler vardır...İhtilalcilerin bize ateş püskürmelerinin sebebi evvela liberal oluşumuz, saniyen bir dereceye kadar muhafazakar... Bize göre cumhuriyet anayasasının ilk vasfı tahdit edici bulunmamasıdır. Mutlak ve hudutsuz bir salahiyyete malik olan bir Meclis dünyanın en korkunç otoritesidir. Teşrii, icrai ve kazai kuvvetlere hudut çizmek ve

⁵¹⁶ **Kudret**, 20. 6. 1950.

bunları yek diğerine murakabe ettirmek cumhuriyetin ve demokrasinin inkişafıdır.

Kongrede basına şiddetli eleştirilerde bulunulmuştur. Bolu delegesi Haydar Seçkin, “*Basın MP’ye karşı en büyük suçludur. MP’yi mağlup eden ne DP ne de CHP’dir. Basındır...Böyle basına yuha olsun, sizi yuha çekmeye davet ediyorum, kahrolsun basın*” deyince delegelerin büyük bölümü bu çağrıya uyarak basını yuhalamışlardır.⁵¹⁷ Basına karşı yapılan bu muamele, MP’nin durumunu daha da kötüleştireceği endişesi ile kongrenin sonunda bir bildiri ile basından özür dilenmesi kararlaştırılmıştır.⁵¹⁸

Öte yandan, kongrede genel başkanlık, genel yürütme kurulu ve genel haysiyet divanı seçimleri yapılmış ve Hikmet Bayur, 182 delegenin 150’sinin oyunu alarak genel başkanlığa seçilmiştir. Genel yürütme kuruluna Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç, Sadık Aldoğan, Ahmet Oğuz, Vasfi Raşit Seviğ, Hasan Dinçer, Osman Nuri Köni, Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu, Mustafa Kentli, Şefik Çakmak, Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen ve Ali Rıza Baskan seçilmişlerdir. Haysiyet Divanına ise, Enver Kök, Suphi Batur, Şahin Laçın, Lütfi Bornavalı, Ali Rıza Kırsever, İzzet Mühürdaroğlu, Fethi Erimçağ, Ertuğrul Akça, Saadet Kaçar, Şevki Dağdelen, Raif Ogan, Rıfat Şeref Gözübüyük, Nihat Akpınar, Hayri Soyeren ve İclal İpekaya seçilmişlerdir.⁵¹⁹

C. 1951 YILINDA BÖLÜKBAŞI

1951 yılı Bütçe Kanun Tasarısı konusunda muhalefet sözcüsü olarak söz alan Bölükbaşı, yeni iktidarın eski düzeni devam ettirdiğini, muhalefette iken ilan ettiği prensiplere ve vaatlerine sadık kalmadığı suçlamasında bulunarak,

⁵¹⁷ **Yeni Sabah, Cumhuriyet, Vatan**, 19. 6. 1950. Haydar Seçkin, genel basına hitap etmediğini, hedefinin Vatan gazetesi ve Ahmet Emin Yalman olduğunu ileri sürmüştür. Haydar Seçkin, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz** (İstanbul: Anka Ofset Matbaası, 1990), s. 78.

⁵¹⁸ **Yeni Sabah**, 20. 6. 1950.

⁵¹⁹ **Kudret**, 19. 6. 1950. MP’nin tüzüğünün 69. maddesinde, MP’de genel başkanlık iki yıldan fazla bir kişinin uhdesinde olamaz biçiminde bir kayıt vardı. Bu yüzden Hikmet Bayur, MP kurulduğundan I. Kongre’ye kadarki dönemde, MP genel müteşebbis kurulu başkanı sıfatını taşımıştır. Bayur’un tekrar başkanlığa seçilmesi bu nedenle parti tüzüğünün 69. maddesine aykırı bir durum oluşturmamıştır. MP’nin böyle bir uygulamaya gitmesinin en önemli nedeni, DP’de görülen “kurucular tahakkümü”ydü.

iktidarın bütçe tasarısını sert bir dille eleştirmiştir. Bölükbaşı, Menderes’i, genellikle muhalefette iken söylediği sözlerle vurmaya çalışmıştır. Menderes ve Bayar’ın muhalefet yıllarında söylediği nutuklardan uzun parçalar okuyarak, iktidar dönemi uygulamalarının bir çelişki teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Konuşmasında, yeni devrin şahısların yer değiştirmesiyle, sözde kalan teminatlarla değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesiyle ve yeni devrin icaplarının kanunlarda ve müesseselerde anlamını ve yerini bulmasıyla mümkün olabileceğinin altını çizen Bölükbaşı, başbakanın muhalefette iken memleketin kanun dışı kanunlarla idare edildiğini söylediği halde, yine aynı kanunlar ve idari kadrolarla memleketi idareye devam ettiğini dile getirmiştir. İktidarın dokuz aylık icraatında demokrasiye aykırı, rejimin siyasi karakterini ilgilendiren kanunları değiştirmek şöyle dursun, her tarafa çekilecek ve muarızlarını tasfiye edecek yeni elastiki baskıcı kanunların hazırlığı içinde olduğunu belirten Bölükbaşı, Bayar’ın vaktiyle söylediği, *“İktidara geldiğimizde millet hakimiyetini engelleyen kanunları bir ayda tasfiye edeceğiz”* sözlerini hatırlatarak, anti demokratik kanunların bir an evvel kaldırılmasını talep etmiştir. Bu arada DP’den Suat Başol (Zonguldak) *“Senin boyun uzun, teklifleri sen getirmelisin”* biçiminde sataşınca, Bölükbaşı da, *“Ben bir kişiyim. Siz dört yüz kişisiniz. Teklifi sizden gelmeli”* biçiminde konuşmuştur. Mesul olmayan insanların devlet hayatında söz sahibi kılındığı döneme yeni bir devir demenin imkan dışı olduğunu ileri süren Bölükbaşı, memleket hayatında DP iktidarı ile birlikte adeta rozet asaletini ihdas edecek siyasi bir aristokrasinin kurumlaşmaya başladığını iddia etmiştir. Konuşmasının sonunda Bölükbaşı, sadece iktidarın el değiştirdiğini, ancak rejimin siyasi karakterinin değişmediğini ifade ederek, bu yolda devam edildiği takdirde sabık iktidar için mukadder olan sonun, DP için daha elim bir akibet olacağını iddia etmiştir.⁵²⁰

Bütçe Kanunu Tasarısının daha sonraki oturumlarında konuşan Dışişleri Bakanı Köprülü’nün Bölükbaşı’na sataşması ve başbakan yardımcısının, sabık iktidarın (CHP), Rus çıkarlarına hizmet ettiğini öne sürdüğü dönemin muhalefet partisinden (DP) bir takım kişilerin içinde bulunduğu gizli bir listeyi açıklaması cihetiyle söz alan Bölükbaşı, dış politikanın bir millet meselesi olduğunu belirtmiş ve zamanında o listenin

⁵²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Beşinci Birleşim (19. II. 1951), s. 215-234.

başında kendisinin de olduğunu söylemiştir. Bu konu ile ilgili olarak 1946 seçimlerinde başından geçenleri anlatan Bölükbaşı, dönemin iktidarının, muhalefeti memleketi Ruslara satabilecek bir siyasi teşekkül olarak suçladığını, bu konuda köy köy propaganda yaptığını belirterek, bu propagandaya Yozgat'ta aynen şu cevabı verdiğini anlatmıştır: *“DP'nin memleketi Ruslara satacak bir siyasi teşekkül olduğunu ileri sürenlere hitap ediyorum. Bu vatan ve millet menfaat mukabilinde asırlık düşmanımıza satacak bir teşekkül ve insanlar var da onları idam sehpasına çekerek kendilerinden hesap sormazsa Hükümet hain ve alçaktır”*. O zaman bu sözünün bir suç telakki edildiğini ve kendisinin Akdağmadeni'nde tevkif edildiğini ifade eden Bölükbaşı, parti mücadelelerinde geriye bakılıp sen şunu yaptın, bunu yaptın diyerek hatalı bir temayüle gidilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu gidişin iyi olmadığını anlatan Bölükbaşı, Mecelle'nin bir kaidesinden yola çıkarak, *“Batıl makisünaleyh olamaz, yani bu millet hatalı gidişleri başkalarının hatalarını ileri sürmek suretiyle örtmeye çalışan zihniyeti iş başına getirmek için reyini kullanmadığını belirtmiştir”*. Namuskarlığı ve vatanseverliği hiçbir partinin inhisarına alamayacağını, memlekette hangi taraftan olursa olsun hırsızlık yapan, milletin hakkını çiğneyen kötü ruhlu insanlar ile namuslu ile namussuzu ayırt edecek tam bir temizlik yapılması gerektiğini belirten Bölükbaşı, kendisi için partinin bir gaye değil bir vasıta olduğunu, önemli olanın devlet hayatı ve vatanın sulh ve selameti olduğuna değinerek, bu memlekette hürriyet hürriyet diye bir zamanlar bağırılarak köprü başında İstanbul'da adam vurulduğunu, (İttihat ve Terakki döneminde İttihatçıların suikastlarına vurgu yapmakta) bu yüzden İttihatçı hürriyeti, demokrat hürriyeti diye bir şey tanımadıklarını ileri sürmüştür. Bölükbaşı, kendilerinin karakolda dövülenlerin, tapuda soyulanların ve nüfus kapısında kovulanların ıstırabını dindirmek için Meclis'e gelmiş olduklarını, eğer hukuk devletini bu Meclis de kurmazsa, Tanzimat'tan beri yapılan gayretlerin boşa gideceğini belirterek sözlerini bitirmiştir. Daha sonra kürsüye eski başbakanlardan Şemsettin Günaltay gelmiş ve kendisi zamanında hiçbir şahsı ve siyasi teşekkülleri takip etmek, haklarında dosya tutmak gibi bir emir vermek şöyle dursun, bu durumdan haberdar bile olmadığını belirterek, başbakan yardımcısının iddiasına cevap vermiştir.⁵²¹

⁵²¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Yedinci Birleşim (21. II.

Öte yandan, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nün bütçesi münasebetiyle söz alan Bölükbaşı, radyo yayınlarında iktidara mensup kişilerin sözlerinin devamlı bir tarzda verilmesi karşısında, muhalefet sözcüsü olarak kendi konuşmalarının ya hiç verilmediğini ya da çarpıtılarak verildiğini belirtmiş ve devlet radyosunun siyasi çıkarlar doğrultusunda kullanımını eleştirmiştir. Hükümetin bu işlerden haberi ise kusurunu itiraf ederek çekilmesini, habersiz ise bu kadar gaflet içinde olduğu için yine çekilmesi gerektiğini belirten Bölükbaşı’na Abidin Potoğlu, “*Emredersiniz*” biçiminde bir söz atınca, Bölükbaşı, “*Potoğlu, pot kırma*” diyerek mukabelede bulunmuştur.⁵²² Adalet Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde de, memlekette demokrasiyi korumanın birinci şartı olarak yargıçların tamamıyla bağımsızlığa kavuşmalarını temin edecek bir sistemin kurulmasının gerekliliğine değinen Bölükbaşı, 1950 seçimlerinden önce, seçimlerde hakim teminatı ile ilgili olarak daha önce İlim Heyeti’nin hazırladığı tasarıda geçen ve Adalet Bakanlığı ile hiçbir alakası olmayan bir Yüksek Yargıçlar Meclisi’nin hakimlerin özlük işlerinde tek söz sahibi kılınması gerektiğini de dile getirmiştir.⁵²³

Bölükbaşı, din ve devlet ilişkisi konularındaki görüşlerini en iyi biçimde yansıtan konuşmasını Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi görüşmelerinde yapmıştır. Bu konuşmanın önemli kısımları aynen tutanaklardan aktarılmıştır.⁵²⁴

...Hepinizin malumu olduğu üzere şu parti, bu parti dini siyasete alet ediyor diye bir takım ithamlar ortaya atılmaktadır... Buna mani olmanın bir tek çaresi vardır. Din hürriyeti ve vicdan hürriyeti mevzuunu toptan ele almak ve bir defada halletmek, parça parça ele alındığı taktirde, din politikaya alet edilmiş olur... Benim kanaatime göre, ezanın Arapça okunmasına müsaade etmek din hürriyetinin temini manasına gelmez...Din hürriyetinin bu memlekette tam ve

1951), s. 377-80.

⁵²² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Yedinci Birleşim (21. II. 1951), s. 404-406.

⁵²³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Sekizinci Birleşim (22. II. 1951), s. 461-462.

⁵²⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Sekizinci Birleşim (22. II. 1951), s. 440.

kamil olabilmesi için kanaatimizce dinin bir cemaat işi telakki edilerek, tamamıyla devletin tesir ve nüfuzundan ayrılması lazımdır. Bugün din ve vicdan hürriyetinin bu memlekette olduğunu iddia ederken, bir taraftan da bir devlet memuru olarak Diyanet İşleri Reisinin bu işi idare ettiğini görüyoruz. Devlet bütçesinden buna tahsisat ayrıldığını görüyoruz. Bunun laiklikle kabili telif olan (bağdaşan) bir tarafı yoktur. Binaenaleyh din işini kati olarak halletmek istiyorsak, bunu bir cemaat işi olarak bir defada halletmeliyiz. İslam cemaati din işlerini idare etmek hakkına sahip olmalıdır... Bu taktirde bu teşekkülün irticai maksatlara alet olacağı endişesi hakim olursa, ona karşı da şu cevabı vermek mümkündür; Hükümet her teşekkülün gayesi dahilinde çalışıp çalışmadığını kontrol etmek hakkına sahiptir...

Bölükbaşı'nın ardından kürsüye gelen Menderes, vekilden sual sorulmasının usulden olmadığını söyleyerek, Bölükbaşı'na cemaat teşkilatı kurulması ile din hürriyetinin nasıl sağlanacağını açıklığa kavuşturmasını istemiştir. Bölükbaşı, cevabında ayrıntılı bir açıklama getirmemiş, ancak din teşkilatının devlet teşkilatı içinde yer almasının din ve vicdan hürriyetini temin edemeyeceğinin altını çizerek, partilerinin din işini bir cemaat işi mi, yoksa bir devlet işi mi kabul ettiklerini sormuştur.

Aynı şekilde, Menderes'in 1951 yılında kurduğu II. Menderes Hükümeti'nin programı üzerinde konuşan Bölükbaşı, yine din ve vicdan hürriyeti üzerinde durmuş, hükümetin bu hürriyetleri koruyacağı şeklinde programda belirtilen hususların gerçeği yansıtmadığını, Müslümanların bir cemaat teşkilatına sahip olmadıklarını, din hürriyetinin bir inanma hürriyeti olmadığını, ibadet, telkin ve tedris hürriyetlerinin kısıtlı olduğunu ve bu işlerin mutlaka hükümetin nüfuzundan uzak kalması gerektiğini anlatarak, hükümetin, Müslümanlara bir cemaat teşkilatı kurma iznini vermesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hükümet emrinden çıkarılarak İslam cemaatine bırakılmasını savunan Bölükbaşı, böylece bu teşkilatın hükümetin nüfuzundan masun bir şekilde İslam cemaatinin işlerini yüklenerek din hürriyetini sağlayabileceğini ileri

sürmüştür. Bu şekilde dini hissiyatın şu ya da bu hükümet ve parti tarafından istismar edilmesinin önüne geçilebileceğini savlayan Bölükbaşı, hükümetten din esasına dayanan cemiyet kurulmasını yasaklayan kanunu değiştirmesini ve din işlerinin, din temelinde kurulacak bir teşkilata bırakılmasını istemiştir. Konuşmasında anti-demokratik kanunların hala Menderes hükümeti tarafından kaldırılmadığını, eski düzenin aynı kanun ve kadrolarla devam ettirildiğini ileri süren Bölükbaşı, Recep Peker zamanında esasları hazırlanmış ve 1949 yılında çıkarılmış İller Kanunu’nun değiştirilmediğini, bu şekilde DP döneminde de idare cihazının hükümetin kulu ve kölesi olmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Uzun konuşmasının sonunda dış politika mevzuuna da değinen Bölükbaşı, dünya üzerinde iki büyük cepheden birinin komünist Rusya, diğerinin hür milletler cephesi olduğunu, Türk milletini tehdit eden komünizm tehdidi karşısında mutlaka Amerika’yı içine alacak bir anlaşmanın içinde bulunulması gerektiğini dile getirmiştir.⁵²⁵ Buradan da anlaşılmaktadır ki Bölükbaşı, dönemin koşulları içinde dış politika konusunda, DP’den pek de farklı düşünmemektedir.

Yine Türk Ceza Kanunu’nun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısı ve bazı milletvekillerinin Ceza Kanunu’nun bazı maddelerinde (Sol akımlarla ilgili 141. madde gibi) değişiklik yapılması konusunda getirdikleri teklifler konusunda muhalefet sözcüsü olarak konuşan Bölükbaşı, komünizmle mücadelenin sadece kanunla yapılmasının yanlış olduğuna, ülkede komünizme geçit veren sefalet, adaletsizliğe ve sosyal sınıflar arasındaki dengesizliğe son verilmesi gerektiğine temas ederek, bu tür kanunların her iktidarın elinde rakiplerini suçlamak ve tasfiye etmek amacıyla rahatlıkla kullanılabileceğine değinmiştir. Demokrasiyi koruyalım derken demokrasinin zedelendiğine, vaktiyle böylesi kanunlarla her türlü hürriyetçi teşebbüsün komünizm tahrikçisi denilerek iftiraya maruz kaldığına (DP için CHP’nin, Mareşal ve MP için DP ve CHP’nin suçlamaları gibi) dikkat çeken Bölükbaşı, böylesi müphem ve vatandaş için kati teminat ihtiva etmeyen kanun maddelerinin, ülkede her önüne gelenin iftiraya mesnet olarak kullanabileceği bir emniyetsizlik ve güvensizlik havası yaratabileceğine vurgu yapmıştır. Ayrıca kanun tasarısında daha önceden olduğu gibi, dini fikirleri yaymak ve komünizmin yan yana zikredildiğini

⁵²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 6, Toplantı: 1, Elli Dokuzuncu Birleşim (2. IV. 1951), s. 104-109.

belirten Bölükbaşı, tamamen vatan ve millet sevgisini baltalayan komünizmle, dini fikirleri yayma suçunun aynı mahiyette değerlendirilmesinin çok yanlış olduğunu da ileri sürmüştür. Bu açıdan devamlı bir şekilde yeni bir devir açtığını söyleyen DP iktidarının getirdikleri kanun maddeleri ile eski düzeni aratacak bir uygulama içine girdiğini iddia eden Bölükbaşı, yeni zihniyetin manası kanun ve müesseselerde yer almadıkça, yapılan işlerin ipe un sermekten ibaret kalacağını ifade etmiştir.⁵²⁶

D. MP'NİN II. KONGRESİ VE GELİŞEN OLAYLAR

MP'nin ikinci büyük kongresi öncesinde yapılan İstanbul ve İzmir il kongrelerinde yaşananlar, MP'nin irticai parti olarak suçlanmasına neden olmuştur. İstanbul il kongresi, Mareşal ve Öner için fatiha okunarak yapılan saygı duruşu ile açılmıştır. Bu durumun partinin laiklik anlayışı ile bağdaşmayacağını dile getiren bir delege yuhalanmış ve susturulmuştur.⁵²⁷ Kongrede Raif Ogan'ın (daha sonraları Necip Fazıl'ın İslamcı yayını **Büyük Doğu**'da yazı yazdığı için partiden çıkarılan ve MP'nin irtica ile suçlanmasına sebep olan kişi) etrafında toplanan “İslamcı-muhafazakar” grup ile dinin siyasete alet edilmemesini savunan “ilerici-inkılapçı” grup arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu kongrede bir delege (Hikmet Haznedar), “*Bir siyasi partinin hitabet kürsüsü, cami kürsüsüne benzemez. Burada memleket sorunları konuşulur. Anlamıyorum, bu parti İslam dini partisi midir, yoksa sadece MP midir? Dini siyasete neden alet ediyoruz*” şeklinde konuşmuştur.⁵²⁸

MP'nin İzmir il kongresinde de, kongre başkanı kanunların Müslümanlıktan ve milliyetçilikten ilham alması gerektiğini söylemiştir. Kongreye katılan Sadık Aldoğan ise, MP iktidara geldiğinde dine ait bütün kanunları kaldıracaklarına temas eden bir konuşma yapmıştır. Kongrede Atatürk devrimlerine sadık kalınacağını belirten İzmir il idare kurulu, delegelerin çoğunluğu tarafından partiyi yıkmakla suçlanmış ve MP'nin din

⁵²⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 10, Toplantı: 2, Yedinci Birleşim (21. XI. 1951), s.131-142.

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 15. 4. 1951.

⁵²⁸ **Cumhuriyet, Kudret**, 16. 4. 1951.

ve vicdan hürriyetini tanımayan devrimlere sadık kalamayacağı ileri sürülmüştür.⁵²⁹

MP’nin ikinci büyük kongresine gidilen tarihlerde Kırşehir’de Atatürk büstünün kırılması gibi bir olayın da yaşanması, siyasal hayatta ve partiler arasında din ve laiklik ve Atatürk devrimleri konusunda, daha çok MP’yi suçlayan sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. O dönemde Atatürk heykellerini kırmayı kendilerine bir iş edinmiş bir irticai grup vardı. Bunlar, Kemal Pilavoğlu isimli bir şahsın etrafında toplanmış Ticaniler isimli bir tarikatı. Tarikatın merkezi Fas idi. 1930 yılında Türkiye’ye intikal ettirilen tarikat, özellikle çok partili hayatın başladığı 1946 yılı ile birlikte faaliyetlerini artırmıştır. Ticaniler, 1949’da Meclis içinde ezan okuyarak, çok partili dönemin ilk “dinci” gösterisini gerçekleştirmişlerdi. Bu grup, daha sonraki yıllarda da toplu yerlerde tekbir getirme, tarikatlarının beyannamelerini dağıtma gibi eylemlerde bulunmuşlardı. 1951 yılı ile birlikte, Atatürk heykellerini kırmaya yönelik bir faaliyet içine girmişlerdir.⁵³⁰ 1951 yılının Mart ayı başında, Kırşehir’de Atatürk heykelinin kırılması, dikkatleri MP ve Bölükbaşı üzerine çekmiştir. Bu olayı “*şen’i bir tecavüz*” olarak zikreden MP, bu tecavüzü sömürmeye kalkışan bir zihniyetin varolduğunu ileri süren sert bir beyanname yayınlamıştır. Bölükbaşı ise, hadiseyi şiddetle kınayarak, “*Ölüyü hayırla yadediniz düsturunun kendisine bir rehber ittihaz etmiş olan bu millet, Atatürk gibi bir kurtarıncının heykeline yapılan tecavüz karşısında elbette nefretten başka bir şey duyamaz*” biçiminde bir açıklama yapmıştır.⁵³¹ Atatürk’ün heykeline yönelik saldırı, Kırşehir’de yapılan büyük bir mitingle kınanmıştır. Mitingten sonra, üniversite gençliği ve Kırşehir halkı ile Kırşehir Halkevine giden Bölükbaşı, burada yaptığı konuşmada, bir taraftan heykele yapılan saldırıyı kınamış, diğer taraftan DP’yi Atatürk’ün gölgesinde siyaset simsarlığı yapmakla suçlamıştır.⁵³²

İşte böylesi bir havada, 30 Mayıs-2 Haziran 1951 tarihleri arasında yapılan MP ikinci kongresinde, din ve laiklik, Atatürk’ü Koruma Kanunu (25 Temmuz 1951), partiler arası ilişkiler, Anayasa değişikliği ve hukuk

⁵²⁹ Cumhuriyet, 6. 5. 1951.

⁵³⁰ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay., 2003), s. 191-193, 203.

⁵³¹ Kudret, 3. 3. 1951.

⁵³² Kudret, 6. 3. 1951.

düzeni ile ilgili yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Birinci kongrede olduğu gibi, Atatürk'ün kabrine çelenk konulma meselesi yüzünden bu kongrede de sert tartışmalar yaşanmıştır. Parti müteşebbis kurulunun hazırladığı raporda parti programında, vicdan ve itikat hürriyetlerinin kutsal olduğuna ilişkin maddesinin, partiyi hiçbir şekilde dinin siyasete alet edilmesi yoluna sürüklediği belirtilmiş, dini meseleler hakkında hükümete Meclis'ten kanun çıkarma hakkının tanınmasının doğru görülmediği ifade edilmiştir. Ayrıca, partinin hukuk nizamını dini esaslara dayandırmadığı, teaddüdü zevcatı (çok eşlilik) reddettiği ve harf inkılabı gibi devrimleri savunduğu belirtilmiştir.⁵³³ Kongrenin ikinci gününde konuşan Aldoğan, partinin hayatında ilk defa olmak üzere nisbi temsilin lüzumundan bahsetmiştir. Tahtakılıç ise, iktidarın çıkarttığı Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu, samimi bir zihniyetin eseri olarak değil, bir politik manevra olarak değerlendirmiştir.⁵³⁴ Mustafa Kentli ise MP'nin din konusundaki görüşünü programının 12. maddesinde açıkça gösterdiğini, bu maddenin biri vicdan hürriyeti, diğeri din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması yönünde iki ana ilkesinin olduğunu, her dini topluluğa dini örgüt kurma hakkının verilmesi gerektiğini, bugün bu hakkın ülkede varolmadığını ifade etmiş ve tarikatların faaliyetine izin verilmesini istemiştir.⁵³⁵ Ayrıca Kentli, dini devlete bağımlı olmaktan çıkarıp, dine “özerklik” tanınması gerektiğini savunmasıyla da Cumhuriyetin laiklik yaklaşımı ve uygulamasına aykırı bir tez ileri sürmüştür. Kongrede bir konuşma yapan Bölükbaşı da DP'nin vaatlerine ihanet ederek CHP usullerini aynen takip ettiğinden, anti-demokratik kanunları kaldırmadığından ve devlet radyosunu milleti aldatmak için kullandığından bahisle CHP'nin kötü bir devamı olan DP ile mücadelelerinin devam edeceğini belirtmiştir.⁵³⁶

Kongrenin üçüncü gününde yapılan seçimde, MP başkanlığına Mustafa Kentli seçilmiştir. Kentli, başkan seçildikten sonra, “*Bizim ana davamız, hukuka dayalı adil bir devlet düzeni kurmaktır*” biçiminde konuşmuştur. MP genel yürütme kuruluna ise Osman Bölükbaşı, Hikmet Bayur, Sadık Aldoğan, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Enis Akaygen, Ali Rıza Baskan, Nurettin Ardıçoğlu, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz,

⁵³³ **Vatan**, 31. 5. 1951.

⁵³⁴ **Vatan**, 1. 6. 1951.

⁵³⁵ **Cumhuriyet**, 1. 6. 1951

⁵³⁶ **Vatan**, 1. 6. 1951.

Y. Kemal Tengirşenk ve Osman Nuri Köni seçilmişlerdir.⁵³⁷ Kongrenin dördüncü gününde yine Anayasanın değiştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur. MP’lilere göre yürürlükteki Anayasa “*totaliter demokrasiler*” örnek alınarak hazırlanmıştır.⁵³⁸

Bu arada MP’nin II. kongresinde 150’likler⁵³⁹ sorunu da tartışılmıştır. Ahmet Tahtakılıç, parti tüzüğünde bir değişiklik yapılarak, “150’liklerin MP’ye giremeyeceklerinin” eklenmesini istemiştir.⁵⁴⁰ Raif Ogan ise, “*Geniş bir hürriyet isteyen MP’nin bu gibi affedilmiş eşhası arasına almakta hiçbir mahzur olmadığını, bunları partiye almamanın hukuk prensiplerine aykırı düşeceğini*” söylemiştir. Bu görüşü daha bir çok delege savunmuştur. Fuat Arna, “*Partinin vatan için kurulmuş olduğunu, vatana ihanet ettikleri sabit olan kimselerin bir ahlak partisi olan MP’ye girememeleri gerektiğini*” belirtmiştir. Bu tartışmalar sonunda 150’liklerin partiye girmeleri uygun görülmemiştir.⁵⁴¹

Kongrede ileride parti içinde başlayacak büyük anlaşmazlığın ve ikiliğin ilk ipuçlarını veren ve liderliğini Hikmet Bayur’un yaptığı bir grubun, parti programının din konusundaki bazı maddelerine ek yapılmasına ilişkin tüzük değişiklikleri istemesi, parti içinde bir tür “*inkılapçı*” ve “*muhafazakar-dinci*” iki kanadın varolduğunu ortaya çıkarmıştır. İnkılapçı kanadın temsilcisi Bayur, programın 2. maddesine, “*Parti inkılaplarımızı korumayı ve onları muasır medeniyetin gidişi istikametinde geliştirmeyi vazife bilir*” ve 12. maddesine, “*parti dinin kutsallığını daima göz önünde bulundurur, bu yüzden her ne suretle olursa olsun dinin siyasete alet*

⁵³⁷ **Kudret**, 2. 6. 1951. Parti başkanlığına Bayur’dan sonra Kentli’nin seçilmesi, Türk siyasi tarihinde bir partinin başkanını seçimle değiştirmesi olgusunun ilk defa yaşandığını göstermesi açısından dikkate değerdir. MP’lilerin bu yola gitmesi, CHP’deki şefflik sistemine ve DP’nin kurucular saltanatına tepkilerinin bir sonucuydu.

⁵³⁸ **Kudret**, 3. 6. 1951.

⁵³⁹ Lozan Barış Antlaşması gereğince Türkiye, anlaşmanın imza tarihine kadarki dönem için bir genel af ilanı zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu genel aftan 150 kişilik grup istisna tutulmuştur. İşte bunlara 150’likler denilmiştir. 150’likler Kurtuluş Savaşı’nda TBMM Hükümetine ve ulusal mücadeleye karşı tavır almış kişilerdi. 28 Mayıs 1927’de 150’likler bir yasa ile TC Vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Ardından Atatürk’ün buyruğu ile 26 Haziran 1938’de çıkarılan bir yasa ile affedilmişler ve isteyenlerin ülkeye dönebilmeleri sağlanmıştır. 150’liklerden bazıları yurda döndükten sonra tekrar siyasete atılmışlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve tam liste için, bkz., İlhami Soysal, **150’likler: Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular?** (İstanbul: Gür Yayınları, 1988).

⁵⁴⁰ **Kudret**, 2. 6. 1950.

⁵⁴¹ **Kudret**, 2. 6. 1951.

edilmesine veya siyasi toplantılarda nümayiş vesilesi yapılmasına karşıdır” şeklinde ilaveler yapılmasını istemişse de, kongreye hakim olan muhafazakar kanat, tüzük değişikliklerinin kongre üyelerinin üçte iki çoğunluğunun kararı ile yapılabileceği gerekçesiyle, istenen değişikliklerin diğer büyük kongrede ele alınmasını kararlaştırmıştır.⁵⁴²

E. MP’NİN III. KONGRESİ, MP’DE KRİZ VE BÖLÜKBAŞI (1952)

Kongre öncesi yaşanan bir olay, iktidar-muhalefet ilişkisi ve Bölükbaşı’nın iktidara yönelik eleştirilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Nisan 1952’de toplanan MP İstanbul il kongresine katılan Bölükbaşı, kongrede bir delegenin İstanbul’da yapılacak olan işçi mitinginin vilayetçe engellendiğini söylemesi üzerine bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, yürürlükteki toplantı kanununa göre, vilayetin böyle bir yetkisinin olmadığına, her ne pahasına olursa olsun kanunsuz olarak engellenen toplantının birileri tevkif edilse ya da çığnense de yapılmış olması gerektiğine değinmiştir.⁵⁴³ İşçi mitingi ve bunu vilayetin engellemesi konusu, Kırşehir mebusu Halil Sezai Erkut tarafından Meclis’e taşınmıştır. Erkut, vilayetin engellemesinin sebebini Hükümetten sormuştur. Hükümet adına konuşan, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu’nun, önergeye cevap verirken, “*Toplumsal düzeni bozma girişimlerine, kanunlar müsaait olmasa da karşı koyacaklarını*” belirtmesi büyük bir tepkiye neden olmuştur. Ağaoğlu ayrıca, bu konu münasebetiyle Bölükbaşı’nı ağır bir dille itham etmiştir. Bölükbaşı’nın yabancı cereyanların aleti olacak şekilde, işçi mitinginin tertip edilmesinde büyük bir tahrik içine girdiğini, belirten Ağaoğlu, konuşmasının bir yerinde Bölükbaşı’nın işçileri kanunsuz mitinge teşvik ettiğini iddia etmiştir.⁵⁴⁴

Bunun üzerine Bölükbaşı, kendisine sataşıldığı gerekçesi ile bir konuşma yapmıştır. İşçi mitingi ve vilayetin engellemesi meselesiyle ilgili bu Meclis görüşmesi, Bölükbaşı’nın iktidar karşısında konumunu ortaya koyması açısından önemlidir. Bu yüzden konuşma ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Konuşmasında şahsına ve şerefine sataşıldığını, kendisinin yabancı cereyanların aleti olacak şekilde tahrikçi olarak suçlandığını belirten Bölükbaşı, Ağaoğlu’nun kafalarda soru işareti bırakmadan bildiği bir şey

⁵⁴² **Cumhuriyet**, 3. 6. 1951.

⁵⁴³ **Kudret**, 15. 2. 1952.

⁵⁴⁴ **Kudret**, 8. 5. 1952.

varsa açıkça konuşmasını, yoksa kendisini müfteri ilan edeceğini ifade ederek, işçi mitingi hadisesini izah etmiştir. İşçi eylemi ile ilgili olarak İstanbul il kongresinde, yürürlükteki İçtimaatı Umumiye Kanunu’na göre, vilayetin ya da yetkili makamların mitingi engelleme yetkisinin olmadığını, yapılması gerekenin yetkili mercilerin bir zabıt varakası düzenleyerek mitingi kontrol altına almak olduğunu dile getiren Bölükbaşı, söz konusu il kongresi konuşmasında işçilere “*Gideydiniz toplantınızı yapaydınız ne çıkardı, kanun madem hak veriyor, 50 kişi tevkif edilir, 10 kişi çığnenir*” şeklinde konuştuğunu söyleyerek, asıl Hükümetin “*kanunsuz eğilimler*” taşıdığını ileri sürmüştür. Bölükbaşı, konuşmasında bu konu ile ilgili olarak, DP’nin muhalefet yıllarında, kendisinin ve diğer DP’lilerin 1946’da Tokat’ta ve 1947’de Gaziantep’te düzenleyecekleri mitingleri, sabık iktidarın da izin vermemesi karşısında yaptıklarına değinmiş, o günkü yaptıklarını hem Ağaoğlu hem de DP ileri gelenlerinin tebrik ettiğini anlatmış, o tarihlerde toplantılara izin verilmemesi karşısında gösterdikleri direncin ve yaptıklarının komünist tahriki olmadığı gibi, işçi eylemi ile ilgili söylediklerinin de bir komünist tahriki sayılamayacağını ve bunu en iyi bilen kişinin de bizzat Ağaoğlu olduğunu vurgulamıştır. Toplantıya kanun çığnenerek, izin verilmemesini tenkit ettiğini, tahrikçi olamayacağını, Başbakan Yardımcısının konuşmasında, “*bir komünist parti var, bununla işbirliği yapan muhalefet partilerimize mensup çevreler* (Bölükbaşı’nı kastediyor) *var*” şeklinde konuştuğunu ve bununla da açık olarak kendisini ima ettiğini söyleyen Bölükbaşı, “*Öküz altında buzağı arıyorlar. Eğer buzağı bulmak istiyorsa Samet Ağaoğlu, kendi altında arasın, bizde buzağı yok*” biçiminde ağır bir dille Ağaoğlu’nu suçlamıştır. Meclis başkanının temiz dille konuşun diyerek ihtar etmesi karşısında, “*Efendiler asacağınızı bilsem hakikati söyleyeceğim... Azrail bile seni elimden kurtaramaz şerefime taarruz ettiğin zaman, hesaplaşacağım hesaplaşacağım*” diye konuşan Bölükbaşı’na, bir DP milletvekili, “*Hastasın sen Bölükbaşı, sıhhatin bozuk*” şeklinde karşılıklıta bulunmuş ve bir çok DP milletvekili sert ve sinirli karşılıklar vermişlerdir. Ağaoğlu’nun eski kadim dostu olarak kendisini arkadan hançerlediğini, bunu Ağaoğlu’ndan beklemediğini, eğer halkı kanunsuzluğa teşvik ettiyse neden savcılığın harekete geçirilmediğini soran Bölükbaşı, sabık CHP iktidarının en azından kanuna dayanarak yaptığı tehdidi (Recep Peker’in 1947’de İzmir’de İstiklal Mahkemeleri Kanununu

hatırlatarak, DP'yi tehdit etmesi olayına temas ediyor), hukuk devletinden bahseden DP iktidarının, mevcut olmayan kanunlara dayanarak yapmaya kalkıştığını ve *milletin selameti* gibi muğlak ifadelerin her zaman müstebit idarelerin mesnedi olduğunu savunmuştur.

Daha sonra kürsüye gelen Ağaoğlu, Bölükbaşı'yı şirretlik ve haysiyetsizlikle suçlayarak, onun Türk siyasal hayatında küfür, köşe başlarında adam çevirme (Bölükbaşı ve arkadaşlarının hapishane dönüşü Bayar'ı Sıhhiye'de çevirip, sözlü hakaretlerine temas ediyor) ve tehdit gibi politika metodunun temsilcisi olarak sunmuştur. Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın söz konusu konuşmasında işçilere *"Demokrasi vardır, elbette miting yapmak hakkınızdır, ne olur, nihayet 20-30 kişi tevkif olunur ve birkaç arkadaş kurşunla ölür veya çiğnenir"* şeklinde konuşarak, resmen kanuna ve devlete karşı bir isyan hareket başlatmak istediğini iddia etmiştir. Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın memleketin huzurunu bozacak ve vatandaşları *"sınıflara"* ayıracak bir politika metodu takip ettiğini ileri sürmüştür. Bu sırada Bölükbaşı, oturduğu yerden, *"İftira yapma sahte politika kahramanı, vaktiyle İnönü'ye 16. Lui diyordun, sen onu da geçtin, sahte politika kahramanı"* diye bağırıştır. Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın memlekette seviyesiz bir politika takip ettiğini, fedakârlıktan devamlı kaçındığını, parti disiplini içinde en ufak bir sorunu şahsi izzeti nefis meselesi telakki ettiğini ve bu haliyle de Bölükbaşı'nın siyasi hayatın en büyük düşmanı olan hodkamlığın bir örneğini teşkil ettiğini iddia etmiştir.

Bu sözlere cevap veren Bölükbaşı, vaktiyle Ağaoğlu'nun böyle konuşmadığını, kendisinin DP'den ayrılması meselesinde Ağaoğlu'nun *"sadık bir arkadaş, hazin bir maceradır, yüreğim parçalanıyor"* şeklinde konuştuğunu, kendisinin bir takım *"aslan demokratlar"* gibi emirle konuşmadığını, 1946 demokrasi mücadelesinde herkesin korkudan kaçarken, kendisinin sahnede korkusuzca yer aldığını söyleyerek, kendisine *"bu memlekette yalnız kahraman, fazilet adamı sen misin?"* şeklinde sataşan DP milletvekillerine, *"Söyleyeceğim hakikatleri, 19 mitingden geliyorum, bir tek kişi bile kalsam konuşurum, burası Meclis'tir"* biçiminde konuşmuştur.

Tekrar kürsüye gelen Ağaoğlu, bir milletvekilinin kanunsuz olduğunu iddia ettiği bir harekete vatandaşları, itaat etmeyin diye tahrik etmesinin bir anarşi yaratacağını, bunun arkasından diktatörlerin geleceğini belirterek, *"Ama bu Bölükbaşı'ndan beklenemez, Bölükbaşı bu yola gelmez."*

Seksen sene milletvekili olsa yine gelmez. Çünkü o, kendisi istikbale, re’isi kare gelinceye kadar, memlekette daima hürriyetsizlik, daima kanunsuzluk görecektir... Eski arkadaşımı iyi tanırım. Alıştığı zihniyet ve yapmak istediği şey, ortalığı karıştırmak, memleketi anarşiye götürmekten başka bir şey değildir” biçiminde konuşmuştur. Bu konu ile ilgili olarak kürsüye gelen Başbakan Menderes de, Bölükbaşı’nın vatandaşları bir kıyama teşvik ettiğini ve DP muhalefette iken Bölükbaşı’nın kendilerini arkalarından hançerlediğini, memleketi dolaşarak Türk milletini bir muvazaa efsanesi ve yalanı ile aldatmaya çalıştığını, bu haliyle de bir kin, doymak bilmeyen bir ihtiras içinde olduğunu ileri sürmüştür. Başbakanın suçlamalarına karşılık veren Bölükbaşı da, memlekette “*teminatlı hürriyet*”in olmadığını, DP’nin vaktiyle tenkit ettiği anti-demokratik kanunlarla daha baskıcı bir şekilde idareye devam ettiğini, başbakanın bir DP kongresinde MP için “*kindar*” ve “*haçlı seferi zihniyetliler*” dediğini dile getirerek, Menderes’in memleketi CHP’den daha zalim ve gaspçı bir biçimde yönettiğini, bu haliyle de CHP’nin kötülükte bir şeddesi varsa, DP’nin iki şeddesi olduğunu iddia etmiştir.⁵⁴⁵

Daha sonra 15-18 Mayıs 1952 tarihleri arası MP’nin üçüncü büyük kongresi yapılmıştır. Kongrede olup bitenlere ve MP içinde başlayan anlaşmazlık ve ikiliklere değinmeden önce, kongre öncesinde yaşanan gelişmelere değinmekte yarar vardır. MP içinde “*ilericilik-gericilik*” tartışması daha 1949 yılında başlamış, 1950 seçimlerinden sonra gericilik propagandalarını önlemek için çalışmalar yapılmıştır. Ancak asıl mücadele, 1952’de yapılan üçüncü kongre esnasında yaşanmıştır. MP içindeki “*muhafazakar-dinci*” taraftarların, partiyi ele geçirmek için kongre öncesi, delegeler arasında çeşitli toplantılar yaptığı, çeşitli illerde bulunan bazı delegelerle irtibata geçtiği ve Hikmet Bayur’un önderliğini üstlendiği “*ilerici-devrimci*” kanada karşı bir hareket içinde olduğu iddia edilmiştir. Ne söylenirse söylensin, MP içinde bir tür “*devrimci-ilerici*” ve “*muhafazakar-gerici*” grup çatışmasının olduğu aşikardı. Hatta öyle ki, muhafazakâr kanadın temsilcileri Raif Ogan ve İzzet Mühürdaroğlu’nun İslamcı **Büyük Doğu** ve **Hilal** dergilerinde dincilik ve Turancılığı içeren yazılar yazmaları karşısında, MP, yazılarla partinin görüşleri arasında hiçbir ilgi

⁵⁴⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmişinci Birleşim (9. V. 1952), s. 139-162.

kurulamayacağını, ayrıca partilerinin bu dergilerle hiçbir ilgisi bulunmadığını açıklamak durumunda kalmıştır.⁵⁴⁶

1952 başlarında Menderes, Köprülü ve Koraltan'la idarenin demokratikleştirilmesi ve yapılan kanun dışı uygulamalar konularında ihtilafa düşen bir kısım DP milletvekilleri partiden ihraç edilmişlerdi. Zonguldak Mv. Abdurrahman Boyacıgiller, 8 Şubat'ta ihraç edilmiş ve 14 Şubat'ta MP'ye girmiştir.⁵⁴⁷ Bu olaydan kısa bir süre sonra DP Giresun Mv. Arif Hikmet Pamukoğlu⁵⁴⁸ ve Diyarbakır Mv. Nazım Önen⁵⁴⁹ de MP'ye katılmışlardır. Böylece MP, Meclis'te Bölükbaşı ile birlikte 4 sandalyeye sahip olmuştur.

Bu arada, Zonguldak'ta düzenlenen MP mitinginde konuşan Bölükbaşı, Menderes'in milletin değil, bir zümrenin başbakanı olduğunu iddia etmiş ve *"Bugünkü idarede düne göre olan değişiklik yalnız şahısların değişmesidir. Hiç olmazsa Halk Partisi, 27 senelik iktidarın verdiği bir çelebiliğe sahipti. Bunlarda şımarıklık var"*⁵⁵⁰ şeklinde konuşmuştur. Ardından MP Karabük mitingine katılan Tahtakılıç, Pamukoğlu, Boyacıgiller ve Bölükbaşı, DP Kurucularının demokrasi anlayışını tenkit eden konuşmalar yapmışlardır. Boyacıgiller DP içinde Kurucuların yarattığı bir tahakküm zihniyetinin varolduğunu anlatmış, Pamukoğlu ise, DP'nin Şeflik sistemini devam ettirmek için kurucuların Meclis'te her türlü taktiğe başvurduklarını ifade ederek, şikayetleri karşısında Menderes'in kendilerine *"dağa çık"* şeklinde mukabelede bulunduğunu söylemiştir. DP iktidarının tuttuğu yolun memleket için büyük tehlikelere işaret ettiğini belirten Bölükbaşı da, DP iktidarının basın üzerinde büyük bir baskı yaptığını, resmi ilan namı altında devlet ve millet kesesinden kendisine muti (tabi olan) şakşakçı gazetelere (**Zafer** ve Necip Fazıl'ın **Büyük Doğu**'su gibi) büyük paraların akıtıldığını, **Kudret** gibi muhalif gazetelerin ise ilan verilmeyerek susturulmaya çalışıldığını anlatarak sözlerini şu şekilde bitirmiştir: *"Dört*

⁵⁴⁶ **Kudret**, 4. 12. 1951.

⁵⁴⁷ **Kudret**, 15. 2. 1952.

⁵⁴⁸ **Kudret**, 10. 3. 1952.

⁵⁴⁹ **Kudret**, 22. 3. 1952.

⁵⁵⁰ **Kudret**, 30. 3. 1952.

*senelik mücadeleye rağmen biz memlekette, Başbakanı demokrat yapamadık. Nerede kaldı ki, karakoldaki onbaşıyı demokrat yapabilelim”.*⁵⁵¹

Van Mv. Ferit Melen ve iki arkadaşının resmi ilan tevziatındaki (dağıtımındaki) yolsuzluk dolayısıyla, başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu hakkında soruşturma yapılmasına dair önermeleri üzeri konuşan Bölükbaşı, resmi ilan kararnamesinin kendisine verdiği takdir yetkisini kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını belirterek, hükümetin hakkaniyet yolundan ayrıldığını ve amme menfaatini ayaklar altına aldığı ileri sürmüştür. Hükümetin kendisine şakşakçılık eden basını resmi ilan paraları ile beslediği, ancak kendisine yakın hissetmediği bir takım gazeteleri de tasfiyeye sürüklediğini ayrıntılı bir şekilde açıklayan Bölükbaşı, bu uygulama ile hükümetin basın hürriyetine büyük bir darbe indirdiğini dile getirmiştir.⁵⁵²

MP’nin yaptığı mitingler üçüncü kongreye kadar aralıksız sürmüştür. Mitinglerde Bölükbaşı, Batı demokrasilerinde çift meclis olduğunu, yalnızca Stalin, Franco ve Peron’un ülkelerinde tek meclis olduğunu ve bu haliyle de DP iktidarının Meclis çoğunluğuna dayanarak ülkede tam bir müstebit bir yönetim tarzı oluşturduğunu ileri sürmüştür.⁵⁵³ Kendisinin hapishanelerde yatarken, DP’nin 1946-50 arasında “*salon muhalefeti*” yaptığını, 27 yıllık CHP “*ayrığı*”nı söken milletin, dört günlük “*sarmaşık otu*”nu haydi haydi sökeceğini, önemli olanın Meclis’te çoğunluk kazanmak değil, Meclis’te şahsiyetli bir muhalefetin gösterilmesi gerektiğini ifade eden Bölükbaşı,⁵⁵⁴ iktidara Ali’nin ya da Veli’nin değil, fikir ve prensiplerin getirilmesinin elzem olduğunu, Menderes’in kötülüğü karşısında muhalefetin “*yüz bin Bölükbaşısı*” bile olsa, Menderes’in zulmünün önüne geçilemeyeceğini,⁵⁵⁵ kendilerinin “*kaypak imamlar*”dan ayrıldıklarını ancak “*iman*”dan ayrılmadıklarını, DP’nin zulüm ve istibdadın vasıtaları ile iş gördüğünü, Menderes’e rahat uyku uyutmayacaklarını, vaktiyle İnönü’nün

⁵⁵¹ **Kudret**, 31. 3. 1952. Menderes, 26 Şubat 1952 tarihinde TBMM’de yapılan bütçe görüşmelerinde, Arif Hikmet Pamukoğlu’nun eleştirileri üzerine, “*İçimizde olan bu arkadaş ayrılsın, dağa çıksın, müstakil olsun*” diyecektir.

⁵⁵² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmiş Sekizinci Birleşim (30. V. 1952), s. 417-21.

⁵⁵³ **Kudret**, 6. 4. 1952 (MP’nin Trakya Mitingi).

⁵⁵⁴ **Kudret**, 10. 4. 1952 (MP’nin Trabzon Mitingi).

⁵⁵⁵ **Kudret**, 30. 4. 1952 (MP’nin Konya mitingi. Bu mitingle birlikte Bölükbaşı, siyaset hayatının ilk Konya konuşmasını yapmıştır).

Falih Rıfki Atay'ı okşadığı gibi şimdi de Bayar ve Menderes'in Mümtaz Faik Fenik'i (**Zafer** gazetesi baş yazarı) okşayıp büyüttüklerini⁵⁵⁶ ve bu haliyle de 1950 iktidar değişikliği ile Türkiye'de hiçbir şeyin değişmediğini ileri sürmüştür.

Bu hava içinde MP'nin üçüncü büyük kongresi 15 Mayıs 1952'de başlamıştır. Kongrenin açış konuşmasını yapan genel başkan Mustafa Kentli, parti içindeki fikir ayrılığına değinmek gereğini hissetmiştir. Kentli, partinin sağ ve sol ucunda bulunan az sayıda kişinin dini devlet düzeninden ayırmak istedikleri hususunu yanlış anladıklarını belirtmiştir. Ona göre, parti içindeki gerilik taraftarları, kanunların dini birer fetvaya göre oluşturulmasını isterlerken (parti içinde Raif Ogan ve Lütfi Bornavalı gibi "*tutucu-gerici*" unsurları kastediyor), ihtilalci terakkiperverler, yani ilerici unsurların da aynı kanunların bir devrimcilik fetvasına göre düzenlenmesini ve din kurumunun devlet baskısı altında kalmasını tavsiye etmektedirler (Hikmet Bayur ve arkadaşlarını kastediyor). Başka bir deyişle her iki taraf da, halkın rızasına göre değil, değişmez ve dokunulmaz saydıkları dogmatik ilkelere göre kanun yapmak istemektedirler. Kentli, MP'nin ne geriliğe taraftar olduğunu, ne de ihtilal metodları kullanan devrimci bir kuruluş olduğunu, MP'nin tekamülcü ve halkın rızasına dayanan bir siyasal parti olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁵⁷

Daha sonra MP GİK'in, kongre için hazırladığı faaliyet raporu okunmuştur. Bir yılın siyasi bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, raporun **Fikir Cereyanları** kısmında, partinin aşırı sağ ve sol cereyanların ortasında sosyal bir itidal hareketi olarak kurulduğu, milli müesseselerin mazisine ve tarihin tecrübelerine hürmetkar olduğu belirtilerek, parti programının 7, 8 ve 12. maddelerinin (din ve devrimlere bakış açısını belirten maddeler) siyasi muarızları tarafından devamlı bir şekilde propaganda malzemesi olarak kullanılarak MP'nin irticaa ile suçlandırıldığı, halbuki partilerinin tekamülcü olduğu açıklanmıştır. Raporda devamla, "*...Bizi irticaya avans vermekle itham edenlere hatırlatmak isteriz ki, iktidara geçerse, Halife ve sultanları getireceğimiz, eski harfleri kabul edeceğimiz, peçe ve kafes devrini canlandıracağız, teaddüdü zevcata (çok eşlilik) müsaade edeceğiz gibi iddialar hayasızca uydurulmuş birer iftiradan başka bir şey değildir. Türkiyemizde bu kabil geriye dönüş hareketleri asla vuku bulmayacaktır*"

⁵⁵⁶ **Kudret**, 6. 5. 1952 (MP'nin Adana mitingi).

⁵⁵⁷ **Kudret**, 16. 5. 1952.

denilmiş ve iktidarın “*irtica korkusu vardır*” biçimindeki fikirleri reddedilmiş, kara taassubu çağrıştıran böyle bir tehlikenin halkın arasında olduğu iddiasıyla, aslında halkımızın henüz demokrasiye layık olmadığı ve bir tür vasiliğe ve diktatörlüğe ihtiyacı olduğu temasının işlendiği bildirilmiştir. Ayrıca iktidarın böyle davranarak, MP içine fesat sokmaya çalıştığı, muhalefeti yok etmek istediği belirtilerek, demokrasi anlayışlarının Bölükbaşı’nın ifadesiyle, “*Halkın vicdanına uygun kanunlar ve kanuna bağlı bir devlet nizamı*” olduğu da dile getirilmiştir.⁵⁵⁸

Kongrenin birinci gününde söz alan Bayur, partinin Atatürk devrimlerine bağlılığının raporda belirtilmesi hususunda, genel yürütme kurulu ile ihtilaf halinde olduğunu, MP içinde Atatürk devrimlerine bağlılık bakımından, birbirine zıt iki ayrı zihniyetin var olduğunu ileri sürmüştür. Daha sonra Bayur, genel kurul raporuna konulmasını teklif ettiği hususları okumuştur.⁵⁵⁹

Bayur’un teklifine, Tahtakılıç ve Bölükbaşı, programdaki ana prensipleri tedil edecek bir durumun bulunmadığını, Bayur’un endişesinin programda bulunmayan anlamların programa izafe etmesinden kaynaklandığını, bu itibarla, genel yürütme kurulunun bu teklifi kongreye sunmadığını ve bu konuda bir müzakere açılmasının tüzüğe aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Genel yürütme kurulu da Bayur’un inkılap esaslarının korunması hususundaki teklifin aleyhindeydi. Nihayetinde, kongre başkanı, programda böyle bir değişiklik yapılabilmesi için, kongrenin üçte iki çoğunluğu tarafından teklif getirilmesi gerektiğini, böyle bir teklifin

⁵⁵⁸ MP Üçüncü Büyük Kongresine Sunulan Genel Yürütme Kurulu Yıllık Çalışma Raporu, **Kudret**, 15. 5. 1952.

⁵⁵⁹ Bayur, parti programının 7. maddesinde geçen, “*Parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük hisselerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve devletin nüfuz sahası dışında kalırlar*” ibaresinin altına şu ifadelerin eklenmesini istemiştir: “*Biz bundan Osmanlı Devleti ile doğu alemini son birkaç yüz yıl boyunca durmadan çöktüren gelenek, örf ve adetleri değil, bir kül olarak bunların zararlı olmamış olanları ile Cumhuriyetin kurulması üzerine birleşen ve Türkiye Devleti’nin Batı demokrasisinin ve medeniyet dünyasının şerefli bir uzvu olmasını mümkün kılan gelenek, örf ve adetleri kastediyoruz. Bunları tedrici bir tekamül ile çağdaş medeniyetin gidişi istikametinde daha da geliştirmek istiyoruz*”. Ayrıca Bayur, 8. maddeye de, “*Parti din müessesesine ve daimi bir gelişme halinde olması gereken milli ananelere hürmetkardır*” şeklinde bir ek yapılmasını teklif etmiştir. Bayur, 37. maddeye, MP’nin savunduğu nispi temsil biçiminin değil, dar bölgeyi esas alan seçim usulünü ele alan bir değişikliğin de eklenmesini istemiştir. **Vatan**, 16. 5. 1952.

olmadığını bildirerek, Bayur'un teklifini müzakereye koymayarak reddetmiştir.⁵⁶⁰

Kongrenin ikinci gününde, Hatay ve Adana delegelerinin Atatürk'ün kabrine çelenk konulması hususundaki takrirleri, ilk iki kongrede olduğu gibi, yine sert tartışmalara yol açmıştır. Bu kez getirilen teklif, çoğunluk oyları ile reddedilmiştir. Delegelerin bir kısmı, çelenk koyma işini “*şeriat hükümleri*”ne aykırı bulmuştur. Bir delege, “*O putperesttir. Onun kabrine mi çelenk koyacağız*” diye bağırmıştır. Bolu delegesi Haydar Seçkin ise, çelenk koyma ile heykel yapmanın ananelerimize aykırı olduğu, eğer götürülecekse meçhul asker abidesine götürülmesi gerektiği ve Atatürk babatürk diye kimseyi ayıramayacakları şeklinde, Atatürk aleyhtarlığı içeren bir konuşma yapmıştır. Bu gelişmeler üzerine, eski genel başkan Bayur ve arkadaşları (Mv. Nazım Önen, Ahmet Bedevi ve pek çok İstanbul ve Ankara delegeleri) “*Bu kongrede Atatürk aleyhine konuşacak varsa ben bu partide asla duramam*” diyerek, kongre salonunu terk etmişlerdir. Gerilen hava sonucu, çelenk koyma teklifi geri alınmış, Bayur ve arkadaşlarına gidilerek ikna edilmiş ve Bölükbaşı'nın da aralarında bulunduğu bir grubun Atatürk'ün kabrine çelenk koyması kararlaştırılmıştır.⁵⁶¹ Genel yürütme kurulu üyelerinin Atatürk'ün kabrine çelenk koyma bahsinde niçin oya karışmadığına ilişkin açıklamasında, Bölükbaşı, iç tüzük gereğince genel kurulun ibra edilene kadar oya iştirak edemeyeceğini ileri sürmüştür.⁵⁶²

Kongrenin son gününde genel başkanlık seçimi, genel yürütme kurulu ve haysiyet divanı seçimleri yapılmış Enis Akaygen genel başkanlığa seçilmiştir. Bayur genel başkanlığa adaylığının söz konusu olmadığını, aday gösterilse bile kabul etmeyeceğini, çünkü parti üzerinde tahakküm var diye yorumlanacağını belirtmiştir. Bölükbaşı'nın aday olması istenmişse de,

⁵⁶⁰ **Vatan**, 16. 5. 1952.

⁵⁶¹ **Vatan**, **Kudret**, **Yeni Sabah**, 17. 5. 1952. **Kudret** gazetesi, kendilerine delege süsü vererek içeriye giren iki kişinin “*Bayur dinsizdir, Allah'sızdır*” diye bağırarak yakalanıp polise teslim edildiklerini yazmıştır. **Kudret**, çelenk koyma işini, “*MP kongresini sahte delegelerle arkadan vurmak*” olarak nitelendirmiştir. **Cumhuriyet** gazetesine göre, olaylara önyak olanlardan biri Milliyetçiler Derneği Ankara eski il başkanıdır. Diğeri ise, Türkiye Milli Talebe Federasyonu kongresinden Atatürk ve devrimlere hakaret ettiği için ihraç edilen bir kişi idi. Bkz. **Cumhuriyet**, 18. 5. 1952. Kongre sonunda genel yürütme kurulu, MP'nin sinesinde gerilik temayülü yer almayacağını, çelenk koyma teklifinin ittifakla kabul edilmiş olduğunu ve Atatürk'ün kabrine, Bölükbaşı ile Bayur'un birlikte çelenk koyduklarını belirten bir açıklama yapmıştır. **Kudret**, 22. 5. 1952.

⁵⁶² **Cumhuriyet**, 17. 5. 1952.

Bölükbaşı, “*Belki iyi hatip olabilirim, fakat büyük noksanım var; tecrübesizim. Bu teveccühünüzü ebedi bir hatıra olarak muhafaza edeceğim*” diyerek, kendisine rey verilmemesini istemiştir. Bölükbaşı, genel yürütme kuruluna tekrar seçilmiştir. Bu arada, MP’nin Meclis grubu da (Bölükbaşı, Arif Hikmet Pamukoğlu, ve Abdurrahman Boyacıgiller) teşekkül etmiştir. Son günde bir konuşma yapan Bölükbaşı, başbakanın bir konuşmasında “*MP’nin kapısına kilit vuracağız*” şeklinde bir beyanatının olduğunu, bunun memlekete diktatörlük getirmek anlamına geldiğini, basının ağzına kilit vurulduğunu, muhalefetin tasfiyesi için ise Ceza Kanununa ilgili maddenin eklenmek istendiğini anlatarak, “*Memleket siyasi bir irtica karşısındadır... Menderes, biz uyku uyumayacağız, ancak icraatını ve amalini halka anlatarak seni de uyutmayacağız*” şeklinde konuşmuştur.⁵⁶³

Kongrenin ardından yeni seçilen yürütme kurulu toplanmış ve Bölükbaşı tarafından verilen bir takrirle, kongreye sunulan raporun **Fikir Cereyanları**⁵⁶⁴ kısmında tespit edilen görüş ve esasların, basılacak tüzük ve programa eklenmesi kararlaştırmıştır.⁵⁶⁵ Buna rağmen, kongre sonrası parti içindeki bölünme giderek derinleşmiş ve biri Hikmet Bayur ve taraftarları, diğeri Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Bölükbaşı ve taraftarları olmak üzere birbiri ile din ve irtica, devrimler ve Atatürk konusunda sürekli kavga halinde iki zıt grup oluşmuştur. **Ulus**’tan Hüseyin Cahit Yalçın, MP’yi bir irtica partisi zevahiri göstermekle suçlamıştır.⁵⁶⁶ Muhafazakar kanadın temsilcisi İzzet Mühürdaroğlu, Bayur’u mason ve din düşmanı olarak suçlamıştır.⁵⁶⁷ Bayur, özel toplantılar tertip etmek, bazı partilileri “*kralcılık*”la suçlamak ve muhafazakarlığı kendine göre yorumlamak suçlarından parti disiplin kuruluna verilmiştir.⁵⁶⁸

⁵⁶³ **Vatan**, 18. 5. 1952.

⁵⁶⁴ Bölükbaşı tarafından verilen takrirle programa eklenen Fikir Cereyanlarının tam metni için, bkz., **EK 1**.

⁵⁶⁵ **Kudret**, 20. 5. 1952. Fikir Cereyanlarının programa eklenmesi kararı, “*MP programına inkılapçılık giriyor*” şeklinde nitelendirilmiştir. **Vatan**, 28. 5. 1952.

⁵⁶⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, “Millet Partisi İçinde”, **Ulus**, 22. 5. 1952.

⁵⁶⁷ **Ulus**, 3. 7. 1952.

⁵⁶⁸ **Cumhuriyet**, 3. 10. 1952.

F. MP'NİN IV. KONGRESİ, MP'DE BÖLÜNME VE BÖLÜKBAŞI (1953)

Çok partili döneme geçildikten sonra din ve irtica konusunda en yoğun tartışmanın yaşandığı yıl, 1953 yılıdır. Özellikle 1946'da başlayan çok partili rejimle birlikte, tek parti döneminde siyasal ve toplumsal hayat içinde bastırılmış, ancak gizil de olsa yaşamaya devam eden ve kendilerini II. Meşrutiyet'in İslamcı akımlarına bağlayan aşırı sağ ve İslamcı akımlar canlanmış, bu akımların bir kısmı Türk devrim hareketlerinin karşısında yer almış ve kendilerine yakın buldukları muhalif partilerin destekleyicisi olmuştur.⁵⁶⁹ Bu canlanmada, toplumsal, siyasal, kültürel ve iktisadi alanda artan modernleşmenin etkisi büyüktür. 1950'de iktidara gelen Menderes hükümeti de pek çok zaman, dini ve dindarları, siyasi maksatları doğrultusunda kendisine çekecek bir takım politik manevraların içinde olmuştur. Bunu yaparken politik mülahazalarla hareket etmiş ve tek parti döneminin alışkanlıklarından kendisini kurtaramamıştır. Menderes, siyasi rakibi MP ve Bölükbaşı'nı siyaset sahnesinden tasfiye etmek için, elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bu konuda irtica tehlikesi vardır söylemini bile kullanmaktan kaçınmamıştır. Menderes'in 1953 yılı başı ile birlikte din ve irtica konusunda bu kadar hassaslaşmasına neden olan bir takım gelişmeler de yaşanmıştır. MP içinde tam anlamıyla bir bölünme yaratan IV. kongrede yaşananlara geçmeden önce, kongre öncesi siyasal hayatta oluşan havanın ve gelişmelerin verilmesi uygun olacaktır.

22 Kasım 1952'de **Vatan** gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Üzmez (şu an hayatta olup, İslamcı **Vakit** gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır) isimli bir lise talebesi tarafından Malatya'da öldürülmeye teşebbüs edilmiştir. Bu olay, din ve irtica konusunda, DP iktidarı için çok önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 25 Ocak 1953 tarihinde yapılan DP GİK toplantısında Menderes, aşırı sağ ve sol akımlar üzerinde durarak, aşırı sağcı olarak biline Milliyetçiler Derneği'nin siyasi mahiyet taşıdığına değinmiş ve derneğin kapatılması yönünde bir takım açıklamalarda bulunmuştur. İlginçtir ki, derneğin genel başkanı DP Isparta Mv. Sait Bilgiç'ti. Yine DP Isparta Mv. Tahsin Tola da derneğin idare

⁵⁶⁹ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, s. 168-169.

kurulunda idi. Tartışmalar sonunda, 31 Ocak’ta Bilgiç ile Tola haysiyet divanına verilerek partiden çıkarılmışlardır. Ayrıca bunların dokunulmazlıkları da kaldırılmıştır.⁵⁷⁰ Malatya suikastının ardından 1951 yılında kurulmuş olan Milliyetçiler Derneği, Üzmez’in suçu derneğe yüklenerek, 22 Ocak 1953’te kapatılmıştır.⁵⁷¹

Aynı şekilde dini siyasete alet ettikleri gerekçesi ile **Büyük Doğu**’cu Necip Fazıl Kısakürek, Milliyetçiler Derneği’nden Osman Yüksel Serdengeçti, **Büyük Cihad** sahibi Mustafa Bağışlayıcı ve İslam Demokrat Partisi’nden Cevat Rifat Atilhan ve Mustafa Dağ tutuklanılmışlardır.⁵⁷² Nurcular hakkında soruşturmalar açılmıştır.

Bu arada Menderes, MP’yi dini siyaset alet etmekle suçladığı Gaziantep konuşmasında, “*Ortada sanki dinlerine dokunan varmış gibi maksadı mahsusla hareket eden bir avuç insanın şu yaygaralarına bakınız. Dinle asla kabili telif olmayan küfürlerle nasıl haykırıyorlar*” biçiminde konuşmuştur.⁵⁷³ Ayrıca Menderes, 7 Şubat’ta toplanan DP istişari kongresinde, dinin siyasete ve dünya işlerine karıştırılmasını önleyici bir kanunun yapılması gerektiğini belirterek, DP’nin dini, vatandaşlar arasında bir politika aracı yapmaya karşı olduğunu zikretmiş ve diğer partilerin bu konuda nasıl davranacaklarını açıklamasını istemiştir.⁵⁷⁴ Bu konuda yalnız CHP lideri İnönü açıklamada bulunmuş, MP’nin yayın organı **Millet**, Menderes’in partileri “*ne hakla hesaba çektiği*”ni sorgulamıştır.⁵⁷⁵ Sadık Aldoğan, kendi adına, MP’nin din ve vicdan hürriyetinden yana olduğunu, ancak dini propagandalarına alet etmediklerini ifade etmiştir.⁵⁷⁶ Malatya suikastından yaralı olarak kurtulan Yalman, bu dönemde MP’ye karşı ateş püskürterek, irticanın Türkiye üzerinde bir Sovyet oyunu olduğunu dile getirmiş ve MP’nin bu oyunda alet olmaktan kendini kurtarmasını istemiştir.⁵⁷⁷

⁵⁷⁰ Rıfıkı Salim Burçak, **On Yılın Anıları: 1950-1960** (Ankara: Nurol Matbaacılık, Birinci Baskı, 1998), s. 139.

⁵⁷¹ **Zafer**, 23. 1. 1953.

⁵⁷² **Zafer**, **Millet**, 24. 1. 1953.

⁵⁷³ **Zafer**, 18. 1. 1953.

⁵⁷⁴ **Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Ocak 1952-Haziran 1953), C. 3, s. 392.

⁵⁷⁵ **Millet**, 20. 2. 1953.

⁵⁷⁶ **Millet**, 23. 2. 1953.

⁵⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, “MP Nereye Gidiyor”, **Vatan**, 23. 2. 1953.

MP genel yürütme kurulu üyesi Ertuğrul Akça da, Menderes'e cevap vermeye mecbur olmadıklarını, Menderes'in bu soruyu sormaya hakkı olmadığını belirttikten sonra, mukaddesatı ve Allah'ın ismini oy avcılığı babında siyaset kürsüsüne getirmeyeceklerini, teokratik bir devlet düzenini kabul etmediklerini ve bu hususların parti programlarında açık olmasına rağmen, bir kez daha sözleri ile teyit ettiklerini ifade etmiştir.⁵⁷⁸ MP genel başkanı Enis Akaygen de, irtica iddiaları hakkında, MP'nin müşterek bir iftira ile karşı karşıya olduğunu bir beyanname ile açıklamıştır.⁵⁷⁹ MP'nin Kumkapı kongresinde konuşan Cemal Kitaplı, "*Menderes, hiç çekinmeden MP, irticayı körüklüyor diyor. Soruyorum. Kemal Pilavoğlu'nu milletvekili adayı gösteren kimdi? Büyük Doğu gazetesine para verip çıkaranlar kimlerdi? Asıl DP, irticayı körüklemiştir*" biçiminde konuşmuştur.⁵⁸⁰

Bu sıralarda Menderes, irtica konusunda 4 Mart'ta bir basın toplantısı yapmış ve genel olarak inanç hürriyeti ve irtica ilişkisi üzerinde açıklamalarda bulunmuştur. Menderes özellikle "*dinci*" akımlar ve yayınlar üzerinde durarak, "*kara basın*" denilen dinci gazete ve dergilerin şu anda 11 adet kaldığını, 19 tanesinin kapatıldığını bildirmiştir. İrtica konusunda CHP ile anlaştıklarını ve evvelce de bu hususta aralarında bir görüş birliğinin olduğunu açıklayan Menderes, MP'nin dini siyasete alet etme politikasından vazgeçmesini, aksi takdirde yakın bir gelecekte bundan vazgeçmek zorunda kalacaklarını, seçimlerden önce vazgeçmedikleri taktirde de haklarında kanuni tedbirler almak zorunda kalacaklarını belirterek, adeta çok önceden MP'nin kapatılması kararını vermiştir.⁵⁸¹

Öyle ki, basın toplantısını izleyen günlerde, "*dinin siyasete alet edilmesi hallerini açıkça tehdit eden*" bir kararname bile savcılıklara gönderilmiştir. Menderes'i bu kadar kızdıran, MP'nin "*Sanki dinin tek müdafii kendileriymiş*" gibi davranmasıydı. DP irticaya karşı tavır almışken

⁵⁷⁸ **Vatan**, 26. 2. 1953.

⁵⁷⁹ **Vatan**, 27. 2. 1953. İslamcı **Sebillürreşad** dergisi bu beyannameyi aynen yayınlamıştır.

⁵⁸⁰ **Yeni Sabah**, 2. 3. 1953. Kemal Pilavoğlu, o günlerde Atatürk büst ve heykellerini kırmakla meşhur olan aşırı-dinci Tıcani tarikatının lideriydi.

⁵⁸¹ **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Ocak 1952-Haziran 1953), s. 437-441. Menderes'in açıkladığı "*dinci*" yayınlar, **Sebillürreşad**, **İslam Dünyası**, **İslamın Nuru**, **Yeni Yunus Emre**, **Allah Yolu**, **Demokrat Hamle**, **Müslüman Sesi**, **Ehli Sünnet**, **Yeni Şark**, **Büyük Dava**, **Hakka Doğru**, **Büyük Cihad**, **Yeşil Nur**, **İslamın Nuru**, **Fedai**, **Bağrıyanık**, **İslam Sesi**, **Komünizmle Mücadele** idi. İlginçtir ki, Menderes, dönemin en etkin İslamcı yayını olan Necip Fazıl'ın **Büyük Doğu**'sunu "*dinci*" yayın arasında saymamıştır.

kendi sağında, din konusunda açık artırmaya girişilmesini hiç iyi karşılamıyordu.⁵⁸² Bu dönemde Menderes’in irticaya karşı tavır almasında bir yabancı devletin, Menderes’e, “*Siz Türkiye’yi Musaddık, Molla Kaşani kavgalarına benzer kavgalar içinde boğarsanız, sizden ümidi keser, ona göre davranırız*” şeklinde bir uyarısının da etkili olduğu iddia edilmiştir.⁵⁸³

MP’nin irtica ile suçlanarak üzerine gidilmesine karşılık, kimi MP teşkilatlarında da zaman zaman “*dinci*” tutumun belirtileri görülmüyor değildi. Mart ayında yapılan MP Karamürsel ilçe kongresinde, belediyelerde dini nikah kısılması, okullarda eski harfler okutulması, din adamlarının dışarıda sarıkla gezmelerinin sağlanması ve Mecelle’nin yeniden yürürlüğe girmesi istenmiştir. Yine Erzurum’da Ertuğrul Akça, Taşköprü’de Mustafa Kentli ve İzmir Balıkuyu’da Osman Sümer, din işlerinin devletin denetiminden çıkarılmasını isteyen konuşmalar yapmışlar ve hükümeti sert bir dille eleştirmişlerdir. Eski genel başkan Mustafa Kentli, MP’nin kapatılması sürecinde etkili olan, “Türkiye’de Vicdan Hürriyeti” başlıklı makalesinde, “*Arapça eğitimin verilmesini, Müslümanların din işlerini örgütleyecek bir İslam cemaati teşkilatının oluşturulmasını, mezheplerin kanun önünde eşitlenmesini*” istemiş ve Menderes’i “*siyasi döneklilikle*” itham etmiştir.⁵⁸⁴ Bunlara karşı MP içinde bir tepki oluşmuş ve önce Bartın ilçe başkanı Atatürk devrimlerine indirilen sistematik darbeler karşısında daha fazla duramayacağını belirterek partiden ayrılmış, ardından İzmir il başkanı Süha Gürsel, “*MP’ye hizmet etmek kara kuvvete hizmet etmektir*” diyerek partiden istifa etmiştir.⁵⁸⁵ Ayrıca Bayur, Ankara il yürütme kurulunu da arkasına alarak, MP genel yürütme kuruluna cephe almıştır.

Hem hükümet kanadından hem de hükümete yakın çevrelerden MP’nin irticaaı teşvik ettiği yolunda yoğun bir kampanya başlatıldığı bu dönemde, Bölükbaşı ve bir takım MP’liler, kongre öncesi yaptıkları konuşma ve yazdıkları yazılarla, hükümete sert karşılıklar vermişlerdir. İçişleri Bakanlığı bütçesinin görüşüldüğü Bütçe Komisyonunda tek parti zihniyetinin devam ettiği, hükümetin idareyi baskı altına aldığı şeklinde bir

⁵⁸² Metin Tokar, **DP’nin Altın Yılları: 1950-54** (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1990), s. 231.

⁵⁸³ Bu iddia, Bayur tarafından MP’nin IV. büyük kongresinde dile getirilmiştir. **Ulus**, 1. 7. 1953.

⁵⁸⁴ Mustafa Kentli, “Türkiye’de Vicdan Hürriyeti”, **Sebilürreşad**, C. VI, S. 149 (Nisan 1953), s. 1-6.

⁵⁸⁵ Dönemin gazeteleri, MP İzmir il başkanının, 7. 4. 1953 tarihli **Yeni Asır** gazetesinde yayınlanan bir bildiri ile istifasını açıkladığını duyurmuşlardır. **Vatan**, 8. 4. 1953.

konuşma yapan Bölükbaşı, Bayar ve Menderes'in geçmişte söyledikleri ve verdikleri taahhütlerin arkasında durmadıklarını -Bayar'ın geçmişte yaptığı konuşmalarını hatırlatarak- dile getirmiş ve 14 Mayıs'tan itibaren değişenin sadece şahıslar olduğunu, teminatlı bir hürriyet rejimine geçilmediğini ileri sürmüştür. Ayrıca Menderes'in Meclis'te yaptığı bir konuşmada, muhaliflerin mitinglerde söylediklerini hükümetin tespit ettirdiğini ifade ettiğine değinen Bölükbaşı, bu durumun, demokrasilerde hürriyet ve emniyeti bertaraf edip muhalefeti susturmaya yönelik bir uygulama olduğunu söyleyerek, ülkeyi diktatörlük rejimine götüreceğini iddia etmiştir.⁵⁸⁶

MP Zonguldak Mv. Abdurrahman Boyacıgiller de, bir makalesinde, Menderes'in MP'ye yönelik suçlamalarına karşılık vererek, MP'nin inkılapların düşmanı olmayıp, inkılapların muhafazasına sadakatla taraftar olduğunu dile getirmiş ve söylediklerinin, bundan böyle, *“Türkiye’de inkılap yapılamayacağı, çünkü demokrasiye geçildiği, inkılaplar döneminin bittiği ve inkılabın ürünü olan kurumların artık hürriyet havası içinde tekamülcü bir biçimde geliştirilmesi gerektiği”* şeklinde anlaşılmasını istemiştir. Boyacıgiller ayrıca, her iki rakip partinin (DP ve CHP), MP içine Hikmet Bayur'u kullanarak bir *“beşinci kol”* soktuklarını, MP'yi irtica ile suçlandırarak bir tertibe girildiğini belirtmiş ve esas irticacı olan partinin DP olduğunu, DP'nin çeşitli kongrelerinde dillendirilen (Şeraite dayalı medeni kanun, namaz kılmayanın gavur olduğu, başı açık namaz kılmanın günah olduğu, dört kadın ile evlilik istekleri gibi) hususları iddia etmiştir.⁵⁸⁷ Bir başka makalesinde Boyacıgiller, MP'nin din ve vicdan hürriyeti telakkisinin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine dayandığını, Beyanname içeriğinde olduğu gibi, Türkiye’de din ve vicdan hürriyetinin olmadığını, bunun kanuni teminata bağlanmadığını, Müslümanlara dini cemiyet kurma hürriyetinin tanınmadığını, memleketi irticaya sevk eden ve ortalıkta yobaz ve softaların halkı aldatmasına neden olan hususun, Türk halkına din ve vicdan hürriyetinin tam manasıyla

⁵⁸⁶ **Millet** 7. 1. 1953. Bu görüşmede, Bölükbaşı'nın devamlı bir şekilde DP liderlerinin geçmişte taahhütlerine ait bir çok vesikaları ortaya koymasına karşısında, bir DP milletvekilinin hayretini gizlemeyerek, *“Bunları nereden buluyorsun, nereden çıkarıyorsun”* demesi üzerine, Bölükbaşı, biraz da geçmişe nazire yaparak, *“Ödenmeyen senetler dosyasından”* diye cevap vermiştir.

⁵⁸⁷ Abdurrahman Boyacıgiller, “Millet Partisi ve Fikir Cereyanları”, **Millet**, 13. 1. 1953.

verilmemesinde yattığını ileri sürmüştür.⁵⁸⁸ Yine Boyacıgiller, MP’nin ana prensipler bakımından olduğu kadar, zihniyet ve dünya görüşü olarak CHP ve DP’den tam manasıyla ayrıldığını, MP’nin diğer iki parti gibi devletçi bir parti olmadığını, MP’nin çift meclis ve Anayasa Mahkemesi gibi demokrasilerde olmazsa olmaz hususları programına koyan bir parti olduğunu da vurgulamıştır.⁵⁸⁹

Bu arada MP’nin yayın organı **Millet** gazetesi, yıllar önce (Ekim 1948) Bölükbaşı’nın, **Kudret**’te yayınlanmış bir makalesini aynen yayınlamıştır. Bu makalede Bölükbaşı, Hüseyin Cahit Yalçın’ın MP hakkında söylediği, “*küfürbaz dervişler partisi*”⁵⁹⁰ biçimindeki ağır ithamına karşılık vermiştir. Bölükbaşı burada, Yalçın’ın MP’yi küfürbaz ve dini siyasete alet eden bir parti olarak itham ettiğini, ilk ithamın siyasi nezaket ve edeple kabili telif olmadığını, amacın MP’yi yıpratarak efendilerine yaranmak olduğunu belirtmiştir. İkinci ithama cevap olarak da, yıllardan beri laiklik adı altında dinsizliği telkin eden bir gidişin olduğunu, halkın manevi baskısını üzerinde hisseden CHP’nin bu gidiş karşısında endişeye kapılarak mekteplere din dersi koyduğunu ve İmam-Hatip okulları açtığını söyleyen Bölükbaşı, bir zaruretten doğan bu uygulamayı, dini siyasete alet etmek olarak göstermenin yanlış olduğunu belirterek, MP’nin din ve vicdan hürriyetinin zaruri bir neticesi olan laiklik esasını ihlal etmemek şartıyla, din işlerinin düzenlenme işinin cemaatlara bırakılmasını istediğini ifade etmiştir. Yazısının sonunda, “*Recep Peker, ihtilalcisi olmayan ihtilal icat etmişti. Siz de mürtecisi olmayan irticaat icat buyurdunuz*” diyerek, Hüseyin Cahit’in kızı gibi masumlara göz yaşı döktürmeyen bir yönetim kuruluncaya kadar mücadele edeceklerini anlatmıştır.⁵⁹¹

MP’nin etkili isimlerinden Nurettin Ardıçoğlu da, irticaya en çok destek olanların DP ve CHP olduğunu, CHP’nin dinci Ticanilerin oylarını almak için, onları partili avukatlara savundurduğunu, CHP’nin Hacıbektaş

⁵⁸⁸ Abdurrahman Boyacıgiller, “MP’nin Din ve Vicdan Hürriyeti Telakkisi”, **Millet**, 14. 1. 1953.

⁵⁸⁹ Abdurrahman Boyacıgiller, “M. Partisi, Niçin CHP ile DP’ye Benzemez”, **Millet**, 5. 2. 1953.

⁵⁹⁰ Yalçın’ın bu makalesi, 13. 10. 1948 tarihli **Ulus** gazetesinde yayınlanmıştır.

⁵⁹¹ “Bölükbaşı’dan Hüseyin C. Yalçın’a Açık Mektup”, **Millet**, 1. 3. 1953. Bölükbaşı, Hüseyin Cahit Yalçın’ın İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmak üzere tevkif edilmesi üzerine kızının, “*hani baba artık böyle bir şey olmayacaktı, hürriyet gelmişti, yine beni aldattın*” diye ağlamasına atıfta bulunmaktadır.

Çelebisi ve Malatyalı Doğan Beyi listelerine almak suretiyle Alevi vatandaşlara yaranmak istediğini ve Menderes'in de Necip Fazıl gibi din bezirganlarını yakın adamları sıfatıyla himaye edip beslediğini iddia ederek, irtica var denmesini, Menderes'in totaliter idare kurmak istemesine bağlamıştır.⁵⁹² Ayrıca Ardıçoğlu, Menderes'in, CHP'nin etkin muhalefet görevini yapamadığı bir dönemde, ileride kendi iktidarına tehlikeye düşürebilecek MP'yi kapatmanın yollarını aradığı için de, irtica var yaygaralarının yapıldığını ileri sürmüştür.⁵⁹³

Öte yandan Konya'da yapılan MP mitinginde,⁵⁹⁴ Malatya suikastı şerirlerinin sırtlarını Menderes'in nasıl okşadığını delilleri ile anlatan Bölükbaşı, Malatya hadisesinin manevi faili olarak takdim ettiği Necip Fazıl'a Menderes hükümetinin her ay çok büyük miktarlarda (ayda on beşer bin) ilan parası verdiğini, tüzüğünde Allah kelimesi var diye dernek kapatıldığını (Milliyetçiler Derneğine atıfta bulunuyor) dile getirmiş ve azınlıklar gibi Müslümanların da kendi cemaatlerini kurmaları yönünde engellerin kaldırılmasını istemiştir. Demokrasiye hiçbir şekilde uymayan bir ülkede yaşadıklarını iddia eden Bölükbaşı, hükümetin şehirler arasında bile ayırım yaparak, sırf kendisini tekrar Kırşehir'den seçtirmemek için, Menderes'in Kırşehir'e aynı derecede olan şehirlerden çok daha büyük oranlarda para aktardığını da eklemiştir. Niğde mitinginde de partisine yönelen irtica suçlamasına değinen Bölükbaşı, şu şekilde konuşmuştur:⁵⁹⁵

...Biz gerilik getirecek mişiz; dörder avrat vaat ediyor muşuz; peçeyi, fesi, sultanı, halifeyi getiricek mişiz. Size bir şey söyleyeyim mi, bir yiğide bir tatlı bela kafi geldiği fikrindeyiz... Bizi dini siyasete alet etmekle itham edenler dün rey avcılığı için bir çok şeyhleri Şark vilayetlerinden aday göstermişlerdir... DP halkın gönlünü kolayca avlamak ve yaptığı vaatleri unutturmak için '*size Ezan-ı Muhammedi'yi okuttuk*' diye dini hisleri istismardan çekinmemiştir. O ezan kanunu ki, Menderes Hükümeti'nden on beş gün önce Meclis'e getirilmiş ve fakat Menderes'in

⁵⁹² Nurettin Ardıçoğlu, "Niçin İrtica Var Diyolar", **Millet**, 3. 3. 1953.

⁵⁹³ Nurettin Ardıçoğlu, "Millet Partisini Tehdit Edenlere Cevabımız", **Millet**, 5. 3. 1953.

⁵⁹⁴ **Millet**, 6. 4. 1953.

⁵⁹⁵ **Millet**, 12. 4. 1953 (Bölükbaşı'nın Niğde Mitingi).

istismar zihniyetinin tezahürü olarak uyutulmuştur... Menderes, dönüp dolaşıyor MP’ye çatıyor. Niyeti parti başı yemek. Tutup bir de cephe kuruyorlar... Ama Malatya hadisesinden önce aynı Menderes, beyanatlarında (**Zafer**, 24. 1. 1952 ve 22. 2. 1952) ‘*irtica vardır diye memleket isnat altında bırakılamaz*’ diyordu... Bu siyasi oyunda Menderes’in sahne arkadaşları daha düne kadar onu irticayı okşamakla itham eden CHP ile Ahmet Emin Yalmandır. CHP ile DP’nin hali oğlanla kıza benziyor: Hikayeyi bilirsiniz; meydanlarda sen neyimsin, tenhalarda sen benimsin... Ey Menderes, dünün zalimi nasıl muhalefet lideri olamazsa, o zalime dalkavukluk ve meddahlık eden adam da Demokrat Başvekil olamaz...Fenalık tesbihinin imamesi Adnan Menderes’tir. İmamesi kopmadıktan sonra bu fenalık tesbihi dağılamaz.

Bu arada, MP, Necip Fazıl’ın **Büyük Doğu**’sunda irticai yazılar yazan, eski genel yürütme kurulu ve eski İstanbul il yürütme kurulu üyesi Raif Ogan’ı, parti programına muhalif hareket ettiği gerekçesiyle partiden ihracına karar vermiştir. Yine, MP’nin eski Fatih ilçe başkanı avukat Yusuf Türel de, irticai konuşmalar yaptığı gerekçesiyle, partiden çıkarılması doğrultusunda haysiyet divanına sevk edilmiştir. Bu karar, bazı gazetelerde, MP’de inkılapçı hareketin güçlenmesi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹⁶

Yine Mayıs 1953’te Menderes-Bölükbaşı kapışması Bölükbaşı’nın memleketi Kırşehir’de cereyan etmiştir. Menderes, Kırşehir’e çok önem vermiş ve Bölükbaşı’nı memleketinde küçük düşürmeye çalışmıştır. Hatta DP Kırşehir Mv. Amiral lakaplı Rıfat Özdeş’in görevlendirilerek, Kırşehir’in köy köy dolaşıldığı, köylülere Bölükbaşı aleyhine olmaları ve DP iktidarını desteklemeleri doğrultusunda bir takım ayni ve nakdi hibeler yapıldığı, o günlerin gazetelerine geçtiği gibi, dönemin şahitleri tarafından, tarafımıza anlatılmıştır.⁵⁹⁷ İşte Mayıs 1953’ün ilk günlerinde DP’nin il kongresi için Kırşehir’e giden Menderes, burada tertiplenen bir mitingde, şiddetli bir şekilde MP ve özellikle de Bölükbaşı’na çatmış ve “*üç buçuk kişilik*”

⁵⁹⁶ **Vatan**, 2. 5. 1953; **Vatan**, 7. 6. 1953.

⁵⁹⁷ “**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**”, 31. 10. 2003; “**Esme Şahin ile Görüşme**”, 1. 11. 2003. Bu görüşme ve kişilerle ilgili bilgilere birinci bölümde değinilmiştir.

zümreye dayanan zavallı MP'lilerin, dini siyasete alet ederek, memleketi felakete sürüklediklerini ileri sürmüş, 1950'deki ilk Meclis konuşmasında söylediği gibi, halkın dini duyguların okşayacak tarzda, yine millete mal olmuş ve olmamış devrimler ayırımı yapmıştır. Menderes'in mitingine katılmak üzere Kırşehir'de bulunan Bölükbaşı ve Boyacıgiller'in miting alanında bulunduğunu gören Kırşehir halkı tüm ilgi ve dikkatlerini Bölükbaşı'na çevirmiş, hatta Menderes için getirtilen davulcular bile Bölükbaşı'nı görünce, çalmaya başlamışlardır. Mitingde Bölükbaşı'nın da olduğunu gören Başbakan, kendisini memleketinde küçük düşürebilmek için, *"Kırşehir'den tesadüfen seçilen milletvekili"* diye konuşmuştur. Bunun üzerine halk Bölükbaşı'nın peşinden giderek meydanı terk etmiş ve az sayıda DP'li kalmıştır. Daha sonra halk Bölükbaşı'nı omuzlarına alarak, kapalı toplantının yapılacağı salona götürmüşlerdir. *"Allah'ın aslanı, canımız sana feda olsun, biz yavan ekmeğe razıyız. Bizi senden topla, verdikleri hibelerle ayıramazlar"* şeklinde tezahüratta bulunan Kırşehirililere hitap eden Bölükbaşı, Menderes'in yaptığı konuşma ile kendisini küçülttüğünü, esas olarak, dindarların *"zangoçluğunu"* kendisinin değil, Menderes'in yaptığını söylemiş ve din bezirganlığı yapmakla itham edilen Necip Fazıl'a el altından ya da resmi ilanlarla verdiği paralarla Ahmet Emin'e *"deyyus"* dedirtenin yine Menderes olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁹⁸ Ayrıca Bölükbaşı, konuşmasının devamında, *"Menderes, Menderes! Bu adamlığa yakışır mı?... Zaten bütün karikatüristler seni kadın kıyafetinde çiziyor... Şimdi onları teyit eden konuşmalar yaptın. Bana kendi memleketimde hakaret ettin... Ne olurdu, 'Bölükbaşı da lütfettiler, mitingimize geldiler. Buyursunlar, onlara da yer var' deseydiniz, böyle küçülmez, karikatüristleri haklı çıkarmazdınız"* şeklinde konuşmuştur.⁵⁹⁹

Daha sonra Kırşehir hadisesi Bölükbaşı tarafından Meclis'e taşınmıştır. Bölükbaşı, Meclis başkanlığına, Başbakanın son Kırşehir nutkunda, MP ve kendisi hakkında, dini siyasete alet ettikleri yolundaki isnatlarını ve Türkiye'de pürüzsüz demokratik bir idarenin kurulduğu yolundaki iddialarını neye istinat ettirdiği hususunun Başvekilden

⁵⁹⁸ **Millet**, 13. 5. 1953.

⁵⁹⁹ Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım: Kırşehir** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999), s. 70. Hayri Çopuroğlu, 1957 seçimlerinde Bölükbaşı'nın partisi CMP'den Kırşehir milletvekili seçilmiştir.

sorulmasını isteyen iki gensoru önergesi vermiştir.⁶⁰⁰ İlkini diğer MP’li Abdurrahman Boyacıgiller ve A. Hikmet Pamukoğlu ile birlikte verdiği önergesinde, bir Meclis seçmek ve bu Meclis’te bir miktar muhalif mebus bulundurmakla, bir memlekette teminatlı demokratik rejimin oluşmuş olmayacağını ifade eden eden Bölükbaşı, Anayasa’nın vatandaşlara verdiği hak ve hürriyetler teminat altına alınmadıkça hak ve hürriyetten bahsetmenin mümkün olmadığını ileri sürmüş ve önemli olanın şahısların değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesi olduğunu vurgulamıştır. İkinci önergesinde ise, Menderes’in radyosu ve matbuatı ile bir hakikatmiş gibi, delilsiz bir şekilde MP’yi “*dini siyasete alet etmek*”le suçladığını ve bunun son örneğini Kırşehir’de yaptığı konuşmada gösterdiğini dile getiren Bölükbaşı, Menderes’in böyle yapmakla ilerde göstereceği şiddet tedbirlerine mazeret hazırlama taktiği içinde olduğunu iddia etmiştir.

MP’nin kapatılması ile sonuçlanan son kongresine gidilirken, “*devrimci-ilerici*” kanadın lideri Bayur, basına yaptığı bir açıklamada, Atatürk inkılaplarına bağlı kalmak ve dinin devlet işlerine karıştırılmaması hususlarında tüm partilerin azami gayret göstermelerini istemiş ve Menderes’in hem inkılapçıları elde tutmak hem de mürtecileri kaçırmamak için, politik manevralar içinde olduğunu belirterek, Menderes’in iktidara geçince hemen kaldıracağını millete vaat ettiği antidemokratik kanunları kaldırmak şöyle dursun, daha da şiddetlendirdiğini söylemiştir. Ayrıca bu hususta CHP’nin muhalefeti zayıf bulduğunu ifade eden Bayur, Başbakan’ın “*MP muhalefeti Meclis kürsüsünden yapmıyor*” gibi sözler sarfetmesine rağmen, Bölükbaşı’nın verdiği önergelerin DP grubunca reddedilmesinin çok büyük bir çelişki olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁶⁰¹ Bu arada MP’nin Niğde il kongresinde konuşan Fuat Arna’nın (o günlerde MP’nin genel katibi), “*Biz bu memlekette vatandaşın vicdanından kanun korkusunu çıkarıp Allah korkusunu sokacağız*” şeklindeki sözlerinin, ihtilale davetiye çıkarmak anlamına geldiği de belirtilmiştir.⁶⁰²

İşte bu ve buna benzer siyasi hava ile birlikte, ilerde MP’nin kapatılması ve MP içinde uzun zamandan beri varolan, “*devrimci-ilerici*”-

⁶⁰⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem, IX, C. 23, Toplantı: 3, Doksan Altıncı Birleşim (24. VI. 1953), s. 207-9.

⁶⁰¹ **Vatan**, 16. 6. 1953.

⁶⁰² **Vatan**, 23. 6. 1953. Arna’nın bu sözlerini, Ahmet Emin Yalman, “Bir İhtilal Daveti” başlıklı makalesi ile eleştirmiştir.

“*muhafazakar-gerici*” kutupların tam bir şekilde birbirinden ayrılmasını sonucunu doğuracak gelişmelerin yaşandığı dördüncü büyük kongreye girilmiştir. Kongre, 27-29 Haziran 1953 tarihleri arasında yapılmıştır. Kongrenin ilk günü, kongre divan başkanının seçiminde sert tartışmalar yaşanmıştır. Yapılan oylamada en fazla oyu Yusuf Kemal Tengirşenk almıştır. Ancak Tengirşenk, kongre başkanlığı görevini yüklenmek istemediğini bildirmiştir. Bunun üzerine kimin başkan olacağı hususu, inkılapçılarla muhafazakarların arasında gergin dakikaların yaşanmasına neden olmuştur. İnkılapçı delegelere göre, Tengirşenk’ten sonra en fazla oy alan Vasfi Raşit Seviğ idi. Muhafazakarlar ise en fazla oyun Hazım Bozca tarafından alındığını iddia ediyordu. Başkanlık divanı oyları bir türlü açıklayamıyordu. Bazı delegeler Vasfi Raşit’in en fazla oyu aldığını iddia ediyorlardı. Sonunda muhafazakar kanadın ileri gelen temsilcilerinin araya girmesiyle, el kaldırma yolu ile yeni bir seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Seçim sonucunda Hazım Bozca’nın kongre başkanı olduğu ilan edilmiştir. Ancak, bu mevzuda konuşan Pamukoğlu’nun da ifade ettiği gibi, “*İktidara namzet bir parti bir buçuk saattir bir kongre başkanının seçmekte acziyet içine düşmüştür*”. Aslında Vasfi Raşit’in en fazla oyu aldığı görülmüş ve bunu milletvekili A. Hikmet Pamukoğlu da doğrulamışsa da, bazı delegeler (Her kongrede bir olay çıkaran “*dinci*” kanadın önde gelenlerinden Haydar Seçkin gibi), “*O inkılapçı. Bari Ahmet Emin Yalman’ı seçelim*” diyerek tepkilerini dile getirmiştir.⁶⁰³

Başkanlık seçiminden sonra genel başkan Enis Akaygen uzun bir konuşma yaparak, partilerinin insan haklarına dayanan bir programları olduğunu, iktidarın kendileri için ideal bir hukuk devletinin oluşturulmasında bir araç olduğunu belirtmiş ve tüm engellemelere karşı partilerinin hızlı bir gelişme içinde olduğunu dile getirmiştir. Ardından, kongreye sunulan genel yürütme kurulu raporu okunmuştur. Raporda, Anayasa, Seçim Kanunu ve antidemokratik kanunlardan bahsedilerek, partinin kuruluş devrini tamamladığı, derinlemesine gelişme evresinin başladığından söz edilmekte ve CHP’nin geçmişin hesabı sorulur endişesi ile “*güdümlü bir muhalefet*” olma vasfını her geçen gün belli etmesi karşısında, MP’nin gerçek muhalefet

⁶⁰³ **Vatan**, 28. 6. 1953; **Yeni Sabah**, 28. 6. 1953.

partisi olduğu iddia edilmektedir.⁶⁰⁴ Ayrıca parti programının 7. maddesinde değişiklik yapılmasını isteyen Bayur’un teklifi aynen kabul edilmiş (değişikliğin neyi içerdiğine yukarda değinilmişti) ve değişikliğin aynen programa eklenmesine karar verilmiştir. Bu arada ilk üç kongrede büyük sorunlara neden olan Atatürk’ün kabrine çelenk koyulması meselesi, son kongrede tartışılmamış, delegeler toplu halde Atatürk’ün geçici kabrine çelenk koyarak saygı duruşunda bulunmuşlardır.⁶⁰⁵

Rapor üzerine uzun bir konuşma yapan Hikmet Bayur, partinin devrimcilik ya da muhafazakarlık gibi iki yoldan birini seçmesi lazım geldiğini, orta yerde kaldığı müddetçe karşı taraflardan mürtecilikle suçlandırılacaklarını belirterek, Atatürk Türkiye’sinde ya inkılapçı ya da muhafazakar olmaya mecburuz şeklinde konuşmuştur. Bayur, İzmir MP teşkilatında Osman Sümer adlı bir partilinin, “*MP iktidara geldiği zaman inkılapları yıkacaktır*” tarzında konuşması ve Savcılığın harekete geçmesi üzerine, sanığın aleyhine şahadet eden MP’li üyelerin partiden ihraç edilmesini de, esefle karşıladığını sözlerine eklemiştir.⁶⁰⁶

Bayur’un konuşması üzerine pek çok delege ve partinin üst düzey yetkilisi söz almış ve Bayur’un leh ve aleyhinde konuşma yapmışlardır. Tahtakılıç, Bayur’un iddiaların doğru olmadığı, İzmir hadisesi sanıklarının inzibat kurullarına verildiği ve “*inkılap inkılap*” demekle memleketin inkirazdan (çöküntü) kurtulamayacağı biçiminde Bayur aleyhine sert konuşmuştur. Ardından, ortam iyice kızışmıştır. Herkes konuşmak istemişse de, kimseye söz verilmemiş, ancak verilen 50 imzalı tahrir ve genel arzu üzerine Bölükbaşı bir uzun bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı konuşmasında, dini siyasete alet etmediklerini, edenlerin karşısında olduklarını, MP’nin mürteci bir parti olmadığını söyleyerek, inkılapçılık konusunda hem kendisinin hem de partisinin çok hassas olduğunu belirtmiş ve Bayur’a sert bir karşılık vermiştir. Bölükbaşı’nın uzun konuşmasının önemli görülen bir kısmı şöyledir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ **Millet Partisi Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Genel Yürütme Kurulu Çalışma Raporu** (Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1953), ss. 3-20; **Millet**, 28. 6. 1953.

⁶⁰⁵ **Ulus**, 28. 6. 1953.

⁶⁰⁶ **Ulus**, 29. 6. 1953.

⁶⁰⁷ **Yeni Sabah ve Ulus**, 29. 6. 1953. Bölükbaşı’nın bu konuşması, her birinde ayrı bir kısmı bulunduğu için, **Yeni Sabah**, **Ulus** ve biraz da **Vatan** gazetelerinden derlenip bir araya getirilerek oluşturulmuştur.

Bize isnad ve iftirada bulunan sayın Başbakana bu isnat ve iftiralarını isbat edebilmesi için Meclis'e bir istizah takriri verdim. Fakat bu istizah reddedildi. Şimdi ithamlara cevap veriyorum: MP, hiçbir zaman dini siyasete alet etmemiştir. MP'nin irtica isnatlarına verilen bütün cevapları kapalı salonlarda kalmıştır. Bir iki din bezirganının yapmış oldukları fiyaskolar, bir partiye hiçbir zaman mal edilemez... Bunlar sayıca pek azdır ve bunların tasfiyesi yoluna gidilmektedir... Türk milletinin geriye gideceğine inananlar var mıdır? Hiç zannetmiyorum... Bu zihniyetle MP'ye girenler varsa bu safları terk etsinler... MP'nin dini siyasete alet ettiğine dair bir şey varsa 161. maddeye dayanarak, üzerimize yürüyebilirlerdi. Başvekilin bir Kayseri nutku vardır. Bu nutukta Sayın Başvekil, *"Memlekette dini irtica yoktur. Siyasi irtica vardır"* demişti... Biz bu milletin başına ne halife, ne sultan getirmek istiyoruz. Ne eski yazıda Müslümanlık ve ne de yeni yazıda garplılık vardır... Biz demokrasi sultanlarından kurtulmak istiyoruz... Necip Fazıl'ı sırtından okşayan hamî Menderes, onun hakkında beyanname çıkartan MP'dir. Nerede irtica, hangi irtica!

...Bu partinin içine kasden sokulmak istenen kimseler vardır. Bu partinin içinde bir Hikmet Bayur meselesi vardır. Kendisine defalarca kendi fikirlerini müdafaa etmesini, mitinglerde halka anlatmasını söyledim. Fakat o bunlara aldırmayarak, *"ben tez atarım ortaya, başkasına karışmam"* diyerek bir çocuk gibi kenara çekildi. Ben bunu namuslu bir insana yakıştıramam... Aslında Bayur'la aramızda ihtilaf yoktur. İhtilaf kâbusu vardır.

Bu konuşmaya Bayur'un cevap vereceği beklenmişse de, Bayur söz almamıştır. Ardından genel başkanlık ve genel yürütme kurulu seçimine geçilmiştir. Bazı delegeler Bayur'u genel başkanlık için aday göstermek istemişlerse de, Bayur, *"Bu partide ne kadar kalacağım belli değil"* diyerek, teklifleri geri çevirmiştir. Genel başkanlık için Bölükbaşı da aday

gösterilmişse de, Bölükbaşı adaylıktan feragat etmiştir. Yapılan seçimler sonunda Mustafa Kentli, genel başkanlığa seçilmiştir.⁶⁰⁸ Genel yürütme kuruluna ise, Fuat Arna, Sadık Aldoğan, Ahmet Tahtakılıç, Enis Akaygen, Ahmet Oğuz, Suphi Batur, Abdurrahman Boyacıgiller, Hazım Bozca, Nurettin Ardıçoğlu, Ertuğrul Akça, Kamil Koç, Şefik Çakmak, Hasan Dinçer, Osman Bölükbaşı, Lütfi Bornovalı, Raif Yesari Bilgisev, M. Ali Derman, Necati Taşbaş, Saadet Kaçar, Enver Kök ve Arif Hikmet Pamukoğlu seçilmişlerdir.⁶⁰⁹ Bu arada inkılapçı kanat ve Bayur’un, daha önceki kongrelerde kabul edilmeyen, MP tüzüğünün 7 ve 12. maddelerinde değişiklik istekleri genel yürütme kurulunun teklifi ile tüzük komisyonuna sevk edilmiştir. Ancak tüzük komisyonu, söz konusu maddelerde yapılması istenen teklifi reddetmiştir.⁶¹⁰

Tüm bu gelişmeler üzerine, partiye ve kongreye inkılap aleyhtarı bir grubun hâkim olmasına daha fazla tahammül edemeyen Hikmet Bayur, Vasfî Raşit Seviğ başta olmak üzere eski yürütme kurulu üyesi Kemal Tamer, A. Rıza Baskan, Saffet Olgaç ile V. İleri, Hüseyin Orak, Sabri Yonar ve Tekin İleri Dikmen gibi isimler, parti içindeki muhafazakar kanadı suçlayan bir beyanname yayınlayarak partiden istifa etmişlerdir.⁶¹¹

Konrenin son günü tartışmalı geçmiştir. İlk olarak, haysiyet divanı kararları hakkında teşkil olunan komisyon raporu üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Kimi delegeler, **Büyük Doğu** ve **İslam Dünyası** gibi yayınlarda, irticai nitelikte yazılar yazan Raif Ogan ve yine aynı konularda partiden çıkarılma kararı verilenler aleyhine, kimileri de lehine konuşmuşlardır. Ancak bu ihraçlar konusunda bir sonuca varılamayarak, haysiyet divanı kararlarının bozulması temenni edilmiş ve meselenin bir defa daha incelenmesine karar verilmiştir.⁶¹² Daha sonra, Erzurum delegesi Tekin İleri Dikmen, Bölükbaşı’na çatarak, parti içinde devrimcilere yönelik büyük bir tertibin olduğunu, inkılapçıların kurban edilmek istendiğini ve hele hele Bölükbaşı’nı hiç böyle düşünmedikleri halde, onun da bu tertibin içinde olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, “*Ben şimdiye*

⁶⁰⁸ **Ulus**, 30. 6. 1953.

⁶⁰⁹ **Yeni Sabah**, 30. 6. 1953.

⁶¹⁰ **Vatan**, **Yeni Sabah**, 29. 6. 1953. Bu gazetelerde, Bölükbaşı’nın yürütme kuruluna seçildiği belirtilmişse de, partinin yayın organı **Millet** gazetesinin 1. 7. 1953 tarihli yayınladığı listede Bölükbaşı ismi yer almamaktadır.

⁶¹¹ **Cumhuriyet**, **Büyük Millet**, 30. 6. 1953.

⁶¹² **Zafer**, 30. 6. 1953.

kadar ihtilaflar ve fikir ayrılıklarını halletmek için çok uğraşan bir insanım. Eğer ortada bir tertip varsa, tertipçiler biz değil, onlardır. Namuslu insanlar bu şekildeki hareketlere tevessül etmezler” diye karşılık vermiştir. Kongre yine karışmış ve bu arada gazetecilere yönelik saldırılar da meydana gelmiştir.⁶¹³

Kongrenin ardından MP’den istifalar artmış ve parti genel bir çöküntünün içine girmiştir. **Vatan** gazetesi, MP’den istifa edenlerin mektuplarını yayınlarak, partinin çöktüğünü duyururken, Ahmet Emin Yalman da makalesinde, Kongre arefesinde maskelerin düştüğünü, MP’de bir takım geri fikirlilerin **Büyük Doğu** ve Milliyetçiler Derneği gibi İslamcı ve Türkçü kesimlerle irtibatlarının olduğunun anlaşıldığını ileri sürmüştür.⁶¹⁴ **Zafer** gazetesi de MP’nin içyüzünün tamamen ortaya çıktığını, başından beri MP içinde Mustafa Kentli, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Fuat Arna ve onlarla birlikte hareket eden inkılaplar aleyhtarı “*mürteci*” bir grubun var olduğunu, bunların İslamcı, ırkçı ve Turancı bir takım yayın ve kişilerle ilişkileri olduğunun bilindiğini iddia etmiştir. Bölükbaşı’nın durumuna da değinen gazete, Bölükbaşı’nın, kongredeki son “*cephe manevrası*”na rağmen “*mürteci*” hiziyle çalışamayacağını anladığını ve sıhhi sebepler ileri sürerek, partiden ve seçildiği genel kurul üyeliğinden istifa ettiğini ileri sürmüştür.⁶¹⁵ Bölükbaşı, partiden istifasının söz konusu olmadığını, bunun doğru da olmayacağını, ancak sıhhi sebeplerle genel yürütme kurulu üyeliğinden istifa ettiğini açıklamıştır.⁶¹⁶

Bu arada inkılapçı grup, **Millet** gazetesi ile irtibatlarını kesmişler ve **Büyük Millet** isimli yeni bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. Gazetenin baş yazarlığını Bayur üstlenmiştir. **Ulus**’tan Nihat Erim de, Bayur ve Seviğ’in devrimler konusundaki son açıklamalarından yola çıkarak, MP meselesinin artık bir rejim meselesi haline geldiğinden bahisle, MP’nin Atatürk devrimlerine karşı tereddüde yer bırakmayacak bir biçimde teminat vermelerinin gerektiğini anlatmış ve devrim aleyhtarlığı, irtica sömürücülüğü gibi hususların politika pazarından çekilmesinin demokrasi için elzem olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁷

⁶¹³ **Ulus**, 30. 6. 1953.

⁶¹⁴ Ahmet Emin Yalman, “İleri Bir Fikrin Zaferi”, **Vatan**, 1. 7. 1953.

⁶¹⁵ **Zafer**, 1. 7. 1953.

⁶¹⁶ **Yeni Sabah**, 2. 7. 1953.

⁶¹⁷ Nihat Erim, “MP Nereye Gidiyor”, **Ulus**, 1. 7. 1953.

Öte yandan, MP, tüm bu iddialara kongrenin son gününde yayınladığı bir bildiri ile cevap vermiş ve MP’de Cumhuriyet ve inkılap aleyhtarlığı ile gerilik taraftarlığı olduğu yolundaki isnatları reddederek, MP’nin Cumhuriyet devrimlerini tamamen benimsediğini kat’i bir dille belirtmiştir. Ayrıca bu kararın, tüzük ve programa bir ek olarak bastırılması ve buna aykırı hareket edenler hakkında gereken muamelenin yapılması karar altına alınmıştır. MP’de yaşananlar ile ilgili sorulara cevap veren Bölükbaşı da, “*Bizim mürteci olduğumuz iddiası müretteptir. İftiradır. Bu iddiaları Kongre yayınladığı bildiri ile çürütmüş ve inkılapları benimsediğini ilan etmiştir*” biçiminde konuşarak, kongrede mürteciler lehine karar alınmadığını, mürtecilerin ihraç kararlarının usul bakımından bozulması yanında, inkılapçı denilen 30 kişilik grubun da ihraç kararlarının bozulduğunu anlatmıştır. Aynı yerde Sadık Aldoğan da, “4 üncü Büyük Kongremiz” başlıklı yazısında, 1945 senesine kadar bir zaruret icabı yürütülmüş olan vesayet sistemini yaşatmak için siyasi fikir hürriyetini kısıtlayan kanunları inkılap sayan küçük bir zümrenin, MP içinde hakim olmak istediğini, bu zümrenin “*inkılap*”la Atatürk’ün yaptığı “*ıslahat*”ı birbirinden ayıramayıp her türlü değişikliği inkılap sayarak MP içinde inkılap aleyhtarı ve taraftarı diye ikilik çıkardıklarını ileri sürmüştür.⁶¹⁸

Bu arada, MP içinde kongre öncesinde yaşananlar ve kongre sonrası ihtilafın nasıl başladığı konusu ilgililer tarafından açıklanmıştır. Gaziantep delegesi Ahmet Gökçek, kongre esnasında irtica ile suçlanan genel yürütme kurulunun fikirlerini savunmaktan aciz kalması karşısında Bölükbaşı’nın, “*Bir genel yürütme kurulu ki, kalkıp fikirlerini müdafaadan acizdir, korkar, ondan hayır yoktur*” şeklinde konuşarak salonu terk ettiğini söylemiştir. Gökçek, kongreden önceki akşam, Bölükbaşı’nın kendilerini Gölbaşı Balkehriz bağlarındaki bir evde toplayarak gizli bir konuşma yaptığını ve partiyi kurtarmak için tek yolun Bayur’un arkasından gidilmesi gerektiğini kendilerine söylediği halde, kongrede bu fikrini değiştirip Bayur’un tamamen aleyhine bir konuşma yaptığını ileri sürerek, bu değişikliğe hayret ettiklerini ifade etmiştir.⁶¹⁹

Öte yandan MP’den istifa eden bazı şahıslar, MP’nin rejim karşısındaki durumu konusunda kafalarda epey soru işareti bırakacak ve

⁶¹⁸ **Millet**, 1. 7. 1953.

⁶¹⁹ **Ulus**, 2. 7. 1953.

partinin gelecekteki hayatını ilgilendirecek önemli ifşaat ve iddialarda bulunmuşlardır. İnkılapçı kanadın önde gelen isimlerinden avukat Saffet Olgaç, bir basın toplantısı yaparak, parti içinde “*inkılapçı-muhafazakar*” kaynaşmaların daha üçüncü kongreye takaddüm eden günlerde başladığını, muhafazakar fikirlilerin G. Antep, Hatay, Adana ve Karadeniz illerinde delegelerle irtibata geçerek, kongrede inkılapçıları desteklememelerini telkin ettiğini ve parti içinde Bayur aleyhine bir düşmanlık havasının estirildiğini ileri sürmüştür. O günlerde, 7. maddede inkılapçılık yönünde değişiklik yapılmasını isteyen Bayur’a Bölükbaşı’nın “*Beyefendi size namus sözü veriyorum. Gelecek kongrede istedikleriniz yapılacaktır*” şeklinde konuştuğunu, aynı şekilde Tahtakılıç ve Bölükbaşı’nın Bayur’la aynı fikirde olduklarını açıkladıklarını ifade eden Olgaç, konuşmasında İstanbul il teşkilatına ait gizli tutulan bir tahkikat evrakının olduğunu, bu evrakın aslının Enis Akaygen’de, suretinin de Raif Yesari’de bulunduğunu iddia etmiştir.

Buna göre, Milliyetçiler Derneği’nin kapatılmasından 5-10 gün evvel, MP İstanbul il teşkilatında “*mecelleci*” ve “*hilafetçi*” bir takım “*mürteci*” ve “*ırkçı*” MP’lilerin gizli bir cemiyet kurdukları ve il teşkilatı içinde bir kaynaşmanın başladığı şeklinde yapılan ihbarlar üzerine, Bölükbaşı tarafından verilen bir tavrile genel yürütme kurulunun bir tahkikat açtığı ve partiden Abdurrahman Boyacıgiller, Raif Yesari ve Galip Bilge’nin bu konu ile görevlendirildiği söylenmiştir. Bu üç kişilik heyet, İstanbul’da 40’dan fazla partilinin ifadesine başvurarak, arasına ekledikleri bir takım vesikalarla birlikte oluşturdıkları tahkikat evrakını genel yürütme kuruluna sunmuşlardır. İddiaya göre, bu heyet, İstanbul teşkilatında ülkenin rejimini değiştirmek gayesi güden ve gayeye varmak için teşkilatlanmaya çalışan bir grubun olduğunu tespit etmiştir. Plana göre ilkin partiyi ele geçirecekler, daha sonra 1954’te iktidara gelerek ve Hilafetin ihyası, Mecelle’nin ikamesi ve devletin dini temelde teşkilatlandırılması gibi hususları tatbik sahasına koyacakları iddia edilmiştir. Ayrıca aralarında Raif Ogan, Haydar Seçkin gibi kimselerin bulunduğu “*Hilafetçi*” gruptan başka, bunlara oranla daha mutedil bir “*Mecelleci*” grubun varolduğu da ileri sürülmüştür. Bu tahkikat raporu üzerinde genel yürütme kurulunda müzakere açıldığı sırada, genel başkan Enis Akaygen’in üyelere raporun kongreye kadar gizli tutulması yönünde yemin verdirdiği, hatta bu olay üzerine

Bölükbaşı’nın da aralarında bulunduğu bazı üyelerin istifalarının zor önleildiği belirtilmiştir. Son kongre öncesi gizli tutulan tahkikat raporunu, MP Giresun Mv. A. Hikmet Pamukoğlu deşmek istemişse de, Başkan Akaygen, tahkikat raporunu içeren mühürlü dosyayı A. Boyacıgiller ile birlikte imha ettiklerini söylemiştir. Evrakın imha edildiği söylenince, bunun bir suretinin Raif Yesari’de olduğunu bilen Bölükbaşı, bunun içeriğini kongrede ifşa etmek amacıyla bir tertibat almıştır. Bölükbaşı, kongre için Ankara’ya gelen delegelerin bazıları ile kongre öncesi akşamı gizli bir toplantı yapmıştır. İddia edildiğine göre, Bölükbaşı, her ilden güvendiği 2’şer delegeyi (aralarında Raif Yesari de var) Gölbaşı’nın Balkehriz bağlarında Bekir Ulubahlı’nın (başka kaynakta Behir Eroğlu olarak da geçmektedir) evinde toplamış ve gizli evrakın kongrede ifşa edilip edilmemesi konusunu tartışmıştır. Toplantı sonunda, her nedense Bölükbaşı’nın partinin iktidara doğru yol aldığını, tahkikat raporunun ifşa edilmesinin doğru olmayacağını, iktidara gelince zaten “gerici” unsurları partiden tasfiye edeceklerini söyleyerek toplantıyı dağıttığı ve delegelerin Raif Yesari ve Bölükbaşı’ya şiddetli bir şekilde muhalefet ettikleri söylenmiştir. Daha sonra kongrede de Yesari ve Bölükbaşı’ya yönelik eleştiriler artınca, Yesari, sureti kendisinde olan gizli tahkikat evrakını ifşaa etmek istemişse de, Bölükbaşı tarafından engellenmiştir. Böylece yukarda açıkladığımız kongrede cereyan eden olaylar ve MP içinde bölünmeler başlamıştır.⁶²⁰

G. MP’NİN KAPATILMASI, YANKILARI VE BÖLÜKBAŞI

2 Temmuz 1953 tarihinde genel başkan Kentli imzalı bir bildiriyle, MP’den ayrılan küçük bir azınlığın, MP’ye irtica izafe ettikleri belirtilmiş, bu tür jurnalleri kanuni bir ihbar telakki edecek olan Adalet Bakanlığı ve Cumhuriyet Başsavcılığının derhal harekete geçerek, hakikatin meydana çıkmasına yardımcı olmaları istenmiştir.⁶²¹ Ayrıca Kentli, Ankara

⁶²⁰ **Ulus, Cumhuriyet, Vatan, Zafer**, 3. 7. 1953. İstanbul teşkilatında yapılan tahkikat ve gizli evrak meselesi ile ilgili olarak yukarda anlatılanlar, genellikle MP’ye muhalif basından alınmıştır. Kaynaklardaki bilgiler de tam olarak birbirini tutmamaktadır. Ama genel hatları ile MP içinde bir İstanbul sorunu olduğu ve bir tahkikat yapıldığı bilgisi doğrudur. İçeriği konusunda MP’liler, parti içi bir takım kavgaların araştırılması olarak tahkikat yapıldığını belirtmişlerdir.

⁶²¹ **Millet**, 3. 7. 1953.

Cumhuriyet Savcılığına başvuruda bulunarak, bu ithamı yapanların iddialarını ispat etmelerini istemiştir.⁶²²

Böylece daha önce MP'den istifa eden inkılapçı grubun neşrettikleri beyanname ile Vasfi Raşit Seviğ'in mektubunu bir ihbar telakki eden ve en son olarak Kentli'nin iddiaların ispatı ve hakikatin ortaya çıkmasını temenni eden başvurusu üzerine, Ankara Cumhuriyet Başsavcısı Cemil Bengü (ilerde DP'den milletvekili olacak ve bir ara Menderes'in özel kalemligini de yapacaktır), MP hakkında resmi tahkikat başlatmıştır. Bu tahkikat çerçevesinde MP'den pek çok kişinin (Fuat Arna, A. Tahtakılıç, A. Boyacıgiller, A. Hikmet Pamukoğlu, Nazım Önen, Vecihi Işık, A. Rıza Baskan gibi) ifadesine başvurulmuştur. Bölükbaşı, milletvekili olduğu için Savcılığa çağrılmamışsa da, kendi isteği ile gidip ifade vermiştir. Bölükbaşı, *"Bu bir ikinci Reşat Aydın'lı hadisesidir, biz fırtınayı daha önce atlattık, yağmurdan mı korkacağız"*⁶²³ biçiminde konuşmuştur. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, gizli evrak hadisesi ile ilgili olarak Saffet Olgaç'ı davet etmiş ve bu konuda bilgi almıştır.⁶²⁴ Olay ile Adalet Bakanı yakından ilgilenmiş, hatta ifadelerin alındığı gün Başbakanlığa giderek Menderes ile uzun uzun görüşmüştür.⁶²⁵ MP'nin Diyarbakır ve Giresun milletvekilleri Nazım Önen ve A. Hikmet Pamukoğlu da partiden istifa ettiklerini açıklamışlardır. Bölükbaşı, gizli evrak hadisesi ile ilgili olarak, İstanbul teşkilatında partililer arasında çıkan bir ihtilafın sebeplerini tespit için genel kuruldan bir tahkikat heyetinin kurulmasını bizzat kendisinin istediğini, tahkikat neticesinin, iddia olduğu gibi adaleti ilgilendirecek bir hususu ihtiva etmediğini ve tamamen partinin iç meselesini ilgilendirdiğini açıklamıştır.⁶²⁶ Gizli olduğu söylenen tahkikat evrakı daha sonra Raif Yesari tarafından Savcılığa verilmiş ve Savcılık bu evrakı incelemeye almıştır. Bu arada gizli evrak meselesini ilk ortaya atan Saffet Olgaç, Hüseyin Orak hakkında da Savcılık tahkikat başlatarak, ilgilileri dinlemiştir. Daha sonra MP, araştırmaya konu olacak ve gizli tahkikat raporunun da içinde bulunduğu 30 adet vesikayı havi dosyayı Savcılığa teslim etmiştir.⁶²⁷

⁶²² **Ulus**, 3. 7. 1953.

⁶²³ **Ulus**, 5. 7. 1953.

⁶²⁴ **Vatan**, 3. 7. 1953.

⁶²⁵ Tekin Erer, **On Yılım Mücadelesi** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1964), s. 148.

⁶²⁶ **Cumhuriyet**, 4. 7. 1953.

⁶²⁷ **Vatan, Millet**, 4. 7. 1953.

Öte yandan Bayur basına verdiği mülakatta, 1949 yılından beri MP içinde geri fikirlilerle savaştığını, 1949 Eylül’ünde teşkilata Atatürk ve devrimler aleyhtarlığının tehlikeli olduğunu anlatan tamimi teşkilata gönderdiğinde, muhafazakar genel kurul üyelerinin bundan hoşlanmadıklarını, 1951 ara seçimlerinde parti içinde geri fikirlilerle mücadeleye gireceğinden adaylığı ve her hangi bir vazifeyi kabul etmediğini, bu arada A. Oğuz’la bu konularda kavga ettikleri için, o tarihten sonra partiye uğramadığını, daha sonraki kongrelerde, programa inkılapçılığı ve dini siyasete alet etmemeyi öngören değişiklikleri koymak için çok uğraştığı halde başarılı olamadığını ve dolayısıyla MP’de softaların yalnız başına kalarak, dini siyasete alet etmek istediklerini anlatmıştır.⁶²⁸ Bayur’un bu suçlamalarına karşı **Millet** gazetesi de şunları yazmıştır: “*Hikmet Bayur, 1950 seçimlerinden önce aynen şunları söylemişti: ‘Millet Partisi bir iftira suikastına maruzdur. Bu suikast, MP’ye haksız ve mesnetsiz olarak mürteci damgasını vurmak şeklinde tezahür etmektedir’. Şimdi aynı Bayur, aynı iftirayı bizzat yapmaktadır. Bayur’un iftiraları karanlık maksatlarının mahsulü bulunmaktadır*”.⁶²⁹

Bu arada, 6 Temmuz 1953 tarihinde **Millet** gazetesi, Nurettin Ardıçoğlu’nun bir tür ihtilal daveti niteliğinde okunabilecek bir makalesini yayınlamıştır. Ardıçoğlu, MP’lilerin 30 yıllık keyfi ve tahakküme dayanan bir zümre saltanatına karşı bir meydan muharebesi verdiğini ifade etmiş ve bu zümre saltanatı içinde, kuzu postuna bürünüp hürriyet diyerek aldatanların (DP’yi kastediyor), keyfi idareden nemalanan aferistlerin, milletin kanı ile beslenen tufeyli ve hırsız ordusunun, masonların, dönmelerin ve inkılabı sahtekarlık zanneden bedbahtların olduğunu ileri sürmüştür. Bu durum karşısında teslim olmayacaklarını, manevi cephenin temsilcileri olarak, karşı cephenin başını ezeceklerini, şer güçlerini ortadan kaldırmak için gerekirse ölümü bile göze alacaklarını ifade eden yazıda, tam

⁶²⁸ **Vatan**, 6. 7. 1953. Bayur, MP ile ilgili iddialarına sonradan yazdığı makalelerle devam etmiştir. Bunlar için, bkz., Hikmet Bayur, “Millet Partisi’nden Niçin Çekildim, I, II, III, IV”, **Cumhuriyet**, 19, 20, 22, 23. 3. 1954. Bayur, 11. 1. 1954 tarihli **Cumhuriyet** gazetesine verdiği bir beyanatta, partide iki hizip olduğunu, birinin sonradan partiye katılan müstakil demokratlar, diğlerinin ise, onları sevmeyen ve tahakkümlerinden korkanlar olduğunu açıklayarak, birinci hizbin başında Ahmet Tahtakılıç’ın, ikinci hizbin başında ise Osman Bölükbaşı olduğunu iddia etmiştir.

⁶²⁹ **Millet**, 7. 7. 1953.

anlamıyla MP'liler isyana ve ihtilale teşvik edilmiştir.⁶³⁰ **Vatan** gazetesi, bu yazıyı yeni bir 31 Marta doğru gidiş olarak yorumlamıştır.⁶³¹ **Zafer**'den Mümtaz Faik de, parti içinde “*mecelleci*” ve “*hilafetçi*” iki grubun varlığından bahisle, bunlar hakkında yapılan tahkikatın hasır altı edildiğini ileri sürmüştür.⁶³²

Öte yandan, Ankara Savcılığı mahkemeden aldığı bir karara istinaden MP genel merkezine iki savcı yardımcısını göndererek, bütün evrakı kontrol ettirmiştir. Bu inceleme neticesinde, tanzim edilen zabıтта, “*Tetkik edilen dosyalar içinde, inkılaplar ve Atatürk aleyhinde ve irticai mahiyette yazı ve vesikalara rastlanmamıştır*” denilmiştir.⁶³³

MP tahkikatı ve bu arama üzerine bir beyanat veren Bölükbaşı, bazı çevrelerin “*kinlerini şahit, ihtiraslarını hakim yaparak*” haklarında adaletten önce hüküm verdiklerini, “*adaletin, zulme vasıta yapılmak istendiğini*”, ülkede irtica bahanesiyle demokrasinin başını yemek isteyen siyasi bir irtica olduğunu ifade etmiş ve Ankara Cumhuriyet Savcısının, siyasal icra gösterdiğini ileri sürmüştür. MP konusunda iktidarla müttefiklerinin anlaştığını iddia eden Bölükbaşı, kendileri için önemli olanın seçimi kazanmak değil, namusu kaybetmemek olduğunu da söylemiştir.⁶³⁴

Öte yandan **Yeni Sabah** gazetesi, gelişen olayları Menderes ile İnönü'nün yaptıkları bir anlaşmanın hayata geçiş safhası olarak değerlendirmiştir. Gazetenin iddiasına göre, Menderes ve İnönü, DP'nin grup toplantısından evvel gizlice bir araya gelmişler ve İnönü, Menderes'e CHP kurultayında Kasım Gülek ve genç arkadaşlarını iş başından uzaklaştıracakları sözünü verirken, Menderes de, İnönü'ye CHP mallarına dokunulmaması için ellerinden geleni yapacakları sözünü vermiştir. Bu arada, Menderes ve İnönü, MP'nin tasfiyesi konusunda da anlaşmışlardır. Bu anlaşmaya göre, Bayur ve Seviğ gibi inkılapçı kişilerin MP'den ayrılmalarının telkini vazifesinin de Yalman'a verildiği iddia olunmuştur.⁶³⁵ Gazetenin bu iddiası, daha sonraları CHP GİK'in çıkardığı bir tebliğle tekzip edilmiştir.⁶³⁶

⁶³⁰ Nurettin Ardıçoğlu, “Millet Partiliye Açık Mektup”, **Millet**, 6. 7. 1953.

⁶³¹ **Vatan**, 7. 7. 1953.

⁶³² Mümtaz Faik Fenik, “Hilafetçiler! Mecelleciler!”, **Zafer**, 6. 7. 1953.

⁶³³ **Millet**, 7. 7. 1953.

⁶³⁴ **Millet**, 7. 7. 1953.

⁶³⁵ **Yeni Sabah**, 8. 7. 1953.

⁶³⁶ **Cumhuriyet**, 10. 7. 1953.

MP hakkında tahkikatın devam ettiği günlerde, Meclis’te Emekli Sandığı Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı görüşülüyordu. 8 Temmuz günü Meclis Genel Kurulu’nda yapılan bu görüşmede söz alan Bölükbaşı, sözü bir şekilde MP meselesine getirerek, “...Hükümet, sizin grubunuzu bir siyasi mahkeme haline getirerek bir siyasi partinin, Millet Partisinin başını yemek için tedbirler almaktadır... Müstebit Sultan Abdülhamit’in Adalet Bakanı bile bu Adalet Bakanı’nın düştüğü mevkie düşmedi” biçiminde konuşmuştur. Bölükbaşı’dan sonra söz alan Menderes, MP’nin memlekette tahrikat yapan şerir bir parti olduğunu ima edince, Bölükbaşı oturduğu yerden, “*Ekseriyete sırtını dayayarak, kanunu yüzüne maske yaparak zulme kalkışanlar şerirdirler*” biçiminde mukabelede bulunmuştur. MP’nin kin ve nefreti hakim kılmak isteyen sönmez ihtiras içinde olduğunu ileri süren Menderes’e Bölükbaşı, “*Savcılıktaki gizli dosyayı DP grubunda okuyan, hukuk devleti Başbakanı olamaz*” diye bağırmıştır. Bölükbaşı’nın devamlı bir şekilde konuşmayı kesen bağırımları karşısında bunalan Menderes, belki de farkında olmadan ağzından şu ifadeyi kaçırmıştır: “...Bugün Türk milletinin huzuruna seve seve seçime gideceğiz... Yaptıkları iftiraların Türk milleti tarafından nasıl yüzlerine çarpılacağını; şayet bu karma karışık, ivicaçlı yoldan yürüme neticesi partilerinin başına bir kaza gelmeyecek olursa, o zaman görecektirler”. Bu söz üzerine Bölükbaşı, “*Diktatör! Ha şöyle kararını açıkla*” diyerek bağırmıştır. Menderes devam ederek, duyduğu en büyük ezanın Bölükbaşı’na muhatap olmak olduğunu, MP’lilerin iki üç sene boyunca milleti muvazaa efsanesi ile aldatmaya çalıştığını ve MP’lilerin kanun ve nizam dışında çalışarak halkı kıyama tahrik eden insanlar olduğunu ileri sürmüş ve Bölükbaşı’ya dönerek, “*Feryat eden zat, tek parti tahakkümü devrinde acaba nerede idi*” diye sormuştur. Menderes’in suçlamaları karşısında söz alan Bölükbaşı, adaletle intikal etmiş bir konu hakkında bir Başbakan ve Adalet Bakanı’nın, gizli olan hazırlık tahkikatına ilişkin dosyaları meclis grubunda okuduğu ve Meclis’te de böyle konuştuğu müddetçe, o memlekette bir hukuk devletinin olamayacağını ifade etmiş ve eğer kendileri kanun dışına çıkmışsa, bu konuda hükmü, Menderes’in değil, mahkemelerin vereceğini dile getirmiştir. Bölükbaşı, Başbakan’ın “1945’e kadar nerede idiniz?” şeklindeki sorusuna, Menderes’e dönerek, “*O devirde istibdadın mesnetleri sizlerdiniz. Sen o*

devirde milletvekili iken, sen İnönü 'ye methiyeler yazarken, ben talebe idim" diye konuşmuştur.⁶³⁷

Meclis'te bu konuşmalar yapılırken ve MP hakkında verilecek kararın tam olarak ne olduğu konusunda kimsenin henüz bir açık bir fikri yokken, birden bire MP'nin geçici olarak kapatıldığı haberi gelmiş ve tüm siyasi çevreler bu olaya dikkat kesilmişlerdir. İlginç olan şu ki, Menderes'in Meclis'te, *"Başlarına bir kaza gelmezse"* diye başlayan cümleyi ettiği sıralarda, MP kapatılmıştır. Acaba Menderes'in MP'nin kapatılması içinde bir dahli var mıydı ya da Savcılığı ve adaleti etkilediği söz konusu muydu? Gelişmelere bakılarak, bu olasılığın kuvvetle muhtemel olduğu söylenilebilir. Böylece Ankara Cumhuriyet Savcılığı, Ankara Beşinci Sulh Ceza Mahkemesi'nden, Cemiyetler Kanunu'nun 33. Maddesi gereğince, soruşturmanın selameti ve delillerin yok olmaması için, *"ihtiyati tedbir"* mahiyetinde, geçici olarak MP'nin kapatılması talebinde bulunmuş ve MP, Beşinci Sulh Mahkemesinin verdiği karar gereğince 8 Temmuz 1953 tarihinde geçici olarak kapatılmıştır.⁶³⁸

MP genel sekreterliği, kapatma kararı üzerine bir bildiri yayınlarak, Hükümeti tutan ve resmi ilan paraları ile beslenen bir takım Ankara, İzmir ve İstanbul gazetelerinin yayınları ile partileri hakkında, irticayı körüklediği şeklinde yalan haberler yapıldığını, 1, 5 milyon kadar üyesi olan MP'nin siyasi bir suikast karşısında bulunduğunu dile getirmiştir. Kapatma kararını haber alan Bölükbaşı ise, *"Diktatör, Meclis'te açıkladığı niyetini, adaleti vasıta yaparak tahakkuk ettirmiştir... Demokrasi davasına ihanet eden Menderes gibilerle, ona sükutlarını ve vicdanlarını satmış olanlar, mücadelenin durmayacağından emin olmalıdırlar"* şeklinde konuşmuştur.⁶³⁹

Karar, görülmemiş bir hızla yerinen getirilerek, gece yarısından sonra partinin iki bini aşkın şubesi mühürlenmiş ve bütün illerdeki mallarına el konulmuştur. MP'nin kapatılma kararı üzerine, Meclis'te Türk Ceza Kanunu'nda değişiklik yapılmasına ilişkin görüşmelerde söz alan Menderes, *"Bugünlerde bir parti hakkında da tahkikat yapılıyor. Bu partinin memlekete*

⁶³⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz Dördüncü Birleşim (8. VII. 1953), s. 370-373.

⁶³⁸ **Cumhuriyet, Zafer, Millet**, 9. 7. 1953. Savcılığın talebi, aynen **Zafer** gazetesine alınmıştır.

⁶³⁹ **Millet**, 9. 7. 1953.

hayrı varsa elbette kalır, fakat memleketin fenalığına çalışmakta, gizli cemiyetler kurmakta ise Cumhuriyet kanunları, Ticanilerin olduğu gibi onların da kafalarını elbette ezecektir” şeklinde konuşmuştur.⁶⁴⁰ O gün Meclis’te olmadığı için bu sözlerden daha sonra haberdar olan Bölükbaşı, Menderes hakkında vaktiyle rahmetli Başbakan Recep Peker tarafından Meclis kürsüsünde konulmuş olan “*psikopat*” teşhisisin doğru çıktığını ileri sürmüştür.⁶⁴¹

Bu arada MP’nin kapatılmasının yankıları devam etmiştir. **Vatan**’da Yalman, “*Hükümetin uzun bir gecikmeden sonra aldığı tedbirlerde tam isabet vardır*” biçimindeki cümlesi ile adeta MP’nin kapatılma kararını Hükümetin verdiğini ilan etmiştir.⁶⁴²

MP Genel Başkanı Kentli, “*Nasıl kahredici bir diktatörlük rejiminde yaşadığımıza bundan daha büyük bir delil olamaz*” diye yazmış ve Cemiyetler Kanunu’nun yalnız Anayasa’ya değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler’ce kabul edilmiş insan haklarına da aykırı olduğunu öne sürerek, Anayasa Mahkemesi’nin eksikliğine vurgu yapmıştır.⁶⁴³ MP Zonguldak Milletvekili A. Boyacıgiller ise, DP Hükümeti’nin Dernekler Kanunu’nun 33. maddesini, muhalefetin uyuduğu bir sırada Meclis’te değiştirdiğini ve parti kapatmaya elverişli bir hale getirerek MP’nin de böylece kapatıldığını iddia etmiştir.⁶⁴⁴ MP’liler bu karara isyan etmişler ve adalet duygusunun zedelendiğini düşünmüşlerdir. Bir MP’li yazar DP ve CHP’nin dini siyasete alet ettiğine dair örnekler sunmuştur. Ona göre, meşhur Ticani şeyhi CHP listesinden aday gösterilmiş, DP Ankara Mv. vaiz Ömer Bilmen, Meclis kürsüsünden, en iyi medeni kanun olarak Kur’an-ı Kerim’i göstermiş ve Menderes, “*Hakiki inkılap 14 Mayıs’ta yapılmıştır*” diyerek, 14 Mayıs’tan önceki Meclisleri gayr-i meşru duruma düşürmüştür.⁶⁴⁵ Bölükbaşı, 1952 yılında yapılan DP üçüncü büyük kongresinde, Menderes’in, “*MP durmadan geliyor, bunun sonu ne olacak?*” diye soranlara, “*Merak etmeyin, onun kapısına kilit vuracağız*” dediğini iddia etmiş ve bunun sonunun diktatörlüğe

⁶⁴⁰ **Yeni Sabah, Cumhuriyet**, 10. 7. 1953.

⁶⁴¹ **Millet**, 11. 7. 1953.

⁶⁴² Ahmet Emin Yalman, “İsabetli Tedbirler”, **Vatan**, 11.7. 1953.

⁶⁴³ Mustafa Kentli, “MP ve Diktatörlük”, **Millet**, 10. 7. 1953.

⁶⁴⁴ Abdurrahman Boyacıgiller, “Günün Yazısı”, **Millet**, 15. 7. 1953.

⁶⁴⁵ R. A. Uygun, “Bunlar Yalan mı”, **Millet**, 16. 7. 1953.

varacağını öne sürmüştür.⁶⁴⁶ Bir yıl sonra gelişen olaylar, Bölükbaşı'nın iddiasını doğrular nitelikteydi.

Bu arada İstanbul tahkikatında hazırlanan ve MP aleyhine günlerce kullanılan gizli evrak hakkında, tahkikatı bizzat yapan heyette bulunan Abdurrahman Boyacıgiller, yaptığı bir açıklamayla, İstanbul'da iki hizbin arasında il yürütme kurulunu ele geçirme konusunda bir mücadelenin olduğunu, bunun üzerine Bölükbaşı'nın takriri ile kendilerinin bu mesele hakkında görevlendirilerek İstanbul'da 41 önde gelen partili ile görüşmeler yaptıklarını belirterek, İstanbul'daki her iki grubun da birbirlerini Hilafeti, eski harfleri getirmekle, tekkelerin açılmasını ve gizli cemiyet kurmakla suçladıklarını, bunların bile İstanbul teşkilatında mürteci, geriliği isteyen insanlar olmadığını ispatlar nitelikte olduğunu, çünkü iki ya da üç hizbin, teşkilatı ele geçirmek üzere devamlı bir şekilde bu tip şeylerle birbirlerini suçladıklarını, sonradan da bu İstanbul evrakı meselesinin, parti içi iktidar mücadelesinde, Bayurcu grup tarafından aleyhlerine kullanılarak, irtica söylentilerinin çıkarılmasına neden olduğunu öne sürmüştür.⁶⁴⁷

Öte yandan CHP, ikinci muhalefet partisi MP'nin kapatılmasını ilkin sevinçle karşılasa ve Nihat Erim, **Ulus**'ta, "*Gereken cezanın mesullere tatbikini Devletin uyanıklığına bir işaret sayarız. Devrimlere bağlanmış insanlar olarak da bir kötülüğün önlenmiş olmasını ayrıca sevinçle karşılarız*"⁶⁴⁸ diye yazsa da, İnönü, MP'nin kapatılmasına müsaade etmeyeceğini bildirmiş ve partinin genel başkanı Kentli ile bir görüşmede bulunmayı arzulamıştır. Tam buluşma saati kararlaştırılacağı bir sırada, bilinmeyen bir nedenle, önce iki partinin genel sekreterlerinin buluşması, bilahare parti liderlerinin görüşmesi kararlaştırılmıştır. Hatta seyahatte bulunan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Ankara'ya çağırılmış olmasına rağmen, grup toplantısı yapan CHP, daha sonra bu buluşmadan vazgeçmiştir. Tekin Erer'in iddiasına göre, tüm bunlar olurken, DP ile CHP, MP'nin kapatılması için tam bir görüş birliğine varmışlardır.⁶⁴⁹ Ancak MP kapatıldıktan kısa bir süre sonra, CHP, MP'nin kapatılmasının şekline itiraz etmiştir. CHP, kanuna uyulması gerektiğini açıklamakla birlikte, Türkiye'de demokrasinin gerçekten yerleşmesi ve kökleşmesi açısından, siyasi

⁶⁴⁶ **Cumhuriyet**, 18. 7. 1953.

⁶⁴⁷ **Millet**, 12. 7. 1953.

⁶⁴⁸ **Ulus**, 12. 7. 1953.

⁶⁴⁹ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 154.

mücadelelerin (memleketin emniyeti ve geleceği tehlikeye girmediği müddetçe) geniş bir hoşgörü ile yapılması gerektiğini, aksi taktirde kontrolsüz bir iktidarın ortaya çıkarak, büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalınacağını bildirmiştir.⁶⁵⁰ Nihat Erim de bu görüş çerçevesinde, MP’nin kapatılması meselesine değinerek, bir partinin kapatılması ile ilgili kararın, bir Sulh Ceza Hakimine değil, en yüksek adalet merci olan Yargıtay’ın murakabesine bırakılmasının daha hukuki olacağını belirterek, aksi taktirde bu gidişin diktatörlüğe varacağını altını çizmiştir.⁶⁵¹

MP’nin bu şekilde aniden kapatılması üzerine, kendi varlığı için de telaşlanan CHP, bir bildiri yayınlayarak, siyasi partiler hakkında yapılacak soruşturma ve kovuşturmanın konunun önemine binaen, mütenasip adli mercilerce yapılması gerektiğine, bunu Cemiyetler Kanunu’nun sağlamadığına ve siyasi partilerin hayatına emniyet ve istikrar verilmesi için mevzuattaki bu boşluğun doldurulması lazım geldiğine işaret etmiştir.⁶⁵² CHP’nin endişesi, mevcut rejimde partilerin hayat ve emniyetlerinin sağlam bir temele oturtulmadığına ilişkindi. Bu yüzden asıl ürküntü, CHP çevrelerinde görülmüştür. Hükümetin, CHP’yi kapatmak ve muhalefetten kurtulmak için bir vesile aradığı kuşkusuz, CHP çevrelerinde gittikçe kuvvetlenmiştir. MP’nin başına gelenler, 1936 tarihli Cemiyetler Kanunu’nun siyasi partilerin hayatını düzenleme ve emniyete alma konusunda yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine İnönü, parti yöneticilerini toplamış ve bir Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı hazırlatmıştır. Tasarı Meclise sunulmuş olmasına rağmen, DP çoğunluğu bu tasarıyı kabul etmemiştir.⁶⁵³

CHP’nin bu davranışı, hükümet tarafından MP’nin himaye edilmesi biçiminde tefsir edilmiştir. 16 Temmuzda toplanan DP Meclis grubunda bir konuşma yapan Menderes, MP’nin kin ve nefret esaslarına dayanan bir parti olduğunu, küfrü, hakareti ve halkı müesses nizama kıyama sevk ettiğini, dini sefil maksatlarına alet yapan bir siyasi teşekkül olduğunu öne sürmüş ve CHP’nin MP için yayınladığı beyannameye temas ederek, CHP’nin rejim

⁶⁵⁰ **Ulus**, 12. 7. 1953.

⁶⁵¹ Nihat Erim, “Son Olaylar Karşısında”, **Ulus**, 13.7. 1953; “Nereye Gidiyoruz”, **Ulus**, 14. 7. 1953; “Diktatörlük Sathı Mailinde”, **Ulus**, 15. 7. 1953.

⁶⁵² **Cumhuriyet**, 16. 7. 1953.

⁶⁵³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1950-1964**, C: III (İstanbul: Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 2000), s. 116-117.

mesalesinde kendilerinin yanında yer almadığını dile getirmiştir. Menderes, CHP'nin kapatma kararına ilişkin bildirisinde samimi olmadığını, politik davrandığını ileri sürmüştür. MP'nin kapatılmasına gerekçe olarak gösterilen yayın ve sözlerinden bir çok deliller öne süren Menderes, kalkıp da CHP'nin partiler için teminat istemesini anlayamadıklarını, tesadüfi olarak bir mebusluk kazanan (Bölükbaşı'nı kastediyor) MP'yi şerir, sefil, iftiracı ve kanun dışı yol ve yöntemler kullanan bir parti olarak suçlamıştır. Konuşmasının bir yerinde, Bölükbaşı'nı bu vatanın ufuklarından sileceklerini ve bir fırsatçı teşekkül olarak takdim ettiği CHP'nin de şirret cephesini savunamayacaklarını dile getiren Menderes, MP'nin savunduklarının fikir hürriyeti ile geçiştirilemeyeceğini, bir “*habis ur*” olarak nitelendirdiği MP'yi siyaset sahnesinden temizleyeceklerini ifade etmiştir. Menderes, MP'nin siyasi komitacılık yapan şer bir kuvvet olduğunu iddia ederek, MP'yi bu memlekette yerin dibine geçireceklerini belirtmiştir. Konuşmasının ikinci bölümünde, dini siyasete alet etme imkanını engelleyen yeni kanunlar çıkaracaklarını ifade eden Menderes, vatandaşlar arasında kin ve nefret yaratacak bu çeşit oluşumları ortadan kaldıracaklarını dile getirmiştir.⁶⁵⁴

Aynı şekilde, 19 Temmuz günü DP Aydın il kongresinde konuşan Menderes, MP'lileri mukaddes din mefhumunu ve Allah'ın adını süfli siyasetlerine alet eden Derviş Vahdeti zihniyetine benzetmiştir.⁶⁵⁵ Başbakan Menderes, 27 Ekim 1953 tarihli Mersin konuşmasında ise, “*Bir Parti, bütün Partiler için teminat istiyor. Hayır! Bu Parti bir Parti değil... Bir şekavet grubudur. Evet, Partiler için teminat istiyor! Hangi teminat?.. Bu Partilerden biri bir hakimi baskı yüzünden ağlatacak kadar ileriye gitmiştir. Allah bu memleketi onların şerrinden muhafaza etsin...*” diyerek MP'nin kapatılmasının meşruluğunu savunmuştur. Konuşmada geçen mahkeme sahnesi, Bölükbaşı'nın mahkeme hakimi ile olan konuşmasıdır.⁶⁵⁶ Menderes, yine DP Meclis grubunda yaptığı bir konuşmada, öyle ileri gitmiştir ki, MP'nin kanun dışında çalıştığının artık aşikar olduğuna değindikten sonra, “*Hatta, Halk Partisi'nin de kanun dışında çalıştığını adalet huzurunda dahi tespit etmek bugün mümkündür*” biçiminde konuşmuştur. Menderes, 1960

⁶⁵⁴ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Temmuz 1953-Nisan 1954), C. IV, s. 33-59.

⁶⁵⁵ A. g. e., s. 71-75; Cumhuriyet, 20. 7. 1953.

⁶⁵⁶ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam 1950-1964, s. 116-17.

ihtilaline gidecek olan gelişmeleri haklı çıkaracak ve kantarın topuzunu iyice kaçırarak derecede siyasi rakipleri CMP ve CHP için, “*Birbirinize denksiniz, Allah sizi beter etsin, şu manzaranızdan beter etsin*” deme cü’retini göstermiştir.⁶⁵⁷

Öte yandan, MP’nin kapatılma davası uzun sürmüştür. Genel başkan Kentli, 14 Temmuzda Savcılığa itiraz dilekçesi sunmuştur. Kentli’nin itiraz dilekçesi, 14-15 Temmuz 1953 tarihli **Y. Sabah** ve 15 Temmuz 1953 tarihli **Millet** gazetelerinde aynen yayınlanmıştır. Dilekçede, yürürlükteki Cemiyetler Kanunu’nun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na aykırı olduğu belirtilerek partiyi idare edenler hakkında yapılmakta olan tahkikatla parti hükmi şahsiyetinin muaheze edilemeyeceği ve MP programında laikliğe aykırı ve irticai mahiyette hiçbir fikrin mevcut olmadığı dile getirilmiştir. Dilekçede gizli dosya meselesine de değinilmiştir. Buna göre, partinin hiçbir gizli dosyası yoktur ve olmamıştır. İstanbul’daki parti teşkilatında görülen huzursuzluğun sebeplerini araştırmak için yapılan bir anket ve bu anketin tahlilini ihtiva eden bir rapor bahse mevzuudur. Bu dosya, genel idare kurulunda görüşüldükten ve bir sürü dedikodudan ibaret olduğuna karar verildikten sonra imha edilmesine karar verilmiştir.

Dilekçede, ayrıca İstanbul teşkilatına ait tahkikat dosyasının içeriğine ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre, MP İstanbul il idare kurulunun yedi üyesi, il başkanı General Aziz İlter’e itimatsızlık beyan etmeleri ve bir kararla kendisini başkanlıktan indirmeleri üzerine, vaziyet parti genel kurulunda müzakere edilmiş ve il idare kurulu üyelerinin bu davranışlarının tüzük hükümlerine aykırı olduğu sonucuna varılmıştır. Keyfiyet, kendisine bildirilen il idare kurulu bu kararı tüzüğe aykırı bulduğunu, cevaben arzetmiştir. Genel yürütme kurulunun, kendilerinin inzibat divanına verileceğini bildirmesi üzerine, bu yedi üye istifa etmiştir. Bunun üzerine genel kurulun haklı gördüğü Aziz İlter, inkılapçılık bahanesiyle partiden ayrılan yedek üyeleri vazifeye çağırmıştır. Tüm bu gelişmeler üzerine, İstanbul teşkilatındaki geçimsizliği ve huzursuzluğu araştırmak üzere Bölükbaşı bir takrir vermiş ve parti genel yürütme kurulu, Raif Yesari Bilgisev, A. Boyacıgiller ve Galip Bilge’den müteşekkil olan üç kişilik bir heyeti bu işle görevlendirmiştir. Bu heyet, 41 partilinin mektupla

⁶⁵⁷ **Adnan Menderes’in Konuşmaları...**, s. 448-449. Menderes, 9 Mart 1954 yılında DP Meclis grubunda bu konuşmayı yaptığı günlerde MP temelli kapatılmış ve yerine CMP kurulmuştu.

malumatlarına başvurmuş ve bunlar, hiçbir vesika ve esasa istinat etmeden, birbirleri aleyhine bir sürü iftiralar içeren cevaplar vermişlerdir. Tahkikat neticesinde, genel yürütme kurulu A. Hikmet Pamukoğlu'nun teklifi üzerine, heyetin hazırladığı raporu görüşmüş ve İstanbul teşkilatındaki huzursuzluğun her partide görülen sen-ben kavgasına müncer olduğuna karar vererek, her hangi bir muameleye gerek görmeden dosyanın kaldırılmasına karar vermiştir. Genel yürütme kurulu, parti içinde daha fazla huzursuzluğa imkan vermemek ve şahsi kavgınlıkları bir tarafa bırakmak için dosyanın imha edilmesine, yaptıkları bir yeminle söz vermiştir. İstanbul tahkikat dosyasının görüşülmesinde ve alınan kararların altında, partiden istifa eden ve inkılapçılarla birlikte hareket ederek, partiyi inkılapçılık aleyhtarı gösteren A. Rıza Baskan ile A. Hikmet Pamukoğlu'nun imzalarının da olduğunu belirtilmiştir. Dilekçede öne sürülen başka hususlara göre de, inkılaplar aleyhine ve irticai nitelikte yazılar yazan ya da konuşma yapan partili bir takım kimselerin de parti haysiyet divanına verildikleri, hatta İzmir'de Osman Sümer isimli bir partilinin yaptığı konuşma üzerine, partililer tarafından Cumhuriyet Savcılığı'na şikayet edildiği ve parti merkezince işten el çektilirip, kişinin inzibat divanına verildiği belirtilerek, inkılapçıların diline doladığı ve Savcılığın muvakkat kapatma kararına gerekçe olarak sunduğu irticai nitelikte yazılar yazan Raif Ogan isimli kişinin de haysiyet divanına verildiği dile getirilmiştir. Son olarak dilekçede, hiçbir kanuni mesnede dayanmadan verilen muvakkat kapatma kararının kaldırılması ile genç demokrasinin tekamülüne indirilmiş büyük bir darbenin bertaraf edileceği de bildirilmiştir.⁶⁵⁸

İtiraz dilekçesi, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesinin gerekli tahkikatı yapmasından sonra reddedilmiştir.⁶⁵⁹ O günlerde MP aleyhinde basında çıkan bir kısım haberler MP'nin bir komplo karşısında bulunduğu izlenimini vermiştir. İstanbul'da **Vatan** ve **Dünya** gazeteleri, MP'nin halifeliği yeniden tesis etmek için Mısır'da bulunan eski hanedana mensup Faruk Efendi ile temasa geçtiğini iddia etmişlerdir.⁶⁶⁰

Sonunda, Savcılık iki buçuk aydan beri yaptığı soruşturma sonucunda bir iddianame hazırlamıştır. 61 sayfadan ibaret olan iddianame, Ankara Dördüncü Sulh Ceza Mahkemesi'ne tevdi etmiştir. İddianameye

⁶⁵⁸ **Millet**, 14. 7. 1953 ve **Yeni Sabah**, 14-15. 7. 1953.

⁶⁵⁹ **Yeni Sabah**, 18. 7. 1953.

⁶⁶⁰ **Vatan, Dünya**, 24. 7. 1953.

göre, haklarında kamu davası açılanlar, Mustafa Kentli, Enis Akaygen, Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Lütfi Bornovalı, Suphi Batur, Raif Yesari Bilgisev, Galip Bilge, Mehmet Ali Derman, Cemal İşlak ve Hasan Dinçer’dir. Sanıklardan Aziz İlter, Kemal Tamer, Şefik Çakmak, Sadık Aldoğan, A. Hikmet Pamukoğlu ve A. Rıza Baskan’ın haklarında takipsizlik kararı verilmiş, mebus bulunmaları itibarıyla de Osman Bölükbaşı ve Abdurrah Boyacıgiller’in dokunulmazlıklarının kaldırılması için Adalet Vekaletine tezkere yazılmıştır. Yine iddianamede, MP mensupları ile bu partinin fikirlerini ihtiva eden yazılar ele alınmış, Kentli’nin “500’lük tesbih etrafında bir odada toplanmak, Mevlevi ayini yapmak ve Arap harfleri okutmak” fikrini vicdan hürriyeti adı altında söylediği hususlara değinilmiş, partinin 7, 8, 12 ve 13. Maddeleri üzerinde durularak bu maddelerin dinin siyasete alet edilmesine olanak sağladığına temas edilmiştir. Ayrıca, tahkikat neticesinde MP’nin sevk ve idaresinde, Anayasa ve diğer kanunlarla teyit edilen inkılap esaslarının reddi ile İslam cemaati teşkilatı, Arap harfleri, tekke, Mecelle, şeriat gibi inkılapları ortadan kaldırmak isteyen gayelerin güdüldüğü, bu neticeye varmak için dini hissiyat ve inançlara hitap edilip inkılap esaslarını küçük düşürüp irticaa ve taassuba taviz vermek suretiyle taraftar toplamak gayesini güttüklerinin anlaşılmış olduğu iddia edilmiştir. Bu iddialardan yola çıkan Savcılık, Cemiyetler Kanunu’nun ilgili maddelerine dayanarak, sanıklar hakkında hafif para ve hapis cezası ile parti hakkında fesih kararı verilmesini talep etmiştir.⁶⁶¹

Savcılığın MP hakkında temelli kapatma kararı istemesi karşısında Bölükbaşı, bu davanın siyaset koktuğunu belirtmiş ve “Başbakan Menderes Meclis kürsüsünde MP’yi vatan ihaneti ile suçlandırmaktan çekinmemiştir... Müddeiumumiliğin siyaset kokan bütün gayretlerine rağmen, MP idarecileri hakkında ancak 10 lira hafif para veya bir gün hafif hapis cezası verilmesini mahkemeden talepten başka bir şey yapamaması, MP’ye karşı yapılan isnatların ne kadar yersiz ve haksız olduğunu göstermeye kafidir” biçiminde konuşmuştur.⁶⁶² MP davası devam ederken, Bölükbaşı, Menderes’e bir telgraf çekerek, Menderes’in “MP’yi adalet kapattı” sözünü kendine siper

⁶⁶¹ MP’nin feshedilmesini isteyen Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’nın İddianamesi’nin tam metni için, bkz., **Vatan**, 28. 9. 1953.

⁶⁶² **Millet**, 17. 9. 1953.

yaptığını, fakat gerçekte MP'yi Menderes'in kapattığını, bir gün bunun hesabının sorulacağını belirtmiştir.⁶⁶³

MP hakkında yapılan soruşturmanın tamamlanmasından sonra MP davası Dördüncü Sulh Ceza Mahkemesi'nde görüşülmeye başlanmış⁶⁶⁴ ve Savcı partinin kapatılmasını istemiştir. MP'liler reddi hakim talebinde bulunmuşlarsa da, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi bu talebi reddetmiştir.⁶⁶⁵ Beşinci Asliye Ceza bir üst mahkeme olarak durumu değerlendirmiş, bu talebi de reddetmiştir. Bu kez MP'liler Ağır Ceza Mahkemesi'ne başvurmuştur. İkinci Ağır Ceza Mahkemesi de MP'lilerin talebini reddetmiştir.⁶⁶⁶ MP davası mahkeme seyri çok değişik aşamalardan geçtikten sonra, sonunda İkinci Asliye Ceza Mahkemesi, MP davasının Üçüncü Sulh Mahkemesi'nde görüşülmesini kararlaştırmıştır.⁶⁶⁷

Nihayetinde, Üçüncü Sulh Ceza Mahkemesi, 27 Ocak 1954 tarihinde temyiz yolu açık olmak üzere MP'nin feshine karar vermiştir. Kararda, MP'nin Cemiyetler Kanunu'na göre, programının 7, 12 ve 13. Maddelerinin taşıdığı anlamın ve maksadın din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve amacını gizleyen bir dernek durumunda bulunduğu belirtilerek, MP'yi idare edenlerden, Kentli, Akaygen, Tahtakılıç, Arna, Ertuğrul Akça, Lütfi Bornovalı, Suphi Batur, Raif Yesari Bilgisev ve Nurettin Ardıçoğlu'nun Türk Ceza Kanunu'nun 526/1 maddesi uyarınca birer gün hapislerine ve MP'nin Ankara'da bulunan merkeziyle bütün örgütlerinin kapatılmasına, Enis Akaygen ile Yesari Bilgisev'in 65 yaşını doldurduğundan verilen cezanın affına, Galip Bilge, M. Ali Derman, Cemal Işlak ve Hasan Dinçer'in beraatlarına karar verilmiştir.⁶⁶⁸ Daha sonraları, MP'nin temyiz edilen kararı Yargıtay İkinci Ceza Mahkemesi'nce esastan bozulmuştur. Temyiz mahkemesi bozma ilamında, kurulduğundan beri tüm seçimlere katılan partinin, aradan 6 yıl geçtikten sonra Cemiyetler Kanunu'na aykırı görülmesini yersiz bulmuştur. Ayrıca bozma kararında, programın bazı maddelerine bakılarak partinin gayesini saklayan bir dernek olduğu hükmüne varılabileceği söylenmişse de, 1, 2 ve 13. Maddelerinde de

⁶⁶³ **Ulus**, 1. 10. 1953.

⁶⁶⁴ **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 27. 9. 1953.

⁶⁶⁵ **Yeni Sabah**, 9. 10. 1953.

⁶⁶⁶ **Cumhuriyet**, 15. 10. 1953.

⁶⁶⁷ **Cumhuriyet**, 26. 10. 1953.

⁶⁶⁸ **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 28. 1. 1954.

açıklıkla “*Cumhuriyet, liberallik ve milliyetçilik*” gayelerini ihtiva etmiş ve bu gayelere de kanun yolundan gidileceği zikredilmiştir. Bu bakımdan, 6 senedir seçimlere girmiş olan bir partinin, programında içtimai nizam konusunda itikat, ahlak, örf ve adete yer vermiş olmasının, Cemiyetler Kanunu’na aykırı bir durum olmadığı, yine, iddianamede zikredilen delillerin gerçeğe tekabül edip etmediği mahkemece araştırılmadan sadece programda zikredilen hususlarla partinin gayesini gizleyen bir dernek olduğunun ileri sürülemeyeceği ve iddianamenin adeta bir mütemmim karar niteliğinde olduğu belirtilerek, Sulh Mahkemesinin verdiği temelli kapatma kararı bozulmuştur.⁶⁶⁹ Ancak bu karara Cumhuriyet Başsavcılığı itiraz etmiş ve itiraz Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulu’nda görüşülmüştür. Genel Kurul, Üçüncü Sulh Mahkemesi’nin almış olduğu kararı, 9 muhalif oya karşı, 21 oyla yerinde bulmuş ve karar 21 Haziran 1954 tarihinde kesinleşmiştir.⁶⁷⁰

MP kapatıldıktan sonra değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, DP, MP’nin yurt sathında genişlemesinden ürkererek, bu partiyi gericilik, irtica, hilafet ve saltanat taraftarlığı ile itham etmiş ve parti içinde liderlik hevesi ile tutuşup da bu amacına ulaşamayan küçük bir azınlığı maşa gibi kullanarak partiyi baltalamayı, hatta mahkeme kararı ile kapatmayı ve feshetmeyi başarmıştır.⁶⁷¹ Öyle ki, Hikmet Bayur’un sonradan 1954 seçimlerinde DP listesinden aday gösterilmesi ve 1954 seçimlerinden evvel CMP-CHP işbirliği girişimleri sırasında, CHP’yi Atatürk düşmanları ile işbirliği yapmakla suçlaması, MP’nin bir tür “*beşinci kol*” marifetiyle kapatıldığı varsayımını destekler niteliktedir. Kapatılmanın bir tertip sonucunda gerçekleştiğini kanıtlamak olanaklı değilse de, MP’nin kapanmasının DP’nin yararına olduğu açıktır. DP, 27 senelik memleket idaresinde bulunan CHP’yi mazisini bir parça kurcalamak suretiyle mağlup edeceğine inanıyordu. Bu bakımdan DP’den ayrılarak ayrı bir hizip halinde örgütlenen ve her geçen gün biraz daha gelişmekte olan MP’yi kendisi için daha tehlikeli gören DP, MP’yi siyaset sahnesinden silmek için her türlü tertibe başvurmuştur.⁶⁷² Ayrıca MP’nin sağcı ve muhafazakar görüşleri ile

⁶⁶⁹ **Millet**, 8. 5. 1954; **Millet**, 24. 6. 1954. İkinci verilen yayında, Yargıtay 2. Ceza Dairesi’nin verdiği bozma kararının tam metni yayınlanmıştır.

⁶⁷⁰ **Cumhuriyet**, 23. 6. 1954.

⁶⁷¹ **Yeni Sabah**, 13. 2. 1954.

⁶⁷² Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 154.

halkın dini duygularına hitap eden bir parti olması da, DP için bir endişe kaynağı olmuştur. DP, kendi sağında bulunan bir partinin siyaset sahnesinde olmasını istememiştir.⁶⁷³ Bir süre sonra, bu tür komplo teorilerine CHP'nin de adı karışmış ve MP'ye karşı o taktik bir DP-CHP tertibinden bahsedilmiştir.⁶⁷⁴ MP kapatıldıktan sonra, her iki partinin de MP'nin gericilikle suçlanan üyelerini partilerine kazandırmak için adeta bir yarışa girmeleri ise, tüm bu kuşku ve tertiplere dayanak oluşturacak kadar endişe vericiydi. Cem Eroğul da, büyük bir siyasi partinin çok kolay bir şekilde kapatılmasını, o günlerin demokratik rejiminin anlaşılması açısından anlamlı bir gösterge olarak görerek, DP yanlısı bazı aydınların bile MP'nin kapatılmasını siyasi bir hata olarak değerlendirdiklerini ileri sürmüştür.⁶⁷⁵

MP'nin kapatılmasından ve yaklaşan 1954 seçimlerinden önce Menderes hükümeti, iktidarını sağlamlaştırmak ve seçimlere güçlü girmek için, muhalefet üzerinde baskı oluşturacak kanunları bir bir Meclis'ten geçirmeye başlamıştı. İlkın 21 Temmuz 1954'te Üniversite Profesörlerinin Partilerde Fiilen Vazife Almamaları Hakkında Kanun çıkarılarak, üniversite öğretim üyeleri üzerinde büyük bir baskı kurulmuştur. 23 Temmuz'da çıkarılan Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Hakkındaki Kanun'la da, muhalefetin kendine çeki düzen vermesi temin edilmek istenmiştir. Kanunun Meclis görüşmelerinde bir konuşma yapan Başbakan Menderes, bu tasarı ile iki amacın güdüldüğünü, birincisinin dini siyasete alet etme suçunu daha açık kıstas ve müeyyidelere bağlamak ve ikincisinin de, siyasi toplantılarda vuku bulacak tecavüz ve hakaret fiillerinin önlenmesine yönelik olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁶

Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Hakkındaki Kanun üzerinde görüşlerini açıklayan Bölükbaşı, konuşmasında özellikle irtica, din ve siyaset ilişkisi üzerinde durmuştur. Konuşmasında, böyle bir tasarının Meclis'e getirilmesini gerektirecek şartların mevcut olmadığını, Türkiye'de dinin siyasete alet edilmesi ve irticanın devamlı bir şekilde siyasi maksatlar uğruna istismara açık konular olduğunu ve milletin siyasi haklarına

⁶⁷³ Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları: 1950-54**, s. 250.

⁶⁷⁴ **A. g. e.**, s. 252.

⁶⁷⁵ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2003), s. 129.

⁶⁷⁶ **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Temmuz 1953-Nisan 1954), C. IV, s. 78-79.

kastetmek isteyenler tarafından daima dini irticanın bir bahane olarak kullanıldığını ileri süren Bölükbaşı, Menderes’in geçmişte (21. 11. 1952) Kayseri nutkunda belirttiği, “*Yine ortalarda, iktidarımızın müspet işlerini gölgelemek... için dini irtica ve inkılap teranelerini de saymak lazımdır...Bu memlekette irtica vardır demek...Türk milletine hakaret etmektir...Türk milletinin siyasi haklarını gaspetmek için daima dini irtica tehlikesi ileri sürüle gelmiştir*” sözlerine atıfta bulunarak, Menderes’in irtica konusunda samimi olmadığını ve Türkiye’de irticaı okşamaktan dolayı mesul edilmesi gereken tek kişinin Menderes olduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı, günün birinde Malatya hadisesi zuhur edince Menderes’in ağız değiştirdiğini ve fevkalade kanunlarla muhalefeti ezmek için tertipler içinde olduğunu iddia etmiş ve gerici bir takım üç-beş insana bakarak memlekette irtica vardır demenin yanlış olduğunu dile getirmiştir.

Ayrıca Türkiye’de milletin dini hislerinin okşanarak iktidar gelmenin zor olduğunu iddia eden Bölükbaşı, irtica ile mücadelede kanuni tedbirlerden ziyade, cemiyetin duyduğu ihtiyacın tatmin edilmesi, din ve vicdan hürriyetinin sağlanması ve devletin dinden elini çekmesi yoluna gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Laik bir devlette hükümetin dini vazifelerinin olmayacağını, devletin dine müdahale edemeyeceğini, devletin, vatandaşlara din ve vicdan hürriyeti içeren inanma, ibadet, telkin ve tedris hürriyetlerini sağlaması gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, eğer bu şekilde yapılırsa memlekette irticanın olamayacağını ve böylece kul ile Allah’ın arasına kimsenin giremeyeceğini savunmuştur. MP’nin irtica yapmadığını, parti içinde bu tip hareketlere kalkışanları genel kurul olarak devamlı takbih ettiklerini ve haysiyet divanına verdiklerini açıklayan Bölükbaşı, A. Emin Yalman’ın 1 Mayıs 1950 tarihli **Vatan**’da çıkmış olan “*Dini Bir İnkılabı Doğru*” başlıklı makalesine temas ederek, İstiklal Savaşı’nda düşmanı kovmak için yapılan mücadeleyi dini bahanelerle arkadan vurmak isteyen bir takım din yobazlarının hasıl olduğunu, sonradan dinin asli fonksiyonu ile bu din yobazlarını birbirine karıştıran bir takım inkılap yobazlarının ortaya çıkarak, dine müdahalelerde bulunduğunu ve bunun da Türkiye’de yaşayan Müslümanların din ve vicdan hürriyetine kısıtlamalara neden olduğunu öne sürmüştür. İrticanın herkes tarafından hazır bir damga gibi siyasi muarızları için kullanılabileceğini ifade eden Bölükbaşı, dini siyasete alet etmeyi yasaklayan Ceza Kanunu’nun ilgili maddeleri varken, neden yeni kanunlar

getirildiğini sormuş ve Menderes'in iddia ettiği gibi MP'nin “*devlet içinde devlet*” kurmak gibi bir iftira altında kaldığını da dile getirmiştir. Memleketin, milletin rüşdüne ve olgunluğuna inanmayan liderlerin idaresinde olduğunu iddia eden Bölükbaşı, DP'nin irtica konusunda samimi olmadığını, vaktiyle CHP iktidarının son yılında (1949) getirilen 141, 142, ve 163. Maddelere DP milletvekillerinin nasıl bir teyakkuzla karşı çıktıklarını hatırlatarak, politikada vehimlerin şahit, ihtirasların da hakim mevkiine getirildiğini söylemiştir. Bölükbaşı konuşması boyunca, genellikle DP liderlerinin muhalefette söyledikleri ile iktidarda yaptıkları arasında çelişkiler bulmuş ve meşhur sözden esinlenerek Türk siyasal edebiyatına giren ilginç bir söz söylemiştir. Ona göre, siyasette en hakiki mürşit, hafızadır.

Konuşmasının sonuna doğru, bu kanunla kimin şeref ve haysiyetleri ihlal ettiği ve kimin dini siyasete alet ettiğini tesbitinin köy bekçisi, jandarma onbaşı gibi yerel kişilere bırakıldığını, bunun bir facia olduğunu Kaman'ın Kargınyenice nahiyesinde başından geçen bir olayla (M. Ali Çavuş isimli birinin konuşmalarını yazıyormuş görünerek, Bölükbaşı aleyhine bilgiler vermesi olayı) anlatan Bölükbaşı, bununla hükümetin işine gelmeyen her şahsın tedip edilebileceğini dile getirmiştir. Konuşmasının sonunda, hakaret, tecavüz gibi takdirini mahkemelerin bile güç yaptığı bu işlerde jandarmanın ve bekçinin selahiyetli kılınması durumunda, ülkede demokrasinin olamayacağını savlayan Bölükbaşı, Milli Selamet Kanunu adı verilen bu kanuna, “*Sandalyenin selameti kanunu*” diyerek kürsüden inmiştir. Daha sonra yeniden söz alan Bölükbaşı, hakaretten şikayet eden Menderes'in bu memleketin siyasi edebiyatına, “*milli münafık*” ve “*milli müzevir*” (İnönü için söylenen sözlere değiniyor) sözlerini hediye ettiğini, yine miralay maaşından başlayıp, Karun kadar servet yaptın diyerek İnönü'yü hırsızlıkla itham ettiğini söyleyerek, Başbakan ve DP'lilerin gülmeleri üzerine, “*Gülün bakalım... Bu millet ihanetinizi cezasız bırakmayacaktır*” şeklinde mukabelede bulunmuştur.⁶⁷⁷

⁶⁷⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz On Beşinci Birleşim (23. VII. 1953), s. 1071-84 ve 1122-1123.

H. CMP’NİN KURULUŞU VE PROGRAMI (1954)

MP’nin temelli olarak kapatıldığı günlerde, artık MP davasından herhangi bir sonuç alınamayacağına kanaat getiren eski MP’liler, 1954 seçimlerinin yaklaştığı günlerde dağılmayı önlemek ve yeniden toparlanmayı sağlamak için yeni partinin kurulma çalışmalarına hız vermişlerdir. Yeni partinin kurulması ve parti programının hazırlanması çalışmaları Sadık Aldoğan’ın İstanbul Levent’teki evinde yapılmıştır. Bu çalışmaların bizzat içinde olan Gönül Aldoğan (Özansu), o günlerde Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Nurettin Ardıçoğlu, Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı ile daha bir çoklarının evlerinde bir çok toplantılar yaptığını anlatarak, programa son şeklinin verilmesinde babası Sadık Aldoğan ile Nurettin Ardıçoğlu’nun çok etkili olduğunu, Bölükbaşı’nın ise daha çok eylem yönü gelişmiş bir siyasi kişilik olarak partinin “*vurucu hamlesini*” teşkil etmesinin konuşulduğunu tarafımıza bildirmiştir. Ayrıca tüzük ve program üzerinde son çalışmalar yapılırken, yeni partinin isminin, “*Cumhuriyetçi Millet*” ya da “*Hür Millet*” olmasının tartışıldığını, ancak her türlü Hilafetçi, saltanatçı yakıştırmalarını ve gerilik ithamlarını önlemek için partinin isminin başına “*Cumhuriyetçi*” sıfatının eklenmesi suretiyle, Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin kurulduğu belirtilmiştir.⁶⁷⁸

Yapılan çalışmaların ardından, 9 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur.⁶⁷⁹ **Kim** dergisinin daha sonraları attığı bir iddiaya göre, CMP’nin kurulurken Bölükbaşı başlangıçta biraz çekimser davranmış, ancak sonradan arkadaşlarına “*partiye kurmakta gecikiyoruz*” diyerek acele etmiştir. Yine, derginin iddiasına bakılırsa, partinin kuruluşuyla ilgili çalışmalar tamamlanırken, Bölükbaşı, kendisi için de iki maddelik bir protokol teklif etmiş ve kendisine 1954 seçimlerinde milletvekili olması için adaylık teklif edilmemesini istemiştir.⁶⁸⁰ Ne var ki,

⁶⁷⁸ “Gönül Aldoğan (Özansu) ve Mesut Özansu ile Görüşme”, 11. 2. 2002 (İstanbul, Levent’teki Sadık Aldoğan’ın Evinde Yapılan Görüşme). Ayrıca parti isminin ne olacağı ile ilgili bkz., **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 6. 2. 1954.

⁶⁷⁹ **Cumhuriyet**, 9. 2. 1954; Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976), s. 276; Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1976), s. 119.

⁶⁸⁰ **Kim**, 21. 10. 1958.

partinin ilk şubesinin Kırşehir’de açıldığı göz önüne alındığında⁶⁸¹ Bölükbaşı’nın CMP’nin kuruluşunda çekimser kaldığı yolundaki iddianın pek de geçerli bir yönünün olmadığı anlaşılabilecektir.

CMP’nin kurucularının hepsi eski MP’lilerdi. Partinin kurucuları şu kimselerden oluşmuştur: Enis Akaygen (emekli büyükelçi, eski İstanbul mebusu), Ertuğrul Akça (avukat), Sadık Aldoğan (emekli general, eski Afyon mebusu), Fuat Arna (avukat, eski kaymakam), Suphi Batur (eski Sinop mebusu), Lütfi Bornavalı (tüccar-fabrikatör), A. Boyacıgiller (avukat, Zonguldak mebusu), Osman Bölükbaşı (Kırşehir mebusu), M. Ali Derman (doktor), Cemal İşlak (doktor-çiftçi), Saadet Kaçar (avukat), Enver Kök (orman mühendisi, eski Sinop mebusu), Ahmet Oğuz (iktisat doktoru, tüccar ve eski Eskişehir mebusu) ve Ahmet Tahtakılıç (avukat-eski Kütahya mebusu).⁶⁸² İlk şubesi Kırşehir’de açılan yeni parti, Meclis’te iki milletvekiline (Bölükbaşı ve A. Boyacıgiller) sahipti. CMP kurulurken, MP’nin başına gelenlerden ders alınarak, hilafetçi-saltanatçı ve gerilik unsurlarının partinin bünyesinde yer almamasına özellikle dikkat edilmiştir. Hatta MP’ye yönelik ithamlara maruz kalmamak için, partinin başına, “Cumhuriyetçi” sıfatı bilhassa eklendiği de belirtilmiştir.⁶⁸³ Kemal Karpat, MP içindeki gericilerin tasfiye edilerek, Bölükbaşı önderliğinde CMP adı altında yeni bir örgütlenmeye gidildiğini yazmıştır.⁶⁸⁴ Ancak, tüm bu ihtiyatlara rağmen, CMP’nin MP’nin “*muvaazaası*” olarak kurulduğu, Cumhuriyetçilik vasfının, eskinin suçlarını maskeleyerek için alındığı ve bu haliyle de “*demokratik rejimin bir gereği*” olarak partinin kapatılması yoluna gidilmesi gerektiği iddia edilmiştir.⁶⁸⁵

16 maddeden ibaret CMP programı, MP’nin hakim kararı ile kapatılmasına yol açan mevzuat ve uygulamalar göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Yeni partinin programında, laiklik ve cumhuriyetçilik

⁶⁸¹ **Yeni Sabah**, 11. 2. 1954. Kırşehir müteşebbis heyeti, Ahmet Bilgin, Salih Sümer, Hayri Çopuroğlu, Şabat Sağdan, Mehmet Mahmutoğlu, Osman Canatan, Bekir Hatunoğlu, İsmail Keskin, İbrahim Koca, Recep Yaycan ve Galip Coşkuntuna’dan oluşmuştu.

⁶⁸² **Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program** (Ankara: Yeni Matbaa, 1954), s. 40 (Programa partinin müessisleri diye eklenmiştir). Ayrıca, **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 11. 2. 1954.

⁶⁸³ “C. M. P.”, **Yeni Sabah**, 13. 2. 1954 (**Yeni Sabah** imzalı baş makale).

⁶⁸⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), s. 340.

⁶⁸⁵ Mümtaz Faik Fenik “CMP Kapanan Millet Partisinin Muvazaasıdır”, **Zafer**, 4. 7. 1954.

prensipieri açık bir şekilde sunulmuştur.⁶⁸⁶ MP’nin başına gelenlerden oldukça etkilenilerek hazırlanan programda, Anayasa’ya kaynağı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde⁶⁸⁷ yer alan teminatların girmesi istenmiştir. Bunlar, kanunların Anayasa’ya aykırılığı nedeniyle dava açma hakkı tanınması, Anayasa’ya aykırı kanun yapılamaması, Anayasa değişikliğinin daha teminatlı hale getirilmesi, mahkemelerin bağımsızlığının Anayasa’da kesin bir şekle sokulması, laiklik, din ve vicdan hürriyetlerinin Anayasa’da tarif ve tesbit olunması ve siyasi partilerin Anayasa’ca teminatlı hale getirilmesi gibi hususlardır (Madde 3). Bunlara ilaveten CMP, Türkiye’de bir İkinci Meclis, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hakimler Kurulu’nun kurulmasını savunmuştur (Madde 4 ve 5). Kurulması istenen bu kurumlar, Türk siyasal hayatında ilk defa bir partinin programında ilan olunması açısından dikkate değerdir.

Laikliği düzenleyen 12. Maddede ihtiyatlı bir dil kullanılmıştır. Parti, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması yanında din ve vicdan hürriyetinin diğer hak ve hürriyetler gibi teminat altına alınmasını ve laikliğin hiçbir zaman din düşmanlığı olarak görülmemesini bilhassa vurgulamıştır. Ayrıca, ülkenin ulaştığı terakki (ilerleme) aşamasından geri götürecek bir zihniyet reddedilerek, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmayı sağlayacak hamlelerin bir an önce atılması da dile getirilmiştir (Madde 14). Programda özellikle “komünizm”in kanunlarla yasaklanması istenmiştir. Yine, partiye çağdaş bir görünüm verildiği izlenimi için, programın 15. Maddesinde kadınların tüm sahalarda erkeklerle eşit olmasının kanunlarla kayıt altına alınması arzu edilmiştir.⁶⁸⁸

Yeni partinin programını, çok kısa ve aydınlık olmaktan uzak, bir “teminat talebi” olarak değerlendiren Muzaffer Sencer, programı MP’nin kapatılmasına yol açan gelişmelere karşı güvenlik sağlama iradesinin bir ürünü olarak görmüş ve CMP’nin de aynen MP gibi toplumda her hangi bir sosyal kategorinin çıkarlarının ideolojisini dile getirme şansından yoksun, bir “lider” ve “bölge” partisi olarak siyasi hayatta yerini aldığını öne

⁶⁸⁶ Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, s. 3.

⁶⁸⁷ CMP, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni programının içine aynen almıştır.

⁶⁸⁸ Tüm bu maddeler için, bkz., Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, s. 3-10.

sürmüştür.⁶⁸⁹ Refik Gökçeokan ise, CMP programı ve tüzüğünü sert bir şekilde madde madde eleştirmiş ve pek çok konuda ayrıntılı olmayıp genel fikirleri içerdiğini ileri sürmüştür.⁶⁹⁰

İ. CMP-CHP İŞBİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1954 SEÇİMLERİ

CMP kurulur kurulmaz 2 Mayıs 1954'te yapılacak genel seçimler ile karşı karşıya kalmıştır. Hatta parti, seçimlere katılabilmek ve gerekli teşkilatlanmayı sağlayabilmek için alelacele kurulmuştur. 1954 seçim propagandası başlamadan evvel, CMP ile CHP'nin DP'ye karşı seçimlerde işbirliği yapacağı ve bu işbirliği konusunda teklifin CMP'den geldiği belirtilmiştir. Aslında işbirliği söylentisi, daha MP kapatılmadan, 1953 yazının sonlarına doğru ortaya atılmıştır. Bu işbirliği için, özellikle CHP'den Nihat Erim **Yeni Ulus**'ta ve MP yanlısı **Yeni Sabah** gazetesi sahibi Sefa Kılıçoğlu da kendi gazetesinde buna ilişkin kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Hatta Nihat Erim, Ağustos 1953 tarihinde seçim bölgesi Kocaeli'nde yaptığı bir konuşmada, “*Önümüzdeki seçimlerde MP'li arkadaşlarımız da bizi destekleyeceklerdir*” biçiminde konuşmuş ve Kocaeli'den üç MP'linin listeye alınacağını söylemiştir.⁶⁹¹ 1953'ün sonbaharında yapılan Uşak il genel meclisi seçimlerinde MP'lilerin CHP'yi desteklemesi de, işbirliği yolunda önemli adımların atıldığını göstermiştir.

Böylece 1954 genel seçimlerinde, muhalefet partilerinin DP karşısında tek liste halinde çıkmalarını sağlamak yolunda CMP genel başkanı Tahtakılıç ile CHP lideri İnönü arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde CMP, teşkilatları bulunan 43 ilde müşterek liste çıkarılmasını, adayların yarı yarıya gösterilmesini ve seçim masraflarının CHP tarafından karşılanmasını teklif etmişse de, CHP lideri bunu kabul etmemiş, ancak CMP adaylarının kendi listelerinden münferiden aday olabileceklerini belirtmiştir.⁶⁹² Erer'in belirttiğine göre de, CHP, seçim listelerinde CMP'ye % 30'luk bir hak tanımak istemiştir.⁶⁹³ Remzi Oğuz Arık'ın lideri bulunduğu

⁶⁸⁹ Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (İstanbul: Geçiş Yay., 1971), s. 243-5.

⁶⁹⁰ Refik Gökçeokan, **Cumhuriyetçi Millet Partisi Program ve Nizamnamesinin Açık Olarak Tenkidi** (İstanbul, 1959), ss. 4-18.

⁶⁹¹ **Vatan**, 26. 8. 1953.

⁶⁹² **Cumhuriyet**, 4. 3. 1954.

⁶⁹³ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 207.

Köylü Partisi ise bu işbirliği teşebbüslerinde kendilerinin yeri olmadığını belirterek, başlangıçta kısmen de olsa katıldığı görüşmelerden çekilmiştir. CHP’nin teklifi üzerine konuşan Bölükbaşı, “*Başka bir partinin listesine bir sığıntı gibi giremeyeceklerini*” belirterek, muhalif partilerin işbirliğinin daha ciddi esaslara bağlanması gerektiğini söylemiştir.⁶⁹⁴

İşbirliği konusunda tartışmalar sürerken, Meclis’te Ceza Kanunu’nda yapılan bir değişiklik nedeniyle konuşma yapan Menderes, CHP ile CMP’nin seçimlerde işbirliği yapmak istemelerini sert bir dille eleştirerek, “*Telaşları nedir? Suya düşmüş gibi neden birbirlerine sarılıyorlar... Niçin kitapsızlar gibi kitaplarını bir tarafa bırakarak... bir taarruz cephesi meydana getirmek istiyorlar*” biçiminde konuşmuş ve CHP’nin öteden beri savunduğu inkılapçı fikirlerin düşmanı olduğu iddia ettiği CMP ile işbirliğine gitmesini tenkit etmiştir.⁶⁹⁵

Bu arada CHP işbirliği konusunda bir tebliğ yayınlamıştır. Buna göre, CHP seçimlerde muhalefet partileri ile yapılacak işbirliğine, her türlü ayırıcı parti menfaatinin üstünde bir “*rejim meselesi*” olarak baktığını dile getirmiştir. Bu konuda partini tüzüğünde bir değişiklik yapılarak illerde teşkilata, partili olmayanlarla işbirliği yapabilmelerinin yolunun açıldığı belirtilen CHP tebliğinde, laik Cumhuriyet ve inkılap umdelerini programlarında kabul etmiş ve seçim beyannamelerinde ilan edecek tüm parti ve bağımsızlarla seçimlerde işbirliğinin yapılması “*rejimin selameti*” açısından yararlı olduğu ifade edilmiştir. CMP ise Tahtakılıç’ın yayınladığı bir bildiri ile seçimlerde işbirliğinin eşit şartlarda yapılmasını, eğer işbirliği cephesi seçimlerde kazanırsa yeni Meclis’in Kurucu Meclis tayin edilerek Anayasa’da gerekli değişiklikleri yaptıktan sonra kendini feshederek seçimleri yenilemesini, işbirliğinin bir ön şartı olarak sunmuş ve işbirliğinin bir an önce gerçekleştirilmesini istemiştir.⁶⁹⁶ İşbirliğine ilişkin pazarlıklar bir müddet daha devam etmiş ve Tahtakılıç ve Aldoğan CHP ileri gelenleri ile görüşmeler yapmışlardır. CHP kendisinin güçlü olduğu bölgelerde CMP adaylarını listesine sokmak istememiş, CMP ise, özellikle bu bölgelerde

⁶⁹⁴ **Yeni Sabah**, 3. 3. 1954.

⁶⁹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışıncı İnikat (7. III. 1954), s. 427-428. Menderes konuşurken, yerinden bağırarak Bölükbaşı, “*Menderes, bu mevzuda dertlisin, bir kanun çıkar da işbirliğine mani ol, rahat et*” diye konuşmuştur.

⁶⁹⁶ **Cumhuriyet**, 13. 3. 1954. Seçimlerde işbirliği yapacak CHP-CMP cephesine, “*Halkçı-Milletçi mihveri*” adı verilmiştir.

müşterek bir liste yapılması halinde seçimi kazanacaklarını belirtmiştir. Müşterek listenin öncülüğünü ise Nihat Erim yönetimindeki **Yeni Ulus** yapmıştır. Ancak bir kısım CHP'liler ise, CMP'ye fazlaca angaje olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶⁹⁷

Böylece özellikle CHP içinde işbirliği konusunda bir ikilik başlamış ve işbirliğinin parti açısından olumsuz sonuçlara neden olacağı öne sürülmüştür. **Cumhuriyet**'te Nadir Nadi, CHP ile CMP'yi değerlendirerek, geçmişte birbirlerine düşman olan iki partinin işbirliği içine girmesini seçim aldatmacası, “*sahte işbirliği*” olarak nitelendirmiş ve program ve ilke olarak birbirine benzemesi mümkün olmayan partilerin işbirliğini rejim açısından tehlikeli bulmuştur. Ayrıca Nadi, CMP'nin geçmişinin MP olduğunu, MP'nin de “*dinci*” ve inkılap düşmanı bir parti olarak kadrolarının CMP'ye geçtiğini iddia etmiştir. Tek amacı DP'yi iktidardan uzaklaştırmak olan işbirliği girişiminde, CHP'nin koltuk sevdasıyla Atatürk düşmanlarına sarıldığı da ileri sürülmüştür.⁶⁹⁸ Partilerin şartlarda tam bir mutabakata varamamalarının yanında, işbirliği aleyhine basında çıkan yazılar da, özellikle CHP'nin işbirliğine ilişkin bakış açısını olumsuz etkilemiş ve İnönü bir demeç vererek işbirliği teşebbüslerine son noktayı koymuştur. İnönü demecinde, başlıca muhalefet partisi durumundaki CHP'nin “*muhalefetin emniyeti*” davasını, kendi aleyhine bulunmaktan geri durmayan muhalefet partileri adına da ciddiyetle takip ettiğini, seçimlerde muhalefet partilerinin birbirleri ile uğraşmamaları ve Meclis'te kuvvetleri nispetinde temsil olunması dışında bir işbirliğine gidilmesine program ve prensiplerinin elverişli olmadığını açıklamıştır.⁶⁹⁹ Böylece CHP-CMP işbirliği 1954 seçimleri öncesi akim kalmıştır.

Nihayetinde her parti seçim platformunu açmış ve kampanyalarına başlamıştır. CMP, 1954 seçimlerini bir “*rejim davası*” olarak görmüştür. CMP seçim beyannamesinde, iktidarın baskısı kanunlar ile vatandaş hak ve hürriyetlerini tahrip ettiğinden bahisle, teminatlı bir demokrasinin kurulması gerektiği belirtilmiş ve İstiklal Savaşı'ndan sonra kuruluş devri zaruretlerini

⁶⁹⁷ **Cumhuriyet**, 17. 3. 1954.

⁶⁹⁸ Nihat Erim, “Tehlikeli Bir İşbirliği”, **Cumhuriyet**, 16.3. 1954. Nihat Erim, “Bir İki Denklem”, **Cumhuriyet**, 17. 3. 1954. Nadi'nin işbirliği karşıtı başka makaleleri de vardır. Bunlar, “Pazarlık”, **Cumhuriyet**, 20. 3. 1954 ve “Bir Demeç”, 21. 3. 1954.

⁶⁹⁹ **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, Der. Sabahat Erdemir (İstanbul: Yayınevi İsmi Belirtilmemiş 1956), s. 247.

yansıtan Anasayadaki kuvvetleri birliği sisteminin değişmesi istenmiştir. CMP, birbirinden hem özerk hem de birbirini kontrol eden kuvvetler ayrılığı sisteminin kabul edilerek, kuvvetler birliği sistemine sığınarak baskıcı hükümetlerin ve şahsi idarelerin oluşmasının önüne geçilmesini, bunun için ikinci meclisin oluşturulmasını ve Anayasa Mahkemesi ile Yüksek Hakimler Meclisi gibi kurumların teşekkül etmesini beyannamesinde bildirmiştir. Ayrıca yürürlükteki seçim sisteminin (çoğunluk sistemi), milli iradeyi tam yansıtmadığı, ezici bir çoğunlukla iktidara gelen partinin baskıcı yönetimine bir dayanak oluşturduğu belirtilerek, nispi temsil, o olmazsa da dar bölge seçim sistemine gidilmesi teklif edilmiştir.⁷⁰⁰

1954 genel seçimleri kampanyasında bir konuşma yapan Bölükbaşı da, DP’ye yüklenerek, “*Ne tek parti zihniyetinden vazgeçtiler, ne tek parti zihniyetine mesnet olan kanunları kaldırdılar*” biçiminde konuşmuş ve DP hükümetinin abdestsiz namaz kılar gibi bir günde 36 kanun çıkarttığını söylemiştir. Konuşmasına devam eden Bölükbaşı, İstanbul’un 500’üncü Fetih Kutlamaları’nda Menderes’in Londra’da olduğunu, dört rey almak için de devamlı patriğin sakalını sıvazladığını ileri sürmüş ve vatandaşın şeref ve haysiyetini korumak amacıyla Milli Selamet Kanunu denilen bir kanunu getiren Menderes’in İnönü’ye sövdüğünü anlatmıştır. Bölükbaşı, İnönü’ye sahip çıkarak, İnönü’yü bütün kusurlarına rağmen, muharebe kazanmış, muzaffer bir kumandan olarak tavsif etmiştir. MP’yi Menderes’in kapattırdığını yineleyen Bölükbaşı, Bayur’la Menderes’in kolkola bu tertipleri yaptığını iddia etmiştir.⁷⁰¹ CMP’nin Taksim mitinginde konuşan F. Arna da, bugünkü demokrasiyi “*sahte demokrasi*” olarak nitelendirerek, DP’nin çıkarttığı yeni kanunlarla yeni bir diktatörlüğün temellerini attığını ileri sürmüştür. Aynı toplantıda konuşan S. Aldoğan ise, 2 Mayıs’ta verilecek oylarla ya diktatörlüğün yıkılacağını ya da yaşatılacağını dile getirmiş ve vatandaşların siyasi haklarının Anayasa ile teminat altına alınmadığından yakınmıştır. Daha sonra kürsüye gelen Bölükbaşı şunları söylemiştir:⁷⁰²

Türkiye’de Tanzimat’tan beri kanuna bağlı bir devlet ve milletin vicdanına balı bir kanun için mücadele edilmektedir... DP iktidarı ile birlikte de, bir teminatlar

⁷⁰⁰ **Millet**, 28. 4. 1954. (Gazete, CMP’nin Seçim Beyannamesini aynen yayınlamıştır).

⁷⁰¹ **Millet**, 24. 4. 1954.

⁷⁰² **Yeni Sabah**, 25. 4. 1954.

rejimi olan demokrasi memlekette kurulmamıştır. Çeşmeden yoldan bahsederek bütün diktatörler gibi hakikatleri halkın gözünden gizlemeye çalışıyorlar. Bir partiye diktatörlük imkanı veren Anayasa olduğu gibi duruyor. İdare tarafsız bir hale getirilmemiştir. Hakimler teminata kavuşturulmamıştır...

Daha sonra 2 Mayıs 1954 seçimleri yapılmıştır. DP ve CHP her ilde, CMP 40 ilde ve KP'de 19 ilde seçime iştirak etmiştir. CMP, Türkiye genelinde 427. 024 oy ve % 4. 69 yüzde ile sadece Kırşehir'den tam liste halinde 5 milletvekili (Osman Bölükbaşı, Ahmet Bilgin, Osman Alişiroğlu, Mehmet Mahmutoglu ve Tahir Taşer) çıkarabilmiştir.⁷⁰³ Nihayet, Bölükbaşı'lı CMP, Meclis'te grup kurma sayısını elde edebilmiştir. O tarihte bir partinin grup kurabilmesi için en az üç milletvekili olması gerekiyordu. CMP'nin, MP'nin bir devamı olduğu düşünülürse, 1950 seçimlerine oranla oylarını yaklaşık iki katına çıkardığı, hatta Kırşehir'de 1950 seçimlerine oranla yüzde yetmiş oranında bir oy oranı artışı gösterdiği görülmüştür. Kurulduğundan beri, başından çok önemli olaylar geçirmiş ve irtica ve inkılap düşmanlığı iddiaları ile kapatılmış bir partinin devamı olan CMP için bu büyük bir başarıydı. Nitekim CMP'liler seçim sonuçlarını olumlu değerlendirmişler ve 2 Mayıs seçimlerinde de, tıpkı 1950 seçimlerinde olduğu gibi halkın CHP'yi iktidara getirmemek yönünde oy kullandığı belirtilmiş ve CMP'nin çıkardığı beş milletvekili ve aldığı oy oranı ile daha aktif bir muhalefet görevi üstleneceği dile getirilmiştir.⁷⁰⁴ Ayrıca CMP'nin açtığı “*hürriyet davası*”na CHP'nin katılmaması ve seçimlerden sonra kurulacak olan Meclis'i Kurucu Meclis olarak kabul etmemesinin de böyle bir sonuca neden olduğu da ifade edilmiştir.⁷⁰⁵ Aldoğan da, “*Demokrasiye*

⁷⁰³ Cemal Aygen, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, AÜSBFD, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), s. 208. **CHP Araştırma Bürosu, Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri** (Ankara: Güven Matbaası, 1959). Bölükbaşı'nın Meclis arşivinde bulunan özlük dosyasındaki mazbatasına göre, 1954 seçimlerinde Kırşehir'deki seçmen sayısı, 87. 363'tür. Seçime iştirak edenlerin sayısı ise, 78. 319'dur., Osman Bölükbaşı'nın aldığı oy, 45. 429'dur. **TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: X, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak**. Bu arada, Kırşehir'de büyük hayal kırıklığı yaşayan DP, seçim sonuçlarına itiraz etmişse de, Yüksek Seçim Kurulu itirazı karara bağlayarak reddetmiştir. **Millet**, 18. 5. 1954.

⁷⁰⁴ Nurettin Ardıçoğlu, “CMP Büyük Vazife Karşısında”, **Millet**, 17. 5. 1954.

⁷⁰⁵ Cafer Tayyar Kankat, “1954 Seçimleri ve CMP”, **Millet**, 7. 5. 1954.

Geçiş” isimli makalesinde, demokrasiye geçiş davasının, Meclisi bir parti meclisi halinden çıkararak, milleti temsil eden bir milli Meclis haline getirilmedikçe mümkün olmadığını, dolayısıyla parti kurmanın da bir anlamının kalmadığını belirtmiş ve Türkiye’deki hürriyet mücadelesinin geldiği inhisarcı ve zümre hakimiyetine yol açan son durumunu tahlil etmiştir.⁷⁰⁶

J. KIRŞEHİR’İN İLÇE YAPILMASI VE BÖLÜKBAŞI

DP’nin 1954 seçimleri sonucu, Türkiye’de kullanılan oyların yaklaşık %55’i ile Meclis’te 500’den fazla milletvekiline sahip olarak ezici bir çoğunluğa ulaşması, “*tek parti hakimiyeti*” ihtimalini ortaya çıkarmıştır. 1954 seçimiyle halkın desteğini de arkasına almanın verdiği iktidar sarhoşluğu ile hareket etmeye başlayan Menderes hükümeti, seçimlerin hemen ardından, muhalefetin elini kolunu bağlayacak ve adeta muhalefeti tasfiyeye yönelik baskı tedbirlerini peş peşe sıralamaya başlamış ve muhalefete karşı baskıcı politika izlemeye koyulmuştur. Seçim, üniversiteler, basın ve ceza kanunlarında değişiklikler yaparak, baskının yasal yollarla arttırılması ve Bölükbaşı’na yönelik olmak üzere Kırşehir’in ilçe haline getirilmesi gibi uygulamalar, 1954-57 dönemindeki antidemokratik uygulamalardan yalnızca bir kaçıydı.

1954 seçimlerini kutlamak için hükümet ile DP GİK üyelerine verilen yemekte konuşan Bayar, “*Millet, CHP’nin Meclis’teki milletvekillerinin sayısını daha azaltıp otuza indirmekle, ne istediğini belli etmiştir. Artık bundan sonra ince demokrasiye paydos*” diyerek, DP’nin ekseriyete dayanan demokrasi ya da başka bir ifade ile yetkeci yönetim anlayışını ortaya koymuştur.⁷⁰⁷ Hatta öyle ki, **Akis** dergisinin sahibi Metin Toker’in aktardığına bakılırsa, DP yetkilileri, “*Biz o partiyiz ki, rakibimiz Halk Partisi olduğça, iktidardayken bile muhalefet imtiyaz ve sihiri daima bize bağlı kalacak, bizi terk etmeyecektir*” diyerek, adeta hem iktidar hem muhalefet partisi, yani “*tek parti*” olma iddiası içinde hareket etmiştir.⁷⁰⁸ Bu eğilim, hükümetin program görüşmelerinde söz alan Samet Ağaoğlu’nun

⁷⁰⁶ Sadık Aldoğan, “Demokrasiye Geçiş”, **Millet**, 10. 5. 1954.

⁷⁰⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam: 1950-64**, C. III, s. 260.

⁷⁰⁸ **Akis**, 14. 8. 1954.

sözlerinde de açıkça görülmüştür. Ağaoğlu, tüm halk adına konuşurcasına, *“Bu seçimlerde, halk, iki zararlı temayülün (CHP ve CMP’yi kastediyor) bu mübarek vatanın sathında tamamen silinmesi lazım geldiğini, bu temayüle düşenlere hatırlatmak gibi büyük bir vazifeyi de yerine getirdi”* biçiminde, muhalefeti ve eleştiriyi dışlayan toptancı bir demokrasi savunusu yapmıştır. Program üzerine CMP grubu adına konuşan Bölükbaşı, DP’nin tekeli ve inhisarcı politikasını sert bir dille eleştirmiş ve Menderes hükümetinin programının rejim meselesine yer vermediğini belirtmiştir. Yeni devir açılmasının şahısların yer değiştirmesi ve sözde kalan teminatlar ile değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesi ve bunun kanun ve müesseselerde yerini bulmasıyla imkan dahiline gireceğini yineleyen Bölükbaşı, DP’nin demokrasiyi soyut bir seçim mekanizması telakki ettiğini ileri sürmüştür. Günümüzde Hitler gibi kimi iktidarların artık kanunlarla istibdat yaptığını ifade eden Bölükbaşı, DP’nin de çıkardığı kanunlarla diktatörlüğe doğru yol aldığını savunmuştur.⁷⁰⁹

Zaten DP, muhalefeti susturmaya yönelik baskıcı kanunları 1954 seçimlerinden hemen önce çıkarmaya başlamıştır. Daha Mart 1954’te Neşir Yolu ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanunu çıkararak, muhalefeti susturmak yoluna gitmiştir. Bu kanun hakkında konuşan Bölükbaşı, dünyada şahıs ve zümre tahakkümü kurmak isteyen tüm yönetimlerin, millet ve memleket menfaatlerini ileri sürüp, kötülüğü önlemek için kanun çıkardığını, ancak genellikle bu tür kanunların vatandaş hak ve hürriyetleri ile muhalefetin katledilmesine yönelik uygulandığını ileri sürmüştür. Kanunla vatandaş hak ve hürriyetine saygı göstermek ve millet ve devlet menfaatine hadım olmak tabirleri altında, hükümetin kendisine muhalefet eden gazeteleri dize getirmek niyetiyle bu kanunu çıkardığını iddia eden Bölükbaşı, gayenin 1954 seçimlerinde tenkiti asgariye indirmek olduğunu ifade etmiştir. Menderes’in muhalefette iken Basın Kanunu’nun antidemokratik hükümler ihtiva eden 30. Maddesini tenkit ederken kullandığı, *“Bir Meclis seçmek ve bir miktar muhalif mebus bulundurmakla demokratik bir idare kurulmuş olmaz... Vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminatı olan matbuat hürriyetine yönelik bu tasarının geri alınmasını istiyoruz”* sözlerine atıfta bulunarak, Menderes’in geçmişi ne kadar da çabuk

⁷⁰⁹ TBMM Zabıt Zeridesi, Devre: X, C. 1, İçtima: F, Dördüncü İnikat (26. V. 1954), s. 59-72.

unutarak, iktidar sarhoşluğu ile ekseriyete dayanan tür müstebit idare kurmaya yöneldiğini ileri sürmüştür. Şeref ve haysiyetleri korumak parolası altında basın hürriyetlerine ağır darbeler indirildiğini söyleyen Bölükbaşı, basına “*ispat hakkı*” tanınmamasını da, dünyanın dört bir tarafından aksi uygulamalar getirerek eleştirmiştir. Bu kanunun haysiyetleri masun bulundurmak için değil, seçimlerde muhalif basını dize getirmek ve besleme basını da himaye etmek için getirildiğini savunan Bölükbaşı, asıl Menderes’in şeref ve haysiyetleri rendice ettiğini iddia etmiştir.⁷¹⁰

Eroğul’un ifadesiyle, “*Bu iktidar sarhoşluğunun ilk hışmını Kırşehir halkı çekmiştir.*”⁷¹¹ Kırşehir’in ilçe haline getirilmesi süreci yaşanmadan, seçimlerden hemen sonra, Bölükbaşı’nın Kırşehir’in ilçesi Kaman’da başından müessir bir olay geçmiştir. Kaman’da geçen bu hadise, Kırşehir’in ilçe yapılması sürecinde yerel faktörlerin, hükümet tarafından tahrik edildiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir özellik kazanmıştır. Burada hem CMP yanlısı **Millet**, hem de DP yanlısı **Zafer** gazeteleri Kaman hadisesini kendi zaviyelerinden vermişlerdir.

Seçimlerden hemen sonra 3 Mayıs’ta Kaman’da bulunan DP Kırşehir eski Mv. (Amiral) Rıfat Özdeş’in arabası, bir grup DP’li partizan tarafından, Bölükbaşı’nın arabası zannedilerek taşlanmış, ancak daha sonra yanlışlık fark edilerek Rıfat Özdeş’ten özür dilenmiştir. Bu durumu öğrenen CMP Kırşehir Mv. Ahmet Bilgin, iki avukat ile birlikte Kırşehir Valisi’ne durumu haberdar etmişler ve 9 Mayıs’ta Bölükbaşı’nın Kaman ve Kırşehir’e yapacağı ziyaretlerde, DP’li partizanların yapabileceği her hangi bir taşkınlığa meydan verilmemesini istemişlerdir. Daha sonra 9 Mayıs’ta Kaman’a gelen Bölükbaşı’nın arabası aynı grup tarafından taş tutulmuş, Bölükbaşı’ya yönelik hakaretler edilerek saldırıya geçilmiş ve çıkan arbede ile halk galeyana gelmiştir. O esnada Bölükbaşı ile aynı kafilde bulunan avukat Şaban Küçükkatipoğlu ile testici Recep adındaki bir vatandaş yaralanmıştır. CMP milletvekilleri bu olay üzerine Kırşehir Valiliğini haberdar etmişlerse de Vali, Kırşehir’de düzenlenen bir müsamerede bulunduğu için olaydan sonra haberdar olmuş ve Bölükbaşı ve diğer Kırşehir mebusları valiyi müsamere salonunda bularak, durumu protesto etmişlerdir. Daha sonra Kaman’da cereyan eden hadiseyi telgrafla Başbakan Menderes’e

⁷¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışıncı İnikat (7. III. 1954), s. 477-486.

⁷¹¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 163.

aksettiren CMP’li mebuslar, telgraflarında, “*Alın açık bir partinin beş mebus çıkarmasına tahammül edemeyen ve millet iradesini veto etmek isteyen siyaset eşkiyaları aynen Balıkesir ve Manisa’da olduğu gibi (vaktiyle bu şehirlerde İnönü’ye yapılan müessir eylemlere atıfta bulunuluyor) türlü tahriklerle, muhalefeti yıldırım taktiği içindeler... Muhalefete oy veren kaza köylülerine yapılan türlü hakaretleri takiben, bir mebusa karşı girişilen bu tertip karşısında, Ahmet Emin Yalman Malatya’da vurulduğu zaman, ‘fikir ve siyaset adamlarını silahla tehdit edeceklerin başını bin parça etmeye muktediriz’ diyen zatı devletinizi, mes’ul bir kimse sıfatı ile vazifeye ve bu vilayette estirilen terör havasını dağıtmaya davet ediyoruz*” diyerek, tepkilerini dile getirmişlerdir.⁷¹²

DP tarafından olayları aktaran **Zafer** gazetesinin iddialarına bakılacak olursa Kaman’daki hadiseyi çıkaran kişi Bölükbaşı’dır. Buna göre, Kırşehir CMP’den bir grup partili Ankara’dan Kaman ve Kırşehir’e gelmekte olan Bölükbaşı’yı Kaman’ın Ömer Kahya köyünde karşılaşmışlar ve büyük nümayişlerle Kaman’a gelmişlerdir. Başta Bölükbaşı olmak üzere CMP’li kalabalık Kaman’da hükümet konağının önünde durmuşlar ve Bölükbaşı’nın daha önce konuşturulmadığı Tahsin Ünal’ın kahvesini önünde birikmişlerdir. Gazetenin anlattığı kadarıyla, burada Bölükbaşı, “*Kamanlılar beni vuracaklarmış, hangi kahpe avratlı Kamanlı beni vuracaksa çıksın ortaya*” diye bağırınca,⁷¹³ DP’li partizanlar büyük bir kin ve öfke ile “*Kamanlılar olarak yaptığın bu hakareti affetmeyeceğiz. Senin gibi bir adamı mebus tanımıyoruz*” diyerek Bölükbaşı ve CMP’li kalabalığın üzerine yürümüşlerdir. Çıkan olayda yaralanlar olmuş (avukat Şaban Küçükkatipoğlu ve bir vatandaş) ve büyük bir çatışma cereyan etmiştir. Daha sonra Bölükbaşı Kaman CMP ilçe teşkilatına gitmiş ve olayların daha fazla büyümesi üzerine Kırşehir’e hareket etmiştir. Bölükbaşı ilçeden ayrılırken DP’li partizan Kamanlılar, arkasından teneke çalmışlar ve arabasını taş yağmuruna tutmuşlardır. Olaylara zabıta güçleri el koymuş ve 27 kişi tevkif edilmiş ve hadise savcılığa intikal etmiş ve tahkikat açılmıştır.⁷¹⁴ Bu arada dönemin Kırşehir Valisi Süleyman Onur, **Millet** gazetesine gönderdiği tezkir yazısında, olayların çıkmasına neden olan

⁷¹² **Millet**, 10. 5. 1954.

⁷¹³ Olayların bizzat içinde bulunan canlı tanıkların anlattıklarına bakılırsa da, Bölükbaşı, meydan okurcasına bu sözleri sarfetmiştir. **Selvet Bahadır ile Görüşme**, 18. 2. 2004.

⁷¹⁴ **Zafer**, 11. 5. 1954.

Bölükbaşı’nın Kamanlı DP’lileri tahrik eden konuşmaları olduğunu, olaya adliyenin el koyduğunu ve Bölükbaşı ile ilgili her hangi bir tertibin bulunmadığını bildirmiştir.⁷¹⁵ Kaman hadisesi yüzünden Bölükbaşı’nın teşri masuniyetinin (dokunulmazlığının) kaldırılması doğrultusunda 1955 yılının ilk aylarında encümen mazbataları hazırlanmıştır.⁷¹⁶

Kaman hadisesinin oluşumunda 1954 seçimlerinde DP’den aday olan ancak kazanamayan Kaman’lı DP adayının (Süleyman Bektaş) büyük rolü olduğu söylenmiştir.⁷¹⁷ Ayrıca Kırşehir’in ilçe yapılması sürecinde Kaman’lı DP adayının Kaman’ın Ankara’ya bağlanması yolunda hükümet ve cumhurbaşkanı nezdinde bir takım girişimlerde bulunmuştur. Zaten ilerde temas edileceği üzere, hükümet Kırşehir’i ilçe haline getirirken, Kaman’dan kendilerine başvuruların olduğu ve Kaman’ın Ankara’ya bağlanması için kendilerine heyetlerin geldiğini söylemiştir. Bu heyetleri tertip edenlerin başında ise Kaman’dan seçimi kazanamayan DP adayı olduğu (Süleyman Bektaş) Bölükbaşı’nın konuşmalarında açıkça görülmüştür.

⁷¹⁵ **Millet**, 7. 6. 1954.

⁷¹⁶ Osman Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması istemine dair üç adet encümen mazbatası ruznameye (gündeme) alınmıştır. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, Otuz Üçüncü İnikat (28.1.1955), s. 192. Dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen mazbatalar okundu ve oylanarak kabul edildi. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, İnikat: 34 (31.1.1955) s. 248-249. İsnat edilen suçlar: 15.6.1953 tarihinde Turgutlu’daki bir konuşmada C. Başkanına gıyabında hakarete bulunmak. 22.1.1955, C. 4, s. 2, Sıra Sayısı: 112. 19.4.1954 tarihinde, Kırşehirdeki mitingi yarım saat erken başlatmak suçu. 22.1.1955, C. 4, s. 2, Sıra Sayısı: 117. 9.5.1954 tarihinde Kaman’da halkı tahrik edici konuşma yapması ve halkı tehdit etmesi. 23.6.1954 tarihinde yapılan DP mitinginin huzur ve sükununu bozması. 22.1.1955, C. 4, s. 2, Sıra Sayısı: 118.

⁷¹⁷ “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 29. 10. 2003. Kaman hadisesi ile ilgili olarak, Kırşehir ve Kaman’da cereyan eden olayların bizzat içinde bulunmuş kimselerle de görüşmelerde bulundum. Bunlardan birisi de, DP Kaman ilçe yönetiminde etkin bir isim olan Selvet Bahadır’dır. Selvet Bahadır ile Görüşme, 18. 2. 2004. Görüşmelerden edindiğim intibaya göre, Kaman hadisesi yerel düzeyde bir DP-CMP parti kavgasından ibaretmiş. Türkiye’nin her tarafında büyük çoğunlukla 1954 seçimlerini kazanan DP, Kırşehir’de seçimi Bölükbaşı’ya kaptırınca, bunu hazmedememiş ve her türlü tertibatı almaya başlamıştır. Bu yüzden Bölükbaşı’nın Kaman ya da Kırşehir’e her gelişinde partizan DP’liler Bölükbaşı’yı tahrik edecek davranışlardan kaçınmamışlardır. Bölükbaşı da, zaten bilindiği gibi sert ve kavgacı mizacı ile tahriklere kapılmış ve sivri dili ve sert konuşmaları ile de olayların bizzat içinde yer almıştır. Ayrıca CMP, Kırşehir il merkezi ve köylerde güçlü olmasına rağmen Kaman ilçe merkezinde DP’nin büyük ağırlığı olduğu belirtilmiştir. Bölükbaşı’nın, DP’nin çok güçlü olduğu Kaman’a her gelişinde, Kamanlıların kendisini büyük bir tepki ve öfke ile karşıladıkları ve hoş olmayan bir takım olayların cereyan ettiği, yaptığım görüşmelerde tarafıma anlatılmıştır.

Bu tip olayların ardından Kırşehir'in ilçe yapılmasına yönelik ilk söylentiler kamuoyunda belirmeye başlamıştır. 1954 seçimlerinde Kırşehir'de tam liste halinde CMP'nin kazanması, Kırşehir Belediyesi'nin CMP'de olması ve İl Genel Meclisi'nde de CMP'nin hakim olması, iktidarın Kırşehir üzerine bir takım tertibata gireceği haberi, ilk olarak 15 Mayıs 1954 tarihli **Akis** dergisinde söz edilmeye başlanmıştır. Derginin haberine göre Kırşehir'in ilçesi Çiçekdağ'dan olan dönemin Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'ın, reylerini CMP'ye veren Kırşehir halkı için, “*Sizden hayır kalmadığı anlaşıyor, hakkınızda bir şeyler düşünmeli*” tarzında söylediği sözler büyük akis yaratmıştır. Ardından 30 Mayıs 1954 tarihinde radyoda, Anadolu Ajansı'na atfen, Kırşehir ilinin kaldırılacağı ve Nevşehir kazasının il haline getirileceği biçiminde bir haber yapılmıştır. Bu söylentiler ve haberler üzerine, Bölükbaşı, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e bir telgraf çekmiş ve şunları belirtmiştir.⁷¹⁸

CMP'nin Kırşehir'de seçimi tam liste halinde kazanması üzerine, bu vilayetin lağvedilerek dağıtılacağı ve merkezinin kaza haline getirileceği yolunda iktidar partisi mensuplarının yaptığı propagandaları ve bu vadideki neşriyatı ciddiyle kabili telif görmemiştik. İptidai devirlerde toptan bir köy veya kasaba halkının cezalandırıldığına tarih sayfalarında rastlanabilirse de, 20. asırda siyasi kanaatinden dolayı bütün bir vilayet halkının cezalandırıldığına dair bir misali hiçbir medeni ve demokrat memlekette görmek mümkün değildir... Seçim esnasında Kırşehir halkını korkutmak maksadıyla yapılan aynı mahiyetteki tehditleri, radyo konuşmamda, “*Bir Arap için bir Arabistan yakmak adalet midir?*” demiş ve sayın Adnan Menderes'i partisi namına yapılan bu çirkin propagandaları önlemeye davet etmişim. İmparatorluk devrinde müstakil sancak ve Cumhuriyetten bu yana da vilayet olan Kırşehir vilayetinin ilgası gayesi ile kurulacağı söylenen yeni vilayet, hangi ad takılırsa takılsın, millet vicdanında onun hakiki isminin “İntikam Vilayeti” olacağı muhakkaktır.

⁷¹⁸ **Yeni Sabah**, 31. 5. 1954 (telgrafın tam metni gazetede aynen verilmiştir)

Öte yandan Anadolu Ajansı, Nevşehir’den gelen bir heyetin Nevşehir’in il olması hakkındaki talebinin Hükümetçe müsait karşılandığına ve bunun ancak Kırşehir’in Nevşehir’e bağlanması ile mümkün olacağı şeklinde bir haber yayınlamıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik de, Nevşehir heyetinin başvurusunun hükümetçe uygun karşılandığını belirtmiştir. Ardından İçişleri Bakanlığı, hazırladığı kanun tasarısını Bakanlar Kurulu’na sunmuştur. Tasarıya göre, Kırşehir kaza haline getirilmekte ve Kırşehir ilinin Mucur, Hacibektaş ve Avanos ilçeleri yeni kurulacak olan Nevşehir iline bağlanmaktaydı. Kırşehir ilinin geriye kalan üç kazasından Kaman Ankara’ya, Çiçekdağ ve Hamamorta ilçeleri Yozgat’a bağlanmakta olup Kırşehir ise Nevşehir iline bağlı bir ilçe haline getirilmekteydi. Zaten seçimlerden hemen sonra Avanos’ta DP’nin yapmış olduğu bir mitingde, *“Kahrolsun Kırşehir, Kırşehir’i istemiyoruz”* şeklinde pankartlar asılmış ve DP Avanos ilçe başkanı Avanos’un Kayseri’ye bağlanmasını istemiştir. Ayrıca DP’nin Kırşehir adaylarından Süleyman Bektaş da Kaman’ın Ankara’ya bağlanması hususunda girişimlerde bulunmuştur.⁷¹⁹

Bu haberin duyulması üzerine, Kırşehir’i affettirmek amacıyla Cumhurbaşkanı Bayar’la görüşmek üzere 600 kişilik bir heyet Ankara’ya gitmiştir. Ancak heyetin ne Menderes’le ne de Bayar’la görüşmesi mümkün olabilmiştir. Bundan sonra Kırşehir’den heyetler, yörenin ileri gelenleri Ankara’ya gidip Başbakan ya da Cumhurbaşkanı ile görüşüp Kırşehir’in ilçe yapılmasının önüne geçmek istemişlerse de, buna bir türlü muvaffak olunamamıştır.⁷²⁰ Dönemin önemli gazetecilerinden Emin Karakuş bizzat o günlerin içinde yaşamış biri olarak, hatıralarında, her partiden Kırşehir halkının büyük bir yas içinde olduğunu, Ramazan Bayramı’nın kutlandığı o günlerde bayramın Kırşehirliyle zehir olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca Karakuş, Kırşehir CHP yöneticilerinden avukat Sakıp Aksaç önderliğinde tüm Kırşehirliilerin önce büyük bir miting yaptıklarını, ardından toplanarak heyetler halinde Ankara’ya gidip geldiklerini, şoförler derneğinin heyetleri Ankara’ya bedavaya taşıdıklarını aktarmaktadır. Yine o günlerde İstanbul ve Ankara’da okuyan Kırşehir’li öğrenciler Başbakana ve Cumhurbaşkanı telgraflar çekmişler ve karardan geri dönülmesini istemişlerdir. Ayrıca

⁷¹⁹ **Yeni Sabah**, 2. 6. 1954.

⁷²⁰ **Yeni Sabah**, 7-10. 6. 1954.

hazırlanan tasarı ile birlikte Kırşehir'e gidecek olan pek çok devlet yardımı ve yapılması gereken işler de durdurulmuştur.⁷²¹

Tüm bu gelişmeler üzerine Bölükbaşı, düzenlediği bir basın toplantısında sırf muhalif bir partiye oy verdi diye Kırşehir'i cezalandıran DP'nin, yarın iktidarı kaybetme tehlikesi belirdiğinde, diktatörlük yoluna yöneleceğini ileri sürmüştür. Uzun konuşmasında Bölükbaşı şunları söylemiştir:⁷²²

...Kırşehir'e yapılmak istenen haksız muameleyi DP'li vatandaşların da tasvip etmediklerini ve böylece tasarıyı kabul etmenin Meclis'te yaptıkları namus yeminine muhalif bulunduğunu DP'li bazı mebus arkadaşların encümenlerde ifade ettiklerini şükranla kaydetmek isterim. Bu layiha yalnız Kırşehir halkından intikam almak hedefini gütmemekte aynı zamanda bütün milleti tehdit eden ve böylece körpe demokrasimiz için büyük bir tehlike teşkil eden bir zihniyeti ortaya koymaktadır... 500 mebusluk kazanmalarına rağmen bir vilayette muhalif bir partinin kazanmasına tahammül edemeyen insanların, iktidarı kaybetmek tehlikesi ilerde belirdiği zaman nelere başvurabileceklerini endişe ile düşünmek icap eder... Tenkitlerimiz karşısında müşkil durumda kalan Hükümet mümessilleri geçen Cuma günü bütçe encümenini ani olarak terk ederek, esbabı mucibe aramaya koyulmuşlardır... Bütün bu gayretlere rağmen mızrak çuvala sığmamış, bu hafif hareketlerin mahiyeti bütçe encümeninde vekille [Adalet Bakanı Namık Gedik'i kastediyor] aramızda cereyan eden muhaverelerle ortaya çıkmıştır...2 Mayıs seçimlerini CMP'nin bu vilayette kazanması üzerine Kırşehir vilayetinin kazalar halinde başka vilayetlere raptı suretiyle dağıtılması, böylece cezalandırılması iktidar çevrelerinde düşünölmeye başlanmış ve Anadolu Ajansı'nın neşrettiği malum haberden çok önce bu tasavvur bitaraf dergi ve gazetelere aksetmiştir. İktidarın

⁷²¹ Emin Karakuş, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara** (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977), s. 263-264.

⁷²² **Yeni Sabah**, 3. 6. 1954.

bu tasavvuruna uygun olarak, 6 Mayıs 1954’te Avanos DP teşkilatı da miting tertip ederek “*Kahrolsun Kırşehir, biz kazamızın Kayseri’ye bağlanmasını istiyoruz*” demiş ve bir mazbata ile Hükümete başvurmuştur. Kaman merkezindeki Demokratlarla seçimi kaybeden DP namzedi Kaman’ın Ankara’ya bağlanması için derhal müracaatta bulunmuşlardır... Halkın hizmetinde olduğunu iddia eden bir hükümet halkın feryadına kulaklarını kapayamaz. Bir demokrat arkadaşımın dediği gibi Meclis’te namus yemini eden mebusların bu layihayı kabul etmemeleri beklenir. Kabul edildiği taktirde, Nevşehir vilayetinin millet vicdanındaki adı, “*İntikam Vilayeti*” olacaktır.

Kırşehir meselesi basında da geniş yankı bulmuş ve tepkiler çığ gibi büyümeye başlamıştır. **Halkçı** gazetesinden Nihat Erim, “Totaliterlik Yolunda Kırşehir ve Ötesi” başlıklı yazısında, “*Muhalefet partilerinde adaylığını koyan devlet memurlarına yapılan muameleyi, Kırşehir’e tertip edilen cezanın açığa vurulması tamamladı. Hoş tamamladı demek de doğru olmaz. Zira henüz gizli tutulmakta olan başka tertiplerle karşılaşmak ihtimali hatırdan çıkarılamaz. Demokrasi ve hürriyet mefhumlarını görünüşte öven bu tip rejimler böyledir*” diyerek tepkisin dile getirmiştir.⁷²³ **Millet** gazetesinden M. Vecihi Işık da, DP iktidarının antidemokratik uygulamalarına parmak basmış ve “*Acaba bizim partimiz Ankara’da kazansaydı, Hükümet merkezi de mi değiştirecekti*” diyerek, DP’nin kanunsuzluğunu ilginç bir soru ile ifade etmiştir.⁷²⁴ Bu arada Kırşehir ve ilçeleri ile pek çok köylerinden heyet, Bölükbaşı’yı ziyaret etmiş ve Kırşehir’in ilçe yapılmaması doğrultusunda tanzim ettikleri tutanakları Bölükbaşı’ya sunmuşlardır⁷²⁵

Öte yandan, Kırşehir’in ilçe yapılması ve Nevşehir adında bir ilin kurulması hakkındaki kanun tasarısı, Meclis İçişleri Komisyonu’nda sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Komisyonda ilk sözü CMP Kırşehir Mv. Tahir Taşer almış ve Nevşehir’in il olmasına karşı olmadıklarını, ancak muhalif partiye oy verdi diye Kırşehir’in ilçe yapılması

⁷²³ Nihat Erim, “Totaliterlik Yolunda Kırşehir ve Ötesi”, **Halkçı**, 7. 6. 1954.

⁷²⁴ M. Vecih Işık, “Kırşehir Meselesi”, **Millet**, 9. 6. 1954.

⁷²⁵ **Millet**, 7. 6. 1954.

yolunda getirilen izahların, makul bir sebebe dayanmadığını, siyasi ve hissi sebeplerle Kırşehir'in ilçe yapıldığını söylemiştir. Sonra CMP Kırşehir Mv. Osman Alışiroğlu söz almış ve Kırşehir'in taksimatını Lehistan'ın taksimine benzetmiştir. Ayrıca Alışiroğlu, daha önce iki kazanın il yapılması hususunda, Hükümetin esbabı mucibe (gerekçe) olarak, amme hizmetlerini halkın ayağına götürülmesini söylediği halde, Kırşehir meselesinde hiçbir iktisadi ve coğrafi gerekçe olmadığını, aksine amme hizmetlerinin 200 bin Kırşehirlinin uzağına götürüldüğünü ileri sürmüştür. Alışiroğlu'nun Lehistan benzetmesi İçişleri Bakanı Gedik'i hiddetlendirmiş ve *"Sen kimin namına konuşuyorsun"* diye çıkmıştır. Bu arada söz alan DP İzmir Mv. İlhan Sipahioğlu da, kendisi gibi teşkilat kademelerinde yer almış hiçbir DP'li milletvekilinin bu kararı tasvip etmediklerini ve DP'nin menfaati için bu tasarıdan vazgeçilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yine DP Mv. Ömer Bilen de Nevşehir'in il yapılmasını kabul etmekle birlikte Kırşehir'in il olarak kalmasını temenni ettiklerini belirtmiştir.

Kırşehir'in ilçe yapılmasını savunan DP'li mebuslardan sonra söz alan Bölükbaşı ise, hükümetin Kırşehir'i siyasi ve hissi sebeplerle yok etmeye kesin kararlı olduğu halde, bunu kamufle etmek için gerekçede hakikatle hiçbir ilgisi olmayan hususların yazıldığını ileri sürerek, hükümetin bir Kozanoğlu semahatı (halk türküsünde kürk giydiren, at bağışlar diye meşhur Kozanoğlu) ile kendisini ziyaret eden bir Nevşehir heyetine Kırşehir'i bağışladığını, Kırşehir ilga edilmeden de Nevşehir'in kurulabileceğini ve yalnız bir evi şenlendirelim derken bir ocağın söndürülmemesini arzu etmiştir. Bölükbaşı, çürük bir gerekçe ile Meclis'in karşısına gelen hükümetin Meclis'in kararını cebinde saydığını söyleyerek, *"Eğer Hükümet benim ve arkadaşlarımla mevcudiyetine tahammül edemiyorsa istifaya hazırız. Bizim için bir vilayete zulüm yapılmaktadır"* şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı, komisyon üyelerine dönerek, *"Kararınızı verirken iyi düşününüz. Gelecek nesillere taşınacak olan kin ve intikam tohumlarının ekilmesine izin vermeyiniz"* şeklinde konuştuğundan sonra, kendisine sunulan 32 köyün tasarımı protesto eden mazbatalarını göstermiştir. Tartışmalar artmaya başlayınca yeterlik önergesi verilerek oylamaya geçilirken Bölükbaşı, *"Bırakın Hükümetin öldürmeye karar verdiği vilayetin bir çocuğu olarak ona bir mersiye okuyayım"* diyerek itiraz etmiştir. Oylama yapılmış ve tasarı çoğunlukta bulunan DP'li mebusların

kararı ile komisyonda aynen kabul edilmiştir. Ancak DP’li üç mebus (Z. Ural, M. Özkefeli ve M. R. Özal) tasarıya şerh koymuşlardır. Komisyon hükümet tasarısını ekseriyetle kabul ederken, Ürgüp ilçesinin Kayseri’den alınarak Nevşehir’e bağlanması kararını da almıştır. Bu yeni şekliyle, Nevşehir ili, Kırşehir, Ürgüp, Avanos, Kozaklı, Hacıbektaş, Mucur ve Gülşehir ilçelerinden oluşacağı karara bağlanmıştır. Tasarı, bundan sonra Bütçe Komisyonu’na havale edilmiştir.⁷²⁶

Bütçe Komisyonu tasarıyı gergin bir ortam içinde görüşmeye başlamıştır. Müzakerelerde tasarının hükümet sözcüsü Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ ile Bölükbaşı arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Çiçekdağ, *“Kaman Ankara’ya ve Çiçekdağ da Yozgat’a iktisadi bakımdan bağlıdır”* deyince, Bölükbaşı, *“Vekil bey, bu taze malumatı ne vakit aldınız, gerekçede bunlar yoktu”* deyince, Çiçekdağ, *“Ne vakit istersem alırım. Siz benim telefonlarımı dinliyorsunuz demek”* diye konuşmuştur. Bölükbaşı da, *“Aman vekil bey nasıl olur. Bütün dinleme imkanı ve cihazları sizin elinizde”* diyerek espriyle karışık mukabelede bulunmuştur. Daha sonra görüşmelere geçilmiş ve DP’den Mustafa Ekinci, kamuoyu ve basında Kırşehir’in hissi ve siyasi sebeplerle kaza yapıldığı kanaatinin varolduğunu, dolayısıyla Nevşehir il yapılırken Kırşehir’in de il olarak kalmasının gerektiğini belirten bir konuşma yaptıktan sonra, CHP’den Nuri Sertoğlu, Kırşehir’in ilga edilmesi işinin siyasi sebeplerle yapıldığının, gerekçenin yetersizliği ile anlaşıldığını ifade etmiştir. Komisyonda en sert konuşmayı DP’li Ekrem Alican yapmıştır. Alican, Kırşehir ilinin ilgasına kesinlikle taraftar olmadığını belirttikten sonra, bu işin siyasi ve hissi nedenlerle yapıldığının açık olduğunun Türk milletinin gözünden kaçmadığını, ortada o kadar il olmak isteyen kaza varken neden Kırşehir’in ilga edilip Nevşehir’in vilayet haline getirildiğini vatandaşların anlayamadığını dile getirdikten sonra, bu meseleyi rejimin geleceği bakımından tehlikeli gördüklerini öne sürmüştür. Bu kanunla vatandaşın serbest reyî üzerinde bir manevi baskı kurulacağını, artık bundan böyle vatandaşın seçimlerde iradesini emniyet içinde açıklayamayacağını ifade eden Alican, bir çok yerlerde Kırşehir’in başına gelenler bizim de başımıza gelebilir diye düşünen vatandaşların iktidar lehine reyini kullanmak yoluna gidebileceğini, hatta sonbaharda yapılacak Belediye seçimlerinde Kırşehir halkının, *“Muhaliî seçersek, Belediyemiz*

⁷²⁶ Millet, 24. 6. 1954.

çalışmaz” biçiminde düşünerek, oyunu iktidardan yana kullanmak zorunda kalabileceğini söyleyerek, ettikleri milletvekili yemininin bu tasarı ile bozulacağını da altını çizmiştir.

Komisyonunda söz alan Bölükbaşı ise, yukardan beri izah edilen hususlara temas ettikten sonra, tasarının gerekçesinin ne kadar çürük olduğunu saydığı maddelerle göstermiştir: Buna göre, (1) ilga edilen Kırşehir’i kaza olarak bağlanacağı Nevşehir iline ulaştıracak bir şosenin bile olmadığı, (2) Kırşehir halkının Nevşehir ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını ve halkın hiçbir ticari sebeple Nevşehir’e gitmediği, (3) Ankara’ya katılması istenen Kaman’ın Ankara’ya 140, Kırşehir’e 55 km olduğu, (4) Nevşehir’e verilen Mucur’un Kırşehir’e düzgün devlet yolu üzerinden 26, Nevşehir’e ise toprak yol üzerinden 72 km mesafede olduğu, (5) Hacıbektaş’ın Kırşehir’e 46, Nevşehir’e 52 km olduğu, (6) değil Nevşehir’le, evvelce bağlı bulunduğu Avanos’la dahi irtibatı bulunmayan Kozaklı’nın Nevşehir’e çok bozuk bir arazi yolu ile bağlı bulunduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Daha sonra Bölükbaşı, Kaman ve Çiçekdağ köyleri ihtiyar heyetlerinin Kırşehir’den ayrılmak istemediklerini bildiren bir dosya dolusu mazbataları da Komisyona ibraz etmiştir. Bu tasarı ile gelecek nesillerin bile tasfiye edemeyeceği kin ve intikam tohumları ekildiğini ve buna mani olunmasını isteyen, Bölükbaşı ayrıca, basının bir heyet marifetiyle mahallinde tetkik yapmasını teklif etmiştir. CMP mebusu Tahir Taşer de, halka rağmen halk için bir şey yapılmak istendiğini belirttikten sonra ilginç bir teklifte bulunmuştur. Taşer, Kırşehir ve ilçeleri üzerinde bir **Plebisit** (bir çeşit halkoylaması) yapılmasını teklif etmiştir. İçişleri Bakanı Namık Gedik, verdiği cevapta, tasarının ekonomik ve coğrafi şartların gereği olarak hazırlandığını, amacının hizmeti vatandaşın ayağına götürmek olduğunu söyleyerek, tasarının kabul edilmesini istemiştir. Daha sonra ikinci oturum yapılmıştır. Maddeler alelacele komisyonda görüşüldükten sonra tasarı, 7 muhalif oya karşı 11 oyla aynen kabul edilerek Meclis Genel Kurulu’na sevk edilmiştir.⁷²⁷ Muhalif oy kullanan mebusların içinde DP’liler de vardır. Yapılan itirazlar, diğer DP’li mebusların da dikkatini çekebilseydi ve böylelikle tasarı reddedilseydi Türk demokrasisi için çok daha iyi olacağı vurgulanmıştır.⁷²⁸

⁷²⁷ **Millet, Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 29. 6. 1954.

⁷²⁸ “Yediye Karşı Onbir”, **Yeni Sabah**, 30. 6. 1954.

Öte yandan Kırşehir’in ilga edilmesi olayını, CMP, sert bir bildiri ile kınamıştır. Bildiride, DP iktidarının 2 Mayıs’tan bu yana muhalefete karşı takındığı tavrın ve çıkardığı anti-demokratik kanunların, korkunç bir geri dönüşün ve tek parti kadrosu ile hükümran olmak isteyen zihniyetin bariz misali olduğu, iktidarın Emeklilik Kanunu ile diğer bütün devlet memurları gibi yüksek adalet (Temyiz Mahkemesi, Divan-ı Ali ve Devlet Şurası üyeleri) ve mali denetim kurumlarının icra kuvvetinin hüküm ve nüfuzu altına almanın yolunu tuttuğu belirtilerek, Türkiye’de artık “*Benim dediğim olacak*” devrinin çoktan geçtiği ve böylesi bir iktidara karşı durmanın artık bir “rejim davası” olduğu ifade edilmiştir. Kırşehir tasarısına da geniş yer veren bildiride, tasarı ile bölge halkına zulüm yapılması teşebbüsüne geçildiği dile getirildikten sonra, bu tasarı ile ekseriyetin “*milli bir imtihan*” geçirecekleri vurgulanmıştır.⁷²⁹

Ana muhalefet partisi CHP de, yayınladığı bir tebliğde, Kırşehir’i ilçe haline getiren tasarı tenkit edildikten sonra, bu tasarı ile Meclis’teki tüm milletvekillerinin “*milli bir imtihan*”dan geçecekleri bildirilmiştir.⁷³⁰

Kırşehir’in lağvı tasarısının Bütçe Komisyonu’nda kabul edilmesi üzerine bir basın toplantısı düzenleyen Bölükbaşı, Kırşehir’e yapılan haksız muameleye DP’li vatandaşlar ve milletvekillerinin de karşı çıktıklarını, hatta encümen toplantılarında bazı DP’li mebusların (Ekrem Alican gibi) tasarıya evet demenin milletvekili yeminine aykırı olduğunu bildirdiklerini vurgulayarak, tasarının yalnız Kırşehir halkından intikam almak hedefini gütmeyip, aynı zamanda bütün milleti tehdit eden ve körpe demokrasi için tehlike olacak bir zihniyeti ortaya koyduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı, daha önceki değerlendirmelerinde olduğu gibi basın toplantısında da, Kırşehir’in siyasi sebeplerle ilga edildiğine değinmiş ve hükümetin getirdiği gerekçelerin hakikatle hiçbir ilgisinin olmadığını vurgulamıştır. Bütçe Encümeni toplantısından hemen önce bir takım gerekçeler ve rakamlar getirilmek istenmişse de, bunların da hakikati örtbas edemediğini belirten Bölükbaşı, iktidarın 2 Mayıs seçimlerinden hemen sonra bu karara vardığını, hatta bu tasavvuruna uygun olarak, Avanos DP ilçe başkanlığı tarafından tertip edilen bir mitingde, “*Kahrolsun Kırşehir, biz Kayseri’ye bağlanmak istiyoruz*” şeklinde tezahüratlar yapıldığını, seçimi kaybeden Kaman’lı DP

⁷²⁹ *Millet*, 30. 6. 1954.

⁷³⁰ *Cumhuriyet*, 30. 6. 1954.

adayının (Süleyman Bektaş) ilçelerinin Ankara'ya bağlanması hususunda girişimlerde bulunduğunu dile getirerek, hükümetin Kaman'ı Ankara'ya Çiçekdağ'ı da Yozgat'a bağlamak suretiyle Kırşehir'i ilga edip Nevşehir'e bağlamayı düşündüğünü, halbuki Kaman ve Çiçekdağ'ın Ankara ve Yozgat'la hiçbir iktisadi bağlarının bulunmadığını söylemiştir. Bu iki ilçenin Kırşehir'den ayrılmak istemediklerini gösteren köy ihtiyar heyetlerinin tanzim ettikleri mazbataları basına gösteren Bölükbaşı, Kırşehir ilinin kazalarının Ankara, Yozgat ve Nevşehir'le hiçbir coğrafi ve iktisadi bağlarının olmadığını, hatta Nevşehir'e bağlanması düşünülen Mucur, Hacıbektaş, Avanos ve Kozaklı'yı Nevşehir'e bağlayan bir şosenin bile mevcut olmadığını rakamlarla izah etmiştir. Amme hizmetlerinden halkın kolaylıkla yararlanması parolası ile hareket eden hükümetin, Kırşehir'i ham yol üzerinden 108 km uzağındaki Nevşehir'e bağlamak istediğini, halbuki Kırşehirliilerin Nevşehir'le hiçbir zaman iktisadi ve ticari bağlarının olmadığını anlatan Bölükbaşı, Meclis huzurunda yemin eden DP'li mebusların, yeminlerine sadık kalarak bu tasarıya geçit vermemelerini istemiştir.⁷³¹ Bu arada Kırşehir'den Ankara'ya heyetler gelmeye devam etmiş ve gelen telgraflarla Bölükbaşı ve diğer CMP'li mebusların istifa ederek Kırşehir'i kurtarmaları istenmiştir. Ancak Bölükbaşı ve arkadaşları istifanın demokratik mücadele ile bağdaşmayacağını bildirmişlerdir.⁷³²

Nihayetinde Kırşehir'i ilga edecek ve Nevşehir kazasını il yapacak hükümet tasarısı 30 Haziran'da Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmüştür. Hükümet tasarısının gerekçesinde, idari taksimatın teknikte, yolda ve nakliyatındaki gelişmelere uygun yapılması gerektiği, köyden kazaya ve şehir merkezine gelip giden vatandaşın amme hizmetlerini daha kolaylıkla yerine getirebilmesinin temini ve kazaların bir iktisadi merkez etrafında toplanmasının elzem olduğu belirtilmiş ve bu arada Kırşehir'e bağlı kazalar birer birer ele alınarak, bunlardan Kaman'ın Ankara'ya, Çiçekdağ'ın Yozgat'a iktisaden bağlı olduğu, diğer kazaların da Kırşehir'den ziyade Nevşehir'e bir hat üzerinden daha irtibatlı olduğu anlatılmış ve Kırşehir'in zaten 1864'te Niğde sancağı ve Konya vilayetine bağlandığı bildirilmiştir.

Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında Nevşehir Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı'nın Meclis

⁷³¹ *Millet*, 30. 6. 1954.

⁷³² *Cumhuriyet*, 30. 6. 1954.

görüşmeleri üzerinde ilk sözü CHP’den Kars mebusu Sırrı Atalay almıştır. Atalay, kaynağı hukuk ve samimiyet olmayan böylesi bir teşebbüsün siyasi gelecek için ciddi ve vahim tehlike ve kasıtlı tehdit teşkil ettiğini anlatarak, bu işin “*demokrasinin üç ayaklı sehpa*”ndan biri olduğunu ve gelecek nesillerin dahi ıstırapla anacakları bir “*intikamın hikayesi*” olduğunu öne sürmüştür. Sözlerine devam eden Atalay, DP hükümetinin rey veren vatandaşlar arasında ayırım yaparak, kendisine oy vermeyeni hukuk dışı ilan ettiğini, vatandaşlar arasında kin ve husumet yarattığını belirterek, Kırşehir şahsında bütün millet ve muhalefetin serbest reyunin zincire vurulduğunu ve böylelikle de DP iktidarının gelecek için hürriyetler üzerinde bir karanlık mahkumiyet zinciri oluşturmaya çalıştığını ileri sürmüştür.⁷³³

Daha sonra CMP Kırşehir Mv. Osman Alişiroğlu söz almıştır. Alişiroğlu, Hükümetin bu icraatı ile 200 bin Kırşehir’linin bayramlarını göz yaşı içinde geçirdiklerini söyleyince Menderes oturduğu yerden, “*Ne oluyoruz yani*” biçiminde bir laf atmıştır. Alişiroğlu, Hükümetin hiç vicdan azabı hissetmeden getirdiği tasarının gerekçesinin, bir hissi intikamın ifadesi olduğunu söyleyerek, Meclis’e “*Bu gidiş nereye*” biçiminde bir soru sormuştur. Sorusunun cevabını kendisi veren Alişiroğlu, “*Dikta rejimine, dikta rejimine*” demiştir. DP’li mebusların itiraz ve gürültülerine rağmen konuşmasına devam eden Alişiroğlu, Kırşehir’in bir kinin kurbanı olduğunu açıklayınca Menderes gülmüştür. İlginçtir ki, bu kanun tasarısı aleyhinde konuşanların sözleri karşısında Menderes’in devamlı güldüğü, konuşulanları alaya aldığı görülmüştür. Alişiroğlu, konuşmasının bir yerinde, “*Burada benimle birlikte yemin eden DP’li arkadaşlarımı ve nankör Kırşehir çocuğu Adliye Vekilini (Kırşehir’li olan Osman Şevki Çiçekdağ’ı kastediyor) Kırşehir’i müdafaaya davet ediyorum*” deyince kıyametler kopmuş ve Alişiroğlu’dan sözünü geri alması istenmişse de, Alişiroğlu geri almaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine Alişiroğlu daha fazla konuşturulmayarak, üç celse Meclis görüşmelerinden uzaklaştırılmıştır.⁷³⁴

Ardından CMP grubu adına söz alan Bölükbaşı, öncelikle Alişiroğlu’na yapılan muameleyi kınamış ve “*Zulmetmek imkanı iktidarda ise bize de mersiye hakkını çok görmeyin*” demiştir. İmparatorluk devrinde

⁷³³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 343-344.

⁷³⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 344-345.

sancak merkezi ve Cumhuriyetten bu yana da vilayet olan Kırşehir'in, hükümetin gerekçesi ile kanun tasarısı arasında bir bağ olmadığından, hissi ve siyasi nedenlerle ortadan kaldırılmak istendiğini ileri süren Bölükbaşı, hükümetin tam olarak gerçek niyetini ortaya koymadığını, gerekçe olarak öne sürülen hususun da hükümetin önceki uygulamaları ile çatıştığını dile getirmiştir. Buna örnek olarak 4 Mart 1954'te Kozaklı ilçesi kurulurken, Avanos'a bağlı bazı köylerin (Karahasanlı köyü gibi) bu ilçeye 60 ila 90 km uzaklıkta olup kışın aradaki dağlar sebebiyle kaza merkezi ile irtibatının müşkül olduğu ve bu köylerin coğrafi ve ekonomik yönden Avanos'la her hangi bir bağlarının olmadığını zikreden hükümetin, şimdi Kozaklı ilçesini Nevşehir'e bağladığını söyleyen Bölükbaşı, Kozaklı ilçesinin köyünden bir vatandaşın yol vermeyen dağlardan geçerek, önce Avanos'a geleceğini, oradan arada bir yolun dahi olmadığı, 35 km uzaktaki Nevşehir'e gideceğini anlatmış ve bu durumun hükümetin vaktiyle öne sürdüğü gerekçe ile tam bir tenakuz oluşturduğunu iddia etmiştir. Daha sonra hükümetin gerekçesinde, Kırşehir, Mucur, Hacıbektaş, Avanos, Kozaklı ve Gülşehir kazalarının bulunduğu Kızılırmak vadisini, iktisadi ve coğrafi yönden bir birlik içinde görüp, bu birliğin merkezi olarak Nevşehir'e bağlamak istediğini, ancak bunun gerçek dışı olduğunu harita üzerinde ispatlamaya çalışan Bölükbaşı, Kozaklı ilçesinin Kızılırmak vadisi ile hiçbir alakasının olmadığını gibi, Nevşehir'in sayılan bu ilçelerin tam güneyinde kaldığını ve asla merkezi bir vaziyette olmadığını ileri sürmüştür.

Daha sonra Bölükbaşı, Nevşehir'e bağlanmak istenen ilçelerin Kırşehir ve Nevşehir'e uzaklıklarına temas etmiştir. Buna göre, Hacıbektaş, Kırşehir'e muntazam bir şose ile 46 km, Nevşehir'e taşlı yolla 52 km uzaklıktadır. Mucur ilçesi muntazam bir şose ile Kırşehir'e 26 km, Kaman ilçesi devlet yolu ile Kırşehir'e 55 km ve Çiçekdağ da 69 km uzaklıktadır. Bu vaziyette bir vilayetin parçalandığını, Kızılırmak'ın güneyinde bulunan ve bu ilçelerle hiçbir iktisadi ve ticari bağı olmayan Nevşehir'e bağlandığını söyleyen Bölükbaşı, hükümetin her nedense bağları birbirine karışmış yanıbaşındaki Ürgüp ilçesini neden Nevşehir'e bağlamayı aklından bile geçirmediğini sormuştur. Ayrıca Bölükbaşı, Kaman'ın köylerinden gelen ihtiyar heyetlerinin Kırşehir'de kalmak yönünde kendilerine binlerce mazbatalar getirdiklerini Genel Kurul'a göstermiştir. Halkın hissetmediği bir ihtiyacı bir vasi gibi davranan hükümetin halka zorla empoze etmeye

çalıştığını iddia eden Bölükbaşı, eğer böyle bir ihtiyaç olsaydı, Çiçekdağ’lı olan şimdiki Adalet Bakanı’nın çoktan Çiçekdağ’ı Yozgat’a bağlamak için bir girişimde bulunacağını, ancak 2 Mayıs seçimlerine kadar böyle bir girişimin vaki olmadığını söylemiştir. Konuşmasında Bölükbaşı, Kaman’ın 50 bin köylüsünden 50’sinin bile alışveriş için Ankara’ya gitmediğini, belki 10-20 tüccarın Ankara’ya gidip geldiğini, aksine tüm köylülerin Kaman, Akpınar ve Kırşehir pazarları ile kaynaştığını dile getirmiştir.⁷³⁵

Hükümetin Kırşehir’i lağvetmek için gösterdiği gerekçede sunduğu istatistiklerin uydurma rakamlar olduğunu iddia eden Bölükbaşı, hükümetin istatistiklerinin kaynağının ziraat memurları olduğunu, bunların da mıntıkamızda şu kadar serçe, şu kadar bağıtla, şu kadar karga vardır şeklinde istatistikler tuttuğunu söyleyince, Menderes, oturduğu yerden, “Sizde karga çoktur” diye seslenmiştir. Hazırcıevaplılığı ile meşhur Bölükbaşı, Menderes’e dönerek, “*Bülbülü ihmal etmiş, o, Meclistedir diye*” espri ile karışık cevap vermiştir. Hükümetin tüm gerekçesinde büyük bir tezat içinde olduğunu rakamlarla izah eden Bölükbaşı, hükümetin meşru ve makul nedenlerin hududu dışına çıkarak Kırşehir’e ve Türk demokrasisine yönelik bir intikam hissi ve büyük bir tertip içinde hareket ettiğini, reyini bir muhalif partiye verdi diye bir vilayetin cezalandırıldığı bir ülkede seçim ve siyasi emniyetten bahsedilemeyeceğini öne sürmüş ve “*Zalimlere bir gün dedirir kudreti Mevla, Tallahü lekad aserekallahü aleyna*” diyerek sözlerine son vermiştir.⁷³⁶

Bölükbaşı’nın ardından kürsüye gelen Menderes, tüm konuşulanları “vaveyla” olarak nitelendirmiş ve konuşulanlar karşısında sanki Kırşehir’i idam ettiklerini düşünecek duruma gelerek hayretler içinde kaldıklarını söylemiştir. On beş gün önce Adapazarı’nı il yaptıklarını, ancak 30 senedir kaza olan Adapazarı’nın mağduriyeti ile Kırşehir’in kıyaslanamayacağını dile getirmiştir. Menderes’in bu küçümseyici, alaycı tavrı karşısında

⁷³⁵ Kaman’lı olan bu satırların yazarı da, dönemin şahitleri ile yaptığı görüşmelerde, 1950’li yıllarda Kaman’lı köylülerin ticari ve iktisadi bağlarının Ankara’dan ziyade Kaman ve Kırşehir’le olduğunu sonucuna varmıştır. O dönemde, özellikle doğu yollarının Kaman’dan geçmesi bu savı desteklemektedir. Ancak doğu yolunun (Nato yolu diye de geçer) Kaman’ın 20 km uzağından geçirilmesi ve 1980 sonrası gelişen teknoloji ile birlikte Kaman’lıların büyükşehir olması itibarıyla Ankara ile irtibatlarının daha yoğunlaşmaya başladığı da bir gerçektir. Ayrıca Kaman Ankara’ya 140, Kırşehir’e 55 km uzaklıktadır.

⁷³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 345-351.

sinirlenen Bölükbaşı, “*Bravo müğalata üstadı*” diye bağırmıştır. Kırşehir’in kaza olmasını bir facia olarak görenlere çatan Menderes, “*Eğer Kırşehir’in kaza olması bir facia ve mağduriyet ise, 500 tane Türk kazası bugün facia içindeler demektir*” şeklinde ters bir mantık tarzı geliştirerek, olayları anlatmak istemişse de, Bölükbaşı, oturduğu yerden, “*Köylüler feryat ediyor. Menderes kulağını aç, zalimliğini erkekçe yap*” diye çıkmıştır. Menderes, “*Erkekliği o derece inhisarına aldı ki, hiç kimsede kalmadı*” deyince, Bölükbaşı, “*Sana nispetle çoktur*” biçiminde yanıt vermiştir. Sık sık Menderes’in konuşmasını kesen Bölükbaşı, “*Vilayeti kaldırdınız. Bizi de kaldırın da zulmünüz tamam olsun*” diye bağırmıştır. Konuşmasının devamında Menderes, Kırşehir’le ilgili siyasi bir karar verdiklerini itiraf edecek cümleler kurmuştur. Menderes, gelecekteki hınç ve intikamların önüne geçmek için tedbir aldıklarını belirterek, konuşmasının bir yerinde aynen şöyle demiştir: “*...Bu taksimatla muhtelif maksatların yanında, bu arada siyasi maksatların da mevcut olduğunu kabul etmek yerinde olur... Bu vilayetin bir içtimai ve siyasi bünye itibarıyla anormallik göstermekte olduğunu inkar etmek kabil değildir... Evet, evet biz açık konuşuruz. Türkiye’nin hiçbir vilayetinde iki seçimde de % 3’ten fazla rey almayan bir partiye mensup bir milletvekilinin Kırşehir’de takip ettiği türlü iviceaçlı (dolambaçlı) siyaset malumdur*”. Konuşmasının sonunda artık iyice açık konuşan Menderes, Kırşehir halkının milletvekilleri tarafından idlal edildiğini (yoldan çıkarıldığını) öne sürerek, bu durumda siyasi tedbir almalarının bir zorunluluk haline geldiğini itiraf etmek durumunda kalmıştır. Başvekilin bu isnatları karşısında, Bölükbaşı, “*Namuslu bir adamsan üstü kapalı konuşma, dilinin altındaki baklayı çıkar*” diye mukabelede bulunmuş ve bu duruma sinirlenen Menderes, sözlerini bitirerek salondan çıkmıştır.⁷³⁷ Meclis’te bu kadar siyasi kararlıkla konuşan Menderes, 27 Mayıs 1960 İhtilali’nin ardından yapılan Yassıada Mahkemeleri’nin duruşmasında Kırşehir’in ilçe haline getirilme kararını, “*fahiş hata*” olarak nitelendirmiştir.⁷³⁸

Konuşmaların ardından DP milletvekillerinden Talat Vasfi Öz ve İsmail Akyüz Kırşehir’in de il kalması Nevşehir’in ayrıca vilayet yapılması yönünde bir önerge vermişlerse de, reddedilmiştir. Görüşmeler sonunda,

⁷³⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. I, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 351-352.

⁷³⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam: 1950-64**, C. III, s. 261.

tasarı açık oya sunulmuş ve 39 muhalif oya karşı, 259 oyla kabul edilmiştir. Kanunun 20 Temmuz 1954 tarihinde yürürlüğe gireceği de belirtilmiştir.⁷³⁹ Kırşehir tasarısına, CMP ve CHP’lilerin dışında, 11 DP’li aleyhte rey vermiştir. Bunlar, Muhlis Bayramoğlu, Talat Vasfi Öz, Rıfat Aybar, Sait Bilgiç, İhsan Sipahioğlu, Nüzhet Akın, Ekrem Alican, Turan Güneş, Sinan Tekelioğlu, İsmail Hakkı Akyüz ve Osman Turan’dır.⁷⁴⁰ Ayrıca bu kanunun kabulünden sonra DP listesinden müstakil seçilmiş bulunan İstanbul mebusu Ord. Prof. Kemal Atay mebusluktan istifa ettiğini açıklamıştır.⁷⁴¹

Öte yandan kamuoyunda Kırşehir’in ilçe haline getirilmesinin hükümetin siyasi kararı olduğu belirtilmiştir. **Forum**’da yayınlanan bir yazıda, Kırşehir’in CMP ile ilişkisi üzerinde durularak, *“İkinci muhalefet partisi üzerinde oldukça menfi mülahazalara varılabilir. Memleketteki aşırı muhafazacılık akımları üzerine dayandığı görülen bu siyasi kuruluşun, demokrasimizi kurmada, gerçekten yapıcı bir faaliyet gösterme istidadında olup olmadığı endişe ile düşünülebilir. Fakat hiçbir mülahaza, hiçbir endişe, bu partiye oy verdiği için Kırşehir’e reva görülmek istenen muamelenin günahını affettiremez”* denimiştir.⁷⁴²

Kırşehir’in ilçe haline getirilmesini bizzat Cumhurbaşkanı Bayar’ın istediği öne sürülmüştür. Kırşehir meselesi yüzünden kendisine yapılan eleştirilere Menderes’in elini açarak, *“Ne yapalım, yukardaki böyle istiyor”* dediği bizzat şahit olanlarca anlatılmıştır. Bu olaya şahit olan gazeteci Cihad Baban, aslında Menderes’in verdikleri oydan dolayı halkı cezalandırmanın doğru olmadığını bildiğini, ancak ipleri elinde tutmak isteyen aynı Menderes’in, Bayar’a taviz olsun diye Kırşehir’i ilçe haline getirdiğini ileri sürmüş ve Bayar’a da Kırşehir’in ilçe olmasını, Ziyad Ebuzziya’nın yanında DP Kırşehir mebusu Amiral Rıfat Özdeş’in telkin ettiğini anlatmıştır.⁷⁴³ Vehbi Koç da, Bayar’ın Bölükbaşı’ya kızdığı için Kırşehir’i kaza yaparak cezalandırmış olması nedeniyle, Bayar’a olan kırıngnlığından bahsetmiş ve Bayar’ın böyle bir siyasi tavrı nasıl gösterebilmiş olduğunu bir türlü

⁷³⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 360-61. Kırşehir’in ilçe haline getirilmesi ile ilgili kanunun tam metni için, bkz., **EK 2**.

⁷⁴⁰ **Millet**, 13. 8. 1954.

⁷⁴¹ Tekir Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 240.

⁷⁴² “Kırşehir’e Ceza”, **Forum**, C. 1, S. 6 (15 Haziran 1954), s. 3.

⁷⁴³ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 59 ve 311.

anlayamadığını belirtmiştir. ⁷⁴⁴ Kırşehir'i ilga kararını veren kişinin Bayar olduğuna bir delil de, dönemin Nevşehir İlçesi Belediye Başkanı Avukat Kemal Dedeoğlu'nun, 1957'de CMP Kırşehir mebusu olan Hayri Çopuroğlu'ya anlattıklarıdır. Buna göre, 1954 seçimlerinin hemen akabinde, belediye başkanı Dedeoğlu ile birlikte Nevşehir'den bir heyet, Bayar'ı tebrik ziyaretine gitmişler ve ziyaret esnasında Nevşehir heyeti, Bayar'dan özel bir istekte bulunup, *“Bizler Niğde'ye bağlanmaktan memnun değiliz. Niğde ile ekonomik, ticari münasebetlerimiz de fazla yok. Daha çok Kırşehir'e gelir, gideriz ve Kırşehir'le iç içeyiz. Bu bakımdan Nevşehir olarak Kırşehir iline bağlanmak istiyoruz”* diye konuşmuşlardır. Bunun üzerine Bayar, *“Ne münasebet, Kırşehir kaza, siz il olacaksınız. Onlar size bağlanacak”* biçiminde konuşarak, daha o günlerde Kırşehir'in ilçe yapılması kararını vermiştir. ⁷⁴⁵

Öte yandan, Kırşehir'in kaza haline getirilip Nevşehir'e bağlanmasının, iki komşu il halkını birbirine düşman etmek noktasına getirdiği anlatılmıştır. Dönemin canlı tanıklarından Çopuroğlu, Ankara'ya gitmek için Kırşehir'den geçen yolu kullanan Nevşehirliilerin arabalarına yönelik tek tük de olsa saldırılar düzenlendiğini ve Nevşehir esnafının Kırşehir'den çekildiğini aktarmıştır. Yine Çopuroğlu, Kaman'ın halinden memnun olduğunu, Mucur'dan, *“Madem Kırşehir kaza oldu, Ağır Ceza Mahkemesi de Mucur'a alınsın”* diyerek Adalet Bakanlığı'na başvuruların bile çıktığını, ancak Yozgat'a bağlanan Çiçekdağ'da Kırşehir'e yönelik hiçbir üzücü olayın cereyan etmediğini dile getirmiştir. Avanos ve Hacıbektaş'ın da Nevşehir'e bağlanmaktan memnun olmadığını ve Kırşehirliilerin yeni doğan çocuklarını Nevşehir nüfusuna yazdırmadıklarını ifade eden Çopuroğlu, 20 Temmuz 1954 tarihinden itibaren uygulamaya konulan kararla birlikte, Kırşehir'den yeni il merkezi Nevşehir'e resmi nakiller yapılırken, sanki yeni il merkezine nakil değil, savaşta mağlup olmuş bir devletin yağmasının yapıldığı gibi bir manzara ile karşı karşıya kaldıklarını üzülen zikretmiştir. Çopuroğlu'nun yorumuna göre, bu olaydan itibaren Kırşehir'de DP ve onun uzantısı partilere ilgi azalmış ve ileriki dönemlerde bu partilere fazlaca oy çıkmamaya başlamıştır. ⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ Vehbi Koç, **Hatıralarım, Görüşlerim ve Öğütlerim** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yay., İkinci Baskı, 1987), s. 174.

⁷⁴⁵ Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım: Kırşehir**, s. 9-10.

⁷⁴⁶ A. g. e., s. 7-11.

Ayrıca Metin Toker, şehrin cezalandırılmasından sonra, Kırşehirliilerin felaket uğramış insanlar topluluğu manzarası gösterdiklerini ve politikadan vebadan kaçır gibi kaçır bir duruma düştüklerini ileri sürmüştür. Hatta öyle ki, Kırşehir kaza olduktan sonra, bir miting düzenlemek için Kırşehir’e gelen CMP’lilere, “*Buraya neden geldiniz, sizin yüzünüzden ilçe olduk, bize çekitirdikleriniz yetmedi mi?*” biçiminde saldırıların olması da,⁷⁴⁷ muhalefete oy veren seçmenin baskılar karşısında yılmaya başladığını, politikadan soğuduğunu ve en önemlisi de DP iktidarının amacına ulaştığını göstermesi bakımından önemli olsa gerektir.

Kırşehir’in kaza yapılmasından sonra, Bölükbaşı ve diğer CMP liderlerine yönelik baskılar iyice artmıştır. Fuat Arna, 8 Temmuz 1954 tarihinde yazdığı, “Menderes İktidarı Ateşle Oynuyor” başlıklı makalesi yüzünden tevkif edilmiş, Bölükbaşı’nın da İstanbul’a gelişinde karşılanmaması talimatı verilmiştir. İçişleri Bakanlığı İstanbul Valiliği kanalı ile yayınladığı bir bildiri ile Bölükbaşı’nın İstanbul’a gelişinde partililerce karşılanmasını yasaklamıştır. Valilik, CMP il idare kurulu üyelerini vilayete çağırarak, Bölükbaşı için karşılama töreni yapılacak olursa, zabıta kuvvetlerinin buna engel olacaklarını bildirmiştir. Bu konu hakkında **Halkçı** gazetesinde, “Bize Bu Kadar Hürriyet Bile Çoktur” başlıklı bir yazı yazan Bülent Ecevit, Bölükbaşı için İçişleri Bakanlığı’nın verdiği bu kararı eleştirmiş ve bu tip uygulamaların kanunları hiçe saymaya, vatandaş haklarını kökünden söküp atmaya ve Türkiye’de kanunların üstünde bir polis devleti kurmaya yönelik olduğunu ileri sürmüştür. Bölükbaşı için, “*Dürüst ve değerli bir insan. Bütün suçu da zaten dürüst ve değerli oluşunda, doğru söyleyişinde ve doğruyu güzel söyleyişinde*” biçiminde ifadeler kullanan Ecevit, yazısını, “*Eğer memlekette kısılmadık bir damla hürriyet kaldı ise, bize o bile çoktur*” diye bitirmiştir.⁷⁴⁸

Bu arada CMP GİK toplanmış ve ekseriyetle mahalli seçimlere katılmama kararı vermiştir. Partinin yayınladığı bildiride, 2 Mayıs seçimlerinden sonra siyasi hak ve hürriyetlerin daha da kısıtlandığı vurgulanarak, bu şartlar altında partinin, belediye, muhtar ve il genel meclisi seçimlere katılma sorumluluğu altına girmesinin Türk demokrasisinin geleceği hesabına bir hata olacağı belirtilmiştir. Kırşehir’e reva görülen

⁷⁴⁷ **Akis**, 25. 6. 1955.

⁷⁴⁸ **Millet**, 9. 8. 1954. Bülent Ecevit’in **Halkçı** gazetesindeki yazısı, aynen aktarılmıştır. Biz de buradan yararlandık.

hadiseye de temas eden bildiride, vatandaşın emniyet içinde sandık başına gitmesinin imkansızlığına değinilmiş ve iktidarın siyasi mücadeleyi partiler ve şahıslar arası bir düşmanlık haline soktuğu anlatılarak parti olarak bu sorumluluğa katılamayacakları ifade edilmiştir.⁷⁴⁹ CMP'nin seçimlere katılmama kararı alması, genel idare kurulunda şiddetli tartışmalara yol açmış ve partinin kurucularından ve genel idare kurulu üyelerinden Ertuğrul Akça partiden istifa ettiğini açıklamıştır. Enis Akaygen de, seçimlere katılma taraftarı olarak, partiyle ilişkisini kestiğini ifade etse de, istifa edip etmediği net olarak anlaşılamamıştır. Akça, istifasında, şiddet ve tahrik politikasının demokratik sistemin oluşumunda menfi bir tesir yaptığını, artık iktidara karşı tahrik yerine ikna metodu ile muhalefet yapmaları gerektiğini söyleyerek, seçimlere katılmamanın yeraltı muhalefeti anlamına geldiğini öne sürmüştür.⁷⁵⁰

Diğer taraftan CMP liderlerinden General Sadık Aldoğan da, 14 Ağustos tarihinde **Millet** gazetesinde yazdığı, “Medeni Haklarımızı Bilelim” başlıklı makalesiyle, adliyenin manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçe gösterilerek tevkif edilmiştir. Aldoğan'ın tevkifi ile, CMP genel yürütme kurulu üyelerinden Nurettin Ardiçoğlu, Fuat Arna ve Saadet Kaçar'la birlikte yapılan tevkiflerin sayısı dördü bulmuştur.⁷⁵¹ Ayrıca Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması için de girişimlerde bulunulmuştur. Bu konuda Başbakanlık bir tezkere hazırlamış ve Meclis'e sevk etmiştir. Dokunulmazlığının kaldırılması için gönderilen tezkerede gösterilen gerekçe, daha önce değindiğimiz üzere Bölükbaşı'nın Kaman'da olay

⁷⁴⁹ **Cumhuriyet**, 18. 8. 1954.

⁷⁵⁰ **Cumhuriyet**, 17. 8. 1954.

⁷⁵¹ **Millet**, 29. 8. 1954. Sadık Aldoğan ve **Millet** gazetesi yazı işleri müdürü Hüsnü Zeki Söylemezoğlu, 16 Kasım 1954'te kefaletle tahliye edilmişlerdir. Aldoğan'ın tahliye edileceği gün, adliye önünde toplanan CMP'lilerin, orada bulunan Bölükbaşı ve Aldoğan'a yönelik tezahüratta bulunması ve olayların bir nümayiş havası içinde cereyan etmesi, Başbakan Menderes tarafından adalete karşı yapılan bir “isyan” ve “tertip” olarak nitelendirilmiş ve olayların sorumlusu olarak Bölükbaşı gösterilmiştir. **Cumhuriyet**, 17. 11. 1954. Bu konuda bir açıklama yapan Bölükbaşı, “Anlaşılan tezahürat iktidara yapılırsa, ‘sevgi tezahürü’, muhalefete yapılırsa ‘tertip’ oluyor” diyerek, ortada bir tertip olmadığını, olsa olsa yasamayı, icrayı ve yargıyı tek elde toplayan Menderes iktidarının bir “istibdatı”nın söz konusu olduğunu ileri sürmüştür. **Millet**, 18. 11. 1954. CMP de, bir tebliğ yayımlayarak, Menderes'in Bölükbaşı ve diğer CMP'lilere yönelik aleyhte bir hava yaratmak istediği vurgulanmış ve adalet mekanizmasının siyasi nüfuzun dışında tutulmasını istemiştir. Bu arada, CMP liderlerinden olan ve **Millet** gazetesi sahibi Fuat Arna da, **Millet** gazetesinde yayınlanan yukarıda belirtilen yazısından ötürü, 8 ay hapse mahkum edilmiştir. **Cumhuriyet**, 18. 11. 1954.

çıkarması ve Kırşehir’de mitingi vaktinden evvel başlatması ile yaptığı konuşma olarak gösterilmiştir. Bu konuda Bölükbaşı, “*Seçen cezalandırılmıştı, şimdi sıranın seçilene gelmiş olması kimseyi hayrete düşürmez*” diye konuşmuştur.⁷⁵²

Kasım 1954’e gelindiğinde, muhalefet partileri arasında iktidarın antidemokratik tutumu karşısında işbirliğine gidilmesi yönünde bir takım girişimlerde bulunulmuştur. İşbirliği özellikle CHP’ye yakınlığı ile bilinen **Halkçı** gazetesi ile CMP’nin yayın organı sayılan **Millet** gazetesinde seslendirilmiştir. Meclis’in açılmasıyla birlikte, **Millet** gazetesi, muhalif partileri “*rejim davası*”nda ortaklaşa hareket etmeye çağırmıştır. İşbirliği konusunda bir açıklama yapan CMP genel başkanı Tahtakılıç, CMP’nin rejim davasında birleşmeye hazır olduğunu belirtmiş ve iktidarda bulunan bir ya da birkaç kişinin hükümlanlık kurmaları karşısında cesaretlerini kaybetmemiş tüm yurttaşları hürriyet davasında birleşmeye çağırmıştır.⁷⁵³ **Halkçı** gazetesinde ise, “CHP ve CMP Milletvekillerini Bekleyen Vazife” başlıklı bir yazı çıkmış ve muhalefetin hiç olmazsa Meclis içi çalışmalarda işbirliğine gitmesi tavsiye edilmiştir.⁷⁵⁴ **Millet** gazetesi, bir başka yayınında da, bütün muhalefet partilerini, “*dikta rejimi*”ni ortadan kaldırmaya davet etmiştir. Ona göre Meclis’te ezici çoğunluğu elinde bulunduran DP iktidarı toptancı ve diktatörlük kurmaya yönelmiştir. Eğer tüm muhalefet birleşip de, bir partiye ezici çoğunluk veren seçim sistemini değiştirmezler ise, 1945’ten beri devam edegelen “*diktatörlük rejimi*” devam edecektir. Tüm bu yayınlara rağmen, bir açıklama yapan Bölükbaşı, CMP meclis grubunun işbirliği konusunda henüz açık bir izahlarının olmadığını belirterek, işbirliği mevzuunu muallakta bırakmıştır.⁷⁵⁵

K. 1955 YILI GELİŞMELERİ, CMP’NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI’NIN CMP LİDERİ OLMASI

1955 yılının Bölükbaşı’nın siyasi hayatında yeri çok büyüktür. Çünkü Bölükbaşı, 1946’dan beri içinde bulunduğu siyasi hayatında ilk kez

⁷⁵² **Millet**, 30. 8. 1954.

⁷⁵³ **Millet**, 1. 11. 1954.

⁷⁵⁴ **Halkçı**, 31. 10. 1954.

⁷⁵⁵ **Millet**, 5. 11. 1954.

bu yılda parti lideri olacaktır. Bölükbaşı'nın CMP genel başkanı olduğu CMP kongresine geçmeden önce, 1955 yılında Bölükbaşı ve partisinin siyasal çalışmalarına değinilecektir.

1955 yılı, Menderes iktidarının en kritik yıllarından birisidir. DP içinde kuruculara yönelik parti içi muhalefetin ilki, 1948 yılında olmuştu. DP'deki parti içi muhalefetin ikincisi, belki de iktidarda olması nedeniyle, daha yıkıcı etki bırakanı ise, 1955 yılında yaşanmaya başlamıştır. DP'de “1955 temizliği” diye de bilinen bu parti içi muhalefet, Menderes iktidarına zor günler yaşatacak ve özellikle 1956 yılının başından itibaren Menderes'in, iktidarını korumak amacıyla daha baskıcı şiddet politikası takip etmesine neden olacaktır.⁷⁵⁶

Aynı zamanda 1955 yılı, DP iktidarı üzerinde dış politik gelişmelerin ağırlığını hissettirdiği bir yıl olmuştur. Zaten 1954 yılının sonlarından itibaren Kıbrıs meselesi alevlenmeye başlamıştı. Yunanistan'ın adayı ilhak için Birleşmiş Milletlere Başvurması ve kamuoyunu bu şekilde hazırlaması ile başlayan gerginlik, 29 Ağustos 1955'te Birleşmiş Milletler nezdinde İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldığı Londra Konferansı düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur.⁷⁵⁷ Ardından patlak veren 6/7 Eylül olayları⁷⁵⁸ ile Menderes Hükümeti zor günler yaşamaya başlayacaktır. 1955 yılına gelindiğinde artan iktisadi güçlükler, hükümetin, artan enflasyonu düşürme ve piyasada temel malların kıtlığının üstesinden gelmedeki başarısızlığı gibi etkenler de, hem parti içi hem de parti dışı muhalefetin iyice yükselmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmelere, basına “*ispat hakkı*” tanınması tartışması ile başlayan parti için muhalefeti temsil eden “19'lar”ın,⁷⁵⁹ nihayet Aralık 1955'te DP'nin önde gelen isimlerinden ve

⁷⁵⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 189-190.

⁷⁵⁷ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s. 140.

⁷⁵⁸ 6 Eylül 1955 tarihli **İstanbul Ekspres** gazetesinin, Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi üzerine İstanbul'da büyük bir gösteri başlamış ve galeyana gelen halk Rumların dükkanlarını, evlerini tahrip etmişlerdir. Kundakçılığa ve çapulculuğa dönüşen bu olayları bastırmakta Hükümet aciz kalmış ya da bilerek kayıtsız kalmıştı. Ordu birliklerinin müdahalesi ile bastırılan olaylar sonrası İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilerek, örfi idare kurulmuştur. 6/7 Eylül olayları da, DP ve Hükümette derin çatlakların oluşmasına neden olmuştur. Bkz., Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 175-178.

⁷⁵⁹ 19'lar içinde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Fethi Çelikbaş, Turan Güneş ve Ekrem Alican gibi DP içinde ağırlıkları olan önemli isimler vardı.

DP’de, “1948 temizliği”ni yapanların başında bulunan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu başkanlığında Hürriyet Partisi’ni (HP) kurmaları da eklenince, Aralık 1955’te III. Menderes hükümeti, Menderes hariç istifa etmiş ve IV. Menderes hükümetinin kurulması ve Menderes’in yeniden baskı politikasına dönüşü ile sonuçlanmıştır. Yine 1955 yılı, CHP’nin 1950’den itibaren fazlaca etkili olmayan ve onun yerine daha çok Bölükbaşı’nın tek başına yerine getirdiği muhalefet meşalesini yeniden ele alması açısından da önemli sayılmıştır.⁷⁶⁰

Bu arada 1954’ün sonlarından itibaren iktidarın antidemokratik uygulamalarına karşı başlayan CMP-CHP işbirliği görüşmeleri, 1955 yılında da devam etmiştir. Ancak 1955’in ortalarında Kıbrıs konusunda ortaya çıkan dış politik gelişmeler, muhalefetin dış politikada Menderes hükümetini destekleme kararı vermesi ile hem CHP hem de CMP’nin bir süre iç politik mücadeleyi erteleme kararı vermesine neden olmuştur. Ancak 1955’in başlarında, 1954’ün sonlarında başlayan muhalefet partileri arasındaki görüşmeler yeniden başlamıştır. Bu görüşmelerde de işbirliği konusunda resmi bir sonuç alınamasa da, Bölükbaşı ile İnönü arasında Meclis’te CHP grubunda 19 Şubat 1955’te yapılan görüşme ilginç ve bir o kadar da tarihi değeri olan diyaloglara sahne olmuştur.

İnönü-Bölükbaşı görüşmesi önemli olduğu için buraya aynen alınmıştır. Görüşmede ilkin Bölükbaşı, partilerarası başlayan son yakınlaşmaya temas ederek, “*Paşam, iktidarla muhalefet, nişan yüzüğünü ikide bir çıkarıp takan, kavga eden ve bir türlü nikahları kıyılmayan çifte benziyor*” deyince, İnönü, kahkaha ile gülmüş ve Aldoğan’ın durumunu sorduktan sonra, Bölükbaşı’na şu tarihi soruyu sormuştur: “*Bölükbaşı! Bir zamanlar benim için mi söylediklerin daha sertti, yoksa şimdikiler için mi söylediklerin daha sert*”. Bölükbaşı, “*Paşam, sizin devriniz de ballı güllü yutulur gibi değildi ama devrin icaplarına göre, iktidar kılıcınızın hakkı idi. Bugünkü iktidar ise, hürriyet diye işbaşına geldiği için onlar hakkında daha sert konuştum*” diyerek, içinden tarihi ders de çıkarılabilecek manalı bir cevap vermiştir. Bu sözler karşısında odada bulunan İnönü, Turgut Göle, Nüvit Yetkin ve Mehmet Hazlı gülüşürlerken, Bölükbaşı, “*Paşa, hep kabahat sende. O zaman, seçim kanununu değiştirseydin, başımıza bu iş*

⁷⁶⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yay., İkinci Baskı, 1996), s. 118-119.

gelmezdi. Meclis'te DP'nin 250 mebusu varsa, sizin 150, bizim hiç olmazsa 50 mebusumuz olurdu” diye sözlerine devam etmiştir. Bölükbaşı, bir ara, “Biliyor musunuz Paşam, bu Meclis en fazla sizle bana dokunur” deyince İnönü, “Neden?” diye sormuş ve Bölükbaşı da, “Neden olacak, siz bakıp düşünürsünüz. Ne idik ne olduk dersiniz. Ben de omuz omuza hürriyet mücadelesi yaptığım arkadaşlarla ne durumdayım derim” diye yanıt vermiştir. Ardından, İnönü, Bölükbaşı'na hitaben, “Kırşehir'e gidecek misiniz?” diye sormuş ve Bölükbaşı, “Vilayet olmadan gitmeyeceğim” dedikten sonra, “Cehennemde olsam bu kadar azap çekmezdim. Kırşehir'in benim yüzümden bu vaziyete getirilmesi, en fazla bana ıstırap veriyor” diye mukabelede bulunmuştur. Bölükbaşı, İnönü'ye hitaben, “Paşam, bir sözünüzü duydum. Çok hoşuma gitti. İhtiyarım diye ümitlenmesinler, daha bizim valide henüz sağdır” demişsiniz” deyince, İnönü gülererek, “Hem sağdır, hafızası da yerindedir” diye konuşmuştur. Bunun üzerine Bölükbaşı, “Vallahi çok sabırlısınız Paşa, çok hücumlara maruz kaldınız. Ben bu kadar tahammül edemiyor, bire binle cevap veriyorum” şeklinde konuşunca, İnönü, Türk demokrasisi için anlamlı sayılabilecek bir karşılık vermiştir. İnönü cevabında, “Ben bu rejimi görmek üzere bana yapılanları peşinen kabul ettim” diye konuşmuştur. Bölükbaşı da, “Memleketin huzura kavuşması için şahsi her türlü kinden vazgeçmek, eskiyi unutmak lazımdır. Ben buna hazırım” biçiminde konuşarak, bir ölçüde CHP ile CMP arasında iktidara karşı bir işbirliği yapılması mesajını vermiştir.⁷⁶¹ Bu tarihten sonra İnönü ile Bölükbaşı, özellikle Bölükbaşı'nın CMP'nin genel başkanı olması ile başlayan süreçte sık sık görüşmüşlerdir.

Öte yandan 1955 yılı bütçesi üzerine konuşan Bölükbaşı, öncelikle bütçenin plansız- programsız olduğunu ileri sürmüş ve hükümetin iktisadi istikrarı bozucu bir iktisat politikası güttüğünü rakamlarla ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bir plan ve programdan yoksun hareket eden DP hükümeti karşısında Bölükbaşı'nın planlı bir ekonomiden bahsetmesi, partisinin dayandığı yarı-liberal iktisadi politikasına kısmen de olsa ters düştüğünün göstergesidir. Daha sonra iç politik gelişmelere geçen Bölükbaşı, hükümetin 2 Mayıs 1954 seçimlerinden beri, mevcutlara ilaveten çıkardığı antidemokratik kanunları eleştirerek, bu haliyle Türkiye'de demokratik bir idare bulunduğunu söylemenin imkansız olduğunu öne

⁷⁶¹ Cumhuriyet, 20. 2. 1955.

sürmüştür. Adaletiyle, üniversiteleriyle, basınıyla ve bürokrasisi ile tüm kurumların iktidarın baskı ve nüfuzu altında bulunduğunu iddia eden Bölükbaşı, sözlerini, “... *Tarih, gerek iktidar ve gerek muhalefet hakkında hükmünü, yapılan köprü ve barajlara göre değil, rejim mevzuunda gösterecekleri ciddiyet ve samimiyete göre verecektir*” şeklinde bitirerek, rejim konusunda hassasiyetle durulmasını istemiştir.⁷⁶²

1955 yılının özellikle başlarında ve ortasında iktidar ile muhalefet arasında, daha çok dış politikada bir yumuşama havası gözlemlenmiştir. Bu dönemde Bölükbaşı’nın konuşmalarında da, bu hava görülmüştür. Irak’la imzalanan işbirliği anlaşması münasebetiyle Meclis’te bir konuşma yapan, Bölükbaşı, “*Bu vesile ile bir kere daha belirtmek isteriz ki, dış politikamızın milli bir mahiyet almış olan gaye ve prensiplerinde iktidarla aramızda bir görüş farkı yoktur. ... Türk milletinin çıkarlarına yönelecek bir tecavüz nereden gelirse gelsin, karşısında, tek başımıza kalsak, parti ihtilaflarının susacağını ve sadece vatanperverliğin konuşacağını görecektir*” demiştir.⁷⁶³ Bütçe Kanunu münasebetiyle yaptığı bir başka konuşmasında da, iktidar ve muhalefet münasebetlerinde düşmanlık ve tevehhüm havası yerine karşılıklı iyi niyet ve anlayış havasının hakim olmasını istemiş ve demokratik iklimin, iktidarın icraatıyla ve muhalefetin yardımı ile kurulacağı mesajını vermiştir.⁷⁶⁴

Aynı şekilde, Bölükbaşı ve diğer CMP liderleri, CMP birinci büyük kongresinin yapılacağı 1955 Haziran ayının sonlarına kadar, yurt çapında düzenledikleri miting ve salon toplantılarında, dinamik ve olgun bir muhalefet örneği sergilemişlerdir. CMP ve Bölükbaşı’nın yaptığı ve “*halka demokrasiyi maletmek*” diye nitelenen bu toplantıları takip eden gazeteci Metin Toker, özellikle Bölükbaşı, Tahtakılıç ve Aldoğan’ın, basın hürriyeti, hakim teminatı, nüfuz tacirleriyle savaş, seçmenin seçim hakkına hürmet edilmesi gibi demokratik konularda müspet bir muhalefet hareketi içine girmelerini övmüş ve MP içinde “*mürtecilik*”le suçlandırılan söz konusu liderlerin gittikleri hiç bir yerde, hiçbir şekilde dini hisleri tahrik edecek bir politik tutum takınmadıklarını aktarmıştır. Hatta CMP’nin İstanbul il

⁷⁶² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 5, İçtima: 1, Kırk Üçüncü İnikat (19. II. 1955), s. 257, 275.

⁷⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem, X, C. 5, İçtima: 1, Ellinci İnikat (26. II. 1955), s. 811.

⁷⁶⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem, X, C. 5, İçtima: 3, Elli İkinci İnikat (28. II. 1955), s. 1007.

kongresi'nde şık giyimli şehir sosyetesı bayanların da azımsanmayacak derecede, CMP içinde siyaset yaptıkları belirtilmiştir.⁷⁶⁵

Ayrıca, CMP'nin yaklaşan kongresi öncesi, Eskişehir'de düzenlenen mitingde konuşan Bölükbaşı, nutkunda kısaca şöyle konuşmuştur.⁷⁶⁶

Elimizde ne radyo, ne de büyük bir gazete var. Allah'ın verdiği bir gırtlak ve bir de dilimiz var. Biz dilimizin zekatını vermeye geldik. Eğer demokrasi olsaydı kırk yıllık vilayet, Bölükbaşı'yı seçti diye demokrasi bıçağı ile bıçaklanmazdı... Demokrasiden fersah fersah uzaklaşmış bulunuyoruz. Muhalefette iken meydanlarda gözyaşı döküp hürriyet diye haykırdılar. Hadiseler gösterdi ki, o yaşlar bir ananın gözyaşları değilmiş. İnsanlar rütbesiz yaşarlar, fakat şerefsiz ve haysiyetsiz yaşayamazlar. Bilirsiniz ki, benim bavullarım DP'nin senetleri ile dolu. Boşlu borcunu ödemediği için kah teşhir ediyoruz, kah icraya veriyoruz... Bizler taçsız tahtsız krallara döndük. Vilayetsiz mebusuz... Ben İnönü'nün devrinde de çok çile çekmiş bir adamım. İnönü'nün büyük hatalarından biri de, bir çok noksanları düzeltmeden ve tedbir almadan iktidarı devretmesidir.

CMP'nin Kırşehir'de düzenlediği mitinge katılan Bölükbaşı,⁷⁶⁷ Kırşehir'e bir daha ayak basmayacağına dair çıkarılan haberler üzerine buraya geldiğini ve sahte Köroğlu ve Ayvazlardan herhangi bir korkusunun olmadığını dile getirdikten sonra, Kırşehir hadisesine değinmiş ve bu olayla birlikte bir vilayetin şahsında Türk milletinin tehdit edildiğini ve bir gün bayram havası içinde vilayet konağına bayrak çekilerek valinin makamına oturacağını söylemiştir. Konuşmasının bir yerinde, kendisinin bir şeyh oğlu olmasından dolayı müritlerinin oyu ile mebus seçildiğine ilişkin hakkında çıkarılan söylentilere değinen Bölükbaşı, "*Bizim aile şeyh imiş de siz onun*

⁷⁶⁵ Akis, 4. 6. 1955.

⁷⁶⁶ Cumhuriyet, 20. 6. 1955.

⁷⁶⁷ Bölükbaşı, Şubat 1955'te İnönü ile yaptığı görüşmede, Kırşehir vilayet oluncaya kadar Kırşehir'e gitmeyeceğini açıklamasına rağmen, özellikle iktidar kanadından gelen eleştirilerde, Bölükbaşı'nın Kırşehir'e gidip gitmemesi polemik konusu yapılmıştır. Bölükbaşı, bunun üzerine Kırşehir'de yapılan mitinge katılarak hakkında çıkarılan dedikodulara cevap vermiştir.

için bana rey vermişsiniz. Bilirsiniz bizim ailede namaz kılan bile az bulunur” diye karşılık vermiş ve esasında Yozgat ve Çorum havalisinde alevi şeyh torunlarını mebus adayı yapan DP’nin dini kullandığını ileri sürmüştür.⁷⁶⁸

İşte bu hava içinde CMP’nin birinci büyük kongresi 27-29 Haziran 1955 tarihleri arasında Ankara’da toplanmıştır. Kongre tam bir tesanüt havası içinde başlamıştır. CMP kongresine, eski MP’de olduğundan bambaşka bir hava hakim olmuştur. DP’nin bazı kongrelerinde teaddüdü zevcat isteyenlere bile rastlanırken, CMP’nin kongresinde dini siyasete alet edecek tarzda bir konuşma yapılmamış, aksine Atatürk inkılapları coşkun tezahürata yol açmıştır. Daha önce MP kongrelerinde yaşandığı tarzda, Atatürk’ün kabrine çelenk götürülmesi gibi bir tartışma yaşanmadan, Bölükbaşı başkanlığında bir heyet Atatürk’ün kabrine çelenk koymuştur. Kongrede her şey ittifakla kararlaştırılmıştır.⁷⁶⁹ Kongre başkanlığına Kırşehir CMP il başkanı Hayri Çopuroğlu seçilmiş ve saygı duruşundan sonra Kongre çalışmalarına başlamıştır. Parti GİK raporunda, CMP’nin 51 vilayette teşkilatlandığı belirtilmiş ve 1954 seçimlerinde, prensiplerde anlaşma sağlanamadığı için CHP ile işbirliğinin yapılamadığı dile getirilmiştir.⁷⁷⁰

Daha sonra genel başkan Tahtakılıç, kongrenin açılış konuşmasını yapmıştır. Konuşmasında, hürriyet diye yola çıkanların, devlet imkanlarını ele geçirdikten sonra yeniden şahsi ve keyfi bir idare kurduklarını söyleyen Tahtakılıç, CMP’nin Türkiye’de insan haklarını hakim kılacak ve bunları teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak amacıyla olduğunu belirtmiştir. Bu amaca ulaşmak için yeni bir anayasanın hazırlanmasını, antidemokratik kanunların kaldırılmasını, mahkemelerini bağımsızlığının sağlayacak bir Yüksek Hakimler Meclisi ile bir Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasını ve iki meclis usulüne geçilmesinin şart olduğunu ileri süren Tahtakılıç, davalarının bir “*rejim davası*” olduğunun altını çizmiştir. Memleketin bir “*rejim buhranı*” içinde olduğunu, Kırşehir meselesinde olduğu gibi siyasi ve seçim emniyetinin bulunmadığını anlatan Tahtakılıç,

⁷⁶⁸ **Cumhuriyet**, 21. 6. 1955.

⁷⁶⁹ **Akis**, 2. 7. 1955.

⁷⁷⁰ **Cumhuriyet**, 28. 6. 1955.

rejim davasına ilişkin tüm bu hususların seçimle gelecek bir Kurucu Meclis tarafından ele alınmasının gerekli olduğunu öne sürmüştür.⁷⁷¹

Kongrenin ikinci gününde genel başkanlık seçimi heyecanlı geçmiştir. Adaylıklarını koyanlardan Bölükbaşı 401, Tahtakılıç 314 ve Aldoğan 17 oy almış ve Bölükbaşı, siyasi hayatında 7 yıldır içinde bulunduğu (MP de bu süreye dahil edilmiştir) partisinde ilk kez genel başkan seçilmiştir. Bölükbaşı seçildikten sonra kürsüye gelen Tahtakılıç, Bölükbaşı için, on yıldır köyünü, işini gücünü bırakan demokrasi davasının bir “*Aşık Garibi*”si sıfatını kullanmıştır. Seçimlerden sonra kucaklaşan ikili, bu tutumları ile parti içinde bir seneden beri varolan hizipleşmeye bir ölçüde yanıt vermişlerdir. Daha sonra GİK seçimleri yapılmış ve sırasıyla CMP GİK’e, Tahtakılıç, Aldoğan, Arna, Saadet Kaçar, Nurettin Ardıçoğlu, Abdurrahman Boyacıgiller, Lütfi Bornovalı, Kamil Koç, M. Ali Derman, Ahmet Bilgin, Mehmet Mahmutoğlu, Enis Akaygen, Tahir Taşer, Suphi Batur, Cafer Tayyar Kankat, Ragıp Kutman, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz ve Enver Kök seçilmişlerdir. Ayrıca, 11 olan GİK üye sayısı bu kongre ile 21’e çıkarılmıştır.⁷⁷² Kongrenin son gününde bir konuşma yapan CMP genel başkanı Bölükbaşı, iktidar ve muhalefet olarak her türlü ayırıcı çalışmayı bir tarafa bırakıp, medeni ölçüler içinde bir siyasi mücadele yapmalarının gerektiğini vurgulayarak, hem DP’ye hem de CHP’ye bir mesaj göndermiştir. Kongreye hakim olan itidal havası da bunu göstermiştir. Bu konuda en büyük gayretin iktidardan gelmesi gerektiğini, DP hükümetinin 2 Mayıs seçimlerinden itibaren mevcutlara ek olarak Anayasa’ya aykırı kanunlar çıkarıp, siyaset ve seçim emniyetini bertaraf ettiğini ve en önemlisi de adalet, üniversite, basın ve bürokrasiyi kendi nüfuz ve baskısı altında tuttuğunu öne süren Bölükbaşı, devlet kuvvetlerini elinde tutanların vatandaş haklarına tecavüzünü önlemek için demokrasilerde bir takım teminatlar ve müeyyideler konulduğunu, yoksa demokrasinin salt bir seçim meselesi olarak ele alınmadığını belirtmiştir. Bölükbaşı, almış olduğu bu görevi her türlü ayırıcı siyasi mücadeleden ile kin ve garazdan uzak tutacağını beyan ederek, her zaman söylediği gibi, CMP’nin de, kanuna bağlı devlet ve

⁷⁷¹ C. M. P. Umumi İdare Heyeti Raporu: Parti Reisinin Nutku (Ankara: Yıldız Matbaası, 1955), s. 6-13.

⁷⁷² Yeni Sabah, 29-30. 6. 1955.

milletin vicdanına bağlı kanun telakkisi ile hareket edeceğini ifade etmiştir.⁷⁷³

1950 seçimlerinden sonra MP’nin tek milletvekili olarak Meclis’e giren Bölükbaşı, etkili hitabeti ve müthiş hafızası ile kendinden çok söz ettirmiş ve partinin adeta bir simgesi haline gelmiştir. MP ve daha sonra da CMP, halk arasında onun kişiliğinde tanınmış ve tutunmuştur. Bu bakımlardan Bölükbaşı’nın CMP’nin başına gelmesi parti açısından çok önemli olmakla birlikte, Bölükbaşı’nın siyasal kişiliği ve mevcut siyasal şartlardan kaynaklanan nedenlerle, Bölükbaşı, 1973 yılında aktif politikadan ayrılana kadar geçen sürede iktidarla tanışmamış ya da tanışmak istememiş, sanki “*muhalafet uğruna muhalafet*”⁷⁷⁴ yapan ve adeta iktidarların meşruluğunu kabul etmeyen sert ve keskin muhalafetin öncüsü olmuştur. Ancak ne var ki, Bölükbaşı, tavizsiz, muvazaasız ve eteğinde taş bırakmayacak kadar cesur bir muhalafet lideri olmuşsa da, Türk siyasal hayatının en çalkantılı dönemeçlerine, renkli ve bir o kadar da uzlaşmaz kimliği ile damgasını vurmuştur. Ayrıca, 1955 yılının ortasında genel başkanlığa Bölükbaşı’nın seçilmesiyle birlikte, CMP, hızlı bir şekilde Bölükbaşı’nın kişiliği, eğilimi, hal ve hareketleri ile özdeşleşmeye başlayacak ve bir “*Bölükbaşı partisi*” haline gelmeye başlamıştır. Hatta, kongre esnasında bir delege, “*CMP, Osman Bölükbaşı’nın partisidir*” diye bağirmiştir. Tepki alan delege sözlerini geri almak zorunda kalmıştır.⁷⁷⁵ Bölükbaşı, lider olduktan ve liderlik süresini tamamladıktan sonra, parti genel başkanının kongrelerde yenilenmesini hükme bağlayan tüzükteki maddenin değiştirilmesini istemiştir. Bölükbaşı, genel başkan oluncaya kadar, MP’den gelen bir geleneğe göre, parti genel başkanları kongrelerde değişmekteydi. Ancak bu kural, Bölükbaşı’nın partinin başına gelmesiyle ki, bozulmuş ve Bölükbaşı, aktif siyaseti bırakıncaya kadar, farklı isimler altında da olsa, partide hep genel başkanlık mevkiini korumuştur. Böylece karizması ve kendine özgü siyasi kişiliği ile Bölükbaşı, parti üzerinde ağırlığını koyacak ve ilerde de görüleceği üzere, bu durum parti içinde anlaşmazlıklara ve 1962 yılında da bölünmeye neden olacaktır. Hatta CMP’de ilk gedik, daha Bölükbaşı’nın genel başkan olmasından çok önce,

⁷⁷³ *Cumhuriyet*, 30. 6. 1955.

⁷⁷⁴ Bu tanımlama, Nermin Abadan’a aittir. Bkz., *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili* (Ankara: AÜSBFY, 1966), s. 197.

⁷⁷⁵ *Yeni Sabah*, 28. 6. 1955.

Kırşehir Mv. Osman Alişiroğlu'nun CMP'den istifası ile açılmıştır.⁷⁷⁶ Alişiroğlu'nun neden istifa ettiği konusunda her hangi bir bilgi verilmemişse de, Bölükbaşı ile ters düşmelerinin istifada etkili olduğu düşünülmektedir.

CMP kongresinde, DP'ye sert hücumda bulunulurken, CHP'nin tenkidi daha hafif geçirilmiştir. Ayrıca yerel seçimlere girip girmeme meselesi ve muhalefet partileri arasında oluşabilecek işbirliği konusu, genel başkan ile GİK'in vereceği karara bırakılmıştır. Toker'in anlattığına bakılırsa, CMP'ye bu dönemde özellikle Karadeniz illerinden olmak üzere Anadolu'nun her yerinden akın akın iltihakların olduğu ve özellikle de Bölükbaşı'nın radyo ve meydan konuşmalarındaki ateşli ve nükteli konuşmaların kitleler üzerinde ciddi etkiler bıraktığı görülmüştür. Partiye yeni katılanların çoğunu gençlerin oluşturmakla birlikte, hala kent merkezlerinde daha itidalli yaklaşıldığı da aktarılmıştır.⁷⁷⁷

Kongrede yaşanan tüm bu gelişmelere paralel olarak, Bölükbaşı, lider olduktan sonra parti teşkilatına gönderilmek üzere yayınladığı ilk tamimi⁷⁷⁸ ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Tamimde Bölükbaşı, CMP'nin amacının laik ve demokratik bir Cumhuriyet kurmak olduğunu, bu suretle CMP mensuplarının siyasi toplantılarında ve yazılarında dini siyasete alet edecek her türlü tutum ve davranıştan sakınmalarını belirtmiş ve bunun aksine hareket edenlerin parti ile ilişkilerinin kesilmek üzere haklarında işlem yapılmasını ve ilgililerin savcılığa verilmesini istemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, rakip siyasal partilere mensup kişilerin tahrikleri karşısında hiçbir şekilde asabiyete kapılmamayı, diğer parti mensuplarına küfür etmemeyi de tamiminde bildirmiştir.⁷⁷⁹ Lider olur olmaz, Bölükbaşı neden böyle bir tamim yayınlamıştır? Bölükbaşı'nı böyle bir davranışa iten etmenler, belki de MP'nin başına gelenlerdi. Bölükbaşı, böyle bir tamim yayınlayarak, DP iktidarının partisi hakkında yapabileceği her hangi bir suçlamanın ya da kapatma yoluna gitmesinin önüne geçmeye çalışmış olabilir. Ayrıca Bölükbaşı, CMP'nin önceki MP gibi, sertlik yanlısı bir parti olmadığını,

⁷⁷⁶ **Cumhuriyet**, 27. 4. 1955. Alişiroğlu'nun istifası, 1957 bütçe görüşmeleri yapılırken, DP'li milletvekilleri tarafından Bölükbaşı'nın parti üzerinde “dikta” kurduğu iddiasına mesnet olarak kullanılan delillerden birini teşkil edecekti. Bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957), s. 490-491.

⁷⁷⁷ **Akis**, 2. 7. 1955.

⁷⁷⁸ Bölükbaşı'nın söz konusu tamimi için bkz., **EK 3**.

⁷⁷⁹ **Cumhuriyet**, 13. 7. 1955. Gazete, Bölükbaşı'nın tamimini, “CMP'nin Örnek Olacak Tamimi” şeklinde büyük başlıkla vermiştir.

başka bir deyişle, siyasal sistemde normal usullerle çalışan bir parti olduğu izlenimini yaratarak, kamuoyunun dikkatini çekmek istemiş de olabilir.

Bu arada CMP, 13 Kasım 1955’te yapılacak mahalli seçimlere girmemeye karar vermiştir. Bu konuda, parti yayınladığı bildirimde, 2 Mayıs seçimlerinden beri iktidarın arkası kesilmeyen antidemokratik kanunlar ve kanun dışı baskı hareketleri ile seçim ve siyasi emniyeti tahrip ettiği, muhalefeti baskı altına alarak yaşayamaz hale getirdiği belirtilmiş ve DP’nin muhalefette iken seçimlere girmeme kararına sebep olarak gösterdiği şartların çok daha ağırlığının, bugün mevcut olduğu ileri sürülerek, seçimlerde bu zihniyetteki bir partiyi vatandaş ile yalnız bırakmaya karar verildiği ifade edilmiştir.⁷⁸⁰ CHP de bir tebliğ yayınlayarak, mahalli seçimlere katılmayacağını duyurmuştur.

1955 yılının yaz aylarında CHP ile CMP arasında gözle görülür yakınlaşmalar da cereyan etmiştir. Bu dönemde özellikle Bölükbaşı ile İnönü, DP iktidarı karşısında, “*rejim teminatı*”nın sağlanması konusunda bir çok kez görüşmüşlerdir.⁷⁸¹

Ayrıca, CMP liderleri, her ne kadar yerel seçimlere katılmama kararı alsa da, Ağustos 1955’in ortalarından itibaren, DP iktidarını halka şikayet etmek ve halka demokrasiyi maletmek amacıyla bir yurt gezisine çıkmaya başlamışlardır. Çıkacakları bu yurt gezisinde, iktidarın konuştukları hakkında yanlış isnatlarda bulunmasının önüne geçmek için, yanlarında bir diktafon (ses kaydı alma cihazı) götüreceklerini açıklayan Bölükbaşı, “*Laf torbaya sığmaz derler ama biz sığdıracağız*” şeklinde esprili bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı’yı diktafonlu yurt gezisine çıkmaya sevkeden etmenler, Köprülü’nün muhalefet hakkında söylediği vatana ihanet etmek ve komünizm metodları ile çalışmak yönündeki suçlaması ile CHP genel sekreteri Kasım Gülek’in tevkif edilmesi hadiseleri olmuştur.⁷⁸² Köprülü’nün isnatları karşısında CMP bir tebliğ yayınlayarak tüm bunları reddetmiş ve DP’deki zihniyetin ancak ve ancak totaliter idarelerde olduğunu öne sürmüştür. Tebliğde, vaktiyle 7 Temmuz 1947 tarihinde Bayar’ın yayınladığı bir beyannamede, “...*İstibdata mesnet ve vasıta olan*

⁷⁸⁰ Cumhuriyet, 4. 8. 1955.

⁷⁸¹ Cumhuriyet, 13. 8. 1955. Akis dergisinin belirttiğine göre, İnönü ile Bölükbaşı, 1955’in yaz ayları boyunca muhalefet partileri arasında “*rejim davası*”nın halli ve seçimler konusunda işbirliği görüşmeleri yapmışlardır. Akis, 12. 5. 1956.

⁷⁸² Cumhuriyet, 16. 8. 1955.

kanunlar da vardır. Zamanımızda insan hak ve hürriyetlerini boğmalar, hep kanunla yapılıyor... Bütün istibdatlar, kanun adına ve maalesef ‘memleket menfaatleri bunu icap ettiriyor’ teraneleri ile kurulmuş ve devam ettirilmiştir” diye söylediği konuşmasına atıfta bulunularak, DP’nin Türkiye’de çoğunluk diktatoryasına dayanarak şahsi ve keyfi bir yönetim tarzı kurduğu belirtilmekte ve müphem ifadelerle de muhalefetin ezilmeye çalışıldığı açıklanmıştır.⁷⁸³

Ancak, Ağustos 1955’in sonlarına doğru iktidar-muhalefet mücadelesinde bir duraksamaya yaşanmaya başlamıştır. Bunun nedeni Kıbrıs konusunda, muhalefetin iktidarı dış politik alanında desteklediği ve iç politik mücadeleye ara verdiğini açıklamasıydı. Gerçekten de, Kıbrıs konusunda Londra’da yapılacak toplantı öncesi hükümetin açıklamalarına, muhalefetten destek gelmiştir. Bölükbaşı, vatani ve milli mevzularda, iç politik ihtilafların hiçbir şekilde kullanılmayacağını söylemiş ve Kıbrıs davasında hükümetin yaptığı açıklamaları tasvip ettiklerini açıklamıştır. İnönü de, Kıbrıs konusunda hükümetin alacağı tüm tedbirlerde yanlarında olduklarını beyan etmiştir.⁷⁸⁴ Hatta öyle ki, muhalefet iç politik tartışmaları da kesmiştir. Bölükbaşı, Bandırma’da düzenlenen bir mitingde, iç politika meselelerden kesinlikle söz açmayacağını ve yalnızca Kıbrıs konusu üzerinde konuşacağını söylemiştir. Kıbrıs’ı milli bir mesele olarak gören Bölükbaşı, Kıbrıs’ın Yunanlılar geçmesi halinde, Türkiye’nin emniyet ve güvenliğinin tehlikeye düşeceği uyarısında bulunmuştur.⁷⁸⁵

Kıbrıs sorunu yüzünden askıya alınan iç politik tartışmalar Ekim 1955’ten itibaren yeniden alevlenmiştir. Özellikle, 6/7 Eylül Olayları ve basına “*ispat hakkı*” verilmesi tartışmaları ile başlayan parti içi muhalefet, Aralık 1955’te HP’nin kurulması ile doruk noktasına çıkmıştır. 15 Ekim 1955’te yapılan DP dördüncü büyük kongresi sonrasında parti içinde büyük çapta kaynaşma yaşanmış⁷⁸⁶ ve 29 Kasım 1955’te toplanan DP Meclis grubu hükümet hakkında iktisadi meselelerle ilgili olarak gensoru açılmasını

⁷⁸³ *Cumhuriyet*, 17. 8. 1955.

⁷⁸⁴ *Cumhuriyet*, 26. 8. 1955.

⁷⁸⁵ *Cumhuriyet*, 27. 8. 1955.

⁷⁸⁶ Bu kongrede Menderes’in yaptığı üç konuşmanın tamamı için, bkz., **Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Mayıs 1954-Eylül 1955), Yay. Haz. Haluk Kılçık (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 1992), ss. 9-31.

kararlaştırmıştır. Böylece Menderes istifa etmese de⁷⁸⁷ Bakanlar Kurulu’nun çekilme kararı vermesi ile III. Menderes hükümeti Kasım 29’da son bulmuş ve yerine yine Menderes başkanlığında IV. Menderes Kabinesi kurulmuştur. Eroğul’a bakılırsa, eğer Menderes, 1955’in sonlarında patlak veren hükümet bunalımında, iyice yıpranmış hali ile tekrar başbakanlığı kabul etmemiş olsaydı, belki siyasal hayatını darağacında tamamlamazdı.⁷⁸⁸ Ancak Menderes, 1956 yılının başı ile birlikte, ihtirası yüzünden ve koltuğunu kaybetmemek uğruna şiddet ve baskı tedbirlerini iyice arttıracak ve bu da onun siyasal ve yaşamsal sonunu hazırladığı gibi, Türk demokrasisinin büyük bir yara alması sonucunu doğuracaktır.

Öte yandan 22 ve 29 Kasım 1955 tarihlerinde büyük tartışmalarla geçen DP Meclis grubunda Menderes’in, milletvekillerine hitaben, “Siz isterseniz, hilafeti bile geri getirebilirsiniz”⁷⁸⁹ şeklinde DP milletvekillerinin ruhunu okşayarak, Meclis ekseriyetinin gücüne parmak basan ve ilerde tahakkuk edecek baskı politikasına dayanak teşkil edecek söz konusu konuşması üzerine görüşlerine başvuru olan Bölükbaşı, “Bu memlekette hilafet ve saltanatı geri getirebilecek bir kuvvetli tasavvura daha milletimizin tahammülü yoktur. Bu itibarla bunu söylenmemiş saymak lazımdır” şeklinde konuşmuştur. Yeniden kurulması gündemde olan IV. Menderes hükümeti üzerine de, Bölükbaşı, “Gövdesiz baş yaşamaz, meğer ki demokratik bir mucize imdada yetişse, beş yıllık icraatı ile memleketi rejim buhranına sürükleyen Menderes’in Grupta aldığı oylarla 24 ayar demokrat olmasına hayret etmemek lazımdır. Tek parti devrinde, ‘Meclisler tescil heyeti halinde idi’ diyen Menderes, Meclisi aynı hale sokmuştur” diye konuşmuştur.⁷⁹⁰ Bu arada CMP ile CHP arasında yeni hükümet konusunda görüşmeler devam etmiş ve CMP’den Aldoğan, CHP merkezini ziyaret ederek, İnönü başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmasının, siyasi buhranın atlatılmasında tek çare olduğunu beyan etmiştir.⁷⁹¹

⁷⁸⁷ Aslında Menderes, Meclis grubuna geldiğinde istifayı düşünmüştü. Ancak Mükerrer Sarol’un tavsiyesi ile Menderes sırf kendisi için güvenoyu istemiş ve kabineye itimatsızlık verilmesine rağmen Meclis Grubu Menderes’e güvenoyu vermişti. Menderes’in yerinde kalmasını sağlayan bu formüle “Sarol formülü” denmiştir. Bkz., Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 260.

⁷⁸⁸ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 185.

⁷⁸⁹ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 260.

⁷⁹⁰ **Cumhuriyet**, 2. 12. 1955.

⁷⁹¹ **Cumhuriyet**, 3. 12. 1955.

IV. Menderes hükümeti 13 Aralık 1955'te DP ekseriyetine sahip Meclis'ten güvenoyu almıştır. 16 Aralık'ta yapılan program görüşmelerinde, İnönü, Menderes'e çok sert bir dille çatmış ve istifasını istemiştir.⁷⁹² İnönü, 1950'den beri hiç bu kadar sert bir muhalefet tarzı takip etmemiştir. Eroğul'un ifadesiyle, 1950'den beri ilk kez CHP muhalefet meşalesini ele almıştır.⁷⁹³ 1955'e kadar bu meşale, tek başına Bölükbaşı'nın elinde idi. Hükümet programı üzerine CMP adına konuşan Bölükbaşı ise, Hükümet programında rejim konusunun olmadığını belirterek, öncelikle rejim davasının halledilmesini istemiştir. Bölükbaşı, (1) adaletin bağımsızlığı ile hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmadığını, (2) tek parti döneminden kalma anti demokratik kanunların kaldırılmadığını, (3) memurların tarafsızlığının sağlanmadığını ve (4) taahhüd edilen Anayasa değişikliğinin gerçekleştirilmediğini ifade etmiştir. Bunlara mukabil olarak Bölükbaşı, (1) yürütme ve idare üzerinde kuvvetli bir yargı denetiminin kurulmasının gerekli olduğunu, (2) seçim sisteminin adil bir temsile ve dengeli bir Meclis hayatına imkan verecek şekilde değiştirilmesi gerektiğini, (3) Hükümetin “*ispat hakkı*”nın tanınmasına taraftar olup olmadığını açıkça ifade etmesini, (4) ispat hakkının düzgün bir şekilde işleyebilmesi için yargının bağımsız olması gerektiğini, (5) ancak ispat hakkının da, tek başına kötülükleri önleyebilmesi için, adalet, üniversite, matbuat ve idare cihazının siyasi iktidarın tesir ve tahakkümünden kurtarılması gerektiğini öne sürmüştür.

Demokrasi açısından 1950'de devralınan noktadan daha geriye gidildiğini ileri süren Bölükbaşı, 6/7 Eylül hadiselerinin, hükümetin bir tertibi olarak mütalaa edilmesini gerektirecek şüpheleri üzerinde barındırdığını, bu konuda halkı aydınlatacak resmi malumat ortaya konmadığını ve kolluk güçlerinin bu olaylar sırasındaki ataletinin şüpheleri uyandırdığını dile getirmiştir. Bölükbaşı, “*Menderes'in temsil ettiği zihniyetle Türkiye'de demokratik bir idare kurulamayacağına varlığımız kadar inanmaktayız*” şeklinde konuşarak sözlerini tamamlamıştır.⁷⁹⁴

6/7 Eylül hadiseleri nedeniyle Başbakan ve eski İçişleri Bakanı hakkında Meclis Soruşturması açılması isteğiyle ilgili olarak konuşan

⁷⁹² İnönü'nün konuşması için bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 8, İçtima: 1, On Beşinci İnikat (16. 12. 1955).

⁷⁹³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 188.

⁷⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 8, İçtima: 1, On Beşinci İnikat (16. 12. 1955), s. 273-280.

Bölükbaşı, bu hadiseleri polisin teşvik ettiğine dair şüphelerin belirdiğini ve bunların dünyaya yayıldığını söylemiş ve elli sene çalışsalar da, bu hadise ile Türk milletine sürülmek istenilen lekenin tahribatını ortadan kaldıramayacaklarını tebarüz ettirmiştir.⁷⁹⁵

1955 yılı gelişmelerini bitirirken, aynı yıl içinde temeli atılan Hirfanlı Barajı töreni vesilesiyle Bölükbaşı ile Menderes arasında yaşanan bir diyalogu, burada vermek yerinde olacaktır. Bölükbaşı’nın, yakın dostu bir araştırmacıya anlattığı kadarıyla olay şu şekilde cereyan etmiştir: Menderes, bir telgrafla Bölükbaşı’yı Hirfanlı Barajı temel atma törenine davet etmiş, ancak Bölükbaşı, Kırşehir’in kendisine oy verdiği için ilçe haline getirildiğini, dolayısıyla törene katılmakla, manen intiharının sağlanacağını düşünerek törenlere katılmamıştır. O günün akşamı, Ankara Palas’ta Irak parlamento heyeti şerefine düzenlenen resepsiyonda Bölükbaşı ile karşılaşan Menderes, “*Osman Bey, Hirfanlı’ya gelmeyişinize çok üzüldüm. Sizi, bizzat kendi arabamla götürecektim*”. Başbakanın bu sözleri üzerine, Bölükbaşı, “*Zararı yok, Adnan Bey, bir gün gelir, ödeşiriz*” diye karşılıklı bulununca, Menderes, “*İyi mana da mı?*” demiştir. Tam da aradığı soruyu alan Bölükbaşı, “*Adnan Beyefendi, onu, zekanızın takdirine bırakıyorum*” şeklinde imalı bir yanıt vermiştir.⁷⁹⁶ İleride aktarılacağı gibi, 1957 seçimlerinden sonra iyice sıkışan Menderes, mutemet adamları ile Bölükbaşı’yı müteaddit defa DP’ye davet edecektir. Aslında bu olay da göstermektedir ki, Menderes daha erken tarihlerde bile Bölükbaşı’na çengel atmak ve ondan gelecek ağır ve acımasız eleştirilerin önüne geçmek istemiştir.

L. MUHALEFETİN İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI (1956)

1956 yılı, baskı ve şiddet tedbirlerini iyice artıran IV. Menderes hükümetinin icraatı karşısında, CHP, CMP ve HP’den oluşan muhalefetin, “*rejim davası*”nda ortak hareket edilmesi konusunda işbirliğine gidilmesi teşebbüslerine sahne olmuştur. İşbirliği teşebbüslerinde çok büyük ilerlemeler kaydedilse de, her üç partinin birbirine olan güvensizlikleri,

⁷⁹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 9, İçtima: 1, Yirmi Üçüncü İnikat (13. 1. 1956), s. 69-72.

⁷⁹⁶ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 23. 1. 2002.

iktidarın tutumu ve başkaca etmenler yüzünden, Türk demokrasisinin kurumlaşması açısından çok yararlı olabilecek gelişmeler ortaya çıkmamıştır. Şimdi bu teşebbüslerin nasıl cereyan ettiğine ilişkin gelişmelere geçmeden önce, Bölükbaşı'nın 1955'in sonunda başlattığı ve 1956 başı ile temposunu iyice artırdığı mitinglerine değinilecektir.⁷⁹⁷

Maraş'ta düzenlenen mitingde konuşan Bölükbaşı, eski iktidar dönemindeki haksızlıkların aynen devam ettiğini belirterek, “*Sazlar aynı sazlar, teller değişti, yumruk aynı yumruk, eller değişti*” diyerek, “*eskiden bir başlı padişahlık*” devrinde yaşadıklarını, şimdi ise “*300 başlı padişahlık*” devrinde yaşadıklarını ileri sürmüştür. DP'ye oy vermekle aldandık diyen vatandaşlara akrep ile kurbağanın fıkmasını anlatan Bölükbaşı, suyu geçerken kendisini sokan akrebi suya dalarak boğan kurbağa gibi yapmalarını ve DP iktidarını boğmalarını istemiştir. 6/7 Eylül olaylarının tüm sorumluluğunu hükümete yükleyen Bölükbaşı, zamanı gelince bu olayların hesabının sorulacağını da ifade etmiştir.⁷⁹⁸ Gaziantep de ise, DP iktidarının 6 yıllık icraatında yaptığı yol, çeşme, köprü, baraj ve fabrikalarla, adaleti, hürriyeti, eşitliği ve siyasi emniyeti yok etmeye çalıştığını, önemli olanın köprü-baraj yapmak olmadığını, adalet üstüne kurulu demokratik rejimin teessüsü olduğunu söyleyen Bölükbaşı, eğer bir memlekette bir Başbakan ile bir çöpçü mahkemeler (Bölükbaşı mahkemeleri Allah'ın evi saydığını da söylemiştir) karşısında eşit şartlarda bulunmuyorlarsa, o memleketin payidar kalamayacağını belirtmiştir. 600 yıllık saltanatı yıkan milletin Menderes'in saltanatını da bir gün yıkacağını iddia eden Bölükbaşı, “*Türk boşadığı avradın topuğuna bakmaz*” diyerek CHP'ye artık iktidar verilemeyeceğini, iktidar sırasının kendilerinde olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁹⁹ Adana yolunda da iki konuşma yapan Bölükbaşı, Seyhan'da, hükümetin yüksek yargı

⁷⁹⁷ Bölükbaşı'nın tüm mitinglerinde zabıta güçleri ile savcı bulundurulmuş ve konuştuklarının suç teşkil edip etmediği tespit edilmiştir. Hatta bir çok konuşmasında Bölükbaşı, diktafonla konuşmalarını tescil ettirmiş, konuştuklarının suç olup olmadığını savcıya sormuş, bu da yetmezse halka dönerek konuştuklarını savcının dinlediğini ve suç olmadığını kendisine söylediğini belirtmek durumunda kalmıştır. Ayrıca Bölükbaşı'nın 1956 yılının 7 aylık döneminde yaptığı mitingler için kateddiği mesafenin İstanbul'dan New York'a gidiş dönüş kadar uzun olduğu ve konuşmalarının kaydı için 36250 metre diktafon şeridi kullanıldığı da açıklanmıştır. **Cumhuriyet**, 28. 9. 1956.

⁷⁹⁸ **Cumhuriyet**, 22. 3. 1956.

⁷⁹⁹ **Cumhuriyet**, 24. 3. 1956.

mensuplarını emekliye sevk etmesini de eleştirmiş ve antidemokratik baskı tedbirlerini iyice yoğunlaştırdığından şikayet etmiştir.⁸⁰⁰

Adana’da dört saati aşkın uzun konuşmasında Bölükbaşı, yine DP’nin muhalefette iken yaptığı vaatleri ile iktidardaki uygulamalarından örnekler vermiş ve DP iktidarının, İnönü döneminden daha ağır bir hürriyet düşmanı olduğunu ileri sürmüştür. DP’nin kalkınma hamlelerine de değinen Bölükbaşı, Hitler’in de yaptığı yollara, attığı temellere ve inşa ettiği barajlara rağmen çöküp gittiğini, çünkü hürriyetin olmadığını anlatarak DP’nin de hürriyeti boğduğu için bir gün yok olacağını söylemiştir. Bu arada kalabalık arasından bir vatandaş, “*Senin anan 15 Bölükbaşı doğursaydı, bu memlekete yeterdi*” diye bağırınca, hazır cevaplılığı ile meşhur söz ustası Bölükbaşı, “*O zaman da 15 vilayet ilçe yapıldı*” diyerek, Kırşehir meselesine dair esprili bir karşılık vermiştir. Konuşmasında “*ispat hakkı*” konusuna da değinen Bölükbaşı, “*ispat hakkı*”nı kendisinin daha önce ortaya attığını, ancak patentinin başkasında olduğunu iddia etmiştir.

Bir başka yerde ise, Bölükbaşı, “*4 köye işlemez çeşme yapıp Merkez Bankası’ndan mavi banknot dağıtılır mı, buna kafî diyorlar. Ne Ayan Meclisi ne de Anayasa Mahkemesi var*” diyerek, partisinin ve kendisinin uzunca bir süredir istediği çift meclis sistemine geçilmesini ve demokratik kanunların çıkarılmasını temin edecek bir Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasının gerekliliğini örnekleri ile anlatmıştır.⁸⁰¹

Bu arada hükümetin, seçimlerden bir ay öncesi haricinde meydan toplantılarını yasaklamak için çıkarılacak kanun ve muhalefet partileri arasında işbirliği konularında gazetecilerin sorularını yanıtlayan Bölükbaşı, rejim meselesinin halli için muhalefet partilerinin işbirliği yapması ve bir Kurucu Meclis (KM) teşekkül ettirilerek, yeniden seçime gidilmesinden yana olduklarını, ancak CHP ve HP’de işbirliğinden yana olduklarına dair telkinler yapılmakla birlikte, bu işbirliğinin mahiyet ve kapsamı konusunda, partilerinin yetkili organlarınca karar altına alınmış bir açık fikirlerinin olmadığını söyleyerek, CMP’nin de bu mevzuda verilmiş bir kararı olmadığını da eklemiştir. Açık hava toplantılarını kanunla yasaklamak isteyen hükümet kararı karşısında çatır çatır mücadele edeceklerini anlatan Bölükbaşı, “*Toplantıları kanunla yasak etmek, Anayasa’yı açıkça çiğnemek*

⁸⁰⁰ Cumhuriyet, 25. 3. 1956.

⁸⁰¹ Cumhuriyet, 28. 3. 1956.

ve bir nevi darbe yapma yoluna saparlarsa, sadece yıkılışlarını süratlendirmiş olurlar” diyerek hükümete sert tepkide bulunmuştur.⁸⁰²

Bölükbaşı’nın yurdun her yerinde yoğun meydan toplantıları düzenlemesine ve yaptığı sert tarizlere sinirlenen Başbakan Menderes, Seyhan Barajı’nın açılışı münasebetiyle 8 Nisan 1956 tarihinde Adana’da yaptığı konuşmada, muhalefetin, memlekette anarşi yaratma ve “*ihtilal havası*” içinde çalıştığını, “*sözde muhalif*” politikacıların, yaptıkları eserlere karşı arkasını dönerek boykotajcılık yaptığını (Bölükbaşı’nın Seyhan Barajı’na arkasını dönerek konuşma yapmasına değinmiştir) ileri sürmüş ve bu hareketleri “*siyasi sapıklık*” olarak nitelendirmiştir. Menderes, muhalefetin sanki seçim varmış gibi günde onlarca “*sözde miting*”ler tertip ettiğini, mitinglerinde devlet ve hükümet adamlarına küfürlü sözler sarfettiklerini, şeref ve haysiyetleri ile oynadıklarını öne sürmüş ve bu adi ve alçak ithamları yapanların “*sözde milletvekili*” olarak Meclis’in çatısı altında barındırılmaması gerektiğini anlatarak, bu hareketleri “*kaba*”, “*iptidai*” ve “*yıkıcı*” politika oyunları olarak değerlendirmiştir. Menderes, muhalefetin “*tedhişçiliği*” hürriyet namına yaptığını, ancak hürriyet diyerek vatan bütünlüğü ve devlet menfaatlerini çiğneyen muhalefete asla izin verilmeyeceğini ve “*kulaklarından tutularak, layık oldukları yere tıkalacaklarını*” söyleyerek,⁸⁰³ sanki 1956 sonrasında giriştiği ve “*diktatörlük*” derecesine varan ve tüm muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik baskıcı girişimlerinin düğmesine Adana’da basmıştır.

Bölükbaşı, Kırıkkale’de de yaptığı bir konuşmada, Menderes’in nutkuna cevap vermiştir. Türkiye’de halkın % 70’inin okuma yazma bilmediğini, bu yüzden iktidarın baskılarından ancak mitingler sayesinde halkın haberdar olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin meydan toplantılarını yasak etmesinin amacının, vatandaşı gözü kapalı oy kullanmaya sevk etmek olduğunu ileri süren Bölükbaşı, “*İhtilal havası yarattığımız söylüyorlar. Şuna işaret etmek isterim ki, ihtilal, tazyik ile tahammül arasındaki muvazenenin bozulmasından çıkar. İhtilal, iktidarda bulunanların zulmünden çıkar*” şeklinde konuşmuştur.⁸⁰⁴

⁸⁰² Cumhuriyet, 4. 4. 1956.

⁸⁰³ Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Ekim 1955-Eylül 1956), C. VI, s. 297-300.

⁸⁰⁴ Cumhuriyet, 8. 4. 1956.

Menderes’in Adana nutkuna Kalecik nutku ile cevap vermeye devam eden Bölükbaşı, Menderes’in baraj, köprü ve birkaç elektrik santralının gölgesinde hakkı haykıranların ağızlarını tıkamak için meydanlarda kanunlar çıkarttığını, meydanlarda savcılara, zabıta memurlarına direktifler vererek muhalefetin suç işlediğini meydanlarda karara bağladığını belirtmiş ve bir taraftan da, hakim ve savcı üzerinde siyasi baskı kurmaktan geri kalmadığını dile getirerek, Ziya Paşa’nın şu şiirini okumuştur: “*Kadı ola davacı, muhzir dahi şahit, ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet*”. Menderes’in bir devlet adamının vakarı, ciddiyeti ve dürüstlüğü ile konuşmadığını, kin ve ihtiras nöbetleri içinde çırpınan bozulmuş halet-i ruhiye ile hareket ettiğini iddia eden Bölükbaşı, memleketleri ayakta tutan birinci amilin baraj, köprü, liman değil, hürriyetlerin teminat altında bulundurulması olduğunu ileri sürdükten sonra, eğer aksi sabit olsaydı, Menderes’ten bin kez fazla baraj, köprü ve yol yapan Hitler’in malum hale gelmeyeceğini söylemiştir. Bölükbaşı, konuşmasını Türk demokrasisinin kurumlaşmasında dikkate alınması gereken şu anlamlı sözler ile bitirmiştir: “...DP liderlerinin manevi sahada bu memleket bünyesinde bıraktıkları rüşup ve kiri, 40 barajın suyu temizlemeye kafi gelmez... Demokrasi enkazı üzerine bina edilen bir kalkınma şantiyesinin temelleri asla sağlam olamaz”.⁸⁰⁵ Çankırı mitinginde de, DP’nin seçim beyannamesindeki vaatlerinden, hakim teminatından, çift meclisten, Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasından ve son günlerde hükümet tarafından emekliye sevk edilen hakimlerin durumundan bahseden Bölükbaşı, “*devr-i istibdatta, CHP zamanında, hakimler nakledilirdi, fakat tard edilmemezlerdi*” diyerek, DP iktidarının tek parti döneminden daha ziyade istibdata yöneldiğini öne sürmüştür.⁸⁰⁶

Bu arada, Bölükbaşı iktidarın baskıya yöneldiğini anlatmak için karış karış memleketi dolaşırken, Ankara’da muhalefet partileri arasında işbirliği yapılması yönünde bir hareketlilik başlamıştır. Muhalefet partileri arasında rejim davasının halli konusunda başlayan işbirliği teşebbüsünde ilk çağrı, CHP’den gelmiştir. 8 Nisan 1956 tarihli CHP tebliğinde, iktidarın baskıcı uygulamaları karşısında, siyasi emniyetin sağlanması ve rejim davalarının halledilmesi için diğer muhalefet partileri arasında işbirliğine

⁸⁰⁵ Cumhuriyet, 11. 4. 1956.

⁸⁰⁶ Cumhuriyet, 25. 4. 1956.

gidilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu konuda parti liderleri arasında görüşmeler başlamıştır. 15 Nisan 1956'da kendi evinde İnönü ile bir araya gelen Bölükbaşı (yanlarında CHP'den Nüvit Yetkin de var) işbirliği konusunu görüşmüşlerdir. İnönü, sonradan yayınlanan **Defterler**'inde işbirliği görüşmeleri konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir. İnönü'nün anlattığına göre, görüşmede Bölükbaşı, CHP'nin tebliğini açık bulmadığı için herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Ardından Bölükbaşı, 1954 seçimleri öncesi CHP'nin tebliğini göstermiş ve “*Bunda değişmiş bir şey var mı?*” diye sormuştur. O tebliğde CHP, seçimde partilerin kuvvetleri ile orantılı bir nispette temsil edilmesini istemiştir. CMP ise, her hususta eşitlik istemiştir. İnönü, şimdiki tebliğleri ile eski tebliğlerini karşılaştırmadıklarını ancak, birbirlerini nakzetmediklerini söylemiştir. Bunun üzerine İnönü, Bölükbaşı'na, “*Siz eski tebliğinizin üzerinde misiniz?*” diye sorunca, Bölükbaşı, “*Ne üzerindeyiz, ne değiliz, bir şey söyleyecek durumda değiliz, düşünmedik*” diye ortada bir cevap vermiştir. İnönü-Bölükbaşı görüşmesinde seçimde oran konusuna da girilmişse de hiçbir sonuç alınamamıştır. İnönü'nün intibalarına göre, bu görüşmede Bölükbaşı, “*Her şeyden evvel itimat lazımdır*” demiş ve CHP'den şikayetçi olmuştur. Sonunda herhangi bir ilerleme kaydedilmese de, Bölükbaşı İnönü'den, arkadaşlarına götürmek üzere, kendisine bir not yazmasını istemiştir. Bu notta İnönü, (1) muhalefet partilerinin şimdi ve seçimde birbiri ile uğraşmayıp, yakın ilişkiler kurmaları gerektiğini, (2) işbirliğinin gerekli olduğunun kamuoyuna bildirilmesinin gerekli olduğunu, (3) seçimlerde işbirliği konusunda açık bir kararlarının olmadığı, ancak 1954 seçimlerinde söylediklerini nakzetmediğini belirtmiştir. Bölükbaşı görüşmede, işbirliği tebliğinin iktidarın şiddetli tedbirlerine neden olması bakımından vakitsiz olduğunu İnönü'ye söylemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, görüşmelerde İsmail Rüştü Aksal'ın tavassutunu kabul edeceklerini de bildirmiştir. İnönü, bu görüşmede Bölükbaşı'nın vesveseli ve meseleye uzak ve ilgisiz davrandığını, genel olarak çekingen, müstağni ve itimatsız bir havasının olduğunu belirterek, Bölükbaşı için, “*çözülmesi güç düğüm*” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁸⁰⁷

⁸⁰⁷ İsmet İnönü, **Defterler: 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, C. 2 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 662-663.

Bölükbaşı görüşmesinden önce, 14 Nisan akşamı HP’li yetkililerle görüşmüş olan İnönü, HP’den özellikle Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu’nun işbirliği konusunda CMP’lilere ve özellikle de Bölükbaşı’ya sonsuz itimatsızlığı olduğu halde, muhalefeti parçalamadan bir “*cephes* yapmak” istediğini ve Bölükbaşı’nın da sırf bu amaçla işbirliğine gideceğinden ümidi olduğunu HP’lilere bildirmiştir. Bu arada görüşmede hazır bulunan HP’li İbrahim Öktem, CMP’den Tahtakılıç’la irtibatlarının olduğunu söyleyince, İnönü çok sevinmiş ve teşvik etmiştir. İnönü, CMP’de işbirliği konusunda bir Tahtakılıç-Bölükbaşı rekabetinin var olduğunu da eklemektedir. Ayrıca 4 Mayıs’ta yine HP’den Fevzi Lütfi, İbrahim Öktem ve Enver Güreli ile görüşen İnönü, Fevzi Lütfi’nin Bölükbaşı’ya hiç güveni olmadığını söylediğini, hatta CMP’liler için, “*Kültürleri yok, muvazeneleri yok, delidirler*” biçiminde konuştuğunu anlatmıştır. Ancak İnönü, bir kez daha “*muhalefet cephesi*”nin gediksiz kurulması gerektiğini konusunda ısrar edince, HP’lilerin kabul ettiklerini ifade etmiştir. HP’liler ayrıca, CMP ile bir koalisyon iktidarının kurulmasını da imkansız gördüklerini bildirmişlerdir.⁸⁰⁸ Ahmet Hamdi Başar, işbirliği görüşmelerinde muhalefetin İnönü’nün rehberliğinde bir birleşmenin gerekliliği için çalışmalar yapmıştır. Bu itibarla HP’liler ve Bölükbaşı ile de bir çok kez görüşmüştür. Hatta bir keresinde HP’lilerin CMP hakkındaki intibasını Bölükbaşı ile paylaşırken, Bölükbaşı, hiddetlenmiş ve kendileri hakkında böyle düşünen kişilere nasıl güveneceğini belirtmiştir. Başar’a göre, CMP liderinde CHP’nin yanında, HP’ye de, müthiş bir antipati vardır. Başar, görüşmeleri sonrasında Bölükbaşı hakkında izlenimlerini de aktarmaktadır. Ona göre, Bölükbaşı, kendisi çok konuşmakta, ancak başkalarını dinlemeye az tahammül etmektedir. Ayrıca, Bölükbaşı’nda uzlaşmayı sevmeyen, devamlı tenkit ve hücumla beslenen bir zihniyet vardır.⁸⁰⁹

Gerçekten de o günlerde rejim meselesi ve muhalefetin işbirliği konusunda bir toplantı yapan CMP GİK’te sert tartışmalar yaşanmıştır. İşbirliği taraftarı olan A. Tahtakılıç ve Sadık Aldoğan, partiler arasında işbirliği konusunda bir an evvel mutabakata varılmasını isterlerken, diğer genel merkez idarecileri, teşkilatın işbirliğine taraftar olmadığı, bu bakımdan diğer muhalefet partileri ile yakınlaşmaya gidilmesinin tehlikeli olacağının

⁸⁰⁸ A. g. e., s. 664, 667-668.

⁸⁰⁹ Ahmet Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960), s. 137-140.

ifade etmişlerdir. Bölükbaşı ise ortada bir vaziyet almıştır.⁸¹⁰ Bundan sonra CMP bir tebliğ neşredecek ve partilerin işbirliği konusunda GİK'in bir karar almaya yetkili bulunmadığını, dolayısıyla meseleyi müzakereye koymadıklarını belirtmiştir. CMP'de Tahtakılıç, Aldoğan ve Arna işbirliği konusunda hevesli oldukları için iktidar destekli **Zafer** gazetesi tarafından şiddetli saldırılara uğrarken, Bölükbaşı çekimser tavrıyla aynı gazeteden övgüler almıştır. Toker, daha önceleri CHP ile işbirliği konusunda çok istekli olan ve İnönü ile adeta bir ahabap-çavuş ilişkisi içinde sürekli işbirliği konusunda görüşmelerde bulunan Bölükbaşı'nın tavrının, özellikle 1955'in sonlarında HP'nin kurulması ile birlikte değiştiğini ileri sürmüştür. Gerçekten de HP kurulmadan önce Bölükbaşı, İnönü ile birlikte görünmeye özel bir gayret gösterdiği⁸¹¹ ve rejimin selameti açısından işbirliği içine girilmesinde ısrarlı olduğu halde, şimdi neden bu kadar gönülsüz ve çekimser ortada bir vaziyet alıyordu? Toker'e bakılırsa bunu iki nedeni vardır: Birincisi, Bölükbaşı, HP'nin kurulmasını sempatiyle karşılayan İnönü'yü bu partiden kıskanmıştı. İkincisi, o sıralarda **Dünya** ve **Cumhuriyet** gazetelerinin CMP ve Bölükbaşı'na yönelik haberleri büyük başlıklarla vermesi ve Bölükbaşı'nın gittiği her yerde çok büyük kalabalıklarla karşılanması ve ilgiyle izlenmesi, Bölükbaşı'na iktidara çok yakın olduğu intibasını vermiştir.⁸¹²

Bölükbaşı'nın işbirliği konusunda eskisine oranla daha çekimser ve ortada bir vaziyet almasının nedeni, birinci şıktan ziyade ikinci şıkta aranmalıdır. Gerçekten de, mitinglerde, hiçbir liderin toplayamadığı kadar geniş kitlelere hitap eden Bölükbaşı, CMP'nin tek başına iktidara geleceğine inanıyordu. O günlerde Bölükbaşı'yı ziyaret eden Ahmet Hamdi Başar da, Bölükbaşı'nın işbirliği teşebbüslerinde bu kadar isteksiz olmasını, CHP ve HP'ye güvensizliğinden çok, o günlerde partisine ve kendisine çok

⁸¹⁰ **Cumhuriyet**, 6. 5. 1956.

⁸¹¹ Bölükbaşı'nın eskiden çok eleştirdiği İnönü ile bu kadar sarmaş dolaş olması ve iktidara karşı İnönü ile birlikte hürriyet şarkısı söylemesi eleştirilmiştir. Bölükbaşı'nın 1948'de DP'yi İnönü'nün ağına düşmekle suçlayarak, partiden ayrılmış olmasına rağmen, şimdi onunla birleşmesini eleştiren Samet Ağaoğlu'nun anlattığına bakılırsa, Bölükbaşı bu birleşmenin gerçek galibi olarak kendini göstermiş ve "*Diktatör, sade bir vatandaş olarak benim yoluma düştü*" biçiminde konuşmuştur. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler** (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965), s. 64.

⁸¹² **Akis**, 12. 5. 1956.

güvenmesine bağlamaktadır.⁸¹³ Bölükbaşı, kendince bunda da haksız değildi. Ona göre halk nazarında CHP’nin sicili belli idi. DP ise, o kadar ümitle gelmesine rağmen, tek parti dönemini aratan bir baskıcı yönetim kurmuştu. Geriye denenmemiş CMP ve halkın içinden biri olan Bölükbaşı kalıyordu. Zaten, miting ve toplantılarında çok büyük insan kitlesinin Bölükbaşı için meydanları doldurması, Bölükbaşı’nın siyasi hayatında büyük yanılgılar içine girmesine neden olmuştur. Bölükbaşı’nın meydan nutuklarından çok etkilenen insanlar, iş oy vermeye geldiğinde, başka parti ve liderleri desteklemişler ve bu da Bölükbaşı’nın siyasi hayatında büyük travmalar yaşamasına neden olmuştur.

İşbirliği konusunda parti liderleri arasında görüşme trafiği hızlanmıştır. CHP’den İsmail Rüştü Aksal’la Bölükbaşı 11 Mayıs’ta bir araya gelmişlerdir. Bölükbaşı, işbirliği meselesinin idare kurulunda görüşülmediğini, bu konuda kongrelerinin yetkili olduğunu belirtmiştir. İnönü’nün anlattıklarına bakılırsa, Bölükbaşı, CHP’yi ve onunla birlikte olanları halkın (yani teşkilatının) istemediğini, CHP ile birlikte görünürse DP’den ayrılacak olanların partisine girmekte tereddüt edeceğini, Aksal’a anlatmıştır. Bölükbaşı, 1954’te CHP’nin kan kaybettiğini, ancak kendilerinin oylarını ikiye katladıklarını düşünerek, işbirliğinin partisine zarar vereceğini düşünmüştür. Ancak Tahtakılıç, Bölükbaşı’nın işbirliğine yanaşmamasını devamlı sorgulamış ve er geç yola geleceğini Aksal’a anlatmıştır.⁸¹⁴ CMP’den bir grup GİK üyesi de, CHP’nin işbirliği teklifinde samimi olmadığını ileri sürerek, CHP’nin muhtemel bir iktidar değişikliğinde iktidarı ele geçirmek ve diğer partileri atıl bırakmak için işbirliğini gündeme getirdiğini ve diğer partilere yönelik bir komplo hazırladığı iddiasında bulunmuştur.⁸¹⁵

CMP’nin bu iddiaları karşısında, CHP’nin 22 Mayıs’ta yapılan XII. Kurultay’ında konuşan İnönü, partiler arasında işbirliğinin, CHP’nin yalnız başına iktidara gelmesi için bir araç olarak düşünülmediğini, aksine rejim davalarının halli, seçim, siyasi emniyet, Anayasa meselesi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı gibi ana meselelerde müşterek hareket edilmesi yönünde düşündüklerini beyan etmek durumunda kalmıştır. İnönü, seçimlerde işbirliğinin ise, ana meseleler üzerinde işbirliği yapılmasından

⁸¹³ Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s. 144-146.

⁸¹⁴ İsmet İnönü, **Defterler**, C. II, s. 668.

⁸¹⁵ **Cumhuriyet**, 17. 5. 1956.

sonra geldiğini belirterek, iktidara karşı tüm muhalefet partilerini ortak çalışmaya davet etmiştir.⁸¹⁶

Öte yandan bu sıralarda Bölübaşı mitinglerine devam etmiştir. Bölükbaşı Konya’da açık hava toplantısında, hükümetin en son üç Yargıtay üyesi ile 13 hakimin emekliye sevk etmesinin adalete vurulmuş büyük bir darbe olduğunu belirttikten sonra, Menderes’in amacının Türkiye’yi korkunun hakim olduğu bir yer yapmak olduğunu öne sürmüş ve “*DP’nin köye çeşme getirdiğini, ancak adalet, musavat ve hürriyet çeşmelerini kuruttuğunu*” dile getirmiştir. Dokunulmazlığının kaldırılması yönünde bir Başbakanlık tezkeresinin hazırlandığını anlatan Bölükbaşı,⁸¹⁷ Menderes’in amacının kendisini hapse atmak olduğunu iddia etmiştir. 16 yüksek hakimin kapı dışarı edilmesini eleştiren Bölükbaşı, Menderes’in zihniyeti ile müstebit Abdülhamit zihniyetini karşılaştıracak olursa, savcıların suç duyurusunda bulunacağını belirttikten sonra, mukayeseyi halkın takdirine bırakmıştır. Ayrıca hükümetin, Seçim Kanunu’nda yaptığı bir değişiklik, siyasal partilerin radyodan seçim zamanı konuşma haklarının kaldırılmasını şiddetle eleştiren Bölükbaşı, “*Menderes radyoda konuşmamıza asla razı değildir. Zira hakikatin fiske dokununca külâh düşer, kel görünür*” diye konuşmuştur.⁸¹⁸

Konya konuşmasının ardından İzmir’e gelen Bölükbaşı, siyasi hayatının ilk İzmir konuşmasını yapmıştır. Bölükbaşı, artık büyük kentlerin kitlelerine açılmaya başlamıştır. DP’nin güçlü olduğu Ege Bölgesi’nin merkezi İzmir’de miting düzenleyen Bölükbaşı, yaklaşan seçimlerde, partisinin iktidara gelemese de birinci parti olacağını tasavvur ediyordu. İşbirliği meselesinde ağır ve isteksiz hareket etmesinin nedeni de bu idi. Konuşma için daha önce hiç olmadığı cihetle, İzmir’in seçilmesi bunu gösteriyordu. Bölükbaşı, her yerde olduğu gibi İzmir konuşmasına da büyük önem vermiş ve elinde içi evrak ve vesika dolu mavi bir bavulla kürsüye

⁸¹⁶ **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, s. 397-398.

⁸¹⁷ Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasına dair encümen mazbatası hazırlanmıştır. İsnat edilen suç ise, CMP’nin Adana’daki bir toplantısında Bölükbaşı, söylediği bazı sözlerle Başbakan Menderesi tahkir etmekten maznun. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Sıra Sayısı: 226 (20. 6. 1956), s. 1. Buna dair encümen mazbatası okunmuş, kabul edilmiş ancak takibat ve muhakeme devre sonuna bırakılmıştır. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 13, İçtima: 1, Seksen Dördüncü İnikat (2. 7. 1956), s. 87.

⁸¹⁸ **Cumhuriyet**, 21. 5. 1956.

gelmiştir. Bölükbaşı’nın İzmir konuşması önemlidir. Çünkü hükümet, o günlerde Meclis’e yeni baskı kanunları (basın ve toplantılarla ilgili) sevk etmişti. Bölükbaşı, çıkmakta olan basın ve toplantılara ait yeni kanunlara temasla, “*Belki bir daha fırsat bulamayacağım, gidip de gelmemek, gelip de görmemek var*” diyerek konuşmasına başlamıştır. Konuşmasının önemli kısımları şu şekildedir.⁸¹⁹

DP başkanları, “*CHP’nin idaresi köhne bir binadır. DP işbaşına gelince bu köhne bina saray olacaktır*” diyorlardı. Ne yaptılar? O köhne binaya bir sıva, üstüne de Amerikan yardımından bir cila çektiler. Neyzen Tevfik ne güzel söylemiş. “*Sazlar gene aynı saz, yalnız teller değişti. Yumruk gene aynı yumruk, vuran eller değişti*”. DP muhalefette iken tatlı dilli nişanlı kıza benziyordu. Nikahı sağlama aldıktan sonra bu hale geldi. Anayasa’yı değiştirmek işlerine gelmiyor. Çünkü mevcut Anayasa, iktidarda olan bir partiyi ilelebet iktidarda tutacak imkanları vermektedir... Demokratlar rey almak için, antidemokratik kanunları kendilerine bayrak yapmışlardı... Aradan 6 yıl geçti. Daha beterlerini getirdiler. Eğer onlar hiç olmazsa CHP’den kalanları muhafaza etselerdi, heykellerini dikedik. Şimdi de kalem kırmak ve ağız kapamak için kanunlar hazırlıyorlar... Arkadaşlar bu konuşma belki de bir ayrılık konuşması olacak. Bu memleketi ayakta tutan kuvvet, fabrikalar, yollar, binalar değil, manevi kuvvetlerdir... CHP’nin yarı canlı bıraktığı adaleti, DP iktidara gelince öldürüverdi... Menderes iktidarının elinde mavzer var, bize mantar tabancası veriyor. Sonra gelin cenk edelim diyor. Sonra da minderden kaçan pehlivanlar gibi durmadan minderden kaçıyor... Fuat Köprülü 1947 yılında **Kuvvet**’te şunları yazmıştı: “*Matbuat ve radyoyu inhisarında tutan bir Hükümetin, demokratik prensiplerin mevcut olduğunu iddia etmesine imkan yoktur*”. Eğer bu sözler, bugün iktidarı mahkum ediyorsa, ipini bizzat Köprülü çekiyor. Ben ne

⁸¹⁹ Cumhuriyet, 4. 6. 1956.

yapayım... Bir zamanlar elini öptükleri İnönü'ye şimdi nasıl küfrediyorlar...

Bu arada 6 Haziran 1956'da Basın ve Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Cürümleri düzenleyen kanunlarda değişiklik yapılmasına yönelik kanun tasarıları görüşülmüştür. Hükümet bu kanun değişiklikleri ile hem basın hürriyetine ağır darbeler vurmakta hem de muhalefetin yayın ve radyo yolu ile yaptığı propagandayı önleyerek muhalefeti susturmayı amaçlamaktaydı.

Basın Kanunu hakkında partisi adına konuşan Bölükbaşı, konuşmasına Thomas Jeferson'ın basın hürriyetinin her şeyden önemli olduğuna dair sözleri ile başlamış ve basın hürriyeti olmayan bir memlekette, parlamentonun varlığından, seçim hürriyetinden, adalet ve insan haklarından söz edilemeyeceğini, olsa olsa bir kabile devletinden söz edilebileceğini dile getirmiştir. Bölükbaşı, 1946'da Başbakan Recep Peker tarafından basına hürriyetine sınırlama getirilmesi (meşhur 30. madde) karşısında vaktiyle Menderes'in, "...*Matbuat hürriyeti bütün millet fertlerinin malı olan bir hürriyettir. Vatandaş hürriyeti ve millet ve devlet menfaatlerine saygı parolası adı altında matbuat hürriyetinin daraltılması ve kaldırılması halinde milletin fertleri kendi hürriyetlerinden mahrum olduklarını hissederler*" biçimindeki sözlerine atıfta bulunarak, muhalif Menderes'in iktidar Menderes'i mahkum ettiğini belirterek, basına getirilen kısıtlamaları Peker'in kanunundan daha ağır bulduğunu öne sürmüştür. Bu kanunla hükümetin, kendisine yönelmiş en ufak tenkidi ve eleştiriyi yok etmeyi amaçladığını söyleyen Bölükbaşı, şeref ve haysiyetleri korumak bahanesiyle de hükümetin muhalefeti susturmak amacını güttüğünü ileri sürmüş ve Türk siyasal hayatının mutlakiyet devirlerinde bile (Abdülhamit yönetimi kastediliyor) basın ve söz hürriyetini ortadan kaldıran böyle bir kanunun çıkarılmadığını savunmuştur. Konuşmasının devamında, adeta DP iktidarının yıkılışı öyküsünü 4 yıl önceden haber verecek mahiyette sözler sarfeden Bölükbaşı'nın bu sözlerini aynen aktarmak yerinde olacaktır.⁸²⁰

⁸²⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 12, İçtima: 2, Yetmiş Üçüncü İnikat (6. VI. 1956), s. 111-118. Bu kanun çıktıktan sonra yaptığı bir konuşmada Bölükbaşı, "*Siyaset sahnesi bir sırat köprüsü haline geldi*" demiştir. **Cumhuriyet**, 18. 6. 1956.

Bu kanun, yalnız basın hürriyetini değil, toplantı hürriyetini, söz hürriyetini, seçim emniyetini de ortadan kaldırmak gayesini gütmektedir. Yani bir kelime ile demokrasinin ruhunu öldürmektedir. Bu kanunun kabulü ile artık rejime veda ediliyor demektir... Kanaatimizce, bu kanun kabul edildiği taktirde rejim ve memleketle beraber en büyük kötülük DP’ye de yapılmış olacaktır. Yazı ve söz hürriyetinin kaldırılmasıyla DP iktidarı kendisini sigorta edeceğini zannediyorsa bu çok yanlış bir hesaptır... rejim uçurumun kenarında ve ölüme mahkum edildiği müddetçe bu memlekette muhalefetin durdurulmasına imkan yoktur. Serbest ve açık tenkit devri kapatıldığı taktirde halk kütleleri arasındaki muhalefet paydos edilecek değildir. Tazyik arttıkça, mukavemet artacak, bugün açık tenkidinden korktuğumuz hadiseler kulaktan kulağa çok tehlikeli ve çok zararlı şekillere bürünerek yayılacaktır... Artık vatandaş, nereye gidiyoruz sualini kendi kendine sormaktadır. Evet, “nereye gidiyoruz?”...DP, normal demokratik yollarla işbaşında kalmanın mümkün olmadığını gördüklerinden normal olmayan yollara, şiddet yollarına başvurumaktadırlar... DP başındakiler, halka rağmen iş başında kalabilmek için memleketteki bütün muhalefet kuvvetlerini ve mukavemet yuvalarını kırmak, dağıtmak istiyorlar. Üniversite bu yolla susturulmuştur. Adliye cihazına, iktidarın arzusu dışında iş yapamayacağı anlatılmıştır. Barolara kılıcın ucu gösterilmiştir... Yakında getirilecek olan genel toplantılara dair kanunun tadili ile de toplantı hürriyeti kaldırılmaktadır... Bu gidişle memleket karanlık bir uçuruma, sonu gelmez bir maceraya sürükleniyor. Bu gidişin nerede duracağı belli değildir... Bu zihniyet, yeni korkulu tedbirlere de kendilerini götürebilirler... Bu gidiş, kanaatimize göre, iktidarda kalmayı değil, ancak oradan düşmeyi tacil [hızlandırır-öne alır] eder.

Basın Kanunu'nun kabulünden sonra muhalefet partileri arasındaki işbirliği çabaları daha da hız kazanmıştır. İnönü, Bölükbaşı ve Fevzi Lütü HP'nin Meclis odasında bir araya gelerek, işbirliği konusunda son durumu konuşmuşlardır. İnönü'nün söylediğine göre, işbirliği girişimleri başladıktan beri, Fevzi Lütü ile Bölükbaşı ilk kez birlikte bulunmuşlardır. Bu görüşmede, yine Bölükbaşı mağrur ve soğuk davranmıştır. HP'liler işbirliğine temas etmişlerse de, Bölükbaşı kanuna göre (1954'te çıkarılan kanunla partilerin ortak liste yapmasının önüne geçilmişti) seçimde beraberliğin mümkün olmadığından bahsetmiştir. İnönü, en azından birbirimiz aleyhinde bulunmayalım dediyse de Bölükbaşı, sesinin çıkarmamıştır.⁸²¹

Bu tarihten sonra üç muhalefet lideri Haziran ayı boyunca sık sık bir araya gelmişler ve iktidarın tutumuna ve özellikle de Haziran ayı sonunda çıkaracağı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na karşı neler yapabileceklerini görüşmüşlerdir. Ayrıca rejim davaları ve seçimde işbirliği konularında da fikir alış verişinde de bulunmuşlardır. Partilerinin yetkili organları ile de toplantılar yapan üç lider, en azından bir konuda prensipte anlaşmışlardı. Üç muhalif lider, DP'nin muhalefet üzerinde uyguladığı baskı tedbirlerinin en şiddetlisi olarak da bilinen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun müzakeresi sırasında Meclis'i terk etme kararı almışlardır. Hazırlanan plana göre, kanun üzerine önce İnönü, ardından Karaosmanoğlu ve nihayetinde de Bölükbaşı konuşacaktı. Bölükbaşı'nın konuşması biter bitmez üç liderle birlikte muhalefet milletvekilleri de Meclis'i terk edeceklerdi.⁸²² Gerçekten de kanunun görüşülmesi esnasında Bölükbaşı'nın sözleri biter bitmez, muhalefet Meclis'i terk etmiş ve iktidarı kendisi ile başa bırakmıştır.⁸²³

Muhalefet partilerinin propaganda dönemi hariç, her türlü toplantı, miting ve gösterilerini yasaklayan söz konusu kanun, özellikle de meydan mitingleri ile kitleler üzerinde büyük etki yaratan Bölükbaşı'na vurulmuş bir darbeydi. Elbette Bölükbaşı gibi ülkedeki tüm muhalefetin, baskıcı DP iktidarına karşı tek propaganda silahı ortadan kaldırılmış oluyordu. Bu kanun üzerine görüşlerini açıklayan Bölükbaşı, bilhassa 1954 seçimlerinden sonra çıkarılan ve demokrasi esaslarına ve yeminlerin teminatı altında bulunan

⁸²¹ İsmet İnönü, **Defterler**, s. 669.

⁸²² **Akis**, 7. 7. 1956.

⁸²³ **Cumhuriyet**, 28. 6. 1956.

Anayasa’ya muhalif kanunlarla, yani DP’’in muhalefette iken kullandığı tabirle “*kanun dışı kanunlar*”la, fiilen vatandaş hak ve hürriyetlerinin yok edildiğini bir sistemin kurulmasıyla neticelendiğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:⁸²⁴

Yazı ve söz hürriyetini ortadan kaldıran kanunları takiben toplanmayı ve dinlemeyi yasak eden, parti ve cemiyet kurmayı, teşkilatlanmayı ve siyasi faaliyette bulunmayı imkansız kılan bu Hükümet tasarısı, (...) bütün bu tedhiş ve baskı tedbirleri za’fını ve aczini hisseden bir iktidarın zorla işbaşında kalmak gayretlerinden başka bir şey değildir. DP kendini iktidara getiren yolları iktidardan düşmemek için kapamak istemektedir. Bu şartlar içinde seçimlerin, bir zevahiri koruma oyunundan başka bir mana taşıyamayacağı da açıktır. ...Hükümet kurduğu rejimin adını artık koymalıdır. Toplanma ve cemiyet kurma hürriyeti Türklerin tabii haklarından, diyen Anayasayı açıkça çiğneyen ve (...) CMP grubu olarak hükümeti tarih ve millet önünde mesuliyetleriyle baş başa bırakıyoruz (soldan yuha sesleri, muhalefet topluca salonu terketti).

Bu konuşmanın hemen ardından, muhalefet, iktidar milletvekillerinin hakaretleri ve kürsüye gelen Menderes’in “*tıpış tıpış geri döneceklerdir*” biçimindeki alaycı sözleri arasında, Meclis’i terk etmiştir. Muhalefet bir nevi “*sine-i millete dönüş*” politikasına yönelmişse de, her üç partinin içinde de bu politikanın lehinde ve aleyhinde olan milletvekilleri vardı. Kimilerine göre, Meclis’i terk iktidarın işini kolaylaştırmaktan öteye bir faydası yoktu ve hele hele bu kanunun çıkmasıyla birlikte, muhalefetin sesini duyurabileceği tek merci de ortadan kalkıyordu. Kimilerine göre de, “*çoğunluk diktatoryası*” marifetiyle Anayasa’ya aykırı kanunlara seyirci kalınmamalıydı. Görüşmeler sonunda ara bir formül bulunmuş ve muhalefet rejim davası gibi ana meseleler dışında Meclis çalışmalarına katılmamayı ve iktidarla münasebetleri kesmeyi kararlaştırmıştır. Bu konuda en geç kararı

⁸²⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 12, İçtima: 1, Seksen İkinci İnkat (27. 6. 1956), s. 528.

veren parti CMP olmuştur. Bölükbaşı, partisinin GİK üyelerin toplantıya çağırması ve toplantı sonunda bu karara iştirak edeceklerini bildirmiştir. Ardından Bölükbaşı, partisinin İstanbul il kongresinde bulunmak üzere İstanbul'a gitmiştir. Meclis terk edildikten sonra, Başkanlık divanı, konuşmalarında hakaret ve ağır sözler olduğuna karar vererek, Bölükbaşı'nın sözlerinin zabıtlardan çıkarılmasına karar vermiştir. İktidarın Anayasa'ya aykırı kanunlarla baskı kurması yetmezmiş gibi, Bölükbaşı'nın konuşmasının Meclis iç tüzüklerine aykırı bir şekilde tutanaklardan çıkarılması hadisesi, muhalefet liderlerini iyice hareketlendirmiş ve bir şeyler yapılması konusunda toplantı üstüne toplantı yapmışlardır. HP ve CHP, yetkili kurullarından yetki almış ve muhalefet olarak bir tebliğ yayınlanmasına karar vermişlerdi. Bu görüşmelere CMP liderleri de katılıyorlardı ama onların henüz kesinleşmiş bir kararı mevcut değildi. Nihayetinde üç lider önce Kasım Gülek'in Bahçelievler'deki evinde, ardından HP genel merkezinde ve nihayetinde de CMP genel merkezinde yaptığı toplantılarla, en azından bir müşterek bir tebliğin yayınlanmasına karar vermişlerdir.⁸²⁵

Zaten rejim davası ve seçimde işbirliği konularında öteden beri görüşmeler yapan muhalefet liderleri, CMP ve Bölükbaşı'nın biraz ağır ve gecikmeli de olsa katılımı ile 8 Temmuz 1956'da bir tebliğ yayınlamışlardır. HP, bu tebliğin partileri bağlamasını ve işbirliğinin daha da derinleştirilmesini istemişse de, Bölükbaşı, bu konuda karar verecek durumda olmadıklarını, Kongrenin kararına göre hareket edeceklerini bildirerek, bir ölçüde CMP içinde ve kendisinde CHP ve eski demokrat HP'ye karşı bir güvensizlik olduğunu belirtmiştir. CMP ve Bölükbaşı, eski MP'nin kapatılmasında CHP'nin sukut etmesini bir türlü kendilerine yedirememiştir. CMP'liler nihayetinde, siyaset hayatına İnönü ve CHP düşmanlığı ile atılmışlardı. Ayrıca, 1954 seçimleri öncesi, girişilen işbirliğinde CHP'nin kendilerine eşit haklar vermemesi ile sonuç alınamayan teşebbüsü de unutamamışlardı. Onlara göre, CHP, iktidara gelmek için işbirliğini bir manevra olarak kullanıyordu. HP'lilere de güvenmiyorlardı

⁸²⁵ **Akis**, 7. 7. 1956. Bu arada, küçük ve etkisiz olan TKP de işbirliği teşebbüslerine katıldığını açıklamıştır. **Cumhuriyet**, 2. 7. 1956.

CMP’liler. Nihayetinde onlar da tenkit ettikleri ve bir zamanlar kendilerine en büyük kötülükleri yapmış eski DP’lilerdi.⁸²⁶

Ancak ne olursa olsun, sonunda muhalefet, en azından rejim davası ve demokratik sistemin baskıdan uzak bir şekilde kurulup yaşatılması yönünde açık arzularını kamuoyuna duyurmuşlardır. Her üç liderin de imzalarının bulunduğu tebliğde, DP’nin demokratik sistemi iptal yolunda almış olduğu tedbirlere değinilmiş ve DP’nin Anayasa’ya aykırı idari ve kanuni tedbirlerle, muhalefete rey veren vatandaşın tehdit altında bulundurduğu, söz ve fikir hürriyetlerini ortadan kaldırdığı, adalete, hakim teminatına, üniversite özerkliğine ve basın hürriyetine büyük darbeler indirdiği ileri sürülmüştür. Memlekette kapalı bir rejim ve totaliter bir idare kurma yoluna giren DP iktidarının bu açık ve kasıtlı niyetlerini kamuoyuna duyurmayı amaçlayan müşterek tebliğde, muhalefetin, rejime yönelik tecavüzlerinin önlenmesi ve teminatlı bir demokratik idarenin kurulması doğrultusunda birlikte hareket edeceklerini bildirilmiştir.⁸²⁷

Tebliğ yayınlandıktan sonra iktidar yanlısı **Zafer** gazetesi, “*Muhalefet tebliğini neşretti, dağ fare doğurdu*” diyordu. Gerçekten de, tebliğde ne işbirliği ne de Meclis’e girip girmemekle ilgili tek bir kelime vardı. Tebliğ, sadece rejim davasında muhalefetin birleşeceği temasına indirgenmişti. Ayrıca gazete, öteden beri CMP’nin işbirliğine karşı olduğunu, ancak Bölükbaşı’nın kerhen tebliği imza ettiğini de yazmıştır. Tebliğin yayınlanmasından bir gün önce, Bölükbaşı, seçimlerde birlikte yürüyeceklerine dair bir işbirliğinin bahis konusu olmadığını da açıklamıştır.⁸²⁸ Gerçekten de muhalefetin tebliği tam bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Bunda özellikle Bölükbaşı’nın ileriki seçimlerde tek başına iktidar olacakları yolunda bir düşüncesinin olması kadar, her üç parti içinde işbirliği taraftarı olmayan grupların bulunması da etkili olmuştur.⁸²⁹ Meclisi terk eden muhalefette, terk kararının ne olacağı konusunda belirli bir fikir oluşmamıştı. Hatta HP’den birkaç kişinin DP ile irtibata geçtiği de biliniyordu. Her üç partide de uzunca bir tereddütten sonra, ilk olarak HP

⁸²⁶ Akis, 14. 7. 1956; Cumhuriyet, 7. 7. 1956. Ayrıca, CMP ve Bölükbaşı’nın tutumu için, bkz, İsmet İnönü, **Defterler**, s. 689.

⁸²⁷ 8 Temmuz 1956 tarihli, muhalefetin müşterek tebliğinin tam metni için, bkz, **Yeni Sabah**, 9. 7. 1956.

⁸²⁸ Turhan Dilligil, “Muhalefet Tebliğini Neşretti, Dağ Fare Doğurdu”, **Zafer**, 9. 7. 1956.

⁸²⁹ İnönü, HP içinde bir grubun da işbirliği taraftarı olmadığını bildirmiştir. Bkz., İsmet İnönü, **Defterler**, s. 689.

Meclis'e girmek yönünde karar almıştır. Ardından CHP ve CMP de buna uymuş ve sonunda muhalefet, 12 gün sonra yani 11 Temmuz 1956'da Meclis'e geri dönmüştür.⁸³⁰ Çünkü Meclis'te ara seçimlerin ertelenmesine ilişkin görüşmeler vardı. Bu görüşmelerde HP'den Fethi Çelikbaş, milletin nabzının yoklanması açısından ara seçimlerin ertelenmemesini istemişse de, Başbakan, mügalata yaparak, hiçbir hukuk kuralında milletin nabzını yoklamak için seçim yapılacağına dair bir kayıt olmadığını belirtmiş ve bir kez daha muhalefete çatarak, muhalefetin tebliğini tantanalı bulmuş ve Meclis'i terk edişlerini de “*cakalı, edalı*” diye nitelendirmiştir. Bir kez daha muhalefet için “*tıpış tıpış geldiler işte*” şeklinde konuşmuş ve çoğunluğun azınlığın iradesi üzerinde hakim olduğunu iddia etmiştir.⁸³¹ Başbakanın ekseriyeti ön plana getirmesi ve tabir caizse, “*biz çoğunluğuz, siz azınlıktasınız, siz bize tabi olmak zorundasınız*” şeklinde konuşması, onun nasıl bir siyaset anlayışı içinde hareket ettiğine güzel bir örnek olsa gerektir.

Görüldüğü gibi muhalefetin işbirliği teşebbüsü, hayal kırıklığı yaratan tebliğ ve Meclis'e geri dönmeleri ile sonuçsuz kalmıştır. Bu arada Bölükbaşı, yoğun bir şekilde propaganda faaliyetini sürdürmüştür. Toplantı ve Gösteri Kanunu çıkarıldıktan sonra ilk konuşmasını partisinin İstanbul il kongresinde yapan Bölükbaşı, Basın Kanunu görüşmelerindeki metnin aynısını okumuş ve bundan sonra muhalefetin, vatanseverlik neyi icap ettiriyorsa o yolda hareket edeceğini söylemiştir.⁸³² Ayrıca Bölükbaşı, Meclis'teki son konuşmasının tutanaklardan çıkarılmasını Anayasa'ya aykırı bir uygulama olarak nitelendirmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “*Bundan sonra bir tek teminat kalmıştır. Bu da, milletin koyun sürüsü gibi yaşamamak kararıdır*”.⁸³³ Samsun il kongresine de katılan Bölükbaşı için, Kongre başkanı, “*Ne CHP'nin ne de DP'nin yenemediği bir şahıs için türlü türlü kanunlar çıkarılan aksaçlı, aslan yeleli lider*” diye söz etmiştir. Burada da Basın ve Toplantı Kanunları ile ilgili Meclis'te yaptığı konuşmanın aynısı yapan Bölükbaşı, milletin avukatı olduğu halde, milletle temas ettirilmemek

⁸³⁰ Akis, 14. 7. 1956.

⁸³¹ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Ekim 1955-Eylül 1956), C. VI, s. 430-433.

⁸³² Cumhuriyet, 2. 7. 1956.

⁸³³ Yeni Sabah, 2. 7. 1956. Diğer toplantılarda olduğu gibi bu konuşmasında da Bölükbaşı'nın diktafonla konuşmuştur. “*Diktafoncu Hasan*” diye anılan meşhur kişi, Bölükbaşı'nın konuşmalarını kayda geçirmiştir. Gazete, Bölükbaşı'nın konuşması boyunca 8 şişe su içtiğini de bildirmiştir.

için kendisine yönelik her türlü tertibin alındığını belirtmiştir.⁸³⁴ Bu tertibatın ilki, Kırşehir’de vuku bulmuştur. Partisinin il kongresi için Kırşehir’e giden Bölükbaşı’yı karşılamak için toplanan halk coplarla dağıtılmıştır. Hatta öyle ki, Bölükbaşı, halk galeyana gelir gerekçesiyle, jandarmalar eşliğinde Kırşehir’e arka sokaklardan sokulmuştur.⁸³⁵ Ertesi gün CMP Kırşehir ilçe kongresi yapılmıştır. Ahmet Bilgin, Arna ve Bölükbaşı birer konuşma yaparak, iktidarı şiddetle eleştirmişlerdir.⁸³⁶

Bu arada CMP içinde işbirliğine öteden beri karşı çıktığı bilinen eski Zonguldak Mv. ve CMP genel sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller, Anadolu’nun muhtelif yerlerinde her üç partinin alt kademeleri ile görüşmeler yapmış ve muhalefet partilerinin teşkilatlarında işbirliği yapılması aleyhinde bir cereyan olduğunu belirterek, “*Muhalefetin işbirliği fikri tatbik edilemeyecek*” şeklinde konuşmuştur.⁸³⁷ Boyacıgiller, demokrasi ve hürriyet mücadelesinde kendileri kadar hiç kimsenin eza-cefa görmediğini, kendileri çile çekerken ve partileri kapatılırken, işbirliği isteyenlerin yanlarında olmadığını ileri sürmüş, işbirliği isteyenlerin açık konuşmadığını ifade etmiştir. Ayrıca kendilerinin bu konuda verilmiş bir kararları olmadığını ve işbirliğine ilişkin kararı da ancak kongrenin verebileceğini dile getirmiştir.⁸³⁸

Öte yandan, CMP’nin alt kademeleri ile teşkilatlarının işbirliğine sıcak bakmadığı, zaten MP’nin devamı sayılan CMP bünyesinde, büyük bir CHP aleyhtarlığı olduğu ve müşterek beyanname yayınlandıktan sonra da, özellikle teşkilatta işbirliği fikri aleyhine bir tepki oluştuğu belirtilmiştir. Ancak CMP’de parti ileri gelenlerinden işbirliği taraftarı etkili kimseler olduğu da bilinmekteydi. CMP, rejim davası gibi ana meselelerde işbirliği taraftarı olmasına rağmen, seçimlerde işbirliği gibi konularda, kendi şartlarına uyulmadığı taktirde işbirliğine ayak diremiştir.⁸³⁹ CMP’de işbirliği aleyhtarlarının, gelecek kongrede işbirliği lehine hareket edenleri parti üst yönetiminden uzaklaştırmak yönünde bir çalışma içine girdikleri de ileri sürülmüştür. CMP’nin işbirliğine yanaşmama nedenini sorgulayan

⁸³⁴ *Cumhuriyet*, 5. 8. 1956.

⁸³⁵ *Cumhuriyet*, 17. 8. 1956.

⁸³⁶ *Cumhuriyet*, 18. 8. 1956.

⁸³⁷ *Cumhuriyet*, 14. 8. 1956.

⁸³⁸ *Cumhuriyet*, 15. 8. 1956.

⁸³⁹ *Cumhuriyet*, 25. 8. 1956.

Cumhuriyet gazetesinde çıkan haberlere göre, CMP, bildik nedenlerle CHP'ye zaten karşıydı. HP'ye ise şüphe ile bakıyordu. Çünkü kendilerine çektiyenler arasında, bir zamanlar şimdiki HP'li önderler de bulunuyordu. Ayrıca Bölükbaşı'nın uzunca bir zamandır yaptığı yurt seyahatlerinde edindiği intiba, gelecek seçimlerde CMP'nin tek başına iktidara geleceği yönündeydi. Bu açıdan da Bölükbaşı, işbirliği konusunda açık ve kesin konuşmaktan kaçınmış ve bu konu kongrenin bileceği iş diyerek durumu sürekli geçiştirmiştir. Ayrıca CMP işbirliğini, seçimlerde işbirliği şeklinde anlamaktadır. Yoksa CMP'ye göre, zaten rejim davasında, her parti kendi çapında mücadelesini devam ettirmektedir. Bu konuda bir işbirliğine gitmeye gerek yoktur.⁸⁴⁰ İşbirliği aleyhtarlığı yapan CMP genel sekreteri Boyacıgiller'in durumu Bölükbaşı'na sorulmuşsa da, Bölükbaşı sessiz kalmakla yetinmiş ve bu konularda ancak kongrenin karar vereceğini belirtmiştir.⁸⁴¹

Öte yandan 14 Eylül'de HP, işbirliğine ilişkin kendi görüşlerini maddeler halinde sıralayarak,⁸⁴² CMP ve CHP'nin işbirliği konusunda ne düşündüğünü açık bir şekilde belirtmelerini isteyen muhtırayı CHP ve CMP genel merkezlerine göndermiştir. CMP'nin cevap vermediği muhtırayı CHP, 29 Eylül'de cevaplandırmıştır. CHP'nin gönderdiği cevabi yazıda, rejim davası gibi temel meselelerde bir ayrılık olmadığı belirtilmiş, ancak HP'nin muhtırasının, 8 Temmuz 1956 tarihli müşterek tebliğde çizilen işbirliğini daha ileri götürecek teklifleri ihtiva ettiği dile getirilerek, bu maddelerin görüşülmesi meselesine CMP'nin de katılması gerektiği ifade edilmiştir. CHP ayrıca, belirtilen maddeler hakkındaki kararı, her üç partinin kurultayının vermesi gerektiğini açıklamıştır.⁸⁴³ HP, CHP'nin tebliğini müphem bulmuştur. İnönü ise menfi olmadığını izah etmiştir. CMP'nin zaten öteden beri pek de istekli olmadığı işbirliği teşebbüsünün akim

⁸⁴⁰ **Cumhuriyet**, 28. 8. 1956.

⁸⁴¹ **Cumhuriyet**, 12. 9. 1956.

⁸⁴² HP muhtırasında kısaca, işbirliğinin rejimi kurtarma mücadelesi olduğu, işbirliği neticesinde kurulacak Meclis'te bir koalisyon hükümeti kurulacağı, bir Kurucu Meclis hükmünde çalışacak olan Meclis'in anti demokratik kanunları kaldırıp, gerekli ıslahatı yaptıktan sonra, nispi seçim esasında 18 ay içinde seçime gideceği, seçilecek Meclis'e 60 bin nüfusta bir milletvekili nispeti konacağı, Cumhurbaşkanı ve meclis başkanının partilerüstü bağımsızlardan teşekkül etmesinin gerekliliği ve işbirliği görüşmelerinde seçimlere ilişkin adayların saptanmasında partiler arasında eşitlik esasına aykırı teklifler yapılmayacağı gibi hususların altı çizilmiştir. **Cumhuriyet**, 2. 10. 1956.

⁸⁴³ **Cumhuriyet**, 2. 10. 1956.

kalmasında en büyük etken, HP’nin muhtırası içine kattığı, tarafsız cumhurbaşkanı ibaresi idi. İnönü, HP’lilerle görüşmesinde, bu maddeyi neden koyduklarını sormuştur. HP’liler, “*HP, İnönü’nün kucagında doğdu*” diyorlar, onu karşılamak için koyduk demişlerse de, İnönü tatmin olmamıştır. Hatta muhtıraya gönderdikleri cevabi tebliğlerinden sonra HP’lilerin “*İnönü Reisicumhur olmaktan vazgeçmiyor*” iddiasını propaganda malzemesi yapmalarından dolayı da üzüldüğünü ifade etmiştir. İnönü, işbirliği teşebbüslerinden her hangi bir sonuç alınamaması üzerine Menderes’in şenlik yaptığını da yazmıştır.⁸⁴⁴ İşte, CHP’nin cevabı ile muhalefet partileri arasındaki işbirliği teşebbüsü bir başka bahara kalmıştır. Gerçekten de, bunun için 1957 yılının bahar ayını beklemek gerekecekti.

Bu arada 1956 yılının son günlerinde CMP’nin İkinci Büyük Kongresi toplanmıştır. 25-27 Ekim tarihleri arasında toplanan kongrenin açılış konuşmasını yapan CMP lideri Bölükbaşı, CMP’nin kanuna bağlı devlet ve milletin vicdanına bağlı bir kanun düsturu içinde hareket ettiğini, demokrasinin bir seçim meselesi değil, bir teminatlar rejimi olarak kabul edilmesinin gerekli olduğunu belirterek DP’nin ekseriyet ve Anayasa’dan kaynaklanan kuvvetler birliği sistemi ile ülkede bir şahıs ve zümre tahakkümü kurduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca varolanlara ek olarak en son çıkarılan baskı kanunları ile ülkedeki muhalefetin başının ezilmeye çalışıldığını, DP Hükümeti’nin üniversite, basın ve yargının üzerinde büyük bir siyasi baskı kurduğunu anlatan Bölükbaşı, iktidarın tüm tedhiş, baskı ve şiddet tedbirleri almasının nedenini iktidarda kalma hevesi olarak nitelendirmiş ve totaliter bir idare tarzı kurmak yolunda niyetler içine girildiğini öne sürmüştür.

Konuşmasının sonunda, muhalefet partileri arasındaki işbirliği teşebbüslerine temas eden Bölükbaşı, muhalefet partileri arasında rejim buhranının halledilmesi için ilk işbirliği çağrısını, 2 Mayıs 1954 seçimleri öncesi yayınladığı bildiri ile CMP’nin ortaya attığını dile getirmiştir. Bölükbaşı, söz konusu bildirilerinde, partilerin işbirliğine her hususta (seçimlerde adayların tespiti de dahil olmak üzere) eşit şartlarda girmeleri gerektiğini ve seçimlerin ardından çalışacak Meclis’in bir KM vazifesi yaparak Anayasa’yı demokratik tarzda değiştirip, ikinci meclis, Anayasa Mahkemesi, adaletin bağımsızlığı gibi hususlarda büyük ıslahat yaptıktan

⁸⁴⁴ İsmet İnönü, **Defterler**, s. 690-691.

sonra dağılıp, seçimlere geçilmesi gerektiğini ifade ettiklerini açıklamıştır. Bölükbaşı, bu iyi niyetli çağrılarına karşı, İnönü'nün 20 Mart 1954'teki beyanatında, "*Meclis'te partilerin kuvvetleri nispetinde temsil olunmasını istiyoruz*" diyerek olumsuz bir yanıt verdiğini belirtmiştir. Bölükbaşı, CHP'nin işbirliğini, bir rejim davası görmeyip, yalnızca bir seçim meselesi olarak ele aldığının en büyük göstergesinin, 1954'teki işbirliği çağrısına verdiği cevap olduğunu iddia ederek, o gün müşterek liste olarak seçime girmek mümkünken, CHP'nin bunu istemediğini ileri sürmüştür. Daha sonra CHP'nin ve HP'nin işbirliği konularında yaptığı çağrı ve muhtıranın, kendi çağrılarında pek de farklı olmadığını belirten Bölükbaşı, söz konusu partilerin bu çağrılarında samimi olmadıklarından, ve işbirliğinin bu güne kadar geçirdiği aşamalardan sonra CMP GİK'in, işbirliği konusunda Kongreye her hangi bir teklifle gelmediğini de ifade etmiştir.⁸⁴⁵ Bölükbaşı'nın bu açıklaması ile CMP'nin işbirliğine taraftar olmadığı net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

CMP'nin İkinci Kongresi'nde parti içinde liderler arasında, özellikle de Tahtakılıç'la Bölükbaşı arasında bir gerginlik olduğu gözlemlenmiştir. Ötedenberi parti içinde bir Bölükbaşı-Tahtakılıç rekabeti yaşanmaktaydı. Aldoğan'la birlikte, Tahtakılıç, işbirliğini isteyen taraftandı. Ayrıca pek çok konuda Bölükbaşı ile aynı düşünmüyorlardı. En önemlisi de parti içinde genel başkanlık yapabilecek en önemli iki kişiydiler. Bu yüzden de aralarında henüz açığa çıkmayan bir gerilim vardı. Zaten genel başkanlık seçiminde bu durumun ortaya çıktığı görülmüştür. Bölükbaşı, "*Ben muhterislerle çalışmam*" diyerek, genel başkanlığa aday olmayacağını açıklayıp salonu iki kere terk etmişse de, delegeler önüne geçmişler ve tekrar salona getirmişlerdir. Bu arada Tahtakılıç da, "*Bölükbaşı'nın adaylıktan feragatı doğru olmaz. Bölükbaşı, partiyi ve kongreyi müşkül mevkide bırakmak hakkına sahip değildir. İsme ve resme bağlanırsanız, bana da lanet olsun size de*" şeklinde bir konuşma yapmıştır. Suphi Batur ve arkadaşlarının arkasından itmesine rağmen Bölükbaşı, aday olmayacağını açıklamışsa da, delegelerin yoğun istekleri karşısında, Bölükbaşı, aday olduğunu açıklamıştır. Tahtakılıç ve Aldoğan aday olmamış, Mehmet Turan isminde bir partili adaylığını koymuştur. Yapılan seçimlerde 780 delegenin 710'unun oyunu alan Bölükbaşı, ikinci defa CMP genel başkanı olmuştur.

⁸⁴⁵ CMP İkinci Kongresi: Parti Reisinin Nutku (Ankara: Arı Basımevi, 1956), ss. 3-19.

Aday olmasa da Tahtakılıç 43, Aldoğan 9 ve Mehmet Turan 16 oy almıştır.⁸⁴⁶

M. KIRŞEHİR’İN YENİDEN İL YAPILMASI (1957)

1957 yılı Bölükbaşı’nın siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde bir taraftan Kırşehir yeniden il statüsüne kavuşturulmuş, bir taraftan da Bölükbaşı’nın dokunulmazlığı kaldırılarak tutuklanmış ve Bölükbaşı 1957 seçimlerini hapisshanede geçirmiştir. Diğer taraftan, DP iktidarının baskı ve şiddet tedbirleri öylesine ağırlaşmıştır ki, muhalefet için tek propaganda yeri Meclis kalmıştır. 1956 yılında çıkarılan kanunlarla, muhalefetin açık hava toplantıları yasaklanmış, basın üzerinde büyük baskı kurulmuştur.

Bölükbaşı, 1957 bütçesi üzerine Meclis’te yaptığı konuşmada, DP iktidarın menşeinin meşru, ancak devamının meşru olmadığını ileri süren Bölükbaşı, Anayasa’ya muhalif kanunlar ve anayasa dışı tatbikatla DP ve hükümetin meşruiyet prensiplerinden ayrıldığını iddia etmiştir. Anayasayı çiğneyen kanunlar ve iktidarın bu zihniyeti devam ettikçe, DP iktidarının meşruiyet dışında olduğunu söyleyen Bölükbaşı, baskı kanunları ve despotik zihniyetle yapılacak müstakbel seçimlerin meşruiyetinin peşinen ihlal edilmiş olduğunu da öne sürmüştür.⁸⁴⁷

Bütçe konusunda diğer oturumda yaptığı konuşmada ise, her zaman yaptığı gibi, Menderes’in muhalefette iken söylediği sözler ile iktidardaki uygulamalarının birbirine zıt olduğuna ilişkin örnekler veren Bölükbaşı, vaktiyle Menderes’in “*Bu Anayasa ile bir dikta nizamı kurulabilir, ekseriyet istibdatı istibdatların en korkuncudur*” şeklinde sözler sarfettiği halde Anayasa ve Meclis çoğunluğuna dayanarak memlekette bir zulüm düzeni kurduğunu ve ülkede şahısların keyfine göre at oynatmasına mani olacak gerekli düzeltmeleri yapmadığını, bunun da ülkenin siyasi geleceğine büyük

⁸⁴⁶ **Yeni Sabah, Cumhuriyet**, 27. 10. 1956.

⁸⁴⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: X, C. 17, İçtima 1-2, Kırk İkinci İnikat (21. 2. 1957), s. 381-399.

darbeler vuracağını belirtmiştir. Daha sonra Bölükbaşı, yurt seyahatinde Çorum, Samsun, Bursa ve Kırşehir’de başına gelen hadiseleri anlatmış ve gittiği her yerde polis takibatı altında bulunduğunu ve halkın kendisini selamlamasına ve kendisiyle sohbet edilmesine izin verilmediğini, hatta bir bekçinin kendisine selam verdi diye takibata uğradığını belirtmiştir. Bölükbaşı, Samsun’lu bir köylünün kendisine, *“İnsanlığımızın bir kıymeti kalmamış, bir mebusun yanına varıp elini sıkamıyorum. Benim karnum tok, sırtım pek olsa ne çıkar. Ben insanım, yem bekleyen tavuk değilim”* şeklinde şikayetlerini bildirdiğini anlatarak, maruz kaldığı takibatlar ile emniyette tutulan vesikaların, demokrasinin yüz karası olduğunu ifade etmiştir. Bu sırada DP sıralarından laf atan Çorum Mv. Kemal Biberoğlu’na dönerek, *“Sabret Biberoğlu, dur, dur, şimdi ağzının içi biber olacak”* biçiminde karşılık vermiştir. Bölükbaşı, ayrıca, basına vurulan darbe ve mitinglerin yasaklanması ile halkla kurdukları demokratik temasların ellerinden alındığından şikayet etmiştir. Bölükbaşı’nın takip edildiği iddialarını yalanlayan İçişleri Bakanı Namık Gedik, konuşmasının bir yerinde Bölükbaşı’yı sözlerinin arkasında durmamakla suçlamıştır. Gedik, vaktiyle Bölükbaşı’nın, Meclis kürsüsünden, *“Eğer Nato’ya girersek, Menderes’in elini öpeceğim”* dediği halde, bunun gereğini yerine getirmediğini söyleyerek, Bölükbaşı’nı küçük düşürmeye çalışmışsa da, Bölükbaşı, Gedik’in yalan söylediğini söyleyerek, o günün tutanaklarında *“öpmek”* ifadesi değil, *“tebrik edeceğim”* ifadesinin olduğunu, tutanaklardan okuyarak yanıtlamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, o günlerde tebrik için telgraf çektiği Menderes’in kendisine gönderdiği cevabi telgrafı da okuyarak Gedik’in iddialarını çürütmüştür. Bundan sonra, Gedik, Bölükbaşı’nın kavgacı, hırçın ve tehditkar bir siyasal kişiliğe sahip olduğunu, hatta bütçe görüşmeleri sırasında Bölükbaşı’nın, Devlet Bakanı Cemil Bengü’yü koridorlarda kavgaya davet ettiğini iddia etmiş ve *“Meclis koridorlarını kabadayılar koğuşu haline getirmek isteyenlere daima tedbir alacağız”* şeklinde sert bir üslup kullanmıştır. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, Gedik’in anlattığı olayın tamamen yalan olduğunu, kendisinin değil, Devlet Vekili Bengü’nün oturduğu yerden devamlı bir şekilde başını sallayarak, *“Çık dışarı, çık”* diye işaret ettiğini, kendisinin de, *“Bakınız bir Bakan bir mebusu kavgaya davet ediyor”* şeklinde mukabelede bulunduğunu belirtmiştir. Bu arada DP’li Murat Ali Ülgen, Bölükbaşı’ya, *“Yalan söyleme, erkeksen doğru konuş”*

diye bağırınca, Bölükbaşı, “*Murat Ali, erkekliğimin zekatını versem, sen de erkek olursun*” diyerek Murat Ali Ülgen’e sert bir karşılıklı bulunmuştur.

Bu görüşmeler çok hararetli ve kavgalı geçmiştir. Bölükbaşı konuştuğunda, DP sıralarından müthiş bir tepki almıştır. Karşılıklı sataşma ve tahrik edici konuşmalar oldukça da görüşmeler uzamıştır. Hatta DP’li Nusret Kirişcioğlu, geçmiş defterleri karıştırıp, CMP’nin kapanan MP’nin muvazaası olduğunu ve Bölükbaşı’nın CMP üzerinde dikta kurduğunu iddia ederek, Bölükbaşı’yı suçlamıştır. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, muvazaa ile dikta iddialarını reddetmiş ve muvazaa konusunda asıl Hikmet Bayur’u içine alan DP’yi suçlamıştır. Bunun üzerine Menderes, oturduğu yerden, “*Halk Partisiyle neden iştirak yapıyorsunuz*” deyince, Bölükbaşı, bunu reddederek, “*Bakınız İnönü burada. Benim ona yüz yüze söylediğim sözleri belki kimse gıyabında söylememiştir. Hatta bir gün (İnönü) demiştir ki, herkesi ikna ettim, bu Bölükbaşı’yı ikna edemedim. O derece kanaatimin adamıyım. Ben filanın kahvesini içmekle, filanın yemeğini yemekle, kanaati tebahhur edecek [değişecek] adamlardan değilim*” şeklinde konuşmuştur. Menderes yine söz atarak, “*Yani menfisin*” diye suçlamada bulununca, Bölükbaşı, “*Hayır, kanaatim tebahhur etmez, kanaatim sabittir diyorum. Yani senin gibi [sol elini çevirerek] böyle dönmez diyorum*” diye karşılık vermiştir.⁸⁴⁸

Diyaret İşleri Başkanlığı bütçesi üzerine yaptığı konuşmada ise, Hikmet Bayur’un 1952’de yazdığı bir makalede, “*Atatürk’ün kapamış olduğu dini siyasa karıştırmak ve dini siyasal bir alet gibi kullanmak kapısını Halk Partisi, seçimlerde oy avcılığı yapmak düşüncesiyle yeniden açtıktan sonra, DP iktidarı bu işe daha çok tehlikeli bir biçim vermiştir*” dediğini aktararak, kendilerinin değil, asıl DP’nin dini siyasete alet ettiğini ileri sürmüştür. Bu arada Bölükbaşı, Hikmet Bayur’a da sataşınca, Bayur, Bölükbaşı ve arkadaşlarının, uygun muhit bulunca, “*Allah bana dört kadın almaya izin verdi, kul neden mani olur, İbni Suud Efendimiz ne güzel kol bacak kesiyor, asayiş ne güzel temin ediyor*” dediklerini, ancak münevver bir muhite gidince de, “*Yalnız hürriyet isteriz, din hürriyeti isteriz*” diye konuştuklarını söyleyerek ağır bir ithamda bulununca, Bölükbaşı, Bayur’un doğru konuşmadığını belirtmiş ve zamanında Bayur’un kendisini inkılaplar

⁸⁴⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957), 452-456, 463-469, 490-493.

konusunda nasıl övdüğünü, Bayur imzalı yazılarla ispat etmeye çalışmıştır. Daha sonra kendilerinin hep inkılaplar ve laiklik taraftarı olduklarını anlatarak, **Büyük Doğu** gibi İslamcı neşriyatı tel'in ettiklerini söyleyen Bölükbaşı, konuşmasını şöyle bitirmiştir: “*Bilesiniz ki C. Millet partisi laiklik mevzuunda sizden bin defa daha samimidir. Şahidi de Hikmet Bayur’dur*.”⁸⁴⁹

Adliye Vekaleti bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşmada da, hakim teminatı ve Anayasanın değiştirilmesi konusunda DP’lilerin verdikleri sözleri yerine getirmediklerini, bu konuda daha da geriye gidildiğini, yargıyı baskı altına aldıklarını örneklerle anlatan Bölükbaşı, DP’nin sürekli eski CHP dönemini hatırlatarak kendi dönemlerinin daha iyi olduğu yolundaki söylemlerinin yeterli olmadığını söyleyerek, “*Batılla kıyas olmaz*” demiştir.⁸⁵⁰

Yine, Maarif Vekaleti bütçesi üzerine söz alan Bölükbaşı, “*Rejim teminatsızdır*” dedikten sonra, meselenin bir seçim ve seçim mekanizmasından ibaret olmadığını anlatmış ve sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “*Bir memleket düşünün, fikirlerin tekevvününe imkan vermeyecek kanunlarla muhalefette bulunmanın ağzına kilit vurmuş, elini ve kolunu bağlamıştır.... Mussolini iktidara seçimle gelmedi mi? Demek ki yalnız seçimle iktidara gelmek کافی değildir. Kuvveti, kuvvetle durduracak, devlette azanları durduracak müesseseler ve müeyyideler lazımdır*.”⁸⁵¹

Öte yandan Dahiliye Vekaleti bütçesi görüşmelerinde, oldukça sıcak ve toparlayıcı bir konuşma yapan Bölükbaşı, 1955’te gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkisinin ortadan kalkması için yapılan girişimlere ilk icabet eden kişinin, yaralı olmasına rağmen, kendisi olduğunu ifade etmiş ancak, iktidarın rejim mevzuunda hiçbir adım atmadığını, hatta geriye gittiğini öne sürmüştür. Daha sonra sözlerini, “*Partiler ve iktidarlar fanidir, ebedi olan millettir, vatandaşlıktır. Birbirimize dört günlük fani dünyanın saltanatı için düşman olmak yolunu tutarsak, bundan yalnız biz zarar etmeyiz, çocuklarımız, o üzerinde titrediğimiz çocuklarımız ve torunlarımız da zarar eder. İktidarla muhalefetin en büyük ihtilaf noktası rejim davasıdır. DP*

⁸⁴⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, On Yedinci İnikat (24. 2. 1957), s. 662-666).

⁸⁵⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, On Yedinci İnikat (24.2.1957), s. 706-711.

⁸⁵¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 1, Kırk Yedinci İnikat (26. 2. 1957), s. 865-867.

kuruluşuna can veren sebeplere sadık kalsın. Yedi yıl geçmesine rağmen rejim davasını samimiyetle ele alsın. İktisadi ve diğer sahalardaki bütün hataların teferruat olarak telakki eder, kendisini yeni tuttuğu yolda tebrik ederiz” diyerek bitirmiştir.⁸⁵²

Dış politikaya dair görüşlerini ise Hariciye Vekaleti bütçesi görüşmelerinde yapan Bölükbaşı, genel çizgiler itibariyle dış politikada Hükümet’le aynı düşündüklerini, ancak uygulamaya dair bazı çekinceleri olduğunu anlatmış ve en çok da iktidarın, dış politikada muhalefetin görüşlerine başvurmamasını eleştirmiştir. Sözlerini, *“Rejim kavgalarıyla vatandaşları üç beş kampa ayırmış, aralarındaki siyasi mücadele bir nevi düşmanlık ve kin yarışı haline gelmiş olan bir memlekette dış politikada muvaffak olmanın mümkün olamayacağını takdir edersiniz... rejimi demokratik esaslara göre normalleştirmek lazımdır”* diyerek bitirmiştir.⁸⁵³

Meclis müzakerelerinden sonra yine yurt seyahatine çıkan Bölükbaşı, yakında seçim olacak havası içinde yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Ancak Bölükbaşı, Toplantı ve Gösteri Kanunu gereği bu konuşmalarını açıkavada değil, kapalı salonlarda yapmak durumunda kalmıştır. İlginçtir ki, Menderes’in 25 Mayıs’ta Sivas’ta yaptığı bir konuşmada, seçimlerin 1957’de olduğunu açıklamasından 7 gün önce (17 Mayıs 1957) DP’ye yönelen muhalefeti kendi etrafında toplamak amacıyla seçim kampanyasını açtığını ilan eden Bölükbaşı, Samsun’daki konuşmasında, *“İktidar 1957 Eylül’ünde seçim yapacaktır”* diye net bir ifade kullanmıştır.⁸⁵⁴ Normal şartlarda 1958’de yapılması gereken ve iktidarın bile karar vermediği bir dönemde, seçimlerin 1957 sonlarında yapılacağı haberini veren Bölükbaşı’nın siyasi havayı iyi kokladığı söylenmelidir. Ayrıca 1957’nin başından itibaren DP ile CHP arasında tesis edilmeye çalışılan *“bahar havası”*na inanmadığını söyleyen Bölükbaşı, tekrar yoğun bir propaganda dönemine girmiştir.⁸⁵⁵

Edirne’de düzenlenen CMP mitinginde önce Aldoğan konuşmuş ve muhalefet partilerinin iktidara karşı bir ittifak yapmaları çağrısında

⁸⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, Kırk Altıncı İnikat (25. 2. 1957), 769-770.

⁸⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, On Yedinci İnikat (25. 2. 1957), 814-415.

⁸⁵⁴ Cumhuriyet, 19. 5. 1957.

⁸⁵⁵ Vatan, 15. 3. 1957; Cumhuriyet, 20. 3. 1957 (Tekirdağ konuşmasının sonunda söylüyor).

bulunmuştur. Aldoğan'ın partiler arası işbirliğine olumlu bakan konuşmasını tasvip etmeyen Bölükbaşı, konuşmasında, muhalefetin iktidar karşısında şamar oğlanı olmadığını belirtmiş ve Anayasa'ya aykırı kanunlarla iş gören bir iktidarla “*bahar havası*”na girilemeyeceğini söyleyerek, yine Anayasa'nın değiştirilmesi, basın hürriyeti, adaletin bağımsızlığı, hakim teminatı, üniversite özerkliği ve seçim emniyeti gibi hususlara parmak basmıştır.⁸⁵⁶ Samsun'da düzenlenen toplantıda da önce Bölükbaşı'nın tüm özel işlerini itina ile yerine getirdiği bilinen Kırşehir Mv. Ahmet Bilgin konuşmuş ve kesin bir dille, “*CMP, hiçbir parti ile genel seçimlerde işbirliği yapmayacak, işbirliği diyenler samimi değillerdi*” şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı'nın izni ile yapılan bu konuşmadan da anlaşılmaktadır ki, Bölükbaşı, tek başına iktidara geleceğine kesin gözle baktığı için, muhalefet partileri arası işbirliğine, 1956'dan tutuklanana kadar iyi bakmamıştır. Samsun konuşmasında söz alan Bölükbaşı ise, seçim sathı mailine girdiklerini belirttikten sonra, “*İstiklal Savaşı'ndan sonra bu topraklarda adı Cumhuriyet olan totaliter bir idare kurulmuştur. DP işte bu durumu tasfiye etmek için ortaya çıkmıştı...Türk milleti DP'yi zulmün ve istibdatın kökünü kurutsun diye bağrına basmıştı...Ancak, DP, iktidara geldikten sonra Anayasa'ya aykırı kanunlara yenilerini ekledi...Ayrıca İnönü gidip Bayar gelmekle, Günaltay gidip Menderes gelmekle demokrasi kurulamaz*” şeklinde konuşmuştur.⁸⁵⁷ Giresun-Bulancak'ta da, iktidarın, kısacık seçim dönemi dışında muhalefete toplanma ve konuşma hakkı tanımadığından şikayet ederek, padişahlar devrinde bile meydanlarda konuşmanın yasaklanmadığını söylemiş ve sözlerinin satır aralarında şu cümleleri kullanmıştır: “*Sizler 600 yıllık saltanatı ve 30 yıllık CHP iktidarını oylarınızla hürriyet için yıktınız... Sandığa atılan oyu avradın ırzı gibi beklemek lazım gelir...DP evlendikten sonra huyunu meydana çıkaran insanlar gibi çok iyi anlaşıldı*”.⁸⁵⁸

Yaklaşan seçimleri sezen ve gittiği her yerde büyük kalabalıklara hitap eden Bölükbaşı, iktidara geçmenin hesaplarını yaparken, çıkardığı antidemokratik kanunlara ve kendine muhalif tüm toplum kesimleri üzerinde uyguladığı baskı tedbirlerine ilaveten büyük ekonomik darboğaz içinde zaten zor durumda bulunan DP iktidarı, kamuoyu önünde Kırşehir'in

⁸⁵⁶ Cumhuriyet, 22. 3. 1957.

⁸⁵⁷ Cumhuriyet, 19. 5. 1957.

⁸⁵⁸ Cumhuriyet, 22. 5. 1957.

ilçe yapılması ile yıpranan itibarını tekrar kazanmak amacıyla, Kırşehir’i yeniden il statüsüne kavuşturarak seçime gitme kararı almıştır. Daha 1957 Mart ayının ilk günlerinde bir kanun tasarısı hazırlayan hükümet, böylece hem seçimler için yatırım yapmış hem de Kırşehir meselesi ile kendisini en çok eleştiren CMP lideri Bölükbaşı’nı safdışı ederek, onun elindeki en büyük muhalefet silahını almanın hesaplarını yapmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan kanun tasarısını basından öğrenen Bölükbaşı, Kırşehir’in yeniden il yapılmasından memnun olduğunu belirterek, “...Bir çiçekle yaz gelmeyeceğini unutmamak lazımdır. Bu hadisenin, rejimin normal hale getirilmesi için bir başlangıç olmasını temenni ederim” şeklinde konuşmuştur. İnönü de, haberden çok memnun olduğunu söylemiş ve gazetecilere, “Abana ne oldu? Tekrar kaza haline getiriliyor mu?” diye sormuştur. HP genel sekreteri İbrahim Öktem de, Menderes’in bir file halinde meydana getirdikleri antidemokratik kanunlardan bir tanesini geri almasına sevindiğini açıklamıştır.⁸⁵⁹

Nihayet Kırşehir tasarısı Meclis’e sevk edilmiş ve 28 Mayıs 1957’de Meclis Bütçe Komisyonu’nda müzakere edilmiştir. Hükümet tasarısına göre, yeni kurulacak Kırşehir’e Kaman, Mucur ve Hacıbektaş ilçelerinin bağlanması öngörülmüştür. Yeni tasarının gerekçesi ile üç yıl önce Kırşehir’i kaza haline getiren tasarının gerekçesi arasında bir hayli fark bulunmaktaydı. Önceki gerekçede, kamu hizmetlerinin köy ve kazalarda vatandaşın ayağına kolayca gitmesi ve Nevşehir’in coğrafi ve iktisadi bakımdan Kızılırmak vadisinin bir merkezi olarak kabul edilmesi gerekçe gösterilmiş ve ilçeleri ile birlikte Kırşehir, Nevşehir’e bağlanmıştı. Yeni gerekçede ise, “*Mülki teşkilat taksimatının umumi revizyonunda oluşan önemli değişikliklerin, Kırşehir bölgesine isabet eden kısmında meydana getirdiği acil idari lüzum ve zaruretler, Anayasa ve İl İdaresi Kanunu’na tamamen uygun bir revizyon yapılmasını gerekli kılmıştır*” gibi oldukça muğlak bir ifade kullanılmıştır. Başka bir deyişle, hükümet, geçen üç yıl içinde Kırşehir bölgesinde, iktisadi, kültürel ve içtimai anlamda büyük değişiklikler olduğunu ileri sürmüş ve Kırşehir’in idari teşkilatlanmasının da, söz konusu değişikliklere uygun bir

⁸⁵⁹ **Cumhuriyet**, 4. 3. 1957. 1954 seçimlerinden sonra, iktidar, CMP’ye karşı Kırşehir’i ilçe haline, CHP’ye karşı da Abana’yı köy haline getirmişti. Kırşehir 1957’de tekrar il, Abana da daha geç bir tarihte, 1968’de Anayasa Mahkemesi’nin kararı ile tekrar ilçe statüsüne kavuşturulacaktı.

şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶⁰ Dikkat edilirse, her iki tasarının gerekçesi, hem teknik hem de idari teşkilatlanma yönünden oldukça zayıftır.

Hükümet tasarısı Bütçe Komisyonu görüşmelerinde söz alan Bölükbaşı, Kırşehir'in siyasi nedenlerle ilçe haline getirildiği kanaatinin kamuoyu vicdanında kesin bir hükme bağlandığını öne sürerek, Kırşehir'i yeniden il haline getirirken de yine bir takım siyasi hesap ve endişelerle hareket edildiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Bölükbaşı, coğrafi ve iktisadi nedenler yüzünden, Hacıbektaş ve Kozaklı'nın da, Kırşehir'e bağlanmasını istemiştir. Görüşmeler sonunda, Bütçe Komisyonu, DP Ordu Mv. Refet Aksoy'un muhalefetine karşı, ekseriyetle Hacıbektaş ve Kozaklı ilçelerinin de, Kırşehir'e bağlanmasını kabul etmiştir. Ardından, Zonguldak MV Sebati Ataman, hükümet tasarısında iktisadi ve içtimai sebeplerle Kırşehir'e verilen Çiçekdağ'ın Yozgat'a bağlı kalmasını istemiştir. Bu duruma, Bölükbaşı ve Ahmet Bilgin şiddetle karşı çıkmışlarsa da ekseriyet oyları ile Çiçekdağ'ın Yozgat'a bağlı kalması kabul edilmiştir. Bütçe Komisyonu, hükümet tasarısında oldukça değişiklikler yapmış ve Kaman, Mucur, Hacıbektaş ve Kozaklı ilçeleri Kırşehir'e bağlanmış, tasarıda Kırşehir'e bağlanması öngörülen Çiçekdağ'ın Yozgat'ta kalması yönünde karar vermiştir. Bölükbaşı, komisyon toplantısından sonra kendisine tebrik eden DP mebuslarına, şu cevabı vermesi anlamlıydı: *"Allah, fukarayı sevindirmek için eşeğini kaybettirir, sonra semersiz buldururmuş"*.⁸⁶¹

Kırşehir tasarısı Meclis genel kuruluna geldiğinde, Bölükbaşı ve arkadaşları, Bütçe Komisyonu raporunun müzakeresini istemişlerse de, istekleri kabul edilmemiş ve görüşmelerde İçişleri Komisyonu raporunun esas alınması kararlaştırılmıştır. Tasarı üzerine ilk sözü HP Diyarbakır Mv. Yusuf Azizoğlu almıştır. Kırşehir'in yeniden il yapılması ile hükümetin antidemokratik kanun ve uygulamalarının elle tutulur bir tarafının olmadığına inanılmasını ümit verici bulan Azizoğlu, basın, seçim, toplantı, üniversite, yargı ve hakim teminatı ile ilgili antidemokratik kanunlar ortadan kaldırılmadıkça, rejim meselesinin halledilmesinde, sadece Kırşehir tasarısının yeterli olmayacağını dile getirmiştir. Azizoğlu, ayrıca, Kırşehir'in ilçe ve il yapılmasında ileri sürülen gerekçeler arasında büyük bir tezat ve

⁸⁶⁰ Kırşehir'i ilçe ve yeniden vilayet yapan Hükümet tasarılarının gerekçeleri aynen yayınlanmıştır. Bkz., **Cumhuriyet**, 3. 6. 1957.

⁸⁶¹ **Cumhuriyet**, 29. 5. 1957.

tenakuz olmasının da, samimiyetin ve gayr-i ciddiliğin en büyük delili olduğunu öne sürmüştür. Görüşmelerde söz alan CHP lideri İnönü ise, “*Bu tasarı bir tamir teşebbüsüdür*” diye söze başlamış ve hükümetin Kırşehir konusunda yaptığı haksızlıktan geri dönmesiyle, sadece bir haksızlığı tamir etmekle kalmayıp, bir zihniyeti de reddetmiş olduğunu izhar ettiğini dile getirmiştir. Bu tasarı ile birlikte, Abana’nın da köy yapılması haksızlığının da giderilmesi gerektiğini anlatan İnönü, hakim teminatı ve yargı bağımsızlığı sağlanmadan seçim emniyetinden bahsedilemeyeceğini de sözlerine eklemiştir. İnönü’den sonra, CMP ve DP’li bazı mebuslar konuştuktan sonra, tasarının maddeleri üzerine görüşmelere geçilmiştir.⁸⁶²

Maddeler üzerine görüşmelere geçildiğinde söz alan Bölükbaşı, uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, Bölükbaşı’nın tasarı üzerindeki ilk konuşmasıydı. Çünkü geç olduğu gerekçesiyle, tasarı bir sonraki günde yani 12 Haziran’a bırakılmıştır. Bölükbaşı, o günkü görüşmelerde tasarının tümü üzerinde söz almış ve çok sert bir konuşma yapmıştır. İkinci konuşması ve ardından meydana gelen olaylar, Bölükbaşı’nın siyasal hayatını derinden sarsacak bir takım gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu durumun ayrıntılarına geçmeden önce, Bölükbaşı’nın ilk konuşmasının verilmesi uygun olacaktır. Kürsüye gelen Bölükbaşı şu şekilde konuşmuştur:⁸⁶³

Kırşehir’in yeniden vilayet yapılacağını duyunca hissiyatımı şu kelimelerle ifade etmiştim: “*Kırşehir’in yeniden vilayet haline getirilmesinden elbette memnunum. Ancak bir çiçekle yaz gelmeyeceğini unutmamak lazım. Bu hadisenin rejimin normal hale getirilmesi hususunda mesut bir başlangıç teşkil etmesini temenni ederim*”. Kırşehir’in neden ve niçin kaza haline getirildiği o kadar tabii bir hakikattir ki, bunu 24 milyon da biliyor, hadiseleri takip eden bütün dünya da biliyor. İktidarınız ve sizler hissi ve siyasi sebeplerle Kırşehir’i kaza haline getirmek suretiyle şüphesiz manevi bir mesuliyet altına girmiş bulunuyorsunuz. Şimdi bu hatanın tamiri bahis mevzuu olurken, yine siyasi sebeplerle eskinin

⁸⁶² **Cumhuriyet**, 11. 6. 1957. Ayrıca, Kırşehir tasarısının ilk günkü görüşmelerin tamamı için, bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957).

⁸⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 127-129.

gölgelenmesine imkan verilirse şüphesiz bu mesuliyetiniz ve vebaliniz yeni bir mesuliyet ve veballe ağırlaşmış olur.

Bu girişten sonra Hacıbektaş ve Kozaklı'nın siyasi sebeplerle Nevşehir'de bırakıldığını söyleyen Bölükbaşı, ayrıntılı açıklamalarında, ekonomik, coğrafi ve kültürel yönlerden ve ulaşım açısından bu ilçelerin Kırşehir'e bağlanmasının gerektiğini rakamlarla izah etmiş ve sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: *“Vallahi Kırşehir'in vilayet olması hadisesi benim için şans olmaktan ziyade sizin için tarihi bir şanstır. İnşallah istifade edersiniz.”* Konuşması sırasında DP'liler *“bahar havasını bozma”* diye bağırımları üzerine, Bölükbaşı, *“Siz vereceğiniz reyle hakiki baharı bu memlekete getirin. Memleketin sahte baharlardan çektiği çoktur”* biçiminde konuşmuştur.

Bölükbaşı birinci günün ikinci konuşmasında, Hacıbektaş ve Kozaklı halkının da, kendilerini Kırşehir'e bağlamaları için hükümete müracaat ettikleri hususunu vurgulamış ve bu iki ilçenin Kırşehir'e bağlanmasını gerektirecek iktisadi, coğrafi, kültürel nedenlere ilişkin argümanlarını tekrarlamıştır. HP adına söz alan Fethi Çelikbaş, hangi kazaların nereye bağlanacağı hususundaki anlaşmazlığın çözümlenebilmesi için, söz konusu ilçelerde *“plebisit”* yapılmasının çok yerinde bir karar olacağını dile getirmiştir.⁸⁶⁴

Daha sonra söz alan Dahiliye Vekili Namık Gedik ise, yeniden kurulmakta olan Kırşehir vilayetinin evvelce kurulmuş bulunan Nevşehir vilayeti dikkate alınmaksızın mütalaa edilemeyeceğini öne sürmüş ve Kırşehir vilayeti kurulurken, kendisine intikal edecek olan kazalarda arzu edildiği şekilde tatmin edilmemiş olabileceğini, ancak bünyesinden bir kanunla bir vilayet çıkaran Nevşehir'in de müktesep bir takım haklarının mevcut olduğu gerçeğinin göz önünde bulundurulmasını ileri sürmüştür. Gedik daha sonra, çeşitli rakamlar vererek iki ilçenin Nevşehir'e bağlanmasının doğru olacağını savunmuş ve yapılmakta olan yolların bitmesiyle bu ilçelerin de Nevşehir ile ulaşımının daha kolay olacağını ifade etmiştir.⁸⁶⁵

⁸⁶⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 127-135.

⁸⁶⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 136-137.

Tekrar söz alan Bölükbaşı, Nevşehir’in müktesep hakkının nazara alınmasını söyleyen Gedik’e çatarak, 100 yıllık bir sancak merkezi ve vilayet olan bir yerin kaza haline getirilerek yıllardan beri çektiği ıstırabı ve onun müktesep hakkının, neden dikkate alınmadığını sormuştur. Bölükbaşı, Kozaklı ve Hacı Bektaş’ın da Kırşehir’e bağlanması gerektiğini şu cümlelerle anlatmıştır:⁸⁶⁶

Amme hizmetlerini halkın ayağına götürmek prensibimizdir diyen bir Hükümet, uzun zamandan beri Kırşehir’e bağlı bulunan yol vaziyeti dolayısıyla, coğrafi vaziyet dolayısıyla bura ile iktisadi ticari, içtimai, bir takım bağları tekevvün etmiş bölgelerin halkını, bu bağlardan tecerrüd ederek nasıl oluyor da yapılacak yolların gölgesinde Nevşehir vilayetine bağlamayı düşünüyorlar? Buyurdular ki, [Gedik’e temasla] Hacıbektaş ve Kozaklı’dan hiçbir müracaat vaki olmamıştır. Ben eğer yanılmıyorsam pek çok telgraflar Bakanlıklarına çekilmiştir. Pek çok telgraflar encümene de gelmiştir. Belki bunlardan haberleri yoktur, olabilir. Madem ki kendileri diyorlar ki hiçbir müracaat vaki olmadı, şu vaziyete göre şu dosyanın içi Kozaklı ve Hacıbektaş köylerinin ihtiyar heyetlerinin, daha Kırşehir kaza haline getirilirken Yüksek Meclise duyurmaya çalıştıkları feryatla doludur. Madem ki bir müracaat vaki olmamıştır, diyorlar, hiç olmazsa bu feryatları sıcağı sıcağına dinleyip kabul etsinler.

Bölükbaşı’nın konuşmasının ardından Başkan İhsan Baç, vaktin gecikmiş olmasını gerekçe göstererek oturumu tatil etmiş ve görüşmelere bir sonraki gün devam edeceğini bildirmiştir. Başkanın bu kararına şiddetle itiraz eden Bölükbaşı, “*Kırşehir kaza yapılırken bu Meclis sabaha kadar çalışmıştı*” diye bağırmıştır.

Bir gün sonraki görüşmelerde uzun bir konuşma yapan Bölükbaşı, yine Hacıbektaş ve Kozaklı’nın Kırşehir’e bağlanmasını icap ettiren sebepleri sıralamış ve daha önce savunduğu görüşlerini tekrarlamıştır.

⁸⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 137-139.

Ayrıca Bölükbaşı, Hacıbektaş'lıların da Kırşehir'e bağlı olmak istediklerini belirten Meclis'e çekilmiş telgrafların bulunduğunu, hatta DP'li Belediye Başkanı Dede Aslan'ın, Kırşehir'e bağlanmak istemediği yolunda çıkarılan söylentileri tekzip etmek ve Kırşehir'e bağlanmak için telgraf çektiğini anlattıktan sonra sözü Dahiliye Vekili Namık Gedik almıştır. Gedik, konuşmasında daha çok Bölükbaşı'ya yüklenmiştir. Gedik, Bölükbaşı'nın Hacıbektaş'ın Hasanlar Köyü'nde doğduğunu hatırlatarak, Bölükbaşı'nın sırf bu nedenle Hacıbektaş'ın Kırşehir'e bağlanmasını hararetle savunduğunu iddia etmiştir. Yani Gedik'e göre, Bölükbaşı, bu meselede objektif değil, hissi davranmaktaydı. Gedik'in iddialarına cevap veren Bölükbaşı, *“Dahiliye Vekili, Hacıbektaş'ın Nevşehir'e değil, Kırşehir'e bağlanması hususunda sarf ettiğim objektif delillerin karşısında öyle tahmin ediyorum ki söyleyecek söz bulamadılar. Benim Hacıbektaş'ın Hasanlar Köyü'nde doğmuş olmamı müdafaaı zayıflatacak ve çürütecek bir şey gibi ileri sürdüler. Arkadaşlar biz icap ederse, üzerinde doğmadığımız topraklarda yaşayan insanların hakkı için evlatlarımızın kanını dökmüş bir milletiz.”* şeklinde konuşarak, bu tür basit mülahazaların Meclis'in çatısı altında yapılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Daha sonra, Bölükbaşı, Tahir Taşer ve Ahmet Bilgin, Kozaklı ve Hacıbektaş'ın Kırşehir'e bağlanması için bir önerge vermişler, ancak az bir oy farkı ile bu önergeleri reddedilmiştir. Önergenin kabulü lehinde oy kullanan çok sayıda DP'li mebusun olduğu gözden kaçmamıştır. Maddelerin teker teker okunup kabulünden sonra, Meclis başkanı, tasarının tamamını açık oya konmadan önce, iç tüzük hükümlerine göre biri lehte diğeri aleyhte iki milletvekilinin söz alabileceğini belirtmiştir. Bu sırada Bölükbaşı yerinden fırlayarak söz istemiştir. Başkan, *“Lehte mi aleyhte mi konuşacaksınız?”* diye sormuş ve aleyhte konuşacağını söyleyen Bölükbaşı'na söz verilmiştir. İşte, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılarak tutuklanması, bu konuşmasıyla başlayan ve Meclis koridorlarında devam eden olaylar yüzünden meydana gelecekti. Tasarının tamamı hakkında söz alan Bölükbaşı, Kırşehir'in, ancak totaliter idarelerde karşılaşılabilecek bir tarzda, siyasi ve hissi sebeplerle ilçe haline getirildiğini ileri sürerek, DP iktidarının demokratik rejimi inkar anlamına gelen bu kararı ile Türk siyasi hayatında derin bir yara açtığını ve ağır bir vebal altına girdiğini öne sürmüştür. Arkasından Bölükbaşı aynen şunları söylemiştir:

Kırşehirin bu tarzda vilayet haline getirilmesi, rejime karşı taammüden yapılmış ağır bir tecavüzün tamiri gibi samimi bir düşüncenin ve nedametın ifadesi olmaktan çok uzaktır. Bilakis bu tasarı ve burada cereyan eden müzakereler, Kırşehir’i kaza haline getirin zihniyetin halkı aldatacağı zannedilen yeni bir kisve altında devam ettirilmek istendiğinin açık bir delilini teşkil etmiştir... Hükümet bugün Kırşehirı yeniden vilayet haline getirmek isterken de üç yıl evvel serdettiği iktisadi, coğrafi ve idari sebeplerin tam aksini ileri sürmekte bu defa da onu maske yapmaktadır. Fakat asıl sebep ve maksat yine aynıdır. Sebebi yine siyasidir yine bir seçim ve rey meselesidir... 2 Mayıs seçimlerinin Kırşehir’deki neticesi belli olur olmaz, iktidar çevrelerinde büyük bir infial ve kin dalgası hasıl olmuş, beni ve arkadaşlarımı seçen Kırşehir halkını cezalandırmak ihtirası kabarmıştır. Bu işin iç yüzünü, bugün muhalefet saflarında bulunan bazı arkadaşlar da çok iyi bilmektedirler... 2 Mayıs seçimlerinden birkaç gün sonra, kendisinden Kırşehir’in ilçe haline getirilmesi için bir kanun teklifinde bulunması istenilen arkadaşımız, şimdi muhalefet saflarındadır. Bu arkadaş Fevzi Lütü Karaosmanoğlu’dur. Ona bu teklifi yapan zat kimdir? Rejimi bu hale getiren zat kimdir? Maalesef rejimin baş müdafii olması icabeden Cumhurbaşkanı Celal Bayar’dır.

Bölükbaşı’nın bu sözleri, şiddetli protestolar ve sıra kapakları gürültüleri ile kesilmiş ve Başkan Cumhurbaşkanı’ndan bu şekilde bahsedilemeyeceğini söylemiştir. Gürültüler arasında Bölükbaşı, “*Ederiz, ederiz, Bu gibi tertipleri yapanlardan bahsederiz. Bu memlekette herkesin maskesinin düşüreceğiz. Bu ikinci cinayetinize* (1949’da İnönü ve Bayar’a suikast yapacağı iddiasıyla tutuklanmasına işaret ediyor) *rağmen, bu kanun tasarısının lehinde oy vereceğiz*” demiştir. Hava çok gergin bir durum almıştır. Bu sırada söz alan Namık Gedik, Bölükbaşı’nın kendi seçim bölgesinde vaziyetini kurtarmak için mücadele ettiğini ve başarılı olamayınca da bu yola saptığını iddia edince, Bölükbaşı, söz istemiş ancak

söz verilmemiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, “*Utanın* (soldan sen utan, utanmaz herif sesleri) *zalimlerin uşakları, utanın, son söz milletvekilinindir*” diye bağırırsa da Başkan, “*Artık kimseye söz vermiyorum*” demiştir. Bu sırada Bölükbaşı kürsüye fırlayarak, “*Topunuz ne olduğunuzu gösterdiniz. Haysiyetten mahrum insanlar*” şeklinde konuşunca, Başkan, “*Bölükbaşı bu ne demek?*” diye tepkisini dile getirmiştir. Bölükbaşı, “*Bana sorma, benden izahat isteyeceğine, İçişleri Bakanı’nın tecavüzlerine karşı cevap verme hakkı tanı. Tekrar ediyorum, haysiyetiniz olsa bu kanunu çıkarmazdınız*” biçiminde çok ağır ifadeler kullanmıştır. Bunun üzerine Başkan, sarfettiği sözlerden dolayı iç tüzük gereğince, Bölükbaşı’nın üç oturum için Meclis’ten çıkarılmasını reye sunmuş ve oylama sonucunda Bölükbaşı, Meclis’ten çıkarılmıştır. Daha sonra 273 kişinin iştirak ettiği açık oylama sonucunda, tasarı, bir muhalife karşı 272 oyla kanunlaşmıştır.⁸⁶⁷ 1 Temmuzdan itibaren yürürlüğe girecek olan bu kanuna göre Mucur, Kaman ve Çiçekdağ ilçeleri yeni kurulan Kırşehir vilayetine bağlanmıştır.⁸⁶⁸

N. BÖLÜKBAŞI’NIN DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI VE TUTUKLANMASI (1957)

Kırşehir’in il olması kararında oyunu kullanamayan Bölükbaşı, büyük bir sinirle içinde ağır ifadeler ve hakaret içeren sözler söyleyerek genel kurulu terk ederken, bu sözlerine karşılık veren Meclis İdare Amirlerinden DP’li Ahmet Kocabıyıkoglu ile zabıt odasının önünde tartışmıştır. Söz düellosu, hakaret ve yumruklaşmaya varınca iki milletvekilinin arasına önce zabıt memuru, daha sonra bir polis memuru, Meclis emniyet amiri ve diğer milletvekilleri girmiş, olay daha fazla büyümeden yatıştırılmıştır.⁸⁶⁹ Ancak daha sonra hadise gecesi bu olayla ilgili olarak İdare Amirliğinde bir zabıt tutulmuştur. Meclis emniyet amiri, bir komiser muavini, DP milletvekilleri Feyzi Atahan ve Hayri Büke ile zabıt işlerini tanzim eden bir memur ifade vermiştir. Tutulan zabıt aynen şöyledir.⁸⁷⁰

⁸⁶⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 152-164.

⁸⁶⁸ Kırşehir’in yeniden il yapan Kanun’unun tam metni için, bkz., **EK 4**.

⁸⁶⁹ **Cumhuriyet**, 13. 6. 1957.

⁸⁷⁰ Bu zabıt varakası aynen yayınlanmıştır. Bkz., **Cumhuriyet**, 21. 6. 1957

12. 6. 1957 Çarşamba günü Yüksek Meclisin Umumi Heyet İctimaında, Kırşehir’in vilayet olması hakkındaki müzakereler sırasında, saat 16.30’ da Kırşehir mebusu Osman Bölükbaşı Heyeti Umumiye’den salona, asabi bir surette bağırarak “*Namussuzlar, köpekler*” sözünü sarfedip çıktığında bunu duyup gören Balıkesir milletvekili Ahmet Kocabıykoğlu’nun, “*Kime küfrediyorsun?*” sualine karşı, “*Sizlere namussuzlar, müstebit köpekleri*” diye hücumla geçmiş, komiser muavini Memiş Güven gelerek beraber aralarına girmek suretiyle birbirlerine yapacakları tecavüz güçlüğüle menedilmiş olduğunu, mübeyyin zabıt varakası tanzim, orada hadiseye şahit ve bizimle beraber aralayan sayın mebuslarımızla birlikte imza edildi.

Emniyet Amiri
Hasan Oğuzcan

KomiserMuavini
Memiş Güven

Hatay DP Mv.
Feyzi Atahan

Manisa DP Mv.
Hayri Büke

Ancak, tutulan zabıt için ifadesi alınan komiser muavini Memiş Güven’in ifadesinde, hadise mahallinde bulunmadığını, daha sonradan kendisinin çağrıldığını ve Devlet Bakanı Cemil Bengü tarafından yapılan ihtar üzerine zaptı imzaladığını söylemesi,⁸⁷¹ hadisenin nasıl geçtiğine dair tutulan zabıt ve sonrasında gelişen olaylarda bir sis perdesi olduğu ve

⁸⁷¹ **Akis**, 29. 6. 1957. Komiser muavininin ifadesi şu şekildedir: “*Bendeniz bahçede vazifeli iken cümle kapısının nöbetçisi çağırarak Meclis dahilinde Emniyet Amiri Hasan Beyin bir komiser istediğini bildirdi. Acele ve koşar adımla Meclis dahiline girdiğimde, zabıt müdürlüğü önünde, Osman Bölükbaşı, Ahmet Kocabıykoğlu, Cemil Bengü ve bazı mebuslar orada idiler. Cemil Bengü amirliğe, ‘hemen muamele yapınız’ dedi ve amirimiz beni yanına alarak karakola gittik ve zabıtta tespit edilen sözleri Osman Bölükbaşı’nın sarfetmiş olduğunu söyledi. Karakolda zabıtı ben yazdım ve birlikte imza ettik. Başka malumatım yok*”. DP’li Ali Feyzi Atahan da ifadesinde, Bölükbaşı tarafından sarfedilen sözlerin Kocabıykoğlu’na yönelik olduğunu söylemiştir. Diğer DP’li Hayri Büke ise, zabtın altını, “*Kocabıykoğlu’na söylenen sözleri işittim*” şeklinde bir şerh düşerek imzalamıştır. Yine ifadesine başvurulmuş Devlet Bakanı Cemil Bengü ile Meclis Başkanvekili Fikri Apaydın da, hadise esnasında orda olmadıklarını ama hadisenin akabinde Bölükbaşı’nın sarfettiği sözleri diğer mebuslardan işittiklerini söylemişlerdir. **Cumhuriyet**, 21. 6. 1957.

Bölükbaşı'nın daha sonraları iddia edeceği gibi olayların bir tertibin eseri olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Hadise ile ilgili zabıt tutulduktan sonra Savcılık harekete geçmiş ve gerekli tahkikatın yapılabilmesi için Adalet Bakanlığı'na başvurmuştur. Adalet Bakanlığı da, Başbakanlığa, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırılmasını isteyen bir tezkere yazmıştır. Başbakanlık da hemen harekete geçerek, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını, Meclis Başkanlığı'na gönderdiği bir tezkere ile istemiştir.

Bu arada Kırşehir'in il yapılması haberi, Kırşehir'de büyük bir coşku ve gerçekleştirilen şenliklerle kutlanmıştır. Bölükbaşı da bu şenliklere katılmak ve hemşehrilerine hayırlı olsun demek için 16 Haziran'da Kırşehir'de bulunmuştur. Bölükbaşı'nın Kırşehir'e geleceği haberi, şehirde büyük bir yankı uyandırmış ve emniyet güçleri şehrin her bölgesinde büyük bir önlem almış, hatta çevre illerden takviye polis istenmiştir. Bölükbaşı her gittiği yerde halkın büyük tezahüratı ve sevgi seli ile karşılaşmış, ancak emniyet güçleri bu kez bunları dağıtmak için her hangi bir müdahalede bulunmamış, sadece Bölükbaşı'nı takip etmişlerdir.⁸⁷² Kırşehir'in ilçelerini de gezen Bölükbaşı, akşam CMP Kırşehir mebuslarından Mehmet Mahmutoğlu'nun evinde yemekte bulunurken, ev iki jip dolusu polisle kuşatıldığı halde, tam bir buçuk saat müddetle taşlanmış ve evin camları kırılmıştır. Daha sonra gece Kırşehir'den ayrılan Bölükbaşı ve arkadaşlarını taşıyan araba, Kırşehir-Ankara istikametinin 22. km'sinde (Sofular mevki) ellişer metre ara ile yola dizilen büyük taş yığınları ile kesilmek istenmiştir. Ancak şoförün uyanıklığı ile hadise kazasız atlatılmıştır. Bölükbaşı ve arkadaşları Sofular jandarmaya başvurarak, bir zabıt tutturmuşlardır. Gece sabaha karşı Ankara'ya dönebilen Bölükbaşı, bir basın toplantısı düzenlemiş ve *“Hukuki tertipler ve iftira kafi gelmiyor. Yola taş düşmüş. Bölükbaşı ve arkadaşları vefat etmiş diyecekler ve belki de bu tertibi yapanlar, bir de çelenk gönderecekler”* diye konuşmuştur. Ayrıca Bölükbaşı, İttihat ve Terakki devrinde misalleri görülen bu tip komitacı hareketleri ve tertiplerin memleketin siyasi hayatına sokulmak istenmesini eleştirmiştir.⁸⁷³ Daha sonra aynı gün yani 17 Haziran'da Konya'ya geçen Bölükbaşı, burada yapılan il ve ilçe kongrelerinde hazır bulunmuştur. Burada yaptığı konuşmalarda genellikle rejim davası, rey meselesine temas eden Bölükbaşı, Kırşehir'de ve

⁸⁷² **Cumhuriyet**, 17. 6. 1957.

⁸⁷³ **Cumhuriyet**, 18. 6. 1957.

dönüş yolunda hayatına kastedildiğini belirterek, “*Siyasete silah sokmakla huduttan Moskof askeri sokmak arasında hiçbir fark yoktur*” şeklinde konuşmuş ve bu tertipler sonunda bir gün kurban olabileceklerini hatırlatmıştır. Bölükbaşı, vasiyetinde ise DP’nin bir dakika bile iş başında bulundurulmamasını Türk milletinden istemiştir.⁸⁷⁴

Öte yandan, Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasını talep eden Başbakanlık tezkeresi ve tahkikat evrakı Meclis’e gelmiş, Anayasa ile Adalet Komisyonlarından müteşekkil ve dokunulmazlık konularını görüşmekle görevli Karma Komisyon alelacele toplantıya çağırılmıştır. Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen Adalet Bakanlığı tezkeresinde, (1) Osman Bölükbaşı’nın, layihanın maddeleri kabul edikten sonra kanunun tümü üzerinde aleyhte konuşma üzere söz aldığı ve yaptığı tecavüzkar konuşmaya hükümet adına cevap veren Dahiliye Vekiline mukabelede bulunmak üzere tekrar söz almak istediği, fakat riyaset makamının layihanın tümü hakkında lehte ve aleyhte ancak iki kişiye söz verileceğine dair kanunda sarahat olduğundan bahisle söz vermeyip, kanunu açık oya arz etmek istemesi ve adı geçen mebusun da söz verilmemesine rağmen konuşmakta ısrar edip asabiyetle kürsüye doğru yürümesi üzerine, Mecliste şiddetli gürültüler ve mukabeleler başladığı ve Meclisin bu aksülameline karşı da mümaileyhin bütün Meclis’e hitaben “*Son söz Milletvekilindir. Utanın, zalimlerin uşakları, haysiyetten mahrum insanlar*” demek suretiyle Meclisi tahkir ve tezyif ettiği, bunu müteakip riyaset makamının teklifi üzerine Meclisçe mezkur hakaret hadisesi dolayısıyla mümaileyhin üç inikat için Meclisten çıkarılmasına karar verildiği, (2) bu çıkarma kararı üzerine büsbütün asabiyete kapılan mebusun oturduğu ön sıradan kalkarak sağdaki kapıdan dışarıya çıkmak üzere antreye doğru yürüdüğü ve bu suretle artık teşrii vazifesi de tamamen zail olduğu bir sırada “*Namussuzlar, namussuz olmanız bu kanunu böyle çıkarmazsınız, rezil herifler, haysiyetsiz herifler, haysiyetsizler*” demek ve aynı hakaret kasdını temadi ettirmek suretiyle yüksek Meclisi tekrar alenen tahkir ve tezyif ettiği, (3) bu hakaretimiz sözleri sarf ederek müzakere odasının kapısından dışarıya çıkmakta iken, o sırada orada bulunup bu sözlere muttali olan Meclis İdare Amiri Balıkesir mebusu Ahmet Kocabıyıkolu’nun Bölükbaşı’nın arkasından dışarı çıkıp kendisine “*Kime namussuz diyorsun*”

⁸⁷⁴ Cumhuriyet, 20. 6. 1957.

diye sorduğu, bunun üzerine Bölükbaşı'nın da müzakere salonuna doğru dönüp yine tamamen meclisi kast ederek, “*Namussuz müstebit köpekler, müstebidin köpekleri*” diye hakarete bulunduğu, TCK'nin 159 ve 160. Maddelerine tevfikân mezkur suçtan dolayı takibat icrasını...yasama dokunulmazlığının da kaldırılması hususunda karar verilmesini Başbakanlık aracılığı ile Meclis'ten istemiştir.⁸⁷⁵

Bakanlığın hukuki mütalaasında ise, yasama dokunulmazlığının, parlamento azalarının şahsi menfaatlerini korumak ya da hakaret ve tecavüzlere cevaz vermek anlamına gelecek tarzda bir hak ve imtiyaz olmadığı, bir mebusa tanınan dokunulmazlığın, ancak yasama görevi dışında bu vazife ile doğrudan alakalı olarak yapılan fiillerden dolayı mebusun mesuliyeti cihetine gidilemeyeceği ve bunun haricinde, bir mebusun milletvekilliği vazifesine bağlanamayan fiil ve hareketleri nerede işlenirse işlensin mesuliyetsizlik prensibinin kapsamı dışında kalacağı iddia edilmiştir. Ayrıca, hukuki mütalaa, bahis mevzuu müessif hadise esnasında Bölükbaşı'nın yasama vazifesinin tamamen sona erdiğini, hakkında üç inikat Meclis'te çıkarılma cezasının verildiğini, dolayısıyla müzakere salonundan çıkarken antrede ve çıktıktan sonra da koridorda işlemiş olduğu hakaret suçlarının yasama vazife ile bir alaka ve münasebeti bulunmadığından, Bölükbaşı'nın, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 17. maddesinde düzenlenmiş (17. madde, “*Hiçbir mebus Meclis dahilindeki rey ve mütalaasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalaası ve beyanatının Meclis haricinde irat ve izharından mesul değildir*” şeklindedir) ve mebusa mutlak mesuliyetsizlikten (mutlak sorumsuzluk hali) yararlanma imkanı veren hükümden yararlanmasının mümkün olmadığını öne sürmüştür.⁸⁷⁶

Başka bir deyişle, Bakan Prof. Hüseyin Avni Göktürk yönetimindeki Adalet Bakanlığı, Bölükbaşı'nın kürsüde sarfettiği sözleri mutlak mesuliyetsizliğin içinde mütalaa ederek, her hangi bir takibata geçilemeyeceğini beyan ederken, salondan çıkarken antre ve koridorda sarfettiği ve kavga esnasında söylediği sözlerinin mebusluk görevini ifa ile ilgili bulmayarak, dokunulmazlıkla bağdaşmadığına hükmetmiş ve

⁸⁷⁵ Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen Adalet Bakanlığı tezkeresi burada geniş bir biçimde özetlenmiştir. Tam metin için, bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, İçtima: 3, Sıra Sayısı: 273 (19. 6. 1957), s. 1-3.

⁸⁷⁶ Bakanlığın hukuki mütalaasının tam metni, 23. 6. 1957 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde yayınlanmıştır. Burada mütalaanın geniş bir özeti verilmiştir.

Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılarak hakkında takibata geçilmesinin gerekliliğini istemiştir. Tezkere ayrıca, “*Meclis dahilinde*” tabirini “*dar*” anlamda, yani sadece kürsüde dermeyen edilen rey, mütalaa ve beyan şeklinde yorumlamıştır.

Adalet Bakanlığı’nın tezkeresi ve hukuki mütalaasının Başbakanlıkça Meclis’e bir tezkere halinde gönderilmesiyle birlikte, Karma Komisyon, Bölükbaşı’nın ilk ifadesine başvurmak üzere kendi içinden 5 kişilik tali bir komisyon seçmiştir. Tali komisyon, tahkikat evrakını inceledikten sonra, Bölükbaşı Konya’da bulunduğu sırada, kendisine bir yıldırım telgrafı çekmiş ve ertesi gün sabahleyin komisyon toplantısından hazır bulunmasını istemiştir.⁸⁷⁷ Ertesi gün Tali Komisyon karşısına geçen Bölükbaşı, savunma hakkının kutsal olduğunu söyleyerek, savunmasını yapabilmesi için birkaç gün izin istese de, Komisyon, ertesi güne kadar izin vermiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, “*Vatan yanıyormuş gibi yıldırım telgrafı ile beni buraya çağırdınız. Dosyayı tetkik etme imkanı vermeden, müdafaaımı yapmamı istiyorsunuz. Adalet Bakanlığı’nın Başbakanlığa yazdığı tezkerenin tarihi 19 Haziran, Başbakanlığın bu tezkere üzerine Meclis’e yazdığı tezkerenin tarihi 19 Haziran, Meclis’in bu yazıyı aldığı tarih 19 Haziran, yıllardan beri aylarca toplanmadığını bildiğimiz Karma Komisyonun toplantı tarihi 19 Haziran, bu işi tetkik için kurulan Tali Komisyonun faaliyete geçtiği tarih 19 Haziran. Meclis tarihinde böyle bir şey yoktur. Bir insanı vurmak için her şey anında yapılmış ve harekete geçilmiştir*” diye konuşmuştur. Daha sonra bir basın toplantısı düzenleyen Bölükbaşı, bu hadisenin başından sonuna kadar bir tertip olduğunu belirterek, Adalet Bakanlığı’nın tezkeresinin, kendisinin “*mahkumiyet ilamı*” olduğunu ve bunun aksine hüküm verecek bir hakimin hakkında yapılacak takibatı göze alması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁷⁸ Bölükbaşı, konuşmasına, “*Kırşehir’i kaza yapan zihniyet, asıl hedef olan bizi bir gölge gibi takip etmektedir. Bu zihniyet, bazen yol üzerinde kurulmuş pusular şeklinde, bazen de, siyasi iftiralar şeklinde çıkmaktadır. Hedefi de bizi siyasette saf dışı etmektir*” diyerek son vermiştir.⁸⁷⁹

Ertesi gün Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyon toplantısı yapılmıştır. Komisyon, Bölükbaşı’nın

⁸⁷⁷ *Cumhuriyet*, 20. 6. 1957.

⁸⁷⁸ *Cumhuriyet*, 21. 6. 1957.

⁸⁷⁹ *Yeni Sabah*, 21. 6. 1957.

dokunulmazlığının kaldırılması hususunda bir rapor düzenlemiştir. Komisyona sunulan raporda, mesele üç safhada sunulmuştur: (1) Bölükbaşı'nın kürsüde söylediği “*Haysiyetten mahrum insanlar ve zalimlerin uşakları*” şeklindeki sözler, (2) salon dahilinde sarfettiği hakaretamiz sözler, (3) koridor ve antrede DP Balıkesir Mv. Ahmet Kocabıyıkoglu ile arasında cereyan eden hadise sırasında sarfettiği sözler. Rapora göre, birinci safhada söylenen sözler dolayısı ile Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına Anayasa muvacehesinde imkan olmadığı, ikinci safhada dokunulmazlığın kaldırılıp kaldırılmaması hususunun Komisyon taktirine bırakıldığı, üçüncü safhada sarfedilen sözlerin ise doğrudan doğruya Meclis'e hakaret olduğu ve bu sebeple de dokunulmazlığının kaldırılması gerektiği bildirilmiştir. Rapor okunduktan sonra, ilk sözü alan Ahmet Bilgin ve Tahir Taşer (CMP mebusları), Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına hukuken imkan olmadığını ve bu yapıldığı taktirde Anayasa'nın çiğneneceği yolundaki konuşmalarından sonra söz alan HP'den Feridun Ergin, Anayasa ve hukukun temel prensiplerine göre, milletvekillerinin “*Meclis dahilinde*” teşri vazifelerini yerine getirirken söylediği ve sarfettiği sözler dolayısıyla mesul tutulamayacaklarının tartışmaya mahal bırakmayacak derecede çok sarıh olduğunu, “*Meclis dahilinde*” tabirinin sadece ve sadece kürsü ile sınırlandırılmaması gerektiğini, kaldı ki bu gibi durumlarda hukukun temel prensiplerine uyararak, kanun hükümlerinin, müdafaa eden lehine tefsir edilmesinin gerektiğini çok açık bir biçimde anlattıktan sonra, Bölükbaşı'nın sözlerinin Meclisin manevi şahsiyetine yönelik değil, sadece hakiki şahısları hedef aldığını izah ederek, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması yoluna gidilmesi ile Anayasa, hukukun temel prensipleri ile içtihat hükümlerinin zedeleneyeceğini ifade etmiştir. Daha sonra söz alan DP mebusu Osman Kavrakoglu ise, Bölükbaşı'nın kürsüde, salonda ve koridorda sarfettiği sözlerin Meclis'e hakaret mahiyetinde olduğunu ve her üç safhada sarfedilen sözler dolayısıyla dokunulmazlığının kaldırılmasını beyan etmiştir. Bir başka DP mebusu Cevat Ülkü de Kavrakoglu'nun tezini müdafaa ederek, dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiştir.

Bundan sonra söz alan Bölükbaşı, kendisinin gerek Kırşehir kanunu görüşmelerinde, gerekse iç tüzük hükmüne göre son söz milletvekilinde olduğu ve İçişleri Bakanı'nın şahsına yönelik hücumları sebebi ile söz

istemesi ve bu haklı talebi karşısında, bazı DP’li mebusların sıra kapaklarını vurarak müdahalede bulundukları sırada, Başkanın söz vermemesi üzerine sarfettiği sözlerin, tamamen kendisine tepki gösteren şahıslara yönelik olduğunu, Meclis genel kurulunu hedef almadığını öne sürmüştür. Koridordaki kavganın tüm safhalarını da anlatan Bölükbaşı, tutulan zabtın altındaki imza sahiplerinin bilahare idare amirliğinde verdikleri ifadelerden kendisinin, Meclis’in manevi şahsiyetini tahkir edecek hiçbir söz sarfetmediğinin anlaşıldığını ve hadisenin sadece iki kişi arasında cereyan etmiş basit bir hakaret kavgası olduğunu ifade ettikten sonra, meselenin tamamen bir tertip eseri olduğunu ve kendisinin zoraki vurulmak istendiğini ayrıntılı bir şekilde delilleri ile birlikte (Kırşehir ve Konya’da canını kıymaya yönelik tertibatlara temas ediyor) ortaya koymuştur. Adalet Bakanı’nın tezkeresinin, kendisinin “*mahkumiyet ilamı*” olduğunu öne süren Bölükbaşı, tezkerenin hakime tesir edici bir mahiyet taşıdığını da ileri sürmüştür. Karma Komisyon başkanı Muhlis Tümay (DP), meseleyi açık oya koyacakken, HP’den Raif Aybar, meselenin üç safhada (kürsüde, salon çıkışı antrede ve koridordaki kavga esnasında) mütalaa edilmekte olduğunu işaret ettikten sonra, hangi hususta karara varılacağını açıkça bildirilmesini istemiştir. Tartışma, yalnız koridordaki kavga sırasında sarfedilen sözler dolayısıyla dokunulmazlığın kaldırılması talebini içeren Savcılık ve Adalet Bakanlığı tezkeresinin mi, yoksa Nali Geveci (DP) ve Rami Gümüsoğlu (DP) tarafından verilen ve kürsüde, salonda ve koridorda sarf edilen bütün sözler dolayısıyla dokunulmazlığın kaldırılması yönündeki önergenin mi oya konulacağı noktasında toplanıyordu. Tartışma üzerine, Komisyon Başkanı Muhlis Tümay, savcılık tezkeresini oya koyacağını bildirince, şiddetli bir tartışma başlamıştır. Bölükbaşı, Raif Aybar, Tahir Taşer ve Behçet Kayaalp, kürsüde ve salonda sarfedilen sözler dolayısıyla hiçbir mebusun dokunulmazlığının kaldırılamayacağını ve Anayasa ve Meclis iç tüzüğünün sarih hükümleri karşısında, söz konusu mebusların verdiği önergenin oya dahi konulamayacağını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Komisyon Başkanı Muhlis Tümay, savcılık tezkeresinin oya konmasının şahsi fikri olduğunu ve bu durumda başkanlıkta kalamayacağını bildirerek, başkanlıktan ayrılmış, yerini komisyon raportörü Hasan Hayati Ülken (Niğde DP)’e bırakmıştır. Yeni başkan, önergeyi oya koymuş ve Bölükbaşı’nın gerek kürsüde, gerek salon dahilinde (salon çıkışı, antrede) ve gerekse koridorda kavga esnasında

sarfettiği tüm sözler dolayısıyla dokunulmazlığının kaldırılması, 11 muhalife karşı, 13 oyla kabul edilmiştir. Ancak komisyonda bulunan diğer 6 DP'li (Muhlis Tümay, İhsan Aktürel, Kenan Yılmaz, Servet Sezgin, İsmail Hadımlıoğlu ve Mazhar Özsoy) mebus ise, dokunulmazlığın yalnız koridordaki sözler yüzünden kaldırılmasını istemişler, salondaki beyanların teşrii vazife sırasında yapıldığı kanaatinde bulunduklarını muhalefet şerhi olarak bildirmişlerdir. Önerge aleyhinde oy kullanan DP'li olmayan diğer mebuslar ise Raif Aybar (HP), Behçet Kayaalp (HP), Tahir Taşer (CMP), Sırrı Atalay (CHP) ve Mehmet Zeki Tolunay'dır.⁸⁸⁰

İlginçtir ki, Adalet Bakanı Prof. Hüseyin Avni Göktürk, koridordaki hadise dolayısıyla takibat açılmasını istemişse de, Karma Komisyonu'nun çoğunluğunu teşkil eden milletvekilleri, Bölükbaşı'nın suç hudutlarını, Adalet Bakanı tarafından talep edildiğinden çok daha geniş bir çerçeve içinde mütalaa ederek, kürsüde, içtima salonunda ve koridorda söylenen tüm sözler hakkında takibat açılması ve dokunulmazlığın kaldırılmasına karar vermişlerdir.⁸⁸¹ Varılan bu karardan sonra konuşan Bölükbaşı, Kırşehir'in kendisini seçtiği için yıkıldığını, şimdi ise o yapılırken asıl hedef olanı yıkmak için, sönmeyen bir kin ve intikam duygusunun harekete geçtiğini ileri sürerek, şahsı için en ufak bir endişesi olmadığını belirtmiştir. Kendisini siyasetten safdışı etmek için bütün tertiplerle harekete geçildiğini, yoluna pusular kurulduğunu ve iftiralarla karşısına çıkıldığını öne süren Bölükbaşı, vatanın dış hürriyeti için binlerce insanın cephelerde can vermesi karşısında, vatanın iç hürriyeti için mücadele ederken de, kendisinin hapishaneye düşmesinin zül değil, ancak şeref olduğunu ve çocuklarına bırakacağı en büyük miras olacağını duygusal bir tarzda ifade ettikten sonra, DP milletvekillerine dönerek, *"Kararınız mübarek olsun, seçimlere gidiyoruz"* diye konuşmuştur.⁸⁸²

Bu arada, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının, Meclis genel kurulu görüşmeleri öncesi Karma Komisyonca kaldırılması muhalefet partilerini birbirine yaklaştırmıştır. HP Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu

⁸⁸⁰ Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldıran, Anayasa ve Adelet Komisyonlarından müteşekkil Karma Komisyon görüşmelerinin tamamı yayınlanmıştır. **Cumhuriyet**, 22. 6. 1957. Aleyhte ve lehte oy kullanan mebusların tam listesi için, bkz., **Cumhuriyet**, 23. 6. 1957.

⁸⁸¹ **Akis**, 29. 6. 1957.

⁸⁸² **Yeni Sabah**, 22. 6. 1957.

Bölükbaşı’ya İzmir’den çektiği telgrafta, “*Bu hallerin, duyan, düşünen ve acıyan memleket evlatlarının artık her yerde beraber olmalarını zaruri kıldığına bir kere daha inandım*” diyerek muhalefet partilerinin “*Milli Cephe*”de birleşmelerinin önemine işaret etmiştir. Bu olayın sadece, bir parti reisinin değil, tamamen teşrii masuniyetinin başına geldiğini ifade eden Karaosmanoğlu, muhalefet cephesinin bir Kurucu Meclis teşkilinde işbirliği yapmalarını istemiş, ve “*Milli Cephe*”den kastettiklerinin mebus pazarlığı anlamında değil, hürriyet nizamına engel olmak isteyenlere karşı mücadele anlamına geldiğini dile getirmiştir. Beşiktaş İlçe kongresinde konuşan HP genel sekteri İbrahim Öktem de, muhalefeti, “*müfteri ve muhteris*” olarak nitelendiren Menderes’in ilk muhalif kurban olarak, Bölükbaşı’nı seçtiğini ifade etmiştir.⁸⁸³ HP Balıkesir Mv. E. Güreli de olaya bir başka pencereden bakarak şu şekilde konuşmuştur: “*TBMM tarihinde hemen hemen yalnızca DP iktidarı sırasında başvurulmuş bu usulde... dikkat çeken taraf, Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasının yıldırım sürati ile gerçekleştirilmesidir. Öyle umuyorum ki, DP grubu içinde dahi bu olaydan üzgün pek çok milletvekili vardır. Fakat ne çare ki, DP artık bir sessiz gemidir*”. Gerçekten de, DP Meclis grubu, artık bir sessiz gemi idi. Genel merkez ya da kurucular gruba iyice hakim olmuşlardır. Bu bir çeşit “*meclis diktası*” idi. DP Meclis grubunu ise bir gaflet bürümüşü ki, bu gaflet, DP’yi 27 Mayıs 1960’a götürecekti.

Diğer taraftan, komisyon kararının Meclis genel kurulu görüşmelerine bir gün kala, başta Kırşehir olmak üzere yurdun her tarafından Bölükbaşı’na telgraflar gelmekte ve partililer Ankara’ya akın etmekteydi. Özellikle Hacıbektaş ve Kozaklı başta olmak üzere Kırşehir merkez ve diğer ilçelerinden gelen partililere konuşan Bölükbaşı, “*Kırşehir kaza olma sırasını savdı, sıra bize geldi*” biçiminde konuşmuştur. Ayrıca bir basın toplantısı düzenleyen Bölükbaşı, Karma Komisyonunda yaptığı müdafaasını etraflıca anlatmıştır. Gazetecilerle konuşan Bölükbaşı, 33 seneden beri ilk defa TBMM’de bir mebus için böyle bir karar alındığını ve Meclis’te görüşüleceğini örnek durumlarla açıklamıştır. Bu duruma ilişkin Meclis’te daha önce vukubulmuş misalleri açıklayan Bölükbaşı, 15 Aralık 1948’te halen DP mebusu bulunan Kemal Özçoban hakkında hükümeti tahkirden inzibatı muamele, 8 Mart 1954’te Cezmi Türk hakkında Meclis’e hakaretten

⁸⁸³ Cumhuriyet, 24. 6. 1957.

inzibatı ceza, 28 Aralık 1948'te Ahmet Tahtakılıç hakkında Meclis'e hakaretten inzibatı ceza ve en son 27 Haziran 1956'da HP Genel Başkanı Karaosmanoğlu hakkında hükümeti tahkirden inzibatı ceza kararlarının verilmesine rağmen, bu sayılan mebusların hiçbirisi hakkında takibata geçilmediği gibi dokunulmazlıklarının kaldırılması yoluna gidilmediğini aktarmıştır. Aynı toplantıda, Aldoğan'ın CMP Çankırı il kongresindeki “*Mebuslar cahildir...*” ithamının Meclis'in manevi şahsiyetine yönelik bütün Meclis'e teşmil edilemeyeceğine dair, Temyiz Umumi Heyeti'nin 29 Mart 1956 tarihinde verdiği karara işaret eden Bölükbaşı, hakaret içeren kendi sözlerinin de, Meclis'in manevi şahsiyetine değil, kendisinin konuşmasına müdahale eden bir kısım DP'li mebuslara yönelik olduğunu ve bu bakımdan da Aldoğan'ın durumuna benzediğini öne sürmüştür.⁸⁸⁴ DP yanlısı **Zafer** gazetesi ise, Bölükbaşı'nın teşrii masuniyet perdesi altında dahi olsa, Meclis'e yönelik olarak, “*Namussuz, haysiyetsiz, zalim uşağı ve köpekler*” biçiminde konuşmasının kendisine tanınmış bir imtiyaz olmadığını, dolayısıyla dokunulmazlığının kaldırılmasını isabetli bir karar olarak değerlendirmiştir.⁸⁸⁵ Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldıran Komisyon kararının görüşüleceği gün Meclis çevresi büyük bir izdiham yaşamıştır. Ancak Meclis'e çıkan bütün yollar polis görevlisi jandarma ve polislerle kapatılarak hiçbir vatandaşın Meclis'e girmesine izin verilmemiştir. Aslında Karma Komisyon raporunun genel kurulda görüşülme sırası, müzakereye tabi tutulan maddeler grubunun dördüncüsü olmasına rağmen, verilen önergelerle raporun görüşülmesi ilk sıraya konmuştur. Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen Komisyon kararı üzerine, sırasıyla CMP'den Ahmet Bilgin, CHP'den İnönü, HP'den Raif Aybar, DP'den ise Osman Kavrakoglu, Hamdi Sancar, Hilmi Dura söz almışlardır. Bölükbaşı ise ayrıca söz alıp kendi durumu hakkında görüşlerini açıklamıştır.⁸⁸⁶ İlk sözü alan Ahmet Bilgin, Anayasa'nın 17. Maddesi muvacehesince, Meclis kürsüsünde, içtima salonunda sarfedilen sözlerin cezai müeyyide tatbikatını ve dokunulmazlığın kaldırılmasını icap ettirmediğini, sadece iç tüzük

⁸⁸⁴ **Yeni Sabah**, 24. 6. 1954.

⁸⁸⁵ Turhan Dilligil, “O. Bölükbaşı, Taksitli Basın Toplantısını Yaptı”, **Zafer**, 24. 6. 1957.

⁸⁸⁶ Meclis Genel Kurulu'nda Bölükbaşı'nın Meclis'in manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin görüşmeler için, bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957). Burada dipnotlarda tekrara yer vermemek için, Bölükbaşı dışında konuşma yapan mebusların görüşleri bu dipnottaki kaynaktan özetlenerek topluca anlatılmıştır.

hükümlerine göre inzibati ceza verilebileceğini anlatmış ve koridordaki kavgayla ilgili şahitlerin ifadelerinde tenakuzlar olduğunu, Adalet Bakanı’nın Anayasa’nın 17. maddesinin tefsirini bu şekilde yapma hakkı olmadığını dile getirdikten sonra, bu kararın hukuki mesnetten uzak ve keyfi bir karar olduğunu ileri sürerek, zulüm eseri diye iddia ettiği kararı alanların sonlarının yakın olduğunu da eklemiştir.

Konuşmasında dokunulmazlık müessesesi üzerine hassasiyetle eğilen CHP lideri İnönü ise, Meclis dahilinde yasak bir fiili işleyen bir mebus hakkında inzibati ceza ile yetinilmesi gerektiğini, başkaca yola başvurulamayacağını ve hele hele dokunulmazlığın kaldırılmayacağını savunmuş ve dokunulmazlık müessesesinin mebus için teşrii vazifesini salimen ve kendinden emin bir şekilde yapabilmeleri anlamına geldiğini ifade etmiştir. İnönü, konuşmasına devamla, *“Dört aydır Kırşehir meselesi ile uğraşıyoruz. Hakikatte bu mevzuu 1954’ten beri devam etmektedir... Kırşehir arzulanmayanları seçtiği için kaza yapılmıştı... Şimdi arzu edilmeyen milletvekilleri seçtiğinden dolayı o milletvekilleri bertaraf edilmek isteniyor”* diyerek, Bölükbaşı’nın dokunulmazlığı kaldırıldığı taktirde, bir siyasi partinin liderinin yaklaşan genel seçimleri uzaktan seyretmek zorunda kalacağını ve bunun da siyasi ve seçim emniyetini bertaraf edeceğini ifade ederek, eğer Meclis’teki vazife sırasında işlemesi icap eden mesuliyetsizlik kurumu Bölükbaşı’nın şahsında zedelenmiş olursa, devletin temelinden sarsılacağını ve memleketin istikbali adına büyük bir vebal altına girileceğini anlatmıştır.

İnönü’nün ardından söz alan HP’li Raif Aybar, dokunulmazlıklar konusunda gayet zengin bir hukuki malzeme kullanarak, Bölükbaşı’ya tevcih edilen suçlamalarla dokunulmazlığının kaldırılmayacağını hukuki bakımdan delilleri ile ortaya koymuştur. Aybar, Meclis’te çok önemli konularda sinirlerin gerilip, zaman zaman milletvekillerinin hatta Menderes’in bile hakarete varan sözler sarfettiğini belirttikten sonra, dokunulmazlık müessesesi ile Meclis kürsüsünden yapılan mesuliyetsizlik müesseselerinin birbirinden farklı olduğunu anlatmış ve Karma Komisyon mazbatasının mesuliyetsizlik kurumuna ağır bir darbe indirdiğini ileri sürmüştür. Adalet Bakanı’nın mütalaasını da kendini ayırık otlarına tutunarak kurtarmak istemekle bir tutan Aybar, daha sonra dünya devletlerindeki (Amerika, Almanya, İngiltere ve Fransa) dokunulmazlık müessesesinin

kurumlaşma ve gelişmesinden örnekler vermiş ve Adalet Bakanı'nın adeta Anayasa'yı kendi anlayışına göre tefsir ederek Bölükbaşı'nın sarfettiği sözleri "*beyan*" ile nitelendirmekten kaçınmasıyla okullarda öğretilen bu bilgiyi es geçtiğini ifade etmiştir. Bir mebusun galiz sözlerinin dahi "*beyan*" kabilinden olduğunu anlatan Aybar, koridorun da Meclis dahili olduğunu, bir an böyle düşünülme bile, Anayasa'nın 17. maddesi, mebusun Meclis dahilindeki rey ve mütalaalarını dışarıda tekrarlamaktan sorumlu olmayacağı esasını koyduğu cihetle, mesuliyet aranmayacağını öne sürmüştür. Aybar, ayrıca, Anayasa tedvin edilirken bu madde üzerinde cereyan eden müzakerelere de değinmiştir. Anayasa taslağında mütalaanın "*aynen tekrar*" şeklinde bir hüküm bulunduğunu ve fakat müzakereler sırasında Hakkı Tarık Us tarafından verilen bir önerenin kabulü ile "*aynen*" kelimesinin maddeden çıkarıldığını ve "*dışarıda tekrar*" esasının kabul edildiğini belirtmiştir. Aybar, kavga sonrası tutulan zabtın da, zayıf, acemice ve noksan olduğunu söyledikten sonra, şahitlerin ifadeleri arasında büyük çelişkiler bulunduğunu ve Bölükbaşı'nın sarfettiği sözlerin Kocabıyıkoglu'nun şahsına yönelik olduğunu beyan etmiştir.

Daha sonra DP'den Osman Kavrakoğlu söz alarak, Bölükbaşı'nın Meclis'e hakaret ettiğini, üç celse için oturumdan çıkarıldığını ve bu disiplin cezasının da Bölükbaşı'nı koruma gayesi ile yapıldığını ve dolayısıyla İnönü'nün söylediği gibi üç celse uzaklaştırılmakla Bölükbaşı'nın cezalandırıldığına hükmedilemeyeceğini öne sürmüştür. Bölükbaşı'nın sarfettiği sözleri, hiçbir şekilde bir mebusun sarfettiği rey, mütalaa ve beyan cihetinde görmediklerini, düpedüz Meclis'e yönelik açık bir tecavüz ve hakaret addettiklerini ileri süren Kavrakoğlu, Bölükbaşı'nın bilerek yaptığı hakaret ve tecavüz içeren sözlerinin, Anayasa'nın 17. maddesinde zikrolunan mesuliyetsizlik hallerine girmeyeceğini iddia etmiştir. CHP'den Sırrı Atalay ise, tutulan zabıt, iç tüzük ve Anayasa'nın sarih hükmüne göre, Bölükbaşı'nın sözlerinin mesuliyetsizlik içine girdiğini başka ülkelerden en uç örnekleri aktararak anlatmış ve Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmamasını talep etmiştir. DP adına söz alan diğer mebuslar ise Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etmişlerdir.

Daha sonra kürsüye gelen ve üç saat kadar süren bir konuşma yapan Bölükbaşı ise, bir sanığın savunması değil, adeta suçluluğuna önceden karar verildiği genel havasından belli olan bir insanın sözleri ile konuşmuştur. Ne

Anayasa’nın 17. Maddesi, ne de içtüzüğün açık hükümleri, öyle anlaşıyor ki, onu malum sonuçtan kurtaramayacaktı.⁸⁸⁷ Bölükbaşı’nın Meclis konuşmasının bazı önemli kısımları aynen şöyledir:⁸⁸⁸

...Burada mevzuu bahsolan Osman Bölükbaşı’nın fani şahsiyeti değil, bir prensibin müdafaasıdır. Hatalı bir karar, TBMM’de milletvekillerinin fikirlerini, kanaatlerini, protestolarını serbestçe ifade etmek imkanını ortadan kaldıracak bir karar buradan çıkmamalıdır... Masuniyetim kaldırılırsa ne olur? Aslıma rücu etmiş olurum. Halkın içinden çıkmış, meçhul ve kendisini himaye eden kanuni imkanlara sahip olmayan bir adamdım, yine onların arasına rücu ederim.... İki adam arasında cereyan eden hadise bir siyasi tertibin, şahlanmış, zaptedilmeyen bir kinin vasıtası haline getiriliyor, güya dışarıda ben BMM’ni kastederek, “Köpekler, haysiyetsizler” gibi söz söylemiş oluyorum. Haşa! böyle bir söz benden sadır olmamıştır. Ahmet Kocabıyıkoglu BMM’ni şahsında temsil eden bir adam değildir. İki insan arasında bir hadise olunca ona söylenen söz onun şahsını aşarak BMM’ne söylenmiş sayılamaz... Benim burada söylediğim sözler ne DP Meclis Grubunu hedef alan sözlerdir ne TBMM’ni hedef alan sözlerdir. Ne de şu veya bu takririn aleyhinde rey vermiş olan arkadaşları toptan hedef alan sözlerdir. Sadece sıra kapağı vurup tahrik eden, hakkımı ihlale çalışan insanlara, tüzüğün doğru tatbikinden ayrılan Reise müteveccih olan sözlerdir. Şimdi işin hukuki cephesine gelemim. [Bu arada Bölükbaşı, yerli ve yabancı bilim adamlarının dokunulmazlıkla ilgili görüşlerini sıralıyor]... Baha Kantar’ın eserinden bir parçayı okuyorum: “*Mebus vazife esnasında irad eylediği nutuk ve beyanatında adap ve nezaketi bırakarak birisini tahkir veya bir kimseye iftira gibi kavanini cezaiyece memnu bir fiil işlerse*

⁸⁸⁷ Ecved Güresin, “Meclis Notları”, *Cumhuriyet*, 25. 6. 1957.

⁸⁸⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957), s. 483-519.

aleyhinde takibat icra olunamaz. Bu kabil ahval vukuunda mebus hakkında meclisin nizamnamei dahiliyesine göre inzibati tedbirler tatbik olunur.” ...Barthelemy ve Duez’in beraber yazdıkları Traite de Droit Constitutionnel adlı eserin 566. Sayfasında şunlar yazıyor: “Ademi mesuliyetin suistimalinin mümkün olduğu bedihidir. Bu suistimali önlemek için ağır hatalar için mesuliyet sistemi kurmak mümkün olmamıştır. Mebus sövebilir, hakaret edebilir, iftira edebilir, hatta hafiflik göstererek Mecliste olmayan ve kendisini müdafaa edemeyecek kimselere suç isnad edebilir. Orduyu itaatsızlığa teşvik edebilir, cinayeti methedebilir, yani suçları methü sena edebilir. Bütün bunlar ademi mesuliyetin şumülüne dahildir. ...sadece bütün bu işlerden dolayı dahili nizamname ile derpiş edilen disiplin cezalarının tatbiki mevzu bahsolabilir. Bu vaziyet hali hazır parlamentolarda teamülle daha da genişletilmiştir.” Bu Barthelemy’nin izah ettiği 1875 tarihli Fransız Anayasası’nın 13. Maddesi bizim Anayasamızdaki 17. Maddenin ta kendisidir. ...Daha yeni eserler, Laferriere, eserin tarihi 1947, Manuel de Droit Constitutionnel, ikinci tabı, sayfa 707, 708: “Mebus fikirlerini beyan ederken hakaret de etse, küfür de etse sözleri ceza kanununun tatbikinden muaftır. Bu hal can sıkıcı da olsa bu prensibin zarureti namü hesabına bütün siyasi rejimlerce kabul edilmiştir.” Değil Meclis kürsüsünden yapılan hakaretleri, başka milletler dışarıda yapılan hakaretleri de ammenin menfaati namına tabii karşılıyor. Hırsıza hırsız diyene, uğursuza uğursuz diyene ispat hakkı tanıyor. Binaenaleyh bu bir prensip meselesidir. (...) icabında bir milletvekili çıkacak, “Ey Türk ordusu, baştakiler zalimdir, onları devireceksin” diyecek... Burada muayyen insanlara karşı söylenmiş, bir müzakerenin heyecanı içinde söylenmiş sözlerden dolayı bir muhalefet liderin hapishaneye, zindana gönderilmesini tecviz eden bir anayasa olamaz. ...anayasalar bu gibi hareketleri bile tecviz etmemiştir. Mesela Fransa’da

Madagaskar mebusları orduyu itaatsizliğe teşvik etmişlerdir. Hükümet mebusları tevkif ettirmek istemiştir. Fakat Meclis reisi “*yapamazsınız*” demiştir. “*anayasa herşeyin fevkindedir*” demiş ve buna mani olmuştur. ...bu gibi beyanlar için Meclisten bir oturumdan üç oturuma kadar çıkarılma cezası tüzükte konulmuştur. ...Bir Hükümete hırsız diyen mebusa sizler muhalefette iken bu mecliste yalnız üç inikat dışarı çıkarma cezası verilmiştir... Muhterem arkadaşlar, maddi vakıaların şu cereyan tarzına, zabıttaki şu ifadelerin sarahatine, muayyen insanları hedef alarak söylenmiş olmasına, dışarıdaki hadisenin bir tertip eseri bulunmasına ve Anayasanın şu mutlak hükmüne rağmen, 33 yıllık tatbikatı da bir tarafa bırakarak Osman Bölükbaşı hakkında bir karar olmakta iktidarınızın hiçbir şey kazanacağına kani değilim. Bu memlekette bir Osman Bölükbaşı siyasetten tasfiye edilir –11 sene evvel meçhuldü- bu milletin sinasinden binlerce bölükbaşı çıkar, ondan daha çok kuvvetlileri çıkar. ...Buna kim ne derse desin, bu bir kasdı mahsusun eseridir, bir adamı mutlaka vurmak ve mahvetmek arzusunun eseridir. Bu Bölükbaşı vatani mi satmış? Rus casusluğu mu yapmış? Ne yapmış?..Kırşehir beni seçtiği için yıkıldı. O yeniden vilayet yapılırken asıl hedef olanı yıkmak için harekete geçiliyor. ...teskin edilmeyen bir kin, teskin edilmeyen bir ihtiras bir adamı siyasetten saf dışı etmek için kararın vermiş, harekete geçmiştir. ...bir tek Bölükbaşı da vatani iç hürriyet için hapisshanede ölsün, bundan dolayı katıyyen müteessir değilim. ...bayrak birinin elinden düşer, diğere eline alır. Bu hürriyet mücadelesi bu memlekette devam edecektir...[ardından Meclisteki hakaret iddiası olayını tekrar anlatıyor] Muammer Alakant ve Ahmet Bilgin ile gittim, “*Şu diktafonla tesbit edilmiş zaptı çıkarın, orada riyasete tahkir edildi deniyor, basılan zapta başka türlü geçmiş*” dedim. ... sonradan her nasılsa, nasıl bir tesadüf,

nasıl bir garabet bilinmiyor, basılan zabıta bir de Meclise hakaret tabiri konuyor...

Bölükbaşı sözünü tamamlarken Fransız İhtilali'nin önemli şahsiyetlerinden Madam Roland'ın giyotine çıkarken söylediği meşhur sözü hatırlatırcasına, “*Ey adalet, ey hak senin namına ne adaletsizlikler yapılıyor. Asılanı rahmetle, asanı lanetle anarlar, bunları unutmayın*” diye bağırmıştır. Bu esnada dinleyiciler locasında bulunan Bölükbaşı'nın eşi Mediha Hanım ve yeğeninin ağladığı görülmüştür.⁸⁸⁹ Sekiz saat süren görüşmelerde, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması lehinde ve daha çok aleyhinde pek çok hukuk otoritesi, kaza uzuvları ile uygulamadaki örnekler Meclis kürsüsünde geçit resmi yapmışlarsa da, DP çoğunluğuna sahip Meclis, Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk'ün nazariyesini hepsine tercih etmiştir. Nihayetinde rapor üzerine yapılan açık oylamada, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması lehinde 247, aleyhinde 47 oyun çıktığı ve 2 mebusun da müstenkif kaldığı görülmüştür. Oylamaya 298 mebus katılmıştır. Meclis'te “*yayla grubu*” diye adlandırılan bazı DP'li mebusların oylamaya katılmadığı gözlemlenmiştir. DP'den dört milletvekili de (Fahri Belen, Nuri Özsan, Yavuz Paşamehmetoğlu ve Turhan Karaca), rapor aleyhinde oy kullanmıştır. Bağımsızlardan Hamdullah Suphi ile Sabahattin Sönmez de aleyhte oy verenler arasındaydı. Başbakan Menderes, müzakereler boyunca içtima salonunda bulunmamış, görüşmeleri yukardaki odasından takip etmiştir. Yine Cumhurbaşkanı Bayar da, görüşmeleri odasından takip etmiştir.⁸⁹⁰ Oylamanın ardından, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldıran Meclis, 2 Eylül'de açılmak üzere tatil edilmiştir.

Görüşmelerin ardından CMP Meclis Grubu'na gelen İnönü'ye hitaben Bölükbaşı'nın, “*Paşam, dikkatli olun sıra sizde*” diye takılması, DP iktidarının iktidar hırsı ile her şeyi yapabilecekleri gerçeğine bir nazire idi.⁸⁹¹

Ne gariptir ki, DP muhalefette iken Menderes'in de dokunulmazlığının kaldırılması söz konusu olmuştu. DP Aydın Mv. Menderes'in Meclis kürsüsünden Aydın milletvekillerinin seçim tutanakları ile ilgili sözlerinde Meclis'in meşruiyeti hakkında kötü zannı çağrıştıracak şekilde davrandığı ve Hükümetin manevi şahsiyetine hakaret ettiği

⁸⁸⁹ **Yeni Sabah**, 25. 6. 1957.

⁸⁹⁰ **Cumhuriyet**, 25. 6. 1957.

⁸⁹¹ **Akis**, 29. 6. 1957.

belirtilmişti. Ancak o zamanki CHP’lilerden oluşan Meclis çoğunluğu, Anayasa’nın 17. maddesini bugünkünden tam tersi olarak yorumlamış ve bir mebusun Meclis içindeki ve dışındaki sözlerinden sorumlu tutulamayacağını kabul ederek, Menderes’in dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek görmemişti.⁸⁹² O zamanki iktidar ile sonrakinin, Anayasa’nın aynı maddesini yorumlama tarzları hayli dikkat çekicidir.

Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması ve tevkifi, Anayasanın ve Meclis İçtüzüğü’nün çiğnenmesi, yani çoğunlukçu zihniyete sahip DP iktidarının hukuk kurallarını hiçe sayması bakımından önemli bir gösterge olsa gerektir. Bu olayda iktidar, milletvekillerinin dokunulmazlıkları ile ilgili Anayasa’nın 17. maddesini, geçmişteki uygulamalara tamamen aykırı bir tarzda, farklı bir yoruma tabi tutmuştur. Bölükbaşı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk insandır ki, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmadan dolayı, iktidar zoru altında bulunan hakimlerin kararıyla, parlamentodan alınıp hapse atılmıştır.⁸⁹³ Türkiye Cumhuriyeti’nde Bölükbaşı’na gelinceye kadar, tam 33 yıl süreyle hiçbir mebusun Meclis’te sarfettiği sözler dolayısıyla dokunulmazlığı kaldırmamış, ancak disiplin cezası verilmiştir. Dokunulmazlık kurumu geniş ölçüde kabul edilmezse, mutlakiyet yoluna sapıveren devlet gücünün, iktidar partisi elinde milli egemenlik esası için pek tehlikeli bir hal alması hiçten bile değildir. Milli egemenlik rejimlerinin temel taşıını teşkil eden dokunulmazlık, diktatoryal rejimlerin ise amansız düşmanı olarak değerlendirilmiştir.⁸⁹⁴ Teoride böyle olmasına rağmen, “*Teşrii masuniyet, bir tecavüz vasıtası değildir*” biçiminde değerlendirmeler de yapılmıştır.⁸⁹⁵

Bu arada, dokunulmazlığı kaldırılan Bölükbaşı’nın evi ziyaretçi akınına uğramış ve dokunulmazlığın kaldırıldığı haberinden itibaren siyasetin nabızı adeta onun evinde atmaya başlamıştır. Tüm gazeteci ve fotoğrafçıların bir numaralı adresi, artık Bölükbaşı’nın evi olmuştur. Bölükbaşı’nı evinde ziyaret eden HP ve CHP genel idare kurulu üyeleri, kendilerine her türlü yardıma hazır oldukları mesajını vermişler ve özellikle de bu olay vesilesiyle, muhalefetin tek cepheden iktidara karşı birlik olması

⁸⁹² Akis, 13. 7. 1957.

⁸⁹³ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 450.

⁸⁹⁴ Muammer Aksoy, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957).

⁸⁹⁵ Burhan Apaydın, “Teşrii Masuniyet, Bir Tecavüz Vasıtası Değildir”, **Zafer**, 28. 6. 1957.

çağrılarını yapmışlardır. Ayrıca Bölükbaşı'nı iki bin avukatın savunacağı ve HP'nin de Bölükbaşı'nı savunmak için kendi içinde ilmi bir heyet oluşturduğu bildirilmiştir. Yine yurdun her tarafından Bölükbaşı'na teessür telgrafları yağmaya devam etmiş ve özellikle de Kırşehir ve ilçelerinden gelen CMP'liler Ankara'da Bölükbaşı'nı ziyaret etmişlerdir. Ankara Üniversitesi gençliği de bir telgraf göndererek, olayı kınamış ve Bölükbaşı'nın yanında oldukları mesajını vermişlerdir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de, Bölükbaşı hakkındaki kararı kınamış ve *“Bu şartlar altında önümüzdeki seçimleri kazanmak, artık millete bir vazife olmuştur”* şeklinde konuşmuştur. Kendisini ziyarete gelenlere ve gazetecilere CMP Genel Merkezi'nde bir açıklama yapan Bölükbaşı, *“Vakti ile şimdiki Hindistan Başbakanı Nehru, 15 yıl İngilizlerin zindanında yatmıştı. Ben Nehru'dan daha gencim. Çoklarının akıbetini görmeye namzedim”* diye konuşmuştur. Ayrıca CMP'nin Ahmet Bilgin imzalı teşkilata gönderdiği telgrafta, olayın bir mebusun dokunulmazlığının kaldırılması davası değil, Türkiye'de *“rejimin kaderi”* davası olarak görüldüğü bilhassa vurgulanmıştır.⁸⁹⁶ CHP ve HP'nin Bölükbaşı hadisesine bu kadar ilgi göstermesi ve muhalefet partileri arasında yeniden başlaması muhtemel işbirliği hareketi karşısında hiddetlenen iktidar destekli **Zafer** gazetesi, *“Muhalefet partileri, Bölükbaşı'ya kul oldu”* biçiminde eleştirel haberler yapmaya devam etmiştir.⁸⁹⁷

Bölükbaşı her an tevkifini beklerken evinde ve parti merkezinde ziyaretleri kabul etmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata ve İsmail Rüştü Aksal'ın evdeki ziyaretlerinden sonra, parti merkezinde Bölükbaşı'nı ziyaret eden eski Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu (o günlerde yeni CHP'ye katılmıştı), Bölükbaşı'nı müdafaa için ellerinden geleni yapacaklarını belirttikten sonra, sohbet esnasında Bölükbaşı'na hitaben, *“Eskiden kitaplardan istifade ediyorduk. Şimdi tatbikatlarınızdan istifade edeceğiz”* biçiminde konuşmuştur. Bu arada, ne zaman tevkif edileceğini bilmediği için Bölükbaşı'nın her gittiği yere, vedalaşmadan gitmemek amacıyla, 8 yaşındaki oğlu Deniz ve 4 yaşındaki kızı Gül'ü alması dikkatleri çekmiştir. Bölükbaşı'nın tevkif edileceği haberi gelince yanında bulunan kızı Gül, *“Benim babamı nasıl götürürler,*

⁸⁹⁶ Cumhuriyet, 26. 6. 1957.

⁸⁹⁷ Zafer, 26. 6. 1957.

turnaklarımla parçalarım onları” diye çocuk hali ile tepkisini dile getirmiştir. Yine tevkifinden önce bir akşam, gazetecilere ve yakın dostlarına Çiftlik lokantasında bir veda yemeği veren Bölükbaşı için Ahmet Tahtakılıç kadehi onun şerefine kaldıralım deyince Bölükbaşı, “Başının şerefine kadehin sözü mü olur? Erciyes Dağı’nı yerinden kaldırırız” diye karşılık vermiştir. Yemekte kızı Gül’ün her türlü sızlanma ve isteklerini yerine getiren Bölükbaşı, kızına hitaben, “Severim seni çok severim. Devlet bile baş eğdirememiştir senin kadar bana” diyerek, siyasi hayatında gücün karşısında hiç eğilmediğine temas etmek istemiştir.⁸⁹⁸

Bu arada, dokunulmazlığı kaldırılan Bölükbaşı hakkındaki karar da, Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁸⁹⁹ 27 Haziran’da gelen bir davetiye ile Bölükbaşı, 2 Temmuz günü Ankara Sorgu Hakimliği’ne davet edilmiştir. Günlerdir sorgusu ile ilgili bu haberi bekleyen Bölükbaşı, sorgusunun 2 Temmuz’da olmasına çok sevinmiştir. Çünkü, Kırşehir’i il yapan kanun, Kırşehir’in 1 Temmuz’da il statüsüne kavuşacağını belirtmişti. Böylece Bölükbaşı, 1 Temmuz’da Kırşehir’de yapılacak kutlama törenlerine katılabileceğine memnun olmuştu.⁹⁰⁰

Öte yandan kendisinin başına gelebilecek her hangi bir olumsuzluğa karşı 100 bin liralık kaza sigortası teklifinde bulunan bir sigorta görevlisinin teklifini, “Beni Anayasanın sigorta etmesi gerekirdi, 100 bin liralık sigorta nasıl kurtarır” diyerek geri çeviren Bölükbaşı, görevlinin ısrarları üzerine de, “Çocuklarımı, babalarının şerefi sigorta eder... Kaza ve hayattan başka sigorta var mı, şu demokrasi ve hürriyeti sigorta ettirecek var mı? 12 yıldır biz bunu beklemekteyiz” şeklinde konuşmuştur. Diğer taraftan Bölükbaşı, Meclis Başkanlığı’na gönderdiği bir telgrafla dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili müzakerelere ait zabıtları istemiştir. Telgrafında, zabıtları daha önce de istediği halde kendisine gönderilmediğini, meclis kanuşmalarının çok hızlı olması dolayısıyla stenograflar tarafından noksan ve hatalı tespit edildiğini ve bu amaçla konuşmalarının diktafonla tespit ettirilerek zabıtlara geçirildiği halde, son zamanlarda diktafonla tespitin verilen emirle kaldırıldığını açıklayan Bölükbaşı, son konuşmalarına ait zabıtları istemiştir. Bölükbaşı’na bir telgraf gönderen HP mebusu Turan Güneş de, “Türk

⁸⁹⁸ Cumhuriyet, Yeni Sabah, 27. 6. 1957.

⁸⁹⁹ T. C. Resmi Gazete, 26. 6. 1957, S. 9643, Karar No: 2083, Karar Tarihi: 24. 6. 1957.

⁹⁰⁰ Cumhuriyet, 28. 6. 1957.

Milletinin ve Anayasa nizamımızın savunması olan davanızda naçiz bir hukukçu sıfatıyla hizmete hazırım” şeklinde desteğini sunmuştur.⁹⁰¹

Öte yandan CMP GİK de bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, iktidarın, muhalefete hayat hakkı tanımadığı, CMP’ye karşı yıllardan beri baskı ve kin politikası güttüğü ileri sürülmüş ve tüm antidemokratik uygulamalarını bu kez de teşri adem-i mesuliyet müessesesine saldıran devam ettirdiği belirtilerek, ileride yapılacak seçimlerin meşruiyetine, bir siyasi parti liderini saf dışı bırakmak istemesiyle, gölge düşürdüğü ifade edilmiştir.⁹⁰²

Bu arada Kırşehir’in yeniden il olması nedeniyle, 1 Temmuz’da Kırşehir’de kutlamalar yapılmıştır. Yapılan devlet törenine DP büyük önem vermiş ve İçişleri Bakanı Namık Gedik, Devlet Bakanı Celal Yardımcı, Sanayi Bakanı Samet Ağaoğlu ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri de törenlere katılmak için Kırşehir’de bulunmuşlardır. 2 Temmuz’da sorgusu yapılacak olan Bölükbaşı da, törenlere katılmak için Kırşehir’e gitmiştir. Bölükbaşı’nın Kırşehir’e varışı ile birlikte halk, kendisine büyük tezahürat ve sevgi gösterinde bulunmuştur. Yaşanan büyük izdiham ve halkın Bölükbaşı’nı omuzlarına alarak Kırşehir merkeze doğru götürmesi hadisesi üzerine, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu çerçevesinde Bölükbaşı’na yapılacak her hangi bir tezahürata izin verilmeyeceğini daha önceden açıklayan Kırşehir Emniyet Müdürü Reşad Erozan ile Bölükbaşı arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Erozan ve emniyet güçleri, kalabalık arasından Bölükbaşı’nı alarak polis arabasına zorla bindirmek istemişlerse de, halk emniyet müdürünün üzerine yürümüş ve emniyet müdürünü tartaklamışlardır. Emniyet müdürünün, Bölükbaşı’nın yakasına yapışıp, zorla ekip arabasına bindirmeye çalışması üzerine, Bölükbaşı kükreyerek, “*Çek elini, çek! Sen, bir milletvekilinin yakasını nasıl tutarsın? Sonra, milletin intikamı, göğün yere çökmesi gibi, başına çöker*” diye bağırmıştır. Ancak buna rağmen, emniyet müdürünün halk elinde tartaklanmaktan kurtaran yine Bölükbaşı olmuştur. Bu üzücü olaylar üzerine Kırşehir emniyeti halkı dağıtmak için cop ve cip kullanmışlardır. Daha sonra belediye başkanını tebrik için belediyeye giden Bölükbaşı, başkanı yerinde bulamayınca makamına üzerinde, “*Kırşehir’in şerefi şerefim. İzdırabı ızdırabım. Bayramı*

⁹⁰¹ **Cumhuriyet**, 28. 6. 1957.

⁹⁰² **Cumhuriyet**, 30. 6. 1950.

bayramımdır. Vefalı bir evlad lazımsa ömrümce hizmete hazırım” yazan bir kart bırakmıştır. Ardından Bölükbaşı, kutlama merasimine katılmıştır. Burada, emniyet müdürü Erozan’ın özür dilemesi üzerine aralarında geçen itişmeye temas eden Bölükbaşı şakayla, “*Kuvvetini denedim müdür bey, hakiki pehlivan imişsiniz*” diye konuşmuştur. Bölükbaşı, CMP il teşkilatını ve diğer yerleri ziyaret ederek vatandaşlarla vedalaştıktan sonra Ankara’ya dönmüştür.⁹⁰³ **Zafer** gazetesi ise, Kırşehir’de cereyan eden hadiseleri, “*Bölükbaşı’nın başvurduğu tertipler*” olarak nitelendirmiştir.⁹⁰⁴

Sorgusunun yapılacağı 2 Temmuz sabahı evinde gazetecileri kabul eden Bölükbaşı bir beyanat vermiştir. Beyanatında, “*Yine Bölükbaşı’nı vurmak isteyen bir siyasi tertip ve iftira hazırlanıyor. Daha önce de, Cumhurbaşkanı İnönü ve DP lideri Bayar’ı öldürmek için cemiyet kurmak suçları ile itham edilip tevkif edilmiş ve hapislananın taş hücrelerine atılmıştık... Siyasi kin ve ihtiraslar bir defa daha talihlerini denemeye kalkmış bulunuyorlar... Bilirsiniz, H. Cahit Yalçın’ı İstiklal Mahkemesi’ne götürmek üzere tevkife geldiklerinde kızı şöyle bağırıyordu. ‘Hani baba böyle şeyler olmayacak demiştin. Hürriyet olacak demiştin. Beni niçin aldattın?’ Bu sözleri hatırlayarak, H. Cahitler ve Bölükbaşı’ların çocuklarına gözyaşı döktürmeyecek bir nizam kuruluncaya kadar bu mücadele devam edecektir*” şeklinde hissi bir konuşma yapmıştır. Sonra oğlu Deniz’e dönerek, “*Nasıl Deniz, babanın yolundan gidecek misin?*” diye sormuş ve sekiz yaşındaki oğlu da, “*Elbette gideceğim baba*” diyerek karşılıklıta bulunmuştur. Ardından beraberinde, CMP genel sekreteri A. Bilgin, Nurettin Ardıçoğlu, avukatları ve gazeteciler olduğu halde evinden çıkan Bölükbaşı, Adliye’ye gitmiştir. Adliye binası içinde ve dışında her hangi bir taşkınlığa meydan vermemek için sıkı emniyet tedbirleri alınmıştır. Halk, Bölükbaşı’nı görünce, “*Yaşa, varol hürriyet kahramanı*” diye bağirmiştir. İkinci Sorgu Hakimliği’ne giden Bölükbaşı, hakim odasında DP’den Meclis Başkanvekili Fikri Apaydın olduğu için biraz beklemiş ve ardından içeriye girmiştir.⁹⁰⁵ Bölükbaşı’nın avukatları tahkikatın seyrine usul bakımından itiraz ettiklerine dair dilekçeyi

⁹⁰³ **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 2. 7. 1957.

⁹⁰⁴ **Zafer**, 2. 7. 1957.

⁹⁰⁵ Bölükbaşı’nın sorgusunu yapacak olan hakim odasında Meclis Başkanvekili Fikri Apaydın’ın bulunması, muhalefetin uzunca bir süredir haklı olarak dillerine pelesenk ettikleri, hakim teminatı ve bağımsızlığı müessesesine gölge düşürecek nitelikte idi. Zaten o dönemde yargı kurumu, DP hükümetinin baskısı altında iyice siyasallaşmıştı.

hakime sunmuşlar ve beklemeye başlamışlardır. Dilekçe Üçüncü Asliye Ceza Hakimliği'ne havale edilmiştir. Asliye Ceza'nın hakimi Toplu Basın Mahkemeleri'ne de başkanlık eden Adil Güneşoğlu idi. Bölükbaşı ve avukatları Güneşoğlu'nun tarafsız davranacağı konusunda şüpheli idiler. Güneşoğlu, itirazın incelenmesinin öğleden sonraya kalacağını bildirince Bölükbaşı ve beraberindekiler adliyeden ayrılıp yemeğe gitmişlerdir. Öğleden sonra sorgu hakimliğinde yaklaşık beş saat ifade veren Bölükbaşı'nın ifadeleri ve dosyası savcılığa havale edilmiş ve savcılık da 17 dakikada mütalaasını bildirerek dosyayı Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'ne havale etmiştir. Bu arada itiraz dilekçeleri de Güneşoğlu tarafından reddedilen Bölükbaşı ve avukatları bu kez de Üçüncü Asliye Hakimi Adil Güneşoğlu'na reddi hakim dilekçesi vermek istemişlerse de, hakim kaydın yapılmasını isteyerek önce kabul etmemiş ancak, Fuat Arna sert bir biçimde, *“Lütfen red dilekçemizi aldığınızı bildirin, hakim bey”* demiş ve Güneşoğlu da, *“Aldım efendim”* deyince, Arna, *“Şu halde bırakınız vazifenizi. Kanun bunu emreder”* şeklinde sert bir üslup kullanmıştır. Bu sırada hakim ile Bölükbaşı ve beraberindekiler arasında sert tartışmalar yaşanmış ve durum kavgalı bir atmosfere bürünmüştür. Bölükbaşı'nın avukatları ret sebebi olarak, Adil Güneşoğlu'nun nöbetçi olmadığı halde akşamın geç vakitlerinde yerinde bulunmasının bir tertip eseri olduğunu dilekçelerinde belirtmişlerse de, Güneşoğlu, nöbetçi olduğunu ifade ederek, red talebini geri çevirmiştir. Gerçekten de Güneşoğlu nöbetçi hakim değildi. Ortam iyice gerilmişti. Bu arada odasına doğru yönelen Güneşoğlu, sinirli bir edayla, *“Beni rahat bırakın vazifemi yapayım. Peygamber öldü ümmeti yaşıyor, Atatürk öldü milleti yaşıyor, Bölükbaşı tevkif edilse ne çıkar”* diye bağırınca, Bölükbaşı ve arkadaşları buna tepki göstermişlerdir. Bu sırada savcının talimatı ile Bölükbaşı dışında herkesin adliyeden dışarı çıkarılması istenmiş, ancak Bölükbaşı, avukatlarını benden ayıramazsınız diyerek sert bir karşılık vermiştir. Ancak üçüncü şube müdürünün emri ile avukatlar dışarıya çıkarılmaya çalışılırken, yine kavga ve patırtı çıkmıştır. Adliye önündeki kalabalık iyice coşmuş ve Bölükbaşı lehinde tezahüratta bulunmuşlardır. Bu sırada yapılanlara sinirlenen Bölükbaşı, adliyeden çıkmış ve bir taksiye atlayarak evinin yolunu tutmuştur. Hadise üzerine gazeteciler, avukatlar ve partililer Bölükbaşı'nın evini doldurmuştur. Bu sırada, HP'den Feridun Ergin, Enver Güreli ve Behçet Kayaalp de eve gelmişlerdi. Bunu gören

Bölükbaşı, espriyle karışık şu mesajı veriyordu: “*Hürriyetin partisi gelir, ama kendisi bir türlü gelmez*”. Teessürlerini bildiren HP’liler adliyede Bölükbaşı’nın başına gelenleri bir önerge konusu yapacaklarını ifade etmişlerdir. Daha sonra, Bölükbaşı’nın evine Birinci Şube Müdürü başta olmak üzere, bir sivil polis ekibi gelmiş ve Bölükbaşı’nı götürceklerini belirtmişlerdi. Bölükbaşı, beş dakika izin isteyerek hazırlığını yapmış ve dost, arkadaş ve ailesi ile vedalaşarak, polis ekibinin nezaretinde evinden ayrılmıştır. Bu sırada Bölükbaşı’nın yeğeni, traş makinesini isteyip istemediğini sorunca, şube müdürü, traş makinesinin cezaevine sokulamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, yine hazırcevaplılığı ile, “*Canım ne telaşlanıyorsunuz? Devlet başımızı kesmeğe muktedir de sakalımızı kesmeğe mi muktedir değildir*” diye bir nükte yapmıştır. Bölükbaşı, sivil polis ekibince önce adliyeye getirilmiş, ardından savcının tevkif müzekkeresini hazırlamasıyla birlikte, cezaevinin bir otomobili ile Ankara Merkez Cezaevi’ne götürülmüştür. Bölükbaşı, burada da, tevkif müzekkeresinin altına, tevkifin usulsüz yapıldığına dair şerhini düştükten sonra müzekkereyi imzalamıştır. Bölükbaşı’nın adliyeden girişi ve tutuklanıp götürülüşü esnasında yine büyük kargaşa çıkmış, ancak gerekli tedbirler alınarak, Bölükbaşı’nın tevkifi gerçekleştirilmiştir. Hapishane nizamları gereği, Bölükbaşı’nın araması yapılmıştır. Bölükbaşı, bütün üstündekileri taş masanın üzerine bırakmıştır. Daha sonra Bölükbaşı, Ankara Merkez Cezaevi’nin, o günlerde gazeteci, yazar ve siyasi mahkumları barındırmasıyla, “*hilton koğuşu*”⁹⁰⁶ diye ünlenen 10. koğuşa yerleştirilmiştir. Koğuş, iki küçük oda, bir koridor ve bir heladan müteşekkildi. Odalardan birinde 6, diğerinde 10 yatak vardı.⁹⁰⁷ Bölükbaşı, mahkemeden alınıp, elleri kelepçeli bir şekilde cezaevine götürülürken ablası Zeliha Bölükbaşı (Fıkırkoca) bir ağıt yakmıştır. Bu ağıt aynen şöyledir

⁹⁰⁶ O tarihlerde, dönemin ünlü yazar ve çizerleri, Hükümeti eleştiren bir üslup kullanmışlarsa, derhal İstanbul ve Ankara’da bulunan cezaevlerinde konuluyorlardı. Ancak bunların en ünlüsü, Ankara Merkez Cezaevi idi. Buraya düşen basın mensupları, yattıkları koğuşa, “*Ankara Hilton*”, havalandırmaya çıkarıldıklarında volta attıkları yerin adına da, “*Menderes Bulvarı*” adını takmışlardı. Bkz., Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, *Sabah*, 23. 1. 2002.

⁹⁰⁷ Bölükbaşı’nın sorgusu ve tutuklanıp cezaevine konulması ile ilgili yukardaki bilgiler, dönemin gazete, dergi ve hatıralarından yararlanılarak yazılmıştır. *Cumhuriyet*, *Yeni Sabah*, 3. 7. 1957; *Akis*, 6. 7. 1957.

On beş avukat dizilmişler salona
 Katil misin babamoğlu polis kattılar yanına
 Ceza arabasından indin gördü gözlerim
 Bu işler de düşer miydi şanına

Bölükbaşı hapisteyken, Esme Şahin de, şöyle bir ağıt söylemiştir:⁹⁰⁸
 Hapse düştün Hürriyeti görmedin
 Gül yüzüne dudaklarını sürmedin
 Bölükbaşı diye millet sızlıyor
 Kundakta bebeler seni gözlüyor

Bölükbaşı dediğinmebuslar başı
 Gayet cesur amma yok arkadaşı
 Yusufu kuyudan çıkaran Allah
 Dilerse dönderir dağ ile taşı

Bölükbaşı'nın hapsedildiği "*hilton koğuşu*"nda, genellikle, Ankara Toplu Basın Mahkemesi Başkanı Adil Güneşoğlu'nun karşısına çıkan gazeteciler konuk edilirdi. Şinasi Nahit, Beyhan Cenkçi, Fethi Giray, Metin Toker, Fatin Fuat ve Kurtul Altuğ bunlardan bazıları idi. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de, burada mahkum edilmiştir. Dolayısıyla koğuş birbirini tanıyan simalarla dolmaya başlamıştır. Bölükbaşı koğuşa geldiğinde, 1957 senesinin başında mahkum olan Metin Toker de mahkumdu, ancak rahatsız olup hastaneye kaldırıldığı için Bölükbaşı'nı karşılayamamıştır. Hilton'da mahkumlar yataklarına uzandıkları sırada hapishane içinde bir koşuşturma başlamıştır. Gelen kişinin Bölükbaşı olması, heyecanı iyice artırmıştır. Bundan sonrasını mahkum gazeteci Şinasi Nahit Berker şöyle anlatmıştır:⁹⁰⁹

Hepimiz pijamalarımızı giymiş, yataklarımıza uzanmıştık. Kapıda iki gardiyanın arasında, uzun boyu yüzünden başını eğerek gelen Osman Bölükbaşı'nı görünce, yataklarımızdan kalktık. Bölükbaşı gülererek içeriye girdi. Ancak, içinde ne

⁹⁰⁸ Zeliha Bölükbaşı'nın ağıt'ı Bölükbaşı'nın akrabası ve doğduğu köyün en yaşlısı Esme Şahin'den (79) alınmıştır. Diğer ağıt da bizzat Esme Şahin tarafından söylenmiştir. "**Esme Şahin'le Görüşme**", 1. 11. 2003. Ağıt ve şiirleri ile meşhur Esme Şahin hakkındaki bilgi için, birinci bölümde Osman Bölükbaşı'nın hayat hikayesinin yazıldığı başlığa bakılmalıdır.

⁹⁰⁹ Kemal Bağlum, **Anıpolitik: 1945-1960** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991), s. 139-140.

fırtınalar estiği belli idi. Kendisine en rahat yeri ayırdık. Zaten o da, bizim gibi Hilton’un devamlı müşterilerinden olduğundan, bu kez niçin cezaevine düştüğünü merak ediyorduk. Ben Osman Bölükbaşı’na, “*Üstat, Hilton’a hoş geldiniz, ama hangi sebepten sizi içeri attılar?*” dedim. Bölükbaşı, iki elini havaya kaldırıp gülmeye başladı: “*Neden olacak, Meclis’e hakaret ettim de ondan*” dedi. Ben de gülmeye başladım. “*Ne gülüyorsun Şinasi Bey*” diye sordu. “*Osman Bey, Meclis’e hakaret edilir mi?*” dedim. “*Ne yapacaktık yani, hakareti hak edenlere edilmez mi*” dedi. “*Tutumun yanlış olmuş, Sen ki, şu kadar yıllık politikacısın. Feleğin çemberinden geçtin. Meclis’e hakareti başka bir yolla yapsaydın*” demem üzerine, Bölükbaşı, hayretle yerinden doğruldu. “*Nasıl hakaret edilirmiş*” diyerek ve kaşlarını kaldırarak bana baktı... “*Gayet basit. Yüksek Meclis’i tenzih ederim. Mebusların topunun anasını, avradını, geçmişini, geçeceğini...der, durumu şahsi davaya çevirirdin. Bu sözler üzerine hem aynı kapıya çıkar, sen buraya gelmezdin*” dedim. Osman Bölükbaşı, bir an düşündü, sonra kahkahayı bastı. “*Haklısın Şinasi Bey, haklısın. Biz de, boşu boşuna içeri tıklandık. Hakareti mebusların şahsına yapmış olsaydım şahsi davaya girerdi... Şimdi hakaretim amme davasına dönüştü*” diyerek beni onayladı. Ben Bölükbaşı’nı tahrik etmek için, “*Biz gazeteciler galibi politikacılardan daha iyi düşünüyoruz*” dedim. Bölükbaşı, “*Şinasi Bey, sendeki akıl bende olsaydı, bu hallere düşmezdim, partim de iktidara gelirdi*” diyerek, hatasını bir kez daha kabul etmek zorunda kaldı.

Bölükbaşı’nın tutuklanması basında geniş yer bulmuştu. Hükümet yanlısı **Zafer** gazetesi ise, “*Meclis’e küfreden ucuz kahraman CMP Genel Başkanı adaletin pençesinde*” diyerek, Bölükbaşı’nı yerden yere vurup adeta tutuklanmasından memnun kaldığını ifade etmiştir.⁹¹⁰ Bir başka nüshasında ise, Bölükbaşı’nın o güne kadar ki siyasi hayatı değerlendirmeye tabi

⁹¹⁰ **Zafer**, 3. 7. 1957.

tutularak, Bölükbaşı'nın kendisinden bahsedilsin de nasıl bahsedilirse edilsin biçiminde hareket eden bir “şöhret hastası” olduğu iddia edilmiştir.⁹¹¹ **Cumhuriyet** gazetesine bir açıklama yapan Mediha Bölükbaşı (Bölükbaşı'nın eşi) ise, “Kocam, inandığı fikirler için hayatını istihkar ederek mücadele eden bir insandır. O, hürriyet davasına ailesinden daha çok bağlıdır. Onun mücadelesi bana ve çocuklarıma şeref verir. Ben de milyonlarca Türk anası gibi en kötü ihtimallere gönlümü razı ederek kocamın hatırasına bağlı kalacağım” diye konuşmuştur.⁹¹² Bölükbaşı'nın hapisteki ilk gününde, İsmet İnönü, önce bayan Bölükbaşı'nı evinde ziyaret etmiş, ardından Bölükbaşı'nı ziyaret ederek, teessürlerini bildirmiştir. Cezaevinde 16 dakika Bölükbaşı ile bir görüşmede bulunan İnönü, gazetecilerin, “Bölükbaşı'nın saçları kesildi mi?” şeklindeki sorusuna, “Yoo.. Hayır. Sıhhatte ve neşeli. Bölükbaşı, cezaevinin hiltan koğuşunda bulunmaktadır. Ancak, Bölükbaşı tahtakurusu ve pireden şikayetçi olduğu için kendisine DDT verilmiştir.” diyerek kısa ziyaretini anlatmıştır. Ayrıca aynı gün eşi-çocukları, avukatları ve Kırşehir mebusları da ziyaret etmişlerdir.⁹¹³ Bölükbaşı, bu ziyarete ilişkin anısını, daha sonra bir dostuna şöyle anlatmıştır: “Ertesi sabah, ‘bir misafiriniz geldi’ dediler. Az sonra avukatların odasında, İsmet Paşa ile karşılaştık. Tabi arada tel var. İlk sözü şu oldu: ‘Kahraman kardeşim, yüzünü tellere daya, tellerini öpeyim!’. Yüzümü tellere dayadım ve öptü. O anı hiç unutamam”.⁹¹⁴ Bölükbaşı'nın 1946'dan beri kendisini çok ağır sözlerle eleştirdiği İnönü'nün, böylesi zor anında Bölükbaşı'nı yalnız bırakmaması ve ona sahip çıkması, herhalde siyasi ahlak açısından övülmeye değer bir hareket olsa gerektir.

Bu arada Bölükbaşı'nın tutuklanması, muhalefet partilerini iyiden iyiye birbirine yaklaştırmaya başlamıştır. Muhalefet partileri arasında işbirliği ve DP iktidarının baskıcı politikaları ile Bölükbaşı'nın durumunu konuşmak amacıyla, üç muhalif parti lideri bir araya gelmişlerdir. CMP Genel Merkezinde yapılan toplantıya, İnönü, Fethi Çelikbaş, İbrahim Öktem, Ahmet Tahtakılıç, Fuat Arna ve Ahmet Bilgin katılmışlardır. Çok sıcak geçen görüşmede, özellikle, iktidar-muhalefet ilişkisi, rejim mevzuu ve Türk siyasi hayatında siyasetin bazı yönleri konularında önemli konuşmalar

⁹¹¹ “Bir Şöhret Hastası”, **Zafer**, 5. 7. 1957 (**Zafer** imzalı yazı).

⁹¹² **Cumhuriyet**, 4. 7. 1957.

⁹¹³ **Yeni Sabah**, 4. 7. 1957.

⁹¹⁴ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 23. 1. 2002.

yapılmıştır. Tahtakılıç, İnönü’ye hitap ederek, *“Paşam, rejim teessüs etmeyen memleketlerde, iktidarın partizanlığı zulüm ve diktatörlük oluşturuyor. Muhalefette bulunanların partizanlığı da hürriyet mücadelesine imkan vermiyor”* şeklinde konuşunca, İnönü, adeta bir politika dersi verircesine konuşmuş ve Türk siyasal hayatının kimi özelliklerine değinerek, *“Politika büyük çapta strateji ilmidir. Hadiselere göre çare bulma sanatıdır... Anayasa 1945’e kadar geldi. 1946’dan sonra ise yenisine ihtiyaç kendini gösterdi... Mesela evvelce benim fikrimce bir anayasa mahkemesine ihtiyaç yoktu. Zannediyordum ki, ikinci meclis olursa bu vazifeyi yapabilir. Fakat zamanla o kanaate vardım ki, Anayasa’ya aykırı kanunları siyasi organlara kabul ettirmek güç değildir... Türkiye’de her gelen bunları yapacağım diyor, sonra da yapmıyor. İşte işin düğüm noktası şu, bir defa her iktidara gelenin gidici olduğuna inanmak lazımdır. Ancak memleketimizin an’anesi, bir defa iktidara geldi mi, gitmek mümkün değil. Böyle bir tılsım yok. Bu tecrübeye ben vardım. Şimdi, bir başkası da yapsın da görelim bakalım, bu babayiğittiktir, hayran olurum”* şeklinde karşılık vermiştir. Toplantıda rejim davası ve bu konuda partiler arası işbirliği temaslarının sıklaştırılması da konuşulmuştur.⁹¹⁵

Bu görüşmelerin sıklaştığı günlerde bir taraftan da, Bölükbaşı’nın avukatları (bunların başında Nurettin Ardıçoğlu bulunmaktadır), Bölükbaşı davasının kimi yönleri ile uğraşmışlardır. Bu çerçevede avukatlar, sorgu hakimliğine verdikleri bir dilekçe ile, Bölükbaşı’nın Kırşehir konuşması zabıtlarının tetkikini istemişlerdir. Daha önce Bölükbaşı’nın konuşmaları diktafona kaydedilirken, Kırşehir konuşması tele alınmıştır. Avukatların yaptığı incelemede, tele alınmış konuşma ile Meclis matbaasında bastırılan zabıtlarda yer alan metin arasında bazı farklar olduğu ortaya çıkınca, bu durumun sorgu hakimliğince tetkik edilmesi istenmiştir.⁹¹⁶ Ayrıca avukatlar,

⁹¹⁵ Cumhuriyet, 5. 7. 1957.

⁹¹⁶ Ayrıca resmi yazışmalar sonucu, Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması ve tutuklanmasına neden olan Kırşehir konuşmasının tele alınan zabtının ve diktafon şeridinin, Bölükbaşı ile ilgili dosyada bulunmadığı gerekçesiyle, daha sonraları Bölükbaşı ve Hayri Çopuroğlu (CMP Kırşehir Mv.) iki ayrı soru önergesi vermişlerdir. Bu önergede şu ifadelerle yer verilmiştir: *“Kırşehir Mv. Osman Bölükbaşı’nın teşrii masuniyetini kaldıran karma komisyon dosyasında bulunduğu sabit olan ve Kırşehir’in yeniden il haline getirilmesine dair kanun tasarısının müzakeresinde Osman Bölükbaşı tarafından yapılan konuşmayı tespit ve bir köşesinde diktafondan alındığı için (telden) meşruhatı bulunan zabtın şimdi bu dosyada bulunmadığı resmi bir yazıdan anlaşılmaktadır. Bu mühim vesikanın dosyada bulunmamasının sebebi nedir? Bundan mes’ul olanlar hakkında kanuni bir muamele*

o günkü konuşma esnasında bulunan mebuslardan ismini verdikleri 22'sinin şahitliğine başvurulmasını istemişlerdir. Avukatlar, Üçüncü Asliye Ceza Hakimi Adil Güneşoğlu'nun davadan reddine ilişkin dilekçelerini de, red gerekçeleri ile birlikte bir üst mahkeme olan Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'ne tevdi etmişlerdir.⁹¹⁷ Bu arada, Bölükbaşı'yı ziyaret amacıyla cezaevine gelen, İnönü, HP lideri Karaosmanoğlu, Turhan Feyzioğlu, Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, İsmail Rüştü Aksal, Faik Ahmet Barutçu, Kemali Beyazıt gibi siyaset, ilim ve iş adamlarının Bölükbaşı ile görüşmelerine izin verilmemiştir. Bunun üzerine, Bölükbaşı'nın avukatları Adalet Bakanı'na bir telgraf çekerek, hem kendilerine sürekli zorluk çıkarıldığını belirtmişler ve hem de ziyaretçi alınmaması olayını kınamışlardır.⁹¹⁸

Bölükbaşı'nın avukatları, reddi hakim taleplerinin, Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'nce kabul edilmemesi üzerine, son itiraz haklarını kullanmak amacıyla en yakın yerde bulunan Keskin Ağır Ceza Mahkemesi'ne başvurmuşlar ve meselenin bir de orada tetkinin yapılmasını istemişlerdir.⁹¹⁹ Neticede hakim Sırrı Kalayoglu başkanlığındaki (diğer üyeler, Halil Özmen ve Nihat Sayıalp idi) Keskin Ağır Ceza Mahkemesi, Bölükbaşı'nın avukatlarının, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi Hakimi Adil Güneşoğlu'nun reddedilmesi talebini yerinde bularak, Bölükbaşı'nın tahliye edilmesi yönünde karar vermiştir. Reddedilen bir hakimin tevkif kararı veremeyeceği itirazını yerinde bulan, Keskin Ağır Ceza Mahkemesi kararında, (1) ret talebinin zamanında ve henüz dosya tetkik edilerek tevkif kararı tasdik edilmeden önce yapıldığı, (2) reddolunan hakim Güneşoğlu'nun henüz karar vermeden ve tevkif kararını tasdik etmeden önce, bir çok şahısların şahitliğinde “...Bölükbaşı tevkif edilse ne çıkar” biçimde sözler söylemesinin, bitaraflığı şüpheye düşürecek mahiyette olduğu, (3) asliye ceza hakiminin tasdiki ile alınması gereken tevkif kararının, sorgu hakimi

yapılması düşünülmekte midir?”. Diğer önerge ise şu şekildedir: “*Kırşehir’ni yeniden il haline getirilmesine dair kanun tasarısının müzakeresinde Kırşehir Mv. Osman Bölükbaşı tarafından yapılan ve TBMM’ye ait diktafonla tespit olunduğu malum bulunan konuşmaya ait diktafon şeridinin halen mevcut olmadığı resmi yazıdan anlaşılmaktadır. Vakti ile mevcut olan bu mühim şeridin bugün bulunmaması sebebi nedir? Mes’ul olanlar hakkında kanuni bir mumale yapılması düşünülmekte midir?*”. Ancak, bu konuda olumlu bir yanıt alınamamıştır.

Cumhuriyet, 12. 9. 1958.

⁹¹⁷ **Cumhuriyet**, 7. 7. 1957.

⁹¹⁸ **Cumhuriyet**, 12. 7.1957.

⁹¹⁹ **Cumhuriyet**, 14. 7. 1957.

tarafından verildiği ve bir hüküm ifade etmediği, (4) her ne kadar dosya mahkemeye, tevkif kararına karşı itiraz dolayısıyla değil, sadece hakim ret hususunda gelmişse de, tevkif kararının infaz kabiliyetinin kalmadığı, (5) itirazi tetkik eden merciye, aynı zamanda itiraz mevzuu olan mesele hakkında da karar verme yetkisi tanındığı için, tevkif müzekkeresinin infazına devam edilemeyeceğinin de nihai merci olan mahkememizce düşünülmesi, (6) bu durum karşısında sorgu hakimi kararına göre tevkif edilen Osman Bölükbaşı’nın mevkufiyet halinin devamının kanuna aykırı ve ilerde telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğmasına yol açabileceği belirtilerek ve ilgili şahitleri de dinleyerek Bölükbaşı’nın tahliyesine ittifakla karar vermiştir. Mahkemenin kararı, Ankara savcılığına gönderilmiştir.⁹²⁰

Bu karar üzerine, Güneşoğlu’nun verdiği tevkif kararı ortadan kalkan ve tahliye edilen Bölükbaşı, 21 günlük tutukluluğundan sonra, 23 Temmuz’da tahliye edilmiştir. Tahliye sonrası kalabalık bir gazeteci, avukat ve partili ile evine geçen Bölükbaşı, çocuklarını öptükten sonra, “*Adaletsiz bir memleket, güneşsiz bir dünya gibidir, Rabbim bu memleketi o güneşten mahrum etmesin*” diye dua etmiştir. Ardından CHP ve HP’den parti ileri gelenleri (Sırrı Atalay ve Enver Güreli gibi) evine gelmişler ve Bölükbaşı’na geçmiş olsun dileklerini sunmuşlardır. Yine yurdun dört bir yanından geçmiş olsun telgrafları yağmaya başlamıştır.⁹²¹ Bölükbaşı’nın tahliyesi üzerine, Adliye Vekili Göktürk, bir beyanat vererek, Keskin Ağır Ceza Mahkemesi Reisi’nin 1950’de CHP adayı olduğunu, dolayısıyla böyle bir siyasi davada tarafsız kalamayacağı iddiasında bulunmuştur.⁹²² Tahliyesi üzerine, 24 Temmuz’da yanına eşi ve çocuklarına alarak İstanbul’a gelen Bölükbaşı’na, 25 Temmuz günü İstanbul Hilton Oteli’nde bulunduğu bir sırada, kanuni formaliteleri ikmal ederek tekrar tevkifine karar veren Ankara Sorgu Hakimliği’nin kararı tebliğ edilmiştir.⁹²³ Sorgu hakimliğinin tevkif kararı, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi Hakimi Nasır Saydam tarafından da tasdik edilen Bölükbaşı, İstanbul’da tevkif edilmiş ve trenle Ankara’ya götürülmüştür. Bölükbaşı’nın trenle Ankara’ya geleceğini haber alan partililer Ankara garında beklemişlerse de, herhangi bir hadiseye meydan

⁹²⁰ Keskin Ağır Ceza Mahkemesi’nin verdiği karar, aynen yayınlanmıştır. **Cumhuriyet**, 25. 7. 1957.

⁹²¹ **Yeni Sabah, Cumhuriyet**, 24. 7. 1957.

⁹²² **Zafer**, 25. 7. 1957.

⁹²³ **Cumhuriyet**, 26. 7. 1957.

vermek istemeyen emniyet güçleri, Bölükbaşı'yı Etimesgut ve Gazi İstasyonları arasında bulunan Yıldırım istasyonunda indirip, polis arabası ile cezaevine sevk etmişlerdir.⁹²⁴ Böylece Bölükbaşı, İstanbul'daki Hilton Otelinden Ankara Merkez Cezaevi'ndeki "*hilton koğuşu*"na bir tür geçiş yaparak, tekrar tutuklanmıştır.

O. MUHALEFETİN GÜÇ BİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1957 SEÇİMLERİNDE BÖLÜKBAŞI

Bölükbaşı'nın tutuklanması, hem iktidar hem de muhalefet hesabına siyasal sonuçlar doğurmuştur. Bu hadise, DP'nin parçalanması hesabına büyük kayıplara sebebiyet vermiştir. Bölükbaşı tevkif edilince, DP İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü (Fuat Köprülü'nün oğlu), "*Hadiseyi duyunca çok üzıldüm*" diye bir beyanat vermiş ve çok geçmeden 18 Temmuz 1957 tarihinde DP'den istifa etmiştir. Orhan Köprülü'nün istifası, DP içinde büyük kavgaların yaşanmasına neden olmuş ve DP'nin dört kurucusundan Fuat Köprülü ile Menderes'in arası iyice açılmıştır.⁹²⁵ Zaten, bu ikilinin arası ötedenberi pek iyi değildi. Nihayetinde Fuat Köprülü'nün de, 7 Eylül 1957 tarihinde, "*...Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye (Menderes'i devirmek) uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur*" şeklinde, sert bir beyanat vererek DP'den istifa ettiğini açıklamasıyla birlikte,⁹²⁶ DP için, 27 Mayıs 1960'a dek uzanan zor ve sıkıntılı günler başlamıştır. Menderes kaptanlığındaki DP hükümeti, iktidarın koltuğuna daha sıkı yapışmış ve bu da onu, daha keskin bir biçimde otoriteryen bir siyasal çizgiye sevk etmiştir. Köprülü, DP'yi birlikte kurdukları arkadaşlarına öylesine kızgındı ki, 27 Mayıs 1960 sabahı Meclis Başkanı Refik Koraltan Meclis'te tevkif edilip götürülürken, Meclis'in hemen karşısında bulunan evinin balkonundan hadiseyi, "*Ne iyi oldu, hak ettiniz*" der gibi mağrur bir edayla izlemiştir.

Bölükbaşı hadisesi, iktidarda böylesi bir deprem yaratırken, muhalefet partilerini de birbirlerine iyice yaklaştırmıştır. 1954'ten beri muhalefet partileri arasında işbirliği yapılması ve baskıcı DP iktidarı karşısında bir muhalefet cephesi teşkil edilmesi doğrultusunda bir takım

⁹²⁴ *Cumhuriyet*, 27. 7. 1957.

⁹²⁵ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 294.

⁹²⁶ Cem Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 198.

teşebbüsler içine girilmişse de, her partinin, kurulacak işbirliğinden kendi çıkarına bir sonuç elde etmek istemesi ve şahsiyet sorunları yüzünden, işbirliği teşebbüsleri akim kalmıştı. Ancak bu kez durum farklıydı. Önceki işbirliği teşebbüslerinde, 1954 CHP-CMP işbirliği teşebbüsü hariç, pek fazla işbirliği taraftarı gözükmeyen CMP açısından durum nazikti. Özellikle 1956 işbirliği girişimlerinde işi yavaştan alan CMP’nin lideri Bölükbaşı, bu kez tutuklanmıştı. Bu olay, CHP ve HP çevrelerini de çok etkilemiş ve muhalefetin bir tek cephe halinde iktidarın karşısında yer alması ile rejim davasının çözüme kavuşturulabileceği fikri iyice yerleşmişti. 1957 seçimleri öncesi, her üç parti de işi daha ciddi ele almaya koyulmuş ve rejimi çığırından çıkaran DP iktidarı karşısında, rejimi demokratikleştirmek amacıyla seçimlerde bir “*Güç Birliği*” kurmak için topyekun bir çalışma başlatmışlardır. Güç Birliği teşebbüsü, daha ilk günlerinden itibaren iktidar tarafından çökertilmek için sert mukabele görecekti ve Güç Birliği’ne karşı, bir buçuk yıl sonra iktidar, “*Vatan Cephesi*”ni kuracaktır. Bu konuda Menderes, “*Eğer karşımızda üç parti birleşerek, Güç Birliği adı altında birleşmeselerdi, elbette Vatan Cephesini kurmağa lüzum kalmazdı*”⁹²⁷ biçimindeki açıklamasıyla, kendince Vatan Cephesinin kurulmasına meşruiyet kazandırmaya çalışacaktı.

Resmi olarak Güç Birliği, CMP’nin muhalif partileri ortak toplantıya çağıran 5 Ağustos 1957 tarihli tebliği ile başlamıştır. CMP tebliğinde, “*Muhalif partilerin, büyük vatandaş kitlesi ile birlikte bir ‘Milli Hürriyet Cephesi’ kurmak yolunda işbirliği yapmaları, artık kaçınılmaz bir vatan borcu haline gelmiştir*” denilmiştir. Tebliğde ayrıca, bu davanın hedefinin, sadece işbaşındaki şahısları veya partiyi değiştirmek değil, milletin kaderini şahsi ve keyfi idareden devamlı kurtaracak nizam ve müesseseleri kurmak olduğu belirtilmiştir. CMP, bu gayeyi gerçekleştirmek için, her türlü teklifi müzakereye hazır olduklarını bildirdiği tebliğinde, rejim meselesini halledecek ortak bir ilkede anlaşıldığı taktirde, meselenin ayrıntılarını görüşmek üzere partinin Fevkalade Kongresi’nin de toplantıya çağırılacağını kayıt altına almıştır.⁹²⁸

Öte yandan muhalefet cephesinde Güç Birliği’ne ilişkin duyulan ihtiyaç, üniversite ve aydın kamuoyunda daha da hissedilir bir boyutta

⁹²⁷ Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 295.

⁹²⁸ **Cumhuriyet**, 6. 8. 1957.

işlenmiştir. “*Muhafif partilerin işbirliği derhal gerçekleştirilmelidir!*” diye çağrıda bulunan Muammer Aksoy ve Münici Kapani, anti demokratik gidişin biricik müdafii gördükleri DP’nin ilerdeki seçimi de kazanmasının dikta rejiminin “*sistem*” halinde kurulmasına yol açacağı tehlikesine işaret ederek, demokratik partileri bir “*cephe*” halinde işbirliği yapmaya davet etmişler ve rejimin kurtarılmasında tek çarenin işbirliği olduğunu ileri sürmüşlerdir. Muhafif partilerle birlikte, basın, tarafsız çevre ve geniş halk kütlelerinin de bu ihtiyacı şiddetle hissettiklerini belirten bir makale ile, işbirliğinin psikolojik şartlarını maddeler halinde sıralamışlardır.⁹²⁹ Ayrıca, CHP’nin kitlevi gücüne, HP’yi tutan kentliler-aydınlar çevresi ile CMP’nin belli bölgelerdeki potansiyeli eklenirse, DP’ye karşı bir “*hürriyet ve planlı iktisadi politika*” mücadelesi içine girilebileceği ve DP’nin iktidardan atılabileceği ifade edilmiştir.⁹³⁰

Dönemin önde gelen ve etkili bilim adamlarının yazdıkları bu makalenin yayınlandığı gün, üç muhalefet partisi arasında işbirliği konferansı başlamıştır. En son Bölükbaşı hadisesi de, CHP ve HP’nin, CMP’den gelen teklife olumlu karşılık vermelerine yol açmış ve muhalefet liderleri sanki yukardaki makalenin gereklerini yerine getirircesine, büyük bir olgunluk ve fedakarlık hisleri içinde Güç Birliği çalışmaları için düğmeye basmışlardı. Güç Birliğinin ilk istişari toplantısı, İnönü’nün Heybeliada’daki evinde gerçekleştirilmiştir. İlk iki günden sonra toplantılara, yine İnönü’nün Taşkısla’daki evinde devam edilmiştir. Toplantıya, CHP’den İnönü, Kasım Gülek, ve Turgut Göle, CMP’den Bölükbaşı’nın yokluğunda genel başkan Yardımcısı Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu ve Ahmet Bilgin ve HP’den ise, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve İbrahim Öktem iştirak etmişlerdir. Toker, her üç partinin liderinin müzakereleri sonucunda işbirliğinin anlaşma ile sonuçlanacağını, çünkü her üçünün de uzlaşma yanlısı ve işbirliği konusunda ciddi ve hassas olduklarını yazmıştır. Bunların yanında her üç partinin ikinci adamları olan, Gülek, Güreli ve Ardıçoğlu ise, işbirliği ile parti çıkarlarını telif eden kişilerdi. Ancak, heyetlerin “*üçüncü adamları*” olarak görülen Göle, Öktem ve Bilgin’in ise, işbirliğinin hararetli ve samimi taraftarı oldukları su götürür idi. Ahmet Bilgin, Bölükbaşı’nın

⁹²⁹ Muammer Aksoy-Münici Kapani, “Muhafif Partilerin İşbirliği Derhal Gerçekleşmelidir”, **Cumhuriyet**, 13. 8. 1957.

⁹³⁰ Bahri Savcı, “Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliği”, **AÜSBFD**, C. 13, S. 4 (1958), s. 201. ss. 200-210.

işbirliği içindeki sözcüsü konumundaydı. Bu bakımdan işbirliği görüşmelerinde, diğer CMP’lilere oranla daha uzlaşmaz bir çizgide idi. Bu açıdan Bölükbaşı, hapiste olmasıyla, bir taraftan işbirliğindeki muhalifleri birbirine bu kadar yaklaştırmış ve yokluğu ile de anlaşmayı kolaylaştırmış oluyordu.⁹³¹

Basına kapalı yapılan toplantılar öncesi, liderler arasında hayli sıcak diyaloglar yaşanmıştır. Bir ara bir vatandaş, Bölükbaşı neden görüşmelere katılmıyor şeklinde bir soru sorunca, gazetecilerden birisi gayet ciddi bir üslupla, “*Vallahi bilmiyorum, galiba ekspres vapurunu kaçırmış*” diye karşılık vermiştir. İnönü, Arna’yı içeriye aldığı anda, “*Davet sahibi sensin, şöyle bir çalım ile otur*” diyerek, onun başköşeye oturmasını istemiştir. Yine İnönü, Arıçoğlu’na, kimin zamanında daha çok çektiğini sordu. Arıçoğlu, eski iktidar zamanında hapse girmemiş olduğunu söyleyince, İnönü, “*Ama neler söylüyordun. Kıyametleri koparıyordun*” diye konuşmuştur. Bunun üzerine, Karaosmanoğlu söze karışarak, “*Vallahi Paşam, sizi aradık, aradık*” diyerek, adeta DP’ye bir göndermede bulunmuştur. Toplantı, Arna’nın İnönü’ye dönerek, “*Ma’şeri vicdan, sizin toplantılara başkanlık yapmanızı istiyor*” demesiyle başlamıştır.⁹³² Güç Birliği toplantıları 13 Ağustos’tan 21 Ağustos’a kadar devam etmiş, bu süre zarfında yedi toplantı yapılmıştır. Muhalif partiler, bu görüşmelerde, öncelikle işbirliğin esas olacak rejim meselesi ve ana prensiplerde anlaşmışlar, daha sonraki görüşmelerde ise Kurucu Meclis teşkili, yeni Anayasa ve seçimde partilere verilecek kontenjan durumu gibi fiili konular ele alınmıştır. Toplantılar bittikçe CHP Genel Sekreteri basına bilgi vermiştir. Bu arada toplantı aralarında her parti kendi arasında toplanarak, parti ileri gelenleri ile müzakerelerin değerlendirmesini de yapıyorlardı.⁹³³

Bu arada, müzakereler uzadıkça iktidar yanlısı gazeteler, “*Muhalefette işbirliği teranesinin içyüzü*” şeklinde haberler yapmışlar ve muhalefeti inkarcı, tezvirci, kışkırtıcı olarak nitelendirerek, özellikle CMP’nin Bölükbaşı’nın yokluğunda İnönü’ye biat ettiğini öne sürmüşlerdir.⁹³⁴ Güç Birliği çalışmaları içinde muhalif partilerin, yeni Meclis’te bir de her partinin listesinden bir müstakiller kadrosu kuracakları

⁹³¹ Akis, 17. 8. 1957.

⁹³² Yeni Sabah, Cumhuriyet, 13. 8. 1957.

⁹³³ Yeni Sabah, 14. 8. 1957.

⁹³⁴ Zafer, 14. 8. 1957.

yolunda karar almaları üzerine, iktidarı, milli iradeyi fesat edecek hareketlere karşı tedbir alacağı ve siyaseti soysuzlaştırdığını iddia ettiği muhalefetin her türlü hile ve fesatlarını hükümsüz bırakacağı söylenilmiştir.⁹³⁵ İktidar cephesi, muhalefetin hiyanet içinde olduğunu, kazan kaldırdıklarını, tahrip makinesi gibi çalıştıklarını, müşterek fesat ocakları açtıklarını ve Türk demokrasisi ve vatandaşlara karşı tuzak içinde hareket ettiklerini söyleyecek kadar işi tehdit noktasına vardırmışlardı.⁹³⁶ O dönemdeki iktidar-muhalefet ilişkisine ya da ilişkisizliğine bakıldığında, yine iktidar ve muhalefet olarak bir “*cephe*” politikası takip edildiği ve meseleyi sadece, birbirlerinin meşruiyetini kabul etmemek noktasında yoğunlaştırdıkları açıklıkla görülebilecektir. Özellikle iktidar, kendini milli irade dediği “*genel irade*”nin⁹³⁷ yerine koymakta, “*bende*” olma işlevi dışında siyaset takip edebilecek bir muhalefetin meşruiyetini kabul etmemekteydi. Böylesi bir siyasal iklimde Türk demokrasisinin yeşerip kurumlaşmasını beklemek fazla bir iyimserlik olsa gerektir.

Öte yandan, Heybeliada ve Taşkılla’da gerçekleştirilen Güç Birliği toplantıları nihayet bir anlaşma ile neticelenmiştir. Liderler, işbirliğinin esasları hakkında bir anlaşmaya vardıkları gibi, seçimlerde partilere ayrılacak kontenjanlar meselesini de çözüme kavuşturmuşlardı. İlk önceleri kontenjanlar meselesinde CMP ile HP arasında bir sorun çıkmıştır. Her iki parti yarı hisseyi CHP’ye vermede bir beis görmemişler, ancak diğer yarısını paylaşamamışlardır. Bu konuda özellikle CMP, teşkilatsız HP ile eşit bölüşmeye razı olmaya yanaşmamıştır. Onlara göre, CMP yüzde 30, HP yüzde 20 almalıydı. HP’de CMP’den geri kalmayı bir prestij meselesi görmüştür. Nihayetinde araya yine İnönü girmiş ve kendi kontenjanından pay isteyen CMP’lilerin teklifini kabul etmiştir. Baban, aslında, İnönü’nün görüşmelerin ilk günlerinde, “*Yüzde kırk dokuza razı olmam, yüzde elli bir de istemem. CMP ve HP arasındaki taksim işine hiç karışmam ve bu müzakerelere katılmam*” dediğini iddia etmektedir. İnönü’nün böyle davranmasının nedenini, Bölükbaşı’na itimat etmemesine bağlayan Baban, İnönü’nün, HP ile birleşebilecek Bölükbaşı’nın CHP’yi azınlıkta bırakabileceği endişesi taşıdığını ileri sürmüştür. Bu görüşmeler sırasında

⁹³⁵ Zafer, 20. 8. 1957.

⁹³⁶ Zafer, 21. 8. 1957.

⁹³⁷ “*Genel irade*” kavramı için, bkz., Jan Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Alpogut Erenuluğ (Ankara: Öteki Yayınevi, İkinci Basım, 1999), s. 59-69.

Bölükbaşı cezaevinde bulunmasına rağmen avukatları vasıtasıyla Güç Birliği görüşmelerini bizzat arkadan yönetmiştir. Bölükbaşı aynı zamanda avukatı olan ve partinin ikinci adamı konumundaki Ahmet Tahtakılıç’ı, İnönü’ye göndermiş ve CHP’nin kendine düşen kontenjanda indirime gitmesini istemiştir. Tahtakılıç, Bölükbaşı’nın direktifleri doğrultusunda İnönü’yü ikna etmiş ve CHP’nin kontenjanını % 45’e düşürmüştür.⁹³⁸

Böylece son durumda, seçimde partilerin alacakları kontenjanlar, CHP % 45, CMP ve HP % 24’er ve bağımsızlar da % 7 oranında paylaşılmıştır. Böylece bağımsızlar meselesinde de, CHP % 5, diğer iki küçük parti % 1’er bağımsız aday göstereceklerdi.⁹³⁹ Ayrıca yayınlanan bir tebliğle, diğer prensipler ve tatbik şekilleri konularındaki görüşmelerin, Meclis’in 2 Eylül’de yapacağı toplantının neticesine göre Ankara’da yapıлып son şeklin verileceği bildirilmiştir.⁹⁴⁰ Meclis’in 2 Eylül toplantısında seçim kararı vermesi üzerine, 4 Eylül 1957 günü üç muhalif parti temsilcileri CMP Genel Merkezi’nde bir araya gelmiş ve müşterek bir tebliğ yayınlamışlardır. Bu tebliğde, Güç Birliği’nin nedeni izah ediliyor ve üç parti de müşterek hareket etmek suretiyle, muhalefet olarak iktidara geldikleri taktirde, iki sene müddetle Kurucu Meclis olarak çalışacakları, bu iki yıl içinde Anayasa’yı değiştirip bütün antidemokratik mevzuat tasfiye edecekleri, bir anayasa mahkemesi ihdas edecekleri, hakim teminatı ve mahkeme bağımsızlığını sağlayacakları, iki meclis sistemine geçileceği ve ardından nispi usulle yeni seçimlere gidileceği belirtilmiştir.⁹⁴¹ Üç partinin müşterek hareket etmesi halinde bütün mesele, oy pusulaların tanziminde her partiden ne miktar adaya yer verileceği üzerinde toplanmıştır. Muhalefet bir liste çıkaracak, üç parti de aynı listeyi kullanacak ve bu listede üç partiden de aday bulunacaktı. Bir diğer şekli ise, vilayetler partiler arasında taksim edilecek ve böylece muhalif oylar birleştirilmiş olacaktı.

İktidar cephesi ise, müşterek tebliği “*husumet cephe*”sinin bir tahrik vesikası diye nitelendirerek, tebliği yayınlayan muhalefet cephesini, İkinci Meşrutiyet’in muhalefet partisi Hürriyet ve İtilaf’a benzetmiştir.⁹⁴² Dolayısıyla DP iktidarı kendisini o dönemin iktidarı konumunda bulunan

⁹³⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 455-457.

⁹³⁹ **Akis**, 24. 8. 1957.

⁹⁴⁰ **Yeni Sabah**, 22. 8. 1957.

⁹⁴¹ **Cumhuriyet**, 5. 9. 1957.

⁹⁴² **Zafer**, 8. 9. 1957.

İttihat ve Terakki olarak görüyor, bunun karşısında bulunan muhalefet blokunu ise “*bozguncu*” Hürriyet ve İtilaf Partisi ile özdeşleştirmiş oluyordu.

Müşterek tebliği yayınladıktan sonra Ankara Merkez Cezaevi’nde tutuklu bulunan Bölükbaşı’nı ziyarete giden İnönü, T. Göle, F. Arna, A. Bilgin ve F. Çelikbaş’ın Bölükbaşı ile görüşmelerine izin verilmemiştir. Ayrıca CHP, CMP ve HP Meclis Grupları, Bölükbaşı’nın ilk ve ikinci tutuklanmalarında yaptığı beyanat, nümayiş ve Keskin Ağır Ceza Mahkemesi’nin kararını kaldırtmak için mahkemeye 30 Temmuz 1957 tarihinde yazı yazarak mahkeme üzerinde siyasi baskı kuran ve en önemlisi de Bölükbaşı hakkında davaya dair her türlü yayını yasak eden Adliye Vekili Hüseyin Avni Göktürk aleyhine bir gensoru önergesi vermişlerse de, DP ekseriyetini haiz Meclis, gensoruyu reddetmiştir.⁹⁴³

Ortak bildirinin hemen ardından, muhalefet partileri birbiri ardına kongrelerini toplamışlardır. 9 Eylül’de toplanan 13. CHP Kurultayında, seçimde muhalefet partileri arasında Güç Birliği yapılması önerisi hararetle desteklenmiştir. Birkaç gün sonra toplanan HP Kongresinde de (15 Eylül 1957) işbirliğini destekleme kararı çıkmıştır. Kapanışta bir konuşma yapan Enver Güreli, “*İşbirliği, bir partiyi iktidardan uzaklaştırıp yerine diğerini iktidara getirmek için başvurulacak bir sistemdir*” diye konuşmuştur.⁹⁴⁴ Bu ifade, Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkisinin “*ya hep-ya hiç*” ekseninde devam ettiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Biraz sonra değinileceği gibi, 18 Eylül’de toplanan CMP Olağanüstü Kogresi’nde de Güç Birliği fikri, o güne kadar olmadığı oranda şiddetle desteklenmiştir.

Bununla birlikte DP, muhalefetin bu ortak cephe girişimi karşısında, 11 Eylül 1957’de toplanarak Seçim Kanunu’nda yaptığı değişikliklerle muhalefetin seçimde ortak liste çıkartmasını engellemiştir. Bu değişikliklerin esas amacı, muhalefetin Güç Birliği teşebbüsünü imkansız kılmaktır. Yasada yapılan en önemli değişikliğe göre, bir siyasal parti, teşkilatının bulunduğu bütün seçim bölgelerinde seçime katılma ve o seçim çevresinin seçeceği sayıda mebusu aday göstermek zorundaydı. Buna uymayan siyasal partinin bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkı elinden alınacaktı. Böylelikle, muhalefet partilerinin, illerde milletvekili kontenjanlarının önceden aralarında paylaşım tek liste ile seçime girmelerinin yolu kapanmış

⁹⁴³ **Cumhuriyet**, 7. 9. 1957.

⁹⁴⁴ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 296-297.

oluyordu. Bir başka değişikliğe göre, bir siyasal partiye adaylık için başvurmuş olan bir kimse, hiçbir seçim bölgesinde başka bir partiden ya da bağımsız olarak aday olamayacaktı. Esas olarak DP’den yeni istifa etmiş olan Köprülü’yü hedef alan bir başka değişikliğe göre de herhangi bir kimsenin başka bir siyasal partiden aday olabilmesi için seçimlerden en az altı ay önce partisinden istifa etmesi gerekiyordu. Seçim Kanunu’nda yapılan değişikliklerin görüldüğü Meclis oturumu kavgalı geçmiştir. Hikmet Bayur, İnönü’ye yüklenerek, *“İnkılapçı geçinen CHP ile mürteciliği savunan CMP nasıl olur da işbirliği, güç birliği yapar? Bu siyasi ahlaksızlıktır”* diye konuşmuştur. İnönü verdiği yanıtta, *“İşbirliği masum bir fıkirdir. Teşebbüs milli davadır”* şeklinde konuşarak, inkılaplar konusunda en son konuşacak kişinin Bayur olduğunu, tarihten getirdiği bilgilerle öne sürmüştür.⁹⁴⁵

DP’nin bu hamlesi ile seçimlerde Güç Birliği yapılması yönünde büyük bir zorluk içine giren muhalefet liderleri için geriye iki yol kalmıştır: Birincisi, hukuken olmasa bile, fiilen vilayetlerin bölünmesi fikri idi. Buna göre, üç muhalefet partisi de bütün illerde seçime katılacaklar, ama her ilde, seçmenlere hangi muhalefet partisine oy verecekleri önceden bildirilecekti. Bu görüş, uygulama zorluğu nedeniyle çok kısa süre içinde rafa kaldırılmıştır. Geriye ikinci yol kalmıştır. Buna göre ise, üç muhalefet partisinden sadece biri seçime katılacak, diğer ikisi onu destekleyecekti. Bu görüş, CHP’liler tarafından ortaya atılmıştı. CMP Kongresi’nin yapıldığı 18 Eylül tarihine kadar her üç partiden etkili kişilerin katıldığı (CHP’den Nüvit Yetkin, Sahir Kurutluoğlu ve Turhan Feyzioğlu, HP’den Muammer Aksoy, Münci Kapani ve Emin Paksüt ve CMP’den Alaaddin Tiridoğlu, Vecih Işık ve Şaban Küçükkatiboğlu) toplantılarda, bu iki şık tartışılmış, ancak kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Bu toplantılarda, tek partinin seçime girip diğerlerinin onu destekleyeceği fikrini daha çok CHP’liler savunmuşlarsa da, en çok üzerinde durulan şık, illerin taksimi ve güçlü olan partinin orada desteklenmesi olmuştur. Eğer bu tatbik sahasına konulamazsa da, seçimlere iştirak edilmeyeceği fikri üzerinde mutabakata varılmıştır.⁹⁴⁶

Bu esnada CMP, 18 Eylül’de Olağanüstü Kongresini toplamıştır. Bu kongre, Güç Birliği konusunda son gelişmelerin karara bağlanması açısından önemliydi. Genel başkan Bölükbaşı hapiste olduğu için, Kongrenin açılış

⁹⁴⁵ Cumhuriyet, 12. 9. 1957.

⁹⁴⁶ Cumhuriyet, 3-21. 9. 1957.

konuşmasını genel başkan vekili Arna yapmış ve Bölükbaşı'nın selamlarını getirdim deyince Kongre salonunda büyük bir coşku yaşanmıştır. Daha sonra Ardıçoğlu, seçimlere ilişkin işbirliği kararının verilmesi için Konreden yetki alınmasını isteyen genel idare kurulu raporunu okumuştur. CMP kongresine CHP lideri İnönü ve HP lideri Karaosmanoğlu da katılmışlar ve çok samimi birer konuşma yapmışlardır. İnönü konuşmasında önce Bölükbaşı'yı övmüş ve kendisini her konuda desteklediğini ifade etmiştir. Ardından sözü işbirliğine getiren İnönü, Güç Birliği toplantılarında “*fıkri ve siyasi*” yönden anlaştıklarını ve bunu 4 Eylül tarihli tebliğle kamuoyuna bildirdiklerini, işbirliğinin ikinci cephesi olan “*ameli*” konularda ise, büyük fedakarlıklar gösterilerek çözüme ulaştıklarını, ancak iktidarın en son çıkardığı değişikliklerle, işbirliğini “*tehlikeli ve şüpheli*” hale getirip açtıkları her kapıyı kapadıklarını belirterek, sanki Güç Birliği'nin çıkmaza girdiği mesajını vermiştir. Karaosmanoğlu da bir konuşma yaptıktan sonra, partilili ileri gelenler konuşmuş ve hepsi de işbirliğinin tahakkuk ettirilmesini istemişlerdir. Ardından CMP kongresi, Güç Birliği'nin tahakkuk ettirilmesinde, illerin taksimini benimsediğini, kendileri bile olsa tek partinin seçime girip diğerlerinin onu desteklemesi tezini kabul etmediğini ve gerekirse seçimlere katılıp katılmama yetkisini genel idare kuruluna verdiğini karara bağlamıştır.⁹⁴⁷

CMP'nin öteden beri İnönü'ye şüphe ile baktığı bilindiği için, kongrede işbirliği lehinde bir karar çıkması, Güç Birliği girişimini başarıyla sonuçlandıracağı beklentisi içine girilmişti ki, 18 Eylül akşamı acele toplanan CHP GİK'in yayınladığı bildiri, Güç Birliği'nin tahakkukunu, fiilen suya düşürmüştür. CHP'nin tebliğinde, iktidarın son yaptığı değişikliklerle, Güç Birliğinin oluşumunu tehlikeli ve şüpheli hale getirdiği, bu şartlarda Güç Birliğine gitmenin kanunun açık emri gereğince, her parti için seçimlere iştirak hakkını kaybetme ihtimalinin olduğu belirtilerek, sadece üç parti arasında iyi münasebetler ve seçimde kanunlar muvacehesince yardımlaşmanın olabileceği ifade edilmiştir. CHP, ayrıca, iktidara geldiklerinde demokratik rejimi kurtaracaklarını ve muhalif partilerin arzularını yerine getireceklerini de belirtme gereğini duymuştur.⁹⁴⁸ Bunun üzerine HP ve CMP de birer bildiri yayınlayarak, her şey yolunda giderken

⁹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 19. 9. 1957.

⁹⁴⁸ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 298.

CHP’deki tavır değişikliğine bir izah getiremediklerini ifade etmişler ve CHP’nin seçimlere tek başına girmek istediğini, diğer partilerin de kendisini desteklemeleri tezini savunduğunu ileri sürerek, verilen ortak kararlardan ayrıldığını açıklamışlardır.⁹⁴⁹ İktidarın sözcüsü konumunda bulunan **Zafer** gazetesi ise, Güç Birliği teşebbüslerinin gerçekleşmemesi üzerine, “*Hilede uyuşamadılar*”⁹⁵⁰ ve “*Memleketi bunlar mı idare edecek?. Taşlık İşbirliği Anonim Şirketi iflas etti*”⁹⁵¹ şeklinde yayınlar yaparak, işbirliğinin gerçekleşmemesi vesilesiyle muhalefet yönelik yeni bir saldırı başlatmıştır.

CHP de bir tebliğle HP ve CMP’nin iddialarının doğruyu yansıtmadığını açıklasa da, CHP’nin Güç Birliğini suya düşüren bir tebliğ yayınlaması, akıllara bir takım soru işaretleri getirmiştir. CHP’nin bu şekilde hareket etmesi, CHP’nin bir seçim taktiği olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, bir kere, CHP 27 Ekim seçimlerinde tek cepheden çarpışacak, sadece DP ile karşılaşacaktı. Bu suretle, diğer iki küçük partinin seçimlerde kendisine yönelecek muhalefetinden tam manası ile kurtulmuş olacaktı. Çünkü onlar, artık işbirliği içine girdikleri CHP’yi seçimlerde eleştiremezlerdi. İkinci kazanç ise, diğer iki parti de sadece DP’ye hücum etmekle iktidar partisini yıpratmak hesabına, CHP’ye yardımcı olacaklardı. Üçüncü kazanç ise, işbirliği görüşmeleri aylardan beri yapıldığı için, şimdi seçimlere çok az zaman kala, bundan vazgeçildiği haberi yayıncıya kadar, seçimler bitmiş olacak ve üstelik vatandaş da reyini en kuvvetli partiden, yani CHP’den yana kullanmış olacaktı. Tüm bunlar, yılların umuru üzerinden geçmiş, “*kurt*” politikacı İnönü’nün taktikleri olarak değerlendirilmiştir.⁹⁵² Yine, İnönü’nün karşısına dikilen bir başka zorluğun olduğu dile getirilmiştir. Bu zorluk, parti içinde Kasım Gülek, Turhan Feyzioğlu ve Cemil Sait Barlas gibi kişilerin, 1957 seçimlerinde CHP’nin tek başına iktidara geleceğine kesin gözle bakmaları ve işbirliğine taraftar olmamaları idi. Bütün bunlara ek olarak **Cumhuriyet**’te Nadir Nadi’nin, partileri değil, vatandaşları CHP etrafında Güç Birliğine davet eden yazılarının da, işbirliğini çıkmaza soktuğu ileri sürülmüştür.⁹⁵³ Her ne olursa olsun, gerçekten de, bu taktiğin tuttuğunun göstergesi, 1957 genel

⁹⁴⁹ **Cumhuriyet**, *Yeni Sabah*, 21. 9. 1957.

⁹⁵⁰ **Zafer**, 19. 9. 1957.

⁹⁵¹ **Zafer**, 22. 9. 1957.

⁹⁵² Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, 298-299.

⁹⁵³ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 302.

seçimlerinde DP'nin kan kaybetmesine karşılık, CHP'nin oy oranı artırarak eskisine oranla daha fazla mebus çıkarması olmuştur. Ancak Ahmet Hamdi Başar, CHP'nin taktiği sonucu işbirliğinin bozulmadığını, aslında her iki küçük partinin son müzakere safhasına kadar, CHP ile anlaşmaya varmaktan daima kaçındıklarını anlatmış ve işin esasında her üç partinin de birbirine güvenmek konusunda samimi olmadıklarını ileri sürmüştür. Başar, HP ve CMP'nin İnönü'yü muhalefet lideri mevkiinden atmak mümkün olmadığını anladıkları için son dakikada onunla bir anlaşmaya razı olduklarını öne sürmüştür. Ona göre, DP iktidarına karşı gerçek işbirliği davası, ancak İnönü'nün hakemliğinin kabul edilmesi ile imkan dahiline girebilirdi.⁹⁵⁴ Cihad Baban, olayın daha değişik bir boyutuna temas etmiştir. Baban'a göre, eğer işbirliği gerçekleşmiş olsaydı, iktidar da değişecek ve memleket karanlık ufuklara doğru sürüklenmeyecekti. Yine, Güç Birliği ile 1957 seçimlerini muhalefetin kazanacağı ve bu sayede 27 Mayıs ve Yassıada Mahkemeleri'nin vuku bulmayacağı da öne sürülmüştür.⁹⁵⁵

Böylece, 27 Ekim 1957 tarihinde genel seçimler yapılmış ve muhalefet partilerinin yüzde olarak, DP'den daha fazla oy aldıkları görülmüştür. Bu yüzden bu dönem için, “*azınlık iktidar*” sözü kullanılmıştır.⁹⁵⁶ CMP'nin bütün illerde seçime girdiği, 1957 seçim sonuçlarına göre, DP % 47. 70 ile 424, CHP % 40. 82 ile 178, CMP % 7. 19 ile 4 ve HP % 3. 86 ile 4 milletvekilliği kazanmıştır.⁹⁵⁷

1957 seçimlerinde cezaevinde bulunan Bölükbaşı için seçim bölgesi Kırşehir'de, yoğun bir siyasal faaliyet yaşanmıştır. MP'nin 16 Ekim 1957 tarihinde dağıttığı bir broşürde, “*Vatandaş! Bölükbaşı'yı hapishaneden senin reyin çıkaracaktır. Vatan için çalışanı zindanda bırakma. Reyini Bölükbaşı'nın listesine ver*” denilmiş ve altında Kırşehir-Tokluöymen köyünden halk şairi Aşık Saitoğlu Seyfullah'ın, o günlerin siyasal ve toplumsal havasını aksettirdiği söylenebilecek, “**Osman'ın Destanı**” başlıklı şu ağıtı yer almıştır.⁹⁵⁸

⁹⁵⁴ Ahmet Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, s. 175-176.

⁹⁵⁵ Cihad Baban, *Politika Galerisi...*, s. 303.

⁹⁵⁶ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 171.

⁹⁵⁷ Nermin Abadan, *1965 Seçimlerinin Tahlili...*, Tablo: 48, s. 376.

⁹⁵⁸ Bu ağıt, Bölükbaşı'nın Kırşehir'de mukim ve 82 yaşında olan üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı'nın koleksiyonundan alınmıştır. “**Hacı Bey Bölükbaşı**”, 31. 10. 2003.

Şiddetli bir ateş saçtı her yana
Yakar sinemizi nar Bölükbaşı
Sabiler sübyanlar düştü figana
Alem başımıza dar Bölükbaşı

Mateme büründü ol yüce dağlar
Dürdü yaprağını bahçeler bağlar
Yurdun dört köşesi ah çeker ağlar
Yağdı başımıza kar Bölükbaşı

Derindir yaramız andıkça kanar
İçimizde ateş durmadan yanar
Zannetme bu millet azminden döner
Çekilmez bu acı, zor Bölükbaşı

Yalvarınız sana gam yeme zinhar
Ancak bizi yakar o şiddetli nar
Tesellimiz kanun inanımız var
Bu zararın sonu kar Bölükbaşı

Bahçe ıssız kaldı bülbül ötmüyor
Şimdi de esnaf mal bulup satmıyor
Çoban gitti koyununu gütmüyor
İşimiz ah ile zar Bölükbaşı

Karardı gökyüzü şimşek çakıyor
Hasretin canımızı çok yakıyor
Göz yaşlarımız Ceyhun gibi akıyor
Her gün dumanlıdır ser Bölükbaşı

Yaralı kuşlar gibi millet sızlıyor
Kundakta bebeler seni gözlüyor
Bu beladan halasını [kurtuluş]
özlüyor
Elbet bir gün olur hür Bölükbaşı

Makamda gözün yok rüşvet yemedin
Kanunsuz işlere evet demedin
Yurdu gölge oldun açdın kanadın
Saçtı kalbimize nur Bölükbaşı

Hürriyet davası senin feryadın
Haşrecek silinmez tarihte adın
Hüdai nabitsin yoktur üstadın
Sarsılmaz inanımız var Bölükbaşı

Mediha Bölükbaşı muhterem bacı
Her kalpte mevcuttur sendeki acı
Var olsun kanunun kuvveti gücü
Elbet kurtulursun sen Bölükbaşı

Zahir-batın sana malum ilahi
Elbet yerde kalmaz mazlumun ahı
Göz yumma güneşten ey koca dahi
Zannetme ki alem kör Bölükbaşı

Düşünme sen asla (Deniz)le (Gül)ü
Onlar has bahçenin çifte bülbülü
Okşar bu gülleri bütün Türk eli
İsmi paktır bunlar nur Bölükbaşı

Geçmiyor saatler günler uzuyor
İştियaki sinemizi yakıyor

Daha yazacağım çok idi fakat
Tükendi mecalim kalmadı takat

Merhem kar etmiyor yara azıyor
Gel de yaramızı sar Bölükbaşı

Kalem kırık gönül bulmaz ifakat
Berat etmeyince sen Bölükbaşı

Zannetme bu millet zevkü sefade
Gamlıdır gönlümüz cevri cefada
Diller niyaz eder eller havada
Gel de halimizi gör Bölükbaşı

Bu seçimlerde 663. 295 oy alan⁹⁵⁹ CMP'nin genel başkanı Bölükbaşı, seçimleri hücrelerinden takip etmiştir. Ancak Bölükbaşı, 27 Ekim günü saat on altı civarında cezaevi müdürü ve iki jandarma eşliğinde Milli Kütüphaneye gelmiş ve oyunu kullanmıştır.⁹⁶⁰ 1957 seçimlerinde Kırşehir'den aday olan Bölükbaşı, oylarını kullanan toplam 60. 923 seçmenden, 40. 041 seçmenin oyunu almıştır. Seçimlerde CMP, sadece Kırşehir'den 4 milletvekili (Bölükbaşı, Hayri Çopuroğlu, Fazıl Yalçın ve Osman Canatan) çıkarabilmiştir.⁹⁶¹ Kırşehir'de seçmen sayısı, 74. 182'dir. Ancak bunlardan 60. 923 seçmen sandık başına giderek oyunu kullanmıştır.⁹⁶² Büyük bir seçmen kitlesinin Kırşehir'de oy kullanmaması ve 1954 seçimlerine oranla Bölükbaşı'nın yaklaşık 4 bin kadar oy kaybına uğraması, Kırşehir ve Bölükbaşı ile ilgili yaşanan onca hadiseden sonra, vatandaşın siyasete yönelik tutumunu gösterdiği gibi, DP iktidarının Kırşehir üzerinde uyguladığı baskıcı politikanın da büyük etkisi olsa gerektir. Seçim sonuçlarına bakıldığında, 1950 ve 1954 seçimlerine oranla, 1957 seçimlerinde DP'nin toplumsal desteği büyük oranda kaybettiği görülmüştür. Başkaca bir etkene bakmaksızın DP, sırf bu seçim sonuçlarından çıkan “uyarı”yı dikkate almış olsaydı, Türk demokrasisi büyük yara almaz ve Türkiye Cumhuriyeti daha demokratik bir biçime intikal edebilirdi. Aslında DP, bu treni, daha muhalefet yıllarında parti içinde yarattığı “*Kurucular tahakkümü*” ve iktidar döneminde de kendini “*milli irade*”nin yerine koyarak

⁹⁵⁹ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili...**, bkz., eserin sonundaki Ek: 1.

⁹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 28. 10. 1957.

⁹⁶¹ Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım: Kırşehir**, s. 77.

⁹⁶² Bu bilgiler Bölükbaşı'nın Meclis Arşivi'nde bulunan özlük dosyasında bulunan resmi mazbatadan alınmıştır. **TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: XI, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak.**

muhalefete uyguladığı baskıcı politikalar yüzünden, başından beri kaçırmıştı. DP’nin “*biçimsel ve yetkeci demokrasi*” deneyimi, daha sonra Türk demokrasisinin geleceğini olumsuz bir biçimde etkileyecek bir siyasal sonuç da yaratmıştır. Kurucuların bir demokrasi yaratmak değil, bir tür “*Kurucular saltanatı*” tesis ettiklerini, DP’nin içinde bir süre siyaset yaparak idrak eden Fahri Belen, DP’nin bu durumunu, “*Demokrasiden Diktatörlüğe*” geçiş olarak değerlendirmekte pek de haksız sayılmaz.⁹⁶³

P. BÖLÜKBAŞI’NIN TUTUKLULUK HALİNİN SONA ERMESİ

Seçim öncesinde Meclis’e hakaret ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığı kaldırılıp tutuklanan Bölükbaşı’nın, 1957 seçimlerinde cezaevinde olmasına rağmen Kırşehir’den tekrar milletvekili seçilmesiyle, tutukluluk haline son verilerek yeniden dokunulmazlık müessesesine tabi olup olmayacağı konusu gündem teşkil etmiştir. Bu itibarla, Bölükbaşı’nın avukatları İkinci Ceza Ağır Mahkemesi’ne başvurarak, yeniden milletvekili seçilen Bölükbaşı’nın tahliyesini istemişlerdir. Avukatlar, mahkemeye hukuk otoritelerinin ve Anayasa profesörlerinin fikirlerini de içeren bir layiha sunmuşlar ve eski Meclis’in kendi yetkisi devresi için verdiği dokunulmazlığın kaldırılması kararının, hakimiyetin hakiki sahibi olan milletin daha sonra verdiği bir kararla ortadan kaldırıldığını öne sürmüşlerdir. Ancak Mahkeme, Bölükbaşı’nın mebus bulunduğu bir sırada işlediği bir fiilden dolayı Meclis’te dokunulmazlığının kaldırıldığını, bunun aksine bir hukuk hükmünün bulunmadığını ve herhangi bir mebusun mebusluğu sırasında işlediği iddia edilen bir suçtan dolayı hakkında takibat icrasının devre sonuna bırakılmasına Meclis’te karar verildikten sonra, bu mebusun yeniden mebus seçildiği takdirde devre sonuna bırakılması kararının devam ettiği de emsal teşkil etmekte olmasına göre, Bölükbaşı’nın yeniden mebus seçilmesiyle tahliye edilmesine dair talebin bu sebeplere istinaden reddine karar verildiğini açıklamıştır. CHP İstanbul il başkanlığı ise yayınladığı bir tebliğde, Bölükbaşı’nın tahliye edilmemesini bir rejim meselesi görmüş ve Anayasa’nın ruhu ve lafzına tamamen aykırı bularak, yapılması gerekenin, yeniden seçilen Bölükbaşı’nın başka bir karara bile bakılmaksızın, Savcılığın ihtiyati tedbir mahiyetinde olan mevkufiyet halini derhal tahliyeye

⁹⁶³ Fahri Belen, *Demokrasiden Diktatörlüğe* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1960), s. 7.

çevirmesi olduğunu, hatta İkinci Ağır Ceza Mahkemesinin bile yeniden dokunulmazlığı kaldırılincaya kadar Bölükbaşı'ya müdahale edemeyip tahliyesine karar vermesi gerektiğini kamuoyuna açıklamıştır.⁹⁶⁴ Bu konuda, Muammer Aksoy da, *“Dokunulmazlığı kaldırıldıktan sonra tekrar seçilen bir milletvekili, yeniden seçilme anında dokunulmazlığını otomatik olarak kazanır”* diye yazmıştır.⁹⁶⁵

Aynı şekilde, Turhan Feyzioğlu ve Muammer Aksoy ise, mevkuf bir milletvekilinin tekrar seçilmesiyle derhal tahliye edilmesi gerektiğini, aksi halde, Bölükbaşı'nı yeniden seçerek onun tekrar yasama vazifesi görmesini isteyen milli iradeye büyük bir darbe vurulmuş olacağını belirtmişlerdir. Aynı şekilde, Bölükbaşı hakkında eski Meclis'in kendi yetkisi devresi için verdiği dokunulmazlığın kaldırılması kararının, milletin daha sonra verdiği kararla, yani yeniden mebus seçme kararıyla, ortadan kaldırılmış olduğunu öne süren hocalar, ortada bir karar varken vekilin önceki durumuna itibar edilemeyeceğini de ileri sürmüşlerdir. Dönemin anayasa hukuku hocalarından olan Hüseyin Nail Kubalı da, Bölükbaşı'nın milletvekili seçilmesine mani bulunmadığı için tekrar seçilmek suretiyle milletvekillilik sıfatının yenilendiği, bu itibarla teşrii masuniyet dahil bir milletvekilinin sahip olduğu her türlü hak ve imtiyazları yeniden kazandığı ve eski Meclis tarafından dokunulmazlığın kaldırılması hakkında verilen kararın bütün sonuçları ile otomatikmen ortadan kaldırıldığı görüşünü ileri sürmüştür. Kubalı açıklamasının devamında, Bölükbaşı değil de, evvelce milletvekili olmayan bir kimse dahi olsaydı, bu kimsenin milletvekili seçilmiş olması halinde, derhal tahliyesinin gerekeceğini, hatta bir milletvekilinin seçilmesinden önce ve sonra aleyhinde verilmiş cezai bir hükmün infazının bile, milletvekillilik süresinin sonuna bırakılırken, henüz hüküm giymemiş Bölükbaşı'nın, tekrar milletvekili seçilmesine rağmen, tutuklu tutulmasının Anayasa'nın 17. Maddesine aykırı olduğunu ifade etmiştir. Kubalı, bunun aksine bir karar verilmesini, hukuk mantığına ve milli iradeye aykırı bulmuş, hatta bu durumu, icra ve yargı organının yasama organının yetkisine tecavüz olarak değerlendirerek Anayasa'nın ihlal edildiğini iddia etmiştir.⁹⁶⁶

⁹⁶⁴ **Yeni Sabah**, 1. 11. 1957.

⁹⁶⁵ Muammer Aksoy, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957).

⁹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 1. 11. 1957.

Bu arada, Meclis açılmış ve seçilen milletvekilleri yemin etmişlerdir. Yemin töreninde sıra, Kırşehir’e geldiğinde Bölükbaşı’nın ismi atlanarak okunmamıştır. Muhalefet bu durumu, şiddetle protesto etmiştir. Milletvekili seçildiği halde cezaevinde bulunan Bölükbaşı ise hapiste yemin etmiştir. Bu konu ile ilgili, basına gönderdiği bir mesajda Bölükbaşı, *“Meclis’ten naklen verilen radyo neşriyatında, Kırşehir milletvekili olarak ismim atlandığı halde, muhalefetten geldiği anlaşılan ısrar karşısında, yemine davet edildiğimi hücremdeki hoparlörden dinledim. Meclis’te yapamadığım ve bugüne kadar ihanet etmemiş olmak için, uğrunda her türlü eza ve cefaya maruz kaldığım yeminimi, derhal orada yaptım. Şimdiye kadar sadık kaldığım bu yemine, ölünceye kadar da sadık kalacağımı ve cezaevinde de olsam, namus yeminine sadakat gösterenlerin huzuru içinde yaşayacağım”* biçiminde konuşmuştur.⁹⁶⁷

Bölükbaşı’nın tahliye edilmesi için hukuki sürecin devam ettiği sıralarda, Bölükbaşı’nın tutukluluk halinin sona erdirilmesi yönünde siyasi bir takım girişimlerde de bulunulmuştur. Bölükbaşı’nın avukatlarından ve CMP’nin ikinci adamı Ahmet Tahtakılıç, Bölükbaşı’nın haberi olmadan tamamen kendi inisiyatifi doğrultusunda, Bölükbaşı’nın tahliye edilmesi için Menderes’le bir görüşme yapmıştır. Bu rivayet kamuoyunda duyulur duyulmaz, büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Denilmekteydi ki, idealist geçinen, kendine toz kondurmayan, *“kabadayı”* Bölükbaşı, hapishaneyi boylayınca el altından Menderes’ten *“şefa’at”* dileyecek hale gelmiştir. Ancak, işin aslı öyle değildir. Tahtakılıç’ın Menderes’e başvurmasından Bölükbaşı’nın hiç haberi olmamıştır. Tahtakılıç’ın Menderes’e başvurması ve Menderes’in bu konu hakkındaki görüşleri, o günlerde iktidarın muhalefeti yaşatmamak için elinden gelen her şeyi yapması ve yargının tamamen siyasete bağlı kılındığını anlatması açısından hayli çarpıcıdır. Menderes’le görüşebilmek için epey çaba sarfettiğini ve Menderes’in araya devamlı paravanlarını koyduğunu anlatan Tahtakılıç sözlerini şöyle devam ettirmiştir.⁹⁶⁸

Neticede (Menderes) kabul etti ve o tarihte Kırşehir milletvekilleri olan Osman Canatan ve Hayri Çopuroğlu ile

⁹⁶⁷ Cumhuriyet, 2. 11. 1957.

⁹⁶⁸ Cihad Baban, *Politika Galerisi...*, s. 450-452.

birlikte, kendisinin makamına gittik. Meseleyi teferruatı ile anlattık... Hiç renk vermeden dinledi. Aslında Bölükbaşı'nı hapisten çıkarmak istemiyor, fakat çıkarmayanın bizzat kendisi olduğu kanaatini de uyandırmış olmaktan çekiniyordu. Nihayet nazikane, *“Davayı inceleme fırsatını bulamadım, tetkik ettireceğim. Sonra taktir edersiniz ki, bu yalnız bana bağlı bir iş de değildir, benim altım var... Bakalım grup ne der; üstüm var... Bayar'ın kanaatlerini biliyorsunuz”*.

Bu sırada, avukatlar, Bölükbaşı'nın tahliyesi için girişimlerini sıklaştırmışlardır. Avukatlar, yeniden mebus seçildiği için Bölükbaşı ile ilgili davanın ya durdurulmasını ya da Bölükbaşı tahliye edilerek davaya tutuksuz olarak devam edilmesini istemişlerdir. Avukatlar, Bölükbaşı'nın bihakkın ya da kefaletle tahliye talebinde bulunurlarken Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi'nin CHP Kars Mv. Sırrı Atalay hakkında Anayasa'nın 17. Maddesine dayanarak vermiş olduğu meşhur kararından bahisle davanın tatiline karar verilmesini talep etmişlerdir.⁹⁶⁹

Avukatların girişimleri sürerken, Keskin Ağır Ceza Mahkemesi ise, Bölükbaşı'nın avukatlarının İkinci Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Nazmi Baytok ile hakim Mustafa Kimalioğlu'nu davadan ret talebini görüşmüştür. Dava da bu sebeple durmuştur. Keskin bu meseleyi görüşmüş ve 28 Kasım'da sadece başkan Nazmi Baytok'un reddini yerinde görerek kabul etmiştir. Keskin Ağır Ceza'nın almış olduğu kararda, Bölükbaşı hakkındaki davanın 9 Ekim 1957 tarihli ilk duruşmasına çıkmış ve sanığın tahliyesi lehinde oy kullanan İkinci Ağır Ceza Mahkemesi Başkan Vekili Adil Sanal'ın, herhangi kanuni mazereti olmamasına rağmen, Mahkeme Başkanı Nazmi Baytok tarafından müteakip celselere iştirak ettirilmemiş olmasında, bitaraflığı şüpheyne düşürecek bir mahiyet görüldüğü gibi, Başkan Nazmi Baytok'un Eskişehir ziyaretinde Bölükbaşı'nın davası konuşulurken, şahit avukat Reşat Demirkazık, Hikmet Tunca ve Cevdet Binal'ın ifadelerinde açıklandıkları veçhile, bir *“gelin”* hikayesinden bahsetmiş olması da, sanığı, Nazmi Baytok'un tarafsızlığından şüpheyne düşürebileceği belirtilmiş ve

⁹⁶⁹ Avukatların bu taleplerini içeren ve Meclis Başkanlığı'na da gönderilen telgraf metni, Bölükbaşı'nın Meclis Özlük Dosyası'nda da bulunmaktadır. **Meclis Olumluluk Kağıdı**, Dönem: XI, Defter: 791, Sicil: 1757.

Nazmi Baytok’un ret talebinin yerinde görüldüğü ifade edilmiştir. Bu karar, 29 Kasım’da İkinci Ağır Ceza’ya ulaştırılmıştır. Keskin’in verdiği ret kararı doğrultusunda tahliye talebini 30 Kasım’da görüşen İkinci Ağır Ceza Mahkemesi (Nazmi Baytok reddedildiği için görüşmeye alınmamıştır) Savcılıktan da mütalaasını aldıktan sonra, Bölükbaşı’nın tahliyesine aynı gün karar vermiştir. Akşam üstü, adliye binasında avukatlar ve gazeteciler beklerlerken, CMP Keskin ilçe yönetiminden Ethem Silsüprüoğlu’nun “*Bölükbaşı tahliye ediliyor*” diye bağırmasıyla avukatlar cezaevine koşmuşlardır. Savcılık memurunun tahliye kararını cezaevine getirmesiyle birlikte Bölükbaşı, 2 Temmuz 1957’den 30 Kasım 1957 tarihine kadar, tam 149 gündür içinde bulunduğu cezaevinden tahliye edilmiştir. Tahliyesinden sonra, Bahçelievler’deki evine gelen Bölükbaşı’nı bahçe kapısında oğlu Deniz ile kızı Gül karşılamış ve kucaklamışlardır. Kapıda kendisini, kucağında 3 aylık bebeği ile eşi Mediha Hanım karşılamıştır. Bölükbaşı’nın üç aylık çocuğu Gönül Hürriyet, Bölükbaşı cezaevinde iken dünyaya gelmiştir. Bu arada gazeteciler, avukatlar ve diğer parti erkanı da içeriye girmişlerdir. Onların önünde Bölükbaşı, hislerini, “*Hürriyete ve Gönül Hürriyetime kavuştuğuma memnunum*” diye başlayan cümlelere dökmüştür. Sohbet esnasında CMP İstanbul İl Başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu’nun tevkif edildiğini duyan Bölükbaşı, “*Ehh.. demek ki nöbeti o devralmış*” diye nükte yapmıştır. Öte yandan, Ankara İkinci Ceza Mahkemesi, milletvekili seçildiği için tahliyesine karar verdiği Bölükbaşı hakkındaki davanın sukut etmesi meselesini daha sonra görüşeceğini bildirmiştir.⁹⁷⁰

Tahliye haberini alan İnönü, Bölükbaşı’yı evinde ziyaret etmiştir. İnönü, Bölükbaşı’yı yanağından öpmüş ve “*Maşallah gençleşmişsiniz, çok bahtiyarım*” demiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, “*Teşekkür ederim Paşam. Makam-ı Yusuf’un bir meziyeti vardır. Yatmasını bilene yarar*” diye esprili bir karşılık vermiştir. Bu arada gazetecilerin, “*Paşam, Bölükbaşı ile konuşun da bir resminizi çekelim*” ricasına, Bölükbaşı, “*Biz emirle konuşmaya alışık değiliz*” biçiminde yine nükteli bir cevap vermiştir. İnönü, artık ihtiyarladığını ve bu yüzden hastalandığını ifade edince de, Bölükbaşı, “*Yaşınızdan hüküm çıkarmaya çalışmayın Paşam, Valideniz henüz sağdır*” demiştir. Bölükbaşı’nın cezaevinde iken doğan çocuğu Gönül Hürriyeti kucağına alıp seven İnönü, kendisinin bu kadar torunu olduğunu söyleyince

⁹⁷⁰ Cumhuriyet, Yeni Sabah, 1. 12. 1957.

Bölükbaşı, “*Paşam bizim çocukların garip bir talihleri var. 949 yılında Ankara cezaevine girdiğim zaman, oğlum Deniz, 21 günlüktü. Kızım Gönül Hürriyet de, bu defa ben cezaevinde iken dünyaya geldi*” biçiminde karşılık vermiştir. Bu arada İnönü’nün kucagında kımıldayan Gönül Hürriyet için Bölükbaşı, “*Adı hürriyet olduğu için kucakta fazla durmuyor*” diye konuşmuştur. Eski politikacı ise altta kalmayarak, “*Çok güzel çocuk, bana çok yakınlık gösteriyor. Babasının gösterdiği yakınlıktan fazla*” biçiminde konuşarak Bölükbaşı’na bir tür sitemde bulunmuştur. Bu lafın altında kalmaya hiç niyeti olmayan Bölükbaşı ise, “*Paşam biz ne yaklaşıyoruz, ne uzaklaşıyoruz. Olduğumuz yerdeyiz. Bektaşî’nin Mevlevî’ye dediğini bilirsiniz. ‘Siz Allah der dönersiniz. Biz Allah der, hiç dönmeyiz’*” biçiminde konuşmuştur. İnönü, “*Ne zaman yemin için Meclis’e geleceksiniz*” diye Bölükbaşı’na sormuş ve “*yarın*” cevabını alınca, yanında bulunan Turhan Feyzioğlu’na dönerek, “*İyi bir merasim olacak*” diye konuşmuştur. Daha sonra gazeteciler çıkarılarak, İnönü ile Bölükbaşı baş başa bir görüşme yapmışlardır.⁹⁷¹

R. 1958 YILI GELİŞMELERİ, CMP’NİN “ÜÇÜNCÜ KUVVET” GİRİŞİMİ VE CKMP

1958 yılının ikinci yarısından itibaren iktidar-muhalefet arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmıştır. 1957 seçimlerinde kan kaybeden DP hükümeti, çok daha önceden girişmiş olduğu otoriter demokrasi uygulamalarının dozunu iyice artırmış ve her türlü toplanma ve gösteri yasak edilmiştir. Muhalefetin neredeyse takibata uğramadan konuşabileceği tek yasal merci olan Meclis kürsüsünün de iç tüzükte yapılan değişikliklerle sınırlandırmaya tabi tutulması (27 Aralık 1957)⁹⁷², CMP ile HP’nin Meclis gruplarının lağvedilmesi ve radyonun görülmemiş derecede partizan bir hal alması⁹⁷³ gibi olaylar, Menderes hükümetinin sonu ihtilale dek varacak yönünü tayin etmiştir.

Öte yandan 1958 yılının iktidar ve muhalefet ilişkisi açısından en önemli olayı, hiç kuşkusuz 14 Temmuz 1958’de Irak’ta bir devrimin

⁹⁷¹ **Cumhuriyet**, 2. 12. 1957.

⁹⁷² Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 218-219.

⁹⁷³ **Forum**, S. 110, C. X (16. 10. 1958), s. 3.

olmasıydı. Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sait, Bağdat Paktı toplantısı için Türkiye’ye hareket edecekleri gün çıkan ayaklanma sonucunda öldürülmüşlerdir. Bu hadise, Türkiye’nin dış politikasını harekete geçirdiği gibi iç politikada da iktidar-muhalefet ilişkisinin gerginleşmesine ve içinde ihtilal söyleminin sıkça kullanılacağı bir tür “*bloklaşma*” ya da “*cepheleşme*” diye adlandırılabilir bir siyasal ortamın yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle 1958’in yaz aylarından itibaren, tüm yurt genelinde İnönü’nün başlattığı ve hükümetin Irak olayları karşısındaki tutumunu⁹⁷⁴ ve iktisadi sıkıntıları sert bir dille eleştirdiği yoğun propaganda faaliyeti, DP iktidarının sınırlarını germiş ve muhalefeti tasfiye etme yönünde bir takım manevralar içine girmesine neden olmuştur. Irak’ta krallığın sona ermesi ve Cumhuriyetin kurulması, muhalefet basını ve özellikle de CHP’yi harekete geçirmiş “diktatörlüğe” yöneldiği iddiasında bulunulan Menderes’in de Irak başbakanı gibi bir şekilde devrilmesi gerektiği konusunda propagandalar yapılmaya başlanmıştır.⁹⁷⁵

Bu dönemde, iktidar organlarının muhalefeti ihtilalcilikle itham eden ve tedbirler alınacağı söylemi karşısında, Bölükbaşı, DP’nin şu veya bu hadiseyi bahane ederek bir takım hareketlere ve baskılara giriştiğini, DP’nin tehlikeli bir yola girdiğini, daha önce de DP’nin ihtilalcilikle suçlandığını, ancak muhalefetin hiçbir zaman ihtilal yapmayacağını belirterek, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “...*Irak hadisesi vesilesiyle bazı muhalefet sözcülerinin sakıt idare hakkında söyledikleri sözleri, iktidar organları, hücum ve ithamlarına vesile yapmışlardır. Onlara göre, bu sözlerle Türkiye’deki iktidara telmihte bulunulmuş ve ihtilal tohumları ekilmek istenmiştir. Bu alinganlık yersiz ve sun’idir. Türkiye’deki bütün muhalefet partilerinin, ‘meşruiyetin bittiği yerde biz de biteriz’ sözünü düstur ittihaz ettikleri malumdur*”.⁹⁷⁶ Bu dönemde yine yurdun değişik yerlerinde yoğun propaganda faaliyetinde bulunan Bölükbaşı, Doğu’da yaptığı bir toplantıda, 1945’te İnönü’nün muhalefeti Kazım Karabekir ya da Rauf Orbay’a değil

⁹⁷⁴ Irak’ta devrim olması ve Cumhuriyet kurulması ile birlikte, Amerika’nın Ortadoğu’da bir askeri müdahaleye yol açabilecek girişimlerinin, Türkiye’yi olumsuz bir biçimde etkilediği yetmiyormuş gibi, bir de, daha sonra Amerika tarafından engellendiği ileri sürülen, Menderes’in Irak’ta askeri müdahaleye girişmek taraftarı olması, DP iktidarının Irak devrimi ile gözünün iyice karardığına bir gösterge olsa gerektir. Bu konudaki bilgiler için, için, bkz., Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam: 1950-1964**.

⁹⁷⁵ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 342.

⁹⁷⁶ **Cumhuriyet**, 11. 8. 1958.

de, Celal Bayar'a kurdurmasının, ülkeyi bu hale getirdiğini anlatmıştır. İstanbul'a dönüşünde, bu söylediği sözleri kendisine hatırlatılınca Bölükbaşı, *"Ben Doğu'da yaptığım konuşmada, muhalefet Karabekir ile Rauf Orbay'a kurdurulsaydı demedim. Sayın İnönü, muhalefeti kurmak için neden Karabekir ile Rauf Orbay'ı aramadı da, Celal Bayar'ı bulmuştur dedim"*. Gazeteciler, *"O zaman daha iyi mi olurdu"* diye sorunca, Bölükbaşı, *"Hiç şüphesiz daha iyi olurdu. Ancak bu suali bana değil de, Adada istirahatta bulunan İnönü'ye sorunuz. Ümit ederim ki, İnönü, bu suale cevap vererek, bugün içinde bulunduğumuz şartları aydınlatacaktır"* şeklinde yanıt vermiştir.⁹⁷⁷

Muhalefetin başlatıldığı propaganda atağı karşısında, 12 Ağustos 1957'de Menderes başkanlığında toplanan DP Meclis grubu muhalefeti hedef alan sert bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, kısaca, muhalefetin Irak olaylarından yola çıkarak, Meclis ve hükümetin meşruiyetini şiddet yolu ile tahrip etmek istediği, muhalefetin, çoğunluğun itimadına sahip olan iktidarı yıkmak için tahakküm politikası takip ederek tehlikeli bir yola girdiği, muhalefetin, Meclis dışı bir takım faaliyetlere giriştiği (askeri darbeye çağrışım yapıyor), çoğunluğun üzerinde azınlık tahakkümü kurmak istediği iddia olunmuş ve muhalefet itaatkar olmaz ise gereken tedbirlerin alınacağı bildirilmiştir.⁹⁷⁸ Bunun üzerine CHP de bir tebliğ yayınlayarak, DP'nin muhalefet hakkındaki ithamlarına cevap vermiş ve CHP'nin meşruiyetten yana bir parti olduğunu ve ihtilal ya da darbe gibi hukuk ve demokrasi dışı yolları asla benimsemediğini ileri sürmüştür. Irak hadisesi nedeniyle iktidarın, muhalefeti ve özellikle de CHP'yi meşru nizama karşı ihtilali ve şiddeti teşvik ediyor suçlaması ve CHP'nin de buna cevap vermesi, Meclis'e taşınmış ve sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Tekin Erer'in iddiasına göre, hükümet, Irak olaylarının iç politikada istismarını önlemek ve ordunun yapabileceği her hangi bir harekete meydan vermemek amacıyla, 26 Ağustos 1958'de Kara Kuvvetleri Kumandanlığı'na Korgeneral Cemal Gürsel'i getirmiştir.⁹⁷⁹ İlginçtir ki, aynı Gürsel Paşa, 27 Mayıs'ta Menderes'i deviren MBK'nın başı olacaktı.

Ayrıca Menderes, Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada, konusu tamamen ihtilal olan bir konuşma yapmıştır. 6 Eylül'de yaptığı konuşmada

⁹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 7. 9. 1958.

⁹⁷⁸ **Cumhuriyet**, 12. 8. 1958.

⁹⁷⁹ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 343.

Menderes, muhalefetin, küstahlıklarını, ihtilal tahriklerine yol açacak kadar ileri götürdüklerini ileri sürmüş ve şöyle konuşmuştur: “...Sandalye kavgasından ihtilale, oradan da kardeş kavgasına öyle mi?... Şimdi bunlar kalkıyor, Irak’ı misal göstererek, devamlı...gazetelerinde milleti tahrik ederek, adeta bunlara öldürecek bir sergerd, bir serseri çıkmayacak mı demektedirler?...Biz onların bu meş’um maksatlarını seziyoruz...Atatürk’e dahi suikast tertip edilmiş olduğu halde...bize karşı da bir ihtilal veya suikast teşebbüsü çıkarabilir. ...Muhalefet, bunu teşvik etmektedir. ... Biz de buna karşı elbette tedbirlerimizi alacağız”. Menderes’in konuşmasında dikkati çeken bir husus, Menderes’in kendisine yönelik bir ihtilal teşebbüsü içine girilebileceğinin hissetmesidir. Başbakan’ın bu konuşmasına çok sinirlenen İnönü, Heybeliada’daki evinde düzenlediği basın toplantısında (7 Eylül), önce ihtilalin memlekete felaket getireceğini belirtmiş ve ardından, “...İhtilal iki türlü olur. Ya doğru yoldan sapmış sokak serserileri, meşru hükümetler aleyhine teşebbüs ederler, yahut insan hakları dışında iktidar sürme sevdasına düşen siyaset serserileri ihtilali zorla meydana getirirler” biçiminde konuşarak, dolaylı yoldan da olsa, Menderes’in icraatı ile ihtilale davetiye çıkardığını iddia etmiştir.⁹⁸⁰

Irak hadisesinden sonradır ki, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri hiç olmadığı kadar, ihtilal sözcüğü siyasal edebiyatımızın önemli bir kavramı haline gelmiş ve Eroğul’un yerinde ifadesiyle, “*ihtilal, siyasi hayatın adeta bir üçüncü aktörü*” olmuştur.⁹⁸¹ Menderes başkanlığındaki DP iktidarı, iktisadi çöküntü ve Irak hadisesinden sonra, özünde devam ettirdiği baskıcı politikasına yeni bir biçim vermeye başlamış ve adeta kendini halkın yanına koyarak, kendi dışındaki muhalefet ve diğer baskı gruplarını halkın düşmanı ittihaz etmiştir. Kendi iktidarı dışında kalan halkın düşmanı olarak gördüğü herkesi, nifak tohumu saçan odaklar olarak sunmuş ve muhalefeti kendini devirmek için ihtilali bile düşünen bir şer odağı ittihaz ederek, muhalefet ve diğer baskı grupları aleyhine olmak üzere her türlü baskı unsurlarını kullanmakta bir beis görmemiştir.

Öte yandan Menderes, bir taraftan muhalefeti ihtilal çığırtkanlığı yapmakla suçlayarak, muhalefeti adeta tasfiye etme politikası güderken, diğer taraftan da, politik bir manevra ile muhalefeti parçalamak amacına

⁹⁸⁰ Tekin Erer, **a. g. e.**, s. 343-345.

⁹⁸¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 227-228.

yönelik olarak CMP ve HP'yi, DP saflarına davet etmiştir. 20 Eylül 1957 günü İzmir'de kalabalık bir halk kitlesine hitap eden Menderes, *“İçimizde 1946 ruhu yaşamaktadır. Bugün Hürriyet Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi de muhalefet olarak karşımızdadırlar. Bu arkadaşlar bazı ihtilaflarla aramızdan ayrıldılar... Bu kardeşlerimize kollarımız açıktır. Partilerine dönsünler. CHP'ye alet olmasınlar”* diye konuşacak kadar, siyasi bir oyunun perdesini aralarken, ertesi günkü İzmir il kongresi'nde, özellikle İnönü'ye yüklenmiş ve *“Emin olunuz ki, Paşa [İnönü'yü kastederek] çekilirse bütün işler düzeler”* diye konuşmuştur. Kongre konuşmasında, yine muhalefete yüklenen Menderes, muhalefetin gayesinin milleti yıldırarak iktidarı zorla almak olduğunu iddia etmiş ve müşterek bir *“Güç Birliği Cephesi”* karşısında, kendilerinin de bir *“Vatan Cephesi”* kuracaklarını ifade ederek, HP ve CMP başta olmak üzere, tüm vatandaşları DP saflarına davet etmiştir.⁹⁸² Aynı konuşmada Menderes, muhalefetin valiyi, savcıyı tehdit ettiğini öne sürerek, bu taktirde iktidar olarak demokrasiyi paydos edebileceklerini söyleyerek, memleketi ve milleti böyle hareket eden muhalefetin şerrinden korumak için ellerinden geleni yapacaklarını söylemiştir. Eroğul, Menderes'in arzuladığı demokrasi özleminin, halkın başında halkın sevgilisi bir *“başbuğ”* olacak ve *“milletin babası”*na karşı çıkan her görüş, halkın kutsal varlığına tehlike getiriyor gerekçesi ile amansızca ezilecek anlayışını çağrıştırdığını ileri sürerek, *“tehditkar demokrasi”* diye nitelendirdiği bu anlayışın faşizmden hiçbir farkının olmadığını ileri sürmüştür.⁹⁸³

Menderes'in *“1946 ruhu”* söylemini bir politik bir kavramsal araç olarak kullanarak, CMP ve HP'yi DP saflarına davet etmesi, hem HP hem de CMP cephesinde yankısını bulmuştur. HP genel başkanı Karaosmanoğlu yaptığı açıklamada, DP'den ayrılmalarının, şahıslarına haksızlık yapıldığı için değil, demokratik düzen yok edilmek istendiği için gerçekleştiğini, kendilerine *“kardeşlerim”* diyen Menderes'in Turan Güneş'i mahkeme mahkeme süründürdüğünü ifade ederek, Menderes'in aslında istediği murakabesizlik nizamının milli tesanüd olmadığını, Menderes'in kendi partisi içinde *“tesanüd”* adı altında murakabeyi ve tenkidi tamamen yok ettiğini, şimdi de aynı uygulamayı siyasi hayata yaymak istediğini ileri

⁹⁸² Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, 345-346.

⁹⁸³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 226. 227.

sürmüştür. Her yeni devrenin başında, iktidarın mutlaka antidemokratik bir baskı kanunu çıkardığını, en son iç tüzük değişikliği ile Meclis’te muhalefeti de kısıtladığını dile getiren Karaosmanoğlu, Menderes’in İzmir nutkunda 1946-50 arasının hatırlatılmasını istemediğini söylediğini, bunun bile, DP’nin “1946 ruhu”nu temsil eden eski DP ile bir alakasının olmadığını gösterdiğini ileri sürmüştür. Yine, kimsenin “*demokrasiye paydos*” deme hakkının olmadığını söyleyen HP lideri, muhalif partilerin zorla ya da hile ve tezgah ile yok edilmek istendiğini belirtmiştir. 1946’dan beri, DP’yi kuranlar, dönemin milletvekilleri ve siyasetçilerinin artık DP’de olmadığını, tüzüğün çiğnendiğini öne süren HP lideri, DP’de tek değişmeyen şeyin Menderes olduğunu zikretmiştir. Menderes’in çağrısına, “1946 ruhu”nu muhafaza edenleri partisine davet ederek karşılık veren CMP lideri Bölükbaşı ise şunları söylemiştir:⁹⁸⁴

Biz, 1946’da başlayan demokrasi ve hürriyet mücadelesinin safiyet ve samimiyetini bütün manası ile temsil eden bir teşekkülüz. “1946 ruhu”nu muhafaza eden samimi demokratların ıslah ve tadiline muvaffak olamadıkları bu gidişin mesuliyetine daha iştirak etmemek için bizim saflarımıza bir an evvel gelmeleri icab eder. Buna rağmen, DP liderinin dağılan saflarını tutabilmek endişesi ile bizleri DP saflarına davet etmesi, düne kadar bizi boğan kolları, bugün muhabbetle bize açar görünmesi ciddi olmasa bile, ibretle üzerinde durulması icap eden bir vakadır. Menderes’in bu sözleri siyasi baharlarının değişmez sevgilisinden [İnönü’yü kastediyor] yüz çevirdiğini de göstermektedir... Bizim siyasi münasebetlerimizi, uğrunda her türlü çile ve kahra, her devirde tahammül ettiğimiz ideallerimiz ve memleketin yüksek menfaatleri ayarlar. İnce hesaplarla hareket edenlere rastlamamıza ve geçirdiğimiz acı tecrübelerle rağmen, rejim davası ile muhalefetin emniyeti mevzuunu geçici menfaatlerin ve küçük endişelerin pazarlık mevzuu yapmaktan daima uzak kalmış ve kalacak bir partiyiz biz. Haysiyetlerin harabeleri üzerinde saltanat

⁹⁸⁴ Cumhuriyet, 23. 9. 1958.

sürmek ananesinin bu memlekette tasfiyesi için mücadele eden insanlarıdır. Bu gibi iltifat ve davetlerle... biz CMP'lileri hiçbir zaman siyasi mevtalar koleksiyonunda görmek kimseye nasip olmayacaktır... Geçen hergün bizleri DP'den ve liderlerinden ayıran sebeplerin ne kadar haklı olduğunu acı hadiselerle doludur. Kendisine tavsiyemiz bu nevi taktikleri ve tehditleri bir tarafa bırakarak Anayasa'nın ve İnsan Haklarının sınırladığı hudutlara dönmesi ve rejimi normalleştirmesidir. Ancak, bu taktirde istikbal için endişeler telkin eden tehlikeli ihtimaller ortadan kalkmış olur.

Bölükbaşı ile HP lideri, Menderes'in taktik icabı yaptığı daveti reddetmiştir. Ancak ne var ki, her iki lider de, partilerinden DP'ye iltihakların önüne geçememiş ve Menderes, kısmen de olsa, muhalefet saflarında gedik açma taktiğinde başarılı olmuştur. CMP İstanbul il başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu, CMP'den istifa ederek Menderes'in çağrısına icabet ettiğini bir telgrafla bildirmiştir. Ancak gazeteler, Söylemezoğlu'nun Menderes'ten yüklü miktarda para aldığını iddia etmişlerse de, Söylemezoğlu, 22 Eylül 1957'de yaptığı basın toplantısında, bunların hepsinin yalan ve iftira olarak nitelendirmiş ve *"Millet Partisi'nin bugün iki büyük siyasi parti arasında siyasi fonksiyonu kalmadığına kanaat getirdim"* diyerek istifa ettiğini bildirmiştir.⁹⁸⁵ Ayrıca CMP GİK üyesi Suphi Batur da, CHP'ye iltihak etmiştir.

Söylemezoğlu'nun CMP'den istifası üzerine gazetecilerin sorularını yanıtlayan Bölükbaşı, istifaya bu kadar önem verilmemesi gerektiğini belirterek, *"Ölen öldü, kalan sağlar bizimdir, bir tane de bizim partiden olsun, sonra nazar değer bizim partiye. Biz yaşayanların ızdıraplarını dindirmekle meşgulüz. Siyasi ölümlerle meşgul olacak zamanımız yoktur"* şeklinde konuşmuştur. İstifaların önemli olduğu ısrarı üzerine de, *"Biz genel başkanlık mevkilerine gelenlerin de (Bayar ve Menderes'e telmihen) ihanetine şahit olduk"* diye karşılıklıta bulunmuştur. Bölükbaşı'ya ayrıca, Menderes'in son Ege gezisinde, *"Bu fitne bitsin"* sözleri hatırlatılınca, Bölükbaşı, *"Demokrasi kurulunca Menderes'in şikayet ettiği fitne"*

⁹⁸⁵ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 347.

kendiliğinden ölür. Bütün şikayet ettikleri kendi icraatının mahsulüdür. Siyasi ölümleri diriltmek mucizesini Menderes icraatı ile bu memlekette tahakkuk ettirmiştir. Kendi düşen ağlamamalıdır” şeklinde yorumda bulunmuştur.⁹⁸⁶

Öte yandan Menderes’in İzmir konuşması ile vatandaşları “Vatan Cephesi” etrafında toplanmaya davet etmesi ve muhalefeti yok etmek için her türlü tedbiri alması üzerine, öteden beri teşkilatlı bulunan “Güç Birliği Cephesi” hareketinin yeni bir hamle yapmasına neden olmuştur. Bu kez “Güç Birliği Cephesi”nin bayraktarlığını, daha çok CHP yapmıştır. HP de, 5 Ekim 1958’de yayınladığı bir tebliğle, bütün muhalefet partilerini 1957 seçimlerinden önce kabul etmiş oldukları “*Güç Birliği*” bayrağı altında birleşmeye çağırmıştır. İnönü, 9 Ekim’de bir beyanat vererek, bu konuda daha ileri gitmiş ve HP’nin CHP’ye iltihak etmesini istemiştir. Muhafif basın da bu birleşmeyi teşvik edici yayınlar yapınca, nihayetinde 24 Kasım 1958 tarihinde HP Kongresi toplanmış ve burada HP, 5 muhalife karşı 175 oyla CHP’ye iltihak kararı almıştır. Böylece her iki parti, 24 Kasım 1958 tarihinden itibaren, “Güç Birliği Cephesi” adı altında birleşmiştir. Bu birleşmeye muhalif olan diğer HP’liler, buna “*suç birliği*” adını takarak, tekrar DP’ye dönmeye başlamışlardır.⁹⁸⁷ HP’den sonra CMP’nin CHP’ye birleşmeye yanaşıp yanaşmayacağı konusu, Bölükbaşı’na sorulduğunda, Bölükbaşı, “*Haysiyetlerimizden fedakarlık etmemek kararındayız. Biz prensip partisiyiz... Hem canım ‘kurd’un elinden kurtulup, ‘kasap’a teslim olmanın ne manası var ki?’*” biçiminde konuşmuştur. Bölükbaşı’nın gözünde DP, “*kurt*”, CHP ise “*kasap*” mevkiindeydi. Dolayısıyla Bölükbaşı’na göre, ikisinin dışında bir çözüm yoluna ihtiyaç vardı.⁹⁸⁸ İstanbul il kongresinde Güç Birliğine temas eden Bölükbaşı, “*Biz CHP potasında erimek istemiyoruz. Eğer mutlaka DP’yi iktidardan devirmek için bizi davet ediyorlarsa, onlar reylerini CMP’ye versinler. Mazisi temiz ve alını açık bir parti olarak, biz de memlekette demokrasiyi tahakkuk ettirdikten beş ay*

⁹⁸⁶ Cumhuriyet, 25. 9. 1958.

⁹⁸⁷ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi.**, s., 347-349. Bu birleşme ile CHP’nin yeni bir siyasal kimlik kazandığı, muhalefet inisiyatifi şimdi eline geçirdiği ve HP’nin genç ve liberal kanadının etkisiyle modern demokrasi ve çağdaş hukuk devleti çerçevesi ekseninde yenilendiği halde, yine de CHP’nin temellerinin aynı kaldığı ve Türkiye’nin gelişmiş büyük kentlerini kendine çekemediği öne sürülmüştür. Bkz., Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 122-124.

⁹⁸⁸ Cumhuriyet, 9. 10. 1958.

*sonra serbest seçim yapalım ve iktidarı kim alırsa alsın” diye konuşmuştur.*⁹⁸⁹

HP daha CHP’ye iltihak etmeden önce yayınladığı bildiri ile tüm muhalif partilerin DP’ye karşı bir Güç Birliği temelinde birleşmeleri önerisinde bulunmuştu. HP’yi destekleyen **Forum** dergisi de, DP’ye karşı tüm muhalefetin katılımıyla bir “*demokrasi cephesi*” kurulmasını istemiştir.⁹⁹⁰ HP’nin teklifi karşısında CMP bir tebliğ yayınlamış ve Güç Birliğinin CHP’siz kurulması gerektiği fikrini işlemiştir. CMP’ye göre, yeni bir devrin açılması, mazisinde zaaf olmayan bir siyasi teşekkülle mümkündür. DP’nin hali ise meydandadır. Muhalefete geçse bile yaptıkları onun da yakasını bırakmayacaktır. Bu açıdan mazilerleri bakımından sicili çok kötü olan CHP ve DP dışında, muvazene ve istikrar unsuru bir muhalif partinin bulunması zaruri görülmüştür. Başka bir deyişle CMP, Türkiye Köylü Partisi (TKP)’nin öteden beri savunduğu gibi, CHP ve DP dışında kalan üç muhalif partinin (CMP, HP ve TKP) tek bir siyasi teşekkül haline gelerek, “*Üçüncü Kuvvet*” temelinde birleşmeleri gerektiği fikrini işlemiştir.⁹⁹¹ İşte o günlerde, “*Üçüncü kuvvet*” nazariyesi böyle bir fikrin ürünü olarak ortaya atılmıştır. Nadir Nadi ise, CHP’yi dışta bırakan bir işbirliğinin DP’den başkasının işine yaramayacağını belirtmiştir.⁹⁹²

Siyasal sistemde hatırı sayılır bir etkisi olmayan ve DP’den ayrılan Adana milletvekilleri Remzi Oğuz Arık (Arık, 1954’te Adana uçak kazasında ölmüştür), Ethem Menemencioğlu, Muhtar Yazır, Cezmi Türk ve Tahsin Demiray’ın 19 Mayıs 1952 tarihinde kurdukları TKP, öteden beri, “*üçüncü kuvvet*” görüşünü savunmaktaydı. “*Üçüncü Kuvvet*” nazariyesi çerçevesinde, partilere ilk çağrını TKP yapmıştır.⁹⁹³ TKP lideri Tahsin Demiray, 26 Eylül 1958’de CMP ve HP’ye bir muhtıra göndermiş ve siyasal tarihte çok büyük bir kader davası içinde olduklarını, bu davanın şahıs ve zümre sultasından kurtulmak davası olduğunu belirterek, bu milli dava karşısında “*perakendeci mücadele*” halinden çıkıp, üç siyasi partinin kuvvetlerini birleştirmelerinin zaruri olduğunu beyan etmiştir. CHP’siz üç

⁹⁸⁹ **Cumhuriyet**, 10. 11. 1958.

⁹⁹⁰ Muammer Aksoy, “Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir”, **Forum**, C. X, S. 110 (15. 10. 1958), s. 8.

⁹⁹¹ **Yeni Sabah**, 11. 10. 1958.

⁹⁹² Nadir Nadi, “CMP Bildirisini İncelerken”, **Cumhuriyet**, 12. 10. 1958.

⁹⁹³ **Akis**, 12. 10. 1958.

muhallif partinin tek bir kuvvet halinde birleşmesiyle, siyasi hayatın kaderi, muvazenesi ve istikrarında büyük bir işlev göreceklerini belirten Demiray, bu hususta CMP ve HP yöneticileri ile uzun görüşmeler yaptıklarını ve birleşme için düşünülen tatbik planının söz konusu partilere gönderildiğini açıklamıştır.⁹⁹⁴ TKP, CMP ve HP arasında, DP ve CHP ikilisine karşı, “Üçüncü Kuvvet” olma görüşmeleri, Demiray’ın Baltalimanı’ndaki Demiray Köşkünde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere, CMP’den Bölükbaşı, Arna, Aldoğan, HP’den Cihad Baban, Nihat Reşat Belger, Turan Güneş ve TKP’den Demiray ve Muhtar Yazır katılmışlardır. Demiray, Prens Sabahattin’in adem-i merkeziyet ve tevs-i mezuniyet sistemine bağlı bir politikacıydı. Elinden Le Play’in eserini düşürmezdi. Görüşmelerde, Demiray, DP’nin İngiliz politikasının ardından yürüdüğünü belirtmiş ve içerde de muhalefeti boğmaya çalışmakta olduğunu söyleyerek, yapılması gerekenin, Bayar-İnönü rekabeti yüzünden çok kötü duruma düşen memleketi kurtaracak “Üçüncü Kuvvet” teşkili olduğunu ileri sürmüştür. Demiray’a göre, Bölükbaşı yeni partinin saldırgan kuvveti olacak, HP, düşünen ve planlayan kafası olacak ve TKP de, kendi menfaatlerini bilmeyen köylülere şuur aşılayacaktı. Ancak görüşmelerde Bölükbaşı yine sessiz kalmış, net bir fikir beyan etmemiştir. Baltalimanı görüşmelerinde hazır bulunan Cihad Baban’a bakılırsa, Bölükbaşı, bu kuvvet teşkilini Köylü Partisi ile yapmak istiyordu. Bölükbaşı’ya göre, bu üçüncü kuvvet tenceresine HP’liler de girecek olursa, bir arada kaynamak zor olacaktı. Baban, HP’lilerin, Bölükbaşı’nın “*pederşahi hegemonyası*”na dayanabilecek insanlar olmadığını ve bunu da Bölükbaşı’nın iyi bildiğini öne sürmüştür. Bölükbaşı, HP’lilerin DP’de geçen dönemlerini ve mesela Kırşehir konusunda imzalarını hatırlayarak, HP ile aynı çatı altında bulunmaya pek de istekli görünmemiştir. HP’liler ise, Bölükbaşı’nın başkanlık yaptığı partiye katılmayacaklarını söz ve hareketleri ile belli etmişlerdir.⁹⁹⁵ Görüşmeler sonucunda HP’liler “Üçüncü Kuvvet” fikrini, üç parti bir araya gelse bile oylarının artmayacağı ve değişen bir şey olmayacağı gerekçesi ile kabul etmemişlerdir. Birazdan değinileceği üzere, bu süreçte CMP ile TKP

⁹⁹⁴ Tahsin Demiray, **Türkiye Köylü, Cumhuriyetçi Millet ve Hürriyet Partilerine Muhtıra** (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1958), s. 1-2. TKP lideri Demiray’ın 1948-50 arasında yayınlanan makalelerini içeren kitabı için, bkz., Tahsin Demiray, **Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları** (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955).

⁹⁹⁵ **Kim**, 15. 8. 1958.

birleşmiş, ancak siyasete etkisi Bölükbaşı'nın CMP'sinden daha fazla olmayan biçimsel bir “Üçüncü Kuvvet” oluşturulmuştur. Zaten, 1959'un sonlarında Demiray, partiden ayrılacak ve geriye sadece “köylü” ibaresi kalacaktı.⁹⁹⁶ Bölükbaşı'nın CHP'yi ve HP'yi devre dışı bırakıp TKP ile üçüncü bir blok oluşturma yönündeki politikası, “Roma'da ikinci olmaktansa, köyde birinci olmak” gayreti olarak nitelendirilmiştir.⁹⁹⁷

Öte yandan, “Üçüncü Kuvvet” fikrinin işlenmesinde değişik düşünceler etkili olmuştur. Buna göre, “Üçüncü Kuvvet” taraftarları, aralarına HP'yi de alarak seçimlerde vatandaşların bir kısmını kendi yanlarına çekebilirlerse, iki büyük çatışma kuvveti (DP ve CHP) arasında bir “üçüncü orta kuvvet” teşkil edebileceklerini düşünmüşlerdir. Ayrıca CMP, öteden beri işbirliği müzakerelerinde CHP'ye hasım davranmış ve ona güvenmemiştir. CMP, CHP ile birleşme durumunda onun nüfuz alanı içinde eriyip yok olacağını düşünerek, “Üçüncü Kuvvet” nazariyesini ortaya atmış ve bu fikre zaten müsait olan TKP ve ikna edebilselerdi HP'yi de içine alarak, CHP'siz bir birleşme gerçekleştirmek istemiştir.⁹⁹⁸ Ancak HP, CHP'siz bir Güç Birliği taraftarı olmamıştır. HP, tüm muhalefet partilerinin tek hedefi olan DP'yi iktidardan uzaklaştırma işinde, CHP'siz bir birleşmeden doğacak muhalefetin başarılı olabileceği fikrine yanaşmamıştır.⁹⁹⁹

Nihayet, uzun müzakerelerden sonra CMP ile TKP, 16 Ekim 1958'te birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) oluşturmuşlardır. Birleşme üzerine bir tebliğ yayınlanmıştır. CMP lideri Bölükbaşı ile TKP lideri Tahsin Demiray imzalı tebliğde, CMP ve TKP'nin, çünkü (CHP) ve bugünkü (DP) iktidarların sahip olduğu zihniyeti ve uygulamayı beğenmeyen vatandaşları yeni bir “Üçüncü Kuvvet” etrafında toplamaya karar verdiği belirtilerek, (1) partinin adının CKMP olduğu, (2) birleşmeye dair kanuni muamelelerin her iki partinin kongrelerine götürüleceği, (3) TKP'nin CMP'ye iltihakı kabul etmekle birlikte, CMP'nin ilk fırsatta, köycülük, şahsiyetçilik ve muhitçilik gibi ana prensipleri içeren hususları parti programına alacağı, (4) şimdilik ikili de olsa, en yakın zamanda HP'lileri ve diğer partili ve partisiz vatandaşları içine alacak olan bu

⁹⁹⁶ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 453-455.

⁹⁹⁷ **Akis**, 13. 10. 1958.

⁹⁹⁸ Bahri Savcı, “Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliği”, **AÜSBFD**, s. 202-203.

⁹⁹⁹ **Yeni Sabah**, 17. 10. 1958; Bahri Savcı, **a. g. e.**, s. 206.

“Üçüncü ve Milli Kuvvet”in, memleketi iki ayrı kampa (CHP-DP) ayırmanın tehlikelerini önleyecek bir denge unsuru olacağı, (5) böylece vatandaşların seçim sırasında dünkü ve bugünkü iktidarlara seçmek zorunda bırakılma durumunun ortadan kalkacağı açıklanmıştır.¹⁰⁰⁰ TKP, 1 Kasım’da yaptığı kongresinde birleşme protokolünü oya koymuş ve 4 muhalif oya karşı kabul ederek, kendini feshetmiştir.¹⁰⁰¹ TKP’nin emlakı da CMP’ye devredilmiştir.¹⁰⁰²

Bu arada Menderes, muhalefetin işbirliği çalışması sonucunda bir araya gelmesini, “ehl-i salip” cephesi olarak nitelendirmiş ve “Şeytan nasıl insanı yoldan çıkarırsa, meş’um politikacılar da milleti böyle baştan çıkarırlar” biçiminde çok ağır bir üslup kullanmıştır.¹⁰⁰³ Cumhurbaşkanı Bayar da, Çorlu’da yaptığı bir konuşmada, adeta kendisini millet yerine koyarak, milletin, memleketin emniyetine mani olanları “karınca gibi ayağının altında ezeceğini” ifade ederek, muhalefete gözdağı vermiştir.¹⁰⁰⁴

S. CKMP’DE PARTİ İÇİ ANLAŞMAZLIK VE BÖLÜKBAŞI

Süreç içinde CMP içinde, Bölükbaşı’nın parti üzerinde kurduğu kişisel otoritesinden rahatsız olan ve takip ettiği politikadan hoşlanmayan bazı GİK üyeleri ve onları destekleyen bazı partililerin başlattığı parti içi muhalefet başlamıştır. Aslında böylesi bir hizipleşme öteden beri bulunmaktaydı. Ancak Kırşehir olayları, Bölükbaşı’nın tutuklanması ve diğer muhalefet partileri ile yapılan işbirliği görüşmeleri, bu iç hesaplaşmayı ertelemiştir. 1958’in sonlarında yapılan CMP üçüncü büyük kongresi, CMP içinde yaşanan anlaşmazlığı iyice açığa çıkarmıştır. Hatta kongre öncesi bazı gazeteler, kongrede Bölükbaşı’nın büyük bir “imtihan” vereceğini, parti içinde “idealist” grubun, partinin önde gelen isimlerinden Tahtakılıç ya da Aldoğan’ı genel başkan adayı göstereceklerini yazmışlardır.¹⁰⁰⁵ Bu kongre, TKP ile birleşmeyi kongrenin nasıl karşılayacağı, partiye nasıl bir yön

¹⁰⁰⁰ **Cumhuriyet**, 17. 10. 1958.

¹⁰⁰¹ **Cumhuriyet**, 2. 11. 1958.

¹⁰⁰² **Yeni Sabah**, 2. 11. 1958.

¹⁰⁰³ Menderes bu konuşmayı, 24 Kasım 1958’de Lüleburgaz’da yapmıştır. Bkz., Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 349; **Forum**, “Güç Birliği”, C. X, S. 113 (1. 12.. 1958), s. 2.

¹⁰⁰⁴ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 353.

¹⁰⁰⁵ **Yeni Sabah**, 18. 11. 1958.

verileceği ve bu istikamette tüzük değişikliğine gidilecek olması açısından da dikkate değer bir özellik taşımıştır.

Aslına bakılırsa, CMP'deki huzursuzluk 1957 seçimleri sonrası başlamıştır. Hatta, seçimden önce Bölükbaşı'nın Kırşehir eski milletvekillerinden hiç birisini aday listesine almaması yüzünden, partide bir huzursuzluk baş göstermiştir. Ancak parti içi disiplin ve Bölükbaşı'nın hapiste olmasının ona kazandırdığı mağduriyet yüzünden, bu olay çok fazla büyütülmeden kapatılmıştır.¹⁰⁰⁶ Seçimden sonra parti içi muhalifler ve bazı GİK üyeleri, hem seçimlerde yaşanan başarısızlık hem de diğer partilerle yapılan işbirliği girişimlerinin sonuçsuz kalması nedenleri ile parti başkanlık divanının istifa etmesini istemişlerdir. Bunlar, Bölükbaşı'nın hapiste olması nedeniyle, genel başkanın örgütten uzun zamandır ayrı kaldığını, teşkilatla yeniden temas kuruluncaya kadar çok zaman geçeceğini, bu yüzden CMP'nin kendisine yeni bir genel başkan seçmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.¹⁰⁰⁷ Bu düşüncenin altında yatan gerçek niyet ise, CMP'yi bir "*Bölükbaşı partisi*" olmaktan ve Bölükbaşı'nın zaman zaman açığa çıkan kaprislerine göre idare edilmekten kurtarmaktı. Başarı gelmediği sürece, parti içinde Bölükbaşı karşıtı hareket hızla yayılmış ve gelişmiştir.

Öte yandan CMP GİK ise, farklı iki görüşe ayrılmıştır. Partiye yeni bir yön verilmeli ve üçüncü parti haline getirilmeli diyen muhaliflerin (bunlara "*ıslahatçılar*" deniliyordu) başını, parti genel sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller çekmiştir. Zaten Boyacıgiller'in diğer partiler ve özellikle de CHP ile kurulması düşünülen işbirliği teşebbüslerine şiddetle karşı olduğu bilinmekteydi. Bölükbaşı'nın temsil ettiği grup ise, mevcut durumun korunması gerektiğini ve CMP'nin zamanla bir denge unsuru olacağını savunmaktaydı. Boyacıgiller, iki küçük partinin (HP-CMP) birleşmesi gerektiğini, ancak bunun, bu partilerin başında bulunan ve her iki partiyi de 1957 seçimlerinde başarılı kılamayan yöneticilerin istifa etmesi ile mümkün olduğunu savunmaktaydı.¹⁰⁰⁸ Boyacıgiller'in başını çektiği "*ıslahatçılar*"ın temel şikayeti, partide idari bir organizasyona gidilmemesiydi. Onlara göre, parti işleri Bölükbaşı'nın şehir şehir dolaşarak

¹⁰⁰⁶ **Akis**, 12. 10. 1957.

¹⁰⁰⁷ **Akis**, 7. 12. 1957.

¹⁰⁰⁸ **Cumhuriyet**, 27. 3. 1958.

meydanlarda nutuklar söylemesi ve ünlü “*günah bavulu*”nu¹⁰⁰⁹ açarak politikacıların hatalı işlerini ortaya dökmesi ile yürüyemezdi. Muhalif grup, Bölükbaşı’nın liderliğindeki CMP’nin bir türlü ilerleyemediğini ifade etmiş ve Boyacıgiller, Bölükbaşı için, “*Değil devlet, aşiret bile idare edemez*” biçiminde konuşmuştur.¹⁰¹⁰

CMP’nin bir tür “*Bölükbaşı partisi*” haline geldiğini iddia eden Boyacıgiller, GİK tarafından gelecek kongreye kadar partiden geçici olarak ihraç edilmiştir. İhraç kararının tüzüğe aykırı olduğunu iddia eden Boyacıgiller, parti içi demokrasinin kalktığını, partinin Bölükbaşı ve çevresindekilerin şahsi istekleri doğrultusunda yönetildiğini ve kendisinin de buna karşı çıktığı için cezalandırıldığını ifade etmiştir. Gerçekten parti GİK’in Boyacıgiller hakkında yaptığı işlem, tüzüğe aykırıydı. Çünkü tüzük hükümlerine göre, GİK’in böyle bir yetkisi yoktu. Aslına bakılırsa GİK üyelerinden bazıları da (Ahmet Tahtakılıç, Suphi Batur ve Sadık Aldoğan gibi) Boyacıgiller’den farklı düşünmüyorlardı. Ancak onların susması ve kararda Bölükbaşı ile birlikte hareket etmelerinin bir taktik icabı olduğu belirtilmekteydi.¹⁰¹¹ İlginçtir ki, vaktiyle kendileri DP’den ihraç edildiklerinde, tüzüğün çiğnendiğini iddia eden eski MP’li CMP yöneticileri, şimdi kendi partilerinde de aynı siyasal uygulama içine girmişlerdi. CMP’nin bu tavrı çok yadırganmıştır.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁹ Bölükbaşı’nın hemen hemen her konuşmasında yanında taşıdığı “*Günah bavulu*” diye isimlendirilen bavul, İnönü, Bayar ve Menderes gibi önemli siyasi rakiplerinin geçmiş konuşma ve uygulamalarının belgelerini içinde taşıyan ve yeri geldiğinde, geçmişte yaptıkları konuşmaların tam aksini söyleyen siyasi rakiplerinin yüzlerine vurulmak üzere çıkarılan, Bölükbaşı’nın özel çantasıdır. Yukarda pek çok yerde işlendiği gibi, Bölükbaşı, hangi konuda konuşursa konuşsun mutlaka siyasi rakibine geçmiş icraat ve sözlerini hatırlatmak gereği duymuştur. Ona göre, Türk siyasetinde en büyük kusur, siyasetçilerin “*dün dündür, bugün farklı*” şeklinde ifade edilebilecek davranış tarzlarından kaynaklanmaktaydı. Yıllar önce kendisi ile yaptığımız görüşmede, Bölükbaşı, Türk siyasetçilerini eleştirmiş ve bilgisiz-belgesiz konuştuklarını söylemiştir. Ona göre, bir siyasetçide olması gereken en büyük özellik, geçmişi ile bugünü arasında hiçbir çelişki olmaması ve dürüst olmasıdır. Siyasi hayatında kendisinin hiçbir zaman belgesiz konuşmadığını anlatan Bölükbaşı’ya göre, “*Vesika, siyasetin aynasıdır*”. “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, Kasım 1990. Bölükbaşı, ayrıca, konuşma kürsüsüne dosyalarla dolu çantasıyla çıktığı için, siyaset literatürüne “*çantalı muhalefet*” deyimini kazandırmış bir siyasal liderdir. Orhan Erinç, “Tırt Osman”, **Cumhuriyet**, 7. 2. 2002.

¹⁰¹⁰ **Kim**, 30. 5. 1958.

¹⁰¹¹ **A. g. y.**

¹⁰¹² **Kim**, 25. 7. 1958.

Ayrıca CMP, kurulduğundan beri anayasa mahkemesi, yüksek hakimler kurulu ve çift meclis gibi çağdaş batılı uygulamaları ve yenilikleri, programına koymakla ilk defa Türkiye’ye sokmuş bir parti olmasına rağmen, iyi yönetilmediğinden bu prensiplerin bayraktarlığını başka partilere kaptırdığı öne sürülmüş ve “*iyi prensiplere sahip partinin kötü idare yüzünden*” başarısız olduğu iddia olunmuştur.¹⁰¹³ Parti içinde kaynaşma vardı ama Bölükbaşı’nın DP ile giriştiği mücadelede başına gelenler ve karizmatik kişiliğini süsleyen güçlü hitabet ve ikna kabiliyeti, parti içinde Bölükbaşı’nın yerini alabilecek başka birinin çıkmasını önlemiştir. Partiden zaman zaman istifalar olsa da, onun CMP ve CKMP’deki önderliği ta ki, 1962’nin Haziran ayındaki istifasına kadar devam etmiştir.

Diğer taraftan, CMP’nin TKP ile birleşme kararı alması da parti içi muhalifler tarafından eleştirilmiştir. Birleşme kararının GİK’te çoğunluğun olmadığı bir sırada alındığı ve TKP ile birleşmenin partiye bir şey kazandırmadığını düşünen Tahtakılıç etrafında kümelenen ve “*idealistler*” diye adlandırılan parti içi muhalif grup, Bölükbaşı’nın diğer partileri kapsamadan sadece TKP ile birleşme yönünde yaptığı girişimi tenkit etmişlerdir.¹⁰¹⁴ Yine, Kasım 1958’de yapılan CMP üçüncü kongresine sunulmak üzere Kırşehir milletvekillerince hazırlandığı söylenen (yani Bölükbaşı’nın isteği doğrultusunda) ve GİK yerine bir parti meclisi kurulmasını öngören bir tüzük tadili tasarısından bahsedilmesi de, parti içinde Bölükbaşı aleyhine oluşan cereyanı pekiştirmiştir. Söz konusu tasarı, GİK yerine içinde 80 ila 100 kişinin olacağı bir parti meclisi ve bunun içinden seçilecek 5 üyeli bir merkez icra komitesi öngörmekteydi. Üç ayda bir toplanacak parti meclisine, merkez icra komitesinin de başı olan genel başkanın başkanlık etmesini düzenleyen bu girişim, parti içinde büyük bir tepki ile karşılanmış ve parti içi muhaliflerin, Bölükbaşı’nın böyle bir meclisi kendisine yakın kişilerce dolduracağı ve kendisi aleyhine olan parti içi muhalifleri idari konumlardan uzaklaştıracığı düşüncesine kapılmalarına neden olmuştur.¹⁰¹⁵

Öte yandan, Bölükbaşı’nın genel başkanlığına karşı olan ve başını Tahtakılıç’ın çektiği “*idealist*” grup, Bölükbaşı’nın yakın çevresi ile (Ahmet Bilgin, Fuat Arna ve Nurettin Ardıçoğlu gibi) partiyi kendi istekleri

¹⁰¹³ **Kim**, 6. 6. 1958.

¹⁰¹⁴ **Yeni Sabah**, 22. 10. 1958.

¹⁰¹⁵ **Yeni Sabah**, 18. 11. 1958.

doğrultusunda yönettiğini ve çeşitli Batılı kurumları Türkiye’ye ilk getiren parti CMP olduğu halde “*on-on beş kişilik zümre*” yönetimi yüzünden, bunların başka partilere kaptırıldığını ifade etmişler ve partinin tüzük hükümlerine aykırı yönetildiğini iddia etmişlerdir. Onlara göre, parti, maksat ve gayesine aykırı yönetilmekte ve bir zamanlar DP’de olduğu gibi parti içi demokrasi ortadan kaldırılmıştır.¹⁰¹⁶

CMP’de Bölükbaşı’ya yönelen tepki artmaya başlayınca, CMP GİK toplanmış ve Abdurrahman Boyacıgiller ve M. Ali Derman hakkında işten el çekirme kararı almıştır. Bu bir tür partiden ihraç anlamına geliyordu. Ancak, tüzük hükümlerine göre, GİK’in böyle bir yetkisi yoktu. Aynen DP’de olduğu gibi, CMP’de de tüzük hükümleri hiçe sayılmıştır. Ayrıca Bölükbaşı ve çevresindekiler, pek çok yerde il idare kurullarının görevlerine son verdirerek, yerlerine müteşebbis heyetler kurdurmuşlardır. Zamanla Bölükbaşı’nın parti üzerindeki tek adamlığını ve otoritesini tartışan CMP’liler, kara listeye alınmış ve bir şekilde partiye sokulmamışlardır.¹⁰¹⁷

Ayrıca Bölükbaşı, diğer partilerle olan ilişkiler konusunda da eleştirilmiştir. İdealist grup, Bölükbaşı’nın konuşmalarında daima muhalefete hücum etmesini onaylamamışlar ve Bölükbaşı’nın tavrı yüzünden diğer muhalefet partileri ile kurulabilecek işbirliğinin suya düştüğünü dile getirmişlerdir. Halbuki Tahtakılıç ve Aldoğan gibi parti ileri gelenleri, diğer muhalefet partileri ile işbirliği yapılmasından yana hareket etmişlerdi. Tüm bu suçlamalara karşı Bölükbaşı, “*Bütün bunlar, maksatlarına Bölükbaşı’nı engel gören siyasi kuvvetlerin elbirliği ile piyasaya sürdüğü yalanlardır*” şeklinde cevap vermiştir.¹⁰¹⁸

Ancak Tahtakılıç, Aldoğan ve Suphi Batur gibi parti ileri gelenlerinin başını çektiği ve CMP’nin “*sağduyu kanadı*” diye adlandırılan idealistler (bunlar arasında Enver Kök, Lütfi Bornovalı ve Abdurrahman Boyacıgiller de vardır), Bölükbaşı’nı ve partinin eskimiş politikasını ve sadece Bölükbaşı’nın meydan mitinglerinden ibaret propaganda faaliyetlerini eleştirmeye devam etmişlerdir. Sonunda fikir ayrılıkları açığa çıkmış ve partinin kurucularından olan GİK üyesi Suphi Batur, partiden istifa etmiştir. Batur’un istifa etmesinin nedeni, Bölükbaşı ile görüş ayrılığına düşmesiydi. 12 Kasım 1958’de basında yer alan istifanamesinde

¹⁰¹⁶ **Kim**, 21. 11. 1958; 7. 11. 1958.

¹⁰¹⁷ **Kim**, 7. 11. 1958; 14. 11. 1958.

¹⁰¹⁸ **Cumhuriyet**, 22. 10. 1958.

Batur, “*Bugünkü şartlar içinde belirli ve pek sınırlı bazı partimiz liderlerinin... partiyi kendi düşünce ve hislerine bağlı bir kadro haline sokmaya uğraştıklarını ve böylece başarı yollarını tıkadıklarını söylemek isterim*” şeklinde konuşmuştur.¹⁰¹⁹ Batur’un istifasından önce de, istifalar olmuştur. 1954 seçimlerinden sonra Bölükbaşı ile anlaşmazlığa düşen CMP Kırşehir Mv. Osman Alişiroğlu da, istifa edip CHP’ye geçmişti. Belirtildiği üzere, Menderes’in “1946 ruhu” çağrısına, CMP İstanbul il başkanlığından istifa edip DP’ye geçen Hüsnü Zeki Söylemezoğlu’nun istifası da, burada zikredilmelidir. Ayrıca CHP ile gerçekleştirilmesi düşünülen Güç Birliğine taraftar olan CMP Kırşehir Mv. Fazıl Yalçın da, CMP liderinin parti ve ülke menfaatlerini bir kenara bırakarak şahsi mücadele yaptığını ve kendisinin buna daha fazla tahammül gösteremediğini ileri sürerek, CMP’den istifa etmiş ve CHP’ye geçmiştir.¹⁰²⁰ Yine 1957 seçiminde CMP Çanakkale adayı olan ve idealistler arasında önemli yeri bulunan Sadullah Usumi de istifa etmiştir. Batur’un ve diğerlerinin istifalarında olduğu gibi, Usumi de, Bölükbaşı ile anlaşmazlığa düştüğü ve onun takip ettiği politikayı onaylamadığı için istifa ettiğini açıklamıştır.¹⁰²¹ İlginçtir ki, CMP’nin yüksek kademelerinden istifa edenler, istifalarının hep Bölükbaşı ile anlaşmazlıktan kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Bu istifaların ardından partiden başka isimler de (Zeki Olcay, Sadık Batum, Bahaeddin Güney gibi isimler) istifa etmiş ve İstanbul, Sinop, Kastamonu teşkilatlarında önemli ölçüde çözümler görülmüştür.

İşte bu hava içinde, 19 Kasım 1958’de üç gün sürecek olan CMP’nin üçüncü büyük kongresi başlamıştır. Kongreye hakim olan başlıca iki konu, parti içindeki “*hizipleşme*” ve partiye “*doktrin arayışı*” olmuştur. CMP’nin bu kongresine, iktidar ve muhalefet çevreleri de dikkat kesilmişlerdir. Çünkü, partideki hizipleşme ve işbirliği konularında Bölükbaşı’nın şiddetli tenkitlere uğraması ve genel başkanlık konusunda bir çekişme olacağı beklentisi oluşmuştur.¹⁰²² Parti içinde ağırlıklarını koruyan Tahtakılıç ve Aldoğan’ın, Bölükbaşı’ya karşı adaylıklarını koyabilecekleri söylenmiştir. İdealistler, partinin gençleştirilmesi ve yenileşmesini istemişlerdir. Bazılarına göre, artık Bölükbaşı değişmeliydi. Hatta Kongre öncesi Ankara il

¹⁰¹⁹ **Cumhuriyet**, 12. 11. 1958.

¹⁰²⁰ **Cumhuriyet**, 26. 11. 1958.

¹⁰²¹ **Kim**, 21. 11. 1958.

¹⁰²² **Yeni Sabah**, 18. 11. 1958.

kongresinde konuşan bir delege, “Görev yapacakları seçmeliyiz, yapmayan Bölükbaşı da olsa alaşağı etmeliyiz” diye konuşmuştur. Ayrıca parti içinde Bölükbaşı aleyhine gelişen cereyanın nedenlerinden biri de, Bölükbaşı’nın işbirliğine karşı tavır alışıydı. Zira Bölükbaşı, TKP ile birleşmesine rağmen yine muhalefette etkisiz kalmış ve partisi adına gözle görülür bir değişme olmamıştır. İşte bu açıdan Güç Birliği dışında kalan Bölükbaşı’nın, neden böyle bir tavır aldığını kongrede izah etmesi beklenmiştir.¹⁰²³

Kongre, Bölükbaşı’nın okuduğu partinin bir yıllık çalışma raporu ile başlamıştır. Çalışma raporunun yarısı, CHP’ye şiddetli hücumla ayrılmış, diğer yarısı da iktidarın antidemokratik tutum ve uygulamalarına ayrılmıştır. Bölükbaşı konuşmasında, ülkenin siyasi manzarasını ortaya koyduktan sonra, iktidarın kapalı ve totaliter bir idare kurma yoluna yöneldiğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, sözü işbirliği çalışmalarına da getirmiş ve işbirliğinde yaşanan tüm olumsuzlukları CHP ve lideri İnönü’ye yüklemiştir. Raporu okuyan Bölükbaşı, bazen raporun dışına da çıkarak, “CHP, işbirliği havasını istismar ederek tek başına iktidara gelmeyi mümkün görmüştür” diye konuşmuştur. Öte yandan, CHP dışındaki muhalefet partilerini “Üçüncü Kuvvet” çatısı altında bir araya getirmek istemelerinin, politikaları icabı olduğunu anlatan Bölükbaşı, HP’yi de CMP-TKP blokuna davet etmiştir.¹⁰²⁴

Bu arada, kongrenin belki de en önemli konusu, partiye bir “doktrin” teklif edilmesi olmuştur. Teklifi yapan Alaaddin Tiritöğlu’dur. Tiritöğlu, eski CHP’li olup, şiddetli toprak reformu taraftarı ve sosyalist kimliği ile bilinen bir politikacı idi. 1946’daki toprak reformunu savunan kişilerin başında gelmekteydi. 1946’da CHP’den mebus seçilen Tiritöğlu, 1951’de CHP’den istifa ederek, 1956 yılında CMP’ye geçmiş ve GİK üyesi olmuştu. Bölükbaşı’nın ardından söz alan Tiritöğlu’na göre, CMP’de bir bünye değişikliği yapılmalıdır. CHP ve DP, programları itibarıyla aynıdır. CHP ile DP’nin karşısına bir “doktrin” partisi olarak çıkmak gerekmektedir. Tiritöğlu, CMP’nin bir fikir ve doktrin partisi olmaktan ziyade, bir “idealistler topluluğu” olduğunu ve hürriyet nutukları ile partinin ayakta tutulamayacağını söylemiştir. Dolayısıyla ona göre, DP ve CHP’nin karşısına bir fikir partisi olarak çıkılmadığı takdirde, partinin başarılı olma şansı yoktur. Tiritöğlu’nun partiye doktrin teklifi, kongrede tepkiyle

¹⁰²³ Cumhuriyet, 19. 11. 1958.

¹⁰²⁴ Cumhuriyet; Yeni Sabah, 20. 11. 1958.

karşılanmıştır. Tahtakılıç, doktrinden kasıt nedir diye sormuş, Ahmet Oğuz ise, partinin doktrininin, terazi olduğunu söylemiştir.¹⁰²⁵ Doktrin tartışmaları kongrenin ikinci günü de devam etmiştir. Kendisine söz verilmek istenmeyen Tiritoğlu, tekrar söz almış ve her partinin sağ ve solu olduğunu, CHP’de program savaşı yaptığını ve prensip itibarıyla anlaşılamayıp CHP’den ayrıldığını anlattıktan sonra, CMP’nin muayyen bir fikre sahip olması gerektiğini, aksi takdirde bir parti olamayacağını ve DP ve CHP karşısında bir varlık gösteremeyeceğini ileri sürmüştür. Parti GİK üyesi Saadet Kaçar, Tiridoğlu’na cevap vererek, doktrin isteğinin Anayasa tarafından imkansız kılındığını açıklamıştır. Nurettin Ardıçoğlu da, partinin zaten bir doktrin partisi olduğunu anlatmıştır. Ardıçoğlu’na göre, CMP’nin doktrinini, neo-liberalizmdir. Dolayısıyla başka bir doktrine ihtiyaç yoktur.¹⁰²⁶

Ayrıca kongrenin ilk günü, CMP eski genel sekreteri Boyacıgiller’in partiden ihraç kararını görüşmek ve bir karara varmak için önce 5, daha sonra 24 kişilik bir komisyon kurulmuştur.¹⁰²⁷ Bilindiği gibi Boyacıgiller, partinin bir “*Bölükbaşı partisi*” haline geldiğini öne sürmüş ve Bölükbaşı’yı ağır bir dille eleştirmişti. Bunun üzerine GİK, yetkisi olmadığı halde Boyacıgiller’i geçici olarak partiden ihraç etmiştir.

Kongrenin ikinci günü de, iktidara ve CHP’ye karşı eleştiriler devam etmiştir. Arna, CHP ile işbirliği müzakerelerine girişmenin hata olduğunu, ancak kamuoyunun baskıları sonucu görüşmelere girildiğini, Günaltay’ın CMP’ye 30 mebus teklif ettiğini, bu teklifin kendilerince reddedildiğini öne sürerek, HP’lileri CHP’nin avucuna düşmüş “*bedbahtlar*” olarak nitelendirmiştir. İzmirli bir delege konuşması içinde, “*Bölükbaşı şımarmıştır. Her şeyi üzerine almak yolundadır. Bu şımarıklık partiye zararlı olmuştur*” der demez, büyük bir gürültü ile kürsüden indirilmiştir. Konuşmaların ardından, Boyacıgiller hakkında GİK’in verdiği kararı görüşen komisyon, Boyacıgiller’e sadece ihtar cezası vermiştir. Bu karara, Arna ve Ardıçoğlu karşı çıkmışlarsa da, komisyonun çoğunluğu, GİK’in Boyacıgiller hakkında vermiş olduğu kararı verilmemiş saymıştır.¹⁰²⁸

Öte yandan bu kongrede, TKP’liler protokolde öngörüldüğü üzere, tüzük ve programda değişiklik yapılmasını istemişlerdir. Bu konuda

¹⁰²⁵ **Cumhuriyet**, 20. 11. 1958.

¹⁰²⁶ **Cumhuriyet**, 21. 11. 1958.

¹⁰²⁷ **Yeni Sabah**, 20. 11. 1958.

¹⁰²⁸ **Yeni Sabah**, 21. 11. 1958.

TKP’liler tarafından hazırlanan rapor, müzakeresiz oya sunulmuş, ancak partinin isminin CKMP olması dışında, hiçbir değişiklik isteği kongre tarafından kabul edilmemiştir. TKP’nin, kongreye (Hür) Köylü Millet Partisi Program ve Tüzük Değişiklik Tasarısı olarak sunduğu tasarı, kongrede kabul edilmeyip, tabanın görüşlerinin de alınarak gelecek kongrede konunun değerlendirilebileceği hükmüne varılmıştır. Böylece CMP, TKP ile birleşmenin şartlarına uymayarak, onu bünyesine dahil etmenin çabasına girmiştir.¹⁰²⁹ Daha sonra genel başkanlık ve GİK üyeliği seçimlerine geçilmiştir. Kongreye katılan 1375 delegeden sadece 602’si genel başkanlık seçiminde oy kullanmıştır. Yapılan seçimde Bölükbaşı 517 oy alarak yeniden genel başkan seçilmiştir. Aldoğan 70, Tahsin Demiray 4 ve adaylıklarını koymayan Tahtakılıç’a 11, Ercüment Basa ve İsmail Hakkı Akdoğan’a da 1’er oy çıkmıştır. Yeni GİK üyeliklerine de, sırasıyla, Tahtakılıç, Tahsin Demiray, Arna, Aldoğan, Ahmet Oğuz, Orhan Aرسال, Ethem Menemencioğlu, Kamil Koç, Ahmet Bilgin, Saadet Kaçar, Nurettin Ardiçoğlu, Hayri Çopuroğlu, Muhtar Yazır, Enver Kök, Rauf Çapan, Alaaddin Tiridoğlu, Refik İsfendiyyar, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Faik Turhan seçilmişlerdir. Bu arada bazı il başkanları ve delegeler bir önerge vererek, “*Milli Mukavemet Andı*”nın kabul edilmesini istemişlerdir. Buna göre, (1) insan hakları teminat altına alınıncaya ve gerçek demokrasi nizamı kuruluncaya kadar mücadeleye devam edileceği, (2) gerçek bir içtimai adaleti tesis etmek için çalışılacağı ve (3) bu kutsi gayelerden alıkoyacak her türlü kanuni teşebbüs ve hareketlere karşı son fert kalıncaya kadar mücadele ve milli mukavemet gösterileceği kabul ediliyordu. Önerge şiddetli alkışlar arasında kabul edilmiştir. Kongrede iki delege kendilerine söz verilmediği için mühürlerini kongre başkanı Orhan Aرسال’a bırakarak, ayrılmışlardır. Diğer delegeler bunu tepkiyle karşılamışlar ve Arna’da, “*Partimizden ayrılmak isteyenlere uzatacak elimiz yoktur*” şeklinde konuşmuştur.¹⁰³⁰ Yakından bakıldığında “*Milli Mukavemet Andı*”nın, DP’nin muhalefet yıllarında, 1949 yılında yaptığı ikinci büyük kongresinde kabul ettiği “*Milli Teminat Andı*”na çok benzediği gözden kaçmayacaktır. Her iki beyanname de, dönemin iktidarına sert bir uyarı mahiyetindedir. CMP’nin iktidarı “*Milli Mukavemet Andı*” ile uyarma gereği duyması, DP iktidarının “*tek parti*”

¹⁰²⁹ Kim, 28. 11. 1958; CMP 3. Büyük Kongresine Sunulan, (Hür) Köylü, Millet Partisi Program ve Tüzük Tasarısı (İstanbul, 1958).

¹⁰³⁰ Cumhuriyet; Yeni Sabah, 22. 11. 1958.

çizgisi ile aynı noktaya geldiğini göstermesi bakımından hayli önemli olsa gerektir.

Kongre, Ankara il idare kurulu ve Tiritoğlu tarafından hazırlanan “*doktrin*” partisi yönündeki proje ile TKP’nin parti tüzük ve programında değişiklik isteyen tasarısının, 7 kişilik bir komisyon kurularak, üzerinde çalışılmasını ve gelecek kongreye (1959) sunulmasını kararlaştırmıştır. Kongre, genel başkan Bölükbaşı’nın konuşması ile sona ermiştir. Ancak parti içinde tartışmalar sona ermemiştir.

Kongrede isteklerini kabul ettiremeyen Tiritoğlu, Ankara il idare kurulundan, Yunus Koçak, Şükrü Bıçakçı ve Niyazi Ağırnaslı ile birlikte hazırladıkları bir program taslağı ile, CKMP’nin ismini ve programını değiştirmek ve partiye “*sosyalist*” bir kimlik kazandırmak istemişlerdir. Bu proje, partinin isminin “*Türkiye Sosyalist Köylü Millet Partisi*” olarak değiştirilmesini istiyordu. Tiritoğlu ve arkadaşlarına göre, sosyalist kimlik CMP’yi boşlukta sallanır durumdan kurtaracak ve işçi çevrelerinin desteğini kazandıracaktı. Sosyal adalet, sosyal güvenlik, vatandaşların kapitalislerce sömürsünün önüne geçmek, millileştirme gibi hususları içeren bu “*sosyalist*” projenin GİK’te görüşüleceği ve Tiritoğlu ile arkadaşlarının partiden ihraçlarının bile söz konusu olduğu belirtilmekteydi.¹⁰³¹ GİK başlamadan önce Bölükbaşı, gazetecilere Tiritoğlu’nun teklifinin gündemde olmadığını ve genel başkan olarak görüşünü açıklayamayacağını, sadece GİK’te ortaya koyacağını ifade etmiştir. Bu konuda diğer GİK üyeleri ise farklı düşüncede idiler. Partide bir rahatsızlık olduğu belliydi. Hatta Tiritoğlu, genel idare kurulu üyeleri tarafından soğuk karşılanmış ve aralarında sert tartışmalar yaşanmıştır. CKMP’deki rahatsızlığın bir nedeni de, bu teklifin çok mevsimsiz ve önceden basına açıklanmış olmasıydı.¹⁰³²

Tiritoğlu ve arkadaşlarına göre, dünyanın her yerinde milletleri komünizm tehlikesine karşı koruyan kuruluşlar sosyalist partilerdir. Ayrıca onlar, CKMP’nin muhafazakar bir parti olduğunu kabul etmiyorlardı. Çünkü CKMP, çift meclis, anayasa mahkemesi, nisbi temsil gibi Türkiye için tamamen yeni olan kurumları getirmek ve mevcut rejimi değiştirmek amacıyla kurulmuştu. Ancak, parti TKP ile birleştikten sonra hızlı bir biçimde “*sağa*” kaymaktadır. Yine, Tiritoğlu ve arkadaşları, Bölükbaşı ve

¹⁰³¹ **Cumhuriyet**, 17. 1. 1959.

¹⁰³² **Cumhuriyet**, 18. 1. 1959.

çevresindekilerin partiyi dikta usulleri ile yönettiğini de iddia ediyorlardı.¹⁰³³ İşte bu hava içinde ve tüm bunları konuşmak üzere 18 Ocak 1959’da CMP GİK toplanmıştır. Toplantı sonrası, bir tebliğ yayınlayan CKMP GİK, Tiritoğlu’nun önerisinin reddedildiğini, Tiritoğlu’nun, partiyi sosyalist bir hüviyete sokmak isteyen beyanatının partiyi bağlamadığını ve bu kararın son büyük kongrenin direktif ve eğilimlerine uygun olarak verildiğini açıklamıştır.¹⁰³⁴ Aslında, bu meselede GİK’in bir karar vermesi tüzük hükümlerine aykırı idi. Ne varki, CKMP GİK, bununla da kalmayarak, tüzük hükümlerine aykırı olarak işten el çekirme, ihraç ve her hangi bir teklifi yetkisiz olarak reddetme gibi uygulamalar içinde olmuştur.

Bu karardan sonra Tiritoğlu ve “*genç liderler*” olarak takdim edilen Ankara il idare kurulu üyeleri Yunus Koçak ve Şükrü Bıçakçı, bir basın toplantısı düzenleyerek, partide gerçekleştirmek istedikleri sosyalist program taslağını basına açıklamışlardır. Amaçlarının partiyi uygar bir parti haline getirmek ve parti hakkında ileri sürülen muhafazakar iddiaları ortadan kaldırmak olduğunu söyleyen Koçak ve Bıçakçı, partinin “*demagoji*” değil, “*doktrin*” partisi olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰³⁵ Daha sonra CKMP Ankara il idare kurulu, beş üyenin bulunmadığı bir sırada, altı üye ile toplanmış ve Koçak ve Bıçakçı’nın savunmalarını bile almadan, il idare kurulundaki görevlerinden uzaklaştırılmasına karar vermiştir.¹⁰³⁶ Bu gelişmelerden sonra, Tiritoğlu ise, sosyalist bir parti haline getirme teşebbüslerinin CKMP içinde tahakkuk ettiremeyeceğini söyleyerek, partiden istifa ettiğini açıklamıştır.¹⁰³⁷ Tiritoğlu, daha sonra 1960’ın başında kurulan Sosyalist Parti’nin genel sekreteri olmuştur.¹⁰³⁸ Böylece, partideki sosyalist hareket bastırılmıştır. Ancak partiden ayrılan ya da çıkarılanların hemen hemen hepsi, CKMP’nin tek adamın yani Bölükbaşı’nın partisi haline geldiğinden şikayet etmişlerdir. Yine o günlerde, GİK’in tebliğini, yayınladığı bir bildiri ile eleştiren CKMP İstanbul il haysiyet divanı üyesi Sedat Erbil de, CKMP’nin dağınık fikirli liderlerden çok, siyasi spekülasyon yapmayan, belli sosyal-iktisadi ve siyasi prensipleri savunacak liderlere

¹⁰³³ Kim, 30. 1. 1959.

¹⁰³⁴ Yeni Sabah, 19. 1. 1959.

¹⁰³⁵ Cumhuriyet, 24. 1. 1959.

¹⁰³⁶ Cumhuriyet, 1. 2. 1959.

¹⁰³⁷ Cumhuriyet, 6. 2. 1959.

¹⁰³⁸ Cumhuriyet, 21. 1. 1960.

ihtiyacı olduğunu ileri sürmüş ve Bölükbaşı'yı hedef alan şu sözleri söylemiştir: “*Hatıra defterlerinden, gazete koleksiyonlarından parçalar okumakla CKMP’nin sevk ve idaresi mümkün değildir*”.¹⁰³⁹

Tüm bunlar da gösteriyor ki, CKMP içinde lidere ve parti politikasına karşı bir tepki oluşmuştur. Bundan sonra da CKMP içindeki hizipleşme ve Bölükbaşı eleştirisi durmadan devam etmiştir. Ancak, araya 1960 ihtilalinin girmesi ve Bölükbaşı'ya seçenек olabilecek güçlü liderlerin olmayışı, Bölükbaşı'nın 1962 ortalarına kadar CKMP'nin lideri kalmasını sağlamıştır.

T. 1960 DARBESİ ÖNCESİ CKMP VE BÖLÜKBAŞI

1958 yılında “*Güç Birliği*” adı altında CHP ile HP'nin birleşmesi ve Bölükbaşı önderliğindeki CMP'nin de TKP ile birleşerek, bir başka muhalefet odağı olarak çalışmaya başlaması, DP iktidarını büyük endişeye sevk etmekle kalmamış, aynı zamanda söz edilen muhalefet odakları karşısında, bir “*Vatan Cephesi*” kurmak gayreti içine düşürmüştür. Menderes hükümeti, muhalefetin işbirliği ve birleşme manevralarını bu kez çok daha fazla önemsemiş ve gelişmelere her zamankinden daha hissi yaklaşıma başlamıştır. Ayrıca 1957 seçimlerinde, toplam olarak muhalefetin, iktidar karşısında daha fazla oy alması da, muhalefetin, iktidar karşısında baskısını artırdığına bir gösterge olmuştur. Tüm bu gelişmeler karşısında, kendisine çekidüzen vermesi ve rejimi normalleştirmek adına toplumsal muhalefete bir tür barış eli uzatması beklenen DP iktidarı, muhalefetin “*cephe*” siyasetine, “*Vatan Cephesi*” ile cevap vermek gibi büyük bir siyasi hata içine düşmüş ve etkileri daha sonra da görülebilecek bir siyasi kamplaşmaya davetiye çıkarmıştır.

Başbakan Menderes, “*Vatan Cephesi*”nden ilk kez, 21 Eylül 1958'de DP İzmir il kongresinde bahsetmiştir. Menderes, “*...Müşterek bir güçbirliği cephesi kurarak üstümüze geliyorlar. Biz demokratlar da onlara karşı müşterek bir Vatan Cephesi kurarak, kendimizin haklı olduğunu müdafaa edeceğiz*” demek suretiyle, muhalefete karşı bir cephe kurulmasının ilk işaretini vermiştir.¹⁰⁴⁰ Daha sonra Manisa il kongresinde konuşan Menderes,

¹⁰³⁹ Yeni Sabah, 1. 2. 1959.

¹⁰⁴⁰ Tekin Erer, On Yılın Mücadelesi, s. 346.

vatandaşlardan kin ve husumet cephesi diye adlandırdığı muhalefet karşısında, vatan cepheleri kurmalarını istemiştir. “*Vatan Cephesi*”nin ilk mensubu, CMP’den ayrılarak DP’ye geçen, CMP İstanbul il başkanı Hüsni Zeki Söylemezoğlu olmuştur.¹⁰⁴¹ Bölükbaşı, Başbakan’ın bahsettiği “*Vatan Cephesi*” için, “*Kurmak istedikleri cepheye vatan cephesi dememeli, teslimiyet ve mutavaat cephesi demeli... Biz bu cephenin içinde değil, daima karşısında olacağız. Biz derken eşit hak ve haysiyet isteyen bütün vatandaşları da ifade ettiğimize de kaniyiz*” diye konuşmuştur.¹⁰⁴² DP, “*Vatan Cephesi*” ocaklarını Kasım 1958’den itibaren muhalefete karşı harekete geçirmiş ve ocakların tüm yurt sathına yayılması için radyo dahil, hert türlü iktidar aracını kullanmaktan çekinmemiştir. CKMP GİK de bir tebliğ yayınlarak, DP yanlısı gazetelerin, “*Vatan Cephesi*”ne katılacakları yönündeki haberlerini yalanlamıştır.¹⁰⁴³ Bölükbaşı, gazetecilerin “*Vatan Cephesi*” hakkındaki sorularına, “*Kanaatlere ve vicdanlara değil, menfaat ve ihtiraslara hitap eden bir cephe, vatan gibi ulvi bir mefhumun gölgesine sığınamaz. Hakiki vatan cephesi kurmak icap ediyorsa, bu DP’nin dışında ve ona karşı kurulmalıdır*” diye cevap vermiştir.¹⁰⁴⁴

Öte yandan, 1959 yılı başından itibaren “*Vatan Cephesi*” ocakları bir çığ gibi yurdun dört bir tarafında kurulmaya başlamasıyla birliktedir ki, muhalefet ardı ardına beyannameler yayınlarak iktidara karşı büyük bir faaliyete geçmiştir. CHP, 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan 14. Kurultay sonunda, “*Güç Birliği*” konusunda mücadele hedeflerini ortaya koyan bir beyannane yayınlamıştır. “İlk Hedefler Beyannamesi” adı verilen bu bildiriyle, “*Güç Birliği*” neticesinde iktidara gelir gelmez yapılacak işler karara bağlanmıştır. Beyanname, partizanlığın kalkacağını, ikinci meclis, anayasa mahkemesi, yüksek hakimler meclisi ve yüksek iktisat şurası kurulacağını, seçim emniyeti ve üniversite özerkliğinin temin edileceğini ve sosyal adaletin Anayasa’ya gireceğini taahhüt etmiştir.¹⁰⁴⁵

CKMP de, “*Milletçe Demokrasiyi Kurma Davamızda Çıkar Yol Beyannamesi*” isimli bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, mevcut Anayasa’nın yetersiz olduğu, “*milli bir Anayasa*”nın milletçe yapılması gerektiği,

¹⁰⁴¹ **Akis**, 13. 1. 1960.

¹⁰⁴² **Cumhuriyet**, 15. 10. 1958.

¹⁰⁴³ **Cumhuriyet**, 4. 2. 1958.

¹⁰⁴⁴ **Cumhuriyet**, 25. 4. 1959.

¹⁰⁴⁵ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 356-357.

çoğunluğa sahip partinin yapacağı anayasanın “*parti anayasası*” olacağı, seçimlerin nispi temsil esasına göre yapılması, CHP’nin ilk hedefler beyannamesinin amacının CHP’yi iktidar taşımaya yönelik olduğu, DP nispi temsile göre yeni bir seçim kanunu yapmadığı takdirde muhalefetin bir anayasa projesi ile millet önüne çıkmasının elzem olduğu gibi hususlar vurgulanmıştır.¹⁰⁴⁶

1959 yılının bahar ayları itibariyle, iktidar-muhalefet ilişkisi hiç olmadık derecede büyük bir gerilim içine girmeye başlamıştır. Muhalefet artık iktidarı daha sert bir şekilde eleştirmeye başlamış ve iktidarın uygulamaları karşısında büyük bir hareketlilik içine girmiştir. Konya’da bir ocak kongresinde Bölükbaşı, “*Bugün basın sırat köprüsü haline gelmiştir. En ufak bir dikkatsizlik soluğu Hilton koğuşunda aldırır... Bu yolda ısrar eden DP’yi iktidardan uzaklaştırmak vatan hizmetlerinin en büyüğü haline gelmiştir*” şeklinde konuşmuş ve CKMP’nin “*Vatan Cephesi*”ne katılacağı yönünde çıkan söylentilere karşı da, “*...Bir taraftan okşayarak bir taraftan gırtlığımızı sıkarak bizleri vatan cephesine çekmek istiyorlar. Şunu hatırlatalım ki, bizler kılıç altında din değiştirecek insanlar değiliz... Zindanları kabul ederiz ama zilleti asla. Bize zulmetmek mümkündür ama bizi küçültmek mümkün değildir*” demiştir.¹⁰⁴⁷

O günlerde, CHP lideri İnönü’nün dokunulmazlığının kaldırılması yönünde yapılan teşebbüsler karşısında gazetecilerin sorduğu soruya karşılık Bölükbaşı, “*Bize geçmiş olsun diyen İnönü’ye, ‘Paşam sıra sizde’ demiştik. Ne yazık ki, iki sene geçmeden iktidar tahminimizi gerçekleştirmek yolunda ilk adımı atmıştır... Ben zindanda bulunurken bana Amasya meydanlarında ağır sözlerle çatan Menderes’in teşrii masuniyetinin kaldırılmasını isteyen tezkere, ne zaman Meclis’e gelecek merak ediyoruz*” diye konuşmuştur.¹⁰⁴⁸

Bursa il kongresinde ise, adaletin, siyaset ve ihtirasların bir tatmin vasıtası haline getirildiğini ve bunun da devleti temelinden sarstığından bahseden Bölükbaşı, DP iktidarının uygulamaları karşısında da, “*...Unutmamak lazımdır ki, hiçbir silah, sahibine tam itaat göstermemiştir. Bir gün buna karşı da başkaları kullanabilir*” şeklindeki konuşmasıyla, adeta Menderes iktidarının, ihtilale doğru sürüklendiğini ima etmiştir.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁶ **Cumhuriyet**, 21. 1. 1959.

¹⁰⁴⁷ **Cumhuriyet**, 20. 4. 1959.

¹⁰⁴⁸ **Cumhuriyet**, 26. 4. 1959.

¹⁰⁴⁹ **Yeni Sabah**, 27. 4. 1959.

Bu arada, CKMP ile CHP’nin iktidar karşısında, “*Mukavemet Cephesi*” adı altında birleşecekleri şeklinde haberler yapılmıştır. Buna dair işbirliği görüşmelerinin, CHP ile CKMP’nin üst düzey yöneticileri arasından büyük bir gizlilik içinde yapıldığı söylene ve Bölükbaşı’nın artık CHP’ye en küçük bir eleştiride bulunmadığı belirtilse de,¹⁰⁵⁰ parti tabanında CHP ile işbirliğine karşı bir tedirginlik ve karşı oluş hakim olmuştur.¹⁰⁵¹ Bölükbaşı da, “*Mukavemet Cephesi*”ne ilişkin söylentilerin gerçeği yansıtmadığını, diğer partilere yönelik kararlarını kongrelerinde verdiklerini ve müstakil bir siyasi varlık olarak yollarına devam edeceklerini dile getirerek, işbirliğine taraf olmadıklarını açıklamıştır.¹⁰⁵²

Diğer taraftan, iktidar-muhalefet ilişkilerinin gittikçe kötüleştiği bir ortamda, CHP lideri İnönü, 29 Nisan 1959’da adına “*Büyük Ege Taarruzu*” denilen ve tüm Ege illeri ile başlayan ve İstanbul’da son bulan büyük bir kampanya başlatmıştır. Bu gezi sırasında CHP lideri İnönü ve diğer CHP’liler, başta Ankara olmak üzere sırasıyla Uşak, Manisa, İzmir ve İstanbul Topkapı’da sözlü, taşlı büyük saldırılara uğramışlardır.¹⁰⁵³ 7 Mayıs’ta Ankara’ya dönen İnönü başkanlığındaki CHP’liler, 11 Mayıs’ta gezi olaylarını Meclis’e taşımışlar ve bu konuda Başbakan ile İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında tahkikat açılması için bir önerge vermişlerse de, önergeleri reddedilmiştir. Bu durum karşısında Meclis’i terk eden CHP’lilerle DP’liler arasında Meclis’te büyük kavgalar yaşanmıştır. Meclis Başkanı Refik Koraltan, CHP’lilerin verdiği önergeleri kabule yanaşmamış, CHP’liler ise, bir taraftan DP’li milletvekillerine işin iç yüzünü göstermek amacıyla muhtıralar dağıtmışlar, bir taraftan da önergeleri gündeme alınmayan Meclis’te gündem dışı söz alarak, iktidarın Meclis’te muhalefetin iş görmesine müsaade etmediklerini dile getirmişlerdir.

Tüm bu olaylar karşısında CHP’liler, yaşananları “*Muhalefeti bir karınca gibi ezmeye yol açmak*” üzere can emniyetini ihlale kadar ileri giden ve merkezden idare edilen bir tertip olarak görmüştür. DP çevreleri ile onun iktidar organları ise, gezi ile başlayan olayları kanuna, idareye karşı gizli planlar içinde olan CHP’nin bir tahriki ve tecavüzü olarak

¹⁰⁵⁰ **Cumhuriyet**, 1. 4. 1959.

¹⁰⁵¹ **Cumhuriyet**, 20. 4. 1959.

¹⁰⁵² **Yeni Sabah**, 7. 5. 1959.

¹⁰⁵³ CHP’nin başlattığı “*Büyük Ege Taarruzu*”nda yaşananlar ve sonrası hakkında bkz., Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 361-364 ve Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 231-234.

değerlendirilerek,¹⁰⁵⁴ adeta başta CHP olmak üzere muhalefeti tasfiye edece girişimler içine girmiştir. 15 Mayıs'ta toplanan DP Meclis grubu, CHP muhalefetine, milli birlik ve beraberliği ihlal ettiğini, vatandaşları birbirine düşürecek gizli tahrikler içinde olduğunu ve Meclis'in manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif edecek her türlü tecavüz içinde hareket ettiğini öne sürerek, buna müsaade edilmeyeceğini bildirmiştir.¹⁰⁵⁵

İşte, DP ile CHP arasında büyük kavgalara kadar varan ve CHP'nin Meclis çalışma ve görüşmelerinin pek çoğuna katılmadığı bir siyasal ortamda, CKMP, iki büyük parti arasını bulmak adına bir tür “*arabuluculuk*” faaliyetine girişmiştir. Bu konuda yaptığı girişimlerden bahseden Bölükbaşı, memleketi bir kardeş kavgası faciasına götürebilecek ihtiras ve davranışları ikaz etmek için, CKMP olarak bir takım girişimlerde bulunduklarını söylemiş ve DP ile CHP arasında başlayan gerginliğin izalesi için yapılacak ilk işin, iktidarın şiddet tedbirlerinden vazgeçerek, Anayasa'nın çizdiği asgari meşruiyet sınırlarına geri çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁵⁶ Arabuluculuk girişimlerine resmi olarak 17 Mayıs'ta başlayan Bölükbaşı liderliğindeki CKMP heyeti (E. Menemencioğlu, A. Bilgin, A. Tahtakılıç ve Fuat Arna), ilk olarak Başbakanlıkta, Başbakan Menderes, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve DP Meclis grup başkanı Atıf Benderlioğlu'ndan oluşan DP heyeti ile dört saate yakın görüşmüşlerdir. Bu görüşmenin ardından, İnönü başkanlığında Kasım Gülek, İ. R. Aksal ve Nüvit Yetkin'den oluşan CHP heyeti ile bir araya gelen CKMP heyeti, görüşmenin içeriği konusunda her hangi bir bilgi vermemişlerse de, Bölükbaşı'nın Menderes ile İnönü arasında kendini bir aracı mevkiine yerleştirerek, çok gerginleşen iktidar-muhalefet çatışmasını izale için çalıştığı anlaşılmıştır.¹⁰⁵⁷ CKMP lideri Bölükbaşı, görüşmelerinde CHP'lilere Meclis görüşmelerine katılmayı, DP'lilere ise önerileri gündeme almayı önermiş ve her iki taraf arasında bir diyalog zemini bulmaya uğraşmıştır.

CHP lideri, bu görüşmeleri, o sırada toplantı halinde bulunan parti meclisine haber vermiştir. Bazı üyeler, bu telkinlerin DP'den geldiğini düşünerek, CHP Meclis grubunun tespit ettiği hareket hattında devam

¹⁰⁵⁴ Bahri Savcı, “CKMP'nin Ara Buluculuğu ve Partiler Arasında Yaklaşma Hareketleri”, **AÜSBFD**, C. XIV, S. 4 (Aralık 1959), s. 178, ss. 178-192.

¹⁰⁵⁵ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 365.

¹⁰⁵⁶ **Cumhuriyet**, 13. 5. 1959.

¹⁰⁵⁷ **Cumhuriyet**, 18. 5. 1959; **Yeni Sabah**, 18-20. 5. 1959.

edilmesi gerektiğini söylerken, bazı üyeler de sertlik politikasından vazgeçilmesinin yararlarına temas etmiştir. Bu sırada, Meclis’in toptan terk edilmesi de istenmişse de, kabul görmemiştir. Neticede önergelerin gündeme alınması için açılmış mücadeleye devam edilmesi kararına varılmıştır.¹⁰⁵⁸ CHP’nin tavizi reddeden bu davranışı karşısında, CKMP genel idare kurulu hiçbir açıklama yapmadan, arabuluculuk çalışmalarına son verdiğini belirtmiştir (19 Mayıs 1959). Gerçekten de, CHP yakınlaşma yanlısı değildi. Çünkü iktidar her türlü toplumsal muhalefeti yasakladığı gibi, Meclis’te muhalefetin çalışması önüne büyük setler çekmişti. İnönü, CHP Meclis Grubu’nda, “*Memleket hizmetlerinde ve davalarımızda taviz verecek değiliz*” diyordu.¹⁰⁵⁹ DP’de küçük de olsa bir yumuşama içine girildiğini gösteren bir gelişme, daha önceden teşekkül eden “*Tedbirler Komisyonu*”nun faaliyetini durdurması olmuştur. Kısa süre arabuluculuk faaliyetlerine ara veren Bölükbaşı, CHP’nin taviz vermemezliğini ortadan kaldırmak ve bu işe Bölükbaşı’nın bazı menfaat hesapları güderek giriştiği yolundaki dedikoduları bertaraf etmek için, tekrardan CHP ile temasa geçmiştir.¹⁰⁶⁰ Bu cümleden olarak, DP ve CHP’li milletvekilleri ile irtibata geçen Bölükbaşı, CHP’lilere Meclis müzakerelerine katılmak ve DP’lilere de Meclis tahkikatı önergelerinin gündeme alınması doğrultusunda telkinler yapmıştır.¹⁰⁶¹ 26 Mayıs’ta CHP lideri İnönü ile bir araya gelen Bölükbaşı, rejim ve muhalefetin emniyeti konularını ele alan bir görüşmede bulunmuştur.¹⁰⁶²

Bölükbaşı, İnönü ile görüşmede bulunduğu gün (26 Mayıs 1959), Başbakan Menderes ise, 1946 demokratlarından olan Enver Kök, Lütfi Bornovalı, Hasan Dinçer, Hazım Bozca, Suphi Batur ve Orhan Akça’yı Parkotelde bir öğle yemeğine davet etmiştir. Bunlardan Enver Kök ve CKMP GİK üyesi, Lütfi Bornovalı, H. Dinçer ve H. Bozca ise CKMP’nin ileri gelenlerindendir. Suphi Batur ise, bir süre önce Bölükbaşı ile anlaşmazlığa düşerek, CHP’ye geçen eski CKMP GİK üyesi ve İstanbul il başkanıdır. O. Akça da, 1957’de CKMP’den ayrılmış parti üyesi idi. Menderes’le birlikte DP’den Hasan Polatkan, Namık Gedik ve A.

¹⁰⁵⁸ Bahri Savcı, “CKMP’nin Ara Buluculuğu...”, s. 179-180.

¹⁰⁵⁹ **Cumhuriyet**, 19. 5. 1959.

¹⁰⁶⁰ **Cumhuriyet**, 22. 5. 1959.

¹⁰⁶¹ **Cumhuriyet**, 26. 5. 1959.

¹⁰⁶² **Cumhuriyet**, 27. 5. 1959.

Benderlioğlu yemekte hazır bulunmuşlardır. Orhan Akça'nın “*Şahsen 1946 havasının geri getirileceğine kani bulunmaktayım*” diye konuşması, Menderes'in Bölükbaşı liderliğindeki CKMP'yi içten yıpratma hareketi olarak değerlendirilmiştir. CKMP GİK ise, bu yemekten haberleri olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁶³

Başbakanın eski mücadele arkadaşlarına verdiği yemek, CKMP'nin DP'ye kaydığı intibasını vermiştir. Aslında söz konusu kişilerin DP ile temasları daha önceden başlamıştır. Bunlardan Bornovalı ve Kök, birkaç ay önce Menderes ile iki görüşme daha yapmışlardı. Bu görüşmeler içinde en fazla faal rol oynayan kişi, eski CMP'li Ertuğrul Akça'nın kardeşi ve kendisi de üç devre CMP adayı olan avukat Orhan Akça olmuştur. O. Akça, aynı zamanda CKMP çevrelerinde, “*Vatan Cephesi*”ne katılma yönünde faaliyetler içinde olmuş ve Menderes'in 1946 dava arkadaşlarını DP'ye davet etme işinde aracılık rolü oynamıştır. Akça kanalıyla DP, başından beri CHP ile girişilen işbirliği ve en son Güç Birliği'nden yana olan CKMP'nin önde gelen liderlerinden Tahtakılıç, Aldoğan, Bilgin ve Arna'yı da defalarca partilerine davet etmiş, ancak onlar reddetmişlerdir. Hatta Bölükbaşı'nın diğer partilerle işbirliği görüşmelerine başladığı 1958 yılı içinde, Orhan Akça Ankara'ya gelerek, Bölükbaşı'na Menderes'in bir mesajını getirmiştir. Menderes, Akça kanalı ile Bölükbaşı'nı 1946 demokrasi olması hasebiyle, DP'ye davet etmiştir. Menderes'in elçisi olan Akça davetinde, Bölükbaşı'ya Başbakan'ın iltifatkar sözlerini naklettikten sonra, eğer DP'ye girerse memleketin de bundan fayda göreceğini ve demokratik rejimin eksikliklerinin zamanla düzeleceği mesajı vermiştir. Bu davet karşısında Bölükbaşı, “*Böyle bir teklifi değil konuşmak, bana hiç yapmamış olun*” diyerek, Akça'yı azarlamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, Menderes'e gönderdiği mesajda, memlekette hala sözüne güvenilebilecek siyaset adamlarının varolduğunun vatandaşlarca bilinmesinin, ülkenin geleceği için en büyük güvence olduğunu dile getirmiştir. Bölükbaşı, er ya da geç iktidarı terk edecek olan Menderes için bile, namuslu muhaliflerin teminat olacağını da iletmiştir. Bu sert cevap karşısında Menderes, Bölükbaşı'nın sözlerini daha fazla taviz koparmak olarak yorumlayarak, yeniden Orhan Akça'yı Bölükbaşı'ya göndermişse de Menderes, aynı cevabı almıştır.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶³ **Cumhuriyet**, 27. 5. 1959.

¹⁰⁶⁴ **Cumhuriyet**, 28. 5. 1959; **Kim**, 23. 7. 1959.

Tüm bu gelişmeler üzerine, CKMP GİK bir bildiri yayınlamak durumunda kalmıştır. Bildiride, Menderes’le yemekte buluşanlardan sadece Enver Kök’ün CKMP GİK üyesi olduğu, CKMP ile DP arasında bir irtibat kurmaya çalışan Orhan Akça’nın partide hiçbir görevinin olmadığı ve Akça’nın “*CKMP ve DP arasındaki işbirliğine engel olan kimler var?*” sorusuna, “*Bölükbaşı ve Arna*” cevabını verdiği, bunun da sanki diğer CKMP’lilerin DP ile birleşmeye taraftar oldukları biçiminde bir yanlış anlamayı çağrıştırdığı belirtilerek, bu tür haberlerle ilkeleri doğrultusunda muhalefet görevi yürüten CKMP’nin yıpratılmak istendiği anlatılmış ve partinin önceden belirlendiği üzere bağımsız olarak siyasi hayatını devam ettireceği dile getirilmiştir.¹⁰⁶⁵

Bu arada DP genel merkez bülteni, CKMP’nin kalesi olan Kırşehir’de büyük ölçüde çözülme olduğunu ve CKMP’lilerin DP’ye geçtiğini ileri sürmüştür. Yine, eski CMP Kırşehir milletvekili ve yeni DP Kırşehir il başkanı Mehmet Mahmutoğlu’nun faaliyeti neticesinde, 11730 CKMP’linin DP’ye geçtiği iddia olunmuştur. Hatta, Mahmutoğlu, CKMP Çiçekdağ ilçe tabelasını, hatıra olmak maksadıyla Menderes’e getirip hediye etmiştir.¹⁰⁶⁶ Ancak, CKMP Çiçekdağ ilçe idare kurulu, CKMP genel merkezine çektiği bir telgrafta, DP il başkanı Mahmutoğlu’nun teşviki sonucunda, kimliği belirsiz bir şahsın parti tabelasını çalarak Kırşehir’e götürdüğünü bildirmiştir. CKMP Kırşehir Mv. Ahmet Bilgin de, Çiçekdağ parti tabelasının partilerine ihanet etmiş 2-3 kişinin teşvikleri ile gece çalınarak, Mehmet Mahmutoğlu’na ve oradan Menderes’e hediye edildiğini ve bunun partilerine yapılmış büyük bir komplo olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶⁷ DP destekli **Zafer** gazetesi, CKMP’nin kendi kalesi Kırşehir çöktüğünü ve Çiçekdağ CKMP teşkilatının feshedildiğini gösterdiği iddia olunan vesikaları yayınlamaya ve CKMP’den DP’ye geçmiş partililerin sözlerini manşet yapmaya devam etmiştir.¹⁰⁶⁸ Bölükbaşı ise parti teşkilatlarına gönderdiği tamim de, mevcut siyasi buhranın izalesi için giriştiği vatansever mücadele karşısında partisine yönelik ilgi ve alakanın artmasını çekemeyen ve partisinin varlığına tahammül edemeyenlerin, aleyhlerine yönelik bir tertip ve tezvir kampanyasına giriştiğini ileri sürerek, parti idarecilerinin şu veya

¹⁰⁶⁵ **Cumhuriyet**, 28. 5. 1959.

¹⁰⁶⁶ **Zafer**, 29. 5. 1959.

¹⁰⁶⁷ **Yeni Sabah**, 30. 5. 1959.

¹⁰⁶⁸ **Zafer**, 31. 5. 1959.

bu partiye geçtiği yolunda yapılan haberlerin hakikatle hiçbir alakasının olmadığını dile getirmiş ve partiyi mebusluk şirketi telakki etmeyen CKMP'lilerin her zamankinden daha büyük bir bağlılıkla nöbetlerinin başında olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶⁹ Çiçekdağ olayıyla ilgili olarak konuşan Bölükbaşı, “İltihak haberleri asılsızdır” demiştir.¹⁰⁷⁰

CKMP'lileri DP'ye çekmek için yapılan teşebbüslerin arttığı bir sırada, Bölükbaşı, arabuluculuk çerçevesinde İnönü ile tekrar görüşmüştür. Bu görüşmenin arabuluculuktan çok, bir işbirliği çerçevesinde geçtiği söylenmiştir. Hatta bu görüşme ve Park Otel toplantısından sonra CKMP'den CHP ve DP'ye kaymalar olacağı söylentileri hız kazanmıştır. İnönü görüşmesi ardından İstanbul'a giden Bölükbaşı, partisinin GİK'ini toplamış ve Park Otel toplantısının nedenleri üzerinde, parti üyesi Lütfi Bornovalı'dan parti disiplini çerçevesinde izahat alınmıştır.¹⁰⁷¹

Parti içinde yaşanan tüm kaynaşmalara ve Menderes'in çengel takma operasyonlarına rağmen, CKMP'den DP'ye büyük çapta iltihaklar söz konusu olmamıştır. Park Otel toplantısında bulunup da halen CKMP'li olanlar da, DP'ye geçmemiştir. Partinin bölüneceği yolunda yapılan şaiyalar da gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, CKMP teşkilatı, arabuluculuk faaliyetlerinden memnun olmadığını hissettirmeye başlamış ve DP'nin arabuluculuk çalışmalarından yararlanarak CKMP'yi zaafa uğratmaya çalıştığı yönünde bir düşünce belirmiştir. Nitekim, CKMP GİK'in bundan sonraki çalışmaları, arabuluculuk konusundan ziyade, Başbakan'ın verdiği yemekle başlayan CKMP-DP çatışması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ziyafete katılanlardan izahat alınmıştır.¹⁰⁷² Bu nedenle, artık arabuluculuk rolüne devam etmeme kararı alan CKMP GİK ve parti liderleri, 2 Haziran 1959'da, arabuluculuk faaliyetindeki rolleri, maksatları konularında bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, rejimin devamlı ve tehlikeli inhiraflarla (sapmalarla) günden güne kötüye gittiği, iç barışın tükendiği bir siyasal ortamda, kardeş kavgalarına yol açacak gelişmelerin önüne geçmek amacıyla CKMP'nin, CHP ile DP arasında vatansever bir teşebbüste bulunduğu belirtilmiş ve rejimin tehlikeye girmemesi için asgari şartların yerine getirilmesi istenmiştir. Bu şartlar ise, (1) Meclis'in itibar ve vakarına

¹⁰⁶⁹ **Cumhuriyet**, 29. 5. 1959.

¹⁰⁷⁰ **Yeni Sabah**, 29. 5. 1959.

¹⁰⁷¹ **Cumhuriyet**, 30. 5. 1959.

¹⁰⁷² Bahri Savcı, “CKMP'nin Ara Buluculuğu...”, s. 181.

yakışmayacak hareketlerden sakınılması, (2) mevcut buhranı daha da arttıracak ve memleket için çok zararlı sonuçlar doğurabilecek şiddet tedbirlerinden vaz geçilmesi ve (3) Meclis içtüzüğünün yürür hale getirilmesi ve Meclis tahkikat önergelerinin müzakeresine imkan verilmesi olarak sayılmıştır. Tebliğin sonunda, CKMP olarak, kendilerine düşen vazifeyi yaptıklarını ve rejim meselesinin halli için iktidar ve muhalefetin ortaklaşa gayret içinde olmaları gerektiği belirtilmiştir. Tebliğin basına aktarıldığı toplantıdan sonra, gazetecilerin arabuluculuk hakkındaki sorularını yanıtlayan Bölükbaşı’nın, *“Biz CHP ile DP arasında hiçbir zaman arabuluculuk gibi bir vazife ifa etmeyi düşünmüş bile değiliz... Biz rejim konusunda inhıraflara ve memleketi kardeş kavgasına götürecek facialara set çekmek istedik”* biçiminde cevap vermesi,¹⁰⁷³ sanki arabuluculuktan başka bir şey yapıyormuş gibi, kafaları karıştırmıştır. Gazeteciler, İnönü’nün, *“Fırtına CKMP’nin başında toplanıyor?”* şeklindeki sözlerine ne diyeceğini sormuşlar, Bölükbaşı da, *“Fırtınayı başımızda hissetmiyoruz. Herhalde iktidarın son davranışlarını kastetmiş olacak... Dedikodu fırtınaları bu kayadan ufak bir taş parçası koparamayacaktır”* biçiminde karşılık vermiştir. Bu arada Bölükbaşı, Menderes’le bir araya gelen CKMP’li Enver Kök, Lütfi Bornovalı, Hasan Dinçer ve Hazım Bozca hakkında herhangi bir işlem yapılmadığını da açıklamıştır.¹⁰⁷⁴

Böylece, CKMP’nin teşebbüsü akamete uğramıştır. Üstelik bu teşebbüs, DP’nin CKMP saflarında giriştiği teşebbüsler sonucu, CKMP-DP çatışmasına dönüşmüştür. İlk bakışta, bu teşebbüsün akamete uğramasında, CHP’nin taviz vermez tutumunun etkili olduğu düşünülebilir. Ancak, CKMP’nin asgari şartlar olarak ifade ettiği maddelerin, 2. ve 3.sünü DP iktidarı gerçekleştirmiş olsaydı, zaten CHP’ye düşen ve 1. maddede zikredilen görev kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı. Ülkede bir iç barışın tesis edilmesinde ve rejim buhranının ortadan kaldırılmasında DP’ye düşen sorumluluğun çok büyük olduğu gözlemlenmiştir. Bahri Savcı, ülkenin siyasi ve sosyal yaşamının tehlikeli bir dönemece girdiği o dönemde, CKMP’nin giriştiği teşebbüsü vatansever bulmuş, ancak bu teşebbüslerin içeriği konusunda bilgi verilmemesini yadırgamıştır.¹⁰⁷⁵ Sonuç olarak, arabulucuk çalışmaları, CKMP içinde bir kaynaşma yarattığı gibi, DP de,

¹⁰⁷³ **Cumhuriyet**, 3. 6. 1959.

¹⁰⁷⁴ **Yeni Sabah**, 3. 6. 1959.

¹⁰⁷⁵ Bahri Savcı, “CKMP’nin Ara Buluculuğu...”, s. 182-183.

CKMP'nin üst düzeyde başlattığı bu yakınlaşmadan yola çıkarak, CKMP'nin kendisiyle birleşmek isteğinde olduğu sonucunu çıkarmıştır. Dolayısıyla partiler arasında bir yumuşama şöyle dursun, gitgide bir sertlik hakim olmaya başlamıştır. Zaten önergelerin gündeme alınmaması konusunda, Meclis Başkanlığının tutumu değişmemiş ve Meclis yaz tatiline girmiştir.¹⁰⁷⁶

Meclis'in tatil olması ile birlikte, Orta Anadolu'da 50 günlük bir ziyaretten dönen Bölükbaşı, partisi hakkında oldukça iyi intibalarla dönmüş ve “*Anadolu'nun gönlü CKMP'dedir*” biçiminde basına bir açıklama yapmıştır. Ayrıca Bölükbaşı, ilerdeki seçimlerde, DP iktidarının mutlaka düşürülmesi gerektiğini de vurgulamıştır.¹⁰⁷⁷ Ardından tüm CKMP'li ileri gelenleri ile 12 günlük Karadeniz gezisine çıkan Bölükbaşı, konuşmalarında CHP'ye hiç çatmamış, tüm enerjisin, DP'nin iktidardan uzaklaştırılması üzerine taksif etmiştir.

Öte yandan Bölükbaşı, DP'nin artık iktidarda kalamayacağını sezinlemiş ve DP kitlelerini, CKMP saflarına davet etmeye başlamıştır. 1960 İhtilali'nden sonra da görüleceği gibi, Bölükbaşı, ihtilalin çok öncesinden, Menderes iktidarının artık iflasın eşiğine geldiğini düşünüp, kendisine çok yakın gördüğü DP'li vatandaşları, partisine kazandırmanın mücadelesi içine girmiştir. Bu itibarla, 4 Eylül 1959'da teşkilata gönderdiği bir tamimle, “*1946 ruhu*”nu taşıyan tüm DP'liler, CKMP'ye katılmaya çağırmıştır. Tamimde, önce Tanzimat'tan beri devam eden siyasi mücadelenin gayesi üzerinde durulmuş, DP'nin 1946 hareketine temas edildikten sonra, 1946 mücalesinin bayrağı olan hürriyet, adalet, eşitlik gibi kavramların DP tarafından pervasızca çiğnendiği anlatılmıştır. Tamimde daha sonra, 1957 seçimlerinde DP'nin “*azınlık*” partisi haline düştüğü ve bu nedenle de bir “*Vatan Cephesi*” efsanesi icat edilerek, milletin DP'ye yöneldiği hissinin yaratılmak istendiği vurgulanmıştır. Tüm bunlara rağmen, DP'de çözümler olduğuna değinen tamim, DP kitlelerini CKMP saflarına şu cümlelerle davet etmiştir: “*...DP'nin büyük kitlesi ile aramızda unutulması imkansız acı bir hatıra mevcut olmadığı gibi, niyet ve görüşlerimiz arasında da bir fark*

¹⁰⁷⁶ Forum, “Seçim Korkusu”, C. XI, S. 129 (1. 8. 1959), s. 1.

¹⁰⁷⁷ Cumhuriyet, 15. 8. 1959.

yoktur. Kendilerini aynı mefkurenin yolcuları, manevi kardeşlerimiz saymaktayız”.¹⁰⁷⁸

Büyük bir propaganda atağı içinde olan CKMP lideri Bölükbaşı, Konya il kongresinde yine “Vatan Cephesi” ve radyoya çatmış ve “Radyo gazetesinin ifadesi bir zamanların Göbels’ine ve onun ağzına benziyor. Bakarsınız bir gün gelir İnönü ve bana da casus derler. Bir vatan cephesi icat etmişler... Şimdiye kadar 76 milyon kişi geçmiş. 26 milyonu bizden, 50 milyonu da Marshall yardımından olsa gerek... DP yolcudur. En yakın seçimde DP yıkılacaktır. Türkiye’de yalnız iki parti [CKMP ve CHP] kalacaktır” şeklinde konuşmuştur. Gerçekten de, Bölükbaşı’nın dediği çıkmış ve 1960 İhtilali’nde yalnızca CKMP ile CHP kapatılmamıştır. Samsun il kongresinde konuşan Aldoğan ise DP ve CHP’yi kastederek, “Bunlar birer dava partisi değil, birbirlerinin mütemmimidir” demiştir.¹⁰⁷⁹

Yurt seyahatini sürdüren Bölükbaşı, 1 Kasım’da Ankara-Bala yolu üzerinde bir trafik kazası geçirmiştir. Başından yaralanan Bölükbaşı’nın tedavisi Numune Hastanesi’nde yapılmıştır. Bu itibarla Bölükbaşı’yı ziyaret eden İnönü ile Bölükbaşı arasında, ülke meseleleri hakkında bir görüşme yapılmıştır.¹⁰⁸⁰

Bu sırada Bölükbaşı hakkında süren dava da sonuçlanmıştır. Kırşehir’in yeniden il yapılması görüşmeleri ve sonrasında Meclis’in manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçesi ile hakkında kamu davası açılan ve aralıklarla 149 gün tutuklu kaldıktan sonra, yeniden mebus seçildiği için tutukluluk hali kaldırılan Bölükbaşı hakkında, yaklaşık iki yıldır İkinci Ağır Ceza Mahkemesi’nde devam eden dava, nihayet 7 Kasım 1959 tarihinde sonuçlanmış ve Bölükbaşı, 1 yıl ağır hapse ve 4 ay emniyet nezaretinde İstanbul’da ikamete mahkum edilmiştir. Davanın seyri ile ilgili bilgiler yukarda işlenmiştir. Mahkeme reisi Adil Sanal’ın muhalif kaldığı karar, diğer iki üye hakimın reyleri ile alınmıştır. Mahkeme reisi karara, “Suçun kanuni unsurları tekevvün [oluşmamış] etmemiş ve esasen suç da sabit olmadığından sanığın beraati lehinde olduğunu” belirten bir şerh düşmüştür. Mahkeme, Bölükbaşı’nın Meclis’in manevi şahsiyetini alenen tahkir ve

¹⁰⁷⁸ Osman Bölükbaşı, **Tamim: 4 Eylül 1959**, “Özeti: 946 Ruhuna Sadık Samimi Demokratların Partimiz Saflarına Davet Edilmesi Hakkında”, S. 6 (Ankara: CKMP Genel Merkezi Yay., 1959).

¹⁰⁷⁹ **Cumhuriyet**, 19. 10. 1959.

¹⁰⁸⁰ **Cumhuriyet**, 2-3. 11. 1959.

tezyif ettiğini ve hareketine uyan TCK'nın 159. maddesi gereğince bir yıl ağır hapsine ve 4 ay emniyet nezaretinde İstanbul'da ikamete mahkum olduğunu, ancak hafifletici nedenler göz önünde bulundurularak, cezanın altıda bir indirilerek 10 ay hapsine ve 4 ay nezarete mahkum edildiğini ve daha önceki tutukluluk sürelerinin bu cezadan indirilerek, temyiz yolu açık olmak üzere karara bağladığını açıklamıştır. Bu dava vesilesiyle, yalnız Ankara İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde 23 duruşma yapılmış, 50'den fazla şahit dinlenmiş ve 1000'e yakın avukat vekalet etmiştir. Yine Keskin Ağır Ceza ve Ankara Mahkemelerinde olmak üzere, bu davaya karışan iki hakim hakkında ret talebi kabul edilmiş, bir hakim emekliye sevk edilmiş, üç hakim nakledilmiş ve bir hakimle savcı da istifaya mecbur olmuştur. Verilen mahkumiyet kararı temyiz aşamasında da kesinleştiği taktirde, Bölükbaşı, milletvekillikten ıskat edileceği gibi, bir daha milletvekili seçilemeyecek ve siyasi haklardan mahrum olacaktır. Ayrıca Memurin Kanunu'na göre de, devlet memuru olamayacaktır. Yine karar kesinleştiği taktirde, Bölükbaşı'nın 4 ay 27 günlük daha önceki mevkufiyeti, 10 aylık cezadan indirilecek ve Bölükbaşı, 5 ay 3 gün hapis yatacaktır. 4 ay da İstanbul'da polis nezaretinde ikamet edecektir. Bölükbaşı, İstanbul'da ikamete mahkum edilen ilk siyasetçi olarak da tarihe geçmiştir.¹⁰⁸¹

Ayrıca Cumhuriyet tarihinde Bölükbaşı'na kadar, Anayasa'nın 27. maddesine göre, mebusluğu düşen on milletvekili olmuştur. Bölükbaşı, milletvekilliği zail olan on birinci milletvekili olacaktır. Öte yandan, Meclis kürsüsündeki konuşmadan dolayı mahkum edilen ve mebusluk sıfatı düşecek ilk milletvekili olmuştur.¹⁰⁸²

Bölükbaşı, Adliye çıkışında, *“Mahkum oldum, fakat bütün tehdit ve gayretlere rağmen teslim olmadım...Ne gam... din şehit ister, asuman kurban. Bu davanın temyizi bence ilahi adaletin mahkemesinde yapılacaktır... Temyiz kararı tasdik ederse, ben bir daha mebus olamayacağım ve onların şahane hisleri böylece tatmin olacak. Fakat şunu asla unutmamalı: Rütbeler ölür, şerefler yaşar”* şeklinde bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı daha sonra yurt gezisine çıkacağını ve ilk olarak Uşak'a gideceğini söyleyince, gazeteciler, İnönü'nün Uşak'ta başına

¹⁰⁸¹ **Cumhuriyet**, 8. 11. 1959. Bölükbaşı'nın mahkumiyet kararı, aynen gazetede yayınlanmıştır.

¹⁰⁸² **Cumhuriyet**, 9. 11. 1959. Yukarda belirtilen on milletvekilinden 8'i İzmir Suikasti sanıklarındandır.

gelenleri hatırlatırcasına, “*Orada taş atabilirler*” diye uyarmış ve Bölükbaşı da gazetecilere, “*Yanmış harmanın öşrü olmaz*” biçiminde karşılık vermiştir.¹⁰⁸³

Aynı günün akşamında İnönü, beraberinde Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit olduğu halde Bölükbaşı’yı evinde ziyaret etmiştir. Görüşmede flaşlar patlayınca, Bölükbaşı İnönü’ye dönerek, “*Paşam, hürriyetin resmini çekiyorlar*” demiştir. Gazetecilerin diğer grubu çekmesi üzerine Turhan Feyzioğlu, “*Bizler figüranız, başrolde olanların resmini çekin*” diye konuşunca, Bölükbaşı, “*Oyunu biz oynamıyoruz. Başkaları oynuyor, biz, bu oyunun sadece mağdurlarıyız*” biçiminde konuşmuştur. İnönü, evden ayrılırken, “*Çok iyi günler göreceksiniz, şerefli mekiinizi cemiyette daima muhafaza edeceksiniz*” demiştir. Bölükbaşı da, “*Paşam, benim bir sözüm vardır, her zaman tekrar ederim. Bu baş, eğilmek için değil, icabında kopmak için yaratılmıştır*” diyerek İnönü’yü uğurlamıştır. Bu sırada Ankara merkez ilçe kongresi devam etmiştir. Üç kişilik bir heyet Bölükbaşı’nı kongreye davet etmiştir. Kongreye büyük tezahüratlar eşliğinde gelen Bölükbaşı, CKMP’nin varlığını ortadan kaldırmak, onu DP’ye iltihak etmek veya kendisine yardımcı bir kuvvet haline getirmek için, DP’nin, CKMP bünyesinde ihanet köprüleri kurmak istediğini anlatmış ve CKMP’nin hiçbir zaman DP’ye bir peyk olmayacağını ifade etmiştir.¹⁰⁸⁴

Bölükbaşı, hakkında mahkumiyet kararı verildiği günün ertesi, CKMP Uşak il kongresine katılmıştır. Burada yaptığı konuşmada, “*Bugünkü şartlar içinde DP, mutlaka yıkılması en büyük hedeftir*” demiş ve İnönü’nün Uşak’ta uğradığı saldırıyı, İttihat ve Terakki döneminden kalma karanlık tertiplere benzetmiştir.¹⁰⁸⁵ Ankara il kongresinde de, Kırşehirliilerin sevgi tezahüratına karşılık veren Bölükbaşı, “*Kırşehirliiler, ben ölürsem bana ağlamayınız. Ruhum şad olmaz. Ancak beni öldürenleri ağlatırsanız ruhum o zaman şad olur*” şeklinde hissi bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Menderes’ten kendisine gelen tekliflere de değinen Bölükbaşı, Menderes’in hiçbir davetini kabul etmediğini belirttikten sonra, “*CKMP iktidara gelse de gelme de, ölüm yumruğunu DP’ye indirecektir. Menderes, beni hiçbir*

¹⁰⁸³ **Yeni Sabah**, 8. 11. 1959.

¹⁰⁸⁴ **Cumhuriyet**, 9. 11. 1959.

¹⁰⁸⁵ **Cumhuriyet**, 11. 11. 1959.

*zaman partisine ve fikirlerine ihanet etmiş, şerefsiz bir adam mevkiinde görmeyecektir” diye sert bir açıklama yapmıştır.*¹⁰⁸⁶

Öte yandan, CKMP’nin dördüncü büyük kongresi, 18-20 Kasım 1959 tarihleri arasında Ankara’da yapılmıştır. Kongre öncesi, CKMP’de hala bir iç huzursuzluğun devam etmekteydi. Dördüncü kongre yaklaşırken, Bölükbaşı aleyhinde daha önceki yıllarda başlayan hareket, daha da belirgin bir hal almıştır. CKMP içindeki bazı muhalifler, GİK üyelerinden Aldoğan ya da Tahtakılıç’ı genel başkan seçtirmek için kongre öncesinde büyük bir kulis faaliyeti içine girmişlerdir. Bölükbaşı’nın eskisi kadar tutunmamasına neden olarak, murakabeden kaçınması ve kendi başına hareket ederek ekip çalışmasına yanaşmaması öne sürülmüştür.¹⁰⁸⁷ Eski CMP’liler, partinin keyfi hareketlerle değil, tüzüğe ve kuruluş gayesine uygun şekilde yönetilmesini talep etmişlerdi. Amaçları, partiyi “*şahıs partisi*” olmaktan çıkarıp, “*prensip partisi*” haline getirmekti. Ancak, CKMP içinde, liderliğini Tahsin Demiray’ın yaptığı bir başka grup ise, “*idealist*” olarak nitelendirilen eski CMP’lilerin çabalarını istismara kalkışmışlardır. Aslında eski TKP’liler de Bölükbaşı’yı devirmek istiyorlardı. Ancak, bunu CKMP’yi DP’ye daha yakın hale getirmek amacıyla yapmışlardır. TKP’lilerin bu çabasına rağmen, CKMP içindeki geniş kitle, demokratik rejimi istemelerine rağmen antidemokratik yoldaki DP ile aynı hizaya gelmeyi düşünmüyorlardı.¹⁰⁸⁸

CKMP’nin dördüncü kongresi, farklı niyetlerle de olsa, Bölükbaşı’na karşı oluşan böyle bir havada başlamıştır. GİK tarafından kongreye sunulan siyasi rapor niteliğini de haiz olan metni okuyan Bölükbaşı, konuşmasında iktidarı çok sert bir dille eleştirmiştir. DP’nin siyasi bünyede bir “*ihamet pazarı*” kurduğunu, “*totaliter*” bir felsefenin cazibesine kapıldığını ve icraatları ile memlekette bir kardeş kavgasına yol açacak gelişmelere davetiye çıkardığını anlatan Bölükbaşı, “*ülkenin bugünü ve yarının tehdit eden DP’nin tedavisi imkansız bir uzuv gibi siyasi hayattan koparıp atılması*” gerektiğini söylemiştir. Bölükbaşı, DP’nin hürriyet, adalet ve fazilet mefhumlarını hayata geçirmek gayesi ile iktidara geldiği halde, memleketin hala tek parti devrinden kalan kanun, müessese ve zihniyetle idare edildiğini, hatta rejim konusunda tek parti döneminde daha geriye gidildiğini ileri sürmüş ve DP’nin millet ve vatandaş haklarına tecavüz

¹⁰⁸⁶ **Yeni Sabah**, 16. 11. 1959.

¹⁰⁸⁷ **Cumhuriyet**, 3. 11. 1959.

¹⁰⁸⁸ **Kim**, 7. 11. 1959.

ederek, milli hakimiyeti açık ve kapalı bir şekilde çiğnediğini iddia etmiştir. Demokrasiyi mücerret bir seçim meselesi olarak değil, bir teminatlar rejimi olarak olarak gördüklerini söyleyen Bölükbaşı, mevcut seçim sistemi uyarınca, DP’nin ülkede bir “*ekseriyet istibdatı*” kurduğunu, bunun önüne geçmek için eski döneme hitap eden Anayasa’nın demokratik teminatları koruyacak bir biçimde değiştirilmesini ve iktidar partisinin ekseriyet ihtirasını önleyecek kurumların Anayasa’da yer almasını istemiştir. Kuvvetler birliğine dayanan bir anayasanın hak ve hürriyetler için büyük tehlike teşkil ettiğine değinen Bölükbaşı, Fransız İhtilali siyaset adamlarından Saint Juste’nün, “*Zalimler, müstebitler, saltanat sürmek için halkı bölüyorlar. Hürriyetin saltanat sürmesini istiyorsanız siz de iktidarı bölünüz*” biçimindeki sözünü hatırlatarak, DP iktidarının istibdatlarını devam ettirebilmek için Anayasa’da en ufak bir değişikliğe gitmediklerini ileri sürmüştür. DP iktidarı döneminde seçimlerin bir tür “*zevahiri koruma oyunu*” haline geldiğini ve bundan yararlanan iktidarın Anayasa dışı kanuni ve idari tedbirlerle, ülkede tam bir diktatörlük kurmaya yöneldiklerini ifade eden Bölükbaşı, bundan dolayı memlekette bir “*rejim buhranı*” yaşandığını öne sürmüştür.

Milli anayasa yapacak olan bir Kurucu Meclis’in nispi seçimle işbaşına gelip demokratik düzeni sağlayacak kurumları kurmasını savunan Bölükbaşı, DP iktidarının 1957 seçimlerinde muhalefet karşısında büyük bir yenilgi aldığını düşünüp, rejimi normalleştireceği yerde, daha fazla iktidarda kalabilmek için yeni şiddet tedbirlerini devreye sokarak, adeta ülkeden tüm muhalefeti yok etmeye yöneldiğini dile getirmiştir. DP’nin CKMP üzerinde oynadığı oyunlara da temas eden Bölükbaşı, CKMP bünyesinde ihanet köprübaşları oluşturmak isteyen DP’nin totaliter gidişinin devamını sağlayacak yardımcı bir kuvvet olmayacaklarının altını bir kez daha çizmiştir.

Bölükbaşı, 1959 yılında iktidarın muhalefet üzerinde giriştiği mücadeleyi, İttihat ve Terakki döneminin köhne metodlarına, kanlı tertiplerine ve tecavüzlerine benzetmiştir. Arabuluculuk faaliyetlerine de temas eden Bölükbaşı, iç barışın sağlanması ve kardeş kavgasına yol açacak rejim buhranının halledilmesi için iktidar ve CHP arasında gerçekleştirmek istediği mütareke zemininin, taraflarca ehemmiyetinin anlaşılamadığını belirtmiştir. Hatta bu temaslardan yararlanmak isteyen iktidarın, CKMP’yi

dejenere etmek ve kendisine ilhak etmenin gayretine düştüğünü anlatan Bölükbaşı, temasların önemini anlamak istemeyen iktidarın eskisinden daha şiddetli tedbirlerle muhalefeti tasfiyeye yöneldiğini ileri sürmüştür. İktidarın kaynağının meşru olmasının yetmeyip, devamının da meşru olmasının gerekliliğine işaret eden Bölükbaşı, demokratik rejimin kurulmasının önündeki en büyük engel olan DP iktidarının er ya da geç yıkılacağını iddia etmiştir. Bölükbaşı, konuşmasının CHP önermeleri kısmında ise hükümet komiserinin bir müdahalesi ile karşılaşmıştır. CHP'nin verdiği önermelerin Meclis'te görüşülmesine izin verilmemesi hadisesinde, *“mesuliyet sahiplerinin yeni cüret ve elverişli bir zemin”* hazırladıkları söyleyen Bölükbaşı'ya, hükümet komiseri, *“Ne demek istiyorsun?”* diyerek müdahalede bulunmuştur. Bunun üzerine tebessüm eden Bölükbaşı, *“Tarih vazifesini yapanları değil, yapmamakta ısrar ve inat gösterenleri elbette mahkum edecektir...”* diyerek sözlerini bitirmiştir.¹⁰⁸⁹

Öte yandan kongrede CMP'lilerle partiye sonradan katılan TKP'liler arasında bir hizipleşme olduğu gözden kaçmamıştır. GİK üyelerinden Ethem Menemencioğlu, bu iki grup arasındaki çekişmeden rahatsızlık duyarak, *“Bizim mücadelemiz kurtlara karşıdır, onları ezmek için bir bütün olarak hareket etmeliyiz”* şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı'ya göre ise, GİK'teki bazı TKP'liler, DP ile birleşmek ya da onun dümen suyunda bir politika izlemek istiyorlardı. TKP'liler, genel başkanlığı ve partinin idaresini ele geçirmek istemekteydiler.¹⁰⁹⁰

Bu kongrede CMP ile birleşen TKP'nin genel başkanı Tahsin Demiray, birleşme protokolünde öngörüldüğü şekilde program ve tüzük değişikliği yapılması üzerinde ısrarla durmuştur. Demiray, ısrara neden olarak, CMP'nin TKP ile birleşmeden önce de, tüzüğün eksiklikleri olduğunu ve eksikliklerin tamamlanması için teşkilatından istekte bulunduğunu gösteriyordu. İki partinin birleşmesinden sonra tüzüğün yetersiz kaldığı ve yorumlamalara gidildiğini belirten Demiray, ayrıca, 1954

¹⁰⁸⁹ CKMP Umumi İdare Heyeti Tarafından Parti Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Siyasi Rapor, Genel Başkanın Nutku (Ankara: Arı Matbaası, 18. 11. 1959), s. 3-23.

¹⁰⁹⁰ Yeni Sabah, 20. 11. 1959.

seçimlerine yetişmek amacıyla CMP’nin tüzüğünün alelacele hazırlandığını da ileri sürmüştür.¹⁰⁹¹

Kongre, birleşme protokolüne göre tüzük ve programda bir değişiklik yapmak için bir komisyon kurmuştur. Program değişikliği olarak, nispi temsil sistemi, parti bünyesinde bir temsilciler meclisi ile bir gençlik kollarının kurulması ve işçiye grev ve sigorta hakkı tanınması gibi hususlar ele alınmıştır. Temsilciler meclisi, dört ayda bir genel başkanın başkanlığında toplanacaktı. Bu meclise il başkanları da katılabilecekti.¹⁰⁹² 1958 kongresinde olduğu gibi, bu kongrede de, TKP’nin tüzük ve program değişikliği isteği gerçekleşmemiş, imzalanan protokol tam olarak hayata geçirilmemiştir. Bu durum, CMP ve TKP’liler arasında bir huzursuzluğun yaşanmasına neden olmuştur.¹⁰⁹³

Kongrenin ikinci günü, tüzükte yapılması düşünülen değişiklikleri görüşen komisyon raporu üzerinde durulmuştur. Teklifin iki maddesi hariç, diğer maddeler kabul edilmiştir. İrticadan mahkum olanları partiye alınmaları ile gençlik kolları kurulması hakkındaki maddeler reddedilerek tüzüğe konmamıştır. Seçimlerin nispi temsil esasına göre yapılması, parti bünyesinde bir temsilciler meclisi kurulması, mebus sayısının azaltılması, işçiye grev ve sigorta hakkı tanınmasına ilişkin maddeler kabul edilmiştir. Bundan sonra çalışma raporunun tenkidine geçilmiştir. Bölükbaşı, yine sert eleştirilere hedef olmuştur. Partinin koca bir yıl Bölükbaşı’nın nutuk vermesinden başka, bir faaliyette bulunmadığı, Bölükbaşı’nın tek başına hareket ettiğini ileri süren delegeler, “*Partiyi 21 kişilik genel idare kurulu mu, yoksa tek bir kişi mi idare ediyor?*” şeklinde konuşmalar yapmışlardır.¹⁰⁹⁴

Kongrenin üçüncü gününe bırakılan genel başkanlık seçimi öncesinde, Bölükbaşı, genel başkan olmaması için aleyhinde yapılan kulis faaliyetlerine değinmiş ve kendisinin de başkanlığı bırakacağını söylemiştir. Ancak, daha sonra adaylıklarını koyan Tahtakılıç, Aldoğan ve Demiray, gelen tepkiler üzerine adaylıktan feragat ettiklerini açıklamışlar ve bazı

¹⁰⁹¹ Tahsin Demiray, **CKMP Yeni Tüzük Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler ve Seçim Organları ile Tatbikat Planları** (İstanbul, 1959), s. 4.

¹⁰⁹² **Cumhuriyet**, 19. 11. 1959.

¹⁰⁹³ Tahsin Demiray, **Basına Verilen Beyanat**, Tahsin Demiray’ın CKMP Umumi İdare Heyetine 14 Aralık 1959 Tarihli Gönderdiği Yazısı (İstanbul: 1959), s. 4.

¹⁰⁹⁴ **Cumhuriyet; Yeni Sabah**, 20. 11. 1959.

delegelerin hissi konuşmaları sonucu, Bölükbaşı tek aday olarak seçime katılmıştır. Hatta Tahtakılıç, *“Eğer CKMP, Türkiye’de keyfi ve şahsi idareyi yıkar ve halk idaresini kurarsa, bütün isteğim yerine gelmiş olur. Başkanlık istemem”* diye konuşmuştur. Yapılan seçimde, Bölükbaşı, 638 delegenin 592’sinin oyunu alarak yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. Genel idare kuruluna ise sırasıyla, Ahmet Bilgin, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Kamil Koç, Sadık Aldoğan, Ahmet Oğuz, Hayri Çopuroğlu, Seyfi Öztürk, Osman Canatan, Pertev Bekişoğlu, Ahmet Aksoy, Sadettin Tokbay, Yusuf Kemal Tengirşenk, Tevfik Kamil Köperler, Rauf Çapan, Tahsin Demiray, Mustafa Kepir, Enver Kök, Mehmet Altınsoy ve Ragıp Kutman seçilmişlerdir.¹⁰⁹⁵ Parti genel başkanvekilliği mevkiinde bulunan eski TKP’li E. Menemencioğlu, GİK’e seçilememiştir. Genel başkanlığa adaylıklarını koymayan Tahtakılıç’a 26, Aldoğan’a 10, Ethem Menemencioğlu’na da 1 oy çıkmıştır. Metin Toker, 37 delegenin oyunu alamama durumunun, Bölükbaşı’yı epey huzursuz ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, bu kongrenin CKMP için önemi büyük olmuştur. Çünkü CKMP’nin kongreden parçalanarak çıkacağı yönünde bir beklenti içinde olan ve buna ilişkin bir takım tertipler düzenleyen DP, kongrede geçici de olsa birlik havasının sergilenmesiyle beklediğini bulamamıştır.¹⁰⁹⁶

Böylece, CKMP 1960 İhtilali öncesinde son büyük kongresini yapmıştır. Ne var ki, kongre sonrası, özellikle TKP kanadından gelen eleştiri ve parti içindeki hizipleşme tam olarak sona ermemiştir. TKP’lilerin hoşnutsuzluğunun nedeni, tüzük ve program değişikliği yönündeki isteklerinin, iki yıldır yapılan büyük kongrede kabul edilmemesiydi. İstekleri kabul edilmeyen bir kısım TKP’li, istifa etmişlerdir. Tahsin Demiray ise, iki yıldır tüzük ve program değişikliğinin yapılmadığını öne sürmüş ve bunun için olağanüstü bir kongre toplanmasını istemiştir.¹⁰⁹⁷ Birleşme protokolüne göre değişiklik isteyen TKP’lilerin eleştirilerine cevap veren CMP’liler, olayın bir birleşme değil, katılma olduğunu ve protokol gereklerinin yerine getirildiğini öne sürmüşlerdir.¹⁰⁹⁸ Nihayetinde hiçbir teklifi CKMP GİK’te

¹⁰⁹⁵ **Cumhuriyet**, 21. 11. 1959.

¹⁰⁹⁶ **Akis**, 25. 11. 1959.

¹⁰⁹⁷ **Cumhuriyet**, 27. 11. 1959 ve 1. 12. 1959. Ayrıca, bkz., Tahsin Demiray, **Basına Verilen Beyanat...**, s. 5.

¹⁰⁹⁸ **Cumhuriyet**, 2. 12. 1959.

kabul görmeyen Demiray, GİK ve partiden istifa etmiş ve böylecek CKMP içindeki TKP muhalefeti sona ermiştir.¹⁰⁹⁹

Kongreden sonra yurt gezilerine devam eden Bölükbaşı, Karabükte yaptığı bir konuşmada, “*Hadiseler seçimin yakın olduğunu göstermektedir... Seçimler anlaşılıyor ki, aydınlık ve karanlığın mücadelesi şeklinde cereyan edecektir*” demiştir.¹¹⁰⁰ Boyabat’ta ise, “*DP’yi siyasi hayattan çıkarıp atmak mecburiyetindeyiz*” biçiminde konuşmuştur.¹¹⁰¹ Seçimlerin yaklaştığını her gittiği yerde tekrarlayan Bölükbaşı, partililerin seçimlere hazır olmalarını istemiştir. Uşak’ta yaptığı konuşmada ise, “*Eğer İnönü’ye vur emri veren bir vali makamında tutuluyorsa*” işin çıkırından çıktığını belirten Bölükbaşı, DP’nin er ya da geç millet nazarında mahkum edileceğini söylemiştir.¹¹⁰²

Bu arada, 1960 yılının başlarında, yine iktidar-muhalefet ilişkisi çok sert bir şekil almaya başlamıştır. 27 Mayıs İhtilali’ne yaklaşıldığı günlerde, iktidar, muhalefet ve diğer baskı grupları üzerinde uyguladığı baskı tedbirlerinden geriye adım atmak şöyle dursun, kantarın topuzunu iyice kaçırmış, adeta ülke içinde siyasi kamplaşmaya yol açacak ve sonu kardeş kavgasına kadar uzanabilecek kanuni bir “*istibdat*” düzeni kurma yolunda hızla ilerlemiştir. Bir taraftan İnönü, diğer taraftan Bölükbaşı, iktidarın artık “*yol*”dan çıktığını ve muhalefeti tasfiyeye yöneldiğini öne sürmüşlerdir. Örneğin, İnönü, 10 Ocak 1960’da Bursa il kongresinde, “*Vatandaşlarım emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır*” diye konuşmuştur.¹¹⁰³ Bu türden konuşmalar karşısında Menderes, muhalefeti ihtilale davetiye çıkarmakla suçlamıştır. Menderes’in suçlamalarına cevap veren İnönü, 22 Ocak 1960 tarihli nutkunda da, “*İhtilalle iktidara gelmek ihtimalini bize isnat etmek, Başbakan’ın ilk günden beri adetidir. Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daimi ihtilal tehlikesi karşısında görürler... Vaziyetin düğümlendiği esas nokta şudur: Dürüst seçim teminatı verirsiniz, rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem de çok fena*

¹⁰⁹⁹ Cumhuriyet, 20. 12. 1959.

¹¹⁰⁰ Yeni Sabah, 5. 12. 1959.

¹¹⁰¹ Yeni Sabah, 6. 12. 1959.

¹¹⁰² Yeni Sabah, 16. 12. 1959.

¹¹⁰³ Tekin Erer, On Yılın Mücadelesi, s. 375.

gideceksiniz”¹¹⁰⁴ biçiminde çok sert bir üslup kullanmış ve bir bakıma, asıl ihtilali yaratan unsurun iktidar partisi olduğunu iddia etmiştir.

Bu şekilde, Ocak 1960’da tekrar alevlenen Menderes ile İnönü arasındaki söz düellosu, değişik vesilelerle 27 Mayıs’a kadar devam etmiştir. Konuşmalarında muhalefeti kin ve husumet cephesi olarak takdim eden ve muhalefetin ülkede bir anarşi ve tahrik unsuru olarak çalıştığını ve ihtilale ve karışıklığa sebebiyet verebilecek eylemler içinde hareket ettiğini ileri süren Menderes, yeri geldikçe Bölükbaşı’na da çatmış ve “*CMP şimdi nerede?*” diye sormuştur. Bölükbaşı da, “*CMP, insan haklarının enkazı üzerine kaba bir kuvvet saltanatı kurmak isteyen zihniyetin karşısındadır. Bu hakikati ve nerede olduğumuzu, elçileriyle eşiklerimizi aşındıranlar... bizleri saflarına çekmek için tatlı dil dökenler çok iyi bilirler*” şeklinde cevap vermiştir.¹¹⁰⁵ Başbakanın CHP lideri İnönü’ye cevap verirken, diğer muhalefet partisine de çatması, Bölükbaşı’nı müdahaleye zorlamış, ve böylece uzun zamandır devam eden İnönü-Menderes atışmasına, bir ucundan CKMP lideri de bulaşmıştır. Bölükbaşı, CKMP’nin Ankara’daki bir ilçe kongresinde yaptığı uzun konuşmasında Türkiye’de basın özgürlüğünün olmayışına vurgu yaparak Türkiye’de basın alanında “*zindanlı hürriyet*” bulunduğunu, böyle bir ortamda demokrasinin kurulamayacağını ifade etmiştir. Bölükbaşı’nın konuşmasında şunları ifade etmiştir:¹¹⁰⁶

Rakip tanımak istemiyen, hakikate dayanmayan ve halkı karanlık içinde avutmak ve istismar etmek isteyen sistemler, basın hürriyetinin baş düşmanı olmuşlar ve onu susturmanın yolunu bulmuşlardır. (...) Basın hürriyetinin olmadığı bir memlekette, demokrasinin, adaletin, faziletin ve bir kelime ile insanca bir hayatın payidar olmasına imkân yoktur....

İktidar partisinin siyaset ve basın üzerinde baskı kurduğu düşüncesiyle buna karşı sert açıklamalarını sürdüren Bölükbaşı, Vatan Cephesi gibi uygulamalara karşı partilerinin ayakta olduğunu, siyasette

¹¹⁰⁴ A. g. e., s. 384-385.

¹¹⁰⁵ Osman Bölükbaşı, *Bölükbaşı’nın Menderes’e Cevapları* (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1960), s. 1.

¹¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 7. 1. 1960.

sebat, ahlâk ve idealizmin bekçiliğini yapmaya devam edeceklerini belirtmiştir.¹¹⁰⁷

Bölükbaşı ile Başbakan Menderes arasındaki atışmalar, Bölükbaşı’nın seçim bölgesi olan Kırşehir eksenli olarak devam etmiştir. 1 Şubat 1960’da Kırşehir’de yaptığı bir konuşmada Menderes, Kırşehirlilerle iyi ilişkiler kurma ve oraya devlet hizmeti götürme arayışı içinde bulunduklarını belirtmiş ve o güne kadar Kırşehir’e esas zarar verenlerin “arabozucu”lar olduklarını söylemiştir. Bu “arabozucu” tabiri ile anlatılan kişi, elbette Bölükbaşı idi. Menderes’in suçlamalarına cevap veren Bölükbaşı, Menderes’in Kırşehir’e reva gördüğü haksızlıkları bir başkasının üzerine yüklemekle sorumluluktan kurtulamayacağını ifade ederek, iktidarda bulunan kişinin öfke ve kinine tabi bir rejimden kurtulmanın en büyük vatan görevi olacağını ileri sürmüştür. Kırşehirlilerin DP dışında başka partiye oy vermekle aldandığını söyleyen Menderes’in, tam bir kin ve iftira ile hareket ettiğini söyleyen Bölükbaşı, Menderes’in devlet imkanlarını kullanarak, memlekette tam bir baskı rejimi kurduğunu öne sürmüştür.¹¹⁰⁸ Menderes, 2 Şubat 1960’da Mucur’da yaptığı konuşmada, yine muhalefete yüklenmiş ve muhalefetin, siyasi mücadelede dokunulmazlık zırhı adı altında şeref ve haysiyetlere tecavüz ettiğini iddia etmiştir. Bu konuşmasına yanıt veren Bölükbaşı, “*profesyonel cani, milli münafik, vatani bir pula satanlar, çete ve siyaset şeriri*” gibi hakaretleri, siyasi edebiyata katan kişinin Menderes olduğunu açıklamış ve Menderes’in devlet radyosu ve kendisine bağlı kiralık kalemleri vasıtasıyla, devamlı bir şekilde muhalefete sövdüğünü ve böylelikle de demokratik rejimin manevi temelini yıktığını ileri sürmüştür.¹¹⁰⁹

Öte yandan, Nisan 1960’a gelindiğinde ülkenin siyasi ve toplumsal hayatı tam bir karışıklık içine girmiştir. DP iktidarına karşı büyüyen siyasi ve toplumsal muhalefet artık sokağa taşmaya başlamıştır. Muhalefetin ve özellikle de CHP’nin eylemleri karşısında, daha da sertleşen DP iktidarı artarda Meclis grubunu toplamış ve 15 Nisan 1960 tarihli DP Meclis grubu toplantısında, Baha Akşit ve Mazlum Kayalar’ın verdikleri önerge ile muhalefet hakkında Meclis’te 15 kişilik bir Tahkikat Komisyonu kurulması

¹¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 23. 1. 1960.

¹¹⁰⁸ Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı’nın Menderes’e Cevapları**, s. 2.

¹¹⁰⁹ **A. g. e.**, s. 3.

teklif edilmiştir.¹¹¹⁰ Bu önerge, CHP'lilerin, seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, halkı kanunlara ve hükümete karşı isyana teşvik ettiği, silahladığı, orduyu siyasete karıştırdığı gibi iddiaları içeriyordu. İktidar, CHP'nin şahsında tüm muhalefeti sindirmeye ve hatta tasfiyeye yönelmiştir. CHP, hemen karşı bir önerge hazırlayarak Menderes hakkında Meclis tahkikatı açılmasını ve Başbakan'ın yüce divana sevk edilmesini istemişse de, malum olduğu üzere, önerge DP ekseriyetini haiz Meclis'ce dikkate bile alınmamıştır. Aksine, 18 Nisan 1960'da DP'nin önergesi kabul edilmiştir. 15 DP milletvekilinden teşekkül eden Tahkikat Komisyonu, hemen faaliyete geçmiş ve bir çırpıda almış olduğu üç kararla, partilerin tüm siyasi faaliyetlerini, Komisyon'un faaliyeti ile ilgili tüm yayınları ve Meclis'in tahkikat kararı müzakerelerini yasak etmiştir.¹¹¹¹

Bu yasaklar yüzünden, görüşmeler sırasında İnönü ile Bölükbaşı'nın yaptıkları konuşma, o günlerde basına intikal edememiştir. Tahkikat Komisyonu kurulması müzakerelerinde İnönü çok sert konuşmuş ve kısaca şunları belirtmiştir: “...*Meclis Tahkikatı Komisyonu namı altında bir baskı idaresi kurmak istiyorlar. Bu baskı idaresi, Anayasa'ya, insan haklarına karşı teşebbüs edilen gayrimeşru bir darbedir... Eğer bir idare, insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilal olur... Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam... İhtilal meşru hak olarak kullanılacaktır...*”.¹¹¹² Bu sözlerle İnönü, adeta DP iktidarına yaklaşan ihtilalin haberini vermiş ve gittikleri yoldan dönmelerini istemiştir. Ancak, iktidar hırsından mıdır, tam olarak bilinmez ama basireti tamamen bağlanan DP yöneticilerinin, bunları duyabilecek bir sağduyuya sahip oldukları söylenemezdi. Tahkikat Komisyonu görüşmelerinden sonra Meclis'te gündem dışı söz alan Bölükbaşı, Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini aştığını ileri sürerek, çok ağır ve sert bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı'nın sözleri, Meclis'e hakaret sayılarak tutanaklardan çıkarılmıştır. Ayrıca Bölükbaşı da, 6 oturum için Meclis'ten uzaklaştırılmıştır. Bölükbaşı, konuşmasının tutanaklarda geçen kısmında –tespit edilebildiği kadarıyla– “*Komisyonunuz, istediğini asmaya kalkarsa, buna gayr-i meşru demeyecek*

¹¹¹⁰ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 394-395.

¹¹¹¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 242-243.

¹¹¹² Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 396-397.

misiniz? Bunun hakaret neresinde?” diye konuşmuştur.¹¹¹³ Bu olayın ardından, Bölükbaşı ve iki arkadaşı, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar ve üyeleri hakkında Meclis soruşturması açılmasını isteyen bir önerge vermişlerse de, haliyle reddedilmiştir.

Öte yandan Meclis, 27 Nisan 1960’da Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkileri hakkındaki kanunu kabul etmiştir. Eroğul’un ifadesiyle bu kanun, DP “diktatoryası”na kanuni bir zemin oluşturmak amacıyla çıkarılan tam bir baskı fermanı mahiyetindeydi.¹¹¹⁴ Komisyon için kabul edilen yetki yasasına göre, Komisyon, savcıların, sulh ve sorgu yargıçlarının, askeri adli mercilerin tüm yetkilerini kullanabilecek, yayın yasakları koyabilecek, gazete-dergi toplatabilecek, basımevlerine el koyabilecek, her türlü toplantı ve gösteriye yasaklayabilecek, gerekli gördüğü tedbir ve kararları alabilecek ve hükümetin tüm araçlarından yararlanabilecekti. Ayrıca yetki yasasına göre, Komisyon soruşturmasının gizli olması, kararlara uymayanların itiraz hakkına sahip olmadan hapsedilebilmesi öngörülmekteydi. Bu komisyona verdiği yetkilerle, DP iktidarı Anayasa’yı rafa kaldırmış oluyor, yasama ve yürütme ile birlikte yargıyı da uhdesine alarak diktatörlüğünü açıkça ilan etmiş oluyordu.¹¹¹⁵ Komisyona yetki veren kanunun görüşülmesi sırasında İnönü, yine sert bir konuşma yapmış, ancak bu kez Meclis Başkanlığı, İnönü’ye on iki oturum için Meclis’e girmeme cezası vermiştir.

Ayrıca bu sıralarda, birlikte maruz kaldıkları ortak tehlike yüzünden İnönü ile Bölükbaşı yakınlaşması artmıştır. İnönü ile görüşmeden çıkan Bölükbaşı, gazetecilere, “*Vatandaşların basiret ve uyanıklığı nöbettedir*” şeklinde konuşmuştur.¹¹¹⁶ 27 Mayıs’ın yaklaştığı günlerde Bölükbaşı, İsmet Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Görüşme İnönü’nün Ayten sokaktaki evinde yapılır. Görüşmeye CKMP’den Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç ve Fuat Arna, CHP’den İnönü, İsmail Rüştü Aksal ve Turhan Feyzioğlu ve Avni Doğan katılmışlardır. Toplantıda Bölükbaşı, artık partiler üstüne çıkan bu milli mücadelede birlikte hareket ve karar alınmasını teklif etmiştir. Bölükbaşı,

¹¹¹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Elli Dokuzuncu İnikat (20. 4. 1960).

¹¹¹⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 243. Kanunun tam metni için, bkz., **TC. Resmi Gazete**, S. 10491 (28 Nisan 1960), Kanun No: 7468, Kabul Tarihi: 27. 4. 1960.

¹¹¹⁵ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 132.

¹¹¹⁶ **Kim**, 27. 4. 1960.

İnönü'den bir teminat almak istemiş, ancak İnönü bu teminatı açık ve kesin bir sözle belirtmekten kaçınmıştır.¹¹¹⁷

Tüm bu olanlar, ülkedeki aydınlar ve üniversite öncülüğündeki toplumsal muhalefetin ayağa kalkmasına neden olmuş ve önce İstanbul'da başlayan öğrenci eylemleri Ankara ve İzmir'e taşınmış ve her üç kentte de büyük olaylar yaşanmasına neden olmuştur. Yaşananlar karşısında, her zamankinden daha ılımlı hareket etmesi beklenen hükümet, bir taraftan Menderes'in artarda yaptığı radyo konuşmaları ile muhalefete ve ayaklanmaya kalkışanlara tehditler savurmaya devam etmiş ve bir taraftan da Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan ederek, olayların önüne geçmek istemiştir. Ancak, iktidarın tutumunda her hangi bir değişikliğin söz konusu bile olmaması, işi çığırından iyice çıkartmıştır. İşte, bu buhranlı dönemde, Çankaya'da bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda, Bayar, Menderes, Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte Ali Fuat Başgil de hazır bulunmuştur. Toplantının amacı, bu durum karşısında Başgil'in görüşlerini almaktır. Toplantıda Başgil, olayların çığırından çıktığını, şiddet tedbirlerinin hemen durdurulması gerektiğini ve derhal Menderes kabinesinin istifa ederek, yerine muhalefeti de içine alacak bir tür "*Milli Koalisyon*" kurulmasını teklif etmiştir. Ayrıca, Başgil, bu koalisyonun Anayasa'ya aykırı kanunlar ile Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunu değiştirmesiyle, ülkede siyasi tansiyonunun düşeceğini ileri sürmüşse de, Bayar, Başgil'in fikirlerine katılmamış, tahrikçilerin tenkil edilmesini (cezalandırılmasını) isteyen bir edayla, "*Bu şekildeki hareket bir zaaf alameti olur ve rakiplerimizi cesaretlendirmekten başka bir netice doğurmaz... Bilakis, metanetimizi ispat etmek ve doğruca son derece sert tedbirler almak yoluna gitmek lazımdır*" şeklinde konuşmuştur.¹¹¹⁸ Bu konuşmalara bakılarak, DP iktidarının, "*daha çok sertlik*" üzerine kurulu politikasında Bayar'ın baş rolü oynadığı söylene yeridir.

Tüm bu olaylara kadar suskunluğunu muhafaza eden asker, nihayet 3 Mayıs'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e, Cumhurbaşkanının istifa etmesi, hükümetin değişmesi, antidemokratik kanunların kaldırılması ve siyasi suçların affedilmesini talep eden bir mektup göndermesiyle, bizzat siyasete

¹¹¹⁷ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası* (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), s. 290.

¹¹¹⁸ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966), s. 134-138.

müdahil olmuştur.¹¹¹⁹ 11 Mayıs’ta Meclis, hiçbir gerekçe yokken tatile sokulmuş ve Menderes de, iyice bunaldığı başkenti terk edip, kendisini rahatlatacak kalabalıklar bulacağı Ege’ye bir geziye çıkmıştır. Nehru’nun Ankara’ya geleceği 20 Mayıs akşamı Ankara’ya avdet eden Menderes, 21 Mayıs günü Harbiyelilerin yürüyüşü ile iyice sarsılsa ve arkadaşlarından, “*artık takip edilen bu politikadan tamamıyla vaz geçmeliyiz*” gibi uyarılar alsa da, geri adım atmamış ve tekrar Ankara’yı terk ederek, Eskişehir’e gitmiştir. Ancak, bu gezi onun son yurt ziyareti olmuştur.

Öte yandan, on günlük tatilden sonra 23 Mayıs’ta açılan Meclis’te Bölükbaşı, Avni Doğan’la birlikte, hükümet hakkında Meclis soruşturması isteyen bir önerge vermiştir. Bölükbaşı, önergesinde, İstanbul Üniversitesi’nde 28 Nisan 1960 tarihinde yapılan öğrenci gösterilerinde, polisin, rektörlüğün davetini beklemeksizin öğrencilerin yaralanması ve ölümüyle sonuçlanan silahla müdahalesi sırasında, rektörün, iktisat fakültesi dekanının ve genel sekreterin de kötü muameleye maruz kaldığı olay hakkında bilgi verdikten sonra, 18 profesörün imzasıyla verilen mektuba istinaden Meclis araştırması yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bölükbaşı, bu olayın milletin geleceğini olumsuz etkileyecek olaylara başlangıç teşkil etmesinden korktuğunu ve üzerinde önemle durulması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, Bölükbaşı ve Doğan, İstanbul ve Ankara’da meydana gelen olaylardan hükümeti sorumlu tutmuşlar ve 6/7 Eylül olaylarında Hükümetin olaylara müdahale etmemeye itina gösterdiği halde, neden bu olaylarda öğrencilere karşı jop ve silah kullanıldığını sormuşlardır.¹¹²⁰

25 Mayıs’ta, iki gün önce toplanan Meclis’in yeniden bir ay tatile girmesi için önerge verilmiştir. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, iki gün önce açılan Meclis’in tatile girmesini haklı gösterecek nedenlerin kürsüden izah edilmesini istemiş ve adeta ihtilale giden süreci şu sözleri ile ifade etmiştir: “*Memleketin tahammülü ile oynuyorsunuz. İhtilali siz hazırlıyorsunuz. Ülkenin içinde bulunduğu şartları bir kenara bırakıp bayram tatiline gitmek, mesuliyetlerin deryasına batmış bir Hükümetin eline bir müddetle memleketi teslim edemezsiniz... Bu memlekette gece uykularınızı kaçırın hadiseler bir gün vuku bulursa, bunun mes’ulleri sizler*

¹¹¹⁹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 247.

¹¹²⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Sekizinci Oturum (23. 5. 1960), s. 495-7.

*olacaksınız. Zulmünüz olmazsa, ayaklanma olmaz”.*¹¹²¹ Ancak, önerge kabul edilmiş ve Meclis 20 Haziran’a kadar tatil edilmiştir. Bölükbaşı’nın TBMM’de 27 Mayıs İhtilali’nden iki gün önce yapmış olduğu ama gazetelerde yayın yasağı yüzünden yayımlanamayan bu konuşması daha sonra, 13 Ekim 1960 tarihli **Kudret**’te yayımlanmıştır. Buna göre Bölükbaşı, 25 Mayıs 1960 tarihinde DP iktidarını ihtilâlle sebep olacak davranışlarda bulunmakla suçlamış ve dürüst bir seçim kararı alınmazsa memlekette kanlı bir kardeş kavgası çıkacağı uyarısında bulunmuştur. Bölükbaşı, Tahkikat Komisyonunu da eleştirdiği konuşmasında, kendisinin 1950 öncesindeki bir beyanatında DP’nin dürüst seçim isteğinde ve hak arama davasında onlara destek verdiğini, ayrıca bir ihtilâlle ancak iktidardakilerin uygulamalarının yol açabileceğini ifade ettiğini hatırlatarak, bu gün de aynı şeyi DP iktidarına karşı söylediğini belirtmiştir.¹¹²² Daha sonra da bilindiği gibi, 27 Mayıs 1960’ta Milli Birlik Komitesi (MBK), ülke yönetimine el koymuş ve on yıldır devam eden DP iktidarına son vermiştir

¹¹²¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Dokuzuncu Oturum (25. 5. 1960), s. 576-578.

¹¹²² **Kudret**, 13. 10 1960.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. BÖLÜKBAŞI'NIN 1960–1973 ARASI SİYASAL HAYATI

27 Mayıs askeri darbesini takiben Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından kabul edilen geçici Anayasa rejimi süresince, her türlü siyasi faaliyet yasak edilmiştir. Darbeyle fiili hayatı sona eren ve sonraları hakkında açılan bir dava¹¹²³ ile hukuki yönden de kapatılan DP'yi saymazsak, 27 Mayıs darbesi ile başlayan süreçte iki önemli siyasi parti hayatîyetlerini korumuştur. Birisi İnönü'nün CHP'si, diğeri Bölükbaşı'nın CKMP'si idi. Ancak, bu partilerin de il ve ilçe merkezleri dışında her hangi bir isim altında teşkilat kurmaları ve her hangi bir siyasi faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır.¹¹²⁴ Ekim 1961 seçimlerine kadar, yaklaşık on yedi ay süren MBK egemenliğindeki bu dönemde, bir taraftan Kurucu Meclis (KM) teşekkülü, yeni bir anayasa ve yeni bir seçim kanunu gibi reformlarla sistemin temel taşları oluşturulmaya çalışılırken, diğer taraftan da siyasi çalışmalara konan yasakların kaldırılmasıyla oluşacak yeni siyasi sistemde güçlü bir yer işgal etmek ve gelecekte iktidar olabilmek için içten içe de yoğun bir siyasi faaliyet içinde olunmuştur. Özellikle, darbeyi gerçekleştiren MBK içindeki çatlak seslerin (14'ler diye bilinir) Kasım 1960'da tasfiye edilmesiyle birliktedir ki, ordu hiyerarşisinde eskisine oranla bir bütünlük sağlanmış ve hızlı bir şekilde yönetimin sivil idareye bırakılması yönünde çalışmalara girişilmiştir. KM'nin çalışmaya başlamasıyla birlikte (6 Ocak 1961), haliyle siyasi faaliyetlere konan yasak kısmen olsa bile ve yoğun bir siyasi mücadele başlamıştır. Bu mücadele, devrik DP mirasına hangi partinin sahip çıkacağı

¹¹²³ DP, davacı Mustafa Geygel adına hareket eden avukat Cemal Özbey'in hukuki girişimleri sonucu, 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesi'nin verdiği fesih kararı ile kapatılmıştır. Bkz., Cemal Özbey, **Demokrat Partiyi Nasıl Kapatırdım** (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1961).

¹¹²⁴ Siyasi partilerin il ve ilçe merkezlerinin açık bırakılması kararı verilmesindeki amaç, seçmen kitlelerinin geniş ölçüde okur yazar olmadıkları ocak ve bucak seviyesindeki yerel birimlerde sürekli bir ikilik havasının devamını önlemek ve siyasi faaliyetleri daha kesif nüfus bölgelerine kaydırmaktır. Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili** (Ankara: AÜSBFY, 1966), s. 25.

konusunda düğümlenmiştir. Resmen yeni partilerin kuruluş izninin verildiği 12 Ocak-13 Şubat 1961 tarihleri arasındaki döneme kadar,¹¹²⁵ ortada kitlelerin destekleyebileceği iki önemli parti vardı. CHP ile Bölükbaşı'nın önderliğindeki CKMP. Yeni rejim açısından büyük önemi olan İnönü liderliğindeki CHP'nin yanında, geçmiş DP iktidarı döneminde CHP ile hemen hemen aynı kaderi paylaşmış, belki de ondan daha fazla DP iktidarının baskısını üzerinde hissetmiş CKMP için durum daha farklıydı. Geçmişte DP içinden kopan MP hareketinin temsilcisi olarak, önce CMP'yi ardından CKMP'yi örgütleyen Bölükbaşı, 27 Mayıs darbesi ile başlayan yeni dönemde, doğal olarak kendisini CHP'den daha fazla bir biçimde DP oylarının mirasçısı olarak görmüştür.

Aşağıda görüleceği üzere Bölükbaşı'na göre, 27 Mayıs darbesi ve ardından yapılan 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni nizam, aslında kendilerinin ta MP döneminden beri savunageldikleri ilkeleri (çift meclis, anayasa mahkemesi, kuvvetler ayrılığı, yüksek hakimler kurulu gibi MP, CMP ve CKMP programlarındaki ilkeler) bağrında taşımaktaydı. Dolayısıyla Bölükbaşı, hem ilkesel olarak yeni kurulan nizamı hararetle desteklemiş, hem de DP seçmen kitlesi ile aynı kaynaktan gelmenin, CHP'ye oranla kendisine daha büyük avantaj kazandıracak düşüncesiyle, yeni dönemde oyların CKMP'ye akacağı yönünde büyük bir beklenti içinde olmuştur. Bölükbaşı, kendince bu düşüncesinde haksız da sayılmazdı. Bölükbaşı, on yıllık DP döneminde, DP hükümeti tarafından partisi kapatılmış, sırf kendisini seçtiği için Kırşehir ilçe haline getirilmiş, müteaddit defa hapse atılmış ve devamlı bir şekilde iktidar baskısını üzerinde hissetmiş bir siyasal liderdi. Öte yandan, "1946 ruhu" adı verilen siyasal söylemle, Bayar ve Menderes ile birlikte DP'nin kuruluşunda bulunmuş bir siyasal kişilik olarak Bölükbaşı, yeni kurulacak siyasal sistemde "*muhafazakar*" DP oylarının kendisinde toplanacağı ümidi içinde hareket etmiştir.

Ne var ki, Bölükbaşı'nın büyük ümitler taşıdığı beklentisi gerçekleşmemiş, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in onayı ve icazeti ile darbe yönetiminin ilk Genel Kurmay Başkanı olan Ragıp Gümüşpala liderliğinde kurulan Adalet Partisi (AP) ile eski HP liderlerinden ve MBK yönetiminde

¹¹²⁵ Bu dönemde kurulan partilerin kısa bir değerlendirmesi için, bkz., Celalettin Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme Sorunu (Ankara: Nürol Matbaası, 1992), s. 85-138.

bir süre Maliye Bakanlığı yapmış olan Ekrem Alican liderliğinde kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP), büyük oranda DP oylarının mirasçısı olarak yeni siyasal sistemde yerlerini alacaklardı. Başlangıçta MBK ile arası gayet iyi olan Bölükbaşı’nın, bu ve buna benzer olayların etkisiyle, MBK yönetimi ile arası açılmış ve Bölükbaşı, yine bildik şekilde, 1960’ların muhalefet bayrağını eline geçirmiştir. Bu dönemde, kendi partisi içinde de büyük sorunlar yaşayan ve 1962 ortasında CKMP’den istifa edip, tekrar 1948’i canlandırmak istercesine MP’yi kuran ve hatta 1965’in başlarında, partisi iktidar ortağı bile olan Bölükbaşı’nın, aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına kadar, darbeye başlayan 1960’ların siyasal sisteminde, az ya da çok, önemli bir rol oynadığı su götürmez bir gerçektir. İşte bu bölümde, Bölükbaşı’nın 1960’tan 1973’e kadar uzanan siyasal hareketinin kimi önemli yanları ele alınacak ve bu önemli siyasal dönemeçlerde Bölükbaşı’nın oynadığı role değinilecektir.

A. 1960 DARBESİ DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI VE CKMP

27 Mayıs’tan sonra Bölükbaşı, İnönü kadar etkin ve yoğun olmasa da, MBK Başkanı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel’le görüşmelerde bulunmuş ve çeşitli açıklamaları ile darbe yönetimini etkilemeye çalışmıştır. 27 Mayıs darbesini müteakiben Bölükbaşı, beraberinde Kırşehir milletvekilleri Hayri Çopuroğlu ve Osman Canatan ve CKMP GİK üyeleri Mehmet Altınsoy ve Nurettin Ardıçoğlu ile birlikte Gürsel’i makamında ziyaret etmiş tebrik ve başarı dileklerinde bulunmuştur.¹¹²⁶ Bölükbaşı, ilerleyen günlerde de Gürsel’le istişare içinde olmuş,¹¹²⁷ Gürsel’in Bölükbaşı’nı ziyaret ettiği bir görüşmede ise, Bölükbaşı, Gürsel’e hitaben, gazetecileri göstererek, “*Bunlar yıkamadığımız diktatörler paşam*” diyerek içinde ima dolu bir söz sarf etmiştir.¹¹²⁸

Darbeden üç gün sonra Bölükbaşı bir basın toplantısı düzenleyerek darbeye destek verdiğini açıklamıştır. DP iktidarının meşruluğunu çoktan yitirdiğini ve gayr-i meşru bir kuvvet saltanatı haline geldiğini beyan eden Bölükbaşı, milletin böyle bir iktidara karşı ihtilâl yapmasının, onun insan

¹¹²⁶ Cumhuriyet, 30. 5. 1960.

¹¹²⁷ Cumhuriyet, 25. 6. 1950.

¹¹²⁸ Cumhuriyet, 1. 9. 1960.

hakları beyannamesinde de yer alan meşru ve mukaddes bir hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Bölükbaşı kısaca şöyle konuşmuştur:¹¹²⁹

...Şanlı Türk Ordusu, daima silahını dışta düşmana ve içte zaruri olduğu zaman zulme karşı kullanagelmıştır. Onun bu tarihî geleneğini unutan ve onu ortaçağın ücretli askeri gibi milletine karşı kullanmağa kalkışan gafiller, mukadder akıbetlerine çarpılmışlardır. Kanlı bir kardeş kavgası kâbusundan memleketi kurtaran orduya minnetimiz büyüktür...

Bölükbaşı darbe sonrası döneme ilişkin beklentisini de yeni bir istibdadı imkânsız kılacak fiilî ve hukukî bir zeminin hazırlanması olarak ifade etmiştir.¹¹³⁰ İnönü ile Bölükbaşı, darbeden 10 gün kadar sonra yaptıkları bir görüşmede 27 Mayıs'ın, "*zümre istibdadı*"na karşı gerçekleştiği hususunda ortak bir değerlendirmede bulunmuşlardır. Bölükbaşı bu görüşmede İnönü'ye, 27 Mayıs'ı kastederek "*Millî Hareket*" sevgisinin halk içinde giderek daha çok yayıldığını ifade etmiştir.¹¹³¹ İki parti bu günlerde ortak hareket etmiştir.

Darbenin hemen ertesinde kamuoyunda seçim sistemi ile ilgili olarak başlayan tartışmalara Bölükbaşı da katılarak *nispî temsil* sisteminin kabul edilmesini istediklerini açıklamıştır. CHP de görüşünü bu sistem yönünde ortaya koymuştur.¹¹³² CHP ile CKMP'nin ortak hareketinin görüldüğü bir husus da, ilan edilen "*geçici anayasa*"nın uygun bulunmasıdır.¹¹³³ Bölükbaşı, 27 Mayıs'tan sonra Devlet Başkanı olan Cemal Gürsel ile yaptığı başka bir görüşmeden sonra yaptığı açıklamada ibret ve ahlâk zemini üzerinde sağlam bir devlet ve hürriyet nizamının kurulmasına çalışanlara yardım etmek gereğini yinelemiştir.¹¹³⁴ MBK ile Bölükbaşı ilişkilerinin iyi olduğu bu dönemde, Bölükbaşı'nın asıl hedefi, 27 Mayıs sonrasında derhal seçimlere gidilmesini önlemeye çalışmak olmuştur. Bölükbaşı, 27 Mayıs'la birlikte kamuoyunda CHP'nin sempatisinin arttığını

¹¹²⁹ **Yeni Sabah**, 30. 5. 1960.

¹¹³⁰ **Yeni Sabah**, 30. 5. 1960.

¹¹³¹ **Cumhuriyet**, 4. 6. 1960.

¹¹³² **Cumhuriyet**, 12. 6. 1960.

¹¹³³ **Cumhuriyet**, 14. 6. 1960.

¹¹³⁴ **Cumhuriyet**, 26. 6. 1960.

düşünmüş ve böylesi bir dönemde hemen seçime gidilecek olursa, CHP’nin kesin olarak iktidara geleceği endişesini taşımıştır.¹¹³⁵

Darbenin üzerinden beş ay gibi bir zaman geçtikten sonra Bölükbaşı 27 Mayıs hareketinden beklentileri hakkında **Kudret**’te yazdığı bir başmakalede, Türk siyasî tarihinde özgürlük için mücadele edenlerin iktidarı elde ettikten sonra özgürlüğe ihanet ettiklerini ifade etmiş ve yeni yönetim hakkındaki iyimser beklentilerini sürdürmüştür. Bölükbaşı, makalesinde partilerinin siyasal hedefleriyle MBK’nin gerçekleştirmek istediklerinin benzerliğinden dolayı memnuniyetini belirtmiş ve bu nedenle ihtilâlcileri kendilerine yakın görmelerinin doğal olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Bölükbaşı, yeni yönetime tavsiyelerde de bulunmuş ve kurulacak düzenin ahlâk, ibret, mesuliyet ve fazilet esaslarına dayanması gereğinin altını çizmiştir. DP’nin 10 yıllık iktidarı döneminde “*devr-i sabık*” yaratmamak düşüncesiyle kendinden önceki dönemin hesabını sormamasını eleştiren Bölükbaşı, bu nedenle, ülkeye her türlü kötülüğü yapanın, yaptığıнын yanına kâr kalması gibi bir durum yaşandığına işaret ederek, MBK yönetiminin DP döneminden hesap sorması gereğine dikkat çekmiştir. Bölükbaşı’nın makalesinde öne çıkan bazı ifadeler şu şekildedir.¹¹³⁶

...Bizde iktidar mevkii daima bir ganimet telâkki edilmiş ve gelenler icat, tevehhüm ve istismar ettikleri mazeretlerin tahtı üzerinde milletin rağmına yıllarca saltanat sürmüşlerdi. Hürriyet için mücadele edenlerin hürriyete ihanetleri siyasî tarihimizin adeta bir farfakası haline gelmişti. (...) Demokratik rejimin bütün icap ve müesseseleriyle ve yeni bir Anayasa ile gerçekleşmesini ve memleketimizde bir mesuliyet devrinin açılmasını siyasî mücadelesinin mihveri yapan kadromuz ve partimiz bu fikirlerin zaferi için çok çile çekmiştir. Bu fikirler uğrunda yaptığımız tavizsiz mücadelede devirler değişmiş, fakat çektiğimiz çile ve maruz kaldığımız iftiralar değişmemiştir.(...) Kurulmasını beklediğimiz nizamın devamlı ve verimli olabilmesi için her şeyden evvel müsait bir vasat ve manevî bir zemin hazırlanmalıdır. Bu zeminin hazırlanması için de yeni nizamın temeline ahlâk ve ibret konmalıdır. (...)

¹¹³⁵ “Bölükbaşı’na göre seçimler 1961’den evvel yapılamaz”, **Cumhuriyet**, 26. 6. 1960.

¹¹³⁶ Osman Bölükbaşı, “27 Mayıs ve Beklediğimiz Nizam”, **Kudret**, 12. 10. 1960.

“Devri sabık yaratmamak” gibi bir formülle mazinin üzerine sünger çeken DP iktidarı çok büyük tarihî hata işlemiş ve bu hareketiyle, devri sabıkı bütün zaaflarıyla devri lâhikte yaşatmak kararını da peşinen vermiş bulunuyordu. (...) “Herkesin ettiği yanına kâr kalıyor” kanaati memleketimizde kökleşmiş ve bu hal kötülüklerin devamında ve kötülerin cüretini artırmakta başlıca amil olmuştur...

Bölükbaşı’nın CHP’nin tek partili iktidar döneminden hesap sorulması yönündeki görüşleri ve başka bazı gelişmeler basında, CKMP’nin ve **Kudret** gazetesinin DP yerine, CHP ile uğraşmaya başladığı, ihtilalin meşruluğuna gölge düşürmeye çalıştığı, Menderes ve diğer düşkünleri korumaya çalıştığı ve DP’nin oylarına göz dikerek iktidara gelmek istediği biçiminde eleştirilere konu olmuştur. Söz konusu eleştirilere **Kudret**’te cevap veren CKMP’li Nureddin Ardiçoğlu, CKMP’yi ve **Kudret**’i savunarak eleştirilerin haksız olduğunu, kitlelerin CKMP’ye yönelme olasılığına karşı partinin yıpratılmaya çalışıldığını ifade etmiştir.¹¹³⁷

Aynı günlerde CKMP’ye yönelik bir eleştiri konusu da, tarihinden kaynaklanan endişelerle, bu partinin irticaî bir parti olduğu biçimindedir. Bu eleştirilere **Kudret**’te Kadircan Kaflı imzalı bir yazı ile verilen cevapta CKMP’nin MP’den başlayarak ortaya çıkışı özetlenmiş ve bu partinin irticaî bir parti olmadığı; çağdaş anlayışta bir anayasa, insan haklarını anayasa güvencesi altına alma, anayasa mahkemesi, çift meclis, ileri bir hukuk devleti peşinde bulunduğu ileri sürülmüştür. MBK’nın da, CKMP’nin programındaki bu hususları gerçekleştirmek istediği ifade edilen yazıda, MP’ye irtica sıfatının iktidar partisine yaranmak isteyenlerce yakıştırıldığı ve bu gün de bunu bazılarının sürdürmek istediği ifade edilmiştir.¹¹³⁸

Tüm bu tartışmalara rağmen Bölükbaşı, özellikle yeni partiler kurulana dek, darbe yönetimi ile iyi ilişki içinde olmaya gayret etmiştir. O dönemde yapılan toplantı ve kokteyleri kaçırmayan Bölükbaşı, geleceğin siyasal iktidarında söz sahibi olacağı mesajı vermiştir. O sıralarda, Ankara Gazeteciler Cemiyeti’nin Ankara Bulvarı Palas’ta düzenlediği akşam yemeğine katılan Bölükbaşı, MBK üyelerinden bir kaçı ile çok içten sohbet

¹¹³⁷ Nureddin Ardiçoğlu, “Ahmet Emin Yalman’la Bir Hasbihal”, **Kudret**, 19. 10. 1960.

¹¹³⁸ Kadircan Kaflı, “CKMP İrtica Partisi mi?”, **Kudret**, 20. 10. 1960.

etmiş ve kendine güvenen bir edayla, “*ikbal, partimin ve şahsımın ayağı altındadır*” diyecek kadar ileri gitmiştir. Bu yemekte hazır bulunan Metin Toker’in anlattıklarına bakılırsa, MBK üyelerinden genç Albay Sezai Okan’la hararetli bir sohbete dalan Bölükbaşı, darbenin hazırlanışında, silahlı kuvvetler kadar, siyasiler olarak kendilerinin de büyük payı olduğunu zikretmiştir. Albay Sezai Okan’a hitaben, Bölükbaşı, “*Bakın Albayım, İhtilalin siyasi platformu politikacılar tarafından hazırlandı. Ondan sonra sizler başardınız*” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Sezai Okan ise, “*Sayın Bölükbaşı, bunu sadece silah kuvvetiyle yapılmış adi bir darbe-i hükümet olarak kabul etmeyin. İnkılabı böyle kabul etmek, sizin, işi tam manasıyla anlamadığınıza delalet eder*” deyince, Bölükbaşı, “*Ama Albayım, size bir şey hatırlatmak isterim. Sizler birliğinizin başındayken, biz zindanlarda ıstırap çekiyorduk*” şeklinde karşılık vermiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “*İhtilali zamanında yaptınız. Yoksa biz de CHP de, kararlıydık. Her sandık başına bir adam koyacaktık, rey çaldırmayacaktık. Sandık başları bu yüzden bir mezbaha haline gelecekti*”. Konuşma esnasında Sezai Okan Bölükbaşı’na cevap vererek, darbenin tesadüfi olmadığını, zamanını tayinde epey kafa yorduklarını belirtmiş, ancak darbenin zamansız yapıldığı ve yersiz olduğu şeklinde CKMP yanlısı **Kudret** gibi gazetelerde çıkan yazılardan hoşnutsuzluklarını dile getirmiştir. Bunun üzerine böylesi yazıların kendisi ile alakalı olmadığını, kendisinin 12 Ekim’de çıkacak başmakalesine (yukarda zikredilen makale) dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir. Okan ise, Bölükbaşı’ya dönerek, “*Ama sizin mensup olduğunuz zümrenin fikirleri nerede olursa olsun sizin ki gibi olmalı*” diyerek, adeta Bölükbaşı’nın temsil ettiği harekete MBK’nın güvenle bakmadığını söylemek durumunda kalmıştır. Bölükbaşı bu sözün altında kalmayarak, “*Biz sizle kalben beraberiz*” diye mukabelede bulunmuştur. Daha sonra Bölükbaşı, MBK’nın ileri gelenlerinden Muzaffer Özdağ’la da sohbet etmiştir. Özdağ, 1961’de emaneti siyasilere devredeceklerini, ancak gerekli itimadı da siyasilerin vermesi gerektiğini anlatmıştır. Bunun üzerine, Bölükbaşı’nın, Özdağ’a sokularak, birbirlerinin sözlerine itimat etmeleri gerektiği, dinleri ve mezheplerinin bir olduğu gibi konulardan bahsetmesi, aslında bir anlamda kendisini darbe yönetimine kabul ettirmenin gayretleri olarak değerlendirilmiştir.¹¹³⁹

¹¹³⁹ **Akis**, 28. 10. 1960.

Öte yandan, Devlet Başkanı Gürsel, 31 Ekim 1960'da, ODTÜ Rektörü Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki bir bilim heyetini,¹¹⁴⁰ KM'nin teşekkülü, görev ve yetkileri doğrultusunda görevlendirmiştir. Yaklaşık 20 gün süren çalışmalardan sonra, bilim adamlarından oluşan komisyon, KM tasarısını Gürsel'e sunmuştur. KM'yi en kısa bir zamanda toplama kararı veren MBK, 27 Mayıs hareketini müteakiben yoğun bir siyasal faaliyeti gerektiren genel seçimlere gitme formülünü benimsememiş, MBK ile Temsilciler Meclisi ikilisinden oluşan bir KM'ye elverdiği oranda demokratik bir karakter kazandırmaya çalışmıştır.¹¹⁴¹ Buna göre, kapatılmış DP dışındaki siyasal partilerin yani CHP ile CKMP'nin, illerin, baroların, basın, Eski Muharipler Birliği'nin, esnaf kuruluşlarının, işçi sendikalarının, sanayi ve ticaret odalarının, öğretmen derneklerinin ve üniversite ve yargı organlarının belli sayıda temsilciyi kendi aralarında seçmeleriyle teşekkül edecek KM'ye, DP dışındaki tüm sivil kamuoyunun temsil gücü verilmek istenmiş ve korporatif nitelikte bir Meclis yaratılmaya çalışılmıştır.¹¹⁴² Kanun yapıcı tam bir Meclis hüviyetine büründürülen KM çalışmalarında, Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki komisyon, İnönü ile birlikte Bölükbaşı ile de geniş istişarelerde bulunmuştur.¹¹⁴³

KM'nin 262 üyeden teşekkül ettirileceği öngörülmüştür. Bunların 70'ini siyasal partiler (CHP ile CKMP), 82'sini iller, kalanını da yukarda sayılan çeşitli kurum ve kuruluşların seçecekleri belirlenmiştir. KM'nin, üniversite ve siyasi parti temsilcilerinden seçtiği Anayasa Komisyonu, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinin hazırladıkları iki ayrı Anayasa Tasarısı ile yeni seçim yasasına 27 Mayıs 1961'de son şeklini vermişler ve 1961 Anayasa'sı, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulurken kabul edilmiştir. KM içinde oluşturulan 20 kişilik Anayasa Komisyonu'nda, CKMP'den Sadık Aldoğan ile Nurettin Ardıçoğlu da yer almıştır.¹¹⁴⁴

¹¹⁴⁰ Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki bilim heyetinde, Türk Hukuk Kurumu Başkanı Muammer Aksoy, A. Ü. Hukuk Fakültesi'nden Süheyl Derbil ve İlhan Arsel, ve A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Bahri Savcı bulunmaktaydı.

¹¹⁴¹ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 29.

¹¹⁴² Cem Eroğlu, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71", Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 136-137.

¹¹⁴³ **Cumhuriyet**, 21. 11. 1960.

¹¹⁴⁴ **T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, C. 2, S. 35, s. 1, 86-87.

Bölükbaşı, tayinle değil seçimle oluşturulacak bir KM’den yana olduklarını ifade etse de,¹¹⁴⁵ Bölükbaşı ve CKMP ile MBK yönetimi, arasında ilk görüş ayrılığı KM’nin oluşum tarzı konusunda ortaya çıkmıştır. Başından beri darbeyi destekleyen CKMP’liler ile MBK arasında ilk çatlak oluşmaya başlamıştır. KM’nin seçimsiz oluşturulacağı yolundaki haberlerin artması üzerine Bölükbaşı, basına verdiği beyanatta böyle bir uygulamanın siyasî buhranı ortadan kaldırıp sağlam bir nizam kurmaya hizmet etmeyeceğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, KM’nin bir siyasî partiye ağırlık verecek biçimde oluşturulmasının yanlışlığına da değinerek, isim vermeden KM’de CHP’ye ağırlık verileceğini iddia etmiştir. Bölükbaşı, aynı beyanatında kendilerinin DP ile aynı kefeye konmasına da karşı çıkarak yıllarca Anayasayı çiğneyenlerle, Anayasayı savunma uğrunda çiğnenenler arasındaki samîmîlik ve manevî otorite farkını ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁴⁶

KM tasarısına göre, CKMP’nin 25 üye ile KM’de temsil edileceği bildirilmiştir. Bunların yanında CKMP lideri, illerden ve diğer teşekküllerden seçilecek KM’ye partisiz vatandaşlar arasından CKMP’ye daha yakın adayların seçilmesi için büyük gayret sarf etmiştir. Bu konuda CKMP yönetimi, Anadolu ve İstanbul’a gönderdiği tamimlerle, illerde siyaset dışı kalmış, ancak CHP eğilimli de olmayan il ileri gelenlerinin seçilmesi için büyük gayret içinde olmuşsa da, partinin güttüğü bu politika, öncelikle CKMP’nin taşra teşkilatlarında tepkiyle karşılanarak, kendilerinin neden adam yerine konulmadığı türünden eleştirilere hedef olmuştur. Ayrıca, illerde öne çıkmış partisiz kişilerin daha çok CHP’ye eğilimli olması da CKMP’nin işini zorlaştırmıştır. Bunun üzerine CKMP, MBK yönetiminin radikal bir tasarrufu sonucu 28 Ekim 1960’da üniversitelerinden ilişkisi kesilen 147 öğretim üyesine el atmak ve onları parti istikametinde KM’ye sokmak istemişse de, 147’ler CKMP’ye iltifat etmemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, KM için partisine tanınan 25 kontenjanı da yeterli bulmamıştır. CKMP’de 25 temsilcinin seçimi de hayli sert tartışmalara neden olmuştur. Bölükbaşı, Temsilciler Meclisi’ne gitmek için adaylıklarını koyan eski Kırşehir milletvekillerinden Hayri Çopuroğlu ile Osman Canatan’ın da seçilmesinin önüne geçmiştir. Aslında Bölükbaşı’nın kendisi de KM’ye gitmek

¹¹⁴⁵ Kudret, 9 Kasım 1960.

¹¹⁴⁶ Kudret, 25. 11. 1960.

istememiştir. Ancak delegelerin ısrarı üzerine adaylığını koymuş ve seçilmiştir. Sonuç itibariyle, Temsilciler Meclisi'ne seçilen kişiler, büyük oranda Bölükbaşı'nın istediği isimlerden oluşmuştur. Ancak tahmin edileceği üzere, partililerin yanı sıra mesleki teşekküllerde de CHP eğilimli kişilerin seçilmesiyle birlikte, Temsilciler Meclisi'nde CHP hakim bir konumda yer almıştır.¹¹⁴⁷

1990'lı yıllarda Türk kamuoyunda yaygın tartışma konularından biri olan “*ikinci cumhuriyet*” kavramı 27 Mayıs darbesinden sonra da gündeme gelmiştir. CKMP yanlısı **Kudret**'te 27 Mayıs hareketinin desteklendiği “İkinci Cumhuriyet Kurulurken” başlıklı bir makalede günün ana davasının yeni bir halk idaresinin ve devlet nizamının yepyeni esaslara oturtulması işi olduğu ifade edilmiştir. Aynı makalede, her devrin farklı politikalarına kolayca uyum sağlayan kimselerin kurulacak olan bu yeni nizamda memleket ve dünya görüşlerini temsil edemeyecekleri vurgulanmıştır. Makalede, ikinci bir cumhuriyetin kuruluş yolunun devrini ve zihniyetini tamamlayanların tarihe mâl edilmesi ile açılabilceği ileri sürülmüştür.¹¹⁴⁸

KM'in yetki ve görevleri konusunda **Kudret**'te çıkan “Kurucu Meclisin Vazifesi Ne Olmalıdır?” başlıklı bir yazıda, bu Meclis fiilî olma yönünden İstiklâl Savaşı'ndaki Birinci Büyük Millet Meclisine benzetilmiştir. Siyasî buhrana son vermesi beklenen KM'nin hakimiyet hakkını kayıtsız şartsız değil, ancak Anayasayı ve demokrasiyi milletin ihtiyacına uygun biçimde tesis edip yerleştirmek kayıt ve şartı ile kullanabileceği vurgulanmıştır.¹¹⁴⁹

Öte yandan 1960 yılı aralık ayında, CKMP ile 27 Mayıs yönetiminin arasının açıldığı yönünde basında haberler çıkmaya başlaması üzerine Bölükbaşı bunlara sert bir karşılık vererek bu tür haberlerin maksatlı olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁵⁰ Ancak ne var ki, CKMP ile MBK'nin arasının açıldığının bir göstergesi, devlet radyosunun yayınları ile ilgili yaşanan tartışmadır. CKMP yanlısı **Kudret**'te, bu partinin önde gelen isimlerinden Nurettin Arıdoğan, devlet radyosunda CHP yanlısı yayın yapıldığı,

¹¹⁴⁷ **Akis**, 31. 12. 1960.

¹¹⁴⁸ Ahmet Oğuz, “İkinci Cumhuriyet Kurulurken”, **Kudret**, 11. 11. 1960.

¹¹⁴⁹ **Kudret**, 25. 11. 1960.

¹¹⁵⁰ **Kudret**, 2. 12. 1960.

CKMP’nin kötülendiği, bu tarz yayının MBK yönetimi adına yapıldığı için, tarafsızlık iddiası ile bağdaşmadığı eleştirilerinde bulunmuştur.¹¹⁵¹

CKMP’nin üç gün boyunca toplantı halinde olan GİK’i, KM’nin oluşumu hakkında çıkarılan yasada KM’nin genel seçimle oluşturulmasının öngörülmemesini, temsil özelliği bakımından yeterli bulmamış, partilerinin ilkelerine ve dünyada yürürlükte bulunan demokratik usûllere aykırı olarak değerlendirmiştir. Yazılarında CKMP’nin görüşünü açıklayan Ardıçoğlu, bununla birlikte KM’ye parti olarak girmeyi kabul ettiklerini dile getirmiştir.¹¹⁵² KM’ye girme nedeni olarak belirtilen hususlar arasında, MBK yönetiminin ülkeye getirmeyi öngördüğü siyasal kurum ve kuralların (yeni anayasa, çift meclis, anayasa mahkemesi, bağımsız yargı v.s.) CKMP liderlerince 1948 yılından beri CHP ve DP iktidarlarına karşı önerildiği, dolayısıyla bu fikirlerin kendi partilerine ait olduğu iddiası bulunmaktadır. **Kudret**’te Ardıçoğlu, bu yoldaki davalarının KM’de de savunulması ve zafere ulaşması için KM’e girmeyi kararlaştırdıklarını ifade etmiştir. Ardıçoğlu, KM’i protesto etmeyip bunun çalışmalarına katılma nedenlerinden biri olarak da, Türk halkının eğiliminin boykot değil katılma yönünde olmasını göstermiştir. Ardıçoğlu’na göre, son bir neden de, ülkenin normal rejime geçişini hızlandırmaktır.¹¹⁵³

Nihayetinde, CKMP GİK, 27 Aralık 1960 tarihinde, aralarında Genel Başkan Osman Bölükbaşı’nın da bulunduğu 25 üyesini KM’ye girecek temsilciler olarak belirlemiştir.¹¹⁵⁴ Böylece KM, 6 Ocak 1961’de bir araya gelmiş ve ilk toplantısını yapmıştır. KM, demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak olan Anayasa ile yeni Seçim Kanunu’nu en kısa zamanda tamamlayarak 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak seçimlerden sonra iktidarı, yeni seçilecek TBMM’ye devredeceğini açıklamıştır.¹¹⁵⁵ KM bünyesinde oluşturulan MBK’nin Üçüncü Kabinesinde, üniformalı üyeler yer almazken, darbeden sonra ilk defa siyasi parti mensuplarına (Turhan Feyzioğlu, Ahmet Tahtakılıç ve Cihad Baban gibi. Bunun tek istisnası MBK’nın ilk hükümetinde Maliye Bakanı olan Ekrem Alican’dır) hükümette görev verilmiştir. Bu durum,

¹¹⁵¹ Nureddin Ardıçoğlu, “Radyoda Aynı Hastalık”, **Kudret**, 18. 12. 1960.

¹¹⁵² Nureddin Ardıçoğlu, “CKMP Kurucu Meclise Girerken-1”, **Kudret**, 21. 12. 1960.

¹¹⁵³ Nureddin Ardıçoğlu, “CKMP Kurucu Meclise Girerken-2”, **Kudret**, 22. 12. 1960.

¹¹⁵⁴ **Kudret**, 28. 12. 1960.

¹¹⁵⁵ Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, s. 61.

MBK yönetiminin hızlı bir şekilde sivil idareye doğru yol almak istemelerinin bir tür göstergesi sayılmıştır.

Ancak, yeni kabinenin oluşumu, CKMP’de bir iç huzursuzluğa yol açmıştır. Zaten önceki yıllardan kalma bu iç huzursuzluk, bu kez Tahtakılıç’ın CKMP yönetiminin izni ve onayı olmadan, yeni hükümette Çalışma Bakanlığı’nı deruhte etmesiyle iyice su yüzüne çıkmıştır. Bölükbaşı, Tahtakılıç’ın kabinede görev almasını istememiştir. Ancak yapacağı da bir şey yoktu, zira CKMP GİK’te Tahtakılıç’ın bakan olmasından yana tavır koyan Enver Kök ve Sadık Aldoğan gibi partinin önde gelen isimleri vardı. Bu isimler zaten öteden beri, Bölükbaşı karşısında, daima Tahtakılıç’ı desteklemişlerdi. Bölükbaşı, parti içinde yeniden baş gösteren kaynaşmanın önüne geçmek için, CHP’ye rakip olacak ve eski DP’li gençleri partiye çekebilecek, CKMP gençlik ocakları teşkili yönünde, **Kudret** gazetesini de kullanarak, yeni bir politika gütmeye başlamıştır.¹¹⁵⁶ DP oylarına talip olma yönünde bu politika kısmen de olsa işe yaramıştır.

Öte yandan, MBK ve Temsilciler Meclisi’nden müteşekkil KM’de birbirinden epey farklı gruplar oluşmuştur. KM’de konuşmalarında pek fazla kavga ve polemiklere karışmayan ve bir çeşit tabii senatörlük kurumu fonksiyonunu deruhte eden MBK’nın yanında, Temsilciler Meclisi’nde üç ayrı grup kendiliğinden oluşmuştur. MBK yönetimi nazarında, bir tür “*vefali müttefik*” olan CHP bir kutbu temsil ederken, Bölükbaşı’nın liderliğindeki CKMP ise daha çok KM’nin “*muhalefet odağı*” biçiminde bir başka kutbu temsil etmiştir. Özellikle CKMP’den Nurettin Ardıçoğlu ve Ahmet Oğuz’un konuşmaları, 27 Mayıs’ın Üçüncü Hükümetinin uygulamaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Hitabet kürsülerini kimseye bırakmayan ve muhalif konuşmaları ile önceki yıllarda kendinden çok söz ettiren, söz ve hitabet üstadı Bölükbaşı, KM’nin kuruluşundan 29 Ekim 1961 genel seçimlerine uzanan dönemde, KM’de hiçbir konuda söz almamış ve kürsüden bildik tarzlerde bulunmamıştır. Toker, Bölükbaşı’nın KM’de konuşmamasını, kendisi ile aynı ayarda gördüğü Gürsel ile İnönü’nün de KM’de konuşma yapmamalarına bağlamıştır.¹¹⁵⁷ Bölükbaşı’nın tutumunda bunun etkisi olduğu düşünülebilirse de, esas etken, Bölükbaşı’nın KM’yi meşru addetmemesi ile ilintili olsa gerektir. Başından beri, KM’nin seçimle

¹¹⁵⁶ **Akis**, 27. 2. 1961.

¹¹⁵⁷ **Akis**, 27. 2. 1961.

işbaşına gelmesini savunan ve halk iradesine büyük önem atfeden Bölükbaşı, aksini düşünmüş olsaydı, elbette yerinde duramaz ve yeni sivil idarenin temel taşlarını oluşturacak KM içinde, o sırada rahatsız olduğu konuları dile getirmekten çekinmezdi. Çünkü o günlerde, Bölükbaşı’yı rahatsız eden bir takım siyasal gelişmeler de yok değildi.

Yukarda değinildiği üzere, DP’nin kapatılmasıyla birlikte siyasi partiler yelpazesinde büyük bir boşluk oluşmuştu. İç İşleri Bakanı’nın 12 Ocak 1961 tarihinde yayımladığı tebliğle, kısmen de olsa siyasi partilere konan yasak kalkmış ve 13 Şubat’a kadar 13 yeni siyasi parti kurulmuştur. Gerçi bu dönemde yoğun bir şekilde kurulan partiler, toplumun sosyo-ekonomik gelişmesine paralel olarak sosyal ve iktisadi bölünme ve çatışmaların bir ürünü olmaktan henüz uzaktılar. Bunun için toplumun sosyal ve iktisadi temelde, “sağ” ve “sol” eksenli bir tür bölünme ve çatışmaya uğrayacağı 1965 sonrasını beklemek gerekecektir. Ancak, bu durumun tek istisnası, “işlevsel eksenli” yani, “işçi-işveren” gibi toplumsal tabakalar arası sosyal bölünmeyi doğurabilecek bir nitelikte kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP)’dir (13 Şubat 1961).¹¹⁵⁸ Bunun dışında kurulan partilerin bir kısmı, DP’den arta kalan boşluğu doldurmak üzere kurulmasına ve bir kısmı da “*tabela partileri*” görünümleri ile siyasal alanda hiçbir etkisi görülmemesine rağmen, bunlar içinde öne çıkan ya da çıkartılan iki parti olmuştur. Bunlar, 11 Şubat 1961’de eski Genel Kurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulan AP ile 13 Şubat 1961’de eski HP’li ve KM’den önce kurulan darbe kabinesinde Maliye Bakanı görevinde bulunan Ekrem Alican başkanlığında kurulan YTP’dir. Bu partiler, bizzat Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in icazeti ve onayı alınıp, tabir caizse “*teşvik*” edilerek kurulmuştur. İşte bu iki partidir ki, DP oylarının -dönemin siyasal egemenlerinin kontrolünde, yeni kurulan siyasal sistemin meşruluğuna gölge düşürmeyecek bir biçimde- akacağı siyasal bir kanal olarak düşünülmüştür. Başka bir deyişle, Bölükbaşı’nın CKMP’si hiç hesaba katılmamış ya da DP oylarının bu partiye kanallize olacağı endişesiyle hareket edilerek, siyasal sistemde CHP’nin yanına bir denge unsuru sağlamak amacıyla, AP ve YTP kur[dur]ulmuştur. Bunlardan özellikle YTP’nin, Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in teşviki ile kurulduğu belirtilmiştir. Gürsel, İhtilal Hükümetinde

¹¹⁵⁸ TİP için, bkz., Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, 3 Cilt (İstanbul: BDS Yayınları, 1988).

Devlet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı yapmış “*yar-i vefakarı*” ve “*brîç arkadaşı*”¹¹⁵⁹ Nasır Zeytinoğlu aracılığı ile Alican’ı bir parti kurması yönünde adeta teşvik etmiştir. 1961 seçimleri sonrasındaki koalisyon görüşmelerinde de Gürsel, YTP lideri Alican’dan epey yararlanmıştır. Devlet başkanı, YTP’nin gelişmesini çok istediği halde, YTP beklenen büyük gelişimi gösterememiştir. Bu arada, sonradan AP’nin başına geçecek olan Gümüşpala’nın da YTP’ye girmek istediği biliniyordu. Ancak, YTP ileri gelenleri Gümüşpala’ya fazla itibar etmeyince ve henüz kurulmakta olan AP’nin İzmir demokratları Gümüşpala’yı partinin başına geçmesi için davette bulununca, Gümüşpala, Gürsel’den gereken “*icazeti*” aldıktan sonra AP’nin başına geçmiştir. Eski demokratlar YTP’ye pek itibar etmemişlerdir. Çünkü YTP’nin başında vaktiyle DP ile mücadele etmiş insanlar vardı. DP yandaşları, başlangıçta sırf CHP’nin yanında bir denge unsuru olabileceklerini düşündükleri YTP’yi “*ehven-i şer*” olarak görmüşlerdir. Ayrıca kamuoyunda YTP’nin Gürsel’in isteği doğrultusunda kurulduğu yolunda bir söylentinin de çıkması da, eski DP’lilerin desteklerini YTP’den çekmelerine neden olmuş ve Gümüşpala liderliğinde kurulan AP’yi desteklemeleri ile sonuçlanmıştır. Gümüşpala’nın, “*Benim bu partinin başında bulunmam teminattır*” demesi ve Gürsel’in de seçimler sonucunda, Cumhurbaşkanlığı konusunda kendisine en büyük rakip olarak İsmet İnönü’yü görmesi yüzünden CHP karşısında AP ve YTP’den yana tavır takınması, AP’nin ve kısmen de olsa YTP’nin gelişmesinde büyük rol oynamış faktörlerdir.¹¹⁶⁰

Anlaşıyor ki, yeni dönemdeki partileşme olgusunda, eski DP oylarının, dönemin egemenleri kontrolünde, “*meşru*” ve “*hayırlı*” bir kanal olarak görülen YTP ve AP’ye akması bizzat temin edilmiştir. Bu düşünceyi pekiştirecek başka örnekler de vardır. Böylesi bir niyet ve oluşumu, o günlerde Harp Akademileri’nde öğrenci olan Emekli Tuğgeneral Sami Karamısır da, hatıralarında aktarmıştır. Karamısır’ın anlattıklarına göre, 1961 seçimlerinden sonra Meclis’in açılıp açılmayacağına ilişkin

¹¹⁵⁹ Bu ifadeler Toker’e aittir. Bkz., Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973, 6. Kitap, İnönü’nün Son Başbakanlığı: 1961-1965** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı, 1992), s. 20-27.

¹¹⁶⁰ Cihad Baban, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 246-249; Ayrıca bu dönemdeki partileşme olgusunda, YTP ve AP’nin Gürsel’den gördüğü müzaheret ve teşvik konusunda ayrıntılı bir çözümleme için, bkz, Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, özellikle s. 101-108.

tereddütlerin yaşandığı günlerde, Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler, Harp Akademileri öğrencilerine bir konuşma yapmıştır. Gürler, o dönemde başında devrin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın bulunduğu, yarı açık, yarı gizli gayr-i resmi bir komite olan Silahlı Kuvvetler Birliği’nin (SKB) genel sekreterliğini yapmaktaydı. Konuşmasında Gürler, öğrencilerine, Meclis’in açılıp açılmayacağına dair tereddütlerin yaşandığı o günlerde yaşananları anlatmıştır. Gürler’in aralarında Karamısır’ın da olduğu konuşmasında anlattıklarına bakılırsa, SKB, seçim sonuçlarından memnun olmadığı için teşekkül edecek TBMM’nin açılmasını istememiş, yeni bir askeri müdahalenin zeminini aramıştır. Ancak, aralarında Sunay ve Gürler’in de bulunduğu SKB, bu konuda net bir karara varmak için, Cumhurbaşkanı Gürsel başkanlığında köşkte bir araya gelen devrin siyasi liderleri ile (İnönü, Gümüşpala, Bölükbaşı ve Alican) bir görüşme yapmayı düşünmüşlerdir. SKB mensupları köşke gittiklerinde, Gürsel ve parti liderleri kendilerini karşılamış, selam faslından sonra, SKB başkanı Sunay, ilk sorusunu AP Genel Başkanı Gümüşpala’ya yöneltmiş ve *“Sayın Paşam, her ağzınızı açtığınızda 46 yıllık şerefli askerlik hayatınızdan söz ediyorsunuz. O kadar şerefli idiniz de siyasi parti kurup bu kuyrukları niçin başınıza topladınız”*. Gümüşpala’nın cevabı ise şöyledir: *“Aslında benim parti kurmak gibi bir niyetim yoktu. Bir gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel beni çağırdı ve benden Demokrat Partilileri toplayacak yeni bir parti kurmamı istedi, aksi halde büyük çoğunlukla sayın Osman Bölükbaşı’nın Millet Partisi’nin iktidar olabileceğini, bunun ise arzu edilmeyen sonuçlar doğurabileceğini söyledi. Bu emir üzerine Adalet Partisi’ni kurdum. Defaatla, siyasi partilere alınmayacakları MBK’nın tespit edip ilan etmesini istedim. Böyle bir yasaklamaya gidilmedi. Ben de partiye girmek isteyen herkesi almak zorunda kaldım”*. Bunun üzerine Sunay, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican’a döndü ve ikinci sorusunu ona sordu. *“İhtilalin anlı şanlı Maliye Bakanı siz YTP’yi niçin kurdunuz?”*. Alican’ın cevabı da şöyle olmuş. *“Benim de parti kurmaya niyetim yoktu. Bir gün Cumhurbaşkanı beni çağırdı. Parti kurmamı istedi. Aksi halde, ya Bölükbaşı’nın Millet Partisi’nin ya da Adalet Partisi’nin tek başına iktidar olabileceğini, bunun ise beklenmeyen durumlar meydana getirebileceğini söyledi. Partiye kurduktan sonra ben de, partilere girmeyecekleri MBK tarafından belirlenmesini defaatla istedim. Olmayınca müracaat eden herkesi partime almak zorunda kaldım”*. Bunun üzerine

Sunay, Gürsel'e döndü ve sordu: “Paşam, bunlar neler söylüyorlar, söyledikleri doğru mu?”. Gürsel’in cevabı ise şöyle olmuş: “Evet, doğru söylüyorlar. Bu şekilde hareket etmemi bana sayın İsmet İnönü telkin etti”. Sunay’ın kendisine dönmesine fırsat vermeden İnönü sözü almış ve şöyle konuşmuştur: “Bunlar geçmiş olaylar Paşam. Şimdi biz bütün parti liderleri ile anlaştık. Bu olanlardan en büyük zararı gören sayın Osman Bölükbaşı’yı da kendimize sözcü seçtik. Hepimiz namına sizinle o görüşecek. Müsaade ederseniz biz bu Meclis’i çalıştırırız efendim”. Bundan sonra söz Bölükbaşı almış ve herkesi ikna eden bir konuşma yapmış ve ardından seçimle teşekkül eden Meclis’in açılmasına karar verilmiştir.¹¹⁶¹

Yeni kurulan partilerle ilgili olarak köşkte cereyan eden konuşma çok ilginç ve anlamlıdır. Doğruluk payı ne kadardır? Bilinmez. Şu anda, o toplantıda hazır bulunanların hiç birisi hayatta değildir. Bu konuda Bölükbaşı ile konuşmak istemişsek de, kendisi konuşmaktan kaçınmıştır. Ancak, şu kadarı belirtilebilir ki, asker içinde yaşanan kaynaşma ve bunu durdurmak isteyen Gürsel gibi düşünen devrin seçkinleri, böyle bir yola başvurmuş olabilirler. İddia edildiği gibi bu konuda, İnönü’nün rolü olup olmadığı net değildir. Ancak, yukarda aktardığımız üzere, bizzat dönemi yaşayanların anlattıklarına bakılırsa, AP ve YTP’nin kurulmasında ya da en azından kurulmaları ile amaçlanan şey (DP oylarının meşru bir zemine akması meselesi) konusunda, dönemin iktidar seçkinlerinin büyük rolü olduğu kesin gibidir. Hem, o dönemin başlarında ordu içinde bir takım gruplaşmalar vardı. Bir kısmı MBK içinde olan bazı komutanlar, DP’nin mirasçılarının bir seçim zaferi karşısında kendilerinden öc alabilecekleri yolunda büyük tedirginlik içindeydiler. İlerde de değinileceği gibi, işte bu tedirginlik içinde hareket eden kimi askerler, ordu içinde, üst düzeydeki birçok komutanı da içeren gayr-i resmi bir komite olan SKB’de örgütlenmişlerdir. MBK’nın son aylarına doğru iktidar, MBK’dan çok, SKB’nin elinde geçmiştir. Örgütlenme, askeri hiyerarşik düzene de uygundu. Zira SKB’nin başında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay bulunmaktaydı. Bu yüzden, Türkiye’de 1961’de ve sonrasında yer alan birçok gelişmeye, bu gizli iktidar çekişmesi zaviyesinden bakılmalıdır. Hatta, AP’nin ilk genel başkanının, DP mirasına oldukça yabancı bir insan olması da, askerin ya da

¹¹⁶¹ Sami Karamısır, **Türkiye’nin Siyasi Meseleleri** (İstanbul: Timaş Yayınları, 1994), s. 85-87.

dönemin egemenlerinin kendi üzerlerinde hissettiği baskı nedeniyledir. Eroğul’un ifade ettiği gibi, nasıl DP kurulurken başında Bayar’ın bulunması İnönü için zorunlu bir güvence sayılmışsa, AP kurulurken de, başında Gümüşpala’nın bulunması, Devlet Başkanı Gürsel için önemli bir güvence oluşturmuştur.¹¹⁶²

Aslına bakılırsa, 1961-65 döneminde hep iki koalisyon olmuştur. Biri hukuki, diğeri fiili. Hukuken Meclis, 1961’de CHP-AP koalisyonu, 1962’de CHP-YTP-CKMP (o tarihte Bölükbaşı bu partiyi terk etmişti) koalisyonu ve 1963’te CHP-Bağımsızlar koalisyonu kurmasına rağmen, ülkede temel olarak iki otorite, iki koalisyon varolmuştur. Bunlar, 27 Mayıs’ı Türk milletinin meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnişi sayanların koalisyonu ile bunu gayr-i meşru bir askeri darbe sayanların koalisyonu idi. Bunlar, görünen ve görünmeyen iki otorite kaynağı olarak, 1960’ların siyasi hayatına damgasını vurmuştur.¹¹⁶³

Elbette tüm bu yaşanan süreçten en fazla zarar gören parti Bölükbaşı’nın liderliğindeki CKMP olmuştur. 27 Mayıs darbesi ile büyük beklentiler içine giren Bölükbaşı, kendisi ile aynı “*tohum*”dan gelen büyük DP camiasının oylarının CHP’den ziyade, partisi CKMP’ye akacağını düşünmüştür. Hatta, Bölükbaşı, DP’nin nasıl olursa olsun yıkılacağını erken tarihlerde görmüş ve 1959 yılının Eylül ayında, “*1946 ruhu*”nu taşıyan DP kitlesini partisine davet etmişti. İşte başlangıçta, iktidarın ve ikbalin kendisine geleceğini düşünen Bölükbaşı, sonradan AP ve YTP’nin kur[dur]ulmasıyla, iplerin elinden kaçtığını düşünmeye başlamış ve büyük hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bu durum, Bölükbaşı’nın özellikle 1961 seçimlerinden sonra hayli sertleşen siyasi söyleminde ve hiç bir uzlaşmaya yanaşmayan tutumunda görülmüştür.

Her şeye rağmen yönetimi sivil idareye devretmeye kararlı olan Gürsel liderliğindeki MBK, Nisan 1961’ten itibaren siyasi parti çalışmalarına daha bir açıklık kazandırmış ve ülke, 1961 Ekim’inde yapılacak seçimlere doğru hızlı bir şekilde yol almıştır. 1961 yılının ilk günlerinden başlayarak Türk siyaseti yaklaşan seçimler öncesinde büyük bir hareketlenme göstermeye başlamıştır. Kapatılan DP’nin oy kitlesine yönelik propagandada CKMP de yerini almıştır. Bölükbaşı, gazetecilerin soruları

¹¹⁶² Cem Eroğul, Çok Partili Düzenin Kuruluşu, s. 138.

¹¹⁶³ Metin Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı*, s. 36, 54.

üzerine DP'nin büyük kütlesinin verilecek hesabı olmayan insanlar olduklarını ve kendi davaları ile onların davasının aslında “1946 ruhu” olarak aynı dava olduğunu ifade etmiş ve onları partisine davet etmiştir.¹¹⁶⁴ Bölükbaşı ayrıca, bu davetlerinin yeni olmadığını, 1959 Eylül ayında da bu daveti yaptıklarını kaydetmiştir. Gazetenin metnini kısmen yayımladığı ve Bölükbaşı'nın 1959 Eylül ayında parti örgütüne gönderdiği tamimde “1946 ruhu”nun övgüsü yapılmış ve DP liderlik kadrosunun bu ruhtan uzaklaştığı vurgulanarak DP kitlesi CKMP'ye davet edilmiştir.

Yaklaşan seçimler arefesinde görülen bir hareketlenmede, partilere katılmalar da olmuştur. CKMP'ye katılan emekli albaylarla ilgili haberler **Kudret** gazetesinde büyütülerek verilmiştir.¹¹⁶⁵ Biraz önce bahsettiğimiz koşullar, tüm partileri olduğu gibi CKMP'yi de etkilemiş ve CKMP, 27 Mayıs'çıların endişeye düşmelerini gerektirecek bir durumun kendilerinde mevcut olmadığı izlenimini vermek istemiştir.

Yeni Anayasanın hazırlık çalışmalarının sürdüğü, yeni partilerin kurulmakta olduğu ve siyasal faaliyetlerin serbest bırakıldığı 1961 Nisan ayı başlarında Bölükbaşı, kendilerinin, başından beri savunduğu ilke ve görüşlerin, 27 Mayıs'tan sonra devlete temel yapıldığı iddiasını yinelemiştir. Seçim hazırlıkları sürerken gazetecilerle olan sohbetinde kendi partisini şanslı gördüğü anlaşılan Bölükbaşı, CHP'yi kastederek kötü alışkanlıklarından vazgeçemeyen bazılarının, eski devirdeki baskıcı uygulamalara meyiletme hevesinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı ayrıca, parti programlarında yeni döneme uygun değişikliklere de gittiklerini, cehalet ve sefaleti yok edecek tedbirlerin programlarında yer alacağını kaydetmiştir.¹¹⁶⁶ Bölükbaşı, içine girilen yeni dönemde son on beş yılın siyasî olayları ve tecrübelerinden ilham alındığını, bu dönemde kardeşlik ve itidalin egemen kılınmasının zarurî olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁶⁷ Gazetecilerin bir sorusu üzerine Bölükbaşı, Cumhurbaşkanı'nın bir defaya mahsus olmak üzere tek dereceli seçimle halk tarafından seçilmesini doğru bulduğunu da belirtmiştir.¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁴ **Kudret**, 31. 01. 1961.

¹¹⁶⁵ **Kudret**, 06. 02. 1961.

¹¹⁶⁶ **Kudret**, 7. 4. 1961.

¹¹⁶⁷ **Cumhuriyet**, 7. 4. 1961.

¹¹⁶⁸ **Yeni Sabah**, 7. 4. 1961.

Bu arada, seçimlere doğru gidilirken kendilerini iktidar adayı olarak gören CKMP’lilerin beklediği serpilme görülmeyince parti içinde bir huzursuzluk ve ihtilâf ortaya çıktığı yönünde basında haberler yer almaya başlamıştır. 1961 yılı Mayıs ayı başlarında yayılan haberlere göre, partililer beklentilerinin gerçekleşmemesinden Bölükbaşı’nı sorumlu görerek onun liderliği bırakmasını istemişlerdir. Gayr-i memnun CKMP’liler, Bölükbaşı’nın, yerini Ahmet Tahtakılıç’ın önderliğindeki “*Mücadeleciler*”e bırakmasını önermişlerdir.¹¹⁶⁹ Söz konusu iddialar CKMP yönetimi tarafından hemen ertesi gün yalanlanmış ve bu tür haberlerin her gün gelişmekte olan partilerinin güçlenmesini engelleme amacı taşıdığı ifade edilmiştir.¹¹⁷⁰ İhtilaf konusunda ise, Tahtakılıç, “*Bölükbaşı ile aramızda metod farkları var*” diye konuşmuştur.¹¹⁷¹

Bölükbaşı, darbenin hemen ardından iyi ilişkiler içinde bulundukları CHP ile aralarının soğuması üzerine, CHP’lileri 27 Mayıs’ın ruhunu anlamamakla suçlamaya başlamıştır. Kendilerinin her devirde savunduğu ilkelerin devlete temel yapılmaya başlandığı iddiasını sürekli ön plana çıkararak, kendi partisini ihtilâlcilere CHP’den daha yakın göstermeye çalışan Bölükbaşı, bu durumu, seçimleri kazanacakları yönünde bir ipucu olarak da değerlendirmiştir.¹¹⁷²

Yeni Anayasa hazırlıklarının sürdüğü 1961 yılı Mayıs ayında CKMP seçim sistemi olarak nisbî temsil sistemini istediğini açıklamıştır. Partinin kamuoyuna açıkladığı bir gelişme de parti programlarında yapılacak değişikliklerle ilgilidir. CKMP’liler yeni duruma göre programlarında uygulama ile ilgili bazı değişiklikler yapacaklarını, bu çalışmalarda Ali Fuat Başgil’den de yararlanmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. CKMP lideri Bölükbaşı’nın A. F. Başgil ile olan görüşmeleri bu günlerde basında gündeme gelmiştir.¹¹⁷³ Bazı gazeteler Başgil’in CKMP’nin cumhurbaşkanı adayı olduğu iddialarına yer vermiştir.¹¹⁷⁴

Yine bu günlerde, Bölükbaşı, bir taraftan da, seçim çalışmaları sırasında 27 Mayısın hedefine doğru ilerlemeye devam ettiği, geleceğe

¹¹⁶⁹ **Cumhuriyet**, 6. 5. 1961.

¹¹⁷⁰ **Kudret**, 7. 5. 1961; **Yeni Sabah**, 7. 5. 1961.

¹¹⁷¹ **Akis**, 15. 5. 1961.

¹¹⁷² **Kudret**, 11. 5. 1961; **Yeni Sabah**, 11. 5. 1961; **Kudret**, 7. 4. 1961; **Yeni Sabah**, 7. 4.

1961.

¹¹⁷³ **Kudret**, 9. 5. 1961.

¹¹⁷⁴ **Yeni Sabah**, 11. 5. 1961.

umutla bakılması gerektiği yönünde açıklamalar yaparak, MBK ile ters düşmek istemediğini göstermenin büyük uğraşı içinde olmuştur.¹¹⁷⁵ Seçim çalışmaları sırasında Bölükbaşı'nın açıklamada bulunduğu hususlardan birisi de, Atatürk inkılapları konusundaki düşünce ve tutumları hakkındadır. Basın mensuplarının soruları üzerine yaptığı açıklamada Bölükbaşı, Atatürk inkılaplarının medeniyet yolunda milletçe aşılması gereken bir merhale olduğunu, Batılı anlamda demokratik düzeni Türkiye'de kurmak isteyen CKMP'nin bu inkılapların düşmanı değil, ancak bekçisi ve uygulayıcısı olabileceğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, ülke ve inkılaplar için en büyük tehlikenin, samimiyetsiz politikacılardan gelebileceğini de kaydetmiştir. Bölükbaşı, CHP'lilerin ordu, üniversite ve Atatürk üzerinden kendilerine karşı siyaset yaptıkları iddialarına karşı da “*Ordu da, üniversite de Atatürk de Türk milletindir*” biçiminde tepki göstermiştir.¹¹⁷⁶

Milletvekili seçimleri yaklaştıkça CKMP'lilerin, partilerine CHP'liler tarafından baskı yapıldığı yönündeki yakınmaları artmıştır. Bu yakınmalara ilişkin bir gazete yazısında, CHP'lilerin 10 yıllık DP iktidarı döneminde kendilerinden çeyrek asrın hesabının sorulmamasından güç aldıkları iddia edilmiştir. **Yeni Sabah**'ta çıkan ve *Yeni Sabah* imzalı “Aman dikkat, Eski Huylar Depreşmesin” başlıklı söz konusu makalede CHP'nin, çeyrek asırlık iktidarı döneminde işlediği baskı, anayasayı ihlâl, seçimlere fesat karıştırma gibi fiillerinden dolayı DP tarafından sigaya çekilmemesine dayanarak bugün eski huylarına döndükleri ileri sürülmüştür.¹¹⁷⁷

Darbe sonrasında yapılacak ilk seçimlerin hazırlığı sürerken CKMP çevrelerinde CHP hakkında dile getirilen bir rahatsızlık konusu da, seçimi kazanan kim olursa olsun iktidara CHP'nin geleceği biçimindeki söylentilerin yayılmasıdır. Bu söylentilere tepki gösteren Bölükbaşı, MBK'nın iktidarı isteyene değil, milletin seçtiklerine teslim edeceğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, ayrıca bu ülkede cephede kaybedip karargâhta kazanma devrinin çoktan geçtiğini de kaydetmiştir.¹¹⁷⁸ 1961 Anayasası'nın oylanmasının yaklaştığı günlerde, Bölükbaşı, Anayasaya olumlu oy vereceklerini açıklamıştır. Bölükbaşı, “*İkinci Anayasa*” dediği yeni Anayasa

¹¹⁷⁵ **Kudret**, 22. 5. 1961.

¹¹⁷⁶ **Kudret**, 23. 5. 1961.

¹¹⁷⁷ **Yeni Sabah**, 24. 5. 1961.

¹¹⁷⁸ **Yeni Sabah**, 25. 5. 1961.

ile ülkemizde bir hürriyet ve fazilet devrinin açılmasını dilediğini şu sözlerle ifade etmiştir: ¹¹⁷⁹

Partimizin yetkili organı, İkinci Anayasanın desteklenmesine karar vermiştir. Bu Anayasa ile yurdumuzda bir hürriyet ve fazilet devrinin açılması en halisane dileğimizdir. Bize inananların bu kararımızın icaplarını yerine getireceklerine eminiz. İnsanlığın geçirdiği acı tecrübeler göstermiştir ki kanun ve müesseseler ruh ve hayatîyetlerini, onlara yürekten inananların elinde bulmuşlardır. İnanmayanların elinde en iyi kanunların ve en iyi düşünülmüş müesseselerin gayeye ihanet eden birer vasıta haline getirildiği, inkar olunamaz bir tarihi hakikattir. Bu itibarla yeni nizama bekçilik edecek insanları yarın seçerken milletimiz bu büyük hakikati mutlaka göz önünde bulunduracak ve insanları ve müesseseleri, tatlı sözleriyle değil geçmişleri ile ve fiilleri ile kıymetlendirmek basiretini gösterecektir. Bir kere daha belirtmek isteriz ki, Türk milletinin yarını, kin ve intikam duygularını körüklemekle değil, sevgi ve kardeşlik hislerini hakim kılmakla teminat altına alınmış olacaktır.

CHP’den gelen baskı şikâyetlerinin artması üzerine Bölükbaşı, Montesquieu’nün, “*istibdat rejimlerinin korkuya, cumhuriyet rejiminin ise fazilete dayandığı*” sözünü hatırlatarak bir asırdır süren hürriyet ve fazilet mücadelesinde 27 Mayıs’ın önemli bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı, seçim ve Anayasaya destek konuşmalarında ayrıca CHP’lilerin 27 Mayısın anlamını kavrayamadıkları ve kendilerini buna göre değiştiremedikleri iddiasını yineleyerek ve 27 Mayıs yönetiminin baskı kurma girişimlerine karşı gereken önlemleri alacağına inandığını ifade ederek, askerlerle arasını açmama duyarlılığını sürdürmüştür. Konuşmasının devamında Bölükbaşı, şöyle söylemiştir: ¹¹⁸⁰

...Montesquieu, “*istibdat korkuya, Cumhuriyet fazilete dayanır*” der. Biz, fazilete ve hürriyete dayanan bir idare

¹¹⁷⁹ Kudret, 31. 5. 1961.

¹¹⁸⁰ Kudret, 5. 6. 1961.

kurmak için en az bir asırdan beri milletçe çırpınıyoruz. 27 Mayıs İhtilâli bu asırlık gayretler silsilesinde bir dönüm noktasıdır. İhtilâl, faziletsiz kuvvetlerin, korkuya dayanan hakimiyetine müsaade edemez. Davranışlarını fazilet ölçülerine uyduramayanlar ne hürriyet davasının gerçek dostları olabilirler ve ne de İhtilâlin. Hüzünle görüyoruz ki İhtilâlin ahlâkî hedeflerine göre zihniyet ve metotlarını değiştirmekten uzak kalanlar, memleketin bugünkü ve yarınki huzurunu tehdit etmekten sakınmıyorlar...

Seçim gezileri sırasında Bölükbaşı'nın karşılaştığı tartışma konularından birisi de din-irtica-mukaddesat düşmanlığı konularıdır. CHP'yi dinsizlikle suçladıkları iddialarına karşı Bölükbaşı, kimsenin dinsizliği veya dindarlığı ile ilgilenmediklerini, mukaddesat düşmanlığını irtica isnatları ile örtmek isteyenlere de karşı olduklarını ifade ederek gerçek irticanın, samimiyetsizlik silahı ile ülkenin kaderine hükmetmek isteyenlerden kaynaklanabileceğini kaydetmiştir. Bölükbaşı'nın bu husustaki sözleri şöyledir: ¹¹⁸¹

...Biz kimseyle dindarlık yarışına girmedik ve kimseyi dinsizlikle itham etmedik. Kulla Allah arasına girmek ne hakkımızdır ne de haddimiz. İsimlerimizden niçin bahsedildiğini bir türlü anlayamıyoruz. Herkesin kalbini Allah, fiilini millet bilir. Mukaddes duyguların her türlü sûflî hesaplara alet edilmesinden nefret ettiğimiz kadar mukaddesat düşmanlığını gericilik isnatları ile maskeleyemeye çalışanlardan da hoşlanmayız. Rey avcılığı için listelerini her seçimde tarikat şeyhleri ile süsleyen sözde inkılapçılardan da değiliz. Bize göre en tehlikeli gericilik samimiyetsizlik silahı ile memleketin kaderine hükmetmeyi düşündürmektir.

Bölükbaşı 1961 Anayasasının kabulü ve seçim propagandası için yaptığı yurt gezilerinde, 27 Mayıs'ı övmeye devam etmiş ve darbenin birini düşürüp diğerini onun yerine geçirmeyi amaçlayan bir "Saray darbesi"

¹¹⁸¹ **Kudret**, 8. 6. 1961.

olmadığını, kanuna bağlı bir devlet için verilen asırlık mücadelenin son aşaması olduğunu iddia etmiştir. Bölükbaşı, 27 Mayıs’ın kanlı bir ihtilâl olmayışına da dikkat çekmiş ve orduyu övmüştür. Bölükbaşı ayrıca, 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlerin, iktidarı milletin seçeceği kimselere teslim edeceğine olan güvenini yinelemiştir. Şu ifadeler ona aittir:¹¹⁸²

...Seçimsiz iktidar bekleyenler olmuştur. 13 aylık tecrübe Türk ordusuna şeref sözüne sadakatini bir kere daha göstermiş, iktidar, umanlara teslim edilmemiş, milletin seçeceklerine teslim edilecek mukaddes bir emanet, bir ‘Şeref Emaneti’ olarak muhafaza edilmiştir. Milletlerin tarihinde ihtilâl denince meydanlarda kurulmuş sayısız sehpalara, suçlu suçsuz tefrik edilmeden dökülmüş kanlar, söndürülmüş yuvalar akla gelir. Fakat 27 Mayıs İhtilâli böyle olmamış, güzel bir İhtilâl, hukuka bağlı bir İhtilâl olarak tarihte yerini almıştır...

Bir başka konuşmasında da Bölükbaşı, darbenin, millî hakimiyeti memlekete temel yapmak için yapıldığını, hiçbir zümre ve şahıs aleyhine olmadığını söyleyerek CHP’nin bunu anlamadığını ifade etmiştir.¹¹⁸³ Bölükbaşı, seçimler öncesi CHP’ye epey yüklenmiştir. O, biliyordu ki, seçimler sonrasında ne olursa olsun, CHP iktidara geçecekti. İşte, Bölükbaşı, Türkiye’nin ikinci partisi olabilmek için eski DP oylarına ihtiyaç hissediyordu. Bunun yolu da CHP’ye çatmaktan geçiyordu. Bölükbaşı’nın AP ve YTP’ye çatma nedeni ise başkaydı. Ona göre, bu partiler nereden çıkmıştı ve neden DP oylarını temsil eden börek tepsisine ortak olmuşlardı? Doğal olarak DP oylarının kendisine akacağına planlarını kuran Bölükbaşı, seçim konuşmalarında AP ve YTP’ye karşı çok sert konuşmuştur.¹¹⁸⁴

Bölükbaşı’nın 27 Mayıs yönetimi ile ilişkilerini iyi götürme çabası CKMP’ye muhalif bir gazete olan **Cumhuriyet**’te Nadir Nadi’nin bir yazısı ile övgüye değer bulunmuştur. Nadi, söz konusu yazısında, öteden beri hırçın ve kavgacı bir siyaset yapan CKMP’nin 27 Mayıs’tan beri, yani 13 aydır oldukça ılımlı ve yapıcı bir siyaset anlayışına sahip bulunduğunu,

¹¹⁸² **Kudret**, 15. 6. 1961.

¹¹⁸³ **Yeni Sabah**, 26. 6. 1961.

¹¹⁸⁴ **Akis**, 5. 6. 1961.

ayrıca oy avcılığı yapmadığını, partideki bu değişimin seçimlerde oylarını arttırabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁸⁵

Bölükbaşı, hem Anayasanın 9 Temmuz'da yapılacak halkoylamasında kabul edilmesi hem de seçimlerde partisinin desteklenmesi amacıyla yaptığı gezilerden birinde, Samsun'da yaptığı konuşmada Türkiye'nin Batılılaşması ve bunda Atatürk'ün yeri ile Atatürkçülük anlayışı konusundaki görüşlerini sıralamıştır. Bölükbaşı'nın ifadeleri şöyledir:¹¹⁸⁶

...Temelleri Garbin içtimaî, siyasî ve felsefî görüşlerine dayanan bir devlet telâkkisini memleket idaresine hakim kılmak fikri, menşeyini Tanzimat ve hattâ ondan evvelki ıslahat teşebbüslerinde bulur. Bu cereyana siyasî tarihimize Garplılaşma hareketi denir. Osmanlı İmparatorluğunu çöküşünden kurtarmak, zamanın şartlarına göre ona yeni bir hayatîyet vermek lüzumunu hissedenler, bu istikamette bir takım teşebbüslere girişmişlerse de kökten bir değişikliği sağlayamamışlar, teşebbüsleri satıhta kalmağa mahkûm olmuştur. Tarihimize ilk defa büyük Atatürk bu mevzudaki tereddüt ve engelleri bertaraf ederek bizi muasır medeniyet seviyesine götürecek yolları açmıştır. Onun bu mevzuda giriştiği ıslahat medeniyet yolunda aşmağa mecbur olduğumuz ilk merhaledir. Hakiki Atatürkçüler, 'inkılaplar elden gidiyor' diye samimiyetsiz feryatlar koparanlar değil, Türk milletini bir hukuk devleti nizamına kavuşturmak, onu cehalet ve sefaletin pençesinden kurtaracak şartları hazırlamak uğrunda, her devrin çilesine göğüs gererek mücadele edenlerdir. Atatürk'e samimi bir saygı ve sevgi besleyenler onun ismini ve eserlerini bir zümre saltanatı kurmak yolunda istismara tenezzül etmezler. İstismarcılar yerine hakiki ve samimi Atatürkçüler, medeniyetçiler bu memleketin kaderine hakim olsalardı yıllarca evvel hukuk devleti nizamı kurulmuş, cehalet ve sefalet yok edilmiş olacaktı. Kim ne derse desin fikirlerimizle ve

¹¹⁸⁵ Nadir Nadi, "Bir Geziden İlhamlar", **Cumhuriyet**'ten naklen **Kudret**, 24. 6. 1961.

¹¹⁸⁶ **Yeni Sabah**, 19. 6. 1961.

mücadelelerimizle bu memlekette hakiki Atatürkçüler olarak
dimdik ayaktayız, ortaçağın karanlıklarının değil
medeniyyetin nuru peşindeyiz.

DP’nin kapatılması üzerine, seçime katılacak sağ siyasal çizgideki partiler için bu partinin geniş seçmen kitlesinin çekim merkezi olacağı ve hattâ bu kitle üzerinden siyasal kavgaların yaşanacağı çok önceden belli olmuştu. CKMP’nin DP’nin tabanına sıcak mesajlar verdiği bilinmekteydi. Ancak yeni kurulan partilerden AP siyasal alanda DP’nin yerine oturma konusunda daha iddialı görünmekteydi. Seçim hazırlıklarının sürdüğü aylarda Bölükbaşı ile AP genel başkanı Gümüşpala da bu bağlamda karşı karşıya gelmişlerdir. Bölükbaşı’nı konuşmalarından dolayı ayırıcılıkla suçlayan Gümüşpala’ya cevap veren Bölükbaşı kendi davasının halk tarafından benimsendiğini, Gümüşpala ve partisinin ise fırsat düşkünü olduğunu ima etmiştir. Bölükbaşı DP tabanına bir mesaj olarak, Türk halkının 15 yıldır hakîki dava adamları ile maceracı ve fırsat düşkünlerini ayıracak kadar bilinçlendiğini ifade etmiştir.¹¹⁸⁷

Bu sırada, KM’de hazırlanan ve MBK’nın onayından geçen 1961 Anayasa’sı 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuştur. Yeni Anayasa, % 61. 49 Evet ve % 38. 51 Hayır oyları ile halkoyunda kabul edilmiştir. Referanduma katılan 67 ilin 12’sinde (Aydın, Bolu, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, İzmir, Kütahya, Manisa, Sakarya, Samsun ve Zonguldak) ekseriyet halinde Hayır çıkmıştır. İlginçtir ki, bu illerin hemem hemen hepsinde 1961’de yapılacak seçimleri AP kazanmıştır. Yine şark vilayetleri daha çok evet yönünde oy kullanırken, Batı vilayetleri genellikle daha çok hayır doğrultusunda oy kullanmıştır.¹¹⁸⁸

9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan halkoylaması ile 1961 Anayasasının kabul edilmesi üzerine Bölükbaşı, asırlık gayretlerin hedefe ulaştığını ve devletin sağlam bir temele kavuştuğunu belirterek bundan bahtiyar olunması gerektiğini ifade etmiştir. “Hayır” oylarının da saygıyla karşılanması gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, Anayasa oylamasının baskı

¹¹⁸⁷ Kudret, 1. 7. 1961.

¹¹⁸⁸ Cemal Aygen, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, AÜSBFD, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), s.215.

altında geçmemesinin yapılacak milletvekili genel seçimleri için de bir gösterge olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁸⁹

Bölükbaşı, 27 Mayıs'ın haklılığına ilişkin görüşlerini ortaya koymaya devam ederken bu ihtilâlin zarurî olarak yapıldığını, ihtilâlden önce seçime gidilseydi seçim sandıklarının kanlı olaylara sahne olabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁹⁰ Bölükbaşı'nın bu görüşü, özellikle darbenin önünü almak için erken seçime gidilmesini bir çare olarak gören ve bunu yapmadığı için DP iktidarını eleştiren kesimler için önemlidir.

Eski DP oylarının paylaşım kavgası sürerken Bölükbaşı, DP seçmenine dönük olarak kurulan (AP ve YTP) yeni partileri kastederek kendisinin DP'ye onlardan bin kere daha yakın olduğunu ileri sürmüştür. Bölükbaşı, yeni kurulan partilerin oy bölünmesinden yarar uman siyaset ustalarının kucağında doğması konusundaki kuşkularını yineleyerek CHP'yi işaret etmiştir.¹¹⁹¹

Bölükbaşı, 1961 Anayasasının kabul edilmesi ile fikirlerinin iktidara gelmiş olduğunu, şimdi bu fikirlerin uygulayıcısı olmak üzere milletin hizmetine hazır olduklarını ifade etmektedir.¹¹⁹² Bu noktada Bölükbaşı'nın, 27 Mayıs sonrası dönem ve 1961 Anayasasının esasları ile ilgili olarak sık sık ifade ettiği “*Fikirlerimiz ve savunduğumuz esaslar devlete temel yapıldı*” biçimindeki iddiasına 1961 yılı ekim ayında Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel bir fıkra ile karşılık vermiş ve kendisini sahte kahraman olarak nitelendirmiştir.¹¹⁹³

1961 seçimleri yaklaştıkça siyasî hesaplaşma sertleşmiştir. DP'nin varisi olarak görülen AP, CKMP ile yoğun bir siyasal kavgaya içine girmiştir. Gümüşpala, Bölükbaşı'nın, ülkenin huzuru için artık yerini genç politikacılara bırakmasını isterken, Bölükbaşı, Gümüşpala'yı kin ve intikam cephesi kurmakla suçlamıştır. DP'li vatandaşları, maceracı ve fırsatçı diye nitelediği AP'ye karşı uyardırmayı sürdüren Bölükbaşı, AP'ye muhalefeti yaparken özellikle de Gümüşpala'nın kısa süre içinde yaşadığı siyasal çizginin zikzaklı oluşunu gündeme taşımıştır. Darbe sırasında ordu komutanı, sonra Genelkurmay Başkanı olduğu halde, şu anda darbeye karşı

¹¹⁸⁹ **Kudret**, 13. 7. 1961.

¹¹⁹⁰ **Yeni Sabah**, 17. 7. 1961.

¹¹⁹¹ **Cumhuriyet**, 20. 7. 1961.

¹¹⁹² **Kudret**, 21. 7. 1961.

¹¹⁹³ **Cumhuriyet**, 6. 10. 1961.

olanların bayraktarlığını yapmakla suçladığı Gümüşpala’nın AP genel başkanı olmadan önce CHP’de siyaset yapacağını iddia etmiştir. Bölükbaşı ayrıca yeni Anayasanın sosyal adaleti öngördüğünü, adı “*Adalet*” olan bir partinin Genel Başkanının bu Anayasaya karşı oluşunun da diğer çelişkileri ile birlikte düşünüldüğünde davasızlıktan ve fikirsiz siyaset yapmaktan kaynaklandığını ileri sürmüştür.¹¹⁹⁴ Bölükbaşı, siyasetin fikir, ahlâk ve fazilet temelinde yapılması gerektiğini, kendilerinin temel fikirleri bulunduğunu ve bunların savunulması uğrunda on beş yıldır vazgeçmeden mücadele ettiklerini sık sık vurgulamıştır.

B. CKMP’NİN 5. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI (1961)

Bu arada CKMP’nin beşinci büyük kongresi 27 Ağustos 1961 toplanmıştır. Kongrede yaptığı konuşmada Bölükbaşı, rejim, Anayasa, İhtilâl, hürriyet ve fazilet mücadelesi gibi temalara vurgu yapmıştır. Bölükbaşı’nın konuşmasından bazı kısımlar şöyledir:¹¹⁹⁵

...Anayasa ve rejim buhranı iç mücadele havasını teneffüs edilemeyecek bir hale getirmiş ve memleket, kardeş kavgasının, hududu ölçülemeyecek facialar ile karşı karşıya kalmıştı. Bir türlü teskin edilemeyen kin ve ihtiraslar, tertip ve davranışlar birbirini takip ediyordu. İtidal ve akli selimin sesi artık duyulmaz hale gelmişti. Menbaini kin ve ihtirastan alan siyasî davranışların yarattığı hadiseler karşısında İhtilâl kaçınılmaz bir zaruret olmuştu. 27 Mayıs İhtilâli, hadiselerin bir uçurum kenarına getirdiği milletimizi felâketten kurtarmak ve asırlık hak ve hürriyet mücadelesini hedefine ulaştırmak için yapılmıştır. (...) Her devirde ahlâka dayanan bir siyasetin temsilcisi olan partimiz bu davranışlar karşısında da huzur ve itidal unsuru olarak kendisine düşen vazifeyi yapmaya çalışmış ve bunu kaçınılmaz bir vatan borcu saymıştır. (...) Mücerret bir siyasi partiye mensup olmayı veya ona rey vermiş bulunmayı suç telâkki edecek kadar insaftan uzak

¹¹⁹⁴ Kudret, 23. 7. 1961.

¹¹⁹⁵ Kudret, 28. 8. 1961.

ayırıcı ve yaralayıcı davranışlar karşısında, her zaman adil, yapıcı ve birleştirici fikirleri temsil eden partimiz, DP'li vatandaşların haksız isnatlardan ve tecavüzlerden duyduğu üzüntülere karşı alâkasız kalmamıştır...

Bölükbaşı, istismarcı düşünceye sahip olmadıklarını ve şartlara göre kanaat değiştirmediklerini belgelediğini düşündüğü, CKMP'nin 4 Eylül 1959 *Beyannamesi*'nden bir alıntı okumuştur. Bölükbaşı, 1946 ruhuna temas eden ve DP tabanına seslenen söz konusu Beyannameden şu kısmı okumuştur:¹¹⁹⁶

Biz 1946'da başlayan demokrasi ve hürriyet mücadelesinin safiyet ve samimiyetini bütün manasile temsil eden bir teşekkülüz. D.P'nin büyük ve samimi kitlelerle aramızda unutulması imkânsız acı bir hatıra mevcut olmadığı gibi, niyet ve görüşlerimiz arasında da bir fark bulunmadığı kanaatindeyiz. Kendilerini aynı mefkûrenin yolcuları, manevî kardeşlerimiz saymaktayız. Onların da bizlere karşı aynı hisleri beslediklerinden eminiz. Bir çoklarımızla onlar arasında eski mücadele arkadaşlığının unutulmayacak aziz hatıraları ve çözülmeyecek bağları mevcuttur.

Bölükbaşı, konuşmasında demokratik düzenin kurulması konusundaki anlayışını şu sözlerle ortaya koymuştur:¹¹⁹⁷

...Demokratik bir nizamın kurulması ve yaşaması maddî ve manevî bir takım şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Batılı telâkkiye göre demokrasi sadece bir seçim ve rey mekanizması değil, bir teminatlar ve müesseseler rejimidir. Bu teminatların manevî olanları, asırlar boyunca ıstırap ve felâket rotasında eriyen nesillerin gayretleriyle tekevvün eden gelenek ve teamüller olarak içtimaî hayata temel olur. Kısa bir zaman içinde bu ruhî ve kökten değişikliği gerçekleştirmek elbette mümkün olamaz. Bizde bu manevî temeller mevcut

¹¹⁹⁶ Kudret, 28. 8. 1961.

¹¹⁹⁷ Kudret, 28. 8. 1961.

olmadığına göre hak ve hürriyetlerin teminatını hukuî müesseselerde aramak zarureti vardı. (...) Biz şimdi bu memlekette, kimsenin üzerinde durmadığı devirlerden beri müdafaa ettiğimiz ve uğrunda kahırlara uğradığımız fikir ve müesseselerin yeni Anayasa ile devlete temel yapıldığını görmenin huzur ve bahtiyarlığı içindeyiz.

Bölükbaşı Anayasanın kabulü ile hukuken hedefine ulaşan hak ve hürriyet mücadelesinin beklenen sonucu verebilmesi için topyekun bir milletin itidal, samimiyet, fazilet ve müsamaha gibi değerlere bağlı olması gerektiğini; siyaseti aldatma, ihtiras ve kin yarışı olarak gören alışkanlıklar da tasfiye edilmedikçe kurulan nizamın geleceğinden emin olunamayacağını kaydetmiştir. Bölükbaşı’nın konuşmasında dikkat çeken bir husus da hürriyetin saltanat sürebilmesi için cehalet, yoksulluk ve sefaletin saltanatının yıkılması gereğidir. Yoksulluk ve sefaletin olduğu yerde hürriyetin saltanatının kurulamayacağını, yoksulluk ve sefaletin insanların ahlâkî ve fikrî yönlerini tahrip ettiğini ifade eden Bölükbaşı, Atatürk’ün gösterdiği çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmanın yolunun da buradan geçtiğini vurgulamıştır.

Bölükbaşı’nın ekonomik kalkınma ile ilgili görüşü, 1961 Anayasasında da öngörülen planlı kalkınma doğrultusundadır. Kendisi bunu, Türkiye’nin malî imkânlarının sınırlı oluşu, yapılacak işlerin bu yüzden ilim ve hesaba dayalı olarak bir öncelik sırasına göre iktisadî planla belirlenmesi gereği biçiminde temellendirmiştir. Ancak bu kalkınma bazı totaliter rejimlerdeki gibi özgürlükleri ortadan kaldırarak olmamalıdır. İnsanlar özgürlük ve kalkınma arasında bir tercih yapmak zorunda bırakılmamalıdır. Nihâî hedefi insanı mesut etmek olan kalkınma, özgürlük olmayınca ne işe yarayabilir? Özgürlük içinde kalkınma politikası, ferdî mülkiyete ve özel teşebbüse ön planda yer vermelidir. Devletin yoksul ve işsiz vatandaşların sorunlarına eğilmesi ve saadetleri için çalışması ile sosyal adalet ve sosyal güvenlik sistemi yoluyla bu alana el atması Bölükbaşı’na göre müfrit solcu akımlara karşı en etkili bir mücadele ve savunma aracıdır. Millî devletin aynı zamanda sosyal olması vasfı bu görüş ve zaruretlerin ürünüdür.

Bölükbaşı, Anayasa kabul edilmeden önceki konuşmalarından birinde de Anayasa taslağındaki sosyal güvenlik, sosyal adalet, grev ve sendikal

hakların çok önemli olduğunu, bunların aşırı ve yıkıcı akımları önlemek için ferdi mülkiyet ve şahsî teşebbüs esaslarına bağlı bir çok memlekette en etkili çareler olduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı, vatanperver Türk işçisinin, hayalî cennetler vaat eden sistemlere hiçbir zaman iltifat etmediğini, onların saadet ve refahlarının yolunu yeni Anayasanın açtığını ileri sürmüştür.¹¹⁹⁸ Bu kongrede CKMP programında 1961 Anayasasının sosyal devlet ve planlı kalkınma gibi iktisadi hükümlerine paralel değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca kültürel kalkınma önerileri de programda yer bulmuştur.¹¹⁹⁹

Kongrede parti içinde bir takım sürtüşmelerin bulunduğu ilişkin haberler parti yanlısı **Kudret**'te¹²⁰⁰ çok az yer bulurken muhalif basında genişçe yer almıştır. Kongre ile ilgili haberleri veren **Cumhuriyet**, kongrede bir başıbozukluk, düzensizlik ve Bölükbaşı-Tahtakılıç anlaşmazlığı bulunduğu hususlarını öne çıkarmıştır. Adı geçen gazetenin haberine göre Tahtakılıç, yaptığı konuşmada, partide hizipçilik yapmadığını, genel başkanlığa aday olmayacağını ve genel başkanların GİK üyelerinin fikirlerine hürmet etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Gazete, Tahtakılıç'ın genel başkanı protesto niteliğinde Kongreyi terk ettiğini belirtmiştir.¹²⁰¹ **Akis** dergisi de, Tahtakılıç'ın, "*Siyaset bir bataktır. İnsanın hiçbir tarafı temiz kalmaz... Artık köşebaşı tertip ve tezvirlerinden bıktım. Tertipçi tezvirçileri kendi başlarına bırakacağım*" diye konuştuğunu ve bu konuşmasıyla Bölükbaşı'nı hedef aldığını iddia etmiştir.¹²⁰²

Öte yandan parti içinde muhalif grup kongreyi basmak için protesto gösterisi yapmış ve Tahtakılıç, Bölükbaşı'dan şikayetle, herkesin genel başkanlığa adaylığını koyabilmesi gerektiğini ifade etmiş ve Bölükbaşı'nın tezvirlerinden bıktığı için kendisinin aday olmayacağını açıklamıştır.¹²⁰³ Aynı haberde, eski GİK üyesi Saadet Kaçar'ın kongrede parti içi demokrasinin bulunmadığı yönünde yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Buna

¹¹⁹⁸ **Kudret**, 29. 6. 1961.

¹¹⁹⁹ **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı** (Ankara: San Matbaacılık, 1961). Esas düşünceleri itibariyle CMP programından fazlaca farklılık arzetmeyen program, önsöz ile birlikte 117 maddeden müteşekkildir. Eğitim ve kültür konularına program, daha ayrıntılı bir yer vermiştir.

¹²⁰⁰ **Gazete**, 29. 8. 1961 tarihli sayısında Saadet Kaçar'ın genel başkana yeni tüzük tasarısında geniş yetki verilmesini eleştiren kongre konuşmasına değişmiş ve Bölükbaşı'nın cevabî konuşmasını "*Diktatör olmaya hevesli değiliz*" biçiminde bir başlıkla vermiştir.

¹²⁰¹ **Cumhuriyet**, 29. 8. 1961.

¹²⁰² **Akis**, 28. 8. 1961.

¹²⁰³ **Yeni Sabah**, 28. 8. 1961.

göre Kaçar, bir parti kendi içinde muhalefete yer vermezse dışarıdan gelecek muhalefetin altında ezileceğini, Türkiye’de demokrasinin kolaylıkla gerçekleşeceğine inanmadığını ifade etmiştir. Mevcut tüzük değişikliği tasarısının demokrasiyi değil diktatörlüğü hedeflediğini belirten Kaçar, Bölükbaşı’nı eleştirerek konuşmasını bitirmiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, yaptığı konuşmada şunları ifade etmiştir:¹²⁰⁴

Yeni hazırlanan tüzükte genel başkanın hiçbir fikri yer almamıştır. Bu parti bünyesinde diktatörlük hevesi yoktur. Bu partide genel başkanın bir tesir yaptığı ileri sürülüyorsa bu karşılıklı sevgi ve itimattan ileri gelmiştir. Bölükbaşı hiçbir zaman diktatör olmamış, sadece imanının kölesi olmuştur.

CKMP’nin seçim hazırlıkları boyunca bir seçim malzemesi olarak değerlendirilebilecek bir gündemi de Mareşal Fevzi Çakmak’ın hatırası olmuştur. Millet Partisinde birlikte mücadele ettikleri Fevzi Çakmak Paşa’yı Bölükbaşı da dahil olmak üzere CKMP’liler sık sık gündeme getirmiştir. Kongrede Fevzi Çakmak ismine önemli göndermelerde bulunulmuştur. Hattâ Fevzi Paşanın yeğeni Müfide İlhan’ın CKMP’ye girişi gösterişli bir törenle gerçekleştirilmiş ve ardından kongrece Fevzi Çakmak Paşanın eşine ve kızına bağlılık telgrafi çekilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁰⁵ Kongrede yapılan genel başkanlık seçiminde Bölükbaşı 1310, Tahtakılıç 123, Sadık Aldoğan 28, Saadet Kaçar 2 oy almışlar; Bölükbaşı tekrar genel başkan seçilmiştir.¹²⁰⁶

C. YUVARLAK MASA TOPLANTILARI VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI (1961)

1961 Eylül’ünün başlarında Türkiye’nin siyasal gündeminde, partiler arasında yapılması düşünülen Yuvarlak Masa Toplantısı (YMT) ile ilgili tartışmalar yer almıştır. YMT ile siyasal partilerin barış ve anlayış içinde bir seçim dönemi geçireceklerine ilişkin olarak kamuoyuna yaptırımı olmayan manevî bir taahhüt vermeleri amaçlanmıştır. Birkaç gün süren toplantılar sonunda bir “*Müşterek Anlaşma*” imzalanmıştır. Anlaşmaya, diğer partilerin

¹²⁰⁴ **Yeni Sabah**, 28. 8. 1961.

¹²⁰⁵ **Kudret**, 29. 8. 1961.

¹²⁰⁶ **Yeni Sabah**, 28. 8. 1961.

aksine CKMP'den genel başkan değil genel başkan vekili Ahmet Oğuz katılmıştır. **Yeni Sabah** ve **Cumhuriyet** gibi gazeteler, CKMP'nin, bu toplantıya katılan temsilcilerine parti adına değil şahısları adına imza atma yetkisi vermesini, imza toplantısına da Bölükbaşı'nın kendisinin katılmamasını maksatlı görerek eleştirmişlerdir.¹²⁰⁷ Cihad Baban ise, Bölükbaşı'nın toplantılara katılmamasını, aynen 1950'lerdeki Güç Birliği görüşmelerine katılmayışı gibi, pervasızlığı ile tanınan Bölükbaşı'nın toplantılarda alınan kararlarla bağlanmak istememesine yormuştur.¹²⁰⁸ CKMP yanlısı **Kudret** ise bu yöndeki eleştirilere Bölükbaşı'nın dinlenmek amacıyla İstanbul'da bulunduğu, toplantıda imzayı Bölükbaşı ile başka bir parti yetkilisinin atmasının farklı olmadığı yönünde karşılık vermiştir.¹²⁰⁹ Bölükbaşı, eleştirilerin artması üzerine yaptığı açıklamada gerçekten de kendisinin tasvip etmediği bazı ilkeler bulunduğu ve bunların tartışılmasının da imkânsızlığı anlaşıldığı için YMT'na katılmadığını ifade etmiştir. Bölükbaşı, toplantılar sonunda yayımlanan beyannamedeki şu hususların kendisinin kanaatlerine ve inanışlarına uymadığını açıklamıştır: Birincisi, Yassıada Mahkemeleri sonuçlanmadan, orada verilecek kararları önceden tasvip etme durumunun ortaya çıkması, ikincisi, idarî mekanizmanın seçimlerde dürüst davranacağına olan inancın partiler tarafından peşinen belirtilmesinin istenmesi.¹²¹⁰ Bölükbaşı, ayrıca, toplantıya katılmayışının nedeninin din istismarı veya Atatürk devrimlerinin korunmasına muhalefetle ilgisi olmadığını kaydetmiştir. Bölükbaşı'nın, askerî yönetimin çok önemseydiği YMT'nı boykot etmesi kuşkusuz o güne kadar iyi ilişkiler içinde bulunduğunu hissettirdiği MBK ile arasındaki çatlağı büyütüştür.

5 Eylül 1961'de kamuoyuna açıklanan Milli Deklarasyon, demokratik nizamın kurulması için zeminin uygun olduğunda görüş birliğine varan partiler için, 27 Mayıs'ın istismarını, Yassıada kararlarını verecek olan Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği hükümlere tesir edecek her türlü beyanı, Atatürk devrimlerine bağlılık dışındaki hareketleri ve DP zihniyetini devam ettirmeye yönelik her türlü davranışı yasaklamıştır.¹²¹¹ Bu anlaşma

¹²⁰⁷ **Yeni Sabah**, 4. 9. 1961; **Cumhuriyet**, 5, 6 ve 7. 9. 1961.

¹²⁰⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 456.

¹²⁰⁹ **Kudret**, 6. 9. 1961.

¹²¹⁰ **Kudret**, 10. 9. 1961.

¹²¹¹ **Cumhuriyet**, 6. 9. 1961.

çerçevesinde bir toplantı da basın temsilcileri ile yapılarak, basının da Müşterek Anlaşmaya dahil edilmeleri temin edilmiştir.¹²¹²

Bölükbaşı ile MBK arasındaki sorun, giderek daha da açıklık kazanmıştır. Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’in parti liderleri ile yaptığı bir toplantıya mazeret belirtmeden katılmama kararı alması, Bölükbaşı’nın MBK yönetimine karşı tutumunun sertleştiğini göstermiştir. Önce parti genel sekreteri, sonra da Bölükbaşı’nın yaptığı açıklamaya göre, Bölükbaşı, diğer partilerin liderlerinin de toplantıya çağrıldığını öğrenince katılmaktan vazgeçmiştir. Bölükbaşı ve CKMP senel sekreteri, konusu ve gündemi önceden belli olmayan bir toplantıya genel başkanın katılmasını, CKMP GİK’in uygun bulmadığını açıklamışlardır.¹²¹³

Öte yandan Bölükbaşı, seçimlerde en büyük rakibi olarak düşündüğü AP lideri ile girdiği söz düellosu ve Gümüşpala’nın YMT toplantılarına katılmadığından dolayı Bölükbaşı’ya ağır hücumlarda bulunması sonucu, YMT toplantılarına niçin katılmadığını, seçimlerden önce yaptığı bir radyo konuşmasında açıklamak durumunda kalmıştır. Bölükbaşı’nın bu açıklamasının tarihi yönü olduğu düşünülerek buraya aynen alınması uygun görülmüştür. Söz konusu açıklamasında Bölükbaşı, şunları söylemiştir:¹²¹⁴

Yuvarlak Masa Alt Kademe Toplantısında (YMAKT) hazırlanan beyanname metnini 3 Eylül 1961 Pazar günü İstanbul’a hareket etmeden evvel arkadaşlarımla birlikte tetkik ettim. Bu metinde inanışlarıma ve hukuk anlayışıma uymayan bazı mühim noktaların yer aldığını gördüm. Bu haliyle beyannameyi tasvip ve imza edemeyeceğimi arkadaşlarıma bildirdim. Onlar da bu görüşlerimi, isteğim veçhile, Yuvarlak Masa Alt Kademe Toplantısında açıkladılar. Bütün siyasi parti temsilcileri önünde açıklanan ve zapta geçen bu itirazlarım, tarihin malı oldu.

Yazılı olarak Yuvarlak Masa Alt Kademe Toplantısına arkadaşlarım tarafından sunulan itirazlarım

¹²¹² **Yeni Sabah**, 6. 9. 1961.

¹²¹³ **Cumhuriyet**, 15. 9. 1961; **Kudret**, 15 ve 26. 9. 1961.

¹²¹⁴ Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı’nın Tarihi Açıklaması** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

kısaca şunlardır: (1) Yassıada Mahkemelerinin henüz karara bağlanmadığı bir sırada, Mahkemenin hükmüne açıkça tesir edecek bir ithamnameyi kabul etmeyi hukuk anlayışımla kabili telif görmüyorum. Sayın MBK'nın da benimle aynı inanışta olacağını ümit etmekteydim. Mahkeme hükmüne müteveccih olmayan, sadece siyasi bir organ olan MBK'nın taktir ve atıfetine müteveccih, *“Kansız başlayan ihtilalin kansız bitmesi kanaatimizce memleket için hayırlı olacaktır”* şeklindeki bir temennim karşısında, hükmün tefhimine [anlaşılmasına] kadar bu mevzuda her türlü neşriyat ve konuşmayı Komite bir kararla yasak etmiştir. Şimdi o yasağın dışına çıkılmak istendiğini müşahade etmekteyim. Bu mevzuda bazı partilerin girişecekleri anlaşılan taahhülle fiiliyatın birbirine uyacağına da kaani değilim. (2) Yassıada'dan çıkacak kararın adalete uygun olmasını temenni ederim. Ancak beyanname metninde, *“Türk adaletine inanyoruz”* demekle, bu mahkemenin vereceği hükmü adeta peşinen tasdik eder bir mevkie asla düşemem. Sadece, bu hükmün seçimlerde münakaşa mevzuu yapılmamasını kabul edebilirim. (3) MBK'nın, seçimlerin dürüst cereyan edeceği hususundaki teminatını yalnız kendisi bakımından kabul edebilirim. Bünyesine muhtarları dahi alan bu güncü idari mekanizmanın, seçimlerde nasıl davranacağı hakkında peşin bir hüküm veremem. Bu mevzuda manevi bir taahhüde giremem.

Bu itirazlarım nazara alınmadığı taktirde ve beyanname metninde bir değişiklik yapılmadığı için Yuvarlak Masa Zirve Toplantısına katılmadım. Ben, ne kitlelerin kulağına bir takım tehlikeli şeyler fısıldadım ve ne de o fısıltıların hilafına tanzim edilmiş bir beyannamenin altına imza koymaya koştum. Ne yaptımса uğruna hayatımı harcadığım inanışlar için yaptım. Yapılan yersiz ithamlar ve tefsirler karşısında, İngilizlerin *“dizbağı”* nisanında yazıldığı gibi, *“Kötü düşünen utansın”* demekle iktifa ederim.

Bölükbaşı, her ne kadar YMT toplantılarına katılmayışını bu şekilde açıklasa da, YMT toplantılarına katılmamasının arka planında ne gibi düşüncelerin yer aldığı pek çok yönden izaha muhtaçtır. Bu konuda kesin bir şey söylemek imkanı yoksa da, Bölükbaşı’nın YMT’ye katılmamasında bir takım hesaplar içinde olduğu belirtilebilir. Bir kere, Bölükbaşı, eski DP oylarının CKMP’ye akmasını istiyordu. Askeri yönetimin gözetimi ve denetimi altında yapılan ve kesinlikle DP yandaşlığı yapmayı yasaklayan ve 27 Mayıs’ı eleştiri konu yapmamayı ilke haline getiren toplantılara katılmayarak, Bölükbaşı’nın DP seçmen tabanına göz kırptığı söylenebilir. Böylece seçim çalışmalarında, aslında DP kütlesinin oylarına talip olarak kurulan AP ve YTP’yi, toplantılara katılması nedeniyle suçlamak mümkün olacaktı. Ayrıca, Bölükbaşı, darbenin kansız başlamasını ve kansız sona ermesini temenni eden bir liderdi. Belki de, Yassıada Kararları’ndan çıkacak idam kararlarını önceden sezinleyen Bölükbaşı, idamlara meşruluk kazandıracak bu toplantılara katılmayarak, yine DP oylarına talip olmak istemiş olabilir. Yine, askeri yönetimin gözetimi altında yapılan toplantılar, Bölükbaşı’nın demokrasi anlayışı ile bağdaşmamış olabilir. Başından beri partiler arasında MBK’nın tarafsız bir tutum almasını savunan Bölükbaşı’nın, askeri yönetimin kimi söz ve uygulamalarıyla, CHP’den yana tavır aldığını düşünmüş ve bu durumu protesto etmek amacıyla, toplantılara katılmak istememiş olabilir. Bir de, o dönemin koşulları içinde DP tabanına hitap edecek tek partinin CKMP olduğunu ve eski DP oylarının CKMP’ye akacağı beklentisi içinde olan Bölükbaşı, dönemin egemen iradelerinin bizzat teşviki ya da onayı ile kurulmuş olan AP ve YTP’nin kurulmalarını, kendisine yediremediği ve bu yüzden kırınglığını ihsas ettirebilmek için toplantılara katılmadığı da düşünülebilir. Son olarak, Bölükbaşı’nın, seçim mücadelesinde en büyük rakibi gördüğü AP lideri Gümüşpala ile aynı masanın etrafında bir araya gelmeyi kendisine yediremediği de akla getirilebilir. Ancak, seçim sonuçları da göstereceği gibi, hangi niyetle hareket ederse etsin Bölükbaşı’nın, YMT’ye katılmama doğrultusundaki hareket tarzı geri tepmiş ve Bölükbaşı, yine seçimlerde aradığını bulamamıştır.

Seçmen tercihlerinin kolaylıkla manipüle edildiği Türkiye gibi ülkelerde, dönemin iktidar seçkinlerinin “*icazeti*” ve “*olur*”u alınmadan, girişilecek mücadele, pek de başarılı sonuçlar doğurmamaktadır. Ayrıca, o

dönemde sağı temsil iddiasıyla kurulan AP ve YTP'nin, kamuoyu nezdinde DP yerine geçen partiler olarak algılandıkları da düşünülecek olursa, devrik DP oylarının neden sözü edilen partilere kaydığı anlaşılabilir. Ne var ki, toplumun muhafazakar duyarlıklarına ve aynı kökene hitap eden Bölükbaşı'nın partisi CKMP için söz konusu algılamının geçerli olmadığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, DP'nin mirasına, neden CKMP'nin değil de, darbe liderlerinin bizzat teşviki ile kurulan AP ve YTP'nin tercih edildiğine tatmin edici bir yanıt üretilmemektedir. Halkın büyük kesiminin eğitimsiz ve görece yoksul olduğu o günkü Türkiye gerçeğinde, iktidar seçkinlerinin “*icazet*”inden geçen siyasal partilerin, halkın oylarını manüpile etmede gayet başarılı oldukları söylenebilir. Aslına bakılırsa Bölükbaşı, 27 Mayıs'ın hemen akabinde kaybetmiştir. Çünkü, darbe liderlerinin Bölükbaşı'ya itimatları yok denecek kadar az olmuştur. Eğer darbe liderleri, DP döneminde büyük haksızlığa uğramış ve baskıcı DP liderleri ile büyük mücadele içine girmiş Bölükbaşı'nın partisini, CHP'nin yanında sistem için bir denge unsuru olabileceğine kanaat getirmiş olsalardı, kesinlikle YTP ve AP gibi siyasal oluşumların önüne geçerler ve yaşatmazlardı. Bu itimatsızlık, belki de Bölükbaşı'nın geçmişinden ve kişiliğinden kaynaklanıyor olabilir. Geçmişinde partisi MP, dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatılmış olan bir zihniyetin temsilcisi olarak görülen Bölükbaşı, darbe liderlerinden pek iltifat görmemiştir. MBK, Bölükbaşı'nı “*dinci*” ya da sistem için zararlı bir unsur olarak görmese ve onu vatansever bir milliyetçi olarak görse de, CKMP'ye oy veren kitlenin “*muhafazakar*” ve “*aşırı sağcı*” karakteri, yeni oluşan siyasal sistemde, MBK'nın tercihinin Bölükbaşı'ndan yana koymakta zorlandığını göstermektedir.

Öte yandan, Bölükbaşı'nın anılan toplantılara, özellikle de Gümüşpala'nın “*şefkat toplantıları*” diyerek sanki Menderes ve arkadaşlarının idamdan kurtarılması amacıyla yapıldığını ima ettiği toplantılara katılmaması, Gümüşpala ile aralarında tartışma konusu olmuştur. Bölükbaşı, Gümüşpala'yı, Yassıada kararlarının peşinen kabulü anlamına gelecek kararlara imza atmak, daha sonra ise Yassıada kararlarını halk nezdinde oy için istismar etmekle suçlarken, Gümüşpala da Bölükbaşı'nı bu şefkat toplantılarına katılmayarak Menderes ve arkadaşlarının kurtarılması yolunda gayret göstermemekle suçlamıştır. Bölükbaşı'nın önceki davetlere katılmaması nedeniyle, Gürsel'in liderlerle düzenlediği diğer toplantılara

davet edilmemeye başlanmıştır. Örneğin Gürsel, 16 Eylül tarihindeki liderler toplantısına Bölükbaşı’nı çağırılmamıştır.¹²¹⁵

Bölükbaşı’nın, Devlet Başkanı tarafından düzenlenen toplantılara katılmayışı, eski DP tabanında partisinin lehine kısmen de olsa bir sonuç doğurmuştur. DP’nin varisi olduğunu ileri süren AP ve YTP gibi partilerin Menderes ve iki arkadaşına idam cezası veren idare ile uyumlu ilişkiler içinde görülmesi seçmen tabanında tepki çekmiş ve bu partilerden CKMP’ye bir yöneliş başlamıştır.¹²¹⁶

Bölükbaşı’nın DP’ye karşı sert bir siyasal mücadele yürüttüğü ve DP iktidarına karşı yapılan 27 Mayıs’ı desteklediği bilinmektedir. Ancak, Bölükbaşı, Menderes ile iki arkadaşının idam edilmesini onaylamamıştır. Kansız başlayan darbenin kansız bitmesini isteyen ve çeşitli aşamalarda¹²¹⁷ idam kararlarının MBK tarafından onaylanmamasını isteyen Bölükbaşı bu konuda MBK ile ters düşmüştür.¹²¹⁸ Diğer taraftan, Gümüşpala’nın devamlı bir şekilde, “*şefkat*” ya da “*şefaet*” toplantıları diye adlandırdığı ve parti liderlerinin Çankaya Köşkü’nde bir araya geldiği toplantılara Bölükbaşı’nın katılmamasını eleştirmesi ve Bölükbaşı’nın “*idamlar*”ın önlenbilmesi konusunda hiçbir ciddi teşebbüs ve toplantılarda bulunmamasını konuşmalarında dillendirmesi karşısında, Bölükbaşı, Gümüşpala’ya

¹²¹⁵ **Yeni Sabah**, 17. 9. 1961.

¹²¹⁶ **Yeni Sabah**, 20. 9. 1961.

¹²¹⁷ O günlerde bazı Yassıda mahkumlarının 6 eşi, Bölükbaşı’yı evinde ziyaret etmişler ve Bölükbaşı’nın İnönü, Gürsel ve MBK ileri gelenleri ile görüşmesini ve Kayseri’de yatan eşlerinin çıkarılması yönünde girişimlerde bulunmasını rica etmişlerdir. Bölükbaşı, mahkum eşlerinin isteklerine çok duyarlı olmuş ve elinden gelen her türlü girişimde bulunacağını açıklamıştır. Onları teselli eden Bölükbaşı, Kayseri mahkumlarının yakında çıkacağını bildirmiş. Konuşması esnasında oradan bulunan üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı, “*Bunu nerden biliyorsun?*” diye sormuş, o da, “*Oğlum, dünyada hiçbir şey ilanihaye değildir, bunlar geçicidir. Yakında çıkarlar*” diye cevap vermiştir. Gerçekten çok geçmeden Kayseri mahkumlarının çoğu serbest bırakılmışlardır. Burdan da anlaşılmaktadır ki, Bölükbaşı, mahkumlar konusunda duyarlı ve bir takım bilgilere sahipti. Bu bilgi, söz konusu görüşme esnasında orada bulunan Hacı Bey Bölükbaşı’ndan alınmıştır. Hacı Bey Bölükbaşı, birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi, Osman Bölükbaşı’nın üvey kardeşidir. Halen hayattadır. “**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**”, 31. 10. 2003. Bu olay da göstermektedir ki, Bölükbaşı, Menderes’in en büyük siyasal düşmanı olmasına ve DP iktidarı döneminde çok büyük zulümler yaşamasına rağmen, siyasette eşine az rastlanır bir biçimde, bir tür kadirşinaslık ve vefakarlık örneği göstermiştir.

¹²¹⁸ **Kudret**, 3.10. 1961.

vesikalarla cevap vermiştir. Bölükbaşı'nın, bu konuda Gümüşpala'dan daha samimi olduğunu açıkladığı konuşması aynen şu şekildedir:¹²¹⁹

Gümüşpala'nın bahsettiği şefkat veya şefaath meselesine gelince; Bu konudaki görüşümüzü Yassıada Kararlarından çok evvel, daha 20 Ağustos 1961'de basına verdiğim bir beyanatla açıkça ortaya koydum. Örfi İdare mıntıkalarında bu beyanatımın neşri yasak edildi. Örfi İdare olmayan yerlerdeki bazı gazetelerde ise yayınlandı. Adı geçen beyanatımda Yüksek Adalet Divanı'nda idam kararları çıktığı taktirde Sayın Milli Birlik Komitesi'nin bunları tasdik etmemesinin, bir atıfette bulunmasının en halisane temennimiz olduğunu belirttim. 15 Eylül 1961 günü de, Sayın Milli Birlik Komitesi Başkanlığına CKMP GİK kararıyla yazdığım ve bir heyet marifetiyle tevdi olunan mektupla, idam kararlarının tasdik edilmemesi yolundaki atıfette temennimizi tekrar ettim. Sayın Devlet Reisi ve MBK ile Ağustos ayı içinde yaptığım görüşmelerde de, aynı noktayı nazarı ileri sürdüm. Açıkladığım bu hakikatler, kimlerin şefkat veya şefaath mevzuunda vazifesinin herkesten evvel ve samimiyetle yaptığını göstermektedir.

Menderes ve arkadaşlarının idam edilmesinden sonra Bölükbaşı, Gümüşpala ve partisi AP'yi, vatandaşları aldatmakla suçlamaya başlamıştır. Bir yabancı gazeteci ile yaptığı görüşmede partisinin kimliği hakkında da bilgiler veren Bölükbaşı, partisinin klasik demokrasi esaslarına, BM tarafından benimsenen insan hakları ilkelerine ve “*tabîi hukuk*” felsefesine dayandığını, ekonomide şahsî teşebbüs, serbest piyasa ve serbest rekabet düzeninden yana olmakla birlikte aşırılıkları önlemek ve genel ve meşru menfaatleri korumak üzere devletin müdahale hakkını kabul ettiklerini ifade etmiştir. AP'den kendi partilerine doğru gerçekleşen kaymaları fikirlerinin dürüst ve hareketlerinin vatansever olarak görülmesinden kaynaklandığını

¹²¹⁹ Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı'nın Tarihi Açıklaması**. Ayrıca, idam kararları konusunda Bölükbaşı'nın darbe yönetiminin bir bakanına, Muharrem İhsan Kızıloğlu'na, “*Bu milletin Yassıadası varsa, Sivriadası da var*” diye tepki gösterdiği ileri sürülmüştür. Ahmet Selim, “Bir Başka Adamdı Bölükbaşı”, **Zaman**, 9. 02. 2002.

belirten Bölükbaşı, herhangi bir sosyal sınıfa dayanmadığını belirttiği partisinin sınıf çatışmasına karşı olduğunu da kaydetmiştir.¹²²⁰

Diğer taraftan Eylül ayı başlarında gündeme oturan YMT kararları kısa süre sonra CKMP içinde karışıklıklara yol açmıştır. Bölükbaşı’nın YMT kararlarına karşı sözleri parti içinde bazı rahatsızlıkların yaşanmasına neden olmuştur.¹²²¹

D. 1961 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI

Bölükbaşı’nın seçimler öncesinde radyoda yaptığı bir konuşması onun düşünce yapısını anlamak açısından oldukça önemlidir. Radyoda yaptığı seçim konuşmasında Bölükbaşı, demokrasiye ilişkin görüşlerini açıklamıştır. Ona göre demokrasi, manevî temelleri ve şartları olan bir rejimdir. Ayrıca demokrasi, Bölükbaşı’na göre bir hayat felsefesi, bir yaşayış ve tefekkür tarzıdır. Bu niteliklere sahip bir rejimin manevî temellerinin ve şartlarının bir heyet ya da bir meclis tarafından hazırlanamayacağına işaret eden Bölükbaşı, bunu ancak topyekün milletin hazırlayabileceğini kaydettikten sonra demokrasinin, içinde yaşayabileceği manevî iklimin başlıca unsurlarını sıralamıştır. Buna göre, itidal, müsamaha, samimiyet, fazilet, karşılıklı sevgi ve saygı demokrasinin manevî ikliminin unsurlarıdır. Kabul edilen 1961 Anayasasının beklenen düzeni getirdiğini düşünen Bölükbaşı, bu düzenden beklenenlerin gerçekleşebilmesi için söylediği ile yaptığı birbirine uyan, siyaseti çıkar ve fırsatlardan yararlanmak için değil feragatli bir hizmet yarışı için yapanların iş başına getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, açıkça ifade etmemekle birlikte AP ve YTP’nin kin ve intikam duygularını kullanarak iktidara gelmeye çalıştığını kaydetmekte, geçmiş olayların gönüllerde ve vicdanlarda açtığı yaraların itidal, şefkat ve kardeşlik hisleriyle tedavi edilebileceğini ifade etmektedir.¹²²² Bölükbaşı bu sözleriyle DP tabanının yaşadığı acılara göre değil, şefkat ve kardeşlik hislerine yaslanarak, geçmişi unutarak ya da geçmişte yaşananları affederek oylarını kullanmalarını istemiştir. Hattâ Bölükbaşı, DP tabanını, AP’yi iktidara getirmeleri durumunda ülkenin karışabileceği biçiminde bir tehditle korkutmuştur. Seçimler öncesinde radyoda yaptığı bir konuşma, “Eski

¹²²⁰ Kudret, 24. 9. 1961.

¹²²¹ Cumhuriyet, 29. 9. 1961.

¹²²² Kudret, 2. 10. 1961.

Mücadele Arkadaşlarım, 1946 Demokratları Size Hitap Ediyorum” başlığı ile duyurulmuştur. Bu konuşmanın önemli kısımları şu şekildedir:¹²²³

...DP feshedildikten sonra ortada CKMP ile CHP kalmıştı. Yeni partiler kurulmadığı taktirde, DP’ye oy vermiş olanlar ya seçimlere katılmayacak, yahut da mevcut partilerden kendi inanış ve temayüllerine uygun gördüğüne rey vereceklerdi...1950’den bu yana cereyan eden hadiseler, demokrat kitleyi CHP’ye yaklaştırmamış, bilakis, her geçen gün ondan biraz daha uzaklaştırmıştı... İhtilalden sonra cereyan eden hadiseler ise, bir Halk Partisi iktidar ihtimalini demokrat kitle için korkulu bir rüya haline getirmişti... Bu durum karşısında, çeşitli sebeplerle, CHP iktidarını özleyenler, DP’lilerin reylerini büyük bir tehlike olarak görmeye başlamışlardır. Bu reylerin CKMP’ye akması tabii idi. Bu taktirde CHP’nin iktidara gelmek ümidi tamamıyla sönecekti. İşte bu ihtimal, aynı çevreleri telaş ve endişeye düşürüyor, bir takım tedbirler ve çareler aramaya sevk ediyordu. Planın hedefi, DP’lilerin reylerini bölmek ve böylece CHP’ye iktidarın yolunu açmaktı. Ciddi bir ihtiyaç olup olmadığı düşünülmeden, “Yeni partiler kurulmalıdır” parolası ile başlayan teşviklerin başlıca sebebi bu idi... Bunlar arasında tabir caizse, “*zengininin mirasından hisse almak için sahte veraset ilamı çıkartanlara*” benzeyenler de vardı... Yeni partiler hangi ciddi ihtiyacın karşılığıdır? Hangi köklü inanışı temsil etmektedirler?... [Burada] kulaklara tehlikeli sözler fısıldayan, DP’nin devamı olduğunu söyleyen ve fakat onun devrini mahkum eden bir beyannamenin altına da, ufak bir tereddüt duymadan imza koyan bir parti [AP] ve liderinden [Ragıp Gümüşpala] bahsedeceğiz... Bu partinin lideri partisini kurmadan kısa bir zaman önce ne söylüyor? 13 Ekim 1960 tarihli Ulus gazetesindeki beyanatı şudur: “*Siyasi hayata atılmam bahis*

¹²²³ Osman Bölükbaşı, **Eski Mücadele Arkadaşlarım, 1946 Demokratları Size Hitap Ediyorum** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

konusu olursa, Büyük İnönü’nün partisi saflarında bulunmayı tercih ederdim. Yeni parti kurulduğu taktirde Ocak, Bucak Başkanı gibi sabıkların [eski DP’lileri kastediyor] bu partiye alınmaları memleketin selameti bakımından mahzurludur”. Bu beyanatı veren, şimdi eski demokratların karşısına bir kurtarıcı edasıyla çıkan AP lideri Gümüşpala’dır... İhtilalden sonra biz ne yaptık? Çektiklerini başkalarına çektirmek isteyen insanlar gibi mi hareket ettik? Bütün davranışlarımız kalplerimizde kinin değil, müsamaha ve kardeşliğin bulunduğunu göstermedi mi?.. İhtilalden önce yayınladığımız beyannamemizde de görüleceği gibi... 1946 ruhuna sadık Demokratların partimiz saflarında yer almaları, kaderin ayrı düşürdüğü kardeşlerin tekrar kavuşmaları olacaktır.

Bölükbaşı’nın, radyoda yaptığı ikinci seçim konuşması tartışmalara yol açmış ve gündemi işgal etmiştir. Bölükbaşı, değinilen konuşmasında, darbeden sonra, eski DP oylarının CKMP’yi iktidara getirmesinden korkanların ve CHP’yi iktidarda görmek isteyenlerin yeni partiler kurulmasını teşvik ettiğini ileri sürmüş, Gümüşpala’nın darbeden sonraki aylarda İnönü lehinde ve eski DP aleyhinde söylediği sözleri hatırlatmıştır. Bu liderin AP’nin başına geçtikten sonra ise, DP’nin devamı olduklarını söylemekle birlikte DP dönemini mahkûm eden YMT kararlarının altına da imza attığını ifade eden Bölükbaşı, CHP hayranı olan Gümüşpala’ya MBK tarafından parti kurdurulduğunu, bir başka deyişle AP’nin muvazaa partisi olduğunu ima etmiştir.¹²²⁴

Bölükbaşı’nın yukarıda değinilen radyo konuşması devlet ve hükümet başkanını kızdırmıştır. Gürsel, Bölükbaşı’nın, kişisel savunmasını yapmak için radyoyu kötüye kullandığını, rey avcılığı yaptığını ileri sürmüştür.¹²²⁵ O günlerde İzmir’de istirahatta bulunan Gürsel, telefonla radyo evini aramışsa da, yetişememiştir. Basın mensuplarının sorularına cevap veren Gürsel, “Bölükbaşı, dün akşamki konuşmasıyla radyoyu suistimal etmiştir. Biz inançlarını savunmaları için partilere radyoyu verdik.

¹²²⁴ Kudret, 4. 10. 1961.

¹²²⁵ Cumhuriyet, 4. 10. 1961.

*Fakat Bölükbaşı, şahsi müdafaasını yaptı” diye konuşmuştur.*¹²²⁶ Ayrıca, Bölükbaşı’nın bu konuşması üzerine MBK mensubu Muzaffer Yurdakuler, CKMP genel merkezini arayarak Bölükbaşı’yı, Komiteye davet edip dikkatini çekmek istemişse de, Bölükbaşı, davete icabet etmemiş, Nurettin Ardiçoğlu, Mustafa Kepir ve parti genel sekreteri Abdülhak Kemal Yörük’ten oluşan bir heyeti MBK’ya göndermiştir. Meclis binasında MBK yetkilileri ile görüşen CKMP heyetine, MBK’liler, Bölükbaşı’nın konuşmalarını dikkat etmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹²²⁷ Ancak, tüm bu uyarılara kulak asmayan Bölükbaşı, aynı ton ve içerikte konuşmaya devam etmiştir. Bunun üzerine MBK, Bölükbaşı’nı hedef alan bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde Bölükbaşı ve CKMP, verdiği namus sözüne uymamakla eleştirilmiştir.¹²²⁸ Bunun dışında CKMP’den birkaç yetkili, MBK tarafından çağırılarak, YMT kararlarına uyma konusunda uyarılmışlardır.¹²²⁹ CKMP bu konuda son bir uyarıyı da AP liderinden almıştır. Gümüşpala, Bölükbaşı’nı, YMT kararlarına uymayarak seçimlerin yapılmasına engel olmaya çalışmakla ve devlet başkanı ve MBK’ya dil uzatmakla suçlamıştır.¹²³⁰

MBK’nın uyarısı, Bölükbaşı’nın, seçim propagandasındaki tutumunu değiştirmemiş ve hattâ tarafsızlık ilkesini çiğnemekle suçladığı MBK’ya karşı meydan okuyucu bir dil kullanmaya başlamıştır. Bölükbaşı da MBK’ya, kendilerinin millete hür bir seçim için şeref ve namus sözü verdiğini hatırlatmıştır.¹²³¹ Bölükbaşı’nın seçim konuşmalarında ısrarla izlediği bir taktik de, AP ile MBK’yı aynı safa koyma çabasıdır. MBK’nın Gümüşpala’yı kolladığını ileri süren Bölükbaşı, bununla halk nezdinde AP’yi gözden düşürmeye çalışmıştır.¹²³²

Bölükbaşı, seçim gününe yaklaştıkça 27 Mayıs aleyhinde daha açık ve ağır konuşmaya başlamıştır. Yakın zamana kadar darbeden övgülerle söz eden Bölükbaşı, şimdi darbeden beklentilerinin gerçekleşmediğini ifade etmeye başlamıştır. Darbenin, bir zümreye karşı, başka bir zümre adına yapılmış gibi gösterildiğini, tahakküm alışkanlığından kurtulamayanların

¹²²⁶ Akis, 9. 10. 1961.

¹²²⁷ A. g. y.

¹²²⁸ Kudret, 4. 10. 1961.

¹²²⁹ Yeni Sabah, 4. 10. 1961.

¹²³⁰ Cumhuriyet, 6. 10. 1961.

¹²³¹ Kudret, 5. 10. 1961.

¹²³² Cumhuriyet, 5. 10. 1961.

“devlet biziz” anlayışıyla baskı ve taşkınlıklara başvurdıklarını ileri süren Bölükbaşı, 1961 Anayasası hakkındaki olumlu yaklaşımını sürdürmüş ve hak ve hürriyetler rejimini getiren bu Anayasanın ancak ona yürekten inananlar tarafından uygulanabileceğini öne sürmüştür. Bölükbaşı, muhalif bazı partilerin Anayasayı çiğnediğini iddia ederken kendilerinin Anayasayı çiğnetmemek için çiğnenmeyi göze aldıklarını, dolayısıyla ancak kendilerinin Anayasadaki esasları uygulayabileceklerini ifade etmiştir. Bölükbaşı’nın muhalif partilere yönelttiği bir eleştiri de, onların ciddî bir ihtiyaçtan doğmadığı, köklü bir inanışa dayanmadığı, fırsatçı birer “mebusluk şirketi” oldukları biçimindedir. Kendilerinin “salon politikacısı” olmadığını ifade eden Bölükbaşı, ayrıca sırtında mazinin kamburu olmayan bir parti olarak iktidara en lâyük parti olduklarını kaydetmiştir.¹²³³

Bölükbaşı’nın kendilerini diğer siyasal hareketlerden ayırırken üzerinde durduğu hususlar, sözü ile davranışlarının aynı olması (dili başka dini başka olmama), on beş yıllık mücadele hayatında hakikatlerin dışında hiçbir güce boyun eğmeden dosdoğru hareket etmeleri ve siyaseti çıkar için değil samimiyet ve adaletle Türk milletine hizmet için yapıyor olmaları gibi hususlardır. Bölükbaşı bu ve benzeri hususları öne çıkararak, halkın kendilerini iktidara getirmesini istemiştir. Başka bir CKMP’li de, partilerinin Makyavelizmin düşmanı olduğunu belirterek benzer özelliklere dikkat çekmiştir.¹²³⁴ CKMP’nin AP ile yürüttüğü mücadelenin başlıca teması, “1946 ruhu”nun gerçek temsilcisinin kendisi olduğu iddiasına dayanmıştır.¹²³⁵

Diğer taraftan, Bölükbaşı’nın hiçbir güçten korkmadıkları ve hiçbir merciin himayesi altında siyaset yapmadıkları biçimindeki meydan okuyucu konuşmaları, MBK’nın tepkisini çekmiş ve MBK tekrar bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde Anayasa ve kanunlara uyulduğu sürece korkusuzluğun kimsenin tekelinde bulunmadığı ve her Türk’ün hakkı olduğu ifade edilmiştir.¹²³⁶ 15 Ekim seçimleri öncesinde Bölükbaşı ile devlet başkanı Cemal Gürsel verdikleri mesajlarla sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Bölükbaşı, seçim döneminde en çok AP, MBK ve CHP’yi karşısına almıştır.

¹²³³ **Kudret**, 5. 10. 1961.

¹²³⁴ **Cumhuriyet**, 8. 10. 1961.

¹²³⁵ **Kudret**, 6. 10. 1961.

¹²³⁶ **Yeni Sabah**, 6. 10. 1961.

Özellikle Bölükbaşı, Gümüşpala'nın MBK ve CHP ile muvazaa ilişkileri bulunduğu yönünde kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

Darbe sonrasında kurulan yeni partilerin oyları bölerek CHP'yi iktidara getirme amacı taşıdığını yineleyen Bölükbaşı, iktidara gelmeleri durumunda CHP'nin ihmal ettiği Türk köyüne götürecekleri hizmetleri sıralamıştır. Devletin bütün imkânlarını sefalet ve cehaletle mücadelede seferber edeceklerini ifade eden Bölükbaşı, asırlardır ihmal edilen Türk köyüne bilginin nurunu ve refahın sıcak havasını götüreceklerini belirtmiştir.¹²³⁷

O dönemde, Bölükbaşı'nın siyaset yapma tarzı hakkında **Cumhuriyet**'te bir eleştiri yazısı çıkmıştır. Nadir Nadi imzalı yazıda, güler yüzlü ve tatlı dilli Bölükbaşı'nın halk tarafından sevilen nükteli ve hazırcıvaplılık özelliğinin son seçim kampanyası sırasında asık suratlılık ve kendini beğenmişlikle yer değiştirdiği vurgulanmış, değişen Bölükbaşı'nın artık eskisi kadar sevilmediği ileri sürülmüştür. Bölükbaşı'nın CKMP'den başka iktidara lâıyk parti görmediği ve CKMP'yi de yalnızca kendi şahsı ile kaim farz ettiği ifade edilen yazıda, Bölükbaşı'nın DP oylarının avcılığını yapmak için kendisini 1946 demokrati gibi göstermesi de eleştirilmiştir.¹²³⁸ Bu arada, CKMP ve Bölükbaşı'nın AP'yi muvazaa partisi olarak nitelendirmesine ve MBK ve CHP ile gizli anlaşma içinde gösterme çabasına AP'liler, DP iktidarı döneminde bu iktidara karşı görülen CKMP-CHP işbirliğini gündeme getirerek karşılık vermeye çalışmışlardır.

Bu sırada CKMP seçim beyannamesini yayınlamıştır. CKMP, seçim beyannamesinde devletin idare mekanizmasını partiler üstü ve yasalarla kayıtlı kurmasını temenni etmiştir. Hükümeti milletin üstünde ve hep emreden bir güç olarak görmediklerini, vatandaş hizmetinde ve vatandaşla ilişkilerinde demokratik zihniyetle hareket eden bir organ olarak gördüklerini belirttikleri beyannamede CKMP, ayrıca iktisaden, ilmen ve fıkren geri olan Türkiye'de ihtisasa, tecrübeye ve ilmî araştırmaya ağırlık verilen bir program uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Devletin iktisadi etkinliklerinin yerel ve siyasal çıkarlar için kullanılmaması gerektiği belirtilen beyannamede, iktisadî hürriyeti ortadan kaldıran her türlü tekele

¹²³⁷ **Kudret**, 7. 10. 1961.

¹²³⁸ Nadir Nadi, "Bölükbaşı'daki Değişiklikten Vatandaş Hoşlanmadı", **Cumhuriyet**, 8. 10. 1961.

ve millî emek ve sermayenin israfına meydan verilmemesi kaydedilmiştir. Tarımda, sanayide, ticarete üretim ve gelirin arttırılmasının amaçlandığı belirtilen Beyannamede köy ve köylü sorunları ile hayvancılık üzerinde de ayrıntılı olarak durulmuştur. Partinin ekonomik felsefesinin, ekonomide ve ticarete şahsî teşebbüse, şahsî mülkiyete, meşru rekabete dayandığı vurgulanan beyannamede, serbest teşebbüsü önleyici her tedbirin ülke ekonomisi için zararlı kabul edildiği belirtilmiştir. Seçim beyannamesinin millî eğitimle ilgili bölümünde, eğitimde ilim ve tekniğin verilmesi yanında millî ve ahlâkî terbiyenin de önemseneceğinin altı çizilmiştir.¹²³⁹

Bölükbaşı, partisinin adına uygun olarak seçim propagandası sırasında köylü sorunları üzerinde çokça durmuştur. Köylünün sözde efendi olmak durumundan çıkararak Atatürk’ün kastettiği gerçek efendi durumuna getirmeyi temel hedefleri olarak gösteren Bölükbaşı, kalkınma konusunda da hürriyet içinde bir kalkınmadan söz etmiştir. Geliri adaletli dağıtmak ve zayıfı korumak ilkesine de vurgu yapan Bölükbaşı, seçim konuşmaları sırasında ayrıca kamuoyuna, kendisinin YMT yapılmadan önce Gürsel’e kansız başlayan darbenin kansız bitmesi ve idam kararlarının onaylanmaması için gönderdiği mektubu açıklamıştır.¹²⁴⁰ Konuşmalarından anlaşıldığına göre Bölükbaşı, önce 20 Ağustos 1961 tarihinde verdiği beyanatta darbenin kansız sonuçlanmasını istemiş, 15 Eylül 1961 tarihinde de MBK’ya idam kararlarının onaylanmaması için mektup göndermiştir.¹²⁴¹

Partisini diğer partilerin tümüne karşı rakip olarak gören Bölükbaşı, karşılarında sırrı fâş olmuşların kurduğu bir “*müttefikler cephesi*” bulunduğunu ileri sürmüştür. 1954 yılında MP’nin kapatılmasına ses çıkarmayan İnönü’nün, şu sırada AP’nin kapatılmasına karşı çıktığını, İnönü’nün bunu demokratlığından dolayı değil, CKMP iktidarını önlemek için yaptığını iddia etmiştir.¹²⁴² CHP’lilerin, tecrübeli olduklarından dolayı kendilerinin iktidara lââyık olduklarını ifade etmeleri karşısında Bölükbaşı, milletin de CHP karşısında tecrübeli olduğunu dile getirmiş ve CHP’yi bir “*parti hanedanlığı*” kurmakla suçlamıştır.¹²⁴³ Bölükbaşı, seçim çalışmaları sırasında Gümüşpala ile giriştiği tartışmada, 1948’de DP’den ayrılış nedeni

¹²³⁹ Kudret, 8. 10. 1961.

¹²⁴⁰ Kudret, 9. 10. 1961.

¹²⁴¹ Kudret, 12. 10. 1961.

¹²⁴² Cumhuriyet, 9. 10. 1961.

¹²⁴³ Yeni Sabah, 9. 10. 1961.

konusuna da girmiştir. Buna göre Bölükbaşı, yücelterek andığı Mareşal Fevzi Çakmak ile birlikte CHP'ye karşı daha etkili mücadele verebilmek için DP'den ayrılarak MP'yi kurduklarını ifade etmiştir. Bölükbaşı, bununla birlikte, 1946 mücadelesinin bayrağı olan fikirlerden, yani “*müşterek iman*”dan asla ayrılmadıklarını bir kez daha yinelemiştir.¹²⁴⁴

İşte bu hava içinde nispi seçim usulü esaslarına göre yapılan 1961 seçimlerinde, Bölükbaşı'nın CKMP'si, % 13. 96 oy yüzdesi ve 1. 350. 892 oyla Meclis'te 54 milletvekilliği kazanmıştır. Yeni Meclis'te, AP % 34. 80 oy yüzdesi ile 156 sandalye, CHP % 36. 80 oy yüzdesi ile 173 sandalye ve YTP % 13. 70 oy yüzdesi ile 64 sandalye kazanmıştır. Bağımsızlardan 2 mebus seçilmiştir. Çoğunluk sisteminin uygulandığı senato seçimlerinde ise CKMP, 16 senatörlük kazanmıştır.¹²⁴⁵ Bu seçimde CKMP 61 ilde seçime katılmıştır. 1950'den bu yana Kırşehir'den milletvekili seçilen Bölükbaşı, 1961'den aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına değin artık Ankara'dan milletvekili seçilecektir. CKMP'nin Meclis'te kurduğu 70 üyeli grup, 27 Mayıs sonrasının siyasal koşulları ve değişen seçim sisteminden kaynaklanmıştır. 1957 seçimlerinde sadece 4 mebus kazanan CMP'nin devamı olan CKMP'nin birden bire 70 üye ile iki Meclis'te bir grup kurması, partinin doğal gelişmesi ve çekirdek bir seçmen tabanına dayandığını göstermiyordu. Bu durum, dönemin nazik koşulları içinde, nispeten seçmen tercihlerinin değiştiği ve bir kısım eski DP'li seçmenlerin, partilerinin devamı olarak gördükleri AP'de henüz karar kılamamaları sonucunda kendilerine en yakın gördükleri CKMP'ye oy vermelerinden kaynaklanıyordu. Gerçi, MBK Bölükbaşı'na iltifat etmese de, Bölükbaşı'nın tek başına gerçekleştirdiği seçim mücadelesinde eski DP oylarına talip olması ve AP'nin lideri Gümüşpala'nın bir çok AP'li seçmenin kafasında kendilerine “*yabancı*” bir siyasal kişilik olarak görülmesi gibi etkenler de, CKMP'nin oylarını epey yükseğe çıkarmıştır. Seçim sonuçları, “*Menderes için zafer*” olarak nitelendirilmiştir.¹²⁴⁶ Seçimlerden DP mirasçısı partilerin güçlü çıkmaları, bir kısım komutanlar arasında büyük bir tedirginlik yaratmıştır. Bu durum, demokratik rejimin geleceği açısından sıkıntılı dönemlerin yaşanmasına neden olacaktı.

¹²⁴⁴ Kudret, 11. 10. 1961.

¹²⁴⁵ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 335 ve EK: 2 ve EK: 3.

¹²⁴⁶ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1976), s. 239.

1961 seçim sonuçları belli olduğu zaman, Meclisin devrik DP’yi destekleyen seçmen oylarını alan kişilerin çoğunluğu ile oluştuğu görülmüştür. Türk silahlı kuvvet mensuplarından bazıları bu beklenmeyen sonuçtan hoşlanmamışlardır. 21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul Harp Akademisi’nde toplanan Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) mensupları, Millet Meclisini toplanmadan önce dağıtarak, 27 Mayıs devrimine karşı doğacak tehlikeleri önlemek kararı almışlardır. Daha önce bahsettiğimiz gibi, SKB, ordu içinde MBK’dan ayrı örgütlenmiş gayr-i resmi bir örgüttü. İstanbul’da toplanan bu ekip içinde Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler gibi önemli isimlerin olması ve bu örgütün Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’dan da destek görmesi, tehdidin ne kadar ciddi olduğunu göstermeye yetmiştir. Ancak, bu kararın icrası, CHP lideri İsmet Paşa’nın büyük gayreti sonucu, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanlarının aracılığı ile geri bırakılmıştır. Çankaya’da bir araya gelen komutanlar ile siyasiler arasında sıkı bir pazarlık olmuş, nihayetinde komutanların tedirginliklerini giderecek bir uzlaşma sağlanmış ve Meclis’in açılması ve normal sivil idarenin işbaşına geçmesinin önündeki engel kaldırılmıştır. Bunda dönemin siyasal parti liderleri ve özellikle tarihi kişiliği ağır basan İnönü’nün büyük rolü olduğu açıktır. Bu protokole göre, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığına seçilecek, İsmet İnönü başbakan olacak ve siyasi mahkumların –şimdilik- afları bahis konusu edilmeyecekti. Şimdilik kaydının konulması, Bölükbaşı tarafından teklif edilmiştir.¹²⁴⁷ Ancak, bu sonuç kolay elde edilememiştir. Çankaya’da pazarlıklar sürerken, bir yandan AP’nin cumhurbaşkanı adayı Ali Fuat Başgil’in adaylıktan vazgeçmesi için MBK üyesi ve Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay silahla AP ve Başgil tehdit etmiştir. Bir yandan da, Gürsel’in Cumhurbaşkanı seçilmesini istemeyen Bölükbaşı’nı ikna için diğer parti liderleri büyük gayret sarfetmişlerdir. Gürsel’in Cumhurbaşkanlığı konusundaki ısrar üzerine, Bölükbaşı, “*Yetkili kurullarımla görüşmem lazım*” deyip, Köşk’ten ayrılmıştır. Ortada iki seçenek vardı: Ya Gürsel’in cumhurbaşkanı seçilmesi kabul edilecek ya da TBMM açılmayacak ve askeri yönetim devam edecekti. Sorun, Gürsel’e karşı büyük direnç gösteren Bölükbaşı’nda düğümleniyordu. SKB’nin verdiği süre dolmak üzereydi. Bu sırada diğer liderler Köşk’ten Adalet Bakanlığı binasına geçmişler heyecanla Bölükbaşı’ndan gelecek cevabı

¹²⁴⁷ Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası** (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), s. 345.

beklemişlerdir. CKMP merkezinde partili arkadaşları (Hasan Dinçer, Fuat Arna ve Abdülhak Kemal Yörük) ile görüşen Bölükbaşı, Adalet Bakanlığı'na geçmiştir. İnönü, Gümüşpala ve Alican heyecanla Bölükbaşı'yı karşılamışlar ve Bölükbaşı, işi uzatmadan, beklenen cevabı kerhen de olsa verecekti. Bölükbaşı, *"Hayatımın en büyük fedakarlığını yapıp 'evet' diyorum"* deyince, liderler rahat bir nefes almıştır.

Bölükbaşı'nın Hulusi Turgut'a anlattığı bu olaya göre, Bölükbaşı, yeni bir darbeyi önlemiş, bir bakıma *"demokrasiyi"* kurtarmıştır. Ancak, Bölükbaşı, Çankaya'da hazırlanan protokolün altına imza koymamış, bu görevi, CKMP genel başkan vekili Hasan Dinçer'e vermiştir. 1961 yılında Türkiye'nin 4. Cumhurbaşkanı seçilen Gürsel, 1966'da sağlık nedenlerinden dolayı görevinden ayrıldığı zaman 5. Cumhurbaşkanlığı için dönemin iktidarı AP'nin destekleme kararı aldığı Cevdet Sunay ismi gündeme gelmiş ve Bölükbaşı, burada da Gürsel'e gösterdiği direncin aynısını Sunay'a da göstermiştir. Hatta, o günlerde Bölükbaşı, *"Bu memlekette, cumhurbaşkanı olmak için, Harp Okulu mezunu olmak gerekir"* şeklinde dönemin nazik koşullarına imada bulunan bir açıklama yapmıştır.¹²⁴⁸

İşte, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinden sonra yeni Meclisin toplanması, hükümetin oluşumu ve yeni cumhurbaşkanının seçilmesi oldukça gerilimli böylesi bir ortamda sonuca bağlanabilmiştir. Yukarda zikredilen üç önemli husus ancak askerlerle siyasal partiler arasında yapılan gergin pazarlık görüşmeleri sonucunda 24 Ekim 1961 günü kararlaştırılabilmektedir. AP'de, başlangıçta Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığı görüşü ağır basmıştır. Çetin pazarlık ve müzakereler sonucunda Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi, Yassıada mahkûmlarına af getirilmemesi, 27 Mayıs'ın meşruiyetinin kabulü ve tasarruflarının dokunulmazlığı ve ordu lehindeki bazı koşullar siyasal partilere kabul ettirilmiştir.¹²⁴⁹

1961 seçimleri sonrasında askerî kanatla sivil siyasetçilerin Millî Koalisyon formülünde anlaşmaya varmak istemeleri CKMP'de kabul görmemiştir. CKMP GİK, koalisyonda yer almayacağını açıklamıştır. Ancak parti içinde önemli isimlerden Ahmet Tahtakılıç, koalisyona girme taraftarı olduğunu açıklamıştır. Bu durum CKMP'de bir iç gerginlik doğmasına yol

¹²⁴⁸ Hulusi Turgut, "Türkiye Bunları Konuşuyor", **Sabah**, 24. 1. 2002.

¹²⁴⁹ **Yeni Sabah**, 25. 10. 1961.

açmıştır.¹²⁵⁰ Karma hükümete girmeme kararı alan CKMP, bununla birlikte kurulacak hükümetin programına ve kimlerden oluştuğuna bakarak güvenoyu verme eğiliminde olacağını açıklamıştır.¹²⁵¹ Hükümeti kurmakla görevlendirilen İnönü, ilk görüşmesini Bölükbaşı ile yapmıştır. Ancak, o günün şartları içinde denge ya da ayak oyunlarına kurban edilmek istenen siyasette, tabir caizse en “temiz” cevabı Bölükbaşı vermiştir. Bölükbaşı, İnönü’ye CKMP’nin koalisyonu katılmayacağını, ancak hükümetin kurulmasını da güçleştirmeyeceklerini söylemiştir.¹²⁵²

1961 seçimlerinden sonraki hükümet oluşumu hakkında Bölükbaşı, çok sonra, 1962 yılının Ağustos ayında bir açıklamada bulunmuştur. Kendisinin, 1961 seçimlerinden sonra CKMP-AP-YTP arasında üçlü koalisyon kurulmasına engel olduğu yolundaki eleştirilere cevap vermiştir. Bölükbaşı, başbakanı tayin yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in, daha çok Silahlı Kuvvetlerin arzularını göz önünde bulundurarak hareket ettiğini, CHP’siz bir hükümetin DP’nin tekrar iktidara gelmesi olarak yorumlanacağını ifade ettiğini, dolayısıyla kendisinin suçlanamayacağını açıklamıştır.¹²⁵³

Tüm bu süreçten sonra MBK ile ilişkileri bozulan Bölükbaşı, seçimler arafesinde yeni bir taktik geliştirmiştir. Bu taktiğe göre, partisi kapatılan ve eski liderleri idam edilen küskün DP seçmeninin psikolojisini de hesaba katarak MBK’ne karşı meydan okuyucu bir söylem geliştirmiştir. Seçim döneminin başında AP’yi, kin ve intikam politikasından medet ummakla suçlayan, DP tabanını kardeşliğe ve affedici olmaya davet eden Bölükbaşı, giderek 1946 misyonunu ve DP mirasını gerçekte kendilerinin temsil ettiğini ifade etmeye ve Menderes ve arkadaşlarının idamını önlemek için yaptığı çabaları anarak bu tabanı kazanmaya çalışmıştır. Halkın, iktidarı kendi partisine vereceğine olan inancı seçim sonuçları ile birlikte sarsılmış gibi görünen Bölükbaşı, koalisyon denkleminde yer almak istememiştir. Yaşanan gelişmelerde, kendisinin siyasal olarak başarısızlık gösterdiği kanısına hükmetmiş olmalı ki, Ankara milletvekili Bölükbaşı, 13 Aralık 1961’de CKMP genel başkanlığından istifa etme kararı almıştır. Bölükbaşı, nöbet değişimi olarak gördüğü genel başkanlıktan istifasının partisine olan

¹²⁵⁰ **Yeni Sabah**, 6. 11. 1961.

¹²⁵¹ **Yeni Sabah**, 9 ve 10. 11. 1961.

¹²⁵² Metin Toker, **İnönü’nün Son Başbakanlığı...**, s. 22.

¹²⁵³ **Yeni Sabah**, 9. 8. 1962.

bağlılığını etkilemeyeceğini kaydetmiştir.¹²⁵⁴ Söz konusu istifadan yaklaşık olarak 7 ay sonra ikinci MP'nin genel başkanı iken yayımladığı bu broşürde Bölükbaşı, Aralık 1961'deki istifasına gerekçe olarak, GİK'in bir partiye yakışır nizam içinde çalışmamasını ve koalisyona girme tartışmalarında parti nizamına uygun düşmeyen bir biçimde davrandıklarını göstermiştir.¹²⁵⁵ Bölükbaşı'nın 7 yıldır sürdürdüğü genel başkanlıktan istifası CKMP çevrelerinde hayret uyandırmış ve üzüntüyle karşılanmıştır.¹²⁵⁶ Birkaç gün süren istifa tartışmaları, parti yetkili kurullarının gösterdiği yoğun çabalar sonucunda Bölükbaşı'nın istifa kararını geri alması ile sona ermiştir.¹²⁵⁷

CKMP'lilerin ve bu arada Bölükbaşı'nın eski DP'lilerle ilişkileri Türkiye'nin siyasî gündeminde zaman zaman tartışılmıştır. Bölükbaşı'nın Yassıada yargılamalarında aldığı cezayı çekmekte olduğu Kayseri Cezaevinde bulunan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret ettiği ve elini öptüğü yönünde basında haberler çıkması üzerine Bölükbaşı şu açıklamayı yapmıştır: *“Kayseri Cezaevine giderek Celal Bayar'ın elini öptüğüm yolundaki iddia tamamen yalandır. Zira 8 aydan beri Kayseri'ye gitmiş değilim. Bu vaka, ileri sürülen diğer iddiaların da, hakikat ve ciddiyetten ne kadar uzak bulunduğunu göstermeğe yetmektedir.”*¹²⁵⁸

Uzun müzakereler sonucu ve bir tür “ehven-i şer” mantığı içinde CHP-AP işbirliği ile 20 Kasım 1961'de kurulan I. İnönü koalisyon hükümeti, ülkede beklenen istikrarı bir türlü sağlayamamış ve zaten başlangıcında sorunlu kurulan ve o günün nazik koşulları içinde birbiri ile anlaşması mümkün görülmeyen hükümet fazla ömürlü olmamış ve siyasi suçluların affı konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle 31 Mayıs 1962'de son bulmuştur. I. İnönü koalisyon hükümetinde çıkan anlaşmazlıklar üzerine siyasal görüşme ve çabalar da hız kazanmıştır. Çankaya'da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in daveti üzerine kendisiyle yaptığı görüşme sonrasında Bölükbaşı şu açıklamayı yapmıştır.¹²⁵⁹

¹²⁵⁴ **Kudret**, 14. 12. 1961.

¹²⁵⁵ Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı**, s. 21.

¹²⁵⁶ **Cumhuriyet**, 15. 12. 1961.

¹²⁵⁷ **Kudret**, 16 ve 17. 12. 1961.

¹²⁵⁸ **Kudret**, 9. 2. 1962.

¹²⁵⁹ **Cumhuriyet**, 14. 2. 1962.

...Memleketteki huzursuzluğun başlıca kaynağı bir tarafta intikamcı diğer tarafta ihtilâlcî tahriklerdir. Bir zümre var ki kin ve intikam tahriklerini bir siyasî sermaye olarak elden bırakmak istemiyor. Bu da ölçülü ölçsüz bir takım mukabeleleri davet ediyor. Meşru nizamı hiçe sayan tehditler yapılıyor. (...) Bugün memlekette hissedilen huzursuzluk daha çok huzuru tesis etmek için kurulan koalisyonun iki kanadından gelmektedir...

Aynı beyanatında, siyasî parti liderlerinin toplanmasını da önerdiğini ifade eden Bölükbaşı, ülkenin getirildiği bu uçurumun kenarından kurtarılmasını, parti mücadelelerinin daha sonra yapılmasını söylediğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, ayrıca kamuoyunda tartışılan *Yassıada mahkûmlarına af* çıkarılması konusunda olumlu düşünmekle birlikte, yersiz ve tek taraflı siyasî affa taraftar olmadığını ve affın sürekli gündeme getirilmesinin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Bu konuşmasından da anlaşılmaktadır ki, Bölükbaşı, CHP’yi İhtilalin “sömürücüsü”, AP’yi de İhtilalin “intikamcısı” olarak değerlendirmektedir. O ise, 27 Mayıs’ın ne intikamcısı ne de sömürücüsü olmadığını ve 27 Mayıs’la kurulan yeni nizamın gereklerinin yerine getirilmesi gerektiğini, konuşma ve görüşmelerinde müteaddit defa açıklamıştır. Bölükbaşı’nın bu bakış açısı, 27 Mayıs’tan aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına kadar değişmemiş ve bu dönemdeki politikasının yönelimi hep bu ekseninde cereyan etmiştir.

Öte yandan, yukarıda görüldüğü gibi, 21 Ekim Protokolü ile Meclis’in açılmasını istemeyen SKB mensuplarının girişi, üst düzey komutanların ve siyasilerin büyük çabaları ile geçirtilmesine rağmen, ordu içinde özellikle daha alt düzeyde, albaylar ekseninde bir kaynaşma ve huzursuzluk, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde hükümete karşı bir ayaklanma içine giren Albay Talat Aydemir ve arkadaşlarının 21 Mayıs 1963 ayaklanmasından sonra idama mahkum edilmelerine kadar sürmüştür. Başlangıçta SKB’nin başkanı olan genelkurmay başkanı Sunay ve ona bağlı üst düzey komutanların, daha sonraları iradelerini sivil demokratik sistemin devamlılığı yönünde koymaları ile albaylar ekseninde ordu içinde açık ve gizli bir cunta hareketi iyiden iyiye siyaseti tehdit eder bir duruma gelmiştir. Sonuç olarak, ordunun kaygılarını dindirmek için yaratılan CHP-AP sun’i

hükümetinin kamuoyunda yol açtığı genel hoşnutsuzluk, ordu içinde darbe heveslilerinin yeni maceralara atılmalarına yol açmıştır. Nihayet, 21-22 Şubat 1962 gecesinde Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in önderliğinde bir grup subay (Albaylar Cuntası) hükümete isyan etmiştir.

Zaten bir grubun askeri bir darbe teşebbüsü içine gireceği endişesi ve teyakkuzu içinde bulunan İnönü,¹²⁶⁰ isyanın patlak verdiği 21 Şubat akşamı, parti liderleri, Genelkurmay Başkanı Sunay ve kuvvet komutanları ile Çankaya Köşk'ünde Gürsel'le bir araya gelmiş ve isyana karşı hareketi bizzat buradan idare etmiştir. İsyanın ve bastırılışının ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak bu tarihi gün, CKMP lideri Bölükbaşı'nın ağzından, şu şekilde nakledilmiştir:¹²⁶¹

22 Şubat 1962'de, Talat Aydemir darbe teşebbüsüne girdi. Hükümet harekattan haberdardı. Liderleri, Çankaya Köşkü'ne davet ettiler. Gürsel, İnönü, Gümüşpala, CHP Genel Sekreteri İ. Rüştü Aksal, Alican ve ben toplantıda hazır bulunduk. Bizler Köşk'te iken, Harp Okulu Süvari Birliği, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nı kontrolü altına almış. Süvari Birliği Komutanı Fethi Gürcan, Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'e, "Çankaya'da toplantı yapan liderleri tutuklayın" demiş. Darbe lideri Aydemir ise, "Serbest bırakın" emrini vermiş. Köşk'te gergin bir havada gelişmeleri takip ediyorduk. Hem Fethi Gürcan'ın, hem de Aydemir'in emirleri, bize intikal ediyordu. Fethi Gürcan'ın sert tavrı konusunda doğrusu rahatsız olmuştuk. Toplantı sırasında İsmet Paşa'ya şu öneride bulundum: "*Paşam, gidelim Millet Meclisi'ne, ön sıralarda oturalım, bizi gelip orada teslim alsınlar*". Ama, Aydemir'in emrini işitince, liderler rahatladı. Bu gelişme üzerine, İsmet Paşa aynen şöyle söylemişti: "*Talat, şimdi kaybett*".

Çankaya Köşk'ünden kurtulduktan sonra, doğruca Ankara Radyoevi'ne gittik. Radyoda konuşma yaptık, seslerimiz banda alındı. Daha sonra, Radyoevi'nin yakınında

¹²⁶⁰ Metin Toker, İnönü'nün iktidara geldikten sonra bu endişeyi sürekli hissettiğini yazmaktadır. Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı...**, s. 55 vd.

¹²⁶¹ Hulusi Turgut, "Türkiye Bunları Konuşuyor", **Sabah**, 25. 1. 2002.

bulunan Hava Kuvvetleri Karargahı’na geçtik. Bu arada, YTP lideri Alican, Talat Aydemir’le konuşmaya gitti. Onların arasında bir hısımlık ilişkisi vardı. Geceyi, Hava Kuvvetleri Karargahı’nda geçirdik. O sırada, darbecilere karşı hükümet kuvvetlerinin hareketini Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel’in havadan yönettiği söyleniyordu. Halbuki, olay sırasında Tansel Paşa, Eskişehir Hava Üssü’nde uyuyormuş. Subaylar, bizlere, Hava Kuvvetleri Karargahı’nda çok ikramda bulundular, vitaminler verdiler. Karagah’ta sabahlarken, fotoğraflarımızı çekmişler; bunları daha sonra bize gönderdiler.

Bölükbaşı, hadise gecesini Hava Kuvvetleri Karargahı’nda yaşananları ise, gazeteci Örsan Öymen’e şu şekilde anlatmıştır.¹²⁶²

22 Şubat gecesini, demokratik rejimin ölüm-kalım imtihanını geçirdiği bir geceydi. Büyük hadise karşısında, her zaman olduğu gibi, o gece de çok soğukkanlıydım. Gece saat 24’e doğru, o zaman Başbakan olan İsmet İnönü’nün Genelkurmay Başkanlığı’nda yapılacak bir toplantıya gitmesi icap ediyordu. İnönü, “*Sayın parti liderleri benim misafirimdir, onları nasıl bırakırım da giderim*” dediler. Hükümet üyeleri ve parti liderleri önünde Sayın İnönü’ye verdiğim şu cevabın havasını bugün olmuş gibi hala yaşarım: “*Paşam, siz vazifenize gidiniz. Bizi düşünmeyiniz. Vazife icap ettirirse, istediğiniz yere biz geliriz. Yalnız sizden bir ricam var. Hiçbir ümit kalmadığı zaman bize haber veriniz. Topluca Meclis’e gidelim. Bizi oradan alsınlar, orada öldürsünler. Anadolu’da bir söz vardır: ‘Yiğit ölür ama, namı söylenir’. Biz ölürüz, şerefimiz yaşar*”.

Tüm bu gelişmelerden sonra Aydemir’in bu ilk darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve İnönü, darbeciler için, “*Haklarında hiçbir işlem yapılmayacak*” taahhüdünde bulunarak, darbeyi önlemiştir. Aydemir’le

¹²⁶² Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 29. 7. 1973.

birlikte, darbe girişimi buluna subaylar, ordudan emekli edilmişlerdir. O günlerde, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görülen askerî müdahale girişimleri üzerinde dikkatle duran Bölükbaşı, bu gelişmelerde hükümetin de sorumluluğu bulunduğunu belirtmiştir. Partiler üstü bir kararlılıkla bunun üstesinden gelinebileceğini ifade eden Bölükbaşı, orduyu siyasete çeken sebeplerin ortadan kaldırılmasını istemiştir. Bölükbaşı, hükümet merkezinin Eskişehir'e taşınması, TBMM'nin kapatılacağı gibi tartışmalara dönük olarak da meydan okuyucu bir dil kullanarak, "...*Topluca Meclise gidelim, bizi oradan alsınlar veya öldürsünler, biz ölebiliriz fakat şereflerimiz yaşasın*" ve "*Meclis kapanacak yerde bizim 4 günlük defterimiz kapansın*" sözlerini söylemiştir.¹²⁶³

Bu arada, 3 Mart tarihli Meclis oturumunda, 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi uzun boylu tartışılmıştır. Mecliste çetin geçen tartışmalar, "*Tedbirler Kanunu*" olarak da bilinen, "Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkındaki Kanun Tasarısı" ile ilgili görüşmeler sırasında meydana gelmiştir. Bazıları tarafından Takrir-i Sükun Kanunu'na benzetilerek karşı çıkılan bu yasa ile hem 27 Mayıs tartışılması, hem Anayasal düzeni darbe yoluyla tehdit girişimleri, hem de kanunlar çerçevesinde önceden faaliyette bulunmuş veya şu anda faaliyette bulunan bir siyasî partiye mensup vatandaşların [eski DP'lilerin] tahkir edilmesi önlenmek istenmiştir. Başbakan İnönü, hükümet üyelerini küçük düşürecek veya bunların haysiyetine dokunacak fiilleri men etmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir. Ayrıca konuşmasında ülke huzuru için iki uçta bulunan bir tehlikenin bulunduğunu söylemiştir. Bunlardan birisi 27 Mayıs'ın meşruluğunu tartışmaya açmak isteyen intikamcı eğilim, diğeri ise sürekli askerî darbeyi tahrik eden yaklaşımdır. Bu dönemde rejim bunalımı nedeniyle Bölükbaşı ile İnönü'nün ilişkileri tekrar canlanmışır. Bu sıralar Bölükbaşı, rejimin yerleşmesi, huzurun sağlanması amacıyla İnönü hükümetine destek vermiştir.¹²⁶⁴

CKMP'den Bölükbaşı, YTP'den Ekrem Alican, CHP'den İsmail Rüştü Aksal ile birlikte hazırladıkları "Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkındaki Kanun" teklifi hakkında bir konuşma yapan Bölükbaşı,

¹²⁶³ **Cumhuriyet**, 25. 2. 1962.

¹²⁶⁴ **Kudret**, 4. 3. 1962.

memleketin geleceğinin her şeyden daha önemli olduğunu, istikrarlı bir sivil hükümetin bu geleceği sağlayabileceğini, kimsenin zorla bir şeyi kabul etmeyeceğini ifade etmiş ve sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:¹²⁶⁵

Biz bu tasarıya inanarak ve vatan vazifesi gördüğümüze kani olarak imza koyduk. Küçük hesapların adamı olsaydık menfi hislerin varisi olurduk. Bize evvelâ vatan lâzım. Parti ondan sonra gelir. TBMM olarak müstakbel seçimleri değil, müstakbel nesilleri düşünürsek karşımızda kimse duramaz. (...) 27 Mayısın ruhuna aykırı konuşmak hakkı hürriyet değildir. Hürriyetler hudutsuz mefhum olarak düşünülemez. Hudutsuz serbesti sonunda komünizm lehinde konuşmak da serbest bırakılabilir. (...) Bir ihtilâl yapmış olan Ordu’ya durmadan hücum edilirse çeşitli tahriklerle bunların ne gibi neticeler verebileceğini hepiniz bilirsiniz. (...) 27 Mayısın meşruiyetini kabul edenlerle etmeyenler memleketi felakete sürükleyeceklerdi. Maceracıların Ordu kitlesini harekete geçirmek için kullandığı metodlar vardır. Biz kendimize düşen vazifeyi yapalım. Ordu’ya huzuru getirelim. Yine de olmazsa, ben uzaktan Ordu’nun idare ettiği bir kukla Meclisin azası olmaktansa, şahsen ipe gitmeye hazırım.

Bölükbaşı, yaşanan siyasal gerilim ve ekonomik sıkıntılar üzerine Başbakan İnönü ile yaptığı bir görüşmeden sonra şu açıklamayı yapmıştır:¹²⁶⁶

...Memleketin iktisadî ve içtimaî huzuru ile alâkalı meseleler etrafında Sayın Başvekille fikir teatisinde bulunduk. Partiler üstü bir görüşle ele alınmasını zaruri gördüğümüz bazı meseleler hakkındaki temenni ve tekliflerimizi kendilerine bildirdik. Bilhassa iktisadî kalkınmamızı sağlayacak bir dış yardımın elde edilmesi mevzuunda hükümetin ve bütün

¹²⁶⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 4 (3. 3. 1962), s. 42-49.

¹²⁶⁶ **Zafer**, 14. 3. 1962.

partilerin müşterek ve sistemli bir gayret sarf etmelerini istedik.

Öte yandan, uzun süredir kamuoyunda tartışma konusu olan “*askerî ve siyasî af*” konusunda 26 Nisan 1962’de, CKMP GİK şu açıklamayı yapmıştır:¹²⁶⁷

...Memleketin huzura olan ihtiyacını ve şartları nazara alan CKMP Genel İdare Kurulu, 22 Şubat hadiselerine karışanların affını başlangıçtan beri zaruri görmüştür. (...) Prensip itibariyle siyasî bir affa taraftar olduğumuzu muhtelif vesilelerle Millet Meclisi kürsüsünde ve ayrıca Devlet ve Hükümet Başkanlarıyla partimiz adına yapılan temaslarda açıkça ifade etmiş bulunuyoruz. (...) Siyasî affın da alınan son kanuni tedbirler gibi partiler üstü bir anlayış ile zamanında ele alınmasını ve Hükümet Başkanı ve parti liderlerinin imzalarını taşıyan bir teklif ile B. M. Meclisinin huzuruna getirilmesini, bunun dışında bu meselenin partiler ve şahıslar için bir istismar konusu yapılmamasını maksada ve memleket huzuruna hizmet edecek bir hareket olarak mütalâa etmekteyiz...

27 Mayıs’la birlikte siyaseten yasaklananlara af getirilmesi tartışması, hükümet ve partilerin gündemine daha ağırlıklı olarak otururken, İnönü’nün 29 Ekim 1962’den önce kademeli af görüşüne sahip olduğu ve CKMP’nin ve bu arada Bölükbaşı’nın da bu yaklaşıma sıcak baktığı görülmüştür.¹²⁶⁸ AP, hemen çıkarılacak bir siyasi aftan yana bir tutum içinde görünmekle birlikte **Kudret**, AP’nin, affın çıkmamasını isteyen kişilerin yönetiminde bulunduğunu, bundan yarar umduklarını ileri sürmüştür.¹²⁶⁹

Cumhurbaşkanı Gürsel’in siyasal konulardaki tartışmalara girmesi üzerine Bölükbaşı, TBMM’de gündem dışı söz alarak, alkışlar arasında Gürsel’i ağır biçimde eleştirmiştir. Yüksek Meclisin ve hükümetin dikkatini

¹²⁶⁷ **Kudret**, 27. 4. 1962.

¹²⁶⁸ **Kudret**, 12. 5. 1962.

¹²⁶⁹ **Kudret**, 24. 5. 1962.

Gürsel’in davranışlarına çekmeye ihtiyaç duyduğunu belirten Bölükbaşı şunları söylemiştir:¹²⁷⁰

Eğer bu memlekette Anayasa hakim olacaksa, önce Devlet Reisi Anayasanın çizdiği hududun içine çekilmesini bilmelidir. Bu memlekette Anayasa hakim olacaksa her şahıs her makam ve her kuvvet Anayasa ve kanunların emrettiği hudut içinde kalmaya mecburdur. (...) Bu suretle de Devlet Riyaseti makamının yüksek itibarı maalesef zedelenmektedir. Memleketin içinde bulunduğu nazik şartlar muvacehesinde bu yüksek makamın itibarının sarsıntıdan uzak kalması zaruretini hepinizin takdir edeceğinizden eminim. (...) Geçenlerde verdikleri ve Meclisin itibarını sarsıcı beyanları, bu rejimin devam edemeyeceği yolunda tahrikat yapanlar ve bir dikta rejiminin zeminini hazırlamak isteyenler için adeta siyasî bir fetva olmuştur...

Cumhurbaşkanı Gürsel’in, Bölükbaşı’nın açıklaması karşısında “Bölükbaşı konuşsun. Cevap vereyim de onunla karşı karşıya mı geleyim” biçiminde tepki göstermesi üzerine Bölükbaşı, “Memleketin içinde bulunduğu nazik şartları düşünmesem, bu millete anlatılacak çok hatıralarım vardır” biçiminde sırlı bir cevapla yetinmiştir.¹²⁷¹ Bölükbaşı’nın, Meclis iradesinin üstünlüğünü vurgulayan bu konuşmasının bazı çevrelerde İnönü’ye destek olarak yorumlanması ve şimdiye kadar bu tür çıkışlar yapmadığının ileri sürülmesi üzerine Bölükbaşı, kendisini savunarak şunları söylemiştir:¹²⁷²

...Ben kimsenin yanında yer almadım, daima imanımın ve inanışlarımın yanında kaldım. Parlametonun üstünlüğüne gölge düşüren ve adeta onu hiçe sayan beyan ve tehditler muvacehesinde geçen Aralık ayında Sayın Başbakanı ziyaret ederek, “Parlamentoyu hiçe sayan tehditlere cevap vermelisiniz, bunu yapmadığınız takdirde millete hitap etmeye ben mecbur kalacağım ve bu teklifimi yerine

¹²⁷⁰ Kudret, Yeni Sabah, 22. 5. 1962.

¹²⁷¹ Zafer, 24. 5. 1962.

¹²⁷² Kudret, 24. 5. 1962.

getirmediğinizi de ona açıklayacağım” dedim. Bu görüşme üzerine Sayın Başbakanın Aralık ayında bir sual takririne verdiği cevapta, Meclisin kudret ve kuvvetini tebarüz ettirdiği henüz unutulmamıştır...

Bölükbaşı, aynı beyanatında Tedbirler Kanununa yalnızca diğer partiler gibi imza koyduklarını, bu kanunu kendilerinin hazırlamadığını da ifade etmiştir. Bir başka konuşmasında, 7 aylık CHP-AP koalisyon hükümetinde görülen uyum sorunları karşısında yeni kurulacak bir hükümete girip girmeyeceklerini merak eden kamuoyuna Bölükbaşı, hükümete girmeyi şahsen arzu etmediğini, hükümetin icraatında başarılı olmasını temenni ettiğini ve affın da halk tarafından arzu edilmesi dolayısıyla çıkarılması gerektiğini bildirmiştir.¹²⁷³

E. BÖLÜKBAŞI’NIN CKMP’DEN İSTİFASI VE YENİDEN MP’Yİ KURMASI

1962 yılına gelindiğinde, özellikle 27 Mayıs darbesi sonrasında yapılan seçimlerde partinin beklenildiğinin aksine çok düşük oranda bir oy alması, DP ile aynı kökten gelen ve uzun geçmişe sahip CKMP’nin, büyük DP camiasının oylarını, kendisinden çok sonraları kurulan AP’ye kaptırması, parti içinde bütün bunların sorumlusu olarak Bölükbaşı’nın, ekip ruhu tanımayan şahsi ve keyfi tutumuna bağlanmış ve parti içi muhalifler, artık gizli değil, açıktan açığa kazan kaldırmaya başlamışlardır.

Tüm bu çatışma ve iç gerilim sonucu, tepkilerini açık bir dille ortaya koyan ve uzun zamandan beri partide bir hizip başı konumunda bulunan ve Bölükbaşı’nın artık onlarla çalışmak istemediğini bildirdiği Ahmet Tahtakılıç ve birlikte Saadet Evren hakkında CKMP GİK, 13 Mart 1962’de bir karara varmış ve haklarında gerekli disiplin işleminin yapılmasına izin verdiğini belirtmiştir. Bölükbaşı, bu kararın kendisinin bulunmadığı, kararın 13 Mart 1962 tarihli parti GİK toplantısında alındığını anlatmıştır. Bunu belirtmesinin nedeni, CKMP’den istifa ettikten sonra kendisini suçlayan CKMP’lilere, bu kişilerden sadece kendisinin değil, parti içinde pek çok kişinin de rahatsız olduğunu ima etmek istemesidir. Çünkü ona göre bu

¹²⁷³ **Yeni Sabah**, 26. 5. 1962.

kişiler, partinin düzen ve intizamını bozacak tavırlar içine girmişler, Tahtakılıç partinin yetkili kurullarının kararı ve onayı olmadan darbe yönetiminde Bakanlık yapmış ve Bölükbaşı aleyhinde çeşitli zamanlarda çok ağır ifadeler kullanmıştır.¹²⁷⁴ Bunun dışında, görevinden alındıktan sonra haysiyet divanına verilen eski il başkanlarından Sıtkı Atanç da, CKMP yöneticileri aleyhinde suçlayıcı konuşmalar yapmıştır. Atanç, parti yöneticilerini dikta yönetimi kurmakla suçlamış ve ayrıca onların parasal konularda yolsuzluk yaptıklarını ileri sürmüştür.¹²⁷⁵

Parti içi anlaşmazlık bir türlü durulmamıştır. Özellikle partinin ağır topları olarak bilinen, başta Ahmet Tahtakılıç olmak üzere, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer, Sadık Aldoğan gibi şahıslar, Bölükbaşı’ndan memnun olmadıklarını açığa vurmaya başlamışlardır. Bunun üzerine 1961 yılının Aralık ayı ortalarında genel başkanlıktan istifa ettiğini açıklayan ancak, ısrarlar üzerine istifasını geri alan Bölükbaşı, aradan geçen 3.5 aylık zaman diliminde partideki huzurun sağlanamadığını belirterek, bu defa kesin olarak istifa ettiğini açıklamıştır.¹²⁷⁶ **Cumhuriyet**’in haberine göre Bölükbaşı, partide ekip çalışması olmaması ve tüm sorumluluğun kendinde olması, kendisinin uzun süredir istemesine rağmen Ahmet Tahtakılıç ve Saadet Evren’in parti ile ilişkilerinin kesilmemesi gibi nedenlerle istifa kararı almıştır.¹²⁷⁷

CKMP’deki kaynaşma bunlarla sınırlı kalmamış, Bölükbaşı ile birlikte genel başkan vekili Ahmet Oğuz partideki görevinden istifa etmiştir. Bölükbaşı, istifa nedenini, partide istemediği kişilerin tasfiyesinin gerçekleşmemiş olduğuna bağlamıştır.¹²⁷⁸ Bununla birlikte tasfiye meselesinde adı en başta geçen Tahtakılıç, kendisinin genel başkanlıkta gözü olmadığını, Bölükbaşı’nın da kendisinin partiden ihracını isteyeceğini sanmadığını belirtmiştir.¹²⁷⁹ Bölükbaşı, kendisiyle eş zamanlı istifa eden A. Oğuz’un istifasının maksatlı olduğunu ileri sürmüştür.¹²⁸⁰

¹²⁷⁴ Osman Bölükbaşı, **CKMP GİK’in İstifamız Dolayısıyla Neşrettiği Broşüre Zaruri Bir Cevap** (Ankara: Doğu Matbaası, Millet Partisi Yay., 1962), s. 24-27.

¹²⁷⁵ **Cumhuriyet**, 14. 3. 1962.

¹²⁷⁶ **Yeni Sabah**, 30.3. 1962.

¹²⁷⁷ **Cumhuriyet**, 31. 3. 1962.

¹²⁷⁸ **Kudret**, 31. 3. 1962.

¹²⁷⁹ **Yeni Sabah**, 31. 3. 1962.

¹²⁸⁰ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Cevap**, s. 29.

İstifaya rağmen, CKMP Meclis grubu ve GİK, Bölükbaşı'nın istifasını kabul etmemiş ve büyük kongreye kadar hukuken genel başkan olduğunu kabul etmiştir.¹²⁸¹ Bu konudaki kararın büyük kongre tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca milletvekilliğinden de istifa edeceği şayiaları üzerine Bölükbaşı'nın milletvekilliğinden ayrılmaması için kendisine ittifakla rica edilmesi de karar altına alınmıştır.¹²⁸² 3 Nisan'da toplanan CKMP GİK, istifa eden Bölükbaşı'nın yerine Afyon milletvekili Hasan Dinçer'in vekâlet etmesini kararlaştırmıştır.¹²⁸³

Bölükbaşı'nın istifası siyasal çevrelerde geniş yankı uyandırmıştır. CHP genel başkanı ve Başbakan İnönü üzüntüsünü belirtirken, CHP genel sekreteri Rüştü Aksal ilginç bir değerlendirme ile “*Rejimin dengesi bozuldu*” ifadesini kullanmıştır.¹²⁸⁴ Bu arada basında Bölükbaşı'nın, 22 Şubat Olayları ile ilgili olarak hazırlanan Af Yasa Tasarısını imzalamamak ve bunu da gelecek seçimlerde siyasal malzeme yapmak için CKMP genel başkanlığından ayrıldığı yönünde iddialar yer almıştır.¹²⁸⁵

Sürekli ahlâk ve fazilete dayalı demokratik bir rejim arzusu ve millet iradesinin üstünlüğünü gündemde tutan bir siyasal söyleme sahip olan Bölükbaşı, Nisan 1962 tarihine gelindiğinde kendi partisi içinde, tam da bu ilkelere uymamakla suçlanmaya başlamıştır. Partideki bazı kişilerin ihracını istemesi parti içi demokrasi ile bağdaşmayan bir hareket olarak değerlendirilmiş ve sert bir biçimde eleştirilmiştir. Hattâ basındaki haberlere bakılırsa CKMP'nin yetkili kurullarının (CKMP GİK, Meclis Grubu ve her ilden gelen üç delege), küçük kurultay adı altında 22 Nisan 1962 tarihinde yaptığı bir toplantıda, Bölükbaşı'nın ihraç istemi, kendisinin zamanında DP'den ihraç edilmesi olayına benzetilmiştir. Bölükbaşı'nın Tedbirler Kanununa imza atmasının da eleştiriye uğradığı toplantıda, Bölükbaşı'nın partiden ayrılması istenmiştir.¹²⁸⁶ Ancak istifaya davet tartışması CKMP genel başkan vekili Hasan Dinçer tarafından yalanlanmıştır.¹²⁸⁷ Bölükbaşı da küçük kurultayda böyle bir şey olmadığını daha sonraları yayınladığı

¹²⁸¹ **Kudret**, 1. 4. 1962. Söz konusu grupların tebliğinin tam metni ve söylenenler için, bkz., Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Cevap**, s. 23-24.

¹²⁸² **Zafer**, 1. 4. 1962.

¹²⁸³ **Kudret**, 4. 4. 1962.

¹²⁸⁴ **Yeni Sabah**, 31. 3. 1962.

¹²⁸⁵ **Zafer**, 5. 4. 1962.

¹²⁸⁶ **Cumhuriyet**, 23. 4. 1962.

¹²⁸⁷ **Kudret**, 25. 4. 1962.

broşürde açıklamış, hatta küçük kurultayda alınan karar gereğince Hasan Dinçer imzalı CKMP GİK, bir mektupla Bölükbaşı’nı tekrar partinin başına dönmesini hararetle istemiştir.¹²⁸⁸ Bölükbaşı’na yöneltilen eleştirilerden birisi de istifa sebebini açıklamamasıdır. Milletin seçimle getirdiği kimselerin ihraç yoluyla tasfiyesinin doğru bulunmadığı ifade edilen küçük Kurultayda ayrıca Bölükbaşı’nın, kendisini GİK’ten ve diğer kurumları ile mensuplarından üstün gördüğü, partideki huzursuzluk ve çekememezliğin bundan ileri geldiği ileri sürülmüştür. Küçük kurultayda dile getirilen en önemli siyasal eleştiri, (Tedbirler Kanununun imzalanması ve İnönü ile iyi ilişkiler kastedilerek) partinin giderek CHP’nin kucağına düştüğü ve AP ve YTP ile olan ortak gayesinin ortadan kalktığı yönündeki görüştür.¹²⁸⁹

Bölükbaşı ile Tahtakılıç’ın karşı karşıya geldiği küçük kurultayda Tahtakılıç Bölükbaşı’na hitaben “*Sokak kabadayısı edası ile konuşan sen, benim her yere seçilmemi kışkıırıyorsun*” demiştir. Bölükbaşı ise konuşmasında şunları söylemiştir:¹²⁹⁰

...Ferdî çalıştı diyorlar. Ekiple çalışmadı diyorlar. Ben o zaman söyledim. Hep beraber çalışalım dedik. Çalışamayacaksak benim kuvvetim kalmadı dedim. İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olduğumu söylüyorlar. Ben İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olmadım. Adamın kulağı duymuyor. Mecburen öyle yapıp konuştum.

Bölükbaşı, aynı konuşmasında Ahmet Tahtakılıç’a yönelik olarak da onun kendisine ağır hakarete bulunduğunu ama buna ses çıkarmadıklarını, Tahtakılıç’ın partide huzursuzluk çıkarttığını ifade etmiştir. Küçük kurultayda alınan karar gereği Bölükbaşı’nın büyük kongreye kadar genel başkanlıkta kalması¹²⁹¹, Tahtakılıç’la Saadet Evren’in geçici olarak partiden uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır.¹²⁹²

¹²⁸⁸ Mart 1962’de genel başkanlıktan istifa eden Bölükbaşı’nın görevinin başına dönmesini arzulayan CKMP GİK mektubunun tam metni için, bkz., Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Cevap**, s. 10-11.

¹²⁸⁹ **Zafer**, 23. 4. 1962.

¹²⁹⁰ **Zafer**, 23. 4. 1962.

¹²⁹¹ **Zafer**, 24. 4. 1962.

¹²⁹² **Zafer**, 26. 4. 1962. 22 Nisan 1962 tarihli CKMP küçük kurultayı ve alınan kararlar için, bkz., Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Cevap**, s. 30-33.

Bir gazete haberine göre, Bölükbaşı, parti içinde sıkıntılı günler geçirmeye devam etmektedir. Gazetenin haberine göre, Parti içinde kendisinin üzerine çok gelindiğini düşünen Bölükbaşı, İstanbul'daki bir parti toplantısında hem partiden hem de milletvekilliğinden istifa etme kararı aldığını açıklamıştır. Bir partilinin, veto hakkı mı istediği sorusu üzerine Bölükbaşı şunları söylemiştir:¹²⁹³

...Partimizin iç konularını bir münakaşa durumu haline sokmak istemiyorum. Fakat sustukça daha fazla hırpalandığım için bunların topuna birden bir cevap vereceğim. Yalnız size şu kadarını söyleyeyim, ben metin bir adamım, babamın ölümünde bile göz yaşı dökmedim. Fakat kucağımda ninni söyleye söyleye büyüttüğüm bu parti, eğer bir gün yıkılırsa, inanın ki, o zaman hüngür hüngür ağlarım...

Bölükbaşı, ertesi gün partiden ve milletvekilliğinden ayrılacağı yolundaki gazete haberini yalanlamış, ünvansız bir nefer olarak partisinin hizmetinde olduğunu ifade etmiştir.¹²⁹⁴

Bu sırada zaten sallantıda olan I. İnönü hükümeti (CHP-AP), siyasi af konusunda çıkan anlaşmazlık sonucunda, 31 Mayıs'ta İnönü'nün istifası ile yıkılmıştır. O günlerin nazik koşulları içinde başka bir partinin hükümet kurması düşünülmendiğinden ya da iç karışıklıklara sebep olabileceği düşünüldüğünden, İsmet İnönü, yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. İsmet Paşanın ilk konuştuğu lider Bölükbaşı olmuştur. Ancak o sıralarda Bölükbaşı CKMP'den istifa etmiştir. Bölükbaşı'nın istifa dilekçesi, 31 Mayıs 1962 tarihli dir.¹²⁹⁵ Bölükbaşı, sadece bir Ankara milletvekili idi ve yeniden 1948'lerin MP'sini kurmaya hazırlanıyordu. İnönü, özel kalemi Necdet Calp'tan Bölükbaşı'nı bulmasını istemiş ve Bölükbaşı, Calp'e, "*Ben CKMP'den istifa ettim. Artık sadece Ankara milletvekiliyim. Başbakanın benimle görüşecek neyi olabilir?*" biçiminde karşılık vermiştir. İnönü'nün Calp aracılığı ile Bölükbaşı'na gönderdiği cevap şu olmuştur: "*Bölükbaşı siyasetten ayrılıp köylerine çekilseler bile, memleketin buhranlı bir anında kendileriyle konuşmak ve fikirlerini almak*

¹²⁹³ **Cumhuriyet**, 4. 5. 1962.

¹²⁹⁴ **Cumhuriyet**, 5. 5. 1962.

¹²⁹⁵ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Cevap**, s. 56.

ihtiyacı hissederim”. Bunun üzerine, Bölükbaşı başbakanlığa gelmiş, ancak daha önce yaptığı gibi sözünü açık söylemiştir. Hükümette yer almayacağını açıklayan Bölükbaşı, İnönü’nün kuracağı bir kabineye de güçlük çıkarmayacağını belirtmiştir.¹²⁹⁶ Bölükbaşı, hükümetin kurulmasında zorluk çıkarmamışsa da, YTP ve CKMP’yi, “*CHP’nin şubesi*” olmakla suçlamaktan çekinmemiştir.¹²⁹⁷ YTP lideri daha baştan İnönü başkanlığında kurulacak üçlü bir koalisyona hazır olduğunu belli etmiştir. Bölükbaşı’nın istifa ettiği CKMP yönetimi ise zaten İnönü başkanlığında kurulacak bir koalisyona girmeye çok istekliydi. İddiaya göre, onların bu isteğine devamlı Bölükbaşı engel oluyordu. Çünkü Bölükbaşı, İnönü başkanlığındaki bir koalisyona girmeye şiddetle karşı idi. Aslında Bölükbaşı önderliğindeki CKMP GİK üyelerinin tamamı, 22 Ekim 1961’de, özellikle İnönü başkanlığındaki hiçbir koalisyona girmeme kararı vermişlerdir. Ayrıca bu kararlarını, 22 Nisan 1962’de toplanan CKMP küçük kurultayında yazılı ve sağlam bir esasa bağlamışlardır. Zaten Bölükbaşı’nın CKMP’den istifa etmesinde en önemli neden –diğer etkenlerin yanında- tam bir birlik içinde alınmış olan bu karara, CKMP GİK’te bulunan bir takım kişilerin (Tahtakılıç, A. Oğuz, Hasan Dinçer, Kadirca Kafil gibi) uymayıp, II. İnönü koalisyon hükümetine katılma yönünde bir irade göstermeleri olmuştur.¹²⁹⁸

Böylece, 25 Haziran 1962’de CHP-YTP-Bölükbaşısız CKMP ve Bağımsızların katkısı ile II. İnönü hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde, MP’nin başında bulunan Bölükbaşı, II. İnönü hükümetini ağır bir dille eleştirmiş ve “*Hükümet, partizanlık şirketi haline geldi*” demiş ve İnönü ile bir koalisyonda buluşmasının imkan dışı olduğunu belirten şu sözünü söylemiştir: “*Bölükbaşı, görev için hayatını bile verir. Amma, İnönü’nün koltuğu altında haysiyetini asla*”.¹²⁹⁹ Dönemin nazik koşulları içinde birbiri ile uyuşması mümkün olmayan partilerin kurdukları II. İnönü koalisyon hükümeti, ilkinden pek farklı olmamış ve 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde YTP ve CKMP’nin uğradığı büyük oy kaybı ve AP ve Bölükbaşı’nın MP’sinin ağır eleştirilerine dayanamayarak, YTP ve CKMP İnönü’nün Amerika başkanı Kennedy’nin cenaze töreni için Amerika’da bulunduğu bir

¹²⁹⁶ Metin Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı*, s. 112.

¹²⁹⁷ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, *Sabah*, 25. 1. 2002.

¹²⁹⁸ Osman Bölükbaşı, *Zaruri Bir Cevap*, s. 60-62.

¹²⁹⁹ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, *Sabah*, 25. 1. 2002.

sırada, hükümetten istifa edecekleri doğrultusunda karar almış ve böylece II. İnönü hükümeti de, 2 Aralık 1963 tarihinde son bulmuştur.¹³⁰⁰

Genel başkanlıktan ayrılan ama partisinden ayrılmayan Bölükbaşı, parti içinde huzursuzluğun düzelmemesi üzerine, 31 Mayıs 1962’de CKMP’den de istifa ettiğini açıklamıştır.¹³⁰¹ Bölükbaşı’nın 29 milletvekili ve senatörle birlikte CKMP’den istifa etmesinde, yeni kurulan koalisyon hükümetine CKMP’nin de girmesinin, CKMP Meclis grubunda kararlaştırılması rol oynamıştır. Bölükbaşı ile birlikte CKMP’den istifa eden istifacı milletvekillerinden Nihat Berkkan, istifa gerekçeleri olarak partinin, 6 aydır tezatlarla dolu bir şekilde yönetildiğini, sempati kaybettiğini ve 27 Mayıs’ın neresinde bulunduğuna bir türlü karar veremediğini açıklamıştır.¹³⁰² Berkkan, CKMP’nin artık bir menfaatperestler, madrabazlar, istismarcılar partisi olduğunu da eklemiştir.¹³⁰³ İstifacı milletvekilleri yayımladıkları ortak açıklamada, “*CKMP her devirde ahlâka dayanan bir siyaset anlayışının temsilcisi olmuştur. Onun bu şiarına ve prensiplerine yakışmayacak hareketler maalesef son zamanlarda bünyesinde huzur içinde çalışmayı imkânsız kılacak bir dereceye ulaşmıştır*” ifadelerini kullanmışlardır.¹³⁰⁴

CKMP yönetimi, istifalar üzerine yaptığı açıklamada ise partilerinin, kurucuları olan Mareşal Fevzi Çakmak ve arkadaşlarının izinde mücadelesine devam ettiğini ifade etmişlerdir.¹³⁰⁵ Partide kalan milletvekillerinden Veli Başaran’ın, Bölükbaşı’nın istifası konusunu yorumlarken söylediği sözler çok ağırdır. Başaran’a göre, Bölükbaşı, şahsî kapislerini parti içinde tahakkuk safhasına koyamadığı ve demokrasiyi hazmedemediği için istifa etmiştir.¹³⁰⁶

İstifacılar, ayrılışlarının CKMP’nin yalnızca çatısından olduğunu, onun ruhundan, davasından ve kitlesinden ayrılmayacaklarını belirtmek

¹³⁰⁰ Toker, II. İnönü Hükümeti’nin YTP lideri Alican ile CHP Genel Başkan Yardımcı Turhan Feyzioğlu arasında yaşanan çekişmenin sonucunda yıkıldığını iddia etmektedir. Bkz., Metin Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı*, s. 113.

¹³⁰¹ **Kudret**, 2. 6. 1962.

¹³⁰² **Yeni Sabah**, 2. 6. 1962.

¹³⁰³ **Zafer**, 2. 6. 1962.

¹³⁰⁴ **Cumhuriyet**, 3. 6. 1962.

¹³⁰⁵ **Yeni Sabah**, 3. 6. 1962.

¹³⁰⁶ **Yeni Sabah**, 5. 6. 1962.

gereği duymuşlardır.¹³⁰⁷ Bölükbaşı ve arkadaşlarının partiden istifa etmesinden birkaç gün sonra, CKMP yetkili organları istifacı partilileri partiye geri çağırılmış ve şu açıklamayı yapmıştır: “*Partimizin ana vasıflarından biri de değişmez Genel Başkanlık sistemine bağlı olmayışıdır. Nitekim bir çok genel başkanın görev aldığı CKMP varlığını ve hayatiyetini partiye temel teşkil eden prensip, gaye ve fikirlerde devam ettirmiştir*”¹³⁰⁸

Bu arada CKMP’den ayrılanlar TBMM’de müstakil bir grup halinde çalışma kararı almışlar ve aralarında görev bölümü yapmışlardır. Görev bölüşümünde Bölükbaşı her hangi bir unvan almadan çalışma kararı almıştır. CKMP’den ayrılanlar, “*Millet*” adında, ancak CKMP’nin vatansever ruh ve davasını sürdüren yeni bir parti kurmak ve dava arkadaşları ile bütün vatandaşları bu partide toplamak amacıyla olduklarını açıklamışlardır.¹³⁰⁹ Eski CKMP’liler, yaptıkları açıklamada CKMP’nin ahlâka dayanan ideallerinden uzaklaştığını, çıkarıcı bir ihtiras şirketi haline geldiğini ve bu yüzden bu parti bünyesinde çalışmanın imkânsız hale geldiğini ifade etmişlerdir. Bütün uyarılarına rağmen, parti yetkililerinin durumu düzeltmediği belirtilen açıklamada, kendilerinin istifa gerekçelerini izale etmek için gayret gösterilmediği gibi, ayrılışlarının kesin hale gelmesi için çabaladığı da vurgulanmıştır.¹³¹⁰

Bölükbaşı ve arkadaşları, eski partilerinin adını alarak Millet Partisi’ni (MP) canlandırmaya çalışırken, İsmail Kucur’un başını çektiği bir grup da, aynı adla bir parti kurduklarını açıklamışlardır. Şerefli bir maziye sahip bulunduğunu ifade ettikleri MP’nin, bazılarınca dinmek bilmeyen şahsî ihtiraslarına alet edilmesinin önüne geçmek için böyle bir yola gittiklerini açıklayan Kucur öncülüğündeki grup, MP’nin ihtiras sahibi olmayan vatandaşları toplayıcı ve birleştirici olacağını kaydetmiştir.¹³¹¹

Bu arada yeniden kurulan MP’nin başına Bölükbaşı getirilmiştir. Bölükbaşı, mahkeme kararıyla kapatılışından yaklaşık 10 yıl sonra yeniden 1948’lerin MP’sini canlandırmak için 16 Haziran 1962 tarihinde aynı isimle yeni bir parti kurmuş ve genel başkanlığa seçilmiştir. Parti kurucuları

¹³⁰⁷ **Zafer**, 3. 6. 1962.

¹³⁰⁸ **Yeni Sabah**, 6. 6. 1962.

¹³⁰⁹ **Cumhuriyet**, 13. 6. 1962.

¹³¹⁰ **Yeni Sabah**, 13. 6. 1962. 13 Haziran tarihli gazetelerde yayımlanan bu açıklama, Bölükbaşı tarafından Temmuz 1962’de hazırlanan ve aşağıda değinilecek olan broşürde aynen yer almıştır.

¹³¹¹ **Kudret**, 16. 6. 1962.

arasında, Hüseyin Ataman, Ahmet Bilgin, Kazım Arar, İsmail Hakkı Akdoğan, Mansur Ulusoy ve İzzet Gener gibi isimler vardır. 1962 tarihli MP, esas prensipleri itibarıyla 1948'in MP'sinden farklı değildir. Program ve tüzükleri, dönemlerin farklılıklarından kaynaklanan ve daha önce partinin kapatılmasına yol açan ilkeleri yumuşatan çok küçük bazı değişiklikler dışında, aynıdır. Mesela 1948 tarihli MP programı, din işlerinin tanzimi ve örgütlenmesinin devlet elinden alınıp cemaatlara bırakılmasını isterken ve Bölükbaşı da bu durumu müteaddit defa dile getirmesine rağmen, 1962 tarihli MP'de bu kayıt yoktur. Din konusunda daha ihtiyatlı bir dil kullanılmış ve daha önceki programda geçen, “*din müesseselerine ve milli ananelere hürmetkarlık*” kaydı çıkarılmış ve dönemin koşullarına uygun olarak sosyal devlet ilkesine biraz daha ağırlık verilmiştir. Ayrıca eski MP programında yer alan “*liberallik*” kavramı çıkarılmıştır. Yeni MP programında, kültürel kalkınmaya da büyük ağırlık verilmiştir.¹³¹² MP'nin, büyük ve küçük burjuvaziye uygun düşmeyen programıyla, bir tarım burjuvazisinin partisi bile olamadan, ancak kişisel ve yerel etkinliğe sahip bir parti olarak kaldığı belirtilmiştir.¹³¹³ Bu fikri destekleyecek bir biçimde, tüzüğe konan geçici bir madde ile,¹³¹⁴ Bölükbaşı'nın parti içi kaynaşmanın ve kendisine yönelecek her hangi bir muhalefetin önüne geçmeyi hedeflediği görülmüş ve partinin kişisel rengi daha da bir açığa çıkmıştır. Çünkü Bölükbaşı, hem CMP hem de CKMP içinde yaşadıklarının tekrar başına gelmesini istememiştir. Değişiklikler daha çok genel başkan ve genel idare kuruluna geniş yetkiler vermeye ve parti içi disiplini daha katı kurallara bağlamaya matuf olmuştur.

Bu arada basında Bölükbaşı'nın, hükümeti kurma çalışmalarını yürüten İnönü'ye, yeni kurulacak koalisyon hükümetine CKMP'nin alınması durumunda MP olarak hükümete olumsuz oy vereceklerini ifade ettiği haberleri yer almıştır.¹³¹⁵

¹³¹² **Millet Partisi Programı: 1962** (Ankara: San Matbaası, 1967).

¹³¹³ Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (İstanbul: Geçit Yay., 1971), s. 347.

¹³¹⁴ Geçici madde 1'de, müteşebbis idare heyetlerinde her hangi bir geçimsizlik meydana geldiğinde, Genel İdare Kurulunun veya partili bir şahsın, bu müteşebbis heyeti değiştirmeye yetkili kılındığı belirtilmiştir. Bkz., **Millet Partisi Tüzüğü** (Ankara: San Matbaası, Dördüncü Baskı, 1965), s. 44.

¹³¹⁵ **Cumhuriyet**, 17. 6. 1962.

MP kurulmadan başlayan tartışmalar, kurulduktan sonra da devam etmiş ve CKMP ile MP birbirine karşı suçlayıcı bir siyaset dili kullanmaya başlamışlardır. MP, CKMP teşkilatlarının kendisine katıldığını açıklarken CKMP bunu yalanlamıştır. CKMP, Bölükbaşı’nın istifası üzerine, “*zaruri*” dediği bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamada basit kaprisler yüzünden Bölükbaşı’nın partideki değerli insanların (Tahtakılıç ve Saadet Kaçar kastedilmektedir) ihracını istediği, istifa gerekçesi olarak başka bir sebep olmadığı halde, partilerinin suçlandığı belirtilmiştir. CKMP’nin koalisyona girme kararını savunan CKMP’liler, bunun partilerinin yapıcı tutumuna uygun olduğunu kaydetmişlerdir. Bölükbaşı’nın CKMP’de iken beyanları ve davranışları arasında tezatlar bulunduğu ifade edilen açıklamada, ayrıca Bölükbaşı’nın kişiliği ve liderliği ile ilgili olarak şu saptama yapılmıştır:¹³¹⁶

...Bir siyaset adamı, partinin belli başlı liderlerinden birisi olarak Sayın Osman Bölükbaşı’nın bazı basiretlerinden dolayı biz de takdîr-kâr idik. Bu basiretleri ile partimize değerli hizmetlerde bulunmuşlardı. Bundan sonra için de bulunmamalarına hiçbir sebep yoktu. Ancak bu iyi hasletlerinin yanında, mantıklarının hislerini kontrol edememesinden doğan şüphecilikleri, yersiz ve lüzumsuz vehimleri, tahammül ve müsamahadan nasipsizlikleri kendilerine toplayıcı olmaktan çok dağıtıcı bir vasıf kazandırmakta idi...

CKMP’liler, yaptıkları aynı açıklamada Bölükbaşı’nı bu zaaflarından alıkoymak için gösterilen çabaların sonuç vermediğini de ima etmişler ve ayrıca İnönü hükümetinin istifası ile Bölükbaşı’nın partiden istifasının aynı güne denk gelmesini anlamlı bulmuşlardır.

CKMP’lilerin, Bölükbaşı’nın İnönü ile anlaşarak ortak hükümet kurma niyetinde bulunduğunu ima etmek isteyen bu yaklaşım Bölükbaşı tarafından reddedilmiş, kendisinin İsmet Paşaya tâbi olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Bölükbaşı, CKMP genel başkanlığının 2 Haziran 1962 tarihli açıklamasında kendisinin istifasının, “*Hayli zamandan beri tasavvur*

¹³¹⁶ **Kudret**, 20. 6. 1962.

edilmekte olduğunu” ifade etmesiyle, CKMP’nin aslında, bu işin İnönü ile bağının olmadığını çok iyi bildiğini ortaya koyduğunu kaydetmiştir.¹³¹⁷

Bölükbaşı’nın, partide kabul görmesi zor olan tekliflerini benimsetebilmek için istifa tehdidini kullanmayı alışkanlık haline getirdiği ifade edilen zaruri açıklamada, ülkede hükümet bunalımının bulunduğu kritik bir devrede, Bölükbaşı partiyi parçalamakla suçlanmış ve bu davranışının partinin yapıcı, huzur getirici kimliğine uygun düşmediği kaydedilmiştir.¹³¹⁸ Ayrıca Bölükbaşı’nın “*megalomaniye*” kapıldığı ve ruhunda vehim fırtınası estiği iddia edilen CKMP açıklamasında kendisinin partiden istifasının parti içi sorunlarla ilgili olmadığı, gerçekte parti dışı sebeplere dayandığı ifade edilmiştir.¹³¹⁹

Bütün bu iddialara Bölükbaşı, daha önce sözü edilen, “*Zaruri Bir Açıklama*” ismini verdiği broşürde cevap vermiştir. Bölükbaşı, CKMP’nin yayınladığı broşüre “*iftira broşürü*” adını takmış ve bu broşüre, bir zamanlar ve çok yakın zamana kadar, parti içinde yaşanan iç anlaşmazlıkta, kendisini sonuna kadar haklı gören, Hasan Dinçer’in, Abdülhak Kemal Yörük’ün (sonradan CKMP listesinden Adalet Bakanı), Şerafettin Konuray’ın, Celal Tevfik Karasapan’ın (sonradan CKMP listesinden Basın-Yayın ve Turizm Bakanı), Mustafa Kepir’in, Mehmet Altınsoy’un, kendisini kalemi ve kelamı ile devamlı metheden Kadircan Kaflı’nın,¹³²⁰ 1961 seçimlerinden beri kendisini muhalifler karşısında “*Ağabey sen haklıymışın, bu adamlara bu zamana kadar nasıl dayandın*” diyen CKMP Çankırı mebusu Kazım Arar’ın, Nevşehir mebusu Ali Baran Numanoğlu’nun, yıllardır birlikte oldukları vefalı dostu Nurettin Ardıçoğlu’nun ve istifa sabahı sabah saat 4’e kadar gözyaşı dökkenlerin imza koyamayacağını iddia etmiştir.

¹³¹⁷ Osman Bölükbaşı, *Zaruri Bir Cevap*, s. 55-56.

¹³¹⁸ *Kudret*, 21. 6. 1962.

¹³¹⁹ *Kudret*, 23. 6. 1962.

¹³²⁰ Gerçekten de Kadircan Kaflı, 27 Mayıs’tan sonra Bölükbaşı’nın en vefalı ve sadık arkadaşlarından biriydi ve basın müşaviri idi. *Tercüman* ve *Kudret* gazetelerinde yazıyordu. Bu makalelerinde yoğun bir Bölükbaşı övgüsü vardır. Mesela, Kaflı, 13 Aralık 1961 tarihli *Kudret* ve 18 Nisan 1961 tarihli *Tercüman*’da, ilkinde, “*Bu mu Şef*” başlıklı yazısında, parti içinde Bölükbaşı’yı “*şeflik*” ve “*diktatörlük*”le suçlayanların asıl hedeflerinin partiyi yıkmak istediklerini, ikincisinde (*Tercüman*), “*Bölükbaşı, asla şeflik iddiasında değil, şeflik sistemiyle mücadele eden birisidir*” şeklinde yazılar yazmıştır. Bkz., Osman Bölükbaşı, *Zaruri Bir Cevap*, s. 56-57.

Öte yandan, MP ile siyasal yaşamında yeni bir dönem başlatan Bölükbaşı, yeni partideki çalışma tarzı konusunda şunları söylemiştir:¹³²¹

1946 mücadelesinde giydiğim demir çizmeleri, 17 sene sonra o zaman ki kadar genç olarak tekrar giyiyorum. Siyasî partiler memlekete hizmet ve bir takım fikirler için kurulur. İyiliği alkışlamak, kötülüğü taşlamak için mücadeleye giriyoruz. Ben bu fikrin mücadelesini yapıyorum...

Yeni partinin örgütlenmesi çalışmaları sırasında Bölükbaşı, AP ve YTP ile koalisyon kurarak, neden CHP’yi muhalefette bırakmadıkları sorusuna, Bölükbaşı’nın iktidar-muhalefet anlayışı açısından önemli görülebilecek şu karşılığı vermiştir:¹³²²

...Tabiri caizse siyaset ordusunun ihtiyat kuvveti de muhalefet partileridir. Bizim muhalefette ve ihtiyatta kalmamız memleket için daha hayırlı olacaktır. Demokratik rejimlerde şerefli bir muhalefet bir iktidar kadar zaruridir...

Yeni partinin tanıtımı toplantıları sırasında, CKMP’den istifa sebebini “*çürük*” koalisyona girmek istemeyişi olarak açıklayan Bölükbaşı, CKMP’de disiplin bulunmadığı için de istifa kararı aldığını belirtmiştir. Ayrıca 27 Mayıs’çılara karşı hak bildiği yolda konuştuğunu, ve 15 Ekim 1961 seçimlerinden hemen sonra 25 Ekim’de Meclis’in askerler tarafından feshedilmesini önlediğini anlatan Bölükbaşı, 6 defa zindana girmiş olmasına karşın temiz kaldığı yolunda bir gazete haberini¹³²³ yalanlamış ve bu tür tahrif ve uydurmaların polemiğe yol açmak ve tahriklere girişmek maksadına matuf olduğunu ileri sürmüştür.¹³²⁴

İki parti arasındaki tartışmalar kızıştıkça CKMP’liler, Bölükbaşı’nı, ahlâka dayalı siyasetten söz etmekle birlikte kendisini bundan nasibini

¹³²¹ **Yeni Sabah**, 22. 6. 1962.

¹³²² **Yeni Sabah**, 23. 6. 1962.

¹³²³ **Cumhuriyet**, 24. 6. 1962.

¹³²⁴ **Cumhuriyet**, 25. 6. 1962.

almamış olmakla itham etmişlerdir. Bölükbaşı, birlikte çalıştığı arkadaşlarına her türlü iftira, tezvir, aşağılama ve küfür etmekte hüner sahibi bir lider olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca, Bölükbaşı, başkaları için günah saydıklarını kendisi için mübah saymakla da suçlanmıştır.¹³²⁵ Bu yoldaki açıklamaları yapan eski GİK üyelerinden Ragıp Kutman hakkında Bölükbaşı, daha sonra yayınlanan bir broşürde, onun bir iftira aleti olarak kullanıldığını, aslında Kutman'ın böyle açıklamaları hazırlayabilecek birisi olmadığını, hattâ imzasını bile zor atan bir adam olduğunu ifade etmiştir.¹³²⁶ Bölükbaşı, ayrıca Kutman'ın 27 Mayıs'dan kısa bir süre önce, bir ortağı ile birlikte, muhalif bir parti adına CKMP'ye karşı bir ihanet pazarlığına girdiğinin saptandığını ve ihracı için işlemler başlatılmışken darbe olduğu için yarım kaldığını açıklamıştır.

CKMP ile MP arasındaki, daha doğrusu CKMP'lilerle Bölükbaşı arasındaki söz düellosu eski ve kamuoyunca bilinmeyen ilişkilerin açığa çıkarılması boyutuna varınca CKMP'li Ragıp Kutman, 1960 yılı ilkbaharında Bölükbaşı'nın, kendisini Başbakan Menderes'le temas kurmak üzere görevlendirdiğini, ancak Menderes'in bu talebi reddettiğini ileri sürmüştür. Kutman, ayrıca, kendilerini koalisyona girdiği için suçlaması karşısında Bölükbaşı'nın bütün siyasî hayatının yıkıcı hareketlerle dolu olduğunu, genel başkanlığına kadar yükseldiği partisini bile yıkmağa kalkıştığını iddia etmiştir.¹³²⁷

Karşılıklı tartışmalara konu olan ve böylece açığa çıktığı söylenebilecek bir husus da “*siyasî affa taraftarlık*” konusudur. Siyasi affa taraftar olduğu yönünde açıklamalar yapan Bölükbaşı, CKMP'lilerce, önceki fikirlerinden dönmek ve duygu istismarı yapmakla suçlanmıştır. Bölükbaşı'nın, yakın zamana kadar affın siyasî istismar konusu olmaması için en çok kendisinin toptan bir siyasi affa karşı olduğu, şimdi ise af taraftarı davranarak, düştüğü siyasî çıkmazdan kurtulabilmek için düne kadar aleyhtarı olduğu usullere başvurduğu ifade edilmiştir.¹³²⁸ Bölükbaşı'nın af isteyenleri, partilerini AP'nin şubesi haline getirmeye çalışmakla suçladığı ve af istenmesini istifa gerekçeleri arasında da saydığı kaydedilmiştir.

¹³²⁵ Kudret, 29. 6. 1962.

¹³²⁶ Osman Bölükbaşı, *Zaruri Bir Cevap*, s. 48.

¹³²⁷ Kudret, 1. 7. 1962.

¹³²⁸ Yeni Sabah, 6. 7. 1962.

Bölükbaşı ve arkadaşlarının CKMP’den ayrılışının ve MP’yi kurarak başına Bölükbaşının getirilişinin ardından yaşanan tartışmalar sonrasında, CKMP GİK, 17 Haziran 1962 tarihinde bir broşür yayımlamıştır. Bölükbaşı da birkaç hafta sonra cevabî nitelikte karşı bir broşür yayınlamıştır. Bölükbaşı broşürde, partiden istifa etmeden önceki gelişmeleri ve istifa sonrası yaşanan tartışmaları kendi bakış açısından ele almış ve ilk defa açıklamak zorunda kaldığını belirttiği bazı yeni bilgiler vermiştir.

CKMP’den ayrılışları sırasında CKMP idarecilerinin kendilerinin ayrılışına sebep olan hususları düzeltmek için hiçbir gayret göstermediklerini ve sadece samimiyetten uzak bir mektup yazarak partiye geri dönmelerini istediklerini tekrarlayan¹³²⁹ Bölükbaşı, eski açıklama ve yazışmaları broşüre aynen koymuştur. CKMP’lilerin partinin “*değişmez genel başkanlık sistemi*”ne bağlı olmadığını ifade etmelerine cevaben Bölükbaşı, kendisinin 7 yıldır arzusu hilafına Kongreler tarafından genel başkan seçildiğini, ilk defa Aralık 1961’de, ikinci defa ise Mart 1962’de genel başkanlıktan istifa ettiği halde, parti yetkililerinin bu istifaları kabul etmediğini ifade etmiştir.¹³³⁰ Bölükbaşı, kendisini, dağıtıcı, tahammül ve müsamahadan nasipsiz, istifa tehdidiyle dediklerini yaptıran birisi olarak niteleyen CKMP’li Kadircan Kafılı’nın, kısa süre önce kendisini demokratlık, samimilik gibi sıfatlarla öven yazılarından alıntılar yapmış ve onun siyasî ahlâkla, insanlıkla bağdaşmayan tutum içinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Kafılı, Bölükbaşı’nın ikinci istifası sıralarında **Tercüman**’da yayınlanmış olan 4 Nisan 1962 tarihli yazısında Bölükbaşı’nın mücadelesini, kişiliğini ve siyasal mazisini överken şunları da kaydetmiştir:¹³³¹

...Osman Bölükbaşı, bir parti mensubu ve genel başkan olmaktan önce, millet adamıdır. Böyle bir adamın siyasi hayattan çekilmesi bahis konusu olmamak lâzımdır. Zira millete mâl olmuş adamlarla millet arasında hayat boyunca devam etmek üzere kesin bir sözleşme yapılmış demektir. Her ne pahasına olursa olsun bu sözleşmeye riayet gerekir. (...) Osman Bölükbaşı, 1960’a kadar olan çalışmalarıyla partisinin prensiplerini devlete temel yapmış bir şahsiyettir. Ondan

¹³²⁹ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Cevap**, s. 8.

¹³³⁰ **A. g. e.**, s. 9.

¹³³¹ **A. g. e.**, s. 13.

sonraki çalışmaları ise demokrasinin yeniden kurulmasında, rejim buhranlarının atlatılmasında, huzurun sağlanmasında birinci derecede müessir olmuştur...

Kaflı, başka bir yazısında, Bölükbaşının şeflik sistemi taraftarı olmadığını, diğer bir yazısında ise partiyi en iyi temsil edebilecek kişinin Bölükbaşı olduğunu ve onun parti ile kendisini özdeşleştirmedığını ifade etmiştir. Kaflı'nın 13 Aralık 1961 tarihli **Kudret**'te de "*Bu mu Şef?*" başlıklı Bölükbaşı'nı oldukça övücü bir yazısına yer verilmiştir. Yazıda onun demokratiği, hitabeti, mantık sağlamlığı, etkileyiciliği, zeka ve yüksek kabiliyetliliği...v.s. vurgulanmıştır.

Bölükbaşı'nın, broşürü ile cevap verdiği bir başka CKMP'li de Hasan Dinçer'dir. Bölükbaşı, partiden istifaları için bir gerekçeleri olmadığını yolunda açıklamalar yapan Dinçer'in, partinin en umutsuz günlerinde partiye uğramadığını, partiden vefasızca ayrıldıktan sonra, 27 Mayıs darbesinden sonra tekrar döndüğünü iddia etmiştir.

Bölükbaşı, CKMP'lilere cevaben yayımladığı broşürde, 1954 yılında MP'nin kapatılma gerekçeleri konusuna da girmiştir. Bölükbaşı'na göre, MP, başındaki birkaç kişinin lider olmak ihtirası yüzünden feshedilmiştir. O partideki muhteris hizipçiliğin daha sonra CKMP'ye bulaştığını ileri süren Bölükbaşı, bunların CKMP'de de fesatçılığa devam ettiklerini, genel idare kurulunun da görevini yapmadığı için partide tüm iş yükünün kendi omuzlarında kaldığını öne sürmüştür.¹³³² İstifasında kişisel nedenlerin de önemli rol oynadığını ifade edercesine partinin, "*Zararı lidere, kârı herkese ait garip bir şirket*" görünümünü kazanmış olduğunu açıklayan Bölükbaşı, parti için hürriyetini, servetini ve sağlığını harcadığını, ancak buna karşın kendisine her türlü iftira ve hakaretin rahatlıkla yapılmaya başlandığını kaydetmiştir.

İkinci istifasının gerekçelerine değinirken Bölükbaşı, CKMP genel başkanı olduğu sırada rakibi olan Ahmet Tahtakılıç'ın suçlarını saymış ve ona karşı ağır ifadeler kullanmıştır. Bölükbaşı'ya göre partide hizipçilik yapmak, parti yöneticilerine görev sırasında hakaret yapmak, parti

¹³³² A. g. e., s. 19-20.

aleyhindeki yayınlarda adının geçmesine izin vermek, partiye haber vermeden MBK hükümetinden bakanlık kabul etmek Tahtakılıç’ın suçlarından yalnızca bazılarıdır.¹³³³ Bölükbaşı, ikinci istifasında da parti nizamının işlemeyişinin rolünü vurgulamıştır. Örneğin ona göre GİK, partide kişisel ihtiraslarla hareket edenlere karşı atalet içinde kalmıştır. Tahtakılıç ve benzerlerinin ihracını yalnızca kendisinin istemediğini belirten Bölükbaşı, hattâ bazı parti idarecilerinin, onun darbe hükümetinde görev aldığı zaman ihraç edilmesi gerektiğini savunduklarını belirtmiştir. Bölükbaşı, Ahmet Oğuz’un ihraçlar konusunda ikili davrandığını, onun amacının kendisinin genel başkanlıktan ayrılmasını sağlamak olduğunu öne sürmüştür.¹³³⁴

GİK’in, gaye ve maksadının kendisinin şahsiyetini zedelemeye matuf tezvir ve tertiplerin devamına imkân vermek olduğu hükmüne vardığı için, genel başkanlıktan istifa kararı aldığı anlaşılan Bölükbaşı, bu hükmünü, GİK’in, ihraç ettiği iki kişi ile ilgili kararın gerekçelerini hazırlayıp parti teşkilatına uzun süre bildirmemesine karşın kendisi hakkında kısa sürede bir broşür hazırlayabilmesine dayandırmıştır.¹³³⁵

Bölükbaşı ve arkadaşları CKMP’de iken yaşanan parti içi gelişmeler hakkında Bölükbaşı’nı GİK karşısında haklı gösteren bir yazışma, Hüseyin Ataman ile Hasan Dinçer arasında yaşanmıştır. CKMP’de GİK üyeliği yapmış olan Ataman, 1 Temmuz 1962’de Hasan Dinçer’e bir telgraf çekmiş, Bölükbaşı’nın, genel başkanlığı döneminde parti politikalarının ayrıntısına kadar GİK tarafından belirlendiğini ve Bölükbaşı tarafından savunulduğu halde, şimdi, yayınlanan broşürde parti politikalarından dolayı Bölükbaşı’nı tek başına sorumlu olarak göstermenin siyasal ahlâkla bağdaşmadığını kaydetmiştir.¹³³⁶

Bölükbaşı’nın, yayınladığı cevabî broşürde üzerinde durduğu en önemli husus, çok yakın zamana kadar kendisine samimi olarak bağlı olduklarını, sevgi ve saygılarının çok yüksek olduğunu ifade eden ve kendisinin meziyetlerini sayarak partileri için mutlaka vazgeçilmez bir değer olarak gördüklerini ifade eden kişilerin nasıl olup da çok kısa bir süre

¹³³³ A. g. e., s. 24-25.

¹³³⁴ A. g. e., s. 37-39.

¹³³⁵ A. g. e., s. 37, 35.

¹³³⁶ A. g. e., s. 45-46.

sonra kendisine iftira dolu olan bir broşüre imza atabildikleridir.¹³³⁷ Aleyhindeki broşüre imza atanların kendisiyle kişisel ilişkilerini de sorgulayan Bölükbaşı bu hususta şunları ifade etmiştir:¹³³⁸

Ayrıldığıımız güne kadar bizimle beraber olanlardan hakkımızdaki iftira broşürünün altına imza atanlar varsa onların bu durumun bir izah tarzına bağlama icap eder. Onların dostlukları köklü inanışlara ve samimi duygulara değil bir takım hesaplara dayanıyormuş demek lâzım gelir. (...) Bölükbaşı'ya dost gözükersen, istikbal için, ondan birşeyler umanların Hükümet buhranı karşısında, kendilerini bir ikbal ümidine kaptırmalarını, peşini veresiye[ye] tercih etmelerini, Bölükbaşı'yı terk etmelerini çok görmemek icap eder...

Bu broşürden anlaşıldığı kadarıyla, Türk siyasal hayatının önemli dönemeçlerini yaşamış olan, Bölükbaşı'nın iktidara gelmek veya iktidar ortağı olmaktan ziyade, muhalefette bulunma ve muhalefet yapma arzusuna sahip bulunduğu görülmektedir. Demokrasinin önemli şartlarından birisi olarak gördüğü muhalefeti kendisine ve partisine çok yakıştıran Bölükbaşı, 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra partisinin muhalefette kalma kararlılığını şöyle vurgulamıştır:¹³³⁹

...Seçimlerden sonra 22 Ekimde hiçbir koalisyona katılmamak, yapıcı ve huzur getirici bir murakıp kuvvet olarak vazife görmek kararı alınmıştı. Herkes bilir ki demokrasinin asgarî şartı Mecliste bir muhalif partinin bulunmasıdır. CKMP'nin bu vazifeyi samimiyetle ve en iyi bir şekilde ifa edeceğine inanıyorduk. Seçimlerden sonra CKMP'nin takibettiği temkinli, vekarlı, itidalli ve vatansever hareket hattı bu inanışımızın en parlak delili olmuştu. Şahsen çok ehemmiyet verdiğimiz koalisyona katılmama kararı,

¹³³⁷ A. g. e., s. 52-54.

¹³³⁸ A. g. e., s. 60.

¹³³⁹ A. g. e., s. 60-61.

partiden ziyade memleketin yarınıyla alâkalı yüksek millî menfaatlardan da mülhemdi. CKMP’yi milletin yarını için bir ümit noktası ve bir ihtiyat kuvvet olarak muhafaza etmek düşüncesi şahsan bütün benliğimize hakimdi. Onu çürük bir sandalye üzerinde çürütmek istemiyorduk, bunu genel idare kurulunda, Meclis grup toplantılarında, 22 Nisan’daki istişarî toplantıda yaptığımız konuşmalarda açıkça ifade etmiştik...

F. II. İNÖNÜ KOALİSYONU DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI (1962-63)

27 Mayıs darbesinden sonra kurulan İnönü koalisyonlarının kurulma sürecinde, dönemin nazik şartları gereği, dolaylı da olsa askerin iradesinin söz konusu olduğunu ileri süren Toker’e bakılacak olursa, seçimlerden çıkan tabloya bakıldığında koalisyonlar, milli iradenin bir ürünü olmaktan ziyade, İnönü’nün ordudan gelen destek ve tarihi şahsiyetinin devreye sokulmasıyla gerçeklik kazanabilmiştir.¹³⁴⁰ Bu açıdan bakıldığında asker, seçimler sonu ve sonrasında kurdukları düzeni tehlikeye düşüreceklerini düşündüğü kesimlerin siyasal iktidar mücadelesine kalkışmaları karşısında, devamlı bir teyakkuz halinde olmuştur. O dönemin nazik koşullarında, ordunun da kendi içinde tam bir birlik oluşturmadığı düşünülecek olursa, sivil hükümetler, ordu içinden gelebilecek her türlü hiyerarşi dışı sesler karşısında büyük bir endişe ve tehlike altında bulunmuştur.¹³⁴¹ Dolayısıyla, bu dönemdeki iç politika, ordu ve siyaset ilişkisi ekseninde yaşanan gerilim ve tartışmalarla geçmiştir.

7 ay kadar süren CHP-AP koalisyon hükümetinin (20 Kasım 1961- 31 Mayıs 1962) bozulmasının ardından CHP-CKMP ve YTP arasında kurulan yeni koalisyon hükümetinin (25 Haziran 1962) TBMM’deki program görüşmeleri sırasında Bölükbaşı’nın MP adına yaptığı konuşma olaylara yol açmıştır. Konuşmasında hem İnönü ve CHP’yi, hem askerî çevreleri, hem de diğer partileri eleştiren Bölükbaşı, bir ara CHP’ye yönelik

¹³⁴⁰ Metin Toker, **İnönü’nün Son Başbakanlığı**, s. 118.

¹³⁴¹ Semih Vaner, “Ordu”, Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 259 ve 264-265.

olmak üzere, “Biz silahların gölgesinde Türk milletini temsil etmiyoruz” ifadesini kullanınca Meclis’te kavga çıkmıştır. Bölükbaşı, aynı konuşmasında, CHP’li milletvekillerine dönük olarak, “...Karşınızda kimseye kulluk yapmayan bir insan var. Benim sizin İsmet Paşanızın yüzüne karşı söylediklerimi sizler onun gıyabında söyleyemezsiniz”. CHP’li milletvekillerinin “Ordunun gölgesi” sözüne izah getirmesi isteği karşısında Bölükbaşı, gazetede yazılanları göstererek şunları söylemiştir: “...Benim hiçbir şeyden korkum yok. Türk ordusunu siyasetin çamuruna sokanlar bu gazetede yazılı. Bu Meclis CHP’nin Meclisi ise söyleyin. Yok milletin Meclisi ise şunları susturun.” Ayrıca, CHP’lilere “...Siz kanaatlara hürmet etmeme hastalığından kurtulamadıkça bin sene dahi geçse gene iktidara gelemesiniz... Her hastalık tedavi edilir, fakat CHP’nin diktatörlük hastalığı tedavi edilemez... Konuşmasında CHP’ye, mazideki muhalefet örneğini burada devam ettirmemeleri çağrısı yaptığı için, AP’lilerden alkış alan Bölükbaşı, bu sefer AP’lileri de eleştirmiş ve düne kadar CHP’nin ortağı olan AP ile kendisinin bir yakınlığı olamayacağını ifade etmiştir. Ordunun İnönü’yü istediği biçimindeki yayınlara CHP ve ordu çevrelerinin ses çıkarmamasını eleştirdiği konuşmasında Bölükbaşı, demokrasi, 27 Mayıs darbesi ve ordu-siyaset ilişkisi konusunda da şunları söylemiştir:¹³⁴²

Anayasa ile müesses meşru nizamı tahribe matuf tahrikler ile bekamızı dahi tehlikeye düşürebilecek intikamcı cereyanlar karşısında bir hükümetin hassas olması ve bu gibi hareketler karşısında devletin mevcut müeyyidelerini ve kuvvetlerini derhal harekete geçirmesi en tabîi vazifesidir. ... Bir takım indî mülâhazalarla kendilerini mütearifenin üstünde telâkki edenler karşısında, hükümet sükûtu ihtiyar ederse, bu taahhüdü, millet vicdanını yaralayan boş bir söz olmaktan öteye gidemez. Bu memlekette Anayasa mutlak manada hakim olacaksa ve meşru nizam yürüyecekse, Ordu filanı istiyor, filanı istemiyor şeklinde umumî efkârı ve yüksek Meclisi baskı altında tutmağa matuf siyasi bidate, artık kati olarak nihayet verilmelidir. ...Hiçbir devlet her gün bir ihtilâle namzet gösterilen istikrarsız bir memlekete güvenilir memleket gözü ile bakmaz ve gönül rahatlığı ile ona yardım

¹³⁴² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 6 (5. 7. 1962), s.171-175.

edemez... Ordu’nun vazifesi, siyasetin içinde bulunmak değil, bu nizamı yıkmaya kalkışacak bedbahtlar çıkarsa, onların karşısında meşru ve yetkili organların emrinde koruyucu bir kuvvet olarak kalmaktır... Bize göre açık bir diktatörlük, güdümlü bir demokrasiden daha az zararlıdır. Hiç olmazsa milletin ahlakını yıkmaz ve riwayi siyaset haline sokmaz. Türk milleti açık diktatörlüğü de güdümlü demokrasiyi de şiddetle reddetmektedir. Anayasayı ihlâl suçundan insanların asıldığı bir memlekette, hadiselerden ibret almayanlara şahsî takdirlerine göre, meşru nizamı bertaraf etmek hususunda kendilerini yetkili görmeleri sabahdan akşama ihtilâlden bahsedilebilmesi bir cemiyet için ancak bir izmihlâl işareti olabilir.

Bir başka konuşmasında, Bölükbaşı, af konusuna değinmiş ve CKMP ve YTP’nin hükümete girinceye kadar toptan bir affa taraftar olduklarını açıkladıkları halde, iktidara gelince etki altında kalarak, bu fikirlerinden döndüklerini öne sürmüştür.¹³⁴³ Bu arada, 27 Mayıs yönetiminin cezaya çarptırdığı siyasî mahkumların affı konusunda büyük çaba göstermeye başlayan Bölükbaşı, CHP’nin affa karşı oluşunu eleştirirken, 1940’lı ve 1950’li yıllara giden bir değerlendirme yaparak 1950’de DP’nin geçmiş devrin hesabını sormamasını “*tarihî hata*” olarak değerlendirmiştir. Bu konuda Bölükbaşı şunları söylemiştir:¹³⁴⁴

...1950’de “*devr-i sabık yaratmayacağız*” formülüyle mazinin üzerine bir sünger çeken tarihî hata işlenmemiş olsaydı, birçok CHP’linin durumu da, bugünkü siyasî mahkumların durumundan daha parlak olmayacaktı. Yıllarca Anayasayı çiğnedikleri ve millete rağmen saltanat sürdükleri halde hiçbir cezaya çarpılmamış bulunan insanların bugünkü siyasî mahkumların çektikleri cezayı azımsamaları son derece dikkate şayandır... [CHP’lileri kastederek] Bütün

¹³⁴³ **Yeni Sabah**, 7. 7. 1962.

¹³⁴⁴ **Yeni Sabah**, 6. 8. 1962.

günahlarını bir tarafa bıraksak bile, sadece 1946 seçimlerinin hesabı sorulsaydı, bir çokları muhakkak ki sehpaye giderdi...

Bölükbaşı, CHP'nin 1946'da fazilet ve vatanseverliğe dayanan bir düzen kuracağı yerde, çalınmış oyları ve sahte mazbataları yeni dönemin temeline koyduğunu, 1946'da küçük hesaplarla sözde demokrasiye geçme teşebbüsü başlattığını, 1950'de ise, hadiselerin zoru ile iktidar mevkiini terke mecbur kaldığını ileri sürmüştür. Bölükbaşı, ayrıca, bugün ülkeyi çıkmaza sürükleyen maceraların ve 27 Mayıs sonrasındaki kardeşlik havasının baltalanmasının sorumluluğunun CHP'de olduğunu iddia etmiştir.

Bu noktada Bölükbaşı'nın CHP'ye bu denli ağır biçimde yüklenmeye başlamasını ve siyasî affı ısrarla istemesini değerlendirmek gerekir. Muhalefetteki Bölükbaşı'nın, CKMP ve YTP ile koalisyon kuran CHP'ye bu derecede eleştiri yöneltmesi büyük olasılıkla, CKMP ile YTP'nin tabanını kendi partisine çekme amacı taşımaktadır. Bu partilerin CHP ile işbirliğini zorlaştırarak tabanları ile karşı karşıya kalmalarını sağlamak ve bu tabanları MP'ye çekmek amacı gütmektedir. Bölükbaşı'nın amaçlarından birinin de, AP'yi muhalefette zayıf bırakarak partisini muhalefetin sözcüsü durumuna getirmek, sağın büyük partisi yapmak olduğu ileri sürülebilir.

Öte yandan, MP genel başkanı Bölükbaşı, parti örgütlerinin açılışlarında ve yurt gezilerinde önemli siyasal konulara da değinmiştir. Bölükbaşı'nın geçmişe dönük olarak yaptığı açıklamalara göre, 1961 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda Ali Fuat Başgil kendisine başvekillik teklif etmiş, Bölükbaşı da bunu kabul etmiştir. Ancak Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı olunca, CHP'siz koalisyon olmayacağı düşüncesiyle İsmet İnönü'yü başvekil yapmış. Bölükbaşı, kendisine bir teklif gelmiş olsaydı kabul edeceğini de ifade etmiştir.¹³⁴⁵ Özellikle CHP'yi karşısına aldığı konuşmalardan birinde Bölükbaşı şunları söylemiştir:¹³⁴⁶

Kim ne derse desin, tarihî bir gerçektir ki, CHP ihtilâl idaresinin akıl hocalığını yapmıştır. İhtilâlin itibarına

¹³⁴⁵ **Yeni Sabah**, 13. 8. 1962.

¹³⁴⁶ **Yeni Sabah**, 24. 8. 1962.

indirilen en büyük darbe de bu olmuştur. İhtilâl, memlekete manevî temelleri sağlam bir nizam ve kardeşlik havasını getirmemiş ise, bunun başlıca mesulü, bu akıl hocasıdır. CHP, küçük ve hasis hesaplarla memleketin kaderi üzerinde bir kumar oynamış ve kaybetmiştir. Bu Halk Partisi iktidarının sağlanacağı ümidine dayanan bütün hesaplar boşa gitmiştir. Hocanın da talebenin de liyakat ve basireti böylece anlaşılmıştır. Bugün buhran dedikleri şey ise, bu kaybedilen kumarın hikayesi ve neticesidir. Şimdi müellif, eserinden şikayetçidir. Bizce CHP’nin şikayetçi olmağa hakkı yoktur. Davacı ve şikayetçi olmak ona değil, millete ve bizlere düşer. Vatandaşlar, huzur ve güven duygusundan mahrum olmanın ıstırabı içindedirler.

Bu arada, Bölükbaşı’nın, CKMP’den ayrılışına, aradan geçen onca zamana karşın halâ gerekçeler araması ve CKMP’yi CHP’nin dümen suyuna girmekle suçlamasına cevap veren CKMP’li Cevat Otyakmaz, onun siyasî anlayışının hakikatleri tahrif etmek olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁴⁷

Diğer taraftan, 1962 yılının ekim ayına gelindiğinde Türk siyasetinin gündeminde, yine hükümet bunalımı ve Millî Koalisyon tartışmaları yapılmıştır. Bölükbaşı, beş siyasî partinin mevcut bunalım karşısında işbirliği yapmasının doğru olduğunu düşünmüştür. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de Millî Koalisyon fikrinin düşünölmeye değer olduğunu açıklamıştır.¹³⁴⁸

Bu arada, Bölükbaşı, yine CHP ve İnönü’ye yüklendiği bir konuşmasında, İnönü’yü ilk koalisyonda olduğu gibi başarısızlıkla suçlamış ve memleketi içinden yıkmak isteyen şer kuvvetlerine, kin, intikam ve ihtiras cereyanlarına cesaret verdiğini ileri sürmüştür. Her iki karma hükümetin de vatandaşı daima bir endişe içinde bulundurduğunu ifade eden Bölükbaşı, mevcut müeyyideleri uygulamayan hükümetin zaaf içinde bulunduğunu kaydetmiştir. Kuvvetli bir hükümetin işi oluruna bırakmayan, hadiselerin peşinden sürüklenmeyen ama ileriye gören, meşru ve müessir tedbirleri

¹³⁴⁷ Kudret, 12. 9. 1962.

¹³⁴⁸ Yeni Sabah, 8. 10. 1962.

zamanında alan ve cesaretle uygulayan bir hükümet olduğunu belirten Bölükbaşı, İnönü hükümetinin kuvvetli bir hükümet görüntüsü vermediğini ileri sürmektedir. Demokrasiye bağlılık mazeretine sarılmasının hiçbir şeyi çözmediğini anlatan Bölükbaşı, Hükümetin nikbin değil, çok tedbirli olmasını tavsiye etmiştir.¹³⁴⁹

27 Mayıs darbesinin sancılarını yaşayan o günlerin Türkiye'sinde, Bölükbaşı'yı bu türden konuşmalara sevk eden etmenler vardı. 27 Mayıs sonrasında çeşitli askerî darbe tehditleri Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Askerî çevreler, siyasî partilerin ve siyasetçilerin, 27 Mayıs'ı tartışmaya açmalarına asla hoşgörü göstermek istememişlerdir. Darbenin meşruluğunun her tartışmaya açılması girişiminde ordu çevrelerinden sert tepkiler ve sivil yönetime darbe tehditleri gelmeye başlamıştır. Bu durum ülkenin birkaç yıl istikrara kavuşmasına engel olmuştur. 1962 yılının Ekim ayı başlarında görülen yeni bir kaos ortamında, beş siyasî partinin temsilcileri ve bağımsız milletvekilleri ortak bir açıklama yaparak darbe tehdidine karşı hükümeti desteklediklerini, Anayasa'ya dayanan parlamenter düzene sahip çıktıklarını ifade etmelerine rağmen 27 Mayıs'ın meşruluğunun tartışılmaması gerektiğini de belirtmek zorunda kalmışlardır.¹³⁵⁰ MP'nin de imzasının bulunduğu tarihî önemdeki açıklamanın hükümete destek içeren ifadeleri şöyledir:¹³⁵¹

...Gücünü millî iradedden alan bugünkü Hükümetin ve bundan böyle iş başına gelecek hükümetlerin, yukarıda ifadesini bulan temel görüş ve inanışlara uygun çalışmalarında kendilerine bütün gücümüzle yardımcı ve muzahir olmayı vazife biliyoruz. Büyük Meclisi teşkil eden gruplar olarak, birlikte kararlaştırdığımız bu esaslara aykırı hiçbir davranışa müsaade ve müsamaha etmeyeceğimizi beyan ederiz.

MP'nin de aralarında bulunduğu beş siyasî partinin 11 Ekim'de yaptığı ortak açıklamaya rağmen, TBMM'de Kısmî Af görüşmeleri sırasında

¹³⁴⁹ **Kudret**, 9. 10. 1962.

¹³⁵⁰ **Yeni Sabah**, 12. 10. 1962.

¹³⁵¹ **Yeni Sabah**, 12. 10. 1962.

Bölükbaşı’nın konuşturulmaması, MP’nin tüm partileri ortak bir toplantıya çağırmasına neden olmuştur. Bu konuda MP şöyle bir açıklama yapmıştır:¹³⁵²

Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen 5 partinin grupları ve bağımsızlar tarafından 11 Ekim 1962 tarihinde müştereken imza edilen beyannamede kararlaştırılan esaslara aykırı hiçbir davranışa müsaade ve müsamaha edilmeyeceği taahhüt ve ilan edilmiştir. Tüzüğü ve Anayasayı ihlal ettikleri iddiasıyla mahkum edilen eski Meclis Reislerinin ve milletvekillerinin affı ile ilgili bir konunun müzakeresi esnasında parti gruplarının söz hakkı, geçmişte misali görülmedik ve Meclis çalışmalarını mefluç hale getirecek bir şekilde ihlal edilmiştir...

Daha sonra beş siyasi partinin temsilcileri arasında 17 Ekim’de yapılan ortak toplantı sonrasında yapılan açıklamada ise, Meclis’te Bölükbaşı’na ikinci defa söz hakkı verilmemesi görüşülmüş ve bu konuda bundan sonra birlikte hareket edilmesi kararı alınmıştır.¹³⁵³

Bu arada müesses rejimi etkisizleştirmeye yönelik teşebbüsler konusunda tartışmalar durulmamış ve konu Meclis’e intikal etmiştir. Müesses meşru düzeni etkisizleştirmeye yönelik faaliyetler konusunda, MP’den Hüseyin Ataman’ın sol akımlara zemin hazırlayan faaliyetlere ilişkin önergesi görüşülmüştür. Önergede dile getirilen hususlar şunlardır: 27 Mayıs düzenini güçlendirmeye, orduyu siyaset dışında tutmaya yönelik tedbirler istenilen sonucu vermedi. Orduyu siyasete çekmeyi amaçlayan yayınlar karşısında hükümet, açık rejime inandığını ilan etmesine rağmen, gerekli tedbirleri işletmiyor ve olayları örtbas etme gayreti içinde bir tür idare-i maslahat siyaseti gütmektedir. Ordu içinde siyasete müdahale etmeye istekli bir grubun varlığı, Hava Kuv. Komutanının tekzip edilmemiş bir açıklaması ile teyit edildi. Milli Devrim Ordusu gibi teşekküller var. Diğer

¹³⁵² Kudret, 16. 10. 1962.

¹³⁵³ Yeni Sabah, 18. 10. 1962.

tarafından Başbakanın kendi parti kongresinde yaptığı açıklamaya göre, CHP içinde askeri yönetimi getirmeye istekli olanlar var ve bu kişiler ordu içindeki akımlarla işbirliği halinde. Bunların hakkında hükümetin işlem yapmayışı, rejim için tehlike oluşturmaktadır.

Ataman'ın önergesi hakkında Bölükbaşı, “*Hükümet, kapalı rejim metotlarıyla her şeyi örtbas etmek istiyor*” biçiminde konuşmuştur. Tartışmayı başlatan olay, İnönü'nün CHP kurultayında yaptığı konuşmadır. Bölükbaşı, konuşmasında, İnönü'nün, Senatör Mucip Ataklı ve 3 milletvekilinin 24 Ekim 1961, 22 Şubat 1962 ve 2 Ekim 1962 tarihlerinde, ordu içinde demokrasi aleyhtarları ile işbirliği yaptığı ve bu kişilerin bir ihtilal hareketi hazırladıkları ve İstanbul'da bazı kimselerle temasta bulunduğu şeklinde konuşmasından yola çıkarak, hükümetin bunlara karşı tedbir almada yetersiz kaldığını belirtmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanı'nın da ordu içinde siyaseti yönlendirmeye çalışanların var olduğu görüşünde olduğunu anlatan Bölükbaşı, bunlar hakkında yapılan işlemin sadece görüntüyü kurtarmaktan ibaret olduğunu öne sürmüş ve ordu içindeki olayın, 11'lerden (Ekim 1962'de orduda darbe yanlısı olduğu açıklanan kişiler) daha kapsamlı bir hal aldığını ve daha da önemlisi darbe yapma çabası içinde olanların Başbakanın kendi partisinin üyeleri olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁵⁴

İnönü'ye göre ise, 11'ler olayı ordu içinde bir disiplinsizlik meselesidir, siyasi boyutu yoktur ve onlara karşı komutanlar gerekenleri yapmıştır. 11'ler olayı ile kendisinin parti kurultayındaki konuşmasının bir ilgisi yoktur. Konuşma, “*askeri ihtilal ve inkılap*”ı takip eden geçiş döneminin sıkıntılı ortamında bazı partililerin demokrasisinin yürümeyeceği görüşüne inandıklarını ortaya koymaları üzerine yapılmıştır. Bu konuda partilileri uyarma amacı taşır. Parti kurultayı da, bu düşüncenin partiye hakim olmasına karşı çıkmıştır. Yoksa adaletle intikal etmesi gereken bir durum olmamıştır. Olsaydı, zaten adalet bağımsız olarak harekete geçerdi.¹³⁵⁵ Mecliste konu tartışılırken başka meseleler de gündeme gelmiştir. Bölükbaşı'na göre, İnönü, 10 Nisan 1962'de yaptıkları bir görüşmede kendisine, 22 Şubat hadisesine katılanlar da dahil olacak şekilde

¹³⁵⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 10, Yirmi Birinci İnikat (24. 12. 1962), s. 394-424.

¹³⁵⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 10, Yirmi Birinci İnikat (24. 12. 1962), s. 413-425.

kısmi bir siyasi af için söz vermiştir. Öte yandan CHP’li Seyfi Öztürk, Bölükbaşı’nı, “1946 ruhunu bayrak yaparak konuşan DP oylarının sahte avcısı” olarak nitelendirmiştir. Öztürk’e göre Bölükbaşı, aslında genel affı desteklememektedir. Ayrıca Öztürk’e bakılırsa Bölükbaşı, eski DP’li bakanlardan Namık Gedik ve Samet Ağaoğlu’nun eşlerinin milletvekili seçilmelerini, “kancıklardan mı korkacağım” ifadesiyle yorumlamıştır. AP’ye ve hükümete çatarak kahramanlık taslamaktadır. Bunun üzerine Bölükbaşı tekrar söz almış ve 23-24 Ekim 1961 tarihindeki idareye el koyma girişimlerinde, hükümetin fiili otoritesinin yok olduğunu, bu ortamda kendisinin yönetime el koyma isteklerine şiddetle karşı çıktığını iddia etmiştir. Yine Bölükbaşı’na göre, aslında kendisi Gürsel’in Cumhurbaşkanlığına taraf olmamış, ancak partisinin GİK’i ile istişare ettikten sonra kerhen onaylamıştır.

Öte yandan, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın, tutuklu bulunduğu Kayseri cezaevinden 22 Mart 1963’te tahliye edilmesiyle birlikte, hoş olmayan bir takım olaylar cereyan etmiştir.¹³⁵⁶ Bunun üzerine CKMP’den Tahtakılıç, bu olaylarla ilgili hükümetin ihmali gerekeceğini göstererek iç siyasetin tartışılması için genel görüşme önergesi vermiştir. Önerge sahibi Tahtakılıç, önerge gerekçesinde “*halk vicdanında uzun zamandan beri ağır tesirler yapan ve milli birliği zedeleyici mahiyette görülen, Anayasaya aykırı bir gidiş*”ten bahsetmiştir. Önerge hakkında konuşan Bölükbaşı, “*gayri mesul kitlelerin icrayı hükümet ettiği*” bir durumda hükümeti, “*kanunları tek taraflı tatbik etmek veya hiç etmemek*” ile suçlamıştır.¹³⁵⁷

Tahtakılıç’ın önergesinin görüşülmesine başka oturumlarda da devam edilmiştir. Hükümet adına konuşan içişleri bakanına göre, bu olaylar vesilesiyle 27 Mayıs karşıtı, milli birliği zedeleyici faaliyetleri yapanlar

¹³⁵⁶ Bir kısım üniversite gençliğinin Ankara’da nümayişe geçmeleri, Nisan ayında Kütahya, İstanbul, Afyon ve Eskişehir ordu merkezlerinde “*Genç Kemalistler Ordusu*” başlığını taşıyan gizli beyannameler dağıtılması ve eski MBK üyesi senatör Mucip Ataklı’nın, “*hukuki ihtilal*” yapılmasını istemesi ve 15 Mayıs’ta AP mebusu, Reşat Özarda’nın orduya hakaret suçundan dokunulmazlığının kaldırılmaması gibi olaylar, ordu-siyaset ilişkisinde iç çekişmelere neden olmuştur. Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 106.

¹³⁵⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 15, Altmış Dördüncü Birleşim (29. 3. 1963), s. 62-66.

AP'lilerdir. 22 Şubat'ı takip eden günlerde İnönü'ye destek verenlerin şimdi 27 Mayıs ile kurulan rejim aleyhine faaliyet göstermesi bir sorumsuzluk örneği olarak sunan bakan, *"Anayasanın ruhuna ve sarıh hükümlerine aykırı olan bu tutum devam edemez. Bunda ısrar etmek, hem ısrar edenlerin hem de memleketin başına badireler açar...İntikal devrinin kusurları, ... güçlükleri elbette olacaktır"* şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı ise, Gümüşpala ve AP'ye yüklenmiş ve 22 Şubat olaylarından sona Tedbirler Kanunu'nun çıkarılmasını onaylayan Gümüşpala'nın kısa bir süre sonra tersine hareket ettiğini ileri sürmüştür. Bu durumun siyaset ortamını gerginleştirdiğini söyleyen Bölükbaşı, Bayar'ın serbest bırakılması sonrasında çıkan olayların bunu gösterdiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, AP'nin hapisteki DP'lilere sahip çıkma gayretleri hoş karşılanamaz. Bölükbaşı, kendisinin de siyasi aftan bahsettiğini, ancak bunu 27 Mayıs'ı mahkum ettirmek ve tashihi karar şeklinde istemediğini söylemiştir. Bölükbaşı'na göre, Gümüşpala, liderler toplantılarında başka, kamuoyu önünde başka konuşmaktadır. Bölükbaşı, *"Çıkıp burada 27 Mayıs meşrudur diye geveleyip de, köye gidip zehir akıtan iki yüzlülerden hiç olmadım"* şeklinde sert bir üslupla Gümüşpala ve AP'nin tavrını eleştirmiştir. Bölükbaşı'na göre, 22 Şubat sonrası yapılan liderler toplantılarından birinde, Gümüşpala, partisine *"kötü niyet sahibi insanlar"*ın girdiğini ve onların tasfiye edileceğini söylemiştir. Gerçekten de, 6 kişi ihraç edilmiştir. Ancak sonra partiye tekrar kabul edilmiştir. Gökhan Evliyaoğlu bunlardan biridir. Bölükbaşı, sözleri ile halkı tahrik eden AP'lilerin, *"Milletin kamı ve kaderi üzerinde bir siyasi kumar oynayanlar ve bunda teselli, tatmin ve ikbal arayanlar"* olduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı, Gürsel'in, Gümüşpala'ya 14 Temmuz 1961'de yazdığı bir mektupla, Gümüşpala'yı hayli payladığını da ileri sürmüştür. Aynı birleşimde ikinci kez söz alan Bölükbaşı'na göre, AP'liler 27 Mayıs'ı *"gayri-meşru bir gidişi tasfiye eden bir hareket"* olarak görmemişlerdir. Onların Anayasa'ya ilişkin tutumu deve kuşunun hikayesine benzemektedir. Bu durumu Bölükbaşı bir misalle açıklamıştır: *"... Devekuşuna uç demişler, ben deveyim demiş, eee! deve isen yük taşı, demişler, ben kuşum demiş."* Bölükbaşı'na göre, Evliyaoğlu, şartlar gerektirince Anayasa'ya sahip çıkmaktadır. Örneğin Gürsel, *"Adalet Partisi bile iktidara gelse, bu şartlar altında affı çıkaramaz"* dediği zaman, Evliyaoğlu, Anayasa'nın *"haysiyetli bir çoğunluk"* tarafından kabul

edildiğini, bütün kişi ve kurumların Anayasa’ya uygun davranmak zorunda olduğunu söylemiştir. Bu konuda Bölükbaşı’nın ifadesi, “*Haysiyetli bir çoğunluk tarafından kabul edilmiş bulunan bu Anayasanın temelinde bir fikir yatıyor. ‘Meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı milletin direnme hakkını kullananlar, bu ihtilali gerçekleştirmişlerdir,’ diyor. Sizin de buna ittiba etmenizi istiyoruz.*” biçiminde olmuştur. Bölükbaşı’nın konuşmasının bütününde en çok vurguladığı nokta, kendi gayretinin asıl amacının hükümeti tedbir almaya sevk etmek suretiyle kitlelerin birbirine düşmesini önlemek şeklinde açıklamıştır. Bu arada milletvekilleri arasında çeşitli polemikler de yaşanmıştır. Mayıs 61 tarihli **Yeni İstanbul** gazetesinin baş makalesinde, CHP’yi en iyi bilen kişinin Bölükbaşı olduğu yolunda açıklamasına cevap veren Bölükbaşı, “*Doğru, çile çeke çeke, Halk Partisi’nin de, İnönü’nün de mütehassısı olduk*” demiştir. Askere yaranmak suretiyle politika yaptığı eleştirisine cevap veren Bölükbaşı, “*Öyle yapanlar var mı, yok mu, onun üzerinde durmayacağım. ... ancak, değil asker, kimseye şu dört günlük ömür için dalkavukluk etmeye tenezzül edecek adam değilim*” diye konuşmuştur.¹³⁵⁸

Öte yandan Meclis’te ve kamuoyunda bu türden tartışmalar sürerken, emekliye sevk edilen 22 Şubatçılar (Talat Aydemir ve arkadaşları), yeni tertipler hazırlamışlardır. 27 Mayıs gününü Hürriyet ve Anayasa Bayramı ilan eden bir yasa çıkarmak gibi önlemlerle, bu huzursuzluğun dindirilmesi olanaksız olmuştur. Nihayet 21\22 Mayıs 1963 gecesi, Aydemir ve arkadaşları (genç Harbiyeliler), yeni bir silahlı teşebbüste bulunmuşlarsa da, İnönü’nün, “*Maskaralar! Radyoya baskın yaptılar. Küçük bir gruptur. Gösteririm, ben onlara*” şeklinde söylediği söz ve aldığı önlemlerle darbe teşebbüsü önlenmiştir.¹³⁵⁹ Bu isyan karşısında, ordunun tüm kuvvet komutanlıkları Genelkurmayın emrine girmiştir. Başka bir deyişle, pazarlık ya da uzlaşma ile bastırılmamış, ordu hiyerarşisi, 27 Mayıs 1960 ve sonrasında görülen türden, hiyerarşi dışı bir kalkışmaya artık hazırlıklı hale gelmiştir. Bu askeri siyasal stratejiye göre, askeri hiyerarşi izin verdiği sürece sivil yönetim sürmüştür. Ordu içindeki “*radikaller*” ile “*ılımlılar*” arasındaki mücadelede, her hangi bir müdahale zorunlu olursa, bu ancak ordu hiyerarşisi bozulmadan gerçekleştirilecek biçiminde bir karar

¹³⁵⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 16, Altmış Yedinci Birleşim (5. 4. 1963), s. 74-78.

¹³⁵⁹ Metin Tokar, **İnönü’nün Son Başbakanlığı**, s. 124.

alınmıştır. 21 Mayıs'tan sonra başlayan bu süreç, Türkiye'de bundan sonraki tüm askeri müdahaleler için bir gelenek halini almıştır.¹³⁶⁰

Aydemir ve arkadaşlarının ikinci teşebbüsü de sonuçsuz kalmış ve tutuklanmışlardır. Sıkıyönetim Askeri Mahkemede yargılanan bu şahıslardan Aydemir ve Süvari Birliği Komutanı Fethi Gürcan, haklarında çıkan idam kararının önce Askeri Yargıtay ardından Meclis'te onaylanması ile idam edilmişlerdir. Senatör Enis Kansu ve M. Kemal Erkovan'ın anılan kişilerin cezalarının indirilmesine ilişkin kanun teklifini görüşen Meclis'te bir konuşma yapan Bölükbaşı, idama karşı olduğunu söylemiştir. Bu konuşma, Bölükbaşı'nın siyasi suç ve idamlar konusundaki fikirlerini açığa çıkarması açısından önemlidir. Teklifler üzerine yaptığı konuşmada Bölükbaşı, siyasi suç faillerine, özellikle memleketin içinde bulunduğu ortamın niteliği dikkate alınarak, ölüm cezası verilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Bölükbaşının dile getirdiği gerekçelerden belli başlıları özetle şu şekildedir: (1) Demokratik rejimlerde ölüm cezası aleyhine güçlü bir akım mevcuttur, (2) siyasi iktidarlar kendi mevcudiyetleri ile toplumun bekasını özdeşleştirmekten kaçınmalıdır. Bölükbaşı, "*Teminatını, celladın çekeceği ipte gören rejimler, peşinen zaafılarını ve yaşamak kabiliyetleri olmadığını kabul etmiş sayılırlar*", (3) darbelerin sıkça yaşandığı Latin Amerika ülkelerinde bile hukukçular, siyasi suçlarda, ölüm cezası uygulamasına karşıdır, (4) siyasi suçlular adi suçlulardan farklıdır. Fransız İhtilali, hürriyet fikrini yaymasına rağmen, ölüm cezasının uygulanması nedeniyle "*vahşete yakın suçlu bir hareket*" sayılmıştır, (5) Siyasi suçlulara ölüm cezası verilmesi, toplumda kutuplaşmalara yol açar, toplumun geleceğini tehdit eden bir "*kan davasına*" dönüşebilir, (6) siyasi suçlara ölüm cezası, rejimin bekası için gerekli bir şart değildir ve rejimler teminatlarını başka faktörlerde aramalıdır, (7) İnönü, Gümüşpala ve Alican, 11 Eylül 1961 tarihli ortak mektupta, [o dönemde Bölükbaşı da Gürsel'e mektup göndermiş ve idam kararının onaylamamasını istemiştir] Gürsel'den Yassıada mahkumlarına verilebilecek ölüm cezalarının indirilmesini istemişlerdir. Bu kişiler fikirlerinde samimi ise, görüşülmekte olan ceza indirimi teklifini desteklerler. Aksi takdirde, o zamanki görüşlerini "*bir zevahiri koruma hareketi*" olarak değerlendirmek gerekir, (8) idamların onayı, Türkiye'de

¹³⁶⁰ Semih Vaner, "Ordu", s. 262 ve 270-273. ss. 255-284. Bu kaynakta, Ordu içindeki Aydemir grubu, "*radikal sağ*" olarak nitelendirilmektedir.

normal demokrasiye geçilmediğini gösterir. Normal demokrasiye geçildi nutuklarının gerçeği yansıtmadığını ortaya çıkarır, (9) Atatürk, suçları ve hüviyetleri malum 150’liklerin dahi idamını istememiş ve onları yurtdışına göndermekle yetinmiştir.¹³⁶¹

Öte yandan, 21 Mayıs 1963 isyanını bastıran İnönü, Meclis’te alkışlansa da, koalisyon birkaç ay daha zor bela yaşadıktan sonra yıl bitmeden bozulmuştur. Özellikle 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde AP karşısında büyük oy kaybeden ve gerilediğini düşünen koalisyonun küçük ortakları YTP ve CKMP, Başbakan İnönü’nün, Kennedy’nin cenazesi nedeniyle Amerika’da bulunduğu sırada, II. İnönü hükümetinden ayrıldıklarını açıklamışlardır. Zaten YTP ve CKMP, koalisyonda huzursuzdular. İktidar ortağı olmak, onlara oy kaybettirmenin dışında bir de, kendilerini CHP’nin suç ortakları olarak niteleyen AP ve MP’nin eleştirilerine hedef oluyorlardı. Sonunda Amerika’dan dönen İnönü, 2 Aralık 1963’te istifa etmiştir.

İstifa Gürsel’e sunulduktan sonra ortada iki seçenek vardı: Kurulacak yeni iktidar, İnönü’süz mü, İnönü’lü mü olacaktı. Bütün mesele burada düğümlenmiştir. I. ve II. İnönü hükümetlerinde bu durum pek tartışma konusu olmamıştır. Çünkü, 27 Mayıs’ın hemen ertesinde, daha kurulu düzen oturmadan, iktidar, 27 Mayıs’ı mahkum edebilecek partilere verilmek istenmemiş ve İnönü’lü CHP, askerin gözünde rejim açısından bir güvence teşkil etmiştir.¹³⁶² Zaten diğer partiler de bu konuda her hangi bir teşebbüse geçmemişler ve CHP’li bir koalisyonu kabullenmişlerdir.

İnönü’nün istifası üzerine Gürsel, liderlerle tek tek görüşmüş ve III. koalisyon hükümetinin teşkili konusunda fikirlerini almıştır. Gürsel ile görüşmesinden sonra, Bölükbaşı, meseleyi yetkili kurullarından müzakere etmiş ve öncelikle hükümeti çoğunluğa sahip CHP ve AP’nin kurması gerektiğini, ancak bu olmazsa zaruret durumunda, MP’nin “*Milli Koalisyon*”a girebileceğini, bunun dışındaki hal tarzları konusunda peşin bir hüküm belirtmeyeceğini yazılı olarak Gürsel’e sunmuştur.¹³⁶³ İnönü, tekrar

¹³⁶¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 26, Kırk Sekizinci Birleşim (28. 1. 1964), s. 10-12.

¹³⁶² Metin Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı*, s. 172-173.

¹³⁶³ **Millet Partisi’nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı ve Gelecek Hükümetlerde Hizmete Hazır Olduğu Hakkındaki Tamimi** (Ankara: Doğuş Matbaacılık, 1963), s. 5 ve **Yeni Sabah**, 4. 12. 1963.

hükümeti kurma görevini reddetmiştir. Bu durumda hükümeti kurma görevi, yerel seçimlerde de büyük başarı göstermiş olan ikinci büyük partinin (AP) başkanı Gümüşpala'ya verilmiştir. Görevin Gümüşpala'ya verilmesi, ordu hiyerarşisinin artık tam olmasa da, belli bir çoğulculuğa izin verecek kadar kendi gücünden emin hale geldiğini bir işareti olarak değerlendirilmiştir.¹³⁶⁴ Ayrıca, İnönü de, I ve II. koalisyonun misyonunu tamamladığını, artık demokratik rejimin büyük oranda temelini atıldığını söylemiştir. Hükümeti kurma görevi verilen Gümüşpala, önce İnönü ile görüşmüş, ancak ondan net bir şekilde “*hayır*” yanıtını almıştır. İnönü, önceki koalisyonlardaki tecrübesinden yola çıkarak, yeni hükümetin CHP'siz bir hükümet olmasını istemiştir.¹³⁶⁵

MP'nin III. koalisyonunun teşkili konusunda yayınladığı tebliğe göre, CHP bu görüşünde samimi değildir. Bu sadece, CHP'nin kendisinin, vazgeçilmez olduğunu göstermek gayesine matuf bir siyasi manevradır. Bölükbaşı da, 11 Aralık'ta basına yaptığı açıklamada, “*CHP dışında bir hükümetin kurulmasını şahsen çok arzu ederim. Böyle bir hükümetin kuruluşu, 'Halk Partisi başta olmazsa, demokratik rejim yaşamaz' endişesinin ve bu tehdide sarılanların da iflası olacaktır.*” biçiminde konuşmuştur. Bu arada, görevi devralan Gümüşpala, YTP lideri Alican, MP lideri Bölükbaşı ve CKMP başkanı Hasan Dinçer ile görüşmek üzere temaslara başlamıştır. Daha başından beri CHP'siz bir hükümetin de kurulabileceğini ispatlamak isteyen Bölükbaşı, Gümüşpala'nın teklifine olumlu bakmış ve bir mektupla durumu Gümüşpala'ya bildirmiştir. AP liderliğinde CHP'siz bir koalisyonu girmeyi hararetle savunan Bölükbaşı, mektubunda eşit mesuliyet ve eşit yetki istemiştir.¹³⁶⁶ Gümüşpala'nın, Dinçer'den, “*Hükümetin karakteri ne olacaktır?*” ve Alican'dan ise, “*Bu bir geçici bir hükümet mi olacaktır?*” biçiminde cevaplara alması ve Gümüşpala'nın da liderlere hiçbir çözüm önerisi sunmadan, “*Canım, aramızda oturur kararlaştırırız*” şeklinde meseleye bakmasıyla, Gümüşpala'nın, CHP'siz kurabileceği III. koalisyon hükümeti gerçekleşme şansı bulamamış ve Gümüşpala, ani bir kararla görevi Gürsel'e iade etmiştir.¹³⁶⁷

¹³⁶⁴ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu”, s. 142.

¹³⁶⁵ Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı**, s. 174-175.

¹³⁶⁶ **Millet Partisi'nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı...**, s. 6-7.

¹³⁶⁷ Metin Toker, **İnönü'nün...**, s. 174-175.

Bu durumu haber alan Bölükbaşı, Gümüşpala’nın görevi Gürsel’e iade etmesine 3 saat kala, önce AP genel başkan vekili Sadettin Bilgiç’e koşmuş ve Gümüşpala’nın tarihi hatadan dönmesini istemiştir. Bu arada, acele Gümüşpala’ya bir mektup göndererek, nihai karara varmadan kendisiyle görüşmesini talep etmiş ve CHP’siz bir hükümet kurmak yolunda girdikleri teşebbüse devam etmelerini istemiştir. Ancak, AP’lilerin iddiasına göre, mektup Gümüşpala’ya geç ulaşmıştır. Bunun geri dönülemeyecek bir karar olmadığını savunan ve görevi tekrar almasını isteyen Bölükbaşı, talep ettiği görüşmede, 27 Mayıs’ın meşru temeli olan Anayasa’nın hakim olmasını sağlamak ve iltibas ve istismara imkan vermeyecekleri bir hükümete hazırım mesajının Gümüşpala’ya iletileceğini, ancak bunun için iş isten geçtiğini belirterek, üzüntülerini bildirmiştir. AP’nin görevi iade kararına mesnet olarak CKMP ve YTP’nin karşılıklı itimadı zedeleyecek bir tutum içinde olduklarını ve gizli kapaklı bir takım amaçlar güttüğünü açıklayan Bölükbaşı, Gümüşpala’nın koalisyon görüşmelerinde en olumlu yanıtı verdiği için MP’yi kutladığını, ancak CKMP ve YTP yüzünden bunun gerçekleşmediği mesajını verdiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Gümüşpala’nın sadece CKMP ve YTP’ye bakarak görevi iade ettiğini, kendilerinin olumlu yaklaşımını dikkate almadığına hayli kırılan Bölükbaşı, eğer AP başkanlığında bir hükümet kurulmuş olsaydı, CHP başta olmazsa rejim buhranı olur, sistem yaşamaz zehabına kapılanlara iyi bir cevap verilmiş olacağını ve CHP’yi başta görmek istemeyen büyük kitlelerin de arzusunun yerine gelmiş olacağını dile getirmiştir.¹³⁶⁸

Daha sonra koalisyonu kurma görevini alan İnönü, Bölükbaşı ile bir görüşmede bulunmuş, ancak ona her hangi bir teklif yapmamış, sadece, reformları gerçekleştireceği bir hükümete karşı, MP’nin nasıl bir tutum içinde olacağını anlamak istemiştir. Bölükbaşı ise, program ve onu teşkil edenler kesinleşmeden bağlayıcı bir karar veremeyeceklerini belirterek, gelişmelere göre hareket edeceklerini söylemiştir.¹³⁶⁹

Öte yandan, ilk iki hükümette olduğu gibi, artık askeri bir müdahale tehlikesinin kalmadığına inanan İnönü, kuracağı III. hükümetin “*reformcu*” olacağını belirterek, AP, CKMP ve YTP liderleri ile görüşmüşse de,

¹³⁶⁸ Millet Partisi’nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı..., s. 8-11.

¹³⁶⁹ A. g. e., s. 11-12.

onlardan kesin bir cevap alamamış ve bağımsızlardan müteşekkil III. İnönü koalisyon hükümetini, 25 Aralık 1963'te kurmuştur.¹³⁷⁰

Üçüncü koalisyonun kurulması aşamasında partinin hareket tarzını açıklayan MP'nin yayınladığı ve bizzat Bölükbaşı'nın yazdığı tamim, Bölükbaşı'nın devamlı bir şekilde sorumluluktan ve iktidar görevini üstlenmekten kaçtığı ve daima muhalefet kalmayı tercih ettiği yolundaki suçlamaların gerçeği yansıtmadığını, delilleri ile açıklamıştır. Bu önemlidir. Zira, Bölükbaşı'nın tüm siyasal hayatının eksenin muhalefet olduğu yolunda yaygın bir kanaat vardır. İşte Bölükbaşı, açıklamalarıyla bunu reddetmiş ve yalnız muhalefette değil, iktidarda da, millet hizmete hazır olduğunu, III. hükümet kuruluşu ve gelecek hükümetlerde de iktidar için hizmete hazır olduğunu açıkladığı tamimiyle cevap vermiştir.¹³⁷¹ İktidardan kaçtığı yolundaki değerlendirmelerin, MP'yi ve kendisini yıpratmak isteyen siyasi muarızları tarafından kasıtlı olarak ortaya atıldığını anlatan Bölükbaşı, 1965'te yapılacak olan seçimlerde, CKMP ve YTP'nin, MP karşısında eriyebileceklerini iddia etmiş ve 1965 seçimleri sonucunda, ayakta iki büyük partinin (CHP ile AP) ve onların hemen yanı başında üçüncü bir kuvvet olarak MP'nin kalacağını ileri sürerek, bu durumda 1965 hükümetinde MP'ye büyük iş düşeceğini söyleyip, kitlelerin bu saikle hareket etmelerini temenni etmiştir. Yoksa, bünyeleri itibariyle birbirine düşman olan CHP ile AP'nin 1965'te bir hükümet kuramayacağını, bunun da memleketi felakete sürükleyeceğini ileri sürmüştür.¹³⁷² İlginçtir ki, Bölükbaşı, daha seçimlere 2 yıl kala, 1965'te yapılacak seçimlerde, partisinin üçüncü büyük parti olacağını baştan kabullenmiş ve CHP gelmesin diye AP'ye yüklenmenin yarardan çok zarar vereceğini öne sürmüştür. Çünkü ona göre MP seçilmezse, buhran olacak ve hükümet kurulamayacaktır. Onun için 1965 seçimlerinde “*anahtar parti*” vazifesi yapacak MP'ye oy verilmelidir.

G.BÖLÜKBAŞI'NIN İNTİHARA TEŞEBBÜS HADİSESİ (1963)

Her ne kadar bu çalışma, Bölükbaşı'nın siyasal hayatı ile ilgili olsa da, ilk bakışta Bölükbaşı'nın siyasal faaliyetleri ile ilgili olmadığı düşünülen bir hadisenin burada verilmesinde, Bölükbaşı'nın siyasal kişiliğini anlamak

¹³⁷⁰ III. İnönü Hükümeti kuruluş görüşmeleri için, bkz., Toker, s. 176-186.

¹³⁷¹ **Millet Partisi'nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı...**, s. 3-4.

¹³⁷² **A. g. e.**, s. 12-15.

bakımından bir çok yararın olabileceği bir gerçektir. Bir kere, Türk siyasal tarihinin en kritik dönemeçlerinde (çok partili hayata geçiş, DP iktidarı ve 27 Mayıs İhtilali gibi), üçüncü büyük bir partinin (MP) lideri olmasının ötesinde, çok etkili bir rol oynayan Bölükbaşı’nın, başından geçen ve doğrudan yaşamını ilgilendiren intihara teşebbüs vakasının arka planına inilmesi gerekmektedir. Eğer iddia edildiği gibi intihara teşebbüs varsa, bunun hangi saik neticesinde meydana geldiğinin açıklanması, kafalardaki soru işaretlerini ortadan kaldıracacağı gibi, dönemin nazik koşulları içinde yer alan bir siyasal liderin nasıl bir halet-i ruhiye içinde olduğuna da ışık tutulabilecektir. Ayrıca, intihara teşebbüsün arka planında, “özel” mi? yoksa “siyasal” mı?, ne türden bir nedenin yattığının bilinmesi de, bugüne kadar bu ve benzeri konularda, Bölükbaşı hakkında yapılan spekülasyonlara bir son verebileceği gibi, dönemi ve kitlesi için çok önemli bir liderin, “siyasal ruh dünyası” da aydınlığa kavuşabilecektir.

İntihara teşebbüs hadisesinin, konumuz açısından önemli başkaca yararları da vardır. Teorik planda, özel hayatla siyasal hayat arasında bir sınır konabilse de, gerçek yaşamda birbirine karışmış bu alanlar arasına bir çizgi çekmek, her an için mümkün değildir. Dünyadaki güçlü liderlerin, gerçekleştirdikleri büyük devrimler, savaşlar ve reformlarda ya da gerçekleştiremedikleri çalışmalarda, hislerinin, tutkularının, düşünce yapılarının ya da aile yapısı ve beslendikleri muhitler gibi özel dünyaların, büyük rolleri olmadığını söylemek zordur. Hitabeti ve vurucu cümleleri ile siyasal edebiyata büyük katkı yaptığı düşünülen ve o dönemde, siyasal bilinç seviyesi gelişmemiş halk katmanlarını “*demokrasi meydanları*”nda hop oturtup hop kaldırtan, Bölükbaşı’nın hırslı, tutkulu ve aktif siyasal yapısında, özel ruh dünyasının ne kadar bir yeri vardı? Bunun da anlaşılması, “*başarılı*” olma grafiğinin iktidara gelmek olarak değerlendirildiği bir siyasal düzlemde, bu anlamda “*başarısız*” addedilebilecek Bölükbaşı’na farklı bir pencereden bakılabilmesine yol açacaktır. İktidarı tam iktidar olmakla, yani muktedir olmakla bir tutan Bölükbaşı, böylesi bir ortamın olmadığı ve siyasetin, siyaset-dışı bir takım oyunlarla oynandığı bir siyasal iklimde, “*şerefli muhalefet*” rolünü hiç kimseye kaptırmadığı düşünüldüğünde de, intihar teşebbüsünün arka planında yatan bazı unsurlara belki ulaşılabilir.

İntihara teşebbüs ettiği iddia edilen tarih diliminde, yaklaşık 18 yıldır siyasetin içinde bulunan Bölükbaşı, hem en kadim dostlarından, hem partisi içinde kendisine karşı oluşan kaynaşmadan ve hem de siyasi rakipleri olan diğer parti ve iktidarlardan çok çekmiş ve anlaşılamamıştır. Ya da kendisini anlatamamıştır. Aynı zamanda usta ve hisli bir şair olan Bölükbaşı, dostluğa, vefaya, anlaşmaya, onur ve şerefe büyük önem vermiştir. 1963 yılına geldiğinde etrafında pek kimse kalmamış, güvendiği bir çok partili arkadaşları onu terkedip partiden ayrılmıştır. 1960 darbesi ile birlikte, devrik DP oylarının kendisine kayacağına kesin gözle bakan, büyük beklenti içinde olan Bölükbaşı, bunun gerçekleşmemesi ve dönemin egemenleri olan askerlerin de, kendisine beklediği itibarı vermeyip iktidar seçenekleri arasında görmemesi yüzünden büyük hayal kırıklıkları yaşamıştır.

Tüm bunların yanında, eşi ile aralarında geçimsizliğe varan büyük sorunlar olduğu da iddia edilmiştir.¹³⁷³ Bu iddia ne kadar doğru, tam olarak bilinmez ama ilerde görüleceği gibi, Bölükbaşı, siyaseti bıraktığı yıl olan 1973 yılından yaklaşık 20 yıl sonra, 82 yaşlarında iken eşi Mediha Hanım'dan boşanmıştır.¹³⁷⁴ Yine intihar hadisesi sıralarında, sanatçı Behiye Aksoy ile gönül ilişkisi olduğu yolunda gazetelere yansıyan haberler de,

¹³⁷³ Bu konu o günlerin gazetelerine yansımıştır. Aşağıda verilecektir. Ayrıca, Bölükbaşı'nın kızkardeşi Zeliha Fıkırkoca'nın oğlu Çağpar Fıkırkoca ile Bölükbaşı'nın Kırşehir'de mukim ve halen hayatta olan kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı da, Bölükbaşı çifti arasında geçimsizlik olduğunu tarafıma bildirmişlerdir. “**Çağpar Fıkırkoca ile Görüşme**”, 16. 3. 2003; “**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**”, 1. 11. 2003.

¹³⁷⁴ Bu konuda Akşam gazetesinden Seda Şimşek şöyle yazmıştır: “1948 yılında evlendiği Mediha Hanım ile tam 44 yıl sonra 1992’de yollarını ayırmıştı. Tartıştığı Mediha Hanım, Bölükbaşı’na ‘Sen şerefli bir erkek olsan babamın evinde oturmazsın’ demişti. Bunun üzerine Bölükbaşı evini terketmiş, Ankara’daki Stad Oteli’ne yerleşmişti”. Seda Şimşek, “Anadolu Fırtınası’nın Çileli Yılları”, **Akşam**, 10. 2. 2002. Ayrıca, 17 Mart 2003 tarihinde kendisi ile bir görüşmede bulunduğumuz Mediha Hanım, boşanma hadisesi üzerinde konuşmaktan kaçınmıştır. Gerekçesi ise basının bu tip şeyleri kendi aleyhlerine kullanması. Evin Bölükbaşı’na mı ait, yoksa Şimşek’in iddia ettiği gibi Mediha Hanım’a mı ait olduğu konusunda da, ne kadar uğraşılırsa da, net bir cevap alınamamıştır. Ancak tarafımızca bilinen bir gerçek var ki, Bölükbaşı, ömrünün son yıllarında bir müddet, Ankara Stad Oteli’nde kalmıştır. Ölmeden evvel de, kendisine bir ev tutmuş ve bir bakıcı bayan nezaretinde ya da gerekli görüldüğünde Numune Hastanesi’nde müşahade altında hayatını sürdürmüştür. Bu çalışmanın sahibi olarak söz konusu yerlerde kendisini ziyaret etme şansını yakalamıştım. “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16. 3. 2001; 12. 4. 2003. Ayrıca, Bölükbaşı’nın Meclis arşivinde bulunan son dönem Meclis Olumluluk Kağıdı’ndaki dosyasındaki Emekli Sandığı Tahsisler Dairesi Başkanlığı’nın, 11. 3. 2002 tarihli yazısından da anlaşılmaktadır ki, sadece kızı Gönül Hürriyet Hanım’a yetim aylığı bağlanmıştır. **Meclis Olumluk Kağıdı**, Dönem: 3, Sicil No: 36.

Bölükbaşı’yı sarsmış olabilir. Bölükbaşı, Behiye Aksoy’la ilgili sorulan sorulara, kendine has üslubuyla çok ilginç ve manidar cevaplar vermiştir. Ayrıca, o tarihlerde Aksoy için yazdığı iddia edilen bir şiiri de, sanatçı Aksoy tarafından çeşitli konserlerde okunmuştur. Bu şiir ve bunlara ilişkin açıklamalara aşağıda değinilecektir. İşte bu açılardan, iddia olunan intihara teşebbüs hadisesinin, tüm bu çoklu öznel ve siyasal nedenlerle birlikte düşünüldüğünde, anlamlı ya da anlamsız bir yere oturup oturmadığı yönünde bir fikir sahibi olunabilecektir.

Bu hadise ile yaptığımız araştırmalarda ne yazık ki, Bölükbaşı ailesinin pek konuşmaması ve hadisenin bir intihar teşebbüsü olmadığını söylemeleri yüzünden net bir sonuca ulaşamamıştır.¹³⁷⁵ Özel aile dedektifi biçiminde değil, bilimsel araştırmacı titizliği ile hareket edildiği için, bu konunun, daha fazla didik didik edilmesi yoluna gidilmemiştir. Burada, hadisenin bizleri ilgilendiren boyutu, siyasal nedenleri ve sonuçları üzerinedir. Ayrıca Bölükbaşı’nın kendisi ile gerçekleştirme fırsatı bulduğumuz iki görüşmede de, bu olayı sorma şansımız olmadı.¹³⁷⁶ Dolayısıyla burada, dönemin gazeteleri ve ölümü vesilesi ile yazılan kimi yazılar ve bu konu ile ilgili yaptığımız görüşmelerden edinilen bilgilerden yola çıkılarak, hadise aktarılmıştır.

II. İnönü hükümetinin çatırdamaya başladığı 1963 yılının Ekim ayı içinde, Demiryollarının yurtdışından lokomotif alım ihalesinde yolsuzluk yapıldığına dair, Meclis’e bir önerge verildiği sıralarda, MP lideri Bölükbaşı da hayli zor günler geçirmiştir. Çünkü Bölükbaşı, o günlerde yayınlanan gazetelerin verdiği haberlere bakılırsa,¹³⁷⁷ 6/7 Ekim 1963 gecesi, intihara

¹³⁷⁵ Bu konu, Bölükbaşı’nın eşi Mediha Hanım’la 17. 3. 2003 tarihinde, oğlu Deniz Bölükbaşı ile 16. 5. 2003 tarihinde ve kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile de 1. 11. 2003 tarihte, yapılan görüşmelerde, ilgililere sorulmuş, ancak, aile fertleri bu konuda konuşmama haklarını kullanmışlar ve böyle bir olayın gerçekte bağdaşmadığını açıklamışlardır. Ancak, Bölükbaşı’nın yakın dostunun oğlu olan gazeteci Hulusi Turgut’la yaptığımız görüşmede, Hulusi Turgut, intihar girişimini onaylamıştır. “**Hulusi Turgut ile Görüşme**”, 15. 2. 2002. Aynı şekilde Turgut, ölmeden önce **Sabah**’ta yayınladığı Bölükbaşı dosyasında, intihar vak’asını doğrulamaktadır. Bkz., Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 25. 1. 2002.

¹³⁷⁶ Kasım 1990 ve 16. 3. 2001 tarihli, “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”lerde, bırakınız bu soruyu, kendisine her hangi bir soru sorulmasından pek haz etmeme geleneğini sürdüren Bölükbaşı ile sadece sohbet etme imkanı hasıl olmuştur. Bu sohbette geçmiş dönemlerden bahseden Bölükbaşı’ndan, siyasi hayatı ile ilgili bazı ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır.

¹³⁷⁷ Burada, intihar hadisesi ile ilgili bilgiler, **Cumhuriyet** ve **Yeni Sabah** gazetelerinde yer alan haberlere dayanılarak yazılmıştır. İlerde künyeleri verilecektir.

teşebbüs ederek hastaneye kaldırılmış ve müşahede altına alınmıştır. Bölükbaşı, o günlerde Mebusevlerinde oturmaktaydı. Bu hadise cereyan ettiğinde, eşi ve iki kızı (Gönül Hürriyet ve Gül) bir süredir İstanbul'daydı. Evde, o günlerde 14 yaşında olan oğlu Deniz Bölükbaşı ile yakın akrabalarından Süleyman Türkmenoğlu bulunmaktaydı. 6 Ekim 1963 Pazar gününü evde geçiren Bölükbaşı, akşam vakitlerinde odasına dinlenmeye çekilmiştir. **Yeni Sabah**'ın haberine göre ise, oğlundan başka kimse yoktur. Oğlu Deniz, dışarıda arkadaşları ile oynadıktan sonra eve girmiş ve babasını uyur halde bulmuş ve herhangi bir fevkaladelik görmemiştir. Ancak, yatmaya yakın saatlerde babasından derin derin iniltiler geldiğini hisseden Deniz, odaya girdiğinde babasının elleri ve yüzünü şişmiş bir vaziyette bulunca, derhal, taksi çağırması ve babasını Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne götürmüştür. **Yeni Sabah** gazetesinin bu haberi karşısında **Cumhuriyet** gazetesi ise, evde Deniz'in yanında yakınları Süleyman Türkmenoğlu'nun da (Türkmenoğlu soyadı, Bölükbaşı sülalesinde mevcut dört soy isimden birisiydi) bulunduğunu, hatta Bölükbaşı'ndaki fevkaladeliliği ilk fark edip, oğlu Deniz ile birlikte hastaneye götürdüklerini yazmıştır. Gece 01:45'te Gülhane'ye getirilen Bölükbaşı'na ilk müdahale yapılmış olmasına rağmen Bölükbaşı bir ara komaya girmiştir. 4 saat komada kaldıktan sonra, doktorların yoğun çabası sonucu komadan çıkan Bölükbaşı'nın midesi yıkanmış ve gerekli tedavi yapılmıştır. Ertesi sabah, Gülhane'in Dahiliye Kliniği Şefi Orhan Sargın'ın basına yaptığı açıklama ile midesinin yıkanması sırasında, Bölükbaşı'nın, **Luminal, Membutal ve Doriden** markalı uyku haplarından çok miktarda içtiği ortaya çıkmıştır. Bölükbaşı ailesinin yakını olan Leman Özgüler isimli bir hanım da, olaydan çok korktuğunu anlatmış ve Bölükbaşı'nın yüzünün renginin sapsarı olduğunu dile getirmiştir. Bir süredir İstanbul'da bulunan Bölükbaşı'nın eşi ve kızları acele Ankara'ya dönmüşler ve Bölükbaşı'nın yanından hiç ayrılmamışlardır. MP senatör ve mebusları da hastane önünde beklemişlerdir. Bir süre hastanede müşahede altında kalarak tamamen iyileşen Bölükbaşı, 9 Ekim'de taburcu edilmiştir.

Bölükbaşı'nın neden böyle bir girişimde bulunduğu konusunda birbirinden farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Gazetecilere açıklama yapan Bölükbaşı, *“Çoklarının bildiği gibi, ben her zaman uyku hapi alır öyle uyurum. Bu defa dozu herhalde fazla kaçırılmış olacağım”* şeklinde konuşmuştur. O günlerde yayınlanan gazetelerin yorumuna göre, Bölükbaşı,

partisinin gidişatından memnun değildi. Bir çok davada, terk ettiği CKMP’den geriye düşüyordu. Aynı zamanda partisi içinde, kendi otoritesine karşı büyük bir kaynaşma vardı. Bölükbaşı, diğer partilerde görülen kaynaşmanın kendi partisi MP’de olmamasını ısrarla istemekteydi. Gazetenin yakınlarından aldığı bilgiye göre, Bölükbaşı, o günlerde partili arkadaşlarına yönelik, *“Eğer istifa ederseniz, bana 10 ilde teşkilat kurmazsanız intihar ederim. Benim siyasi hayatım buna bağlıdır”* gibisinden sözler sarfetmiş ve partili arkadaşları da onu hoş tutmak için büyük gayret göstermiştir. Bölükbaşı’yı böyle bir harekete sevk ettiği düşünülen hususlardan birisi de, parti idarecileri ile arasında baş gösteren bazı anlaşmazlıklar ve bunlara bağlı olarak yoğun bir moral bozukluğu olduğu da ileri sürülmüştür. Son grup toplantısında, mebusların Bölükbaşı’na, *“sınırı aştığı”* iddiasıyla ağır hücumlarda bulunduğu, bundan çok müteessir olan Bölükbaşı’nın da, o günden beri ne gruba ne Meclis’e gelmediği ve alkol miktarını arttırdığı da, gazetecilere yakınları tarafından aktarılmıştır.

Öte yandan Bölükbaşı’nın intihara teşebbüs ettiği iddiasının siyasi nedenleri yanında, bir de öznel nedenlerinin olduğu da iddia edilmiştir. İddiaya göre, Bölükbaşı’nın, o günlerin meşhur ses sanatçısı Behiye Aksoy için, *“Geçelim güzelim gel bu sevdadan”* diye bir şarkı güftesi hazırladığı ve bunun da, aile geçimsizliğine neden olduğu, hatta intihar sırasında İstanbul’da bulunan eşi Mediha Hanım’ın bu yüzden, kızlarını alarak, Bölükbaşı’yı terk ettiği söylenmiştir. İntihar hadisesinden bir süre önce, Bölükbaşı çiftinin arasının açıldığı, fakat araya giren aile dostları sayesinde, bunun önüne geçildiği de ileri sürülmüştür. Hatta, o günlerde 14 yaşındaki Deniz, devrin Başbakanı İsmet İnönü’ye giderek, annesi ile babasını barıştırmasını istediği ve İnönü’nün de Bölükbaşı ailesini Atatürk Orman Çiftliği’ndeki Merkez Lokantası’na yemeğe davet ederek, dargın çifti barıştırdığı öne sürülmüştür. Bu sıralarda, Behiye Aksoy’dan ayrı yaşayan eşi Halil Aksoy’un Bölükbaşı’na bir mektup göndererek, eşine mektup yazmamasını istediği, aksi taktirde elindeki mektupları basına açıklayacağını bildirdiği iddia olunmuştur. Yine, intihar teşebbüsünün yaşandığı günlerde, basına açıklama yapan Behiye Aksoy’un, *“Benimle hiç alakası yok”* diye konuştuğu ileri sürülmüş ve intihar teşebbüsünü gazetelerden öğrenen Aksoy’un sarararak, *“Ne zaman? Nerede imiş, nasılmış”* diye sorduğu ve Bölükbaşı ile gönül ilişkisi olup olmadığı yolundaki bir soruya da, *“Bazı*

söylentiler çıkmıştı ama kapandı gitti. Söylentilerin aslı yoktur ve yalnız bazı gazetelere inhisar etmiştir” şeklinde cevap verdiği de öne sürülmüştür. Yine Bölükbaşı’nın ölümü vesilesiyle **Akşam** gazetesinde, “Anadolu Fırtınası’nın Çileli Yılları” başlıklı bir yazı dizisini kaleme alan Seda Şimşek’in anlattıklarına bakılırsa, ölümünden kısa bir süre önce, Bölükbaşı’yı Numune Hastanesi’nde ziyaret eden Mürüvet Devrimci ve Müjgan Üner’e, Bölükbaşı, Behiye Aksoy aşkını itiraf etmiştir. Kendisini ziyarete gelenlerin Behiye Aksoy aşkı hakkındaki sorusu üzerine Bölükbaşı’nın, “O bana zırıl zırıl aşıktı. Ben ise sosyal durumum itibariyle duygularımı açıklayacak durumda değildim. Size bir şeyi itiraf edeyim. Behiye Aksoy ile güzel günlerimiz geçti” şeklinde bir ifadesinin olduğu iddia edilmiştir.¹³⁷⁸

Öte yandan, Bölükbaşı’nın Kırşehir’de mukim ve halen hayatta olan kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile yaptığımız mülakatta, Hacı Bey Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı’nın Behiye Aksoy meselesi konusunda, kendisine şunları söylediğini açıklamıştır: “Ben onun sesini severdim. Aksoy, konserde okumuş o meşhur şiirimi. Bu beste kimin diye soranlara da, ‘Bir büyüğümüzün, Osman Bölükbaşı’nın’ diye cevap vermiştir ”.¹³⁷⁹ Ayrıca çok sonraları, Behiye Aksoy’la ilgili hakkında yapılan spekülasyonlara, Bölükbaşı, şu şekilde cevap vermiştir: “Hasan Dağı çatal matal, her yiğidin gönlünde bir aslan yatar”.¹³⁸⁰

Bölükbaşı’nın Behiye Aksoy için yazdığı iddia edilen ünlü şiiri şu şekildedir.¹³⁸¹

Bende saç ağarmış, gönül tüter mi, Sen taze ben geçkin, güzelim olmaz,

¹³⁷⁸ İntihar hadisesi ile ilgili yukarda verilen bilgi ve yorumlar, dönemin gazetelerine dayanmaktadır. Hem intihar hadisesi, hem de Behiye Aksoy meselesi konusunda, ne yazık ki, kendileri ile görüştüğümüz, Bölükbaşı ve diğer aile fertleri konuşmaktan çekinmişlerdir. Görüşme tarihleri yukarıda verilmiştir. Gazetelerin künyeleri ise şöyledir: **Cumhuriyet; Yeni Sabah**, 8. 10. 1963. **Yeni Sabah**, 9. 10. 1963 ve Seda Şimşek, “Anadolu Fırtınası’nın Çileli Yılları”, **Akşam**, 10. 2. 2002.

¹³⁷⁹ “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 31. 10. 2003.

¹³⁸⁰ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 28. 1. 2002.

¹³⁸¹ “Hasan Şahin’le Görüşme”, 6. 12. 2003. Birinci bölümde anlatıldığı gibi Hasan Şahin, Bölükbaşı’nın yakın akrabası ve onun soykütüğünü hazırlamış bir araştırmacıdır. Bölükbaşı ile devamlı irtibatla olan Şahin, onun talimatları ile araştırmalarını yapmıştır. Ayrıca bazı küçük değişikliklerle bu şiirin yer aldığı kaynak için., bkz., Yavuz Donat, “Elveda Osman Bey”, **Sabah**, 7. 2. 2002.

Pür olmuş sinemde, çiğdem biter mi, Genç gönül kadehi benimle dolmaz,
Virane yerlerde hiç bülbül öter mi, Ben hazanı gördüm, baharım olmaz,
Geçelim güzelim gel bu sevdadan. Geçelim güzelim gel bu sevdadan.

Taze bir çiçeksin, bahar istersin,
Tüleyen bülbülsün, gülzar istersin,
Gönlü ateş dolu bir yar istersin,
Geçelim güzelim gel bu sevdadan.

Bir gün kendisine, yakın dostu gazeteci Yavuz Donat’ın, “*Behiye Aksoy’a aşık mıydınız, bir şey oldu mu*” şeklinde ısrarlı sorusu üzerine, Bölükbaşı, “*Eli elime değmedi, ama lafı anamı belledi*” şeklinde cevap vermiştir.¹³⁸²

Sonuç olarak bu anlatılanlardan yola çıkarak şu belirtilmelidir ki, Bölükbaşı, ister öznel ister siyasal nedenlerle olsun, sağlığı ciddi tehlikeye girmiş ve hastaneye kaldırılmıştır. O güne kadar geçen 17 yıllık siyasi hayatında, epey sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Vefaya, dostluğa ve sözünde durmaya çok önem veren Bölükbaşı, siyasal hayatında, özellikle kendi partili arkadaşlarından büyük darbeler yemiştir. Bu durum, onun ruh sağlığında ciddi yaralar açtığı gibi¹³⁸³ büyük ümit ve beklenti ile girdiği siyasete ilişkin bakış açısında da derin değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü, Bölükbaşı, siyasetin ayak oyunları ile değil, normal bağlamı içinde

¹³⁸² Yavuz Donat, “Elveda Osman Bey”, **Sabah**, 7. 2. 2002.

¹³⁸³ Bölükbaşı, özellikle 1963 yılından sonra, sağlığı konusunda büyük sorunlar yaşamıştır. Siyasal hayatında geçirdiği sorunlar yüzünden, fiziksel ve ruhsal olarak büyük çöküntü yaşasa da, güçlü bünyesi ile bunların üstesinden gelmeyi başarmıştır. Bölükbaşı’nın yaşadığı sağlık sorunları, aldığı raporlardan belli olmaktadır. Örneğin, 28. 1. 1967 tarihli Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanlığı’nın Bölükbaşı’na verdiği üç aylık verdiği heyet raporunda, Bölükbaşı’nın, sürmenaj olduğu, hafif derecede Diabetes Mellitus yaşadığı ve buna bağlı olarak karaciğer fonksiyonu bozukluğuna yol açabilecek hepatomegali durumunun tespit edildiği açıklanmıştır. Raporda, kendisine tavsiye edilen ilaçlardan başka hiçbir ilacı kullanmaması gerektiği de belirtilmiştir. Bu heyet raporu Meclis arşivindeki özlük dosyasında mevcuttur. Yine, Gülhane’nin I. Dahiliye Kliniği’nin (Prof. Dr. Orhan Sargın), 8. 12. 1967 tarihinde kendisine verdiği raporda, 6. 12. 1967 tarihinde yapılan sağlık muayenesinde, Bölükbaşı’nın, uzun zamandan beri devam eden ruhi ve fikri yorgunluğunun had safhaya ulaştığı, karaciğerinde kronik hepatit durumunun tespit edildiği açıklanmış ve bu sağlık durumu ile Bölükbaşı’nın siyasi hayatın heyecan ve yorucu çalışmalarına katılmasının mahzurlu olacağı bildirilmiştir. Ayrıca Bölükbaşı’ya dört aylık dinlenme ve tedavi raporu verilmiştir. Her iki rapor için, bkz., **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: 2, Sicil No: 36.

oylanması gerektiğini düşünmüştür. Ancak, gerçeklik onun umduğu gibi değildi ve o bu süreçte siyasetten adeta nefret eder, kaçır bir duruma gelmiştir. Verilen sözlerin tutulmadığı, ikircikli davranışların hakim olduğu bir siyasal iklimin insanı değildi Bölükbaşı. Ayrıca, tüm bunlara eklenen önel yaşamındaki kırılanlıklar da, onu derin teessüre sevk etmiş hayata ve dünyaya bakış açısında hayli değışiklikler meydana getirmiştir.

H. III. İNÖNÜ HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİNDE BÖLÜKBAŞI'NIN KATKISI (1965)

25 Aralık 1963'te işbaşına gelen III. İnönü hükümeti de, ilk ikisi gibisi yapay idi. Bu üçüncü hükümetin güvenoyu almasını temin eden baş etken, o günlerde hızla tırmanmaya başlayan Kıbrıs bunalımı idi.¹³⁸⁴ 30 Ocak 1964'te güvenoyu alan III. İnönü hükümeti neredeyse tüm zamanını Kıbrıs eksenli dış olaylarla uğraşmakla geçirmiştir. Kıbrıs konusunda hassas olan diğer partiler de bütün dikkatlerini bu konuya çekmişlerdir. Dolayısıyla Kıbrıs gibi nazik bir konu tüm dikkatleri oraya yoğunlaştırdığı için, 1964 yılında konumuzu ilgilendiren gelişmeler fazla olmamıştır.

Bununla birlikte, Yüksek Seçim Kurulu (YSK), AP ve CKMP'nin yaptığı itiraz üzerine, 7 Haziran 1964'te yapılan Kısmi Senato seçimlerine Bölükbaşı'nın partisi MP'nin giremeyeceğine karar vermesiyle, MP açısından iç politikada bir canlanma meydana gelmiştir. Kısmi Senato seçiminde mevcut iller üç bölgeye ayrılmıştır. Bu üç bölgenin yalnız C bölgesinde seçim yapılmasına karar verilmiştir. Belirtilen bölgede bir partinin seçime katılabilmesi için 15 ilde teşkilatlanması gerekmektedir. İşte AP Artvin teşkilatı, söz konusu bölgede MP'nin teşkilatının 14'e düştüğü, dolayısıyla seçime giremeyeceği yolunda İl Seçim Kuruluna itiraz etmiş ve nihayetinde YSK, 17 Mayıs 1964 tarihinde almış olduğu karar ile MP'nin 7

¹³⁸⁴ Makarios'un, Kıbrıs konusunda, Şubat 1959'da imzalanan Zürih ve Londra anlaşmalarında çizilen ve Türk tarafına özel haklar tanıyan hükümleri uygulamayacağını 30 Kasım 1963'te açıklamasıyla birlikte Kıbrıs Rumları, Türklere karşı saldırıya geçmiş ve yeniden Kıbrıs bunalımı başlamıştır. Bu konuda, bkz., Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiurt, **Kıbrıs Sorunu** (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975).

Haziran 1964 tarihli Kısmi Senato seçimlerine katılamayacağını hükme bağlamıştır.¹³⁸⁵

Bu karara MP lideri Bölükbaşı büyük tepki göstererek itiraz etse de,¹³⁸⁶ itirazı daha sonuçlanmadan aday listeleri kesinleşmiş ve **Resmi Gazete**’de yayımlanmıştır.¹³⁸⁷ Bu karar üzerine MP, Danıştaya başvurmuşsa da,¹³⁸⁸ Danıştay, bu meselede kendisini yetkili görmediğini MP’ye bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine, Bölükbaşı, içinde, “*Seçimin meşruiyetine gölge düşürülmüştür... muhalefetin emniyeti ve demokrasi pamuk ipliğini bağlanmıştır*” biçiminde cümlelerin olduğu, rejime ilişkin sert bir açıklama yapmıştır.¹³⁸⁹ Bu arada, kamuoyunda MP’nin bu seçimlerde, kendisine yakın bir partiyi destekleyeceği yönünde çıkan haberlere sert tepki gösteren Bölükbaşı, MP’yi yıkmak isteyen zihniyetlerin beklentilerini kursaklarında bırakacaklarını dile getirmiştir.¹³⁹⁰

Öte yandan Kısmi Senato seçimlerinden sonra, Kıbrıs sorunu hakkında Meclis’te görüşmeler ve güvenoylamasına gidilmiştir. Bu arada, Cumhurbaşkanı Gürsel, muhalefet partilerine bir mektup göndermiş ve güvenoylamasında kırmızı oy kullanmamalarını istemiştir. Yaptığı açıklamada Bölükbaşı, hükümetin Kıbrıs konusunda zaaf ve tereddüt içinde olduğunu ileri sürerek, kırmızı oy kullanacaklarını dile getirmiştir.¹³⁹¹ Ancak güvenoylaması, AP’nin olumlu oy kullanması sonucu olumlu sonuçlanmıştır.

Böylece, Eylül 1964’ten itibaren hem iç hem de Kıbrıs’tan kaynaklanan dış gelişmeler, III. İnönü hükümetinin zor anlar yaşamasına neden olmuştur. Hatta Kıbrıs sorununun vahamet kesbetmesi üzerine, Bölükbaşı, Eylül 1964 başında bütün partileri, Milli Koalisyon Hükümeti içinde bir tür “*milli cephe*” oluşturmaya davet etmiştir. Ancak AP’nin buna yanaşmaması üzerine, Bölükbaşı’nın teşebbüsü akim kalmıştır.¹³⁹²

¹³⁸⁵ **Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan Genel İdare Kurulu Raporları** (Ankara: San Matbaası, 16. 7. 1965), s. 41.

¹³⁸⁶ **Yeni Sabah**, 19. 5. 1964.

¹³⁸⁷ **Yeni Sabah**, 20. 5. 1964.

¹³⁸⁸ **Cumhuriyet**, 21. 5. 1964.

¹³⁸⁹ **Cumhuriyet**, 24. 5. 1964.

¹³⁹⁰ **Cumhuriyet**, 28. 5. 1964.

¹³⁹¹ **Cumhuriyet**, 20. 6. 1964.

¹³⁹² **Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan...**, s. 8-9.

1964 yılının sonuna doğru hükümet, belirtilen sorunlar yüzünden bir buhran içine girmiştir. Bunun üzerine, 1960'lı yılların başından beri bir gelenek haline gelen özelliği ile yine Cumhurbaşkanı önderliğinde bütün parti liderleri bir araya gelmeye başlamışlardır.¹³⁹³ Toplantılarla, iç ve dış sorunlar konusunda partilerin nasıl ortak hareket edecekleri amaçlanmıştır. Bu mevzuda Gürsel'le görüşen Bölükbaşı, meşru nizamı yıkmaya yönelik intikamcı cereyanlar karşısında hükümetin, idare-i maslahat siyaseti takip ettiğini, aciz olduğunu belirtmiş ve Milli Koalisyon Hükümeti kurulmasını talep etmiştir.¹³⁹⁴ Bu toplantılar sonucu, altında tüm parti liderlerinin imzalarının bulunduğu bir ortak tebliğ yayımlanmıştır. Tebliğde, Anayasaya aykırı davranışlardan kaçınılması, Anayasanın meşru temelini teşkil eden 27 Mayıs'a karşı girişilecek her türlü tahrikçi ve intikamcı cereyanlara izin verilmemesi konularında partilerin mutabık kaldıkları ve gereken tedbirleri Cumhurbaşkanıya iletecekleri bildirilmiştir.¹³⁹⁵

Tüm ortak açıklamalara ve tedbirlere rağmen iç ve dış sorunların teşvik ettiği hükümet bunalımı devam etmiştir. Bu arada, Haziran 1964'te vefat eden Gümüşpala'nın yerine, 29 Kasım 1964'te yapılan kongrede, AP'nin başına Süleyman Demirel'in gelmesiyle birlikte, hükümetin icraatı hakkındaki polemik ve tartışmalar, hükümeti devirme yönünde bir gelişme kaydetmiştir. Bunda, genç ve enerjik olan ve bir "*komisyoncu*"¹³⁹⁶ tavrıyla siyaset yapan AP'nin mühendis zekalı yeni genel başkanı Demirel'in, siyasetteki ilk sınavını, İsmet Paşa hükümetini devirmekle vermek istemesi etkili olmuştur. Demirel'in hükümeti düşürme planındaki ilk kıvılcım, o günlerde çok sayıda yapılan Yuvarlak Masa Konferanslarının birinde gündeme gelmiştir. Bir ara İnönü, "*Hükümeti eleştirmenin yeri burası değil, Meclis'tir. Gelin hesabınızı orada yapın*" deyince, Demirel, hükümeti, Meclis'te sayısal çoğunluğu elinde bulunduran muhalefeti örgütleyerek, bir gensoru önergesi ile devirmek için çalışmalarına başlamıştır.¹³⁹⁷ Bu konuda Demirel'in dayandığı bir "*kutsal ittifak*" vardı. Zamanında birlikte iş yaptıkları İzzettin Turanlı ve Nasır Zeytinoğlu üçlüsü aralarına MP lideri Bölükbaşı'nı da alarak, Turanlı'nın yazıhanesinde "*meşru bir hükümet*

¹³⁹³ Zafer, 21. 11. 1964.

¹³⁹⁴ Cumhuriyet, 21. 11. 1964.

¹³⁹⁵ Cumhuriyet; Yeni Sabah, 23. 11. 1964.

¹³⁹⁶ Bu tabir Toker'e aittir. Bkz., Metin Toker, İnönü'nün Son Başbakanlığı, s. 221.

¹³⁹⁷ A. g. e., s. 224-225.

darbesi”nin hazırlıklarını yapmışlardır. Her birinin kendine göre bir hesabı vardı. Demirel, genel başkan olduktan sonra ilk sınavını, İnönü gibi bir tarihi liderin kabinesini düşürmekle vermek istiyor, Zeytinöğlü, Gürsel’in bir türlü İnönü’ye kabul ettiremediği içişleri bakanlığına geçmek istiyor, Turanlı ise, bu işi zevkine yapıyordu. Ancak Toker’in de belirttiği gibi, içlerinde en masumu, yani siyaseti oyunun kurallarına göre oynamak isteyen Bülükbaşı idi. Bülükbaşı, daha önce de anlatıldığı gibi, İnönü ve CHP’siz bir hükümet istiyordu. Bundaki amacı ise, ülkede İnönü’süz bir hükümet kurulamadığı sürece, demokrasinin tam yerleşmiş olamayacağı yolundaki düşüncesi idi. Toker, bu uğurda Bülükbaşı’nın “*şeytanla bile ittifak kurmaya*” hazır olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁹⁸

Gerçekten de Bülükbaşı, partisinin 1965 kongresinde yaptığı bir konuşmada, “*CHP’siz hükümet kurulamaz ve kurdurulamaz şeklinde, ihtilalden beri devam ettirilen propagandalarla... vatandaş kitlesinde rejimin yarını hakkında bir endişe hakim olmuştur*” biçimindeki sözleriyle, CHP’siz kurulacak bir hükümetle demokrasinin kurtulacağını söylemiş ve III. İnönü hükümetini yıkmak isteyen Demirel’in en büyük destekçisi olmuştur.¹³⁹⁹ Ayrıca, “*Muhalefetin gayesi iktidardır. 226 oyu sağladığımız anda her zaman hükümeti düşürürüz. Bu benim vazifemdir*”¹⁴⁰⁰ şeklinde açıklama yapan Demirel’e cevap veren Bülükbaşı, esasen bu fikrin daha evvelce kendileri tarafından savunulduğunu belirtmiş ve “*CHP dışında bir hükümet kurma fikrini, kısa ömürlü bir gösteriş olarak ele almıyorlarsa, MP onların bu teşebbüsünü zorlaştırmayacağı gibi hükümet kurmalarına da yardımcı olacaktır*” diye konuşmuştur.¹⁴⁰¹ Hükümeti düşürmek amacı ile Demirel, Bülükbaşı’nı MP genel merkezinde ziyaret etmiş ve hükümetin istifaya zorlanması konusunu ele alan ortak bir bildiri yayınlamışlardır.¹⁴⁰² Daha sonra Şubat 1965 başında Demirel’e bir mektup¹⁴⁰³ gönderen

¹³⁹⁸ A. g. e., s. 223.

¹³⁹⁹ Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan..., s. 10-11.

¹⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 19. 12. 1964.

¹⁴⁰¹ Süleyman Demirel, Yazdıkları ve Söyledikleri (Ankara: Adalet Partisi Yay., Doğuş Matbaacılık, 1965), s. 57. Ayrıca bkz., Adalet ve Zafer, 19. 12. 1964.

¹⁴⁰² Cumhuriyet, 31. 1. 1965.

¹⁴⁰³ Bülükbaşı mektupta şunları ifade etmiştir: “...İdarede eşit müessiriyet prensibi kabul edildiği hükümet programında yer alacak esaslar...hükümetin ve dayanacağı grupların ve partilerin ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını sağlayacak tedbirlerle alakalı şartlarda mutabakata varıldığı taktirde...kuracağınız hükümette vazife ve mesuliyet deruhte edebileceğimiz hususu organlarımızca karara varılmıştır. Bu kararlarımız icabı, güvensizlik

Bölükbaşı, hükümeti düşürmek için MP'nin hazır olduğu mesajını vermiştir. İnönü başkanlığındaki III. koalisyonu yıkmayı, rejimin hayatiyet meselesi telakki eden Bölükbaşı, koalisyonun MP'nin teşebbüsleri sonucu yıkıldığını, MP 1965 kongresinde açıklamıştır. Gerekçesini ise, CHP'siz bir Hükümet kurulamaz inanışını yıkmak ve rejimin yarınını teminat altına almak olarak açıklamıştır.¹⁴⁰⁴ Bu girişimlere CKMP ve YTP de destek vermiş ve III. İnönü hükümeti, 13 Şubat 1965 tarihinde, bütçe aleyhine verilen 225 oyla düşürülmüştür.¹⁴⁰⁵ Böylece İnönü'nün son başbakanlığı, görünüşte parlamento mekanizması ile son bulmuştur.

Bununla birlikte, Toker, III. İnönü hükümetinin devrilmesini, iç etkilerin yanı sıra, Kıbrıs sorunundan bu yana, dış politikada görece bağımsız bir politika takip eden ve böylece Amerika'yı karşısına alıp gözünden düşen İnönü'nün safdışı edilmesine yönelik güçlü dış etkilere bağlamıştır. Hatta, Demirel'in "*mukaddes ittifak*"ının arkasında Amerika'nın olduğu hissi de verilmiştir.¹⁴⁰⁶ **Cumhuriyet** gazetesinin Fransız **La Monde** gazetesinden iktibas ettiği bir haber de, bu iddiayı dile getirmiştir. Tekzip edilmeyen bu şaiyaya göre, İnönü elinde görelî de olsa bağımsızlaşmaya başlayan Türk dış politikasının aldığı istikamet karşısında (Türk-Rus anlaşmaları çerçevesinde), tedirgin olan Batı aleminin, Gürsel nezdinde temaslarda bulunarak, hükümetin dikkatini çektiği ileri sürülmüştür.¹⁴⁰⁷

Üçüncü İnönü koalisyon hükümetinin düşürülmesinde, Makarios'un açıklamalarıyla birlikte, 1963'ün son aylarında Rum tarafının Türklere dönük saldırıları sonucu tırmanışa geçen Kıbrıs sorununun etkili olduğu bir gerçektir. Rum kesiminin Türklere yönelik saldırıya geçmeleri karşısında, İnönü liderliğindeki Türk hükümeti, Londra ve Zürih anlaşmalarının kendisine tanıdığı haklar çerçevesinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmak istemişse de, dönemin Amerikan başkanı Johnson'ın Haziran 1964'te, Başbakan İnönü'ye gönderdiği sert mektup,¹⁴⁰⁸ Türkiye'nin Kıbrıs'a asker

takriri vermeniz veya bütçe vesilesiyle, girişeceğiniz hükümeti düşürme teşebbüsünde sizinle beraber olacağız...". **Cumhuriyet; Yeni Sabah**, 6. 2. 1965.

¹⁴⁰⁴ **Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan...**, s. 10.

¹⁴⁰⁵ **Cumhuriyet**, 14. 2. 1965.

¹⁴⁰⁶ Metin Toker, **İnönü'nün...**, s 229.

¹⁴⁰⁷ **Cumhuriyet**, 20. 2. 1965.e

¹⁴⁰⁸ Johnson mektubunda, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin, aynı şekilde Sovyetlerin de müdahalesine yol açabileceği, bu durumda Sovyetler karşısında Nato müttefikleri olarak Türkiye'yi müdafaa etmek yükümlülükleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını

çıkarmasının önüne geçtiği gibi, Kıbrıs dahil olmak üzere dış politikada Amerika’nın isteklerini yerine getirecek bir Türk başbakan arayışının da kapısını aralamıştır. Başkaca sorunlar yanında Kıbrıs sorununu da kullanan Amerikan yönetimi, bu tarihten itibaren Türkiye üzerindeki baskısını iyiden iyiye artırmaya başlamıştır. Ağustos 1964’te Amerikalı devlet adamı Dean Acheson’un Kıbrıs konusunda önerdiği plan reddedildiğinde, Amerika’nın Kıbrıs konusu dahil olmak üzere, diğer konularda da planlarını kabul edecek yeni bir Türk başbakanı aradığı yolunda söylentiler ortaya çıkmıştır. Sağcı yazar Ahmet Kabaklı, Amerika’nın Kıbrıs Türkünü ölüme mahkum eden Acheson planlarını kabul ettirebilmek için baskı yaptığını, hatta Johnson tazyiklerine boyun eğmeye niyeti olmayan İnönü’nün yerine, Amerikan planlarını kabule yatkın olabilecek yeni bir başbakanın gelebilmesi doğrultusunda CIA marifetiyle Türkiye’de bir sondaj yaptırttığını ileri sürmüştür.¹⁴⁰⁹ Yine **Forum** dergisi de, Amerika’yı, İnönü yerine geçebilecek başbakanlar aramak gibi gizli tertiplere girişmekle suçlamıştır.¹⁴¹⁰ Metin Toker ise bu konuda şu şekilde yazmıştır:¹⁴¹¹

Benim bildiğim kadarıyla, biz Kıbrıs’a çıkmaya ciddi olarak ilk defa 1964 yazında azmettik. O teşebbüsümüz de, Johnson’ın ünlü mektubuyla durdurulmuştu...1964 Ağustos’unun sonlarında Ankara’ya gelen General Porter diye bir Amerikalı çıkageldi. General, Ankara’ya bizzat Johnson tarafından gönderilmişti. Görevi, İsmet Paşa’nın hayır dediği bir takım teklifleri Türkiye adına kabul edebilecek bir başbakan aramaktı... Genaral Porter’in gelişi günlerinde CIA ajanları da, Türkiye’de bir anket

bulamayacakları söylenerek, adeta kendilerinin rızası olmadan Türkiye’nin girişeceği bir müdahalenin kabul edilemez olduğu zikredilmektedir. Ayrıca mektupta, askeri yardım alanında çizilen Türk-Amerikan iki taraflı anlaşmalar çerçevesinde, Amerika tarafından temin edilen askeri malzemenin verilmiş amaçlarından gayri alanlarda kullanılamayacağı hatırlatılarak, Türkiye’nin Kıbrıs müdahalesinde Amerika tarafından sağlanan silahları kullanmasına Amerika’nın muvafakat etmesinin mümkün olmadığına altı çizilmektedir. Johnson’ın mektubu ve İnönü’nün Johnson’a gönderdiği mektupların içeriği hakkında, bkz., Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri** (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000), s. 177-179.

¹⁴⁰⁹ Ahmet Kabaklı, “Gün Işığında: Zararlı Faaliyetler”, **Tercüman**, 29. 8. 1964.

¹⁴¹⁰ “Başyazı”, **Forum**, 1. 9. 1964.

¹⁴¹¹ Metin Toker, **İnönü’nün Son Başbakanlığı**, s. 195-211; Metin Toker, “İsmet Paşa ile 4 Buhranlı Yıl”, **Milliyet**, 11. 2. 1969.

yapıyorlardı. “*Başbakan kim olsun?*”...Tabi akıllarındaki Johnson’ın Kıbrıs’la ilgili yeni tekliflerine evet diyebilecek bir başbakandı... CIA, Türkiye’nin dış politikasındaki dönüşümden haberdardı ve İsmet Paşa’yı değiştirmekle bu dönüşümü durdurmanın peşindeydi.

Başbakan İnönü Ocak 1965’te basına yaptığı açıklamada bu tür iddiaların gerçeği yansıtmadığını söylese de,¹⁴¹² dönemin Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare’ın hükümetin düşürüldüğü 13 Şubat 1965 tarihinin hemen öncesinde içinde Bölükbaşı’nın da olduğu muhalefet liderlerini ziyaret etmesi, Amerika’nın Türkiye’nin içişlerine müdahale ettiği yolundaki söylentileri haklı çıkaracak bir yönü olduğunu gösterir gibiydi. İnönü’nün düşürülmesinde Amerikan etkisinin büyük rolü olduğunu düşünenler, Amerikan büyükelçisinin AP lideri Demirel’e İnönü hükümetini düşürmesi için telkinde bulunduğunu iddia etmişlerdir. **Yön**’de Doğan Avcıoğlu, “*Washington’un dış politikada bağımsızlığa yönelen İnönü karşısında, statükodan yana bir muhalefeti müttefik saydığı aşıkardı*” diye yazmış,¹⁴¹³ ilerde CHP lideri olacak ve başbakanlığa gelecek olan Bülent Ecevit de, olaydan epey sonra, “*Bazı müttefiklerimiz artık Türkiye’den çok AP’nin müttefikleri gibi davranıyorlar, büyük petrol şirketleri AP’nin ortakları gibi çalışıyor, Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı CIA’nın dost ve müttefik ülkelerde ne kadar kirli oyunlarla iç politikaya etkili olarak karıştığı Amerika’da açıklanmıştır*” şeklinde konuşmuştur.¹⁴¹⁴ İlhan Selçuk ise köşesinde, “*Kimin aklına gelirdi ki, Atatürk Türkiye’sinde yabancıların bir ücretli adamı (Demirel’i kastediyor) en büyük partinin liderliğine seçilecek ve belki de yarın... Türkiye başbakanı, Türkiye cumhurbaşkanı diye tavsif edilecek*” biçiminde yazmıştır.¹⁴¹⁵ İnönü’nün düşürülmesinde yabancıların parmağı olduğu, Demirel’i destekleyen gazetelerin, İngiliz **Times** gazetesinin bile Demirel’e büyük şans tanıdığına ve artık Türkiye’de

¹⁴¹² **Cumhuriyet**, 8. 1. 1965.

¹⁴¹³ Doğan Avcıoğlu, “Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor”, **Yön**, 19. 2. 1965.

¹⁴¹⁴ **Cumhuriyet**, 21. 6. 1966.

¹⁴¹⁵ İlhan Selçuk, “Pencere: Bağımsızlık Ülküsü”, **Cumhuriyet**, 26. 12. 1964.

İnönü’nün desteklenmeyeceğine ilişkin görüşlerine yer vermeleri ile daha bir açıklık kazanmıştır.¹⁴¹⁶

İnönü koalisyon hükümetinin düşürülmesinde Demirel’le birlikte hareket eden, hatta bu konuda Demirel’e bir mektup yazan Bölükbaşı’nın durumu ilginçtir. İlerde görüleceği gibi, özellikle 1965’te kurulan AP iktidarı dönemindeki ilgili tüm konuşmalarında çok net bir biçimde Amerikan aleyhtarlığını ortaya koyan ve iktidarı Amerikan imtiyazlarına kanat geren bir politika takip etmekle suçlayan Bölükbaşı’nın İnönü’nün düşürülmesinde Amerika’nın planlarına uygun hareket eden Demirel’e niçin destek verdiği şaşırtıcı olsa gerektir. Bu olaydan yıllar sonra Bölükbaşı, Meclis’te yaptığı bir konuşmada, *“Hükümet, her hali ile Amerika’nın imtiyazlarına kanat geren bir siyanet meleği rolünü oynamıştır... Amerika söz konusu olunca, kraldan ziyade kral taraftarlığı yaptığı görülen bir başbakanın yapılacak müzakerelerde, devletimizin hakkını, haysiyetini ve emniyetini kafi derecede koruyamacağı endişesi içindeyiz”* biçiminde konuşmuştur.¹⁴¹⁷ Ayrıca, devamlı bir şekilde Demirel’e *“Amerikan sirkinin palyaçosu”*¹⁴¹⁸ *“Mukaddesat düşmanı mason”*, *“Amerikan uşağı”*, *“vurguncu”* gibi sözlerle hitap eden Bölükbaşı’nın, darbeden sonra 35 yaşında askere giden Demirel’in, terhisinden sonra iki sene müteahhitlik ve Amerikan firmalarının temsilciliğini yapan bir meçhul iken, gizli kuvvetlerin eliyle AP genel başkanı ve ardından Başbakan olduğunu vurgulamasına rağmen¹⁴¹⁹ niçin Amerikan emellerine hizmet edecek bir girişimin içinde olduğu sorulabilir. Aşırı-sağcı ancak anti-emperyalist bir siyasal çizgisi olan Bölükbaşı’nın, İnönü’nün düşürülmesinde başkaca saiklerin etkisi ile hareket etmiştir. Bölükbaşı, darbeden beri CHP’siz bir hükümet kurulamaz fikrini yıkmak amacıyla hareket etmiştir. Bölükbaşı, İnönü’süz bir hükümet kurulmadıkça demokrasinin kurulamayacağı inancına sahipti. Bir bakıma, İnönü’nün düşürülmesinde Bölükbaşı’nın hedefleri ile Amerika’nın emelleri örtüşmüştür denilebilir. Ancak, tüm siyasal yaşamı emperyalizm ve Amerikan karşıtlığı içinde geçtiği anlaşılan Bölükbaşı’nın böyle bir girişime

¹⁴¹⁶ **Zafer** gazetesinin söz konusu haberi için, bkz., Süleyman Demirel, **Yazdıkları ve Söyledikleri**, s. 113.

¹⁴¹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 2, Oturum: 2, C. 11 (4 Ocak 1967), s. 38.

¹⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 24. 5. 1966.

¹⁴¹⁹ **Osman Bölükbaşı’nın Radyo Konuşmaları**: 1966 (Ankara: San Matbaası, 1966), s. 51-55.

alet olmasının da, geçerli bir izah tarzı olmasa gerektir. İnönü'nün düşürülmesine yönelik faaliyetler içinde olan Amerikalı yetkililerle Bölükbaşı'nın görüşüp görüşmediğine, görüştü ise de neler geçtiğine ilişkin bir veri olmadığı için, bu konuda fazlaca fikir yürütmenin geçerli bir çözümleme olmadığı düşünülmektedir.

Tekrar konuya dönecek olursak, III. İnönü hükümeti düşürülmeden evvel, uzun tartışmalardan sonra 13 Şubat 1965'te seçim sistemi değiştirilmiştir. 1965 seçimlerine, seçimlerde adaleti en iyi sağladığına inanılan milli bakiye sistemi ile gidileceği karara bağlanmıştır. Seçim sistemi ile ilgili tartışmalara Bölükbaşı da katılmış ve seçim sistemi değişikliğinde CHP'nin samimi olmadığını söylemiştir. Bölükbaşı, CHP'nin 1950 seçimlerinden önce çoğunluk sistemini, 1952'de nispi temsili, KM zamanında baraj sistemini, senato seçimlerinde çoğunluk ve ardından nispi temsili (1964) savunduğunu açıklamış ve CHP'nin kendini güçlü hissettiği zaman başka, zayıf hale düştüğünde başka fikirlerin partisi olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca, Bölükbaşı, 1965 başında milli bakiye sistemini getirmek isteyen CHP'nin, küçük partileri koruma maskesi altında kendi emellerini gerçekleştirmek istediğini ileri sürmüştür.¹⁴²⁰

İlginçtir ki, milli bakiye sistemini getiren tasarı, diğer küçük partilerce savunulmasına rağmen, MP lideri Bölükbaşı tarafından savunulmamıştır. Hatta Meclis görüşmelerinde Bölükbaşı, "1953-54'te bir parti [MP] siyasi bir takiple boğazlanıyor. Devrin ana muhalefet partisinin liderinden en ufak bir protesto yok. Meclis'te bana geçmiş olsun denmiyor" diyerek CHP'nin küçük partileri korumak saiki ile hareket etmediğini öne sürmüştür. Bölükbaşı, her ne kadar böyle söylese de, diğer MP'liler milli bakiye sistemini savunmuşlardır.

Aynı oturumda Bölükbaşı, AP'li Talat Asal'ın MP'nin AP ile hükümet kurma konusunda samimi olmadığı iddiasını şiddetle reddetmiş ve "CHP ve İnönü olmadan da, hükümet kurulabileceğini ve demokratik rejimin yaşayacağını ispat etmek" için AP hükümetini destekleyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Asal, Bölükbaşı'nın DP seçmenine sahip çıkıp bir tür istismara yöneldiğini iddia etmiştir. Bölükbaşı bu iddiaya, 21 Şubat 1958'de Mecliste yaptığı konuşmadan alıntı yaparak cevap vermiştir. Burada Bölükbaşı, kendi kimliğinin ne olduğunu açıklamak iddiasındadır.

¹⁴²⁰ Zafer, 18. 1. 1965.

Dolayısıyla aynı kimliği şimdi halka açıklamak bir istismar değildir diyen Bölükbaşı’nın konuşmasının önemli kısımları şu şekildedir:

Ben sizin eski mücadele arkadaşınızım, ne apartmanlar dikmiş adamım, ne milyonlar vurmuş adamım. Ne de bir Vekaletin kapısından ayağımı atıp bir kimse için iltimas talep etmiş bir adamım. “*Siyasi hayatım bir derviş gibi geçen, imanım padişah, ben de onun veziriyim diyen gönlü tok bir Anadolu çocuğuyum*” ...Bölükbaşı eski demokratlara, “*1946 ruhuna sadık olanlar, partiniz kapandı, ben sizin eski cephe arkadaşınızım, imamı terk ettim ama imanı terk etmedim, bu hüviyetimle benim etrafımda toplanın*” demiş. Bunun neresi istismar? Ya CHP devrinde, demokratların koluna kelepçe vurup da ondan sonra gelip de, burada sizin sözcülüğünüzü yapanlar?... Beni isimlere kadar indirmeyin, hepsinin şeceresi bende var... [AP’lilere hitaben]...Siz Türkiye’de facia oynamak istiyorsunuz ama muvaffak olamayacaksınız... Döner bu çarkı saltanat kimseye kalmaz. Darılmasın İsmet Paşa, düştüğü zaman maruz kaldığı hakaret ve tecavüzlerin derecesini bir kere düşününüz. ...yapılacak şey, rejimi normalleştirmektir. İktidara kim gelirse gelsin zulüm ve istibdat yapma imkanlarını kanun ve müesseselerle imkansız hale getirmek lazımdır.

Aynı konuşmada Bölükbaşı, istismarcı olmadığının bir diğer delilini de açıklamıştır. 27 Mayıs öncesinde, kendisine CHP’nin kapatılması ve MP’nin ana muhalefet partisi yapılması teklifi geldiğini, ancak bu teklifi reddettiğini açıklayan Bölükbaşı, teklifin bantta kayıtlı olmasına rağmen, Yassıada Mahkemesi’ne sunmadığını da belirtmiştir.¹⁴²¹

Daha sonra yaptığı açıklama ile sadece AP ile koalisyona gideceklerini söyleyen Bölükbaşı, “*CHP’nin başta kalmak gayesi ile girebileceği hiçbir tertibin aleti olmayacaklarını*” ifade etmiştir.¹⁴²² Meclis’in 22 Ocak 1965 gecesinde, Seçim Kanunu tasarısına birleşik

¹⁴²¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 35, Kırk İkinci Birleşim (20. 1. 1965), s. 26-42.

¹⁴²² **Zafer**, 19. 1. 1965.

oy pusulası kullanılmasının kabul edilmesi üzerine Bölükbaşı, “*Milli iradeye fiilen en büyük darbe indirildi*” demiştir.¹⁴²³

İ. BÖLÜKBAŞI’NIN KOALİSYON ORTAĞI OLMASI (1965)

III. İnönü hükümeti, Bütçeye verilen güvensizlik oyları ile düşürülmüştür. Ancak AP liderliğinde kurulacak hükümete kimin başkanlık edeceği konusu, bir sorun yaratmaktaydı. Çünkü Cumhurbaşkanı Gürsel, Meclis dışından bir başbakan aramaktaydı. AP lideri Demirel milletvekili olmadığı için başbakan olamazdı. Gerçi, yürürlükteki mevzuata göre, Demirel Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olarak Meclis’e girebilirdi. Ancak Demirel, henüz erken bulduğu başbakanlıkta yıpranmak istememiştir. Gürsel ise, “*Demirel gençtir, yıpranmasın*” dese de, kafasından ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş’ın başbakanlığı geçmekteydi. AP ise, AÜ Rektörü İhsan Doğramacı’nın başbakan olmasını istiyordu. Diğer küçük partiler (MP, YTP ve CKMP) ise, Demirel’in başbakanlığında ısrarlı idiler. O günlerde Türkiye’ye başbakan bulma çalışmaları üç gün sürmüştür. Çalışmaların merkezi Çankaya Köşkü idi. Demirel, Bölükbaşı, Alican ve Ahmet Oğuz, Çankaya’da Gürsel başkanlığında toplantı üstüne toplantı yaparak, partisiz bir başbakan bulmaya çalışmışlardır.¹⁴²⁴ En büyük partinin başkanı Demirel başbakanlığı istemeyince, Bölükbaşı ve diğer parti liderlerine susmak kalıyordu. Ancak, bu toplantılarda, başbakanın Meclis dışından değil, Meclis içinden bir kimse olması konusunda en fazla ısrarı, siyasi oyunun kuralları içinde oynanmasını daima savunmuş olan Bölükbaşı yapmıştır. Ayrıca Gürsel’in istediği Kurdaş ve AP’nin istediği Doğramacı’nın Amerika ile iyi ilişkiler içinde olduğu bilinmekteydi.¹⁴²⁵

Sonunda yeni hükümetin, AP listesinden bağımsız olarak seçilen Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulması kararlaştırılmıştır. Hükümet, Meclis’te CHP dışında bulunan, AP, MP, CKMP ve YTP’den oluşmaktaydı. Böylece Bölükbaşı, yaklaşık 20 yıla varan siyasi hayatında ilk kez iktidar yüzü görmüş oluyordu. Zaten bu onun ilk ve son koalisyon iktidarı olmuştur. Öte yandan, Ürgüplü Ekim 1965’e kadar sürecek olan bu geçiş döneminin ideal başbakanı olarak görülmüştür.

¹⁴²³ Zafer, 28. 1. 1965.

¹⁴²⁴ Cumhuriyet, 16. 2. 1965.

¹⁴²⁵ Metin Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı*, s. 246-7.

Ürgüplü, geçmişte İnönü’nün başbakanlığında bakanlık, Menderes iktidarında ise büyükelçilik yapmış, tarafsız siyasal kişiliği ile biliniyordu. Dışardan bakan olan Demirel ise başbakan yardımcılığını uhdesine alarak, bir nevi Ürgüplü yanında, gelecek dönemleri için staj yapmıştır. Bölükbaşı ise, kabine teşkilinde sayıca eşitlik istemiştir. Bu isteğini gerçekleştiren Bölükbaşı, 21 kişilik Bakanlar Kurulu listesinde MP için 5 bakanlık elde etmiştir. 20 Şubat’ta teşkil edilen kabinede, MP’den Mehmet Altınsoy ile Hüseyin Ataman devlet bakanı, İsmail Hakkı Akdoğan içişleri bakanı, Orhan Alp bayındırlık bakanı ve Zekai Dormen turizm ve tanıtma bakanı olmuşlardır. Aynı gün açıklanan Koalisyon Protokolü’nün içeriği ve ifadelerinde, Bölükbaşı’nın etkisi söz konusu idi. Protokolde, önceki tarihlerde Bölükbaşı’nın vurguladığı eşit mesuliyet ve eşit müessiriyet esaslarına ve koalisyonun dayandığı gruplar arasında ahenk ve tesanüdün korunmasını isteyen maddelere yer verilmiş ve Atatürk ilkeleri ile 27 Mayıs’ın Anayasa’nın meşru temeli olduğu, aşırı sol ve aşırı sağ akımlara geçit verilmeyeceği, idarenin tarafsız olacağı karara bağlanmıştır.¹⁴²⁶

20 Şubat 1965’te ilan edilen Ürgüplü hükümetinde Bölükbaşı, herhangi bir görev üstlenmemiştir. İstese, Demirel’le birlikte başbakan yardımcılığını paylaşabilirdi. Bu durum, daha sonraları Bölükbaşı’nın iktidar sorumluluğu altına girmeyi hiç düşünmediği, daima muhalefette kalmayı tercih ettiği şeklinde, eleştirilmesine neden olmuştur.¹⁴²⁷ Kendisinin söylediği gibi, “*İmanım padişah*” diye konuşan ve başkaca yollarla değil, sadece partisinin kazandığı oylarla sorumlu bir şekilde tek söz sahibi olmak isteyen ve başa oynama hırısı olan Bölükbaşı’nın, kendisinin başbakan olmadığı bir kabinede yer almasını beklemek, onu tanımamak anlamına gelmektedir. Çünkü bundan önceki yıllarda da, Bölükbaşı’nın eline başbakan yardımcılığı ya da bakanlık gibi bir çok fırsat geçmiş, ancak bunların hepsini elinin tersi ile itmiştir. İkinci bölümde anlatıldığı gibi Menderes’in başbakan yardımcılığı teklifini ve 1960’dan sonra da gerek KM’de bakanlık, gerekse İnönü koalisyonlarında başbakan yardımcılığı ya da bakanlıkları reddeden Bölükbaşı’nın, partisi koalisyona katılsa da, Ürgüplü hükümetinde her hangi

¹⁴²⁶ Cumhuriyet, 21. 2. 1965.

¹⁴²⁷ Baban, bu konuda şöyle yazmıştır: “*Nadir siyaset adamlarımızdan biridir ki, iktidara gelmeyi, bakan olmayı, hatırına en son getirir...O politikada ayakta durmanın çaresini, sorumluluk almakta değil, sorumluları dağılmakta arar*”. Bkz., Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 442.

bir görev üstlenmeyeceği, başından belli idi. Bölükbaşı, iktidara, seçimlerde partisinin alacağı oylar neticesinde, tek başına gelmek istiyordu. Ancak, bu durum, lider olmadığı yılları da sayarsak, yaklaşık 27 yıllık siyasi hayatında gerçekleşmemiş ve Bölükbaşı'nda siyasete ilişkin bakış açısında, kırıngılığa kadar varan, derin izler bırakmıştır.

Ayrıca hükümet teşkil eder etmez, MP içinde Bölükbaşı'na karşı yine büyük bir tepki başlamıştır. 1961 seçim sonuçlarına göre, Meclis'e 54, Senato'ya 16 üye sokan Bölükbaşı, partisi CKMP'den 29 arkadaşı ile istifa etmişti. Ardından MP'nin kuruluş gününde, Bölükbaşı ile anlaşmazlığa düşen, senatör V. Yardımcı ile milletvekilleri K. Özcan, N. Güngör ve T. Oğuz, MP'den istifa etmişlerdi. Şimdi ise, Bölükbaşı'nın, Ürgüplü kabinesine bayındırlık bakanı olarak soktuğu Orhan Alp, partide rahatsızlık uyandırmıştır. Orhan Alp, 1963'te Demiryollarının 33 lokomotif ihalesindeki usulsüzlükler konusunda, MP'liderini bilgilendirecek bir takım belgelere ulaşmıştır. İşte, Orhan Alp'in kendilerine sorulmadan, sadece Bölükbaşı'nın şahsi isteği doğrultusunda dışardan bakan yapılmasına karşı çıkan MP senatörleri İzzet Gener ile Fırat Etker, partilerinden istifa ettiklerini açıklamışlardır.¹⁴²⁸ Böylece 1965'e gelindiğinde, MP'nin parlamentoda, 2'si senatoda olmak üzere Meclis'te 15 üyesi kalmıştır.¹⁴²⁹ Tüm bunlar Bölükbaşı'nın partisi için büyük kan kaybı anlamına geliyordu.

Öte yandan Ürgüplü hükümetinin Meclis'te tartışılmasından önce, Bölükbaşı, programı beğenmediğini Ürgüplü'ye gönderdiği bir mektupla bildirmiştir. Ayrıca Ürgüplü'nün Meclis'te tartışılmadan önce, programın radyo kanalı ile yayılmasını istemesi, Bölükbaşı'nın, öteden beri hassas olduğu, TRT'nin tarafsızlığı ilkesine aykırı hareket ediliyor tarzından şiddetli eleştirilerine hedef olmuştur. 1 Mayıs 1964'te kurulan TRT'nin o dönemde beri CHP'nin bir şubesi gibi çalıştığı iddiasında bulunagelen Bölükbaşı'nın, son derece sert bir üslupla, bu tutumu eleştirmesi, IV. koalisyon hükümetinin köküne ilk ayrılık tohumlarının ekilmesi olarak değerlendirilmiş ve bu çıkış, koalisyonu oluşturan diğer partilerce de fevri bulunmuştur.¹⁴³⁰ İşte bu tarihten itibaren ki, Bölükbaşı, ortağı olduğu Ürgüplü hükümeti döneminin sonuna kadar, TRT konusu ile ilgilenmiş, hükümete ve TRT'nin başında bulunan Adnan Öztrak'ın “yedi göbek”

¹⁴²⁸ **Cumhuriyet**, 21. 2. 1965.

¹⁴²⁹ **Cumhuriyet**, 1. 3. 1965.

¹⁴³⁰ **Cumhuriyet**, 1. 3. 1965.

CHP’li olduğunu iddia etmiştir. Bölükbaşı’nın, TRT’nin bağlı olduğu Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’na partisinden Zekai Dormen’i getirmek için uğraşması, TRT konusundaki hassasiyetindendi. Öyle ki bir ara, Bölükbaşı’nın TRT konusundaki duyarlılığı ve tarafsızlığını sağlama için mücadelesi, IV. koalisyon hükümetinin ciddi sarsıntılar geçirmesine neden olmuş ve Bölükbaşı’nın baskılarından bunalan Zekai Dormen, partisinden istifa etmiştir.

Öte yandan Ürgüplü hükümetinin program görüşmeleri sırasında TRT konusu gündeme gelmiş ve Meclis’te sert tartışmalar yaşanmıştır. Hükümet programı üzerinde konuşan Bölükbaşı, koalisyon ortağı olmasına ve hükümet politikası kendisinin de katıldığı 4 kişilik liderler komitesinde kararlaştırılmasına rağmen, hükümete ve programa yönelik ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Konuşmasında programı yetersiz bulduğunu belirten Bölükbaşı, programda, aşırı sol ve aşırı sağ akımlarla mücadelede, hiçbir vasıta ve tedbirin alınmadığını ileri sürmüştür. Sosyal adalet konusuna da değinen Bölükbaşı, sosyal adaletin, Allah’ın eşit yaratmadığı insanları gelir ve servette eşit yapmak anlamına gelmediğini, özel mülkiyet ve özel teşebbüsü reddeden bir mana taşımadığını öne sürerek, hükümeti bu konuda daha dikkatli olmaya çağırmıştır. Devlet radyosunun CHP’ye sadakat nümayişi içinde olduğunu iddia eden Bölükbaşı, programda, radyonun tarafsızlığı konusunun geçiştirildiğini belirtmiş ve meselenin açıkça üzerine gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Radyonun partizan yayın yaptığını öne süren Bölükbaşı, bu kanaatlerinin somut olaylara dayandığını belirtmiş ve bundan böyle CHP’nin önceki hükümet dönemindeki partizan idaresi üzerinde duracaklarının altını çizmiştir.

Öte yandan Bölükbaşı’na göre, MP’nin koalisyon hükümetini desteklemesinin asıl nedeni, CHP’siz de bir hükümet kurulabileceğini halka göstermektir. Fakat yeni hükümete verilen destek, MP’nin daha önce belirtilen görüş ve kanaatlerini bir tarafa bıraktığı anlamına gelmez. MP’nin geçmişte rejim tehlikede olduğu zaman, hükümetin başında İnönü dahi olsa, sivil rejimi desteklediğini ve geçmişte, hem intikam tahriklerine hem de hükümetin aczine karşı şiddetle muhalefet ettiğini söyleyen Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Sizin [CHP’lileri hedef alıyor], kim kazanırsa kazansın iktidar bizindir diyen adamlarınızın karşısında olduğum gibi, onların [AP’lileri kastediyor] bünyesinde de, iktidara gelip intikam alacağım

diyenlerin de ebediyen karşısındayım".¹⁴³¹ Ayrıca, CHP'li Kemal Satır'ın MP'ye yönelik eleştirisine cevap veren Bölükbaşı, başına bir kaza gelmezse, bundan böyle CHP'nin, iktidar devrinin kapandığını iddia etmiştir. Ayrıca, dış politika konusunda, partisinin o günlerdeki yaklaşımını tahlil eden Bölükbaşı, "*Millet partisi, iç ve dış politika ile ilgili meselelerde, kararlarını Moskova veya Washington'un ilhamı ile değil, her şeyin üstünde vatan düsturuna bağlı bir vicdanın sesine uyarak almaktadır*" diye konuşmuştur.¹⁴³² İnönü ve koalisyon hakkında sözlerini sürdüren Bölükbaşı, "*22 Şubat hadisesi gecesi, muhtaç olanlara biz cesaret verdik*"¹⁴³³ ve "*İktidarsız İnönü hükümetini devirmek için MP, AP'nin en büyük desteği olmuştur*"¹⁴³⁴ diyerek İnönü ve CHP karşıtlığını sürdürmüştür.

IV. koalisyon hükümetinde en çok tartışılan ve koalisyon ortaklarını karşı karşıya getiren en önemli konu, TRT meselesiydi. TRT'nin CHP'nin etkisinde yayın yaptığına inanan ve tarafsız olmadığına inanan Bölükbaşı'nın MP'si, TRT'nin tarafsızlığını sağlayacak bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Ancak bu konuda koalisyon ortakları arasında bir mutabakata varılamamıştır. Aslında Bölükbaşı'nın daha sonraları anlattıklarından anlaşılmaktadır ki, koalisyon ortakları ve TRT'den sorumlu Bakan da, TRT'nin tarafsız olmadığı ve gerekli düzeltimin yapılmasını arzu etmelerine rağmen,¹⁴³⁵ yeni TRT yasası bir türlü çıkarılamamıştır. Bu arada, basında,

¹⁴³¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 37, Altmış Altıncı Birleşim (1. 3. 1965), 39-41.

¹⁴³² **A. g. e.**, s. 43, 81-83.

¹⁴³³ **Cumhuriyet**, 8. 3. 1965.

¹⁴³⁴ **Tercüman**, 6. 3. 1965.

¹⁴³⁵ Bölükbaşı'nın anlattıklarına göre, hükümet programı okunduktan sonra Başbakan, Bölükbaşı'nı MP Meclis grubunda ziyaret etmiş ve MP'li bakanların huzurunda radyonun tarafgir durumunu belirtmiştir. Yine 22 Mart 1965'te MP'li bakanlar, başbakanlığa bir mektup yazmışlar radyonun Anayasanın emrine uygun bir kurum haline getirilmesini istemişlerdir. Ayrıca, TRT'den sorumlu bakanlığın teklifleri üzerine, başbakan 31 Mart'ta koalisyon liderlerini toplamış ve radyonun tarafgir olduğunu açıklamış ve liderler de aynı fikri paylaşmışlardır. Turizm Bakanı Zekai Dormen de, 2 Nisan 1965'te Meclis kürsüsünde yaptığı bir konuşmada, hükümetin de radyonun tarafsız olmadığı kanaatini taşıdığını söylemiştir. YTP lideri Alican da, 1 Mart'ta, basına yaptığı bir açıklamada, radyoların CHP lehine bir politikanın içinde olduğunu belirtmiştir. AP lideri Demirel de, 2 Mart ve 9 Nisan'da basına yaptığı açıklama ile "*TRT'nin tarafsız olduğuna inanmıyorum, TRT'nin tutumundan kamuoyu şikayetçidir*" şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı, tüm bu açıklamalara rağmen koalisyon ortakları ve hükümetin, TRT'nin tarafsızlığını sağlama konusunda somut bir adım atmadıklarını ileri sürmüştür. Bkz., **Millet Partisi'nin İkinci Büyük Kongresine Sunulan...**, s. 13-15.

MP’li Turizm ve Tanıtma Bakanı Dormen ile Bölükbaşı arasında, hazırlanan TRT tasarısı hakkında ve Bölükbaşı’nın son iki buçuk aylık TRT bantlarını istediği halde, Dormen’in buna yanaşmaması yüzünden aralarının açıldığı yolunda haberler yapılmıştır. Dormen, yaptığı açıklama ile bunları doğru olmadığını açıklamak durumunda kalmıştır.¹⁴³⁶

Bölükbaşı, hazırladıkları yeni TRT kanunu hakkında liderlerin mutabakatını istemiş, ancak diğer liderler buna yanaşmamışlar ve usul açısından bu mesele hakkında bir karara varamayacaklarını, sorunun kabinede çözüme kavuşturulması gerektiğini ileri sürüp, sorunu geçiştirmişlerdir.¹⁴³⁷

Tüm bu tartışmalar içinde, AP’li İhsan Ataöv’ün, TRT’de Meclis araştırması yapılması için Meclis başkanlığına bir önerge vermesiyle birlikte, TRT konusu Meclis’e taşınmış ve Meclis’te elektrikli bir havanın cereyan etmesine neden olmuştur. Ataöv konuşmasında, hatanın, CHP zamanında, bir bakanın (İçişleri Bakanı Orhan Öztrak), kardeşini (TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak) TRT’nin başına getirmesiyle başladığını, TRT’nin bir demir perde arkası havasına büründüğünü ileri sürmüş ve TRT kadrosunun, solculukla takibata uğramış kişilerce ve CHP’lilerle doldurulduğunu ve TRT’nin tarafsız olamayacağını iddia etmiştir. Ataöv, bu iddialarını destekleyecek TRT yayınlarından örnekler sunmuştur. Bölükbaşı’nın şiddetle teşvik ettiği Ataöv’ün konuşmasının ardından kürsüye gelen TRT’den sorumlu Bakan Zekai Dormen de, kamuoyunda TRT’nin tarafsızlığı ihlal ettiği türünden bir kanaatin hasıl olduğunu ve hükümetin de, radyonun tarafsız olmadığı hükmünü paylaştığını belirtip, bu konuda bir Meclis araştırması açılmasını talep etmiştir. Daha sonra kürsüye gelen Bölükbaşı, 1946’dan beri rejim mücadelesine devam ettiğini, MP kanadının koalisyondan ayrılacağı yolundaki haberlerin bir tertip eseri olduğunu belirterek, sözü TRT mevzuuna getirmiştir. TRT’den MP’li bir bakan sorumlu olduğu için, MP’nin radyoyu kendi emelleri doğrultusunda kullanmak istediği yolunda çıkarılan haberlerin yersiz olduğunu anlatan Bölükbaşı, bu bakanlığı kendilerinden alsalar da, TRT’nin Anayasa’ya aykırı yayın yaptığını yine anlatacaklarını ve hükümetlerin yakasını bırakmayacaklarını belirtmiştir. TRT konusunda CHP iktidarda iken İnönü

¹⁴³⁶ Cumhuriyet, 25. 3. 1965.

¹⁴³⁷ Cumhuriyet, 2. 4. 1965.

ile de görüşüklerini ve şikayetini ona da yaptığını izah eden Bölükbaşı, TRT'nin taraflı ve CHP yanlısı bir yayın yaptığına ilişkin örnekler sunduktan sonra, sözlerinin bazı bölümlerinde şunları söylemiştir: *“Bu radyo, memlekette bir komünist ihtilalinin zeminini hazırlıyor... Radyo, Genelkurmay Başkanının Meclis Başkanlığına yazdığı mektubu tenkit ettiğimi bile Türk milletine duyurmaz. O da İnönü gibi mukaddesattan maduttur. Ondan sonra da rejim rejim diye burada adam asmağa karar verirsiniz”*. Bu ağır ithamlar karşısında Meclis karışmış ve CHP'liler Bölükbaşı'na, *“Manyak, içkili...sen sarhoşsun, sen aşağılık iftira yapan bir insansın, bu çatı altında bulunacak bir insan değilsin”* gibi sözlerle diye hitap edince, Bölükbaşı da, *“Aciz köpekler...terbiyesiz, ahlaksızlar, utanmazlar, reziller”* diyerek mukabelede bulunmuştur.¹⁴³⁸

Meclis'te cereyan eden hadiseler üzerine MP, bir bildiri yayınlarak olaylardan CHP'nin sorumlu olduğunu açıklamıştır. Bildiride, CHP'lilerin iftira ve hakaretlerinin İnönü'nün verdiği *“cihat”* ilanı ile başladığı, bunun da, koalisyona gözdağı vermek anlamına geldiği ileri sürülmüştür. CHP de bir tebliğ yayınlarak, MP lideri Bölükbaşı'nın radyonun tarafsızlığı hakkındaki teşebbüsünden, başka konularda teminatsız kalabilecekleri konusunda endişe içinde olduklarını belirtmiş ve tüm bu konularda Bölükbaşı'nı suçlamıştır.¹⁴³⁹ Bölükbaşı-CHP çekişmesi sürmüştür. CHP'li İ. Hatipoğlu, TRT hakkındaki önerge görüşülürken, başkanlık görevini taraflı yaptığına inandıkları Konya mebusu Mekki Keskin hakkında cezai işlemlerde bulunulup bulunulmadığını sözlü soru ile isterken, MP grubu da, Bölükbaşı'na hakaret eden CHP'lilerin isimlerinin tespiti istemiştir.¹⁴⁴⁰

Daha sonra yarım kalan Meclis oturumuna devam edilmiş ve Bölükbaşı konuşmasında yine TRT'ye çatmıştır. Radyonun rejimin teminatı olduğunu söyleyen Bölükbaşı, TRT yayınlarında ses montajı marifetiyle teknik suikast işlendiğini, TRT'nin tahrif, tahrik ve yalancılık yaptığını iddia etmiş ve TRT'nin adeta Türk devleti içinde bir *“Monako Prensligi”* haline geldiğini ileri sürmüştür. Yeni bakanın TRT'nin mali teftişini istediği halde, buna TRT genel müdürünün izin vermediğini söyleyen Bölükbaşı, yine TRT kadrosunda kızıl komünist kimseler olduğunu ve yayınlarında tarafgirlik

¹⁴³⁸ **Cumhuriyet**, 3. 4. 1965.

¹⁴³⁹ **Cumhuriyet**, 4. 4. 1965.

¹⁴⁴⁰ **Cumhuriyet**, 6. 4. 1965.

içinde olduğunu örnekleri ile açıklamıştır.¹⁴⁴¹ Bölükbaşı koalisyon kabinesinin diğer ortakları ile TRT konusunda bir anlaşmaya varamayınca partisinin her zaman ısrarla ileri sürdüğü komünizm aleyhtarı fikirleri ile basında geniş yer tutmuştur. Nitekim Nisan ayı içinde Zonguldak’ta meydana gelen grev olayı ile ilgili olarak Bölükbaşı, “*Radyo, Zonguldak olayları sırasında hükümet aleyhine yayınlar yapmış, adeta halkı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Memlekette bir komünist ihtilali zemini hazırlarcasına yayın yapan radyonun karşısında nasıl susuyorsunuz? Türk milletini ‘kızıkların’ tahakkümü altında görmek istemediğim için bunları söylüyorum*” diye konuşmuştur.¹⁴⁴² Bu arada TRT kurumu da, üst üste yayınladığı bültenlerle, İhsan Ataöv ve Bölükbaşı’nın Meclis kürsüsünde TRT hakkındaki söylediklerinin gerçeği yansıtmadığını açıklamış ve Bölükbaşı’nın radyonun komünist ihtilali hazırlığı içinde olduğu iddiasını, ispata davet etmiş ve dokunulmazlık zırhından çıkarak konuşmasını istemiştir. TRT, sunduğu örneklerle, Bölükbaşı’nın olayları tahrif ettiğini de ileri sürmüştür.¹⁴⁴³ Bölükbaşı da, esasen TRT’nin hakikatleri tahrif ettiğini, kendisinin Meclis’te yaptığı konuşmayı yanlış aksettirerek, kendisi ile işçi ve ordunun karşı karşıya getirilmek istendiği öne sürmüştür.¹⁴⁴⁴

Bu arada ilginç bir gelişme olmuş ve İnönü, Bölükbaşı ile artık bir masaya oturmayacağını açıklamıştır. CHP’den yapılan bir açıklamada, İnönü’nün, bundan böyle yapılacak parti liderleri toplantısına MP lideri Bölükbaşı katıldıkça iştirak etmemeye karar verdiği belirtilmiştir. İnönü’nün böyle bir karara varmasında, Bölükbaşı’nın liderler seviyesinde zaman zaman yapılan gizli toplantılarda konuşulanları açıklaması ve mahremiyete riayet etmemesinin etkili olduğu dile getirilmiştir.¹⁴⁴⁵ Buna karşılık MP GİK de bir bildiri yayınlayarak, kanuni zaruretler ve milletin bekasını ilgilendiren toplantılar dışında Bölükbaşı’nın İsmet İnönü ve CHP ile bir araya gelmemeye ve işbirliği yapmamaya karar verdiğini açıklamıştır. Bildiride,

¹⁴⁴¹ **Cumhuriyet**, 7. 4. 1965.

¹⁴⁴² Bölükbaşı, Meclis konuşması sırasında “*kızıl*” terimini kullanmadığını tekdiz etmesine rağmen, TRT kurumu Meclis zabıtlarının fotokopilerinde bu kelimenin yer aldığını açıklamıştır. **Tercüman**, 9. 4. 1965.

¹⁴⁴³ **Cumhuriyet**, 8. 4. 1965.

¹⁴⁴⁴ **Cumhuriyet**, 9. 4. 1965.

¹⁴⁴⁵ **Cumhuriyet**, 8. 4. 1965.

ayrıca İnönü'nün böyle bir karara varmasının nedeni, CHP'yi iktidardan düşüren MP'yi hazmedemediği şeklinde açıklanmıştır.¹⁴⁴⁶

Ayrıca MP'nin, TRT konusunda başlayan rahatsızlıklarının tatmin edilmediği gerekçesiyle, hükümetle arası açılmıştır. Bu konuda Ürgüplü'ye bir mektup gönderen MP, koalisyon ortakları arasına itimatsızlık girdiğini ve başta verilen sözlere riayet edilmediğini belirterek, TRT konusunda hükümetin de rahatsız olduğu halde somut bir adım atılmamasını eleştirmiştir.¹⁴⁴⁷ Bölükbaşı, ayrıca Cumhurbaşkanı Gürsel'i ziyaret ederek, özellikle TRT konusunda beliren görüş ayrılığı konusunda koalisyon ortakları ile aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları, Gürsel'e bildirmiştir.¹⁴⁴⁸ Bölükbaşı, Eskişehir-Seyit Gazi ilçesinde yaptığı bir konuşmada da, *“Yeni hükümetin bir idare-i maslahat ve meseleleri uyutma hükümeti olmasına razı olmayacağız. Koalisyona girmekle idrak ve vicdanımızı kimseye ipotek etmedik”* demiştir.¹⁴⁴⁹ MP lideri bir yandan dahil olduğu hükümeti, bir yandan da, tüm olumsuzlukların kaynağı olarak gördüğü CHP'ye karşı hücumu geçmiştir. Emirdağ'daki konuşmasında Bölükbaşı, *“TRT müdürü yedi göbek Halk Partilidir. İnönü, eline düdük almış, vermem de vermem diyor. Radyo, bu milletin radyosu değil, Halk Partisi hesabına ve millet aleyhine çalışan bir müessesedir”* diye sert bir bir üslup kullanmıştır.¹⁴⁵⁰ Bu iddialar karşısında Ankara Savcılığı harekete geçmiştir. Savcılık Bölükbaşı'nın ifadesine başvurmuştur. İfadesinde Bölükbaşı, *“Geçmişte hesabı sehpa görülmüş bir radyonun tarafsızlığını istiyorum”* ibarelerini kullanmıştır.¹⁴⁵¹

IV. koalisyon hükümeti, TRT konusunda başlayan tartışmalardan dolayı ciddi sarsıntı geçirmiştir. Hatta Bölükbaşı bir konuşmasında, *“Mevcudiyetinden rahatsız olanlar varsa, MP'siz bir hükümet kurulması yolu açıktır”* diye konuşarak, koalisyonu, özellikle TRT konusundaki verdikleri sözlerinin gereğini yerine getirmemekle itham etmiştir. MP'li İçişleri Bakanı İ. Hakkı Akdoğan da bir açıklamada yaparak, kendilerinin TRT konusunda hükümeti harekete geçirmek istediklerini, ancak

¹⁴⁴⁶ **Cumhuriyet**, 20. 4. 1965.

¹⁴⁴⁷ **Cumhuriyet**, 21. 4. 1965.

¹⁴⁴⁸ **Cumhuriyet**, 23. 4. 1965.

¹⁴⁴⁹ **Milliyet**, 25. 5. 1965.

¹⁴⁵⁰ **Yeni İstanbul**, 25. 5. 1965.

¹⁴⁵¹ **Tercüman**, 18. 5. 1965.

sorumluların buna yanaşmadığını söyleyerek, “*koalisyon çökerse çöksün*” diye konuşmuştur.¹⁴⁵² Bölükbaşı düzenlediği bir basın toplantısında, Ürgüplü’yü TRT meselesini uyuttuğu ve koalisyon protokolünü çiğnediği gerekçesiyle istifaya davet etmiştir.¹⁴⁵³ Daha sonra ise yine Başbakanı hedef tutarak, “*Muhtevassız sözlerle kendisini amme vicdanının manevi mahkumiye hükmünden kurtaramayacağını*” belirtmiş ve Ürgüplü’yü, “*Nasihatçı melek ve sahte kibar*” olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁵⁴ TRT’den sorumlu bakanın tutumu ise, MP’de rahatsızlık yaratmış ve partisinin grup kararını dinlemeyen ve TRT yayın bantlarını Bölükbaşı’na teslim etmeye yanaşmayan Dormen’in Temmuz 1965’te yapılacak MP kongresinde ihraç edilebileceği yönünde haberler yapılmıştır.¹⁴⁵⁵

TRT’nin tarafsızlığı konusunda hazırladıkları kanun tasarısı dikkate alınmayan ve TRT konusunu karara bağlayacak komitenin de meseleyi çözümsüz bırakması yüzünden koalisyon ortakları ile arası iyice açılan MP lideri Bölükbaşı, bütün çalışmalarını yıl sonunda yapılacak seçimlere göre ayarlamış ve 16 Temmuz 1965’te yapılacak MP kongresinin hazırlıklarına başlamış, bu çerçevede yapılan il ve ilçe kongrelerinde bulunmuştur. Bölükbaşı, katıldığı her toplantıda İnönü ve CHP’yi hedef almaya başlamıştır. Kırşehir’de düzenlenen bir açık hava mitinginde Bölükbaşı, “*Memleketi bir vakıf ve kendisini mütevellî sayan İnönü, huzursuzluğun ve tahriki kaynağı olmakta devam etmektedir*” şeklinde konuşmuştur.¹⁴⁵⁶ Bu arada koalisyonda büyük çatlaklar oluşmaya başlamıştır. Bu durumu izale etmeye çalışan Bölükbaşı, Manisa’da yaptığı mitingde bu konuya değinmiş ve “*Ortağımdan, dostumdan ihanet de görsem 10 Ekim’de seçim yapıp Türk milletinin hür iradesiyle yeni Meclis vazifeye başlayıncaya kadar... gökten yıldırım yağsa Bölükbaşı ve MP koalisyondan çekilmeyecektir*” biçiminde konuşmuştur.¹⁴⁵⁷ Alaşehir’de de bir konuşma yapan Bölükbaşı, 1965 seçimlerinden sonra hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceğini, yeni hükümeti AP ile MP’nin kuracağını iddia etmiştir. Bölükbaşı, 1965 seçimlerinden sonra AP, CHP ve MP’nin üç büyük kuvvet halinde ayakta

¹⁴⁵² **Cumhuriyet**, 9. 5. 1965.

¹⁴⁵³ **Tercüman**, 10. 6. 1965.

¹⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 12. 6. 1965.

¹⁴⁵⁵ **Zafer**, 25. 6. 1965.

¹⁴⁵⁶ **Zafer**, 1. 6. 1965.

¹⁴⁵⁷ **Zafer**, 15. 6. 1965.

kalacaklarını, diğer partilerin eriyceklerini ve bu durumda da AP'nin CHP ile değil, MP ile güçlü bir koalisyon hükümeti kuracağını ileri sürmüştür.¹⁴⁵⁸

Öte yandan 16 Temmuz'da yapılacak MP kongresinde Bölükbaşı'nın adaylığı basında tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü MP tüzüğünde genel başkanın üst üste seçilemeyeceğine ilişkin bir madde vardır. Bu durumda Bölükbaşı'nın durumunun ne olacağı tartışılmışsa da, bilhassa Ankara ve İstanbul delegeleri, Bölükbaşı'nı tekrar genel başkan seçtirebilmek için kongrede tüzük değişikliğine gideceklerini açıklamışlardır.¹⁴⁵⁹ Bu arada, Bölükbaşı'nın il ve ilçe toplantıları devam etmiştir. Samsun-Bafra'da yaptığı konuşmada Bölükbaşı, *“Allahsız komünizme karşı en etkili mücadele silahı, sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirlerine geniş ölçüde yer verilmesidir”* diye konuşmuştur.¹⁴⁶⁰

MP Konya il kongresinde konuşan MP lideri, burada da CHP'ye şiddetle hücum etmiş ve *“CHP ihtilal idaresinin akıl hocalığını yapmıştır. Herkesin bu akıl hocasını tanıması zamanı çoktan gelmiştir”* şeklinde konuşan Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:¹⁴⁶¹

Kim ne derse desin, tarih mutlaka CHP'nin demokrasiye inanmayan teşekküllerin başında geldiğini kaydedecektir... Atatürk'e, Batı medeniyetçiliğine inananlar ve halkın saadeti fikrine candan bağlı olanlar her davaya sahip çıkar gözüken bu sömürücü teşekkülün karşısında bir “cephe birliği” kurmalındırlar. Suyumu bulandırdın diye, kuzunun boğazına saldıran kurdu hatırlatan bir davranış içinde bulunan CHP'ye soruyoruz: Yeni bir ihtilali tahrik mi etmek istiyorlar?...

Aynı toplantıda MP delegeleri, Turizm Bakanı Dormen'in tutumundan şikayetçi olmuşlar ve Dormen'i İstanbul listesinden MP'ye kazandıran Bölükbaşı'na da sitem etmişlerdir. Delegeler, Dormen'in partiden ihracını isteyerek, *“Dormen MP için bir siyasi mevtadır”* şeklinde konuşmuşlardır.

¹⁴⁵⁸ Zafer, 17. 6. 1965.

¹⁴⁵⁹ Zafer, 24. 6. 1965.

¹⁴⁶⁰ Zafer, 25. 6. 1965.

¹⁴⁶¹ Zafer, 5. 7. 1965.

Bu sırada, seçimlere gidilirken MP’nin II. büyük kongresi 16-18 Temmuz 1965’te Ankara’da toplanmıştır. Toplantı açıldıktan sonra, kongre başkanlığına seçilen Abdurrahman Şeref Laç yaptığı konuşmada, kongre delegelerine, “*Büyük mücahit Osman Bölükbaşı’nın delegeleri*” diye hitap etmiştir. Kongre, münhasıran komünizmle mücadele edilmesini öngören teklifler etrafında cereyan etmiştir. Bu dileklerin dışında, özellikle İnönü’nün şahsına yönelik menfî fıkra ve hikayeler anlatılmış ve Bölükbaşı’yı öven şiirler okunmuştur. Kongrenin yapıldığı salon, Atatürk ve Mareşal Çakmak’ın fotoğrafları ile “*Önce vatan, sonra parti*”, “*Namuslu servetin ve alinteri emeğinin yanındayız*” türünden dövizlerle süslenmiştir.¹⁴⁶²

Bölükbaşı kongrede yaptığı konuşmasında, intikamcı ve ihtilalci tahriklerin çalkantısı içinde, Anayasa’nın temelini oluşturan 27 Mayıs nizamının manevi temellerinin atılamadığını söylemiş ve partisinin İnönü koalisyonları dönemindeki politikasından bahsettikten sonra, CHP’siz bir hükümet kurulamaz inancını, III. İnönü koalisyonunun düşürerek yıktıklarını açıklamıştır. Bölükbaşı, memlekette, “*kol kırılır yen içinde kalır*” anlayışı içinde, koalisyon ortaklarından gelen tenkitlerin yadırgandığını, ancak bu zararlı anlayışı yıkmak için MP’nin yeri geldiğince hükümeti ve ortakları uyardığını ifade ettikten sonra, türlü şekillerde koalisyon protokolünün ihlal edildiğini, Başbakan ve ortakların, önceden mutabık kalınan hususlara riayet etmediklerini söylemiş ve TRT’nin tarafsız olmadığı konusunda hem Başbakanın hem de koalisyon liderlerinin MP ile hemfikir olmalarına rağmen, hazırladıkları TRT kanununun dördü komitede uyutulduğunu ve MP’yi davasında yalnız bıraktıklarını açıklamıştır. “*Radyonun verdiği yayın rüşveti ile koalisyon ortaklarının mükafatlandırıldığını*”, savcılıktan alınan fetva ile TRT’nin sorumluluktan kurtulamayacağını söyleyen Bölükbaşı, koalisyon ortaklarını sözlerine sadakat göstermemekle suçlamıştır. Konuşmasında CHP’ye de yüklenen Bölükbaşı, III. İnönü hükümetinin düşürülmesinde MP’nin oynadığı rolü hazmedemeyen CHP’nin, yine eski metodlara dönerek ihtirasla hareket ettiğini ve rejimi yeni buhranlara sürükleyecek tertipler içine girdiğini ileri sürmüştür. “*Memleketi CHP’nin tasallutundan kurtarmalıyız*” diye konuşan Bölükbaşı, “*CHP’nin bu ülkede bir numaralı sömürücü*” olduğunu sözlerine eklemiştir.

¹⁴⁶² Cumhuriyet, 17. 7. 1965.

Dış politik gelişmelere de değinen Bölükbaşı, Kıbrıs konusunda, bundan önceki hükümetlerin aciz kaldığını, dayatılan taksim tezini kabul ettiklerini vurgulamış ve Rumların Türklere saldırıları karşısında İnönü hükümetinin, anlaşmaların Türkiye'ye tanıdığı müdahale hakkını cesaretle kullanamadığını anlatmıştır. Ayrıca aşırı sol ve aşırı sağ cereyanlardan bahseden Bölükbaşı, Türkiye için en büyük tehlikenin komünizm olduğunu anlatmış ve III. İnönü hükümetinin, 25 yıldır manen ilişkinin kesildiği Rusya ile bir kültür anlaşması imzaladığını, bunun büyük bir siyasi basiretsizlik örneği olduğunu öne sürmüştür. Ürgüplü hükümetinin de, bir kararname ile Rus-Türk kültür anlaşmasını yürürlüğe koyma girişimlerinin önüne MP'li bakanların çıktığını ve böylelikle MP sayesinde Türk-Rus kültür anlaşmasının ile bunu yürürlüğe giremediğini belirtmiştir. Sosyalizmle mücadelede en etkili yolun, sefalet ve huzursuzluğu kaldırmak, sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamak olduğunu söyleyen Bölükbaşı, MP'nin fakirin, zayıfın ve dar gelirliilerin koruyucusu ve namuslu servetin dostu olduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı, aşırı sol ve komünizm tehlikesinin yanında, aşırı sağın teşkilatlı bir tehlike haline gelmediğini, dini ihtiyaçların tam karşılanmadığı toplumda meydana gelen bir takım anormal tezahürlerin büyütülmemesi ve bir tedhiş havası yaratılmaması gerektiğini söylemiştir. Ancak Anayasa nizamı dışındaki tüm aşırı cereyanlara karşı mücadele edilmesine taraftar olduklarını da belirtmiştir. Toprak reformunun yanında olduklarını, ancak CHP'nin bu konuyu sömürdüğünü anlatan Bölükbaşı, petrolün devletleştirilmesine de karşı çıkmıştır.¹⁴⁶³

MP kongresinin ikinci gününde söz alan hatipler konuşmaktan ziyade, Bölükbaşı'yı öven şiirler okumuşlardır. Delegeler konuşmalarında, Masonluk cereyanı ile kardeşi kardeşe vurdurmak istendiği, Türkiye'yi parçalamak için güçlü bir komünist cereyanın başladığı, İnönü hükümetlerinin bunları önlemekte pasif kaldığı, kimsenin Atatürk'ün dini cephesi üzerinde durmadığı gibi konular üzerinde durmuşlardır. Ayrıca delegeler, *“İnönü, Türk milletini kefansız öldüren, şekersiz çay içiren adamdır”, “O yaşı, bu başı ile İnönü Türk milletine yalan söyleyen adamdır”, “AP'nin içini düzeltemeyen Demirel, bu memlekete başbakanlık yapamaz”* türünden konuşmalar yapmışlardır.¹⁴⁶⁴

¹⁴⁶³ **Millet Partisinin İkinci Kongresine Sunulan...**, s. 6-33.

¹⁴⁶⁴ **Cumhuriyet**, 18. 7. 1965.

Öte yandan, genel başkanlık seçimine geçildiğinde, Bölükbaşı’nın tekrar seçilebilmesinin önündeki engel de kaldırılmıştır. MP tüzüğü’nün 8. maddesinin (d) fıkrası, parti genel başkanının üst üste seçilemeyeceğini hükme bağlamıştı.¹⁴⁶⁵ Ancak, yukarıda sözü edildiği gibi, bu konuda bir tüzük değişikliğine gidilebilmesi yönünde kongreden önce delegeler üzerinde bir çalışma yapılmış ve kongreye 1900 imzalı bir takrir verilerek, Bölükbaşı’nın tekrar seçilebilmesinin önündeki engel kaldırılmıştır. Tüzük tadilatı hakkında konuşan delegeler, MP’nin Bölükbaşı’sız olamayacağını belirtmişler ve “*MP demek Osman Bölükbaşı demektir*” biçiminde konuşmalar yapmışlardır. Genel başkanlığa tek aday olarak giren Bölükbaşı, muteber 1943 oyun hepsini alarak yeniden MP genel başkanı seçilmiştir.¹⁴⁶⁶

Kongreden sonra MP’nin koalisyon hükümeti ile arası iyice açılmaya başlamıştır. Bu sırada koalisyonu oluşturan partilerden birisi olan CKMP’nin iki bakanı, (Köy İşleri Bakanı Seyfi Öztürk ile Savunma Bakanı Hasan Dinçer) partilerinden istifa etmiştir.¹⁴⁶⁷ Bu istifa sürecinde büyük rol oynayan MP lideri Bölükbaşı, Başbakan Ürgüplü’ye bir muhtıra vererek, demokratik teamül ve siyasi ahlak açısından partisinden ayrılanların koalisyon hükümetinden de ayrılmaları gerektiğini bildirmiş ve verilen söz ve atılan imzalara sadakatsizlik gösterildiğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, ayrıca muhtırasında, başbakanın koalisyonun ahenk ve tesanüdünü korumak için protokole konulmuş mekanizmaları harekete geçirmediğini ve seçimler dolayısıyla hükümete alınacak üç bağımsız bakan hakkında da kendileriyle her hangi bir istişarede bulunulmadığını söyleyerek, başbakanı gerekli önlemleri almaya davet etmiştir.¹⁴⁶⁸ Bu muhtıradan sonra, CKMP’den istifa eden iki bakan, bakanlıklarından istifa etmek durumundan kalmışlardır.

Öte yandan MP, Hazım Dağlı’nın Savunma Bakanı yapılmasına karşı çıkarak, artık hükümet içinde “*pasif mukavemet*” yapacaklarını karara

¹⁴⁶⁵ **Millet Partisi Tüzüğü** (Ankara: Atlı Matbaası, Altıncı Baskı, 1968), s. 17.

¹⁴⁶⁶ **Zafer**, 18. 7. 1965.

¹⁴⁶⁷ Bu isimlerin istifasının nedeni, Ağustos 1965’te yapılan CKMP kongresinde Alparslan Türkeş’in CKMP lideri seçilmesidir. Türkeş’in CKMP’nin başına gelmesiyle birlikte, partide yeni bir dönem başlamış ve 1962’de Bölükbaşı’nın ayrılmasıyla CKMP’nin başına gelen Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz ve Ahmet Tahtakılıç gibi eski liderler bir bir partilerinden istifa etmişlerdir. Böylece CKMP, 1969 kongresinde de ismini MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) olarak değiştirecek ve tam anlamıyla bir Türkeş partisi haline gelecektir.

¹⁴⁶⁸ **Cumhuriyet**, 8. 8. 1965.

bağlamıştır. Bu konuda MP GİK'te büyük tartışmalar yaşanmıştır. Bazıları hükümetten çekilmeyi bile teklif etmişlerse de, MP, hükümet içinde kararnamele imzalamamak suretiyle pasif mukavemet yolunu seçmiştir. Bu doğrultuda MP'li bakanlar, Türk-Rus kültür anlaşmasını yürürlüğe koyacak kararnameyi imzalamaktan kaçınarak, adeta koalisyonu kitleme noktasına getirmişlerdir. Dağlı'nın Savunma Bakanlığına karşı çıkan MP'nin bu tavrı farklı değerlendirilmiştir. TRT meselesinden bu yana fazlaca basında yer alamayan Bölükbaşı'nın seçimler yaklaşırken, kendisinden ve partisinden daha fazla söz ettirebilmek için Dağlı meselesi gibi pek çok sorunu kaşıyarak, gündemde kalmak istediği yorumları yapılmıştır. Ürgüplü de yaptığı açıklamada, MP'nin tavrını üstü kapalı eleştirmiş ve *“Koalisyon muhakkak ki bir balayı hayatı demek değildir... 10 Ekim'e kadar aynı heyetle yürümeye kararlıyız. Bizi yarı yolda bırakacak olursa buna da teessüf ederiz... Anlaşmamız güç oluyor”* gibi ifadeler kullanmıştır.¹⁴⁶⁹ Ürgüplü'nün Moskova ziyaretinden sonra Bölükbaşı, Ürgüplü'ye bir mektup göndererek, Türk-Rus kültür anlaşmasını imzalamamaları ve Dağlı'nın bakanlığına itiraz etmeleri üzerine Ürgüplü tarafından MP'nin tavrının eleştirilmesine cevap vermiştir.¹⁴⁷⁰ Bu gelişmeler Ürgüplü'ye sorulunca, Ürgüplü, *“Şahsiyatla uğraşacak vaktim yok”* diyerek, meseleyi geçiştirmiştir.¹⁴⁷¹

Bu arada, TRT mevzuunda başında beri genel başkanı Bölükbaşı'dan farklı düşünen, Bölükbaşı'nın kendisinden istediği TRT yayın bantlarını teslim etmeyen ve MP'nin hazırladığı kanun tasarısında aktif olmayan Turizm ve Tanıtma Bakanı MP'li Zekai Dormen, bu anlaşmazlık üzerine, koalisyonda adeta *“bağımsız bir bakan”* rolüne bürünmüş, hatta MP kongresinde Antalya'da bulunmuş, ardından da İnönü ile Heybeliada'da bir görüşme yaparak,¹⁴⁷² hem MP'den hem de bakanlıktan ayrılıp, CHP'ye geçmiştir.¹⁴⁷³ Aslında MP'li bakanların her birinin Bölükbaşı'nın tutumundan rahatsız oldukları söylenmiştir. Baban'a bakılırsa, MP'li bakanlar, akşam bakanlıklarından çıktıktan sonra soluğu Bölükbaşı'nın Bahçelievler'deki evinde alıyorlar ve o günün işleri konusunda

¹⁴⁶⁹ Cumhuriyet, 9. 8. 1965.

¹⁴⁷⁰ Cumhuriyet, 19. 8. 1965.

¹⁴⁷¹ Cumhuriyet, 20. 8. 1965.

¹⁴⁷² Cumhuriyet, 14. 8. 1965.

¹⁴⁷³ Cumhuriyet, 24. 8. 1965.

Bölükbaşı’yla görüşüyorlar ve ardından da yarın ne yapacakları konusunda Bölükbaşı’ndan gerekli talimatları alıyorlardı. Hatta bakanların Bölükbaşı’nın evine girip çıktıklarına şahit olan mahallenin Ege taksi şoförleri, “*Bölükbaşı, vasıtalı olarak devleti idare ediyor*” şeklinde konuşmuştur.¹⁴⁷⁴

J. 1965 SEÇİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI

Tüm bu gelişmelerle birlikte nihayet 1965 seçim çalışmalarına girilmiştir. AP, teşkilatına gönderdiği tamimlerle, MP’nin önseçim yapmadığı yerlerde seçimlere iştirak edemeyeceği yolundaki propagandası ve bu konuda Yüksek Seçim Kurulu’na başvurması, MP çevrelerinde, AP’nin seçimin emniyetini zedeleyici hareketlerde bulunması olarak değerlendirilmiş ve basına verdiği bir bültenle MP’nin, 52 ilde seçime katılacağı ve diğer illerde de merkez yoklaması yaparak seçimlere iştirak edeceği ve bu konudaki listelerin Yüksek Seçim Kurulu’na verildiği açıklanmıştır.¹⁴⁷⁵

1965 seçimleri öncesinde MP, yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Ancak bu propaganda, daha çok genel başkan Bölükbaşı’nın tek başına radyoda ve seçim mitinglerinde yaptığı ve kitleleri ayağa kaldıracak derecede fıkra ve hikayelerle bezenmiş konuşmalara dayanmaktaydı. Bu durum, MP’nin seçimlerdeki başarısını olumsuz etkilemiştir. MP’nin seçimlerde kullandığı sloganlar şunlardır: “*Önce vatan, sonra parti*”, “*sosyal adaleti gerçekleştireceğiz*”, “*Biri yer biri bakar, kıyamet bundan kopar, olmazsa bir yerde sosyal adalet, ortadan kalkmaz fakr-ü sefalet*”, “*Allahsız komünizme karşıyız, komünizmin ne solundayız ne sağındayız, sadece onun karşısındayız*”, “*komünizmin vaadi cennet, getirdiği cehennemdir*”, “*denenmiş deneyip aldanma, kırk yıllık kurdu da kuzu sanma*”, “*vatandaş konma daldan dala, bağla kaderini kartala*” (partinin amblemi kartaldı).¹⁴⁷⁶

Ayrıca MP, 28 sayfalık seçim beyannamesinin giriş kısmında, “*Önce vatan, sonra parti*” düsturunu benimsediğini belirterek seçim kampanyasını

¹⁴⁷⁴ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 448-9.

¹⁴⁷⁵ **Cumhuriyet**, 8. 9. 1965.

¹⁴⁷⁶ **Cumhuriyet**, 23. 9. 1965.

açmıştır. “Hürriyet içinde plana ve programa dayalı bir kalkınma” modelini benimsediğini açıklayan MP, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik sorunlarının, ancak liberal bir çözüm yolu ile bir sonuca bağlanabileceği tezini savunmuştur. MP, “İktisadi ve içtimai cephesiyle geniş bir zirai reformun gerçekleştirilmesini zorunlu” gördüklerini, toprak reformunun, ancak geniş bir reformun parçası olabileceğini belirterek, sosyal politika alanında sefaletin ve yoksulluğun ortadan kaldırılarak, komünizmin önüne geçilebileceğini tekrarlamış ve namuslu servetin yanında olduklarını dile getirmiştir. Dış politikada ise, koalisyon ortağı olmasına rağmen Ürgüplü hükümetinin izlediği politikayı tasvip etmemiş olan MP’ye göre, “Şahsiyetsiz gölge politikasının, tarihi ve manevi rabitalarla bağlı bulunan kardeş milletleri incittiği” belirtilmiştir. Beyannamede aşır sol ve sağ cereyanlara da temas edilmiştir. Her türlü totoliter rejimi reddettiğini belirten MP, faşist diktaya olduğu kadar, kızıl istibdata da karşı olduğunu açıklamış ve bütün partileri, aşırı solu müşterek tehlike kabul ederek, komünizm karşısında cephe birliği kurmaya çağırmıştır. Aşırı sağ cereyanlar konusunda ise, bu cereyanların bir itham gibi siyasi hayatta hazır bir damga gibi önüne gelene vurulduğunu, din ve mukeddesat düşmanlığının gericilik isnadının gölgesine sığındığını, bu itibarla Türkiye’yi laik cumhuriyet esaslarından ayıracak teşkilatlı bir aşırı sağ tehlikenin olmadığını savunan MP, ancak Anayasa nizamı dışındaki bütün aşırı sağ cereyanların karşısında olduğunu açıklamıştır.¹⁴⁷⁷

Öte yandan seçimler dolayısıyla radyoda yaptığı konuşmalarda Bölükbaşı, CHP ve İnönü’ye yönelik hücumlarını artırmıştır. 1946’da İnönü’nün Bayar’ı kullanarak, sahte demokrasi hareketi başlattığını iddia eden Bölükbaşı, İnönü’nün demokrasi davasında samimi olmadığını iddia etmiştir. İhtilalden sonra da, CHP’nin ihtilali biz yaptırarak parolası içinde hareket edip, milli birliği kundaklarcasına devlete el koymak için büyük ihtiras içinde hareket ettiğini ileri süren Bölükbaşı, Türk ordusunu İnönü kadar hiç kimsenin bu kadar sömürmediğini öne sürmüştür. Bölükbaşı sözlerini şöyle bitirmiştir:¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷⁷ **Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1965** (Ankara: San Matbaası, 1965), s. 5-18.

¹⁴⁷⁸ **Zafer**, 24. 9. 1965.

...Millet Partisi, Türk ordusunu bir zümrenin veya bir partinin emrinde göstermeye yeltenen açık veya kapalı bir davranışın, demokratik rejime ve orduya karşı bir saygısızlık ve hatta ihanet olduğuna inanmaktadır. Türk ordusu İnönü iktidarının değil, Anayasa’nın ve milli iradenin bekçisidir... İnönü, bütün siyasi hayatı boyunca, “*ya baş olurum, ya baş yerim*” düsturundan vazgeçmemiştir.

İkinci radyo konuşmasında, demokrasinin son çare olduğunu belirten Bölükbaşı, *ihtilalci* ve *intikamcı* cereyanlar yüzünden Türkiye’de demokrasinin sağlam bir şekilde temeline oturmadığını ileri sürmüştür. Söylediğine ilişkin delil olarak, MP’nin tüm ısrarlarına rağmen, hükümetin bir AP’li tarafından kurulmasının önüne geçilmesini göstermiştir. Bölükbaşı, konuşmasında, “*ihtilalci*” cereyan olarak CHP’yi, “*intikamcı*” cereyan olarak da AP’yi göstermiş ve seçimlerden sonra bu iki partinin bir hükümet kurmasının mümkün olmadığını söyleyerek, ateşle barutun bir araya gelmesinin mümkün olmadığı bir devrede, MP’nin bu iki cereyan arasında bir tür “*sigorta*” vazifesi göreceğini ve dolayısıyla seçimlerden sonra bu iki zararlı cereyanın yol açabileceği felaketin önüne ancak MP ile geçilebileceğini öne sürmüştür.¹⁴⁷⁹

Bir başka radyo konuşmasında Bölükbaşı, CHP’nin milletin güvenle sarılabileceği bütün dalları koparmak istediğini ileri sürmüş ve CHP’nin ortaya attığı “*ortanın solu*” manevrasının bir aldatmacadan ibaret olduğunu söylemiştir. Kendisini, “*Boz toprağın uşağı, sarayım çalı dibi, halkın içinden çıktık ama halkın dışına çıkmadık*” şeklinde tanımlayan Bölükbaşı, kendisinin, devlet imkanları üzerinde rahat bir hayat sürmüş olan politikacı neslinden gelmediğini de dile getirmiştir.¹⁴⁸⁰ Konuşmalarında özellikle komünizm tehlikesi üzerinde duran Bölükbaşı, yine radyoda yaptığı konuşmada, MP’nin Türk-Rus kültür anlaşmasını neden kabul etmediklerini uzun uzun açıklamak gereği duymuştur.¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁹ Zafer, 29. 9. 1965.

¹⁴⁸⁰ Zafer, 1. 10. 1965.

¹⁴⁸¹ Zafer, 2. 10. 1965.

MP'nin taksim mitinginde konuşan Bölükbaşı, hem CHP'ye hem de AP'ye çatmış ve “*Bu kadar kinden ve intikamdan bahseden AP ve ihtilalci ihtirasları olan CHP, barutla ateşin bir araya gelmesi gibi Meclis'te iktidar ve muhalefet olarak karşılaşacaklardır. Bundan doğacak tehlikeyi önlemek için, aralarına yangın duvarı gibi gireceğiz. Aksi halde mücadele sokaklara dökülecektir. Neticenin ne olacağını ise tecrübeler bize gösteriyor*” biçiminde konuşarak, adeta 1970'lerin Türkiye'sinde sokaklarda cereyan edecek olan sağ-sol ideolojik çatışmasının öngörüsünü yapmıştır. Ayrıca, AP'nin DP oylarına talip olma politikasını eleştiren Bölükbaşı, “*Biz kayalardan parça kopararak bu duruma geldik, talihsiz bir insanın kefenini bayrak yapıp oy toplayarak değil*” şeklinde konuşmuştur.¹⁴⁸²

Bu arada, MP gençlik kollarının başkan ve yönetim kurulu üyeleri, seçim kampanyası sırasında, tüzük ve yönetmelikleri uyutulup çıkarılmadığı ve partinin gençlik sorunları ile ilgilenmediğini ileri sürerek toptan istifa etmişlerdir.¹⁴⁸³

Seçim kampanyasına hızla devam eden MP lideri, seçimlerden sonra koalisyonun zorunlu olduğunu savunmuş ve “*Partizanlık zehirine karşı koalisyon hükümetlerinin bir panzehir*” olduğunu açıklamıştır.¹⁴⁸⁴ Seçim kampanyası boyunca komünizm alehinde konuşmalarına ek olarak Bölükbaşı, TİP'e (Türkiye İşçi Partisi) de şiddetle hücum etmiştir. Erzurum'da yaptığı bir konuşmada, şu ifadeleri kullanmıştır: “*Sizlere yoksullar, ırgatlar, emekçiler, topraksız köylüler diye hitap eden ve böylece Türkiye'de bir komünist ihtilalinin şartlarını hazırlamak isteyenlerin hocaları... maazallah muvaffak olurlarsa, her birisi Rus çarının saltanatına kavuşacaklar ve sizler de... sözde komünist cennetinin köleleri olacaksınız*”.¹⁴⁸⁵

Seçimlere bir hafta kala İnönü'ye her zaman yönelttiği hücumların dozunu büsbütün artıran Bölükbaşı, “*Can çıkmayınca huy çıkmaz*” diyerek, İnönü'nün Erzurum ve Sivas kongreleri sırasında, Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği mektuplarda Amerikan mandasının kabul edilmesinde ısrar

¹⁴⁸² Cumhuriyet, 3. 10. 1965.

¹⁴⁸³ Cumhuriyet, 4. 10. 1965.

¹⁴⁸⁴ Akşam, 27. 9. 1965.

¹⁴⁸⁵ Cumhuriyet, 30. 9. 1965.

ettiğini iddia etmiştir.¹⁴⁸⁶ Bir başka radyo konuşmasında ise TRT üzerinden CHP eleştirisini sürdüren Bölükbaşı, önceki hükümet döneminde İnönü’nün TRT’nin başına İçişleri Bakanı Orhan Öztrak’ın kardeşi Adnan Öztrak’ın getirilmesinden yola çıkarak, “*Radyolar, bir CHP Prensiği haline getirilmiştir*” diye konuşmuştur.¹⁴⁸⁷

Görüldüğü gibi MP, seçim kampanyasını yoğun bir CHP ve İnönü düşmanlığı, komünizm aleyhtarlığı, AP’ye hücum ve Türk-Sovyet kültür anlaşmasını yerme noktaları üzerinde yoğunlaştırmıştır. 1965 seçim kampanyasının önemli bir kısmını uçakla yapan Bölükbaşı, propaganda çalışması boyunca 4270 km yol katetmiştir. Ayrıca MP’ye radyoda ayrılan seçim konuşmalarının hepsini bizzat kullanan Bölükbaşı, radyoda seçim konuşması yapma rekorunu 160 dakika süre ile kırmıştır. Bölükbaşı’nın radyoda yaptığı onar dakikalık süratli konuşmalar kelime itibarıyla, diğer liderlerinkinden bir hayli uzun olmuştur. Bu anlamda da Bölükbaşı, rekor kırmıştır.¹⁴⁸⁸ Öte yandan, Bölükbaşı, milli bakiye seçim sisteminin uygulanacağı 1965 seçimlerinden sonra, AP ve CHP’nin yanında MP’nin üçüncü parti olarak parlamentoda yerini alacağını, diğer partilerin eriyebileceklerini iddia ederek, seçimden sonra yapılacak bir koalisyonda kendilerine büyük bir vazife düşeceğini, adeta kendilerinin bir “*anahtar parti*” rolü üstlenecekleri beklentisi içinde hareket etmiştir. Bölükbaşı’nın seçim sonrası hesaplarına göre, AP ile CHP birbirini zıddı ve düşmanı iki partidir. Bunlar bir koalisyon kuramayacaklar ve AP, ancak ve ancak MP ile bir koalisyona yanaşacak ve CHP’siz bir hükümet kurulacaktır. Her ne kadar MP seçim sonuçlarına göre üçüncü büyük parti olarak parlamentoda yerini alsa da, seçim sonuçları Bölükbaşı’nın istediği gibi çıkmamış, AP tek başına iktidara gelmiş ve Bölükbaşı’nın bir kez daha beklentileri gerçekleşmemiştir.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçim sonuçlarına göre, AP % 52. 87 ile 240 sandalye, CHP % 28. 75 ile 134 sandalye, MP % 6. 26 ile 31 sandalye, YTP % 3. 72 ile 19 sandalye, CKMP % 2. 24 ile 11, TİP ise % 2.

¹⁴⁸⁶ Zafer, 3. 10. 1965.

¹⁴⁸⁷ Zafer, 5. 10. 1965.

¹⁴⁸⁸ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 192. Radyodaki seçim konuşmalarında İnönü 70, CKMP lideri Alparslan Türkeş 60, TİP lideri M. Ali Aybar 50, Demirel 50 ve YTP lideri Alican ise 40 dakika konuşmuşlardır. Bkz., A. g. e., s. 254.

97 ile 15 sandalye kazanmıştır.¹⁴⁸⁹ Bu seçimlerde Bölükbaşı, Ankara'dan MP milletvekili seçilmiştir.¹⁴⁹⁰ Daha önceki seçimlerde olduğu gibi, 1965 seçimlerinde de MP, Bölükbaşı'nın aday olduğu Ankara başta olmak üzere, daha çok ağırlıklı olarak Orta Anadolu'nun doğu ve batısındaki iller ile bir ölçüde Karadeniz'in Orta Anadolu'ya bakan illerinden milletvekili çıkarabilmiştir. Buna göre, MP'nin milletvekili çıkardığı iller şu şekildedir: Afyon (1), Amasya (1), Ankara (3), Balıkesir, Bolu, Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne, Erzurum, Giresun, İçel (1'er), İstanbul (2), Kastamonu, Kayseri, Kırşehir (1'er), Konya (2), Kütahya, Manisa, Maraş, Nevşehir, Niğde, Samsun, Sinop, Sivas, Trabzon, Yozgat ve Zonguldak (1'er). Bu illere bakıldığında, MP'nin o dönem için tipik bir bölge partisi hüviyeti taşıdığı hükmüne varılabilir. Abadan'ın tespitlerine göre, 1961-65 arası partilerin parlamentodaki sandalye değişim oranları incelendiğinde, 1962'ye kadar CKMP olan Bölükbaşı'nın partisi, Bölükbaşı'nın 28 arkadaşı ile CKMP'den ayrılmasıyla birlikte büyük bir kayıp yaşamıştır. 1962 Haziran'ında Bölükbaşı, 19 milletvekili ve 9 senatörle MP'yi yeniden kurmuştur. MP'yi kuran 19 milletvekilinden 12'si Orta Anadolu'nun şu illerinden seçilmişlerdir: Kırşehir (3), Ankara (2), Nevşehir (2), Yozgat (2), Bolu (1), Niğde (1), Çankırı (1). MP'yi kuran 9 senatörden 8'i ise, Ankara(2), Nevşehir (1), Kırşehir (1), Kütahya (1), Niğde (1), Afyon (1) ve Yozgat (1) illerinden gelmişlerdir. Bu da gösteriyor ki, değişik isimlerle seçimlere girse de, Bölükbaşı'nın partisi MP, geleneksel kesimlerin oyunu alan, milliyetçi ve bölgesel bir karaktere sahip bir partidir. Öte yandan, partiye hakim olan ikinci önemli özellik, liderinin kuvvetli bir şahsiyete sahip olmasıdır. Nitekim 1962-1965 yılları arasında partiden ayrılan 7 üyenin hemen hepsi çekilme sebebi olarak, "*parti yöneticileri ile geçimsizlik*" gerekçesini ileri sürmüşlerdir. Çekilenlerden 3'ü CHP'ye katılmış, diğer 4'ü ise bağımsız kalmışlardır. Abadan'ın tespitlerine göre, söz konusu dönemde, üye kaybı açısından Meclis'te en yüksek azalış oranı YTP'de (%67), onu takiben Bölükbaşı'nın ayrıldığı CKMP'de (%59) ve üçüncü olarak 1962'de Bölükbaşı'nın kurduğu MP'de ise (%31) azalış vuku

¹⁴⁸⁹ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 377 ve Ek: 2, Ek: 3.

¹⁴⁹⁰ **TBMM Olumluk Kağıdı**, Milletvekilliğine Seçilmiş Olanlara Verilen Tutanak, 11. 10. 1965, Dönem: 2, Sicil: 36.

bulmuştur. Senatoda ise, en fazla üye kaybeden parti CKMP (%75) ve onu takiben MP (% 71) olmuştur.¹⁴⁹¹

Bir başka açıdan bakıldığında MP, 1965 seçimlerinde ülke genelinde 582. 704 oy almıştır. MP’nin siyasal tarihine bakıldığında, ilk olarak Bölükbaşı’nın da içinde bulunduğu bir grubun 1948’de kurduğu MP, 1950 seçimlerinde 240. 209 oy, MP’nin kapatılması üzerine Bölükbaşı ve arkadaşlarının kurduğu CMP, 1954 seçimlerinde 427. 024 oy, yine CMP 1957 seçimlerinde 663. 295 oy almıştır. 1958’de CKMP olan parti 1961 seçimlerinde 1. 350. 892 oy almıştır. Partinin tarihine oranla bu kadar yüksek oy alması, 1960 İhtilali sonrası döneme özgüdür. Seçimlerden çok kısa bir süre önce kurulan AP’nin, kitlelerce henüz tam olarak tanınmadığı ve yaygınlık kazanmadığı dönemde Bölükbaşı’nın partisinin aldığı bu yüksek oy oranı, daha önceki ve sonraki seçimlerde MP’nin aldığı oylarla kıyaslandığında, partinin çekirdek oylarını yansıtmaktan uzak olduğu görülecektir. 1962’de Bölükbaşı CKMP’den istifa etmiş ve MP’yi kurmuştur. MP’nin 1965 seçimlerinde aldığı oy miktarı ise, yaklaşık 583 bindir. Yüzdesi ise 6. 26’dır. Bu sonuçlara bakıldığında MP’nin, 1962’deki büyük bölünmeye rağmen, 1957’de almış olduğu oy miktarının (663. 295) ve oy yüzdesinin (% 7. 19), doğal sınırını koruduğu görülecektir. Böylece, Türk siyasal tarihinde Bölükbaşı’nın MP’sinin ülke genelinde edinmiş olduğu yer ve çekirdek oyu yaklaşık % 6-7 civarında olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹²

K. AP İKTİDARININ İLK YILINDA BÖLÜKBAŞI (1965-66)

1965 seçim sonuçları ile seçimler öncesindeki beklentileri gerçekleşmeyen ve partisinin aldığı oydan hoşnut olmayan MP lideri Bölükbaşı’nın, seçimlerin hemen akabinden kurucusu olduğu MP’den ve milletvekilliğinden istifa edeceği haberleri, o günün basınına uzun süre meşgul etmiştir. 16 Ekim’den 26 Ekim’e kadar Bölükbaşı’nın istifa edip etmediğine ilişkin sağlıklı bir haber alınamasa da, Bölükbaşı’nın istifa kararında olduğu, ancak MP ileri gelenleri ve genel idare kurulunun yoğun baskısı ve ricası üzerine

¹⁴⁹¹ A. g. e., s. 333-337 ve Ek: 4.

¹⁴⁹² Bu değerlendirmeye ölçüt olan olarak verilen rakamlara ilişkin bilgiler, ilgili seçimler sonrasında verildiği için, kaynakların tekrarı yoluna gidilmemiştir.

istifasından vazgeçtiği belirtilmiştir. Bölükbaşı'nın istifa kararı almasındaki en büyük neden, seçimlerde bir koalisyon bekleyen ve dolayısıyla bu koalisyonda MP'nin söz sahibi olacağını ümit eden Bölükbaşı'nın, bu düşüncesinin aksine tek parti iktidarının iş başına gelmesini bir türlü kabullenememesiydi.¹⁴⁹³ İstifa kararı alan Bölükbaşı'nı kararından caydırmak için yoğun bir çaba sarfeden MP'li milletvekillerinin yanı sıra, MP genel sekreter yardımcısı Memduh Erdemir, basına yaptığı açıklamada, Bölükbaşı'nın istifa gerekçesini şu sözlerle anlatmıştır:¹⁴⁹⁴

Tek parti iktidarı rejim için tehlikelidir. Bu hakikati seçim konuşmalarımda ve radyo konuşmalarımda halka anlattım. Ancak millet, ikazlarıma rağmen bir tek partiyi iktidara getirdi. Keşke bizim parti daha az milletvekili çıkarsaydı da, tek parti iktidara gelmeseydi. Bu bir müvekkil-vekil meselesidir. Partim başarı göstermiştir. Ancak ben bütün milletin vekiliyim. Oysa benim müvekkilim olan milletle aynı kanaatte değilim. Bu durumda ben bu vekaleti kabul etmiyorum.

Bölükbaşı'nın istifa kararını, daha önce birlikte oldukları CKMP'liler ise, Bölükbaşı'nın yeni gelecek MP'li milletvekillerine bu çeşit bir davranışla baskı yaptığı ve kendi sözünden dışarı çıkmamalarını sağlamaya çalıştığı şeklinde yorumlamışlardır.¹⁴⁹⁵ **Zafer**'den Ayşe Duyar da, istifayı, küskünlükten ziyade, Bölükbaşı'nın kimin kendisini sevdiğini, kimin kendisini sevmediğini anlamak ve teşkilatın nabzını tutmak için kullandığı bir koz olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁹⁶ O günkü gazetelerin "*küskün başkan*" olarak nitelendirdiği Bölükbaşı'nın durumuna ilişkin bir açıklama da, partinin genel sekreteri İ. Hakkı Akdoğan'dan gelmiştir. Akdoğan yaptığı açıklamada şunları söylemiştir.¹⁴⁹⁷

¹⁴⁹³ **Cumhuriyet**, 16. 10. 1965.

¹⁴⁹⁴ **Cumhuriyet**, 17. 10. 1965.

¹⁴⁹⁵ **A. g. y.**

¹⁴⁹⁶ Aynı yazı, Bölükbaşı'nın, "*Demek ki beni alkışlayanlar, beni oyda atlatmışlar*" diye düşünerek, hemen istifaya sarıldığını iddia etmiştir. **Zafer**, 24. 10. 1965.

¹⁴⁹⁷ **Cumhuriyet**, 18. 10. 1965.

Bölükbaşı, dört gün önce toplanan genel idare kurulumuza geldi. Seçim neticelerini ileri sürerek, milletvekilliğinden istifa edeceğini ve genel başkanlıktan da çekileceğini söyledi ve gitti. O günden beri evine defalarca gidip geliyor ve kendisini bu kararından caydırmaya çalışıyoruz. O ise ısrar ediyor. Bölükbaşı, muttasıl “*Vekille müvekkil arasında görüş ayrılığı var. Bu o vekaleti yürütemem*” diyor. Şu ana kadar, istifa ettiğine dair partiye her hangi bir yazı gelmedi.

Bu arada, Bölükbaşı’nın partiyi aradığı sırada orada bulunan **Cumhuriyet** gazetesi muhabirlerinden S. A. Terzioğlu’na açıklamalarda bulunan Bölükbaşı, istifa konusunda net bir ifade ile konuşmasa da, “*Zamanı gelince gerekenleri açıklayarak istifa kararı alıp almadığını açıklayacağını*” söylediğini belirtmiştir.¹⁴⁹⁸ Nihayet MP Meclis grubunda istifa kararı aldığını açıklayan Bölükbaşı, 1961’den itibaren meydana gelen siyasal olayları ve MP açısından 1965 seçimlerini yorumlamış ve istifa gerekçesi olarak, milletin oyları ile tek bir partiyi iktidara getirmesini göstermiştir. Ancak aynı toplantıda MP grup üyeleri söz almışlar ve Bölükbaşı’nı istifa kararından vazgeçirmek için yoğun bir çaba içine girmişlerdir.¹⁴⁹⁹ Bu gelişmeler üzerine ertesi gün toplanan MP Meclis grubu, Bölükbaşı’nın istifa kararı katiyet kazanırsa, bütün senatör ve milletvekillerinin istifa edeceklerini açıklayan bir tebliğ yayınlamıştır.¹⁵⁰⁰ Bu tebliğin amacı, Bölükbaşı’nı istifa kararından vazgeçirmek için bir tür taktik idi. Bu taktik mi tutmuştur bilinmez ama ertesi gün Bölükbaşı, Meclis’e gelmiş, ancak grup toplantısına katılmamıştır. Daha sonra grup yöneticilerinin ısrarları üzerine, nihayet epeydir bocaladığı istifa kararından kerhen de olsa vazgeçerek, gruba dahil olmaya razı olmuş ve çalışmalara katılmıştır.¹⁵⁰¹

1965 seçim sonuçlarına göre, AP’nin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte, 1960 darbesi ile devrilen ve kapatılan DP’nin oyları ilk kez bir partide bir araya gelmiş ve AP aynen 1950’li yıllarda olduğu gibi tek başına iktidara gelmiştir. Rejimin geleceği ve selameti açısından seçimlerden tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunluğun değil de, bir koalisyonun

¹⁴⁹⁸ **Cumhuriyet**, 19. 10. 1965.

¹⁴⁹⁹ **Cumhuriyet**, 20. 10. 1965.

¹⁵⁰⁰ **Zafer**, 22. 10. 1965. Söz konusu tebliğ, anılan gazetede aynen yer almıştır.

¹⁵⁰¹ **Cumhuriyet**, 26. 10. 1965.

çıkmasını arzu eden Bölükbaşı, aynen çoğunluğa dayanan DP hükümeti karşısında dikildiği gibi, 1965'ten sonra Meclis'te çoğunluk kuran AP iktidarını da karşısına almış ve şiddetli ve sert bir muhalefet yapmaya başlamıştır. AP'nin hükümet programının görüşüldüğü 6 Kasım 1965'te Meclis'te bulunan, ancak program hakkındaki görüşlerini, MP grup başkanvekili Seyit Faruk Önder (Konya) aracılığı ile dile getiren Bölükbaşı, hükümetin programda zikrettiğinin aksine, Türkiye'de *“geçiş dönemi”*nin bitmediğini, hükümetin suni bir iyimserliğe kapıldığını söylemiş ve *“Demokratik rejim memleketimizde, henüz sağlam bir şekilde temeline oturmamıştır... Onu tehdit eden çeşitli cereyanlar ve hastalıklar mevcuttur”* diye konuşmuştur. Yine Bölükbaşı, 27 Mayıs öncesi siyasi hayatı zehirleyen ve memleketi bir ihtilale sürükleyen kin ve ihtirasların azalmadığını, bilakis arttığını ileri sürmüş ve bu anlamda ihtilalden sonra komünizmin rejimi tehdit eder hale geldiğini savunmuştur. 1965 seçimlerinin yine ihtilal sonrasını hatırlatırcasına, vatandaşı birbirine kışkırtmakla yapıldığını söyleyen Bölükbaşı, hala demokrasinin manevi şartları olarak gösterdiği, fazilet, ahlak, müsahama, itidal ve karşılıklı saygının memlekette kurulmadığını, dolayısıyla demokrasinin çürük bir zemin üzerine kurulduğunu belirtmiş ve siyasi bünyede hastalık olduğunu ileri sürmüştür. AP hükümeti ile anlaşılamadığı hususun bunlar olduğunu belirten Bölükbaşı, bu haliyle memleketin yeniden rejim buhranına sürükleneceği endişesini taşıdıklarını, hele tek başına işbaşına gelen iktidarların her zaman için kötü yola sapabileceklerini, bu açıdan ülkenin rejimini tam anlamıyla oturmadığını ifade etmiştir. Tek başına iktidara gelen AP'nin seçim beyannamesinde, her ne kadar, *“Parlamentoda tek partinin mutlak çoğunluğu almasıyla, memleketin istibdata sürüklenmesi tehlikesi bahis konusu olamaz”* dense ve yeni Anayasa'da bu yöne gidebilecek bir iktidara yönelik yaptırımlar yer alsa da, 1961'den bu yana hala partizanlığın devam ettiğini ifade eden Bölükbaşı, AP'nin iktidara gelir gelmez, Meclis müzakerelerine hakim olacak üç Meclis reisi vekilinden ikisini kendisine almasıyla, daha şimdiden Meclis'te ekseriyete dayalı bir baskı kurmanın peşine düştüğünü öne sürmüştür. Demirel hükümetinin ölçsüz vaatler vererek, mamur ve müreffeh bir Türkiye sloganları ile vatandaşı büyük hayal kırıklıklarına uğratacağı uyarısında bulunan Bölükbaşı, hükümetin seçim sisteminde yapmayı düşündüğü değişikliklerle, muhalefeti tasfiye etmeyi

amaçladığı ve aynen 1950’lerin DP’si gibi tam anlamıyla parlamento hakim olmak istediğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, eğer 1950’lerde nispi temsil sistemi uygulansaydı, memleketin iki büyük kampa (Vatan Cephesi ve Güç Birliği adı altında) ayrılmayıp, 27 Mayıs’ın önüne geçilmiş olabileceğini hatırlatarak, AP iktidarının da aynı yolun yolcusu gibi hareket etme eğiliminde olduğunu dile getirmiştir. Dış politika konusunda da, hükümetin muhalefete danışma ve müzakere geleneğini sürdürmesini isteyen Bölükbaşı, Demirel hükümetinin güçlü Batı ülkelerinin yanında değil, haklı ve zayıf üçüncü dünya ülkelerinin yanında olacak bir dış politika icra etmesini belirtmiştir. Komşu ve manevi bağlarla bağlı Orta Doğu ülkeleri ile hakiki bir dostluk ve işbirliği içine girilmesini arzu eden Bölükbaşı, haksız emeller peşinden koşan bir macera politikası güdülmesine karşı olduklarını, ancak Kıbrıs gibi milli bir davada gerekenlerin yapılmasını AP hükümetinden beklediğini dile getirmiştir.¹⁵⁰²

Öte yandan Bölükbaşı, Kıbrıs hakkında, 27 Aralık 1965 tarihinde Meclis’te yapılan genel görüşmede, MP grubu adına bir konuşma yaparak, Kıbrıs sorununun patlak vermesinde iç politik didişme ve zaafların büyük etkisi olduğunu ileri sürmüş ve Kıbrıs konusunda bütün parti ihtilaflarının susmasını, yalnızca vatanseverlik ve yeniden “*kuvay-ı milliye*” ruhunun harekete geçirilmesini istemiştir. Dış politikanın şahsi görüşlerle idare edildiğini ileri süren Bölükbaşı, Kıbrıs meselesinde iktidar ve muhalefet gruplarının bir araya gelerek konuyu müzakere etmelerini istemiştir. AP’yi muhalefet partileri ile istişare etmemekle suçlayan Bölükbaşı, geçmişte dış politika mevzuunda iktidarı ve muhalefeti ile tüm partilerin ortak hareket ettiğini söylemiştir. Kıbrıs’ın Türkiye için bir şeref, haysiyet ve bir beka meselesi olduğunu öne süren Bölükbaşı, Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs konusunda aldığı son kararın, Türkiye’nin elinde Kıbrıs’a müdahale hakkını elinden almaya yönelik bulunduğunu ve bunun kabul edilemez olduğunu açıklamıştır. Kıbrıs hakkında alınan kararlar muvacehesinde, Makarios ve Yunanistan’ın adadaki Türklere yönelik cüret ve saldırılarına bir tür destek verilmeye çalışıldığına değinen Bölükbaşı, Kıbrıs davasının kaybedilmemesi için Türkiye’nin anlaşmalardan doğan müdahale hakkını kullanarak, Kıbrıs’a

¹⁵⁰² **Millet Partisi’nin Kıbrıs Meselesi ve Adalet Partisi Hükümeti Programı Hakkındaki Görüşü: 1965-1966** (Ankara: San Matbaası, 1965), s. 3-28.

silahlı bir müdahale gerçekleştirmesini, hatta bu uğurda Yunanistan'la çatışmayı bile göze almasını istemiştir.¹⁵⁰³

1966 yılın başı ile birlikte Bölükbaşı, AP'ye yönelik sert eleştirilerini devam ettirmiştir. AP'nin af ve seçim kanununda değişiklik yapmaya yönelik tasarıları karşısında Bölükbaşı, AP'nin rejim için çok zararlı bir hesabın içine girdiğini söylemiştir. Milyonlarca vatandaşın oylarını temsilcisz bırakacak bir seçim sistemine dönüşün (milletvekilliği seçiminde, milli bakiye sisteminden barajlı d'hont sistemine, senato seçiminde de nispi temsilden çoğunluk sistemine), kanun zoru ile iktidara yapılmaya ve muhalefeti zayıf ve tesirsiz bırakmaya yönelik olduğunu açıklayan Bölükbaşı, AP'nin de, bir zamanların (DP dönemini kastediyor) hayali olan dikensiz gül bahçesi kavuşmak ihtirası içinde hareket ettiğini öne sürmüştür. Af kanunu tasarısında da AP'yi aynı temayülün içinde gören Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür.¹⁵⁰⁴

Anayasa'yı ihlal suçundan Yassıada'da mahkum edilenlerin cezalarının tamamı, hukuki neticeleriyle birlikte affedilirken, onlara devlet memuru olmak imkanı dahi verilirken, yine Anayasa'yı ihlal suçundan mahkum edilen 21 Mayıs olayı faillerinden bu atıfet esirgenmekte ve bunların cezaları hafifletilmekle iktifa edilmektedir. Böyle bir ayırmayı hak ve adalet telakkileriyle bağdaştırmak mümkün değildir.

1966 yılı Bütçe görüşmelerinde, “*demokrasi idaresi son tecrübemizdir*” diye konuşan Bölükbaşı, tek parti iktidarının baskı rejimine dönüşme ihtimali üzerinde uzunca durmuş ve mevcut gidişata bakarak oldukça karamsar olduğunu, millet iradesi tezine dayanılarak yapılanların demokrasiyi örselediğini ve dengeleyici kurumsal mekanizmalar oluşturulamaz ve zihniyet değişimi en azından belli ölçüde gerçekleşmezse demokrasinin tekrar kazaya uğrayabileceğini uzun uzun anlatmıştır. Demirel hükümetini kastederek, bir iktidarın Anayasa'ya aykırı kanunlar çıkarmadan da, zulüm ve istibdat yoluna sapabileceğini söyleyen Bölükbaşı, AP iktidarının kimi tutum ve uygulamaları ile böyle bir yola girdiğini ileri

¹⁵⁰³ Millet Partisi'nin Kıbrıs Meselesi..., s. 5-26.

¹⁵⁰⁴ Cumhuriyet, 21. 1. 1966.

sürmüştür. Seçim mücadelesinin bir tür “*manevi karaborsacılık*” haline getirildiğini ve bir kısım vatandaşların aldatıldığını ileri süren Bölükbaşı, son seçimlerde, “*normal demokratik rejimde yeri olmayan vasıta*” olarak “*dinin*” kullanıldığını söylemiştir. Dini meselelerde Başbakanın kınanacak beyanları olduğunu söyleyen Bölükbaşı, Demirel’in son bayram mesajının da bir “*istismar*” örneği olduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı’na göre, “*Bir insanın ibadetinde kusur olabilir. ... ama dört başı mamur bir mümin iddiasıyla halkın hislerini istismara kalkışırsa bunu ayıplamamak mümkün değildir*” diye konuşmuştur. İktidarın çıkarmayı düşündüğü af kanunu, eski devrin sorumlularına sahip çıkmak niteliğinde olduğu için Anayasaya bağlılık ile bağdaşır nitelikte olmadığını açıklayan Bölükbaşı, iktidarın bu tutumu ile Türkiye’de kamplaşma ve kutuplaşmaların yeniden kuvvet bulmasına bir zemin hazırladığına dikkat çekmiştir.¹⁵⁰⁵

Bu arada, 5 Haziran 1966 tarihinde yapılacak 52 sandalyelik kısmi senato seçimleri dolayısıyla yoğun bir propaganda faaliyeti içine giren MP lideri Bölükbaşı, konuşmalarında özellikle AP’ye yüklenmiş ve AP’nin milletvekili seçiminde, mevcut milli bakiye sistemi yerine barajlı d’hont sistemine, senato seçimlerinde ise nispi temsil yerine çoğunluk sistemine gitme yönündeki çalışmaları ile eski DP’lileri de içine alacak geniş kapsamlı bir af kanunu hazırlığı içinde olmasını şiddetle eleştirmiştir. Seçim konuşmasının ilkinin İzmit’te yapan Bölükbaşı, 180 dakikalık konuşmasında, gazetelerin belirttiğine göre, 28 bardak su içmiş, 17 fıkra anlatmış ve üç bavul dolusu vesika ile kürsüye çıkmıştır. Bölükbaşı şunları söylemiştir:¹⁵⁰⁶

Demirel ve AP, seçim kanununu değiştirme teşebbüsleri ve bu vesile ile muhalefete reva gördükleri iftiralarla, hem rejim ve hem de ahlak suçlusu mevkiindedirler. Besleme gazeteler, kiralık ağızlar, bir vurgun furiasının cezbesine kapılmış propagandacılar, tarihin hüküm sandalyesine oturmuş olan bu suçluyu kurtaramayacaklardır... Milletın kadeı gemisi yedi aydır tecrübesiz kaptanın elinde çalkalanıp dururken, “*koalisyon çatal kazıktır batmıyor, iş yapamıyorum, beni tek başıma iktidara getiriniz, neler yapacağım*” diye

¹⁵⁰⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 4, Elli Sekizinci İnikat (27. 2. 1966), s. 753-761.

¹⁵⁰⁶ **Cumhuriyet**, 16. 5. 1966.

vatandaşları aldatanların, çatalı olmayan kazığı da batıramadıklarını, her gün bir beynamaz özü icat ettiklerini görmekteyiz... İktidar Mart ayından beri yalnız seçim kanunu çıkarmak için çırpınmıştır... Demirel, seçim kanunlarını değil, seçim kanununu düşünmüş ve kendi sandalyesini sağlama bağlamayı bütün milli meselelerin üstünde tutmuştur. Muhalefeti ezmek ve demokratik rejimi soysuzlaştırmak isteyen bir seçim kanunu tasarısı karşısında meşru müdafaa hakkımızı kullanarak, direneceğiz... *“Sandıktan çıktık, milli iradeyi temsil ediyoruz”* diye sağa sola isnat kılıcı sallayan Demirel, demokrasinin bir nevi Zati Sungur sandığından çıkan çıplak bir rejim olmadığını ancak belirli bir manevi iklim içinde gelişip... fazilet sahibi insanların hizmetleri ile yaşayabilecek çok nazik bir rejim olduğunu unutmamalıdır. Aksi takdirde bizzat kendisi memleketin enkazı üzerinde ötmeyi göze almış bir *“ihtiras kuşu”* olmak kaderinden kurtulamayacaktır.

Bölükbaşı'nın yukarıdaki konuşmasına cevap veren AP genel başkan yardımcısı Talat Asal, şunları söylemiştir.¹⁵⁰⁷

Kendisini iftiraları ve tasvirleri ile baş başa bırakmak en doğru yoldur. Laf cambazlığı ile Nasreddin Hoca hikayeleri ile demagoji ile devletin idare edileceğine yüce milletimiz itibar etmiş olsa idi, yirmi sene içerisinde bir defa olsun Bölükbaşı'nın partisine itimat ederdi. Bölükbaşı bu hali ile miting meydanlarının eğlencesi olarak kalmaya mahkumdur. Bölükbaşı, politikayı devleti idare etmek için değil, kendisini eğlendirmek için yapmaktadır.

Kısmi senato seçimlerinde radyoda yaptığı on beş konuşma ile AP iktidarının uygulamalarını şiddetle eleştiren Bölükbaşı, dikkatleri MP'nin üzerine toplasa da, bu seçimlerde yine beklediği başarıyı elde edememiştir. Burada söz konusu radyo konuşmalarının bazılarına temas edilmekle,

¹⁵⁰⁷ A. g. y.

Bölükbaşı’nın AP iktidarı dönemindeki siyasal düşüncü ve davranış tarzı konusunda nasıl bir eğilim içinde olduğunun ortaya çıkabileceğı düşünölmektedir. Radyodaki ilk konuşmasını 21 Mayıs 1966’da yapan Bölükbaşı, AP’yi bir “*manevi karaborsacı*” diye nitelemiş ve bazı kaleşşörlerin, ramazanda ellerinde puro ve viski kadehi düşmeyen efendilerini (AP liderlerini kastediyor) mukaddesatçı, ibadetine düşkün ve milliyetçi tanıtma bezirganlığı içinde propaganda yaparak, dini istismar ettiklerini dile getirmiştir. Dili başka dini başka olan böylelerinin münaflıklıklarını ortaya çıkaracaklarını söyleyen Bölükbaşı kendilerine iftira atanlar karşısında, “*yel kayadan ne koparır, bizler her gün kible değıştiren politikacılar sınıfından değiliz*” demiştir. Üstü kapalı bir biçimde, AP lideri Demirel’i sözü başka özü başka münaflık kimseler sınıfına sokan Bölükbaşı, fazilet ve ahlak rejimi olan demokrasinin faziletsizlerin ve ahlaksızların elinde bir gün can verebileceğini belirtmiştir. Yedi aydır iş başında bulunan ve hiçbir derde deva bulamayan AP lideri Demirel’in, “*muhalefet beni çalıştırmadı*” bahanesi karşısında, “*oynamasını bilmeyen gelin yerim dar dermiş*” sözünü sarfeden Bölükbaşı, AP’yi, “*latakrebüsselate*” (namaza yaklaşmayın) diyen ve ayetin gerisini söylemeyen binamaza benzetmiş ve rejim ve demokrasi suçlusu ilan etmiştir.¹⁵⁰⁸

Bu sırada Ankara-Yenimahalle’de bir konuşma yapan Bülent Ecevit de, AP lideri Demirel hakkında şunları söylemiştir:¹⁵⁰⁹

...Dünyanın hiçbir yerinde sokaktan, gözü kapalı başbakan seçildiğı görölmemiştir, fakat Türkiye’de olmuştur. Hiçbir siyaset sınavından geçmemiş bir bilinmez kişi, hem de açıkça Amerika’nın, başkan Johnson’ın ve yaverlerinin kendisini desteklediğini ilan ederek, önce AP başkanlığını ele geçirmiş, sonra da Türkiye’nin başbakanı oluvermiştir. Böyle bir kimsenin kurduğı hükümetin ilk icraatından biri de, yer altı kaynaklarımızı yabancı sermayeye karşı koruyan en başarılı devlet işletmecilerinden bazısını iş başından uzaklaştırmak olmuştur.

¹⁵⁰⁸ **Osman Bölükbaşı’nın Radyo Konuşmaları: 1966** (Ankara: San Matbaası, 1966), s. 7-

15.

¹⁵⁰⁹ **Cumhuriyet**, 22. 5. 1966.

Öte yandan Bölükbaşı, ikinci radyo konuşmasını Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığını neden desteklemediğine ayırmıştır. Bilindiği gibi, 13 Şubat 1966'da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hastalığında dolayı komaya girdiğinin altıncı günü, MP dışındaki tüm siyasal partiler Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı üzerinde uzlaşmaya varmışlar ve 14 Mart 1966'da kontenjandan senatoya atanan Sunay, 28 Mart 1966'da Türkiye'nin beşinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu arada, 15 Mart'ta da, Sunay'ın yerine Cemal Tural genelkurmay başkanlığına getirilmiştir. İşte, Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı seçilirken MP oylamaya katılmayıp, adeta Sunay'ın cumhurbaşkanı olmasını protesto etmiştir. Bölükbaşı, bunun nedenlerini açıkladığı radyo konuşmasında, *“Gerçek demokrasi ile yönetilen ve milli iradenin saygı gördüğü hiçbir memlekette, Ordu'nun başında bulunan bir zatın Cumhurbaşkanı olduğu görülmemiştir”* diyerek, milli irade ile seçilmiş bir Meclis dururken, neden böyle bir yola başvurulduğunu sorgulamıştır. Konuşmasını, *“Ya bu yol olur da her genelkurmay başkanı kendisini müstakbel Cumhurbaşkanı görmeye başlarsa, böyle bir nevi Veliahtlık müessesesi kurulursa, demokrasimiz ve memleketin yarını ne olur?”* diye sürdüren Bölükbaşı, AP'nin hangi hesap ve maksatla ordunun başındaki zatı cumhurbaşkanlığı makamına getirdiğini ve Sunay'ın da hangi şart ve düşüncelerle bunu kabul ettiğini sorgulamıştır. Bölükbaşı son olarak şunları söylemiştir:¹⁵¹⁰

Demirel'e soruyoruz. Cumhurbaşkanı seçiminde milli irade, sandıktan çıkan demokrasi sözleri ne oldu? Bu manzara karşısında, Adalet Partisi arslan gibi kükrete fakat tavşan gibi teslim oldu diyenleri haksız saymamak mümkün müdür?... Adalet Partisi ve Demirel'in karanlık bir niyeti yoksa, ordu ile veya onun temsil eden şu veya bu zatla özel bir yakınlık kurma ihtiyacını hissetmemesi lazımdır... Hepimiz bu kader gemisinin yolcularıyız. Batarsak beraber batacağız.

Ayrıca Maraş'ta yaptığı bir mitingte konuşan Bölükbaşı, yine Demirel'e yüklenmiştir. Demirel'i ana dili Türkçeyi bilmemekle itham eden

¹⁵¹⁰ Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları, s. 17-21.

Bölükbaşı, devlet adamlığının asgari vasıflarından yoksun olduğunu iddia ettiği Demirel’i, “*Amerikan sirkinin palyaçosu*” olarak nitelendirmiştir. Bölükbaşı, bu sözlerini AP genel başkan yardımcısı Talat Asal ile AP’li basının kendisini, “*sahne aktörü*” ve “*dümbüllü İsmail*” diye vasıflandırmaları üzerine söylemiştir.¹⁵¹¹

Bölükbaşı, üçüncü radyo konuşmasında, Talat Asal’ın, “*Bölükbaşı, İnönü ile Aybar’ın maşasıdır. CHP ve İşçi Partisi ile sarmaş dolaştır. Kaderini bu partilere bağlamıştır*” şeklindeki iddialarına cevap vermiştir. Konuşması kısaca şöyledir:¹⁵¹²

...Partiler ve liderler hakkında dün ne düşünüyorsak, bu gün de onu düşünüyoruz. MP ve Bölükbaşı, bu güne kadar tükürdüğünü yalamamıştır... MP, bu güne kadar şu veya bu parti ile ve hele İşçi Partisi ile oturup hiçbir siyasi meseleyi konuşmamış, müşterek bir takrir dahi imza etmemiştir... Şimdi bize iftira eden AP, daha dün, Sayın Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanı olması için CHP ve İşçi Partisi’nin imzasından kuvvet ve şeref aramış, onunla kolkola girmiş bir partidir... AP’ye hakim olanlar için parti, bir menfaat ve ikbal anonim şirketidir. Biz ise, “*İmanım padişah ben de onun veziriyim*” diyenlerdeniz...1963’te AP binası taşlandığı zaman Başbakanlıkta ve Meclis’te İnönü’ye en acı sözleri söyleyen Bölükbaşı idi. Cümle alem biliyor ki, o zaman Demirel batan gemisini yolculardan evvel terk eden ve canının telaşını düşen korkak kaptanlar gibi selameti genel idare kurulundan istifada buluyordu. Yine 1962’de AP tecavüze uğradığı zaman, Meclis’te İnönü’ye en ağır hücumu yapan ve AP’lilerin haysiyetini koruyan Bölükbaşı olmuştu. Sayın Cevat Önder, arkadaşlarınızın önünde, “*İnsanlık haysiyetimizi siz müdafaa ettiniz*” demişti... İnönü’nün devrilmesinde ve dördüncü koalisyonun kurulmasında Bölükbaşı baş rolü oynamıştı... böyle şen’i iftiralara tenezzül etmeye müsait olanlar hakkında söylenen

¹⁵¹¹ Cumhuriyet, 24. 5. 1966.

¹⁵¹² Osman Bölükbaşı’nın Radyo Konuşmaları, 23-27.

“Amerikan uşağı”, “mukaddesat düşmanı Mason”, “üç gün içinde milyonlar sahibi olmuş vurguncu” sözlerinin hiç de fazla olmadığına bizzarur hükmetmek gerekir... Demirel’i ve AP’yi şeref ve haysiyet celladı bir müfteri ilan ediyoruz.

Dördüncü radyo konuşmasında Bölükbaşı, Demirel’in seçimlerden önce halka neler vaat ettiğini sıralamış ve bu arada Amerikan Başkanı ve Demirel’in babası yaşımda olan Johnson’ın, onun sınıf arkadaşı, şahsi dostu ve hayranı olarak, iktidara gelmesi ile Amerikan dolarlarının Türkiye’ye akacağını müjdelediğini, 10 Ekim 1965 seçimlerinde, Demirel’in her gittiği yere adeta cebinde taşıdığı fabrikaları dağıttığını söyleyerek, iktidara gelmesi ile Demirel’in bütün vaatlerini bir tarafa bırakıp, AP’yi tek parti diktasına götürecek seçim kanununu vaadini gerçekleştirmek istediğini dile getirmiştir.¹⁵¹³

Beşinci radyo konuşmasında, AP’yi, komünizme karşı tedbir alacağı yerde, komünizmin yayılmasını kolaylaştıracak hareketlerde bulunmakla suçlayan Bölükbaşı, AP’nin, mukaddesatın koruyuculuğu hamiliğine bürünerek, komünizmle mücadele konusunu bile sömüren oy avcısı olduğunu öne sürmüştür. Demirel’i *“siyaset tezgahtarı”* olarak nitelendiren Bölükbaşı, AP’nin Türkiye’de komünizmin tatbikine engel olacak sosyal adalet ve sosyal güvenlik mevzularında aldığı tek bir tedbir olmadığını, aksine komünizmin yaygınlaşmasına yol açacak siyasi gerginliği, huzursuzluğu, işsizliği ve sefaleti daha da artıran siyasi münafık gibi davrandığını iddia etmiş ve konuşmasını, *“Allahımız, milletimizi hem komünistlerin hem de her şeyi sömüren “siyaset münafıkları”nın şerrinden korusun”* diye bitirmiştir.¹⁵¹⁴

Altıncı radyo konuşmasını AP’nin seçim sistemini değiştirmek istemesinin arkasında yatan nedenlere ayıran Bölükbaşı, Senato için nispi temsil yerine ekseriyet, Meclis için milli bakiye yerine barajlı d’hont sistemini getirmek isteyen AP’nin amacının, muhalefeti tasfiye etmek olduğunu, bu sistemlerle milletin büyük çoğunluğunun Meclis’te temsilinin mümkün olamayacağını, azınlığın diktatoryasının kurulabileceğini ve en önemlisi de memleketin yine eskisi gibi hırslı ve öfkeli iki kampa

¹⁵¹³ A. g. e., s. 20-30.

¹⁵¹⁴ A. g. e., s. 36-39.

bölüneceğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, ayrıca seçim adaletini sağlamak ve demokratik rejimin bir sigortası olmak yönlerinden milli bakiye sistemini savunmuştur.¹⁵¹⁵ 1965 başlarında getirilen milli bakiye sistemini eleştiren Bölükbaşı’nın, 1966’ların ortalarından itibaren bu sistemi savunmasının nedeni, artık MP’nin siyasal sistemde büyük bir ağırlığının kalmaması ilgili olsa gerektir. 1965 seçimlerinde koalisyon ortağı olacak kadar başarı kazanacağını uman Bölükbaşı’nın partisi MP, bu tarihten itibaren iyice kan kaybetmeye başlayacak ve küçük bir siyasal partilerin can simidi olan milli bakiye sisteminin hararetili savunucusu olacaktır.

Sekizinci radyo konuşmasında Demirel’in talimatları ile Bölükbaşı’yı eleştiren Talat Asal’ın eleştirilerine cevap veren Bölükbaşı, Demirel’e yine, “*Mukaddesat düşmanı mason*”, “*Amerikan uşağı*”, “*vurguncu*” gibi sözlerle hitap etmiş ve Demirel’in Bölükbaşı ve MP’ye söven ve iftira eden bedbahtlardan kurulu ordunun başkumandanı olduğunu ifade etmiştir. Demirel’i korkaklıkla ve maşalar kullanmakla suçlayan Bölükbaşı, Demirel’in erkekçe kendisi karşısına çıkamadığını iddia etmiş ve Demirel’in talimatı ile AP’li milletvekillerinin kendisi hakkında, ne kadar yemek yediğine, yazdığı şiirlere, 27 Mayıs’ın meşru olup olmadığına dair, Meclis’te getirdikleri soru önergeleri ile kendisini yıpratmak için ellerinden geleni yaptığını söylemiştir. Bölükbaşı, MP’li Memduh Erdemir’in Meclis’te Demirel’e yönelik olmak üzere, “*İhtilalden sonra 35 yaşında askere giden, terhisinden sonra iki sene müteahhitlik ve Amerikan firmalarının temsilciliğini yapan bir meçhul iken, gizli kuvvetlerin eliyle AP genel başkanı ve ardından Başbakan olan bir zatın, hiçbir mirasa konmadığı ve orta halli bir ailenin çocuğu olduğu halde, büyük servetini nereden temin ettiğini*” sorduğunu, ancak hiçbir cevabın alınamadığını söyleyerek, asıl bunların kamuoyuna açıklanmasını istemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, Sunay’ı vatansever ve şerefli bir maziye sahip olduğu için Cumhurbaşkanı seçtiklerini söyleyen Demirel’e yönelik şunları söylemiştir: “*Ne yapsın Demirel, arslan gibi kükredik tavşan gibi teslim olduk diyemiyor. Bir ‘çizmenin’ gölgesini sığındık diyemiyor. Bunlardan hangisini tercih ettiklerini açıklamazlarsa, yakalarının bırakmayacağız*”.¹⁵¹⁶

¹⁵¹⁵ A. g. e., s. 43-44.

¹⁵¹⁶ A. g. e., s. 51-55.

Ankara'daki bir açık hava mitinginde seçim propagandasını sürdüren Bölükbaşı, konuşmasında, “*Türkiye’deki Amerikan üsleri*” konusunda, AP iktidarının kendilerine bilgi vermemesini şiddetle eleştirmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:¹⁵¹⁷

İhtilalden evvelki iktidar, ayak üzeri konuşmalarla dahi, Türk toprakları üzerinde Amerika’ya tehlikeli imtiyazlar tanımıştır. Bu sözde ikili anlaşmalar, bugün dahi TBMM’nin meçhulüdür. Bu üslerde hangi silahlar vardır. Bunlar günün birinde kimin kararıyla kullanılacaktır?... Bu suallerin cevabını bir parti lideri ve milletvekili olarak biz bile bilmiyoruz... Hükümet Meclis’i aydınlatmamış ve her haliyle adeta Amerikan imtiyazlarına kanat geren bir “*siyanet meleği*” rolünü oynamıştır... Muhalefet ve kamuoyunun baskısı neticesi, bu ikili anlaşmaların tekrar gözden geçireceği söylenmiştir. Hükümet böylece, Amerika’ya Türkiye için tehlikeli ve zararlı imtiyazlar tanıdığını itiraf etmiştir. Ancak daha sonra Demirel, mızrağı çuvala sığdırmak isteyen sözde bir kurnazlıkla, “*Topraklarımızda Amerikan üssü yoktur. Tesisleri vardır*” gibi anlamsız sözlerle gerçeği örtme çabasında olmuştur. Bu zihniyete sahip olan birisi, kraldan ziyade kralcı bir tarzda, Başbakanlık koltuğunda oturarak yaptığı müzakerelerde devletin haysiyet ve emniyetini nasıl koruyacaktır?...Bu Amerikan üslerinden kalkacak uçaklar yarın şu veya bu devletin topraklarına atom bombası atarlarsa, Türkiye’nin göreceği mukabele memleketi bir büyük mezarlık haline getirmez mi? Biz MP olarak Nato ve Garp blokuna bağlıyız. Komünist tehlikesinin karşısındayız. Ama dostluk ve ittifakın “*peyklik*” haline getirilmesine karşıyız...

Bölükbaşı radyoda yaptığı dokuzuncu konuşmasında ise AP ve Demirel’in din istismarcılığı yaptığını öne sürmüştür. Allah’ın en sevmediği kişinin münafık olduğunu söyleyen Bölükbaşı, Demirel’in durumunun, hem

¹⁵¹⁷ Cumhuriyet, 29. 5. 1966.

ibadet etmeyip, hem de ibadet eder gibi görünerek buna göre propaganda yapmak ve yaptırmakla siyasi menfaat sağlamaya çalışan münafıkların durumunu çağrıştırdığını ileri sürmüş ve vatandaşın bir politikacının, bu gibi hallerine değil, ahlakına bakması gerektiğini ifade etmiştir. AP’nin bir taraftan 27 Mayıs’a yönelik kin ve intikam tahrikçiliği ile diğer taraftan vatandaşın dini duygularını sömürme politikası ile beslenip geliştiğini öne süren Bölükbaşı, Demirel’i, kılmadığı namaza, tutmadığı oruca rağmen ibadetine düşkün bir Başbakan olarak tanıtmaya gayretlerini de dini sömürme politikasının bir tezahürü olarak göstermiştir. Demirel’in Ramazanda bütçe encümeninde puro tütürmesine rağmen, bir vaiz edasıyla Bayram gazetesine makale yazmasını da dini istismarın bir örneği olarak sunan Bölükbaşı, Peygamberin “*Lekluddinü fiddünya*”, yani dinini dünya için yemek, dünya menfaatlerine alet etmektir, diyen bir hadisini hatırlatarak, daha evvel Hacı Bayram Camii’ne gitmeyen Demirel’in Başbakan olduktan sonra, bir iki defa gösteriş için bu camiye gittiğini ve halk arasında da her sabah namazını burada kılmaktadır biçiminde propagandasının yapıldığını belirtmiştir.¹⁵¹⁸

Bu arada, 21 Mart 1966’da Bölükbaşı’nı suçlayarak MP’den istifa eden İstanbul milletvekili Abdurrahman Şeref Laç’ın iddia ve ithamlarını, AP’lilerin radyoda yaptıkları konuşmalarda kullanmaları üzerine, Bölükbaşı AP ve Demirel’e şiddetle çatmış ve AP’nin iktidara gelir gelmez ilk iş olarak, Meclis çatısı altında bir “*siyasi ihanet pazarı*” kurduğunu ve kendisine satılacak bedbahtlar aradığını ileri sürmüştür. Bu gibi ihanet pazarlarında satılık olanların, vücudunu satanlardan daha ahlaksız ve tehlikeli olduğunu söyleyen Bölükbaşı, AP ile metres hayatı yaşayan bu eski MP’linin genel idare kurulu iki gün toplanamadı diye istifa ettiğini açıklamıştır. İstifasını verdiği 21 Mart’ta kayınpederini kaybettiğini ve sonrası iki gün için de cenaze işleri ile meşgul olduğunu söyleyen Bölükbaşı, bu iddia ve isnatların kendilerini AP’den hesap sormaya engel olamayacağını da altını çizmiştir.¹⁵¹⁹

AP’lilerin, “*Bunca senedir siyasettesiniz, bir meziyetiniz olsaydı millet sizi iktidara getirirdi*” sözlerine cevap veren Bölükbaşı, 1946’dan itibaren o güne kadar devam eden siyasal mücadelesinde kendisinin ve partisinin gelişmesinin önüne geçebilmek için ne gibi tertipler yapıldığını

¹⁵¹⁸ Osman Bölükbaşı’nın Radyo Konuşmaları, s. 60-61.

¹⁵¹⁹ A. g. e., s. 64-66.

anlatmış ve kendilerinin “*başına gelenlerin, başkalarının başına gelmiş olsaydı, bugün memlekette isimlerinin bile unutulacağını*” vurgulayarak, “*demokrasi tarihine adam diye geçenler de var, saman çöpü diye geçenler de var*” diyerek, manevi karaborsacı diye tanımladığı AP liderinin şerefli yerlerinin kabına bile ulaşamayacaklarını iddia etmiştir.¹⁵²⁰

On ikinci radyo konuşmasında Demirel’in, tarihe, manevi kayıtlara önem vermeyen bir ahlak suçlusu, herkesi kör, herkesi sağır zannedecek kadar gaflet içinde bulunan bir başbakan olarak geçeceğini ileri süren Bölükbaşı, Demirel’i, dindarlık propagandası ile mukaddes duyguları adi menfaatleri uğruna sömüren bir siyasal lider olarak tanımlamış ve AP’yi bir ihtiras ve menfaat anonim şirketine, Demirel’i de bu şirketin başına benzetmiştir. Bölükbaşı ayrıca Demirel kaptanlığında, memleketin büyük felaketlere gebe olduğunu şu şiiri ile anlatmıştır.¹⁵²¹

Sarmış bir taassup, vicdanlar kara
Siyaset açıyor, durmadan yara
Allahlaşmış haşa ikballe para
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Gözleri kaplamış, hırstan bir perde
Bulalım, diyen yok, deva bu derde
Tecrübesiz kaptan dümenin nerde
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Kardeşlik aradık, nifakı bulduk
Her gün biraz daha, kin ile dolduk
Huzuru kalmamış bir millet olduk
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Bölükbaşı, radyodaki on üçüncü konuşmasında sadece MP’nin bazı temel görüşlerinde bahsetmiş ve MP için, “*Biz ne ortanın solundayız, ne Amerika’nın kolundayız, sadece hakkın, Türkün ve programımızın yolundayız*” biçiminde ifadeler kullanmıştır. İktisadi görüşlerinin “*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” türünden başıboş bir liberalizm olmadığını beyan eden Bölükbaşı, özel teşebbüs ve özel mülkiyete dayalı serbest mübadele ekonomisine taraftar olduklarını, ancak devletin iktisadi

¹⁵²⁰ A. g. e., s. 69-73.

¹⁵²¹ A. g. e., s. 76-79.

faaliyetlere sosyal gayeleri gerçekleştirci ve düzenleyici olarak müdahalesinden yana olduklarını da açıklamıştır.¹⁵²²

Radyodaki on dördüncü konuşmasında, AP’nin aldığı oylarla övünerek, milli iradeyi ben temsil ediyorum diye kampanya yürütmesini bir tür manevi karaborsacılık olarak nitelendiren Bölükbaşı, Peygamberin bir sözünden yola çıkarak, popülist politikalarla fazla oy almanın namuslu bir davranış olmadığını altını çizmiştir. Peygamberin, “*Fakrim, fahrimdir*”, yani fakirliğimle iftihar ederim, sözünü, namussuzca servet sahibi olanlar karşısında söylediğini, bazen çok oy toplayanların da, peygamberin bu sözü ile lanetlediği yollardan servet toplayanlara benzediğini ileri süren Bölükbaşı, AP’nin sömürücü yolundan giderek oy temin etmeyi kendileri için bir şeref saydıklarını belirtmiştir.¹⁵²³ Bölükbaşı, bu sözleri ile adeta, bir taraftan, MP’ye oyların neden atılmadığının arka planını açıklamış, diğer taraftan da, Türk siyasetinde oy için her şeyin mübah görüldüğü bir anlayışı tenkit etmiştir.

On beşinci ve son radyo konuşmasında, kısmi senato seçimlerinde AP ve Demirel’in kendilerine en büyük rakip olarak MP’yi gördüğünü, bunun için MP ve Bölükbaşı hakkında komünistlik iftirası bile yapmaktan çekinilmediğini anlatan Bölükbaşı, Demirel’in korkak kumandanlar gibi başını siperden çıkaramayıp, Talat Asal gibilerini üzerlerine sürdüğünü dile getirmiştir. Ayrıca Bölükbaşı, Demirel ve AP’nin “*Sunay’ın çizmesi*”nin gölgesine sığındığını, bu hareketleri ile AP’lilerin, gemi arslanı gibi zaman zaman kükremelerine rağmen, tavşan gibi teslim olduklarını tescil ettirdiklerini yinelemiştir. DP döneminde Menderes’i gidişinden dolayı çok kez samimi bir biçimde uyardıklarını, ancak benden sonrası tufan olsun diyen bazı yaşlı arkadaşlarına (Bayar’ı kastediyor) uyararak sonunun hüsrana olduğunu dile getiren Bölükbaşı, şimdi ise bir kere rey aldım, ben milli iradeyim diyerek büyük bir gaflet içinde olan AP’yi ve tecrübesiz kaptanı Demirel’i, tufan gelmeden uyardıklarını ve rejimin geleceğini tehlikeye sokmamaları gerektiğini anlatmıştır.¹⁵²⁴

5 Haziran 1966 Kısmi Senato seçimleri platformunda, MP’nin ve Bölükbaşı’nın renkli ve dinamik kampanyası, AP’yi ve Demirel’i epey tedirgin etmiştir. Bunda, Bölükbaşı’nın sert ve etkili hitabeti kadar, AP’li

¹⁵²² A. g. e., s. 82-83.

¹⁵²³ A. g. e., s. 88-89.

¹⁵²⁴ A. g. e., s. 94-97.

seçmenler için MP'nin bir seçenek teşkil edişinin de büyük payı vardır. AP'liler, Bölükbaşı'nın sert muhalefetinden o kadar tedirgin olmuşlardır ki, Bölükbaşı'yı komünistlikle suçlamışlardır. **Yön** dergisininin de belirttiği gibi, Muammer Aksoy hariç, tüm sosyalistleri komünist sayan ve Sovyetlerle imzalan kültür anlaşmasını muhalefetinin merkezine oturtan Bölükbaşı'na yönelik komünist iddiası, senato seçimlerinin en eğlenceli yanını teşkil etmiştir. Bu arada **Yön** dergisine göre, Bölükbaşı, Batılı anlamıyla aşırı sağcılığın en güzel örneğini veren bir siyasal liderdir. Buna göre, Batılı aşırı sağ partiler, her şeyden önce koyu milliyetçidirler ve iç politikadaki akıl dışı muhafazakarlıklarına rağmen, yabancı uşaklığına şiddetle karşıdrlar. Halbuki az gelişmiş ülkelerde, aşırı sağcılık, milliyetçilik ve mukaddesatçılık taslayan siyasi partilerin bir çoğu, aslında yabancı uşaklığı yapan teşekküllerdir. Bunun tek istisnası Bölükbaşı'dır. Bölükbaşı, seçim kampanyasındave daha önce Kıbrıs müzakerelerinde aşırı sağcı, fakat gerçekten milliyetçi bir partinin lideri olduğunu ispatlamıştır. Bölükbaşı, konuşmalarıyla, "*Amerikan sirklerinin palyaçolarına*", "*menfaat şebekelerinin bir kuyruklu yıldız gibi sahneye çıkardıkları sahte değerlere*", "*üç gün içinde milyonlar sahibi olmuş vurgunculara*", "*Alamerikan kurnazlara*" ve "*Amerikan uşağı sahte mukaddesatçılara ve masonlara*" şiddetle çatarak, bağımlı dış politikayı eleştirmiştir.¹⁵²⁵

Kısmi senato seçim kampanyasında Bölükbaşı, AP'ye bu kadar yüklense ve MP'yi AP'nin alternatifi olarak sunsa da, seçim sonuçları yine MP için hüsrarla sonuçlanmıştır. 52 sandalye için yapılan seçimlerde, yine AP, kullanılan oyların yarısında fazlasını alarak (%56.29), 35 senatörlük kazanırken, MP, çekirdek oyunun da altına düşerek, %5.9 oy yüzdesi ile sadece 1 senatörlük kazanmıştır.¹⁵²⁶ Alınan bu sonuçlar, Bölükbaşı liderliğindeki MP'de bir takım kaynaşmalara ve istifalara yol açmış ve Bölükbaşı'nın temsil ettiği hareket gitgide siyaset sahnesinden silinmeye yüz tutmuştur.

Öte yandan, seçimlerden sonraki ayın en önemli olayı, Meclis'in 14 Temmuz 1966'da Yassıada mahkumları ile siyasi firarileri affetmesi idi. Bu kararla, Yassıada mahkumlarının politika hayatında etkin bir rol almalarına

¹⁵²⁵ **Yön**, 3. 6. 1966. Dergi, bu sayısında kapağa tam yaslanacak şekilde Bölükbaşı'nın bir baş resmini koymuş ve altına aynen şunu yazmıştır: "*Aşırı sağcı ama, Amerikan uşağı değil!*...".

¹⁵²⁶ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 313.

izin verilmese de, cezaların tamamı hukuki neticeleri ile birlikte affedilmiştir. İşte bu af hadisesi vesilesiyle MP lideri Bölükbaşı, 30 Temmuz 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a bir muhtıra göndermiş ve AP’nin Yassıda mahkumlarını affetmeye yönelik çıkardığı Meclis kararını veto etmesini istemiştir. Çok uzun bir metin olarak kaleme alınan bu muhtıranın, bazı önemli yanlarının buraya alınması suretiyle, 27 Mayıs sonrası siyasal düzen ve af konularında Bölükbaşı’nın yaklaşımını daha yakından tanıma olanağı doğabilecektir.

Muhtıra, 27 Mayıs’ı o günkü nizamın meşru bir temeli saydığını belirttiikten sonra, AP’nin geçmişi ihya etmeye yönelik kin, ihtiras ve intikam duygusu ile hareket ettiğini vurgulayarak, bu tutum devam ettiği müddetçe AP zihniyeti ile bu zihniyetin karşısında olanların çatışmalarının devam edeceği ve rejimin istikrara kavuşamayacağını dile getirmiştir. 27 Mayıs’tan bu yana cereyan eden hadiselerin temelinde, 27 Mayıs’ın meşruiyetini kabul etmeyen intikamcı cereyan ve geçmişi ihya etme hevesinin yattığını belirten Bölükbaşı, eğer bu meşruiyet bütün partilerce kabul edilmiş ve intikamcı tahrikler siyasi bir sermaye haline getirilmemiş olsaydı, kansız başlayan darbenin kansız (idamsız) bitebileceğini ve Türkiye’nin rejim olarak huzur iklimine kavuşmuş olabileceğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı sözlerini şöyle sürdürmüştür:

23 Ekim 1961’de çok muhterem Cemal Gürsel’in huzurunda yapılan toplantıda, parti liderleri ile, o gün başkanlık ettiğiniz ordu temsilcileri arasında geçen konuşmaların, bu toplantıda, evvelce söz konusu olmadığı halde, bu günkü Genelkurmay Başkanımız Sayın Cemal Tural’ın bir olup bitti şeklinde liderlerin önüne imza etmeleri için, sonradan adına dördürlü protokol denen bir yazıyı sürmesi vakiasının, size kadar uzananve 961 seçimlerinden sonra da faaliyet halinde bulunan Silahlı Kuvvetler Birliği adlı teşkilatın kurulmasının, idareye el koymak için imzalanan 21 Ekim 1961 ve 9 Şubat 1962 tarihli askeri protokollar ve benzeri hareketlerin sebep ve hikmeti ne idi? Kanaatımızca, bütün bu hareketler, her şeyden evvel 27 Mayıs’ın meşruiyetini kabul etmeyen, geçmişi ihya ihtirası taşıyan intikamcı

cereyan karşısında duyulan endişelerin ve ümitsizliklerin bir tezahürü sayılmalıdır.

Muhtırasında Bölükbaşı, Sunay'ın 12 Kasım 1964 tarihinde Meclis başkanlığına gönderdiği ve 27 Mayıs aleyhtarı tahrikler karşısında gerekli önlemler alınmadığı taktirde, vahim sonuçlar doğabileceğine ilişkin mektubuna da değinmekte ve o günlerde muhalefette olan intikamcı zihniyet hakkında duyduğu endişeyi, şimdilerde iktidarda olduğu halde neden duymadığını sorgulamaktadır. AP'nin geçmişi ihya hevesi ile 27 Mayıs aleyhtarı intikamcı cereyanının, her gün biraz daha pervasız hale geldiğini anlatan Bölükbaşı, AP mahfillerinde dile getirilen, “*Sunay bizimle beraberdir, Tural bizimle beraberdir*” şeklinde yapılan propagandaların, söz konusu gidişi beslediğini ve AP'nin cüretini artırdığını öne sürmüştür. Bu manzara karşısında, geçmişte büyük endişe duyarak, mektuplar yazan Sunay'ın, şimdi cumhurbaşkanı olarak sükut etmesini ve hareketsiz kalmasını anlayamadığını söyleyen Bölükbaşı, kısmi senato seçimlerinden sonra AP'nin kabul ettiği af kanunu ile 27 Mayıs'ı gayr-i meşru gösterme gayreti içine girdiğini ve kendi içinden bir cumhurbaşkanı seçecek yerde, Sunay'ı cumhurbaşkanı makamına getirilmesini tercih etmekle, Sunay'ın varlığından özel bir güç ve cür'et aldığını ileri sürmüştür.

MP'nin öteden beri siyasi mahkumların toptan affını savunduğunu dile getiren Bölükbaşı, AP'nin prensiplere değil, Yassıada mahkumlarına sahip çıktığını, Avrupa'ya kaçmış olan birkaç kişi hariç, Yassıada mahkumlarının hepsinin cezalarının daha evvel çeşitli yollarla affedilmelerine ve emeklilik haklarının kendilerine iade edilmelerine rağmen, şimdi, Anayasa'yı ihlal suçundan Yassıada'da mahkum edilenlerin tamamının, hukuki neticeleri ile birlikte affedildiğini, onlara bir nevi iadei saltanat yolu açıldığını belirterek, yine Anayasa'yı ihlal suçundan mahkum edilen ve her bakımdan daha fazla şefkat ve atıfete layık olan genç ve tecrübesiz 21 Mayıs'çıların neden affedilmediğini sormuş ve böylesi tek taraflı karar alan AP'nin gizli niyetinin, 27 Mayıs'tan intikam almaya yönelik olduğunu iddia etmiştir. Son olarak muhtırada, AP'nin, “*Mukabil bir ihtilalle iktidara gelmişçesine hareket ettiği*” ileri sürülmüş ve 21 Mayıs'çıların bir kısmının cezaevinde tutulmalarının, muhtemel ihtilal teşebbüslerine karşı rejimi koruyacak bir tedbir sayılamayacağı söylenerek,

kin ve intikam duyguları ile hareket eden AP’nin bu tek yanlı tutumu ile, huzur sağlayacak bir sosyal tedbir olarak nitelenen affın, bir nevi tashihi karar, meşru bir ihtilali mahkum etme ve yeni huzursuzluklar yaratma vasıtası haline geleceği belirtilmiştir.¹⁵²⁷

MP’nin şikayeti yalnızca af konusu ile kalmamış, MP, AP’nin orduyu kendi yanında gösterme gayretlerini ve orduyu siyasete alet ettiğini iddia ettiği tutumlarını Meclis gündemine taşımıştır. MP Çorum milletvekili Hasan Latif Sarıyüce, Başbakan’a yönelttiği bir soru önergesinde, iktidarı orduyu siyasete alet etmekle suçlandırmış, buna karşı tedbir alınmasını istemiş ve “*Türkiye’de bazı komutanlarla AP liderlerinden müteşekkil karma bir hükümet mevcut olduğu kanaatinin doğmasına nasıl engel olunacağını*” sormuştur. Sarıyüce, AP’nin orduyu siyasete çekecek ve onu sömürecek bir davranış içine girdiğini iddia ettiği önergesi, AP çoğunluğuna sahip Meclis’te kabul edilmemiştir.¹⁵²⁸

L. 1967–1969 YILLARI ARASI MP VE BÖLÜKBAŞI

1965 genel seçimleri ve 1966 kısmi senato seçimlerinden beklediği sonucu alamayan ve artık partisinde de otoritesi tartışılmaya başlayan MP lideri Bölükbaşı, 1966 yılının sonlarına doğru, sağlığını gerekçe göstererek, MP genel başkanlığından istifa ettiğini açıklayan bir mektubu MP GİK’e göndermiştir. 16 Kasım 1966 tarihli istifa mektubu aynen şöyledir:¹⁵²⁹

Çok ağır ve yıpratıcı şartlar altında geçen 21 yıllık mücadele hayatımın neticesi olarak, sağlık durumum son aylarda, devamlı olarak bozulmuştur. Bu yüzden bütün arzuma rağmen vazifemi yapamamaktan duyduğum derin teessürü ve sağlık durumum düzelmemesi halinde başkanlık vazifemden ve icabında milletvekilliğimden ayrılmak zorunda kalacağımı bir çok kereler parti yetkililerine ifade etmiştim Bugün bir türlü düzelmeyen sağlık durumum dolayısıyla, parti genel başkanlığından ayrılmak kararına

¹⁵²⁷ Osman Bölükbaşı’nın Af Kanunu’nun Veto Edilmesi İçin Sayın Cumhurbaşkanı Sunduğu Muhtıra (Ankara: San Matbaası, 30. 7. 1966), s. 3-16.

¹⁵²⁸ Cumhuriyet, 13. 8. 1966.

¹⁵²⁹ Cumhuriyet; Zafer, 17. 11. 1966.

büyük bir teessür içinde varmış bulunuyorum. Bundan sonra uğrunda bir ömür harcadığım MP'nin ideallerine sonuna kadar bağlı bir nefer olarak kalacağım. Bütün arkadaşlarıma başarılar diler, saygılar sunarım.

Bölükbaşı'nın istifası üzerine, MP GİK ve Meclis Grubu ortak bir toplantı düzenlemişler ve “*istifasını geri alması*” yolunda aldıkları kararı ulaştırmışlarsa da, Bölükbaşı'ndan “*hayır*” yanıtını almışlardır. Bölükbaşı yaptığı açıklamada, “*Arkadaşların bu kararını kabul etmedim. Hastalık sebebiyle ayrılan bir kimse rica üzerine, bu kararından nasıl döner*” demiştir. Bunun üzerine, MP GİK ve Meclis Grubu, Bölükbaşı'nın istifasının kabul edilmeyeceği yönünde bir karara vararak, durumu Bölükbaşı'na bildirmişlerdir.¹⁵³⁰ Daha sonra MP lideri, Adana'nın Gülek yaylasına gitmiş ve istirahatata çekilmiştir. Bölükbaşı, tekrar genel başkanlığa döneceği Mart 1967 tarihine kadar, pek fazla ortalarda gözükmemiş, ancak önemli görüşmelerin yapıldığı Meclis oturumlarına katılmıştır. Bu görüşmelerden birisi de, o günlerin dış politika gündeminin sıcak konusu Kıbrıs konusunda olmuştur. Kıbrıs ve ikili anlaşmalara ilişkin gensoru açılmasına ilişkin bir önerenin görüşmelerinde bir konuşma yapan Bölükbaşı, daha önce Kıbrıs meselesinde muhalefete bilgi vermediği ve görüşlerini almadığı için hükümeti eleştiren AP'lilerin (başta Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil olmak üzere), şimdi aynını kendilerinin yaptığı uzun uzun anlatmıştır. Kıbrıs konusunda milli bir politika oluşturulabileceksenin bunun muhalefetin katkısı olmadan oluşturulamayacağını, tespit edilen politikanın nihayetinde muhalefetin onaylayacağı bir politika olsa bile uygulama aşamasında muhalefetin desteği olmadan arzulanan sonuçların alınamayacağını ileri süren Bölükbaşı, Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin Meclis'in bilgisi dışında yapılan ikili anlaşmalarla Amerika'nın kullanımına tahsis edildiğini, Türkiye'nin bu üslerin kullanımı konusunda denetime sahip olmadığını, bu durumun ise Türkiye'yi istemediği bir savaşa sokabileceğini öne sürmüştür. Bölükbaşı'nın üsler konusunda yaptığı en dikkati çeken eleştiri ise, Türkiye'nin hükümlanlık haklarını kısıtlayan üslerle ilgili düzenlemelerin mevcut haliyle Türkiye için büyük riskler içerdiğini bilen MBK'nın ve

¹⁵³⁰ Cumhuriyet, 18. 11. 1966.

arkasından gelen İnönü hükümetlerinin, bu konuda hiçbir şey yapmamış olduğu yolundaki eleştirisidir.¹⁵³¹ Kıbrıs gibi milli davalarla ilgili görüşmeler dışında Bölükbaşı, ne Meclis’te ve ne de MP de bulunmuştur.

Öte yandan, Bölükbaşı’nın MP genel başkanlığından çekilmesinde, partinin özellikle 1965 seçimlerinden sonra gitgide erimeye başlaması ve siyasetteki etkinliğinin azalışına paralel olarak, MP içinde yaşanmaya başlayan kaynaşmaların ve çekişmelerin de büyük yeri olmuştur. Bölükbaşı’nın genel başkanlıktan çekildiği yaklaşık beş ay boyunca MP içindeki huzursuzluk iyiden iyiye artmıştır. Partide büyük kopmaların yaşanması beklenmiştir. Tüm bu kargaşa içinde, Bölükbaşı yeniden genel başkanlığına dönmüştür. MP genel sekreterliğinin basına yaptığı açıklamada, *“Hukuken partimizin genel başkanlığı sıfatını esasen uhdesinde bulunduran Osman Bölükbaşı’nın, parti yetkili kurullarının rica ve istirhamına uyararak, memleketin siyasi hayatında beliren vahim istidatlar ve partinin selameti açısından tekrar genel başkanlığa döndüğünü ve yapılan başkanlık divanı toplantısına riyaset ettiği”* bildirilmiştir.¹⁵³²

Ancak ne var ki, bu kez de, MP’nin İstanbul il teşkilatında büyük bir huzursuzluk baş göstermiştir. MP’nin İstanbul il kongresinde, delege olmayan şahısların oy kullandıklarının iddia edilmesi bütün partiyi karıştırmıştır. MP İstanbul il teşkilatında uzunca bir süredir varolan huzursuzluk, kongre vesilesiyle iyice ortaya çıkmış ve Bölükbaşı’nın kongrede yaptığı konuşmanın, partilileri birleştireceği yerde, birbirine düşürdüğü ileri sürülmüştür. Kongrede, Bölükbaşı’nın tuttuğu öne sürülen Eşref Aydın ile delegelerin büyük çoğunluğunun desteklediği iddia edilen Tahsin Kitapçı arasında büyük çekişme yaşanmıştır. Kongrede bir delege, *“Parti içinde tek konuşan insan olmak isteyen ve şimdiye kadar partideki bütün kıymetlerin, atılan iftiralar sonucu partiden uzaklaşmasına neden olan Bölükbaşı’nın, son günlerde, ‘bağrım Karacaahmet mezarlığına döndü’ havasını çalmaya başladığını”* söyleyerek, Bölükbaşı’nı eleştirmiştir. İstanbul il kongresinde, 1948’den beri partili olan sadık kişileri, kendisine karşı olanlar iddiasıyla Bölükbaşı’nın harcamaya çalıştığı söylenmiş ve Bölükbaşı’nın iktisat doktoru Tahsin Kitapçı’nın il başkanı olmasını şu sözleri ile engellediği öne sürülmüştür: *“Gönlüm Karacaahmet mezarlığına*

¹⁵³¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 2, Toplantı: 2, Yirmi Sekizinci Birleşim (4. 1. 1967), s. 19-49.

¹⁵³² **Cumhuriyet; Zafer**, 19. 3. 1967.

döndü. Hep ‘diplomalı’ları mezara gömdüm. İhanet edenler, hep ‘diplomalı’lar içinden çıkmıştır. Ama ‘çarıklı’lardan hiç ihanet görmedim. Şimdi il başkanı olarak iki namzet var. Biri ‘diplomalı’, biri de çarıklı”. Bu sözler üzerine, kongre karışmış ve Tahsin Kitapçı ekibi salonu terk etmiştir. Daha sonra yapılan seçimlerde, delege olmayanların oyları ile çarıklı diye nitelen Eşref Aydın’ın, İstanbul il başkanı seçildiği iddiaları, başta İstanbul teşkilatı olmak üzere, partiyi karıştırmıştır.¹⁵³³

Zafer gazetesinin tüm bu iddialarına, MP, genel sekreter Fehmi Cumalıoğlu imzalı bir tekziple yanıt vermiştir. Bu tür yayınların Bölükbaşı’nın tekrar genel başkanlığa dönüşü dolayısıyla maksatlı yapıldığı söylenen tekzip metninde, MP’nin gerçek demokrasinin lideri Bölükbaşı’nın etrafında gün geçtikçe kuvvetlendiği bildirilmiştir.¹⁵³⁴ Ancak, bundan sonra MP içinde gelişen olaylar, durumun hiç de belirtildiği gibi cereyan etmediğini göstermiştir. Nitekim, uzun zamandır MP’de devam eden karışıklıklar sonucu, MP genel başkanlığı, 3 MP’li milletvekilinin (Kırşehir Mv. Memduh Erdemir, Niğde Mv. Oğuz Demirtüzün ve Samsun Mv. Bahattin Uzunoğlu), “*partinin nizamına aykırı hareket ettikleri*” iddiasıyla geçici ihraç talebi ile haysiyet divanına verildiğini açıklamıştır. Bu arada 18 yıldır İstanbul teşkilatında çalışan ve İstanbul teşkilatının önde gelenlerinden olduğu belirtilen Mustafa Yılmaz isimli bir MP’li basına bir mektup göndererek, Bölükbaşı’nı suçlamıştır. Yılmaz mektubunda, “*Sayın Bölükbaşı, Anadolu’ya partililerine kan verme seyahatine çıkacakmış...1964’te, ‘demir çizmeleri’ giymiştir. 1965’te, ‘kılıcını çekmiştir’. 1967 başında, ‘karargahtan cepheye intikal’ etmişti. Şimdi de, MP’lilere ‘kan verecekmiş’*” biçiminde konuşarak, Bölükbaşı’nı, İstanbul il kongresinde yaşanan demokrasi faciasının ve arkasından gelen parti içindeki yaşanan ayrılık ve çözümlerin baş sorumlusu ilan etmiştir.¹⁵³⁵

MP içindeki çözülme ve iç çekişmeler bununla bitmemiştir. Haysiyet divanına verilen üç milletvekilinin durumunu bir yazıyla protesto eden 5 milletvekili (Yozgat Mv. İ. Hakkı Akdoğan, Erzurum Mv. Necati Güven, İçel Mv. Kemal Ataman, Afyon Mv. Mustafa Akalın ve Sivas Mv. Gıyasettin Duman), MP’den istifa ettiklerini açıklamışlardır. Aynı şekilde haysiyet divanına sevk edilen, Memduh Erdemir, Oğuz Demirtüzün ve

¹⁵³³ **Zafer**, 30. 3. 1967.

¹⁵³⁴ **Zafer**, 3. 4. 1967.

¹⁵³⁵ **Zafer**, 15. 4. 1967.

Bahattin Uzunoğlu da, MP’den istifa ettiklerini yaptıkları bir basın toplantısı ile açıklamışlardır.¹⁵³⁶ Kesin ihraç talebi ile haysiyet divanına sevk edilen üç milletvekili istifa mektuplarında şunları zikretmişlerdir:¹⁵³⁷

...Her gün Millet Partisi tüzüğü ve programına aykırı hareket edenlerin bizim hakkımızda böyle bir karar almaları ibret vericidir. Biz parti disiplinine, tüzüğüne ve programına aykırı hareket etmediğimiz gibi, aksine bu kabil davranışların tecziye edilmesini ısrarla takip ve talep edenlerdeniz. Halen mevcut olmayan haysiyet divanına sevkimiz ve parti ile ilişkimizin kesilmesi karşısında büyük bir ümit ve inaçla bağlı bulunduğumuz MP’den üzülerək istifa ediyoruz.

Öte yandan diğer 5 milletvekili de istifa mektuplarında özetle şunları belirtmişlerdir:¹⁵³⁸

Parti içinde uzun zamandan beri devam edegelmekte olan anlaşmazlıkların kaldırılması için yapılan grup toplantısında mutabakata varıldığı, hatta kucaklaşarak öpüşüldüğü halde, o günden bu yana eski tutumda ısrar edilmiş, parti programına aykırı konuşmalar tasvip olunmuş, tüzüğe uygun olmayan davranışlar cezalandırılmamış, aksine olarak MP programına, geleneklerimize ve tüzüğe uygun hareket edilmesini savunanlar dışarı itilmiş, böylelerinin millet nazarında küçük düşürölmesine gayret edilmiş, parti görüşüne aykırı olmayan konuşmalar ise desteklenmemiştir. Ezcümle, parti programına tamamen aykırı beyanda bulunan milletvekillerinin konuşmaları grupça tasvip edilmiş, geçen yıl verilen namus sözü unutulmuş, bir il kongresinde grup üyelerine yapılan hakaretler tasvip edilmiş ve teşvik görmüştür.

¹⁵³⁶ Cumhuriyet, 16. 4. 1967.

¹⁵³⁷ Zafer, 16. 4. 1967.

¹⁵³⁸ Zafer, 16. 4. 1967.

8'ler diye anılan bu milletvekilleri uzunca bir süre bağımsız kaldıktan sonra, Şubat 1968'de AP'ye katılmışlardır.¹⁵³⁹ Ayrıca, yine MP Ankara Mv. Hüseyin Balan ile Amasya Mv. Kazım Ulusoy da, 14 Mart 1967'de MP'den istifa ederek, 17 Ekim 1966'da kurulan ve basında Alevi partisi olarak nitelendirilen Türkiye Birlik Partisi'ne katılmışlardır.¹⁵⁴⁰ Hüseyin Balan daha sonra Birlik Partisi'nin genel başkanı olmuştur. Sözü edilen 8 milletvekili ile birlikte, eş zamanlı MP'den istifa edip daha önce AP'ye katılan Trabzon Mv. Ahmet Çebi ile birlikte, sadece 1967 ortalarından 1968 başlarına kadar, MP'den istifa edip de AP'ye giren milletvekili sayısı, 9'u bulmuştur. Böylece 1965 seçimlerinden sonra 31 sandalye ile Meclis'e giren MP'nin, 1967'nin Nisan'ına gelindiğinde, daha önceki istifalarla birlikte, Meclis'teki sandalye sayısı 15'e düşmüştür. Bu durum, MP'nin büyük bir çöküntü içinde olduğunu göstermiştir. Uzun senelerdir, güçlükle partisini ayakta tutmayı başaran Bölükbaşı'nın, büyük bir titizlikle kendi eliyle seçip milletvekili ve senatör olmasının yolunu açtığı MP milletvekilleri ve senatörler, bir bir yuvayı terk etmişlerdir. Yıllar sonra, 1977'nin Aralık ayında, AP'li 11 milletvekili, bakanlık uğruna CHP'ye geçecek ve Demirel hükümeti düşürülecekti. O günlerde ziyaretine gelen Demirel'in üzüntüsünü paylaşan Bölükbaşı, "*Süleyman Bey, üzülme! Bu konuda benim bağrım Karacaahmet Mezarlığı'na döndü. Senin bağrındaki ise, daha köy mezarlığı*" biçimindeki meşhur sözünü söyleyecek ve Türk siyasal hayatının bu zaafiyetinde çok dertli olduğunu ihsas ettirecekti.¹⁵⁴¹ Bu konuda o kadar yaralıydı ki, Konya'da yaptığı bir mitingde, CHP'den ayrılıp 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni (GP) kuracak olan Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının (Ferit Melen, Orhan Öztrak ve Emin Paksüt), CHP'den ayrılışlarının, ancak menfaatle izah edilebileceğini öne süren Bölükbaşı, özellikle kendi partisinden kopup da iktidar partisine yanaşan milletvekilleri için şu sözü söylemiştir: "*Menfaat uğruna bir partiyi terk edip diğerine kaçanlar, cüzdanı kabarık hovardanın kucağına atılan fahişeden daha aşağılıktır*".¹⁵⁴²

¹⁵³⁹ **Cumhuriyet**, 19. 2. 1968.

¹⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, 15-16. 3. 1967.

¹⁵⁴¹ "**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**", Kasım 1990. Bölükbaşı ile bu görüşmede ve daha sonraki görüşmelerde, MP içindeki ihtilafın nedenleri konusunu açmak istemişsek de, Bölükbaşı, bu konuda bir bilgi vermekten kaçınmıştır.

¹⁵⁴² **Cumhuriyet**, 7. 5. 1967.

Diğer taraftan, bu istifalar üzerine MP genel merkezi bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, istifa eden milletvekillerinin çıkar için istifa ettikleri belirtilmiş ve bu milletvekillerine yönelik olmak üzere, “*kız olarak alınıp da, dul çıkan*” kimseler tabiri kullanılmıştır.¹⁵⁴³ MP’den istifa eden Erzurum Mv. Necati Güven ve diğer milletvekilleri, yaptıkları açıklama ile tebliğe cevap vermişlerdir. Bu milletvekilleri, tebliğde, ramazan bayramının ikinci günü İ. Hakkı Akdoğan, Memduh Erdemir, Oğuz Demirtüzün, Sami Binicioğlu ve Hasan Özcan’ın partiden ihraçlarına karar verildiği ve bu kararın altında imzalarının bulunduğu ilişkin suçlamaları kabul etmemişler ve bu kararı imzalamaya mecbur edilişlerinin nedenlerini açıklamışlardır.¹⁵⁴⁴

MP’deki bu çözülme ve istifalar, farklı düşünüş ve görüşe sahip olmaktan ziyade, parti içi kişisel iç çekişmelerden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca, o günlerde, MP içinden bazı kişilerin, AP karşısında tutunabilmek için, CKMP ve YTP ile birleşmek istemeleri de iç huzursuzlukta etkili olmuştur. Partinin aldığı başarısız sonuçlar ve genel merkeze yakın bazı partililerin açıklamaları, genel merkez tarafından pek tutulmayan milletvekillerinin istifalarına yol açmıştır. Diğer taraftan, parti lideri olarak Bölükbaşı’nın, ekip çalışmasına pek fazla itibar etmeyen yaklaşımı ve şahsi tutumu ile parti politikasını tayin etmesinin de, partide huzursuzluk kaynağı oluşturduğu bilinmekteydi. Yine Bölükbaşı’nın, alınan başarısız sonuçların akabinde, sitemkar bir şekilde, sık sık parti liderliğinden çekilme yönünde yaptığı hareketlerinin, artık parti içinde tartışmalı hale gelen otoritesini zayıflatmış ve bu durumun da, kimi partili milletvekilleri üzerinde olumsuz bir tesir yaptığı da söylenmelidir.

Özellikle 1965 seçimlerinden sonra, merkez sağ temsil eden büyük bir parti olarak AP’nin yükselişi ve ideolojiler döneminin başlamasıyla birliktedir ki, Bölükbaşı’nın öteden beri savunageldiği fikirlerin ve attığı nutukların kitle üzerinde yarattığı etki hayli zayıflamıştı. Yeni iktisadi ve

¹⁵⁴³ **Cumhuriyet**, 17. 4. 1967.

¹⁵⁴⁴ **Zafer**, 18. 4. 1967. Söz konusu milletvekillerinin açıklamaları net değildir. Belirttikleri günde neler olup bittiğini, neden ihraç kararlarını imzalamak zorunda kaldıklarını açıklamamışlar, sadece, genel başkan vekili Hüseyin Ataman ve grup başkan vekili Faruk Önder’in bu konuyu açıklığa kavuşturmasını istemişlerdir. Onlar da, her hangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Dolayısıyla, her iki tarafın suçlamalarından pek bir şey anlaşılamamıştır. Ancak, anlaşılan şu ki, parti içinde görüşleri ve kişilikleri birbiriyle uyuşmayan iki grup oluşmuş ve parti genel merkezinin tuttuğu gruba karşı, bunun dışında kalan milletvekillerinin bir tür isyanı söz konusu olmuştur.

politik duruma göre kendini yenileyemeyen ve sadece Bölükbaşı'nın rejim ve sisteme yönelik uyarıları gündeme getiren, esprili ve muhalif konuşmaları ile ayakta durması güçleşen MP'nin, bu büyük düşüşü mukadderdi. Aşağı yukarı aynı seçmen kitlesine hitap eden MP ile AP'den ikincisinin tek başına iktidarda olması da, MP'li milletvekilleri için AP'yi bir tür çekim merkezi haline getirmiştir. AP'li yetkililer de, MP'li milletvekillerini kendi partilerine çekebilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Diğer yandan, cumhurbaşkanı olmasına rağmen hala ordu içinde büyük bir ağırlığı olan Sunay'ın da, cumhurbaşkanı seçilmesinde kendisini tercih eden AP'ye yönelik ılımlı bir tutum içinde olması ve dönemin dış güçlerinin desteğinin arkasına alan Demirel'in de AP lideri olması, Bölükbaşı'nın temsil ettiği hareketin artık başarı şansını iyiden iyiye zora sokmuştur. Ayrıca Bölükbaşı'nın parti üzerindeki ağırlığı azaldıkça, partinin bir parça sola kaydığı yolunda değerlendirmeler de yapılmıştır. Nitekim MP Balıkesir milletvekili Mesut Özansu, o dönemde partiye, “*sosyal devlet*” ilkesini yerleştirmeye çalıştıklarını, ancak başarılı olamadıklarını kaydetmiştir.¹⁵⁴⁵

Öte yandan, MP'deki çözülme ve istifalar arttığı bir dönemde, MP il başkanları Bölükbaşı'na bağlılıklarını bildiren bir bildiri yayınlamışlardır. Tebliğde, bazı partilerle (CKMP ve YTP), MP'nin birleşmesi yolundaki görüşlere katılmamaya karar verildiği, ancak MP'nin çatısı altında bir birleşmeye evet denileceği belirtilerek, partinin içerden ve dışardan bir tertip ve ihanete kurban edilmek istendiği ve bunun önüne geçmek için Bölükbaşı'nın liderliğinde her zamankinden daha fazla birleşilmesinin gerektiği ifade edilmiştir.¹⁵⁴⁶

Daha sonra Bölükbaşı, yakında seçim söz konusu olmadığı halde, geniş çaplı bir yurt gezisine çıkarak, son istifalar ile büyük bir çözülme içine giren MP kitlesini tekrar toparlamaya ve partililere “*taze kan*” vermeye çalışmıştır. 1967'den 1968'e kadar uzanan konuşmalarında, yine bildik şekilde siyasi rakiplerine sert eleştirilerde bulunan Bölükbaşı, mitinglerde kendisine gösterilen ilgiye ve büyük kalabalıklara bakarak, gelecek için yine iyimser beklentiler içine girmiştir. Çorum'da yaptığı bir konuşmada,

¹⁵⁴⁵ Mesut Özansu ile yaptığımız görüşmede, dönemin ekonomik ve siyasal gelişmelerine paralel olarak, partide bir revizyona gitmek istediklerini, en azından “*sosyal devlet*” ilkesini programda daha belirgin bir hale getirmek yönünde çalıştıklarını, ancak buna müsaade edilmediğini bildirmiştir. “**Mesut Özansu ile Görüşme**”, 11. 2. 2002.

¹⁵⁴⁶ **Cumhuriyet**, 21. 4. 1967.

Demirel için, “*Kıratın zamlı süvarisi*” tabirini kullanan Bölükbaşı, “*Şimdi siyasi binamaz özürleri ile halkın karşısına çıkan AP lideri Demirel, hafızasını kaybetmiş bir insana benzemektedir*” şeklinde konuşmuştur.¹⁵⁴⁷

Ankara Samanpazarı meydanında yaptığı bir konuşmada ise, yeni kurulan GP’yi “*Ortanın solundaki ikinci parti*” olarak nitelendiren Bölükbaşı, GP’liler için, “*Bunlar şimdi, öptüğü ellere tüküren, tükürdüğü elleri öpen insanlar durumuna girmişlerdir*” demiştir. Konuşmasında, “ortanın solu” tabirini atan İnönü’ye de çatan Bölükbaşı, “*Bu ortanın solu sözü, halkı sol lafına alıştırmak için ortaya atılmamışsa, büyük siyasi gaftır*” biçiminde açıklamada bulunmuştur. 22 yıldır mütarekesiz bir mücadele olduğunu, Demirel’in genelkurmay başkanının gölgesine sığınarak, Sunay’ı cumhurbaşkanı seçtiğini ileri süren Bölükbaşı, genelkurmay başkanı Tural’ın cumhurbaşkanlığı için kendisini veliaht gördüğünü, Demirel’in de Tural’ın fetvalarını boyun eğdiğini söyleyerek, ordunun siyasetin içine girdiğini ifade etmiştir. Bölükbaşı sözlerini şöyle sürdürmüştür.¹⁵⁴⁸

Bölükbaşı sola kaydı diyenler ahlaksızdırlar. Ben 80’inden sonra fokstrot yapanlardan değilim. Bir sağa bir sola anlayışını hiçbir zaman beğenmedim. Partiyi selamtle yürütecek birisini bulsam siyasetten çekileceğim... Gerçek münevverler siyaset hayatına girmediği için sokaktan şapka alır gibi 6 ay içinde Demirel’i başımıza oturttuk. AP genel başkanı olmak için Morrison şirketinden geçmek lazımmış... Türkiye’nin mukaddesatı, bir avuç Amerikan dolarının ipoteği altına sokulmuştur...Avrupa’da Demirel gibi adamları başvekil yapmazlar. Kalem-i mahsuslara katip bile yapmazlar... Morrison şirketinin mümessili, müteahhit olup servet yapmak kolaydır, ama devlet gemisine kaptan olmak zordur.

MP’nin düzenlediği mitinglerde biriken kalabalıklardan ve gördüğü ilgiden memnun kalan Bölükbaşı, Samsun’da yaptığı bir konuşmasında,

¹⁵⁴⁷ **Cumhuriyet**, 27. 4. 1967.

¹⁵⁴⁸ **Cumhuriyet**, 21. 5. 1967.

1969'da iktidara geleceğini tekrarlamıştır. Bölükbaşı'nın bu ilginç konuşmasının bazı kısımları şöyledir:¹⁵⁴⁹

Bugün kötü idareden şikayet ediyorsunuz. Bunun günahı sizlerindir. Çünkü hayatta eşeğe binmemiş Demirel'i, kin, intikam hırsı ile kırata bindirdiniz. Fakat kıratın az zamanda çöktüğünü gördünüz. Bunun 1969'da iktidara geleceğimizi söylüyorum. Siz getirmezseniz bile, Morrison şirketinden bir şahadetname alır, Başvekil olurum. Rejimin teminatını, birkaç üniformalı generalde değil, meşruiyette aramak lazımdır. Ben faziletli, ahlaklı olursam, beni 100 Sunay, 100 Tural yerimden oynatamaz. Eğer ben politika sahtekarlığı yapsa idim, bugün en büyük mevkilerde bulunur, Başvekil olurdum. Fakat insan başvekil olur ama adam olamaz.

Giresun'da yaptığı bir konuşmada ise, daha çok dış politika üzerinde duran Bölükbaşı, Kıbrıs konusunda zamanın Türkiye'nin aleyhinde işlediğini, Amerikan üslerinin milleti yok edebilecek bir tehlike kaynağı olduğunu ileri sürmüş ve hükümeti, mütecaviz İsrail karşısında, haklı olan Arap devletlerini desteklemekten çekinmekle suçlamıştır. İç politikada partizan bir idarenin kurulduğunu, sefalet ve adaletsizliğin yaygınlaştığını ifade eden Bölükbaşı, bu gidişe dur denmezse rejimin tehlikeye gireceğini yinelemiştir.¹⁵⁵⁰

1968'in başlarında Kırşehir'de düzenlenen bir açık hava toplantısına katılan Bölükbaşı, yine Demirel hükümetine çatarak, demokratik rejim için başarısız ve inançsız iktidarların, en büyük tehlike kaynağı ve ihtilallerin baş sorumlusu olduğunu dile getirmiştir. Bölükbaşı, Türkiye'nin yeni buhranlara gebe olduğunu söyleyerek, bu konuda başta cumhurbaşkanı olmak üzere, herkesi vazifeye davet etmiştir.¹⁵⁵¹

Diğer taraftan Bölükbaşı, Mart 1968'de gittiği Almanya gezisinin dönüşünde, Türk işçilerinin sorunlarını Meclis'e taşımış ve Avrupa'daki Türk işçilerinin sorunları ile ilgili hazırladığı bir muhtırayı başbakanlığa göndermiş,¹⁵⁵² ancak gereken tedbirlerin zamanında alınmadığını söyleyerek,

¹⁵⁴⁹ Cumhuriyet, 19. 6. 1967.

¹⁵⁵⁰ Cumhuriyet, 20. 6. 1967.

¹⁵⁵¹ Cumhuriyet, 26. 3. 1968.

¹⁵⁵² Cumhuriyet, 6. 4. 1968.

Avrupa’da çalışan Türk işçileri hakkında, hükümetçe izlenen politikalarının yetersizliğine ilişkin başbakan hakkında Anayasanın 89. maddesi uyarınca gensoru açılmasını verdiği önergeler ile sürekli teklif etmiş ve takip etmiştir.¹⁵⁵³ Daha sonraları ise, yaptığı açıklamada, Bölükbaşı, Amerikan üslerinin yaratacağı tehlikeler konusunda Nato’da revizyon istemiş¹⁵⁵⁴ ve yine katıldığı mitinglerde, AP iktidarının demokrasiyi soysuzlaştırdığını, suistimal, vurgun ve israfi azdırdığını ifade etmiştir.¹⁵⁵⁵

Bölükbaşı, 1967’den itibaren başlattığı yurt gezilerini ve propaganda faaliyetlerine hızlı bir biçimde devam etmiştir. Onun tek hedefi 1969 seçimlerine güçlü girmektir. Partisinde büyük çaplı istifalar olsa ve hala partideki huzursuzluk tam olarak yatışmamışsa da, Bölükbaşı, 1969 seçimlerinden büyük başarı ile çıkmayı umit etmiştir. Onu böylesi bir beklenti içine sokan, hem gittiği yerde gördüğü ilgi hem de artık iktidarın kendisine geldiğine ilişkin inancı idi. Ancak, MP’nin seçimlere ilişkin yaptığı propagandanın tek unsuru, Bölükbaşı’nın iktidarı hedef alan bildik konuşmaları idi. MP, tüm teşkilatı ile birlikte, bir türlü tüm yurt sathında organize olamamış ve kan kaybetmeye devam etmiştir. Gerçi bu durumdan Bölükbaşı da rahatsızdı ama bu konuda yapabileceği fazlaca bir şey yoktu. İşte bu çerçevede Bölükbaşı, artık 1969 seçimlerinde kesin bir başarı göstermek için, AP iktidarını yine şiddetle eleştirmeye devam etmiştir.

1969 yılının Ocak ayında Konya’da yaptığı konuşmada, Bölükbaşı, “*Türk milletinin kaderine musallat olan şer kuvvetlerini 1969 seçimlerinde inşallah yeneceğiz*” diye seslenmiştir. 1969 bütçesi hakkında MP grubu adına yaptığı konuşmada ise Bölükbaşı, bu bütçenin, AP’nin son bütçesi olmasını temenni ederek, iktidarın zihniyet ve icraatını sert bir dille eleştirmiştir. Başbakan Demirel, Bölükbaşı’nın yaptığı konuşmaya cevap verirken, Türk-Sovyet Kültür Anlaşmasına değinerek, o zamanki koalisyonun MP kanadına mensup bakanların da bu anlaşmayı imzaladıklarını öne sürmüştür. Verilen yeterlilik önergesi aleyhine söz alan Bölükbaşı, “*Başbakan yalan söylemiştir. İspat edeceğim*” demiştir. AP’li milletvekilleri, bu sözleri yuhalamak suretiyle protesto etmişlerdir. Başbakan sataşma gerekçesiyle tekrar söz almış ve “*İspata davet ediyorum, edemediği*

¹⁵⁵³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 2, Toplantı: 3, C. 27 (1, 5, 8 Nisan 1968), s. 472, 522, 582.

¹⁵⁵⁴ **Cumhuriyet**, 17. 4. 1968.

¹⁵⁵⁵ **Cumhuriyet**, 11. 7. 1968.

taktirde kendisini iffetsizlikle itham ediyorum” deyince, Bölükbaşı oturduğu yerden, “İffetsiz sizsiniz” diye bağırmıştır. Bu arada bazı AP’liler, Bölükbaşı’ya, “Rezil köpek, sarhoş” diye laf atmışlardır. Bunun üzerine, AP’li İhsan Tombuş ve Ömer Eken’le Bölükbaşı arasında, yumruklaşmaya varan sert bir kavga yaşanmıştır. Kavga araya girenlerin yardımı ile güçlükle yatıştırılmıştır.¹⁵⁵⁶

Bu arada, Bölükbaşı, 1969 seçimleri için tekrar çıkacağı yurt gezileri öncesi düzenlediği basın toplantısında, Meclis’te AP’lilerin kendisine yönelik saldırılarını eleştirmiş ve “Akümülatör doldu. Yurdun her tarafında mitingler düzenleyeceğiz. Başbakan Demirel’in ipliğini pazara çıkaracağım” biçiminde konuşmuştur.¹⁵⁵⁷ AP iktidarının Meclis’e sevk ettiği Anayasa nizamını koruma kanun tasarısına, Afyon’da yaptığı bir konuşmayla cevap veren Bölükbaşı, “AP hiçbir zaman, gerçekten komünizm karşısında bilgili ve inançlı savaş veren bir iktidar olmamıştır” demiştir. AP iktidarının sosyal adalet ve sosyal güvenliği gerçekleştirecek tedbirler yoluna gitmediğini, dört yıldan beri Meclis’e getirmediği söz konusu tasarımı, şimdi sırf seçimler öncesi oy temini için getirdiğini dile getirene Bölükbaşı, “Anayasa nizamını korumak için asıl tedbir, milletçe bu iktidara karşı alınmalıdır. Milletimiz bu tedbiri 1969 seçimlerinde alacaktır” diye konuşmuştur.¹⁵⁵⁸ Afyon’un Şuhut ilçesinde, iktidarın, “yarınki nesilleri değil, yarınki seçimleri”¹⁵⁵⁹ düşündüğünü ileri süren Bölükbaşı, Kütahya-Domaniç’te, hükümetin Romanya ile gerçekleştirdiği kültür anlaşmasının, komünizmi yaygınlaştıracığını belirtmiş, Kütahya Tavşanlı’da ise, 22 Şubat 1962 darbe girişimine değinerek, AP’li politikacıların 22 Şubat olayları cereyan ederken kaçacak delik aradıklarını öne sürmüştür.¹⁵⁶⁰ Diyarbakır-Ergani’de ise, Anayasa’yı koruma ve TRT kanun tasarılarını, “tedhiş ve işgal” tasarıları olarak nitelendiren Bölükbaşı, AP iktidarının her geçen gün biraz daha meşruiyetten uzaklaştığını ifade etmiştir.¹⁵⁶¹

Bölükbaşı, bir taraftan 1969 seçimleri için tüm yurt sathını dolaşmaya devam etmiş bir taraftan da Meclis’te AP’nin çıkardığı kanunlar

¹⁵⁵⁶ Cumhuriyet, 14. 2. 1969.

¹⁵⁵⁷ Cumhuriyet, 22. 2. 1969.

¹⁵⁵⁸ Cumhuriyet, 7. 3. 1969.

¹⁵⁵⁹ Cumhuriyet, 9. 3. 1969.

¹⁵⁶⁰ Cumhuriyet, 11. 3. 1969.

¹⁵⁶¹ Cumhuriyet, 8. 4. 1969.

aleyhine sert konuşmalar yapmıştır. Bunlardan birisi de, uzun zamandan beri siyasal kamuoyunu meşgul eden, eski DP’lilere siyasal haklarının geri verilmesine ilişkin Anayasa değişikliğini gerektirecek kanun tasarısı idi. 29-30 Kasım 1968 tarihinde yapılan AP kongresinde, eski DP’lilere siyasal haklarının verilmesi kabul edilmişti. Sonunda bu mesele Mayıs 1969’da Meclis gündemine gelmiş ve yapılan Anayasa değişikliği ile eski DP’lilere konan siyaset yasağının önü açılmıştır. Daha önce yaptığı açıklama ile İnönü de, eski DP’lilere siyasal haklarının öne alınmasından yana olduğunu dile getirmişti. İşte bu konuda, MP grubu adına bir konuşma yapan Bölükbaşı, üç yıl önce çıkarılan Af Kanunu vesilesiyle, bütün siyasi mahkumların affına taraftar olduğunu, ancak Yassıada hükümlülerine devlet hizmetinde bulunma hakkının verilmesine milli endişelerle sıcak bakmadığını belirtmiştir. Bölükbaşı, o dönemde, Af kanunu tasarısı müzakere edilirken, asıl maksadın 27 Mayıs 1960 devriminin tasfiye ettiği DP iktidarının suçlularının eski itibarlarına kavuşturulmasına yönelik bir senaryo olduğunu ileri sürdüğünü anlatmıştır. İnönü’nün Bayar’la görüşmesine de değinen Bölükbaşı, 1945’te Bayar’la birlikte bir demokrasi oyunu oynama kararını vermiş olan İnönü’nün, basiret ve kudretinin ülkeyi felakete sürüklemekten başka bir şeye yaramadığını ileri sürmüş ve iki eski cumhurbaşkanının siyaset sahnesinde tekrar kucaklaşmasından ziyade köşelerine çekilmelerinin daha hayırlı olacağını belirtmiştir.¹⁵⁶²

Bölükbaşı, İnönü’yü muhatap alarak yaptığı ikinci konuşmasında, tek parti Anayasasıyla demokrasinin gerçekleştirilemeyeceğini anlaması gerektiği halde, bunda ısrarcı olan İnönü’nün gerçekleşen darbenin sorumlusu olduğunu ileri sürmüştür. Konuşmasının başka bir yerinde, başbakan ve bakanların idamlarına ilişkin olarak, Gürsel’in ihtilalden bir ay sonra kendisine siyasette adam asmanın Avrupa’da hoş karşılanmayacağını, dolayısıyla yargılamaların idamsız bitirileceğini söylediği halde, tersine bir durumun vuku bulduğunu, bunu anlamının da zor olduğunu dile getiren Bölükbaşı, Türkiye’de bir huzursuzluk varsa, 27 Mayıs’ı gayrimeşru sayanların ve bu yolda tahriklerde bulunanların yarattıkları bir huzursuzluk olduğunu söylemiştir.¹⁵⁶³

¹⁵⁶² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem :2, C. 34, Toplantı: 4, Doksan Üçüncü Birleşim (14. 5. 1969), s. 436-438.

¹⁵⁶³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem :2, C. 34, Toplantı: 4, Doksan Üçüncü Birleşim (14. 5. 1969), s. 454-458.

M. 1969 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI HAREKETİNİN PARÇALANMASI VE ÇÖKÜŞÜ

1969 seçimlerine yaklaşıldığı günlerde, Bölükbaşı'nın liderliğini yaptığı MP, 1965 seçimlerinde parlamentoya soktuğu 31 milletvekilinin yarısından fazlasını kaybetmiştir. Bölükbaşı'nın ellerinden tutarak parlamentoya taşıdığı milletvekilleri, gerek parti içi anlaşmazlık, gerek Bölükbaşı'nın siyaset anlayışından duydukları rahatsızlık ve gerekse de iktidar partisinin teşvikleri sonucu bir bir MP'yi terk etmişlerdir. O günlerde MP'nin durumunu inceleyen Burhan Seyfi, tarihi kişiliği itibariyle başında Bölükbaşı olmasa, MP'nin çoktan dağılmaya mahkum bir parti olduğu dile getirerek, MP için, "*Parlamenter yetiştiren bir staj yeri partisi*" ifadesini kullanmıştır. Zira, MP'den parlamentoya seçilen milletvekili ve senatörlerin yarısından fazlası, süreç içinde, başta AP olmak üzere diğer partilere katılmışlardır. MP'den ayrılma ve istifalarda, Bölükbaşı'nın tutumu da etkili olmuştur. Seyfi'nin belirttiğine göre, Bölükbaşı, parti üst kademelerinde bulunanları daima kendisine tabi kılmaya çalışmış ve küskünlükler genellikle bu yüzden vuku bulmuştur.¹⁵⁶⁴

Aynı şekilde Bölükbaşı'nın, hürriyet, fazilet, demokrasi ve rejim adına 1946'dan o yana takip ettiği tenkit, itham ve isnada dayalı sert muhalefet metodunu bir türlü terk etmemesi, partiyi ve kendisini politikanın değişen koşullarına göre yenileyememesi ve siyasal faaliyetinin eksenine bir ekip çalışması yerine, kendisini oturtması gibi etmenler de, parti içinde huzursuzluğa neden olmuştur. 1946 sonrası girilen ve 1960'a kadar devam eden demokrasi ve hürriyet mücadelesinin aksine, 1960'ların siyaseti, belirli iktisadi ve toplumsal tabana dayalı sağ-sol ideolojik kamplaşmaların ön planda olduğu bir çerçeve içinde yürümeye başlamıştır. İşte bu döneme özgü siyasal dili ve metodu geliştiremeyen ya da geliştirmek istemeyen Bölükbaşı, aynen 1946 ile girilen süreçte olduğu gibi, 1960 sonrası gelişen siyasal olaylar karşısında da, eskimeyen ve artık bir sabite haline gelmiş olan muhalefet üslubu ile siyaset yapmaya devam etmiştir. Belki de, Bölükbaşı, 1960 darbesinin getirdiği yeni nizamdan çok şey beklediği halde, Türk siyasetinde hiçbir şeyin değişmediğini, demokrasinin kurumlaşmadığını ve

¹⁵⁶⁴ Burhan Seyfi, "Seçimler Arefesinde Siyasi Partiler: 22-23", *Zafer*, 29-30. 8. 1969.

dolayısıyla onca mevzuat değişikliğine rağmen, iktidara hangi parti gelirse gelsin, ülke genelinde siyasal ve toplumsal özgürlüklerin önünü kesecek bir baskı yönetimi kurduğunu ve yine rejimin tehlikeye düştüğünü düşündüğünden, alışılageldiği muhalefet metodunu terk etmemiş olabilir. Türk siyasetinde 1960 sonrası cereyan eden gelişmelere bakıldığında, Bölükbaşı’nın ısrarla üzerinde durduğu, yani demokrasinin, manevi temellerinin gelişmesine yol açacak bir tür “*zihniyet değişikliği*”ne gidilmemiş olması ve en küçük bir siyasal krizde rejimin tehlikeye girmesi gibi etmenler, Bölükbaşı’nın muhalif siyasal tutumuna hak verdirecek gelişmeleri içinde barındırdığı söylenebilir. 1969 seçimlerinin hemen öncesinde, MP’deki huzursuzluk iyiden iyiye artmaya başlamıştır. İki MP milletvekili aday, Bölükbaşı’nın tutumuna karşı çıkarak, MP’den istifa ederek, AP saflarına katıldıklarını açıklamışlardır. Bu milletvekili adaylarından, MP Balıkesir adayı olan Kamil Eriş, birlikte oldukları Kırşehir mitingi esnasında, Bölükbaşı’na, parasının çalındığını söylemiş, Bölükbaşı’nın da, cebinden para çıkardığını ve “*Bak benim param helal, kaybolmuyor*” diye karşılıklıta bulunduğunu iddia ederek, anlaşmazlığın baş gösterdiğini ve MP’den istifa ettiğini açıklamıştır. Yine, MP Konya listesinin ön sıralarında bulunan, ancak Bölükbaşı tarafından Bolu listesine kaydırılan Recep Başman da, MP’den istifa etmiştir. Başman beyanatında, “*İstifamın ana sebebi, Bölükbaşı’nın keyfi olarak milletvekili listesinin tanzimine girişmesidir*” şeklinde suçlayıcı bir dil kullanmıştır.¹⁵⁶⁵

Bu arada, daha önceki seçimlerde MP’den parlamentoya seçildiği halde, partiden istifa eden milletvekillerinin durumundan hayli dertli olan Bölükbaşı, 1969 seçimleri öncesi, Türk siyasal hayatında eşine ilk kez rastlanır bir uygulama ile MP aday yönetmeliğine, “*Partiden istifa edecek milletvekillerinin milletvekilliğinden de istifa etmeleri gerekir*” biçiminden bir madde koydurmuş ve bu maddeye binaen, MP milletvekili adaylarından noter tasdikli bir belge almıştır. Buna göre, MP’den seçilen milletvekilleri, eğer partilerinden istifa edecek olurlarsa milletvekilliğinden de istifa edeceklerine dair namus sözü vermişlerdir. 1969 seçimleri öncesi Bölükbaşı, kendi eliyle seçtiği MP’li milletvekillerinin partiden istifa etmesinin önüne geçmek için, böylesi bir uygulama içine girse de, seçilen

¹⁵⁶⁵ Zafer, 27. 9. 1969.

milletvekilleri şeref sözlerine uymamış ve yine eskiden olduğu gibi Bölükbaşı'nı terk etmişlerdir.¹⁵⁶⁶

Öte yandan, Mart 1969'da genelkurmay başkanlığından ayrılan Cemal Tural seçimlere bir ay kala MP'ye katılmıştır. Seçimlere yaklaşıldığı sıralarda Bölükbaşı, seçim konuşmalarında Cemal Tural'ı daima yanında bulundurmaya başlamıştır. Hayatının ilk seçim konuşmasını Bölükbaşı ile birlikte Kırşehir'de yapan Cemal Tural, Kırşehir'lileri öven bir konuşma yapmış ve MP'de bulunmaktan bahtiyar olduğunu açıklamıştır. Bölükbaşı da konuşmasında, yine komünizm tehlikesine işaret etmiş ve devleti devlet ve milleti millet yapan bütün mefhumların tam bir çöküntü içinde olduğunu anlatarak, demokrasiyi soysuzlaştıran bir particilik cereyanının başladığını ileri sürmüştür.¹⁵⁶⁷

Tüm bu gelişmeler içinde 12 Ekim 1969 seçimleri yapılmış ve Bölükbaşı, yine beklediği başarıyı elde edememiştir. Seçimler, 1965'de aldığı oy oranının altında olsa da, AP'nin zaferiyle sona ermiştir. AP, % 46. 63'le 256 sandalye, CHP, % 27. 36 ile 143 sandalye, CHP'den ayrılan Turhan Feyzioğlu'nun GP'si, % 6. 58'le 15 sandalye, Birlik Partisi, % 2. 80'le 8 sandalye elde ederken, Bölükbaşı'nın MP'si, büyük bir düşüşle, ancak beşinci parti olabilmiş ve % 3.22 ile 6 sandalye kazanabilmiştir.¹⁵⁶⁸ Bu sonuçlar, Bölükbaşı'nın 1948'den beri temsil ettiği MP hareketi için siyasal anlamda sonun başlangıcını teşkil etmiştir.

Bu arada, seçimlerden sonra, Konya'dan bağımsız olarak Meclis'e giren Necmettin Erbakan ile MP mihverinde yeni bir siyasal teşekkül meydana getirileceği yolunda haberler yapılmıştır. Buna göre, MP'li milletvekillerinin, MHP içindeki bazı unsurların, bazı bağımsız ve sağcı kimliği ile bilinen AP'li milletvekillerinin, Konya bağımsız milletvekili Erbakan ile birlikte büyük bir siyasi kuruluşa gidecekleri, yeni bir isim altında birleşerek, Meclis'te bir grup kuracakları planlanmaktaydı. Buna ilişkin temaları, MP'den Fehmi Cumalıoğlu, İsmet Kapısız ve Ahmet Bilgin üstlenmişlerdi. Bu çabalarla ilgili olarak MP'liler, ilk önce bir grup kurma yoluna gidileceğini, temaların yapıldığını, ancak son sözün Bölükbaşı'da

¹⁵⁶⁶ Fikret Otyam, "Demokrasinin Şaşmaz Bir Savunucusu: Osman Bölükbaşı", **Cumhuriyet**, 26. 11. 1972.

¹⁵⁶⁷ **Zafer**, 29. 9. 1969.

¹⁵⁶⁸ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 376.

olduğunu belirtmişler, Bölükbaşı’nın genel başkanlıktan ayrılarak, kurulacak grubun ve arkasından teşekkül edecek büyük siyasi kuruluşun fahri başkanlığını yapması gerektiğini açıklamışlardır. Bazı MP’liler, artık bu haliyle MP’nin, iktidara gelemeyeceğini, bu durumda Necmettin Erbakan’ın genel başkanlığını yapacağı bir büyük siyasi teşekkül oluşturulmasının gerekliliğine işaret etmişlerdir. Erbakancılar da, Türk siyasetinin yetiştirdiği nadir siyaset adamından biri olarak gördükleri Bölükbaşı’nın, artık çekilip, kurulacak yeni teşekkülün fahri başkanlığını üstlenmesini istemişlerdir. Erbakancılar, Meclis’te bağımsızlardan bir grup kurma yoluna gitmeden önce, MP tabanını ve teşkilatını kullanarak yeni bir siyasi oluşuma gitmenin daha uygun olacağını açıklamışlardır. Bölükbaşı ile Erbakan arasında bir uzlaşa temin etmek için araçlar mekik dokurken, MP GİK üyesi İsmet Kapısız, basına yaptığı açıklamada, Bölükbaşı’nın şartsız bir biçimde Erbakan’ın MP’ye iltihakını istediğini, Erbakan MP’ye iltihar ederse Mayıs 1970’te yapılacak kongrede genel başkan seçilebileceğini anlatarak, Erbakancıların ise, MP’yi kendilerine katmak gayreti içinde bulunduğun, ancak bunun kabul edilemez bir durum olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶⁹

Bölükbaşı, Erbakan’ın MP’ye iltihakını isterken, Erbakan ise MP’de genel başkan olmak istemiştir. Seçimlerden önce ve sonra iyi ilişkiler içinde olan Bölükbaşı ile Erbakan arasında ilk temas, MP Sinop Mv. Hilmi İşgüzar tarafından sağlanmıştır. İşgüzar, Erbakan’a, Bölükbaşı’nın kendisini MP’ye davet eden mesajını götürmüştür. Bunun Erbakan, İşgüzar’a şu cevabı vermiştir:¹⁵⁷⁰

MP’ye girmekten büyük memnuniyet duyarım, ancak MP’ye girersem partinin yönetimini elime alırım. Osman Bölükbaşı, çok sevdiğim, saydığım bir kimsedir. Ona fahri genel başkanlık buluruz. MP’nin hazır bir teşkilatı vardır ve MP’ye oy veren seçmenler bizim fikriyatımıza yakındır. Bu yapıldığı takdirde, MP’nin bu seçimlerde kazanamamış olan milletvekillerini Haziran seçimlerinde senatör olarak parlamentoya sokmak bizim için mümkündür. Anadolu tüccarları bize yardım edeceklerdir.

¹⁵⁶⁹ **Cumhuriyet**, 26. 11. 1969.

¹⁵⁷⁰ **Cumhuriyet**, 27. 11. 1969.

Erbakan'ın bu cevabı, MP'nin özellikle seçilememiş milletvekilleri arasında ilgi toplamıştır. Bunlardan Sami Binicioğlu, Mehmet Ali Arsan ve Reşat Özarda, Bölükbaşı'nı ikna etmek istemişlerse de, Bölükbaşı, "*Fahri genel başkanlık ne demek? Bir arkadaş partimize gelirse, ona önemi derecesinde bir vazife verilir*" diyerek, Erbakan'ın teklifini geri çevirmiştir. Ancak, bu durum, Bölükbaşı'nın yıprandığını düşünen ve Erbakan'la yeni bir oluşuma gitmek isteyen bazı MP'li milletvekillerinin hoşuna gitmemiştir. Parti içinde Bölükbaşı, görüşünde hemen hemen yalnız kalmıştır.¹⁵⁷¹ Ardından MP genel sekreteri Fehmi Cumalıoğlu ile MP GİK üyesi İsmet Kapısız, bir açıklama ile Erbakan ve arkadaşlarını tekrar MP'ye davet etmişlerdir. Cumalıoğlu yaptığı açıklamada, kendisinin Erbakan'la ayrı bir parti kurarak, MP'yi tasfiye etmek istediği yolunda basında çıkan haberleri yalanlamış ve Bölükbaşı liderliğindeki MP'ye Erbakan'ın katılmasının daha uygun olacağını dile getirmiştir. Tüm bu gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla, araçlar kanalıyla Erbakan'la Bölükbaşı arasında kurulan temaslarda, asıl sorun genel başkanlık konusunda yaşanmıştır. Erbakan, genel başkan olması şartıyla MP'ye katılmayı kabul edeceğini açıklamış, ancak Bölükbaşı buna yanaşmamıştır. Ne var ki, bazı MP milletvekilleri ve seçilemeyen eski MP milletvekilleri, Bölükbaşı'nın artık yıprandığını, çekilmesi lazım geldiğini düşünmüş ve Erbakan mihverinde yeni bir siyasal oluşum istemişlerdir.¹⁵⁷² Bu durum da, MP içinde büyük kopmalara, çıkarmalara ve çözümlere yol açmıştır.

Yaşanan tüm bu gelişmelerle birlikte MP içinde, "*Bölükbaşı taraftarları*" ve "*Bölükbaşı karşıtları*" biçiminde iki ayrı grup oluşmuştur. Bunlara, "*ihthiyarlar grubu*" ve "*gençler grubu*" da denmiştir. Bu iki ayrı kamp, kendini MP'nin dördüncü büyük kongresinde göstermiştir. 2-3 Mayıs 1970 tarihinde toplanan MP kongresi, sözü edilen iki grup arasında sandalyelerin havada uçtuğu, kürsünün kırıldığı ve yumruklaşmaların yaşandığı bir havada açılmıştır. MP kongresinde olaylar başkanlık divanı seçimiyle başlamıştır. MP genel başkanvekili Seyit Faruk Önder, başkanlık divanı seçimlerini başlatınca, gürültüler yükselmeye başlamıştır. İhtiyarlar grubu diye adlandırılan Bölükbaşı taraftarları, İstanbul il başkanı Sabih

¹⁵⁷¹ A. g. y.

¹⁵⁷² Cumhuriyet, 28. 11. 1969.

Atlı’yı kongre başkanlığına aday göstermişlerdir. Gençler grubu diye nitelendirilen grubun liderliğini, MP genel başkanlığına adaylığını koyduğu için kongreden iki gün önce kesin ihraç talebi ile haysiyet divanına sevk edilmiş olan eski milletvekili Sami Binicioğlu yapmıştır. Binicioğlu ekibi ise, kongre başkanlığına eski Çankırı Mv. M. Ali Arsan’ı aday göstermişlerdir. Faruk Önder, Arsan’ın GİK üyesi olduğundan, başkanlığa adaylığını koyamayacağını açıklaması ile birlikte salonda büyük bir gürültü kopmuştur. Delegelerin bir bölümü, “*Arsan... Arsan...*” diye bağırışmışsa da, tek adayla yapılan kongre başkanlığına, 667 delegenin 179’unun oyunu alan Sabih Atlı getirilmiştir. Bu sırada gençler M. Ali Arsan’ın omuzlarına alarak, zorla başkanlık divanına oturtmak isteyince, divanın önünde, yumrukların konuştuğu kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Bölükbaşı taraftarları delegeler ve özellikle Kırşehir delegeleri, Arsan’ı kürsünün önüne yıkmışlar ve iyice hırpalamışlardır. Arsan, adaylıktan vazgeçtiğini söylese de olaylar yatışmamıştır. Olayların yatışacağı bir sırada, kesin ihraç talebi ile haysiyet divanına verilen parti genel başkan yardımcısı Sami Binicioğlu ve taraftarları salona girip, başkanlık kürsüsüne doğru yürüyünce, olaylar daha da şiddetlenmiştir. Ön sıralarda oturan Bölükbaşı, Ahmet Bilgin, Suna Tural ve İbrahim Elmalı da, kavgayı ayırmak istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Bu arada, çıkan arbedede, Binicioğlu taraftarları, Bölükbaşı’nın üzerine yürümüşlerse de, babasını koruyan Deniz Bölükbaşı ve partililer, Bölükbaşı ve arkadaşlarının başkanlık divanına sığınmalarını sağlamışlardır. Üç saat kadar süren kavga, toplum polisinin araya girmesi ile yatıştırılmıştır. Salondan çıkartılmadan önce, başkanlık divanının önüne gelen Binicioğlu, “*Beni haysiyet divanına veremezsiniz, hakim kim, suçlu kim*” diye bağırıştır. Daha sonra Binicioğlu ve taraftarları delegelerin yuhlaması ve saldırıları arasında salondan polis gözetiminde çıkarılmış ve kongre normal çalışmalarına başlayabilmiştir.¹⁵⁷³

Kongrenin öğleden sonraki toplantısında bir konuşma yapan Bölükbaşı, özetle şunları söylemiştir:¹⁵⁷⁴

¹⁵⁷³ MP Dördüncü Büyük Kongresi’nde yaşananlar için şu gazetelerden yararlanılmıştır:

Cumhuriyet; Zafer; Tercüman, 3. 5. 1970. **Zafer** gazetesi, kavga esnasında Bölükbaşı’nın pantolon düğmelerinin koptuğunu bildirmiştir.

¹⁵⁷⁴ **Cumhuriyet; Zafer**, 3. 5. 1970.

Siyasal hayatımda hiç mevki peşinde koşmadım, hep mevki benim peşimde koştu. Merhum Ali Fuat Başgil, Erbakan'la birlikte gelip bana başbakanlık teklif etti. Bunu reddettim. Ben hiçbir zaman ikbal düşünmedim. Memleket menfaatini düşündüm. IV. koalisyonun kurucusu İsmet İnönü'yü kazasız belasız yolcu edenlerin başıyım. Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmemesi için oy kullanan tek parti MP'dir... Partinin başına ne geldi ise, Bölükbaşı'nın çabuk affetmesinden ileri geldi. Geçmişi çabuk affederim, yeter ki, geçmiş gelecekte tekerrür etmesin. Maddi ve manevi çöküntü içindeyim. Benim 25 yılda çektiğime 25 gün dayanacak insan çok az bulunur. Hiçbir mevki için oy istemiyorum, bir nefer olarak kalacağım. Partiyi yaşatamazsanız, onun türbesinin bekçisiyim...[Sunay, Demirel ve İnönü'ya çatarak]...Acz içinde bir iktidar, vazifesini yapmayan bir muhalefet. Bunun sonu, karanlıktır. Başımıza gelecekleri söylemeye dilim varmıyor... Geldiler de ne oldu? Memleketi de kendilerini de berbat ettiler. 60 yaşındayım, bir Süleyman Demirel'in durumuna düşen devlet adamı görmedim.

MP kongresinin ikinci gününde, GİK'in hesap raporunda görülen açık ile partiden son günlerde yapılan ihraçlar konuları şiddetli tartışmalar yol açmıştır. Açıklanan rapora göre, başta İsmet Kapısız olmak üzere, Kazım Karsan, Abdülkadir Gürol, Cevat Eroğlu, Gıyasettin Duman, Sami Binicioğlu, K. Ataman ve Ahmet Bilgin'in hesaplarında açık olduğu bildirilince, delegeler, *"kahrolsun yiyiciler"* diye bağırışlardır. Tartışmaların yatışması üzerine kürsüye gelen Bölükbaşı, bir çeşit *"vasiyet"* niteliği taşıyan bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı, konuşmasına, Sami Binicioğlu'nu kastederek, *"İhanet bitmemiştir. Devam edecektir"* sözleriyle başlamış ve şöyle devam etmiştir:

Bu kongre, içten ve dıştan sabote edilmektedir. Kötü başlamıştır. İyi bitecektir. Bu şekildeki tartışmalarla bu partiye suikast hazırlayanlara imkan vermiş olursunuz.

Partide ihtilal yapmak isteyenler varmış, cunta varmış, cuntanın başı hiçbir zaman belli olmaz. Bunlar düpedüz ihanete karar vermiş, satılmışların sözleridir. Bölükbaşı, bu partiyi bir avuç bedbahtın arzusuna bırakacak bir insan değildir. Çünkü hadiselerin başı dışarıda değil, içerdedir.

Bölükbaşı, son olarak, bir istekte bulunduğunu, bunun il başkanları ile gizli bir toplantı olacağını ve partinin geleceğinin “*vebalinden kurtulmak*” istediğini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir. Bundan sonra toplantıya ara verilmiş ve Bölükbaşı, il başkanları ile gizli bir toplantı yaparak, genel başkanlığa adaylığını koymayacağını ve S. Faruk Önder’in başkanlığını desteklemelerini istemiştir.¹⁵⁷⁵ Toplantıda, il başkanları, Bölükbaşı’nı tekrar genel başkanlığa aday olması için ikna etmeye çalışmışlarsa da, Bölükbaşı, “*Ölümün eşiğindeyim. Bana aktif vazife vermeyin. Bırakın bir MP’li nefer gibi çalışayım*” diye konuşmuştur. Ancak, adaylığını koymayan Bölükbaşı, kongre tarafından tekrar MP genel başkanlığına seçilmiştir.¹⁵⁷⁶ Genel idare kurulu ise şu kişilerden oluşmuştur: İbrahim Elmalı, S. F. Önder, Hüseyin Ataman, Abdülhak Kemal Yörük, A. Bilgin, Şerafettin Konuray, Reşat Özarda, İ. Kapisız, A. Baran Numanoglu, Hasan Özcan, Suna Tural (Cemal Tural’ın eşi), Halim Önalp, Kazım Karsan, İbrahim Aygüneş, Turan Şeker, A. Gürol, H. İşgüzar, İstiklal Yaradılış, S. Atlı, Asaf Yörük, Edip Sezgin, R. Hatunoğlu, H. Hayırlıoğlu, N. Çetintaş ve E. Deliorman.¹⁵⁷⁷

Tartışmalı ve kavgalı kongrenin ardından, MP’deki çözülme, yaz ayları boyunca bir süre durgunluk yaşasa da, partinin GP ve YTP ile birleşme kararı alması ve daha sonra bu karardan vazgeçtiğini bildirmesi üzerine tekrar başlamıştır. İlk GP genel başkanı Turhan Feyzioğlu, MP ve YTP genel başkanlarına, “*Milliyetçi Cephe Birliği*”ni kurabilmek amacıyla partilerini birleştirme teklifinde bulunmuştur. MP lideri Bölükbaşı ve YTP lideri Tahsin Banguoğlu tarafından olumlu karşılanan bu birleşme kararına göre, yeni partinin adının, Türkiye Millet ve Güven Partisi olacağı bildirilmiştir. GP yetkilileri, “*Milliyetçi Cephe Birliği*”ne, MHP’yi de davet etmişlerse de, Türkeş bu teklifi reddettiğini iletmiştir. Aynı şekilde, CHP içinde “*ortanın göbekçileri*” olarak tanımlanan Kemal Satır ve arkadaşları ile

¹⁵⁷⁵ **Cumhuriyet**, 4. 5. 1970.

¹⁵⁷⁶ **Tercüman**, 4. 5. 1970.

¹⁵⁷⁷ **Cumhuriyet**, 5. 5. 1970.

AP'den çıkarılan 26 milletvekili ile de aynı konuda temasta bulunmuşlardır. GP yöneticileri, muhalefeti, “*tek cephe*” şeklinde birleşmeye iktidarın ittiğini açıklamışlardır. Bu girişimde, GP'li Emin Paksüt'ün faal bir rol oynadığı belirtilmiştir. MP'nin, bu teklife olumlu yönde karar vermesi üzerine, birleşmeye karşı çıkan MP genel ekreter yardımcısı İstiklal Yaradılış, partiden istifa ettiğini açıklamıştır.¹⁵⁷⁸

Daha sonra, YTP, MP ve GP, birleşme kararlarına ilişkin ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Buna göre, birleşmenin her bakımdan eşit gerçekleştirileceği, birleşmenin GP'nin hukuki varlığı içinde olacağı kaydedilmekte, parti adının Türkiye Millet ve Güven Partisi olacağı, ambleminin ise üç partinin amblemlerinin bir araya getirilmesi ile yapılacağı bildirilmiştir. Ayrıca, birleşmenin her üç partinin, aynı günde toplantıya çağrılacak olağanüstü kongrelerinin, ortak protokole uygun karar almalarıyla gerçekleştirilebileceği de açıklanmıştır.¹⁵⁷⁹ Birleşmede, büyük gaye olarak, milliyetçilik duygusunda kuvvetlenme ve komünizmle mücadele amacı dile getirilmiştir. Üç partinin birleşme kararının, Türk siyasetinde bir etkili bir değişiklik meydana getirmeyeceğini ve birleşmenin ayrıntılarında per çok sorunlar yaşanacağını savunan Füzün Tekil, GP dışındaki diğer iki partinin zaten miadını doldurduğunu ve bu birleşme kararı ile birlikte partiler içinde büyük çekişmelerin yaşanacağını belirtmiştir.¹⁵⁸⁰

Gerçekten de Tekil'in söyledikleri gerçekleşmiş ve üç parti arasındaki birleşme kararı, MP'nin tek taraflı yaptığı açıklama ile suya düşmüştür. MP GİK'in yayınladığı bildiride, birleşme konusunda ön bir protokol düzenlendiği, ancak bundan sonra GP'li yetkililerin iyi niyetle bağdaşmayan beyan ve davranışlarda bulunduğu öne sürülmüş ve GP'nin gerçek manada bir birleşme değil, bir teslim alma içinde küçük hesaplarla hareket ettiği ve bu konuda MP içinden de kendi amaçlarına alet olacak küçük hesap erbabını da bulduğu ifade edilmiştir. Bu arada diğer iki parti, MP'nin kararını kınayarak, “*milliyetçi cephe*” teşkili kararlarının arkasında olduklarını açıklamışlarsa da, YTP'nin birleşmeden vazgeçmesi üzerine bu girişim sonuçsuz kalmıştır.¹⁵⁸¹

¹⁵⁷⁸ Zafer; Cumhuriyet, 17. 10. 1970.

¹⁵⁷⁹ Cumhuriyet, 18. 10. 1970.

¹⁵⁸⁰ Zafer, 24. 10. 1970.

¹⁵⁸¹ Zafer; Cumhuriyet, 8. 12. 1970.

İşte bu birleşme kararından vazgeçilmesi de MP içinde büyük bir rahatsızlık oluşturmuş ve parti içinde birleşmeyi savunan genel başkan vekili Seyit Faruk Önder ile GİK üyesi İsmet Kapısız, kesin karar alınıncaya kadar parti ile ilişkilerinin kesilerek, kesin ihraç talebiyle haysiyet divanına sevk edilmişlerdir. Bu arada, MP genel başkanlık divanında da değişiklikler yapılarak, genel başkan yardımcılığına Asaf Yörük, genel sekreterliğe Rıfat Harunoğlu, genel sekreter yardımcılıklarına da, Abdülkadir Gürol ve Hayri Hayiroğlu getirilmiştir.¹⁵⁸² Böylece, MP’nin önde gelen isimleri de bir bir MP’yi terk etmiştir. MP milletvekilleri İsmet Kapısız, Suna Tural, Hilmi İşgüzar ile senatör Halil Özmen ve aralarında eski milletvekilleri de bulunan bazı MP’lilerin, partilerinden istifa edecekleri ve GP’ye katılacakları bildirilmiştir. İstifa eden Yozgat milletvekili İsmet Kapısız, MP’den istifa edecek genel idare kurulu üyesi ve eski milletvekilleri arasında, Abdülhak Kemal Yörük’ün, S. Faruk Önder’in, Hüseyin Ataman’ın, Şerafettin Konuray’ın, Reşat Özarda’nın, A. Baran Numanoğlu’nun, Eser Deliorman’ın ve Edip Sezgin’in de bulunduğunu açıklamıştır.¹⁵⁸³

Öte yandan, ülke içinde sağ-sol çatışmasının ve orduyu siyasetin içine çekecek gelişmelerin iyiden iyiye artması üzerine, 1971 yılının başından itibaren, Cumhurbaşkanı Sunay başkanlığında parti liderleri bir araya gelmeye başlamışlardır. Gergin bir hal alan öğrenci eylemleri konusunda, Sunay’ın parti liderleri ve üniversite temsilcileri ile yapmaya başladığı görüşmelerle ilgili olarak Bölükbaşı da bir açıklamada bulunmuştur. Sunay’ın parti liderleri ile yaptığı görüşmelere davet edilmeyen ve görüşlerine başvurulmayan Bölükbaşı yaptığı açıklamada, cumhurbaşkanı seçildiğinden beri Sunay’ın iktidar partisi ile kader birliği halinde görüldüğünü ve memleketi çıkmaza sokan iktidarın ve basının pervasızlık ve cüretinin tek kaynağı ve dayanağının Sunay olduğunu ileri süren Bölükbaşı, Türkiye’nin içine sürüklendiği çıkmazın gerçek sebeplerini, sosyal, ekonomik ve manevi nedenlerini bir tarafa bırakıp, sadece polis ve şiddet tedbirleri ile memleketin huzura ve demokratik rejimin selamete kavuşamayacağını ifade etmiştir. Bölükbaşı, AP iktidarını, “*komünizmin gafil müttefiki*” olarak ilan etmiş ve AP döneminde, zorbaların kol gezdiği, kışkırtılmış ve teşkilatlandırılmış kitlelerin sokaklarda vuruşturulduğu,

¹⁵⁸² **Cumhuriyet**, 10. 12. 1970.

¹⁵⁸³ **Zafer**, 16. 1. 1971.

hükümet merkezi Ankara da bile can emniyetinin kalmadığı bir ülke durumuna düşürüldüğünü söylemiştir. Demokratik rejimi tehlikeye sürükleyen çıkarıcı politikaya karşı, bir “*milli cihat*” açılmasını gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, tüm bu olayların sorumlusu olarak gördüğü ve tarafsızlığını yitirdiğini iddia ettiği Sunay’ın istifa etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Sunay istifa etmezse, yapacağı görüşmelerin bir “*yasak savma*”dan ibaret olacağını söyleyen Bölükbaşı, memleketi bu duruma sürükleyen gelişmelerin arkasında, AP iktidarı döneminde 27 Mayıs’ı tasfiyeye yönelik intikamcı cereyanların olduğunu ve bunların da, en çok Sunay’ın cumhurbaşkanlığı zamanında başarıya ulaştığını iddia etmiştir.¹⁵⁸⁴

Nihayetinde ordunun, 12 Mart 1971’de Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanına verdikleri muhtıra ile AP hükümeti istifa etmiştir. Hükümetin istifasından sonra, Cumhurbaşkanı Sunay, duruma demokratik bir çözüm bulma konusunda siyasi parti temsilcilerinin görüşlerini iletmesini istemiştir. Bu konuda Bölükbaşı’nın imzası ile Cumhurbaşkanı’na gönderilen yazıda, yeni hükümetin tarafsız bir zatin başkanlığında ve parlamentonun her iki kanadında büyük çoğunluğu teşkil eden partilerin mutlaka katılacağı bir koalisyon hükümeti şeklinde kurulmasını temenni edildiği bildirilmiştir.¹⁵⁸⁵

N. BÖLÜKBAŞI’NIN AKTİF SİYASETTEN AYRILIŞI VE SİYASETE BAKIŞ AÇISI

1971 muhtırası ile girilen yeni siyasal dönemle birlikte, Bölükbaşı’nın temsil ettiği MP’nin, görünürde siyasal hayat üzerinde hiç bir etkisinin kalmaması ve 1969 seçimlerinde kazandığı az sayıda milletvekilinin de Bölükbaşı’nı bir bir terk etmeye başlaması ile parti içinde liderliği artık tartışmalı hale gelen ve parti içinde büyük sorunlar yaşayan Bölükbaşı, iyice küçülen partide, her ne kadar 20 Kasım 1972’de yapılan MP beşinci kongresinde, istememesine rağmen yeniden genel başkan seçilse de, aktif siyasetten ayrılmış ve köşesine çekilmiştir.

Bölükbaşı, partisinin 20 Kasım 1972’de toplanan beşinci kongresine katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Bu onun son katıldığı kongre ve MP adına siyasete ilişkin yaptığı son konuşma olacaktır. Yaptığı konuşmada, 12

¹⁵⁸⁴ Cumhuriyet, 6. 1. 1971.

¹⁵⁸⁵ Zafer; Cumhuriyet, 17. 3. 1971.

Mart muhtırasının verilış nedenleri üzerinde duran Bölükbaşı, “12 Mart’ta subayın yaptığı harekette bir saltanat yoktur... Amma biz intibaha gelmezsek, geçmişte ne olmuşsa gelecekte de, o olacaktır” demiştir. Bölükbaşı, özellikle AP lideri Demirel’in tutumuna değinmiş ve “Tüfeğin menzili dışına çıktıktan sonra, kahraman kesilmek adettir. 12 Mart’ta hemen pılvı pırtıyı toplayıp gittikten sonra, şimdi milli irade, milli irade deyip tahrik yapmanın ne alemi vardır” şeklinde konuşmuştur. MP lideri bütün partilerin ve parlamenterlerin orduya destek olması gerektiğini belirtmiş ve “Politikacı her şeyden evvel dürüst olmalıdır. Eşkiyalık yapmak için vatandaş onu seçmiyor” demiştir. Bölükbaşı, ayrıca önce huzurun sağlanması ve ardından seçimlerin yapılmasını istemiştir.¹⁵⁸⁶

Daha sonra, genel başkanlığa aday olmayacağını söyleyen Bölükbaşı, “27 yıldan beri politikadayım. Sıhhatim artık faal görev yapmama mani oluyor. Beni affedin” diye konuşmuştur. Bunun üzerine, kürsüde mikrofonu eline geçirenler, ağlayarak Bölükbaşı’nın başkan adayı olmasını istemişlerse de, Bölükbaşı, “Ayda iki kere dışarı çıkabiliyorum. Sıhhatim müsait değil, ısrar etmeyin. Artık enerjim tükendi. Gemi aslanı gibi lider olmak istemiyorum. Ama, beni peşinen ölüme mahkum etmek istiyorsanız, yine genel başkan seçin. Sıhhatim ilerde düzelirse durumu açıklarım” diyerek, genel başkanlığa aday olmayacağını, ancak ölünceye kadar MP’li kalacağını kesin bir dille söylemek durumunda kalmıştır. Ne var ki, Bölükbaşı’nın bu isteğı protestolarla karşılanmıştır. Yapılan seçimlerde, aday olmasa da, 625 oy verilerek, Bölükbaşı, tekrar MP genel başkanı seçilmiştir.¹⁵⁸⁷

Bölükbaşı özellikle 1961 seçimlerinden bu yana, kendi eliyle seçtiğı milletvekili ve senatörlerin pek çok kez ihanetleri ile karşılaşan ve kendisine yönelik hiçbir itimadın kalmadığı MP’de, artık genel başkanlıktan çekilmek istemiştir. Beklendiğı gibi, Bölükbaşı, kongrenin hemen ardından, MP genel merkezine bir mektup göndermiş ve sağlık durumunu gerekçe göstererek, genel başkanlıktan istifa ettiğini açıklamıştır. İstifa mektubunda Bölükbaşı, şunları belirtmiştir:¹⁵⁸⁸

¹⁵⁸⁶ **Milliyet**, 20. 11. 1972.

¹⁵⁸⁷ **Zafer**, 20. 11. 1972.

¹⁵⁸⁸ **Cumhuriyet**, 23. 11. 1972.

...Parti genel başkanlığına tekrar seçilmek istemediğimi, rızam hilafına genel başkan seçilecek olursam, mutlaka istifa edeceğimi, 5. Büyük Kongremizde kesin bir dille ifade etmişim. Buna rağmen tekrar genel başkanlığa seçilmiş bulunuyorum...Sağlık durumumum ciddiyeti kararımı değiştirmeme imkan vermediğinden büyük bir teessür içinde parti genel başkanlığından istifa ediyorum. Bundan sonra da, bir nefer olarak, takatim nisbetinde partimin ideallerinin emrinde ve hizmetinde olacağıma şüphe yoktur...

Öte yandan genel başkanlıktan ayrılan Bölükbaşı, uzun yıllardır içinde bulunduğu aktif siyasi yaşamdan da ayrılmak istemiştir. 14 Ekim 1973 tarihinde yapılacak genel seçimlerde adaylığını koymayacağını açıklayan Bölükbaşı'na, yurt içi ve dışından binlerce mektup gelmiş ve politikadan çekilmemesi istenmiştir.¹⁵⁸⁹ Bu mektupların çoğu, şiir halinde yazılmıştır. Bölükbaşı, siyasete veda mesajından sonra gelen mektupları o günlerde kendisi ile bir mülakat yapan gazeteci Örsan Öymen'e göstermiş ve *"Bak hele, şuna bak, İstanbul'dan bir ozan ne yazmış"* diye konuşmuştur. Bu şiir aynen şöyledir:¹⁵⁹⁰

Sana yakışıyor büyük meydanlar
Acemiler siyasetten ne anlar
Kime miras kalır bunca hayranlar
Son sözünden geri dönsen olmaz mı

Ayrıca, bir öğretmen yazdığı bir şiirle, Bölükbaşı'nın siyasal hayatını özetleyen ve aşağıda aktarılacak olan, *"Seraba harcanmış bir ömre yanarım"* isimli meşhur şiirine nazire yapmıştır. *"Bir ömrün hikayesine nazire"* başlıklı şiir şu şekildedir:¹⁵⁹¹

Dolambaçlı yollarda doğru yürüdün	Sanma ömrünü boşa harcadın
Meclisin arslanı oldun çoğu gün	Kendini daima halka adadın

¹⁵⁸⁹ **Günaydın**, 4. 7. 1973.

¹⁵⁹⁰ Örsan Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Günaydın**, 1. 8. 1973.

¹⁵⁹¹ **Günaydın**, 4. 7. 1973.

Geride kalan şerefli bir dün Bölükbaşı’m size ikbal değil mi?	Gönüllere dolan haklı feryadın Bölükbaşı’m bu da ikbal değil mi?
Fazilet yükünü az mı taşıdın Sana inanana önder başydın Hak bildiğin yolda sanma şaşırdın Bölükbaşı’m bu da ikbal değil mi?	Fazilet yolunda çektiğin çile Değerini bulmuş olmasa bile Kolay mı ikbale olmamak köle Bölükbaşı’m bu da ikbal değil mi?
Kuvvetli mantığın, doğru sözünle Yürekli, maskesiz, gerçek yüzünle Varmaya çalıştın en son menzile Bölükbaşı’m bu da ikbal değil mi?	Büyüklik timsali ey Bölükbaşı Daima gediğe koyardın taşı Yokluğuna akan gözlen yaşı Bölükbaşı’m size ikbal değil mi?

Bu arada, Bölükbaşı ayrıldıktan sonra, MP genel başkanlığına, yeni genel başkan seçilinceye kadar, emekli kurmay albay Server Özışık getirilmiştir. Daha sonra ise, 1969 seçimleri öncesi MP’ye katılan ve parti içinde milletvekili olan eşi Suna Tural ile birlikte, Bölükbaşı’na karşı isyan bayrağını açan ve GİK üzerine ağırlığını koyan eski genelkurmay başkanı Cemal Tural, MP genel başkanı seçilmiştir. Cemal Tural yönetimindeki MP, Bölükbaşı’nın 1948’den beri savunduğu ilkelere ters bir şekilde, partiyi sola kaydırmıştır. Öte yandan, Cemal Tural, milletvekili Suna Tural ve parti genel sekreteri ve milletvekili olan Hilmi İşgüzar, tam bir “işgüzarlık” örneği sergileyerek, parti içinde Bölükbaşı’ya karşı bir tertibata girişmişlerdir. Bölükbaşı bundan ciddi bir rahatsızlık duymuştur. Bölükbaşı. Ayrıca, Bölükbaşı liderliğindeki MP, muhafazakar ve milliyetçi bir parti idi. Hatta, 1960’larla birlikte, Türk-Sovyet kültür anlaşmasına engel olmak gibi pek çok konuda aşırı bir sol ve komünizm düşmanlığı ile tanınan MP’nin sola kaydırıldığını ve partiye sosyalist bir içerik kazandırıldığını gören Bölükbaşı, uzun süre sessiz kalmasına rağmen, suskunluğunu bozmuş ve “*Bugünkü MP 25 yıldır hizmet ettiğim MP değildir*” açıklamasını yapmıştır. MP’deki gelişmelerle ilgili olarak basına yaptığı yazılı açıklamada, partinin milletçe bilinen hüviyetinden birkaç ay içinde tamamen uzaklaştırıldığını ifade eden Bölükbaşı, şunları söylemiştir:¹⁵⁹²

¹⁵⁹² Tercüman, 2. 9. 1973.

MP, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safında yer almış ve adeta onların bir şubesi olmuştur... Komünistlik propagandasının artmasına sebep olacağı endişesiyle yıllar önce Türkiye-Rus kültür anlaşmasının yürürlüğe girmesini önlemiş olan MP, şimdi genel başkanının ağzı ile komünist propagandasının serbest olmasını savunan bir parti haline gelmiştir... Bu yaptığı ile yetinmeyen MP genel başkanı, bir taraftan devletçi olmadığı herkesçe bilinen MP'nin devletçi olduğunu ve daha da ileri gideceğini açıklarken, diğer taraftan da, *“Atatürk'ün yolundan yürüyeceğiz”* sözleriyle birlikte, *“Ortanın solu Atatürk'ün ilk Anayasasında mevcuttur”* şeklinde gerçeğe aykırı ve tebessüm uyandıran iddialar ileri sürmek suretiyle, MP'ye bir de *“Ortanın solu”* damgasını vurmuştur... Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da, gerçek MP'nin ideallerine, program ve felsefesine, şerefli geçmişine ve imanlı büyük kitlesine yürekten bağlı kalacağımı, hiçbir kapıda ikbal ve menfaat aramaya tenezzül etmeyeceğimi de bu vesile ile bir kere daha tekrarlarım... Kendileriyle işbirliği yapamayacağımın bir işareti olarak, fahri genel başkanlığı kabul etmemekle de, ne kadar doğru bir harekette bulunduğumu geçen birkaç ayın olayları gün ışığına çıkartmıştır. Ömrümün geriye kalan kırıntısını da, fazilet ve feragat yolunda yürüyerek büyük Türk milletinin mutluluğu için harcamaya kararlıyım.

Bölükbaşı, aktif siyaseti bırakmaya öyle kararlıydı ki, Kırşehir başta olmak üzere, MP'nin güçlü olduğu diğer illerden gelen bağımsız aday olması yolundaki tüm teklifleri geri çevirmiştir. Yine, Kırşehir'den gelen heyetin, sabaha kadar, 1973 seçimlerinde Kırşehir'den bağımsız aday olması gösterdikleri gayret karşısında Bölükbaşı, böyle bir adaylığın o günkü şartlar içinde şahsiyetine uygun olmayacağını belirterek, seçimlerde aday olmayacağına dair aylar önce verdiği kararın nedenlerini izah etmiştir. Buna göre, Bölükbaşı, seçimlere katılmamak kararının yayılmak istenen sıhhat durumu ile hiç alakasının olmadığını, sağlığının gayet yerinde olduğunu

belirtmiş ve asıl nedenin, MP’de çirkin tahrikleri başlatanlara olan güvensizliği olduğunu anlatmıştır. Bölükbaşı, aylar öncesinden, MP içinde kendisine ve parti ilkelerin karşı tahrik ve tertiplerin içine girildiğinden bahsetmiş ve Cemal Tural’ın elinde MP’nin, bir ailenin mensupları (Tural ailesini kastediyor) ile bir iki ahababı milletvekili yapmaktan öte bir gayesi olmayan bir seçim şirketi haline getirildiğini söylemiştir.¹⁵⁹³

Nihayetinde, tüm yaşananların kendisini siyasetten iyice soğuttuğu anlaşılan Bölükbaşı, 14 Ekim 1973’te yapılacak seçimleri dahi beklemeden, 9 Eylül 1973 günü hem partisinden, hem de milletvekilliğinden istifa ettiğini, uzun bir istifa mektubu ile açıklamıştır. Çok uzun olan istifa mektubunun önemli kısımları şu şekildedir:¹⁵⁹⁴

Bugün MP yürürlükteki programını, felsefesini ve ahlaka bağlılık prensibini, siyasi geçmişini hiçe sayanların elinde milletçe bilinen gerçek hüviyetinden tamamıyla uzaklaştırılmış, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safına itilmiş, tabir caizse, “*Kur’an*”a iman ettiklerini söyledikleri halde, “*İncil*” hükümleriyle amel eden inançsız insanlara benzeyen bir menfaat ve ikbal grubunun hakimiyeti altına geçmiştir. MP’yi manen katledenler karşılarında çıkanları ve çıkacak olanları yıldırma hayaliyle onlara her türlü tecavüz ve iftirayı reva görmüşler, kiralık katil kullananlar gibi adaylık mükabilinde tedarik ettikleri bazı manevi fedailerini düne kadar, kasideler okudukları ve başlarında kalması için kararlar aldıkları ve ricalarda bulundukları, hiç olmazsa fahri genel başkan olmasını sağlamaya çalıştıkları şerefli kimselere [kendisini kastediyor] ve yakınlarına saldırmışlardır...

¹⁵⁹³ **Akşam**, 7. 9. 1973.

¹⁵⁹⁴ Bölükbaşı’nın istifa mektubu, o günün çeşitli gazetelerinde eksik yayınlanmıştır. Mektubun tümü daha sonra tam olarak, 1957’de MP’den milletvekili seçilen Hayri Çopuroğlu’nun hatıralarında yayınlanmıştır. Bkz., Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım: Kırşehir** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999), s.79-84. Ayrıca, 10. 9. 1973 tarihli, **Cumhuriyet**, **Akşam**, **Bugün**, **Günaydın** ve **Tercüman** gazeteleri de, istifa mektubunu kısmen de olsa yayınlamışlardır.

Programının açık mahiyetine göre bugüne kadar kimsenin ekonomide devletçi olduğunu söylemediği MP'nin devletçi olduğunu ve bu konuda daha da ileri gideceğini, ortanın solunda bulunduğunu, komünistlik propagandasının bugünkü ortamda dahi serbest olması gerektiğini söyleyen ve dolayısıyla Komünist Partisi'nin kurulmasına fetva veren MP'nin bugünkü genel başkanı değil midir?...**Cumhuriyet** gazetesinin başyazarı sayın Nadir Nadi'nin 7 Eylül 1973 tarihli makalesinde, *"MP'nin Osman Bölükbaşı'nın ayrılmasıyla sola hızlı ve sert bir dönüş yaptığını ve Halk Partisi'nin daha solunda bir parti haline geldiğini"* açıkça belirtmesi de sözlerimizin doğruluğunun bir delili değil midir?

...Tural'ın Türk milleti için zararlı olan bu davranışları karşısında tarihi bir gerçeği açıklamak zaruretinde kaldığımız dolayı üzgünüz. 24 Ekim 1961 tarihinde Cemal Gürsel'in huzurunda, zamanın genelkurmay başkanı sayın Cevdet Sunay'ın başkanlığındaki ordu temsilcileri ile Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda, evvelce söz konusu olmadığı ve kendisinden yüksek rütbeli komutanlar bir talepte bulunmadıkları halde bir olup bitti şeklinde parti liderlerinin önüne imza etmeleri için sonradan adına, *"Dörtlü Protokol"* denilen bir yazıyı sayın Cemal Tural'ın sürmesi ve bununla da yetinmeyerek kendi defterine yazdığı aynı yazı için (parti liderlerinden hatıra) imza istemesi saygı, hürriyet ve demokrasi mefhumları ile ne dereceye kadar alakalı olduğunu göstermeye kafidir...

...Zahmete katlanırlarsa, inkarın ayıp olduğunu idrak ederlerse, şimdiki iftiralarının tamamen aksine Osman Bölükbaşı'nın fukarayı ezenlerin yanında değil, sol doktrinlere saplanmadan, sınıf mücadelesi macerasını tahrir etmeden, gözlerine sarımsak sürüp fukaralık edebiyatında oy ve çıkar aramadan... temelinde sosyal adalet, sosyal güvenlik yatan, emeğin sömürülmesine ve büyük kitlenin sefaletine karşı olan, devletin düzenleyici müdahalesini ve

zaruretlerin bulunması ve devamı ile sınırlı olmak üzere iktisadi hayatta müteşebbis olarak rol alabileceğini kabul eden, mutedil liberal ve ilmi tabiri ile neo-liberalist bir görüşe veya doktrine sahip bulunduğunu ve bu görüşün, “*Bırakınız yapsın, bırakın geçsin*” diyen modası geçmiş ve her tarafa bırakılmış klasik liberalizm olmadığını göreceklerdir...

...Sayın Tural’a hatırlatalım ki, biz hürriyet, fazilet ve halkçı bir idare uğrunda yaptığımız çileli ve fakat şerefli savaşın şahadetnamesini zindanlardan almış insanlardanız... Değişmez kanaatimiz odur ki, memleket ve demokratik rejim için en büyük tehlike kopmuş mayınlar gibi siyaset sahnesinde dolaşan, ikbal ve menfaat arayan inançsızlardır... MP’yi davasından uzaklaştıran, fikri ve ahlaki temelinden koparan insanlarla bir partide kalıp halkın aldatılması vebalini omuzlarımıza alamayacağız... Bir kısmını bu yazımızda ifade ettiğimiz ve tamamı sizlerce malum olan sebeplerle kurucu ve 25 yıl hizmetinde bulunduğumuz MP’den büyük bir teessür içinde ayrılmaya mecbur kaldığımızı ve buna sebep olanları milletin ve tarihin hükmüne tevdi ettiğimizi beyan ederiz...

MP’yi 25 yıl önce Mareşal Çakmak ve Kenan Öner ile birlikte kuran, 18 yıldır genel başkanlığını yaptığı ve 23 yıldan beri de milletvekilliğini yaptığı partisinden istifa eden Bölükbaşı, istifa mektubunun altına, 1969 yılında hazırlanan aday yönetmeliğine, partiden istifa eden milletvekillerinin, milletvekilliğinden de istifa edecekleri hükmünün konulmasına rağmen, bugüne kadar buna hiç kimsenin uymadığını, kendisinin hem partiden hem de milletvekilliğinden istifa ederek, yönetmeliğe uyan tek kişi olduğunu açıklayan bir not düşmüştür.¹⁵⁹⁵

Başından beri anlatılanlar göz önüne getirilecek olursa Bölükbaşı’nın, neden siyaset için geçerli olmak üzere, 62 yaşı gibi olgun bir dönemde, aktif politikayı terk ettiği daha iyi anlaşılabilir. Tam 27 yıldır devam eden siyasal hayatında, önce 1946-50 arası CHP iktidarı ve ardından

¹⁵⁹⁵ Günaydın; Cumhuriyet; Akşam, 10. 9. 1973.

1960'a kadar süren DP iktidarı döneminde, sonu hapishaneye kadar uzanan büyük çile ve sıkıntı içine çeken ve siyasal hayatın gidişatı ve Türk demokrasisinin kurumlaşması, hürriyet, fazilet ve rejimin geleceği hususlarında çok hassas bir vaziyet alan ve hitabet yeteneği ve kuvvetli hafızası ile yaptığı konuşma, anlattığı fıkra ve esprilerle kitleleri derinden etkileyen Bölükbaşı, 27 Mayıs'tan sonra iktidar sırasının kendisine geldiği beklentisini içine girmiştir. Ancak, darbe sonrasının siyasal şartları ve MBK yönetiminin kendisine itimatsızlığı gibi yukarda nedenleri izah edilen etkenlerle, 1960 sonrasında da büyük hayal kırıklıkları yaşayan Bölükbaşı, bir de, 1962 ile başlayan süreçle birlikte, parti içinde kendisine muhalefet eden bazı güçlü şahsiyetlerin etkisi ile partisi içinde tartışılır hale gelmeye başlamış ve daha sonraları, kendisinin karizması ve siyasal ağırlığı ile milletvekili ve senatör olan MP'liler, Bölükbaşı'nın, "*ihanet pazarlıkları*" diye adlandırdığı tertiplerle, kendisini, tabir caizse, arkadan hançerleyerek, bir bir partiyi terk etmişlerdir. MP içindeki kaynaşma ve istifalarda, tartışma kabul etmeyen ve partilileri kendi otoritesi altına almak isteyen kararlı ve emrivakiden hoşlanan Bölükbaşı siyasal kişiliğinin etkisi olsa da, özellikle 1965 seçimleri sonrası, MP'li milletvekilleri ve senatörler ile bir kısım önde gelen partililerin, asgari olarak siyasette bulunması gereken kadirşinaslık ve ahde vefa ile bağdaşmayan istifaları, Bölükbaşı'yı iyiden iyiye çileden çıkarmış ve onun siyasete ve siyasal yaşama dair çok olumsuz düşünceler içine girmesine neden olmuştur. Ayrıca, tüm siyasal hayatında, pek çok kez ihanet olarak değerlendirdiği muamelelerle karşılaşan Bölükbaşı, adeta siyasete küserek, dargın ve yaralı bir şekilde aktif siyasetten çekilmiş ve öleceği 2002 yılına kadar geçen yaklaşık 30 yıllık sürede, hatıraları ile baş başa kalarak, köşesine çekilmiştir.

Bölükbaşı'nın aktif siyasetten çekilirken, "*Siyasi hayatta vefa ve sadakat karaborsada bile bulunmayan bir meta oldu. Nehri geçmek için yalvarıp sırtına bindiği kurbağayı yarı yolda sokan akrep tiynetinde nice fazilet erbabı (!) gördük ve görmekte devam ediyoruz*" şeklinde konuşmuştur.¹⁵⁹⁶ Bölükbaşı, aktif siyaseti bırakırken, siyasi hasımlarından çok, siyasi hayatta elinden tuttuklarından, şöhret ve makam sahibi yaptıklarından, dost diye bağrına bastıklarından şikayet etmiştir. Nitekim, bu konuda o tarihlerde **Günaydın**'dan Örsan Öymen'e anlattığı hatıralarında,

¹⁵⁹⁶ **Günaydın**, 10. 9. 1973.

“Bağrım Karacaahmet Mezarlığı’na döndü” ve “Hasmın güllesi tesir etmez, dostun fiskeşi yıkar beni” sözlerini Türk siyasal edebiyatına kazandırırken de,¹⁵⁹⁷ “dostlarının” vefasızlığına işaret etmeye çalışmıştır. Aynı konuşmada Bölükbaşı, “Vefasızlık ve ihanet görmenin acısını gönlümüzde taşıyoruz ama alnımızda kimseye ihanet etmiş olmanın lekesi yoktur” demiştir.¹⁵⁹⁸

1973 seçimlerini bile beklemeden milletvekilliği ve partisinden istifa eden Bölükbaşı, Meclis’ten ayrılırken, “İşte geldik gidiyoruz, şen olasin Halep şehri” demiştir. Gazeteci Örsan Öymen’in, “Seçimlere gidildiği şu sıralarda, memleketin içinde bulunduğu siyasi şartları nasıl görüyorsunuz?” şeklindeki bir sorusuna, Bölükbaşı, 1966 yılında Demirel için yazdığı söylenilen ve ilgili başlıkta dercedilen şu şiirle karşılık vermiştir:

Sarmış bir taassup, vicdanlar kara
Siyaset açıyor, durmadan yara
Allahlaşmış haşa ikballe para
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Kardeşlik aradık, nifakı bulduk
Her gün biraz daha, kin ile dolduk
Huzuru kalmamış bir millet olduk
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Gözleri kaplamış, hırstan bir perde
Bulalım, diyen yok, deva bu derde
Tecrübesiz kaptan dümenin nerde
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Bölükbaşı’nın bütün şiirlerinde olduğu gibi, siyasete dair dörtlüklerinde de, karamsarlık hakimdir. Memleketin gidişi konusunda karamsar olan Bölükbaşı’na Öymen, siyasetin bir “ilim” mi yoksa “sanat” mı olduğunu sormuştur. Bölükbaşı’ya göre, siyaset hem bir sanat, hem de bir ilimdir. Soruyu cevaplandırırken Bölükbaşı, Bismark’ın, Eflatun’un ve siyaset ilminin hocası sayılan Aristo’nun siyaset tanımlamalarından örnekler vermiş ve siyasette ahlakın önemine değinmiştir. Siyasetle ahlak ilişkisini

¹⁵⁹⁷ Bölükbaşı’nın, Türk siyasetindeki gelişmeleri kendi uslubunca açıkladığı ve Türk siyasal edebiyatına büyük katkısı olduğu düşünülen veciz sözleri için, bkz., **EK 5**.

¹⁵⁹⁸ Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 29. 7. 1973.

karşılaştıran Bölükbaşı, toplumun mutluluğunu hedef alan siyasetin, ahlaki bir faaliyet olduğunu belirtmiştir. Filozof Aristo'nun ruhu ve rahmanilerin kalbinde hala, siyasetin ahlaki bir faaliyet olduğunu söyleyen Bölükbaşı, Machiavelli'nin ruhu ve şeytanilerin kalbinde, hala siyasetin her türlü ahlaksızlık olduğunu zikretmiştir. Öymen, Bölükbaşı'ya, “Türkiye’de hangisinin ruhu hakimdir” diye sorunca, Bölükbaşı, “Makyavel’in adı çıkmış. Siyasi hayatta, Makyavel’in kendilerine çiraklık bile yapamayacağı nice ustalar gördük. Biz siyaseti, milletin refah ve saadeti için yapılan, doğruluk ve ahlak esaslarına dayanan bir faaliyet olarak kabul ettik ve siyasette ahlak dışı hareketleri mübah sayan zihniyetle bir ömür boyu mücadele ettik” şeklinde cevap vermiştir.¹⁵⁹⁹

Bölükbaşı ise bu mücadelesinde ne bulduğunu, siyaseti bıraktığı yıllarda yazdığı şiirleri ile anlatmaya çalışmıştır. Birinci bölümde zikredildiği gibi, ağıt ve destan üslubu ile şiir söyleme geleneğinin hakim olduğu sülalesindeki çizgiyi devam ettiren Bölükbaşı'nın kendisi de iyi bir şairdi. Genellikle duygularını dörtlülere dökmüştür. İç alemi ve aşka dair yazdığı şiirleri dışında, siyasete ve kendi siyasal yaşamına dair, şiirler de kaleme almıştır. Siyaseti bıraktığı günlerde yazdığı “Siyasete Veda” başlıklı şiiri şu şekildedir:¹⁶⁰⁰

Hürriyet bir Şirin, ben Ferhat oldum,
Devirler boyunca boşaldım doldum,
Bir ömür yitirdim, acep ne buldum,
Seraba harcanmış ömre yanarım.

Bir devr-i fazilet açılır sandım,
Rahmandır diyerek şeytana kandım,
Bu bir rüya imiş, artık uyandım,
Seraba harcanmış ömre yanarım.

Fazilet yolunda çok çektim çile,
İkbale kul olup düşmedim dile,
Bulmadım vefayı dostlarda bile,
Seraba harcanmış ömre yanarım.

¹⁵⁹⁹ Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, *Günaydın*, 31. 7. 1973.

¹⁶⁰⁰ “Hasan Şahin’le Görüşme”, 6. 12. 2003.

Bölükbaşı’nın siyasal yaşamında geçirdiği tecrübeleri ve çektiği sıkıntıları yansıtan bir diğer şiiri de şu şekildedir:¹⁶⁰¹

Kulluk giran [ağır] geldi, dünyada kula,
Hürriyet aşkıyla düştük bir yola,
Sonunda leylamız gitti bir pula,
Bize inkisarı [kırgınlığı] ve hicranı kaldı.

Eyvah ve füsunkar aşkı fazilet,
Bu yolda yürümek, dönmek de bin dert,
Sinem şerha şerha cehennem cennet,
Bize nar-ı cahım şulesi kaldı.

Çeşmi derunumda cuş etti seller,
Seherde açmadı o gonca güller,
Ahı feryadımdan coştı bülbüller,
Bize acısıyla elemi kaldı.

Yine Bölükbaşı’nın aktif siyasetten ayrılıp köşesine çekildiği yıllarda yazdığı ve tüm siyasal yaşamının derin iç buhranlarını yansıttığı bir başka şiiri de şudur:¹⁶⁰²

Felek mızrabı ile kırdı telimi,	Bir sam gibi esti kaderin yeli,
Dikene sardırıldı gonca gülümü,	Kuruttu “Deniz”i, soldurdu “Gül”ü,
Ölmeden tattırdı böyle ölümü,	Ağyar sustu, açıldı ellerin dili,
Kalbim türbe artık, ben de türbedar.	Kalbim türbe artık, ben de türbedar.

Her güzel hançer vurdu yarama,
Ferhata uyacak Şirin arama,
Ne söylense boştur bahtı karama,
Kalbim türbe artık, ben de türbedar.

¹⁶⁰¹ A. g. g.

¹⁶⁰² “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 31. 10. 2003. Kırşehir’de mukim ve 82 yaşında olan Hacı Bey Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı’nın üvey kardeşidir.

Milletin haline üzüldüğünü dile getiren bir diğer dörtlüğünde de şöyle seslenir:¹⁶⁰³

Çok arefe gördü, bayram görmedi
Leyla'ya kavuşup bir dem sürmedi
Bu milletin bahtına akıl ermedi
Böyle kara bahta yanar ağlarım, döner ağlarım

Bu dörtlüklerde de görüldüğü gibi Bölükbaşı, hürriyet ve fazilet uğruna atıldığı siyasal yaşamında geçirdiği acı tecrübelerden sonra, siyasete oldukça karamsar bir halet-i ruhiye ile veda etmiştir. Aktif politikaya atıldığı yıllarda, tabir caizse, siyaseti, bir “*Şirin*”, kendisini de “*Ferhat*” yerine koymuş ve bir hürriyet ve fazilet davası gütmüştür. Ancak ne var ki, uzun yıllar devam eden bu sürecin sonunda Bölükbaşı, siyaseti adeta “*şeytan*” ile özdeşleştirmiş ve bezgin ve kırgın bir ruh hali ile “*Leyla*”sı olarak nitelendirdiği siyasetten nefret eder hale gelmiştir. Bu konuda Bölükbaşı, hatıralarını anlattığı gazeteci Hulusi Turgut’a şunları söylemiştir:¹⁶⁰⁴

9 Eylül 1973 günü siyasete veda ettim. Sebebini soranlara, şunları söyledim: “*Yüzünde, göz izi yok sanarak, siyaset denilen Leyla'ya gönül verdim. Sonradan anladım ki, benden önce, kırkbin kişinin nikahından geçmiş*”. Biliyorsunuz ben milleti bu milleti severim. Bilirim ki, bu millet de beni sever. İkimizin bu hali, birbirini sevip de, evlenemeyen oğlanla kızın kaderine benziyor.

Bütün bu süreçle birlikte Bölükbaşı aktif siyaseti terk etmiş ve ölümüne kadar¹⁶⁰⁵ (6 Şubat 2002), resmi olarak hiçbir siyasi faaliyetin içinde

¹⁶⁰³ Bahattin Ergezer, “Bir Türkmen Kocası Hakk’a Yürüdü...”, **Kırşehir Çiğdem**, 8. 2. 2002.

¹⁶⁰⁴ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 28. 1. 2002.

¹⁶⁰⁵ Bölükbaşı, aktif politikayı bıraktığı 1973 yılından, yaklaşık 30 yıl sonra 2002’de vefat etmiştir. Ömrünün son günlerini Ankara Numune Hastanesi’de geçiren, 11 Aralık 2001 tarihinde Ankara Üniversitesi İbn-i Sina Hastanesi Reanimasyon Servisi’ne kaldırılan Bölükbaşı, Prof. Dr. Tümer Çorapçıoğlu’nun yaptığı açıklamaya göre, septik şok ve buna

yer almamıştır. Zaten 24 Kasım 1969 yılında, 25 hizmet yılını doldurarak emekli olan Bölükbaşı,¹⁶⁰⁶ ölümüne kadar yaşamını Ankara’da sürdürmüştür.¹⁶⁰⁷ Çalışma, Bölükbaşı’nın aktif siyasi yaşamını kapsadığı için, Bölükbaşı’nın siyaseti bıraktığı yıllara dair her hangi bir değerlendirmede bulunulmayacaktır. Köşesine çekildiği ve kendi kendisi ile baş başa kaldığı bu dönemde, özel yaşamında epey çalkantılı bir süreç yaşayan Bölükbaşı, resmi olarak içinde bulunmasa da, dolaylı yollardan, 1970 sonrası Türk siyasetinin kimi oluşumlarına hatırı sayılır etkisinin olduğu bir gerçektir. Özellikle milliyetçi çizgide siyaset yapan AP ve MHP gibi siyasi oluşumların önde gelenleri, Bölükbaşı’yı ziyaret etmişler ve alacakları siyasi durum hakkında Bölükbaşı’nın fikir ve yönlendirmelerinden yararlanmışlardır. Örneğin, 1977 genel seçimleri sonrası Türkiye’de CHP’ye karşı teşkil edilen, “*Milliyetçi cephe hükümetleri*”nin oluşumunda, Bölükbaşı’nın katkısı büyük olmuştur. 1977 genel seçimleri öncesi bir deklerasyon yayınlayan ve “*Rejim ve devlet düşmanlarıyla kısacası ihanetle ittifak eden bu millete hayır gelmez. İşte bugünkü CHP, böyle bir ittifakın en azından manevi suçlusudur*” diye konuşan Bölükbaşı, seçimlerde bütün milliyetçileri sandık başına çağırmıştır.¹⁶⁰⁸ Yine bu dönemde Bölükbaşı, özellikle MHP’ye yakın bir siyasi vaziyet almıştır. Tarihsel süreç göz önüne getirildiğinde, aslında Bölükbaşı’nın CKMP’nin devamı olan MHP ile organik bir bağlantısı yoktu. Çünkü, Bölükbaşı 1962’de CKMP yöneticileri ile ayrılığa düşerek, bu partiden istifa etmiş ve MP’yi kurmuştur. Hatta 1969 yılında ismi MHP’ye çevrilmeden önce, CKMP için, “*Bizim terkettiğimiz parti, Ordu karargahına döndü. Çizme gıcirtısından, kılıç şakırtısından içeri girilmiyor*”¹⁶⁰⁹ diye açıklama yapan Bölükbaşı’nın, MHP’ye yakın

bağlı kalp-akciğer yetmezliği dolayısıyla, 6 Şubat 2002 tarihinde Çarşamba günü sabaha karşı saat 05. 30 civarında yaşama gözlerini kapamıştır. **Akşam**, 7. 2. 2002. Vefat ettiğinde 91 yaşında olan Bölükbaşı’nın cenazesi, ilginç bir tesadüfle 1960 İhtilali’nin MBK üyesi Muzaffer Özdağ’la birlikte, 8 Şubat 2002 tarihinde Kocatepe Camii’nden kaldırılmıştır. Bölükbaşı’nın cenaze merasimi, çok büyük bir halk kitlesinin katıldığı büyük bir izdihama neden olmuştur. Cenaze merasimindeki gözlemlerimiz, aktif siyaseti yaklaşık 30 yıl önce bırakmasına rağmen, Bölükbaşı’nın halk arasında hala büyük bir sevgiye mazhar olduğunu göstermekteydi. Bölükbaşı’nın cenazesi, Ankara Cebeci Asri Mezarlığı’na defnedilmiştir.

¹⁶⁰⁶ Emekli Sandığı sicil numarası 13-526-003 olan Bölükbaşı’nın emeklilik dosyası, **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: 3, Sicil No: 36’da bulunmaktadır.

¹⁶⁰⁷ Bölükbaşı’nın siyasi yaşamını da kapsayan Bölükbaşı kronolojisi için, bkz., **EK 6**.

¹⁶⁰⁸ **Milliyet**, 25. 5. 1977.

¹⁶⁰⁹ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 28. 1. 2002.

durmasının nedeni, belki de, 1973 seçimleri ile birlikte MP'nin siyasi hayatının bitmesi idi. Böylece Bölükbaşı, kendi düşüncelerine en yakın gördüğü MHP'yi desteklemiştir. Gerçi, Bölükbaşı'nın muhafazakar-gelenekçi ve mutedil liberal yönü ağır basan milliyetçi çizgisi ile Alparslan Türkeş'in Turancılığı çağrıştıracak daha sert ve ideolojik milliyetçi çizgisi arasında çok yakın paralellikler kurmak zor görünse de, Bölükbaşı, ömrünün sonuna kadar MHP'ye ve Türkeş'e yakın durmuştur. ANAP'ın Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısında çok kötü bir çığır açtığını ileri süren Bölükbaşı'nın, 1970'ler ve 1980 sonrası Türk siyasetinde İslamcı siyasal oluşumları ile (MNP, MSP ve RP gibi) kendisinden çok söz ettiren Necmettin Erbakan hakkındaki düşünceleri çok olumsuzdur. Hatta Erbakan için, “*Şeytan öldü, evliya oldu*” diyecek kadar, Erbakan'ın dini hisleri okşayarak siyaset yaptığını söylemiştir.¹⁶¹⁰

¹⁶¹⁰ “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, Kasım 1990. Bölükbaşı'yı ziyaret ettiğimizde, 1980 sonrası Türk siyasetinde etkili olan siyasal liderler hakkında ne düşündüğünü sormuştuk. ANAP lideri Turgut Özal'ı, dış güçler ekseninde siyaset yapmakla ve Türkiye'de olumsuz bir çığır açmakla suçlayan Bölükbaşı, sadece MHP ve lideri Türkeş hakkında olumlu kanaatte bulunmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi ve Türk demokrasisinin kurumlaşması bağlamında, Türk siyasal hayatında Osman Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareketin edinmiş olduğu yeri inceleyen bu çalışmada, ana hatları ile iki eksenli bir sonuca ulaşılmıştır. Bunlardan birincisi, Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet'e ve oradan da çok partili siyasal döneme kadar uzanan siyasal dilimde, Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçiminin, Türk demokrasisini nasıl şekillendirdiğine ilişkindir. Buna bağlı olarak ikincisi ise, çok partili döneme geçişle birlikte, Türk siyasal hayatında muhalif söylemi ile dikkatleri üzerine çeken Bölükbaşı'nın ve temsil ettiği siyasal hareketin içeriğine ve Türk demokrasisindeki yerine ilişkindir. Burada öncelikle, Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimi kısaca değerlendirildi. Ardından Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin araştırmadan çıkan sonuçlarına temas edildi.

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, tarihsel süreç içinde Türkiye'de siyasal iktidarın ve muhalefetin temelini oluşturan siyasal partiler, belirli iktisadi ve toplumsal istemleri karşılayan bir tabakalaşmanın sonucu olarak değil, bir tür siyasal tabakalaşmadan doğmuş ve onun mücadele alanı olmuştur. Siyasal tabakalaşma ise toplumu genel hatları ile katı bir “yöneten-yönetilen” olarak ikiye ayırmış ve siyaset, işte bundan sonradır ki, bir takım “*cephheleşme*”lerin bir sahnesi haline gelmiştir. İkinci Meşrutiyet’le birlikte oluşan bu “*cephheleşme*” siyaseti, çok partili siyasal hayata geçildiği 1946 yılından sonra da devam etmiştir. Hatta, DP iktidarı döneminde, bir kanadında Bölükbaşı'nın da içinde bulunduğu ve “*İşbirliği ve Güç Birliği Cephesi*” ve “*Vatan Cephesi*” biçimindeki siyasal kamplaşmaların da, demokrasinin geleceğini zedelediği düşünülmektedir. Öyle ki, demokrasiye geçildiği o dönemde, “*Vatan cephesi*”nin mimarı DP lideri Menderes’in, “*Güç Birliği*” cephesini, İkinci Meşrutiyet’in Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne benzeterek, bozgunculuk ve ihtilalcilikle suçlaması gibi etkenlerin de, çarpık bir siyasal düzenin kurumlaşmasına neden olduğu söylenebilir.

Böylesi bir siyasal iklimde siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimi, Türk demokrasisinin yönünü tayin etmiştir. Şöyle ki, Türkiye’de siyasal muhalefet hareketleri, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla, toplumsal yapının her bir yönünü temelli bir tartışma konusu yapıp, kendi vizyon ve önerilerini ortaya koyarak, başta bulunan iktidarı etkileyeceği ve böylelikle iktidar yarışında yer alacağı yerde, sadece iktidarı elinde tutan güce direnen ve onu devirmek için her türlü meşru ya da meşru olmayan siyasal mekanizmaları harekete geçiren bir görünüm arz etmiştir. Bu da, yapıcı olmayan, çarpık, siyaseti yozlaştıran ve siyasal ve toplumsal yapının demokrasi yönünde evrilmesinin önüne geçen bir iktidar-muhalefet ilişkisi yarattığı gibi, siyaseti şahsi çekişme ve didişmelerin hakim olduğu bir mecraya sürüklemiştir. Başka bir deyişle, Türkiye’de siyasal kültür, “*ya hep, ya hiç*” kavgasına bürünmüş ve siyasal süreçte yer alan güçler, iktidar ve muhalefet konularına belirli bir içeriğe sahip tutarlı bir politika ile yaklaşmamışlar, aksine biçimsel açıdan bazı somut hesapları göz önünde bulundurmışlardır. Muhalefet, ilk iş olarak iktidarı devirmeyi düşünürken, iktidar ise, muhalefeti, kendisinin meşru bir seçeneği olarak değil, sadece eleştirilerde bulunacak ve iktidarı düşürmeye çalışmayacak kendisine tabi bir güç telakki etmiştir. Böylece, Türk siyasal hayatında iktidar ve muhalefet ilişkisi bir tür varlık mücadelesi ve ölüm-kalım savaşı halini almış ve kimi zaman da bu uğurda, siyasette normal usullerin bile dışına çıkmıştır.

Aynı şekilde, muhalefette bulunan güçler, iktidarın uygulamaları karşısında bir hürriyet mücadelesine giriştiklerini ileri sürmüşler ve her hangi bir içeriğe sahip olup olmadığına bakmaksızın, sadece, “*kahrolsun istibdat, yaşasın hürriyet*” türünden bir saikle hareket etmişlerdir. Toplumsal ve iktisadi temelden yoksun, “*romantik*” ve “*kolektivist*” bir hürriyet söylemi ile hareket eden ve iktidarın otoriter ve hürriyeti kısıtlayıcı politikasından memnun olmayan muhalefet, bu kez kendisi iktidara geldiğinde, daha önceden savunduğu hürriyetin toplumsal, hukuki ve iktisadi şartlarını oluşturacağı yerde, bu zemini tahrip edecek bir siyasal uygulama içinde olmuştur. Yani muhalefet yapmaktan ziyade yıkmak için bir araya gelen, geniş ve türdeş olmayan “*türlü-çeşitli*” grupların meydana getirdiği bir bütün olarak teşkilatlanmıştır. Girişte belirtildiği üzere, Tarık Zafer Tunaya’nın, Türk siyasal hayatında, bu tip “*devri hadiselerin*”, sırasıyla, 1908 (İkinci Meşrutiyet), 1911 (İttihat ve Terakki karşısında Hürriyet ve İtilaf), 1919-

1922 (Mütareke ve Milli Mücadele Dönemleri) ve 1946 (DP’nin kuruluşu)’da olmak üzere dört kez gündeme geldiğini, bunlardan sadece Milli Mücadele’nin yıkıcı olmaktan ziyade, yapıcı bir karaktere büründüğünü belirten ifadelerinden yola çıkıldığında, Türk siyasal hayatında yapıcı bir muhalefet geleneği ve içeriği doldurulmuş bir siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin yerleştirilememiş olduğu görülebilecektir. Bunun da, Türkiye’de demokrasinin oluşumu ve ilerde alacağı seyri konusunda, bir takım zaaf ve eksikliklere neden olduğu düşünülmektedir.

İşte, 1946’da biçimsel anlamda başlatılan çok partili demokratik süreçte yerini alan DP de, geniş ve türdeş olmayan ve birbiri ile uyuşması olanaksız “*türlü-çeşitli*” toplumsal tabakaları, sırf tek parti iktidarını yıkmak ve yerine kendi iktidarını oturtmak amacıyla örgütlemiştir. “1946 ruhu” diye adlandırılan ve o dönemden sonra gelmiş tüm muhafazakar sağ siyasal partilerin meşruiyetlerini dayandığı siyasal söylemin, bundan öte bir anlamı ve içeriği yoktur. Bu haliyle, “1946 ruhu”nun bir mitten ibaret olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum, 1946’da DP içinde siyasete atılan, daha sonra DP Kurucularının sergiledikleri muhalefeti yeterli görmeyerek Kurucuları, “1946 ruhu”nu katletmekle suçlayan ve DP’nin CHP ile yapılan bir muvazaanın ürünü olarak kurulduğunu iddia eden ve Kurucular tarafından tasfiyeye uğradıkları için daha sonraları MP’yi kuran Bölükbaşı ve arkadaşlarının siyasal tutumlarında açıklıkla görülmüştür. Belirtildiği gibi, DP, dünya görüşü, ideolojisi ve kişisel tutumları bakımlardan birbiri ile uzlaşması mümkün olmayan farklı kişileri bir araya getirmiş bir siyasi teşekkülüdür ve tek amacı CHP’nin temsil ettiği tek parti iktidarını yıkmaktır. Bu süreçte, DP içinde sert muhalefet taraftarı olan ve daha sonra MP’yi oluşturacak Mareşal Çakmak, Kenan Öner ve Bölükbaşı gibi “*müfrit*” addedilen bazı şahsiyetler, hürriyet ve demokrasi davası güttüklerini iddia ettikleri DP Kurucuları tarafından, daha DP’nin muhalefet yıllarında birer birer partiden ya istifa etmek zorunda kalmışlar ya da haysiyet divanı eliyle tasfiyeye uğramışlardır. Bu itibarla, zaten aşırı sol ve sağın temsiline izin verilmediği, sınırlı ve biçimsel çok partili demokrasiye geçişte, program açısından mahiyetçe CHP’den pek farkı olmayan DP’nin, iktidar döneminde sonu 1960 İhtilali’ne varan antidemokratik ve yetkeci yapısının, esasen, 1946-50 arası muhalefet yıllarında ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Tabir caizse, bu süreçte DP’nin CHP’lileştiği, CHP’nin DP’lileştiği, Bölükbaşı’nın

tabiri ile, bir tür “*ikiz parti demokrasisi*”nin kurumlaşmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır. CHP ve DP’yi aynı kökenden gelen “*ikiz parti*” olarak sunan Bölükbaşı’na göre, DP’nin temsil ettiğini iddia ettiği, “*1946 ruhu*” bir efsaneden ibarettir. Onun böyle konuşmasının nedeni, gerçek “*1946 ruhu*”nu kendisinin temsil ettiğine olan inancı idi. Aslına bakılırsa, bu açıdan 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP iktidarı, bir karşı-devrim hareketi olmaktan ziyade, milliyetçi ve devrimci Atatürkçülüğü, kendi çıkarları doğrultusunda popülist bir tarzda sulandıran bir harekettir. Bu itibarla, eğer başarılı olup iktidara gelmiş olsaydı, gerçek anlamda karşı-devrim hareketi yaratacak icraatı, Bölükbaşı’nın temsil ettiği MP’nin gerçekleştireceğini söylemek, her halde zorlama bir yorum olmasa gerektir. Çünkü, 1950 seçimlerinden sonra teşekkül eden Meclis’te ilk konuşmasını yapan Bölükbaşı, Menderes Hükümeti’nin, “*devr-i sabık yaratmayacağız*” biçiminde formüle ettiği yaklaşım tarzını şiddetle eleştirmiş ve tek parti iktidarı döneminden hesap sorulmasını, geçmişteki tüm yanlışlıkların üzerine gidilmesini istemiş ve “*devr-i sadık yaratılmadığı taktirde, yapanın yanına kar kaldığı bir düzen kurulur*” diye çıkmıştır. Bu yüzden, DP yöneticilerinin de, “*aynı kaynak*”tan geldiğini sürekli söyleyen Bölükbaşı’nın, Bayar ve Menderes’ten ziyade, daha açık bir şekilde karşı-devrimci bir siyasal çizginin temsilcisi olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci ekseninde yer alan sonuçlarına, yani Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin iktidar-muhalefet ilişkisi ve demokrasinin kurumlaşması yönünde edindiği yere bakıldığında, yine bir takım sonuçlara varılmıştır. İktidar-muhalefet ilişkisi açısından yukarda çıkarılan sonuçlar açısından Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin de, farklı bir yönelime sahip olduğunu söylemek zordur. Zaten bir “*gönül adamı*” ve hislerinin ağır bastığı bir mecrada siyaset yapan Bölükbaşı da, Namık Kemal’in, “*Ne efsunkar imişsin, ey didar-ı hürriyet*” diye nitelendirdiği romantik ve kolektivist hürriyet anlayışı ve bunun beraberinde getirdiği yıkıcı muhalefet geleneğinden bağışık tutulamaz. Hatta, bu konuda Bölükbaşı, daha da ileri gitmiş ve tüm siyasal hayatı boyunca, “*muhalefet uğruna muhalefet*” yaparcasına, içinde tenkitin çok yoğun olduğu bir muhalefet geleneğinin en kuvvetli uygulayıcı olmuştur. Yıkıcı muhalefet geleneğinin önemli temsilcisi sayılabilecek Bölükbaşı, 1946-50 arası hürriyet teması, 1950-60 arası demokrasi teması, 1960 sonrası ise ahlak, fazilet teması, 1965 sonrası ise

daha çok komünizm aleyhtarlığı temasıyla iktidarların karşısında yer almıştır.

Bu açıdan bakıldığında Bölükbaşı da, Türk demokrasinin kurumlaşmasının önünde en büyük engel olarak düşünülen yıkıcı muhalefet geleneğini sürdüren bir siyasal aktör olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Bölükbaşı, tüm siyasal yaşamı boyunca, ülke yönetimine dair kendi projelerini sunarak iktidar üzerinde etkili olacak yerde, devamlı bir biçimde iktidarları şiddetle eleştiren, onların meşruluğunu kabul etmeyen “yıkıcı” bir siyasal söylemin uygulayıcısı olmuştur. Gerçi, Bölükbaşı’nın siyasi rakiplerine yönelttiği eleştiriler, muhalefette başka iktidarda başka konuşan ve uygulayan siyasi rakipleri için geçerli olsa da, Bölükbaşı, sert siyasal dili hiç terk etmemiştir. Bu da onun dönemin basını ve kamuoyunda hırçın, ihtiraslı, sorumluluk almaktan ziyade, halk adına hareket ederek, sorumluları dağılayan bir siyasal kişilik olduğu yorumlarına neden olmuştur. Genellikle Bölükbaşı ile ilgili olarak, iktidar düşmanı olduğu, iktidara geçmek istemediği şeklinde yorumlar yapılmışsa da, bu türden değerlendirmelerin gerçeği yansıtmadığı, yaptığımız çalışmada ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, zaten 1950-60 arası DP döneminde, partisi 1950’de 1, 1954’te 5 ve 1957’de 4 milletvekili çıkaran Bölükbaşı’nın iktidara ortak olma şansı yoktu. 1960 sonrasında, 1961’de 70 milletvekili ve senatör çıkaran MP lideri Bölükbaşı’nın, iktidara ortak olmak istemediği yolundaki değerlendirmelerin, onun daha önceki görüşleri ve 1963 yılında yayınladığı tamimi ile geçerlilik kazanmaktan uzak olduğu görülmüştür. Yine de, Bölükbaşı’nın, 1960’tan öncesi için, “*baskıcı bir iktidar olmaksansa*” ve 1960’tan sonrası için de, “*kukla iktidar olmaksansa, şerefli muhalefeti tercih ederim*” diyen yaklaşım tarzının, Bölükbaşı’yı iktidardan uzak tuttuğu belirtilebilir. Ancak ne var ki, partisi (MP), Suat Hayri Ürgüplü hükümetinde koalisyon ortağı olmasına rağmen, hükümette görev almaktan kaçınması gibi etkenler, Bölükbaşı’nın sadece ağzı iyi laf yapan ve “*demagogça*” konuşan bir muhalefet lideri olduğu yolundaki değerlendirmelere geçerlik kazandırmaktadır.

Öte yandan, CHP’nin henüz iktidardan inmenin şokunu üzerinden atmadığı, DP’nin çok büyük bir çoğunlukla iktidara geldiği ve CHP’nin azınlıkta kaldığı 1950’nin ilk yıllarındaki Millet Meclisi’nde, DP’nin büyük iktidar gücünü kullanarak tüm toplum kesimleri ve muhalefet üzerinde baskı

kurması karşısında, CHP kendini toparlayana dek, Bölükbaşı'nın MP'den seçilen tek milletvekili olarak çetin bir muhalefet örneği sergilediği de bir gerçektir. Gerçi DP iktidarı döneminde, keskin muhalefet söylemi ile kendisini seçen Kırşehir ilçe haline getirilmiş ve kendisi de hapishaneyi boylayacak kadar büyük bir sıkıntı çekmişse de, Bölükbaşı'nın, Bayar ve Menderes'in otoriter ve baskıcı tutumları karşısına dikilip, gerçekleri hiç eğip bükmeden haykırmasının da, Türkiye'nin siyasal tarihinde bir takım hususların açığa çıkmasında büyük emeği olduğu sonucuna varılmıştır.

Ayrıca Bölükbaşı'nın, DP ileri gelenlerinin daha iktidara gelmeden yaptıkları icraata bakarak, 1960 İhtilali'ni aşağı yukarı 10-12 yıl önceden sezdiği ve DP yetkililerinin dikkatlerini devamlı bu konuya çektiği, o günlerde yaptığı konuşmalardan anlaşılmaktadır. Böyle düşünülmesinin temelinde, DP ileri gelenlerinin parti içinde otokratik ve baskıcı yönetim tarzı kurmasını, derinden hisseden ilk kişinin Bölükbaşı olması yatmaktadır.

Her ne kadar yıkıcı ve sert muhalefet geleneğinin bir uzantısı olsa da, Bölükbaşı'nın Cumhuriyet döneminden beri, bu kadar halkı anlayan ve halka inebilen nadir politikacılardan biri olduğu, yaptığı mitinglerde çok büyük insan kütlesine hitap etmesinden anlaşılmaktadır. Nüktedan ve renkli siyasal kişiliği ve siyasal hayatın gidişatına dair anlattığı fıkra ve hikayelerle miting meydanlarının kahramanı olan Bölükbaşı, bunu oya tahvil edemese de, siyasetin dolambaçlı diplomatik diline ve manipülasyonlara açık yönüne itibar etmeyip, eteğindeki taşı, hiç eğip bükmeden iğneleyici sivri dilinden düşen nükte, fıkra ve atasözleri ile dile getirmesi, onun halk katmanları arasında büyük itibar görmesini sağladığı ve deyim yerindeyse siyasal iktidarlar karşısında halkın yanında bir duruşu temsil ettiği fikrine geçerlik kazandırmaktadır.

Öte yandan, Bölükbaşı ve temsil ettiği MP hareketi, yerel ve bölgesel tonları ağır basan bir siyasal hareketti. Her ne kadar Bölükbaşı, “*tipik*” bir halk siyasetçisi olsa da, onun hitap ettiği toplum kesimi daha çok, konuşulanları çözümleme yetisine sahip olmayan ve belli sloganların etkisinde hareket eden eğitimsiz insan kitlelerinden oluşmaktaydı. Bu durum, Bölükbaşı'nın partisine oy veren illerin dağılımından anlaşılmaktadır. Daha çok Orta Anadolu'nun merkez, yakın doğu ve batı illeri ve orta ve iç Karadeniz illeri ile iç Akdeniz illerinin büyük desteğini

almış olan MP, 1955 yılında Bölükbaşı’nın parti genel başkanı olması ile birlikte, tam bir “lider” partisi haline geldiği görülmüştür.

Bölükbaşı ve partisinin özellikle Orta Anadolu’da daima sosyolojik bir temeli olmuştur. Anadolu’nun fakir, saf ve fazlaca eğitime sahip olmayan köylülerinin yanı sıra, şehirlerde tabir caizse, Bölükbaşı’nın “erkekliğine”, kitleleri ayağa kaldıran sert, sivri ve “cüretkar” konuşmaları ile “doğru sözlülüğüne” tutkun, orta ve ortanın altı gelir düzeyine sahip mutaassıp çevrelerin oylarının daima Bölükbaşı’nın partisine verildiği gözlemlenmiştir. MP, temelde serbest piyasa ekonomisi ve özel teşebbüse dayalı “mutedil [ılımlı] liberal” bir iktisadi görüşe sahip olmasına rağmen, büyük ticaret ve sanayi çevreleri Bölükbaşı’ya pek rağbet etmemiştir. Bölükbaşı, daha çok o dönemde Anadolu’da yeni sivrilen muhafazakar iş adamlarından destek görmüştür.

Ayrıca Bölükbaşı’nın temsil ettiği siyasal hareket, “muhafazakar” ve “milliyetçi sağ” yönelimlidir. Atatürk devrimlerinin günün şartlarına göre, evrimci ve tekamülcü bir çizgide anlaşılması ve derinleştirilmesini savunan MP, kültürel ve toplumsal alanda “aşırı muhafazakar” ve “tekamülcü” bir görünüm arz ederken, siyasal ve iktisadi sahada özgürlükçü mutedil liberal bir yönelime sahip olduğu söylenmelidir. Öyle ki, hem 1948’de kurulan MP’nin hem de 1954’te kurulan CMP’nin parti programlarında yer alan, çift meclis, anayasa mahkemesi, nispi temsil, yüksek hakimler meclisi gibi pek çok maddelerinin 1961 Anayasası’na temel olduğu sonucuna varılabilir. O dönemde MP dışında hiçbir siyasal partinin programlarında söz konusu ilkelere rastlamak mümkün değildir. Zaten Bölükbaşı da, yıllardan beri programlarına aldıkları ve savundukları ilkelerin, 1961 Anayasa’sı ile devlete temel yapıldığı iddiasını sürekli tekrarlamıştır. 1960’ın ilk yıllarında, 27 Mayıs İhtilali ve onun getirdiği yeni siyasal nizamı hararetle destekleyen Bölükbaşı, ancak daha sonraki dönemlerde İhtilal’in manevi temellerinin kurulmadığını ileri sürmüştür. Bu dönemde, savunduğu 27 Mayıs karşısında, CHP’yi tahrikçilikle, AP’yi de intikamcılıkla suçlayan Bölükbaşı, öteden beri hassas olduğu “rejim davası”nda, demokrasinin manevi temellerinin kurumlaşmadığını ve rejimin büyük bir tehlike altında olduğunu öne sürmüştür.

Yine Bölükbaşı’nın temsil ettiği MP hareketi, 1946’da başlayan çok partili dizgeyle birlikte tekrar açığa çıkan kimi İslamcı cereyanlara açık bir

siyasal programa ve söyleme sahip bir oluşum olması itibarıyla da, dikkatleri üzerine toplamıştır. MP'nin, II. Meşrutiyet dönemi İslamcılığını çağrıştıracak kimi cereyanları bünyesinde toplamak istemişse de, bu konuda içinden çıktığı DP hareketinin iktidara gelmek için hem iktisadi hem de siyasal alanda uygulamaya giriştiği popülist siyaset tarzı karşısında fazlaca etkili olduğu söylenemez. Zaten o dönemde, tek parti iktidarına muhalif olan tüm toplum kesimleri (bunların içinde Nakşibendi tarikatı ve Nurculuk gibi kimi İslamcı cereyanlar da vardı), egemen sınıfların sözcülüğünü yapan ve yönetici seçkinlerden olan DP'de toplanmıştı. Haliyle DP iktidara geldikten sonra, DP'den daha İslamcı ve muhafazakar karakteri haiz olan MP'nin İslamcı cemaatlerden destek bulması zordu. Bu da onun gelişimini etkilemiştir. Toplumun muhafazakar kesimleri, 1953 yılında “*dini siyasete alet ettiği*” gerekçesiyle kapatılan MP'ye fazlaca itibar etmemiş, Said Nursi'nin temsil ettiği Nurcular ile Necip Fazıl gibi dönemin etkili İslamcıları DP'yi desteklemişlerdir. Daha sonraları aynı geleneğin farklı partilerinin başında bulunan Bölükbaşı'nın, 1960 sonrası canlanan aşırı-sağ yönelimli milliyetçiliğin öncüsü olduğu görülmüştür. Bu hareketin temsilcisi olacak Alparslan Türkeş ile aynı parti içinde bulunmamalarına, hatta CKMP'yi terk ettikten ve CKMP'ye Türkeş ve ekibi hakim olduktan sonra, MP lideri olarak Bölükbaşı, terk ettiği partinin “*kılıç şakırtısından, çizme gıcırıtısından*” geçilmediğini ifade etse de, siyaseti bıraktığı 1973 yılından ölümüne değin, Bölükbaşı'nın MHP'yi destekleyen bir siyasal çizgi takip ettiği gözlemlenmiştir. 1990'da kendisi ile yaptığımız mülakatta, dönemin tüm siyasal partilerini eleştiren Bölükbaşı'nın, MHP'yi olumluyan bir söyleme sahip olduğu görülmüştür. Ancak şu kadarı belirtilmelidir ki, Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareketin, Türkeş tarafından temsil edilen MHP'ye oranla daha İslamcı yönünün ağır bastığı da bir gerçektir. Bu haliyle Bölükbaşı hareketinin, kimi yönleri ile 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkan ve dönemin İslamcı kesimlerini siyasete kanalize eden Necmettin Erbakan'ın temsil ettiği İslamcı milli görüş hareketine, kimi yönleri ile de Türkeş'in temsil ettiği aşırı sağ milliyetçi harekete rehberlik ettiğini söylemek doğru olsa gerektir.

Ancak, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin, dönemin siyasal jargonu mucibince, emperyalizme karşı aşırı-ulusalcı sağ bir karakteri haiz olduğu görülmüştür. Bölükbaşı'nın bu olguyu destekleyecek birçok konuşması,

çalışmada örnekleri ile ortaya konmuştur. O dönemin Türkiye’inde genellikle sağı temsil eden muhafazakar parti liderlerinin emperyalizme ve onun finans kapitaline pek karşı olmadıkları, aksine yandaş bir pozisyon görüntüsü çizdikleri bir siyasal ortamda, aşağı yukarı aynı temelden beslenen ve toplumun muhafazakar duyarlıklarına uygun bir duruşu temsil eden Bölükbaşı’nın, dönemin ulusalcı sol’unu temsil eden **Yön** dergisi tarafından, “*Aşırı sağcı ama Amerikan uşağı değil*” denilerek övülmesi bile, onun tam anlamıyla içinden çıktığı topraklara derinden bağlı bir “*halk siyasetçisi*” olduğunu göstermiştir. Bu da, Bölükbaşı’nın, diğer sağ parti liderlerinin aksine, bir tür “*Anadolu toplumculuğu*”nu temsil eden bir siyasal lider olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, siyasal kişilik düzleminde Bölükbaşı’nın, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatı boyunca siyasi konuşma ve eylemleri ile karşısındaki insanları ikna etme ve etkileme konusunda gelmiş geçmiş nadir siyasi şahsiyetlerden biri olduğu bir gerçektir. Hitabet san’atının en etkin ve verimli örneklerini şahsında barındıran Bölükbaşı, siyaseti, ahlaki bir faaliyet olarak telakki etmiştir. Bölükbaşı, ayrıca ikbal, menfaat ve iktidar uğruna, 1946’dan beri savunduğu ilkelerinden hiç ödün vermemiştir. Hiçbir çıkar ilişkisi içine girmeyen ve “*Siyasi hayatım bir derviş gibi geçen, imanım padişah, ben de onun veziriyim*” ve “*Ben kanaatimin adamıyım*” diye konuşan Bölükbaşı’nın, siyasette değişen ilkelerden ziyade, değişmeyen ilkelerden hareket ettiği ve bu itibarla da kendisini değişen koşullara göre yenileyemediği görülmüştür. Bu çizgisi yüzünden, uzlaşmaz, “*hırçın*” ve sert bir üsluba sahip olduğu düşünülen Bölükbaşı’nın, her türlü ayak oyunlarına, diplomatik dile ve ivicacılara (dolambaçlı) yatkın Türk siyasal hayatına intibak edemediği düşünülmektedir. Bu bakımdan, tüm siyasal hayatı boyunca, doğru bildiğini eğip bükmeden konuşan, asla ve kat’a kuş dilini kullanmayan ve eteğinde ne varsa keskin dili ile haykıran Bölükbaşı’nın, apolitik bir kimliğe sahip olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü, bu haliyle Bölükbaşı, politikanın “*keyfini*” ve “*rahatını*” kaçırın adamdır. Siyaseti kirli bulan Bölükbaşı’nın, siyasal kişiliği yüzünden siyasetle bir tür kan uyuşmazlığının olduğu sonucuna da varılabilir.

Pek az kimseye nasip olabilecek güçlü hitabet yeteneği ile o dönemdeki siyasal liderlerden daha kalabalık kitlelere hitap eden Bölükbaşı, nüktedan siyasal kimliği ile lafı gediğine koymakta çok usta idi. Bu

bakımdan çalışma, Bölükbaşı'nın çok güzel örneklerini verdiği veciz sözlerini aktarması dolayısıyla da Türk siyasal edebiyatına katkı yapacak niteliktedir. Mitinglerinde o kadar büyük kalabalıklara hitap eden Bölükbaşı'nın, bu durumu neden oya tahvil edemediği, Türk siyasal hayatında hep sorgulanagelmıştır. Bölükbaşı'nın kendisi de, bu durumu, kimi konuşmalarında kullandığı, “*Sapınız çok, ancak taneniz kıt*”, “*Millet Bölükbaşı'yı alkışladı, İnönü'yü karşıladı, oyunu Demirel'e verdi*”, “*Dışınız rahmani, içiniz şeytani*” gibi cümlelere dökmüştür. İşte, bir bütünsellik içinde okunduğunda bu çalışmanın, Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareketin neden oya dönüştürülemediğini açığa çıkarabilmesi açısından da, dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte, dönemin siyasal koşullarına bağlı olarak Bölükbaşı'nın siyasal kişiliği, Bölükbaşı'nın temsil ettiği hareketin iktidara gelmesini güçleştirdiği söylenebilir. Çok küçük yaşta annesini kaybeden Bölükbaşı, atadan gelme şifahi kültürün ve yetiştiği toplumsal-kültürel bağlamın kendisine kazandırdığı halet-i ruhiye, tutum ve davranışların etkisiyle tam bir “*gönül ve his adamı*” idi. Fransa'da Riyaziye (Matematik) okumuş olmasına rağmen, “*halk dili*” ile konuşmuş ve davranmıştır. Araştırma ve görüşmelerden çıkardığımız sonuçlara göre, Bölükbaşı, -sülalesinden gelme bir özellik olsa gerek- otoriter, uzlaşmaz, hırçın, hırslı bir siyasal kişiliğe sahip olmuştur. Yine araştırmalarımızdan çıkan sonuca bakılırsa, partisi üzerinde tam yetkiye sahip olan ve partililerin kendine tam bir güvenle tabi olmaları isteyen Bölükbaşı, karizmatik özellikleri ağır basan bir siyasal lider olarak, partide bir ekip çalışmasına pek fazla itibar göstermemiş ve partisinde “*tek adam*” olmuştur. Keskin ve dağlayıcı siyasal dilinin kemiği olmayan Bölükbaşı'nın, toparlayıcı yönünün zayıf olduğu, yapılan hata ve yanlışlıkları kolay affetmediği ve bu yüzden partisi içinde ciddi sıkıntılar yaşadığı bir gerçektir.

Özellikle 1960'lı yıllarda Bölükbaşı'nın eliyle siyasete dahil ettiği ve parlamentoya soktuğu pek çok milletvekili ve senatör, MP'de bir süre kaldıktan sonra, Bölükbaşı'yı bir bir terk etmiştir. Bölükbaşı'nın aktif siyasetten “*kırgın*” ve “*küskün*” ayrılmasında, başkaca etmenler yanında bu durumun da büyük etkisi olmuştur. Çatışma ve istifalarda, Bölükbaşı'nın belirtilen siyasal kişiliğinin etkisi olsa da, istifa eden şahsiyetlerin, iktidarın ya da başka bir partinin cazip teklif, teşvik ve tahriklerine kapılması da

büyük rol oynamıştır. “*dün dündür*” anlayışına şiddetle karşı olan Bölükbaşı, gerek partisi içinde gerekse siyasi rakiplerinin, dün söylediklerinin tersini yapmaları karşısında, hiçbir zaman affedici olmamış ve çelişkiyi her zaman yanında taşıdığı ve “*günah bavulu*” diye nitelendirilen çantasındaki belge ve vesikalarla ilgilinin yüzüne vurmuştur. Bu da, politikada her zaman bulunan kaypak siyasetçi tiplerinin hoşnutsuzluğunu kazanmasına neden olmuştur. Genel olarak dolambaçlı siyasete pek yatkın olmamasının yanında, dönemin cari siyasi koşullarına da uyumlu bir siyasi kişiliğe sahip olmayan Bölükbaşı’nın, sert, tavizsiz ve keskin muhalefet taraftarı bir lider olması, 1950 ile birlikte dış etkilere daha açık bir siyasi yönelişe giren Türkiye’de, iktidar olması zordu. O dönemde bazı hükümetlerin üzerinde, dolaylı da olsa etkileri olduğu söylenen dış güç odakları açısından bakıldığında, uzlaşma eğilimli olmayacak, kendini ucuza kaptırmayacak ve en önemlisi de söz konusu odakların ekmeğine yağ sürmeyecek özellikleri olan Bölükbaşı’nın, iktidarda sorumluluk sahibi olmasının pek istenmemiş olabileceği de akla getirilebilir.

Sonuç olarak, Bölükbaşı’nın, iç siyasi dengeler ve koşullar açısından da istenilen bir lider olmadığı düşünülmektedir. Bu durumun, hem yukardan beri izah edilen Bölükbaşı’nın siyasi kişiliğinden hem de, Bölükbaşı’nın o dönemde iktidar seçkinleri grubundan olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. 1946 çok partili siyasi hayata girişle birlikte, DP yönetiminde söz sahibi olacak kimselerin, özellikle tek parti döneminin sorumluluğunu üstlenmiş “*mutedil*” siyasi liderlerden seçilmesi düşünülmüştür. Bu sorumluluğu paylaşmamış ve geçmişin hesabını sorma ihtimali olan “*müfrit*” siyasi kişiler, DP’den bir bir tasfiye edilmişlerdir. Bunlardan biri de Bölükbaşı’dır. Zaten Bölükbaşı, milletvekili olur olmaz yaptığı ilk konuşmada, geçmişten hesap sorulmasını istemiştir. İşte böylesi bir siyasi ortam da, Bölükbaşı gibi sert muhalefet taraftarı bir siyasi kişiliğin “*başarılı*” olmasının önüne geçmiştir. Yine 1950 seçimlerinin hemen öncesinde, Bölükbaşı’nın Cumhurbaşkanı İnönü ve DP lideri Bayar’a suikast gerçekleştireceği iddiası ile tutuklanması da, Bölükbaşı hareketinin gelişimini etkilemiştir. Suikast ihbarı doğru çıkmasa da, Bölükbaşı ve arkadaşlarını, siyasi kamuoyu nezdinde tedhişçi ve saldırgan göstermeye yönelik siyaset dışı önlemler de, o dönemde, iktidar-muhalefet ilişkisinde normal olmayan usullerin kullanılmasına yol açmış ve Bölükbaşı hareketinin

ivme kazanmasını engellemiştir. Ardından DP iktidarı ile birlikte, DP'ye oranla daha “*muhafazakar*” bir görünüme sahip olan MP'nin, 1954 yılında “*dini siyasete alet ettiği*” gerekçesiyle kapatılması, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketi sistem nezdinde güvenilmez kılmış ve bu durum, ileriki dönemlerde de hep hatırlanmıştır. Bölükbaşı, dindar ve milliyetçi bir siyasal tutuma sahip ve toplumdaki dini ihtiyacın karşılanmasıyla laikliğin tehlikeye düşmeyeceği kanaatinde olan bir siyasal tutuma sahip olmasının yanında, aslına bakılırsa Cumhuriyet esaslarına ve Atatürk devrimlerine derinden bağlıydı. Ne var ki, kimi uygulamaları açısından, Bölükbaşı'nın partisinden daha fazla dini siyasete alet eden DP iktidarı, MP'yi bir kere kapatmıştı. Bölükbaşı da bundan nasibini almıştı. Öte yandan Bölükbaşı ve arkadaşları 1954 seçimlerine yetişmek için alelacele CMP'yi kursa da, yine başarılı olamamıştır. Teşkilatsızlık her zaman Bölükbaşı hareketinin en büyük zaafı olmuştur. Ardından Bölükbaşı'yı seçtiği için cezalandırılan Kırşehir meselesi ve bundan kaynaklanan nedenlerle Bölükbaşı'nın 1957 seçimlerini cezaevinde geçirmesi gibi etkenler de, Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin toplumda tutunmasının önüne geçmiştir. Bunun nedenleri çalışma içinde ayrıntılı bir şekilde çözümlenmiştir. 1960 İhtilal'i ile birlikte iktidarın ve ikbalin kendi ayakları altında olduğunu söyleyen ve artık denenmiş CHP ve devrik DP'den sonra iktidar sırasının kendisine geldiğine bütün kalbi ile inanan Bölükbaşı, MBK yönetiminin kendisine itimatsız olması nedeniyle, yine büyük hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bir taraftan da, gelen başarısız siyasal sonuçlar üzerine partisinde yaşanan kaynaşmalarla mücadele halinde olan Bölükbaşı, 1962'de o dönemde liderliğini yaptığı CKMP'den istifa ederek yeniden MP'yi kurmuşsa da, beklediği siyasal sonuçlara bir türlü ulaşamamıştır. Bu süreçle birlikte, dönemin askeri erkanından “vize” alan AP'nin yükselişe geçmesi ve Amerikan destekli Demirel'in devrik DP oylarını hanesine yazdırması, aynı siyasal tabana seslenen Bölükbaşı hareketinin akim kalması sonucunu doğurmuştur.

KAYNAKÇA

A. KİTAP VE HATIRATLAR

- Abadan, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili** (Ankara: AÜSBFY, 1966).
- Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri Makaleleri** (Aralık 1933-Nisan 1954), Yay. Haz. Haluk Kılçık, 4 Cilt (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., 1991).
- Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri Makaleleri** (Mayıs 1954-Aralık 1958), Yay. Haz. Haluk Kılçık, 4 Cilt (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., 1992).
- Ağaoğlu, Samet, **Aşına Yüzler** (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965).
- Ağaoğlu, Samet, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru** (İstanbul: Baha Matbaası, 1972).
- Ağaoğlu, Samet, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1992).
- Ahmad, Feroz, Ahmad, Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976).
- Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayın, İkinci Baskı, 1996).
- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, 2 Cilt (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998).
- Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980).
- Arcayürek, Cüneyt, **Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951** (Ankara: Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, 1983).
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1918-1937**, C. 3 (Ankara: TİTE Yayınları, 1972).
- Ateş, Nevin Yurdsever, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994).
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam 1950-1964**, C: III (İstanbul: Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 2000).

- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C. II (İstanbul: Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, 1966).
- Baban, Cihad, **Politika Galesiri: Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970).
- Bağlum, Kemal, **Anıpolitik: 1945-1960** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991).
- Başar, Ahmet Hamdi, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960).
- Başgil, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966).
- Bayar, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes** (İstanbul: Baha Matbaası, Tarih Belirtilmemiş, Meclis Kitaplığına Giriş Tarihi 1969).
- Belen, Fahri, **Demokrasiden Diktatörlüğe** (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1960).
- Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990).
- Bozdağ, İsmet, **Demokrat Parti ve Ötekiler** (İstanbul: Kervan Yayınları, 1975).
- Bölükbaşı, Osman, **Bölükbaşı'nın Menderes'e Cevapları** (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1960).
- Bölükbaşı, Osman, **CKMP GİK'in İstifamız Dolayısıyla Neşrettiği Broşüre Zaruri Bir Cevap** (Ankara: Doğu Matbaası, Millet Partisi Yay., 1962).
- Bölükbaşı, Osman, **Suikast İftirasının İçyüzü ve Celal Bayar** (Ankara: Biricik Matbaası, 1949).
- Bölükbaşı, Osman, **Tamim: 4 Eylül 1959**, "Özeti: 946 Ruhuna Sadık Samimi Demokratların Partimiz Saflarına Davet Edilmesi Hakkında", S. 6 (Ankara: CKMP Genel Merkezi Yay., 1959).
- Burçak, Rıfkı Salim, **On Yılın Anıları: 1950-1960** (Ankara: Nurol Matbaacılık, Birinci Baskı, 1998).
- Çaylak, Adem, **Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi** (Ankara: Vadi Yayınları, 1998).
- Çopuroğlu, Hayri, **Hatıralarım: Kırşehir** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999).
- Demiray, Tahsin, **Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları** (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955).

- Demiray, Tahsin, **Basına Verilen Beyanat**, Tahsin Demiray’ın CKMP Umumi İdare Heyetine 14 Aralık 1959 Tarihli Gönderdiği Yazısı (İstanbul: 1959).
- Demiray, Tahsin, **CKMP Yeni Tüzük Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler ve Seçim Organları ile Tatbikat Planları** (İstanbul, 1959).
- Demiray, Tahsin, **Türkiye Köylü, Cumhuriyetçi Millet ve Hürriyet Partililere Muhtıra** (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1958)
- Demirel, Süleyman, **Yazdıkları ve Söyledikleri** (Ankara: Adalet Partisi Yay., Doğuş Matbaacılık, 1965).
- Doğan, Avni, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası** (İstanbul: Dünya Yay., 1964).
- Erdemir, Sabahat, (Der.), **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, (İstanbul: Yayınevi İsmi Belirtilmemiş 1956).
- Erer, Tekin, **On Yılın Mücadelesi** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1964).
- Erer, Tekin, **Türkiye’de Parti Kavgaı** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, Basım Yılı Belirtilmemiş).
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2003).
- Ersoy, Tolga, **Muvazaa Partileri** (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2000).
- Esirci, Şükrü, (Der.), **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri, 1946-50** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999).
- Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk – Söylev 1920-1927, C. II** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, 1987).
- Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş: 1946-1950** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1982).
- Gökçeokan, Refik, **Cumhuriyetçi Millet Partisi Program ve Nizamnamesinin Açık Olarak Tenkidi** (İstanbul, 1959).
- Göle, Nilüfer, **Mühendisler ve İdeoloji** (Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere), Çev., Eli Levi (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1986).
- Güngör, Celalettin, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu** (Ankara: Nurol Matbaası, 1992).

- İnönü, İsmet, **Defterler: 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, 2 Cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2001).
- Kabasakal, Mehmet, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi** (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991).
- Kara, Nihal, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı: 1945**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982.
- Karakuş, Emin, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara** (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977).
- Karamısır, Sami, **Türkiye’nin Siyasi Meseleleri** (İstanbul: Timaş Yayınları, 1994).
- Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996).
- Keyder, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1993).
- Kırçak, Çağlar, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik: 1876-1950**, I. Kitap (Ankara: Bilar Yayınları, Yayın Tarihi Belirtilmemiş).
- Kili, Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, -Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme- (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, 1976).
- Koç, Vehbi, **Hatıralarım, Görüşlerim ve Öğütlerim** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yay., İkinci Baskı, 1987).
- Kongar, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, C. 1-2 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993).
- Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması** (İstanbul: Bağlam Yayınları, Birinci Basım, 1994).
- Mardin, Şerif, **Din ve İdeoloji** (İstanbul: İletişim Yayınları, Altıncı Baskı, 1993).
- Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908** (İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, 1992).
- Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1996).
- Mete, Orhan, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi** (İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947).
- Moore Jr., Barrington, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli-Alaeddin Şenel (Ankara: Verso Yayınları, 1989).

- Nutku, Emrullah, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958** (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979).
- Olgun, İ., Köksal, S., **Haşiyeli Yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu** (Ankara, 1950).
- Oran, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme** (Ankara: Dost Kitabevi, 1988).
- Osman Bölükbaşı’nın Af Kanunu’nun Veto Edilmesi İçin Sayın Cumhurbaşkanına Sunduğu Muhtıra** (Ankara: San Matbaası, 30. 7. 1966).
- Osman Bölükbaşı’nın Radyo Konuşmaları: 1966** (Ankara: San Matbaası, 1966).
- Öner, Kenan, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi** (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1948).
- Özbey, Cemal, **Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım** (Ankara: Emek Basım-Yayımevi, 1961).
- Özbudun, Ergun, **Siyasal Partiler** (Ankara: AÜHFY, 4. Bası, 1983).
- Özdemir, Hikmet, **Sol Kemalizm** (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993).
- Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX Dönem 1950-54, VII. Cilt** (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998).
- Saçlıoğlu, Nahit, **Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan** (İstanbul: Günlük Ticaret Tesisleri, 1990).
- Sarıbay, Ali Yaşar, **Türkiye’de Demokrasi ve Siyasal Partiler** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000).
- Seçkin, Haydar, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz** (İstanbul: Anka Ofset Matbaası, 1990).
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali** (İstanbul: Örgün Yay., Beşinci Baskı, 1981).
- Sencer, Muzaffer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (İstanbul: Geçiş Yay., 1971).
- Sertel, Sabiha, **Roman Gibi** (İstanbul: Ant Yayınları, 1969).
- Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım** (İstanbul: Gözlem Yay., İkinci Basım, 1977).
- Sezgin, Ömür, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984).

- Tahtakılıç, Ahmet, **Dönüşü Olmayan Yol** (Ankara: Akademi Matbaası, 1989).
- Tanyeli, Halit, Topsakaloğlu, Adnan, **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi: 1945-1950**, C. 2 (İstanbul: 1959).
- Teziç, Erdoğan, **Siyasal Partiler – Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976).
- Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası** (Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı, 1994).
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları; DP’nin Altın Yılları: 1950-54** (Ankara: Bilgi Yayınevi: 1990).
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973, 6. Kitap, İnönü’nün Son Başbakanlığı: 1961-1965** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı, 1992).
- Toker, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye** (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970).
- Touraine, Alain, **Demokrasi Nedir**, Çev., Olcay Kunal (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1997).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyet’in Fikir Cereyanları** (İstanbul: Teksir Baskı, 1948).
- Tunaya, Tarık Zafer, **İslamcılık Cereyanı** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859 – 1952** (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1952).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C. 1 (İstanbul: İletişim Yay., Birinci Baskı, 1998).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi**, C. 3 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, C. II (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999).
- Turgut, Nükhet, **Siyasal Muhalefet** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984).
- Türkiye’de Siyasal Dernekler**, 2 Cilt (Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1950).

- Uslu, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri** (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000).
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi** (İstanbul: Ülken Yay., Üçüncü Baskı, 1992).
- Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, Çev., Taha Parla (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., Üçüncü Baskı, 1993).
- Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000).
- Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim** (İstanbul: Rey Yayınları, İkinci Baskı, 1997).
- Yavuz, Hidayet, **Konuşmalarıyla Adnan Menderes** (İstanbul, 1958).
- Yücel, M. Serhan, **Demokrat Parti** (İstanbul: Ülke Yayınları, 2001).
- Zürcher, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Bağlam Yay., 1992).

B. MAKALELER

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Aşırı Milliyetçi Sağ”, Derl. İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 189–236.
- Aksoy, Muammer, “Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir”, **Forum**, C. X, S. 110 (15. 10. 1958), ss. 5-11.
- Aksoy, Muammer, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957).
- Aksoy, Muammer, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957), ss. 4-10.
- Aksoy, Muammer, Kapanı, Münci, “Muhallif Partilerin İşbirliği Derhal Gerçekleşmelidir”, **Cumhuriyet**, 13. 8. 1957.
- Akşin, Sina, “Demokrat Parti’nin Kuruluşu” **Tarih ve Toplum**, C. 9, S. 53 (Mayıs 1988), ss. 269-271.
- Akşin, Sina, “Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”, **Toplum ve Bilim** 1 (Yaz 1977), ss. 31-46.
- Akşin, Sina, “Önsöz”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, ss. 11-21.

- Akşin, Sina, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990) içinde, ss. 73-188.
- Aldoğan, Sadık, “Demokrasiye Geçiş”, **Millet**, 10. 5. 1954.
- Aldoğan, Sadık, “Siyasi Hak ve Hürriyet Anlayışında Demokrat Parti’den Ayrılıyoruz”, **Kudret**, 16. 3. 1949.
- Aldoğan, Sadık, “Tanrıöver’in Açıkladığı Hakikat”, **Yeni Sabah**, 7. 4. 1948.
- Alsan, Zeki Mesut, “MP’nin Milliyetçilik Anlayışı”, **Kudret**, 5. 5. 1950.
- Apaydın, Burhan, “Teşrii Masuniyet, Bir Tecavüz Vasıtası Değildir”, **Zafer**, 28. 6. 1957.
- Ardıçoğlu, Nureddin, “Ahmet Emin Yalman’la Bir Hasbihal”, **Kudret**, 19. 10. 1960.
- Ardıçoğlu, Nureddin, “CKMP Kurucu Meclise Girerken-1”, **Kudret**, 21. 12. 1960.
- Ardıçoğlu, Nureddin, “CKMP Kurucu Meclise Girerken-2”, **Kudret**, 22. 12. 1960.
- Ardıçoğlu, Nureddin, “Radyoda Aynı Hastalık”, **Kudret**, 18. 12. 1960.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Büyük Kongre Delegelerine Açık Mektup”, **Kudret**, 17. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Celal Bayar: Muvazaa”, **Kudret**, 2. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “CMP Büyük Vazife Karşısında”, **Millet**, 17. 5. 1954.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Din Müessesesinin Muhtariyeti”, **Kudret**, 15. 1. 1949.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “DP ile CHP Arasında Koalisyon İddiası”, **Kudret**, 26. 2. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “DP Kurucuları ve Meclis”, **Kudret**, 29. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Ellerinden Gelse Bir Kaşık Suda Boğacaklar”, **Kudret**, 4. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Hesap Sorma ve Muvazaa”, **Kudret**, 3. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Laiklik, Dine Tahakküm Değildir”, **Kudret**, 9. 1. 1949.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Millet Partiliye Açık Mektup”, **Millet**, 6. 7. 1953.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Millet Partisi Program ve Felsefesi: 5, Milliyetçilik”, **Kudret**, 29. 7. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Millet Partisi Program ve Felsefesi: 6, Muhafazakarlık”,

- Ardıçoğlu, Nurettin, “Millet Partisini Tehdit Edenlere Cevabımız”, **Millet**, 5. 3. 1953.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Millet Partisinin Program ve Felsefesi: VII, Ahlakçılık”, **Kudret**, 2. 8. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Millet Partisinin Program ve Felsefesi”, **Kudret**, 21. 7. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “MP’nin Dış Politika Görüşü”, **Kudret**, 5. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Muhalefetin Bugünkü Manzarası”, **Kudret**, 17. 7. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Niçin İrtica Var Diyorlar”, **Millet**, 3. 3. 1953.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Ölmek Var, Dönmek Yok”, **Kudret**, 19. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Sahte Laikler Bize Mürteci Diyorlar”, **Kudret**, 17. 4. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Tahakküm ve Makyavel Oyunları”, **Kudret**, 30. 8. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Tek Muhalif Parti: Millet Partisi”, **Kudret**, 24. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, “Yeni Durum Karşısında Millet Partisi”, **Kudret**, 18. 5. 1950.
- Atılhan, Cevat Rifat, “Azametli Bir Gün”, **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950).
- Aygen, Cemal, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, **AÜSBFD**, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), ss. 203-289.
- Baban, Cihad, “Mareşal’in Beyannamesi Münasebetiyle”, **Tasvir**, 23. 7. 1948.
- Baban, Cihad, “Yeni Parti Kurulurken”, **Tasvir**, 21. 7. 1948.
- Başar, Ahmet Hamdi, “Demokrat Parti ve Muhalefet Fikri”, **Cumhuriyet**, 10. 8. 1946.
- Bayur, Hikmet, “Bay Celal Bayar’ın Yeni Söylevleri”, **Kudret**, 12. 1. 1949.
- Bayur, Hikmet, “Henüz Kurulmamış Olan Partiye Yapılan Hücumlar”, **Kudret**, 10. 5. 1948.
- Bayur, Hikmet, “İhtilal Partisi İftirası”, **Kudret**, 29. 8. 1948.
- Bayur, Hikmet, “İhtilal Partisi İftirası”, **Kudret**, 29. 8. 1948.
- Bayur, Hikmet, “Kore Savaşı’na Türkiye’nin İştiraki Hakkında”, **Kudret**, 28. 7. 1948.

- Bayur, Hikmet, “Kore’ye Asker Gönderilmesi”, **Kudret**, 27. 7. 1950.
- Bayur, Hikmet, “Millet Partisi’nden Niçin Çekildim, I, II, III, IV”, **Cumhuriyet**, 19, 20, 22, 23. 3. 954.
- Bayur, Hikmet, “Millet Partisi”, **Kudret**, 20. 7. 1948.
- Bayur, Hikmet, “Parti Mücadelelerimizde Müfritler ve Mutediller”, **Kuvvet**, 25. 7. 1947.
- Bayur, Hikmet, “Partiler ve Programları Arasında yapılan Karşılaştırmalar”, **Kudret**, 9. 8. 1948.
- Bayur, Hikmet, “Yeni Hükümetin Aldığı İlk Güven Oyu Dolayısıyla”, **Kudret**, 8. 6. 1950.
- Bayur, Hikmet, “Yurdumuzdaki Gayritabilikler”, **Kudret**, 27. 8. 1948.
- Belge, Murat, “Sol”, Derl. İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 159-188.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, “ M. Partisi, Niçin CHP ile DP’ye Benzemez”, **Millet**, 5. 2. 1953.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, “Günün Yazısı”, **Millet**, 15. 7. 1953.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, “Millet Partisi ve Fikir Cereyanları”, **Millet**, 13. 1. 1953.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, “MP’nin Din ve Vicdan Hürriyeti Telakkisi”, **Millet**, 14. 1. 1953.
- Bölükbaşı, Osman, “27 Mayıs ve Beklediğimiz Nizam”, **Kudret**, 12. 10. 1960.
- Bölükbaşı, Osman, “Adalet ve Türk Hakimi”, **Kudret**, 20. 8. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, “Bir Tamimin Tahlili ve Nihat Erim’e Cevap”, **Kudret**, 25. 8. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, “Demokraside Tanrılaşmış İnsan Yoktur”, **Kuvvet**, 2. 3. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, “Demokratların Amentüsü ve Son Toplantı”, **Kuvvet**, 1. 8. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, “En Büyük Zaafımız ve Prensiplerin Bekareti”, **Kudret**, 17. 08. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, “İnönü-Peker Seyahati, Bir İkaz ve Bir İzah”, **Kudret**, 23. 8. 1947.

- Bölükbaşı, Osman, “Kördüğömler ve Milli Hakimiyet Kılıcı”, **Kudret**, 23. 9. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, **Kuvvet**, 17. 01. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, **Kuvvet**, 17. 1. 1947.
- Çölaşan, Emin, “İhtiyar Dostum Osman Bölükbaşı”, **Hürriyet**, 21 Ekim 2001.
- Çölaşan, Emin, “İhtiyar Dostumun Ardından”, **Hürriyet**, 8 Şubat 2002.
- Daver, Abidin, “DP’nin Geçirdiği Buhran”, **Cumhuriyet**, 15. 3. 1948.
- Dilligil, Turhan, “Muhalefet Tebliğini Neşretti, Dağ Fare Doğurdu”, **Zafer**, 9. 7. 1956.
- Dilligil, Turhan, “O. Bölükbaşı, Taksitli Basın Toplantısını Yaptı”, **Zafer**, 24. 6.1957.
- Donat, Yavuz, “Elveda Osman Bey”, **Sabah**, 7. 2. 2002.
- Dursunoğlu, Cevat, “Yeni Partinin Programı”, **Ulus**, 27. 7. 1948.
- Edib, Eşref, “Partilerin Din Siyaseti”, **Sebilürreşad**, S. IV/1976 (Nisan 1950).
- Emeç, Selim Ragıp, “Millet Partisi’nin Beyannamesi ”, **Son Posta**, 23. 7. 1948.
- Emin Yalman, Ahmet, “Tek Çıkar Yol”, **Vatan**, 12. 6. 1947.
- Ergezer, Bahattin, “Bir Türkmen Kocası Hakk’a Yürüdü...”, **Kırşehir Çiğdem**, 8. 2. 2002.
- Erim, Nihat, “Bir İki Denklem”, **Cumhuriyet**, 17. 3. 1954.
- Erim, Nihat, “Diktatörlük Sathı Mailinde”, **Ulus**, 15. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “MP Nereye Gidiyor”, **Ulus**, 1. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “Nereye Gidiyoruz”, **Ulus**, 14. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “Son Olaylar Karşısında”, **Ulus**, 13.7. 1953.
- Erim, Nihat, “Şaşırtmaca Gayretleri”, **Ulus**, 16. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “Tehlikeli Bir İşbirliği”, **Cumhuriyet**, 16.3. 1954.
- Erim, Nihat, “Totaliterlik Yolunda Kırşehir ve Ötesi”, **Halkçı**, 7. 6. 1954.
- Erinç, Orhan, “Tırt Osman”, **Cumhuriyet**, 7. 2. 2002.
- Erkin, Feridun Cemal, “İnönü, Demokrasi ve Dış İlişkiler”, **Milliyet**, 14. 01. 1974.*
- Eroğul, Cem, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, Derl., İrvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 112-158.

- Fenik, Advıye, “Gülek ve Günah”, **Zafer**, 14. 7. 1953.
- Fenik, Mümtaz Faik, “CMP Kapanan Millet Partisinin Muvazaasıdır”, **Zafer**, 4. 7. 1954.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Hilafetçiler! Mecelleciler!”, **Zafer**, 6. 7. 1953.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Parti Değil Adi Bir İsyan Çetesi!”, **Zafer**, 9. 7. 1953.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Suikast İhbarının Siyasi Cephesi: Müphem Kalmış Bazı Noktalar”, **Zafer**, 20. 11. 1049.
- Fuat, Arna, “Acı Hakikatler ve Millet Partisi”, **Kudret**, 11. 8. 1948.
- Heper, Metin, “Osmanlı Siyasi Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi”, **Toplum ve Bilim** 9-10 (Bahar-Yaz 1980), ss. 3-35.
- Heper, Metin, “Osmanlı’da Devlet Geleneği”, **Türkiye Günlüğü** 13 (Kış 1990), ss. 139-149.
- Hilav, Selahattin, “Düşünce Tarihi (1908-1980), Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, ss 357-390.
- Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 23-28. 01. 2002.
- Işık, M. Vecih, “Kırşehir Meselesi”, **Millet**, 9. 6. 1954.
- İnalıcık, Halil, “The Nature of Traditional Society: Turkey”, (Eds.) R. E. Ward and D. Rustow, **Political Modernization in Japan and Turkey** (Princeton University Pres, 1968) in, ss. 442-64.
- Kabaklı, Ahmet, “Gün Işığında: Zararlı Faaliyetler”, **Tercüman**, 29. 8. 1964.
- Kaflı, Kadir, “CKMP İrtica Partisi mi?”, **Kudret**, 20. 10. 1960.
- Kankat, Cafer Tayyar, “1954 Seçimleri ve CMP”, **Millet**, 7. 5. 1954.
- Kankat, Cafer Tayyar, “Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm I”, **Millet**, 9. 7. 1953.
- Kankat, Cafer Tayyar, “Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm II”, **Millet**, 10. 7. 1953.
- Kankat, Cafer Tayyar, “MP’nin İdeolojisi Kenan Önerizm ve Bayurculuk”, **Millet**, 20. 7. 1953.
- Kara-İncioğlu, Nihal, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Tarih ve Demokrasi/Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Yay., 1992) içinde, ss. 69-86.

- Kentli, Mustafa, “Demokrat Partide Buhranın Sebepleri I”, **Yeni Sabah**, 1. 4. 1948.
- Kentli, Mustafa, “Demokrat Partide Buhranın Sebepleri II”, **Yeni Sabah**, 4. 4. 1948.
- Kentli, Mustafa, “Din Hürriyeti Meselesi”, **Kudret**, 28. 3. 1949.
- Kentli, Mustafa, “MP ve Diktatörlük”, **Millet**, 10. 7. 1953.
- Kentli, Mustafa, “Muvazaa Cephesi Nasıl Kuruldu?”, **Kudret**, 30. 8. 1948.
- Kentli, Mustafa, “Türkiye’de Vicdan Hürriyeti”, **Sebilürreşad**, C. VI, S. 149 (Nisan 1953), ss. 1-6.
- Kentli, Mustafa, “Yalçın’ın Tehevvürü”, **Kudret**, 7. 1. 1949.
- Koçak, Cemil, “Siyasi Tarih 1923-1950”, Yay. Yön. Sina Akşın, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yay., 1990) içinde, ss. 85-173.
- Konuk, Abdurrahman, “Mareşal”, **Ant**, 7. 2. 1947.
- Köprülü, Fuat, “Muvazaa İftirasının İç Yüzü”, **Millet Yolu**, 15. 5. 1948.
- Köprülü, Fuat, “Son Hadiselerin Meydana Koyduğu Hakikatler”, **Millet Yolu**, 8. 5. 1948.
- Köymen, Mehmet Altay, “Prof. Mehmet Fuat Köprülü’nün Siyasi Hayatı”, **Yeni Forum**, C. II, S. 48 (1981).
- Mardin, Şerif, “Atatürk Devrimlerini Hazırlayan Faktörler (Siyasi Batılılaşmamızda Üç Engel)”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1992) içinde, ss. 161-180.
- Mardin, Şerif, “Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet”, Çev. Fahri Unan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), içinde, ss. 103-122.
- Mardin, Şerif, “Sivil Toplum”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, İkinci Baskı, 1991) içinde, ss. 9-19.
- Mardin, Şerif, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, Çev., N. Yavuz, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 1992) içinde, s. 77-117.
- Mardin, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, ss. 34-76.

- Mardin, Şerif, “Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, ss. 20-33.
- Mardin, Şerif, “Türkiye’de Gençlik ve Şiddet”, Çev., Mustafa Erdoğan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yay., 1991) içinde, ss. 251-290.
- Mardin, Şerif, “Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişimi” (1838-1918)”, **Siyasal ve Sosyal Bilimler** (İstanbul: İletişim Yay., 1992) içinde, ss. 51-118.
- Mardin, Şerif, “Yeni Osmanlıların Hakiki Hüviyeti”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, Üçüncü Baskı, 1992) içinde, 275-287.
- Nadi, Nadir, “Bölükbaşı’daki Değişiklikten Vatandaş Hoşlanmadı”, **Cumhuriyet**, 8. 10. 1961.
- Nadi, Nadir, “CMP Bildirisini İncelerken”, **Cumhuriyet**, 12. 10. 1958.
- Nadi, Nadir, “Hürriyet İçinde İstibdad”, **Cumhuriyet**, 11. 1. 1947.
- Nadi, Nadir, “Komplo ve Tertib”, **Cumhuriyet**, 1. 12. 1949.
- Nadi, Nadir, “Millet Partisi”, **Cumhuriyet**, 23. 7. 1948.
- Nadi, Nadir, “Millet Partisi”, **Cumhuriyet**, 24. 7. 1948.
- Nadi, Nadir, “Son Hücum”, **Cumhuriyet**, 19. 6. 1949.
- Niyazi, Mehmet, “Dünyamız Biraz Issızlaştı”, **Zaman**, 16. 02. 2002.
- Ogan, M.Raif, “Reylerimizi Kimlere Vermeliyiz?”, **Sebilürreşad**, S. III/73 (Mart 1950).
- Oğuz, Ahmet, “İkinci Cumhuriyet Kurulurken”, **Kudret**, 11. 11. 1960.
- Otyam, Fikret, “Demokrasinin Şaşmaz Bir Savunucusu: Osman Bölükbaşı”, **Cumhuriyet**, 26. 11. 1972.
- Öner, Kenan, “Demokrat ve Halk Partilerinde Gaye ve Metod Birliği: I-II”, **Milletin Sesi**, 27. 12. 1948 ve 3. 1. 1949.
- Öymen, Örsan, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 26. 7. - 1. 8. 1973.
- Sadak, Necmettin, “Demokrat Partiye Hoş Geldin Deriz”, **Akşam**, 09. 01. 1946.
- Savcı, Bahri, “CKMP’nin Ara Buluculuğu ve Partiler Arasında Yaklaşma Hareketleri”, **AÜSBFD**, C. XIV, S. 4 (Aralık 1959), ss. 178-192.

- Savcı, Bahri, “Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti ve Sosyal Muhtevalı Politika Meyli”, **AÜSBFD**, C. 13, S. 1, (1958), ss. 43-79.
- Savcı, Bahri, “Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliği”, **AÜSBFD**, C. 13, S. 4 (1958), ss. 200-210.
- Selçuk, İlhan, “Pencere: Bağımsızlık Ülküsü”, **Cumhuriyet**, 26. 12. 1964
- Selim, Ahmet, “Bir Başka Adamdı Bölükbaşı”, **Zaman**, 9. 02. 2002.
- Seviğ, Vasfi Raşid, “Büyük Millet, Büyük Allah”, **Kudret**, 20. 5. 50.
- Seviğ, Vasfi Raşit, “Yaşasın Büyük Millet”, **Kudret**, 16. 5. 1950.
- Seyfi, Burhan, “Seçimler Arefesinde Siyasi Partiler: 22-23”, **Zafer**, 29-30. 8. 1969.
- Sunar, İlkey, “Demokrat Parti ve Popülizm”, **CDTA**, C. 8 (İstanbul: İletişim Yayınları), ss. 2076-86.
- Şahin, İlhan, “Osmanlı Anadolu Göçebelerinin Yazılı ve Sözlü Kaynakları”, **İÜEF Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, Bildiriler**, 6-7 Haziran 1996 (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1997), ss. 167-174.
- Şener, Erman, “Demokrasimizde DP Damgalı Dönemeç: 1946-47’nin Öyküsü”, **Milliyet**, 20 Eylül 1987.
- Şimşek, Seda, “Anadolu Fırtınasının Çileli Yılları”, **Akşam**, 8-10. 02. 2002.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi, “Demokrat Parti”, **Tasvir**, 3. 4. 1948.
- Timur, Taner, “Osmanlı Mirası”, Derl. İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 12-37.
- Toker, Metin, “İsmet Paşa ile 4 Buhranlı Yıl”, **Milliyet**, 11. 2. 1969.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Doğuran Partiler”, **Vatan**, 15 Mayıs 1949.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Muhalefetin Birleşmesi”, **Cumhuriyet**, 26. 3. 1954.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Tarık Zafer Tunaya ile Türkiye’de Çok Partili Hayatın 40. Yılı Üzerine Bir Röportaj”, **Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan** (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 1992) içinde, ss. 25-44.
- Uygun, R. A., “Bunlar Yalan mı”, **Millet**, 16. 7. 1953.
- Ülman, A. Haluk, “21Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun Geçirdiği Hazırlık Safhaları”, **AÜSBFD**, C. 12, S. 1 (1950).

- Ülman, A. Haluk, “Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz”, **AÜSBFD**, C. 12, S. 2 (1957), ss. 45-75.
- Vaner, Semih, “Ordu”, Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 255-284.
- Vatan**, 7. 7. 1953.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, “Derviş Vahdeti Halifeleri”, **Ulus**, 5. 1. 1949.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, “Millet Partisi İçinde”, **Ulus**, 22. 5. 1952.
- Yalman, Ahmet Emin, “Bir İhtilal Daveti”, **Vatan**, 23. 6. 1953.
- Yalman, Ahmet Emin, “Bir Şok Tedavisi”, **Vatan**, 20. 11. 1949.
- Yalman, Ahmet Emin, “İleri Bir Fikrin Zaferi”, **Vatan**, 1. 7. 1953.
- Yalman, Ahmet Emin, “İsabetli Tedbirler”, **Vatan**, 11.7. 1953.
- Yalman, Ahmet Emin, “Mareşal Çakmak ve Rejim”, **Vatan**, 14. 4. 1950; **Vatan**, 18. 4. 1950.
- Yalman, Ahmet Emin, “Millet Partisi Hakkında Düşünceler: I-II, ” **Vatan**, 25-26. 7. 1948.
- Yalman, Ahmet Emin, “MP Nereye Gidiyor”, **Vatan**, 23. 2. 1953.
- “Allahü Ekber-Allahü Ekber... Ve Lillahilhamd”, **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950).
- “Bir Şöhret Hastası: Osman Bölükbaşı”, **Zafer**, 5. 7. 1957 (**Zafer** imzalı yazı).
- “Bölükbaşı’dan Hüseyin C. Yalçın’a Açık Mektup”, **Millet**, 1. 3. 1953.
- “Güç Birliği”, **Forum**, C. X, S. 113 (1. 12.. 1958), ss. 2-6.
- “Kırşehir’e Ceza”, **Forum**, C. 1, S. 6 (15 Haziran 1954).
- “Mareşal Çakmak’ın Hatıraları”, **Hürriyet**, 9-15. 5. 1975. (Anlatan: Mareşal Çakmak, yazar: Murat Sertoğlu).
- “Millet Partisinin Beyannamesi”, **Sebilürreşad**, S. II/48 (Haziran 1949).
- “MP’nin Durumu”, **Cumhuriyet**, 10. 10. 1949.
- “Mutlak Bir Vicdan Hürriyeti İstiyoruz”, **Sebilürreşad**, S. III/51 (Temmuz 1949).
- “Refik Koraltan’ın Not Defterleri”, **Milliyet**, 22. 5. 1983.

C. PARTİ YAYINLARI VE BROŞÜRLER

Bölükbaşı, Osman, **Eski Mücadele Arkadaşlarım, 1946 Demokratları Size Hitap Ediyorum** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

Bölükbaşı’nın Tarihi Açıklaması (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

C. M. P. Umumi İdare Heyeti Raporu: Parti Reisinin Nutku (Ankara: Yıldız Matbaası, 1955).

Ceza Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Ağırlaştırılması Münasebetiyle MİLLET PARTİSİ Genel Yürütme Kurulu’nun 13 Haziran 1949 Tarihinde Çıkarttığı Beyanname (Ankara, 1949).

CHP Araştırma Bürosu, Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri (Ankara: Güven Matbaası, 1959).

CKMP Umumi İdare Heyeti Tarafından Parti Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Siyasi Rapor, Genel Başkanın Nutku (Ankara: Arı Matbaası, 18. 11. 1959).

CMP 3. Büyük Kongresine Sunulan, (Hür) Köylü, Millet Partisi Program ve Tüzük Tasarısı (İstanbul, 1958).

CMP İkinci Kongresi: Parti Reisinin Nutku (Ankara: Arı Basımevi, 1956).

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı (Ankara: San Matbaacılık, 1961).

Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program (Ankara: Yeni Matbaa, 1954).

Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa, 1949).

Komünistler Mareşali ve Demokrat Parti’yi Kötü Maksatlarına Nasıl Alet Etmek İstediler?.. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer’in Açıklaması (Ankara: Ulus Basımevi, 1947).

Millet Partisi Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Genel Yürütme Kurulu Çalışma Raporu (Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1953).

Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan Genel İdare Kurulu Raporları (Ankara: San Matbaası, 16. 7. 1965).

- Millet Partisi Programı: 1962** (Ankara: San Matbaası, 1967).
- Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1965** (Ankara: San Matbaası, 1965).
- Millet Partisi Tüzüğü** (Ankara: Atılı Matbaası, Altıncı Baskı, 1968).
- Millet Partisi Tüzüğü** (Ankara: San Matbaası, Dördüncü Baskı, 1965).
- Millet Partisi, Program ve Tüzük** (Ankara: Millet Partisi Yayınları: 1948).
- Millet Partisi'nin Kıbrıs Meselesi ve Adalet Partisi Hükümeti Programı Hakkındaki Görüşü: 1965-1966** (Ankara: San Matbaası, 1965).
- Millet Partisi'nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı ve Gelecek Hükümetlerde Hizmete Hazır Olduğu Hakkındaki Tamimi** (Ankara: Doğuş Matbaacılık, 1963).
- “MP'nin Beyaz Kitabı, Laiklik Nedir?”, **Millet**, 6. 8. 1949.

D. MECLİS TUTANAKLARI

- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Toplantı 1, C. 3 (18. 12. 1946).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Oturum: 4, C. 24 (Şubat 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Dördüncü Birleşim (31. V. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Beşinci Birleşim (2. VI. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Yirmi İkinci Birleşim (13. VII. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: 1, C. 3, On Üçüncü Birleşim (1. XII. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 3, Toplantı: 1, On Yedinci Birleşim (11. XII. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Beşinci Birleşim (19. II. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Yedinci Birleşim (21. II. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Sekizinci Birleşim (22. II. 1951).

- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 6, Toplantı: 1, Elli Dokuzuncu Birleşim (2. IV. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 10, Toplantı: 2, Yedinci Birleşim (21. XI. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmişinci Birleşim (9. V. 1952).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmiş Sekizinci Birleşim (30. V. 1952).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 23, Toplantı: 3, Doksan Altıncı Birleşim (24. VI. 1953).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz Dördüncü Birleşim (8. VII. 1953).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz On Beşinci Birleşim (23. VII. 1953).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışıncı İnikat (7. III. 1954).
- TBMM Zabıt Zeridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, Dördüncü İnikat (26. V. 1954).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışıncı İnikat (7. III. 1954).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, Otuz Üçüncü İnikat (28.1.1955).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, İnikat: 34 (31.1.1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 5, İçtima: 1, Kırk Üçüncü İnikat (19. II. 1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: X, C. 5, İçtima: 1, Ellinci İnikat (26. II. 1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: X, C. 5, İçtima: 3, Elli İkinci İnikat (28. II. 1955).

- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 8, İçtima: 1, On Beşinci İnikat (16. 12. 1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 9, İçtima: 1, Yirmi Üçüncü İnikat (13. 1. 1956).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 13, İçtima: 1, Seksen Dördüncü İnikat (2. 7. 1956).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 12, İçtima: 2, Yetmiş Üçüncü İnikat (6. VI. 1956).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 12, İçtima: 1, Seksen İkinci İnikat (27. 6. 1956).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: X, C. 17, İçtima 1-2, Kırk İkinci İnikat (21. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, On Yedinci İnikat (24. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 1, Kırk Yedinci İnikat (26. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, Kırk Altıncı İnikat (25. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, On Yedinci İnikat (25. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, İçtima: 3, Sıra Sayısı: 273 (19. 6. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Elli Dokuzuncu İnikat (20. 4. 1960).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Sekizinci Oturum (23. 5. 1960).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Dokuzuncu Oturum (25. 5. 1960).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 4 (3. 3. 1962).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 6 (5. 7. 1962).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 6, (5. 7. 1962).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 10, Yirmi Birinci İnikat (24. 12. 1962).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 15, Altmış Dördüncü Birleşim (29. 3. 1963).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 16, Altmış Yedinci Birleşim (5. 4. 1963).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 26, Kırk Sekizinci Birleşim (28. 1. 1964)

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 35, Kırk İkinci Birleşim (20. 1. 1965).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 37, Altmış Altıncı Birleşim (1. 3. 1965).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 4, Elli Sekizinci İnikat (27. 2. 1966).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 2, C. 11 (4 Ocak 1967).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 2, Yirmi Sekizinci Birleşim (4. 1. 1967).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 3, C. 27 (1, 5, 8 Nisan 1968).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 34, Toplantı: 4, Doksan Üçüncü Birleşim (14. 5. 1969).

E. ARŞİV BELGELERİ

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: X, Defter No: 793, Sicil No: 1757.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: XI, Defter No: 791, Sicil No: 1757.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: 1, Sicil No: 36.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: 2, Sicil No: 36.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: 3, Sicil No: 36.

İstanbul Haydarpaşa Lisesi Personel Arşivi, 18 Kasım 2003.

F. GAZETE VE DERGİLER

Cumhuriyet (1946-1973).

Vatan (1946-1957).

Zafer (1949, 1952-1973).

Yeni Sabah (1947-1965).

Tasvir (1946-1948).

Son Posta (1947-1948).

Son Telgraf (1948).

Millet Sözü (1948).

Millet Yolu (1948).

Demirkırat (1947).

Ant (1947).

Milletin Sesi (1948-1949).

Büyük Doğu (1952)

Millet (1953-1954).

Kuvvet (1947).

Kudret (1948-1952, 1960-1962).

Ulus (1952-1954).

Tercüman (1970-1973).

Hürriyet (1972-1973).

Milliyet (1972-1973).

Bugün (1972-1973).

Akşam (1950, 1973).

Günaydın (1973).

Akis (1954-1961).

Forum (1954-1960).

Kim (1958-1960).

Sebilürreşad (1949-1950, 1952-1953).

Yön (1961-1966).

G. GÖRÜŞMELER

Osman Bölükbaşı

(Kasım 1990. Saat: 19.00/24.30). (16 Mart 2001. Saat: 13.45/15.30). (15 Nisan 2001. Saat: 10.30/12.00).

Deniz Bölükbaşı (16 Mayıs 2003. Saat: 9.30/11.00). (23 Mayıs 2003. Saat: 10.00/11.00).

Mediha Bölükbaşı (17 Mart 2003. Saat: 19.30/21.30).

Çağpar Fıkrıkoca (17 Şubat 2001. Saat: 19.30/22.00). (16 Mart 2003. Saat: 13.30/17.30). (28 Ekim 2003. Saat: 18.00/21.30). (7 Şubat 2003: Saat:20.00/21-30).

Hacı Bey Bölükbaşı (31 Ekim 2003. Saat: 16.30/22.30). (1 Kasım 2003. Saat: 15: 00/18.30).

Hasan Şahin (22 Haziran 2003. Saat: 13.30/16.00). (6 Aralık 2003. Saat: 13.00/17.30).

İlhan Şahin (13 Şubat 2002. Saat: 10.00/12.00).

Gönül Özansu ve Mesut Özansu (11. 2. 2002. Saat: 18.00/22.30).

Esme Şahin (1 Kasım 2003. Saat: 8.30/12.00).

Akif Gök (1 Kasım 2003. Saat: 13.00/14.00).

Hulusi Turgut (15 Şubat 2002. Saat: 10.00/12.00).

Ayfer Akyürek (28 Ekim 2003. Saat: 19.00/19.30 Telefonla).

Selvet Bahadır (18 Şubat 2004. Saat: 13.00/15.00).

EKLER

EK 1

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN MİLLET PARTİSİ GENEL BAŞKANLIĞINA SUNDUĞU ÖNERGE

Programımızda mevcut olmayan fikir ve temayüllerin partimize izafe edilmek istenmesinin ne gibi ihtilaflara sebebiyet verdiği büyük kongremizde cereyan eden hadiselerle tamamen ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Daima ileriye gitmeyi hedef tutan partimize karşı yapılan gerilik isnatlarını çürütmek ve yanlış anlayışlara mani olmak için, ilk tedbir olarak büyük kongrenin ittifakla tasvip ettiği Genel Yürütme Kurulu raporunun fikir cereyanları kısmında tespit edilen görüş ve esasların Genel Yürütme Kurulu üyelerinin siyasi konuşmalarında belirtilmesini ve raporun bu kısmının basılacak tüzük ve programa bir lahika halinde raptının karar altına alınmasını arz ve teklif ederim.

Genel Yürütme Kurulu Üyesi
Osman Bölükbaşı

FİKİR CEREYANLARI

Raporumuzun bu kısmına gelmişken genel kurulumuz Türkiyemiz için yeni bir fikir hareketi getiren partimizin ana prensipleri üzerinde biraz durmayı faydalı bulmaktadır. Her şeyden evvel şunu belirtmek isteriz ki, partimiz ifrat ve tefriti temsil eden cereyanların ortasında siyasi ve ictimai bir itidal hareketi olarak kurulmuştur. Bu bakımdan Millet Partisi, hiçbir siyasi teşekküle nasip olmayan tarihi bir vazife ve mesuliyeti üzerine almış bulunuyor. Bir taraftan

milli müesseselerimizin mazisine ve tarihimizden gelen tecrübelere hürmetkarız. Programımızın 7. maddesinde açıkça ifade edildiği gibi, partimiz, ictimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin ve örf ve adetın büyük hisleri bulunduğuna ve bunların devlet nüfuzu dışında kalmaları gerektiğine kanidir. Partimizin bu karakteri ve vicdan hürriyeti hakkındaki 12. maddesi siyasi hasımlarımız tarafından her zaman yanlış ve yalan propagandalarla başka türlü gösterilmeye çalışılmaktadır.

Halbuki, biz aynı zamanda ve açıkça tekamülcüyüz. Partimizin 13. maddesi bu vasfımızı sarahatle göstermektedir. Bizi irticaa avans vermekle itham edenlere hatırlatmak isteriz ki, iktidara geçerek halife ve sultanlar getireceğimiz, eski harfleri kabul edeceğimiz, peçe ve kafes devrini canlandıracağımız, taaddüdü zevcata müsaade edeceğimiz gibi iddialar hayasızca uydurulmuş birer iftiradan başka bir şey değildir.

Aynı zamanda iktidarın en selahiyetli ağızları tarafından ifade edilen ve “irtica korkusu vardır” şeklinde hülasa olunan fikri de reddetmekteyiz. Çünkü; bize göre, Türkiyemizi tehdit eden ve kara bir taassubu ifade eyleyen bir tehlike varsa, bu halkımızın henüz demokratik rejime layık olmadığı manasına gelir ki, bu kanaat vasılık ve diktatörlük rejiminin yeniden tavsiyesinin başka şekilde ifadesidir. Binaenaleyh partimize fesat sokmak, halkı yıldırma ve muhalefeti yok etmek maksadıyla iktidar partisi lideri tarafından zaman zaman ortaya atılan bu fikrin aynı liderler tarafından 14 Mayıs akşamına kadar nefretle reddedildiğini ve Türkiye halkının her bakımdan reşit ve mümeyyiz olduğu ve vesayete muhtaç bulunmadığı yolunda kesif propaganda yapıldığını hatırlatmak isteriz. İktidar partisi liderlerini bu bakımdan da samimiyete davet etmek vazifemizdir. Bizim demokrasi felsefemiz bir arkadaşımız tarafından şöyle hülasa edilmişti: “Halkın vicdanına uygun kanunlar ve kanuna bağlı bir devlet nizamı” Bunu kabul etmeyenlerin demokrasiden bahsetmeye hakları yoktur.

EK 2

**KIRŞEHİR VİLAYETİNİN KALDIRILMASINA VE NEVŞEHİR
KAZASINDA (NEVŞEHİR) ADIYLA YENİDEN BİR
VİLAYET KURULMASINA DAİR KANUN**

(Resmi Gazete ilan tarihi: 7. VII. 1954 - Sayı: 8748)

No: 6429

Kabul Tarihi

30. VI. 1954

MADDE 1.- Kırşehir vilayeti kaldırılmıştır.

MADDE 2.- Niğde vilayetine bağlı Nevşehir kazası merkez olmak ve (Nevşehir) adıyla anılmak üzere yeniden bir vilayet kurulmuştur.

MADDE 3.- İlişik cetvelde gösterildiği veçhile Nevşehir kazasını ihtiva eden nahiye, kasaba ve köyler Nevşehir vilayetinin merkez kazasına bağlanmış ve bugünkü Kırşehir merkez kazasını ihtiva eden nahiye, kasaba ve köyden tereküb etmek üzere Kırşehir adıyla yeniden bir kaza kurularak bu kaza ile eski Kırşehir vilayetinin Avanos, Kozaklı, Hacıbektaş ve Niğde vilayetinin Gülşehir ve Kayseri vilayetinin Ürgüp kazaları Nevşehir vilayetine, Kaman kazası Ankara ve Çiçekdağ kazası da Yozgat vilayetine bağlanmıştır.

MUVAKKAT MADDE 1.- Nevşehir vilayetinin umumi meclisi, bu vilayete bağlanan Kırşehir, Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş, Gülşehir ve Ürgüp kazalarıyla Nevşehir merkez kasabasının mevcut umumi meclis üyelerinden teşekkül eder.

Kaman kazasının umumi meclis üyeleri Ankara ve Çiçekdağ kazasının üyeleri de Yozgat vilayeti umumi meclis üyeleri olurlar.

MUVAKKAT MADDE 2.- Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren umumi meclis bir hafta içinde adi toplantılarına başlayarak daimi encümen üyelerini seçer, bütçe ile kadroyu tazim eder ve

İdari hususiyei vilayat kanunu ile mer’i kanunların verdiği diğer vazifeleri ifa ve salahiyetleri istimal eyler.

MUVAKKAT MADDE 3.- Nevşehir vilayetine bağlanan kazalarla Ankara ve Yozgat vilayetlerine bağlanan kazalar özel idarelerinin bilumum nakit, varidat, tahakkuk, tahsilat ve bakaya muamele ve hesapları ve bu kazalarda mevcut menkul ve gayrimenkul mal, hak, alacak ve borçları ve bunları ihtiva eden defter dosya ve evrak bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Nevşehir vilayeti ile Ankara ve Yozgat vilayetleri özel idarelerine devir ve teslim olunur. Adı geçen kazalarda bulunan her çeşit gayrimenkullerin tapu kayıtları bu kazaların bağlandıkları vilayetler hükmi şahsiyet adına harçsız tashih olunur.

MUVAKKAT MADDE 4.- Bu kanunun meriyeti tarihinden itibaren Nevşehir vilayetine bağlanan kazaların özel idarecilerince tahakkuk ettirilip tahsil olunan paralar bu kazalar özel idarelerinde veya vilayet özel idaresi merkez muhasebesinde açılacak muvakkat hesaplarda toplanır ve mer’i mevzuat hükümlerine müsteniden sarf ve tediye olunur.

MUVAKKAT MADDE 5.- Bu kanunla kaldırılan Kırşehir vilayetinin Özel İdare kadrosunda bulunup Nevşehir, Ankara ve Yozgat vilayetlerine bağlanan kazalarda ve merkezde çalışan özel idare memur ve müstahdemleri bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren maaş ve kadrolarıyla birlikte Nevşehir, Ankara ve Yozgat vilayetleri özel idarelerine geçerler. Niğde vilayetinin Özel İdare kadrosunda bulunup Nevşehir vilayetine bağlanan Nevşehir merkez kazası ile Gülşehir ve Kayseri vilayetinin Ürgüp kazalarında çalışan özel idare memur ve müstahdemleri de bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren maaş ve kadrolarıyla birlikte Nevşehir vilayeti Özel İdaresine intikal ederler. Nevşehir vilayetini teşkil eden kazaların özel idarelerinde çalışan memur ve müstahdemler ile mülga Kırşehir vilayeti Özel İdare merkez teşkilatında çalışan bilumum müdür, memur ve müstahdemlerin

kadroları Nevşehir vilayetinin zel İdare teşkilat kadrosunu teşkil eder.

Bunların maaş ve ücretleri ve diğ er alacakları bu kanunun y ur rl ğ e girdiğ i tarihten itibaren bu kazaların bağılandıkları vilayetlerin  zel idarelerince tediye olunur.

MADDE 4.- Bu kanun 20 Temmuz 1954 tarih ten itibaren mer'idir.

MADDE 5.- Bu kanun h k mlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK 3

OSMAN BÖLÜKBAŞI’NIN MP GENEL BAŞKANI OLDUKTAN SONRA YAYINLADIĞI İLK TAMİM

1. A) Programın birinci maddesi ile memlekette laik ve demokratik bir Cumhuriyet kurulmasını samimi olarak gaye edinen partimiz, teşkilatından ve teşkilata mensub partililerden 6187 sayılı kanuna saygı göstermelerini temenni eder.

B) Siyasi toplantılarda yapılacak konuşmalarda, sohbetlerde ve yazılarda, kanunun menettiği din, dini his, dince tanınan mukaddes eşya, din kitapları, alet olarak kullanılmayacaktır.

Bunun aksine hareket eden partili haber alınır alınmaz, hakkında tahkikat yapılacak, tahkikat evrakının bir sureti genel merkeze gönderilecek ve keyfiyet suçun işlenmesi üzerine derhal telgrafla bildirilecektir.

Bir taraftan bu muamele cereyan ederken diğer taraftan keyfiyet mahalli müdde-i umumiliğe ihbar edilecek ve partili hakkında ana nizamnamenin 23. ve 26. maddelerine tevfikân Parti ile muvakkaten alakanın kesilmesine dair ittihaz edilecek olan karar kendisine tebliğ edilecektir.

2. Kanunun ikinci maddesinde derpiş edilen teftiş ve murakabe teşkilatı tesis edilinceye kadar, bu vazife parti kademeleri tarafından ifa edilecektir.

3. Kanunun 4. maddesi açık veya kapalı yer toplantılarında söz alan hatiplerin hakaret ve tecavüz fiillerini menetmektedir.

Partimiz mensuplarının fikir ve prensiplere dayanarak konuşma yapacakları bilinmekle beraber, gerek iktidar ve gerekse siyasi rakip partilerin mensuplarının tahrikleri sebkettiği zaman, hatiplerimiz asabiyete kapılmamalı, keyfiyeti serinkanlılıkla mütalaa etmeli, partimiz teşkilatının toplantı hürriyetini baltalayanlar hakkında zabıt

varakası tanzim ederek adliyeye şikayette bulunmaları ile iktifa edilmeli ve suç işlemekten tevakkı olmalıdır.

EK 4

NEVŞEHİR VİLAYETİNE BAĞLI KIRŞEHİR KAZASINDA (KIRŞEHİR) ADIYLA YENİDEN BİR VİLAYET KURULMASI HAKKINDA KANUN

(Resmi Gazete ilan tarihi: 19. VI. 1957 - Sayı: 9637)

No: 7001

Kabul tarihi: 12. VI. 1957

MADDE 1- Bağlı (1) sayılı cetvelde gösterildiği veçhile Nevşehir vilayetine bağlı Kırşehir kazası kaldırılarak merkezi Kırşehir olmak ve yine Nevşehir vilayetine bağlı Mucur kazası ile Yozgat vilayetine bağlı Çiçekdağı , Ankara vilayetine bağlı Kaman kazalarını ihtiva etmek üzere (Kırşehir) adıyla yeniden bir vilayet kurulmuş ve eski Kırşehir kazasını ihtiva eden nahiye ve köyler Kırşehir vilayetinin merkez kazasına bağlanmıştır.

MADDE 2- Bağlı (2) sayılı cetvelde derece, aylık ve adetleri gösterilen kadrolar. Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin ilgili kısımlarına eklenmiştir.

MUVAKKAT MADDE 1- Bağlı (3) sayılı cetvelde gösterilen kadrolar 1957 senesi Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (D) işaretli cetvelin ilgili kısımlarına eklenmiştir.

MUVAKKAT MADDE 2.- 1957 yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelin maliye Vekaleti kısmındaki 425 nci (Kaza teşkili masrafları) şeklinde değiştirilmiştir.

Bu fasla konulan tahsisattan gerekli görülecek miktarları sözü geçen (A/1) işaretli cetvelin ilgili tertiplerine nakletmeye Maliye Vekili selahiyettardır.

MUVAKKAT MADDE 3- Kırşehir vilayetinin Umumi Meclisi, bu vilayete bağlanan Mucur, Çiçekdağı ve Kaman kazaları ile Kırşehir merkez kazasının mevcut umumi meclis azalarından teşekkül eder.

MUVAKKAT MADDE 4- Bu kanun meriyete girdiği tarihten itibaren umumi meclis bir hafta içinde adi toplantılarına başlayarak daimi encümen azalarını seçer, bütçe ile kadroyu tazim eder ve İdare-i Hususiye-i Vilayat Kanunu ile mer’i kanunların verdiği diğer vazifeleri ifa ve selahiyetleri istimal eder.

MUVAKKAT MADDE 5- Kırşehir vilayetine bağlanan kazalar hususi idarelerinin bilumum nakit, varidat, tahakkuk, tahsilat ve bakaya muamele ve hesapları ve bu kazalarda mevcut menkul ve gayrimenkul mal, hak, alacak ve borçları ve bunları ihtiva eden defter, dosya ve evrak bu kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren Kırşehir vilayeti Hususi İdaresine devir ve teslim olunur.

Adı geçen kazalarda bulunan her çeşit gayrimenkullerin tapu kayıtları bu kazaların bağlandığı vilayetin hükmi şahsiyeti adına harçsız tashih olunur.

MUVAKKAT MADDE 6- Bu kanunun meriyeti tarihinden itibaren Kırşehir vilayetine bağlanan kazaların hususi idarelerince tahakkuk ettirilip tahsil olunan paralar bu kazalar hususi idarelerinde veya vilayet hususi idaresi merkez muhasebesinde açılacak muvakkat hesaplarda toplanır ve Kırşehir valisinin vereceği tediye emrine ve mer’i mevzuat hükümlerine müsteniden sarf ve tediye olunur.

MUVAKKAT MADDE 7- Nevşehir, Yozgat ve Ankara vilayetleri hususi idare kadrolarında olup Kırşehir vilayetine bağlanan kazalarda çalışan hususi idare memur ve müstahdemleri kadrolarıyla Kırşehir vilayeti Hususi idaresine geçerler.

Bunların maaş ve ücretleri ve diğer alacakları bu kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren Kırşehir Vilayeti Hususi İdaresince tediye olunur.

MADDE 3- Bu kanun 1 Temmuz 1957 tarihinden itibaren mer’idir.

MADDE 4- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK 5

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN TÜRK SİYASAL EDEBİYATINA GİREN ÜNLÜ SÖZLERİ

- *“Hayattan istifa edebilirim ve fakat ‘Hürriyet Davası’ndan asla”.*
- *“Siyasetin koparmayacağı bağ, söndürmeyeceği ümit ve kirlletmeyeceği hava meğer yokmuş”.*
- *“Yüzünde göz izi yok sanarak siyaset denilen Leyla’ya gönül verdim. Sonradan anladım ki; benden önce kırk bin kişinin nikahından geçmiş”.*
- *“DP’den ayrılmakla demokrasi davasından ayrılmadım. Ölünceye kadar demokrasi davası için mücadele edeceğim. Hareketim bir din değiştirmek değil, sadece arkasında namaz kılınamayacak bir imamın bulunduğu camiye terk ederek, başka bir camiye geçmektir”.*
- *“İhtilaller, sosyal kudretsizliğin siyasi kudretle mütenasip olmayışından doğar”.*
- *“Biz demokrasi sultanlarından kurtulmak istiyoruz”.*
- *“Siyasette en hakiki mürşit, hafızadır”.*
- İnönü: *“Bölükbaşı! Bir zamanlar benim için mi söylediklerin daha sertti, yoksa şimdikiler için mi söylediklerin daha sert”.* Bölükbaşı: *“Paşam, sizin devriniz de ballı güllü yutulur gibi değildi ama devrin icaplarına göre, iktidar kılıcınızın hakkı idi. Bugünkü*

iktidar ise, hürriyet diye işbaşına geldiği için onlar hakkında daha sert konuştum”.

-“İhtilal, tazyik ile tahammül arasındaki muvazenenin bozulmasından çıkar”.

-“Bu memleketi ayakta tutan kuvvet, fabrikalar, yollar, binalar değil, manevi kuvvetlerdir”.

-“Siyasete silah sokmakla huduttan Moskof askeri sokmak arasında hiçbir fark yoktur”.

-“Siyasetçinin karısı dul, parası pul, kendisi de genel başkana kul olur”.

-“Zengini hayırsız evlat, memuru süslü avrat, siyasetçiyi de kuru inat bitirir”.

-“Bu memlekette fazilet mücadelesi yapanlar, daha sonra sefalet mücadelesi verirler”.

-“Demokrat Parti’de siyasete başladım. Sonra ayrılıp CKMP’yi kurduk. Sonra, ‘Neden ayrıldın?’ diye sordular. Ben de, ‘Abdest aldık, camiye gittik. İmamın koltuğunun altında haçı görünce dinimiz yerine camiyi değiştirdik’ yanıtını verdim”.

-“Ankara öyle bir şehirdir ki...Burada adamı önce kafir diye asarlar, sonra şehit diye namazını kılarlar!”.

-“Kural dinlemeyenlerin karşısına, kural dinlemeyenler çıkar”.

-“İmamın güldüğü yerde cemaat kahkaha atar”.

-“Katıra sormuşlar, ‘Baban kim?’ diye, ‘At dayımdır’ cevabını vermiş”.

-1977 Aralık ayında, AP’li 11 milletvekili, bakanlık uğruna CHP’ye geçmiş ve Demirel Hükümeti düşürülmüştür. Demirel’in üzüntüsünü

paylaşan Bölükbaşı, *“Süleyman Bey, üzülme. Benim bağrım Karacaahmet Mezarlığı’na döndü. Senin bağrındaki ise, daha köy mezarlığı”* diye konuşmuştur.

-*“Menfaat uğruna bir partiyi terk edip diğerine kaçanlar, cüzdanı kabarık hovardanın kucağına atılan fahişeden daha aşağılıktır”.*

-*“Köhne vücudumun, haysiyetime yük olduğunu gördüğüm anda, bombayı göbeğimde kendi elimle patlatırım”.*

-Bölükbaşı’na bir Avrupa seyahatinde sorarlar: *“Atalarınızın, Viyana kapılarında ne işi vardı?”*. Bölükbaşı şu cevabı verir: *“Haçlı Seferleri’ni iade-i ziyaret”*.

-*“Köpekten dost olmaz, dostunu ve düşmanını aslandan seçmelisin”.*

-*“Meşruiyetin karşısına çıkmak, iktidarların imtiyazı değildir”.*

-DP milletvekillerinden Murat Ali Ülgen, bir tartışma sırasında Bölükbaşı’ya, *“Erkeksen gel”* diye laf atmıştır. Bölükbaşı, Ülgen’e şu karşılıkta bulunmuştur: *“Erkekliğimin zekatını versem, sen bile erkek olursun”*.

-*“Bunların bakiresi bile genelevden emeklidir”.*

-*“Halk perdenin önünde hep evliya gördü. Ben ise perdenin arkasında ne eşkiyalar gördüm”.*

-Siyasi hayatta onur, şeref ve vefayı unutanlara ve arkadan vuranlara şunu demiştir: *“Şerefül mekan bil mekin”*. Yani, bir yerin şerefi oturandan gelir, insan oturduğu yerden şeref almaz.

-Partisi içinde söz geçiremediği insanlar ve partisinden ayrılanlar için şöyle demiştir: *“Akşam sıkıştırdığım vidalar, sabaha gevşiyor”*.

- Eğer yanında (masasında) genç, fakat saçlarında az da olsa ak bulunan biri varsa *“Hey delikanlı...Faziletsizliğin şeref sayıldığı bu ülkede sen namuslu muhalefet lideri misin ki saçların bu kadar erken ağarmış”* diye takılırdı.
- Bir işadama takılırken söyledikleri: *“Ah benim aslan görünüşlü, tavşan yürekli özel sektörüm...Konuşmaya gelince laf çok...Ama sıkışınca çark ediverirsiniz”*.
- Bir gün kendisine, *“Behiye Aksoy’a aşık mıydınız, bir şey oldu mu”* şeklinde ısrarlı sorular sorulması üzerine, *“Eli elime değmedi, ama lafı anamı belledi”* şeklinde cevap vermiştir.
- “Siyasi hayatta vefa ve sadakat karaborsada bile bulunmayan bir meta oldu. Nehri geçmek için yalvarıp sırtına bindiği kurbağayı yarı yolda sokan akrep tiynetinde nice fazilet erbabı (!) gördük ve görmeye devam ediyoruz”*.
- Türk siyasetinin renkli siması olan Bölükbaşı, 22 Şubat 1962’deki Talat Aydemir İsyanı’nda zamanın Başbakanı İnönü’ye: *“Birlikte Meclis’e gidelim, gelsinler orada bizi öldürsünler veya teslim alsınlar”*, demiştir.
- “Benim telakkime göre memleket için en büyük tehlike, açıkça ifade ediyorum; politika adamlarının fiil ve kavillerindeki tenakuzlar ve bunların delalet ettiği samimiyesizliklerdedir”*.
- “Hayatım boyunca bütün sektörleri tetkik ettim. En karlısının din ticareti olduğunu gördüm”*.
- “İnanmış insanlara Allah bir başka kuvvet veriyor. Ben hayatımda, inanmadığım hiçbir sözü söylemedim. İnanmadığım bir şeyin peşinde girmedim. Ne aldattım ne de ihanet ettim. Çok ihanet gördüm. Gördüğüm ihanetin acısı hala bağrımda yaradır. Ayrıca ben, hiç kimsenin önünde eğilmedim. Sadece hakikatin önünde*

eğilirim. Sizler, perdenin önünde hep evliya gördünüz. Ben arkasında ne eşkiyalar gördüm”.

-Çok büyük kalabalıkların toplandığı mitinglerde saatlerce konuşur, tek kişi bile sıkılıp ayrılmazdı. Ve Bölükbaşı derdi ki: *“Harmanınız büyük, ama taneniz az. Burada beni dinlerken aşka gelip Rahman’ı alkışlarsınız, sandık başına gidince şeytana sarılırsınız”.*

-“Ben kimsenin yanında yer almadım, daima imanımın ve inanışlarımın yanında kaldım”.

-“İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olduğumu söylüyorlar. Ben İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olmadım. Adamın kulağı duymuyor. Mecburen öyle yapıp konuştum”.

-İnönü ile bir koalisyonda buluşmasının imkan dışı olduğunu belirten şu sözü söylemiştir: *“Bölükbaşı, görev için hayatını bile verir. Amma, İnönü’nün koltuğu altında haysiyetini asla”.*

-“Tabiri caizse siyaset ordusunun ihtiyat kuvveti de muhalefet partileridir. Demokratik rejimlerde şerefli bir muhalefet bir iktidar kadar zaruridir...”.

-“Her hastalık tedavi edilir, fakat CHP’nin diktatörlük hastalığı tedavi edilemez...”.

-“Bize göre açık bir diktatörlük, güdümlü bir demokrasiden daha az zararlıdır”.

-“Siyasi hayatım bir derviş gibi geçen, imanım padişah, ben de onun veziriyim”.

-“AP genel başkanı olmak için Morrison şirketinden geçmek lazım”.

-“Memleket ve demokratik rejim için en büyük tehlike kopmuş mayınlar gibi siyaset sahnesinde dolaşan, ikbal ve menfaat arayan inançsızlardır”.

-3 Aralık 2001’de kendisini ziyaret eden Büyük Birlik Partisi lideri Muhsin Yazıcıoğlu’na söyledikleri ise 91 yıllık ömrünün hikayesiydi: “Muhsin, unutmak ve unutulmak istiyorum. Kaçıyorsun, kopuyorsun, çalışıyorsun, sonunda idrar torbası ile baş başa kalıyorsun. Gençliğinizin ve sağlığınızın kıymetini bilin.”

EK 6

OSMAN BÖLÜKBAŞI KRONOLOJİSİ

* 1 Mart 1911	Osman Bölükbaşı Doğdu.
* 1922	Bölükbaşı Ailesi Hasanlar Köyü’nden Kırşehir’e Göç Etti.
* 1933	Bölükbaşı, İstanbul Erkek Lisesi’nden Mezun Oldu.
* 1937	Bölükbaşı, Fransa Nancy Üniversitesi’nden Mezun Oldu.
* 14 Haziran 1938	Bölükbaşı, Kandilli Rasathanesi Mülazımlığına Atandı.
* 24 Eylül 1938	Bölükbaşı’nın Mülazımlığı Asaleten Onaylandı.
* 7 Ekim 1940	Bölükbaşı, Haydarpaşa Lisesi Matematik Öğretmeni Stajerliğine Atandı.
* 7 Ekim 1941	Bölükbaşı, Öğretmenliğe Asaleten Atandı.
* 6 Eylül 1941	Bölükbaşı, Askerlik Görevini Yapmak Üzere Hazırlık Kıtasına Alındı.
* 1 Kasım 1941	Bölükbaşı, Yedek Subay Okuluna Alındı.
* 30 Nisan 1942	Bölükbaşı, Topçu Asteğmen Rütbesiyle Mezun Oldu.
* 31 Mart 1944	Bölükbaşı, Teğmen Rütbesiyle Terhis Oldu.
* Nisan 1944	Bölükbaşı, Askerlik Sonrası Eski Görevi Haydarpaşa Lisesi’ndeki Öğretmenliğine Döndü.
* 17 Temmuz 1944	Bölükbaşı, Öğretmenlikten Ayrıldı.
* Tem. 44-Ocak 46	Bölükbaşı, Memleketi Kırşehir’de Tarım Ve Ticaretle Uğraştı.

- * Ocak 1946 **Bölükbaşı, DP’de Siyasete Atıldı Ve Parti Müfettişi Olarak Görevlendirildi.**
- * 10 Eylül 1948 **Bölükbaşı’nın, DP’den İstifa Ettiğine Dair İlk Mektubu.**
- * 31 Ocak 1948 **Bölükbaşı, DP’den Tamamen Ayrıldı.**
- * 20 Temmuz 1948 **Millet Partisi Kuruldu.**
- * 22 Temmuz 1948 **Millet Partisinin Kuruluş Beyannamesi Yayınlandı.**
- * 27 Aralık 1948 **Bölükbaşı, Mediha Hanımla Evlendi.**
- * Ekim 1949 **Bölükbaşı’nın Ahmet Deniz İsimli Oğlu Dünyaya Geldi.**
- * 17 Kasım 1949 **Reşat Aydın’ın Suikast İhbarı.**
- * 19 Kasım 1949 **Bölükbaşı, İnönü Ve Bayar’a Suikast İddiası İle Tutuklandı.**
- * 21 Kasım 1949 **Bölükbaşı Serbest Bırakıldı.**
- * 18-20 Haz. 1950 **MP’nin Birinci Büyük Kongresi.**
- * 28 Şubat 1951 **Kırşehir’de Atatürk Büstü Kırıldı.**
- * 14 Nisan 1951 **MP İstanbul İl Kongresi Fatma Okunarak Açıldı.**
- * 30 May.3 Haz. 51 **MP’nin I. Büyük Kongresi.**
- * 16 Mayıs 1952 **Köylü Partisi Kuruldu.**
- * 31 Mayıs 1952 **MP’nin 1 Olan Mebus Sayısı 3’e Çıktı.**
- * 20 Haziran 1952 **MP’nin II. Büyük Kongresi.**
- * 2 Ekim 1952 **MP İkiye Bölündü.**
- * 1953 **Bölükbaşı’nın Fatma Gül İsimli Kızı Dünyaya Geldi.**
- * 27-29 Haziran 1953 **MP IV. Büyük Kongresi.**
- * 8 Temmuz 1953 **MP Geçici Olarak Kapatıldı.**
- * 26 Eylül 1953 **MP’nin 13 Üyesi İrticadan Suçlanarak Haklarında Dava Açıldı.**
- * 27 Ocak 1954 **MP, Temelli Kapatıldı.**
- * 10 Şubat 1954 **CMP Kuruldu.**
- * 30 Haziran 1954 **Kırşehir İlçe Yapıldı.**
- * 19 Şubat 1955 **İnönü-Bölükbaşı Görüşmesi.**
- * 27 Haziran 1955 **CMP’nin I. Büyük Kongresi Yapıldı. Bölükbaşı İlk Defa Genel Başkan Seçildi.**
- * 31 Temmuz 1955 **Bölükbaşı-İnönü Görüşmesi.**
- * 20 Aralık 1955 **Hürriyet Partisi Kuruldu.**
- * 15 Şubat 1956 **DP’ye Karşı Muhalefetin İşbirliği Görüşmeleri Başladı.**
- * 8 Temmuz 1956 **CHP, CMP Ve HP Ortak Bildirisi Yayınlandı.**
- * 25 Ekim 1956 **CMP II. Büyük Kongresi.**

- * 12 Haziran 1957 **Kırşehir Yeniden İl Yapıldı.**
- * 24 Haziran 1957 **Bölükbaşı’nın Dokunulmazlığı Kaldırıldı.**
- * 2 Temmuz 1957 **Bölükbaşı’nın Dokunulmazlığı Kaldırılarak Tutuklandı.**
- * 23 Temmuz 1957 **Bölükbaşı’nın Serbest Bırakıldı.**
- * 24 Temmuz 1957 **Bölükbaşı, Yeniden Tutuklandı.**
- * Eylül 1957 **Bölükbaşı’nın, Gönül Hürriyet İsimli Kızı Dünyaya Geldi.**
- * 29 Kasım 1957 **Bölükbaşı’nın Tutukluluk Hali Sona Erdi.**
- * 12-22 Ağus. 1957 **Muhalefet Cephesi İnönü’nün Evinde Toplandı Ve İşbirliği Görüşmeleri Yapıldı.**
- * 17-19 Eylül 1957 **CMP III. Büyük Kongresi Yapıldı.**
- * 7 Ekim 1958 **Muhalefet Partileri İşbirliği Çalışmaları Yeniden Başladı.**
- * 16 Ekim 1958 **CMP İle Köylü Partisi Birleşti.**
- * 19-21 Kasım 1958 **CMP IV. Büyük Kongresi Yapıldı Ve CKMP Adını Aldı.**
- * Nisan- Mayıs 1959 **Menderes, Orhan Akça Kanalı İle Bölükbaşı’yı DP’ye Davet Etti.**
- * 17 Mayıs 1959 **İnönü-Bölükbaşı Görüşmesi.**
- * 7 Kasım 1959 **Bölükbaşı Hakkında 10 Ay Hapis Cezası İstendi.**
- * 18 Kasım 1959 **CKMP II. Büyük Kongresi.**
- * 20 Mayıs 1960 **Bölükbaşı 6 Oturum İçin Meclisten Uzaklaştırıldı.**
- * 6/1/61-15/10/61 **Bölükbaşı, 1960 Kurucu Meclis’te Görev Yaptı.**
- * 25 Mayıs 1962 **Bölükbaşı, CKMP’den İstifa Etti.**
- * 1 Haziran 1962 **Bölükbaşı CKMP’den Ayrıldı. 29 Mebusla Birlikte.**
- * 16 Haziran 1962 **Bölükbaşı, MP’yi Kurup Genel Bşk. İğa Seçildi.**
- * Haziran 1962 **Başbakanlık’ta Bölükbaşı- İnönü Görüşmesi Yapıldı.**
- * 8 Ekim 1963 **Bölükbaşı, İntihara Kalkışarak Hastaneye Kaldırıldı.**
- * 3 Aralık 1963 **Bölükbaşı, Milli Koalisyonun Kurulmasını İstedi.**
- * 22-23 Şubat 1964 **Türkeş Ve Arkadaşları Büyük Kongrede CKMP’ye Katıldılar.**
- * 18 Aralık 1964 **Demirel’in İnönü Hükümeti’ni Düşürme Planına Bölükbaşı da Destek Verdi.**
- * 23 Aralık 1964 **Milli Bakiye Sistemi Kabul Edildi. Bölükbaşı Karşı Çıktı.**
- * 5 Şubat 1965 **Bölükbaşı, Demirel’e İnönü Hükümetini Düşürmek İçin AP İle Hareket Edeceğini Belirten Bir Mektup Yazdı.**

- * 17 Şubat 1965 **Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Kuruldu.
Bölükbaşı'nın
Partisi İlk Defa Koalisyon Ortağı Oldu. Ancak
Bölükbaşı Kabinede Yer Almadı.**
- * 17-19 Temmuz 65 **MP'nin II. Büyük Kongresi Yapıldı.**
- * 10-20 Ekim 65 **Bölükbaşı MP Genel Başk. Dan İstifa Edip Tekrar
Döndü.
Bölükbaşı MP'den İstifa Etti.**
- * 16 Kasım 1966 **Bölükbaşı Yeniden MP'nin Genel Başkanı Oldu.**
- * 18 Mart 1967 **MP'den 8 Mebus İstifa Etti.**
- * 15 Nisan 1967 **Erbakan, Bölükbaşı'ya Yeni Parti Kurma Teklifinde
Bulundu.**
- * 27 Kasım 1969 **GP, YTP Ve MP Birleşme Kararına Vardı.
MP, GP Ve YTP İle Birleşmekten Vazgeçti.**
- * 16 Ekim 1970 **Bölükbaşı, MP Genel Başkanlığından Ayrıldı.**
- * 7 Aralık 1970 **Bölükbaşı, MP'nden ve Mebusluktan İstifa Etti.**
- * 22 Kasım 1972
- * 9 Eylül 1973

DİZİN

12 Temmuz Beyannamesi, 52, 58, 63, 65,
66, 67, 70, 76, 79, 85, 86, 98, 100, 115,
141
1948 temizliği, 243
1955 temizliği, 242
1971 Muhtırası, 29
21 Ekim Protokolü, 437
6/7 Eylül Olayları, 252

A

Abdülhak Kemal Yörük, 428, 434, 454,
555, 557
Adnan Menderes, 34, 51, 54, 58, 62, 63,
65, 67, 103, 111, 113, 146, 147, 151,
177, 178, 183, 202, 203, 208, 224, 252,
258, 272, 585, 586, 591
Ahmet Hamdi Başar, 261, 262, 330
Ahmet Oğuz, 51, 58, 85, 92, 93, 94, 105,
129, 156, 164, 189, 211, 212, 248, 356,
357, 378, 396, 398, 418, 445, 459, 494,
507
Ahmet Tahtakılıç, 51, 65, 92, 93, 94, 105,
156, 164, 165, 175, 189, 190, 195, 205,
211, 212, 300, 309, 317, 325, 335, 352,
378, 383, 397, 405, 434, 444, 445, 447,
458, 507
Akis, 219, 224, 239, 246, 247, 250, 251,
262, 268, 270, 272, 291, 298, 307, 314,
323, 325, 347, 348, 350, 361, 378, 393,
396, 398, 405, 409, 416, 428, 606
Akşam, 42, 51, 118, 122, 337, 478, 482,
512, 563, 565, 571, 598, 599, 606, 618
Albaylar Cuntası, 438
Ali Fuat Başgil, 106, 384, 405, 433, 434,
464, 554
Ali Rıza Kırsever, 93, 94, 156
Alparslan Türkeş, 507, 513, 572, 580

Arif Hikmet Pamukoğlu, 170, 171, 175,
189
Atatürk, 21, 24, 29, 46, 61, 89, 107, 114,
115, 154, 162, 163, 165, 173, 174, 175,
178, 179, 185, 187, 190, 191, 195, 196,
207, 216, 242, 247, 279, 312, 341, 406,
410, 415, 418, 431, 473, 481, 490, 495,
504, 505, 506, 562, 579, 584, 585, 589,
597, 622
Atatürk’ü Koruma Kanunu, 164
Avni Doğan, 64, 86, 143, 383, 384, 385,
433

B

Behiye Aksoy, 478, 481, 482, 483, 619
Birinci Grup, 17, 18, 19
Bölükbaşı partisi, 249, 350, 351, 356
Bülent Ecevit, 239, 373, 490, 523
Büyük Cihad, 177, 178
Büyük Doğu, 136, 162, 169, 170, 177,
178, 183, 189, 190, 280, 606
Büyük Ege Taarruzu, 363

C

Celal Bayar, 48, 54, 62, 63, 65, 66, 67, 68,
80, 95, 96, 97, 98, 113, 119, 123, 125,
130, 131, 147, 289, 340, 436, 469, 586,
587, 592, 593
Cemal Gürsel, 341, 384, 388, 389, 390,
399, 401, 419, 429, 433, 434, 435, 436,
464, 465, 524, 533, 564
Cemal Tural, 524, 533, 550, 555, 561,
563, 564
Cevdet Sunay, 401, 402, 433, 434, 524,
525, 533, 564

CHP, 19, 21, 22, 25, 44, 49, 50, 51, 52, 53,
 55, 57, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 76,
 83, 85, 88, 101, 103, 104, 106, 107,
 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116,
 117, 120, 126, 129, 130, 131, 135, 136,
 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146,
 147, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157,
 161, 164, 165, 167, 169, 171, 177, 178,
 180, 181, 183, 185, 186, 196, 199, 200,
 201, 203, 207, 210, 214, 215, 216, 218,
 219, 225, 229, 231, 233, 237, 241, 243,
 244, 247, 248, 250, 251, 253, 254, 255,
 256, 257, 259, 261, 262, 263, 265, 270,
 271, 272, 273, 274, 276, 280, 281, 282,
 283, 285, 298, 300, 301, 302, 307, 308,
 309, 314, 319, 321, 322, 324, 325, 326,
 327, 328, 329, 331, 334, 336, 339, 341,
 342, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 354,
 355, 356, 360, 361, 362, 363, 364, 365,
 366, 368, 369, 370, 371, 376, 380, 381,
 383, 387, 388, 390, 392, 393, 394, 395,
 396, 397, 398, 399, 403, 404, 405, 406,
 407, 408, 409, 412, 413, 421, 422, 426,
 427, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436,
 437, 438, 440, 444, 446, 447, 448, 449,
 450, 455, 461, 463, 464, 465, 468, 469,
 471, 473, 474, 475, 476, 487, 490, 491,
 492, 493, 494, 496, 497, 498, 499, 500,
 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 510,
 511, 512, 513, 525, 540, 550, 555, 565,
 571, 575, 577, 579, 584, 592, 594, 601,
 617, 620, 622

Cihad Baban, 48, 65, 88, 92, 103, 111,
 137, 146, 237, 307, 325, 330, 336, 347,
 348, 397, 400, 418, 495, 509

CKMP, 41, 339, 349, 350, 352, 357, 358,
 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366,
 367, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 375,
 376, 377, 378, 380, 383, 387, 388, 389,
 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398,
 399, 403, 404, 405, 406, 409, 411, 412,
 413, 414, 416, 417, 418, 419, 421, 422,
 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430,
 431, 432, 434, 435, 436, 438, 440, 442,
 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451,
 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459,
 460, 461, 463, 464, 465, 469, 473, 474,

475, 476, 481, 484, 488, 494, 496, 507,
 513, 515, 516, 541, 542, 571, 580, 584,
 586, 587, 592, 596, 598, 601, 617, 623

CMP, 41, 184, 203, 207, 211, 212, 213,
 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222,
 223, 224, 226, 227, 230, 231, 232, 233,
 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244,
 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253,
 254, 255, 257, 260, 261, 262, 263, 264,
 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 279,
 282, 283, 285, 292, 296, 298, 300, 307,
 308, 310, 311, 316, 317, 318, 321, 322,
 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 332,
 335, 337, 339, 342, 343, 344, 345, 346,
 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354,
 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 366,
 367, 374, 376, 377, 379, 380, 388, 416,
 432, 452, 515, 579, 584, 592, 596, 598,
 601, 622, 623

Cumhuriyet, 2, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 18,
 19, 20, 21, 22, 23, 29, 38, 54, 55, 59,
 61, 65, 66, 80, 88, 89, 90, 98, 102, 103,
 111, 114, 117, 118, 120, 122, 123, 124,
 125, 126, 130, 132, 136, 137, 138, 139,
 151, 152, 155, 156, 162, 163, 164, 166,
 174, 175, 189, 191, 193, 194, 195, 196,
 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206,
 207, 211, 212, 214, 215, 216, 230, 231,
 232, 240, 244, 246, 247, 249, 250, 251,
 252, 253, 256, 257, 258, 259, 261, 262,
 263, 264, 265, 266, 268, 270, 272, 273,
 274, 277, 281, 282, 283, 284, 285, 290,
 291, 292, 293, 294, 295, 298, 299, 303,
 306, 308, 309, 310, 311, 314, 316, 317,
 318, 319, 320, 322, 323, 326, 327, 328,
 329, 330, 332, 335, 338, 339, 340, 341,
 343, 345, 346, 347, 349, 351, 354, 355,
 356, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364,
 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372,
 373, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 389,
 390, 391, 394, 396, 404, 405, 407, 409,
 410, 412, 416, 418, 419, 425, 427, 428,
 429, 430, 431, 436, 440, 445, 446, 448,
 450, 451, 452, 455, 479, 480, 482, 485,
 486, 487, 488, 490, 491, 494, 495, 496,
 498, 499, 500, 501, 502, 503, 505, 506,
 507, 508, 509, 512, 516, 517, 520, 521,

523, 525, 528, 535, 536, 537, 539, 540,
541, 542, 543, 544, 545, 546, 550, 551,
552, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 563,
564, 565, 573, 578, 581, 584, 585, 588,
591, 593, 594, 595, 598, 599, 600, 606,
613

Ç

Çerkez Ethem, 154

D

Deniz Bölükbaşı, 29, 40, 118, 479, 480,
553, 607
DP, 25, 26, 27, 29, 34, 39, 43, 44, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58,
59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
69, 70, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92,
93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110,
111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120,
123, 126, 127, 129, 132, 133, 134, 135,
137, 138, 139, 141, 142, 143, 145, 146,
149, 150, 151, 154, 156, 157, 161, 163,
164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 176,
177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185,
194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202,
203, 207, 208, 210, 214, 216, 217, 218,
219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 231, 233, 236, 237, 238,
239, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 250,
251, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 262,
263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270,
271, 272, 275, 277, 278, 279, 280, 281,
282, 283, 284, 285, 286, 288, 290, 291,
293, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303,
306, 307, 310, 311, 312, 317, 320, 321,
322, 323, 326, 327, 329, 330, 333, 339,
340, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 349,
352, 353, 354, 356, 358, 360, 361, 362,
363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370,
371, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 381,
382, 383, 384, 386, 387, 388, 389, 391,
392, 394, 395, 397, 398, 399, 400, 402,
403, 406, 409, 411, 412, 414, 418, 421,

422, 423, 425, 426, 427, 430, 431, 432,
433, 435, 436, 440, 444, 446, 463, 469,
470, 477, 478, 492, 512, 517, 520, 521,
531, 547, 566, 573, 575, 577, 578, 580,
583, 590, 592, 594, 595, 599, 616, 618,
621, 622, 623

Dünya, 22, 44, 64, 107, 204, 262, 384,
433, 587

E

Ekrem Alican, 229, 231, 237, 242, 389,
397, 399, 401, 440
Enis Akaygen, 51, 58, 85, 93, 104, 114,
156, 164, 174, 175, 178, 186, 189, 192,
205, 206, 212, 240, 248
Enver Kök, 94, 105, 156, 189, 212, 248,
354, 357, 366, 367, 369, 378, 398
Ertuğrul Akça, 154, 156, 164, 178, 179,
189, 190, 205, 206, 212, 240, 366
Esme Şahin, 30, 34, 35, 183, 314, 607
Ethem Menemencioglu, 347, 357, 376,
378

F

Faik Ahmet Barutçu, 125, 143, 153, 318
Ferit Melen, 171, 540
Fethi Gürcan, 438, 472
Fevzi Çakmak, 51, 104, 417, 432, 450
Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, 53, 58, 92,
242, 243, 260, 289, 299, 323
Fikir Cereyanları, 10, 172, 175, 180, 590,
594
Forum, 50, 237, 307, 334, 339, 346, 349,
370, 489, 591, 597, 600, 606
Fuat Arna, 51, 52, 54, 98, 117, 121, 123,
126, 156, 164, 165, 185, 189, 190, 194,
205, 211, 212, 239, 240, 312, 317, 323,
353, 364, 378, 383, 434
Fuat Köprülü, 40, 47, 50, 56, 58, 68, 84,
102, 104, 265, 320, 597

G

Gönül Hürriyet, 44, 337, 338, 478, 480,
623

GP, 540, 543, 550, 555, 556, 557, 624

Güç Birliği Cephesi, 342, 345, 573

Günaydın, 30, 31, 35, 37, 38, 46, 47, 50,
53, 439, 560, 563, 565, 566, 567, 568,
598, 606

H

Halide Edip Adivar, 152

Halkçı, 215, 227, 239, 241, 595

Hasan Dinçer, 51, 58, 91, 93, 94, 105,
156, 164, 189, 205, 206, 248, 366, 369,
434, 445, 446, 449, 454, 458, 459, 474,
507

Hasan Polatkan, 366

Hasan Şahin, 29, 32, 33, 38, 41, 482, 568,
607

Hayri Çopuroğlu, 38, 184, 212, 238, 247,
318, 332, 336, 357, 378, 389, 395, 563

Hikmet Bayur, 51, 64, 89, 90, 102, 104,
105, 112, 113, 119, 124, 137, 144, 151,
154, 156, 164, 165, 169, 172, 175, 180,
187, 188, 189, 195, 207, 279, 327

hikmet-i hükümet, 74

hikmet-i millet, 74

Hilal, 169

Hulusi Turgut, 38, 47, 255, 314, 316, 434,
438, 449, 479, 482, 570, 571, 596, 607

Husumet Andı, 132

Hürriyet Misakı, 59, 60, 61, 67, 74, 94

Hürriyet mücadelesi, 78

Hürriyet ve İtilaf Partisi, 13, 137, 326, 573

i

İhsan Doğramacı, 494

İkinci Grup, 17, 18

İsmail Rüştü Aksal, 40, 260, 263, 308,
318, 383, 440

İsmet İnönü, 63, 66, 83, 126, 151, 216,
260, 263, 268, 270, 271, 275, 316, 400,
402, 433, 439, 448, 464, 481, 501, 554,
587

İzzet Mühürdaroğlu, 114, 118, 126, 156,
169, 175

J

Johnson, 488, 489, 523, 526

K

Kadircan Kafılı, 392, 449, 454, 457

Kasım Gülek, 196, 200, 251, 270, 308,
314, 323, 330, 364

Kazım Karabekir, 15, 20, 340, 512

Kazım Özalp, 122, 123, 125

Kemal Pilavoğlu, 163, 178

Kenan Öner, 44, 51, 52, 58, 65, 86, 87,
91, 104, 565, 575

Kıbrıs, 242, 243, 252, 484, 485, 488, 489,
506, 519, 520, 532, 536, 544, 602

Kırşehir, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
42, 52, 62, 82, 83, 96, 139, 141, 144,

151, 163, 166, 182, 183, 184, 212, 218,
219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227,

228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235,
236, 237, 238, 239, 241, 244, 246, 247,

250, 255, 257, 273, 277, 278, 282,
283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290,

291, 292, 295, 297, 298, 299, 301, 305,
308, 309, 310, 316, 317, 318, 331, 332,

333, 335, 336, 348, 350, 352, 354, 367,
371, 381, 388, 389, 395, 432, 478, 482,

503, 514, 538, 544, 549, 550, 553, 562,
563, 569, 570, 578, 584, 586, 595, 596,

600, 610, 611, 614, 615, 621, 622

Kim, 121, 144, 211, 348, 351, 352, 353,
354, 357, 359, 367, 374, 383, 410, 464,
504, 606

KM, 257, 275, 387, 394, 395, 396, 397,
398, 399, 411, 492, 495

Kudret, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 80, 81, 83, 84, 90, 92, 93, 94, 102,

105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113,
114, 115, 135, 136, 137, 138, 139, 140,

141, 142, 143, 144, 149, 151, 153, 154,
155, 156, 162, 163, 165, 166, 170, 171,

172, 173, 174, 175, 181, 386, 391, 392,
393, 395, 396, 397, 398, 404, 405, 406,

407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414,
416, 417, 418, 419, 423, 425, 427, 428,

429, 430, 431, 432, 436, 440, 442, 443,

445, 446, 450, 451, 453, 454, 456, 458,
465, 466, 467, 592, 593, 594, 595, 596,
597, 598, 599, 606
Kurucu Meclis, 48, 215, 218, 248, 257,
274, 299, 323, 325, 375, 387, 623
Kuvvet, 50, 55, 60, 61, 62, 64, 65, 74,
265, 347, 348, 349, 355, 433, 594, 595,
606

L

Lütfi Bornovalı, 189, 205, 206, 248, 354,
366, 368, 369

M

MBK, 341, 386, 387, 388, 389, 390, 391,
392, 394, 395, 396, 397, 398, 401, 402,
403, 406, 411, 418, 419, 420, 421, 422,
423, 424, 427, 428, 429, 430, 431, 432,
433, 435, 459, 469, 536, 566, 571, 584
Meclis-i Mebusan, 17
Mediha Bölükbaşı, 316, 332, 607
Mesut Özansu, 110, 136, 211, 542, 607
Metin Toker, 47, 54, 60, 63, 66, 88, 90,
92, 137, 179, 208, 219, 239, 245, 314,
378, 393, 400, 403, 435, 436, 438, 449,
450, 461, 471, 473, 474, 486, 488, 489,
494
MHP, 40, 507, 550, 555, 571, 572, 580
Milletin Sesi, 106, 108, 114, 115, 598, 606
Milli Cephe, 299
Milli Mukavemet Andı, 357
Milli Mücadele, 12, 13, 14, 19, 21, 35, 36,
575, 585
Milli Selamet Kanunu, 210, 217
Milliyet, 44, 47, 54, 83, 489, 502, 559,
571, 590, 595, 599, 600, 606
Milliyetçi Cephe, 555
Milliyetçilik, 107, 108, 592
MP, 26, 44, 51, 52, 59, 85, 86, 92, 95,
101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125,
128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145,
148, 151, 153, 154, 155, 156, 161, 162,

163, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 172,
173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188,
189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196,
197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213,
214, 216, 217, 218, 245, 247, 248, 249,
250, 270, 273, 279, 331, 352, 388, 389,
392, 422, 431, 436, 444, 448, 449, 451,
452, 453, 455, 456, 457, 458, 461, 464,
466, 467, 473, 474, 475, 476, 477, 479,
481, 484, 485, 486, 487, 492, 493, 494,
496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503,
504, 505, 506, 507, 508, 509, 511, 512,
513, 515, 516, 517, 518, 519, 521, 522,
524, 525, 527, 528, 529, 530, 531, 532,
533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540,
541, 542, 543, 545, 547, 548, 549, 550,
551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558,
559, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 571,
575, 577, 578, 579, 582, 584, 592, 593,
594, 595, 596, 597, 600, 602, 613, 622,
623, 624

MP'nin müessisleri, 104

Muammer Aksoy, 307, 318, 322, 328,
334, 346, 394, 532

Muhafazakarlar, 16, 106, 186

Mukavemet Cephesi, 363

Mustafa Kentli, 51, 67, 89, 100, 101, 104,
112, 113, 114, 139, 155, 156, 164, 172,
179, 189, 190, 199, 205

Müfrit, 106

Müfrit Demokrat Muhafazakarlar, 106

Mümtaz Ökmen, 64, 129

N

Nadir Nadi, 61, 111, 132, 216, 330, 347,
409, 410, 430, 564

Namık Gedik, 224, 225, 226, 230, 278,
286, 288, 290, 310, 363, 364, 366, 469

Nazım Önen, 170, 174, 194

Necdet Calp, 448

Necmettin Erbakan, 40, 550, 572, 580

Nihat Erim, 63, 76, 86, 107, 115, 125,
190, 200, 201, 214, 216, 227, 594

Nurettin Ardıçoğlu, 105, 106, 107, 108,
109, 113, 114, 118, 122, 123, 135, 136,
137, 142, 143, 144, 153, 156, 164, 181,
182, 189, 195, 196, 205, 206, 211, 218,
240, 248, 311, 317, 323, 353, 356, 357,
389, 394, 396, 398, 428, 454

O

Osman Alişiroğlu, 218, 228, 233, 250, 354
Osman Bölükbaşı, 30, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 50, 55,
57, 61, 68, 69, 74, 75, 76, 78, 79, 80,
95, 96, 105, 117, 119, 126, 130, 141,
156, 164, 189, 195, 205, 211, 212, 218,
223, 249, 291, 293, 303, 305, 314, 315,
318, 319, 351, 371, 380, 381, 391, 397,
401, 419, 423, 424, 426, 445, 446, 447,
448, 449, 453, 454, 456, 457, 478, 479,
482, 491, 505, 507, 523, 524, 525, 529,
535, 537, 540, 550, 551, 564, 569, 572,
573, 589, 595, 598, 600, 607, 608, 621
Osman Nuri Köni, 51, 58, 91, 92, 104,
118, 120, 156, 165

Ö

Örsan Öymen, 30, 35, 46, 50, 439, 560,
566, 567, 568

R

Ragıp Gümüşpala, 388, 399, 426
Raif Ogan, 114, 156, 162, 165, 169, 172,
183, 189, 192, 204
Rauf Orbay, 340
Recep Peker, 62, 161, 167, 181, 199, 266
Refik Koraltan, 53, 58, 69, 83, 90, 100,
321, 364, 600
Reşat Aydın, 105, 117, 128, 131, 194,
622

S

Saadet Evren, 444, 445, 447
Saadet Kaçar, 156, 189, 212, 240, 248,
356, 357, 416, 417, 453

Sadık Aldoğan, 51, 54, 58, 62, 66, 67, 82,
86, 93, 102, 104, 110, 114, 117, 126,
136, 156, 162, 164, 177, 189, 191, 205,
211, 212, 219, 240, 261, 352, 378, 394,
398, 417, 445, 589
Samet Ağaoğlu, 21, 40, 46, 47, 48, 49, 56,
57, 58, 59, 65, 67, 68, 69, 71, 76, 83,
84, 85, 88, 91, 92, 93, 94, 101, 103,
105, 107, 111, 117, 123, 127, 128, 132,
143, 166, 167, 171, 219, 262, 310, 469
SCF, 22, 27
Sebilürreşad, 114, 136, 137, 179, 593,
595, 597, 598, 600, 606
Selvet Bahadır, 222, 223, 607
Sıtkı Ulay, 433
SKB, 401, 402, 433, 437
Son Posta, 59, 111, 125, 127, 595, 606
Sorgun Cezaevi, 53
Suat Hayri Ürgüplü, 494, 577, 623
Suna Tural, 553, 555, 557, 561
Suphi Batur, 93, 94, 105, 156, 189, 205,
206, 212, 248, 276, 345, 352, 354, 366
Süleyman Bektaş, 223, 225, 232
Süleyman Demirel, 486, 487, 491, 554

Ş

Şahin Laçın, 94, 105, 156
Şefik Çakmak, 104, 156, 189, 205
Şemsettin Günaltay, 120, 126, 158

T

Tahsin Demiray, 347, 349, 357, 374, 377,
378, 379, 587
Talat Asal, 492, 522, 525, 527, 531
Talat Aydemir, 437, 438, 439, 471, 619
Tasvir, 48, 88, 90, 92, 98, 101, 104, 111,
593, 599, 606
TBMM, 15, 23, 38, 41, 43, 103, 128, 129,
130, 141, 147, 149, 150, 152, 153, 157,
158, 159, 161, 162, 165, 169, 171, 185,
198, 210, 215, 218, 220, 221, 223, 233,
235, 236, 237, 245, 250, 254, 255, 264,
266, 269, 277, 279, 280, 281, 285, 286,
287, 290, 294, 299, 300, 301, 303,
318, 333, 383, 385, 386, 397, 401, 433,

440, 441, 442, 451, 461, 466, 483, 514,
528, 571, 589, 602, 603, 604, 605
TCF, 19, 20, 21, 22, 27
Tercüman, 48, 454, 457, 489, 498, 501,
502, 503, 553, 555, 561, 563, 596, 606
Tesanüd Andı, 132
TİP, 399, 512, 513
TKP, 270, 346, 347, 348, 349, 350, 352,
355, 357, 358, 359, 360, 374, 376, 377,
378
TRT, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502,
503, 505, 508, 513, 546
Turhan Feyzioğlu, 309, 318, 328, 330,
334, 338, 373, 383, 394, 397, 450, 540,
550, 555

U

Ulus, 51, 60, 80, 111, 112, 113, 118, 119,
121, 139, 152, 154, 175, 179, 181, 187,
189, 190, 191, 193, 194, 200, 201, 206,
214, 216, 426, 595, 600, 601, 606

Ü

Üçüncü Kuvvet, 347, 348

V

Vakit, 176
Vasfi Raşit Seviğ, 138, 142, 154, 156, 186,
189, 194
Vatan, 11, 51, 63, 66, 67, 86, 88, 89, 90,
93, 111, 112, 116, 117, 120, 122, 124,
132, 137, 151, 154, 156, 164, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 183, 185, 186,
187, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 199,
204, 205, 209, 214, 281, 295, 321, 331,
342, 345, 360, 361, 362, 366, 371,
381, 519, 573, 595, 599, 600, 606

Y

Yassıada, 236, 330, 418, 420, 421, 422,
423, 424, 434, 436, 437, 472, 493, 520,
532, 534, 547

Yavuz Donat, 482, 483
Yeni Asır, 179
Yeni İstanbul, 471, 502
Yeni Sabah, 66, 83, 87, 90, 93, 95, 100,
101, 102, 111, 118, 120, 121, 122, 124,
134, 136, 156, 174, 178, 186, 187, 189,
190, 196, 199, 204, 206, 207, 211, 212,
214, 215, 217, 224, 225, 226, 230, 248,
249, 271, 272, 277, 296, 299, 300, 306,
309, 311, 314, 316, 319, 323, 324, 325,
329, 334, 338, 347, 349, 350, 352, 353,
355, 356, 357, 358, 359, 360, 363, 365,
368, 369, 373, 374, 377, 378, 379, 390,
404, 405, 406, 409, 410, 412, 416, 417,
418, 419, 423, 428, 429, 431, 434, 435,
443, 444, 445, 446, 450, 451, 455, 456,
463, 464, 465, 466, 467, 473, 479, 480,
482, 485, 486, 488, 592, 597, 606
YMT, 417, 419, 421, 425, 427, 428, 431
Yön, 6, 10, 15, 490, 532, 581, 591, 592,
596, 597, 606
YSK, 484
YTP, 389, 399, 400, 402, 403, 409, 412,
421, 422, 423, 425, 432, 435, 439, 440,
447, 449, 450, 455, 461, 463, 464, 473,
474, 475, 476, 488, 494, 498, 513, 541,
542, 555, 556, 624
Yusuf Kemal Tengirşenk, 51, 85, 93, 105,
156, 186, 357, 378

Z

Zafer, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21,
22, 27, 44, 104, 105, 108, 109, 119,
120, 124, 130, 132, 163, 170, 172, 176,
177, 183, 189, 190, 193, 196, 198, 212,
221, 222, 262, 271, 300, 308, 311, 316,
320, 324, 326, 329, 367, 368, 441, 443,
446, 447, 450, 451, 486, 487, 491,
492, 493, 494, 503, 504, 507, 510, 511,
513, 516, 517, 535, 537, 538, 539, 541,
548, 549, 550, 553, 556, 557, 558, 559,
574, 590, 592, 595, 596, 599, 600, 606
Zekai Dormen, 495, 497, 498, 499, 508

Adem ÇAYLAK: 1970 yılında Kaman'da doğdu. 1992'de AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 1993 yılında Kırıkkale Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'ne Araştırma Görevlisi oldu. 1997 yılında aynı üniversitede siyaset bilimi alanında yüksek lisans derecesi aldı. 1998-2004 yılları arası AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2004 yılında AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyaset bilimi doktoru unvanı aldı. 2005 yılında Kırıkkale Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde Arş. Gör. Dr. olarak çalıştı. 2006 yılı başında Kafkas Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'na Yrd. Doç. Dr. ve Bölüm Başkanı olarak atandı. 2010 yılında siyasal düşünceler alanında Doçent unvanı aldı. Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen, Bir Şerif Mardin Çözümlemesi başlıklı bir kitap ile Türkiye'nin Politik Tarihi başlıklı üç arkadaşı ile birlikte editörlüğünü yaptığı bir derleme kitabı ile ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayınlanmış bilimsel makaleleri bulunmaktadır. Türkiye'nin siyasi tarihinde iktidar-muhalefet ilişkileri, muhalefet teorileri, etnisite, din, kimlik ve yurttaşlık alanlarında çalışan yazar, halen Kafkas Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

İktidar-Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi: Türkiye'de çok partili siyasete geçiş, DP iktidarı dönemi (1950-1960), 1960 ve 1971 darbe ve muhtırasını bizzat yaşamış ve dönemin üçüncü büyük siyasi partisinin (Millet Partisi ve diğerleri) önce en etkili ismi daha sonra genel başkanı olan Bölükbaşı, Türkiye'nin siyasetinde “ıflah olmaz” ve “muhalefet uğruna muhalefet eden” muhalif kimliği ile tanınır. Bölükbaşı'nın, DP'nin muhalefet yıllarında (1946-1950) önce DP'li siyasi kimliği ile CHP'ye, DP'den tasfiye edildikten sonra (1948) DP ile CHP'ye, DP'nin iktidar döneminde özellikle DP'ye ve 1960 darbesinden sonra CHP ile birlikte AP'ye yönelik sert muhalefetini, dönemin iktidar ve muhalefet ilişkileri ekseninde irdeleyen çalışma, Bölükbaşı ve temsil ettiği siyasi hareketten yola çıkarak, Türkiye siyasetinde “1946 ruhu” adı altında simgeleştirilen tarihsel dönemecin bir efsaneden ibaret olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Tek-partili otoriter cumhuriyet döneminden, siyasi rejimin sulh ve selameti uğruna “aşırılıkları” belirli bir yasalık zemininde törpülenerek çok-partili cumhuriyete geçen Türkiye'de, iktidar-muhalefet ilişkileri ile “demokratsız” ve içerikten yoksun “biçimsel” demokrasinin kurumlaşmasını Bölükbaşı ve siyasi hareketi özelinde sorgulayan eser, 1946 ile başlayan çok partili siyasal hayata geçişe ilişkin resmi ve kimi sağ ve sol siyasi yelpazeye müntesip taraflarca ileri sürülen açıklama tarzlarını (devrim ya da karşı-devrim gibi) yeniden değerlendirmeye tabi tutacak denli, eleştirel ve kapsamlı bir muhtevaya sahip olması açısından dikkate değerdir.